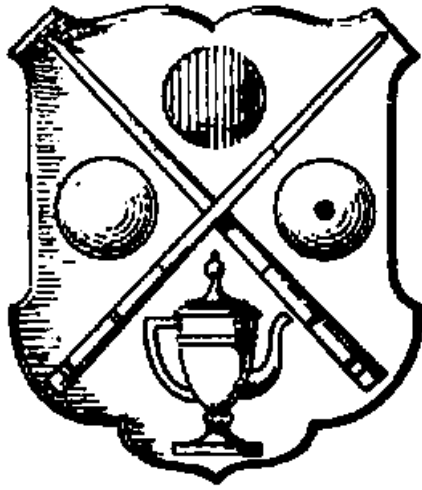

„EGGY TÖRÖK SZEGÉNY NÉMETET AKARVÁN EL-ADNI ÜTCZÁRÓL
UTCZÁRA HORDOZTA KIÁLTVÁN, TÍZ TALLÉR, HAT TALLÉR, ÖT TALLÉR
AZ ÁRA, DE SENKI NEM ÍGÉRE SEMMIT ES ÉRETTE. HARAGJÁBAN,
HOGY SENKI MEG NEM AKARTA VENNI, AZ KÁVÉ HÁZBAN VISZI, OTT
ELADJA EGGY FINDSA KÁVÉÉRT."

ZÁGONI NEMES MIKES KELEMEN „LEVELEI"*. VIDDIN, 1738. ÁPRILIS 11.

PEST-BUDAI KÁVÉHÁZAK

KÁVÉ ÉS KÁVÉSMESTERSÉG

1535

1935

MÁSODIK KÖTET

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI TANULMÁNY

ÍRTÁK:

BEVILAQUA BORSODY BÉLA

ÉS

MAZSÁRY BÉLA

KIADJA A BUDAPESTI KÁVÉSOK IPARTESTÜLETE

BUDAPEST * 1935 * ATHENAEUM

Ezt a könyvet az ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNY-
TÁRSULAT könyvnyomtató műhelye betűszedői szedték és gépmesterei nyomták.
A fényelírott képeket FÉLEGYHÁZY László úr készítette. Mindezek dűcait
az Athenaeum cinkográfiai műhelye edzette. Felelős kiadó: HAVAS Nándor dr.

A Sikerregény és Kávéházregény Formafejlődéstörténete.

Az arabs kávéházi Meddáhregény, a levantei Szerencse-regény, az északnyugateurópai Családragény. Valóságok és irodalmi Képek.

Az Ezeregyéjszaka a Keleti Kávéházban. — A Novela Picaresca. — A Keleti Sikerregény. — A kávéházi Szerencsekerék irodalmi Szimbólikája. — Hipnózis és Kávéházi Mesejáték. — A Siker vágya és az Életöszön.

Az európai Kávéházregény formafejlődése történetének rövid elvázolásánál az európai Sikerregény, általában a Regény keleti kezdeteiből, az arabs, illetőleg a „déli Levantino” Partvidék Kávéházaiban a kávéházi *Mesemondó Apó*, a *Meddáh Baba* által a kávéházi Publicum előtt előszóban előadott, színjátékos Ágálással megjátszott *Mesejátékból*, a kávéházi *Meddáhmeséből* indulunk ki. Ez majdnem mindig Sikerregényt mutat, vagyis egy szegény „Kisember¹¹ váratlan Szerencséről, Emelkedéséről, a Sikerbe való Beérkezéséről, a végén esetleg csúfos Bukásáról, a Szerencse Forgandóságáról szól. Ez a ragyogó keleti színpompájú Mese a perzsa és arabs Keleten már a Kávéházak kialakulása előtt századokkal ott élt a Kelet *Mesélő Házaiban*, a különböző frissítő és édes holmikkal, Datolyaserrel, Mákáfiommal, Kenderáfiommal, vagyis Bends-zsel szolgáló *Meddáh Hané-kban*, a *Muzsika Házaiban* és a *Mécsesek Házaiban*, a Kávéház 15. századelőtti előzőiben is. Ott élt még a Világháború előtt *Isztambol* kis Kávéházaiban, él máig a Kelet minden olyan vidékén, mely a régi arabs-muzlim Műveltség szokástörténeti tényeit megőrizhette.

A Meddáh Baba által előadott Mesejáték azonban csak annyiban „Kávéházi Mese“, hogy azt Kávéházban adja elő a

Mesejátékos és azt kávéházi Publicum hallgatja. Egyébként a Mesejátékokban szó sincsen Kávéházzal. E Mesejátékok régebbiek, mint a Kávéház. A Keleti Ember határtalan merevséggel hagyománytisztelő, a Mesejátékok íratlanul is kötött Szövegei tehát nem vették tudomásul az „új“ Kávéházat, noha a 15. század óta élnek a Kávéházban. Mégis ezek az európai Sikerregény, illetőleg a belőlük kisarjadt Kávéházregény ősei, mert először is ezekben a Mesejátékokban benne van a később kialakuló Kávéházregény minden szerves, szerkezeti Formaeleme, másodszer is a Forma fejlődéstörténete jól követhető a déli Levante-ről való irodalomtörténeti Vándorútján az északi Levante spanyol, olasz és déli francia Partvidékére, onnan a déli francia Partokon át fel a „Latinus“ Nyugat-Európába és tovább Északnyugateurópába. A Meddáh-Mesejáték terjedésének ez a szokástörténeti-művelődéstörténeti vándorlása természetesen és anyagszerűen, egyben mesterségszerűen vág egybe a 15. század utáni időkben a Kávé, a Kávéház, a felfelé vándorló levantei görög, örmény, zsidó, siciliano, spanyol és egyéb délvidéki Kávésok, játékházak *Biscazziere-k* és *Biribis-sajo-k*, e Játékmesterek valós, földrajzi Vándordíjával. A Meddáh-Mese azonban, mint *Lovagregény* is, de mint a Kisember Regénye, azaz *Csavargó-Regény* is, a Kalandos Regénye: a *Kalandor-Regény* is már a 15. század előtt feljutott a távolabbi Európába. Egyrészt a Keresztes Hadjáratok felmérhetetlen arabs művelődésbeli hatásszövedékéül, másrészt a középkori spanyolföldi arabs Művelődés hozadékául.

Amit vázlatunk mond, az annyi, hogy az európai Regény ősiségét, az *Ezer és Egy Éjszaka* felmérhetetlen európai hatású Mesekincsét a déleuropai Levante felé a középkori *Meddáh Hané* mesemondó Babái közvetítették az északi Levante hajósnepsége révén a spanyol, olasz, portugál és délfraancia Kikötőkbe, a Kávéházak általánossá válása után pedig magukba az északi Levante Kávéházaiba, majd magába az Irodalomba. Mindez azt jelenti, hogy a déleuropai Sikerregény, vagyis a középkori szerencsekereső Lovagregény az *Ezer és Egy Éjszaka* Lovagregényeiből lett, csakúgy, mint a Koldusregény, a *Picaro*, a Csavargó Regénye, a *Novela Picaresca* is az *Ezer és Egy Éjszaka* Koldusregényeiből alakult ki. Rövid vázlatunkban kimutatjuk, hogy miként jelenik meg mindezekben a 16—17. század idején a *Kávéház*, mint a regénybeli Sorsforduló, a Nyilvános-

ság helye, hogyan lesz a Regényhős hovatovább egészen *Kávéházi Hős*, hogyan alakul át az arabs Mesejáték mindig és mindenütt kötelezően jelenlevő *Rosztét Dsin-je* a 17—18. századi spanyol Novela kötelező *El Diablo-Jává*, az Ördöggé, hogy az mint a Kávéházban felbukkanó Kísértő, Megrontó és Széltoló éljen máig a Kávéházregényben. Szarvak és vörös köpönyeg nélkül ugyan, de az ősi Meddáh-Mese ősi Ördögének, a 17—18-ik századi „*Kávéházi Ördög*“-nek örökéletű irodalomváltozataiban. Nagy vonásokban fogjuk láttatni, hogyan vonul be a 17. századvégi spanyol Novela irodalmi Ördöge, az *El Diablo Cojuélo*, a „Sánta Ördög“ René Allain *Le Sage* 1709-ben Párisban, e spanyol Novela átdolgozásából lett Regényéből a Kávéházregénybe, hogy ott legyen *Kosztolányi Dezső* „*Esti Kornél*“-jában, *Karinthy Frigyes* avagy *Hevesi András* és *Terstyánszky J. Jenő* írásaiban.

Röviden tehát azt vázoljuk fel, hogy a 15—16. századi kávéházi Mesejáték az európai Regényirodalom, illetőleg a Sikerregény és a belőle sarjadt Kávéházregény őse, azaz hogy a 16. századi spanyol *Novela Picaresca*, a „Kisember Regénye“ kávéházeredetű őse és hogy a 17—18. századi Kalandosregénynek, a *Roman aventureux-nék.* a *Novela Picaresca* az elődje. Felvázoljuk, hogy a „Szellemi Szerencsekereső“, az „Intellectuális Picaro“, vagyis Diák, a „Kávéházi Ifjú“ Regényének őse a szóbanlevő Kalandos Regény, mely *Le Sage*, *Dóm Prévost*, *Murger* és *Balzac* közvetítésével úgyszólván teljesen Kávéházregénnyé alakul és fejlődik ki. A jelen tanulmányban bemutatásra kerülő magyar Kávéházregény, illetőleg Családragény és Városregény formafejlődéstörténete érthetetlen lenne, ha vissza nem nyúlnánk a Forma kezdetéig. A Forma a keleti Kávéházban született meg, végső kifejtésében a Regény kifejtését viszi bele a Kávéházba.

A Kávéház *Jules Michelet* által felmérhetetlennek és kiszámíthatatlannak mondott szellemtörténeti hatása a Kávéház-költészetben fejeződik, ki a legszínesebb gazdagságban. Ennek szépirodalmi Formái közül viszont a Kávéházregény a legemberibb, tehát legvalóságosabb, legvárosibb — mert legkávéházibb — jelenség, egyben a Kávéház végtelen szellemi, műveiődésbéli hozománykincse között a legértékesebb. A pestbudai és budapesti Kávéház szellemisége is a Kávéházregényben fejeződik ki és magaslik ki a legkávéházibb, legpestbudaiabb-

budapestibb, azaz legvárosibb formában. Ezért tettük irodalomtörténeti fejezeteinket a jelen Tanulmány legbővebb részleteivé.

A legszívesebben látott keleti kávéházi Komédiás a *Dicsérő Apó*, a mesemondó *Meddáh Baba*. Felszerelése egy fából tákolt pulpitus, vagy egy rongyos szőnyeg, egy réztányér és egy maszatos kendő. Ezt tartja a szája elé, ha a Meséjében előforduló személyek, állatok, Dsinek hangját utánozza. Ez a hangfogója. A réztányér a honorárium okán van ott. A Publicum rendszeren már részeg a méregerős eperrozsólis, a *Ráki*, a rizspálinka, a *Duzikó*, a szamárganca tejéből főtt *Ajram*, a lótejéből főtt tatár *Karnis*, az árpából főtt *Bózaser*, a Mákléből lett *Terjak*, vagyis Afium és a kenderléből lett *Bends* révén. Képzületét a végsőkig felizgatta a huszadik Fincsal *Káhué*, a a Nargilé rózsavizes töltelékén át szívott *Tütün*, a Dohány, a harmincadik Dsibuk, vagy a századik papirosszivarka, melyet félkézzel csavar meg a zsebében.

Ez a Publicum) csupa esettétű, szegény Kisember: a rengeteg Isztambol mindenféle színű és fajtájú utcai népe. Kikötői málhahordó, kakasmiskároló, vándorköpölyöző, ebherélő, jégárus, szamárhajcsár, tevenyíró, lófarkfestő, papucsfoltozó, macskamosdató, utcasarki íródiák, tyúkszemvágó, vándorló borbély, favágó, dereglyés, facipőhasító, üstfoltozó, olaj ütő, marhamáj árus pacalos, csatornatisztító, vizeslajtos, kemencetapasztó, utcai libanyakvágó kontármészáros, házáló papirosablakragasztó, óntányérkovács, pipamocsoktisztító: a régi Isztambol mára már eltűnt furcsa, vidám és szomorú Kisemberei. Az Utca és a Pazar örök Szerencsevárói, alkalmi keresetből élők, minden kis munkára mindenért vállalkozók, hontalanok, ninestelenek, örök csavargók, háztalanok, tüztelenek, feleségtelenek. Se apjuk, se anyjuk, senkijük, semmijük nincs, boldog boldogtalanok. Valaki valahol boglya tövén vagy szénapadon nemzette őket bele a világba, mely csak Isztambolt és e Kávéházat jelenti, nem hitestársi Háremnyoszolyában születtek, senkifiai, zabigyerekek, kitett gyerekek, talált gyerekek, kóboriak, fattyak, török, görög, arabs, zsidó, néger, örmény, albán, tatár, cigánykeverékek, a Föld minden kikötője minden lobogójú hajója minden matrózának, kóbori asszonynépeknek gyerekei, ágrólszakadtak, *Allah* és a *Dsinek* irgalmából máról holnapra élők. Allah szegény kis mostohafiai, ők az isztamboli

sikátorok *Lazarillo-i*. Guggolnak a gyékényen és várják a Mesét, a gyönyörű, csodálatos, felejtető, vigasztaló, álombaringató, megnevetető, megrikató Mesét. A Narkózist, mely a Kávé és Afiom és az Alkohol kábulatát a Mesemondó sugalló előadásával növeli révült Trance-szá. Mesét a Kisemberről, kit az ág is húz, aki koldusnál koldusabb, koldusivadék, mint ők maguk, a Publicum. Aki éhezik és rongyos, de majd jön rá még Boldogság is! Elébe toppan a *Csarkh*, a Sors, *Péri Baánu*, a Tündelevény, a Bódogasszony és boldoggá teszi a szegény Csavargót! Jön a Padisah csengős, zöldre festett farkú hófehér öszvéren, degesz erszényt vet oda a mesebeli Szegény Embernek, aki Főember lesz, gyöngyös Kaftánt nyer a Padisáhtól és mandorlaszemű, keményfarú, huriszépségű Szüzleánykát kap Csalogánykául, azaz BÜZ-BÜZ-jéül.

A szutykos kis Káhvé Hanéban száll a Dsibuk és a Nargilé füstje, locsog a kis Szökőkút vize, sármánymadár dalol a kalitkában, víg macskakölykek gyomrozzák egymást. Száll a Káhvé párája és a Meddáh Baba beszélni kezd:

„Hatalmas, fényesorcájú dicső Sejkek, legméltatlanabb szolgátok, a Meddáh Baba ajánlja magát kegyes jóindulatotokba! Egyszer volt, hol nem volt, a régi időkben, az Idők Kezdetén és még annak előtte hét esztendővel egy valamely igen szegény, becsületes pöcegödörtisztító, bizonyos Hasszán a Csámpáslábú nevezetű, legszegényebb lévén az igazhitűek között a Világosság és Gazdagság ama Városában, El Bagdadban, a Fényesben. És Hasszán a Csámpáslábú egy reggel jogta az ő vedrét, kötelét és lapátját, az ő becsületes kézművességének becsületes szerszámjait, mint minden reggel. Felkelvén az ő vackáról, mely ott volt a Temetőben, egy régi sirkápolna tövén, elvégezte a Hét Mosódásokat egy birkaitatókút csorgójánál és kiült a Pazar sarkára és várt valakit, aki ő vele tisztíttatná ki háza pöcegödörét. Hasszán a Magasságbélihez fohászkozott, mert három napja nem evett egyebet, mint azt a kis mocskos dinnyehéjat, amit a Pazar Szemetesládájából kapart ki. Igen pogány illatú ember volt ez a szegény, becsületes Hasszán, mivelhogy pöcegödörkotrás volt az ő mestersége. Mondd hát neki a dölyfös, gazdag pacalsütőmester, akinek háza elé letelepedett a szegény szerencsétlen Hasszán: „Óh te legfértelmesebb koszos eb az összes koszos ebek és azok koszos fiaik között, te semmirekellő, éhenbőgő koldusfattyú te, te Bagdad sara, te szemét szemete, te rühös tevekancafia te! Te illatos nárdusbörzönce, te mosusz-

golyóbis, te rózsaoajtartó, te jóillatú füstölő, te gilehádi balzsam-illat, te dögvész, te hétnapos szukapatkánytetem! Hát ide kellett telepedned az én becsületes mesterházam elé, te tetvek koporsója, utca gyalázata, te Csámpáslábú Hasszán!“

A Meddáh Baba feláll a szőnyegről, megjátssza a dölyfös *Hurkasütőt*, leül a szőnyegre, szerepet változtat, megjátssza a szégyenében és bánatában a porba boruló, éhes, megalázott *Hasszánt*. A Publicum öklei összeszorulnak, hangos káromkodások hallatszanak. A Publicumot már elfogta a Trance, a Révület: *nem* a Meddáh Babát hallják és *nem őt* látják. Már *élik* a Kávéházi Mesét, a *Hurkasütőt látják* és látják *Hasszánt*, a Csámpáslábút. A Képzelet, a Színjáték, a Regény legősibb, legcsodálatosabb játékos Formáját *élik* meg, minden Irodalom kezdetét. A Sejkek látják a *Pazar sarkát*, *érezik* a szegény Hasszán éhségét és fáj nekik a szegény Hasszán nyomorúsága. De ekkor a Meddáh átalakul búbajos, ringójárású, lefátyolozott *Fejérnéppé*, aki odatoppan a szegény Hasszán elé, munkát ad annak és foglalóban odadob elé a porba egy aranyat. A kávéházi Publicum hallja az arany koppanását. Hasszán — a *Meddáh* — megtörli arcát a Fejérnép topánkája porával, a boldogságtól könnyes az arca. A Kávéház népének szeme jelentősen összevillan. *Orratlan Mehemmed*, a lámpagyújtogató oldalba böki könyökével *Musztafát*, a légycsapócsinálót és odasúgja neki: „*Szakállamra, ez Péri Baánu, a Tündér! Meglátod Musztafa, ez a Dsinnijé, a Tündérek Főszultánája!* Az: a Szerencse, a *Csarkh*, a Jó Sors, Allah végezése! Hasszán elé odatoppan a Szerencse. A Publicum látja a Szerencsét, mert látni akarja a maga Vágyálmát, a Sikert. A Sikerregényt ezért hallgatja és ezért álmodja el ébren, mint minden Olvasó, aki *ezért* olvas Regényt. A kávéházi Publicum a saját maga Sorsát látja a Hasszánéban. Ez a kávéházi játék *Sikerregény*, a *Novela Picaresca*, a levantei *Szerencseregény* és a nyugati *Kávéház-regény* íratlan öse.¹ Drámaregény; Dráma és Regény öse.

Az Irodalom máig ugyanazt csinálja, amit a kávéházi Meddáh Baba. Mesét hazudik, melyet elhiszünk, mert hinni akarjuk azt. Álmodunk. Látjuk azt, amit az író mesél. Úgy, mint ahogyan a kávéházi Publicum is látja. Álom, Hüpnosz, Hip-

¹ Saját keleti megfigyeléseink. V. ö. *Erödi-Harrach* Béla: *Daszitan Leila tie Medsnun*. Bpest, 1875. 17. o.: Meddáhjáték.

nozis, azaz Irodalom, vagyis Álmodtatás ez. Az Álomképet Valóságnak vesszük, mert magunk is a Sikerbe akarunk belevezni. Ez örök emberi Vágyálmunk és irodalmi keresletünk néhány ezer éve. A Kínálat: a Sikerregény, az irodalmi Jelkép. Boldogságillúzió.

A Meddáh Baba az Élet nagy keleti Bazárjában, a Nyilvánosság Színpadán, a Kávéházban mesél. Az újkori Kávéházregény a Hős történetét az Élet nagy nyilvános Szalonjába, Piacába: a Kávéházba ívelteti be. Mese a Kávéházban a Boldogságról: ez a Kelet és a 16. század. Mese a Kávéházról, a Siker és a Bukás helyéről: ez a Kávéházregény, az Újkor, a Nyugat. A Sikerregény évezredek óta Narkózisa a Sikerre, vagyis az Életre szomjazóknak. Az Életösztön lendítője az Élet holtpontjain. A Siker képei az Élet kívánását fokozzák. Érthető, hogy a meseházi Játék a Kávé és a Dohány, a Képzelt eme ösztökélői mellé vonult be a Meseházból a 15—16. századi új Kávéházba. Érthető, hogy a Kávéházregény a 18. század eleje óta az Élet pótolóját, az Otthon, a Terem, a Céhház, az Akadémia, a Műhely, a Börzeház pótolóját, a Nyilvánosság Helyét, a Kávéházat tette meg a Hős és az Utód sorfordulója helyéül.

*

A bagdadi Meseházakban elsőnek *Al-Manszor* Kalifa, *Hárun-el-Rasid-nak*, „az Igazságos Áron“-nak, a kegyetlen, igazságtalan, lángeszű arabs Kalifának atyja íratta össze a kínai, perzsa és indiai Mesekincsből a 8. századra már bagdadi felülveretet nyerő Meséket. Ezek az afrikai arabs művelődésben a 15. században nyernek új, kahiréhi arabs felülveretet? Antoine Galland, a Kávéről szóló 16. századi arabs kézirat megtalálója a 18. század elején, *Napoleon* a 19. század elején írta azokat össze, változatokban is, de már Borbélyműhelyekben, Fördőkben és Kávéházakban is a Meddáh Babák ajkairól. Úgy, ahogyan 1830 körül a finn Diákok írták össze a *Kalevala* verseit. Az *Ezer és Egy Mesék* között százával vannak ott a verevett Sikerregények. Hatásuk — mint a déleurópai középkori

² Antoine Galland (1646—1715): Az Ezeregyéjszaka fordítása. Mille et une nuits. Paris, 1704—1717. — Chauvin: Bibliographic des ouvrages arabes. Liège, 1900. IV.

Lovagregény ösisége — korábbi, mint a *Galland* és a *Mardrus* által eszközölt kiadások. Az 1545-ben megjelent *La Vida del Lazarillo de Tormes* semmi más, mint spanyol városi környezetbe helyezett keleti Sikerregény. Már ott van benne a Korcsmaház, mint a Sorsforduló helye. A Meddáh-Mese Tündére, a *Dsinnijé* ott van a későbbi Kávéházregényben, mint a kötelező *Jó Nő* és a kötelező *Rossz Nő* alakja. Az arabs kávéházi Mesejáték Dsín-je ott van a Kávéházregényben szereplő jelképes Ördög képében. A Meddáh Mesékben a keleti Nyilvánosság helye a Vásárcsarnok, a *Szűk*, a Kerván Szeráj, vagyis a *Vendégfogadó* és a *Vendégház*.

A Kávéházregényben ott van mindennek minden alkotó eleme. A 17. századi *Simplicissimus* Regények megírják a Kalandost, aki beeevez a Sikerbe, de Kávéivó Nagydáma felesége miatt csalódik a Sikerben, a polgári Beérkezetségben. *Le Sage* 1709-ben megírja az Ifjút, akit *El Asmodáj*, a Kávéház ördöge tisztánlátóvá tesz, a Diák elveszti Illúzióit, rájön arra, hogy csak álmódott és Illúzióit megtalálja a *Falusi Nemeskisasszonyban*. *Dóm Prévosl (Manon Lescaut)* megírja a Kávéházban a gyönyörű Nő — *Manon* — és züllött fivére, *Monsieur Lescaut* miatt elzüllő Diákot. Itt az Ördög a széltoló Gárdakapitány, *Monsieur Lescaut. Murger (Le Pays Latin)* 1850-ben megírja a Falusi Ifjút, aki elsodródik a Kávéházban és boldog lesz a Falusi Kisasszony mellett. *Balzac* 1841-ben (*Les Illusions perdues*) megírja a Falusi Ifjút, aki az Irodalmi Kávéházban veszti el Illúzióit egy vesztett illuziójú *Romlott Ifjú* — az Ördög mellett. *Reviczky Gyula* 1884-ben irt Kávéházregénye (*Apai örökség*) megírja a Nemesifjút, aki a Széltoló mellett elzüllik a Kávéházi Nő miatt. *Hatvány Lajos báró (A vén Korcsmáros és fia, a kontár)* megírja a Kávés unokáját, aki a Kávéházban irodalmi Álmodozó lesz. *Hunyady Sándor (Szűrve habbal!)* megírja a falusi Zsidóifjút, aki a Kávéházban emelkedik és fiát, aki ott züllik el. *Szép Ernő (Lila Akác)* a Szerelembe vesző Ifjút írja meg, az Ifjút, aki Életregényét egy ültő helyében a Kávéházban mondja el. E bájos Kávéházregényt *Ambrus Zoltán* a *Gustave Flaubert L'Education Sentimentale*-jához hasonlította és *Jacob Wassermann* a „legbájosabb Regény“-nek nevezte. *Hevesi András* a Romanticizmus régi kávéházi Ördögével — a *Másik Én*-nel — az *Adalbert de Boncourt-Chamisso Peter Schlemihl*-je óta százszor találkozó Ifjút írja

meg (*A Bistro*). *Herczeg* Ferenc (*Andor és András*) megírja a két kávéházi Ifjút, akik egymás sorsát rontják meg. A 17—18. századi Hős, a Kalandos a 19. század óta mindjobban *Intellectuális Ifjú* lesz a Kávéházregény kifejtése során. Mindig több az a Kávéházregény, mely a *Harmadik Nemzedék-et* írja meg, azt, mely a Kávéházban hull szét. Ez a Kávéházregény ama változata, mely Városregénnyé és Családragénnyé magaslik fel. *Kosztolányi* Dezső *Esti Kornél-* a Másik Én, a Kávéházi Ördög, a tisztánlátó tragikus Intellectus.

Mindezt bő példákon fogjuk láttatni. De azt is láttatni fogjuk, hogy a Kávéházregény máig a *Kisember*, a *Szegény Hasszán*, a szegény, becsületes *El Picaro* Sikerregénye.

A Kávéházregény a Faluról a Nagyvárosba elverődő Öst és a „Tehetséges Ifjút“ írja meg. Ebben *Montesquieu* Városregényével (*Lettres Persanes*) mutat rokonságot. Ebben is benne van a Csavargóregény, a *Novela Picaresca* alap gondolata: a Kisember — Diák, Ifjú Költő — felemelkedik a Várost jelképező Kávéházban, de ott elveszti a Boldogságot, az Illúziót. Ez már a borús, tépelődő, tragikus nyugati Intellectualizmus jelensége, a „Menekülés a Várostól“ hangulata, a Kávéházregényen végigvonuló Városellenesség, mint megcsömörlés az Intellectualizmu stól.

A Sikerregény, melynek mint Kávéházregénynek a Kisember a Hőse, a Kisember városi, kávéházi Éposza. Emberi, földönjáró, az Élet valós színén, a Kávéházban járó új, Városi Hős kisemberi Kiséposza.

Mindez sokban kijózanítóan egyöntetű Clichage-t mutat. A Forma időállósága sokszor kiábrándító, ha a Kávéházregény mozzanatainak azonosságát időrendbe rakva szemléljük. Mindenki ugyanazt írja meg. De vájjon mindenki Előképet tanulmányozott? Mindenki a „*Lazarillo*“, *Dóm Préost*, *Le Sage* és *Balzac* nyomán és előzői nyomán írt? Nem. A Kép az Életben és magában a Kávéházban van adva. Nem Előképek és nem „Plágiumok“ sorozatát tárjuk fel formatörténeti sorozatunkban. Kávéház mindenütt van és az Ember lelki azonossága fölötté áll időknek és helyeknek. *Babits* Mihály önmagát írta meg Kávéházregényében (*Halálfia*) és *Szabó* Dezső is önmagát írta meg a Kávéházban élő Hőseiben (*Elsodort Falu. Segítség!*) *Szitnyai* Zoltán (*Élni akarok!*) nem tanulmányozta *Balzac*-ot és *Hevesi* András nem tanulmányozta *Adalbert* de

Boncourt-Chamisso-t. A Forrna a Lelkekben van adva. A változatok — keleti *Meddáh-mese*, levantei *Szerencseregény*, északnyugati *Sikerregény* — *Családregeény* — *Városregény* — *Kávéházregény* — nem a „levegőben“, hanem a Valóságban vannak adva. Örökkévalóak, mert emberiek. Kávéháziak, tehát emberiek.

*

A Kávéházregényben és a Sikerregényben — a Meddáh-mesétől fel *Le Sage*, *Dóm Prévost*, *Murger*, *Balzac*, *Thomas Mann*, *Galsworthy* Regényeiig és a ragyogó magyar Kávéházregényig, máig — olyan Irodalmi Figurino-k futnak végtelen irodalomtörténeti sorban, melyek valós Embereket fődnek. Arabs *Lovagok*, vándorló *Kalmárok*, szegény *Foltozószabók* a jótévő Dsinnijé után futnak. Ez a kávéházi *Sorskerék* keleti *Tündére*, *Péri Baánu*, a pusztai *Forgószél* és a kávéházi *Csarkh*, a *Sorskerék*, a *Rota Fortunáé*, a *Roulette* őse megszélyesítése. ők futnak a pusztai *Forgószél*: a kávéházi *Szerencsekerék* és a pusztai *Deli Baba*: az örült Apó, a Napszúrás és a Bends aota káprázatban látott „Déliabáb“, a Siker után és futnak be a Mesében a Sikerbe a Meddáh Baba ajkairól. Életregényük a kávéházi *Meddáh-mese*. A *Picaro-Regényekben* göndörhajú, sötétbőrű *Bastarde-ok* futnak kék vizeken, bíborvitorlájú gályákon a *Boldog Szigetek* felé, hajójuk orrán a *Meztelen Fortuna* a *Jelkép*, a *Golyóbison* táncoló *Szerencseasszony* képe. Ez a kávéházi *Játékosmesterek* ősi Címere Pesten is, a 18. században és még *Buda Város* városi *Kávéházának* is ez a *Cégére*. E *Levantinok* a 16. században az Újvilág aranykergető *Conquistadores-jei*, ők a *Los Picaros*, a *Koldusivadékok*, a spanyol nevük *Lazarillo*, délitáliai nevük *Lazzarone*: a *Kis Lázárka*. ők a *Korszak zsoldos Capitano-i*, a magyar *Végvárok* alatt is. A *Kávéházregényben* ott vannak a 17. században. Kávén szereztek vagyont és elverik a *Kávéházban*. Életregényük a *Szerencseregény*: a *Roman aventureux*, mely a *Novela Picaresca* folytatása. A *Picaro* még *Becsületes Csavargó*, a *Chevalier* már *Becstelen Kalandos*. A *Nyugati Emberek* az országúti *Vándorlegények*. A *Családregeényben* és *Városregényben* ők a *keményöklű*, *vagyonszerző* *Ősök*, *utóduk* a *Harmadik Nemzedék*, mely a *Kávéházban* álmodja *semmivé*, írja *Irodalom*má, vagy veri el az *ős* *vagyonát*. Az *ős* *gyalog*

fut az Országúton *Fortuna Szekere* után. Életregénye: Sikerregény, Városregény, Családregény.

Az arabs Sikerregény derűs és optimista, a török Regény-mese már búsongó. A Török az *Ikbál-t*, a Szerencsét már tragikusan látja. A *Csarkh*, a Szerencsekerék kegyetlen és okatlan. A Kép, melyet a Mese erről ír, a kávéházi *Csarkh* képe.³ A keleti Szerencsevárás az *Élmény* és a *Szerelem* után fut, a „Levantino“ hajós és zsoldos az *Arany* után fut, a Nyugati Ember a *Család*, a *Feleség*, a városi *Polgárság* után fut. Mint Vándorlegény a Feleséget kergeti, aki számára Polgárjogot jelent. A Regény a Valóságot írja le.

A Szerencse képe az arabs Meseregényben a Pusztában feltűnő *Oázis*, a levantei Regényben a *Szerencsés Sziget*, az északnyugati Regényben a *Városkapu: az Otthon*. A Keleti Ember a Kávéházban *álmodik*, a Levantino *iszik, játszik és verekszik*, az Északnyugati Ember töpreng, morfondál és intellektuális. A levantei kávéházi Szerencsekerékre az *Ördög*, vagyis a *Vénasszony*, a *La Veja*, vagy a Halál, az *El Falcador* és az *El Cacciador*, a Vadász képei vannak festve. A Regények ezeket írják Szimbólummá

A Levante a Napkelet. Homérosz égőtűzű Napja és a Tenger dalolja az Élet ragyogó Himnuszát. Az ég kék és a tenger kék, a hullám a Szerencse ritmusát zengeti, a Szigetek valóban olyanok, mint a Boldog Sziget. Az olajfa bőséges, a gránátalma gazdag, a Narancs és a Citrom valóban Aranyalma: Valóságban is, Szépirodalomban is. Ez az *El Dorado*, az *Aranyos Sziget*, a latinus *Utópiasziget*. „Hajó, Kikötő, Révbe-futás, Beevezés a Sikerbe“: ezek a Levante-ből eredő regénybeli Mesterszavak. Az arabs és a levantei Sikerregény az *Egyén* sikerét írja meg, az északnyugati Sikerregény már a *Család* sikerének és bukásának Regénye. A keleti és levantei Regényben a Feleség és a Család, az Utód nem játszik szerepet. A Család már az északnyugati Városiasság hozadéka. A Siker keleti-levantei *álom*, a Család európai *érzés*, a városi Polgáröntudat társadalmas-civilizációs *tudatosság*. A Családregény a Sikerregény északnyugati változata. A keleti Kisember a

³ «Ugyan mit rontott meg életeden a Sors kereke? Mi jót tépett ki a markodból? („Tan etme, ki Csarkh, bivéfa dir . . . „*Leila He Medsun*. i. h.)

Mesében gyönyörű *Rabnőt* talál, a levantei Sikerregényben „*Lazarillo de Tormes*“ 1545-ben már Feleséget szerez. Már itt is megjelenik a Családragényen végigboruló tragikus árnyék: a *Picaro szerencsétlen a Házasságban*. Az átmenet a Szerelem és a Család nélkül élő keleti-arabs Szerencsés Embertől a Szerelemben csalódó, nagyúri Feleségében bűnhődő és Utódai-ban elpusztuló újkori, európai Szerencsés Emberig átlátszó gondolatfejlődést mutat a Regény 16—20. századi kifejlése során.

Az eszmei elem a Regényben abban a mértékben növekedik, amint az a Délkelettől az Északnyugatra vezető úton Délkeleti Sikerregényből Északnyugati Sikerregénnyé komorul el. A Nyugati Ember a Kávéházregényben már mint *Intellectuális Tépelő* szerepel: újkori *Doctor Faustus*. A Kelet, a Levante és a Nyugat a Regény tükrében úgy viszonylanak, hogy a Kelet *naturalista*, a Levante *verista-impreszionista*, a Nyugat *humanista-szimbolista*. A Keleti Hős élete a korlátlan *Életöröm* — a levantei Hősé a korlátlan *Szerencsekergetés* — a nyugati Hősé a *Család*, melybe ő maga, a tragikus, borús szemléletű Családragényben — belepusztul. A keleti Regényhős *boldog*, a levantei csak *mámoros*, a nyugati *boldogtalan*. A Keleten süt a *Nap*, a Levanteban hullámszik a *Tenger*, a Nyugaton mindenre ráborul az *Alkonyat* és a *Köd*. A Keleti Kávéházban a Keleti Ember *álmodik*, a levantei Kávéházban *Szerencsét csinál*, az északnyugati Kávéházban elpusztul a Hős életképtelen Utóda, mert már ott is csak *töprengeni tud*. A keleti kávéházi Sikerregény harsány arabs-levantino Életörömének napsugaras derűje az északnyugati Kávéházregényben az Alkonyat — az Élet és a Család alkonya — északi, ködös, töprengő, agyas-intellektuális Gondolkodásává halkul le. Az Északon az Apák élete rámegegy az Utódok életére. Az Utód-ról szóló Kávéházregény jól elemezve semmi más, mint olyan Családragény, mely azt írja meg, hogy az Utód a Kávéház meddő Intellectualizmusában, avagy a kávéházi Kártyaszobában pusztul el.

A Keleten született kávéházi Mesében az erős, tehetséges, ravasz, agyafűrt Kisember mindig *boldogul*, geniális Koldusokból Főemberek lesznek. A levantei Regényben a Szerencse és a Bukás a *Kávéházba toppan be*, Az északnyugati Kávéházregényben a Kávéházba a Halál lép be.

Az északnyugati Családrege és Kávéházege.

A „Család Pusztulása“ és a „Harmadik Nemzedék“ a Kávéházegeben. „Dér Untergang des Abendlandes.“

Keleti Álmodás, levantei Életöröm, nyugati-északi intellectuális Töprengés a Kávéházegeben. — A Család eszméje. — A „Pusztuló Család“ gondolata az északi-nyugati Családregeben és Kávéházegeben. — Kemény ős és Elfajzott Utód. — Város, Polgár, Céh, Család és Kávéházege. — A pusztuló „Harmadik Nemzedék“ a Kávéházegeben. — Polgár, Szabad Művész és Csavargó. — A Polgár és a Bohémé. — Hárem és Család. — A levantei Boldog Sziget. — Élő Ember: ez a Kelet. Cselekvő Ember: ez a Levante. Töprengő Ember: ez az Észak. — Nyugati Decadentia és a „Dér Untergang des Abendlandes“. — A Hyperintellektualisme és a Nyugat szellemi Csödjé. — Dekadentia és Utópia. — „Tragikus Látás“ és a Civilisatio pusztulása. — Az Európába betörő Keleti Ember. — *Lasik Roitschwanz*. — A haldokló Kávéházege.

A keleti Kávéházban a játékos Képzelt nyelvén a *Meddáh* szövi a Sikerről a Mese kék-arany és rózsaszín-ezüst pókhálófátylát, énekel az énekes *Szarendel*, tevébörből vágott színes, átlátszó figuráit hajbókoltatja az árnyékjátékos *Karagözdsi*, aranyhalacsák csobbannak a Szökőkútban, a szerecseny *Baljádsi* szótlanul teszi le a Kávé Fincsalat az olajbarnaképi fekete avagy havas szakállú Sejek elé, a *Tütün* illatos füstje száll, az Igazhívők a gyékényeken ülnek és a Kejf, az Elmelkedés elrévülő, hallgatag szellemi mámorában emelkednek a Minarrék fölé, hol a Műezzin dala int, hogy múlik az Élet! És a Minarré fölött Allah trónol a Hetedik Mennyégben. A levantei Kávéházban ugyanakkor az Élet víg vásárának örökös dobját verik.

Az Északnyugaton azonban komor Költők ülnek a Kávéházban és miközben azon töprengenek, miért ülnek ők a Kávé-

házban, egész nap ott ülnek és ezt megírják Kávéslírává, mely arról szól *De Saint-Lambert* Lovag 18. századi versei óta *Kosztolányi* Dezsőig és *Szép* Ernőig, hogy szebb a Gyermekség, a Falu és az Otthon, mint a Kávéház. Ugyanekkor komor, józan polgári Kereskedők is ülnek a Kávéházban és az Árfolyamokon töprengenek, majd a Kaufhausban a garast fogukhoz verik, tehát az Aranyat megérdemlik, nem hajnaloznak, korán kelnek, tehát Aranyat lelnék, ezt halomba rakják, előbb azonban gondosan lemérik, azt el nem szórják. Elvük: Dinumdánium vendégség, jobb egy napi egészség! E komor északnyugati Városokban mindennek Szabott Ára van. „Feste Preise!“ — ez itt az elv. Szabott korlátái vannak mindennek, mindenkinek és szabott ára van az Életnek is. A Becsületnek a becsületes Munka az ára, a Becstelenségért erkölcsi Halál a fizetség. Az Élet jutalma a becsületes öregség és a tisztességes öreg Feleség, az Anya, a Nagyanya, az őszanya, az Utódok őszanyja, aki majd egykor lefogja a haldokló Szerző ős szemét.

E Becsületes, komoly-komor polgáréletnek azonban mégis rettentő az Ára: az északnyugati Családragényben az Utód elfajzik és elveri az ős vagyonát. Az északnyugati tragikus Világszemlélet ráfizettet a Dolgos Életre, az Utódban bünteti meg az őst azért, mert elment az Életöröm mellett. Az ős nem járt mulatni az énekes, muzsikás, táncos Kávéházba: abban bűnhődik meg a Családragényben, hogy az Utód jár oda és ott elveri a Nagyapó tubákos szelencéjét is. A Szabott Életnek a Nyugaton ez a kiszabott Bírásépénze. Aki a Családért él, a Család miatt, a Családban hal meg. A Kávéházregényben a Nyugaton az Utód által tönkretett Család bukását az ős által meg nem élt örömök helyett az Utóddal megitatott rettentő Fekete Leves jelképezi. Ez az Élet meg nem ivott víg Borának az ára. A Kávéházregény — mint mondtuk — *Shakespeare* „Lear Király“-a gonosz Utódait írja meg. Ezt írja meg *Balzac*, majd *Zola*, majd *Ibsen*, majd *Thomas Mann* és *Galsworthy* és utánuk az egész Kávéházregény, melyben kifüggesztett Árjegyzék méri ki a „Kávéházi Tragédiát“: egy adag Dupla Életért, az elmulasztott Életörömet, a Léha Utód pusztuló élete a fizetség. Az Utód maga is ráfizet a Nagyapa életére, aki elérte előle az Életre való Képességet, mert agyonrobotolta magát, hogy Örökséget hagyhasson az Utódra. Az Utód már csak Esztéta, Viseur és Álmodó. Ráfizet az Örökségre. A Nagy-

pa helyett ül be a Kávéházba. Az északi Élet eme keserves Morálját a Családregegyben írja meg a búsongó északi Világ-szemlélet: a búsongó, tragikusan okossá agyasodott „Intellectualis“ író, aki maga is ráfizetett az ő büszke kávéházi Hyper-intellectualisme-jére, tehát bosszúból azt írja meg, hogy a Búsongó Utód, az örömtelen Ifjúságában csak a Kötelességnek, a Családnak élő Nagyapa utóda fizeti meg az árat élettelenné kiélt Életéért. Azt írja meg az ösztöneit vesztett, az Intellectus hideg magasába felfelé bukott, elagyasodott Irodalom, illetőleg az északnyugati kávéházi Sikerregény és Családregegy, hogy: Az Ember mindig mindenre ráfizet. Az Észak mindörökké irigyli a Déli Ember harsány „spontáné** életörömét. Lenézi a Levantino-t, a 16. században Lőcse nem fogadja be a Céhbe a „Welsch**-eket, az Olaszokat,⁸ ma: Árvatörvényt hoz a „Südländer** ellen, mert arabs-zsidó levantei Vért nyomoz az Ösfán. A Észak vágyja, tehát gyűlöli a Délit, mert nem lehet azzá, tehát a Barbaras legázolja a Levante-t, de elkeveredik vele. A Cigányt, a Déli Emuért, a Bohéme-et lenézi, de ezzel muzsikáltatja magát. *Pergolese* vagy a muzsikás kávéházi Cigány: egyik olasz, másik cigány. A Cigányt lenézi, de a Nagykereskedőnek *Ballerina* és *Charaman-Chimay* hercegnőnek *Rigó* Jancsi a babája. A Polgár a Cigánnyal csináltat magának Illúziót: Kártyavetést és Művészetet, ami egyet jelent. Az Észak kifosztja a Narancsért a Délt, de örökre odavágyik a Narancsos Itáliába. Gyűlöli, mert a Dél tud nevetni, tehát komor lélekkel vágyva a Dél örömére azt írja meg a Kávéházregényben, hogy a Nagyapa balga volt, mert nem használta fel az Életörömnek reá is kiosztott Talentomát, a Keleti Kávével és Narancscsal csak kufarkodott, a Dél örök pompájából Aranyat préselt, zsugori volt, megvonta magától az Örömet, a maga kimért Örömporcióját. Ezt helyette az Utód éli ki. Az Észak ugyanis láthatólag azt érzi magáról, hogy ő az evangéliomi Balga Szűz, aki fukarkodott és kufarkodott az Élet déli olajfája olajával, ahelyett hogy azzal az Öröm szerelme-tes menyekzői lámpását gyújtotta volna fel az Ablakban, várva a Vőlegényt, ki Muzsikásokkal és Borral jön a Szerelemre. Ezért a bibliai példát, az „Okos és a Balga Szüzeket“ oda-faragja a Középkorban *Bamberg* északi Dómja oszlopfejeire,

⁸ S. S.: a lőcsei Kőfaragó Céh statútumai.

ma pedig a Kávéházregényben fejezi ki e Szimbólumot: az Élet örömét magától megtagadó Ős vagyont kőbifaragott könyömő Dúc szerinti változatlan, megkövült irodalmi kövülettel kikövezett irodalomtörténeti országúton haladva a Kávéházban vereti el az Életre, alkoltásra, munkára képtelen Utóddal. Az északnyugati Kávéházregény az Utóddal fizetteti meg az Ős balgán elmulasztott mulatságai árát. Az Ős nem mulatott, mégis ő fizeti meg az általa el nem mulatott Cécó árát. De erre ráfizet az Utód is, mert a céhi Lakomát a Céh egyetemlegesen fizeti: „die Zöch zahl!“ Ez a Cécó szó eredete.¹⁰ A Céh: a Család. Az Apa a Fiú bűneiért fizet, a Fiú ráfizet arra, hogy az Apa örömtelen volt. Az északnyugati Regény olyan borús, mint az Észak és olyan a lelki Décadence-a, mint az Alkonyat a Napnyugaton, az Abendlandon. „Dér Untergang des Abendlandes“, vagyis a „Nyugat napja lenyugvóban van.“ Irta: Oswald *Spengler* 1920-ban, a Háború után. „Az Utód a „Harmadik Nemzedékiben a Kávéházban pusztul el!“ — írja a Kávéházi Sikerregényben minden Kávéházban élő, író és elsorvadó Kávéházi író, Az Északnyugat halódó, lehajló, búskomorságra hangolt, hyperintellektuális Világszemlélete tragikus Mérleget csinál a Városiasság örök Jelképéről, a Kávéházról szóló Sikerregény — Családregény végtelen áradatában. Az álmodozó Keleten az Életnek nincsen ára, a csörtető, hajózó Levanteben Életnek-Halálnak Arany az ára, a gondolkozótöprengő Északnyugaton Halál az Élet keserves ára. A Kávéházregényben: a Keleten *ingyen* mérik a Kávéházban a Boldogságot, a Levanteben *aranyon* mérik az örök Mámort, az Északon *Boldogtalansággal* fizet a Mulató a rövidke Kávéházi Mámorért. Az *Északi Ember* az északi Családregényben és Kávéházregényben vagy azért boldogtalan, mert vagyontgyűjtő, komor Őse elment a Boldogság mellett és elfogyasztotta az Utód Életörömét a Vagyon után csörtető Hajszában fáradva el, vagy azért boldogtalan, mert kiélte magát: az Utódra csak Vagyont hagyott, de nem hagyta rá az Életörömré való képességet. „*Valamelyik könnyelmű Ősöm a csókomat mind elcsókolta*“ — írta *Kárpáti Aurél*, egykor Költő, ma Kritikus.

¹⁰ M. M. A középkori budai Céhlakomák. — *Kárpáti Aurél*: Az én örökségem. Bpest, 1909.

Mindez azért van így a három világ három különböző Kávéházregényében, mert a Keleten a féktelen Képzetet az Úr, a Levanteben a fékét vesztett Életakarás, az Északnyugaton a szárnyavesztett Melankólia, a lefékezett Ösztön az úr.

Ez az oka, hogy a Keleten mindig dúsgazdag lesz, aki csodás Palotát épít vagy szép Verset mond a Kalifának. A Tehetség érvényesül a Kelét genialis rendetlenségében. A Levanteben, illetőleg Itáliában és a Délen a Szabad Művésznépek, a Les Métiers franc's érvényesülnek, ha utóbb néha le is vágják a fejüket és kissé Börtönbe is kerülnek. Minden Lionardo *da Vinci* talál egy Principe-t, aki dús Palazzo-ját díszíteti vele, a csavargó Művésszel, ha egy-egy Benvenuto *Cellini* néha a Börtönbe is kerül holmi sikkasztott aranyért. A Művész azonban már itt is kívül marad a Társadalmon, azt idegennek érzi és ugyanezt teszi a Társadalom is: megfizeti a Dóm építójét, Nemességet is adományoz neki, de egynek tekinti a vándorló, csavargó Piccaro-k országúti népével, a Cigánnyal. A Cigány, a Ghitano, a „Bohémé“ és a Művész már a Renaissance delelőjén kezd azonosulni az európai polgári felfogásban. A Cigány születése a bokor, vándorló élete a csapszék, halála az árok széle vagy az akasztófa és üldözött, vándorló és hanyatott Villard de *Honnecourl* az Építő, *Danié* a Poéta, *Fioravante* a budai Vár és a moszkvai Kremlin építője, csavargó vándortudós *Paracelsus* és Cornelius Agrippa von *Nettesheim*, sercsapszékben él *Shakespeare*, vándorló Seregdiák *Tinódi* Sebők a Lantos, vándorló, csellengő Humanista Galeotto Marzio di *Narni*, börtönviselt Miguel *Cervantes* de Saavedra, akárcsak *Gringoire* vagy *Villon*. Kávéházban él *Góldoni* és *Voltaire*, amikor nem bújdosik. A Nyugaton a polgári Picaro bejut a Városkapun és belemelkedik a polgári és nemesi Rendiségbe. A Művészt a Polgár megtűri a Városban, míg ott a Dómot építi, míg alkalmi Ódát ír a Polgármesterre, de azután kitessékeli a Városkapun, ha utóbb a Város főterén szoborral is tiszteli meg emlékét. A Nyugaton a Szabad Művészség örök Csavargóságot jelent. Az Építész: „Szabad Kőműves“ vagyis Franc Ma\$on. Nincsen Céhe: céhenkívüli. A Civilizáció nem tűri meg a Cigányságot. A Culture megtűri. A 18. század előtt a „Cigány“ az útszélen és az ott levő Csapszékben, a 18. századtól kezdve az utcai gyalogjáróra nyíló Kávéházban él. A Bohémé a Szellem Picaro-ja.

A polgári Picaro a Városban keresi a Sikert, a szellemi Picaro, a Bohémé a Kávéházban. A 19. században a Művész lesz a Kávéházregénnyé átalakuló Sikerregény állandó Hőse, ő helyettesíti a régi Piccarresca Csavargóját. A Sikerregény mindinkább intellectuális és kávéházi lesz, mert a Polgárság csavargása lassan megállapodik, csak a Szellem vándorai szaladgálnak fel és alá és keresik a mindig gyakrabban megszülető újabb és újabb Új szellem új Formáit, illetőleg önmagukat. A Kávéházi Ember lesz a Vándor új alakosa: önmagát írja meg. *Balzac, Murger, Babits Mihály, Szabó Dezső, Hatvány Lajos báró, Szitnyai Zoltán* Piccarro-ja már Intellectuális Vándor: Kávéházi Ember, önmagát írja meg: a címeres Ősnek, az országúti Vándornak, a kézimunka Piccarro-jának Unokája szellemi Vándorra halkult. Az Ős még csörtet a Város felé, az intellectuális Utód menekül a Városból, mely megöli. Az ős a Család erkölcsi eszmekörében lohol a kézzelfogható földi javak után, miközben Családért dolgozik. Az Utód már csak egy Chimaera után fut: a saját maga Ideái után. Családtalan, otthontalan. Otthona és Műhelye a Kávéház. A Szellemi Piccarro: a kitenyésződött Városiasság. Ezért ül a Városiasság legkifejezőbb helyén: a Kávéházban. Ezért ír Kávéházregényt, mely mindig Kávéházellenes. Azért az, mert az író Kávéházban ül, tehát Műhelyéből elvagyódik oda, ahova el nem juthat — *mert Cigány* — az Otthonba, a Polgáriságba. A Polgáriságot lenézi és üti, mert kívánja, mert az egyszerű boldog Középszer egyedül üdvözítő Boldogságát látja benne. A Kávéházban él és ír és megírja, hogy ezt teszi, vagyis Műhelyköltészetet ír, de ebben üti a Műhelyt, mert szereti. Mindezt azért, mert boldogtalan, hasadtlelkű lett: a Kemény ős elfinomodott, elpuhult Unokája lett. Snob: az ő életét szeretné élni, szeretne egyszerű Boldog Ember, boldog Falusi Ember lenni, de élni nem tud már, csak írni. Életét betűkbe sorvasztja. Itt fakad az egész újkori Családregény-Kávéházregény öntvényyszerű, tudatalatti Városellenessége és Kávéházellenessége. A Családregény óriási lelki vargabetűvel visszakanyarodik, vissza Montesquieu-hoz: Városellenes-Kávéházellenes Pamphlet lesz. Ezt írja *Balzac, Murger, Bródy Sándor, Gárdonyi Géza*. Mindenki.

A Család eszméje az Északnyugaton rakodik rá a keleti vágású Sikerregényre, mely a kávéházi Meddáhok ajkán virult ki. Az északnyugati kávéházi Meddáh: a Családregényt és a Kávé-

házregényt megíró „Kávéházi Író“ már a Családról ír, azt írja meg, hogy a Család elpusztul a Kávéházban. A Keleten nincsen Családiság, a keleti Szerencsés Ember magának csinálja meg a Sikert. „Nincs utóda és nincs őse“ — mint *Ady* Endre dalolta, ez a keleti Poéta. A Kelet nem ismeri a Családregegynt. A keleti Sikerregényben: a Koldusregényben, a Koldus- és a Lovagregényben a Lovag mindig csak egyéni Sikert ér el. E Sikereknek a keleti életben alig van folytatásuk. A Keleten csak Egyéniségek vannak, a Levante-ben csak Kalandosok vannak, az az Északnyugaton Családba, Városba, Collectivum-okba belegyömöszölt Szociális Lények vannak, Életben, Kávéházban és Kávéházregényben egyaránt.

A Kelet: a vad Szabadság és Szabadosság, a daliás, férfias megjelenés, a bátorság, az ötlet, egy jó kardforgató marok, a kopj át keményen markoló ököl szabad világa. A Kelet a Szabad Verseny világa, arisztokratikus és demokratikus egyben. Minden Koldusból lehet Kalifa és sok Kalifából lett Koldus. A Kelet egész lelki alkotottsága a Civilisatio nyüge nélkül szabadon érvényesülő Tehetség világa. Nincs Civilisatio, tehát nincs Rend, tehát a Rendetlenségben felvirul az Élniakarás. Self-made-man a Lovag is, mert senki-semmi Kisemberből lesz Lovag. Az európai „Lovagkor“ a Keresztes Hadak idején veszi át a szabadon érvényesülő *Picaro-ból* lett Lovagot az arabsoktól: minden arabs tartozékával együtt. Címeres pajzs és címeres kopja, sisakdísz és páncél, a Talizmán mint Lovagi Rendjel, a Lovaggáütés, a Lovagköltészet, a jó arabs, berber és murciai ló, vagyis a nemes Lótenyésztés és a Sikerregény Lovagköltészet: ez mind arabs hozadék. A Kávé, a Kávéház és a Kávéházregény is az.

Az arabs nem ismeri az átöröklődő Méltóságokat és Címetket. Ezeket meg kell szerezni: de mindenki megszerezheti, aki tudja. Aki kapja, marja, de az Utódra alig örökíti át a saját élete Sikereit. Ugyanez áll a Törökre és a középkori Görögre is. A Kalifák, a Padisahok, a Vezírek és Emirek, valamint a bizánci Császárok néha alkotnak családi Dynastiákat, de ezek úgy buknak, ahogyan emelkedtek. A Valóságban is, a Novellában is. Daliás szabólegények, fapapucshasítók és cirkuszi kocsisok lesznek Fejedelmek a természetes kiválogatódás szabad érvényesülhetési lehetőségei révén. A bizánci Császárokra alkalmazott *Kopronümosz* csúfnév azt jelenti, hogy a Bíboros Császár

az utca sarában született. A *Sárban született* szó enyhítve adja vissza a Csúfosnév eredeti maró zöngéjét, a *Cambonne* francia Tábornok híres mondásában is ott csúfoskodó szót: ha akad is olyan Császár, aki már *Porfürogennétosz* vagyis Biborbanszületett, az csak azt jelenti, hogy a többi majdnem mind *Koprogennétosz* volt, vagyis Koproszban született.

A Padisah-ok Nagyvezírjei majdnem mind apátlan-anyátlan albán, görög, kurdisztáni, anadoli, rác vagy tatár gyermekből nevelt közgyalog Jenicseriek avagy Vízholdók és málhordó Hamál-ok. Utódaik azonban nem dédelgetett Gyermekek, apjuk életét nem öröklik. Egy rendes Vezír Ázem után a Hárem rabnői kétszáz fiút is szültek. Egy Nagyvezírnek kétszáz fiából nem lehet kétszáz Nagyvezír. Tíz gyerekre lehet hagyni rangot, kétszázra nem. Tizenkettőt lehet apailag szeretni és nevelni, kétszázat nem. A Török keverte a Raceokat. A Nagyúrnak: a férfiasága által Beérkezett Szerencsefinék, a Picaroból ereje és esze által lett Főembernek azért adott száz Asszonyt, hogy szaporítsa nagyszerű fajtáját. A *Hárem* nem a Kéj laka, mint ezt azok hiszik, akik ezt nem ismerik, hanem a Fajtenyésztés, az Eugenika Self-made-man-t tenyésztő telepe. A *Feleség* csak Rabnő, mindenféle fajú: georgisztáni, zsidó, görög, albán, magyar. A Gyermeket csak mosdatja és szoptatja a Hárem, a Nagyúr a fiát beadja Közjanicsárnak: csinálja meg ott a maga Szerencsáját, ha életrevaló. Az apa is Közjanicsárból lett Nagyvezír, nem baj, ha a fiából Közjanicsár lesz. Legyen ő is Nagyvezéré, ha tud. Ha nem: pusztuljon. A Padisah feleségnek adja el a lányát. A magtalan Rabnő a Pazar kikiáltója sípjáradobjára kerül.

A Kelet azonosnemű és másnemű Ágyasházaiban nem virult fel a Család közép európai Eizméje. A keleti Self-made-man-ség egyik alapja az intézményesített Többfeleségűség és a magától érthetődőnek tartott Természetellenesség. Egy Pasa szerethet egy nőt, de százat nem. Egy biszexuális embernek Jehet fia, de egy, a Polygamiára és a Bisexualitásra berendezett Társadalomban nincs családi érzés. A mondottakon csak az a tételes tájékozatlanság ütközhet meg, mely a Keletet nem ismeri. A Kelet ebben is a Végletek hazája. Egyik oldalon az igazi Férfi kitenyésztő Eugénika, a másikon a meddő és beteg fonákságú Kétnemű Szerelem, vagyis nem Szerelem, hanem csak *Érász*. Ez a Kelet. A Monogamia formájában élő keresztény Közép-

európa az, mely az Apa által elért eredményeket címben, címerben, rangban, vagyonban átörökíti, vagyis: az Apa életét az Anyának, Élettársnak érzett Feleségtől született Fiú örökli. Az európai gyermek: Atyjafia, a keleti gyermek: Rabnőfia. A többnejű türkmén vagy kalmüktatár Apa sátra elé a Szovjetforradalomig kitették az Újszülöttet és a Handsárt annak jeléül: akarja-e a Fiút? A túladunai Göcsejben az ázsiai eredetű Csöröglü, a Fiúavató ünnepén fejsze pótolta a kardot.¹¹ Vagyis: ahol nincs Család, ott nincs Családegény. A Kelet intézményesített poligámiás és biszexuális Társadalmában nincsen Családegény. A *Meddáh* a Kávéházban csak a Koldus által elért Sikerről játszhat Sikerregényt, mert hallgatósága többnejű és többnyire kétösztonú. A Szovjet fennen hirdeti, hogy az Új Társadalom útjait töri. Valójában azonban csak a Kelet: Ázsia Asiatisme-jét öntötte le a *Sorelisme* és a *Mantisme* egyesítéséből kinőtt Leninisme-mel, amit annyival is inkább megtehetett, mert mindezt mordvin, csuvastatár és kínai Bakók útján kényszerítette rá az Oroszra, melyről régi mondás mondja: Vakard meg az Oroszt, kibújik alóla a Tatór! A Szovjet a Családot elpusztította a Collectivitás érdekében és ezzel csak Szovjetháremet teremtett meg, hiszen a Hárem nem Kéjtanya, hanem Gyermeknevelőhely.

A Levante-ben sem él a Család ama mélységes kapcsolata, amit Albániától északra már megtalálunk. A Levantino Apa a Tengereket járja, de vájjon hazajön-e? És ugyan-ugyan, miféleképpen ölelgetett a Levante fertelmes kikötői Lebujában, a *Groita* és a *Caverna*, a *Cave* és a *Caveau* nevű Pincekávéházakban? Aki látta a Háború előtt *Patrasz*, *Korinosz*, *Korfu*, *Bari*, *Napoli*, *Genova* avagy *Marseille* Matrózlebujkávéházaiban, hogy minden táncot három külön Colonne táncol: férfiak nőkkel, férfiak férfakkal és nők nőkkel, az megérti az ókori és az újkori Keletet. Megérti az ókori görög *Hetairia* szellemét, *Nagy Sándor* és a bizánci Császárok és a Padisáhok Fiúháremeit, az Ezeregyéjszakát, az ókori görög Szobrászatot, de megérti az olasz Rinascimento-t is, sőt *Michelangelo* szobrait is, főleg a Mester által adott és Benvenuto *Cellini* által leírt céhbéli Művészvacsorát is. Ezt az európai szemmel és ép idegzettel fonáknak látszó életet élte a Kelet és a Levante és éli ma is. Ha tehát azt kérdezzük,

¹¹ S. S. *Beoilaqua Borsody* Béla: A Csöröglü. A Nőorvos. 1935.

miféleképpen ölelgetett a Nagy Felfedezések kora kettősérzelmű Levantino-ja a nőnélküli Hajón avagy Középamerika Szigetein, mint Conquistador: akkor a levantei Szerencseregény családiasságtalanságára kapunk választ és magyarázatot. A kettősérzelmű Levantino volt az, aki az Újvilágot benépesítette az „öszvér“⁴¹ és a „Félvér“, — Mestijos, Métis, Mulató, Mulatté, a „Sang-mélé“ — milliónyi keverék-sepredékével és a flandron zsoldos Cannaille-al együtt a 16. századtól kezdve a Lues rémségeit intézményesítette Európától kezdve Costa Rica partjáig. Ez a levantei zsoldos-hajós Picaro nem volt az északeurópai *Apá* megfelelője: a „Metijos“-nak, a spanyol néger és a spanyol-indián Félvérnek volt ismeretlen apja, de tisztességes, polgári Feleségtől született Fiák apja csakúgy nem volt, mint egy arabs vagy török Főember. A levantei Szerencseregényben tehát mindig csak a Levantino egyéni Sikeréről és Bukásáról van szó. A 18. századtól kezdve a Kávéház képeivel is színesedő délvidéki Szerencseregény — főleg a francia Kalózregény — azt írja meg, hogy a vakmerő Kalóz betoppan a kikötői Kávéházba, ott fittyet hány az őt üldöző királyi Flotta tisztjeire, elveri a rablott aranyat, a Lotyó és vetélytársa itt árulják el: szóval itt, a Kávéházban éri el a Végzet.

A „Lazarillo de Tormes“ züllött apja is a Mókrok ellen verekedett, mialatt anyja egy Mór szolgáló lány szeretője lett és egy kis Mulató gyereke született. A félvér *Mulató* tehát már 1545-ben ott van a levantei Sikerregényben. A Család eszméje tehát a Levante-ban sem virulhatott ki. Ott nincs Család, ahol mindenki „Járapotos“, csak ott, ahol a „Járapotos Ember“-ből megállapodott „Állapotos Ember“ lesz. A „Házastüzes Ember“ csak az egy neje és az egészségesen egynemű szerelmű középeurópai Civilisatio Embere. A Picaro a Kelet és a Levante Embere. Ezért is keleti és levantei a Sikerregény kezdete és ezért fejlődik ki ebből a magasabbrendű polgárisodott-civilizációs Családseregény és Városregény: a Műveltségben színtelenebb de Polgárisodottságban fejlett, tehát emberileg magasabbrendű, egyneje és egészséges nemiségű északi Társadalomban, mely az öröklődő Rendiséget is kifejlesztette.

Ez a Valóság, ami lecsapódik a Sikerregény irodalmiságában. Az arabs-keleti, a levantei és az északi Sikerregény a három különböző Világ embereit írja meg a földrajzi Szélességek által adott emberföldrajzi és népfajléktani elhatároltságokban. Ahá-

rom Regénytípuson kitűnően tanulmányozhatjuk a régi írói Intuáció látásának biztonságát, mely évszázadokkal az Anthropeographia és a „Rassenpsychologie“ tudományának megszületése előtt jól látta a maga környezete emberének lelki alkotottságát. Az arabs Lélek a kávéházi Meddah-mesében él, a Levantino a levantei Piccarro-regényben a maga valós lelkiségével szerepel. Ez: a Hajós és a Zsoldos lelke, de benne van az agyag körmönfont ókori „Graeculus“, a „Görögöcske“, a ravasz, értelmes *Arabs*, a kardos *Albán*, a törös *Siciliano*, a merész *Espagnuolo*, a kalandos *Puertogallo*, a horgaseszű *Zsidó*, a kemény *Török* és a friss szellemű *Délolasz* egész lelki hanglétrája. Érdekes, hogy a görög csúfneve az Ókorban is: Ravasz. Odysseus, a Bolyongó, a *Polümétisz*, a „Sokfondorlatú“. A mai Levantino olasz Csúfneve: *Lo Scallro*, a Csavaroseszű. Az indiai Szerencsekereső Es Sindibad, a bolyongó Odysseus, az arabs Karavánkereskedő, a tengerjáró Conquestador és a szárazföldi Picaro évezredek távolaiban is rokonok. Mind élelmes, talpraesett, a bajokból magát kivágó, vagyis: „polümétisz“ és „Scaltro“. Mint a Göcsej vidékén mondják: „forgúdó ember“.

A Piccarresca Hőse mindig családtalan Kitett Gyermekek, gyakran nagyúri „Batarde“, Bátard vagyis Fattyú. Csavargó az Apja, Lotyó az anyja, az a felesége, mint a *Lazarillo*-é. „Családja“ pontosan olyan, mint amilyenek a fentiekben írtuk le a világtörő, csavargó, kardos Zsoldost és a hajós Conquestador Levantino-t. A regénybéli Picaro ennek megfelelően alacsony sorban született, törött életű, de — Optimista, örül a Sikernek, mert számára minden Sikert jelent, még az is, ha egy Énekes Koldus vezetője lehet, mint a *Lazarillo*. A „Lazarillo“ Regényein az Életöröm ömlik el, hiszen a Levante-ben még a Mythus is a Tavasz diadalát dalolja a Tél fölött, a Reggelét az Este fölött. A Görög szemében a Halál komor szomorúságot jelent. Az Élet súlypontját a hellén derű a Földre helyezi. Az Alvilágban *Akhillész* azt mondja Odysseusnak, hogy az Életben jobb dolga van egy utolsó durva, de élő Myrmidón rabszolgának, mint az Alvilág hallgatag, sötét Mezőin egy halott királynak. A levantei zsidó szólas ugyanezt mondja: „Inkább vagyok élő szamar, mint döglött oroszlán!“ *Offenbach* „Orpheus“-ában így énekel az Alvilágban Boéotia egykori Királyának, illetőleg a régi francia Operette-nek életörömös szelleme: „Voltam király Beóciában gazdag, hatalmas és vidám! De egy napon csúnyán megjártam,

mert a Halál lecsapott rám, oda lön királyi székem, magamat elnyelt a Pokol!“ A Levante-ban nem lehet éhenhalni, mert mindenki számára akad egy marék olajbogyó, egy vadontermő gránátalma, a Tengerparton ingyen kagyló és só, elhagyott ház, ahol a Csavargó meghúzhatja magát. A Levante Napja úgy ragyog, ege és tengere olyan mélységesen kék, felhői olyan fehérek, Szigetein olyan aranyszínű a Narancs és olyan bíborszínű a Gerezd, hogy a Levantino élhet a pillanatnak, felesleges, hogy a Jövő gondja bántsa. „Carpe diem!“: „Szakasszad le a ma örömét 1“ — dalolja *Horatius*. A Levantino csak optimista lehet: a levantei Sikerregény, a Szerencseregény is csak optimista lehet. *Homeros* örök derűje mosolyog a Levante búbajos Szigetei leírásában. A Bolyongó ithakai Király, az ókori Levantino, vagyis a „polütlász, polütroposz, poliathlón, polümétisz Odüsszeusz“: a „sokat szenvedett, sokat forgolódott, sokat megbíró, csavaros eszű“ levantei Hajós szemében így jelenik meg a Csodás Sziget, *Kalüpszá* Tündéraszony Szigete, a *Kemenes* József fordította gyönyörű sorokban:

*Körive mosolyg körívén, piros alma mosolyg piros almán,
Szöllő függ szöllőfejeken, füge függ a fügéken!*

Ilyen gyönyörűséges Szigetek vizei partjain a Mythus is optimista, az Ember, a Levantino is az és mivel ezért kívánja harsányan az Életet: Sikerregénye, a hajós Szerencseregény, a spanyol Lovagregény és a Koldusregény, a Piccarresca is csak optimista lehet. „Füge függ a fügéken“ — de a Valóságtól függenek azok az emberi Lelkek, melyeket emberi Lélek, írói Lélek ír meg az Olvasók Lelkének. Azaz: a Levantino él, élete szép Élmény, világnézete a Bon Fortuna, ő Bonfortunato akar lenni: „Bumfordi“, mint a magyar mondja ezt. Élete Hajóját jó szelek röpítik a Jó Remény Foka, a Capo del Buon Esperanza felé. Gazdag Kikötőbe, Puerto Rico-ba kíván bevezni, melyet Aranyosnak, *El Dorado-nák*. nevez. Lelki alkata az Életöszton, a Vitalitás és a Jóérzés, az Euphoria. A Sors? Ha rossz, belenyugszunk, de mindig talpraállunk és kivágjuk magunkat a bajból. *Jób* gazdag volt, de szegény lett. Mindenki elhagyta, de *Jób* reménykedett, *Jób* optimista volt. Az volt a *Lazarillo* is, *Jóbot* Isten megsegítette, lett újra felesége, ökre, lova, szamara,

tevéje, berbécse, aranya, drágaköve. Lazarillo is jó állásba jutott be Toledo Kapáin. *Jób* az élniakaró Keleti Ember. Lazarillo ugyanaz levantei formában. Csodálatos, mély jelképű Históriaikból csak a borongó, ködös Észak csinált tragikus Drámát, illetőleg Regényt. A *Jób* történetét és az ebből lett Faustus Legendát *Byron*, *Goethe* és *Madách* vonták be a Pesszimizmus, a Kétkedés európai gondolataival, de *Madách* is az „Ember küzdj és bízva bízzál!” életösztönébe lendítette ki a végén a Tragédiát. A keleti és a levantei Sikerregény derűs, mint a Kelet és a Levante. Az Aranyat ellopják holmi gaz Négerek? Sebaj: kezdjük élőiről. A szép Rabnő megszökött egy vállas újjással? Sebaj: veszünk helyette három fiatalabbat a Pazarban. A keleti Sikerregény a Kelet vad, szabad, korlátlan, polgárosodástalan Lelkét sugározza, de az északnyugati Kávéházregény tragikus, borongó Históriat csinált abból.

A Levantino Sikerregényében a Hajó elsüllyed, de az Erős Ember „egy szál deszkába kapaszkodva”, mégis „partot ér” és a végén mégis „révbe jut”. Kardján mindig az a Devisa, ami a Poéta *Zrínyi* Miklós grófén: „Sors bona, nihil aliud!”: Jó szerencsét és semmi mást! A Levantino lelke az örökké cselekvő, soha nem töprengő Megszállottság. Mindig kerget valamit, de az a valami mindig valami Valóság, az Arany. Ha el is veri azt a Szerencsekerekén a Játékházban, újra perdül a Kocka, forog a Kerék és a Levantino degesz erszénnyel övében, füttyörészve áll tovább. A Keleti Ember él, a Levantino cselekszik. Hazátlan, de mindig talál Új Hazát. Hol Magyarországon, mint zsoldos Condottiere, illetőleg magyar Nemesemberré lett Kalandor Indigena, hol az Új Világban, ahol mint Conquistador lesz gazdag Ültetvényes. A Nyugati Ember álmodozik, tépelődik és töpreng. A valóságban is, tehát a Kávéházregényben is.

Az Európai Ember, a Nyugati Ember a Család hitvallója, nagy erkölcsi Esményei vannak: Feleség, Gyermekek, Város. A Sikerregényben soha sem könnyelmű, a 15. századtól kezdve a Kávéházba nem jár. Esménye a Cittadino, a Citoyen, a Cityzen, a Bürger, a Polgár. Vagyis: a Város és a saját életé Társadalmisága. Ez már Európa szelleme, ez már a Civilizáció. Ez már a Családregény és a Városregény: a Kávéházregény. Ebben már benne van a Pillanat örömeit nem élő, a Jövő, az öregség és az Elmúlás tragikus, józan előrelátásának borújába vesző északi Világszemlélet. A Gyermekek nem érzik a létezés

tragikus gondját, a távoli Halál félelmét csak az ösztöneit vesztett, tragikus Ember érzi: az Északon jobban, mint a Délen. A Keleti Ember a Képzelt káprázatának, a Levantino a Pillanatnak, az északnyugati Ember a Jövőnek él. Az északnyugati Apa vagyont gyűjt az Utód számára, vagyis Létet és Fajt fenntartó tartalékokat gyűjt. Ezt egészséges ösztönből teszi, de az északnyugati irodalmi szemlélet tragikusan élezi ki ezt: a Regényben a vagyonszerző ös utóda mindig elveri a munkanélkül örökölt vagyont. A Családot keserves, csalóka Illúzióknak mutatja meg az északnyugati Családrege, azt írja, meg, hogy az ös hiába élt, vagyonszerző munkás élete hiábavaló volt. A Családrege valósággal Pamphlet a Családra és a Vagyonra: az őst ábrándos Don Quijote-nek mutatja meg, botor álmodozónak, aki a saját életét is, de az Utód életét is megromtatta. Az őst, mint szenvedő, küzködő, becsületes Kisembert állítja szembe az Utóddal, mint becstelen, léha, gazdag Nagyemberrel. A Családrege itt is romantikus — demokratikus népbarátos szemléletűnek bizonyul, a régi Novella Piccaresca szellemében rokonszenves, de már tragikus Hősnek mutatja meg az őst, de tragikusnak az Unokát is, aki nem tehet arról, hogy kiéltnek született. Az ös egy álomnak élt: nem érte meg lelki Bukását, mely az érdemtelen Utódban következett be. Az Utód már csak a vagyonszerző harcban kifáradt verekedő Picaro csorba kardját és megtört ereje roncsait örökölte, ezért született elfajzottnak. Míg a levantei Szerencserege a Kalandos töretlen Optimizmusát, az Élet diadalát, „Grandeur“-j ét, friss reggeli harci indulóját harsonázza, addig az északnyugati Családrege az ösnek az Utódban bekövetkező „*Décadence*“-áról ír melanchóliás, pesszimista „dekadens“ Gyászdal és ezzel kíséri ki a temetőbe a Családot. Míg a keleti Meddahregé a Kávéházban, az Élet eme nagy Piacán kápráztatja el a Siker csalóka, de életösztönt adó képeivel a hallgatót, míg a levantei Szerencserege az Élet friss, mámoros örömeit éleli a Kávéházban a vidám, csak a Pillanatnak élő Szerencsekeresővel: addig a Kávéházregénybe kilendülő északnyugati Családrege a Kávéházat teszi meg a Család eszméjéhez fűzött nagy Illúzió bukása helyéül, ahol a Kávéházban elpusztuló Utód a maga Halottas Tora keserves „Fekete Leves“-ét issza meg. A Kávéházregény tehát egyben tragikusan gúnyos Csúfos a Városra is. Íme a Város! —mondja *Montesquieu* után —mely megöli azt,

aki ostrommal veszi be Kapuit. „*Pest: feketére fest!*“ — írja a pest-budai kávéházi Családregegy, illetőleg a Városellenes Pamphlet végtelen áradata Csokonai *Vitéz Mihály tói Hunyady Sándorig*. Az a fekete, gyászos máz, mellyel Pest feketére festi azt, aki oda a Faluból feljön: a „Bűnös Város“ rontástadó Csárdája által mért Fekete Kávé.

A Tragikus Vég, a Család Pusztulása, a Kemény ős bűnhődése a Harmadik Nemzedékben, az Utód elpusztulása a Városban, a Kávéházban — ez már az erős Keleti Ember, e Self-made-man keleti és levantei Szellemének megtörése. Tragikus szemlélet: az Észak borúja, a Melankólia. Meister Albrecht *Dürer* rajza: a „*Die Melancholie*“. Az északi Mythus olyan, mint az Észak: ködös. Életideáljaiban bukik el a Hős. A déli Sikerregényben a nagy Cél, a nagy Jutalom, a Feleség, mindig elrontja a Kemény Ember életét. *Lazarillo* felesége Lotyó, az *Erdélyi Kalandos-é* Kávéivó Dáma. Az északnyugati kávéházi Sikerregényben az Ős: a *Szerencsés Ember*, ifjúságában elment az Életöröm mellett. Számptalan Regény ezt abban fejezi ki a 18. század óta máig, hogy az Ős nem járt a Kávéházba, de a Harmadik Nemzedék a Kávéházban verte el a Vagyont. Ez már a komor Észak: az angol-szász Protestantizmus puritánus szelleme. Apák és Fiúk: írta *Turgényjeff*. A germán és szláv Világsszemlélet. Ez már nem a Levante, ez már az Észak. Az ókori görög Tragédiában is ott van az *Ananké*: a Végzet. A Sorstragédia is „tragikus Sikerregény“, de ez nem egy Race kifejező jellemző Világnézlete. Az Utód elpusztul: ez már az északi Tudatosság, a nyugateurópai Gondolat ösztönevesztett Décadence-a. A sémi Hiob-ból az Északon tragikus Faust, Kain és Ádám lesz. *Marlowe, Byron, Goethe, Madách, Thomas Mann* és *Galsworthy* már Európa tragikus, agyas szemével nézik a Szerencsekeresőt.

A Keleti Ember *él*, a Kelet és a Nyugat átmenetének embere, a Levantino *cselekszik*, az Északi Ember *gondolkozik, töpreng* és *elbukik*. Tragikum: a Keleten ilyen nincs. A Levante partjain csak szerencsétlenség van. A Hajó elsüllyed. Aki azonban partot ér, az előlről kezdi. *Qui vivra, oerra* ! Aki megéli, még meglátja a Szerencsét! A Kelet és a Levante embere az Élet örök Illúzióját érzi ki a Kávé illatából, a keleti Kávéház csendjéből, illetőleg a levantei Kávéház Életlármájából. Az Észak és a Nyugat csak az Alkonyatba és a ködbe lát ki a

Család kávésfindsája mögül és a Kávéházból: a Családregegyben, a Sikerregegyben és a Kávéházuregegyben.

A Nyugaton és az Északon a Tragikum, a Bűnhódés mindig az Illúzió Elvesztése, a tragikus Belátás, a rettentő agyascerebrális — intellectuális-hyperintellectuális öntudat. „Les Illusions perdus“. Kávéházuregegy. Irta: *Balzac*. A Szerelem? Illúzió. A Család? Olyan, mint a Rougon-Macquart család, dörgi *Zola*. Ugyanezt sóhajtja a ködös Észak lelkiése *Ibsen-nél*. Ezt írja *Thomas Mann*, a ködös Lübeck fia és *Galsworthy*, a még ködösebb „Ködös London“ fia. *Ibsen* csak „Kísértetek“-et lát a ködben, *Gorkij-nőA* a Dél vidám Csapszéke és Kávéháza irtóztatós „Éjjeli Menedékhellyé“ oroszosodik. A Család, a családi Vagyon, az Utód? Illúzió. A Harmadik Nemzedéknek kezén a Vagyon elpusztul, az Utód finom, Intelligens, Vértanú, Apostol, Költő, Viseur lesz a Kávéházban. A Tudás? Semmit nem ér, mert megöregszünk és elvisz az Ördög: mondja a bábszínházi *Faust*. A História? Nézzed meg a Végét! mondja *Adóm*. A Hajózás a Tengeren? Csak az átokverte „Bolygó Hollandus“ hajszolódása. Az Élet? Komédia — mondja *Balzac*. Comédie Humaine. „Az ember belehal abba az ötvenezer findsa fekete Kávéba, amit megivott, mialatt megírja az Életről, hogy csak Komédia!“ —mondta *Balzac Sainte-Beuve-nek*. A Tudás? Minden hívságosságok hívságossága! Vanitas omnium Vanitatum! — írja *Cornelius Agrippa von Nettesheim*.

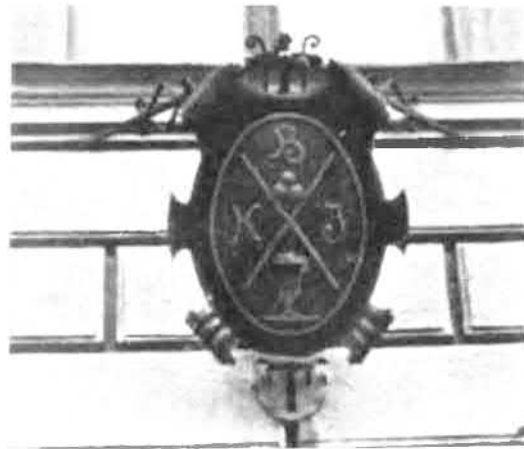
Az északnyugateurópai Kávéházuregegyben mindig ezt a tragikus, lehajló, törött, esett, ütődött Szellemet találjuk meg. Az Intellectus saját fájdalmát önmaga tragikus tisztánlátása fölött. Az északnyugateurópai Kávéházuregegyben nem a Kelet élő és nem a Levante cselekvő „Bumfordi“ Embere ágál, hanem a Város clagyasodott, tisztánlátó Embere morfondál és halódik. A Kávéházuregegy a Városi Szemlélet látása. A Kávéház elszakadt a Falutól, a Kerttől, a Boldog Sziget Kertjétől. Az Illúzióit elvesztő északnyugati Szellem ezért csalja meg önmagát az „Elvesztett Paradicsom“ Illúziójával: mert a Paradicsom, az „Éden Kertje“, a „Boldogság Szigete“ bűbájós, jelképes Életfáját, a Levante Szigetein valóságban mosolygó Narancsfát, mint csenevész üvegházi Narancsfácskát teszi a Kávéház ablakába.

A Kávéházi Költő önmagát írja meg a Kávéházuregegyben: a Faluból jött Falusi Emberből Városi Emberré lett tragikus

A Budapesti Kávésok Ipartestülete Céhliáza és Kapucímere.

A József-körút és a Kis Salétrom-utca sarka. — A „Két Bot és a Három Lapda“ és a „Kávés pohár“, mint céhes Embléma.

Α pesti Kávésok régi Főelöljárómeslerei.
Kiiinonon I' I<u' í; 'η Elnök. 1X58—1876. Némái Antal Elnök. 189u
Olajfestmények a Budapesti Kávésok Ipartestülete Tanácstermében.

Poétát, aki öntudatlan falusi Gyermekből tudattal, városi Intellectussal megvert kávéházi Hyperintellectuel lett. Az Élet helyett csak az Élet Coulisse-ját kapta: a Kávéházat. Ösztöneit elvesztette: csak Intellectusa van. Itala nem a mámorító Bor, nem a hódító, altató Ser, hanem a Kávé. Ennek nevei ezert lettek: *Értelmesek Teje*, a *Háborúság Itala*, a *Forró és Lázító Ital*, az *Intelligensek Itala*, *Shot and rebbellious Liquor*, *Boisson Cérebral*, *Boisson! ntellecluel*, *Fekete Leves*, amit, mint az újtestamentomi Mester kínszenvedésének Keserű Poharát mindenki megkap „a Végén“, mert tragikus Faust lett, mert Intellectuális lett, mert kiverte magát az öntudatlanság boldog Paradicsomából. Mert mint „Boldog Ember“, mint „Falusi Ember“ a Boldog Keletről a Tragikus Nyugatra vándorolt, mert mint a „Perzsa“ *Montesquieu-nél* bejött Párisba, a bűnös Városba. A Nagyvárosba, a Kávéházba. Ezért *minden* Poéta a Kávéházból a Faluba, a Természetbe álmódja ki magát *Rousseau* örökéletű recipéje szerint. A Kávéházi Költő önmagát és a Világot a Kávé intellectuális Tisztánlátásában látja és írja meg a Kávéházregényben. Ezt a Kávéházban írja meg, melyről *Le Sage* óta tudjuk, hogy az a tisztánlátó „*alvilági Appolon*“, *Horus* Temploma és hogy Lámpása, a Kávéházi Lámpás a Kávéházi Ördög, *El Asmodáj* keserves józansággal világító Szövétneke, melyet ez az Ördög adott a *Le Sage* Diákja, *Don Zambullo* kezébe a *Sánta Ördög-ben*.

Szép Ernőnek egy versét — valamikor régen — *Nagy* Endre Kabaréjában a felejthetetlen *Medgyasszay* Vilma énekelte. A vers a Kávéházzal szolt: mily szép a Kávéház, a tükrök, a lámpák, a szőnyegek, a függönyök, a freskók, az írók, a szivarfüst, az Irodalom, a Nagyváros. És a Faluról jött Poéta, a Gyermekség örömet elvesztő szomorú, okos Nagyfiú, a Városi Ember így szólal meg a vers végén:

Olyan szép ez, de olyan semmi, semmi!
Én úgy szeretnék innen haza menni,
Én úgy szeretnék újra gyermek lenni!

Szép Ernő előtt évszázadokkal ezelőtt ezt énekelte, keseregte, írta és sírta el a Városról, a Kávéházzal és a Kávéről *Dóm Prévost*, *Rousseau*, *Montesquieu*, *Massieu*, *Saint-Lambert*, *Limojon* de *Saint Didier*, *Delisle*, *Balzac*, *Murger*, *Gauguin*

csakúgy, mint *Zrínyi* Miklós gróf, *Bessenyei György*, *Csokonai Vitéz Mihály* csakúgy, mint *Bródy Sándor*, *Gárdonyi Géza*, *Babits Mihály*, *Szabó Dezső*, *Kosztolányi Dezső*. Mint alább rendben következnek. Mind elvagyódtak a Városnál és a Kávéházból, mert Városban és Kávéházban éltek, illetőleg az a Kávé volt az Italuk, a *Boisson intellectuel*, az *Értelmesek Itala*, melyet Értelmességük kívánt meg. Nem a Kávé tette őket „Le Poete Maudit“-vá, Átokkal vert Költővé, hanem: mert azok voltak, azért lettek Városi Emberek, Kávéházi Emberek és Kávéivók.

A Kelet dicséri a Kávét: az Értelem Italanak mondja. A Keletet nem öli meg a saját *Intellectusa*. A Keleti Ember számára a Szellem az Élet. Kávét iszik és közben szépeket lát és mélyeket gondol. A Levantino él, nem gondolkozik, füttyül az *Intellectusra*. Kávét iszik és mellette tervet kohol. „A Szellem éltet 1“ — mondta az Istenember, a Mester, ez a Keleti Istenember a Levante zsidó partjain, *El Plisztán*, Palesztina Tengere mellett. „A Betű öl!“ — mondá a Mester. Miért ölte meg a Betű a Nyugati Ember örömét? Miért zokog az Agyasság örök emberi Bánata az Agyasok Dalán? Miért zeng a Szellem Dicsérete a Kelet bölcs, derűs, koromfekete avagy hófehér szakállú írástudó Sejkjei Kávédicsérő Dalán? Miért néz az észak-nyugateurópai Poéta keserű elborulással Kávésfíndója fenekére és szivarja füstjébe és miért csinál keserű Problémát abból, hogy Kávéházban ül? És ha már Problémát csinál ebből, miért ül a Kávéházban? Miért ír háromszáz éve Kávéházellenes Kávéházlirat és Kávéházregényt a kávéházi Asztalon, mely nélkül egy napig sem tudna élni? A Rangosvitató Költészetben a Kelet éneklé a Szellem és a Kávé Dicséretét, a Nyugat éneklé a Szellem és a Kávé Gyalázatát. A Kelet számára nem teher a Szellem. A Nyugat számára: Átok. Miért?

Mert mindnyájan, Nyugatiak, kik Európában élünk, a „*Café de l'Europe*“-ban ülünk, — mint *De Holbach* báró 18. századvégi pokoli Szatírója nevezte Párizst és a Nyugatot — mi mindnyájan, akik a Szellem kávéházi Asztalánál Betűt iszunk és Betűt írunk: Betűre Betűt rakva, Életből Betűt írva Életünket, Ösztöneinket, Vágyainkat írjuk halott és halálba vivő Betűvé és ezt a halott, nehéz ólomtengert nevezzük — botorul és agyasan — Életnek, akik Ifjúságunk Szívének paraszát halott Könyvek papírjai alá rejtjük, hogy a zsarátnok ott öröltre fájjon és égesse szívünket, (mint ezt *így és ezekkel a szavakkal*

írta *Sainte-Beuve*, a Balzac barátja *Dóm Prévost-ról*, a *Manon Lescaut* és *Des-Grioux Lovag* írójáról): olyan Keletről jött „Keleti Emberek“ vagyunk, aki boldogtalanok vagyunk a Nyugaton. *Montesquieu* írt bennünket. „Perzsák“ vagyunk, akik a Boldogság, az öntudatlanság ezeregyéjszakai Iszfahánjából jöttünk a Tudatosságba: a Valóságba. „Szegény Kis Gyermek” vagyunk, *Kosztolányi* Dezső írt bennünket: a Kávéházból, a Városból, az Intellectusból örökre visszavágyunk a Gyermekség öntudatlanságába, néhai drága Anyánk boldog ozsonnázó asztalkája virágocskás, madaracskás findsácskája mellé, egy örökre elmúlt, de örökre elfelejthetetlen téli délutánba, duruzsoló, vén, fehér kályha, a boldog gyermeki Otthon melegébe. Egy régi, eltűnt, boldog „Régi Ház“-ba. *Tormay* Cecília írt minket. Agyasok vagyunk és Boldog öntudatlanok szeretnénk lenni: *Rousseau* és *Gauguin* írt minket. Félemberek vagyunk, Nyugatra vetődött Keletiek, akiket hasadt lelkünk ősi, tudatalatti Ösztöne visszahív a Keletre, az Élet bölcsőjébe, de hasadt lelkünk másik fele a Nyugatra von bennünket: *Thomas Mann* és *Ady* Endre írt bennünket. *Homeros* és *Rousseau* között ingadozunk. *Sigmund Freud* írt bennünket: írásainkban akarunk megszabadulni Kétéletűségünktől. Kemény ősök városi Intellectuálissá agyasodott Utódai vagyunk: Nemes embereké, polgári Kézműveseké, szegény vándorló Zsidóembereké: mindegy, ki írt meg bennünket: *Szitnyai* Zoltán, *Tormay* Cecilia vagy *Hunyady* Sándor. Elvesztettük Bölcsőnket, a Keletet, az Életörömet, a Napsugarat. Csak kávéházi Aranyalmafánk van, de hol vagyunk a Paradicsom igazi Aranyalmafájától? *Jack London* írt bennünket. Nem vagyunk kardos, kalapácsos, szekercés, rőfös kemény Szerencsekeresők, csak azok Utódai. Utódok vagyunk: Ősünk elfáradt, mire beverekedte magát a Város kapuján. „*Valamelyik könnyelmű Ősünk a csókjainkat elcsókolta*“: *Kárpáti* Aurél írta régen a *Baross Kávéházban*. *Kárpáti* Aurél írt bennünket. Alig-alig vannak már színeink, mert noha magyarok, franciák avagy németek és olaszok vagyunk, már mindnyájan Európaiak vagyunk. Alig-alig vagyunk már Férfiak, mint egykori kemény őseink, mert csak Emberek és Intellectuel-ek vagyunk: kiegyenlősúlyozatlanok vagyunk. Ezért szidjuk terhes, fülledt Urbanitásunkat, mely nélkül egy percig sem tudnánk élni és ezért áhítjuk egy városi Regényességünk által elképzelt és kiagyalt Ruralitás állítólag

Boldog Faluját, a Falut és a Népet, melynek porában és bor-gózében egy napig sem tudnánk élni. A „*Café de la Paix és a Debreceni Nagyerdő*“ irodalmi problémája között vergődünk: az az irodalmi vita irt bennünket, mely e kérdés fölött tavaly zajlott le irodalmi Kávéházaink berkeiben. A „Város-ellenes Pamphlet“⁴⁴ irt bennünket: azzal csúfol ki bennünket, hogy a Kávéházban ülünk és azon töprengünk, miért ülünk ott?

Ezért írja az északnyugati Irodalom a Családragényt le-hajtónak: az Erős Ember utódát írja meg lehajtónak. Az Erős Ember, a Család, a Faj lehajlását írja meg? A Nyugat, vagyis Európa Décadence-át írja meg? Azt, amit Oswald *Spengler* irt meg a „*Dér Untergang des Abendlandes*“-ben? Vagy talán csak a saját Decadentiáját vetíti ki irodalmi képpé? Erre még ma nem lehet felelni. Úgy látszik, a saját szerencséjüket maguk megkovácsoló, a maguk szerencsekereső Vándorútjait járó Erős Emberek már csakugyan kiveszöben vannak. Úgy látszik, az Egyéniség csakugyan elvész a Collectivumban, ami nagyon szomorú és nagyon tökéletlen *egy* állapot. Úgy látszik, a tár-sadalmi Utópia töröttlelkű álmodozói már nagyon sokan van-nak. Ezek Gyöngé Emberek, mert már csak Falkában tudnak járni, a Falka neve ugyanis Collectivum. A Collectivum nem a saját egyéni Szerencsáját keresi: tömegben utazik az Utópia ama csalóka keleti Boldog Szigetére, melynek Új Társadalom: Kollektív Társadalom a neve az ilyen társadalomutópiás Má-konyi mérő mai „*Intellectuel Kávéházak*“-ban.

Az Erős Ember kihal, az Utód elfajzik, a Vagyon elpusz-tul? Úgy látszik: igen. A nagy Pán meghalt, az örök Picaro haldoklik. A Melankólia egészen bizonyosan a harsány élet-ösztön kóros megcsökkenését jelenti: életellenes és ösztön-ellenes. A Sikerregény már a Melankólia húrjain játszik. A Nyugati Műveltség napjának napnyugtát érezné meg csak-ugyan? Csakugyan a közelgő Alkonyat árnyékát vetíti előre, mint érzékeny viharmadár a vihart? Lehet. Mi csak azt lát-juk, hogy a Kelet Kávéházaiban már nem a Meddah meséje csillogtatja a hazug Képzelet tarkahímű pillangószárnyait a Sikerről álmodok előtt, hanem a Rádió hörgi el a híreket a Politika Szerencsefiainak legújabb üzelmeiről. A Levante Kávé-házaiban már nem a Levantino örvendez a Ma örömeinek, melyeket az Új Világban szerzett aranyon vásárolt meg, hanem

az Új Világiak, a Levante óhazai szépségeit élvező Dollárfiak — egykori Kalandos Levantino-k mai utódai — muzsikáltatják magukat az egykori Levantino-k rabszolgái és félvérü utódai sandomingói néger, mulatto és egyéb „Métis“ Bendsojával. Északnyugateurópa Kávéházaiban a Bánat, a Gond és a Reménytelenség virraszt, a Ma örömét senki sem szakítja le az aranyos Életfáról: Öregek a békebeli Múltat sírják vissza, a Negyvenévesek a Nyomor aznapi gondján öröklődnek és a céltalan Húszévesek kótyagos vörös, zöld, barna és fekete és más parancsos Utópiák méregitalát isszák azokból a pohárcák-ból, melyekből Apáik egy nemzedékkel ezelőtt tarkaszínű francia, olasz, hollandus és lengyel Rozsólisokat hörpintettek az Élet örömére. Az egykori Kávéházban, mely a Szellem és a Szabadság Háza volt.

Lehet, hogy az Irodalom, ez az érzékeny Iránytű már előre megérzi, hová szalad Európa — Quo vadis, Europa? — ez az útszéli Csavargóvá, ködös társadalmi Utópiák lelki maszlagjától bódult Ámokfutóvá züllött, koldusszegénnyé lett, élni nem tudó, halnivágyó Picaro. Valamikor ő indult el Szerencsét keresni a Keletre, ő volt a „*Nyugati Ember a Keleten*“. őt vitte el a kávéházi Társadalmi Utópiá a Keletre és *Montesquieu* „Keleti Embere“ vágyódott fel a Nyugat városi Kávéházaiba. Ma is ez a helyzet: a koldusok Céhháza, a *Café de l'Europe* a vizstulántúli keleti Utópiába vágyik, viszont a *Café de l'Europe* törött ablakain át a „Keleti Ember“, a vizstulántúli tébolyodott Utópiá: Ázsia kacsintgat be.

E Kávéházból már kirúgták a vén Európai Muzsikást. Mindennap egy nótát felejtett és csak régi nótákat tudott. Kirúgták. Helyette a vigyorgó „Keleti Ember“, az aljas *Negro* a Muzsikás. Már betört Európába: a kótyagosok már „Néger Művészetet“, *Négrisme-t* hirdetnek. A Színes, a Negro ma úgy tör előre Európában, mint egykor az ókori Rómában. Egykor az Alpések ormóiról így leskelt le a narancsos Itáliára a szőrös északi Szerencsekereső: az orosz Steppe-ről lelovagló Sarmata, a Barbarus. Délről a *Niger* vigyorgott be Rómába. Egykor az európai Szerencsekereső a kávétermő Keleten kereste Fortunáját és — mint *Michelet* megírta — a „Kávé Szigetei“, a „Les lies du Café“ lettek az Utópiá „Boldog Szigeteivé“. Ma a fekete Negro, a vörös Ázsia és a sárga Ázsia lett a „Keleti Ember“: az ő Utópiájuk a „Fehér Európa“, ők leselkednek

be a *Café de l'Europe* ablakán, ők a keleti Picaro-k. Róluk beszélnek az „Intellectuel Kávéházak“-ban, melyek már levetették európai Bárok és Empire köntösüket. Az új „Bauhaus“ modora lett a Stílusuk, ez a tehetségtelen, Berlinen át Európába betört moszkvai muzsikszellemű „Új Chinoiserie“, ez az ázsiai Barbaries. A tehetségtelen, szellemtelen, másoló Agyasság, az Anyagban és a Formában való szegénység, a kínai, mordvin, cseremisiz és moszkvai Plebejusság e Nyomorstílusa, melyet „Új Stílusnak“ hirdet a Világháborúba és a Nyomorba beleőrült, kótyagos Európa. Az ókori Róma szellemi hulláján is így jelent meg kétezeréve a Műveltség hullafoltjául az ázsiai Művészet. A fonákká lett, halódó Európa lelki Perversiója már Kávéházainak — a Városiasság, az Urbanité egykori Mentsvárainak — berendezésébe is bevitte az aljas, színes rab-szolga, a Negro és a kínai Jingo stílusát. A halódó 18. század is pontosan így kacérkodott az Orientalisme akkori Barbaries-eivel. Az „Orientalisme“ — a Chinoiserie, az Indianisme, a Négrisme, a Persanisnte — akkor is a kótyagos Utópia kávéházi irodalmi álma volt, de a Kávésfindsákon még csak díszlet volt. Ma az új Orientalisme nem díszlet, hanem Alapgondolat. Már elöntötte az egész életet, ma már ez a Szellem Itala abban az óriási kávéüstben, melyben a halódó Európai Szellem számára főzik a tragikus Fekete Levest a vörös, zöld, barna, fekete és egyéb színű süveget viselő Kávéfőzőlegények a *Grand Café de l'Europe* Boszorkánykonyháján.

Az Irodalom talán ezt érzi meg. Eüropaiát, a Bika, Zeüsz hátán a Boszporoszon át Európába behozott ázsiai Fehér Asszonyt most vörös, sárga és fekete keleti atyjafiai akarják meggyalázni. Az érzékenyidegü Irodalom a Kávéházban ül, észreveszi, hogy a Kávéházba, a *Café de l'Europe*-ba beültek a Színesek, az oda nem való *Coloured Man-ék*, akiket a Fehér Európa egykor kitiltott Kávéházaiból. A Kávéházregény mintha a Kávéházon, a városi Életre legjobban visszahangzó életformán át venné észre a „Színes Veszedelmet“, melyet *Chamberlain* és *Lengyel* Menyhért egy nemzedékkel ezelőtt észrevették. Mintha a Kávéházregény—a Kávéház, a Szellem Örtanyája, a *Mekteb-i-Irfán*, a Városiasság jellemző helye a 18. századi Urbanité irodalmiságában — mondaná a kótyagos Európa fülébe a Memento-t, az órómai mondást: „Hic Niger est!“. Itt a Negro, vigyázz Európa! Ezzel mintha arra figyel-

meztetné Európát, hogy' Mr. *Lynch* kötelét készítse el előre a Miss Európát meggyalázni óhajtó Színesek elleni óvoszerül.

A legújabb Picaro-Regény Ilja *Ehrenburg-nak*, a Moszkvából Berlinbe menekült és onnan kiutasított zsidó írónak Regénye *Das sonderbare Leben des Laschik Roitschwantz*, mely 1934-ben jelent meg. Hja *Ehrenburg* írta meg a Gyufa és az Autó Sikerregényét, Heinrich Eduard *Jacob* a Kávé Sikerregényét, Cesare Egon *Corti* gróf a Dohány Sikerregényét és Erzsébet Királyasszony Életregényét. Kávé, Gyufa, Autó és Dohány: ezek halott Anyagok. Az új „Anyagos” és „Tárgyas” irodalom, a „die Neue Sachlichkeit” már nem Emberregényt, hanem Anyagregényt ír *Marx*, illetőleg a „Történelmi Materializmus” -nak nevezett társadalmi Utópia szellemében. Azt hiszi és azt cégérezi ki magáról, hogy új utakon jár, pedig csak az Anyagot emberiesíti, arról olyan ősi formájú Allegóriát ír, mint *Aesopus* a Fazekakról kétezer évvel ezelőtt. Romantikus Emberregényt ír, hiszen a Gyufa és az Autó emelkedése és bukása mindig egy Gyufagyáros és egy Autógyáros *Grandeur-je*. és *Décadence-a*, nem az Anyagé, mely nem magában élő, csak az Emberen keresztül él. A „*Laschik Roitschwantz élete*” is egy Ember életének Regénye. Sikerregény, mint összes elődjei. Ezerkilencszázharmincnégy lelkisége szólal meg benne a Forma régi nyelvén. Legfeljebb csak annyiban mutat valami újat, hogy nincsen benne Bukás és nincsen benne Emelkedés, csak határtalan Nyomorúság. Mint a mai életben.

Lasik Roitschwantz, a szegény kis vöröshajú zsidó foltozószabó járja benne a Világot. Apró, kicsike, csúnya, vörös és szeplős emberke, olyan kicsike, mint egy Kisember, mint a „Petit Homme”, mint egy nagyon kicsi bibliai Éliézér, mint egy Kis Lázárka, egy mai *Lazarillo*. Jó ember, de nagyon kicsi és nagyon szegény, tehát mindenki őt rugdossa. Átokverte „Bolygó Zsidó” ő, az elátkozott Ahásvéros mai utóda. „Keleti Ember” ő is, őse ott született a mai *Tel Aviv* levantei ősi földjén, az El Plisztán-ban, Palesztinában. Ki tudja, hogyan szóródott, hányódott-verődött el szerencsekereső, hajszolt, boldogtalan őseinek hosszú sorozata kétezer év alatt az El Plisztán-ból? Vájjon Spanyolországból verték-e ki őst a *Lazarillo* születése, 1545 előtt két nemzedékkel, 1492-ben? A *Bajo de Biscaya* spanyol és francia Kikötői során vándoroltak-e ősei végig *Saint-Malo, Rouen, Le Havre, Antwerpen, Hamburg*

és *Lübeck* Kikötőin át a lengyel *Danszka-ig*, hogy onnan szivárogjanak be fekete, göndörhajú, hajlottorrú Espagniole-SzefáridimZsidóból vereshajú, szeplős, piszeorrú orosz-lengyel Áskenozim Zsidóvá alakulva át? Vagy talán a Levante-n és Bosznán, esetleg Isztambolon át vándoroltak fel ősei a levantei fekete fajtájukat megsápassztó Északra: északi vörös Zsidóvá? Ki tudja? *Lasik Roitscluvanz* tudta bizonyára a legkevesébbé. Hol ragadt rá a *II. József* Császár által a Habsburg Birodalom Zsidóira ráparancsolt német Csúfnév? Prága ősi Ghettojában vágj' talán Frankfurtéban? Ravasz levantei „Scaltro¹¹ volt-e az ő, hogy „Ravazdi Koma¹¹, a vörös Róka nevérol lett családneve a „Vörösfarkú¹¹? Ki tudja ezt? Hiszen a nagy Természet-utópia és az „Egyenlőség¹¹ nagy elálmodójának, Jean Jacques *Rousseau-nak* a neve is „Vöröshajú“-t jelent. Mit tudta „Lasik a Vörösfarkú¹¹, a szegény kis orosz-lengyel zsidó, honnan jött? Csak azt tudta, hogy a névrokona, *Rousseau* álmának: az Egyenlőség-nek, a „Boldogok Szigetének¹¹, a „Jövő Társadalmának¹¹, az állítólagos „Boldog Társadalominak cégérezett „Új Társadalom¹¹-ban, a „Boldogok Városában¹¹, a vörös Moszkvában is utolsó rongy volt, rongyabb, mint az a rongy, melyet valamely rongyos moszkvai nadrág fenekére foltozott rá, ő, a Kisember, a keleti kávéházi Meddáh-mese szegény foltozószabójának, Hasszán-nak, a Kurtalábúnak rokona a Nyomorúságban és a Sémitaságban. Szegény kis görbe zsidócska volt Lasik. Egyszer az utcán jót nevetett valami falragaszon. Feljelentették az „Emberi Egyenlőség Országá“ hatalmas új Nagyurainál, akik kirúgták a szegény vörös zsidócskát a „Boldog Város¹¹-ból. Ment, mendegélt a szegény Vörösfarkú, mint a Regényben a „Picaro¹¹, hogy Szerencsét csináljon. Ment, végig egész Európán, mint a „Bolygó Zsidó¹¹. Eljutott a Tőke hatalmas Nagyvárosaiba: ott is úgy járt, mint Moszkvában, ott is kirúgták. Mindenütt ugyanazt találta, akár jobbra, akár balra, akár a Középuton vezető útakon járt: lelketlen, könyörtelen Embereket talált. Gyöngye Kisember volt: az ilyet az Erős Emberek felfalják, mint a kis halakat a nagy halak. Gonosz volt hozzá a Zsidó is, a többi Felekezeti is. Boldogság, öröm, jövő, megállapodás, szerelem, feleség, otthon, illúzió sehol se várt a szegény Lasikra. A Regényben — Ezerkilencszázharmincnyolcban és Európában — már nincs Káprázat, mint a keleti Kávéházban, nincs Szerencse, mint a levantei Kávéházban, nincs

Pihenés, mint a nyugati Kávéházban. A Kávéházak maguk is bajban vannak, bajban van a Fantázia is, az Ötlet is, az Öröm is: különben is az olyan szegény kis töpörödött, vörös zsidócska, mint Lasik, hogyan merészelte volna betenni a lábát egy Kávéházba és mit keresett volna abban? Mindenütt csúful járt, sehol be nem fogadták. Sehol nem csinált Szerencsét. Ekkor elfogta az olthatatlan vágy az Óshaza, a Kelet, az El Plisztán felé, Jérusolóim felé. Oda vágyott, ahonnan átokverte levantei Picaro ősei kétezer évvel ezelőtt elindultak az átokverte Ahásveros, a „Bolygó Zsidó“ örök szenvedésre kárhozott vándorútjára. Hallotta, hogy ott megpihenhet a szegény kis zsidócska is. A Keleti Ember, a Levantino egy kétezeresztendő kerülővel visszatért a Keletre. Szegény kis Lasik azonban éppen csak hogy be tehetette a lábát az ígért Földre: meghalt a Kikötőben egy pádon, mielőtt még elveszthette volna az ígért Földjébe vetett reménységét. Meghalt: az Illúziót még életében, élete utolsó perceiben megtalálta. Megtért Ábrahám Kebelébe. Mint *Lazarillo* — szegény kis Éliázér — bejutott az Égi Jéruszálembé.

Ez a Ma lelkét kifejező Piccaro Regény. Már nem Sikerregény: a Kisember számára ma már nincsen Siker. Már nem Szerencseregény: a mai életben már nincsen Szerencse. Már nem Meddáh-regény: a mai életben már nincsenek Színes Káprázatok. Már nem Családragény: a Család pusztul és az olyan szegény kis Picaronak, mint a szegény kis Lasik, lehet-e családja? Már nem Kávéhádragény. A Kávéház átalakul, már alig az, ami volt. Átalakul a Kávéhádragény is, vagy meghal a Világgazdaság és az Ember pokoli válságában, mint a Kávé Brazília máglyáin? Nem tudjuk.

Az Óbudai Kávés Egylet Pecsetje. 1877. febr. 22.

A Két Bot, a Három Lapda és a Pörgettyű.

A Budapesti Kávésok Ipartest öle te Levéltára.

A 16. századi arabs kávéházi Meddáh-mese-játék és a 18. századi francia Kávéházregény átmenete.

Dóm Prévost: „Des Grioux Lovag és Manon Lescaut Históriaja”⁴ 1733.

A kávéházi arabs Meddáh-játék és a Kávéházregény. — Az Orientalisme, az Ezeregyéjszaka és a 18. századelei párisi Kávéház. — Korszellem és Kávéház. — „Úr és Polgár” a Kávéházban. — A szerencsejáték a Kávéházban. — A „Régence erkölcsi”. — Az Ezeregyéjszaka és az európai Romantizmus és Naturalizmus kezdetei. — A *Leila He Medsnun* és a *Szerelem örültje*. — *Leila, Manon, Musette, Lila Akác*. — A Kávéház és a Rendiség pusztulása. — A feltörekvő Polgár és a züllött nemesi Kávéház. — A Forradalom. — II. Rákóczi Ferenc és az *Hôtel de Transylvanie*. *Eugenio von Savoye* és az *Hôtel de Savoye*. — Perdita-regény. — Az Életrajz. — *Roman chevaleresque*. — Szerencseház és Kávéház. — A Diákregény. — Minden Poéta: kávéházi Mesemondó Meddáh.

Motto:

«... úgy tűnik, mintha régi levelekben olvastam volna már az életem, nem történik már semmi új velem ... világot gyújtok újból minden este s úgy búsulok a sárga lámpalángba, mint egy codcxlró kámzsás, bús barát, ki titkolt szerelmét s elgyötört szívét piros betűk szűk pitvarába zárta ... s most nincs több színem és nincs több szavam: koldus vagyok, kifosztottam magam.

Keleti Arthur: Á kámzsás festő strófáiból, 1912.

Az arabs kávéházi Meddáh-i-mese játékoknak és a spanyol *Novela Picaresca-nak* a 18. századi európai, illetőleg francia Kalandorregénybe való átmenetét jól szemléltethetjük Dóm Prévost-nak — családi nevén Antoine-Francois Prévost d'Exiles-nek — 1733-ban Párisban „*Histoire du Chevalier des Grioux et de Manon Lescaut*” címmel megjelent híres Kalandorregényében. Ez a Sikerregénynek általunk „Kávéházregény” néven

nevezett műfajváltozatát már 1733-ban teljes formai kialakultságában mutatja: így tehát fölfelé veretes irodalomtörténeti előképe a későbbi »Kávéházregény“-nek, lefelé pedig közvetlenül kapcsolódik bele az *Ezeregyéjszaka* hatalmas, színes Novellakincsébe, illetőleg a déli és keleti Levante arabs és török Kávéházaiban ugyanakkor élıszóban élı kávéházi Mesejátékokba is, de az ezekbıl Dél-Európában már írott — nyomtatott — Irodalomná lett spanyol, olasz, francia *Roman Picaresque* lovagi változatába, a *Don Quijote* és a *La Vida del Lazarillo de Tormes* által kicsúfolt spanyol *Novela Cabballieresca-ba* és az ebbıl lett francia *Roman Chevaleresque-be*, távolabbi hatásaiban: a kávéházas Kalandor-regénybe, a *Roman aventurier-be* és a német *Schelmen-Roman-ból* lelt *Glücksriüer Roman-ba*. „*Des Grioux Lovagi* 1733-ban már az, amit az 1840-es évek magyar Beszélyirodalma a Billiárdon és a Macao-n vitézkedı *Iparlovag-nak* nevez a Chevalier d'industrie szıszerinti fordításával.

Az *Ezeregyéjszaka* francia fordítása is, de a Kelet iránti kedvtelés, az Orientalisme is ott volt már 1733-ban a francia Szellem és kifejezıje, Páris egész életében. Az, hogy Abbé *Massieu* megénekli a Kávét, hogy *Montesquieu* „Lettres Persanes“-jának egyik alapgondolata a *Kávéház*, mint Páris Városiasságának, *Urbanité-Jének* kifejezıje és az, hogy mindennek mélységes szellemtörténeti hatásáról Franciaország és Európa legszellemesebb tollú történetírója, *Michelet* ír ragyogó fejezetet: magyarázatát adja a Kávé ama 18. századi szellemtörténeti hatásának, melyet *Michelet* nevez felmérhetetlennek, „immense“-nek. Az, hogy Dóm *Prévost* Regényébe, a *Manon Lescaut-ba* bevonul a Kávéház, hogy máig ott maradjon az Irodalomban, a Kávéházregényben, mint Műfaj, melyet elsınek jelen tanulmányunk határoz meg és vezet le fejlődéstörténetében: a fentieknek csak szépirodalmi kicsapódása. Viszont: nem az Irodalom teremti meg a Korszellemet, hanem csak kiszolgálja a Korszellem által irányított Korszükségletet. Az író azt írja, amit a Publicum irat meg. Már *Madách* észrevette, hogy nem a Kakas költi fel a Napot, hanem: „a Kakas kiált, mert hogy virrad!“ A francia Irodalom, ez az éberszellemü *Gall Kakas*, nem irányító Chantécler-je a francia Életnek, hanem csak olyan Énekese, aki azt énekeli, amit a Közszellem is énekel. A *Manon Lescaut-ban* megjelenik a Kávé-

ház, mint a Regény egyik alapmotívuma: ez nem azt jelenti, hogy ezt Dóm *Prévost* „írta“, hanem azt, hogy a Kávéház 1733-ban már annyira *Localité publique*, vagyis Közhely volt Párizsban, hogy ezt Dóm *Prévost* is megírta. Nem „írta“, hanem ő is „megírta^{1*}. A későbbi Szépirodalom viszont „Közhely“-lyé írta a Városiasságról szóló Regényben a Kávéházat: Clichage-á írta, hogy ha a „Falusi Ember feljön a Nagyvárosba“, ott a „Kávéházban pusztul el“.

A Kávéház ott van Dóm *Prévost* e Regényében: ez azt is jelenti, hogy 1733-ban az *Orientalisme* az úr a lelkeken. Az *Orientalisme* forrása a francia közállapotokkal való irtóztatós párisi elégedetlenség, mely Forradalomban még nem törhet ki, de már egy Álomba, az Utópiába, a Kelet álmaiba, a társadalomkritikai *Orientalisme*-be menekül. Páris — a 18. századi Világ e Lelke — utálkozott önmagától és nem gyűjthetve fel önmagát a saját maga Városiassága, Urbanité-ja négy sarkán, mint ezt *Dolabella* Proconsul többször óhajtotta megtenni az egykori Urbs-szal, Rómával: *Rousseau*-ya\ együtt a Természetről szóló Illúzióba menekült. Ezt megelőzőleg — mint *Michelet* írja - a Kelet, az *Orientalisme* álmaiba menekült, amit *Montesquieu* már 1721-ben pokoli Csúfossal csúfol ki, mikor a *Lettres Perzanes-ben* megírja, hogy a Kelet pontosan olyan aljas, mint a Nyugat, vagyis Páris. A Korszellem a Keletre menekül, de a *Quartier Latin* írástudó Intcllectueljei és a *Faubourg-Saint-Antoine* kis külvárosi Szatócsai nem menekülhettek csak olyan egyszerűen Iszfahánba, mely messze volt, tehát — erszényüktől egyéb nem telhetvén — Kávét ittak és Kávéházba jártak és ott szidták a Városi Tanácsot és Minisztereket, illetőleg a „Romlott Páris“-t és a romlott *Civilisation*-t. *Chardin* a Perzsákról és a Kávéről írt, *Montesquieu* a Kávéházról írt, a Kávéházak kapuiból viszont tarkaruhás, kaftános, turbános arabs fickó volt a Portier vagy legalább is „*A Szerecseny*“ volt ott a Cégér: a társadalomkritikai Utópia tehát bevonult a Kávéházba. A *Petite Bourgeoise* pénze a *Laiv et Compagnie* Bankházában volt benne, mert a Királyi Kamara határtalan kapzsisága ezt a 18. századelei „*Staviski*“-t szabadította rá a Kispolgárra. *Mr. John Law* valóságos Aranyhegyeket ígért a „Mississippi Részvények“ révén a párisi *Petit Bourgeois*-nak, „aranyat hozó Kávét“ ígért: tehát logikus, hogy a Kávé lett a Világtörténelemben páratlanul álló 18. századelei Bankbotrány

által felkeltett kispolgári kapzsiság eme új El Dorado-jának jelképe. Logikus, hogy a Polgár Kávéházba járt, már csak azért is, hogy ott a Részvényekről beszélhessen. Ezt — *Montesquieu* korabeli pokoli Szatírája nyomán — *Michelet* írja meg. Az Irodalom — *Montesquieu*, *Chardin*, *Galland*, *Madame d'Aulnoy* és a végén *Voltaire* is — a Keletről ír. Az *Ezeregy-éjszaka* 1733-ban Parisban olyan népszerű olvasmány, mint ma az ötfilléres Sikerregény, az Aljanép hódító Maszлага: az amerikai *Gangster Román* — logikus, hogy ennek a Keletieskedésnek legkézzelfoghatóbb valósága a Kávé és a Kávéház. Két rézpénzért — két Sou-ért — a Kelet káprázatos álmait álmodhatja a Polgár Páris háromszáz Kávéházában. A Kávé illatában benne van a „Szabad Kelet“ álma: az Utópia. Benne vannak a *Law Részvények*: a Gazdagság álmai. Benne van a tündéri Kelet: a csodás huriszépségű Szüzek, a Kelet forró, regényes Erotikája és erotikus Regényessége, a Hold, a soktornyú Bagdad, a boldog „Keleti Ember“. Benne van tehát a *Demi-tasse* Kávében, a „FélporciónFindzsában“ az Illúzió, amit a keletieskedő Irodalom apró és nagy pénzért hazudik. Mindez ott van a Mode-ban, a Divatban. A falikárpitokon, a Kávésfindzsákon, a Bijouterie kecses apróságain, a bájos porcellán Figurine-ken ott van a *Boldog Kínai*, a *Bölcs Arabs*, a Színeslelkű *Perzsa*, a Gyermeteg *Indiánus*, a Bohókás *Néger* és e bájos furcsa Népség — íme — mind Kávét iszik, a Cégéreken, a tubákos Pixiseken, a Kártya képein, a Teatartókon, *Chardin* és *Marquis de Ferriol* Útleírásai illusztrációin és *Sévres* és *Saini-Cloud* porcellánfigurine-jein I Hogyan ne inna tehát Kávét a kis külvárosi Szatócs és a közjegyző Iródiákja is, mikor *Boucher* és *Lancret* festményein is Kávét iszik az Abbé és a Grande Dame? A Tudós a Kávét mint *Boisson intelleciuel-t* dicséri, a Kávé a magasba szárnyaló Szellem Itala: logikus, hogy mindenki Kávéházba jár, aki Lángeszű, *Génié* akar lenni! A Kávéház a Várost jelenti, Kávéházba járnak az elegáns Vicomte-ok: logikus, hogy odajár a Polgár is. A *Pharo*, a *Biribi*, a *Kocka*, vagyis a *Jeu des petits Carreaux* ott van a Kávéházban, a nevük *Jeu de Chance*, a *Chance* viszont a „Szerencsét“ jelenti, a Szerencse pedig mindent jelent: Szerelmet, Becsületet, Boldogságot, vagyis Aranyat, amiért Párisban mindezt meg lehet vásárolni 1733-ban. Logikus, hogy mindenki: lezüllött *Marquis* és *Abbé*, *Grande Dame* és kis *Lorette*, polgári Ecetfőzőmester és Parókás-

legény, Diák és a Király Úr Dragonyosai mind ott tolonganak a Kávéházban, mely 1733-ban Játékosház és a Játékosházban, a *Bethlen* Gábor erdélyi Fejedelem Úr egykori párisi Házában, a *Maison de Transylvanie-ben*, más néven az *Hôtelde Transylvanie-ben*, mely noha Játékosház, mégis: Kávéház. A Kávét kis „Guéridon“ asztalkákon, a Szerencsét a Reménység zöld posztójával bevont óriási Pharo-asztalokon mérik benne. A Szerencsésekre ragyogóan öltözött gyönyörű Lotyók hada, fényes Gyaloghintó és a Champagne aranybora vár az *Hóiéi de Transylvanie-ban*, a Szerencsétlenekre az Adósok Börtöne, a párisi *Préfet* alabárdosa és a Gálya vár, mely *Québec* vagy *Montréal* amerikai Erődjeibe viszi vérszomjas Siou-Siouindianusokközé.

1733-ban a párisi Kávéház már a Litterátusok, a Csevegők, a társadalmi Kritika, az új Hírek, a finom Lotyók és a Szerencsejátékosok Háza: logikus, hogy Dóm *Prévost*, a tolla után élő író, maga is szenvedélyes Játékos, a Kávéházat írja meg és azt, hogyan emelkedik és bukik abban a *Falusi Ember*, a rendes Élettől elrugaszkodott Nemesifjú. A korszak *Grandeur-Jét* és *Décadence-ht* írja meg, a „*Régence*“ korának korszerű züllöttségét, melynek maró Életképei a Tisztos Polgárt jóleső borzongással és erkölcsi felsőbbségének melengető tudatával töltötték el. A Tisztos Polgár ugyanis, bár csalt a Rőfön és a Fonton és naponta tökrészegre itta magát: a Kávéházat lenézte. Dóm *Prévost* mindezt a Kávéházba helyezi el, hogy az utána következő Irodalom máig ugyanezt tegye. 1733-ban már háromszáz Kávéháza van Párisnak. Páris a „Világ Városa“, tehát logikus, hogy Városiasságának, Urbanité-jének a Kávéház lévén kifejezője: az Irodalom mindörökre a Kávéházat fogja az Urbanitas kifejező helyéül megírni. Máig: mint a pesti irodalmi kávéházakban tavaly lezajlott „Árkádiái Pör“ tette, mely a *Café de la Paix-t* a „Városi Irodalom“ helyéül, a *Debreceni Nagyerdő-t* a „Falusias Irodalom“ helyéül tette meg.

1733-ban Páris, a 18. század e Világvárosa már nemcsak nemesi Salon-jaiban éli a Jótársaság, a Beau Monde nagyvilági életét, a *Vie mondaine-t*, hanem már háromszáz Kávéházában éli ennek alsóbbrendű kisugárzását, a Félvilág, a *Demimondaine* életét is. A Salon-ban az Irodalom cseveg és a Pharo kártyalapjai csattognak. Az *Opera* lefüggönyözött Páholyaiban és Pharotermében is a Pharo lapjai forognak: a háromszáz Kávéházban is. Mit ír meg Dóm *Prévost*, illetőleg a Regény 1733-ban? Azt,

amit az Élet csinál a Kávéházban: cseveg a Causerie, a „Csevegés e Nagy Századában” — mint ezt *Michelet* mondja — a francia Társas Ösztönt, a Sociabilité-t és latinusfajú harsány Erotikáját itt éli ki, itt pörgeti a *Szerencsekereket*, a *Roulette* eme ösét. Itt csattog a *Biliárd* golyója is, mely már ekkor a Kávéházak játékoshely voltát kifejező Kávéházcégér. Ez fejeződik ki Dóm *Prévost* Manon-jában, mert az Irodalom az Élet cégérese. Amit *Gvadányi* József gróf 1788-ban a 18. századvégi Pest Mulatófertályáról ír meg a *Nótárius* csúfolkodó Verseiben: az egy pesti „Kis Páris“ képe. Háromszáz Kávéház helyett a *Hét Választó Fejedelem* Vendégfogadó ragyogó franciás falfestményekkel borított Kávéházában, a pesti Hídfő *Lemonátás Házában* és a budai Hídfőnél a *Híd Kávéház* Sátrában és magán a Hajóhídon folyik 1788-ban az a kis „pesti Nagyélet”, ami Párisban már 1733-ban folyt. A *Pont-Neuf* és a *Pont-Saint-Michel* csevegőhely és Promenade Dóm *Prévost-nál* és *Montesquieu-nél*, az 1788-ban Gvadányinál is a pest-budai Hajóhíd. Még a Kávés is francia: Pesten Monsieur *Duchelle*, Budán Monsieur *Gaillard*.

*

Az *Ezeregyéjszaka* Dóm *Prévost* e Regénye megjelenésekor, 1733-ban már egy negyedszázada ott volt Páris irodalmi köztudatában. Viszont az *Ezeregyéjszaka* a friss, élettől vidám városi és utcai „Genre”, az Eletkép leírhatatlanul mozgalmas apró képeinek végtelen sorozata. A Szűk-okban: az arabs Pazárban tolong a vidám kis Nép, Sejkek, olajshalas Kalmárok, Halászok, Hurkasütők és gazdag Kereskedők, nyesettfülű Négerék és Táncoslányok és tolvaj Kurdisztániak szaladgálnak. Karaván Szerájokba, Csapszékekbe, Borbélyműhelyekbe, Meseházakba, Bordélyokba ki-be járnak, esznek, isznak, fejüket borotváltatják, meggazdagodnak, elszegényednek, szerelmeskednek, búsulnak, neveltükben ülepükre esnek, kockán nyernek és vesztenek mesés pénzeket, utaznak, verekednek, az Utcán nemzik utódait, ott születnek ésholdaséjszakákon szűk sikátorokban szúrják le őket. Az Élet e képeit Dóm *Prévost* az *Ezeregyéjszakából* olvasta. Korai Romanticisme-jének a Világirodalom eme őse a forrása, hiszen a *Lovag és a Kisasszony Históriaját* is onnan vette. Olyan kávéházi Meddah-játékból, mely legalább harminc változatban van ott az Ezer és egy Éjszaka csodálatos Meséi között.

Ilyen *Marjam, az erszényhorgoló Lány, Tavadudd az okos Lány* és a *Ghanem, a Szerelem Rabszolgája* című Mese is, valamint ennek késői változata, az *El Fuzuli* által 1535-ben irt *Leila He Medsnun*, melyről a Meddáh meséivel kapcsolatban irtunk. Ezt az isztamboli Kávéházakban úgyszólván máig mesélte a Meddáh Baba. Ebből lett Lodovico *Ariosti Orlando Furioso*-ja is. *Leila* a Nő és *Medsnun* az „örült Szerelmes.“ A kávéházi Mesejátékot a Kávéházregény úgy vette át, hogy a 18. század eleje óta a Kávéházban zülleszt el a „Szerelem örültjét.“ A Kávéházregény máig száz változatban ezt és csak ezt írja meg.

Montesquieu már 1721-ben végigvitte az Iszfahánból Párisba jött „Perzsát“ Páris összes nyilvános helyein: Vendégfogadóknak és Kávéházakban. Már *Montesquieu* is „romantikus“, mert a Regényt már ő is emberiesíti és Hősét leszállítja a korszerűen divatos görögösködő-rómaiaskodó Classicisme felhőkben járó magas Kothornoszáról az Élet valós földszintjére: az Utcára, a Hidakra és a gyalogjáróról nyíló Kávéházba. Oda, ahol az Ezeregyéjszaka tarka-barka utcai élete nyüzsg. E korai Romantisme — e „Préromantisme“ — az Élet vidor, valós utcai Képeit viszi bele a francia Regénybe. „Usbecq a Perzsa“ valóságos földönjáró Ember, jár-kei Páris Utcáin, a Hidakon, a Pénzváltóknál, a párisi Nyilvánosság e helyein. A Kávéházakba ki- és bejár, ott cseveg, vitatkozik, érdeklődik, mint ez a „Csevegés nagy Századához“ illik. Csakúgy, mint két nemzedék múlva *Gvadányi* „Nótáriusa“ a pestbudai Hajóhídon és a Hídfőknél levő pesti és budai Kávéházakban.

Már a „*Perzsa Leveleké* is az Ezeregyéjszaka hatását mutatja. A „Perzsa“ már itt is a „Szerelem Örültje“, a „*Lettres Persanes*“ is az Ezeregyéjszaka egyik legbájosabb Meséjének, a „Szerelem örültje“-nek párisi, 18. századclei környezetbe való átültetése. Úgy a *Lettres Persanes*, mint a „*Des Grioux*“ Páris nyilvános helyein játszódik le, mindkettő szerelmes Regény, mindkettő ugyanannak a levantei arabs és török Kávéházakban előadott Meddah-mesejátéknak párisi barokkon köntössel való felruházása, mely mint a *Leila ile Medsnun*: „Leila ésazörült“ meséje — *Fuzuli*, a költő 16. századi átdolgozása nyomán — úgyszólván tegnapig, a Világháborúig ott élt az isztamboli Kávéházak csekélyke Baksisért ágáló mesemondó Meddáh-jai

A budapesti
Kávésok Főelő-
járómesterei.

Reiner Mór Elnök. 1918—1927.

Festette: Endrey Sándor.

Mészáros Győző. Elnök 1927 óta.

Festette: Hégy Zoltán.

Ölafestmények
a Budapesti Kávésok
Ipari és Utánpótlás
Tanácstermében.

Nemes
Boráros János
Kávéskömisze
FOS, 1796
Boráros János
Szerető
Boráros János Foshon
nyomok megvalósulása

Martins Idosa
Kavaház és Szu-
fadszék, A. Tizen-
ket Föld az egy-
kori Pálván Kavá-
házak, 1911-12
Földgöd a. Közve-
lemény, Asztal-
helye földelt.

A Budapesti Kávéház, Ipartestületi Támmestermének képe,

Miképpen a magyar nemzet.

Legyen békés, szabadság és egyenlőség.

1. Békesség a maga szempontjait szembe tartva.
2. Egyenlőség mindenki számára.
3. Szabadság mindenki számára.
4. Egyenlőség mindenki számára.
5. Szabadság mindenki számára.
6. Egyenlőség mindenki számára.
7. Szabadság mindenki számára.
8. Egyenlőség mindenki számára.
9. Szabadság mindenki számára.
10. Egyenlőség mindenki számára.
11. Szabadság mindenki számára.

Egyenlőség, szabadság, testvériség!

ajkán. „*Medsnun, a Szerelem Örültje*“, ez senki más, mint a „*Szerelem örültje*“ az Ezeregyéjszakában. Ugyanő az „*Örült Orlando*“, az „*Orlando Furioso*“, ugyanő „*Des Grioux Lovag*“ is. Ugyanő Szép Ernő szóbanlevő kávéházi If ja, kinek Históriaját a „Lila Akácot“-ot Ambrus Zoltán valahol a Gustave Flaubert *L'Éducation sentimentale-i&viA* mérte össze.

„*Manon Lescaut*“ senki más, mint *Leila*, neve szerint „az Éjszaka“. A kifürkészhetetlen, kiismerhetetlen, kiszámíthatatlan csodálatos Nő, aki olyan mámorító és elrévítő, mint az Éjszaka, olyan ragyogó, mint a Kelet és a Levante sötétkék egének tündöklő Csillagai. Olyan, mint a keleti magyar Lány, aki a Nóta szerint „Ragyogó Csillag“. Olyan Halálba vivő, mint az Éjszaka. *Leila*: annyi mint *Manon*, mint *Musette*, a *Murger* Kávéházregényében 1847-ben, mint a „Vöröshajú Nő“ a pesti dunaparti Kávéházakban *Körmendi* Ferenc Kalandosregényében, 1932-ben, a „*Budapesti Kaland*“ -ban. A Forma örök és a Jelképek nem változnak, főleg mivel a Formák és Jelképek megteremtője, az Ember az, aki változhatatlan. *Leila*, a „Csillagos Éjszaka“, a Nő: örökkévaló és a *Szerelem Rabszolgája*, a keleti Mesealak, a „Szerelem Örültje“ is örökkévaló. Ennek megfelelően viszonyuk is örökkévaló. A Költők, kik e viszonyt — melynek Szerelem a neve — megírják, szintén örökkévalóak, amiből az következik, hogy a mindezt megíró irodalmi Forma is örökkévaló. Csak a nevek változnak. Viszont a Forma a 16. századtól kezdve: a *Kávéház. Medsnun* örült szerelmét a *Kávéházban* adja elő a Meddah, ugyanő adja elő ugyanott a *Fuzuli* által írt *Leila He Medsnun-t*.

Antoine Francois *Prévost* d'Exilcs Páris, Hága és London 18. századelei *Kávéházaiban* veri el a Pharo káityáin azt, amit a *Manon Lescaut* történetének megírásával 1733-ban keres, tehát önmagát írja meg „*Des Grioux Lovaggá*“. *Des Grioux Lovag* a párisi Quartier Latin-ben, a Pont-Saint-Michel hídfője melletti *Café de Feré-ben* hajtja fejét a tenyerébe *Leila-Manon* miatt. Ugyanezt teszi ugyanott 1821-ben *Balzac* if ja a „*Les Illusions perdues*“-ben és ugyanezt teszik 1847-ben a Diákok, *Henry Murger* „*Bohème*“-jei a „*Scènes*“-ben és a „*Le Pays*“-ben. (Utóbb ugyanott, a *Boulevard-Saint-Michel* sarkán ugyanezt teszi Érmindszenti és Diósadi *Ady* Endre nevű erdélyi Nemesúrfi egy *Léda* nevű *Leila-Manon* miatt

és *Heltai* Jenő 1932-ben írja meg, hogy már nem teheti ugyan-
ezt az ugyanott levő Café Cluny-ben. Azt, amit 1901-ben
tett.)

A Költők ugyanis a legutóbbi egynéhány ezer esztendő
óta saját képzeletükben naponta végigélt önregényüket való-
sítják bele írásaikba, hogy legalább Betükép formájában
legyen örökéletű a Nő: *Leila*, *Manon*, *Musette* avagy *Lila-
ákác* legyen is a neve 1555-től 1912-ig, *El Fuzulit-tól* fel *Szép*
Ernöig, Bagdadtól Kairón, Isztambulon és Párison át Pestig.
E Költők ugyanis mindig szeretnek egy *Leilát*, érettük *örült-
ségeket* követnek el a *Kávéházakban*, majd *Kávéházakban*
búsulnak miattuk, mint *Dóm Prévost*. A Csája kék lángjaiba
néznek, mint az ifjú *Heltai* Jenő verseiben, esetleg *Kávés-
findzsájuk* fenekére és szivarjuk füstjébe, mint *Tóth Árpád*
verseiben: minden esetben azonban *Lírává* és *Regénnyé*
írják a Nőt, de ezt minden esetben kávéházi márványon teszik,
párhuzamot vonva a *Szerelem* forrósága, a „rideg” *Márvány-
asztal* hidegsége, a *Manon* hideg „márványszíve”, esetleg a
Manon „márványcombjai” között, a *Márványasztalt* esetleg
„a *Holt Szerelem Sírköve*” képében örökítve meg kor, divat,
Cliché és a divatos szépirodalmi *Konyha* pancsolmánya, a
„*Kiccs*” szerint. Sokszor örökéletű alkotássá, bájos *Regénnyé*,
vagy ügyes *Kisirodalommá* írják: *Hajnali Szerenád-dű*, mint
Tóth Árpád, *Lila Ákác-ch*, mint *Szép Ernő*, *Szűrve habbal-h*,
mint *Hunyady Sándor*. Sokan *Perdita-regénnyé* írják. Minden
esetben *Kávéházban* írják meg mindezt, vagy legalább is ott
álmodják el. A *Meddáh* a *Kávéházban* mondja el a „*Szerelem*
Örültje” meséjét, *Des Grieux* a *Kávéházban* örjög és züllik
el *Manon-ért* és *Vendégfogadóban* mondja el *Históriáját*. *Szép*
Ernö a *Lila Ákác-ot* egy ültőhelyében mondatja el a *Korona*
Kávéház-ban a *Pesti Ifjúval*. A „*Perdita Regénye*“ őse annak
örök kávéházi vonatkozásaiban nyilván a *Manon* alakja,
azonos kávéházi képből *Kóbor Tamás*, *Bródy Sándor*, *Reviczky*
Gyula, *Heltai Jenő*, *Szép Ernő* *Kávéházregényeiben*, *Rud-
nyánszky Gyula*, *Barna Dóri* és mindenki *Kávéházverseiben*
a *Romanticizmus* halódó utóidőiben, a *Perdita-költészet* és az
irodalmi *Kávéház* e virágkorában, melyben a *Manon* néha
Varrólanýka, de leggyakrabban kávéházi „*Kasszatündér*”.

Mind e Költők a Nőt, a Szerelmet, az Ifjúságot írják hal-
hatatlannak hitt kávéházi *Kutyanyelvekre*, azaz *Kávéházban*

dicsérik az Illúziót, azaz mindnyájan *kávéházi* Mesemondók: Dicsérők, Meddáhok. Mind azt írják meg, hogy a „Szerelem örült“-je a *Kávéházban* pusztul el, de boldog, hogy ezt teheti, mert *Marjam, Leila, Manon, Léda* és *Lilaákác* megéri a Halált is. Mindnyájan úgy sóhajtják el a *Kávéházban* *Manon, Léda* és *Lilaákác* édes nevét, mint *Krúdy Gyula* *Szindbádja* az édes, gaz „Fanny“ nevét egy vén ház kapualjába, a régi Kalap utcában. Mind azt írják meg, hogy a „Botor Ifjú“ elhagyta a „Boldog Falu“-t a maga *Manon-jáért*, mint *Krúdy Gyula Szindbád-ja* a gazdag, erkölcsös özvegyasszony, „Bánatváryné“ hívogató falusi Kúriáját a „szélcsap, hűtlen, gaz, felejthetetlen édes“ *Fanny-évt*, akivel „Szindbád a Hajós“ titkos kis tabáni *Kávéházakban* és kedves, ódon belvárosi és késmárki *Vendégfogadák-han* volt boldog. Mint őse: *Des Grioux. Volt:* és az örök *Marjam-Leila-Manon-Musette-Fanny* nevét „Szindbád a Hajós“ már csak egy hallgatag és dohosillatú vén pesti ház kapualja sarkába suttoghatja el, mint *Des Grioux* a *Manon* nevét, mikor Calais-ban viszontlátja a *Lion d'Or-t*, az Arany Oroszlán-t, hol egykor a „gaz, édes *Manon*“-nal volt boldog.

Mindez: Világirodalom és Kávéházregény. A Forma fejlődésének elején *Kávéházban* meséli el a Meddáh és a végén ugyancsak *Kávéházban* mesélteti el a Költő — e Meddáh — a „Szerelem örültje“¹¹ *Históriáját*: a Regényt, melyet maga is megélt, különben nem írhatta és nem is írta volna meg. *Des Grioux* a *Kávéházban* pusztul el: a *Kávéházregényben* minden „örült Ifjú“¹¹ a *Kávéházban* pusztul el. Mindez: *Formatörténet*. A keleti *Álif Leila* *va Leilá-tól*, az *Ezeregyéjszakától* *Körmendi Ferenc* 1932-ben megjelent *Kávéházregényéig*: a *Budapesti Kaland-ig*. Mindez nyilván „nem erkölcsös“¹¹ Regény és lehetnek agg és komor ítések, akik mindezt joggal *Décadence*-nak minősítik. Az *Élet* azonban ilyen, karjaink valóban „*Máriától Veronikáig* *ívelnek*“, mint *Ady* *Endre* mondja. *Goethe* abban valós Ember, hogy karjai még hetvenéves korában is a süldő lány *Ulrike von Lewetow* felé ivernek a vastag *Frau Vulpius-tól* és a finom *Madame von Stein-tól*, nem is szólva egyes nagyképű és nagynevű ítések ama emberien érthető szerelmi *Scandalumairól*, melyekre jobb, ha a *Feledés* árnyéka borul. Az irodalom viszont kétezer éve írja meg az *Ámoré Sacro e Profano-t*.

Valóban, minden a Kelet-ről jön és ami csillogó és kalandos az Irodalomban, az mind a Keletről jött, az *Ezeregyéjszákából*. *Les mille et une Nuits* címmel 1704-ben jelent meg az arabs *Alif Leila* vagy *Leila* az *Ezer és egy Éjszaka* Antoine Galland fordításában. Madame d'Aulnoy, Marie-Catherine Jumelle de Berneville grófnő tündérmeséi, a *Contes des Fées* már 1705 előtt megjelentek Párisban. Míg tehát a levantei spanyol *Novela Picaresca-ra* a szomszédban, a Levante arabs partjain, a Kávéházakban élıszóban hangoskodó arabs *Karagözdsi Játék* és a Dicsérő: a *Meddáh* élıszóban élı Mesejátékai hatottak, illetőleg ezek váltódtak át a kávéházi arabs élıszóból betűbe nyomtatott Irodalomká, addig Dóm Prévost „Manon“-ja már az arabs Mesekincs könyvhatásából fakadt Könyvregény.

*

A *Manon Lescaut* és *Des Grieux Lovag Históriája* szempontunkat több okon érdekli. Elsősorban azért, mert benne a Vendégfogadó, a Kávéház és a Játékosház, valamint a mindezekkel összekötött Színház nemcsak mint a Regényt elevenné tevő apró valóság, nemcsak mint a városi Élet színeit megadó mozgalmas képek sorozata, nemcsak mint díszlet jelentkezik: hanem mint a Regény cselekményének fordulópontjait jelentő Nyilvános Hely. Abban az értelemben, melyben a Kávéház ott szerepel, végig, a 18. századtól kezdve a Színműirodalom és a Regényirodalom egész vonulatán, mint a Nyilvánosság helye. Michelet a „Publicité“-t, a „Nyilvánosság új fogalmát” fűzi a 18. századi Kávéházhoz, Eduard Heinrich Jacob ugyanezt mint a „Dér neue Begriff dér öffentlichteit“-ot emlegeti. A *Manon Lescaut* másodsorban azért érdekli szempontunkat, mert a Regény bonyodalma az *Hôtel de Transylvanie* nevet viselő ama 18. századelei Játékosházban bonyolódik le, mely a bujdosó II. Rákóczi Ferenc Fejedelem nevével kapcsolatos a *Manon Lescaut-ban* is. Ez az a Pharo-Bank, melyről Szekjü Gyula is írt a Fejedelemtől szóló munkájában. A Pharo-Bank annyira kávéházi jelenség, hogy a 18. századi Kávéházzal jelent egyet.

Mint láttuk, a *Pharo Voltaire* Candide-jában is felcsillan az „öt számúzott Fejedelem“-mel kapcsolatban. Tény, hogy a bujdosó Rákóczi neve belecsúszott a 18. századi Kalandos-

regénybe. Ennek a becsúzásnak korai nyoma a *Manon Lescaut* szóbanlevő leírása is az *Hotel de Transylvanie-ről*. A harmadik ok, mely miatt e Regény szempontunkat érdekli az, hogy valós kapcsolatot teremtve az arabs kávéházi Sikermese és a levantei „Picaresca“ között, egyenes vonalban vezet tovább a későbbi Sikerregény, a Csaláregény és a Kávéházregény felé, belefüződik *Montesquieu* örökéletű alap gondolatába és mint a „Bűnös Nagyváros“ romlásba vivő Kávéházaiban elpusztuló „Falusi Ember“-ről szóló Műfaj, — melyet Városellenes-Kávéházellenes Pamphletnek nevezünk — egyenes vonalban vezet el *Balzac* és *Murger* Regényéig és a kávéházi vonatkozású *Perdita-Regényig*. Egyben kiforrott irodalmi előképe a 18. századi Kalandorregénynek, a Forma eme lehatároló városi Pony vaj elenségének is, mely viszont a mai Szennyirodalomnak is, de az „Új Karagözdsi-játék“-ban, az Árnyékokat és Fényeket mozgató Mozgókép játékokban újra-éledő Aljairodalom Kalandorregényeinek is előképe.

Dóm *Prévost* élete maga is egy Kalandos élete, aki a *Manon Lescaut-hoz* csak a Formát és az Ötletet vette át az Ezeregyéjszakából, de az Élet eleven képeit, Páris nyüzsgő, 18. századelei Nagy Élete és az Utca, a Színház, a Játékosház, a Kávéház tarka képeit, a Kalandor lelkének rajzát, az olthatatlan, pusztulásba vivő szerelmi Varázst a maga életéből és a maga leikéből írta meg. *Georges Polii* megírta,¹ hogy a Dráma egész Világirodalmában csak harminchat változat van, melyet minden drámaíró változtat, illetőleg csak ezeket váltogathatja. Drámaváltozat harminchat van, Sikerregényváltozat, Kalandosregényváltozat és Kávéházregényváltozat egyetlenegy sincs, mert csak egy Forma van, melyet Dóm *Prévost* is a régi arabs kávéházi Karagözdsi-játék és a kávéházi Meddáh-mese nyomán írt meg. Dóm *Prévost* után megint csak ezt az egyetlen egy Formát írja meg mindenki. Nem azért, mintha az Irodalom tehetségtelen írók módjára Előképeket tanulmányozott volna, hanem ama maróan egyszerű és logikus okból, hogy az Élet mutatta meg mindig a kárhozatba vivő, felejthetetlen *Manon-t*. Az Irodalom itt csak azt tette, hogy ezt, mint a keleti Tündelevény, a *Péri Baánu*, a *Csarkh*, a *Fortuna* és a forgandó *Szerencsekerék*

¹ Les trente-six situations dramatiques. Paris, 1905.

Jelképét, az *Ámoré Profano*-t a jelképes Kávéházba helyezte el. A Kávéház ezért lett időálló kifejezési Formája a Kávéházregényeknek.

*

Antoine-Francois *Prévost* d'Exiles előkelő, elszegényedett artois-i nemesi családból született 1697-ben.² Kalandos életét a „Des Grieux“-ben írta meg: úgy élte le, mintha azt írta volna. A „Régence“, vagyis a gyermek XV. *Lajos* korszakának fia volt. „*Régence-erkölcs*“: máig a feslett erkölcsiség jelzője a franciában. Mint szegény fiatal nemesifjú a Jezsuita-rendbe lépett be, kalandos vére elvitte katonának. Késlekedő előléptetése miatt letette a kardot és visszament a Rendbe, de nyugtalansága újra visszavitte a Hadseregbe. Mint fiatal Tiszt belekeveredett egy végzetes szerelmi bonyodalomba: harmadszor is visszatért az Egyházhoz, ezúttal a Bencés Rendbe lépett be. Kiváló szellemi tulajdonságai révén a Rend szellemi életének középpontjába, a Páris melletti *Saini-Germain-des-Prés* Apátságba került. Itt könyvei közé ásta be magát — mint életrajzírója *Sainte-Beuve* írja róla: „*a Szerelem után izzó szívét halott Könyvek alá akarta temetni*“. A Szerelem azonban elvitte a Kolostor csendjéből. 1729-ben már a Németalföldeken élt, szegénységében írni kezdett és pedig nagy sikerrel. Első regényszerű írásával, a „*Mémoires*“-ra tekintélyt és pénzt szerzett. Tanulmányainak és szórakozásainak élt, párbajokba, Játékosházakba és nőkbe sod-

² Szül. *Hesdin-en-Artois-ban*. Jezsuita, majd kalandos vére katonának viszi el, előléptetésének késése miatti elégedetlensége visszaviszi a Rendbe, azonban innen újra katonának megy. Szerencsétlen szerelembe keveredve bánatában harmadszor is visszatér az Egyházhoz, a Bencés Rendbe lép be, a tudományokban keres felejtést, de nem talál. Egy új szerelme miatt kilép a Rendből, 1729-ben a Németalföldeken él írotollából, zajos, könnyelmű életet folytat, Hágából egy barátnőjével Londonba megy, királyi engedellyel visszatér Párisba, 1734-től kezdve *Conti* herceg a pártfogója, ennek a titkára és udvarmestere. 1763-ban az országúton gutaütés éri és meghal. Munkái: *Mémoires d'un homme de qualité, qui s'est retiré du monde*. Hága, 1729. — *Hist, générale des Voyages*. Paris, 1732. — *Hist, de M. Cleveland*. Uytrecht. 1732. — Összes művei: *Oeuvres choisies*. Paris, 1783. — Életrajza és a *Manon Lescaut*-ról szóló irodalom: *Harrise*: *Bibliographie de Manon Lescaut*. Paris. 1889. — Angolból lefordította Richardson „*Pamela*“-ját. (Paris, 1742.)

ródott bele. Egy barátnőjével együtt Londonba szökött és itt is mint író élt tolla után. Kalandos életébe belefáradva, királyi Amnesziát szerezve tért vissza Párisba, a Bencés Rend visszafogadta, illetőleg mint korszerű, gáláns, litterátus *Abbé* élt a Renden kívül pártfogója, *Conti* herceg párisi és chantilly-i udvarában, a Herceg Titoknoka és Sáfármestere lévén. Ezért viselte az olasz és francia Abbékat megillető *Dóm* előnevet, de *Abbé Prévost* néven is emlegetik. Élete megnyugodott, már úgy látszott, hogy hatvanhat éves korában békés öregség elé nézhet, amikor 1763-ban falusi sétalovaglása közben gutaütés érte. Parasztok találták meg az útszélien, halottnak tartották és egy falusi temető halottasházában terítették ki. Senki sem tudta, kicsoda az egyszerűen öltözött öregúr. A falusi Chyurgus a Halottasházban boncolóasztalra fektette. *Dóm Prévost* akkor tért magához, mikor a Chyurgus boncolókését belevágta. Ott halt meg a Halottasházban.

Nemesi előneve „d’Exiles“ különös véletlennel élete „Nömén est omen“-je: *Dóm Prévost* valóban a rendes élet „Számkive-tett“-je volt. Úgy halt meg, mint egy kalandos, letört *Picaro*, az útszélien. Mint a száműzött *Manon Lescaut* Amerikában, menekülése közben, az északamerikai angol és francia határ-hegyekben. Rendkívül tehetséges, önzetlen, elbájoló modorú, búskomorságra hajló, páratlan emlékezőtehetségű és munka-bírási, de határtalan könnyelmű ember volt. Ma „*Dégengré supérieur*“, vagyis „magasabbrendű terhelt“ és „*Désequilibré*“, vagyis „kiegyensúlyozatlan“ lenne a körjelzése a mai Psycho-pathologia mesternyelvén. A „*Manon Lescaut*“ örökéletű lett. *Massenet* és *Puccini* operává dolgozták fel, irodalmi hatásáról valóságos kis irodalomtörténetet írt *Harris*. Minden írásában a kalandosság vonzotta. A Romanticisme előfutója, ennek megfelelően naturalisztikus lélekrajzai mesterremek. Lelki élete töröttségei Regényeinek sokszor félelmesen sötét rajzaiban is kiütköznek.

A Regény az 1710-es évek végén játszódik le. Formája az *Ezeregyéjszakából* átvett „*Keretes Regény*“: a Szerző elmondja találkozását egy fiatal Nemesemberrel, aki viszont egy lélekzetre elmondja Életregényét, mint az *Ezeregy-éjszaka* összes hősei. A Szerző egy kisvárosi Vendégfogadóban találkozik a Hőssel, a szomorú *Des Grieux* Lovaggal, aki szerel-mesét, a feslett életmódja miatt a francia gyarmatokra, New-

Orléans-ba toloncolt Mademoiselle Manon *Lescaut*-t követi az Újvilágba. A bús Lovag élettörténetét az *Arany Oroszlánhoz* címzett évreux-i Vendégfogadóban mondja el. Előkelő nemesi család fia volt, Amiens-ben volt Diák. Szülei kívánságára a Máltai Lovagrendbe lépett be és éppen a Lovagrend Székházába utazott, amikor egy amiens-i Vendégfogadóban egy csodaszép fiatal lányt pillantott meg, aki öreg kísérőjével az *Arras* felől érkező Postakocsin érkezett oda. A lány nemeskisasszony volt, Manon *Lescaut*. Szülei kívánságára éppen egy Apácakolostorba utazott, hogy ott felöltse az örökös fátylat. Az ifjú Lovag és az ifjú Hölgy halálos szerelemre lobbantak, aznap hajnalban megszöktek, Párisban bújtak el egy Vendégfogadóban. Innen kezdve egész életük párisi Kávéházakban, Vendégfogadókban, Színházakban, Játékházakban, az Operában és Bálsházakban játszódik le. A bájos apácajelölt a Lovag szeretője lesz, azonban két hét múlva, mikorra pénzüik elfogyott, már egy gazdag öregúrral csalja azt meg. A Lovag nem tud szabadulni a lassanként cégéres Lotyóvá erhelkedő *Manon-tól*. Gyalázatos helyzetekbe keveredik, a lány öreg és fiatal szeretői pénzén él. Szigorú erkölcsű apja megpróbálja kitépni ebből a tragikus és törött szenvedélyből, de a Lovag megszökik hazu’ról. Párisban Kávéházakban töpreng a bánattól és szégyentől, miközben *Manon* pénzes vén udvarlót fogadja. Hasogató fájdalmat érez, amikor kalandos élete olyan Vendégfogadóba viszi el, ahol Manon-nal boldog időket élt át. Apja kívánságára az Irodalomba és a falusi magányosságba próbál temetkezni, *Vergilius* Aeneis-éről akar tanulmányt írni, de mindig *Manonra* gondol, amikor az elhagyott *Didó* királyasszonyról szóló sorokat olvassa. Apja kívánságára felmegy Párisba, beiratkozik a *Sorbonne* teológiai Facultására: a *Saint-Sulpice* Collegiumba temetkezik el. Már-már megnyugszik, amikor azonban a Tudori Kalpag elnyeréséért a *Sorbonne* Aulájában tartandó nyilvános Disputát kidoboltatják a Quartier Latin-ban: a Collegiumban megjelenik Mademoiselle Manon. Az ifjú *Desgrieux-ből* nem lesz Abbé *Desgrieux*: megszökik a Collegiumból. A lány már nagyúri Courtisane, a fiú valószínű Selyemfiúvá züllik mellette. Megismerkedik a lány bátyjával, egy züllött Hamisjátékoskal, Monseigneur *Lescaut*-val, a királyi Gárdatestőrrel. Ez a fiatal Lovagot bevezeti egy hamisjátékos társaságba és Aventurier-vé, Kalandorrá neveli ki. A Regény így írja le az *Hôtel deTransylvanie*-t: „Tevékenységem

színhelye az Hotel de Transylvanie lett, ahol egy teremben a Pharo asztala volt felállítva, az erkélyen pedig más kártyajátékok és kockajátékok is folytak. A szerencsejáték e magasiskolája R. Fejedelem jóvedelmét szolgáltatta. A Fejedelem Cligny-ben élt. Emberei közül a legtbb a mi társaságunk tagja volt“.

„R. Fejedelem“ II. Rákóczi Ferenc. A Regény elmondja, hogyan tanulta meg *Des Grioux* Lovag a *Volle-ot*, a *Pharo* klaszikus hamiskártyás fogását: valóságos bűvészi mesterfogással tudta a kártyalapot kabátja csipkefodrai közé elrejteni. Rengeg teg pénzt nyert, ezt *Association-Ja* hamiskártyás tagjaival megosztotta és nagylábon élt. Halálosan szerette a züllött, csodaszép *Manon-t*. „*Venus és Fortuna legboldogabb rabjai lettünk!*“ — mondja a bús *Des Grioux* a Regényben. Innen kezdve mindig lejjebb sodródott. A Szerencse elfordult tőle, *Manon* egy Nagyúr Maitresse-e lett, de a Lovagot rávette, hogy az öregurat együtt fosszák ki. Gyalázatos szerelmi „Háromszögében élt *Manon*, a Lovag és az Öregúr, akit a végén ki is fosztottak. A Lovag és *Manon* börtönbe kerültek, előbbi a *Saint-Lazare* Ispotályába, utóbbi a ledér nőszemélyek Ispotályába, az *Hôtel de Dieu-be*. *Des Grioux-t* és *Manon-t* cimboráik kiszabadították: de a Lovag gyilkosságba keveredett, szökés közben agyonlőtte az Ispotály portását. A kalandorélet vége az lett, hogy több sorozatos aljasság után *Manont* harminc másik cégéres nőszeméllyel együtt összeláncolva az amerikai francia Gyarmatokra toloncolták ki: feleségül a kivándorlottak számára. A Lovag önként követte a száműzetésbe *Manon-t*. Itt a „Szabadság hazájában“ már boldognak érezték volna magukat, tisztességes életet akartak kezdeni Új-Orléans boldog őserdőiben, azonban a francia Erőd parancsnokának öccse megkívánta *Manon-t*. *Des Grioux* párbajban megölte vetélytársát, mire menekülniök kellett. *Manon* behalt a bujdosás nélkülözéseibe, a Lovag kardjával ásta el az angol határon. Itt találták meg üldözői, kegyelmet nyert, megtörve tért vissza Franciaországba.

*

„*Des Grioux* Lovag“ fenti Históriaja tehát az, hogy egy előkelő falusi Nemesifjú elhagyja .azt az utat, melyet ősei Kastélyában ringó bölcsője adott meg a számára. Mint „Másodszülött“ nem örökölte az apai Birtokot, ezért korszerűen Katona vagy Pap lehetett volna. Családja a régi címerű francia

Nemesség fiai számára nyitvavevő Máltai Lovagrendet jelölte ki élete sorsául. A Rend — nőtlenségi fogadalmat előíró, papos-katonás Lovagrend — a legkifogástalanabb származást, harminckét nemesnek született őst kívánt meg azoktól, akiket Lovaggá ütött. Az ifjú *Des Grioux* már diákkorában letette az öspróbát és a Rend jelvényét, a „*Kettőscsúcsú Keresztet*” — már fehér köpönyegén viselte, amikor a Vendégfogadóban, a Sorssal való sorsdöntő találkozás eme regénybéli ősi helyén találkozott a Sorssal, a Szerellemmel. A „Régence” korszakának ragyogó, bűnös Városába, Párisba szökött és ott a Harminckét Ős utódából „elfajzott Utód”, aljas Aventurier-nél hitványabb Selyma, vagyis *Fripon* lett belőle. Életét Kastélyban kezdette meg, Lovagvárban folytathatta volna, de a botor, végzetes Szerelem Csapszékekben, Kávéházakban, Vendégfogadóknak és Játékosházakban züllesztette azt le a Hamisjátékosok, a Pipeur-ok és a Selyemfiúk, a Kerítők, a Maquereau-k és a gyilkosok világáig. A nemesi bűnözők, az úri Széltolók börtönének, az *Hópital-de-Saint-Lazare-nek* lett lakója, mint valami útszélen született olasz *Lazzarone* vagy spanyol *Lazarillo*. Az akasztófától csak neve mentette meg. Mint letört Kalandor kísérte el a ledér nőszemélyek Ispotályából az amerikai Gyarmatokra láncraerve deportált Szerelmését. Az Újvilágban a züllött Csavargók, a deportált Gályarabok, a „Nyestetfülűek, a Vágottorrúak, a Megbílyogzottak” e kalandorvilágában az Őserdő boldog magányát akarta megtalálni Szerelmese mellett, de itt is gyilkosságba keveredett a ledér Lotyó miatt. Megtörve tért vissza Falujába.

Mindez semmi más, mint a Sikerregény és a Családragény, illetőleg az ebből kisarjadzott Kávéházregény. A „Falusi Ember” felkerül a „Bűnös Városba” és annak Kávéházaiban elzüllick, majd lelkileg megtörve tér meg Falujába. Ez már a későbbi Kávéházregény teljesen kifejlődött Formáját mutatja: azt, melyet véges-végig így találunk meg a pest-budai Kávéházregény egész végtelen vonulatán. Felesleges külön rámutatnunk arra, hogy a *Des Grioux* Lovag Históriajába belejátszik a *Montesquieu Perzsája* alakjából lett „Falusi Ember a Városi Kávéházbari-” innen kezdve irodalmi öntömintává lett alakja.

Mindez a régi arabs és az ebből lett spanyol Lovagregény, a *Novela Caballeresca* megfordította. Míg a régi, arabs kávé-

házi Sikerregény, a Dicsérő, vagyis a Magasztaló, a Meddáh meséje „Dicséretet“ mond a „Törhetetlen Lovagra“, a francia Lovagregény, a *Roman Cheoaleresque* „Gáncstalan és félelem nélküli Lovagjára“, a „Chevalier sans peure et sans reproche“-jára: addig a 18. századi új francia Lovagregény már ugyanarra Csúfost ír. A Magasztaló, a *Meddáh* átalakul Erkölcsbíróvá, a Költő nem a szegény sorból becsületes Kardja révén a Csapszékből, a Katonalotyó mellől a szüzi Várkisasszony hitestársi Nyoszolyájába, „Járapotos“-ból „Állapotos“-sá emelkedő „szegény, de becsületes“ Lovag *Grandeur-jét*, hanem a falusi Nemeskastélyból a Nagyváros Utcájára, a Csapszékbe, a Kalandosok és a Lotyók Kávéházaiba és kávéházi Játékosházaiba lezúlló Lovag *Décadence-Át* írja meg.

Raillerie, Satire: Gúny. Ezt sem ennek vagy annak a Poétának „szatírás Vénája“ írja, hanem a Korszak. A Középkor heraldikai ó-arany és ó-ezüst, kék és veres színeiben a Gótika egyházi Templomtornyai, lovagi Vártornyai és polgári Várostornyai árnyékában született Rendiségnek társadalmi álmai a 18. században már régen szétfoslottak. A régi Lovagbirtokok már pusztulóban voltak. A régi öklös Lovagok utódai már elfajzottak. *Ribot*, a „Lelki Átöröklés“ nagyszerű megírója kimutatta, hogy 1789-ben, a nagy Forradalom kitörésének évében a 15. század előtti francia Nemességnek már csak a törmelékei éltek. A Rendiség csakugyan degenerálódott, vele együtt a régi Nemesi Rend is, de a lelkek Noblesse-e is. A francia Királyok mindig újabb Pórfiakat és mosónékből lett Maitresse-ik mindig újabb fattyait emelték Nemeseik sorába, ezek azonban három Nemzedék múlva csakúgy elfajzottak, mint az égj kori Seigneur-ök fiai. Mindezek — legnagyobb többségük — 1733-ban már úgy éltek Páris Játékosházaiban és Kávéházaiban, mint a Picardie-ből való Chevalier des *Grieux* és megírója, Le Chevalier Antoine Francois *Préost* d'Exiles, a szegény íróvá lett Nemesúr. Az Irodalom ezt látja, tehát ezt írja meg a Rendiség e *Décadence*-a fölött jóleső öntudattal bölintgató új Publicum, a feltörekvő Városi Polgárság számára. Az Irodalmat valóban írók írják, de a Publicum rendeli azt meg. Az írók 1733-ban már nem a Parnassuson lakó Múzsák, nem is a párisi nemesi Fertály, a *Marais* és a *Louore* számára, hanem a derék és vastagláb-szárú párisi *Petite Bourgeoisie*: a *Faubourg-de-Saint-Antoine*

külvárosi Polgárházaiban este Ser és pipaszó mellett olvasgató sajtoskalmárok, ingfodorvasalók és parókabodorítók számára írják az Irodalmat. Az Irodalom demokratássá válása már a század elején megkezdődött. Ez már a Forradalom előjele volt.

A *Petite Bourgeoisie* lenézte a Cíié-ben, a Belvárosban, a *Rue Royale*, a Király Utcája környékén felburjánzó Kávéházakat, melyekben számukra érthetetlen irodalmi Vita és hazárdos Kártyajáték folyt. A *Petit Bourgeois* délvidéki tüzes Bort, vagy északvidéki sűrű, habzó Sert nyakait, de a Kávét 1733-ban csak csemegéül itta. E Kispolgár a század elején Vagyont gyűjt és azt Utódaira kívánja ráhagyni. A Polgár saját Rendje erkölcsi öntudatát érzi, mikor a felette álló Nemesi Rend pusztulását olvassa. Az Irodalmat már a Polgárság számára írják: ez már a Forradalom társadalomkritikájának előjele.

A Polgárban a Céh rettentő fegyelme előli a titkos szenvedélyeket. A Polgár élete a Város, a Céh és a Család iránti kötelességek adta lelki Gátlások között folyik le. A Polgár tudatalatti, elnyomott gonosz kis Ösztönkét olvasásban éli ki. A „Bűnös Cité“, a „n gyvilági Belváros“, a Kávéházak, a Bordélyok, a Játékosházak élete izgatja a Kispolgárt. Ez a *Rémregény* és a *Kalandorregény* keletkezésének és az ilyesmi iránti kereslet megszületésének lélektani rugója.

A Polgár azonban tragikus Illúziókban ringatódzott. Hitt a saját Családjá időállóságában és nem vette észre, hogy az Utód a tragikus „Harmadik Nemzedékiben elurasodik, a Nagyatya szappanfőzésen és szegény Katonák kenyerének fűrészporról való keverésén szerzett Örökségén Nemességet vásárol és az ő keservesen gyűjtött Vagyonát úgy veri el a Kávéházba, mint a Vicomte-ok léha unokái. Ezért jelent meg a kispolgári *Roman picaresque*, a „Boldoguló Polgár Élete“ demokratikus, erkölcsi Sikerregénye ellenképeül a 18. században a Polgárság családi Décadence-át megíró Családregeény, melyben az Utód mindig a Kávéházban pusztul el. Ez a *Kávéházregény* születésének lélektani rúgója.

Mindez abban a végtelenül egyszerű és valós tényben is megtalálja a magyarázatát, hogy a 18. század elején a Kávéház lett a *Szerencsejáték Háza*. Nem győzzük eléggé hangsúlyozni, hogy a Kávéházaknak nem a *Babérkoszorú*, nem a *Borostyánkoszorú* és nem a *Kávéfőző Ibrik* az igazi Cégérje, hanem a

Pyramide nevű Billiárdjáték kellékei: a *Háromszög*, mellette a *Három Golyó* és a keresztbetett *Két Bot*. A Polgár a Kávéházat már csak azért is a Szerencsejáték Házának látta, mert annak Cégére maga is a Játék heraldikás jelvénye volt.

Szerencsejáték volt a kávéházi *Sakk*: lovagi Tornát mutatott, Királyok, Lovagok, Várak, Parasztok harcát egymás ellen. Szerencse játék volt a *Golyóütés* is: a Billiárd. Nagy teremben, emelvényes Gallérián ültek a Fogadók és úgy fogadtak a játékos Matadores-re, mint a délfrancia Arénában a Toreadores-ra. A *Kártya* is az „Élet és Halál“ lovagi Tornája, valóságos arabs lovas Fantáziajáték volt: a *Gyalogot* ütötte a *Lovag*, ezt a *Király* és mindet a csörgés Bolond, a *Halál*. Szerencsejáték volt a *Biribi* is: ott játszották ezt az arabs-spanyol Játékot is a Kávéházban. Az volt a *Lotteria* is: *Lotto* annyi, mint Nyerés. A *Tombola* neve „Koporsócska“: életek, vagyonok Koporsója. Nemesek, Abbék, Polgárfiak és a Király Úr Dragonyosainak koporsója. Ezért lett a régi arabs Sikerregény büszke, szegény Lovagja a Szerencseregényben, illetőig a Kávéházregényben *Szerencselovag*, *Aventurier*, *Glücksritter*, *Iparlovag*. Az *Abenteurer* szó az *Aventurier* népies etimológiájú németesítése: a Kalandor olyat kerget, ami „este drága“: Szerelmet és Játékot. A régi Lovagregény „Nemes Lovag“-ja a Szerencseregényben Kalandorrá válik.

Így alakul át az arabs kávéházi Regüs, az ősoket dicsérő Sámán rokona, a Dicsérő, a Magasztaló, a *Szegény Ember* dicséretét mesélő Meddáh a 18. század európai Szerencseregényében az „ősök Gyalázatát“ az „Utódok Gyalázatával“ kifejező Regényíróvá, aki Csúfost ír a régi Lovagregényre és Csúfost ír az Ősre, a Családra és az Utódra. Ez már az európai Pesszimizmus, a Társadalomkritika, a Forradalom szelleme.

Röviden: a „Becsületes ősök“ utódát, a szegény sorból felemelkedő „*Lovagot*“ és az őstelen, magára maradt „*Szegény Gyermeket*“, a *Lazarillo* dicsérő, a töretlen, élniakaró Kisembert, a „*Picaro*“-t, a „*Self-made-man*“-t magasztaló régi, erkölcsös *Novela Picaresca* a Bűnözők Regényévé alakul át és a *Décadence*-ot írja meg a *Grandeur* helyett. A „*Lazarillo*“ felemelkedik, noha az apja Tolvaj és az anyja egy aljas Néger szeretője. A „*Simplex Simplicius Simplicissimus*“, a *Magyar Kalandos* rendes kereskedő lesz, noha Ispotályban nevelkedett Koldusivadék volt. *Dickens* „*Oliwier Twist*“-je az Árvák

Ispotályából felemelkedik a „Boldog Család“-ba. Ezzel szemben az Artois Grófságban született ősi címerü nemes Ürfi, *Des Grioux* elzüllik. Története: a Család eszméjének megcsúfolása. A Család: Hazugság, Illúzió. Később ezt írja meg *Voltaire*, *Zola* és *Balzac* is. Európa Illúzióvesztése már a Forradalom előtt megjelenik. *Lazarillo*: ez még a Bibliából vett név, a „Szegény Ember“ örök neve. *Des Grioux*: úgy látszik, már olyan Gúnynév, mint a *Merluche*: a „Servedelő Tőkehal“. *Grioux*: több szóból összevont szójáték talán: Rongyos, Csirkefogó, Jómadár, Botor, Golyhó, Nyaktörő, Csavargó, Lotyófia. Kalandor.³

*

Mindez így és ebben a Formában fut fel az új szellemű *Roman aventurier-he*, mely elannyira a Kávéházban játszódik le, a Kávéházat elannyira a Regény jelképes elemévé teszi, a Tragédiát elannyira a Kávéházban zúdítja az elzüllő Hős nyakába, hogy azt bizvást nevezhetjük Kávéházregénynek. A Kávéház szerepeltetése viszont annyira az Új Idők népbarátos, demophiliás, népi romantikás, városias, demokratikus Új Szellemét tükrözi, hogy Naturalizmusát is a 18. század forradalomváró, a *Bas Peuple*, az Aljanép szájaíze szerint való szellem-történeti jelenségnek kívánjuk megláttatni.

Már az arabs *Ezeregyéjszaka* is bájos, népies Naturalizmus-sal szólaltatja meg a valós Életet: a Népélet tarkabarka utcai képeit. Már az arabs átírások őse, a perzsa „Ezer Mesék“, a *Heszár Efszáne* is ezt a vidám, mozgalmas kis földszinti-emberi Életet rajzolja. A meseszöveg még tele van Dsinekkal és Varázslókkal, ezek azonban szintén a földön, a Valóság utcasarkain és sikátoraiban szaladgálnak. A perzsa Mesék az arabs át-dolgozásokban előbb *Bagdad*, majd *Kairó* bűbajos keleti valóságokban csillogó városi képeit írják le. A Kelet álmodik, de álmait a Földről röpti fel és a Földre hullatja vissza. Az *Ezer-*

³ Gueux: koldus, rongyos, csirkefogó; *grue*: „süvöltő pirók-madár“, Jómadár, „buta gimplí“, lépremenő buta madár (A „Magyar Simplicissimus“-ban hosszan magyarázott szójáték a „Liptói Jómadár“-ra, a „Kramecz“-ra); *Grouille*: az éhes has korgása; *Grison*: szürke, graubündeni svájci, éhenkórász csellengő, kalandos zsoldoskatona; *Grisette*: „Szürkécske“, aljalotyó. *Griéhe*: fojtó, öldöklő, tövisszúró gébicsmadár.

egyéjszakában a Szerencsekereső Lovagok, Kereskedők és Koldusok szüntelenül ki- és beszaladgálnak az Utcán élő Kelet nyilvános helyeinek függönyös ajtóin. A Mesegyűjtemény minden oldalán ott szereplő Karaván Szerájok, Hané-k, Vendég-házak, Meseházak, Csapszékek a 15. század végén megjelenő Kávéházak ősei. Egyben a későbbi Csárdaköltészet, Vendég-fogadóköltészet és Kávéházköltészet őseit jelentik maguk a Mesék. Mindez pontosan ott van már *Montesquieu* párisi környezetbe helyezett keleties Regényében, a *Lettres Persanes-ban*, de az Ezeregyéjszaka hatásait pontosan mutató, a „Szerelem örültje“ című mesét *Manon Lescaut*-vá átpárisiasító szóbanlevő Kávéházregényben is.

Des Grioux Lovag és Mademoiselle Manon Lescaut Históriaját a megtört Kalandos egy évreux-i Csapszékben, majd a calais-i *Au Lion d'Or* Vendégfogadóban, az *Arany Oroszlánban* beszéli el. *Postakocsik* gurulnak a Regényben, a szökők kis Városok *Városkapui* alatt robognak el, állandóan egyik *Vendégfogadóból* a másikba költöznek, mint *Dickens* ódon *Postakocsijain* vagy *Krúdy* Gyula „Vörös Postakocsi“-ján teszi ezt „Mr. Pickwick“, illetőleg a Szenesség bájos régi városkát járó „Szindbád a Hajós“. Vén *Vendégfogadósok* beszélgetnek a Lovaggal és párisi Ftacre-céhbéli Kocsislegények szemtelenkednek vele. A Lovag úgy szaladgál ki és be a párisi *Kávéházakba*, mint akár egy békebeli pesti Fiatalember *Szép* Ernő kávéházi írásaiban. *Kávéházban* búsul és várja Manont és cinkosait és ott ad találkozót mindenkinek. Dóm *Prévost* már 1733-ban megnevezi a Kávéházat, ami a Naturalizmus korai regényességü valós városi képeit jelenti: „*Úgy gondoltam, hogy Manon három órára már Párisban lesz, — mondja a Lovag a Regény egy helyén — ezért aCafédeFer é-ben, a Pont Saint-Michel hídféje mellett akartam az időt agyonütni. Este hét órakor már az Opéra kapujában állottam és inasomat kerestem!*“. A Lovagok és a Dámák a sikátorok sarkán várakozó *Bérekocsik-ban* adnak egymásnak Légyott-okat, egy-egy levél megírására egy-egy *Kávéházba* szaladnak be. A Lovag elmondja, milyen bús volt egy *Kávéházban*: „*Fájdalmam olyan heves volt, hogy könnyeim omlottak. Bementem a legközelebbi Kávéházba, leültem egy asztalhoz és a fejemet a tenyerembe hajtottam, hogy azon töprengjek, mi folyik le a szívemben. Nem volt erőm arra gondolni, amit az imént hallottam. Manon megcsalt engem ... Végre*

nagynehezen megnyugodtam.“ Ezt írja Dóm *Prévost* 1733-ban. Mintha Szép Ernő írta volna ezt a pesti Fiatalemberről a „*Lila Á/fác*“-ban, a szerelmes Ifjúról, aki 1911-ben csinálta ugyanezt a Váci-utcai régi *Korona Kávéházban*. A régi párisi *Opéra* páholyaiból úgy járnak át a Dámák a *Játékosházba*, mint 1795-ben a pesti *Rondella* Theátrumából vagy a *Hét Választó Fejedelem* Vendégfogadó Muzsikaházából az ekkor már virágzó *Márványos Kávéházba* és a *Korona Kávéházba*. Mint száz év múlva *Molnár* Ferenc „Tépelődő Itja“, *Andor* az *Andor*-ban egyik Kávéházból a másikba.

A Regény egy jó része a *Sorbonne* környékén, a *Rue-de-Saint-Sulpice*-ben játszódik le. Az elegáns, szép *Manon* járkal itt, a *Quartier Latin*-ben a Rigorosum-ára készülő teológus Diák, *Des Grieux* Lovag olyan 1733-ban, mint 1841-ben *Balzac* és *Murger* víg és szomorú Diákjai, a „*Les Bohémes*“. A *Manon Lescaut* ezért Diákregegy is, Hőse az Egyetemről elverődő Litterátus, a Diák, az „*Intellectuel*“. Az irodalmi vonatkozású Sikerregény kávéházi kapcsolatú Regényformája, a „*Román intellectuel*“-nek nevezhető Műfaj hőseiül Dóm *Prévost* óta szerepelteti a Kávéházban emelkedő és bukó „*Falusi Ifjú*“ alakját. Ezt pontosan így fogjuk megtalálni *Balzac*, *Murger*, *Brödy* Sándor, *Kóbor* Tamás, *Heliai* Jenő, *Babits* Mihály, *Szabó* Dezső, *Hatvány* Lajos báró és *Szitnyai* Zoltán ama Kávéház-regényeiben, melyekben mindig a „*Boldog Falu*“-ból Pestre, az „*Irodalmi Kávéház*“-ba felverődő, ott elpusztuló, avagy ott a Sikerbe bevező „*Szellemi Picaro*“-ról van szó. Litterátus, Bohémé, *Intellectuel*: e Regényekben egyet jelentenek. A „*Falu és Kisváros*“, melyből a „*Nagyváros*“-ba feljönnek: ez Dóm *Prévost*-nal Amiens, követőinél: Angoulême, a La Picardie, Eger, a Külváros, Szekszárd, Altorja, Hatvan, Győr vágj⁷ csak a Rácváros. A párisi *Quartier Latin* e magyar-budapesti Regényekben a pesti Quartier-vé: a Józsefvárossá alakul át. A Józsefváros platánfáit mindenki a *Boulevard-Saint-Michel* platánfáival, Kávéházait a *Quartier Latin* „*Petit Café*“-ivel azonosítja. Mindez fel *Ady* Endréig és *Heltai* Jenőig a Dóm *Prévost* óta kialakult Hagyomány útjait mutatja. A. Lovag 1733-ban úgy üldögél a *Palais Royal* kertjének padjain, mint Szlavniczai Sándor István 1786-ban, mint *Balzac* Angoulême-ből Párisba feljött ifja 1831-ben, mint a fiatal *Heltai* Jenő 1901-ben, *Ady* Endre 1907-ben és mindenki azóta. A *Palais Royal* és a *Jardin*

de Luxembourg kertje a *Múzeumkertté* alakult át a pesti Kávéházregényben. A romantikus, szellemi Balpart, a diákos *Rive gauche*, a *Quartier Latin* már itt is a zajgó Jobbpart-tal, a *Rive droite-lal* áll szemben, mint később *Balzac-nál*. Mindez a kávéházi romantikus *Diákregény* egyik ösisége is, hiszen *Des Grioux* lovag is a Sorbonne Diákja.

Mindez az Élet sok eleven apró képe, a *Cri de Paris*: Páris hangjai. Életkép 1733-ban, amiből a későbbi Karcolat nőtt ki. A Bankárok úgy adják a Manon-ban váltóra az uzsorakölcsönt, mint *Heltai Jenő*nél a *Newyork Kávéházban*. A Város képeit leíró „Budapesti Kávéházregény“ városiasságát a Dóm *Prévost* által megkezdett regénybéli *Urbanité* friss párisi képeiből budapestiesíti. Elvégre: Városiasságunk gyökere flandriai francia, nem német. Tehát Kávéházregényünk Urbanitásának forrása is: Páris.

*

Ami az *Hôtel de Transylvanie*, illetőleg *Szekfü* Gyulának erre vonatkozó közismert közléseit és az ezek körül felburjánzott régi és új vitát illeti: tény, hogy az „Erdélyi Ház“ Kártyadó jövedelmét a menekült *II. Rákóczi* Ferenc Fejedelem élvezte. Azonban nem úgy, hogy a Pharo Bank jövedelme jutott hozzá, hanem úgy, hogy a „*Királyi Adójövedelem*“ egyik tételét alkotó párisi Pharo-adót a francia Királyi Kamara az emigráns Fejedelemnek juttatta. Ebben semmi megbecstelenítő nem volt a Fejedelemre nézve. *XIV. Lajos*, mint minden Politika előtte és utána máig, mindig *Salvus Conductus-t* adott olyan Emigránsoknak, akiknek támogatása a szóbanlevő Politika mindenkori érdekében állott. A régi Kamarajövedelmek könyvelése a külön *Királyi Zacsók* szerint történt. *XIV. Lajos* az egyik Emigránsnak a *Zalogházak* adóját, a másikkal valamelyik *behozatali vámtételt* adományozta. Párisban a Fejedelem idején egész sereg mindenféle Emigráns élt. Ezek közül az Ausztriai Jogar által üldözötteket a Király rendszeresen segítette. A zsebünkben levő pénzdarab eredete semmit nem von le annak a magasztos célnak erkölcsi értékéből, melyre azt fordítjuk. Az a Pengő, melyet egy *Koldusnak* adok, tegnap egy *Rablógyilkosé* lehetett, aki azt egy állami javakat sikkasztó *Főember* tárcájából lophatta ki. Mi köze volt a Fejedelemnek ahhoz: miféle Louisdor-okat nyújt át neki negyedévenként a Király Úr vala-

melyik hajbókoló Kamarása? A Fejedelem — milliónyi magyar holdak ura egykor, álmodozó, elfinomodott, de Nagyúr — nem a *Pharo* „Tombeau“-ja, a „Koporsó” jövedelmét élvezte, hanem az *Hôtel de Transylvanie* királyi szabadalmas Bankosa által a Kamarának beszolgáltatott Királyi Adót kapta meg a Kamarától. Ugyanakkor, mikor a *Leopold* Császár ellen fegyvert fogó Nagyúr tragédiája az volt, hogy mint Emigráns kénytelen volt a Királyi Kamara jövedelem neki juttatott egyik könyvelési tételéből élni, ugyanakkor a nincsetlen, csellengő hazátlan Condottiere-nek, *Eugenio-nak* — akinek botrányos fonák szerelmi életéről oklevelek szólnak — nővérei a párisi Bordélyok jövedelmét élvezték.

Leopold, a Császár és Király a *Zrínyi*, a *Frangepane* és a *Nádasdy* Urak nemes magyar szabadságrajongó fejeit a bécsújhelyi Bakó tőkéjére adta, hogy a magyar, a horvát és a dalmata Szabadságmokokat egyszerre alázza meg. A Bakó régi magyar nevét az ő Generálisa, Von *Hoeher* báró gyalázatos kassai, eperjesi, kisszebeni és késmárki császári-királyi bakósodása emlékéül változtatta nyelvünk *Hóhér-rő*. A Császár a nápolyi Gályákra adatta el a protestáns Prédikátorokat: megmentőjüknek, Hadrijan Van *Ruyder* hollandus Admirálisnak hajóorros Emlékoszlopa a debreceni Nagytemplom előtt áll. A *Fejedelem* Ūr ez ellen a *Leopoldus* Császár és Király ellen fogott fegyvert: a maga pénzén. Ugyanekkor a nincsetlen hegyvidéki olasz-francia *Picaro*, a csellengő *Aventurier*, a „Hazátlan”, aki nevét egyszerre három nyelven írta le, — „*Eugenio von Savoye*^nek írva olaszul, németül és franciául — fizetett zsoldos Condottiere-je volt a Császár-Királynak. Bére sok száz-ezer magyar Hold volt. A többek között Budafoktól Tolnáig a Dunapart és a Csepelsziget. Az *Hotel de Transylvanie* neve belecsúszott a Kalandosságot jelző francia Gúnyba, a *Sobriquet-be*. Erről a Fejedelem nem tehet. Ugyanakkor azonban a valóban Bordélynak berendezett párisi *Hôtel de Savoye* neve máig a Lotyók pénzen vett Szerelme éjszakai Lebujainak neve. Az, hogy a magyar Emigratio nyomorában egyes nyomorgó magyarok az *Hôtel de Transylvanie* *Pharo*-Bankjának *Traineur*-jei lettek,⁴ semmit nem von le a Fejedelem jelleméből. Az, hogy egy kalandos Regényíró, Antoine Francois *Prévost* d'Exile,

⁴ Schliepper, Chaisseur, Gonfleur.

avagy bármely más ilyen Irókalandos mit ír az *Hôtel de Transylvanie-ről*, nem bizonyíték arra nézve, hogy a Fejedelem a *Tombeau* hasznából közvetlenül részesedett volna. Így tehát csak azt láthatjuk, hogy a 18. század keletieskedő *Orientalisme-je* a „*Chevaleresque*“ Magyar tette meg a lovagi Kalandosság jellemző *Figurine-jévé*. Ott van ez a „Lovagias Magyar” *Rougendas* kuruckori rajzai nyomán *Meissen* kávésfindsáin is, — mint képeinken láttatjuk — ott van *Voltaire* „*Candide*“-jában mint „*Le Prince de Ragotzy*“ Rodostóban. Tény, hogy az *Aventurier* fogalma a 18. században a *Magyar* fogalmával szövődött össze. Európa a távol Keleten élő Magyarat úgy tévesztette össze a Törökkel, mint a Törököt az Arabssal és az Arabsot — a Szerecsenyt — a Négerrel. *Le Prince de Ragotzy* és *Le Prince de Ragotzky* — egy kicsit lengyelnek is tartották a Földrajzban mindig oly műveletlen franciák a Fejedelmet. *Voltaire* „*Candide*“-je is igen szegény Fejedelemnek írja le a „*Le Prince de Ragotzy*“-t, de a *Velence* Játékosházaiban *Pharo*-t játszó levitézlett „öt emigráns *Királyt*“ is. A 18. század romantikus-keletieskedő szemléletében összefolyt a Kávé, a Kelet, a Magyar, a kártyás *Aventurier*, a *Pharo*, amit „*Pharao*“ neve után csakúgy „*Egyiptomi*“-nak tartottak, mint a *Cigányt*, a „*Gipsy*“-t: „*Pharao fiait*“. A *Tarrot*, azaz *Tarokk* *Figurái* a *Négy lovag*: Magyar, Lengyel, Török és Francia. *Berlioz* átírja a *Marche de Ragotzy-t* és *Dóm Prévost* az *Hotel de Transylvanie-ről* ír. *Candide* szerelmese, *Mademoiselle Counégonde* mosogatólány a *le Prince de Ragotzy-nbl*, de Kávét iszik az *Isztambol* melletti „*Bölcs Sejk*“-nél az *Utópia* eme *isztamboli Kertjében*. *Dóm Prévost* kalandos *Regényében* a *Pharo* az *Hotel de Transylvanie* kártyás Kávéházában, „*Rákóczi és a Kávé*” *Voltaire-nél*, vagdalkozó *Kurucok* a századelei Kávéscsészéken: mi ez más, mint *Orientalisme*, keletieskedő vadregényesség a 18. századi *Préromanticisme* idején? De nem bizonyíték a *Nagyúr*: a Fejedelem magyar *Emlékezete* ellen. Amit egyébként *Szekfü Gyula* sem állít. Viszont a bécsi *Politika* örömmel vette, hogy a 18. századi francia *Regényben* a Fejedelem neve szerepelt a kávéházi Széltolósággal kapcsolatban. A kávéházi *Pamphlet Metternich* idején is az egykorú *Politika* aljas fegyvere. A 18. századi bécsi „*O du Lieber Augustin!*“ serházi *Gúnydal Thököli* fejedelemre és a 18. századi *Kávéházregény* kávéházi *Pamphlet Rákóczi-ra*. *

A mondottakat összefoglalva: *Des Grioux* Lovag a *Café de Feré*-ben hajtja a fejét a tenyerébe az Illúzió, a Szerelem és a Fiatalság miatt 1733-ban. A Játék végén, a Fiatalság végén elvesztette ezt az Illúziót. Pontosan úgy, mint ugyanezt *Balzac* írja meg a *Les Illusions perdues*-ben, az Ifjú az ő esetében *Angoulême-bői* jött fel a párisi *Café de Foy*-ba: Illuzióvesztés céljából és visszament a Kávéházból *Angoulême-be*. *Balzac* a Kávéházból visszament *Passy-ba* irodalomtörténeti „ötvenezer findzsa Feketekávéja“ mellé, mely keserves *Fekete Leves-e* lett a megírt *Comédie Humaine* végén és a saját tragikus élete Komédiája végén. Pontosan ugyanezt *Murger* is megírja a *Scènes*-ben. Itt az Ifjú neve *Rodolphe*, a Poéta és *Manon* neve „*Musette*, a Duda“. E Históriait *Illica* és *Giacosa* nevű olasz Poéták írják Libretto-vá és *Giacomo Puccini* írta Operává, mint ahogyan ő is, *Massenet* is azzá írták a *Manon-t*. Ezután kivétel nélkül mindenki pontosan ugyanezt írja meg a *Vesztett Illúziók-ról*: a szóbanlevő *Medsnun—Des Grioux* nevű Ifjú — önmaga — fejét mindig valamely Kávéház hideg márványasztalára fektetett tenyerébe hajtva. Ez Dóm *Prévostnál* 1733-ban a *Café de Feré*, *Balzac-niú* a *Café Flicoteaux* és a *Café de Foy*, *Murger-nél* a *Café Jocus el Momus* és így tovább. A Regényekben és az Operákban mindig ott van a Kávéház.

A végtelen sorozat végén *Szép Ernő* Pesti Ifja — a „Lila Akác“ ifja — hajtja a fejét egy régen eltűnt finom régi pesti belvárosi Kávéház, a *Korona Kávéház* márványasztalára. A Nő — vagyis az Ifjúság, az Illúzió, a Szerelem, az eltűnt Régi Élet — neve *Szép Ernő* e bájos pesti Kávéházregényében is egészen keleties, úgy mint az *Ezeregyéjszakában* a Nő neve *Cukornád*, avagy *Holdszugár*, avagy *Csillagos Éjszaka* — *Szép Ernő*-nél: „*Lila Akác Illata*“: vagyis *Manci*.

Des Grioux Lovag a *Café de Feré*-ben és *Manon Lescaut* és a „*Les Illusions perdues*“ ... *Szép Ernő* és a *Pesti Fiatallember* és *Lila Akác Illata* és a *Korona Kávéház* ... Az eltűnt *Café de Feré* és az eltűnt *Korona Kávéház*. Az Ifjúság elszállott Illata és *Lila Akác* a Leány. *Leila*: a Csillagsugáros arabs Éjszaka és a pesti Ifjúság örökre eltűnt pesti májusvégi Álma a régi boldog Városligetben. *El Fuzuli* a Költő, Dóm *Prévost* a Költő, *Balzac*, *Murger*, *Ady Endre*, *Heltai Jenő* és *Szép Ernő*: a Költők. Mind e Költők, mind e Nők, mind ez az Irodalom és mind ezek a Kávéházak: elszűnt Ifjúságok, elmúlt Szerel-

mek és eltűnt Kávéházak, melyek csak halott Könyvekben élnek, mint az Ifjak, Költők, Könyvek és Kávéházak Ghazel-je vagyis Dicsérete e Könyv lapjain.

Mert az arabs Éjszakában, a LezZa-ban, az Ezeregyéjszakában: a csodás, csillagsugáros *Alif Leila* va *Leila*-ban a kávéházi Mesemondó Dicsérő, a Magasztaló, a Meddáh bizony csak egyet dicsér és egyet magasztal ezernyi Ghazelben, rongyos kendőjét szája elé tartva, hogy Dicsérete és Magasztalása halkszavú legyen, hogy suttogás legyen: Allahot dicséri — Dicsőség nevére és az ő Prófétája, Muhammed nevére! — aki veszendő, elpusztuló, a keserű Vénségbe és a Halálba menő Férfiak — fekete-szakállú büszke, dali ifjú Sejkek és belőlük lett ezüstszakállú vén Sejkek, Koldusok, Csavargók, Kalmárok, Lovagok, Költők, Padisáhok és Kalifák — vigasztalására megteremtette az örök Csodát, *Leilát*, az édest, a csalfát, a hűtelent, az Életadót, a Haláltadót, a Nőt: az Illúziót. „*Rólad zeng a Ghazel és rólad mesél a Mese!*“ — dalolja a Kávéházi Költők Atyja, *Abu Meddáh a Mesemondó* — „*Élet vagy és Halál vagy, óh csillagsugáros Éjszaka, Leila: mert Tavasz van a szivemben, ha Szemedbe nézek és Halálba révülök, ha Szemedbe nézek! Nélküled nincs Élet, Leila, és boldogságomban a Halált kívánom: és Halál nélküled az Élet, óh Leila! Te vagy az Álom, mely elfelejteti velem az Életet: és te vagy a boldog Halál, mert a Halál is boldogság, ha te adod, óh Leila! Te vagy a Szerencse, Leila, mert éretted és általad a Szerencsétlenség is Boldogság: és nélküled a Szerencse is Boldogtalanság! Te vagy a Cél, Leila és a Siker, Leila: és nélküled nincs cél és nincs siker, Leila /“*

így énekelt a kávéházi Mesemondó akkor is, amikor *Szülejmán* Padisah és a görög *Ibreheim*, a Vezir Ázem Mohácsnál legázolták a könnyüelméjű fiatal *Lengyel Lajos* Király Lovagjait. E Padisáhnak volt udvari Regüse, Dicséretmondó Meddáhja a magyarral egy atyafiságos vérségből származó, *Ászerbajdsánisztán* török-tatár Alföldjén született Poéta, *Mohammed ben Szülejmán Bagdadi*, költői nevén *El Fuzuli a Fennhéjázó*. Ő írta török Szerelmes Regénnyé a *Leila He Medsnun-t*. Ama török Padisáhnak volt magyarfajtájú Regüsénekmondója, Kobzusa, aki maga is Poéta volt és *El Muhibbi*, vagyis „a *Barátságos**“ néven írta verseit.

E Padisáh a Költőkés a Kávé barátja is volt, ő adatta ki *Ibn Szuhud* isztamboli Főfömufti által azt a Fetvát, mely meg-

engedte az Igazhitűeknek *Hafiz* költeményei olvasását is, de az újmódi *Kahvé* ivását is. *El Fuzuli-nak* „a Kérkedőnek“, a Meddáhnek, a Dícsérőnek *Leila He Medsnun-ját* az isztamboli Kávéházakban századokon át adták elő a Meddáhok.

Leila dicsérete és *Mohammed ben Szülefmán Bagdádi el Fuzuli* az isztamboli Kávéházakban 1535-ben, *Manon Lescaut* dicsérete és Dóm *Prévost* a párisi *Café de Feré-ben* 1733-ban, *Lila Ákác* dicsérete és Szép Ernő a *Korona Káoéházban* 1912-ben, a *Lila Ákác* a hangos Mozgóképeken — a kávéházi Karagözdsi árnyékjátékainak eme utódában 1934-ben —: ugyebár, Nyájas Olvasó, látod a Valóságok, a Lelkek és a Jelképek, a Kávé, a Kávéház és a Költő kapcsolatának örökkévalóságát?

Ha igen, úgy érdemes volt megírunk e sorokat, a Kávéházi Meddáhok, a magyar Kávéházregényt író magyar Kávéházi Költők jelen Ghazeljét: e Könyvet. Mert bizony, *Leilál* dicséri a Kávéházban a Költő, aki Magasztaló és Meddáh. És bizony, az örök *Leilát*, az örök *Manont*, az örök *Musette-t*, az örök *Lila Akácot* dicsérte a régi pesti *Korona Kávéházban* a Költő, aki tehát ugyancsak kávéházi Meddáh: Mesemondó és Magasztaló. Minden Költő kávéházi Meddáh és mindnyájan *Medsnun* vagyunk, a „Szerelem Rabszolgája” vagyunk, míg — Heves Ifjak vagyunk. Mint Vén Sejkek már csak arról írunk, hogyan dicsérte *Leilát* a kávéházi Költő, a Meddáh a Kávéházregényben...

Az Élet mindig abban és azáltal hal meg, hogy az Ifjúság lendületes Botorságaiból komor okulás és okos, de halott Betű, azaz Irodalom lesz. Dóm *Prévost* botor, élő Szíve halott könyvekbe temetkezett — írja *Sainte-Beuve* a *Manon* halhatatlan költőjéről. »Mint kámzsás Pictor, epedő szerelmem piros belük szűk pitvarába zártam: a lelkem irtam cifra cirkádákban, koldus vagyok, kifosztottam magam« — így írta meg ugyanezt egy ifjú Költő a régi budai *Fortuna Kávéházban*, 1912-ben: *Keleti Artúr*. Azt az egykori Életet, mely az eltűnt Ifjúság egykori pestbudai irodalmi Kávéházaiban piroslott, ez a könyv zárja a Betűk szűk Pitvarába. Az egykori Kávéházak íme, Irodalommmá halkultak ...

A 17. századi magyartárgyú Kalandosregény és a Kávé.

A Kávéházregény kezdetei.

A Renaissance, a Kaland, a Kalandos, a Szerencsejátékos, a Szerencsekereső. A Kávé és a Kávéház a Kalandos Regényében. — Valóság és Irodalom. — A 17. századi Zsoldoskatona Magyarországon. — Svájci Zsoldoskatona és svájci Vándorkávés. — A Regény. — A „*Magyar Simplicissimus*.” — „A *Török Kalandos*.” — „Az Erdélyországi *Kalandos*”. — Egy régi pesti Bábjáték. — A mai Kalandos.

A Kávé az európai *Rinascimento*, az „Újjászületés”, a *Renaissance* idején jelenik meg Európában és másfélszázad múlva már olyan szellemi jelentőségre vergődik fel, hogy azt *Michelet* nevezi felmérhetetlennek és kiszámíthatatlannak. A Kávé lesz a Renaissance idején jelentkező, izgatott, mozgalmas, minden „Új Dolgok” után csörtető Új emberek, az izgatott lelkiéletű Szerencsekeresők, Utópiaálmódók rajongó Intellektuálisok, szerencsejátékos Kalandosok új Narkoticuma. A Renaissance és a Baroc új Társadalma az Élményt kergeti, tehát akkor is Kalandos, azaz *Auenturier*, ha *Rousseau* és *Voltaire* a neve. A Forradalom és a Szabadságromanticismus is Kaland: Szellemi Kaland. A Renaissance óta mindenki Kalandos. Kaland az Újvilág felfedezése, Kaland minden nagy Utazás, *Galilei* az Égbolton talál új Élményt, azaz Kalandot, *Doctor Faustus* az Intellectusban találja meg ugyanezt. Kaland a társadalmi Utópia is, főleg azért, mert „Utazási Regény” a Formája. Felfedező Kaland az új Tudomány is. Mindez szellemi avagy valóságos Szerencsejáték, melynek kereke a Levante-ban a 16. század óta pörög a Kávéházban. *Auenture*: az, ami mesézik az emberrel, Esemény, Véletlen, Jó Sors, Jó Reménység. *Auenturier*: Kalandos. *Roman aventureux*. Kalandosregény. *Kaland*: Kockázat, Vakmerőség. *Kocka*:

ez a Kávéház asztalán pörög. *Fortuna*: Figura a kávéházi Szerencsekereken, hivatalos mesterkifejezés a Céhleveleken, a Kávéházi Játékmesterek Céhescímere, mint „*Sors bona*“. *Zrínyi* Miklós gróf Címerjelszava, mint Cégérvény *Buda Királyi Szabad Város* 18. századvégi Vendégfogadójának és Kávéházának máig látható Cégéralakja.

A Renaissance óta mindenki Szerencsekereső, az Új Társadalomban mindenki a maga helyét keresi és önmagát kergeti. Nem véletlen, hogy ennek az izgatott lelkű Új Társadalomnak, az Új Embernek lesz új Narkoticuma az új Kávé. A Szépirodalom viszont a 17. századtól kezdve egyetlen Képbe, a Kávéházába keretezi bele a Szerencsekeresőt. Ez a Kép az, amit a Kalandosregény ír meg. A Kávéház a Nyilvánosság Helye, itt toppan a Szerencsekereső elé a Szerencse. A régi Csavargóregény, illetőleg az arabs Mese régi Csapszékei, Pazarjai, Fördőházai, Borbélyházai nyilvánosságának helyeit az új Sikerregény, a Kalandosregény a 17. századtól kezdve már a Kávéházzal pótolja. A társadalomkritikai szépirodalmi Utópiaregény olyan kalandos Utazási Regény, mely a Kalandost, a Regényhóst igen gyakran viszi el a Kelet, vagy Amerika Kávészigeteire.

*

A Kalandosregény a vajúdo Új Társadalom új Szerencsekeresőit írja meg. Az új *Picaro* elszánt, törös *Bravó*, mindenre kapható *Desperado*, Európában Szerencsekereső *Zsoldoskatona*. A Kávé a Világkereskedelem új Árucikke, a Kávéház a Szerencse Háza: az új Játékház, a véletlen találkozások nagy, szabad Pitvara. Az új Kalandosregény a mindig mozgalmassabbá váló új Társadalmat írja meg: a Szerencsekeresőt a Kávével és a Kávéházzal kapcsolatban. A Kalandosregény a 17. században az, ami ma a divatos Életregény: a Szerencsekeresők Narkoticuma. Az Irodalom a szerencseváro Társadalom eme lelki közszükségletét elégíti ki mindig, mert a Siker csillogó, lendítő, révítő Álmaid adja két rézgarason a Sikerről álmodók kezébe. A mai *Becsületes Hobo* és a 17. századi *Simplicissimus* szépirodalmi rokonok, azért azok, mert társadalomtörténeti rokonok. A Kávéház a Renaissance idején jelenik meg Dél-Európában, az Irodalom viszont a 17. század vége óta teszi meg a Kávéházat a Kávével és a Kávéssal egyetem-

ben az új Szerencsekeresők lelkiességét kifejező korszerű képpé. A tönkrement régi Lovag ekkor ereszkedik le a pusztuló Lovagvárból és a Palotából az új Kávéházba. A régi Lovagregényben a „büszke, nemes, de szegény“ Lovagot a szende, szúzi, dúsgazdag Várkisasszony hozománya teszi Beérkezetté. Az új Kalandosregényben a züllött Lovag már a Kávéházban veri el apai örökségét és a züllött kávéházi Lotyó miatt szédül a Romlásba és a Halálba. Kávén gazdagszik meg a Rongyos Katonából, a „*Le Gueux*“ -bői lett, a Keletre elverődött Vándor-kereskedő. A Sikerbe bevező Szegényember a Városban, ahová végre is Polgárrá fogadják be, lelkiileg abba bukik bele, hogy felesége nagyvilági Dáma lesz, aki az egykorú Urhatnám-ság jelképén, a Kávén nyalakodik, fia pedig a kávéházi Játékasztal mellett veri el csörtető apja Kávén szerzett vagyonát. Ez az új regénybeli Alakos átmegy a szellemi Szerencsekereső, a *Diák* alakjába is, de a későbbi kávéházi *Bohéme-ébe* is. Ez a Figura jelenik meg Dóm *Prévost* 1733-ban megjelent *Manon Lescaut*-Ában is. Ennek a Szerencsekeresőnek kávéházköltészeti rokonsága a „*Parasztifjú a városi Kávéházban*“, a „*Keleti Ember az európai Kávéházban*“, majd „*A Falusi Ember a Kávéházban*“, a „*Kisvárosi Nemesifjú, a Polgárfi, a Falusi Nemesfi*“ mint „*Diák a Kávéházban*“. Ezek mind a Szellem 17—19. századi Szerencsekeresői, akik mint „*Irodalmisággal megfertőzött Boldogtalan Ifjú a Kávéházban*“ jelentkeznek a kilombo-sodó Forma végnélküli regénysorozataiban. Változataik: a *Tépelődő If fű*, a *Szerelmi Kalandos*, a *Szerelem Bolondja*, a *Játékos, aki nyer*, a *Kávéházi Apostol*, az *Elfinomodott Utód*. Mindezek szépirodalmi őse a *Lazarillo*, azaz a *Picaro*. Ez a *Simplicissimus-Regény* ősisége, mely befolyik a későbbi Kávéházregénybe.

A kialakuló Szerencseregényben jól megfigyelhető, hogyan jelenik meg a „*svájci Zsoldoskatona*“ 18. századi vándorló utóda, a „*Svájci Kávés*“, mint a Kávéházszínmű állandó Hőse, ő a valós Szerencsejátékmester is, de ugyanezért a szépirodalmi Jó Kávés is. Mindez a Korszak és a Stílus szerint festődik meg a Baroc viharzó, vonagló vonaglásait is, a Romanticizmus sejtelmes titokzatosságait is megíró Kávéházregényben. Ezek hőse mindig szellemi, vagy játékos Szerencsekereső. Dóm *Prévost* Des Grioux Lovag-ja, *Chamisso* Peter *Schlemihl-je*, *Balzac* és *Murger* Ifjai mind társadalomtörténeti

és irodalomtörténeti rokonok. A francia Kalandosregényben a Törökkel szomszédos *Magyar* gyakori Kávéházi Hős. A „*Lovagias Magyar*“-t a francia Kalandosregény keletieskedő kedvtelése teszi meg Kalandossá. II. *Rákóczi* Ferenc Fejedelem ezen a címen szerepel a Játékosházzal kapcsolatban Dóm *Prévost-nál* is, *Voltaire-nél* is. Számtalan Regény szól az „*Erdélyi Kalandos*“-ról ugyanezen az alapon. Alábbiakban a Kalandos, a Kávé és a Kávéház ama kapcsolatait mutatjuk be, melyeket a korai Kalandosregény ír meg.

*

A 15—16. századi tengerentúli úgynevezett *Nagy Felfedezések*, a Renaissance nagy szellemtörténeti fordulóját nyomon követő nagy társadalmi átalakulások, a nagy Parasztlázadások, azután a *Török* előnyomulása az ausztriai határszél és a dalmata Littorale felé, ezután a *Harmincéves Háború*, illetőleg a *Vallásháborúk* zűrzavaros, kavargó, szétzilált életet teremtettek meg Európában. Évszázados társadalmi életformák, Trónok és Országok lettek semmivé és alakultak újjá. Ezzel kapcsolatban ősi családon tagjai lettek földönfutókká és nincstelen, jött-ment, senki-semmi lézengők emelkedtek magasra. Főleg és elsősorban az arannyal és ragadományos hadas prédával — „pénzzel és posztóval“ — fizető hadviselő felek számára kardjukat és bőrük épségét áruba bocsájtó Zsoldosok futottak meg ragyogó pályafutásokat. A svájci *Graubünden* vad szépségű, de hallatlanul szegény Völgyeinek fiai, a szálfatermetű, vörösszőke hajú „Szürkék“, a „les Grisons“, a „Griggioni“ ekkor szegődnek el világszerte Zsoldosokká.

ők a 16—17. század rettegett, fosztogató, háromöles lánccsával dolgozó Lánccsáslegényei, a rettegett *Lánccsenétek*: a háborúk gyaloghadai: rongyos Gyalogok és fényes Maréchal-ok. Nyomukba szegődnek az *olasz* Hegyvidék kőfaragáshoz, földmunkához, ágyúöntéshez, hídveréshez, árokásáshoz, aknarakáshoz értő nincstelen, ügyes kézművesei: belőlük lesznek a Háborúk ágyúsai, röppentyűsei, hídverői, árkászai, sánckráói: híres hadi Inzsínérjei. A rettentő Sepredékhez csapódnak a jó lovas *Spanyolok* és a Németalföld határszéleinek francia-flammandus *Vallon-jai*, a Háború lovasai: sárkányos sisaktarajú „Sárkányok“, a „Dragon’s“. Nyomukban vér és gyújtogatás és a rettentő Lues jár, a köznyelv őket „Franciáknak“ nevezi,

tehát a 16—18. századi Európa ezért nevezi e kórságot *Morbus Gallicus-nak*. A Kártya, a Kocka, a Bordély, a tolvajság, a fosztogatás, az aljas szitok, a csavargó nyelv csakúgy olasz, francia és spanyol ebben az időben, mint a „Rongyos Hadak“ rengeteg csúfneve és a Katonai Argot és a műszaki Mester-nyelv.¹

Életük folytonos vándorlás, csellengés Flandriától Budáig, Velencétől Krakóig, Nápolytól Isztambolig. Harcolnak a Török ellen a Császár pénzén, a Császár ellen a Török pénzén. A Sorsuk: a Szerencse forgandó Kereke, mely hol a táborig Játékasztal Rota Fortuna-ja, a Szerencsekerék, a Roulette őse, mely aranyat ad, hol pedig nyomorult Halál a Katonabakó csonttörő Kereke alatt?. Életük hajója hol boldog révbe fut, hol pedig valami török vagy nápolyi Gálya evezőspadjaihoz láncolják őket. Hol a Bakó süti a homlokukra a tüzes bilyogzóvas Címerét, hol ragyogó magyar nemesi vagy grófi Címer és dús, kövér birtok, főleg magvar föld, úri Kisasszony feleség a sorsuk. Ezért lesznek ők a 16. század óta kialakuló délvidéki *Szerencsevadász-Regény*: a Csavargó-Regény, a 16. századi spanyol Matteo de *Alaman* híres „Guzman de Alfarache“ című Csavargó Regénye és a „*Lazarillo de Tormes*“ című Kalandos Regény stílusa által megteremtett 16—18. századi *Novella Piccaresca*, a Koldus-Regény hősei. Neveiket egyformán őrzik e Regények és a Habsburg-Monarchia által Nemességre emelt csavargó Zsoldosokból lett új Nemesség büszke Aranykönyvei. Életük regényei, melyeket a Szépirodalom a 17—18. századi Csavargóregényben, illetőleg a Szerencseregényben ír meg.

Ez a műfaj mindig egy koldusi sorból származó züllött gyermekeségü és kalandos fiatalságú Zsoldoslegény küzdelmeit és szenvedéseit mutatja be. A Kalandos Picaro, a Koldusivadék rendszerint valami Ispotályban nevelkedik, apja Bakó által nyesett fülű, majd keréketört züllött Katona, anyja Lotyó, testvérei Ütonállók. A Koldusispotályban hasonszőrű társai tolvajlásra tanítják. Az Ifjú csapszékekben hentereg,

¹ Lancieri, Lanzenknecht, ebből torzulva Landsknecht: *Lánczenkét*. — Artiglieria: *Árkoláj*. — Ingenieure: *Inzsiner*. — Csavargónyelv: *Rothwelsch*. — Goutte Militaire: *Kalonaméreg, Katonakankó*. — *Frántuz*: La maladie frangaise. — *Rongyosok*, Koldusok: Lumpen-Bagage, Racaille, Gueux. — *Cannaille*, Gassenguss: *Gézengúz*: Csatomascpredék. — *Flanczolás*: pökhendiség.

toborzó Káplárokkal találkozik, beáll Katonának. Ezután mindig valami jóakarátú Főember — gyakran ennek felesége — fogja pártját, felismeri az Ifjú tehetségeit és jótulajdonságait, kiemeli a sárból. Az Ifjút a szenvedés és a gyalázat nem törte meg, jóérzései megmaradtak, élete végén magas polcra emelkedik, boldog családapa lesz. A Regény a végén mindig leszűri a Moralitást: *a Piccaro, a Koldusgyerek külön, mint a gonosz Társadalom, mely a Piccaro-t aljassá tette: a Becsület elnyeri a jutalmát.* Ez az ősi Forma számtalan változatban él máig mint az úgynevezett Carrière-Regény hagyományos veretc. Ide tartozik a Jacob von *Grimmelshausen Simplicissimus-a*, a „Magyar *Simplicissimus*“, a „Francia *Simplicissimus*“, a Kalandos-Regény fel *Lesage* híres *Gil BZas*-jáig. Hőse az eszményesített sorsú Csavargó Katona vagy Diák. Ennek változata a 19. századi romantikus Diákregény: a szegény, tehetséges Diák a fiatalság bájos nyomorúságain át felvcrekszi magát a Sikerbe és könnyű, kedves bánattal emlékszik vissza az elmúlt Ifjúság Kávéházaira. Ez az angol-amerikai *Self-made-man* Regény is, a mai *Gangster-Regény* és *Hotel-Regény* számtalan változatával.

A 18. századtól kezdve a Novella *Piccaresca* a *Kávéház* új színeivel bővül: a *Picaro*, a *Csavargó*, a *Kalandor*, a szegény *Diák* már nem a *Csapszékben*, hanem a *Kávéházban* emelkedik vagy bukik. A régi változatok *falusias* *Csapszéke*, *Vendégfogadója városias* *Kávéházzá* lesz: az *Ifjú* vagy mint rokonszenves *Kávéházi Diák*, illetőleg *Bohémé* emelkedik, vagy mint *Kávéházi Széltoló* elbukik. A Regény vonulata a végtelenbe szalad, összefűződik a 18. századi „*Falusi Ember a Városi Kávéházban*” ama formáival, melyek *Montesquieu* figurájáig, a „*Perzsá*”-ig futnak vissza, belefűződik a „*Szigeti Regény*“, a rengeteg 18. századi „*Robinsonodé*” magára hagyott, erős-akarátú, a maga emberségéből boldoguló *Self-made-man-jéről* szóló *Utópia* is, de az angol *Útonálló-Regény* késői magyar hajtása is: a *Betyár-Regény* is. Vannak meseváltozatai is, ezek a 19. században demokratikusak: ilyen *Petőfi Kukorica Jancsija*, talált gyerekből, *Huszárból* lesz *Tündérkirály*. Ez a forma mindig optimista és erkölcsös, hőse igen gyakran a *Szegény Katona*: a 18. századi *Népbarátság* e figurája. A Regény általában demokratikus, mint a 18—19. század átmenete, hőse kezdetben mindig *spanyol*, majd *olasz* és *vallon*: a *Csavargó Katona*, aki majdnem mindig Magyarországon, a 16—18. szá-

zad Szerencselovagjainak, a *Bravos-nak*, az *Aventurier-nek*, a *Glücksritter-nek*, az *Iparlovag-nak* áhított *El Dorado-ján* boldogul. A Lovagregény így formálódik át a *Szegény Katona* Regényévé, aki mint Regényhős rendszeren Kard és Szerelem révén jut el a Sikerbe, de a Házasságban bukik el. Mint Kalandos emelkedik, mint Polgár bukik, a hön óhajtott Polgáriságban és a Feleségben. A Regény ezt a Típust az egykorú Életből vonja el.

Kezdeti formáiban a Kávé, mint a kalandos, Világsavargó által megismert Exoticum, a Világjáró által távoli útjain megismert Újdonság szerepel. A későbbi formákban a boldoguló Kalandos felesége válik nagyzoló, úrhatnám Kávéivó Dámává. Még későbben — ez a Forma kifejlése — az Ifjú betoppan a Kávéházba: itt elsodorja a Szerencse és a Romlottság, vagy felemeli az ösztönös Jóság.

*

A 18. században az egykori svájci olasz-francia *Griggioni-k* vándorló kedve és hazájuk szegénysége békésebb vándorlásra kényszeríti őket: mint láttuk, ők lettek Középeurópa, Magyarország és Pst-Buda *Kávésai*, *cukorfőzői*, *rosoglio-főzői*, *cukrosütői*, *fagyialtosai*, *szakácsai*, *lacikonyhásai*, *gesztenyesütői*, *mandolacukrozói*, *dióspatkósütői*, *perecesi*, vándorló *Lottériásai*, *majmos*, *marmotás*, *papagájos*, *tengeri malacos* *Planétásai*, *sajtszúrói*, *befőztősfőzői*. A *spanyolok* lettek a csokoládégyártók, a *vallonok* és *lombardiaiak* a táncmesterek, *táncosok*, *kávéházi* és *színházi muzsikások*, *színjátékosok*, *énekesek*, *komédiások*, *játékházások*, *hamiskártyások*, *hamisbilliárdosok*, *bálosházások*. Viszont — és ez az idők és helyek örökéletű Logikája — az ő Kávéházaik lettek egyrészt a 18. századi *Illuminatizmus*: a *Felvilágosodottság*, a *Szabadságeszme* helyei, másrészt a *házsártos Játék*: a *spanyol Biribi*, az *olasz Bigliardo* és a *francia Pharo* helyei. Egyéni vándorlásuk — mint pestbudai okirataink mutatják — örökösen folyik a délfrancia *Bayonne-tól*, *Padova-tól*, *Messina-tól*, a svájci *Locarno-lól*, a tiroli *Rovereto-tól* és *Lotharingia-tól* Pestig-Budáig. Úgy vándorolnak, mint öles láncsás, egyenes pallosos, várfalrakó vakolatoskanalas, ácsszekercés hadas őseik: a Szerencse kergetése, a polgári Kenyér kalandja után. Pest-budai polgári Címerük nem 17. századi Oroszlán a Karddal, hanem kék mező-

ben arany Kávésibrik, vagy veres mezőben ezüst Billiárd-golyó, avagy a Golyón táncoló Fortunaistenasszony. Révbe — sikerbe, nyugalomba — csak az Öregség idején érnek e pest-budai olasz-francia-német Kávésok, mint fáradt, öreg hazavándorlók valahol a svájci *Vai di Sassina*, a *Val d'Échelless* vagy a *Teufels-Schlucht* fenyői alatt: olasz, francia, német betűjű sírkövek alatt. Esetleg a budai Vízivárosi Temető akác-fái alatt.

*

A magyar tárgyú *Novella Piccaresca* egyik őse az 1683-ban ismeretlen helyen megjelent „*Magyar Simplicissimus*”, az Ispotályban nevelkedett Koldusivadékból, a csellengő kismárki diákból kassai hajdutrombitássá és seregdobossá lett *Simplex Simplicius Simplicissimus* felvidéki és erdélyi Kalandjainak, szenvedéseinek és boldogulásának páratlanul pompás, végig magyartárgyú, németül megírt Históriaja. A Vagabundus Diák érintkezik a hódoltsági Törökkel, hadifogoly a török Egerben, a Dohányt egyszer megemlíti, de a Kávéről nem tesz említést.² Noha szerzője német előképek után dolgozott, a szepességi és kassavidéki magyar viszonyok és életformák meglepően pontos és valós, tehát feltétlenül személyes élményen alapuló ismeretéről tesz tanúságot. Ügylátszik azonban, hogy a Szerző csak a Hódoltságon kívül eső Felvidéket ismerte, a Hódoltságban nem járt, mert noha a felvidéki és erdélyi Serfajtákat, sőt az egri Török Bózáját is leírja és minden kúriózus ennivalóholmit megemlíti: a Kávéről nem ír. Talán azért nem, mert nem ismerte. Ezzel szemben a *Magyar Simplicissimus* folytatása, „*A török Kódorgó, vagyis a csellengő Török Kereskedő Ember*”, mely ugyancsak 1683-ban jelent meg: szól valami kisázsiai, tintafekete, forró, igen jeles Itálról, azt *Chauble-nak* nevezi, de nyilván nem tudja, hogy az Kávé. A Regény szerzője ugyanis nem járt a Keleten, olvasott 16—17. századi források nyomán írja azt le, a Kávéra vonatkozó közlést félre-

² Dér Ungarische oder Dazianische Simplicissimus. É. n. 1683. V. ö. a *Seiz* Károly dr. budai orvosról szólókat a *Feldmann's* „Wegweiser“-rel kapcsolatban. Magyar seres vonatkozásai: S. S. — „wir schwelgeten in den Duhan“.

érti.³ A pompás utazási Regény csavargó Hőse, *Simplicissimus*, a csavargó hajdú Trombitás elmondja, hogyan ragadt *Barcsay* Ákos lefejeztetése után Isztambulban és mint Kereskedő hogyan indult el onnan a Keletre: Kisázsia, Afrika és Ázsia török hódoltsági országaiba. A kereskedői vándorlás itt mint az előbbi Regény katonás kalandkeresésének polgári kalandkeresése mutatkozik: a csellengő, kalandos magyar Hajdú vándorló keleti Kereskedővé lesz. A vándorlás módot ad arra, hogy az ismeretlen Szerző bemutassa a titokzatos Keletet. Ennek megfelelően leírja a korai Orientalisme összes, a Keletiességet képviselő enni-innivaló holmijait. Többször ír a Serbetről, az utcákon ingyen osztogatott, illatosított, jégbehíttott Cukrosvízről, Befőttekről, isztamboli bulgár Jégárusokról, utcai Vizárusokról. Kisázsiaról szólva elmondja, hogy Aleppóban a Pasa leütteti annak a töröknek a fejét, aki nyilvánosan bort iszik. „Ezért egyéb holmi az ő italuk, így a Serbet, ez mézből főtt ital, olyan mint a mi Méhserünk. Egyebek között van egy italuk, Chauble a neve, igen nagyra becsülik, fekete mint a Unta, ezt gyomorfájás ellen reggel isszák olyan forrón, amint csak tudják“* Az adat félreismerhetetlenül egyezik a Keletet járó *Rauwolff* 17. századbeli, a Kávéről szóló közlésével. A Kávé, mint a vándorló Szerencsekergető Kalandos által látott keleti Exoticum, azaz mint a Keletieskedés, az Orientalisme irodalmi kelléke jelentkezik. A *Szigeti Veszedelem* kávésjelenete után ez a Kávé második, 17. századi magyar vonatkozású szépirodalmi szerepeltetése. A kortörténetileg érdekes Regény azzal fejeződik be, hogy *Simplicissimus* Isztambolon, Nagyszebenen és Gyulafej érváron át a Felvidékre érkezik, átkel a Tiszán, Kassán és Eperjesen át a Szepességre megy, innen Krakón át a sléziai Boroszlóba mint gazdag ember tér haza.

A *Novella Piccaresca* műfajába tartozik és a *Magyar Simplicissimus* hatását mutatja egy 1749-ben megjelent német-

³ „*Tuerkischer Vagant, oder uinschweifend tuerkischer Handels-Mann . . . um wunderlichen Begebenheiten begierig und nuetzlich zu lesen. 1683.*“ A Kávé: 131. 132. o. Irodalma: *Turóczi-Trostler* József: A „Magyar Simplicissimus“¹ és a „Török Kalandos“ forrásai. Egyetemes Phil. Közlöny. 1916. — U. a. *Dér Ungarische Simplicissimus. (Geist und Litteratur. Bpest. 1928. I.)*

⁴ „*chauble . . . isi Dinten-schwarz und trinkens vors Magenweh /rüh so warm sies erleiden koennen.*“

nyelvű kalandos Katonaregény. Ennek Hőse — a szabvány szerint — flandriai vallon katona, Magyarországon, *II. Rákóczi* Ferenc Fejedeleme szolgálatában alapítja meg szerencséjét, jó-akaró Ezredese karolja fel, végigszolgál egy csomó Fejedelmet. Boldogsága nem teljes, mert kedves, jó, első felesége meghal, második felesége az Újmódit kedvelő Módi-Dáma lesz, gyerekei vásott pajkos kölykek. ő maga egy öreg Bölccsel beszél meg a Világ hiúságait, ami *Montesquieu* hatását mutatja. Alapgondolata: a Csavargóból ember lesz, de az Életben minden csalfa és múlandó és nincs tökéletes boldogság. Ezt a Csavargóregény címe is megmondja: „*Az Erdélyországi Kalandos vagyis Adalbertus Mellusiusnak, egy született Nemesembernek különös és nevezetes élettörténete, melyben nem csak az ő részben komoly, részben mulatságos esetei és előadódott dolgai fordulnak elő, hanem ama nevezetes beszélgetése is, melyet ő egy öreg emberrel folytatott a fordított Világ bolondos bölcsességéről. Különösképpen figyelemre méltó dolog ez a könyv. Mindezt az ő saját feljegyzései alapján az érdeklődő világ számára az ő bizodalmas barátja Salmanus szedte össze és közölte.*“⁵ Az itt említett bölcs Aggastyán ott szerepel a Korszak moralizáló Regényében: az itteni egyívású rokona *Voltaire* *Candide*-ja kávéfőző bölcs, vén isztamboli Sejkjének is. A Regény, tudomásunk szerint, Irodalmunkban ismeretlen.

A Novella hőse Adalbert de *Melluse*, flandriai Nemesember, apja vallon katona. Az Ifjút a kalandos katonasors *Kolozsvárra* veri el, itt egy gazdag, nyugalomba vonult öreg császári Ezredes, *R. Ür* veszi pártfogásába, feleséget szerez neki, katolikus hitéről kálvinistává teszi, császári lovaskapitányi rangot szerez neki. A Kapitány a Kurucokhoz áll, *II. Rákóczi* Ferenc Fejedeleme híve lesz, a császáriak fogságába kerül, majd Lengyelhonba menekíti kisfiát és feleségét, ő maga is odaszokik, svéd, majd holstein-gottorpi szolgálatba áll, özvegységre jut. Második

⁵ Dér siebenbürgische Avanturier oder seltzame und merckwuerdige Lebens Geschichte Adelberti Mellusii, eines gebohren Edelmanns, worinnen nicht nur dessen theils ernsthaftte, theils aber lustige Zufaele und Begebenheiten vorkommen; sondern auch das merckwuerdige Gespraech, so er mit einem altén Mann von dér thoerichten Klugheit dér verkehrten Welt gehalten, sonderlich zu betrachten. Alles . . . mitgetheilet von seinem vertrauten Freund Salmano. Frankfurt und Leipzig. 1749.

Kávésfőmesterek
arcképei a Kávés-
céház Fánács-
termében.

*Harkai Mór, az Ipartársulat Alelnöke,
1899.*

*Az 1783-ban alapított, 1911-ben megszűnt Magyar Kirólyi
Kávésár utolsó Kávésár, Pestelle Jánosár Sándor, 1916.*

*Weingruber Ignac, az Ipartársulat Elnöke,
1913.*

*A Weingruber Ignacár utolsó, Pestelle Endreár Sándor,
1918.*

Kávésfőmesterek
arcképei a Kávés-
céhláz Tamás-
termében.

Harsányi Adolf, az Ipartársulat Elnöke,
1912 és 1918.

A *Neuogyök-kávéház*: Kávésa az *Algy-körzati* -ban
Festette *Magony* Sándor, 1915.

Holstein Zsigmond, az Ipartársulat
Elnöke, 1920.

A második *Kávéforrás Kávéház* és a *Nádor*
Ventezőfogadó Kávésa.
Festette *Szemes* Mihály, 1925.

felesége nagyúri német Dáma, aki „*az abban az időben divatba jött Kávét igen kedveli, de a Befőztösöket és a Bort is vígan issza*“. A kisfiú mindenféle csirkefogóságban nevelkedik fel, összetöri anyja drága porcellánból való kávéscsészéit, apjának csak bánatot szerez. A.révbe ért Kapitány visszasírja boldog csavargó Zsoldos korát. A Regény alaphangja a zilált korszak lehangoltságát mutatja. A Nagyvilágiságot, a feleség botor Újmódiségét, a keserves katonaélete után a család melegére vágyó egykori Kalandos lelki csődjét a Polgáriság jelképe, a Kávé fejezi ki. Itt a Kávé már nemcsak Exoticum, hanem a Polgárság léhaságának jelvénye: a Kávé már irodalmi szerephez jut és a Regény csattanóját adja. Ez már a Kávé Regénye.

*

A Szerencsekereső Regényére szerzett „*Népi Csúfos*“ érdekes jelensége egy régi Bábjáték „*A Kincskereső*“, mely egy Nemzedékkal ezelőtt még élt a pesti Bábjáték színpadán. Ebben *Vitéz László*, a Népi Hős elmegy Szerencsét próbálni. Útja egy Kávéházba vezet, itt találkozik egy züllött *Gróf-iai*, aki kincset fedezett fel egy elhagyott kútban. A Gróf *Vitéz László-t* rá akarja venni, hogy menjen le a kútba a kincserért, de az agyafúrt *Vitéz László* fortélyos csellel a Gróft küldi le a kútba. A Gróf feladja a kincset, de a kútban lakó Szellem megfojtja, *Vitéz László* ezután agyonveri a Szellemet, az Ördögöt és az Ördög öreganyját meg a Halált, a Katonákat megmenti az erdei Haramiáktól, kiváltja a katonaságból szegény Pajtásait, jót tesz a kincssel és a végén beül mulatni a Kávéházba. A Bábjáték városi-félnépies továbbélője az Ezeregyéjszaka *Ala-ed-Din és az afrikai Varázsló* című bájos Meséjének, illetőleg félnépies változata a Szerencseregénynek, láthatóan a keleti Sikerregény és a Kalandosregény összekötője. A Kávéház itt is a Találkozás Helye.®

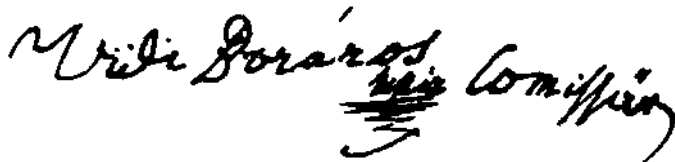
*

Mindez a Szerencseregény a Ma izgatott képzeletét foglalkoztató mai Életregény, a *Vie romancée*, a Lebensroman öse, pontosan ugyanolyan mélyreható társadalmi Válságból

- A Hincz-család mősora a pesti városligeti Bábjátékban.

fakadóan, mint a 16—18. századi Sikerregény. A mai *Gangster Roman*, avagy a „*Becsületes Kisember*“, a *Hobo Roman-ja* közös őst itt találjuk meg. A mai *Hôtel Roman* pontosan ugyanaz, mint az 1840-es években a Rémregény, a falusi-pusztai *Betyárregény* és a városi *Kávéházregény*. Az emberi Lélek kifejezésformái ősiek és változhatlanok. Az örök öntömintát a nagy Írómester, az Élet önti. Ez a Nyomódúc soha el nem kopik, mindig új és örök emberi, régi, mint az Ember, aki a Siker után szalad, ami Önfentartó Ösztönt jelent. A Siker által adott Aranyat viszont a Nő lábai elé rakja, ami Fajfentartó Ösztönt jelent. A Kávéház csak színes, érdekes, világi, városi Kép a végtelen Örök Dal, a *Carmen Saeculare*, az emberi Boldogságregény, azaz a Kávéházregény számára.⁷ A mai Kalandos a Gyufakirály, Iwan *Kreuger*, az *Autókirály* és minden régi „Nagyember“, akiknek Életregényét a csömörig menő silány egyöntetűséggel ontja sok megalkuvó író egész Európában, e Szerencseregényekkel evezve be a Sikerbe. E Regényforma ma már teljes törésben mutatja a Formát, iparcikk, már nem Irodalom, odasüllyedt a *Gangster-Roman* mellé, a Korszak szellemi Decadentiájának kiáltó fokmérője.

⁷ Mindezt — szépirodalmi kísérletül — a *Simplicissimusregények* eszmei összefoglalásául egy új *Simplicissimusregénybe* foglaltuk össze. (*Bevilaqua Borsodig* Béla: *Simplicissimus a Magyar Kalandos*. Magyarország. 1936 január 26. és köv.) Ebben a *Picaro Koldusdiák*, *Hajdúkatona*, *Muzsikus*, *hódoltsági Kávécsempész*, majd *Kávékereskedő*, *felesége*, a *lengyel Grófkisasszony*, *kávéivó Nagydáma*, a *Szerencsekereső* lelkileg meghasonlott *Ahásveros* és 17. századi *intellectuális Doctor Faustus*, *fia léha Urfi*.

Nemes Boráros János Senator, Kávéskomiszáros Uram
aláírása. Pest, 1815. márc. 8.
A Budapesti Kávésok Iparlestülete Levéltára*

„Az Erdélyországi Kalandosától a „Budapesti Kaland“-ig.

Az új „Novella Piccaresca“ és a pesti Dunapart.

A „Sikerregény“ és egy „Budapesti Regény“ világsikere. A Gueux. A Flandrin. — A „Koldusdiák“ és a „Rongyos Katona“ a 17—18. századi Csavargóregényben. — A „Kalandos, a Kávés és a Kávéház“ a régi és az új „Novella Piccaresca“-ban. — A Csavargóregény és a Népbarátság. — A Mythos, a Dajkamese és a Szépirodalom. — „A Csellengő Katona“ és a „Hű Feleség“. — Átmenet a 17. századi Serházból a 18. századi Kávéházba. — Le Chevalier de Merluce, a „Sózott Tőkehal“ vagyis az „Erdélyi Kalandos“ és felesége, a kávéivó Nagydáma. — A Szimbólumok örökéletűsége a Szépirodalomban. A „L'Aventurier“ és a „Kalandos“. — A kávéházi „Szerencsekerék“. — A Csavargóregény állandó Figurine-jei. — A nagy Cliché. — *Chesterton* a „Gyarmati Ember“-ről. — A Társadalmi Utópia és a Néger. — Az újkori angol Társadalmi Utópia. — Falusi Ember — Városi Ember. — *Gauguin* valósággá váltja át az Utópiát. — Kávéházi Narancsfa és őserdő. — A Városi Utópia és az Éden Kertje. — *Jack London* és *Rousseau*. — A „Robinsonade“ és az új Csavargóregény. — Budapest, a „romantic Town“. — „*Travels in Hungary*“. „Nagy Regény“, Sikerregény, Világsiker.

Elörmendi Ferenc 1932-ben „*A Budapesti Kaland*“ című Regényével ismeretlenül, irodalmi múlt nélkül, első nekiiramodásával futott be a Világsikerbe, amikor A. M. Heath — London, a *Chapman and Hall* — London és a *William Morrow* — Newyork könyvkiadó világcégek által hirdetett nemzetközi pályázatot nyerte meg.¹ Szempontunkból e Regény is veretes „Kávéházi Regény“, annak a sorozatnak sorakozik a legegére, melynek műfaját a régi *Novella Piccarresca*, a „Falusi Ember a Nagyvárosban“ és a Sikerregény irodalmi címere alá soroztuk.

„Tíz óra felé gyülekeztek a fiúk a Kávéházban“: ez a Regény első mondata. Kerete egy pesti kávéházi társaság élete: onnan indul, ott fejük ki, abban fejeződik be. Egyik Hőse, a *Városi Ember*, *Kelemen*, a Cselszövő. Lelki összeomlásakor egy *Kávéházba* szédül bele. Mikor összetört élete utolsó hulláma, léte utolsó negyedórájában a Margithíd mellett a Dunapartra sodorja el, utolsó gondolata is egy *Kávéház*. Egy perc múlva már lent van az alsó Rakodóparton, az Országház és a Margitsziget között. A rohanó, sötét víz fölött elhaló utolsó kiáltását már csak két pipázó parti Finánc hallotta meg.

A *Budapesti Kaland* majdnem minden alakja Kávéházi Ember. Hősei a sorozatunkban bemutatott Városregény, Sikerregény, Csavargóregény, illetőleg az ezek összeolvadásából lett Kávéházregény ismert, régi alakosai. Egyik Hőse a szegény Diákból lett *obsitos Katona*, a *Piccarro*, aki a gazdag hű, jó *Feleség* révén fut be a sikerbe. Másik a *Lotyó*, akiért a *Piccarro* el akarja hagyni a *Feleségét*. Harmadik a megértő, szenvedő *Feleség*. A negyedik az *Intrigant*, a Cselszövő, az alkalomszerző, a Kerítő, az Ördög. Mindez az olasz Komédiában *Pierro*, *Colombina* és *Esmeraldina*. Ugyanezek vannak ott a *Piccarro-Regényben* is, *Balzac-ná* is, a *Comédie Humaine-ben*, mert adva vannak az Életben. Nem szükséges, hogy *Körmendi Ferenc*, vagy bárki más, aki *Sikerregényt* írt: tanulmányozta legyen ennek előképeit. E Figurák ott vannak a *Levegőben*, az Élet nagy színpadán: a *Comédie Humaine*, az Élet Komédiája színpadán előkészítve lógnak drótjaikon minden Bábjátékos vagyis író használatára.

A *Budapesti Kaland-nak*. két Hőse van. Az egyik a Koldusdiákból, a Szegény Katonából lett *Kalandos*. A Regény címe „*Budapesti Kaland*“. A 17—18. század átmenetének *Kalandos Regényei* közül a magyartárgyú *Novella Piccaresca* jelenségei között láttuk a *Magyar Simplicissimus-t* és folytatását, a *Törökországi Kalandos-t*, valamint az *Erdélyországi Kalandos-t*. Ha e 17—18. századi címeket egybe és 20. századiba fordítjuk át, kijön a *Budapesti Kaland*: a *Budapesti Kalandos* címe. A Regény egyik Hőse a Koldusdiákból, a Rongyos Katonából, *Kádár Pistából* lett délafrikai angol Polgár, a *Milliomos*, *Mr. Cadar*. ő a Távoli Ember: „a Falusi Ember a pesti Kávéházban“. Egykori osztálytársa a Regény másik hőse, a *Városi Ember*, a *Városi Széltoló*, a pesti Kávéházi Ember: *Kelemen*.

Apja a Háború előtt gazdag Nagy kereskedő volt. A fiú a Háború utáni években éli a letört Pesti Fiatalember züllésbe, majd pusztulásba vivő életét, ő szövi a hálót a gyanútlan, botor Exotikus Emberre, az Afrikai Emberre, a *Falusi Ember*-re. A Kávéházban szövi a hálót. Ő a Kávéházi Cselvetők bandakapitánya. A *Novella del Piccaro* végén mindig a züllött, kalandos Piccaroból lesz gazdag és becsületes Polgár és mindig a Gazdag Polgárfiból lesz a Züllött Kalandos, aki a Városi Csapszékben a Piccaro-t meg akarja rontani, de mindig pórul jár. A *Novella Piccaresca* négyszáz éve Demokrata: mindig azt mutatja be, hogy a lezüllött Polgár által üldözött Becsületes Csavargó különb ember, mint üldözője, a Polgár. A *Matteo de Alaman* 16. századi spanyol Piccaro-jától az amerikai Self-made-man-regényig és *Körmen*di Ferenc mai erdélyi—pesti—bécsi—londoni—
— délafrikai Piccaro-jáig ezt a levonatot ontja az örök Irodalomtörténeti Nyomódúc, a Sikerregény Cliché-je. Ez a Forma, mely elől nincs menekvés. Senki nem tud újat írni, mert nem lehet újat írni. A Publicum sem engedné meg, hogy bárki is újat merjen írni. Mint az ágyacs-kájában az esti altató Mesét hallgató pöttöm gyerekfickó, a Publikum őse, aki az Irodalom őstét, a Mesét hallgatja és kijavítja a Mesemondót, ha az az ezredszer elmondott sokezeréves Mesén valamit változtatni mer. „Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy Szegény Ember — meséli a Mesélő a Mythus óta a Dajkáig és a Sikerregényig — annak volt három fia, a legkisebbiket úgy hívták, hogy Jankó.“ Jankó elindult Szerencsét próbálni. Ment, mendegélt Hetedhétországban túlra, a Görbe Hegyeken túlra, meg az Üveghegyeken túlra, hát egyszer csak betoppant egy csodálatos nagy Városba, vagy Erdőbe. Betért egy Csapszékbe, vagy erdei Zsiványok, ivótanyájára, vagy pusztai Betyárcsárdába, vagy Herbergbe vagy a Piacra. Ott ezt meg azt hallotta: hogy a Város Királyának ez meg ez a nagy baja van. Isten neki 1 Egy életem, egy halálom, megpróbálom! — mondotta János és agyonvágta a Hétfejű Sárkányt vagy más hasonlót, övé lett a Király fele Országa, meg a Királylány. A gonosz csapszéki, csárdái Cselvetők elvették büntetésüket. „Jankó Király és a Királyné most is élnek, ha meg nem haltak, itt a vége, fusss el véle!“ Ez az egyetlen Mese, ezt írja meg ezernyi rokonváltozatban az Irodalom, mióta megvan, néhány ezer esztendeje. Csak az a különbség, hogy egyszer *Dagadtlábú* a „Piccaro“ neve, vagyis *Oidipusz* és a

Várost egy *Sphinx* nevű Szörnyetegcsodától menti meg, de a Városban olyan Királyasszony lesz a felesége, aki véletlenül a saját kedves Édesanyja, amiből nagy, gabalyodott Szövődmények lesznek. Máskor *Simplex Simplicius Simplicissimus* a Piccaro neve, *Koldusdiák* a boroszlói Szegényispotályban, Kés-márkon, *filozófus Diák* a Lyceumon, majd rongyos *Hajdúkatona* Homonnai Drugéth János kassai Főkapitány Uram keze alatt, azután kereskedő Törökországban és belekóstol a *Kávéba*. Ismét máskor *Erdélyi Kalandos* a neve, ekkor már szegény rongyos *Gueux*, vagyis keszeg, sovány *Flandrin*, csellengő *Vérteskatoná*, *Erdélyországban* lesz Rendes Ember, *nagy Dámát* vesz feleségül, aki *Kávén* törí a fejét és ezért lesz keserves az egykori éhenkórász, sovány *Flandrin-böi*, a flandriai Lovaskatonából gömbölyűre hízott, beérkezett Piccaro élete,² az *Erdélyi Kalandos-é*, *Chevalier de Melluche-é*, akinek még a neve is gúny: *Száritott Tőkehal*. Sovány és zörög a csontja, mint a Tőkehalé és vedeli a Sert, mint a sózott tőkehalra sert ivó Flándorok.'

A 18. századtól kezdve már nem a seres csapszékben, hanem a Városiasságot kifejező *Kávéházban* pereg le a Piccaro sorsfordulása. *Balzac* és *Murger* óta ez is hagyománnyá válik. *Tormay* Cecília pesti Szerencsecsinálójának, az Ácsmesternek unokája a *Vadászkürt Kávéházban* veri el nagyapja örökét. A *Kávéház* és a *Kalandos Regény* elválaszthatatlanok, mert a Szerencse a Városban lakik, a Szerencse Kereke a *Róla Fortunáé* a *Kávéházban* forog, a Szerencsekereső tehát a *Kávéházban* kezdi, vagy ott fejezi be az életét.

A Szimbólumok öntudatlan élete csodálatos. Az *Erdélyi Kalandos* neve *Mellusius* vagyis „*de Merluche*“, azaz *Száritott Tőkehal*. A Szerencsekereső csellengő Zsoldoskatona „buta, mint a Tőke hal“, de felesége révén Szerencsét csinál, magyar Nemesember lesz, mint a 17—18. század éhenkórász vallonspanyol-svájci francia-olasz Katonasepredéke. A sós Tőkehalra csúszik a *Scrital*, a sovány *Flandrin* seren és sikeren hízik, Felesége, az *Úridáma* azonban nagyvilági Dáma: *Kávéivó*. A Kor-

² *Flandrin*: Keszeg, sovány, éhenkórász. Gúnynev a 18. századi csavargó Vallon Katonára. A Labancra írt Csúfosban ezért mindig *Darú-lábú*, *Gémorrú*, *Rongyos Pántlikája*, *Dióverőpózna*, *Csúfos öltözetű*; *Gueux* vagyis *Rongynépség*, *Rongyos Had*.

szak úgy állítja szembe a Serivót a Kávéivóval, mint *Shakespeare*, a Liselotte von *Pfalz* hercegnő vagy Felsőalmási *Balogh Pál*, a kávéellenes Homoeopatha.³ *Körmendi* Ferenc Regényében a Kalandos serházi háziszolga, a szeretője serházi mosogatólány, a Szerencsekereket egy serházi-kávéházi Bar-ban kísérel meg, felesége pénzén éri el a sikert, a Kaland, a pesti Nő a Kávéházban játszódik le. A Kalandos, *Kádár—Mr. Cadar* maga is dévai születésű *Erdélyi Ember*, mint a serivó *Merluce* Lovag, a Tőkehal, az *Erdélyi Kalandos*. Az átmenet a régi Csapszékéből a Kávéházba, a Csapszékregényből a Kávéházregénybe jól szemlélhető.

Körmendi Ferenc nem másolta a *Dér Siebenbürgerische Aveniurier-t*, nem ismerhette az irodalomtörténetben alig ismert *Chevalier de Merluce-öt*, akinek nevét sem fejtette meg eddig senki, de az ő Kalandosa is *Erdélyi Ember*, mint a *Dér Siebenbürgische Aventurier*. *Erdélyi Ember*: mert az oláh kézre jutott Erdély fejezi ki legjobban a szegény Rongyos Katona, a Kalandos végtelen nyomorúságát. *Magyar Ember*, hiszen az angol Romantikusság kávéházi vonatkozású Útleírásaink tanúsága szerint már száz esztendeje felfedezte a regényes *Hungary-t*, hiszen a pesti Dunapartnak és nagy Vendégfogadónak, Kávéházainak és a *Gipsy Music-nak*, a Cigánynak már százszázéves angol irodalma van, a *Travels in Hungary* tehát már majdnem olyan régi angol Műfaj, mint a Tengerészregény. A Magyar már a 18. század első felében is Regényes Alak *Meissen* kávéfíndásain *Rougendas* kuruckori rajzai nyomán. Budapest már száz esztendeje viseli a „The romantic Town“ jelzőt.

Körmendi Ferenc biztos ösztönnel talált rá a Sikerregény régi, nagy, lealapozott angol hagyományaira. Ezért lett Regénye a legjobb újkeletű angol Sikerregény és lett a saját élete megérdemelt sikerének forrása. Az igazi és szegény Poéták Vágyálmaikat gyakran Írják oly Irodalomná, melynek könyvsikere álmaikat megvalósítja. A tehetséges Poéta mint szerény, kezdő Piccarro olyan Sikerregényt írt, mely bevezette a Sikerbe.

*

¹ V. ö. *Jacob* i. m.: 18. századi gúnyképek a serivó Polgárra és kávéivó feleségére.

A *Budapesti Kaland* azzal kezdődik, hogy *Kelemen* ott ül egykori diáktársai között a pesti körúti Kávéházban, ahol ezek a Háború vége óta immár tizennégy éve, minden hónap első csütörtökjén találkoznak. „*Tíz óra felé gyülekeztek a fiúk a Kávéházban.*“: ezzel a mondattal kezdődik a Regény. *Kelemen* is ott ül közöttük. A nagy tőzsdei Konjunktúra idején — mint mindenki — ő is Tőzsdés volt, majd a Dekonjunktúra idején mindenféle vállalkozásokban pusztult el az apai vagyroncsain könnyen szerzett pénze. Egy Kávéháznak is volt tőkés társtulajdonosa, majd ebbe is belebukott a végén egy szállítványozó cég kishivatalnoka lett, ő tartotta el az öreg anyját és érdekes, különös vöröshajú hűgát. Ekkor csöppent bele életébe a Véletlen. Egy angol képeslapban egy képet talált, mely *Mr. Cadar-t*, a híres délafrikai építésvállalkozó mérnököt ábrázolta. A képen felismerte egykori diákpajtását, a kis félszeg *Kádárt*. A Kávéházba, hol egykori diákpajtásai minden hónap első csütörtökén tizennégy év múlva is összejöttek, ő viszi meg a hírt: a kis Kádár Tóni délafrikai angol fontmilliomos lett! A Háború utáni pesti élet reménytelen, kisvonalúan sívár gondjaiban élő kávéházi társaság *Kelemen* ötletére ír levelet *Mr. Cúdor-nak*, akit mint mérnökdiákot a Háború utáni évek forradalmi forгатaga Bécsbe, majd Londonba vert el, ott hallatlan nyomorúságában egy magyar sermérő Bar cselédje lett, ápolónő, szobalányok és gazdag diáklányok ágyaiban elhentergett, letört, mérnöki tanulmányait folytatni nem tudó félbenmaradt diákévei után. Háziszolga az öreg magyar lakatoslegényből lett londoni Csapszékesnél, mosogatólány a szeretője, de a Siker reménye, az igazi Piccarro töretlen akarata egy pillanatra nem hagyja el. Elsodródott, de nem züllött el. Illúzióit elvesztette. Bécs intellektuális környezetében sem voltak soha lelki problémái, nem volt „Intellektuel“ rajongó: mindig a Boldogulás reményét kergette. Londonban megtudta, hogy ott tartózkodik egy magyar származású asszony, egy, a Háború előtt Kassán dolgozó milliomossá lett délafrikai angol mérnök dúsgazdag özvegye. Aznap szállotta meg a Kétségbeesés ördöge, utolsó megtakarított fontját játszotta el kocsisok és matrózok között egy külvárosi Bar automatás Roulette-jén, a régi kávéházi Szerencsekerék kocsiskávéházi utódján. Először és utoljára játszott Szerencsejátékot. Az Automata a nyerő ütésekot trombitásdobos Fanfar-ral, a veszto ütésekot gúnyos kerepeléssel ki-

serzte.⁴ A Kalandos életösztone ébredt fel a fiatal Kádárban, ott a Szerencsekerék előtt, a züllött Matrózkávéházban. „Vesztes a Játékban, nyertes a Szerelemben!“ Egyetlen egy züllöttségre tette fel élete Nagy Tétjét: az Asszonyra tette fel. Serházi mosogatólány szeretőjétől kért kölcsönpénzen kiöltözködött. Az utolsó játékos Tét a nála idősebb, finoman hervadó, okos, szép, nagyszerű Asszony volt. Ez az első találkozásnál azonnal felismeri a fiú értékeit, kemény, férfias, kalandos fellépése meghódítja, magával viszi Dél-Afrikába. A hajón a szeretője, a gazdag, fejlődő gyarmatvárosban, *Port Elisabeth-ben* a felesége lesz. A fiú lázasan dolgozik, megszerzi a Diplomát, az asszony pénzt megsokszorozza, nagy vagyont szerez. Itt és ekkor találja meg a pesti Kávéházból küldött levél. Az okos, nagyszerű asszony megéri a férj romantikus visszavágását Pestre. Tíz évi dolgozó hajsza után Európába indulnak és Pestre érkeznek.

A Kávéháziaiak szemében a kis Kádárból lett Mr. *Cadar* lesz a Siker, a Pénz jelképe. Mindnyájan — kiki a maga módja szerint — rávetik a hálójukat a Milliomosra, akit szabad prédájuknak tekintenek. A dolgozó, angol vágásúvá átlekesedett Mr. Cadart megejtí a romantikus „Óhaza“ varázsa: a nyugatiaságában is keleties, maró zamatú, csillogó, keletiesen artisztikus és arisztokratikus pesti éjszakai élet, a csodálatosan szép pesti alkonyat, az életnek az a különös pesti magyar varázsa, mely mellett ő, a Háború utáni Koldusdiák elment. Kétlelkűvé vált: angol dolgozóvá lett az okos asszony mellett, ez az egyik lelke. A másik: az erotikus, szenvedélyes, kalandos magyar, a Pesti Ember, aki visszacseppenne a pesti Romantikába, beleszédül a Kelemen vöröshajú hűgába. Az egész lealjasodott, pusztuló, falánk, éhenkórász kávéházi társaságból *Kelemen* a legaljasabb, aki a hűgát Mr. Cadar kezére akarja játszani. A lány — tudatos, ravasz, hideg számító, évek óta Pajtásszeretője egy Sportfiúnak — nem a szeretője, hanem a felesége akar lenni a Milliomosnak. Az okos Feleség látja a szédületét: félrevonul, hogy a férje élje ki azt. Mr. Cadar megszédül, de a végén belelát a pesti kelepcébe és a pesti mámorból felébred. A kávéházi kullancsokat lerázza magáról. Egy kávéházi terrazon omlik össze a *Kelemen* csapdavesése. A vöröshajú, fölényes és romlott pesti

⁴ V. ö. a „Pester Hansjörg“l-ről és a „Klapperpost“-ról szólókat.

Flapper nem lesz a Milliomos szeretője, mert többre vágyik: a felesége akar lenni. De mikor feleségül kínálkozik fel és a drága, okos feleség megjelenik — mint *Murger* megbomlott lelkű párizsi Diákja előtt a bájos falusi menyasszony — Mr. Cadar kidobja a lányt: a feleséggel utazik vissza, haza a dolgozó, becsületes életbe. Budapest csak Kaland volt a számára: *Budapesti Kaland*. Bolondos, romlásba csábító Szentivánéji Álom a Dunaparti *Grand Hótel-ben*. A Kávéháziai összeülnek: aljas szélhámosnak mondják a Milliomost. *Kelemen* fölött öszszecsap a hullám. Egy Kávéházba szédül be, ott éli le a rettentő belátást, hogy elhibázta a játékot. Az élet még megadná neki a módot arra, hogy mint bútorügynök folytassa tovább életét, de a Milliomoshoz fűzött reményei romlása után már nincs ereje, hogy tovább éljen. Az élethez fűzött utolsó kívánása még egy pillanatnyi nyugalom a Regény utolsóelőtti lapján: „*Nem tudok tovább menni, bemegyek egy Kávéházba, egy pohár konyak vagy valami*“ dadogja maga elé az esős őszi estében. Pár perc múlva már Paks felé viszi a sötét Duna.

A Regény — minden újveretősége, ügyes lélekelemzése, kitűnő, valós látása, az „Új Ember“ lelke minden fölényes, biztos, kiforrott ismerete mellett is — az ősi *Novella* Piccaresca nagy hagyományának nagy Clichage-a. A Regény ezért jó, a régi Forma kiteljesülése, a legjobb Cliché. Ez a nyitja Világsikerének is, de annak is, hogy nem Nagy Regény. Bizonyos, hogy írója nem tanulmányozta a *Novella Piccaresca* nagy, régi öntőmintáit, de bizonyos, hogy ugyanazt írta meg Pesti Kávéházregénnyé, amit mindenki, aki a Sikerregényt, a Csavargóregényt és a Városregényt írta Kávéházregénnyé. Az „*A Budapesti Kaland*“ -ban az történik, ami minden irodalomtörténeti ösében a 16. század óta, vagyis: a Harctérről hazaérkező, a Koldusdiákból, a Piccaróból lett szegény Katona, a *Gueux*, a „Rongyos“ elpusztítva találja otthonát, elvándorol az Idegenbe, itt mindenféle nők, Dámák és Lotyók szeretője lesz, megkíséríti a Szerencsét, a Kártyán vesz, de megnyeri a Derék Nőt, aki a Felesége lesz. Gazdagon tér haza az Idegenből — a Faluból, hol felesége révén lett birtokos vagy az Újvilágból — a Városba, itt elmegy a Csapszékbe, hogy Szerencsését fitogtassa. A Zsiványok meglátják aranyaktól degesz erszényét. Már-már a Széltolók és a Lotyó karmai közé kerül, amikor a Hű Feleség megmenti. Az alapjában véve jóra való volt Piccaro boldogan tér

meg a Hú Feleséghez, faképnél hagyja a Várost és boldogan tér vissza Falujába, vagyis az Újhazába.

Ezt a réges-régi, örökké tartó irodalomtörténeti Cannavaggio-t vagyis Kanavászt számtalan változatban mutattuk be. *Kádár* Pista, az erdélyi születésű pesti Koldusdiák, a Harctérről hazatérő Rongyos Katona, aki elment a Fiatalság örömei mellett, mert nem volt Fiatalsága, csavargásai során a Gyarmaton, a távoli Afrikában — az Utópia „Szigetén” — lesz dúsgazdaggá és Mr. *Cadar-ré*. A világvárosi Londoni Emberek romantikus szemlélete - mint ezt csúfolódva *Chesterton* írja meg — a Dominion-okon élő Gyarmati Angolt valami jobb, nemesebb, derekabb, tisztábbéletű *Becsületes Ember-nek* fogja fel és az Irodalomban dicsőíti, amit *Chesterton* nevetségesnek tart. Ez a regényes angol szemlélet vezette *Körmendi* Ferencet, illetőleg — tudatosan vagy intuíción — ezt az angol felfogást szolgálta ki. *Gyarmati Angol*: az Utópia egész végtelen sorozata ilyen *Becsületes Ember-t* álmodik el Társadalmi Eszményeiül a legkülönbözőbb helyi és időbeli festésű és öltözetű Bábukban. Csak az iskolás irodalomtörténeti szemlélet hiszi azt, hogy a Társadalmi Eszménybábukat az Irodalom alkotta meg. Az írók csak a kiirthatatlan örök emberi Vágyalom szükségletének keresletét szolgálják ki kínálatukkal, mely mindig a szellemtörténeti Divat után megy. Nem a 17. századi Parókacsináló Mester találta fel a Parókát, csak csinálta, mert azt a Divat teremtette meg. A *Becsületes Gyarmati Ember* a mai angol társadalmi Utópia romantikus Bábúja, olyan, mint a Gyarmati *Indiánus* és *Néger* a 18—19. századi francia Utópia szemében. Mr. *Cadar* azonban a *Budapesti Kaland* kávéházi nincstelenjeinek kézzelfogható valóságokra vágyó Vágyálmaiban mint valós *Indiai Nábob* szerepel. Nem utópiás Eszmény, hanem a Pénz biztos reménye, ha az *Afrikai Ember*, a *Falusi Ember* valami jó kis pesti Kávéházi Üzletbe vonható be. A kávéházi társaság minden tagja valami üzletbe akarja belevinni Mr. *Cadar-t*, akiben olyan kifosztható Falusi Embert lát, mint *Nagy Ignác* és *Kuthy Lajos* 1846-ból való pesti Kávéházi Széltolói a *Wurmudvar* Kávéházába betévedő Falusi Emberben.

Montesquieu Keleti Embere, a *Perzsa*, a *Café Procope* félbolond Ördöngösein utálja meg a Nyugat hazug műveltségét. *Balzac* Ifja a *Palais Royal* Kávéházaiban züllik illuziójavesztett cinikussá. *Murger* Ifja a Kávéházi Lotyóba szédül bele,

Tormay Cecilia pesti Piccarójának, az Ácslegénynek unokája a Kávéházban veri el az ős vagyonát. Mr. *Cadar-t* a pesti Kávéház várja, a pesti Kávéház szövi ellene a hálót, Kávéházban ismeri meg a vöröshajú Pesti Vamp-öt, Kávéházban rázza le magáról a Kávéházi Széltolókat, a Cselszövöt a Kávéházban éri el a Végzet és úgyszólván a Kávéházból ugrik a Dunába. Mr. *Cadar-t* a délafrikai „Becsületes Ember“ a pesti éjszaka Kávéházainak maró varázsa szédíti el, melyet egykori pesti fiatalságában nem ismert, mert Koldusdiák volt.

Körmendi Ferenc megírta az ősi Clichage-ot: jól írta meg. Ami ezenkívül még van a Regényben: sok jól meglátott pesti kávéházi Díszlet. A mai ember Jelvénye — írja *Körmendi* — az automobil Kormány kereke és a kávéházi négerzene Saxophonja. A mai ember rohanást és bódulást keres. Az autón a bódulat elől menekül a rohanásba, ámde a rohanás maga is bódulat. A Halálba révítő négerzene megfélekedtető Narkózis a Halál és az elviselhetetlen Élet rohanása elől. Ezek szép és szellemes Szimbólumok, a Ma szimbólumai, de ezeken túl egy vonással sem több az, amit e Regény ad. Az ősi Szabványt nem lépi túl, mert azt senki nem lépheti túl: mindenki a Forma rabszolgája.

*

Mr. *Cadar* megbódult a pesti Kávéházban, Kádárnak, pesti Fiatalembernek képzelte magát. Munkában eltöltött, elmúlt Fiatalságának illúziója ragadta el. Falusi Ember volt a Pesti Kávéházban. Fejét beleverte egy budapesti kávéházi Kalandba, de a Hű Feleség szoknyájába kapaszkodva gyorsan visszaszaladt „romlatlan“, exotikus Újhazájába. A „Szerecsenek“ közé, Becsületes Embernek, mint összes elődjei, mint minden, a Boldogság után futó, az Otthonból a Kávéházba, a Kávéházból az Otthonba futkározó, közben önmagát Intellektusa tudatosságának görbe késével marcangoló nyughatatlan újkori Ámokfutó 1 így álmodta el magát *Szép* Ernő a *New-York Kávéházból Ada Kaleh* szigetére, *Kosztolányi* Dezső ugyanonnan a Gyermekségbe, így szaladt vissza Párizsból, a Kávéházból Iszfahánba a *Perzsa*, így szaladgált el a Szigetekre és Isztanbulba *Voltaire* Candide-je és Becsületes Szerecsenye: *Cacambo. Bernardin de Saint-Pierre* és *Chateaubriand* álmaik Bábujaait az Amazonas „Boldog Indiánusai“ közé sza-

lajtvátják el, *Gauguin* viszont a valóságban szalad el a Világ: Párizs és a Boulevard, a Tőzsde, a Művészet és ezek Kávéházai elől Tahiti Szigetére. *South-Africa*: ez is Sziget, a „Beccületes Gyarmati Angol“-ról szóló londoni-nagyvárosi Utópia Szigete. Itt is „Derék Szerecsenyek“ laknak, *Voltaire* Cacambo-jának és *Szenes* Béla „Mimóká“-jának közös rokonai. íme: az Orientalisme, a Négrisme és az örök Utópia I Ne mondjuk, hogy a Világirodalom tehetségtelen, mert csak egyetlen Mesét tud fűjni *Seneca* óta *Körmendi* Ferencig! Ne ne vessünk a Nyájas Olvasón, aki az ókori *Athénai-han* a *Jamblichos* Regénye papyrustekercséről ugyanazt olvasta, amit valamely angol Gentleman ma olvas Mr. *Koermendi* rotációs gépen nyomott Románjából I Az Élet a tehetségtelen, nem a Világirodalom, mert Boldogságot ígér az írástudatlan Gyermekeknek, viszont az írástudóvá lett Felnőttnek is csak a Boldogság írott papiros Illúzióját tudja megadni. Még Illúzióból sem igazit ad, csak olyat, melyet az írók pénzért hazudnak, Hazugságaikat azért nevezik Illúzióknak, hogy azért Pénzt kapjanak. Ne ne vessük hát ki a szegény Nyájas Olvasókat, akik az Irodalomban olvasható írott Bolyongókkal írott Utópiák írott Boldogságszigeteire menekülnek az írott Szerecsnyekhez, mert e Nyájas Olvasók az igazi Valóság elől menekülnek az Irodalomhoz, az igazi Élet elől menekülnek az Irodalomban található papirosból és betűből való Boldogsághoz és a papirosból és betűből való Szerecsenyékhez. Mert nem mindenki párizsi Bankár és Pictor, mint *Gauguin*, hogy valóra váltsa az Utópiát és a Kávéházból Tahiti Szigetére meneküljön a Civilizáció, a Város, a Tőzsde, a Művészet, a Művészek, ezek Kávéházai és főleg önmaga elől. A Nyájas Olvasó szegény Városi Ember, nem dús iszfaháni Perzsa Khán, nem utazhat vissza a Várost az ő számára jelentő Kávéházból csak úgy egy-kettő Iszfahán rózsáligeteibe és Minarréi árnyékába. A Nyájas Olvasó nem iszfaháni lakos, tehát a Kávéházból csak haza mehet, vagy egy másik Kávéházba. Ezért vásárol a Költőktől oly könyveket, melyek révén Szerecsenyekről, Boldog Szigetről, magához hasonló szegény, kávéházi Piccarro-k Sikereiről, Nőkről, Szerelemről, boldog, távoli *South-Africa*-ról olvashat. Más Világokról, melyekről egy Poéta azt a szép álmot hazudja, hogy ott az ötlet és a Munka a Pénzt termi. Viszont kárörömmel olvashatja, hogy lám, bizony, a Pénz nem boldogít, mert ez a Mr. *Cadar* is

visszajött a Szerecsenyektől a pesti Kávéházba és ő is ott kótyagosodott meg az Élet Illúziójától!

Ne nevéssük ki az Irodalomban leírt Bolyongókkal együtt bolyongó Nyájas Olvasót, azért, mert ő a Bolyongókkal együtt bolyongva a Könyv Lapjain és a Képzelet Hajóján a Becstelenségből és a Szegénységből a Kalandba, ebből a Sikerbe, a Sikerrel a Feleség ölébe, innen a Szeretőjébe és a Becstelenségbe, innen vissza a Feleség ölébe s a Feleséggel együtt vissza a Becsületbe bolyong a Boldog Szerecsenyek Szigetére, hol is állítólag holtig boldogan él, míg meg nem hal. Hiszen a Nyájas Olvasók a Civilizáció Embere tragikusan nagyfej üvé dagadt agyasa Öntudata: az Emberi Mivolt rettentő Öntudatossága elől menekülnek vissza ősiükhöz, a Szerecsenyhez. Az Őserdőbe menekülnek. A Vágyálom kergeti őket oda, ahonnan jöttek. Mert olyan Falusi Emberek vagyunk, akik az Őserdőből verődünk el Városokba, ott elpusztuló szerencsétlen Szerencsekeresőkül. Az Öntudat ,terhes, ezért menekülünk az Öntudatlanság illúzióiba. A Paradicsomba, Jack London-nal együtt boldog Fák, Fűvek, Patakok, Nyírfák, Medvék, Mókusok, Indiánusok, Szerecsenyek, Ebek és Szarvasok közé. A Mythus örök álmát, az „Elveszett Paradicsomot“ kergetjük. Ezt írók álmodtatják velünk. Vatesek ők, révítő, jótékony Sámánregősök. Megfogják kezünket és a Civilizációból, a Városból, a Gondolatból, a Kávéházból visszavisznek bennünket Istenke Kertjébe, a Természetbe. Ahonnan elszakadtunk és ahova örökre visszavágyunk (az Álomban és az Irodalomban, amit egyet jelent), hogy a Paradicsom fáiról szakíthassunk Aranyalmát. Ezt nem tehetjük, tehát városi Kávéházaink elé nyeszlett kis Narancsfácskát teszünk. Ez a Természet illúziója. *Rousseau* nyomán a Szerecsenyekhez visz vissza bennünket a kávéházi Utópia is, a Szatíra is és a Sikerregény is.

Mr. *Cadar* az Illúzióval, a Nővel, a Mámorral, az Élet Mámorával a pesti Dunaparton ragyogó életben találkozott. A Fiatalság idején Koldusdiák volt és Rongyos Katona. Az Illúziót a pesti Lány hozta magával a Kávéházba, hol a Piccarro a 18. század óta szokott találkozni a Véletlennel. Mr. *Cadar* ellökte magától az Élet utolsó hivatását, megszökött a Pusztulásba vivő Mámor elől. Balga volt vagy bölcs, becsületes vagy gyáva? A Regény adós marad a felelettel. A bábszínházi Faust elkárhozott a Szép Helénáért: az Ördög

odaverte Regensburg Kaputornyához, melyben Faust inasa, Kasperle, a Polgári Középszer jelképe a Torony őre. Kasperle felesége a vastag Gretchen. Mi jobb, elkárhozni a Nőért, vagy megszökni előle? A Romantizmus idején illendő és szép, korszerű és divatos volt, ha az Ifjú a Regényben elkárhozott a Kávéházi Perditéért, miközben régi irodalmi szabvány szerint ült a Kávéházban, a Csaja kék lángjaiba bámult, Abszynthet ivott, a Polgári Menyasszonyt elhagyta, viszont a Perdita megcsalta. *Balzac* és *Murger* Ifja megszökik a Kávéházi Nő elől, *Bródy Sándor* és *Kóbor Tamás* kávéházi Ifja válogat a kettő között, *Szilnyai Zoltán* kávéházi Ifja belepusztul a Két Nő közötti kétéletűségbe. Mr. *Cadar* nem akart így járni. Ha fájt is, hogy a romlásba vivő Illúziót elrúgta magától: *Business is Business!* — tehát kirúgta a Vöröshajú Illúziót és hazament a Feleséggel. Ez a romantikamentes „racionalizált” mai stílusú megoldás. A Probléma ott van *Molnár* Ferencnek *A Cukrászné-jában* is. Nem tudjuk azonban, hogy Mr. *Cadar* valóban erős, igazi Férfi volt-e, vagy csak gyáva, számító Business-man volt: józan, kiábrándult, fáradt, számító és már öreg? Mr. *Cadar* a Kávéházban találta magát a Válaszúton, mint a régi Vetőkártya képén a vándorló Mesterlegény, aki ott találja meg a Kincset, mint ez egyik képünkön látható. *Hercules* a Válaszúton, a *Vándorló Legény* a Válaszúton, Mr. *Cadar* a Válaszúton: Kávéházi Nő vagy Feleség? Mámor vagy Kötelesség? Becstelenség vagy Becsület? Ámoré Profano vagy Ámoré Sacro? A Probléma régi és megoldatlan. Csak azt látjuk, hogy itt is a Kávéház húzza a rövidebbet: a Regény is üt egyet a Kávéházon, mint *Petőfi* Juhászlegénye a Szamáron.

Napjaink számtalan angol-amerikai Self-made-man Regénye az új Sikerregény, a Hötelregény, Localité-Regény, vagyis az új Csavargóregény, az új *Robinsonodé* végtelen áradatu termékei között egy Pesti Fiatalember írta a Műfaj legkiteljesedettebb jelenségét, amire az értékjelzést a Szabad Verseny döntőbírósa, a Világsiker veretette rá. Valóság, hogy az elfogulatlan Idegenek mondják Városunkról, hogy Pest a Világ *legszebb* Városa, a magyar Bor a Világ *legjobb* bora, a magyar Népi Viselet a Világ *legnépibb* virágocskája, az Élet mosolyát a magyar Operette mosolyogtatja a legmosolygósabban, a Gondolat legtragikusabb Faustizmusát egy Magyar Úr írta meg, a legregényesebb regényes Muzsikát a magyar Lélek

muzsikálja: *Liszt*, *Kodály*, *Bartók* vagy a „*Gipsy*“, a kávéházi Cigány. *Felix Salten* írja, hogy az Élet illúziója a pesti Dunaparton a legilluziózsabb és *Ottó Zarek* is ezt írja és mindketten ugyanazt írják a pesti Dunaparttól és a pesti Kávéházról, amit száz esztendeje *Andersen* és ma *Mr. Duckworth-Baker* írt meg. Száz esztendeje, hogy az angol irodalmi *Common Sense*-ben Budapest a „*very Romantic Town*“. London és Bécs is vitatta magának „a Kávéházak Városa“ jelzőt, az európai Köztudat azonban máig Budapestet látja annak. Budapest a Kávéházak Városa, tehát érthető, hogy a nagyvilági Kávéházi Regényt — *Made in Budapest-Hungary* — Budapesten írják a legtökéletesebben. A *Budapesti Kaland* jobb, mint a számtalan amerikai *Self-made-man* Regény, melyekben mindig arról van szó, hogy valamely romlatlan Becsületes Szegényifjú már-már Gangster lesz, de jó útra tér, illetőleg a Bűnös Város elöl az Őserdőbe vonul, városi örökségéről lemond, Alaska ösfenyői között „*Boldog Ember*“ lesz hű kutyája, lova és egyszerű Indián Babája mellett. *Mr. Cadar* nem Gangster, csak *Kalandos*, nem a *Kalandor* értelmében, hanem a régi *Piccaro*-ében.

A *Budapesti Kaland*-ban is a Város örök romantikus Nosztalgiáinak illúziói kergetőznek. Illúzió a *Munka*, mert — ime — a dolgozó embert mégis megejt a Kávéház, a Vöröshajú Lány. Illúzió a *Siker*, mert ime: jobb a *Szerelem*, mint a *Fontmilliomosság*. Illúzió a *Feleség*, mert mellőle a *Lotyó* után szalad el a *Férj*, de Illúzió a *Szerelem* is. mert előle mégis csak a polgári *Feleség* rokolyája és hozománya mögé menekül a *Hitvesi Erény*. Illúzió a *Kávéház* is, mely kívülről mámorba ringató, belül azonban a *Ledérség* és a *Széltozás* tanyahelye. Mi a *Valóság*? *Dél-Afrika*, a „*Becsület* és a *Munka*“ helye? *Porth-Elisabeth* az *Eszményi Város*? Nem az. *Port-Elisabeth* messze van, nincs is, mert csak az író írta, tehát ez is Illúzió: az Illúzió *Szigete*. Ide tér haza a *Perzsa*, illetőleg *Mr. Cadar* a pesti *Kaland Kávéházaiból*.

A *Budapesti Kaland* a nagyvilági-városi *Sikerregény* kiteljesülése. Világviszonylatban is legjobb a maga nemében. Az, hogy divatos lett és hogy világsikere van, nem azt jelenti, hogy alacsony eszközökkel dolgozott, hanem azt, hogy a *Ma* legmaibb hangján szólalt meg, a *Ma* formáiban a *Mai Ember* formakincsén szólaltatta meg az ősrégi *Témakincset*. *Pesti Regény*, sőt *Városregény* is. A *Háború* által tönkretett *Várost* írja meg, elsodrott pesti életet rajzol, melyek igazak és

Kávéfőmesterek
arcképei a Kávészak-
céhhez Tanács-
termében.

Gárdonyi József, a Budapesti Kávészövetség Elnöke, 1925.

Az Országház Kávéház; Kávésa.

Festette Hémi Zoltán.

Gál Arnold, a Kávészaktestület Alelnöke, 1930.

A Szemmann Kávéház; Kávésa.

Festette Hémi Zoltán.

*Strausz Vilmos dr.,
a Kávésipartestület
Alelnöke, 1936.*

A Szabadság Kávéház Kávésa.

*Karakószörcsöki
Szabó Sámuel, a Kávés-
ipartestület Alelnöke, 1936.*

*A Philadelphia Kávéház
Kávésa.*

Budai Litterátuskávéház és Színházkávéház, 1934.

*A régi Philadelphia Kávéház. A Horváth Kert lombjai és a Budai
Színkör görögös Oszlopcsarnoka.*

közülünk valók. A Regényben Budapest valóban a Kávéházak Városa. Az ütődött, lesodort életű töröttlelkűek, a Háborút megjárt Harmincötévesek a Regényben leírt Kávéházakban már nem tudnak egyebet csinálni, mint egymás és a maguk életét rágni és marcangolni és álmódzva várni a Jószerencsét. A Regény elmondja, hogy a Háború által életéből kikököcsentett nemzedék csak tragikus maradéka a régi életnek. A Húszévesek már nem járnak Kávéházba, a Harmincasok — ha egy hónapban egyszer van is pénzük arra, hogy hónapos szobáikból és vergődő, sivár, reménytelen életükből a Kávéházba meneküljenek — ott csak álmódzni tudnak. Vissza és előre: de élni már nem tudnak.

A Regényben kitűnően jellemzett Kávéháziak csak diákokoruk kis suta emlékeiből élnek, már csak azokról tudnak beszélni. Ők 1916-ban az Iskola padjaiból léptek ki a Doberdo és Albánia poklába. Fiatalemberek nem voltak. Törött kis életük egyetlen lehető kis Narkotikuma a Kávéház volt. Szegény kis életük „Boldog Szigete” a kávéházi asztal volt, életük elviharzott, de az Asztal megmaradt. Márványlapja, a „Menedék Sziklája”, a „Lapis Refugii” megmaradt. Ide zuhan be Mr. *Cadar* ragyogó, nagy, színes, távoli, gazdag élete és felforgatja a Kávéházat. A Kávéháziak törött életük minden vesztett reményének megvalósítását Mr. *Cadar* pénzétől várják. A Milliomos számára Budapest csak Kaland, mely után elmegy a Kávéházból. A többiek — egy vesztett reménnyel gazdagabban — ottmaradnak. De *Kelemen* már nem megy el többé a csütörtöki kávéházi találkozóra: már nem tud visszatérni a keserű tréfába fullasztott emlékezésekhez és a fásult reménykedésekhez. Az utolsó pesti Narkotikumot, a pesti élet utolsó illúzióját, a Kávéházat is elvesztette: nem tud tovább élni. Rájön arra, hogy letört és hogy lealjasodott. Megöli magát. Ő is tragikus alak. Pesti alak. Kávéházi alak.

Ez a cselekménye a Regénynek, melyben felvonul Budapest legtöbb jellemző Kávéháza. A társaság leírása maróan jó. „Ügy ülnek a kerek márványasztal mellett — írja Körmendi, — mint egykor az iskolapadban. A Kávéházban veszik észre, hogy mennyire mások lettek, de az iskolapad helyét a kerek márványasztal, a tintatartóét a feketés csésze, a felelés drukkját a felelősség félelme foglalta el“ Az együttléteket végignevették. A nagy pénzszerzések, a Konjunktúra idején megtörtént, hogy a le-

törték egy-két koronát kértek a Kávéházban, de rövid hetek múlva vadonatúj autóikon jöttek el a Kávéházba. Idejárt minden pesti Figura: a zsidóverő egy kori, „Különítményes” -bői lett, majd letört *Diákvezér* is, a féllábú, meg a félszemű *Katona* is. Sok közülök már kopaszodott, mások tekintélyesen nekigömbölyödtek. Túlzottan panaszkodtak, nobilisán letompítva dicsekedtek. Volt közöttük tréfás és komor, nős és nőtlen, keresztény és zsidó. Az évek mentek fölöttük, de ők csak az egykori nevetgélő diákokat látták egymásban és nevetgéltek, összejöttek a gondatlanság illúzióját a Kávéházban kergették. A lassan-lassan, de biztosan elsuhanó letört fiatalság illúzióját keresték a Kávéházban.

Ide, a körüti Kávéházba robbantja be Kelemen a Mr. Cadarré lett Kádár Tóniról, a Kalandosról szóló nagy újságot. Kelemen itt érzi meg a Chance-t, a lehetőségeket, a fantáziát abban, hogy a Milliomost ide hívja, a pesti Kávéházba. Itt írja meg hozzá a levelet Dél-Afrikába.

Kádár, a levágott csillagú koldus honvédszászlós, a régi Piccarro-regény Gueux-je, a Rongyos Katona, mikor 1918 novemberében egy esős, halálosan sötét, világítatlan estén az olasz frontról megérkezik Budapestre, a Déli Vasút pályaudvaráról száll le és riad rá, hogy nincs senkije, ahova menjen. Erdély, Déva, ahol a szülei élnek, elveszett. Mint irtózatos jelképet látja meg a kihalt, sötét *Pozsony Kávéházat*. Ez maradt meg Pozsonyból. A Kávéház sötét, alig pislákol egy-két lámpája. Szén nincs, a sötéten ásitó Vérmező szélén nem égnek a régi, kedves gázlámpák. A *Pozsony Kávéházról* eszébe jut, hogy a nagybátyja a Pozsonyi-úton lakik. Fáradtságának letargiájából ez a képzettársulás rázza fel. Nagybátyja a belvárosi *Központi Kávéházban* találkozik egy öreg barátjával, aki állást szerez a fiúnak.

Kelemen, a kis könyvelői állásából tengődő pesti fiatalember, ebéd után a *Seemann Kávéházban* szunyókál egy diván-sarokban a délutáni újság fölött. Élete már kilátástalanná lett és egyetlen kijátszatlan tétje az a remény volt, amit a Kávéházból Kádárnak írott levélhez fűzött. A levélre válasz érkezett. Kádár közölte vele, hogy feleségével együtt Pestre érkezik. Kelemen megmutatta a levelet a Kávéházban, ahol azonnal pesti kávéházi legendává nőtt fel az egykori diákpajtás. A kávéházi törzsasztal mellől elindult a hang s a fantázia éterrengése

a pénzéhség száz és száz kis vevőállomásához röpítette el a Kádár-hullámokat. Agyak feszültek, tenyerek nyíltak. A Kávéházban lecsúszott tehetetlenek merész, bátor Toreádorok lettek, ezek az elesettek és reménytelenül törtetők a Kávéházban álmodták el terveiket arra nézve, hogyan ragadhatnak el majd minél nagyobb koncot a prédából.

Kelemen a Mr. Cadar-re való várakozási időben kételtű életet élt: az egyik a nappala volt, tengődés a hivatala, a családja és a Kávéház között. A másik az éjszakája volt: az eszelős, makacs reménykedés arra nézve, hogyan és mit zsarolhat ki Kádárból. A Kávéháziak Kádárban a Karriert látták, életük áhítozott álmát, a Rendkívüliséget, abban az órában, amikor törzsasztaluknál ünnepélyesen összegyülekeztek, hogy a pályaudvarra kivonuljanak Kádár Tóni elé.

A Regényben ott él a szórakozó Budapest sok előkelő mulatóhelye: a *Svábhegyi Nagyszálló*, a *Hullámfürdő*, a *Rilz tetőkertje*, a *Margitszigeti Café Danse*. Mr. Cadar meglátogatja a kávéházi asztaltársaságot, gyakran ki l a dunaparti Kávéházak el , Kelemen itt veti ki rá először a h l j t. Mr. Cadar néha önfeledten bolyong a Városban, céltalanul rójja az utcákat. Az Andrássy-úton „*a nyári este gondtalans ga hullámzik a langyosan, bársonyosan esteled , lepermetez  homályban. Egy-egy buzgó lámpa sietteti az est l.   hangok, a dolgok valami kellemes megnyugtato felelőtlen elrajzolts gba süllyednek bele.*“ Mr. Cadar néhány percig megáll az Oktogonon egy Kávéház előtt. „*K v szag csap ki onnan, újságos rikkancs monoton hangon  rli az estilapok címét, elzuhog  autóbuszok, csörömpölő villamosok, egyetlen ütemben fellobbanó lila, vörös, kék, zöld Iransparensok, sorban nevet  ívlámpák, a Körúton lassú lépések, emberek, ember-sorok, emberl ncok, drága szép elbujtato ember-erdő, friss, karcs l b  n k, fehér kalapok színes sipk k, feszülő, k n lगतodz  selymek, megint egy Kávéház, megint a K v illat. Az asztaloknál emberek, színes, zsivajos kavargásban.*“ Mr. Cadar ott leng az ember radatban, a mágikus pesti éjszakában denev rsz rnnyakon emlékezések suhannak  t rajta, a Pesten elt ltott el s  fiatalság emlékei, az elmúlt szeg nys g . „*Hangok csapnak ki a K v h zokb l, rézben recsegő induló, majd egy klasszikus szimfónia patétikus fr zisa.*“ Mr. Cadart megfertőzte az emlékezés, a Szentimentalizmus, Pest megejt  varázsa. A kemény Kalandos megtorpant egy bódulat idejére. A délafrikai dol-

gozó Self-made-man, a Falusi Ember beleszédült a Városi Nőbe. E varázslat ráarakódott a vöröshajú, pirosajkú pesti lányra.

Mr. Cadar felébredt, kidobta a vöröshajú Démont. Egy dunaparti Kávéházban végez kerítő bátyjával, Kelemennel. Elutazott Pestről, visszament Afrikába dolgozó, tisztaéletű embernek. Kelemen fölött összecsapott az áradat. Állását elvesztette. Első halálos izgalmában egy Kávéházba szédült be. Az első korty Kávé után robbanó meleg futotta át, lázas volt az izgalomtól. *„Egy asztalnál fiatal emberek serege vitatkozik. Egy feketehajú, égőszemű fiatal ember viszi a szót. A Szürrealizmusról folyik a vita, de Kelemen agyára száraz, józan hidegséggel zuhan rá az az érzés, hogy elbukott. Nem elbotlott, hanem elbukott.”* Lázás félertelemmel hallgatja a kávéházi irodalmi vitát és közben ráriad a helyzetére. Egy lármás, kopasz öregúr az orosz Petjiletkáról, az Ötéves Tervről harsog. *„Kelemen elgyötört agya öntudatlanul odafigyel, hogy egy pillanatra elhessegesse magától a halálos dermedtséget, de észreveszi, hogy minden szót, ami foszlányként átcsap hozzá a szomszédos asztaloktól, azonnal átkapcsol, áttársít a maga kavargó, megsemmisülésbe szédülő gondolalörvényébe.”* A kávéházi hangzürzavar és az egyéni gondolatáradás mesteri leírása ez a részlet. Kelemen halálos izgalmában felugrik, olyan vadul kocogtat a poháron, hogy az egész Kávéház rámered. Állva fizet és elrohan. Hova? Nem tudja. Egy autó majdnem elgázolja. Éjszaka egy utcai kalanddal narkotizálja magát. Másnap délben felenged a nyomottsága, valami semmivel nem törődő cinizmus vesz erőt rajta. Drágán, fényűzően ebédel. A *Gresham Kávéházba* ül be. Ismerős régi pincér köszönti. Utolsó pénzét szórja el. A francia konyakot önti magába. A legdrágább egyiptomi cigarettákat szívja, egyiket a másikon gyújtja meg. A részegség könnyű mámorában némi remény verődik fel benne. Talán még lehetne élni. .. Délutánra azonban elvész az életösztön utolsó szilánkja is. Az egyik kávéházi diákpajtás elmondja, mit beszélt a Kávéháziaiak csütörtöki társasága az esetről. A Kávéháziaiak megállapították, hogy Mr. *Cadar* csirkefogó és szélhámos és Kelement kerítőnek mondták, aki mohóságával rontotta el a többiek dolgát. Erre egy szocialista társuk megállapította, hogy Mr. *Cadar* ugyan kizsákmányoló Burzsuj, aki proletárvérből szűri le millió fontjait, de a kifosztására alakult kávéházi Consortium aljas,

ripők rablóbanda. Erre rettenetes botrány tört ki. Szerencsére egy üres kártyaszobában zajlott le a gyalázat.

Kelemen belátta, hogy nincsen tovább. Az utolsó estén a Körúton sodródott el. Eszébe jutott a Duna, mely délben ott tündökölt a Lánchíd alatt. A *Gresham Kávéház* előtt, a Korzó előtt, ahol Mr. Cadar kidobta őt is, a hűgát is. A Duna . . . A Körút óriási köríve futott le a Dunához. Kelemen Kávéházról Kávéházra sodródott le a Duna felé. A Körút mint ragadozó nagy folyó vitte. A Margithíd felé. Mint fuldokló egy-egy sziklazátonyra, úgy vetődött be egy-egy Kávéházba. Egy pillanatnyi nyugalomért. Egy percért. A Körút, a folyó tovább ragadta magával. A Lipót-körúton még látott egy Kávéházat, de már lent volt a sötét, halott, esős rakodóparton.

*

A *Budapesti Kaland*: öntőmintája az örök Minta, a nagy Patron. De mi az Élet, ez a nagy Öntőminta? És mi az Illúzió? És mit lehet a Kávéházról mást írni, mint azt, ami a Kávéház maga? *Roman de Succés*: Sikerregény. Ez Műfajt jelent, nem olyan Regényt, mely nagy sikert ért el. A *Budapesti Kaland* olyan Sikerregény, melynek világsikere volt. Nagyobb, mint Gustave *Flaubert Madame Bovary*-)ának a maga idején. E Regényt tudniillik a Bakó égette el *Rouen* piacán. Néhány megmaradt példányából nőtt ki a Világirodalom egyik legnagyobb irodalmi sikere, ami azonban nem volt Világsiker. A „*Madame Bouary*“ azonban Nagy Regény. A *Budapesti Kaland* nem Nagy Regény. De jótévő Regény. Olyan nagy tömegek számára Narkózis, melyeknek a kezébe nem való *Dickens* derűje sem és *Dosztojevszkij* komor *Intellectusa* sem. Budapest számára ragyogó Propaganda és a Pesti Romantika kéklő Alkonyatát, a Dunapart Kávéházainak megejtő Varázsát csillogtatja meg. A Dunapartét, melyről *Gvadányi, Csokonai, Keresztesi Szabó* József írt a 18. században, *Andersen* a 19. század első felében, ahol *Vieuxtemps, Berlioz*, az öreg *Dumas*, *Richard Wagner, Massenet* sétált, melyről *Felix Salten, Alfred Kerr, Otto Zarek* és Mr. *Duckworth-Baker* írt. *Gvadányi* József gróf 1788-ban írta meg a pesti dunaparti *Hídpromenáde* akkori kisvárosi Nagyvilágiságát. *Körmendi* Ferenc 1932-ben írta meg a Dunakorzó világvárosi Nagyvilágiságát. 1788-ban az Ánglus Módi volt az úr a *Hídpromenáde*n, 1932-ben már a *Hídpromenáde* már az „Ánglusok Módija“ lett.

A Romantikus Kávéházregény francia Előképei.

A Kávéházregény a Romantizmus kávéházi tükre. Irodalom-szociológia. — Szabadsághős, Kávéházi Hős, Diák. — A Bohémé és a Polgár egymás társadalmi Esményei. — A Diákregény: *Balzac*, *Murger* és *Daudei*. — Paraszti Östehetség a Kávéházban.

A Romantizmus szépirodalmi korszaka a francia Forradalom polgári-intellektuális másodvirágzású kifutása, a Szabadság-korszak Szabadságromantizmusának szépirodalmi propagandája. A korszak a legkávéháziabb korszak, melyen a Kávéháziság ömlik el. A Kávéház az Ifjúmozgalmak titkos vagy nyílt céhháza, benne ül a korszerű Szabadságeszmény, az Ifjúpáholyok Ifja: Költő, Diák és Mesterlegény. A Romantikus Regény ezeket írja meg, kávéházi környezetben, mert ott látja a Valóságban is. A romantikus korszak, vagyis a kávéházi korszak legromántosabb Románja a romantikus „Kávéházi Ifjú“-ról szóló Kávéházregény. Hőse, a Szabadsághős ezért Kávéházi Hős. Küzdő „Kisember¹¹” és „Romlatlan Ifjú“. A Valóságban földetlen Nemesifjú, élete nem falusi Udvarházban, hanem városi Kávéházban pereg le. Itt csinálja a Forradalmat Párisból Pozsonyig és Pestig. Koldusszegény, azaz „Czigány¹¹”, vagyis ő a „Le Bohémé¹¹”, akit Henry *Murger* 1848-ban ír meg.

A Czigány mint sötétbőrű „Keleti Ember¹¹” így lesz a 18. századi kávéházi Szabadságnéger szellemtörténeti-irodalom-szociológiai utódja. Rongyos kőfaragó-nadrágjával ő a 18. századvégi forradalmi Kávéház Sansculotte-jának utódja. A Polgár, a Le Bourgeois számára ő a Szabadságeszmény, ő viszont „Boldog Egyszerű¹¹” szeretne lenni. A korszak Kávéházregénye mindig ezt a „Kételtű Ifjút” írja meg, akit a valóság Kávéház-

ban szemlél, hol is csak kétféle asztal van: a Polgárasztal és a Bohémé Asztala. Két Szomszédvár egymásról álmodik a korszerű Lovagregényben. A két kávéházi szomszédasztal is egymás ellensége, mert egymás után vágyódik a Kávéházregényben, mely így a korszak lelki válságát fejezi ki.

A Romanticizmus Kávéházregénye a Kávéházi Ifjú Sikerregényét jelenti. Siker: annyi mint Forradalom, vagyis az, hogy a Kávéház legyőzi a Zsarnokot. A Kávéházi Ifjú tehát *Le Sage* intellektuális Diákja, *Don Zambullo*. Életében mindig ott van a „Két Nő“, mint a *Manon Lescaut-bah*. A Kávéházi Ifjú mindig önmagáról beszél.

Maga a Kávéházregény Localité-Roman, azaz Helyiségregény. Az Utóromanticizmus az 1840-es évek Kávéházait mint „az elmúlt Nemzedék“, a „Grande Generation“ örök Szenthelyét dicsőíti. A Kávéházi Ifjú gyakran töröttlelkű, Regénye sokszor ezért *Perditaregény*. A Kávéház ablaka tehát az egykorú vajúdo társadalom képének kerete.

*

Honoré de *Balzac*, a Forradalom és a *Napoleon* „Empire“-ja: a Császárság után elkövetkezett Restauratio kavargó, sötét korszakának keserű, korbácsos kedvű, lángeszű írója grandiózus Pamphletet írt az 1830-as évek Pórisára. Ez az „*Az elvesztett Illuziók*“, a „*Les Illusions perdues*“, melyet a lángeszűén furcsa üzleti vállalkozásai révén adósságai tengerének hullámaiban üldöklő író a Páris melletti *Passy-ban* levő kis lakása magányában írt. Abban a korszakában, amikor lángoló agyát elképzeltetlen mennyiségű, magafőzte Kávéval világosította az alatta dolgozó fehérműmosó Mester üstjeinek szappanszagú gőzei és vásott gyerkőcei üvöltése közben.² A hatalmas Regény ragyogó szellemű Várospamphlet: Pamphlet a Restauratio korszaka hallatlan erkölcsi töréseire, az ugyanakkor lezüllő szellemű, de óriási hatalommá kinövő Újságírásra, a megvásárolható és magát áruba bocsájtó Újságíróvá lealacsonyodó Költőre, a Színházra, mely a Háborúkon és a Politika fortéiméin meggazdagodott műveletlen, írástudatlan katonakapcászállítókból lett selyemkereskedők és Maitresse-ik és ezek pénzelt újságírószeretői vállalkozása lett az újságkiadás-

² V. ö. a Balzac kávéivásáról szólókat.

sal együtt. A Regény rettentő Pamphlet a Háború után a Vidékről Párisba özönlő Felkapaszkodókra, akik friss, töretlen, mohó falusi étvágyukkal vetik rá magukat a Restauratio által adott érvényesülési lehetőségekre. Pamphlet a *Palais Royal* egykori forradalmi Kávéházaiából lett irodalmi és újságírói Bordélyra, ahol írástudatlan, de ügyes, de zsarolni tudó és a Restauratio Sajtófőnökeiből pénzt kifacsarni tudó Főszerkesztők, koldusbérért tollal bárkit legyilkolni kész Kritikusok, az Újságok által eltartott, volt császári Dragonyoskapitányokból lett, fizetett, karddal, tőrrel, pisztollyal jól bánó „házi Bravo-k, Selyemfiú-k“ és egyéb „Cannaille“ az Irodalom stílusadója. A Regény rettentő Pamphlet az 1830-as évek „Irodalmi Kávéházai“-ra, melyekben elzüllik a romantikus lelkű, a Vidékről jött tehetség, ahol a Roulette pergő korongján és az aljas Újságok hasábjain semmi emberek lesznek naggyá és nagyok senkikké. E véres Pamphlet megírja, hogyan terelődik át Páris szellemi élete az ősi *Sorbonne* nemes és nagymultú középkori árnyékából, a renaissance-lelkű *Montparnasse* aljából, a *Quartier Latin* ősi, intellektuális szellemi világából, a vén, bájos platánfás „*Rive gauche*“-ról, a Balpart-ról a *Rive droite-ra*, a Jobbpart-ra, a Hidakon „Túl“-ra, az ordító, hivalkodó Boulevardes-ra, ahova a *Palais Royal* lezüllött irodalmi Kávéházainak szelleme csap át. Ezzel *Balzac* a „Boulevardes“ Kávéházainak azt a törött irodalmi szellemét írja meg, mely az 1848-i Februáriusi Forradalom idején az utcai harcok Barricade-jait a híres régi olasz Kávéház, a *Café Torloni* előtt emelte, mely az Ezernyolcszáznegyvennyolc után a *Palais Royal* Kávéházai szellemét magában kiteljesítette, melyet Paul *Souday* ezért nevezett el 1900-ban *Tortonisme-nek*, majd később a másik nagy Kritikus, Aurélien *Scholl Boulevardisme-nek*.

Erről a *Boulevardisme-ről* szóló külön fejtegetéseinkben írunk. Itt bennünket az érdekel, hogy *Balzac* ebben a hatalmas nagy Regényében a *Montesquieu* szellemében írja meg a csendes kis vidéki Városkából Párisba felvetődő, irodalmi akarásokkal terhes lelkű, álmodozó, romantikus Ifjút. Ez úgy lép be a *Palais Royal* irodalmi Kávéházaiba, mint az Irodalom Szentélyeibe. E Szentély azonban Bordély. Az Ifjú először megriad, de aztán átveszi a Kávéházak lelki stílusát, csörtető, cinikus, fölényes, tanítómestereinél is aljasabb, tudatosabb és elszántabb lesz. Elfelejtí otthonát, a Kisvárost, nyomorba dönti

egy hamis váltóval szegény kisvárosi apothékás Mester apját, aljas tollával legyilkolja romantikus jóakaróit, megcsúfolja a *Quartier Latin* egyik bájos, kedves irodalmi *Petit Ca/é*-jában tanyázó diákbarátait, szeretője lesz egy céda, tehetségtelen Színésznőnek, aki egy műveletlen selyemkereskedő — volt háborús katonai gatyaszállítóból lett színházi Nagyhatalom és Újságkiadó — szeretője. Lealjasodott tolla által szerzett pénzét elveszti a Roulette-en, hamar kikopik a Forgandó Szerencse által adott sikerből, lezüllik, megtörve, útszéli csavargó, koldus módjára kerül haza. Itt megnyugszik és talpraáll, mert a derék család boldogan fogadja a „Tékozló Fiút“, sőt a Kisváros mint „nagy párisi Költőt“ ünnepli. E révén „helyi Nagyság“ lesz a távoli Angoulême-ben.

E pokoli tollal írt Várospamphletben — *Balzac* valóban a maga pokoli élete szurkába és feketekávéjába mártotta lúdtollát — nem nehéz felismerni *Montesquieu* „Perzsája“ alap gondolatát: a „*Falusi Ember*“ a „*Városi Kávéházban*“ felveszi a Város és Kávéházai törött erkölceit, elbukik, megtér és visszatér önmagához, amikor megtér Falujába. *Voilà!* — mint a régi Bábszínházban a Komédiás, az okoskodó „Raisonneur“ Bábujja levonta a Komédia erkölcsi tanulságát! A nagy Bábjátékos azonban itt *Balzac*, óriási méretű Bábszínháza Páris, Komédiája címe a „*Comédie Humaine*“ regény sorozat, melynek egyik felvonása az „Az elvesztett Illúziók“. Bábu — munka alatt álló regényei Figuráit maga csinálta rongyból és íróasztala kávésfindsái szélére ültette — az Emberek. A Regény rendkívüli hatással volt a *Balzac*-ot követő irodalomra. Utódai közül *Murger* párisi diáknegyedi Regényét, a *Le Pays Latin-t*, *Babits* Mihály „Halálfiá“-t, *Bródy* Sándor „Színészvér“-ét és több más kisebb magyar kávéházi vonatkozású írást mutatunk be. *Balzac* hatását mutatja *Herczeg* Ferenc *Andor és András-a*, *Szitnyai* Zoltán *Élni akarok* /-ja, *Kóbor* Tamás *Színészvér-je*, *Reviczky* Gyula *Apai örökség-e* és minden magyar Sikerregény, illetőleg Kávéházregény fel *Hunyady* Sándor *Szűrve habbal!*-jáig.

A Regény⁴ saját emelkedése fiatalkori keserű küzdelmeit írja le, munkáját *Victor Hugo-nak* ajánlja. Alakjai leg-

⁴ H. de B. összes Művei. XIX. Vesztett illúziók. Bpest. 1922. Ford. *Benedek* Marcel.

nagyobbrészt élő, illetőleg valós személyek: Walter *Scott* nevén nevezve szerepel benne, szó van benne a Romantikusok és Klasszikusok küzdelmeiről is. *Lamartine*, *Casimir Delavigne* és *Béranger* a szereplők által megemlítve név szerint szerepelnek. A többi alak — ha valós személyeket fed is — nem érdekel bennünket, illetőleg a Regény „Kulcsregény“ -szerűsége nem esik bele kávéházi irodalmi vonatkozású magyar köreinkbe. Ami számunkra fontos, az a *Boulevardisme* törött, maró szelleme kialakulásának nagyszerű leírása, azé a szellemé, mely kicsiben megjelent már az 1840-es évek magyar, illetőleg pesti irodalmi és művészeti életében, az 1860-as évek elején mint elpolitizálódott újságirodalom jelentkezett a „Kávéforrás“-ban és az 1890-es évektől kezdve a párisi *Boulevardisme* jelenségeinek ismétlődéséhez, sok ragyogó fiatal magyar tehetség törött irányban való érvényesüléséhez, a pesti Boulevard adta csillogó, üres, múló sikerhez, vagyonhoz, de igazi tehetségeik Tálentomának be nem váltásához vezetett.

A pesti *Tortonisme* és *Boulevardisme*, mint kifejtjük, ugyanolyan kávéházi jelenség volt, mint a párisi és a bécsi *Boulevardisme*.

Ebbe a szellemi környezetbe van belehelyezve a *Falusi Ember* emelkedése és bukása a Városban. „*Le Grandeur el la Décadence*“: Balzac saját életének képe . . .

*

Balzac regénye egy polgári apától és nemes anyától született angoulême-i ifjú, *Lucien Chardon* gyors emelkedését és bukását írja le. A fiatalember gyermeki hittel jön fel Párisba, hogy a Kisváros elismerése által sarkalt irodalmi ambícióit ott élje ki. Mikor Párisba betoppan, félszeg, vidékies, hívő és rajongó, romlatlan és becsületes, a kicsinyes, szűk látókörű, de becsületes Vidék fia. *Balzac* az ősi keretes szabványt — ez a Montesquieu *Lettres Pers*«nes-jának „Perzsája” Párisban — hatalmas tartalommal tölti meg. Az ifjú a hagyományos, a szellemi életet élő, romantikus „Szajnabalparton”, az ősi *Rive Gauche-on*, a *Quartier Latin-ben* él és lakik, a *Sorbonne* és az *Académie* árnyékában, a szajnaparti könyvkereskedő Bódék világában, diákok, festők, szobrászok és más álmodozók között. A „*túlsó part*“, a *Boulevardes* életét nem ismeri. Az Élet zajlik

ott, a „Túlsó parton“, de ő a Romanticisme e korai éveinek álmaikat éli az „Innenső Parton“. Íme, mintha Nádas Sándor „Kávéház“ című darabjában hallanék a pesti Kávéházból Budára menekülő Muzsikuszavait. Íme: Pest, mely „feketére fest“ és Buda, a „pesti“ Montmartre.

A Diák a Kávéházakban hallja először a *Romanticisme* és a *Classicisme* szavakat: az irodalmi divatot, mely azonban ekkor már politikai hitvallás is. A „*Romantikusok*“ — mondja Balzac — *royalisták, a Liberalizmus forradalmi rajongói a Klasszicizmus hívei*. A fiú nem ismeri ezeket a fogalmakat, mikor először hallja, alighogy érti azokat. Irodalmi eszményei: Richardson, Walter Scoil, Chénier, Ariosto, Tibullus, Dante, Molière, Cervantes, Beaumarchais: az angouleme-i Lyceum öreg Professorainak, a Kisváros nemesi és polgári Salonjainak irodalmi eszményei, melyekben a régi Klasszicizmus és a szárnyait bontogató Romantizmus keveredett össze. (Íme: Babits Mihály filozopterének ama eszményei, melyekkel a *Centről Kávéházba* először lépett be Szekszárdról jövet.) A fiú az arisztokratikus *Faubourg Saint-Germain* sarkán, a regényes bájú, középkori Bencés Ispotály, az *Hôtel Cluny* mellett lakik a Quartier szívében, a *Rue de Cluny-ben*. Szonetteket ír és a *Cajé-Reslaurant Flicoteaux-ba* jár, a *Rue de la Sorbonne-ba*, Diákok, fiatal Költők és Újságírók közé, a boldog, rajongó fiatal diáknymor e tanyájára. Itt tesz szert irodalmi ismeretségekre, belekeveredik egy tehetséges, royalista, romantikus, kis irodalmi társaságba, de megismerkedik egy keserű, fáradt cinikus, illúzióit vesztett Újságíróval, aki egy harmadrangú színésznek kitarthatja, aki viszont a gazdag öreg selyemkereskedő pénzén él.

A feltűnően jó megjelenésű fiút az újságíró bevezeti a „másik Parisba“, a Palais Royal és a Boulevardes irodalmi Kávéházaiba, a Szerkesztőségekbe és a Színházakba, abba a másik világba, mely ott van a „Hidakon túl“ a Boulevardes-okon. Afiú cserben hagyja rajongó barátait a Boulevardes és a Palais Royal Kávéházaiban, ráragad a Boulevardes ronto átkának új szelleme. Sikerei hamar magasba viszik, elpártol az Irodalomtól és a Politika és a Boulevardes szolgálatába szegődik, szeretője lesz a híres színésznek, egy gazdag vén nagykereskedő barátnőjének. Cinikussá, tudatosná, kiábrándulttá lesz. Nemesembernek adja ki magát, a „Rubempré grófja“ címet

akarja felvenni,⁶ talmi Nemessé züllik: „Lyoni Nemessé“.⁶ Illusions perdus . . . Beleilleszkedik a legjobb barátot legyilkoló aljas Kritika világába: ezért elveszti barátait, rengeteg pénzt keres és vesz a Palais Royal Roulette-jén. A Szerencse azonban megfordul, a forgandó kerék, mely felemelte, leejti az ifjút. Elárult irodalmi barátja szembeköpi, egy párbajban megsebesül, váltót hamisít, lezüllik. A Quartier-ban, melyhez hűtlen lett, már nincs helye. Kifosztva, illúziók nélkül, fáradtan, betegen gyalog vánszorog haza. Az Országút szenvedései megtörik a botor Ifjút. E ponton a 15—16. századi spanyol „Novella Piccarresca“, az ősi Csavargóregény hagyományainak sugarai is megcsillannak a Regényben: „a Kalandos a végén jó útrater“.

*

Henry *Murger* 1848-ban írta meg a *Scenes de la vie des Bohèmes-t*, a Februáriusi Forradalom napjaiban, forrása és előképe a későbbi Diákregénynek, őse részben *Goethe* Wertherje. Elpestiesedett 'csillámai ott vannak *Heltai* Jenő pesti kávéházi Kisregényeiben. *Murger* Regénye előszavában megírja az „igazi Bohémé“ Fiziológiáját. Ez igazi szellemi Picaro, a Kávéház a műhelye és ugródeszkája, egyben próbaideje és legényvándorlása országútja. A Kávéházregény tehát lényegében véve Műhelyköltészet. Az „igazi Bohémé“ mellett ott van

⁶ A *Crouy d'Hongrie* (*Crouy de Chanel*, a *C. de Rubempré*, *C. de Chimay* és a *Croy d.'Ulmen*) család egy kihalt oldalága. V. ö. a *Crouy-akról* szólókat a Korona és a Magyar Király Kávéházakban szőtt összeesküvésekkel és a Kávéforrásból kiindult „Apraxin Júlia“¹ botrányral kapcsolatban. Ez a többször említett „Lyonnais“, a hamisított „Lyoni arany“ és a „talmi nemes“ gúnyneve. Ebből lett a *Lion* (*Lion*: Oroszlán, törökül *Arszlán* és *Lionne*: nőtény oroszlán, *Arszlánnő*, valamint az ennek továbbképzésül lett *Tigris*, *La Tigresse*: a Lotyó) pesti kávéházi gúnyszava. — *Balzac*, aki maga is jogtalanul használta a nemesi „*de nobilitaire*“-t, mindig megragadja az alkalmat, hogy gúnyorosan írjon a „Talmi Nemesek“-ről. — Az ekkor már magyar Honos *Crouy de Chanel* grófi család hercegi főágából származott a pesti kávéházi összeesküvésekben többszörösen érdekes szerepet vitt *Auguste de Crouy-Chanel* Herceg, a későbbi torinói magyar Trónkövetelő (1. o.), szerencsecsillaga pontosan ezekben az években ívelt fel, viszont a *Crouy de Rubempré-ág* ugyanekkor volt kihalóban. *Balzac* tehát egykorú magyar vonatkozást visz bele Regényeibe, amikor a kávéházi *Lyonnais-t* mint a *Rubempré-Címer* követelőjét csúfolja meg.

az Álbohém alakja, még az 1900-as évek pesti Kávéházregényeiben is él. *Murger* szabólegényből lett író. A Kávéház, amit megír, a Romanticizmus ama korszakának Kávéháza, mely a párisi Diáknegyed régi Kávéházai után a Montmartre-on jelent meg. *Murger* Bohéme-je tragikus ígehirdető. *Murger* úgy halt meg, az *Hôtel de Dieu* ispotályos-ágyán, mint *Gilbert*. *Petőfi* a *Gilbert*-ről szóló, Hégesippe *Moreau* által írt vers hangulatát fejezi ki azzal, hogy nem kíván „ágyban párnák közt” meghalni. Az 1900-as években a régi Bohémé haldoklóit, zavaros, törött alakja az „Utolsó Bohémé“-ről szóló Regényekben jelenik meg, *Heliai* Jenőnél is.

*

Henry *Murger* „Les Bohémes“-jének párja, a *Le Pays Latin*, a „Diákok Tartománya”. Ez is a régi *Quartier Latin* mansardjain, platánfái alatt, kis Hötél-jeiben, Café Chantant-jaiban és Diákkávéházaiban: röviden az 1840-es évek Párisában, a virágját élő *Romanticisme* tanyáján játszódik le.¹⁰ Félreismerhetetlenül Honoré de *Balzac*, illetőleg a röviddel azelőtt megjelent „Les Illusions perdues” hatása alatt íródott, viszont erős hatást gyakorolt magyar irodalmunkra is, akárcsak az ismertebb és népszerűbb *Bohémes*, melynek nagyvárosi kávéházi Romantikája *Heltai* Jenőnél, kisvárosiasított, felvidéki diákserházba áttöltetett vidékies szellemű másolata pedig *Farkas* Imrénél élt tovább.¹¹ Magyar irodalmunk több változatban csendíti vissza a „Le Pays Latin alap gondolatát”: a Falusi Ifjú a romlott Nagyvárosban beleszédül a hűtelen, szélcsap, szívtelen, kiszámíthatatlan kávéházi Városi Nőbe, miatta megfeledkezik a bájos és egyszerű Falusi Menyasszonyról, de a végén mégis az utóbbihoz tér meg. A mese ősrégi, ott van az olasz „Commedia a soggetto” álarcos Figuráiban, mely a Szerelem örök körláncát adja: a hű *Smeraldina* szereti a Városban szolgálatba álló falusi *Pierro*-t, de ez a szélcsap városi szobalányért, *Colombináért* bomlik, aki viszont a ledér *Arlecchino* után szalad, mire *Pierro* bűnbánóan megtér a megbocsájtó, drága, bájos falusi *Smeraldinához*.

Murger a Romanticizmus gyöngéd és finom művészetével

¹⁰ Diákország. Ford. *Maksziányi* Dezső. Bpest. 1919.

¹¹ Az Iglói Diákok és a többi serházi magyar Diákregény: S. S.

írja meg az örök témát, melyet bizvást nevezhetünk a *Montesquieu* rokonsága romantikus bájú virágának. A Szenvedély, melybe a Bourgogne egy kis mezővároskájából a Sorbonne-ra tanulni felkerülő orvoskart Diák belezuhan: éppen olyan romantizmuskori téma, mint az, hogy a fiú megtér a Falusi Lányhoz. A Városi Lány kávéházi énekes, táncoslány, a Romantizmus „Perdita Költészet“-e jelensége. *Bródy* Sándor és *Babils* Mihály alább ismertetett regényeiben is ez a kettősség ütközik ki. Romantikus megoldás, hogy a Diák boldogan tér meg a Nagyváros mámorából, a párisi Kávéházból a Falu boldog idilliumába. A *Bourgogne* költészetének varázsa ömlik el a későnyári hajnalon, melyen a fiú Párisal szakít. Ez a „Kávéházi Hajnal“ ellenképe, azé a Városi Hajnalé, mely száznyi változatban fordul elő irodalmunkban is.

A Regényben a *Quartier* regényessége él, de finomabb és irodalmibb színekben, mint a Bohémélet-ben. A Diákság és Grisette-jeik régi pincekorcsmák boltívei alatt tombolnak, a *Jardin de Luxembourg* platánjai alatt tanulnak és csókolóznak, a *Grande Chaumiére* és a *Grande Chartreuse* fehér gyertyánfái alatt táncolnak, a *Boulevard Saint-Michel-en* járják az ősi délvidéki táncot, a Farandole-t. *Claude*, a Diák a Bálsházakban és a Kávéházakban sodródik el a Falutól, a Regény fordulója egy esős, későnyári estén egy Diákkávéházban bonyolódik ki. A *Rue Vaugirard*, a *Rue Saint-Jacques* és a *Place de Saint-Sulpice* adják meg ezt a kávéházi környezetet, melyben a Diák élt. Ugyanazt, melyben az 1900-as évek Párist járó magyarjainak, közöttük *Ady* Endrének fiatalága is lepergett. Itt, a *Quartier* régi Café Chantant-jaiban élt *Mariette*, a szélcsap *Griselte*, a Diák szeretője.

*

Alphonse Daudet „*Nouma Roumestan*“-ja is *Montesquieu* gondolatának egy változata. *Nouma Roumestan*, a gazdag párisi úr valahol a Proven^e-ban egy boldog birkapásztorsuhancot fedez fel. A suhanc, *Valmajour* csodálatos régi zengésű „Proven^eale“ dallamokat furulyázik birkáinak magafaragta paraszti Flageolet-jén. A nagyvárosi urat elragadja a Provence délvidéki, napsütötte domboldalainak örök poézise. Magával viszi Párisba *Valmajour*-t, hogy üde népi művészetét Salon-ja vendégeinek bemutassa. A parasztfiút ezáltal kiemeli természetes környeze-

léből. A fiú riadtan áll a Salon csillogó lámpái alatt, a frakkok és az asszonyi toillettek, az illatszerek, a lorgnettek megzavarják. Nouma Roumestan megbukik Valmajour-ral, aki ezután elsodródik. Páris Kávéházaiban, aljas Lebújkávéházakban és Csapszékekben furulyázza el csodálatos dallamait, elzüllik és elpusztul a Városban, mint oly sokszor a *Falusi Ember*. Ezt a Montesquieu-változatot sok magyar változat megírta: Szép Ernőnek egy karcolata is ír erről.

A *Falusi östehetség* valóban sokszor pusztul el a nagyvárosi Kávéházban. Ma is az új „Demophilía“ népbarátos-lurális szellemi divata, ez a városi Álnépieskedés, ez a legújabb sütetü új *Rousseauisme* kótyagosítja meg a Parasztot és viszi vásárra Népművészetét. Ezzel megöli a Népművészetet is, az irodalmi Kávéházba belevesző Parasztot is. A Paraszt-költő sokszor *Valmajour* módjára sodródik el a Kávéházban, az Élet tehát *Daudet* „*Nouma Roumestan*“-ját másolja. A Parasztról másfélszáz éve álmodozik a Városi Kávéházban a városi Demokrácia, a Paraszt a Város ősrégi Szabadságeszménye *Ovidius*, *Vergilius*, a *Rococo* és a *Romanticizmus* óta. A Parasztot, a Falusi Embert megöli a Város és annak Kávéháza: írta *Montesquieu*, *Gvadányi*, *Tatár Péter*, *Daudet*, *Gárdonyi*, *Szép Ernő* és minden elvesző „östehetség“ a maga szegény kis életével.

Florian Kammon
Praesed.

A Budapesti Kávés Ipartársulat Pecsétje. 1875. júl. 12.

Kammon Flórián Praeses aláírása.

A Budapesti Kávésok Ipartestülete Levéltára.

A kávéházi Rémregény.

Városi Falunosztalgia és falusi Városnosztalgia. — Csárdaregény. — Kávéházregény. — Csárdabetyár és Kávéházi Széltoló. — Nagy Ignác. — Kuthy Lajos. — Abonyi Lajos. — Rákosi Jenő. — Kiss József.

A Borzalomköltészet, vagyis a Rémdráma és Rémregény ott van minden lehajtó korszak lehajtó Irodalmában. *Seneca Medea*-ja hamisítatlan órómai „Grand Guignol”, melyben a dekadens Róma lelki perverzusai gyönyörködnek. A Rémregény a biztonságát élvező, tehát szíves borzongó Kispolgár, a Plebs és az Elfínomodottak mindenholi és mindenkori csemegéje. Az 1840-es évek társadalmi válsága idején alakul ki a 17—18. századi régi Kalandorregényből, a Roman *Avantureux*-ből a Romantícizmus elkispolgáriásodó dekadens oldalhajtásául, őse a régi *Kalózregény* és az óangol Brigand-Roman, a Betyárregény.

A magyar Rémregény, akár falusi, pusztai Betyárregény, akár városi Kávéházregény, az óangol *Gentleman-Brigand-Roman*-ból gyártódott az 1840-es években. Hazug álromantikája a *Betyárromantika*. Betyárja és kávéházi Széltolója, a „Kávéházi Hős” idegen előképekből ollózott Figura. Az „Úribetyár” — „*Sobri Jóska*“ és a többi — a Csárdában vagy a városi Kávéházban: kiagyalt hazug, irodalmilag orozott Figura. A romantikus Csárdaregényt, mint óangol és ófrancia előképű Helyiségköltészetet az újabb divatú rémséges Kávéházregény váltja le. A kettő mindig összefolyik, mert az 1840-es években is van városi „Nyájas Olvasó”, ezt a Pusztá hamis Betyárromantikája érdeklí és van falusi „Nyájas Olvasó”, kit az előtte ismeretlen városi Nagykávéház izgat. Az új Rémregény egyik fele tehát divatos Faluregény, azaz *Country-Roman*, másik fele

rémséges városregény. Figurái ezért felerészben *Csárdás*, *Szép Csaplárné*, *Betyár*, *Pandúr*, másrésztől *Bűnös Arszlán*, *Kávéházi Lotyó*, *Ártatlan Falusi Ifjú*. A Kávéházi Rémmregény a „Bűnös Várost” írja le, Hőse a bűnös Városi Ember, ez azonban az 1840-es évektől, Gaál Józseftől fel *Tissot-ig*, lobogó Gatyája felett Frakkot hord.

A régi Sikerregény „Becsületes Picaro“-ja helyett a „Becsületen Csavargó” maróan rokonszenves új alakja jelenik meg, úgy mint ma az angolszász-amerikai *Hobo Roman-ban* szereplő „*Becsületes Hobo*“ és „*Becsületes Yegg*“ mellett ott van a Gangster-Roman aljas Gangstere és a Kávéházi *Gigolo*, mint új Rémmregényhős. Az 1840-es évek lendületes Szabadságregényei alján ott sötétlik a korszerű Gangster-Roman: a Kávéházi Rémmregény. Ez a korszerű romantikus Nagyregény fülledten intellectuális, búsongó, tragikusan feszült helyzeteket halmozza, ezáltal dagad tízkötetes „Kisformává”. ősei Eugéne Maria Joseph *Sue* és Alexis de *Ponson-du-Terrail* Vicomte hallatlan népszerű, mindig kávéházitárgyú Rémmregényei, fel egészen az 1880-as évekig. Mindezekben a Kávéház mint „Bűnbarlang” szerepel, már csak azért is, mert a francia és olasz *Cave*, *Caveau*, *Caverne* és a *Caverna* szók, a „Barlang” nevei hangtesteikben a *Café* szóhoz hasonlítanak.

*

Az 1840-es években a Faluból a Városba bejövő és ennek „romlott” Kávéházában Mórest prédikáló „Falusi Ember” szerepét részben maga az író veszi át. Az író az, aki a Város romlottságát korholja és pedig már nem keretes elbeszélésben, nem a korszerű Utazási Regény hagyományossá vált régi műfajában, hanem a 18. századvég óta folyton érlelődő könnyű fajsúlyú *Croquis* — a Karcolat, a Rajzolat, az Életkép, a Torzkép — műfajaiban, melyeket az 1830-as évek óta fejleszt ki az Ujságirodalom a *Petite Littérature*, a „Kisirodalom” újságírás! „Kisformájává”. A francia-párisi *Croquis* a pest-budai 1840-es évek Karcolata őse. Ez már a különböző helyeinken megbeszélte „Kávéházi Irodalom” illetőleg a Paul *Souday* által az 1900-as években a párisi *Café Tortoni* neve után előbb *Tortonisme-nek*, majd a Kávéház előtti gyalogjáró szellemi színvonalára eső irodalom törését kifejezendő *Boulevardisme-nk* nevezett irodalmi törés jelensége. Ez az az elhajlás, melyről

Honoré de *Balzac* egykorúan, az 1840-es évek elején „*Les Illusions perdues*“ című hatalmas Regényében ír. Míg a régebbi magyar Litteratura a Klasszicizmus nagy Pátoszában élt, inig a *Pillvax* rajongói az „*Ifjú Magyarország Páholy*“ politikai és társadalmi Romantizmusának ápolói: addig néhány tehetségtelen, de ügyes író ráveti magát a Boulevardisme utcai gyalogjárói szellemi színvonalára, érdekes — korszerűen nevezve „érdekfeszítő“ — izgató históriákat ír. „Torzképekében írja meg a Város és Kávéháza romlottságát. Nem azért, hogy emelkedett Várospamphletet írjon, hanem azért, hogy ezzel pénzt, minél több pénzt keressen. Ez az „Aljairodalom“ a „nyájas vidéki Olvasó“ szájaíze szerint ír. E „vidéki nyájas“ lenézi a Várost, számára tehát csemege a „Romlott Város“ torzképe. Az „erkölcsös“ Vidék az 1840-es években jóleső, csiklandós borzongással olvassa a „Pest erkölcstelen-ségéről“ álszentesen prédikáló erkölcstelen Szennyirodalmat és kandi sóvárgással éli ki titkolt, lefojtott Nosztalgiáit a Bűn ama maró költészete után, melyet ravasz, ügyes „írók“ és még ravaszabb és még ügyesebb Kiadók szállítanak neki.

Ez az Aljairodalom a gyönyörűen fejlődő, épülő, sugárzó, üde fiatalságában pompázó, az 1840-es években újjászületését élő Pestre ír alacsony és otromba Csúfost. Ez a „Várospamphlet“ silány és otromba torza *Montesquieu* keserű, töröttlelkű, vigasztalan 18. századvégi Várospamphletjének is, de *Gvadányi* József gróf korholó, patriárkális hangú, ám derűs bizakodásban felolvadó pompás, örökértékű magyart Virtusának: a nemesveretű Kávéházpamphletnek.

Pest Kávéházai az 1830-as évek végétől kezdve a Reformkorszak minden szabadelvű szép magyar Ideájának melegágyai. A Cégerek heraldikája mély jelentőségű művelődéstörténeti tartalmat hordoz. Mélyreható városművelődéstörténeti .Jelkép, hogy a pesti magyar Reformkorszak szellemtörténetileg olyan hatalmas szerepet vivő Kávéháza, a későbbi *Pillvax*, megnyitásakor az *Újjászületés Kávéháza* cégérnevet viseli, tábláján, a régi Urak Utcáján, ez a címernév ragyog aranyos betűivel: „*Caffée Renaissance*“. Ez az Ifjak Kávéháza, mint a velencei *Quadri*, a *La giovane Italia* véresemlékű Café-ja. 1848 Martius Idusán: *A' Forradalom Csarnoka*“ lesz a neve. A *Kávéforrás* az ősrégi párisi irodalmi Kávéház, a *Café de la Source* cégérnevét viseli: a lehiggadt, jómódú, külföldi lapokat olvasó

belvárosi német és a hazafiasságával öltözetben, szakáll- és bajuszviseletben, neve elmagyarosításában és „Pesti Magyarító Egyletével” tüntető leopoldvárosi polgári Zsidóság „gyűlhelye”. A franciás műveltségű középosztály a saját szellemi cégérjét a leopoldvárosi *A Páris Városához* cégérezett Kávéház cégére alatt találja meg. A Diákság az „Új Török”, illetőleg a „Fiatal Törökország” „Szofta” vagyis Diákmozgalma reformtörekvéseinek nagy és bölcs Padisahja, a Világos után felejtethetlenné lett nevű fiatal *Abd-ul-Medsid* Padisah lovasképe, a *Török Tsászár* cégére alatt gyülekezik. A filozófus Diákok a Szeminárium Utcájában az *A' Philosophushoz* cégérezett Kávéházban rajonganak. A Feldunatoragyogó Kávéházairól a Külföld utazóinak százai írnak elragadtatással. Pest élete Kávéházaiban lüktet. 1840-től kezdve Pest jellemző, városiaságának, Urbanitásának, Kisvárosból gyönyörű Nagyvárossá válásának jelképes helye a Kávéház. Ugyanekkor a Szennyirodalom alacsony Pamphletje silány Antiurbanitást űz a pesti Kávéház ellen. A Falu az 1840-es években sem fokhagymás kalbászait, sem karcos bora pintes flaskáit, sem törkölypálínkáját nem találta meg a pesti Kávéházakban, hol is öblös hangon beszélnie nem lehetvén, a Kávéházat magyartalannak bélyegezte. Azt a Kávéházat, melynek Demophiliája a Faluért rajongott. Az Aljairodalom a Falu felfogását is képviseli.

Ennek az Aljairodalomnak egyik képviselője a töröttlelkű, kishivatalnokból lett, rengeteget kereső Nagy Ignác, a másik a züllöttéletű irodalmi Selyemfiú, *Kuthy* Lajos. *Montesquieu* és *Gvadányi* kávéházellenes Várospamphletje az ő színvonalukig süllyedt le a pesti Boulevardisme hatása alatt. Igaz, hogy a Kávéházban az Élet egész piaca ott nyüzsög, tehát a Kávéháznak — mint magának az Életnek — megvannak a sötét zugai és foltjai is. Nagy Ignác és *Kuthy* Lajos azonban csak ezeket keresik, láttatják és írják meg. Formában kifejlesztik a „pesti Karcolatot”⁴¹, de a párisi *Chronique Scandaleuse* silány botránykrónikásainál nem többek. *Sue* párisi Rémregényeit ők ültetik át magyarra. Fejlődésük a leíró Karcolat formájától a cselekményes Regényig jól követhető. Regényeikben már ott van az Utazási Regény formája: a Hortobágyról jövő „Falusi Ember” az, akivel zagyva és tehetségtelen, éppen ezért hihetetlen sikert érő fércelményeik pesti kávéházi kalandjai megeshetnek. Fonák képzeletük csak fonákságot lát, amit a foná-

kok gyönyörűséggel habzsolnak a *Hevesi* Lajos által — a „Kávéforrás” 1860-as évekbeli asztaltársa által — az 1890-es években „a derék Mayer úr” korszakának, a „*Biedermayer*”-nek nevezett zavaros évek idején. Amit *Nagy* Ignác és *Kuthy* Lajos írt, az nem társadalmi Szatíra, csak Ponyvalitteratúra. Olyan, mint a későbbi Detektívregény és a mai Irodalom megölője, a mai Colportage-Regény, a Ponyvairodalom.

*

Mindez pontosan kiütözik *Nagy* Ignác 1844-ben megjelent *Torzképek* című karcolatos gyűjteményében. Itt is olyan sötét „ördögi” képet rajzol a pesti kávéházi életről, mint a két év múlva, 1846-ban megjelent *Magyar Titkok-ban*. A különbség csak az, hogy a „*Torzképek*” önálló „Életképek”. Korszerűségük és egyébként jelentős kortörténeti apró adataik közvetlen hatását azonban nem zavarja irodalmiatlanságuk.

A négy vaskos füzetben megjelent sorozat¹ színes, sötét-tónusú kőrajzú borítékain Ördögök, Lidércek és egyéb pokoli fajzatok nyüzögnek a korszerűen divatos „*Satanique*” és „*Diabolique*” stílus kifejezésére. *Nagy* Ignác pesti képei kávéházi vonatkozásaikban is ilyenek. „*A jelenetek a munkáséletből*” *Le Sage* módján egy pesti ház fedelét emeli fel. A gazdag főnemes úr puha török kereveten heverészve, illatos teát hörbölget jamaicai rummal és friss soroksári vajjal, nője illatos Kávét iszik, a gyermekek Chocolate-ot kapnak. Reggeli után férj és feleség külön-külön szerelmi kalandjaikra indulnak. A padlásszobában lakó házaspár gyermekei reggeli nélkül mennek az iskolába, a kishivatalnok férj két zsemlyét vesz magának a zsemlyesütőnél, egy garason megveszi napi burnótszükségletét, egy Kávéházba tér be, ott egy kis porció Kávét fogyaszt, elolvassa a reggeli lapokat és hivatalába siet. Az aszszony ura távoztakor Kávét főz magának, kiöltözködik és szeretőjéhez siet. A családi élet szétzüllik a fényes lakásban és a szegénység tanyáján is. Életüket és Kávéjukat a *Torzképek* címlapján látható Ördög, a korszerű Kávéházi Ördög kavarja. Ez ott van a legelső pesti „*Boulevard Újság*”, a zsaroló és „vágó” *Pesther Mephisto* címképén és nevében is 1847-ben.

¹ *Torzképek*. Pest. 1844. I. 245. 299. II. 255. 307. III. 12. 79. 113. o.

„Az *Agglegény*“ egy epés, gonosz ember pesti napját írja le. Reggel a Kávéházba siet, reméli, hogy „ott sikerülend valakinek terhére lenni s ezzel epéjét meghiggaszthatja“. Egy lapot olvas, háromra rákönyököl és egy mosolygós képű, kedves, pohos kis öregúrnak, ki őt nyájas, kellemes arcvonásokkal kérleli, majd sárga és fekete burnóttal is kínálja, semmi kérésre nem engedi át a bitorolt újságokat.

„Az *Uracok*“, gazdag Jurátusok és Diákok egy forró nyári délelőttön egy váciutcai Kávéház előtt — ez a *Korona Kávéház* vagy a *Hét Választó* — üldögélnek a pádon. Öltöztük díszes, lábaik egymásra horgasztvák, hatalmasakat ásitanak — talán a közelgő szigorlatokra való tekintetből sokat tanultak az éjszaka? Bajuszaikat pödrik, botocskáikkal a követését verik, mind unalmasan lankadtak, de minden arramenő helyre szobalányra csípős megjegyzéseket tesznek, úgyhogy az asszony nép messze elkerüli kávéházi Hüselőjüket és az utca túlsó oldalára megy át. Az egyik bémész ifjú kávéspoharát felbillenti, Kávéja belefolyik új szalmakalapjába, onnan nadrágjára és cipőjébe. A Hüseldéből a Dunapartra mennek az Ifjak, a Hajóhid előtt nagy csoportosulást látnak: egy Uracson hídpénzt követelnek a hidőrök. Ez nem akar fizetni, mert azt állítja, hogy Jurátus és Nemesember. Ifjaink felismerik a zsidó gabonahajhászban az egykori kávéházi gyufaárust és alaposan elbotozzák. Ezután betérnek egy dunaparti Kávéházba, melynek Kávésa a Vendégszolgákat eltiltotta a magyaros bajuszviselettől és maga is német módra borotváltatja bajszát. Elhatározzák, hogy megleckéztetik. Egy pohár vizet kérnek, „Kávés! Hol a Kávés!“ kiáltják. A bajusztalan Kávés előáll. „E víz meleg és poshadt!“, kiáltja az egyik Uracs és a Kávés arcába önti a vizet. „Hah, ön a Kávés? kérdi bámulva, én azt hívém, ön egy tejfelesképű utcai siheder, mert bajszot nem hord!“ E leírás a német Pestet hasonló kávéházi verekedésekkel magyar viseletre kényszerítő Jurátusok egykorú kuruckodásainak rajzolata. Az Ifjak erre elhatározzák, hogy átússzak a Dunát. Nagy Ignác itt leírja azt a pesti „Stiklit“, mely az egykorú pest-budai Újságok közlése szerint tényleg megtörtént.² Az egyik víg pesti Uracs ugyanis a kávéházi tekézés helyett a Duna

² Az esetet közli Siklóssy László: Pesti uracsok .átússzak a Dunát. Pesti Hírlap. 1933 máj. 28. (Vasárnap.) *Haranghy* Jenő rajzaival.

átúszását javallja. A Dunán dereglye kíséri át a nyári pajkosokat. Csakhamar elérik a túlpartot. Ugyancsak megéheztem a' hideg vízben, jerünk kávézni! — mond az egyik, Dicső gondolat! — a másik. Az Ifjak nem sokat teketóriáznak, főleg mivel meggondolják, hogy a pesti Dámák is meztelen karokkal és övig kivágott ruhában díszelnek a Dunaparton, a táncosnők pedig úgyszólván egészen meztelenül ugrándoznak a Theátrumban, Budán különben is kevés ember járkal. *„Ily nyomós okoskodás ellen nincs mit szólani! — úgymond a Karcolat. — A' Kávéházba megyünk, néhány száz lépésnyire a Duna partjától. Szerencsétlenségünkre sok emberrel találkozunk, az öreg asszonyok köpködnek, a fiatalok pirulva fordulnak el, a férfiak pedig bosszankodnak. A Kávéházba lépünk. Két öreg úr hírlapokat olvas és csodálkozva méreget végig bennünket. A Kávés hitvese elpirul, de nem nagyon haragszik, ami egyébiránt igen természetes, mert a vendégekkel illedelmesen kell bánnia, akármilyen öltözetben jelennek is meg nálla. Az öreg urak egyike illetlenségről. utoljára rendőrségről morog valamit. Mit nekünk rendőrség, mi Szabad nemes emberek vagyunk! Nem született még még azon ember, ki által magunkat az isteni szabadság gyakorlatában háborgattalni hagynák! Az öreg úr elnémult s mi a' reggelizés után a' Duna partjára sietünk, csolnakunkba ülünk 's szabadságunk büszke érzetében vígan eveztetjük magunkat Pestre'’.*

Mint *Siklóssy* László is közli, a mindig különködő — de mindig érdekesen különc — fiatal *Széchenyi* István gróf 1821 április 21-én megfürdött a Dunában. Ezt a tavaszi tréfát a pesti Polgárság fejcsóválva bámulta meg. *Siklóssy* László, a fiatal „*Stefi gróf*” eme „stikli“-jében az angolos Sport áttörését kívánja meglátni. Véleményünk szerint ez semmi más, mint az egyes londoni Céhek fiatalsága által máig hagyományosan üzött régi céhbeli Mesterlegényavató szokás emléke, melyről a fiatalságában erős angolos *Snobisme-t* valló fiatal *Stefi* gróf bizonyosan tudott. A célú fiatalság ősi mesterlegényszokás szerint a *London Bridge* alatt fején kürtőkalappal és frakkban úszik egyet. A németek az ilyen „mesterlegényes“ tréfát máig „Burschikoses Kunststück“-nek nevezik, ami annak „Legényremek” eredetére mutat.² Ami az Ifjak tényleg megtörtént

² A kassai „Vizbebuktatás”: M. M. és S. S. „Simplicissimus“ és „Mészárosremek“. A szokás alapja a Vizpróba és a büntető Vizberítés emléke.

tréfáját illeti, az sem egyéb, mint a teljesen korszerű párisi kávéházi „*Dandysme*“ pest-budai jelensége, mint az egykori kávéházi „*Lion's*“ korszerű „Hihetetlenjei“-nek, a kávéházi „*Incroyables*“-nek a Polgárt elképesztő tréfája. Ez az a diákos, romantikus „*Épater le Bourgeois 1*“ — a „Polgár falhoz állítása“, melynek huncut kávéházi tréfáiról Henry *Murger* 1841-ben lejátszódó, 1848-ben megjelent erősen kávéházi vonatkozású Diákgregénye, a „*Scènes de la Vie Bohémé*“ ír. Ez jelent meg 1897-től kezdve *Hellai* Jenő fiatalkori, pompás pesti kávéházi Regényeiben, *Murger* félreismerhetetlen hatása alatt. Ezek azok a kávéházi tréfák, melyeknek nagymesterei a fiatal *Kosztolányi* Dezső és *Karinthy* Frigyes, „*Friczi* és *Desiré*“ voltak a „*Newyork*“ és „*Baross*“ Kávéházakban, melyekről *Kosztolányi* Dezső az „*Esti Kornél*“-ban megemlékezik. Ez a pest-budai dunai *Braode* egyébként „gyalogos“ mása a futóbolond módjára nyaktörő lovas „*Bravade*“-jaival a polgári Pest-Budát elképesztő dúsgazdag biai Földesúr, *Metternich* Hercege veje, Szlavniczai gróf *Sándor* Móricz hírhedt „Kunstsztikli“-jeinek; ő is átúszta a Dunát, sőt a zajló jégen is átlovagolt a dunaparti kofák, gesztenyesütők és csizmadiainasok tapsai közepette. A pesti Városkapitánynak fittyet hányó Uracsokról szóló megjegyzések Nagy Ignácznál a polgári Kritika csillámaikat mutatják a Rendi Kiváltságokkal visszaélő Ifjakkal szemben. A váci-utcai „Korona Kávéház“-ban tanyázó pesti „*Arany Ifjúság*“ egyébként még az 1880-as évek végén is hasonló tréfákkal tartotta rémületben a Váci-utcát, mint ezt a Szomaházy István által leírt, a *Fiume* Kávéházban megtörtént eset mutatja. A *Stikli* alkalmasint a budai *A' Hídhöz* cégereit Kávéházban esett meg. Az Ifjak a 17. századi londoni kávéházi Verekedő Club-ok, a „*Hawcubiles*“ és a *Tityre tu's*, a párisi *Craqueurs* pesti kávéházi utódai, mert kávéházi Virtuskodásainak némi politikai-nemzeti színezete is volt.

Az „*Orvosnövendék*“ egy pesti Medikus egy napját örökíti meg. Az ifjú jómódú diák, a káros pesti szenvedélyeket egy Kávéház kártyaszobájában tanulmányozza. Leírja a gazdag öregurat, aki pénzét szemrebbenés nélkül veszi el a kávéházi Pharaon, a szegény kártyás ördögöt, aki sóváran tekint az ezüstgarmadákra, a jogászdíákot, aki a Politikát a „*Priyorszky*“ Kávéházban, a későbbi „*Pillvax*“-ban tanulmányozza, itt pedig apja pénzét veri el.

Az „*Arszlánnő*“ című fejezetben a közügyeknek élő, a férfiakat majmoló nagyvilági és az ezt majmoló középosztályú pesti Dámát írja le. Utóbbit viszont — úgymond *Nagy Ignác* — a hivatalnokaké majmolja, csakúgy, mint a nagy közéleti férfiakat a többi kis közéleti férfiú. Ezekről egész tanulmányt lehetne írni, ez a *Majmológia*, a majmolás tana. A középosztályú *Arszlánnő*: a „divatos Delnő“, a gazdag nagyvilági Dámák életét majmolja. Reggelét ő is piperészkedéssel tölti, léha, negédes, csinos. Férje a hivatalában ül. „*Nagyúri hölgynek hinnéd, ha a Váci-utcán kardos, sujtásos hajdú kísérné* /“ Fogata nincs, tehát Omnibuszon jár. Végigsiet a Váci-utcán s a Nagy Híd-utcán bekanyarodik a Német Színház hátsó részéhez, a Duna felé, ahol a Színház Kávéház van.⁴ Innen indul a Társaskocsi a Hajóhídon és a Budai Fő Úton⁵ a Császár Fürdőhöz. A Társaskocsi késik, tehát az *Arszlánnő* végigsétál a Kávéház előtt, hol sok *Arszlán* ül „illatos reggeli Kávéja mellett“. Egy üresfejű, de remény telj esen bodor üstökű *Uracs* megnézi a csinos *Delnőt*, leveri illatos *Hawannah* szivarja hamuját, megsimítja dús barkóját, bemutatkozik a *Hölgynek*. Ez szívesen fogadja az udvarlást. A Társaskocsi előáll, maszatos, kiabáló népség telepszik rá, zsidóné libát visz ölében, a természetes polgárnő lármás kislány szilvát majszol, az elegáns *Arszlán* hófehér nadrágját összerugdálja és szilvalétől maszatos tenyere foltját rányomja a nadrágra. A *Hölgy* a Fürdőben elvegyül az *Uracs*csal a sokaság között.

A *Figura* számtalan változatban van ott *Heltai* Jenő és utánzóí későbbi *Karcolataiban*, korábbi változata ott van *Czuczor* Gergelynél is.⁶

Az „*A Naderer*“ című *Torzkép* a kávéházi „*Besúgó*“-t írja le. *Nagy Ignác* elmondja, hogy a „*Naderer*“ az, aki a kávéházi zsebtolvajok által ellopott zsebórárt jó pénzért visszaszerzi. A „*Torzkép*“ beállítására szerint ez a *Naderer* a tolvajok cinkosa. Megkapjuk a „*Pénzhajhász*“ leírását is. Ez a könnyelmű kávéházi kártyás *Uracs* drága aranyórájára százforintos kölcsönt „szerez“, illetőleg azt maga adja, de azt hazudja, hogy abból hatvan forint a kölcsönadónak fizetett kamat, a negyven

⁴ Vagyis a mai Hangli helyére érkezik.

⁵ Ez a *Kratoctwill* Kávés Omnibusz-vállalata. L. o.

⁶ *Heltai*: A tökéletes feleség.

forintból pedig minden forint után levon egy garast. Az Uracs a Kávéházban azonnal eljuttassa a pénzt. Ha nyer, óráját visszálthatja, sőt a Hajhásznak még búsás borralalót is ad. Így szerez a Kávéházi Hajhász vagyont.

A *Naderer* fenti beállítása nem egészen helyes, mert ez tulajdonképpen a mai „Magánnyomozó“ őse. Rendesen vállalkozószellemű óbudai zsidó volt, aki pénzért végzett nyomozásokat. Közülök sok a bécsi *Geheim-Polizey* hivatalos Spionja is volt. Az elnevezés a bécsi Argöt-ből került Pestre. A *Hajhász* az olasz *Agente*, az Ügyködő, az Ügynök nyelvújításkori neve: pénzügynök, gabonaügynök. A szó később „Pelhajtó lett. Tisztességes „Gabonahajhászok“ ültek a Wurm Udvar Kávéházában és a Zsidópiacon levő örmény Gyertyánffy Házban — ez a mai Anker Ház — levő Zsidó Kávéházban.

*

Nagy Ignác a karcolatszerű „Torzképek“ után regényformában írta meg a pesti élet Torzát. 1846-ban megjelent „*Magyar Tilkok*“⁷ című Rémmregényével jelenik meg irodalmunkban a „NagyvárosRegénye“, a társadalmi Regény ama fajtája, mely a Nagyváros bűnös társadalmát rajzolja. Ez a regényforma a régi „Csavargó Regény“-nek, a spanyol *Novella Piccarresca*-nak újkori hajtása, a mai „Bűnügyi Regény“-nek őse, az a kétesértékű műfaj, mely csak izgató és „csak érdekfeszítő“ tudott és akart lenni, könyvsikerre számított és a nagy tömegek ízléstelenségére alapította jól bevágó vállalkozását. Az 1840-es évek eme Ponyvairódműből a betegesen hangolt lelkű *Nagy Ignác* és a züllött életű *Kuthy Lajos* egy-egy regényét mutatjuk be. Mindketten ügyestollú emberek, írásaikkal nagy népszerűséget és igen sok pénzt szereztek, tehetségtelen, ám egyes másolói a párisi Rémmregény megalkotója, *Joseph Marie Sue* — írói nevén *Eugène Sue* — világhírré vergődött francia ponyvaregényeinek. *Sue* — a volt francia tengerész-katonai orvos — a kalandos „Tengerészregény“, majd a társadalmi Erkölsregény kalandos, érdekes, de művészietlen és irodalmiatlan nagy ponyvastílusának megteremtője. 1831-ben megjelent *Athar Gull* című Kalózzregénye 1846-ban, 1841-ben

⁷ „Natter: *Vipera*.“ V. ö. a pesti kávéházi kémkedésről szólókat.

megjelent *Mathilde-je* 1843-ban már ott van magyar fordításban. Az 1842-ben megjelent *Les Mystères de Paris-ból* egyszerre gyárt egy-egy regényt Nagy Ignác, a budai helytartósági számvevő és *Kuthy* Lajos, a pesti kalandos. Mindkét regény 1846-ban, úgyszólván egyszerre jelent meg. Egyik silányabb fércelmény a másiknál, szempontunkból azonban — korrajzi adataik révén — elsőrangú források az 1840-es évek Pestje kávéházi életére vonatkozólag. Mindkettő a régebbi kisvárosi Pestnek Nagyvárossá átvádolása idején jelentkezik mint városi tárgyú Regény, a Faluregény Romanticizmusa haldoklása idején. A városi embert a Pusztá érdekli, de kezdi érdekelni a Város is, a Kisváros pedig mohó érdeklődéssel kandikál be a Nagyváros élete lezárt kapuin. Ezért a két Regény két-fenekű: megadja a Falunak a Városiasságot, a Városnak a Falusiasságot. Ezért úgy *Nagy* Ignác, mint *Kuthy* Lajos írása a Romanticizmus őstalajáról, a tiszántúli „Pusztá“, a Hortobágy világából indul ki. A két Regény még nem tud elszakadni a Csárda és a Betyár regényességétől, tehát mindkettő átmenet a Falu és a Város, a Csárda és a Kávéház Romantikája között. A Városi Ember, a pesti Polgár az 1840-es években fedezi fel önmagát, a régi kispolgári Pestnek ekkor születik meg a maga „nagyvárosi“ öntudata. Az a franciás-párisi hangulat, mely az 1840-es évek Pestjének egyik alaphangja, Pestben ekkor fedezi fel a „dunaparti kis Páris“ mását. Ebben a hangulatban természetesen igen sok a túlzás és a nagyítás, a pesti közhangulat azonban gyűlöli Bécsset és így inkább párisinak vallja magát, mint Bécs szellemi lerakatának. A 18. századvégi első pesti „Parisisme“ még bécsi szűrésű, ez a második már a pesti Bécsellenességből fakad. A „harmadik Parisisme“ *Ady* Endre fellépésekor már politikamentes, „l’art pour l’art“ Párisiasság.

A Reformeszmék tavaszi szelei Párisból fújnak: ezért „párisias“ *Nagy* Ignác és *Kuthy* Lajos versengő divatos ponyva-terméke. Mindketten rengeteg pénzt keresnek fércírásaikkal. Mindkét regény „a Bűnös Város“ regénye. Míg a régi „Novella *Picarresca*“ a „Csavargót“ glorifikálja, addig az új Rémmegény csak „ördögi“-t lát Pest egész életében. *Nagy* Ignácot törött lelkiélete a sötét fertelmek leírása felé vonzotta. A regényes korhangulatot viszont izgatta a rejtelem, a bűn Romantikája. A Kávéház mint „Bűnbarlang“ jelenik meg a pesti

„*Chronique Scandaleuse*“-beu, a „*Gil Bias*“ átpestiesített, silány utánzatában.⁸ A Kávéház „Bűnbarlang“, gyilkos „Oroszlánok barlangja“, vagyis „Arszlánbarlang“, Bűntanya, Kártyabarlang és „Hajhászok klubbjá“, mint Nagy Ignác ezt számtalanszor leírja. Mindez a francia *Caveau* egyszerű fordítása, lefordíthatatlan szójátékkal: a *Caveau* Barlang, ámde hangtete a Café-hoz hasonlít. A Kávéházban „Arszlánok“ ülnek, a Kávéház tehát „Arszlánbarlang“. Igaz ugyan, hogy a francia „*Lion*“^{1,1} szónak semmi köze az Oroszlánhoz, mert az „*Lyonnais*“-^ „Lyoni Nemest“, talmi Nemest jelent, a „*Lyonnaise*“ pedig nem Nöstényoroszlán, hanem magát Dámának kiadó Lotyó. Nagy Ignác azonban a köztudat népies etimologizálása hatása alatt áll.

Nagy Ignác Regényében egy zavaros história keretében egy vidéki ifjú jön fel Pestre az Alföldön keresztül. Ki ez az Ifjú? Ez is „titok“. Nagy Ignác csak annyit árul el róla, hogy ő a „*Szürke Zsák*“. Ha nem csalódunk, *Béranger* versének címét — „*Le petit hömmé grise*“ — a „*Szürke Kisember*“ — adta e szellemtelenség ötletét. Nagy Ignác úgy látszik az angolos „*Szürke zeke*“, a „*Sacco*“ nevét egyszerűen „*Szürke Zsák*“-nak fordítja le. A „*Szürke Ember*“ — „nevezzük őt Bendé“-nek, írja a pesti *Sue* — valami zagyva históriának lesz bosszuló, büntető leleplezője és felfedezője. E história főszemélye egy *Beatlini* nevű olasz kalandor gróf, a Wurm Kávéház hírhedt kártyabarlangjának hőse, azonos személy a Kávéház egy másik kalandorával, az álbáró *Palmer-rel*, egy *Zlatár* nevű „riipők“-kel és óh szent Betyárromantika! — *Sobri* Jóskával, az 1840-es évek fércirodalma elmaradhatatlan alakjával, aki ott van *Szigligeti* „Két Pisztoly“-ától és *Gaál* József Beszéleyeitől kezdve minden egykorú vadregényes írásban. Sőt — a pesti „*Két Pisztoly Vendégfogadó*“ züllött Kávéháza is ott van a Regényben, nem mint Kávéház, de mint fejezetcím. *Szigligetinél* a „két pisztoly“ két valós pisztoly, ám utalás a hírhedt Kávéházra. Nagy Ignácnál is két banditapisztoly a fejezet címe de utalás *Szigligeti* népszerű „Két Pisztoly“-ára. A korszak Regényességének így válik elengedhetetlen irodalmi kelléktár! darabszámává a züllött Kávéház. A „*Szürke Ember*“ viszont

⁸ Nagy Ignác életírói abban keresik az író sötét hangulatainak okát, hogy apja állítólag fia titkos házassága miatti izgalmába halt bele.

mintha Adalbert de *Boncourt-Chamisso* „Dér graue Manó-jára, a *Peter Schlemihl* „Ördög“-ére is visszanyúlna. Titokzatos, rejtelmes Bosszuló. Felbukkan a Kávéházban és „büntet“.

„*Titok*“: *Nagy* Ignácnál felfedni, leleplezni való érdekes tény. Ezt ő maga magyarázza meg így egy lábjegyzetében.⁹ Regényszerű „Report“ ez az írás: „Életkép — Torzkép és Árnykép“ — mint írónk maga nevezi. Valójában azonban a rendes Vidéki Ember elképpesztésére való franciás „Épater le Bourgeois“. Jellemző, hogy *Sue* Regényeit a Vidéken: Kolozsvárott előbb adják ki, mint Pesten. A Vidéket izgatja a rejtelmes, titokzatos Pest. „Pest, feketére fest l“ Ez a Vidék felfogása Pestről. Felesleges bizonyítgatnunk, hogy a korszak egész hangulata még mindig városellenes. És mint azt bőven láttuk, a „Falusi Ember“ szemében a városi Kávéház lévén a Város jelképe: természetes, hogy a „Vidéki Ember“ kávéházellenes.

Érdekes, hogy úgy *Nagy* Ignác, mint *Kuthy* Lajos regénye a Pusztáról kanyarodik fel Pestre. Pusztai-csárdai kalandok után városi-kávéházi kalandok következnek. A „Szürke Ember“ orrát a pesti csatornák illata csapja meg. Ez az első, amit Pestből tapasztal. Első pesti reggelét Kávéházban tölti, ahol őt — aki a Kávé ellensége — hamis, csapnivaló Cikóriakávéval csapják be. Első estéjét már egy züllött kávéházi bűnbarlangban tölti.

Új elem a kávéházellenes-városellenes hangulat eme új hangjában, hogy *Nagy* Ignác Pestet mint elzsidósodó várost mutatja be. Míg a 18—19. század átmenete „Falusi Ember“-es irodalmában Pest mint „Németváros“ szerepel, melynek Kávéházaiban „Német Polgárok“ ülnek, addig *Nagy* Ignác és *Kuthy* Lajos rosszhiszeműen torzító írásaiban Pest „elzsidósodó város“ és Kávéházaiban „csupa zsidók“ ülnek. E zsidók persze „uzsorások, hajhász Ágensék, rablók cimborái“. A két írónak egy jó szava nincs Pest életéről, de egy jó szava sincs Kávéházairól sem. Ha valaki a szépirodalom Antiszemitizmusa történetét egyszer feldolgozza, *Nagy* Ignác és *Kuthy* Lajos neveit fogja a sorban legelsőkké közé elhelyeztetni. Ez a hangulata *Bernáth* Gáspár — a híres *Bernáth* Gazsi — *Kléh* István és *Nagy* Sándor későbbi pesti antiszemita írásainak is.¹⁰

⁹ VI. 60. jegyzet.

¹⁰ V. ö. *Kecskeméti* Ármin: A zsidó a magyar szinmiirodalomban. Bpest. 1896.

Mindettől, e korszerű sikerhajhásztól és annak sekélységeitől eltekintve, a két Regény és Nagy Ignác Torzképei elsőrangú adalékok Kávéházainkra nézve. Igaz, hogy a képek torzítottak, de mégis olyan színeket őriztek meg, melyeket másutt hiába keresnénk. Ne felejtsük el, hogy a „Genre“: az Életkép, Árnykép, Torzkép, Karcolat, Report pesti magyar ujságirodalmi formájának Nagy Ignác a megformálója. Regényét csak ebből a szempontból értékeljük.

A Regény ugyanis nem több, mint sekélyes cselekmény által pongyolásan összefércelt pest-budai Életkép. Minden benne van, ami Pest-Budán furcsa, züllött, különös, illetőleg „érdekfeszítő“: állatsereglet, bérkocsis, városerdei dalárvacsora, a Hajóhid hajóiban és a csatornáknak alvó sepredék élete, a városligeti Köröndön lányait közszemlére kitevő férjvadász anya, cigányok, rácok, zsidók, görögök, koldusestély, a Király-utca orrcsavaró illatai, népünnepély a Rákosmezőn, mulató népség a „Stattvájgli“-ban, vagyis a Városerdőben, állatvédő Egyesület, zsibvásár, szipolyozó háziúr, „Daguerrotype“ fényírdász, újdondász, gőzhajó, razzia, bordélyház, tabáni kurta korcsma, városhajdu, szabóműhely. Természetesen mindenütt ott szerepel a sok *Kávéház*: mint Kéjbarlang, Bűnbarlang, Kártyabarlang, Hajhászbarlang.

A kalandos, betyáros-zsidós-csaplárnés-kompos, *Gvadányi „Nótáriusa”* utazására és *Gaál József „Peleskei Nótáriusára”* emlékeztető lóhátas utazás során Pestre bekocsizó titokzatos Szürke Ember egy pesti Vendégfogadóban száll meg. Másnap megreggelizik a Vendégfogadó Kávéházában.¹¹ „Kávézáshoz láttam, mivel én kávé-t sohasem szoktam inni. Ha valaki talán ellentmondást látna ezen állításomban, annak megnyugtatóására azt válaszolom, hogy mindazok, kik nem akarnak Kávé-t inni, a pesti vendéglőkben mindig csak azt kérjenek, mert meg lehetnek győződve, hogy azon fekete lében minden egyéb lesz: csak Kávé nem.” Ez a régi tréfa azóta is számtalan változatban él. Itt a Vidékről jött „Falusi Ember” kávéházzellenességét fejezi ki. A „Szürke Ember” mint a *Montesquieu* óta erkölcsbíraskodó kávéházi Moralista járja végig Pest Kávéházait.

¹¹ I. 1. XII. 31. X. 49. 58. XII. 83. o.

Egy este néhány „úgynevezett barátja“ unszolására a „*-i kávéház játéktermébe ment. Az erről szóló fejezet címe „Rablóbarlang“. A terem pompás világításban ragyogott, az uracsok itt nem dohányoztak, hogy a gyilkos játékot teljes figyelemmel kísérhessék. Eleinte csak apróbb játékok folytak a Rablóbarlangban, melyből „nem bitófára, hanem hintóba lépnek ki a nagy bűnösök“. A banktartó egy kopasz öregúr. aki a Kávéstól bérlti a bankot, átutazó kalandor kártyaművésztől búsas hasznót hajtó új fogásokat tanul, pénzét lenge erkölcsű színésznékre költi. Segédje szikár, szótlan, fukar férfi: *„testét a férgek, emlékezetét a feledés öröklendi. Vért fagylalo ama halovány ifjú példája, ki atyai örökét itt verve el, anyját koldusbotra, magát tömlöczbe jultalandja. Ama görbedl fiatalember: családapa, hivatalviselő, Hópénzét a zöld asztalon harácsolja el, Neje éjjel-nappal sir és dolgozik. Ez ifjút a Duna hullámai nyelendik el“* Az „árnyrajzot“ a banktartó fizetett áljátékosainak leírásai egészítik ki. Köhintéssel, gombjaik érintésével titkos jeleket adnak a bankosnak. Van itt sok ácsorgó néző, pénzkölcsönző uzsorás: bordélyházi hajhászok, zsebtolvajok a bankos albérlői. Az asztal körül nincs rang, inas ül főúri gazdája mellett, hivatalnok alárendeltje mellett, a rendőrök nem merik észrevenni főelőjáróikat. Az élet éjfél előtt kezdődik. Mindez pontosan azt írja le, amit a „Bűnös Budapest“, a „Budapest éjszaka“, a „Kártyázó Budapest“ címekkel jelentkező „Bűnügyi Riport“ ponyvatermékei írtak le az 1910-es években.

Az „Esti multságok“ című fejezetben Nagy Ignác a „*pesti estében szivviditólág feltüenedező multságokat*“ írja le, melyekben „*a boldog pestiek gyönyörködnek is minden este, hacsak patkószeges eső vagy csákányos fürgetegek nem hullanak a felhők közül. Egy nagy vendéglő étterméből víg zene harsog, az ajtóban csavargó várja a kibérelt kolduló gyereket. Az apró csapházakban némberek gajdolnak, züllött öreg pincér jelzi a „Kopó“, vagyis a Rendőrbiztos közeledtét, a kártya és a „Hanzli“¹² eltűnik. Egy pár nagy Kávéházban is illy modorban mulatnak, azon különbséggel, hogy ezekben ezrek harácsoltnak el. A Rendőrség a nemesemberekre nem verhet kovács által honi vashól kovácsolt karperecét. E fényes bünbarlangoknak haszna az, hogy*

¹² Kézibilliárd. *Handziel-Spiel*, ebből: *Hanzli*, kézzel dobott Billiárd, a *Giúoco déllé Bocche*, a „Lyukas Teke“ őse.

sok ember lett bennük öngyilkos, olyanok, kik sorsukat megérdemlék“¹³

A „pesti naplopókat” Nagy Ignác három csoportba osztja, ezek: az Arszlán, vagyis *orcátlan Uracs*, aki a Kávéházakban él, azután a pesti *Ripök*, végül a *Kapcabetyár*. Utóbbi lezüllött Diák, cselédkönyveket hamisít, Uracsok számára uzsorást hajt fel, a Kávéházak falához támaszkodva lebzsel és a hamiskártyások kávéházi hajhászait értesíti, ha jópénzü alak közelget. Leírja a „Városhajduk“ és az alabárdos, lámpás „Virrasztók“, vagyis rendőrök és éjjeli őrök által végrehajtott „éjjeli madarászat”-ot, melynek során két uracsos kinézésű áljuristát kötöztek meg, kik egy elővárosi kis Kávéházban hamisan kártyáztak. Leírja a pesti és budai part közötti vicinális forgalmat lebonyolító „Buda” gőzhajó fedélzetén izzadó és szorongó kirándulókat, akik a Császár Fürdőbe igyekeznek, a hajón köszénszagú feketekávét isznak, szivaroznak, a tájat nézik. Leírja a Császárfürdő Kávéházak Kertjének nyüzsgő sokadalmat és a Széchenyi Sétány Kávéházát is. Mindkét kép tarka és eleven.

A titokzatos „Szürke Ember“ tehát mint a korholó, igazságosztó Moralista jelenik meg. ő a silány, franciából lopott Rémmregény „Perzsája”. A Rémmregény mint a régi Városellenes-kávéházellenes Pamphlet torza jelenik meg. A „Szürke Ember” mint osztó Igazság betölti hivatását, leleplezi a négy álorca alatt gyilkoló, rabló álgrófot és eltűnik: titokzatosan és ismeretlenül, mint valami pesti „Conte di Monte-Cristo”.

*

Kuthy Lajos regénye¹³ is 1846-ban jelent meg. Ez is mutatja, hogy Nagy Ignác és *Kuthy* Lajos kiadói versengve igyekeztek piacra dobni a kapósnak ígérkező két Rémmregényt. A korszakot, illetőleg irodalmi és kiadó viszonyait jellemzi, hogy *Kuthy* Lajos ezért a munkáért 6000 forintot kapott:

¹³ Hazai Rejtelmek. Pest. 1846. II. 60. o. 1813-ban született, a „Lovassy Per”-be tragikusan belekeveredett, *Batthyány* Lajos gróf titkára volt, költséges életmódja olyan adósságokba sodorta, hogy még a mágnáshölgyek sem tudták megmenteni az anyagi összeomlástól. A „Bach-korszak” alatt „Schwarzgelb” állást vállalt nyomorúságában, ezért mindenki elfordult tőle, 1863-ban csődöt kértek ellene, 1863-ban halt meg mindenkitől elfelejtve.

olyan népszerű volt ez a franciáskodó modorú költekező irodalmi Arszlán. A Regény megjelenése után egy évre hitelezői elől vidékre bujdosott. *Beöthy* Zsolt tehetségesnek mondta *Kuthy*t, de megjegyezte, hogy a „jellem és tehetség nem mindig jár együtt⁴⁴.”

A Regény a Hortobágyon kezdődik, második fele Pesten játszódik. Egyetlen kávéházi jelenetének színterét *Kathy* a Wurm Kávéházba helyezi. „*Egy estve a' pesti Wurm-kávéház hátsó zugában néhány borotvált izraelita dugta össze fejét, mindannyi apró tőkés, elegáns hajhászok, olcsó, kézalatt vett fényűzéssel.*“ A Hajhászok a Regény főhősének, *Szalárdy* Lajos grófnak csődügyéről tárgyalnak, megbeszélve: adhatnak-e neki negyven percentes kamatra hatezer forintot? Nagy öröm lesz a főúr bukása az uzsorások „apró kávéházi klubjaiban“¹⁴ — írja *Kuthy* Lajos. Ezután leírja, hogy „*a klub többi tagjai ráestek az öreg Salamonra, a főuzsorásra, öt kézzel-lábbal kapacitálva, hogy vegyen részt a zsíros üzletben.*“

A Regény egyébként olyan silány fércmunka, hogy a további ismertetést még a ma távlatában sem érdemli meg. Szempontunkat annyiban érinti, hogy ez is egyesíti a falusi Olvasó városi és a városi Olvasó falusi érdeklődése iránti kínálatot. *Kuthy* is silány módon utánozza Sue-t, még a „Mystéres^{4*}” címét is szószerint fordítja le „Rejtelmek^{*4}”-nek. Főhőse is mint egy torz „Perzsa⁴⁴” járja végig Pest költötten túlzott aljaéletét képviselő Speluncáit.

*

Az 1850-es évek kedves magyarosságú, igénytelen irodalmiságú hangján írt *Abonyi* Lajos a régi Pest Jurátusai és Diákjai életéről „*Az Egyetem Pallosa*“ című 1852-ben megjelent pesti Diákregegyében. *Abonyi* Lajos a maga idején *Jókai* után a legolvasottabb író volt a tiszta, egyszerű és meghitt falusi Kúriákban és Paplakokban. A Regény magva egy valóban megtörtént eset, egy pesti egyetemi Professor rejtelmes meggyilkoltatása egy kültelki sikátorban. Az esetről röviden megemlékezünk az 1830-as és 1840-es évek ama pesti Kávéházi Diákskandalumaival kapcsolatban, melyek fölött még az Egyetem pallosjogot gyakorló Törvényszéke ítélkezett. A Regény átveszi a

¹⁴ U. o. II. 388. o.

A HÁROM NEMZEDÉK. 1796—1904.
EGY PESTI POLGÁRPATRICIUS KÁVÉSURASÁGOS- ÉS KÁVÉSCSALÁD

Emmerling Leonhardus pesti
Kávésuraság (1760—1835).
A Pesti Kávésgilde első Főelül-
járója. 1796.

Olajfestmény. Sign. 1790.

Emmerling Leonhardusné
Asszony, pesti Kávésuraság.

Olajfestmény. Sign. 1790.

Emmerling Károly (1800—1866)
Kávésuraság, Vendégfogadós
és Kávés.
A *Magyar Korona*, a *Nádor*, az *István*
Főherceg és a *London Városa*
Kávéházak Kávésa.

Ferrotypia. 1862.

Emmerling Károly (1825—1904)
Kávésuraság és Vendégfogadó-
jogos.

Az *István Főherceg* és a *London Városa*
Kávésjogosa 1866—1904.

Daguerrotype. 1847.

Emmerling Sándor dr. családi képei.

A pesti Kávésuraságos kereskedői Polgármesség Tündöklése és Hanyatlása. 1750—1864.

Pesti Városregény, Polgárregény, Családregény, Sikerregény, Házregény
és Kávéházregény a Valóságban.

A Görög Marhatózsérből lett bánáti Nábob, a pesti *Hét Választó Fejedeleme* Vendéglója fő Kávésuraságai, a gróf Nákó család Őse, Nagyszentmiklósi Nemes Nákó *Dognin* Kristóf pesti Kereskedőuraság és Polgármester Sirkőve, 1801.

A „Self-made-man“ Ősről ezt mondja a Sirkő:

..... nem Ősök dicsősége, nem odon Arcképmásaik emelték a magasba, hanem Isten kegyelmével a saját maga Lelke Erőssége, családlatraméltó Szorgossága, Takarékosága, Nyelvöss-mérete, Tapasztalatai és Utazásai, valamint Szerencseje szereztek Vagyonát és Nemességét ...“

Vörös márvány Sirkő a pesti Görög Templom Cziinteremében.

Giuseppe *Sebastiani di Porta* Sielliából bevándorolt, magyar Nemességet szerző pesti Polgármester és Vaskereskedőuraság „Második Nemzedéke.“

Remetei és Poganyesdi nemes *Sebastiani di Porta* Vilmos, bánáti Nagybirtokos, szabadságharc kori Honvédszárkapitány, pesti Polgármester, a Magyar Király Vendéglátó Kávésurasága 1847-ben.

Daguerrotype.

Régi pestbudai kávéházak Kávéfőző-ibrikék.

Művészeti tétel.

A Kávésuraságos „Aranyos Jövedelem“ forrásai.

valóban megtörtént eset fonalát s a gyanú többszörösen egy medikus Diák ellen szól, már-már pallos általi halálra ítélik, amikor a medikus Diákok egykori híres Kávéháza, az Újvilágutcai *Arany Sas* előtt ácsorgó szegény, öreg zsidó, a Kávéház „*Házi zsidaja*“ kikutatja a gyilkost, Komiszáros Uram kezére juttatja és így megmenti a Diákot. A Regény ennek megfelelően sok érdekes, adatszerű leírást ad a Diákság Kávéházairól, megemlíti az Úri Utcában volt Jurátus Kávéházat is, a „*Privorszky*“-t, a *Pillvax* ösét, mely azonban az esemény idejében még nem állott fenn. *Abonyi* Lajos az esetet már csak hallomásból és irodalmi közlésekből, esetleg a Törvényszék irataiból ismerhette, a Kávéházak életéről csak hallomásból tudhatott, hiszen ő a Regénye cselekményének nem volt kortársa.¹⁶

A Regény láthatóan a régi francia Rémregény, illetőleg Eugéne Maria Joseph *Sue*, valamint *Nagy* Ignác — *Abonyi* irodalmi Mentora — és *Kuihy* Lajos stílusát viseli magán; a pesti Aljaélet alakjait, a züllött külvárosi Csöcselék lebújait írja meg az egyszerű és kíváncsi Vidék számára a Várost mint az „érdekesítő“ züllöttség tanyáját mutatva be. A Regényben felcsillan a *Montesquieu* óta élő „Városellenes Pamphlet“ regény irodalmi szokványá lett beállítása, mert itt is a Vidéki Ifjúról van szó, aki a Nagyvárosba kerül fel Diáknak, itt belekeveredik a Kávéházak életébe, ami aztán olyan helyzetekbe sodorja, melyekből csak keserves okulás árán menekül meg. Bennünket az öreg vendégfogadói-kávéházi *Házi Zsidó* alakja érdekel. Ez a Regényben mint a középkori, keleti-arabs eredetű olasz-francia Fablieau, illetőleg a Novella ősi „Hű Szolgája“ régi-régi alakja káváháziasított újkori feldolgozásban. Az öreg Náthán figurája egyrészt a *Nagy* Ignácnál és *Kuthy* Lajosnál 1846-ban szereplő káváházi *Hajhász*, a bizalmas apró szolgálatokat, nyomozásokat végző „Titkos Rendőr“, illetőleg a későbbi *Detektív Regény: Nick Carter* és *Sherlock Holmes* magyar irodalmi őse, másrészt a későbbi, veressipkás *Targoncások* és a még későbbi káváházi *Hordárok* őse. A Diákok a Káváházban

¹⁵ Családi nevén *Abonyi Márton* Ferenc, abonyi birtokos nemes (1833—1898), 1852-től kezdve már mint pesti Diák a Hölygfutár munkatársa, irodalmi Mentora *Nagy* Ignác volt. E Regényét 20 éves korában írta. Kedvelt népszínműve A betyár kendője (1872).

Abonyi Lajos Munkái. VI. Az Egyetem Pallosa' (Révai kiadás.) 1916. *Sarkadi* Emil rajzaival. (A rajzok bántóan korszerűtlenek.)

élnek, a Kávéházhoz hozzátartozik a Házi Zsidó: a bajba jutott Diákokat tehát ő menti meg.

A orvosok Kávéházának, az *Arany Sas*-nak leírása igen érdekes, bár úgy az erre, mint a „*Pillvax*^*ra* vonatkozó, némileg kortévesztő leírásokba a későbbi idők képei is belekeverednek. Az „*Arany Sas*“ Kávéházára vonatkozó kedves kép a Regény történeti idejében még copfos parókát viselő öreg Orvos, *Tulipán József Doctor*, a Napóleoni Háborúk tábori sebésze, figurája, ő volt az *Arany Sas* Kávéháza orvos ifjúságának kávéházi Urambátyámja. A Diákok *Domine Spectabilis-nak* titulálták a nyugalomba vonult öregurat, aki ott tanyázott a *Sas* Kávéházában, csibukjából füstfelhőket eregetve járta végig a Diákok asztalait, billiárdozott velük és nagy szenvedelemmel magyarosított minden idegen szót. A Billiárdot *Tekepad-nak*, a Dákót *Tekebot-nak*, a Recusé-t *Visszkoczcz-nak*, a Carambole-t pedig *Koczcz-nak* — a labdák koccanása révén. *Lökevény*, *Vágány*, *Metszvény*: ezek voltak az öregúr nyelvén a Teke mesterszavai: a Gixer-t a „Csütörtök¹¹ lerövidítésével Csüf-nek mondotta. Az *Arany Sas* ifjúsága, mint valami Céh, évenként megválasztotta az öreg Sebészt kávéházi Dékának, sőt képét is megfestette a Kávéház falára. A *Sas* ajtajában ott állott a *Náthán*, a Diákok „Házi Zsidója”,^{1e} hordár, ószeres, bankár, szerelmi közvetítő Totumfac egyetlen személyben. A Regényben életmentő, derék öreg bölcs, mint *Lessing* „Bölcs Náthán“-jának kávéházi változata.

A *Pillvax-ról* egy fáklásmenet és egy Macskazene alkalmából esik szó. A tüntető Jurátusokat Királyi Főlovászmester Uram, mint Városkapitányok Uraimék fölöttese faggatja: Ki szónokolt és ki lázított a tüntetésre? A fiúk nem vallanak, a Nagyúr érthetetlennek tartja, hogy senki se tudja, ki volt a kávéházi lázító. Az egyik Jurátus megszólal: „*Nem úgy mennek ott a Kávéházban a szónoklatok, mint a Királyi Táblánál, ahol egy szónokol, a többi meg hallgatja! A Pillvaxban mind szónokol és egy se hallgatja!*“ Ez a tréfa több változatban szerepel a *Pillvax* régi és újabb Krónikáiban.

A Regény egyébként a magyar Diákregegy *őse*, egy húsz-

^{1e} *Hausjude*, a régi török élet által intézményesített Sáfármester a török főemberek szolgálatában állt. *Házi Zsidó* volt még II. József házi Bankosának hivatalos címe is.

éves Diák írása, ezért friss és hangulatos. A „Bach Korszak“ legszomorúbb éveiben nagy sikere volt, mert az Olvasók figyelmét elterelte egy szebb, régi élet emlékei felé. *Abonyi* Lajos egyébként az *Arany Ökör Kávéhoz* irodalmi köréhez tartozott.

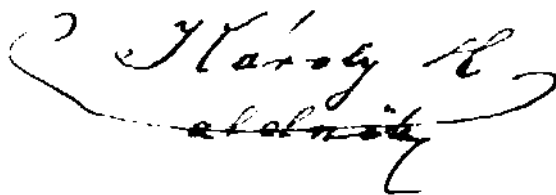
*

Az 1870-es évek legjellemzőbb pest-budai tárgyú kávéházi Rémregényeit a fiatal *Rákosi* Jenő és a fiatal *Kiss* József írták. *Rákosi* Jenő 1875-ben írta a *Legnagyobb Bolond* című Regényét, mely könyvalakban 1882-ben jelent meg. Az 1867-iki kiegyezés előidőit írja meg, 1860-ban játszódik le, magva egy romantikus kávéházi Összeesküvés, amely a régi *Kávéforrás* Kávéházban szövődött. A Regény az egykorú dinasztikus-loyális közhelyet, a „Nemzet és Dinasztia Kibékülést“ írja meg, vagyis *Jókai Új földesúr-ht* kávéházi, városi formában. A Regény *Jókai* utánzásának klasszikus jelensége. Minden benne van, aminek egy korszerű Rémregényben benne kellett lennie: *Csárda*, *Színház*, *Kávéház*, *Diákkorcsma*, alatta földalatti *Csatorna*, mely a pesti Rókus Ispotálytól a Dunáig vezet, a Csatornában *Hangyák*, *Patkányok*, *Forradalmárok*, *Kávéházi Összeesküvők*, *írók*, *Költők*, *Tolvajok*, *Orgazdák* és — „last but not least“ — korszerű *Lengyel Emigránsok* bujdosnak és egymást minden öt percben egymás atyjának, fivérének és nagybátyjának ismerik fel. *Titkos Levél* vándorol egy Halott Pap koporsójából a Csatornába, majd egy pesti Boltoslegény nadrágzsebébe. A Boltoslegénybe a budai császári Helytartó lánykája szerelmes. Hőse *Ergerberger* alias *Gerber* alias *Csongor* Béla nevű Diák, mint összeesküvő és a „Bolondok Társasága“ című összeesküvés feje. Van a Regényben *Bölcs Fejedelem*, *Betyárok* és *Pandúrok* harca, élv-sóvár *Ifjú Gróf* mint forradalmi Vértanú és Happy End! azaz a Dunából kifogott Hulla senki más, mint a Kávéházi Hős arája, aki azonban feltámad. A Regényben ott van az egykori *Kávéforrás* Kávéház „írói Körének“ sok felismerhető alalja, *Kaas* Ivor báró, *Dux* Adolf — a későbbi *Dóczy* Lajos báró —, *Hevesi* Lajos, *Asbóth* Lajos tábornok, *Molnár* György a színigazgató és *Csepreghy* Lajos a litterátus asztalosmester. Hátsótere az 1862-ben lezajlott kávéházi összeesküvés, az *Almássy-N edeczky-iéle*, mely a *Korona* és *Magyar Király* Kávéházban szövődött. A csatornában bujkáló forradalmár

Táncsics Mihály, aki az 1850-es években a józsefvárosi Tömő-utca (Schopper-Gasse) pincéiben bujdosott. A Rémregény forrása *Ponson-du-Terrai* „L’Héritage mystérieux“ (*Titokzatos örökség*) című Rémregénye. Benne van az 1860-as években a *Fillinger* Kávéházból kiindult és a *Zrínyi* Kávéház előtt lezajlott véres diáktüntetések emléke is. A Kávéház feletti ablakban lelőtt Buja Gróf a tüntetések során 1860 március Idusán halálra sebesített Nemes *Forinyák* Géza Jurista Diák alakját fedi. A Regény leírja a *Kávéforrás* Kávéházat és a bájos fiatal Kávésné, *Kammer* Ernőné kedves alakját is, aki ott trónolt a régi Kávéház trónusában.

*

Kiss József 1875-ben *Szentesi* Rudolf álnév alatt írta meg tízkötetes Rémregényét a „*Budapesti Rejtelmek*“-et, mely a pesti kávéházi tárgyú Rémregény klasszikus kiteljesedése. Hőse a sötét Szélmáhosból lett *Gonosz Gróf*, a pesti Alvilág cinkosa, rablógyilkos. A Regényben az erényes, falusi Pórlánykából lett híres kávéházi Főlotyót a Gróf a hírhedt *Café Singer* kellős közepén mérgezett cigarettával öli meg! E jelenet képét e Tanulmány első kötetében közöltük. A *Korona Kávéházban* ott nyüzsögnek a lengyel Emigránsok, szerepelnek a régi pesti *Yoshivara*, a Mulató fertály, a mai Operaház környékének züllött éjjeli Kávéházai: a hírhedt *Murgáts Kávéház* az eltűnt Hajós-téren, a „*Schiffmanns-Platz*“ zsidóvásártere sarkán, a Király-utcai *Teleki Kávéház*, mely a tragikus sorsú *Teleki* László gróf nevét viselte. Ott szerepel a Nemzeti Múzeummal szemben volt híres *Wimmer Kávéház* is. Végül az egyik kávéházi Szélmáhos — a Kávészigetekről szóló 18. századi Utópiaregény örökéletű szabványa szerint — mint Török Bég és amerikai Kávéültetvényes fejezi be életét, szabadon *Voltaire* *Candide*-je után ...

Munkácsy Mihály Kávésának aláírása. 1883. febr. 7.
Károly Henrik Alelnök.

Petőfi Életregénye és a Pillvax Kávéházregénye.

**Hatvány Lajos báró: Feleségek Felesége.,— Kozma
Andor: Petőfi. — Harsány! Zsolt: Az Üstökös.**

Essay, Verses Regény, Kávéházregény. — *Hatvány* Lajos báró: *Feleségek Felesége.* — Irodalomtörténet és Históriai Repoit. — *Petőfi* az Élet valós kávéházi Földszintjén. — Kávéház, mint Milieu. — *Petőfi* és *Ady* a Kávéházban. — *Petőfi* a Városi Költő. — *Berzsenyi* Dániel a Kávéházban. — Rétorika, Adattár és Intuitio. — *Kozma* Andor és a Verses Krónika. — *Harsányt* Zsolt: a Kávéházregény. — A Poéta és a Kávéház együttes Grandeur-je és Décadence-a. Az Üstökös a Kávéházból röppen fel és azzal együtt tűnik el.

Pillvax: a pesti első Irodalmi Kávéház, az első pesti *Bohémé* első kávéházi Herbergája, a pesti „Martius Idusa“, a pesti Martiuselő, a Forradalom, a Szabadságharc, röviden: *Petőfi*. A Kávéház a Poétát, a Poéta a Kávéházat jelenti. Mindez: egykor színes, nagy Élet, ma már csak Szó, Betű, Irodalomtörténet, de olyan, mely tovább él a Krónikában, a Históriaban és a Szépirodalomban, mely újraéli, tehát újra-életi a Poétát és a Kávéházat. Alábbiakban a pest-budai magyar Romanticizmus örökéletű kávéházi Mekkáját, a *Pillvax Kávéházat* feldolgozó három irodalmi alkotásról szólunk. Az első *Hatvány* Lajos báró *Feleségek Felesége*, Félregény és Fél-essay. A másik *Kozma* Andor *Petőfi*-je: Félköltemény és Félregény. A harmadik: a Poéta és a Kávéház Életregénye, „Biographie romancée“, Kávéházregény, Sikerregény. *Petőfi* a Kávéházregényben, *Petőfi* Műhelyregénye, Atélier-költészet, Pesti Kávéházregény. Az Üstökös. Írta *Harsányt* Zsolt.

Félig Regény, félig Életrajz, majdnem párbeszédes, szép-irodalmi Életregény, históriás lélektani és helyszíni Ripoit: minden biztonnal egy félbenmaradt, meg nem írt nagy Essay, esetleg Regény szellemes, ujságíró Rapszódiában felsorakoztatott jegyzetanyaga, adatok és látások „Apparatus criticus“-a *Hatvány* Lajos bárónak 1918 novemberében megjelent *Feleségek felesége. Petőfi mint vőlegény* című munkája.¹ A Világháborút követő első Forradalom késő őszén, az „Őszi Forradalom“ idején jelent meg könyvalakban ez a munka, mely közel két évtized böngésző gyűjtésének eredménye. Legnagyobb része egyes cikkek a'akjában szétszórtan megjelent a *Pesti Napló*-ban és a *Nyugat*-ban is. A kötet az első, a „*Nemzeti Forradalom*“ idején látott napvilágot, amikor *Petőfi* szelleme új veretet és új ártértékelést nyert, ezekben az „őszirózsás“ hónapokban, amikor nagyon sokan — mindenesetre sokkal többen, mint akik ezt ma beismerik — a Szabadságharc idejének, a „Márciuselőnek“ lelkeségével azonosították a „*Magyar Oktobrizmus*“ nemzeti hangulatait és *Petőfi* forradalmi Geniusa mellé *Ady* Endrét állították oda. A munka Előszava maga is megmondja, hogy a „*Feleségek felesége*“ irodalomtörténet is, újságcikkek laza sorozata is. Az Előszó megmondja, hogy a Szerző nem kívánta valamilyes irodalmi Formába szorítani összegyűjtött anyagát: nem kívánt mesterséges szerkezetet építeni anyaga köré. A félrögtönzés élénk nyomaival adja közre ezeket az írásokat: „*tágra kifeszült szemek látomását multbavesztett alakokról, hangokról, tájakról, házakról, olyan életről, mely már régesrég a halálé*“ Megemlékezik az 1870-es évek gyermekesen túlzó, lelkes „*Petőfi-láz*“ -&HA, a kutatásiéi, melyet egy rajongó, de „*Epigón*“ korszak végzett, ami romantikusan hamis, elferdült Képet vitt bele *Petőfiről* a köztudatba. Megemlékezik *Ferenczi* Zoltán tisztes, szorgos gyűjtéséről is, melyről azt mondja, hogy pótolhatatlan, de felfogásban egyszerű, olyan, mint egy egyszerűlelkű Reporter írása egy nagyszerű témáról.

Hatvány Lajos báró könyve írói munka. Valami olyanféle, mintha *Gustave Flaubert* kötetben adta volna ki a Könyvtárakban és az ókori Lcvante újkori helyein, az elpusztult *Carthago* egykori tájain *Salámbó* című Regényéhez gyűjtött adalékait.

¹ Bpest. 1919.

Flaubert megírta a nagyszerű Regényt, a *Salámbó-t*, halála után barátai adták ki *Naplá-ydt* és *Levelezését* is. Jegyzeteit azonban nem adta ki, nagyszerű helyszíni gyűjtését, a Helyi Szín, a *Couleur locale* színeinek e legragyogóbb gyűjteményét, mely több mint minden História és Archeológia, mert a legmagasabbrendű Irodalommmá összefogott írói Látás, mely olyan magasrendű, mint ő maga. Mindezt a Regény, a *Salámbó* tartalmazza. *Flaubert* nagyszerű Intuitióját — *I mag inat* ion-ját — a Regénybe vitte bele. Amit viszont *Hatvány* Lajos báró ebben az írásában megírt, az az ő *Petőfire* vonatkozó hehiszinygyűjtése és írói látása *Petőfiről*: de ezt nem írta meg Regénnyé. *Petőfi* alakját — mások által gyűjtött adatok alapján — azonban ő tette először emberivé, valóssá, földivé. A Rajongás regényesen hamis, a Kutatás szürkén akadémiás és kisvonalú Képet rakott össze a legmagyarabb Lángészről. E kép olyan vadregényes és olyan iskolamesteres, mint a Rajongók és a derék Iskolamesterek egyszerű lelke. *Hatvány* Lajos bárót izgatott „Vividum Ingenium“-a, eleven kutató szelleme — kicsiben és módjában a *Flaubert-é* — oda vitte el, mindenüvé, ahol *Petőfi* járt és élt. Reportere lett *Petőfi* emlékének: kutató szemmel, fényképező géppel, utazással, magával vitt rajzoló Reporterrel, a fiatal *Jeges* Ernő író-ónjával. Históriais és valós helyszíni Reportage-t gyűjtött *Petőfiről*. Az addigi szorgos Kutatók és a vadregényes Rajongók föllengzős és kicsinyes adataiból ő rajzolta meg először *Petőfi* valós Képmásához a vázlatot. „Álltam ott, ahol *Petőfi* állt. Láttam, amit látott. Jártam ott, ahol ő járt. Belekiáltottam házak folyosóiba, melyeken léptei kongattak“ Ezt így előtte senki sem csinálta megés ez elévülhetetlen érdeme. Kár, hogy csak vázlatkönyvét adta közre, kár, hogy nem maga írta meg a maga anyaga alapján azt: mit látott meg *Petőfiben*? *Petőfi* olyan kivételesen nagy Genius, hogy valójában és igazán le nem mérhető az átlagos emberi laton és rőfön. Van egy *Petőfi*, akit a Rajongók képzelete írt, van egy *Petőfi*, akit a Szürkék írtak meg, van egy, akit *írók* írtak meg. A „*Kávéházi Petőfi*“ vázlatos körvonalait *Hatvány* Lajos nagy, biztoskezü, de nem részletező ácsceruzája vázolta fel, illetőleg ő adott első „*Brouillon*“-t, első tervezetet ennek megírásához. *Hatvány* Lajos a nyommondója, első ötletes hídvérője az örökké új *Petőfit* a mindenkori emberrel összekötő hídnak. E könyv nélkül *Mikes* Lajos sohasem találta volna

meg Szendrey Júlia Napló-ját a halott „Feleségek felesége“ sírjában és Harsányt Zsolt sohasem írhatta volna meg Petőfiről szóló Regényét, az *Az Üstökös-t*. Ma már lebontották az akkor még élő Régi Házakat, már Halottak a Kortársak és vájjon ki járhatna a mai Felvidéken és Erdélyben *Petőfi* lábanyomán?

Hatvány Lajos báró összeszedte mindazt, amit *Petőfi* szépet áhító szeme láthatott. A két Kisváros, Buda és Pest utcai valóságainak emlékeit próbálta az egykori élő *Petőfi* szemével meglátni. *Petőfi* leikével kívánta látni a Várost, mely *Petőfi* számára az egyetlen Város volt. „Város; ez *Petőfi* számára csak Pest és Buda volt, — írja a Báró — ennek a két kis Városkának hajdani kedves polgári architecturája, a legszebb és legnagyobb-szerű, amit tapasztalnia adatott. Életének szerény tanúi Pesten és a vidéken a mai kor kihívó házai közt megbúva még állanak, félénk öreg épületek, roskadozó falakkal.“ Az elpusztuló emlékeket „az utolsó órában, belementegette“ könyvébe. Pest-budai Várostörténetet írt, nem csak azzal, hogy elsőnek közölt olyan régi pesti metszeteket, melyeket *Petőfivel* kapcsolatban közölni soha senkinek eszébe nem jutott, hanem azzal is, hogy írói szemmel látva elevenné láttatta a Múltat, a régi Pest-Budát, *Petőfi* élete kis Milieu-jét, melynek valós, életes, emberes látásához és láttatásához sokszor nem elég a Históriaírás sokszor olyan szegényes szemlélete. Nem minden Carthago-nak akad *Flaubert-je* és nem minden „Nagy Idők“-nek akad *Michelet-je*. *Michelet* és *Macaulay* a 18. századi Párist és a 17. századvégi Londont Kávéházaikon keresztül mutatták meg. *Michelet* nem volt gögös, kicsike Iskolamester, tehát Tudori Kalpagján nem esett sérelem, hogy kalapot emelt a *Montesquieu* Párisa Kávéházainak ragyogó emléke előtt. Az a szegényes „Szellem“, mely *Ady* Endrét az 1910-es években „*Kávéházi Borzas*“-nak nevezte, hogy mára, huszonöt év múlva e vélekedéseit hallatlanná és meg nem történtté próbálja tenni: ugyan-ugyan hogyan ereszkedhetett volna le a „Mártiuselő“ kávéházi Irodalmiságához, mikor „az új *Petőfi*“: *Ady* Endre kávéháziságát is megbilyogozta?

Hatvány Lajos báró nem *Flaubert* és nem *Michelet*, de az ő szellemük élt benne, mikor *Petőfi* lába valós nyomain járt. Sajnos, az Irodalomtörténetet nemcsak olyan tollak írják, mint *Michelet*, *De Vogüé* vagy *Émile Faguet* tolla, jó tehát, ha olyan toliforgatók is írják, akik a fentiektől tanultak látni,

láttatni: azaz írni. *Hatvány* Lajos báró valós, írói látása vette észre, hogy „a vidéki városokban még ugyanazok a nevek csengenek, melyeket még *Petőfi* hallott. Ma már a fiák és unokák élnek ott, ahol az apák és nagyapák éltek. A hang, a gesztus ugyanaz és egy-egy családi vonásban a holtak világa villan föl.¹¹ Ez *Flaubert* iskolája, nem a Kismestereké.

Hatvány Lajos báró — mint maga is megmondja — új adatot nem gyűjtött *Petőfiről*. Az Adat azonban csak annyit ér, amit az a Szemlélet ér, melyet valaki az Adatokból látni és láttatni tud. Adatok nélkül nincsen História, csak Krónika-írás van, de semmit érő az a bármily jól megadatolt História, melynek nincs Látása, illetőleg melynek Látását csak a szegényes kisszerűség fémjelezi. Látás: annyi mint Intuitio. *Ruskin* és *Burghardt* a Renaissance-nak nem adatosai, hanem látói voltak. *Hatvány* Lajos még vázlatban sem írta meg *Petőfi* teljes képét, de megsejtette azt és másokkal is megsejtette azt az utat, melyen *Petőfi* valós alakja valaha talán megközelíthető lesz.

Petőfit és a vele való foglalkozást 1918-ig az egyszerűség és a rajongás sajátította ki magának. „Ezerkilencszáztizennyolcban“ a „Forradalom“ a „Forradalmi *Petőfit*“ az „Octobrizmus“ rajongásai számára kívánta kisajátítani. Pontosan ugyanez történt a 18. százavégi „*Magyar Jákobita Kluboság*“-g& is. *Gárdonyi* Albert és *Bartucz* Lajos könyvét *Martinovits* Apátról a „Magyar Octobrizmus“ nemzeti forradalmi szelleme szülte. A könyvet *Budapest Székesfőváros* adta ki. A Kép, melyet a forradalmi Rajongás szült *Petőfiről*, csakúgy hamis, mint a *Martinovits* Apátról írt „októbrista“ modorú kép. Olyan hamis, mint a *Petőfiről* rajzolt rajongó és szürke kép, a *Martinovitsról* régebben fekete-sárga, vagy újabban vörös színekkel festett torzkép. A Legendák mindig hamisak. Ha nem volnának hamisak, a Legenda nem lehetne Legenda. A Legendákat azonban a Korszellem rendeli meg és Íratja meg az írókkal. *Martinovits* Apát és *Petőfi* Sándor „Ezerkilencszáztizennyolcból“ való képét itt azért említjük meg, mert jelen tanulmányunk nem a 18. századvégi „forradalmi Apát“ és nem a 19. századközep! „forradalmi Poéta“ ama Képével foglalkozik, melyet az „Ezerkilencszáztizennyolc“ forradalmi Romanticizmus festett meg olcsó, népies Olajnyomatul. Azzal a képpel sem foglalkozunk, melyet a régi Lojalitás idestova egy fél-

századdal ezelőtt festett meg az egyébként valóban sötét és töröttlelkű „Jakobinus”⁴¹ Abbé-ról. Bennünket csak a „Kávéházi Apát” és a „Kávéházi Poéta” kávéházi Képe érdekelt, mert bennünket semmiféle Politika nem érdekelt. A „Kávéházi Petőfi”⁴⁴ képét *Hatvány* Lajos báró ácsceruzája vázolta fel az eltűnt régi Pest eltűnt Kávéházainak eltűnt falaira. Bennünket e kép Kávéházisága és nem Politikuma érdekelt. *Petőfit* ugyanis ez a Kép szállította le a Rajongás levegőtől üres Sztratoszférájából és emelte ki az Adatok szürkeségének porából. *Petőfit* leszállította és egjoen felszállította a Valóságba — a Kávéházba is — és ezzel még ragyogóbbá tette ezt a geniális Magyart. *Hatvány* Lajos báró kávéháztörténeti szempontunk számára írta le *Petőfiről* ezt a mondatot: „ *Korcsma volt a hotelje, Kávéház a szalonja, bérház a palotája, hónapos szoba hősi fantáziája dülő csatáinak lovagterme, komédiások, nincstelen írók, parlagi magyarok a társasága. Hangjainak sokfélesége is onnan tör elő, hogy belekóstolt minden forrásba, mely magyar rögéből fakadt. A különféle obscurus alakok gallériája, mely e könyvön végigvonul, főleg azt teszi érzékelhetővé, hogy az irodalmi legenda koszorús hőse mint élt reális, közönséges életet reális, közönséges emberek körében**.”

Jelen tanulmányunk magyar Irodalmiságunknak azt a részét, mely valóban Kávéházainkhoz kötődött, e Kávéházak reális földszintjén kívánta megmutatni. *Hatvány* Lajos báró utat törőgető, jó nyomot észrevező látása *Petőfi*vel foglalkozó Szépirodalmunk és Essay-nk számára tizenöt év alatt üdvös közhellyé lett. *Michelet* már két nemzedékkal ezelőtt a párisi *Café* földszintjére állította a „*Grand Siécle*”, a 18. század szellemi életét. Irodalmunk és az Essay már kezdi valóban látni *Petőfit*. Irodalomtörténetünk azonban máig nélkülözi a valós látást, mert az író csak írásaiban és szellemtörténeti környezetében, de nem Műhelyében látja, mely igen sok esetben volt a Kávéház. Már pedig az *Atelier*, a *Műhely* láttatása döntően fontos az író megértéséhez. Sok írónak nem Kávéház volt a Műhelye, de az volt a legközvetlenebb szellemi Környezete. *Petőfi* legalább is annyira „romantikus”⁴⁴ és „népies”, amennyire „kávéházi”⁴⁴. Az Akadémizmus *Petőfit* „népies”-nek tanította, de nem tudta észrevenni, hogy *Petőfi* „városi Költő+” volt és a Városban írt „a Népről a Népek”⁴⁴, de a Városnak is. Az Akadémizmus a Kávéház ellenlábasa, ezért nem vesz tudó-

mást a Kávéházról, mely az író Műhelye. Még akkor is, ha az illető író nem a Kávéház asztalán írt, csak *élt* a Kávéház asztala mellett. *Petőfit* mi a Kávéház ablakán át láttatjuk. Ez a láttatásunk azonban nemcsak a *Pillvax* ablakára, hanem az európai „Mártiuselő“ egész kávéháziságára vonatkozik.

Hatvány báró könyve nem kávéháztörténeti tanulmány, de ő hívta fel *Petőfi* városi élete emberi valóságaira a figyelmet. Ezek között ott van az is, ami *Petőfi* kávéházi életére vonatkozik. Ma már sok író látja *Petőfit* az Epigonok, a Rajongók és a Böngészők görögtüze füstjén és dobozkáin túli írói szemmel: valósan és emberien. Mindig többen vannak már azok, akik *Petőfi* kávéházi életén keresztül veszik észre e Költő lelki Alkatát, illetőleg azt, ami ebből a csodálatos magyar életből kávéházi volt. Ezek számára — *Mikes* Lajos és *Harsányt* Zsolt számára is — *Hatvány* Lajos báró jelen könyve adta a látás stílusát. Az adatokat az Irodalomtörténet gyűjtötte, a látás azonban az övé: a kezdés érdeme is.

Hatvány Lajos *Petőfi* „Urbanitását“, lelki „Városiasságát“ is hangsúlyozza. A Városiasság, az *Urbanité* azonban mindig *Kávéháziságot* jelent, mint azt egész tanulmányunkon át hangoztattuk. *Hatvány* Lajos báró e valós szemléletének oka nyilván abban is keresendő, hogy „az új *Petőfi*“: *Ady* Endre „urbánus“ kávéházi életét ő látta a legközelebb-ről. *Ady* Endre életének ismerete — *Ady* Kávéházainak látása — adhatta a *Báró* szeme számára a szögletet, hogy amit 1907 és 1918 között *Ady* életéből mint Maecenás és mint barát és asztaltárs látott: ugyanazt kívánja látni és láttatni 1846—1848-ra vonatkozólag *Petőfire* nézve is.

A Báró tanulmánya megemlíti a *Pillvax* ifjainak diákos életét. Meglátja, hogy ez az élet a Föllengzősség mellett is, szerelmi vonatkozásaiban is városi Diákélet volt: tenyeres-talpas paraszti cselédlányok, serházi pincérlányok, kóristánék, öregedő színésznők és „a *Luft Rézi*“ rosszhírű Lányosháza, ír *Petőfi* sétabotjáról, melynek gombja kávéházi billiárdgolyóból készült. Közli *Petőfi* feketekávés csészéinek képét, elmondja, hogy írta meg a Poéta „*Erdélyben*“ című versét feketekávé mellett, *Költőn*, *Teleki* Sándor gróf Kúriájában. Leírja *Petőfi* keserves pesti estéit, melyeken a Poéta „*kivert kutyának*“ érzi magát, mikor ezt írja: „*piszkosnál-piszkosabb csárdákban barangolhatok*“. Szól a *Petőfi* által látogatott Vendégfogadók-

ról, Kávéházakról és Korcsmákról, a *Depscher-iéle* „*Zum Milchmadchen*”¹ cégérű tejesboltról, mely ott volt a *Laffert Házban*, a *Zsibáros-utca* — ma *Párisi-utca* — és a *Koronaherceg-utca*, ma *Petőfi-utca*, *Petőfi* idején *Úri-utca* — sarkán, ahol a Poéta tejfölös aludtتهjet vacsorázott és ezután *Bordalt* írt. Megemlékezik a Költőnek a *Pillvax-ban* és a *Zrinyi-ben* játszott billiárdjátzmáiról. Elmondja, hogy „*az Ország lelke 1847-ben is füstös Kávéházakban és Redakciókban élt*”. Leírja a *Fehér Hajó* Vendégfogadót és azt, hogy *Petőfi Arany* Jánoshoz írt levelében a *Pillvax-ba* címezteti leveleit.²

Mindezt előtte mások is megírták, de a szegény „*Pesti Fiatalember*”, a nagyon szegény, nagyon rossz modorú, rossz megjelenésű, geniósan tehetséges Poéta emberi vonásai rajzául ezt senki nem értékesítette úgy, mint *Hatvány Lajos* báró. *Jókai* és *Mikszáth* írásai *Petőfiről* szép „*Beszélyek*”, melyek teljesen hamis képet vittek bele a Beszélyt készpénznek vevő regényes szemléletbe. *Petőfi Jókai* írásain át: regényes Szépirodalom, *Mikszáth* tolla alatt: Anekdoton, *Harsányi Zsoltnál*: valós, jól látó kitűnő „*Sikerregény*”, *Kozma Andornál*: népies olvasmány. *Hatvány Lajosnál*: valós, rajzokkal illusztrált helyszíni, lélektani Fotoriport. Illusztrációi: egykorú és új rajzok, melyek *Petőfi* életének valós és lélektani „*Helyi színét*”, „*Couleur locale*”-ját adják meg. A régi Pestről szóló régi rajzokat 1918 előtt is közölték néhányan, de *Petőfi* geniólis pesti Élete eleven históriás Photon porta ge-ául senki nem közölte azokat. *Hatvány Lajos* báró ebben is stílust teremtett. E Stílust követte e sorok írója, mikor *Mikes Lajos* felkérésére 1930-ban úgy a *Pesti Napló* „1850—1930” című Jubileumi Albumának históriás szerelvénységét, mint *Szendrey Julia Naplófa* című ugyanekkor megjelent munkája illusztrációit szerkesztette.⁸

Mindezt összefoglalva: *Hatvány Lajos* báró, a fiatal „*Litterary Gentleman*” a Kávéház valós földszintjén, geniólis emberi gyarlóságaiiban is látta *Ady* Endrét, mindenkit, az *Ady Kor-*

⁷ 56., 61., 65., 105., 193., 194., 253., 291—294. o.

⁸ A *Feleségek Felesége* kávéházi-pest-budai vonatkozású illusztrációi: a pesti *Marczibányi Ház*, a *Váci-utca*, a *Beleznay Kert*, az *Angol Királyné* Vendégfogadó, a *Zrinyi Kávéház* cégére, a *Horváth Ház*, a *Pilloax*, a *Vadászkürt* és a *Fehér Ló* Vendégfogadó. Továbbá: *Vahot* Sándor, *Pákh* Albert, *Kuthy* Lajos, *Emich* Gusztáv, *Frankenburg* Adolf, *Lauka* Gusztáv és *Egressy* Gábor képmásai.

szakot, az egész egykorú Fiatal Irodalmat. Valós, kávéházi földszinten látta, hiszen ott volt mindenütt, ahol a nagyon szegény, nagyon tehetséges Fiatal Irodalom élte fiatal kávéházi életét. Azt, amit az egykorú Vének, a „Szürkék Hegedősei“ akkor megcsúfoltak. *Hatvány* Lajos báró ott volt az irodalmi Szegénység csillogó éjjeli Herbergáiban, tanyahelyein: a *Newyork*, a *Palermo*, a *Central*, a *Bristol*, a *Meteor*, a *Philadelphia* és a *Déli Vasút* Kávéházakban. Mindenütt, ahol a *Nyugat* és *Ady* Endre megfordult. Nem zárkózott el hatvani Kastélyába és budai Palotájába. Ott volt a Kávéházban: a szegény Fiatal Irodalom életének keserves „Fekete Leves“-ét édesítette meg felejthetetlen, bár sokak által elfelejtett Maecenas módjára. Az Irodalmat ott látta az Irodalmi Kávéházak asztalainál: a valós Műhelyben, 1907 és 1914 között. Természetes, hogy megéltette ugyanezt a magyar „Márciuselő“: *Petőfi* egykorú kávéházi életére vonatkozólag is. Utóbb, mint Regényíró Családragényeiben is— az „*Urak és Emberek*“ -ben és a „*Vén Korcsmáros*“-ban is, jól látta a Családok és a Siker felívelését. Látta a fiatal írói Tehetségek felívelését is. Ez a *Balzac* szellemében a pesti irodalmi Kávéház valóságaiban az „Induló“-kát beérkeztető *Grandeur*, az írói Beéikezés a szeme előtt folyt le az Irodalmi Kávéházakban. Látta emelkedni *Ady* Endrét és *Kosztolányi* Dezsőt: így látta *Petőfit* is és a „*Benkert család*“ írótagjait, akiket múlt századelei tárgyú Családragényében írt meg. A maga családi történetében is látta a *Grandeur*-t: ezt is megírta az „*Urak és Emberek*“-ben. Emberségére mutat, hogy gazdag *Litterary Gentleman* létére meglátta azt, amit oly sokan meg nem láttak: a Szegénységet, ami a Kávéházban élő értékes Fiatalok boldogulásának haj tórúgó ja volt. Emberségére vall, hogy a Szegénységet nemcsak mint megírni való Témát látta, hanem meg is érezte és emberségesebben enyhítette, mint bárki előtte.

A fiatal *Hatvány* Lajos báró a Valóságban élt: az irodalmi Kávéházban is élt. Valós látása a lélektani eredője *Petőfiről* írt helyszínrajzi és lélektani tanulmányának. Rámutatott a „Kávéházi *Petőfi*“-re, akit a régi, kávéházellenes Akadémizmus nem akart és nem tudott észrevenni. *Camille Desmoulins* a *Café de Foy*-ban, *Béranger* és *Lamartine* a *Café Tortoni*-ban: ez ugyanannyi, mint *John Dryden* a *Garraway's Coffehouse*-ban, *Diderot* és *D'Alembert* a *Café Procope*-ban, *Goldoni* a *Café*

Quadri-ban, Petőfi a Pillvar-ban, az A Hét: Kiss József és Amburus Zoltán a pesti Central Kávéházban, Heltai Jenőtől Kosztolányi Dezsőig és Osváth Ernőtől Tóth Áipádig a Nyugat a Newyork-ban, Márkus László a Boross-ban. Mindezeket Kávéházaitól csak úgy nem lehet elválasztani, ahogyan Jules Michelet sem választotta el a francia *Illuminatisme-t* a *Café Procope-tól*, hanem annak falai között és findzsái fölött mutatta be.

Ha *Michelet* szemével nézzük a 18. századvégi magyar „Ófkléristaságot“, akkor azt nemcsak a felvilágosodott falusi Nemesség Udvarházaiban és a kisvárosi polgári „illuminátus“ Litterátorok olvasópulpitusai mellett látjuk, hanem a pesti *Márványos Kávéház-ban* is, ahol *Csokonai* pompás Pamphletjeiben *Voltaire-rcA*, *Gellert-ről* és *Lessin</-ről* cseveg a „Saeculumvégi Módi Értelmesség“, ahogyan *Csokonai* nevezi a *Fin de siècle-t* és az *Intellectuel-t*, jóízű magyarított formában használva e korszerű gúnyszavakat, melyeket a Kávéval kapcsolatban 1772-ben már *Besseney* György is használ. Ha *Macaulay* szemével nézzük *Berzsenyi* Dánielt, akkor mint a Városba felránduló *Country Gentleman-C* „Falusi Nemes“-t látjuk, valós emberi mivoltában, nemcsak dörgő Trochaeusai és Jambusai között: papiroson és betűben. OtJ látjuk a budai *Hét Választó Fejedelem* máig álló Háza homályos udvarán, melyre betekint a Tabáni Plébánia tornya. Itt ebédezik Tekintetes, Nemzetes Egyházassbörzsönyi *Bersenyi* Dániel úr „Tudós Ebéden“, Tekintetes Nemzetes Fajtkürthi és Szemerei *Szemere Pál* úrral, akivel a Vendégfogadó hármass udvara máig álló árkádjain és lépcsőin megy fel az öreg Főtisztelendő Páter *Virág* Benedekhez, aki a régi átjáróház felső végén, a máig álló *Arany Szarvas* sütőházban lakik.⁴ Tekintetes *Berzsenyi* Dániel úr, a Falusi Nemesúr, a híres cigányprímást, *Bihari* Jánost akarja hallani, végigjárja a pesti Vendégfogadókat, míg végéig a szűk *Fejér Hajó* Utcában, a *Fejér Hajó* Vendégfogadó emeleti Kávéházában, a „*Paraditsom*“-ban találja meg. Széles, tempós úri magyar kedve lobog borospohara fölött, muzsikáltatja magát, borral kínálgatódzik az öreg *Kazinczy* Tekintetes Úrra iszik Köszöntőpoharat, *Szemere* Pál felolvassa Szonettéit, az *Aggkatonák Háza* mögötti

⁴ *Horváth* István. Mindennapi. A Nemzeti Múzeum Kézirattára, (írod. Tört. Közi. 1915.). — *Szemere* Pál levelei *Kazinczyhoz*. (*Kazinczy* Levelezése. VI.—XVIII.). — *Major* Ervin. *Bihari* János. Bpest, 1928.

szűk sikátoron megérkeznek a jóbarátok a *Hacker Szálából*. A Kávéházba mennek a Bálsházból, akárcsak száz esztendő múlva *Szintjei Merse Pál* a *Casino de Paris-bál* a *Japán Kávéház-ba*. Ugyanilyen emberi képet kapunk, ha negyven év múlva a *Lafferi Bárók Házába* nézünk be 1846-ban. A „*Tejeslyánykához*“ a cégér a *Depscher* Tejelde ajtaja fölött, „Milli-mad’l és Kecske⁴⁴ a cégér képe. A szegény roskadttüdejű *Petőfi* vacsorázza itt a kecsketejet és a *Pillvax-ban* Kávé mellett vad „*Borda!*“⁴⁴-on törí fejét, mert a Szerkesztő ilyet vár tőle. Bordalt költ a Savó után a Kávé mellett a füstben, hogy néhány váltóforintot kapjon, ami kell a sötét hónaposszobára és az ordára a Tejeidében. „*Barna kislyány, eszemadta!*“: ezt is a Szerkesztő kívánja, mint a divatos magyaros, népies Mübordalt. „*Barna kislány*“ írja a Poéta, noha a szegény, rosszmoróú, kistermetű, beesett tüdőcsúcsú, szűkvállú, „*Hutchison*“⁴⁴-fogú, „*Tic facialis*“⁴⁴-okban rángó arcizmú, vékonynyakú Poétának életében soha semmiféle jól megmosdott „*Szende Ürleány*“⁴⁴-hoz, sem ringófarú, bögyös, tenyeres-talpas mosdatlan Parasztlányhoz soha semmi köze nem volt. Érzelmes „*Emlény*“⁴⁴-eket írt ugyan vidéki Lyánykák „*Souvenir*“⁴⁴-jtibe: ez olyan volt, mint az Autogrammkérés divata ma s a szépirodalmi Snobisme lobogott a kötött pamutharisnyás, darázsderekúra fűzött, Chignon-sfürtű Honleánykák, e „*Kékharisnyák*“ kebelében. Álmodozott is „*Etelká*“⁴⁴-ról, akivel életében soha egy szót nem váltott és a kisujját sem fogta meg, ellenben — Költő lévén — lázas, éberálmos „*önregényt*“⁴⁴ élt meg és egy füzetre való Verset is álmodott a „*Holt Menyasszony*“⁴⁴-ról, amiért sűrűvérű, egészséges, harsány, fiatal, szerelmi életű barátai a Kávéházban harsogva nevték ki, mikor hallucináló, töröttidegű állapotában hótól csatakosan érkezett meg a Váci Temetőből a Kávéházba: a Fantáziából a Valóságba. „*Barna Kislány eszemadta!*“ — írta a Poéta, mert kellett a rongyos „*Sajnabankó*“⁴⁴, a gyűrött Váltóforint a Poétának, aki bizony az ujjain számolhatta meg, hány-szor vacsorázott olyan „*jobb*“⁴⁴ helyeken, mint a füstös, serszagú *Lamáts Serház* a Magyar Utcán és a savanyú borszagú *Csiga* a Sebestyén-utcán. „*Barna Kislány*“⁴⁴: kávéházi műnépieskedés és kávéházi Irodalom volt. *Barna Kislány*: Ithet hogy álmodozott ilyesmiről a lobogó, terhelt képzeletű Poéta, este, nyirkos ágyban talán, de igazi „*Barna Kislány*“⁴⁴ hitelesen csak egy akadt életében, a szatmári Cigánjlány. Nem „*égőszemű Ghi-*

tana“, nem Victor *Hugo* „csodás spanyol cigánylánya“, hanem a Városalja, a Cigány béce féloláh Szotykája, aki félhuszasért mérte a cigányalvégi Szerelmet. „*Barna Kisláng*‘: a Genius külön tragédiája, hogy a Nyájas Előfizetők számára ilyesmit kellett ontania. Ezt és a „Bordal“-t a késői Rajongók komolyan vették, életrajzi „adat“-nak tekintették. *Barna Kislány*: műirodalom, mint később a kávéházi „Tavaszi Strófa“ vagy az „őszi mélabú“, melyet a Szerkesztő rendel, melynek „Slussz“-ra, a „Lapzárlat“-ra készen kell lennie, hogy négy váltóforint legyen belőle. *Bordal*: tragédia, hogy a Genius ilyeneket volt kénytelen írni a K[^]véházban, hiszen az Epilepsia „Forme fruste“-jét, az „Epilepsia larvata“ kórképét jellemző tünet, hogy *Petőfi* „Intoleráns“ volt egV félmeszely borral szemben is. Hogy soha bort nem ivott, azt mindenki tudta róla, de hogy „Bordalait“ egy Epigon-korszak a Petőfit fémjelző Irodalomnak tartotta, az csodálatraméltó dolog. Nem „vonult át“ Petőfi költészetén a „Barna Kislány“, mint ezt *Ferenczi Zoltán* hitte és írta. Aki *Petőfit* a „Szerelem Dalain“ akarja megérteni és megírni, az úgy téved, mint aki valóban „Hamletet, a dán Királyfit“ látja a Komédiáiban, mert annak aznap este ez a szerep jutott. Az Irodalom szerep, melyet az igazi író megjátszik: megírja a Leckét és mikor feláll az asztaltól, valós ember lesz, mint a színész, mikor arcáról lemosta a festéket. Petőfi és a „Bordal és a Barna Kislány“: ez csak Irodalom, amiről *Horatius*, *Goldoni* és *Arany* János írásai óta is tudnunk adatott, hogy mindez „szép Hazugság“, ami alá a Költő elrejt magát. A Költőt nem írásain át értjük meg, hanem azon át, ami az írás mögött van. Az írás olyan „szép Hazugság“, mint a Vágyalom és a Képzlet, mellből az írás lett. Mint az Emlékirat, ez a „Szép Hazugság“, mellben mindenki azzá stilizálja önmagát, aminek önmagát látja, ami lenni szeretne, aminek láttatni akarná magát. Petőfi a valóságban: *Petőfi* a *Csigá-ban*, a hónapos szobában, a vidéki Komédiásnék között, káromkodva, modortalanul, geniólisan, úgy ahogy van, a Kávéházban, az Élet földszintjén, a Párisból becsempészett *Moniteur des Dates* és a *L' Independent* olvasása közben, amikor a szomszéd asztalnál a Helytartótanács Spiónja lesi a szavait és jelenti a Polizey-Chef-nek, hogy a Kávéházban csak a megsejtett Spione megtevesztésére való dolgokat csevegnek az Ifjak és a megbeszélések nem a Kávéházban folynak le, hanem valami ismeretlen helyen.

Házjegy, Vendégfogadó- és Kávéház- céggér,

A budai *Arany Kereszt Ház* Házjegye és az
egykori *Arany Kereszt Kávéház* Céggéje,
Kőmunkások „Louis XVIII-er” Jároc, Bucha Török-
a Szent Péterből Iskolával szemben lévő Ház.

Házjegy, Vendégfogadó- és Kávéházcéggér,

Az imnekben leteleített *Mátyas Király Ház*
helyen épült az Ház of Házjegy, 1906,
Házjegyeit és Személyi: után carok, III. az
egykori Magyarbani, későbbi Csakbi Szoros
Gróf Házban volt 1890-tól 1924-ig a *Mátyas*
Király Kávéház.

Pesti Királyi Szabad Város mint Kávésutaság, 1860.

Az új *Városi Vigadó Kávéház* (1860–1931)
belsőzetelének pillérzetelüköve,
Pest Város Emere, Tervezte *Frad József* mtergér-
Mester, 1858.

Petőfi a Pillvax-ban: ez az igazi Petőfi, mert lázas éberálmaiban Camille *Desmoulins*-nak álmodja magát, a *Café de Foy* régi és a *Café Tortoni* akkori életét éli képzeletében. A Republikánus Petőfi a Kávéházban: ez az igazi Petőfi. A Kávéházban melyet a maga külön Parlament-jének álmodik el. Ezt így elsőnek *Hatvány* Lajos sejtette meg, *Mikes* Lajos az ő nyomdokain járt s mindezt — valós képpé — *Harsányt* Zsolt írta meg először.

Az Irodalomtörténet nem tanult *Michelet*-től és *Macaulay*-tól. Adatokat másolt és közölt, retorikai röppentyűket eregetett, görögtűzet gyűjtött, csak betűt látott. Az Irodalmiság mellett nem látta meg az Embert. Ennek láttatását intuiciós íróknak és orros, szimatos Újságíróknak engedte át. Mint mondtuk, Városköltészetünk előbb volt, mint Várostörténetünk. *Heltai* Jenő, *Hegedűs Hite* Gyula, *Nádas* Sándor és *Kárpáti* Aurél előbb érezték meg a Várostájak Költészetét, minthogy Várostörténetírásunk csak egyszer is ráeszmélt volna az Elővárosok, a Céhi Fertályok, a pesti és budai kézművesi-nemzeti-ségi Fertályok tudatára. Buda Kávéházköltészete megvolt, mielőtt bárki is társadalomtörténeti Sociografiát írt volna például az egykori földművelő budai Alvégről, a *Kapásfertályról*. *Ágai* Adolf, *Várnai* Sándor és *Zuboly*, *Siklóssy* László, *Hatvány* Lajos báró és *Harsányt* Zsolt úgy írtak *Michelet* szellemében, hogy talán nem is ismerték *Michelet* ragyogó szellemtörténeti írásait a Kávéház társadalomlélektani hatásáról. Írásaik Szellemet vittek bele kopár, iskolamesteres Irodalomtörténetünkbe, melyben volt tisztos szorgalom, de Szellemtörténetté — Szellem híján — nem emelkedett. Emelkedésének első nyoma *Szerb* Antal kísérlete.

Nem az írók dolga, hogy Irodalomtörténetet írjanak, ők Irodalmat írnak, az Irodalomtörténet feladata, hogy Történetet írjon az írókról. Mivel Szellemtörténetet nem tud írni: írók írják ezt meg. *Hatvány* Lajos, *Mikes* Lajos és *Harsányt* Zsolt megtették. A kezdés, az ötlet érdeme *Hatvány* Lajos báróé. *Petőfit* azóta kezdjük valós embernek látni, mióta a „Feleségek Felesége“ útkereső nyommondásai nyomán írók foglalkoznak vele. Ha majd Irodalomtörténetünk is fog tanulni az íróktól — az írók elismerik, hogy az Irodalomtörténettől tanultak — még többet fogunk látni *Petőfi* valós, emberi képéből. Eddig csak a *Bordalt* és a *Barna Kislányt* láttatta a szorgos kutatás

és a tisztas egyszerűség. A *Simplicitas* azonban a Tudományban nem erény. Már *Aesopus* Rókája megmondotta az Álarcról: „*Quanta species, sed cerebro caret!*“ „Mily nagy fej, de nincsen agyveleje!“ E Róka az Irodalomtörténetről talán ezt mondaná: Oh, mily nagyképű, de híjával vagyon a Szellem-történetnek!

*

1927-ben jelent meg *Kozma* Andor *Petőfi* című regény-szerű verses Krónikája, melyben Petőfi élete csillagának tündöklését és letűnését verseli meg verses Regény formájában.⁵ A nagyméretű Krónika tiszteletreméltó, kedves, öreguras alkotás, sok megható poétái szépséggel csengő, végtelenbe ömlő strófa sorozatánál azonban nem több. Regényes hajlamú szelíd öregurak, lombos falusi lakok, általában és nyilván a kedves jó falusiak számára szánt olvasmány, olyan tiszta és egyszerű lelkek számára való, akik poétás gondolatnak tartják, hogy Petőfi életét Poéta írta meg versben. Kort, helyzetet festő színezése alig van, a Pillvax Kávéház is elmosódottan szerepel a tisztas egyszerűségű verssorok között. E verses História népművelő értéke az, hogy az Életrajzot olyan társadalmi osztályokban is népszerűsíti, ahova az verses formája és szelíd egyszerűsége révén eljut.

A Krónika a *Gyulai* Pál és *Beöthy* Zsolt óta kifejező közléllyé vált képből indul ki: „Petőfi mint Üstökös tűnt fel Hazánk borús egén, felragyogott és letűnt!“ E kép tulajdonképpen az 1860-as évek Regényirodalma által oly igen kedvelt „Hadiröppentyű“, a Sir William *Congrewe* angol mérnök-kari Tábormok és később a pesti születésű *Augustin* Bárá császári királyi Tábormok által tökéletesített „Congrewe’s-Rocquet’s“ sistergő, maga után nappal füstcsóvát, éjjel tüzfarkat húzó s elrobbanó hadiszerszámról vevődött át az Irodalomba. *Jókai* képzeletét rendkívül izgatta a Röppentyű, sehol sem mulasztja el, hogy azt szerepeltesse, hiszen a magyar Szabadságharcban és Buda 1849-i ostrománál, valamint *Sjebasztyopoly* vára ostrománál a tökéletesített Röppentyű az ágyúval mérkőzött. Az „Ostrom“ és *Jókai* 1857-ben megindult „Üstökös“ című élcslapja címe között időbeli kapcsolatot találhatunk. Bennün-

⁵ Petőfi. 1927. 144., 147., 177. o.

két ez annyiban érdekel, hogy *Kozma Andor* a *Krónikát* az *Üstökös*-ről szóló képpel kezdi, *Harsányt* Zsolt Petőfi-regénye, az „Az Üstökös“, a „Pillvax“ életét hatalmasan megfogó regény ugyanezt a képet veszi át címében is, gondolatában is.

A *Verses Regény* azzal kezdődik, hogy a halálba álmódó Nemzet „*város, falu, puszta, magát lassan-lassan halálba alussza*“. Az alföldi Pusztán pusztázó rideg Bojtárok Óesztendő éjszakáján hunyó pásztortűz mellett nézik a csillaghullást. „*Csuda csillaghullás!*“ — mondja az Öregbojtár — „*égi magvetés ez, valamikor ebből gyönyörű termés lesz!*“ És ime, ezen a téli éjszakán — mint a Gyermekek a betlehemi Jászolkában — megszületik a kurtanemes céhbéli mészáros Mester, a felvidéki Tekintetes Nemzetes Petrovits István úr kisdéd fia: az „Üstökös“⁴⁴. Ez a kép a *Krónika* legköltőibb része.

Az „Üstökös“⁴⁴ a „Csillaghullás“⁴⁴ fejezetből elindul felfelé lendülő ívén: a „Bolygótűz“ és a „Thália és Minerva“ fejezete után a „Révben“ fejezet elviszi Pestre, a „Pillvax“-ba.

„Már a költő Pesten sok barátoknak örvend,
S jól ismert alak már minden közhelyen,
A színházban, utcán, téren ráköszönnek,
Ráfordúl a nyájas női figyelem,
S amikor a Pillvax-Kávéházba ül be:
Az ifjú írói gárda gyűl körüié.“⁴⁴

A *Krónika* leírja a Kávéház Ifjait. „*A sűrű gomolyban Lisznyay is ott van*“ és ott van *Pálffy Albert*, „*Sándor új barátja, aki ügyes tollát ha téntába mártja, jól ír, franciásan, bátran, könnyedén*“.

„Csupa ismert író az asztalkör tagja,
Nem régiben ült csak Sándor még ide.
Mégis ő ma már a társaságnak magva,
Lángoló elméje, lüktető szíve,
Ki bár a nagyképű elnököt nem adja,
A vitákat mindig döntőn végzi be,
Pedig azok nemcsak írásokról folynak,
Hanem sorsáról is a nemzetnek, honnak.“⁴⁴

Társai bámulják: „*haladván a korral, Heinét, Börnél, Byront s a sok franciát,*“ Sándor, kiből „*cseng-bong a sok szép magyar dal s únja az utánzott eleganciát*“, keményen rájuk szól: „*Magyar nem utánoz, korcs illeszkedik csak idegen mintához*“ Az Ifjak „*amikor a nemzet sorsán kapnak össze s száz tervet*

koholnak a vitatkozók, kik a haza földjén sose jártak messze.. s nem látták a népet sötétségbe veszve, Sándor intve mondja a próféta szót: Ne vágjátok többé az egy jogot ketté, emeljétek fel a népet is nemzetté.^{fii}

A pozsonyi Országgyűlésről hazatérnek a Követ Urak. Pesten sok pozsonyi Jurátus jelenik meg, tele van velük a Pillvax is. *„A Diaeta végzett és elcsendesedtek pozsonyi utcákon a magyar szavak: most azok a szintén németnyelvű Pestnek népsokadalmában inkább hangzanak.¹¹ A Pillvax-ban bécsi hírlapokra lesnek, „csak azokból tud meg Pest új igazat, Sándor is ott ül már s társai körül, de nem látszik arcán, hogy nagyon örülne. Jók a bécsi hírek, de ő mégis dörmög, társai nem értik, Sándor mit akar?^ „Azt, hogy Metternichet vinné el az ördögi Nekünk osztrák hírlap hullajt koldus mannát, jobban szeretném, ha ezt a sárban hagyánk*

Kedves kisvárosi kép a Térey Marikáék — Szendrey Júlia kis barátnője — ,nagykárolyi kerti ozsonnája, hol Sándort jó falusi móddal minden jóval tartják:

„Sándor este elmegy a Térey-kertbe,
Hol szép harci párját tegnap megismerte,
Ott rántott csirkével Kávé-ozsonnát kap.“

Júlia még ott van s pár napig ott marad.

„Még néhány ozsonna s azután már válnak,
Mert haza kell menni másnap Júliának.“

A Martius Idusa leírásánál a Regény a Kávéházat meg sem említi. Innen kezdve a Forradalom és a Háború rohama vágat, az Üstökös sorsa beteljesedik. A kozákrohammal szembenéz:

Fújó paripákon vágat vele szemben
Mennyei örök fény s pokoli homály
Magába ölelte az isteni Ég öt
S hiába keresték holtak közt az élőt.“

*

Harsányi Zsoltnak „Az Üstökös“ című, 1932-ben megjelent Regénye *Petőfi* Sándor életét és a *Pillvax* Kávéházat írja históriás „Életregény“-nyé. „Az Üstökös“: *Petőfi. Harsányt* a Regény címében azt a képet használja fel, mely eredeti-

leg még *Gyulai* Páltól származik. E képet átvette *Jókai* is, *Mikszáth* is, *Beöthy* Zsolt örökéletű rétoros szólammá tette. E régi képet *Harsányt* ragyogó megézésű és látású, új utakon járó lélekelemező Regénnyé írja meg. Ez azonban nemcsak Petőfi *Életregénye*, hanem a *Pillvax Kávéház-é* is. *Ruskin* írja Velence köveiről, hogy a régi Városok halott Kövei, melyeket emberek faragtak, túlélnek az embereket. *Ruskin-nek* nincs igaza: az Emberek túlélnek a Köveket, mert azokat ők faragták. A Kávéház a benne élő emberek nélkül halott Kő. A Kávéház élete a benne élők életében fejeződik ki. A történelmi múltú Kávéházak, ha ódon épületeiket elbontotta is a csákány, tovább élnek régen halott egykori Vendégeik történelmi neveiben. A halott Emberek túlélnek a halott Kávéházakat. 1843—1848: ez az öt pesti év valóban együtt és egyszerre jelenti *Petőfit* és a *Pillvax Kávéházat*. A pesti „Martius Idusá“-t nemcsak Petőfi és nemcsak a *Pillvax* csinálta meg, de a pesti „Mártius-elő“ mégis ennek a Kávéháznak lármájában, zsongásában, összesűgásaiban: Vendégeiben fejeződik ki. A *Pillvax* abban az értelemben hordozója az 1840-es évek Pestje lelkének, melyben *Montesquieu*, *Macaulay*, *Michelet* és *Lamartine* látják a 17—19. századi londoni és párisi Kávéházak szellemtörténeti szerepét. Petőfi és a *Pillvax*: Petőfi életének Regénye az egyik oldalon és a Kávéház története a másikon, ezért és így jelentik ugyanazt: a pesti *Vormarz-et*, a pesti Márciuselőt. Az európai *Avant de Mars*: az 1830 és 1848 közötti korszak azonban sem Párisban, sem Itáliában, sem Bécsben nem fűződik annyira egyetlen személyhez és egyetlen Kávéházhoz, mint a pesti *Avant de Mars* Petőfihez és Kávéházához. A *Pillvax* élesebb körvonalú „Márciusi Kávéház“, mint a párisi *Café Torloni*, a padovai *Café Pedrocchi*, a milánói *Café del Duomo*, a velencei *Ca'é Quadri*, vagy a bécsi *Caffee Griensteindl*. „Életregény“ és kávéházi História ezért mutatnak teljes azonosságot a *Pillvax-ra* és *Petőfire* nézve.

Amit *Harsányi* itt megír, az az, hogy az „Üstökös“ az ismeretlenségből, a vergődő nyomorúság kopottságából a Kávéházban tűnik fel. Élete Üstökös módjára szárnyaló Parabolája, sístergő felívelése innen lendül ki. A Kávéház általa lett a pesti Márciuselő magyar *Café Torloni-ja*. A Poéta és a Kávéház együtt ívelnek fel a Martius Idus-áig. Itt, a Kávéházban és ezen a kávéházi nagy napon ér el az „Üstökös“ pályája delelő-

jéhez, a Kávéház pedig társadalomtörténeti szerepe zárószavához. *Petőfi* élete a „Martius Tizenötödike“ estéjén már lefelé ível: a Kávéház jelentősége is ezen a napon szűnik meg. „Martius Idusa“: a beteljesedett Álom, ami után csak ébredés következhet. A Fantázia beteljesedett, mert a Forradalom kitört: a Tragédia pedig abban áll, hogy *Petőfi* az álmot tovább akarta álmodni. A beteljesedett Reménység lett a tragikus fordulópont összeomló életében.

Harsányt a Regényben azt írja meg, hogy *Petőfi* élete a *Martius Idusa* estéjétől kezdve már lefelé ível, hogy nem Segesvárott halt meg, hanem Martius Idusa délelőttjén, hogy élete e naptól kezdve már csak a folyton súlyosodó kiábrándulásból, a kijózanodásból, a nagy Álomok illúzióinak elvesztéséből, a Valóságra való rettentő ráeszmélésből áll: le egészen addig a tragikus bukásig, élete teljes összeomlásáig, ami után eltűnése — vagy talán halála, ki tudná megmondani? — már csak formai leszámítolása volt annak a megsemmisülésnek, mely sokkal-sokkal korábban következett be. *Harsányt* nem életrajzot ír, hanem lélekrajzot: azt a tragédiát, melyben a rajongóvá túlfeszített idegzetű nagy Álmodó lelkileg akkor törik össze, mikor Álmait a Forradalom kiiörése, a Valóság beteljesítette. A Poéta fantazmagóriát Verssé írta, a Vers azonban Valósággá lett. A Poéta azonban nem bírja el a Valóságot. *Petőfi*t Martius Idusáig az európai, magyar és pesti események áradata röpítette. Ennek az áradatnak ő nem volt Vezére, aminek a régivágású, rétoros Irodalomtörténet szépen szóló szónokai hirdették, csak hangadója volt. Hangja: korszerű, rajongó-epedő népies magyar hangja. Olyan magyar hangja, amilyen francia hangja *Béranger* volt Párisnak. E Hang a korszak lelkében fakadt; azonban elcsengett a Kávéház márványasztalán, mint *Camille Desmoulins* hangja „Julius tizenharmadikán“, egy fél-századdal azelőtt a párisi *Café de Foy* márványasztalán. E hangra 1848 márciusa után tovább már nem volt, mert nem lehetett szükség. A Kávéházra sem. *Petőfi* és a Kávéház egyszerre teljesítette „történelmi hivatását“, mindezt a régi szólammodorában mondhatjuk. Amit mi e tanulmányban a *Pillvax* történetéről megírunk, — a tények írják meg ezt — azt látja meg *Harsányt* Zsolt ragyogó intuíciója *Petőfi*ről. Élet, Regény és História e ponton találkoznak: egy kilobbant Élet és egy halott, Múlttá halkult lármájú Kávéház emlékezete mellett

A Regény alapgondolata az a régi igazság, hogy a Forradalom mindig az alázatosnak hitt, de valójában gonosz, sunyi, alattomos Dsinek által magukhoz ragadott rettentő Seprő, mely sok mindent elseper, de elsősorban a Dsineket botorul felidéző Forradalmárokat sepri el. Ezt már az *Ezeregyéjszaka* is így írja meg és ennek nyomán így írta meg *Goethe* a „Zauberlehrling“-ben. *Harsányt* azt írja meg, hogy egy emberi Lélek hogyan omlott össze a részben általa felidézett Esmények rohamában. „*Petőfi Martins Idusa után elsodródott!*“ — írja a Regény. Igazat ír. Mert a *Pilloax* sem akkor halt meg, amikor az 1849-ben a forradalmi Pestet pacificáló Császári Hadsereg sietve felállított K. u. K. Militair-Commandoja becsukatja „a Kossuthkutyák“ Kávéházát, a Lázadás Iskoláját és ajtaja felől eltávolíttatja a „Piros-Fehér-Zöld“ színű táblát: a „Szabadság Csarnoka“ kávéházi címet. A *Pillwax* nem akkor halt meg, amikor a derék, becsületes *Fillinger* Ür Kávésjogát megtorlásul elvették, nem akkor, amikor 1850-ben „*Cajjee Herren-Gasse*“ lett a címere, nem akkor, amikor *Degré* Lajos és *Dudumi* Demeter, a pesti görög író már csak billiárdozó vasasnémet örmestereket és dominózó cseh Beamtérokot látott benne. A *Pillwax* is *Martius* Idusán halt meg, mert szerepe zárószavát kikiáltotta az Utcára.

Harsányi nem a históriás kelléktár tudálékosa, hanem író, aki Lelket vitt a Kávéházba, mert meglátta a Kávéház lelkét, a benne nyüzsgő Embereket, mert megérezte, hogy nem az Emberek élnek a Kávéház életét, hanem a Kávéház az Embereket. *Harsányi* az Élet valós utcai, földszinti laposán mutatja meg a Város Lelkét: a Kávéházban mutatja be azt.

Harsányi romantikus, de nem eszményít a régi, sekélyes „*Petőfi-álromantika*“ avatag modorában. A Poéta anyját mint szegény, jó, egyszerű kis szolgálólányt mutatja be, aki riadtan nézi sűrűvérű, kurtanemességére rátarti, nagy természetű, hirtelenkező, de betegesen el-ellágyuló, esékenyhangulatú urát, a hitvány emberek által könnyen fálnak viheto nagyevő, nagy italos falusi mézáros Mestert és Korcsmárost. A kis fiúról, Sándorkáról, *Harsányi* megláttatja, hogy az véznácska, apja után idegesen terhelt, arcidegrángásos, születetten Tuberkulózisra hajló, felfokozott idegéletű. A fiatalemberről megláttatja, hogy az rossznövésű, rosszmodorú, mindezért betegesen érzékeny, állandóan a maga testi kisebbértékűségét érző, tehát ezért is

felfokozott önérzetű és teatrális önbeállítottsága képzeletes helyzeteit éber álom révületeiben állandóan élő, ezért állandóan elégedetlen zavart lélek. Látjuk, hogy Sándor hallatlanul intelligens, tehetséges, szorgalmas, exaltáltan a maga életét kiélni akaró volt.

Ezt az Ifjút lépteti be a Regény a Kávéházba: abba, amelyik ekkor már a pesti Márciuselő *Cafe Pedrocchi-ja* volt* Az exaltált magabizásában, a Nyomor önkívületében is a Nagy Stílus színpadias, korszerűen romantikus Grande Pose-át érző Ifjú, a tehetségtelen vándorszínész, a napóleoni álmaiból egy K. u. k. Superarbitrierungs Commission katonafelcsérje irgalmából az utcára vetett, beteg tüdejű, obsitos „szegény, rongyos baka“ itt, a Kávéházban ragyog fel. A nincsetlen Poéta itt él a Kávéházban, mert otthona, társasága nincs. Szűk hálókamrájából ide menekül. Ott él a Kávéház levegőjében: nem borivó, tehát itala a korszak „Boisson Intellectuel“-je, a Kávé. A Kávéházban a csibukfüstben a Jövő aranyló ködét látja: e köd azonban csak füst. Ezt azonban a Költő nem veszi észre, mert nem volna Költő, ha mindent annak látna, ami. A Kávéház levegője az európai Szabadságkorszakban az Intellectus atmoszférája: ámde ez a levegő túlterhelt a Gondolattól. A Kávéházban mindenki Doctrinaire lesz, mint Eckart von *Sydotv* mondja e korszak elagyasodott, elelméletiesedett, elvárosiasodott Décadence-áról. A Kávéház — a Pillvax — csakugyan a pesti Élet Piac: de a Piacnak uzsorásai, kúfárjai is vannak: itt található az Irodalmi Kávéházban az Irodalom tehetségtelen, a tehetségesekre irigyen nyelvet öltő piarci kofái is. *Harsányt* kávéházi regényében az Élet valós szintjén jelentkeznek a Poéta életét megkeserítő és őt, a szűkvállú, elroncsolt tudócsúcsú, a Harctérre nem való vézna Intelligenst a Halálba kergető, nyelvöltögető irodalmi kisárosok. Azok, akik később csak a Sándor és a Pillvax, mint „Petőfi Köre“ fölé tornyadzó Nimbusz révén jutottak bele az Irodalomtörténetbe: az irigy, gonosz, tehetségtelen, alacsonylelkű Kortársak. Az úgynevezett „Nagy Idők tanúi“.

Petőfi a Regény XI. fejezetében lép be a Kávéházba. Rendszeresen oda jár, már-már egészen pesti fiatalembernek érzi magát. Az elegáns, négyszegletű Monocle-os irodalmi Arszlánnal, *Pálffy* Alberttel „úgy összebarátkozik, hogy nagyon“. A derék, öreg *Vörösmarty* nyúl a kezdő író hóna alá: a *Nemzeti*

Kör-rel felkaroltatja. A *Pillvax*-ból jut be az Ifjú a „*Csigához*“ cégérezett irodalmi Vendégfogadó asztalához, a *Nemzeti Kör-be* pedig a magyarutcai *Lamáts* Sermérés irodalmi Kerékasztalától vezeti el útja. Sorsa a *Zrínyi Kávéház-ban* dől el; itt, parlagi modorú, tekéző, ivó, kártyázó Jurátusok vad lármájában írja alá a szerződést *Vakot* Imrével, a taplószívű kiadóval, a későbbi halálos ellenséggel. Itt lesz a „*Regélő Pesti Divatlap*“

a *Vahot* Imre által átvett lap — segédszerkesztője. Itt ismerkedik meg a derék szepesi magyar némettel, *Christmann-na*, aki *Kerényi* Frigyes néven lesz őszinteszívű, becsületes barátja.

Mint segédszerkesztő szorgalmasan dolgozik. Ha a budai „*Gyurián és Bagó*“ könyvnyomtató urak műhelyében a „*Metteur en pages*“-al, a „*Metrompás*“-sal, vagyis a tördelő Mesterrel betördelte a lapot, „*minden ebéd után benyitja a Pillvax ajtaját. Odapillant rendes asztalához. Ott van már Pálffy Albert és Várady Antal, a kedves „Tónele*“. *Nagy a füst, zsi bong az ebéd utáni közönség, csattognak a biliárdgolyók. A fiatalság törzshelye ez, csupa Jurátus és egyetemi hallgató, legföljebb azért jön ide öregebb kereskedő vagy egyéb polgár, mert nagyon közel lakik.*“ Petőfinek roppantul tetszik a könyvnyomtató urak céges neve: „*Gyurián és Bagó*“. Szokása lett, hogy „*Gyurián és Bfljó!*“-val köszöntött be a *Pillvaxba*. „*Szervusztok, Gyurián és Bagói*“ köszönti barátait. A Kellnérek odaszól: Adjon egy feketét! — Jawohl I feleli a Kellnérek. Az asztalnál folyik a kávéházi vödés: a *Jelenkor* szerkesztőjét, az öreg *Helmetzyt* szidják, mert a Börze szót „*Hemzserde*“ névre magyarosította. „*Helmetzy, ki a szókat elmetszi!*“ — mondják az Ifjak. Szó esik a *Honderü-ről*, *Frankenburg* Adolf cikkeiről, *Kuthy* Lajos szerepéről a „*Lovassy Per*“-ben, kétesztendő fogságáról. *Tónele* etőfit biztatja, hogy olyan híres lesz, mint *Goethe*. *Petőfi* a mrványasztalra csap: kikéri magának a hasonlatot: *Goethe már csak szobor, de Petőfi: élő költő* I *Vahot* Imre bejön a Kávéházba. Kijelenti, hogy *Petőfinek* rendes ruhát kell csináltatnia. A derék öreg *Tóth* Gáspár magyar Mesternél, a *Lamáts* Serház asztaltársánál, a *Nemzeti Kör* oszlopos tagjánál varrat ruhát a kopott *Költőnek*. A számító, ravasz, okos, huszonnégy esztendő korában koravén *Vahot* tudja, hogy a *Petőfi* által eltervezett fantasztikus, színpadias magyar ruha jó cégér lesz a lapjának! Az utcai suszterpúbok utána szaladnak majd, de az egész Város beszélni fog erről! Ilyet találjon ki *Franken-*

burg Dolfi, ha az *Életképek-ről* akar beszéltetni! Így jut *Petőfi* rettenetes zagyva, pesti kávéházi magyar „Incroyable“ jelmezéhez. Az egész Úri Utcza őt neveti, de később megbocsájtja neki fura különtségét. Vahotnak jól jött a mozgó utcai Rec-lame: *Petőfi*...

A Kávéház észreveszi, hogy *Petőfi* veszedelmes konkurrens. Hamar megindul az irigység őrlő malma. A *Pillvax*-ból elindul a gúnyolódó becsmélés: a *János Vitéz-t* hat kiadó adja vissza, *Petőfi* már ötven forintért kínálgatja, de annyiért sem kell senkinek. Jöttek a rettenetes, becsmélő kritikák is. A „nagy kortársak“ pokollá tették a Poéta életét. Mint keserű embergyűlölő ült szegényes szállásán, napokig felé sem ment a *Pillvax*-nak. Világkerülő korszakaiban is gyakran maradt el a Kávéházból. Így akkor is, amikor exaltátus képzelete „halott menyasszonyának“ nevezte *Csapó* Etelkát, akivel soha életében egy szót nem váltott. Késő éjjel járt ki a távoli Váci Temetőbe, a Városerdő aljába, és havas bekeccsel, süveggel jelent meg a *Pillvax* ajtajában, ahol e vadromántos temetői álmodzásaiért hangos nevetés fogadta. *Vahot* Imre viszont jó üzletet csinált a Poéta magacsinálta szenvedéseiből: az önmagát gyötrő Poéta jó verseket írt. *Petőfi* sokszor toppant be a *Pillvax*-ba elkeseredett szilaj kedvvel, vitára készen, előre támadva, hogy őt ne támadják. Barátai azonban hamar kiismerték körbe-körbe járó mániás-melankóliás háborgásait. Közben a Kávéházban Párisról álmodozott, a *Café de Foy*-ról, *Camille Desmoulins*-ről, aki a Kávéház népével együtt rohant a Bastille ellen. Párisba vágyott, ahol *Béranger* él. Csak annyit ért el, hogy a Szepességre utazhatott fel. *Harsányi* sejteti, hogy *Petőfi* a *Pillvax*-ban egy párisi kávéházi Forradalmár szerepébe álmodja bele magát. A Nagy Forradalom történetét jól ismerte, szobája falain *Desmoulins*, *Robespierre*, *Danton*, *Saint-Just* acélmetszetei lógtak. A *Café de Foy* törzsvendégei.

Petőfi otthagyja a *Pillvax*-ot és a Felvidékre utazik. Elutazása előtt a „Vadászkürt“ Vendégfogadóban töltötte el barátjaival a búcsúestét. Eperjes, Lócse, Késmárk, Igló, Rozsnyó, Rimaszombat: fáklyásmenetek, Szerenádok, dicsőség, taps. Pesten: komisz agyarkodás ellene, *Szeberényi* Lajos, az egykori barát, a selmeci diákpajtás, durva hírlapi támadásokba kezd ellene: sikkasztónak, csavargónak, pöffeszkedő hazugnak, „*Petrovits*“-nak nevezte a *Századunk*-ban. A *Honderű*-ben Szép-

laki báró *Petrichevich-Horváth* Lázár, a Quasimodo-szerűen púpos, elegáns kis irodalmi Szatír gyalázta le. A *Pillvax-ban* azonban már ekkor *Petőfi* volt az első ember. Az ellenségeskedés mégis elérte, hogy a Nemzeti Színház visszautasította a „*Zöld Marczi*“-t. Petőfit lesújtotta a hír, a Kávéházba be sem akart menni, egy pincérrel hívatta ki *Egressyt*, hogy közölje vele a lesújtó hirt. „*Vad lárma, csaholás, uszolás, kiáltozás. Egész Pesten mintha nem is volna egyébről szó, csak arról, hogy egy huszonhárom éves fiatalember nagy tehetség-e, vagy csak mérsékelt tehetség.*“

Minden Kávéház Petőfiről beszélt 1847-ben. A bécsi Titkos Policzáj is felfigyel a Poétára és a *Pillvaxra*. Az öreg *Szemere Pál* az Úri Utcán találkozik az ott sétáló *Petőfivel* és *Jókaival*. Közük vele, hogy *Bérczy* Károlytól megtudták: a Helytartótanács a Kancellária parancsára figyelteti a *Pillvaxot* és *Petőfit*. Nevetve mondja *Jókai*: „*Nagy tekintélyünk van Bécsben! A Kamarilla minden reggel megkérdezteti a Kancelláriát, hogy mit is mondott az a Pákh Berci a Pillvaxban? Sőt Zsófia őfensége, ahogy reggel a szemét kinyitja, azonnal megkérdezteti Metternichet, nem mondott-e valami mérgeset a Pillvaxban az a Petőfi?*“ A kedves öregúr nevetve válaszolja: „*Nohát én is benézek a Pillvaxba, hadd' kompromittáljam magam a Kamarilla előtt!*“ Nézve az öregúr, *Berzsenyi* és *Virág Benedek* barátja és a két Ifjú a havas utcáról betérnek a kávéházi sűrű füst áporodott levegőjébe, a biliárdgolyók csattogásának, a hangos társalgás monoton zúgásának, a kanálcörgéseknek zsvijába. Megrendelték a Kávét, *Czakó Zsigmond* rohan be: hozza a Kávéházba a nagy hírt: elfogadták *Petőfi* darabját, a „*Tigris és Hiénát!*“ *Petőfi* az egész Kávéház gratulációit fogadva, innen rohant el *Vörösmartyhoz*. Két biliárdozó jogász megállítják játék közben, így bámultak utána. Az asztalnál nagy irodalmi vita indul meg. Az Ifjak a Kávéházból egyenesen *Kuthy* Lajos irodalmi fogadónapjára mennek el. *Petőfi* másnap a *Pillvax-ban* tudja meg *Jókaitól*, hogy *Szigligetinek* egy darabja miatt került le a *Tigris és Hiéna* a műsorról! *Disznók!* — kiáltotta *Petőfi* és úgy vágta kalapját az asztalra, hogy csak úgy durrant. Irtózatosan kifakadt: A *Szigligeti* silány darabja I Egy Szekrény Rejtelmek I Vásári közönségnek való komédia I Ezért teszik félre az ő darabját I Dűhe lehült, most már csak szégyene és fájdalom maradt meg. Két könyökkel könyökölt le az asztalra és

belebámult a kávéházi levegőbe. Hosszasan gondolkozott, aztán csendesen elmondta, hogy a minap Budán járt és a Bástyáról lenézett Pestre. Pest — meg ő. . . Mit adott neki Pest és mit adott ő Pestnek? Felpezsdítette Pest fajankói irodalmát, Pest lelkén tilinkózott. És mit adott érette ez a kutya Pest? Gyalázatot, szidalmat, piszkolódást, meg nem értést, nyomorúságot. Mélyet sóhajtott és felkelt. Vörösmartyhoz indult, hogy megkérje: szóljon a „*Hóhér kötele*”¹¹ kiadása érdekében Eötvös József bárónak. A Kávéházban barátai aggódtak érette. *Pákh* Berci figyelmeztette is a fiúkat: Nézzétek, hogy lehorgaszítja a fejét ez a Sándor! *Várady* Tónele észrevette, hogy tele van a Sándor haja ősz szálakkal.

Közben folyik a halálra sértett önérzet harca: harc mindenki ellen. Az egész ország rajong érte, az irodalom kávéházi berkeinek kilenttizedrésze azonban halálosan gyűlöli. Főleg a *Honderű*, ő viszont gyilkos szójátékot csinál a lap nevére: *Honte de Rues*: „Az utcák gyalázata”. *Petőfi* ezzel ugyanazt mondja az „Utca irodalmáról”, amit egy félszázaddal később *Paul Souday*, a ragyogó tollú kritikus mondott a *Café Tortoni* kávéházi irodalmiságáról, a „Boulevardes” lelki színvonalára lehajló 1840-es évekbeli francia kávéházi irodalmat az irodalmi Kávéház nevére *Törtönisme*-nek, majd később *Boulevardisme*-nek nevezve. Pesten az Űri Utca és a *Pillvax* gyalogjáróján levő nádszékek előtti *Pesti Promenade* jelentette a *Boulevardet* és a *Honderű* jelentette a *Torionisme*-t.

Ezután gyorsan jött Szatmár, Erdőd és a francia szíjjártó Mester, *Monsieur Prielle* színésznőlánya, a kis fekete *Nellike*, majd a „Nagy Szerelem”. Mint *Ady* Endre életében később Bertuka, a finom, jólnevelt úrilányka. A borzas Poéta zavart kávéházi életében, a *Pillvax* csenevész gyalogjárói Kertje után így jelentkezik az ősi Pagony, a Kávéház után a Kastély, a kávéházi Kávétól a bivalytéjes, erdélyies Kávétól *Térey* Marikával és Júliával az öreg *Szendrey* kisvárosi kertjében. A pesti hónapos Kovártélyból és a Kávéházból való felvágódás a „Kis Feleség” után, a „Feleségek Felesége” után.

A „Nagy Szerelem” már ott van, de még ott van a *Pillvax* is. Az Irodalom is, mely kenyeret ad. *Petőfi* jól ismeri a Korszak álmodozó társadalmi Utópiáit: elolvasta *Fourier* és *Blancqui* zavart álmait egy „Új Társadalom” új „Szociális Munkarendjéről”. Tudott *Cabet* „Ikaria”-járól, a fantasztikus *Aurore Dupin*

bárónő, Vicomte de *Dudevant* felesége, a Nohant-i Kastély Úrnője, a rövidre nyírott hajú, nadrágban járó, szivarozó Georges *Sand* által nagy pénzzel támogatott bolondos *Commune* „Atéliers“-jeiről.⁶ Ő is ilyen tervezett el a Pillvax-ban. Megalakította a maga Atélier-jét, „Nemzeti Műhely“-ét, a „*Tizek Társaság*“-át, mely a „kizsákmányoló Kiadók“ ellen tíz Szabad író által alkotott „Szabad Társulás“ lett volna. A „Tizek“ a Kávéház füstjében álmodoznak *Fourier*-ről és a „Pesti Füzetek“-ről, mely letöri az ádáz Szerkesztőket. A kávéházi alapítás csúfosan megbukik, a ravasz Kiadók megbuktatják az első „*Szociális Nemzeti Termelő Szövetkezet*“-et, a „Tizek“-et. Egész Pest ezen a kávéházi álmodozáson, a későbbi „kávéházi lapalapítások“ eme ősen nevet.

Petőfi ekkor, a „Júlia Korszak“-ban marad ki a Pillvax-ból: mint később *Ady* Endre a *Palermo*-ból és a többi pestbudai Kávéházból a „Bertuka Korszak“-ban. Boldog ifjú házas, szerelmes, országos hírű. *Petőfi* „beérkezett“, mint egy félszázad múlva mondták a pesti Kávéházakban: „kifutotta a formáját“ és „arrivált“. Az ócsárlás elmarad, mint *Harsányt* írja: „Az Üstökös delelőpontja felé rohan, lángoló csóvája mindig fényesebb és szikrázóbb lesz.“ Közben már a beteges *Pillvax* úr átköltözött a pesti Három Dob utcában volt házából a csendes, jólevegőjű Krisztinavárosba és csendes, nyugalomba vonult Kávés lett. A Kávéházat már a győri *Fillinger* úr árendálja ki a *Libasinszky* Uraságoktól, de a *Fillinger*-t sokan még mindig „*Pillvax*“-nak nevezik.

Az események torlódnak. A *Café Tortoni* már a „Nagy Februárius“ torlaszait emeli a Kávéház asztalaiból és a *Café Danemark*-ban puskákat osztogatnak a magyar asztaloslegényeknek, közöttük *Garay* Alajosnak is, *Garay* János öcsésének is. A *Café Tortoni* előtt kartácsoló gyalogsági ágyúk dörgésére megmozdul a milánói *Café del Duomo*, a padovai *Café Pedrocchi* és a velencei *Café Quadri*. A „La Giovane Italia“ rajongói véres fejjel buknak a kávéházi asztalok mögé. Az Itália Kávéházaiban ropogó ausztriai gránátospuskák dörejére megmozdul a bécsi *Caffee Daum* és a *Griensteindl* és egy Bécsből, a futárgözösön érkező pesti kesztyűslegény felugrik a Pillvax billiárdjára: „Bécsből jövök! Kitört a Forradalom!“ *Petőfi*-

⁶„*Aiéliér National*“. *Fourter*-é: „*Le Phalanstère*“. (Madách).

ért gyorslábú Jurátus szalad a Dohány-utcába. Petőfi újra ott van a Kávéházban. A rövidre nyírt hajú Julia kokárdát varr Sándornak. Másnap: Martius Idusa. A orvosok az *Arany Sas* Kávéházból az „*Ah! la ira, pa ira, ça ira!*“ hangjai mellett rohannak ki a Hatvani Utcába, a Filozófus-diákok az „A' Philosophus“-ból, a Jurista-diákok a Török Tsászár Kávéházból futnak a Hatvani Utcába, a Könyvnyomtató Műhely elé. Tavasz, szitaló tavaszi eső, esernyők, pattantyúsok az ágyúk mellett a Nájgebájban, a „Nemzeti Dal“, a „Tizenkét Pont“ mint a bécsi „Bürger-Adresse“ pesti másolata, március, a Marseillaise: Martius Idusa. Az Üstökös felsuhan parabolája csúcsára, futása egy pillanatra megállóit a Deleién, a Zeniten, majd feje lefelé fordult.

Petőfi másnap már észrevette, hogy „*a népszerűség csodálatos dolog. Forró tud lenni, mint a tűz és úgy el tud enyészni, mint tűzben a jég*¹¹. Petőfi azon veszi észre magát, hogy a Fiatalok számára megrendítő kicsinyre szorult az addigi nagy' szereplés. Az Ifjúság, eddig a legfontosabb politikai tényező, most egyszerre nem volt már fontos, elvesztette hangját, félretették, nem volt rá szükség. Az Ország dolga más irányba tolódott, Bécs engedékeny lett, a Dinasztia hirtelen bölcs és jóságos Atyának mutatkozott. Az Ifjúságra nem volt szükség akkor, amikor a bölcs politikai építkezés szorgos napjai következtek el. A *Pillvax* elvesztette jelentőségét. A Regény kitünően rajzolja meg Petőfi lelkiállapotát, ő a *Pillvax*-ot a párisi *Café Tortoni-*vh** stilizálta burjánzó képzetében, magát *Tyrtaeus*-nak, a Szabadság Dalnokának érezte, vagy legalább is *Béranger*-nek. A *Pillvax*-ot a „Népharag Házának“ látta és a négyszegletű kávéházi asztalba tolikéssel belekarcolt hangzatos szót — „A Közvélemény Asztala“ — valóságnak vette. Kávéházban élt, a dolgokat a Kávéház ablakából látta, azt érezte, hogy' a *Pillvax* szó szerint jelenti Magyarországot. Magyarországot azonban most már *Kossuth* Lajos jelentette. Az Ország sorsáról már nem a lobogó sörényű Jurátusok és Költők tanácskoztak és nem ők döntöttek. Petőfi azt hitte, hogy az Ország Szekerét ő indította meg, a szekér azonban másfelé megy, mint az ő egyenes, komor, rajongó republikánus útján. Girbe-gurba, szövevényes úton megy, ő azonban nem kocsisa már a szekérnek, hanem lemaradt utasa.

Két hét alatt minden megváltozott Pesten. Szép valósággá

érett minden egykori kávéházi álom, már a Vármegye tárgyalja az első felelős Magyar Ministeriumra vonatkozó „kegyes királyi kéziratot“. Hol van a nyíl, melyet Petőfi a Királyi Székbe lőtt? A Király a Székben ül és Pesten mindenki a Dinasztia híve . . . Minden hétköznapiján rendes, semmi lelkes mámor, semmi forradalmi láz! Mindenki boldog, hogy minden símán megy. Petőfi akkor írja ezt: „*Lekötve kardomat, elnyugtatom, de össze nem töröm!*“ Pedig nyugodtan Összetörhette volna. A „Márciusi Ifjak“ — négy héttel azelőtt „*megkötött szárnyú Sasok*“ és „*Félistenek*“ átalakultak Rigosumaikra készülő Diákokká. A „Pillvax“-ban a Római Jogot és az Ausztriai Polgári Törvénykönyvet magolták. A „Pillvax“ meghalt. Petőfi démoni kacaja éles disszonanciával hasított bele az egymást megértő „Nemzet és Trón harmóniájába“. A Republikánus magára marad. A Pillvax üres és elmarad Petőfi mögül. Egy debreceni Újság rettentő Páskillust ír a békerontó ellen, királyellenes forradalmárnak, eskürontó, szemtelen, éretlen betyárnyelvűnek titulálja. A vers ezernyi példányban kering az országban. A hajdúnánási és hajdúdorogi Hajdúk agyonveréssel fenyegetik. Kálomista Prédikátorok szószékről prédikálják ki, megháborodottan mondják a „Nincsen többé szeretett Király“ soraiért. És Júlia? Nagyon únta már ezt a folytonos lázas magasztalt. egesítette, hogy Sándor folyton fokhagymás kolbászt eszik, ngerült volt és nyugtalan. Petőfi elkezdte érezni, hogy már ira atba tett vezér, olyan, mint *Béranger* egy versének alakja, az öreg Roger *Bonlemps*, aki üres ládát cipel a vállán: „Un co re et rien dedans“. Julia babás állapotban van, Petőfi rettenetesen megbukik a kiskúnfélegyházai választáson. Kommunistának mondják, vasvillás paraszttal toloncoltatják ki a határból, lopva menekül ki a szérűskertek alatt. Az Üstökös zuhan, meghasonlása rohan a Tragédia felé. Megdördülnek az első ágyúk. Az Ifjúságot honvédbakának sorozzák be a tábornokok, akikkel nem bakafántoskodhatnak sem Költő, sem Honatyák. A Honvédelmi Bizottmány megszavazza a régi Kaiserlich-Königliches Dienst-Reglement használatát a Honvédzászlóra felesküdt császári királyi Sorgyalog- és Huszárezredek számára, mert a vén bakák és huszárok csak német Kommandót értettek. *Vörösmarty* is erre a javaslatra szavaz. *Petőfi* a forradalmár Gironde-iak pátozával dörgi *Vörösmartyra* „*Nem én téptem le homlokodról, magad tépted le*

a babért!“ Halálra sértette jóltevőjét, de barátját, Jókayt is a nála tizennyolc évvel idősebb Laborfalvi Benke Rózával való viszonya miatt.

Petőfi — a minden nappal betegebb lelkű mániás — „világot mérő léptekkel jár a zenit és nadir csillagai között, de a földi élet kis valóságai között gyermeteg botlásokkal zúdul bele céltalan konokságokba“ — írja Harsányi. Erkölcsi mániákusságának kesernyés öntudata megmarad, de minden elvész a számára. Vörösmarty megírja róla egy lapban: „Igen gyarlónak és könnyelműnek tartom.“ Jókay ezt írja a Róza-ügyben: „Első és utolsó felszólalásom egy igen piszkos dologban: impertinencia /“ Vakot álnév alatt gúnyolja Petőfit, aki még mindig nem Honvéd: „Roppant kardod, melylyel a márciusi napokban annyira csörömpöltél, mégis hüvelyében rozsdásodik meg!“ Petőfi beáll Nemzetőrnek, régi Tuberculosis megújul a kiképzés közben: a lapok megírják róla, hogy újoncszolgálatában hanyag. Otthon az elformátlanodott testű, babás állapotos, síró, ideges, elidegenedő asszony fogadja. Gyorsan omlik össze minden. Meglátja az első lecsonkolt karú sebesültet, önvádat és szégyent érez. A prandorfi táborban már egészen örült módjára viselkedik: Kossuth ellen lázít. A tisztek Haditörvényszék elé akarják állítani, Csányi László menti meg. Apja, a mészárosmester, ötvennyolcéves korában zászlós a klein-schwechati csatában, a Pesti Nemzetőrszázadban. Lázító fiához — ott a táborban — csak annyit szól: „Hát te, fiam?“ A fiú apja szótlanságán feldühödik. Zoltánka megszületik: vézna, idétlen kis csecsemő.

Petőfi élete kettéreped. Az egyik a mindenkivel összevesző, ámokfutó lázító, a másik az álmai felhőiben száguldó beteg álmodó. Közben mint katonaszökevényt jelentik fel és kardbojtját akarják elvenni. Jön a botrány *Mészáros* Lázárral, a Hadügyérrel és *Klapkával*, a Tábornokkal. És jön a nyomor. Petőfi lejárta magát: „kiírta“ magát. A lapok félhonoráriumra fogják a verseit, alig közük azokat. Bemhez menekül. A lovat, melyet Bemtől kap, kénytelen eladni, mert egy garasa sincs. Apja tífuszban, anyja kolerában hal meg. Az asszonyt apja hazaviszi, Petőfit kitiltja a házából. Kossuthnak rettenetesen kellemetlen a Vécsey-ügy. Már a századosi fizetés sincs meg. A Buda bevételére rendezett banketten Jókay így fejezi be köszöntőjét: „Éljenek azok, akik ezután fognak meghalni a Hazáért. Éljenek örökké!“ *Petőfi* odamegy hozzá: „Köszö-

nőm, hogy értem is ittál!“ Ez volt az utolsó szavuk egymáshoz.

A Pillvax — mint az 1849 májusából való egykorú festmény mutatja — tele van Polgárokkal, Nemzetőrökkel. Az írók ott ülnek a sarokban. Mindenki háborús hírekről beszél és a lapokat olvassa. Háborús Kávéház: szolgálati öves tüzértiszt és bakatiszt, magábaroskadt fiatalasszony, sok polgári ruhás fiatalember, akiknek az Ezredeknél lenne a helyük. Petőfi már Bem mellett van.

Az Üstökös leszáll, csóvája fénye elhal. Bem apó, az öreg lengyel az egyetlen menedékhely, de csak azért, mert a lángeszű öreg katona maga is rajongó, különös lélek és megtűri maga mellett a másik álmodó rajongót, akit egyébként semmire sem tud használni. Petőfi utolsó éjszakája tisztánlátó, rettentő világosságú kijózanodásában rájön, hogy mindennek vége. Bemnél nem maradhat, hova menjen? Végignéz egész életén; minden összeomlott körülötte, mindent felégetett. Csodálatos nyugalom szállja meg az irtózatosszámolás után. Hajnalban, egy szál fűzfavesszővel a markában, nyári csalánvászonzubbonyban elindult az orosz előőrsök felé. Mi lett vele? Ki tudta megmondani néhány hónap múlva? Voltak, akik az Emigráció alatt „látták” isztamboli Kávéházakban. Mások azt mondták, hogy meghalt, mert meg akart halni. A Nép sokáig visszavárta, mint ahogyan az Üstököst várja.

*

Pillvax Ür, a Kávés, 1849 július 19-én halt meg, *Petőfi* néhány nap múlva tűnt el. *Petőfiné* férjhez ment a szürke Professorhoz, *Pillvaxné* a császári Kapitányhoz. A Kávéházi Vendég, a Kávéház és a Kávés egyszerre haltak meg, a Kávéházat 1911-ben lebontották, de nevük együtt és egyetemlegesen örökre él. „*Anyám, az álmok nem hazudnak, takarjon bár a szemfödél, dicső neve költő fiadnak, anyám, soká, örökkön él* /“ Históriaiban, magyar Irodalomtörténetben, Kávéháztörténetben, Irodalomban, röviden: Lelkekben.

Az újkori pestbudai és budapesti Kávéházregény.

Tormay Cecília: A Régi Ház. — *Szenes* Béla: A zöldbőrű primadonna. — *Márai* Sándor: A Sziget. — *Gárdonyi* Lajos: Az öreg Tekintetes. — *Mikszáth* Kálmán: Királylátogató Parasztok. — *Kóbor* Tamás: Örök Éjszakák. — *Babits* Mihály: Halál Fiai. — *Szomory* Dezső: Párisi Regény. — *Szitnyai* Zoltán: Élni Akarok. — *Újhelyi* Nándor: Tabán. — *Gáspárné* *Dávid* Margit: Pesti Dámák.

A lábbiakban az újkori, a pestbudai, illetőleg a budapesti Kávéházregény kimeríthetetlen gazdagságú formaváltozásai közül a legjellemzőbbeket mutatjuk be, tehetséges Regényirodalmunkkal igazolva *Jules Michelet-nek* a Kávéház felmérhetetlen szellemtörténeti hatásáról szóló szavait. Kávéházaink valóban ezekben a Regényekben élnek, mert az író az, aki az Életet a maga egyetemlegességében érzi és látja. Városunk életét a Kávéházban látja legelőbbnek, mert Budapest a „Kávéházak Városa“, az Élet képeit tehát természetszerűen, budapestszerűen, mondjuk anyagszerűen keretezi bele a Kávéház ablakkeretébe.

Valamely Regényt az tesz Kávéházregénnyé, hogy a Kávéház és a Kávéházi Ember lelkiségét írja meg. Ha Hősei olyan Pestbudai Emberek, akik az előzőbben bőven tárgyalt „Kávéházi Hős“ fogalmát fedik, az illető Regény Kávéházregény. Sorozatunkban ez a Kávéházi Hős vonul fel. Hol „Magyar Picaro“, a „Bevándorló ős“, a „Vándorlegény“ elfinomodott Utóda, hol a tragikus „Harmadik Nemzedék“, mely a Kávéházban pusztul el. A Kávéházregények Hőse az „Örök Pesti Ifjú“, aki rendesen „Kétlelkű Ifjú“, olyan, aki az „Ódon Buda“ és a „Nagyvárosi Pest“, vagyis a „Két Város“ ellenlábasságaiban a „Két Parton“ vergődik, a „Két Nő“

között, mindig a „Budai Kiskávéház cs a „Pesti Nagykvéház“ örök Kávéházszimbólikájában, valamint a „Múlt és Jövő“ jelképeességében és mindig a „Másik Én“-t, vagyis Önma-
gát kergeti, Romantika, vagyis Álom és Valóság között ver-
gődve. A Kávéházregényben megjelenik a „Régi Város és az „Új Város“, a „Régi Polgár“ és az „Új Polgár“, felcsillan benne az Utópiaregény, azaz a „Pesti Ember az Utópiaszigeten“, a „Keleti Ember a Pesti Kávéházban“, továbbá a „Falusi Ember a Városi Kávéházban“ ősi Figurájában. Mindez a «Nagy városi Szigetnosztalgia» újkori, pesties változata, mint örök emberi Boldogságnosztalgia.

Mindezen a legkifejezettebb Pestiség, vagyis Városias-
ság jelentkezik. Kávéházregényünk, a legpestbudaibb, leg-
városibb urbánus Városregény és Polgárregény, pestbudai Családre-
gény: még akkor is, ha Önregény és Sikerregény is. Bennük a budapesti Kávéház, mint Nagy Lajos „*Budapest Nagy Kávéház*“ című Regényében is mindig Városszimbólum-
ként jelentkezik.

*

Tormay Cecíliának a Háború idején megjelent Regénye, az „*A Régi Ház*“¹ egy pesti ácsmestercsalád Regénye, tehát Családre-
gény, de Városregény is, egy pest-budai Polgárcsalád négy nemzedékre terjedő pest-budai Regénye. Formában töké-
letes: mint Városregény pest-budai várostörténeti Regényeink közül a legveretesebb formai kiteljesedést mutatja. Mint több-
ször említettük, a Családre-
gény, a Városregény és a Siker-
regény sokszor mutat egymásba folyó átmeneti formákat. *Balzac* nagy elgondolású Ciklusa, a *Comédie Humaine* sorozatá-
nak egyes Regényeit személyeik laza egysége fűzi egybe: *Rastignac* itt is, ott is feltűnik, családok nevei ismétlődnek, apák és fiák szerepelnek e nagy Komédia emberbábúinak forgatagában. A *Comédie* Páris Városregénye: a Restauratio utáni évek Városának élete, melybe a Vidék szerencsekeresői özönlenek fel; ott emelkednek és buknak. *Zola* nagy Ciklusa a *Rougon-Macquart* család Családre-
génye, de egyúttal Páns Városregénye is és a család tagjainak Sikerregénye is. Mind-
ebbe belejátszik *Montesquieu* Regényének, a *Lettres Persanes*-

¹ Bpest, 1920. 26., 38., 48., 99. o.

nak alapgondolata is: *Balzac* és *Zola* emberei is a Vidékről, a Kisvárosból és a Faluból jönnek fel Párisba, e roppant Malomba, mely a Sikerbe vagy a Bukásba örli őket: szélen szálló pozdorjává a nemes magot és értékke a korpát.

Városregény, Sikerregény és Családregény így folyik egybe *Tormay* Cecíliánál is, de a „Régi Ház“ Regényébe is beleszövődik *Montesquieu* „Falusi Embere“ nagy irodalomtörténeti-szellemtörténeti igézete. Minden újkori Családregénynek, Városregénynek és Sikerregénynek *Balzac* és *Zola* az előképe, stílusadója és formaadója, mindegyiken ott van *Thomas Mann* két nagy Családregényének, a *Buddenbrook's*-nak és a *Tonio Kroeger-nek* hatása, a legújabbakon *Galsworthy Forsythe-Saga*-jáé is. A Forma és a nagy Szabvány hatása alól senki sem vonhatja ki magát. Az Előképek a levegőben lebegnek, hatásuk a Forma változatainak végtelen vonulatán végigkövethető. Az „A Régi Ház“-ban úgy szerepel az ácslegény családja, az *Ulwing* család, mint *Thomas Mann-nál* a *Buddenbrook* család. *Thomas Mann* Családregényében a Város *Lübeck*, a patriciusi Kaufherr-ek Város. Szerepét a *Régi Ház-ban* Pest és Buda, a Polgárváros viszi. A Regény a 18. század végétől az 1890-es évekig fut el és benne négy pesti nemzedék élete fűződik a Város életéhez: a 18. századvégi Pesten és Budán kezdődik és Budapesten végződik. Egy pesti Háznak a Regénye ez. *Ulwing* Kristóf ácslegény befut a Sikerbe, megépíti a Házat a fejlődő Új Városban, a Leopoldvárosban: ekkor még *Új Ház* a neve. A Ház megöregszik, körülötte felnő az új Budapest, a ház neve a *Régi Ház* lesz. A Család elpusztul, a Régi Házat lebontják.

Az ácslegény mint vándorló Legény jön a Dunán Pestre, — a „Falusi Ember a Városban“ — itt magasra kapaszkodik fel, elfinomodott unokája a hatalmas szerző ösnek, a Nagypónak vagyonát a Kávéház kártyaszobájában veri el. A német család leányága a magyar Faluban a Régi Ház árán mint magyar család folytatja életét. Ez *Montesquieu* szellemének távoli kisugárzása: a Város megöli a Falu erényeit és a városivá lett Falusi Ember a Kávéházból visszamenekül a Faluba.

A Regényben ott van a *Novella Piccaresca* igézete is: a szerencsekereső Vándorlólegény betoppan a Városba, ott boldogul, de utódjait elsodorja a Város, mint az *Erdélyi Kalandosban*, ebben a 18. századi magyar tárgyú *Novella Piccaresca*

ban, ahol a boldoguló Kalandos élete úgy omlik össze a Város bűneiben, mint az *A Régi Ház-ban*.

Két testvér vándorló Legény érkezik Pestre 1797-ben. Az egyik *Kristóf*, a hatalmas, ötletes, acélizmú ácslegény, a másik *Sebestyén*, a szelíd, álmodozó óráslegény. Úgy jönnek Pestre, a 18. századvég magyar *El Dorado-jába*, mint minden egykorú szerencsekereső Vándorlegény, akiknek céhbéli Vándorlólevelében ott van az ősi mondat: „*Seyn Glueckh undt Fortuna zu findteri!*”. A két Legény a régi országúti vándorlegénynótával jön: „*Zwei Wanderburschen zogen hinaus ins feme Land!*”ⁱⁱ Az ácslegény hátán üres a vándoriszák, de minden idegében ott van a boldogulás akarata. A Szerencse, Fortuna, e csalfa istenasszonyka odalibben elébe a pesti Dunapartra, ahol éppen a Hajóhidat ácsolják. Kötélen vonszolják a gerendákat: az idegen Legény egy ötlettel megszerzi a Sikert, pár perc alatt leleményes, fundálós ésszel egy csúsztatóvályút ácsol össze. Emelkedik, pesti Polgár lesz, megépíti házát a pesti dunaparti Ácspiacon, a Leopoldváros szélén. Az *uf Ház* ott áll a Dunaparton, a vén Budára néz és a Dunapartra, az Ácspiacra, oda, ahol a Legény a Sikerral találkozott. Az élni-akaró és tudó ácslegény a fiatal, fejlődő Pesten vert gyökeret, aggastyánkorában is szikár, nagyszerű vénember, aki ács-szekercéje pengéjével nagyolta ki utódai számára a sikert. Arany tubákos Píkzsizében kis muzsikálöhenger pöngeti a régi dalt: „*Es zogen zwei Burschen ins Férné hinaus, Ade!*” Az öreg még megéri a Forradalmat, fia még összetartja a vagyont mely az unoka kezén pusztul el. Az ácslegény fivére, az álmodozó óráslegény az álmodó Buda polgára lesz. Ott bújik meg ódon boltocskájában, régiségei és maradi elvei között. Az ácslegény vénkorában lelkesedve köszönti a forradalmi magyar Márciust, a *Pilloax Kávéház* hangjait. A budai órásmestert Buda ostroma napjaiban teríti le egy császári puszkagolyó: meghal, amikor a Kávéházból feltörő pesti Tavasz Görgey Honvédjeivel betöri a halódó Buda Kapuit. Az ácslegény a Pesti Ember, az óráslegény a Budai Ember. *Schams* Ferenc már 1821-ben megírta, hogy Pest fiatal Lány, Buda öreg Anyóka. *Tormay* Cecilia mesterien teszi meg az ácslegény regényévé Pest regényét, az óráslegény regényévé Buda regényét. A pesti ácslegénynek Vannak utódai: ő jelenti a Jövőt. A budai óráslegénynek nincs folytatása: ő a Múlt. Az Utódok regénye:

Budapest Városregénye. Pestet és Budát a Híd köti össze: a Hidat viszont a Regényben a Mesterré lett ácslegény ácsolja. Ő köti össze a Két Várost és az ő élete folytatódik a két Városból lett egy Városban: Budapesten. íme: „*A Két Part*“ Regénye.

A Regényben ott van az ősi „Piccarro“ Regények alap-gondolata: a Faluból vándorútra induló szegény Piccarro Vándorlegény boldogul a Városban, kiverekszi magának a Sikert, de elbukik utódaiban, akiket a Város megront. Így lát-tuk ezt a magyar tárgyú „Aventurier“ Regényben, az *Erdélyi Kalandos-ban*: a kemény „Flandrin“, a félszeg katonaős felesége városi, nyegle kávéívó Nagydáma lesz. Az „A Régi Ház“-ban az Ácslegény az Aventurier. Az ő számára a Kaland a munka, ácsszekercével kiverekedett napokból rakja össze a nemzedékek Jövőjét. Az Unoka számára a *Vadászkürt Kávéház* félhomályos Kártyaszobája a Kaland: fölötté összeomlik a Nagyapó által ácsolt ácsszerkezet. A pesti *Piccarro*, a nincsetlen bevándorló elkapja a Fortuna istenasszony hajladozó derekát, a Várostól kicsikarja a Sikert az Ácspiacon, a fiú ott tartja a Házban, az Unoka játszik vele a Kávéház kártyaszobájában: Fortuna elillan forgandó kerekén és a Vén Ház összeomlik.

Montesquieu óta *Gárdonyi* Gézáig és *Bródy* Sándorig, *Babits* Mihályig és *Szabó* Dezsőig mindenki azt írja meg, hogy a *Falusi Embert* megöli a *Város* és megrontja a Városiasság kifejezője: a Kávéház. Az Ácsmester Unokája is a Kávéházban pusztul el. *Montesquieu* óta azonban azt is megírja mindenki, hogy a Kávéház a Szellem csarnoka is, a Szabadság iskolája is: a Mekteb Mehrebbimi. *Tormay* Cecíliánál a *Vadászkürt Kávéház* félhomályos kártyaszobája mellett is ott zajong a szellemi Kávéház, a *Pillvax*: a Forradalom Csarnoka. A Regény legmesteribb jelenete ott játszódik le a Könyvesboltban, ahova bezúg a Kávéház tavaszi lázban égő forradalmi lárma. A szellemi és a játékos Kávéház és a kávéházszerű, kaszinószerű Könyvesbolt mellett ott van a Regényben a Kereskedői Pítvar: a Pesti Lloyd Ház Kávéháza, a *Két Kaszinóhoz* cégérezett Kávéház fölötti régi pesti Tőzsdeház is. Az életre képtelen unoka nem a Könyvesboltban beszélget, mint daliás nagyapja, nemcsak a Kávéház kártyaszobájában játszik, hanem a Tőzsde izgalmát is keresi: az ordító lárma az ő beteg idegzete számára Narkózist jelent. A porosz-francia Háborút követő Hamburgi

Fekete Csütörtökre következő *Pesti Fekete Hétfő* tőzsdei összeomlásában pusztul el a Család és aznap este megy a Dunának az Unoka. A Dunának, melyen Nagyapó, az egykori ácslegény Pestre érkezett, az Ácspiacon, ahol Nagyapó elkapta Fortuna Asszony derekát, ahol felépítette a Hidat és a Régi Házat.

A régi-arany Tubákos Pikszis a Diplomáták, Abbék, Csillagászok, Főcéhmenterek és Kávésok heraldikás jelvénye ott muzsikált végig az egész Regényen három nemzedék gyermekei: a kis Unokák gyönyörűségére. Pici muzsikálója (az öregek Tabatiére de Musique-nek nevezték az ilyen muzsikálós Piksziseket) a régi Mesterlegénydalt döngicsélte. A dalt, mellyel a két vándorlegény a pesti Dunapartra érkezett az „Ulmi Skatulyán“, a négysegletes farú és orrú dereglyén. Nagyapó tubákos Pikszise egy Andersen-mese álomzenéjeként jelenik meg a Regényben. Az Unoka, mikor mindenét elverte a Kávéház zöldpostós asztalán: a Nagyapó muzsikáló Tabatiére-jét is odadobja a Hamisjátékosnak. A muzsika a kávéházi kártyasztalon szólalt meg utójára.

A Regényen végigvonul a régi pesti Polgárcsalád bájos ódondivatú Kávészépe, a *Papagájos Tálca*. A két kis unoka, Kristóf és Annuska ámuló szemmel nézi a tarkatollú, csodálatos beszélő madarat, az ősrégi török Mese, a „*Dada Náme*“, a „Beszélő Madár Meséje“ madarát. Az, hogy a 17. századi Nyugat-Európa a Kelet varázsát álmodta *Delft* hollandus teás, csokoládés és kávéos findsáinak mesés madarai: a Papagájok, Kakaduk, Főnixszek, Rokmadarak és Kata-Katamadarak csodálatos virágok között röpdöső álomvilágába, az egyrészt európai iparművészettörténeti, másrészt szellemtörténeti tény: a halódó 18. század, a csevegő, irodalmi és forradalmi „Nagy Század“ Szabadságálmait álmodta bele keletieskedő kedvtelésébe, a papagájos Indianisme, Chinoiserie, Persanisme és Turquoise gondolati szövedékeibe. A Papagáj a Rousseauisme szellemi jelvénye volt. A Papagáj *Delft* csészéiről tovább repült Bécs és a kis németcseh városok Porcellánmanufacturáiba, egészen *Holies*, *Tata*, a budai *Krisztinaváros* és *Herend* porcellánfestőinek festőasztalkáira. Ott volt néhai Nagyanyáink keresztöltéses gyertyaellenzőin, kályhaellenzőin és dívány párnáin. A Királyhágón túl a fecsegő gyermek becéző neve a törökös-örményes *Duducz* volt A Papagáj a Biedermeyer keletieskedésének jelvénye lett. *Tormay* Cecilia

azonban nem ezt a szellemtörténeti-társadalomlélektani köteget írja meg Regénye legbájosabb, leghamvasabb és legpest-budaibb képecskéjévé: a Költő puha, ódonszínű festőkrétáival két pici pesti gyermek szemét festi meg, amint a Papagájt csodálják meg minden délután. Netti, az öreg szobalány hozza be a Kávécskát a papagájos tálcán. Ez a képecske azonban több, mint a „pest-budai Biedermeyer“ álma, több, mint a *Borsos* és *Barabás* bécsies modorú „Vormárz“-e színes pest-budai vásznain megörökített Édeskés Korszak hangulatainak irodalmi idézgetése. A *Régi Ház* eme képecskéjével *Tormay* Cecilia mint mindnyájunk eltűnt régi boldog pesti Gyermekkora nagyapós uzsonnái madárkás-virágocskás findsáinak Költőjeként jelentkezik. Netti, a hófehérfőkötős, feketeruhás öreg Szobalány számunkra kedvesebb és gyöngédebb képen jelentkezik itt, mint a „*La Belle Chocolalière Viennoise*“ a svájci *Liotard* világhírű vásznán, mert pest-budai Kávéhozó Szobalány, nem bécsi „*Stubenmensch*“. Ő mesél csodálatos mesét a téli délutánon a Régi Ház kaputartó Kőembereiről a két kis anyátlan unokának. Kedvesebbet, mint a kis Daf Cooperfieldnek a dajka, *Pegotty* a *Yarmouth* dűnéjén a vén halászbárkában, az angol téli estén, *Dickens* David Cooperfield-jében, az angol teáskanna zümmögése mellett. A régi pesti gyermekszoba ablakából odalátni Budára: a havas tornyok és bástyafalak mögött a drága öreg Onkel Sebastian lakik és a vízivárosi Apácák tornyának égő óraszemei néznek át a titokzatos, sötétlő Dunán. A vízen óriási jégtáblák úsznak és a tutajozó dereglyén ott imbolyog a budai Dereglyésmester evezőslegényeinek lámpása a dereglye orrán, Szent János, a budai dereglyéscéhbeli Pátrónusszent szobrocskája előtt. A víz fölé s a Vár fölé s az Ácspiacra leszáll a téli alkonyóra kékje, a kis leopoldvárosi Kápolnában vecsernyére csöndít a vén sekrestyés bácsi. A mesének vége, jön az Ozsonna! A tarka abrosz fölött illatos, ernyős viaszgyertya ég, a vén fehér kályhában vígan pattog a tuskó: Netti behozza a papagájos-tálcán a Kávécskát! A gyermekek ezredszer, újra megcsodálják a csodás tarkatollú madárkát, a Papagájt. A boldog asztal fölött a Család békéje mosolyog és a Kávé édes illata szállong, a fejecske párája aranyos felhőkét vet a gyertya fényébe. Az óriástermetű, gazdag, erős mindig komor Herr Zimmermeister, a gyermekek mosolyán boldog öreg Nagyapóvá halkul és a tapsoló gyermekeknek elmuzsikál-

tatja az arany tubákos Pikszis régi-régi dalát: „Es zogen zwei Bursche ins Férné hinaus!“ Abbé *Massieu* és Abbé *Delisle* a 18. századi francia Cérebralisme, az értelmes Agyasság Kávés-kannái zümmögése intellektuális Szobaköltészetének Klasszikusai. *Andersen* és *Dickens* az északi, a londoni aggregény Club-ok, az ódon Vendégfogadók és a „Country“ nemesi Udvarházai kávé, teás és punchos Kannái zümmögésének Romantikusai, *Kosztolányi* Dezső a kisvárosi Eltűnt Gyermekkor utáni kávéházi visszaálmódások Neoromantikusa. Az *A Régi Ház* mind ennél több: megrázó pesti Családragényt ír a Kávéból, mert a Netti Kávécskája mellett ott ül Kristóf, a gyermek, a Papagájt csodálja és a Nagyapó Pikszise dalát hallgatja: tíz év múlva Nagyapó a *Pillvax Kávéház* előtt fogja magyarul éljenezni a Forradalmat. Negyven év múlva ugyanez a gyermek fogja elverni a rég halott Nagyapó és Annuska vagyonát a *Káüéházban* és a kávéházi Marqueur zsebébe fogja juttatni ugyanazt a muzsikáló Pikszist. *Tormay* Cecilia tehát nemcsak a Kávé langyos-cukros, édeskés-ézelgős pest-budai, „Biedermeier“-jének stílusálmódója, hanem a Kávénak, mint egy pestbudai sikerregényes, városregényes Családragény színezőjének Poétája.

Ez az alapgondolata a Regénynek, mely szempontunk számára odasórazódik abba a sorozatba, melyet mint a *Montesquieu* genialis tolla alól máig elfutó irodalomtörténeti vonulat „*Falusi Ember a Városban*“ műfaját jelöltünk meg. Számunkra a Regény pesti képei is érdekesek. Az *Ácspiac*, a régi Pest egyik legérdekesebb kávéházi fertálya, melyről a *Kávéforrás* és a *Velence Kávéházzal* és a komáromi deszkakereskedő Felsőgelérdi nemes *Farkas* család Kávészussával kapcsolatban írtunk. Érdekes a kígyóutcai *Könyvesbolt*, melyről a Regény megírja, hogy az az idős pesti Polgárság kaszinózó helye volt. Olyan, mint a francia Dohányosboltok, a Tabagies-k. A *Pillvax* nagy jelenete, mely a Könyvesboltba behallatszik, a Regény szerves része, nem felesleges díszítő műtyürcéje. A Könyvesboltban jelenik meg *Petőfi*: sáros és félretaposott sarkú a csizmája, a forrongó fiatal Kávéház modorát viszi bele az öregek Kávéházába, a Könyvesboltba: idegesen rugdalja csizmája sarkával a vörös Acajou-fa Kanapé bronzvereteit. Türelmetlen, mint a lázas kávéházi Ifjúság, mint az „Ifjak Kávéháza“, *Martius* Idusa reggelén kerékkötő aggoskodásnak érzi az öregek megfontoltságát. A Kávéház napsugaras tavaszi dala bele-

harsog az ódon Könyvesbolt félhomályába a Martins Idusán, belép az öreg Városi Fürmender, *Staffenberger* István úr, a szabadelvű Városszószóló, az Árvák Atyja, a pesti Bürgeradresse, a *Mit kíván a Magyar Nemzet?* egyik aláírója. Az öreg Könyvesboltos kijelenti, hogy kinyomatja a Proklamációt. A vén Ácsmester és a kis unoka, Annuska, ott ülnek a Könyvesboltban és hallják a Martins Kávéháza zaját.

A németből magyarrá ízesedett *Tormay* Cecilia a maga családja regényét írja meg az „A Régi Ház“-ban: a magyarrá lett német Ácslegény pesti városregényes Családragényét. Úgy, mint az olaszból magyarrá lett Conte di *Guadagni* da Firenze-ből a „régijó öreg Gvadányi“-vá lett magyar Lovasgyenyeralis önmagát írja meg a „Nótárius“-ban: a konok magyarrá lett bevándorlott budai Serfőzőmester alakjában.

Voltaire *Candide*-je, a Szellemisség magasaiból a 18. századi Világ sívár és verekedő földszintjére leszálló, a Város és a Civilisatio által boldogtalanná tett ember is Falusi Ember lesz a végén: az Isztambol melletti falusi Kertben találja meg önmagát Páris és Velence Kávéházai után. A *Zola* „Rougon-Maquart“ családjából, a Városban elfajzott családból származó „Pascal orvos“ is: egy Kisváros békéjébe tér meg a Városból, melybe őse a Faluból jött fel. Ezt cselekszi *Balzac* és *Murger* „Vidéki Ifja“ is; a Kisvárosba térnek meg a Palais Royal és a Quartier Latin Kávéházaiból. *Gvadányi* „Falusi Embere“, Nótárius Uram pest-budai kávéházi szemlélődései után boldogan tér meg Falujába, mert a budai Jurátus, a falusi magyar Nemesúrfi a bájos „Németkét“, a Serfőző Kisasszony kát veszi feleségül és ezáltal az idegenből jött, elmagyarosodott Városi Műveltséget kapcsolja össze a maga gyökeres magyarai Virtusával. A *Régi Ház* utolsó lakója, Annuska, a kis unoka férjhez megy a falusi Nemesemberhez, fiatalon elhalt férje pusztuló birtokát a lebontott pesti Régi Ház árából menti meg gyermekei, a negyedik Nemzedék számára. A Faluból a Városba bevándorló szerencsekereső német Piccarro, az Ácslegény, így tér vissza utódaiban a Faluba.²

*

Az ódon Könyvesbolt, Jörg *Ulrich* Úr Könyvesboltja a Regényben ott áll a Kígyó-utca és az Úri-utca sarkán a báró

* Az Ulwing családnevet a Regény a budai Középkorból vette. A vándorló német és olasz-svájci Ácslegények voltak a régi Pest és

Brudern Házban, majdnem az Ifjak Kávéházával, a *Pillvax*-szal szemben.³ A Regény elmondja, hogy naponta itt gyülekezik az idősebb szabadelvű Polgárság a Könyvesbolt belső szobájában, hogy a Könyvesboltban beszélgető litteratusok számára pad állott a Könyvesbolt előtt, akár a Kávéházak előtt, a padra pedig egy utcai almafa vetett hűvös árnyékot. Ez az almafa adja meg a Regényben a *Martiuselő*, a „Szent Tavasz“ képét: Martius Idusán az almafa virágjában állott az Utcasarkon. A forradalmi szabadsághangulatú Könyvesbolt az almafa virágjai alatt magyarul beszélgető fiatalos lelkű szabadelvű pesti öregekkel a budai órásmester, Sebastian *Ulwing* bácsi régiségekkel megtömött boltjában németül sopánkodó maradi budai öregek ellenképe, de a szemben levő *Ifjak Kávéháza*, a *Pillvax* ellenképe is. Ügy beszélgetnek itt az öregek a Könyvesboltban, mint ahogyan ezt a fiatal *Horváth* István *Mindennapi-ja* nyomán írjuk le: a régi Könyvesbolt olyan Casino, mint a falusi Kovácsműhely és a Patika, mint a pesti beszélgető „Lézekabinéta“: a Casino őse, a Kávéház rokona. *Tormay* Cecilia a *Pillvax* nagy jelenét innen, a Könyvesbolt hátsó szobájából érezteti meg. Kerüli a kávéházi jelenet közis-

Buda felépítői, utódaikból lettek a régi Pest-Buda építőmesterei és tervező mérnökei. Sok utód elurasodott. — A *Spiegel* József pesti ácsmester utódai Algyesti nemes *Tüköry* néven serfőzők, majd úrlovások és huszártisztek lettek. (S. S.) *Spiegel* József háza ott állott az Acspiac közelében (Tüköry Ház és Tükör-utca. Utóda volt *Tüköry* ezredes, az olasz Szabadsághős). Egyszerre nyert nemességet *Kardetter* Tamás pesti ácsmesterrel, együtt vették meg a bánáti *Algyest* uradalmát. *Kardetter* Mester neve *Álgyai* nemes *Álgyay* lett. — Híres ácsmester volt a *Zitterbarth* család is. — A *Reischl* cs. történetét *Siklóssy* László írta meg. (Bpest erkölestörténete.) — A *Peller-Péteri* család, a Diana-fürdő megalapítója. Híres felvidéki olasz áccsaládok: a *Conti* család, mely nem azonos a délvidéki Kávés *Conti* családdal; a *Pasquale-Páskál* (S. S.) és a *Depigni-Depigny* család. Budai a *Hochhauser* és a *Kimnach* család. (B. B. B. Budai Napló. 1931.)

³ A *Trattner-Károlyi* Házzal szemben. Itt volt a *Landerer* és *Heckenast* úrék Könyvesboltja és Kiadóhivatala, az 1860-as évek több lap szerkesztősége is. A Könyvnyomtató műhely 1848 március 15-én a Hatvani-utca és a Szép-utca sarkán máig álló házban, a pesti Kávés-uraságos *Szentgyörgyi-Horváth* család házában, a későbbi *Kammon Kávéhez* helyén volt. „Jörg Ullrich“ személye ezekből és a *Müller* Könyvesboltoséból vonódik össze.

mert, banális leírását. Úgy írja meg a jelenetet, amint ezt a kis leány, Annuska, az unoka látta, töretlen gyermekleány szemmel, ahogy a nagy napra később emlékezett. A lányka ott ült Nagyapóval a Könyvesboltban, hol gyertya égett a félhomályban. Kint tűzött a nap, el-elborult az ég és egy kis tavaszi eső is esett. A polc mögött magyarruhás és németruhás idős bácsik beszélgettek egy kopott, vörös, régi Acajou-fából készült á la Empire bőrdívánon. A kislány a díván bronz oroszlán körmeit nézegette. A szemben levő Kávéház felé sok kardos fiatal úr szaladt. Bejött egy rendetlen öltözetű, dolmányos, vékonynyakú fiatalember. A csizmája félretaposott sarkú és sáros, a haja borzas volt, a szeme égő. Széles mozdulatokkal és túlhangosan beszélt. Az öreg bácsik is beszéltek. A borzashajú a díván oroszlánkörmeit rugdosta. Egy Kossuth-szakállas csontos, szikár úr jött be, szűk magyar nadrágja zsebéből sallangos dohányzacskó dagadt ki.⁴ Egy kéziratot hozott. Az öreg boltos bácsi elolvasta. Kint mindig jobban zúgott a lárma a Kávéház előtt. A boltos bácsi haján megcsillant egy betévedő tavaszi napsugár, a kislány arra gondolt, hogy a templomban Szent Péter arca ilyen sugárzó és bölcs. *„Uraim, ez nem proklamáció, ez már a revolúció! Én kinyomatom—* mondta az öreg boltos bácsi. Annuska csak azt látta, hogy az összes bácsik és a bozontos fiatalember az öreg könyvesboltos bácsi kezeit szorongatják és a szemeiket törölgetik. Csak azt látta, hogy a Könyvesbolt előtt mesterlegények, diákok, cselédek, kardos Jurátusok és a Német Színház kopott komédiásai rohannak. Nagy lármát hallott: „Éljen a sajtószabadság 1“ — ezt kiabálta az egész utca. A Kávéház előtt sűrű tömeg állott. Hirtelen csönd lett. Valaki beszélni kezdett a Kávéház előtt. A hang beáradt az Uri-utca polgárlakásainak ablakába. Annuska tavaszi illatot érzett. Úgy érezte, hogy ez a hang a Tavaszt hozza be a Kávéház elöl a sötét Könyvesboltba.® Nagyapó is kirohant a Kávéház elé, utánuk szaladt a nagyfejű boltosinas is. A lányka

⁵ *Staffenberger* István volt tímármester, bőrnagykereskedő, a „Staffenberger és Schwanfelder“-cég tulajdonosa, városi Fűrmender (S. S. és M. M.), a korszak liberális, kiváló nagy alakja. Kossuth-szakállas képe a Székesfővárosi Múzeumban. A kézirat a „Mit kíván a magyar nemzet I“

⁶ Jókai felolvassa a Kéziratot, melyet ezalatt már szedtek a Landerer úr Legényei.

magában maradt. Egy diák telitorokkal énekelni kezdett egy dalt,⁶ felmászott az almafára, az ágak tavaszhirdető virágai lehullottak a tömegre. A tömeg velük énekelte a dalt és a Könyvesbolt előtt összeölelekezett. Egy violaszínfrakkos, fehérharisnyás, csattoscipős öreg közeledett. Onkel Sebastian, a Nagyapó testvére. A tömeg kicsúfolta az ósdi németruhás budai öreget. „Hová jutunk, hová jutunk! — mondotta az öreg budai Mester és fáradtan leült a Könyvesbolt előtti padra.

Az almafa elvirágzott, ősz lett, az utcákon rengeteg katona járkált, vénasszonyok könnyes szemmel néztek utánuk. A Régi Ház folytatta az életét. A vén Ácsmester ott dolgozott a „Canzelei“-ban, de egy napon annak ajtajára a régi aranyos tábla helyébe maga szögezett egy deszkát és durva ácsplajbászával maga írta rá törött magyarsággal: „Iroda“. Majd gondolkozott és kijavította: „Iroda“. *Netti*, a bóbitás fityulás szobalány behozta az új, magyarnevi Irodába a Kávét. A régi papagájos tálcán hozta be. A gyertya fényén sárgásán szállott át a tejeskanna párája a hűvös áprilisi estén. 1849 tavaszán. Az öreg *Kristóf* Mester és öreg bátyja, Onkel *Sebastian* a régi időkről beszélgettek. 1797-ről, mikor ötven esztendeje Pestre érkeztek az Ácspiacra. Az utcán császári ágyúk kerekei dübörögtek. A Nájgebájból mentek át Budára a Nagyapó által ácsolt Hajóhídon. Nagyapó a muzsikálós tubákos Pixisből szippantott. Az események rohantak. Egy hónap múlva Annuska a Régi Ház ablakából látta a honvédágyúk lobbanását a budai hegyeken. Az ablakok rezegtek a dörrenések után. Egy májusi éjszakán a császári mozsárágyúk budai gránátjai zuhantak alá a Leopoldvárosra. A Kis Híd-utcában egy cukrászoltba vágott bele a császári gránát: a cukorkák ott heverték az utcán.⁷ A Régi Házba is belevágott egy gránát. Nem robbant, csak a kapubálvány erkély tartó köemberének karját törte le. A Régi Házat Nagyapó építette: az erős, vén Ház állotta a gránátot. Ezen az éjszakán császári puszkagolyó lőtte agyon az öreg Órásmestert, Onkel Sebastian, aki a Várbástyán nézegetett át a pesti ácspiaci házra. Hentzi felgyújtatta a Hajóhidat! „*A Hajóhidat, melyet én ácsoltam!*“ — ordította Nagyapó. „*Ezek a császári szolgák az én házamat lövik! Az én hidamat gyújtják fel!*“

⁶ A „Szózat“.

⁷ A Fischer-féle Kávéház-Cukrászda.

A vén Mester úgy káromkodott, mint fiatal ácslegény korában, de magyarul káromkodott. A Pesti Ember rebellis magyarrá lett. Május 2-án tudta meg, hogy bátyját, az öreg Onkel *Sebastian* agyonlőtték a Császár szolgái.

A véres Nyár ősze fordult. Csend, halálos csend lett Pesten. A kivégző császári Pelotonok hajnali sortüzeinek ropogása behallatszott az Irodába. A vén Mester mindig indulatosabb lett. Rettentően káromkodott: mindig magyarul. Egyszer rettentő indulatba borult egy ácslegény ügyetlensége miatt: felkapta a szerkercét és megmutatta, hogy kell a szálfát megdolgozni, feje fölé emelt markából kihullott a szekerce. Úgy dőlt el, mint egy tölgyfaoszlop.

Az évek rohantak. Nagyapó után meghalt a fia is. A harmadik *Ulwing* Kristóf, az unoka, a Kiegyezés után átvette az építésműtermet. Únta a munkát és elhanyagolta azt. A műhelyvezető megszalta. Kristóf minden este ott kártyázott a Vadász-kürt Kávéház különszobájában. Léha, gazdag és még léhább elszegényedett Nemesúrfiakkal kártyázott a borszagú és szivarzagú kávéházi kártyaszobában. Annuska egy komoly falusi Nemesember felesége lett. Kristóf kártyázott. Egy éjszaka, mikor minden készpénzét elvesztette, a halott Nagyapó arany tubákos Pikszisét tette fel a Macao egy lapjára. Mikor a Pikszist odavágta a kártyaasztalra, a koppanástól megszólalt a Muzsika, a régi vándorlegénydal: a búcsúzó legények dala. Nagyapó, Onkel Sebastian és a Papa elbúcsúztak a Kávéházban pusztulásba vándorló unokától. Nagyapó, aki harcosa volt a pénznek és a Papa, aki öre volt annak: elbúcsúzott az Unokától, aki csak kávéházi Játékosa volt a Pénznek. Kristóf maga járt el a Tőzsdére, a kavargásba, az ordításba. Kellett neki a csendes kártyaszoba izgalmánál zajosabb izgalom. Játék volt a számára ez is, mint a kávéházi Macao. Halálos játék volt. Egy napon — 1873-ban — berobbant a pesti Tőzsde üvöltöző termébe a „Hamburgi Deroute“ rettentő híre. A hamburgi *Fekete Szerda*, a berlini *Fekete Csütörtök*, a bécsi *Fekete Szombat*, Pestre, mint a máig élő emlékű *Fekete Hétfő* jött el. Nemzedékek által szerzett vagyonok lettek semmivé egy délelőttön a Dorottya-utca sarkán álló görögös oszlopcsarnok üvegfalai mögött, a Lloyd Kávéház fölött. A Tőzsde halálharangja megszólalt: a bukott Tőzsdéseket harangozták ki. Kristófot is. Este az egykori Ács piac felé ment haza a Dunaparton. Az új gázlámpák fénye ott réz-

gett a sötét Dunán, lépcsőt emelt Kristóf felé. A Duna, mely az „Ulmi skatulyán“ egykor Nagy apót és Onkel Sebastiant hozta Pestre: most Kristófot is hívta. Kristóf, az utolsó életreképtelen *Ulwing*, követte a hívást. Annuska — Illeyné — özvegy lett. Gyermekai névadó birtoka, *lile* eladósodott. Annuska eladta a Régi Házat, mely csonkakarú kapuőrző szobraival ott kopottaskodott az új Lipótváros közepén. A nagy, új házak mellett már régen eltörpült és a földbe süllyedt. Az emberek már régen *Régi Háznak* nevezték az egykori Új Házat. A *Régi Ház* megmentette a negyedik nemzedéket, mely már *Illey* néven élt a Falun: Ilién. Az *Ulwing*-család meghalt, de tovább élt az *Illey* gyermekekben. A német Városi Ember dédunokáiból falusi magyar Nemesemberek lettek.

A Régi Ház lakóinak élete ugyanazt a folyamatot mutatja, amit gazdag pesti Kávésuraságaink élete mutat: a bevándorló ős vagyont szerez, a második nemzedék azt már csak összetartja, a harmadik nemzedékkel elpusztul a vagyon is, a család is.

*

Szenes Béla, a néhány éve fiatalon elhalt friss tollú, ügyes Humorista, a „*Heltai* Jenő iskolája“ harmadik nemzedékéhez tartozott. Számptalan friss, ügyes írásában művelte — *Szenes Ember* álnév alatt — az ujságirodalmi Kisirodalom ama formáit, melyeket elődjei — *Hellai* Jenő, *Molnár* Ferenc, *Karinthy* Frigyes és *Gábor* Andor írásaiban már pesti kisirodalmi hagyományként talált meg. A Háború alatt jelent meg *A zöldbőrű primadonna* című szatirikus Regénykéje.⁸ A Primadonna: *Pampuska*, egy forróövi Korállsziget zöldbőrű Királynője, aki az ősrégi fantasztikus utazási Regény keretében jut el Európába, illetőleg a Nagyvárosba: Budapestre. Itt nagy felfordulást okoz a Társaság, a Kávéházak és az Irodalom berkeiben. Végképpen megutálva a Várost, visszamegy ősei idilli Szigetére, a Nagy Természetbe, azonban ott is mindent elpestiesedett állapotban talál és megtörtén, de kitanultan illeszkedik bele az Új Világba. Az ügyes kis Regényke is bizonyítéka a Forma időtálló voltának. Az „A zöldbőrű Primadonna“ pontos mása az ősrégi *Utazási Regény*, illetőleg az *Utópia* és a *Novella*

⁸ *Szenes Ember* Könyve. Illusztrálta *Major* Henrik. Bpest, 1917.

Piccaresca legrégebbi formáinak, melyek — íme — *Euhemerus* és *Jamblichos* ókori görög társadalmi szatírás Regényei óta „Szenes Ember“ e regényes holmijáig, 1917-ig ugyanazt írják meg: a *Boldog Szigetet*. A Forma kötelező: ősi irodalomtörténeti kereteiből senki nem léphet ki, aki Szatírárt akar írni. Már pedig „Nehéz dolog Szatírárt nem írni 1“: *Difficile est Satiram non scribere!*“ — mint ezt *Horatius* kétezer éve megmondotta. A „Szenes Ember“ 1917-ből való pesti kávéházi Szatírájában Pampuska, a Zöldbőru Szerecsenylány is az ókori irodalomtörténeti Hagyomány újkori kávéházi útjain jár. Egyenes utóda *Montesquieu* „Perzsájának“ és a „Keleti Ember“ összes felmenő, lemenő és oldalági atyafiságának. A Vad Pampuska boldogan él atyái *Boldog Szigetén*. Csodálatos mesét hall egy odavetődött pesti kávéházi Alanyi Költőtől a Pesti Kávéházról. A Kávéház híre vonzza a Vad Lánykát, megszökik a Boldog Szigetről, rettentő kalandok után elvetődik Európába, Budapestre és az Irodalmi Kávéházba. Itt az ősi Szabvány szerint felemelkedik, Primadonnává lesz, de a Színház cselszövényein elkeseredve, a Kávéházat megutálva megy vissza a Boldog Szigetre. Itt keserves csalódás éri: itt is Kávéházat, Nagy városiasságot, Pestiességet talál, ráadásul a Sziget korlátlan Fejedelme a pesti kávéházi Alanyi Költő! Pampuska azonban a pesti Irodalmi Kávéházban már kitanult „Nagy Nővé“ lett: beleilleszkedik a megváltozott viszonyokba és pesti életet élve a Szigeten, ül bele ősei Trónusába.

*

A „Sziget“ ott van az egész Világirodalom minden szatírás Utópiájában. A 18. század eleje óta a szatírás, Városellenes-Kávéházellenes Utópia és Utazási Regény eme Boldog Szigete többnyire mint a francia gyarmati *Les îles du Café*, a „Kávé Szigetei“ jelentkezik. Hans Eduard *Jacob*, a Kávé legújabbkori német Krónikása jól jegyzi meg, hogy a 18. század végén a *Kávé* és a *Feloilágosodottság* egyet jelentenek. Ezt megtudhatjuk azzal is, hogy a Szatíra és a Kávéház és az Utopia és a Kávésziget — mint a Szatíra jelképes Heraldikája — ugyancsak egyet jelentenek. A *Boldog Sziget* *Jamblichos*-nál még nem Kávés Sziget. *Seneca*, a dúsgazdag, Spleen-es, melankolikus, századvégi, évezredvégi, civilizációvégi, hanyatláskori „Dekadens“, világvárosi Nagyúr, *Philosophus* és Szépíró egyben,

Pillvaxné Asszonyság

Özvegy Pillvax Károlyné,
született Giergl Mária
Thrézsia, 1858-tól Adlers-
klaui nemes Büchel Fe-
renc es. kir. vadászszáza-
dos, később alezredes neje.

A Nagyrévi nemes Mayerffy
család Albumából.

A jó öreg Kávésék.

Dörschug Jakab János
Pest Királyi Szabad Vá-
ros Polgára, 1867-ig az
Orczy Kávéház Kávésa,
nejével.

A Dörschug család
Albumából.

„Arany Sas Uram,”
Wimmer Antal, a Vendégfogadó
Kávésa 1850-ig, öregkorában.

A Budapesti Szállóknak és Vendéglátó
Iparszövetkezet gyűjteményéből.

A pesti Arany Sas Vendégfogadó
egykori Kávésa.

Aminger József, 1870.

„Arany Sasné Asszonyság,”
Wimmer Antalné Blum Klára,
az 1860-as évek végén.

Vigasztalások-at ír és látványos Rémdrámát, a *Medea-t* és benne Dalbetét-et, Medea dalát a „*Világvége. Szigetéről*“, az „*Ultima Thule*“-ről. Ez mint Boldogságmitosz régebbi volt, mint az a pusztuló Civilisatio, melyben *Seneca* élt és mely mint európai Vers és Nosztalgia két évezreddel élte túl e Philosophust: német Diákdal is lett az *Ultima Thule-boi*. *Seneca* még nem Kávészigetet ír meg, *Thomas Moore* — tudós nevén *Morns* — *Optima Insula-ja*, az *Insula Utópiáé*, az összes későbbi kávéházi társadalmi Ábrándok Szigete névadója, még nem Kávésziget. De *Michelet*, a Sorbonne Professora már hatalmas Fejezetet ír a Kávé, a Kávéház és a Társadalmi Kritika és Utópia 18. századelei francia kapcsolatairól és a *Kávé Szigeteiről*, jMartinique-ről és Haiti-ről. *A. John Lawet Compagnie* rettenetes bankbotránya — az 1934-i „*Scandale Staviski*“ egyenes őse — már a *Les Iles-hez*, a Kávészigetekhez fűződik. Már *Montesquieu*. „Persan“-ja is erről beszél 1721-ben a kétségbeesett Részvényesekkel a *Café Procope-ban* az olasz *Coltelli* Mester Kávéházában. A „*Kávé és a Sziget*“ — mely a Kávét termi és ezzel az Arany illúzióját: ekkor jelenik meg a Nemzetgazdaságban mint valós Sziget: *L'île de Martinique* és *L'île de Saint-Dominique* vagyis *Haiti*. A Bankbotrányban mint egy korszakra szóló *Blague* szédelgő Fourberie-je: a „Szigetes“ vagyis „Utópiás“ csúfalkodó Szatírában mint Kávésziget jelenik meg.

Ugyanez a *Kávés Sziget* jelenik meg *Voltaire* 1752-ben írt Szatírájában, a *Candide-ben*, e rettentő gúnyú Pamphletben, mely szöges korbácsával Európán, a Civilisation-on, Párison, az Optimizmus Philosophiáján és a Kávéházon vág végig. *Candide* a Boldogságot keresi és sehol sem találja, mert berber kalózkodok elrabolták tőle a Szerelmet, mely többet ér mint a Philosophia: Mademoiselle *Counégonde-ot*. Mindenütt keresi: Velence kártyás Kávéházaiban is, de ezekben csak a Lotyót, Mademoiselle *Pacquette-t* találja meg, akinek csókja a Francia Venus irgalmatlan kórságával rágatta le kísérője, az Optimista Philosophus orrát, balfülét és jobb hüvelykujját. *Candide* átkel *Counégonde*, vagyis a Boldogság után a *Kávés Szigetek-re*, a „Boldog Indiánusok“ közé, ahova a *Scandale Laiv* óta az Utópia álmodja a Boldogságot. *Candide* itt csömörük meg a „Jobb Társadalom“ ama Illúziójától, melyet a Kávéházak irodalmi álmodzóinak városi-utópiás Nostalgiai helyeztek ide: a *Kávészigetek-re*, a *Kávés Partok-ra*. *Candide* utitársa hü szolgája, a sze-

recsen *Cacambo*. Ez is kávé-s-utópiás Figura: a valóságban a korszerű Nemesi Udvarok tarkaruhás inasa is, az Utópia „Boldog Embere”¹¹ is, a Kávéházak portása is, de a 18. századi fűszerszámos és kávéáros kalmárok kedvelt Cégére is máig. *Szülejmán Aga*, a párisi Portai Követ hagyta ott hagyományul *XIV. Lajos* udvarában. (Pestre is eljutott a *Két Szerecsen Utca* névadó Cégérében.) *Candide* számára *Cacambo* az egyetlen „Beccületes Ember”¹¹. A világjáró *Candide* a végén a száműzött *II. Rákóczi Ferenc* Fejedelem rodostói mosogatókonyhájából szabadítja ki Counegonde-ot, amivel elveszti az Élet utolsó Illúzióját, a Szerelmet. A lány a rabszolgaságban csúnya és vén lett. Az Illúziót viszont egy „Bölcs Török”¹¹ Kiskertjében találja meg és pedig az *Orientalisme* korszakának kötelező megoldásával valódi arabs Mocca-Kávé mellett. Itt érti meg az Élet igazi tartalmát: a Munkát, egyben a Mocca-Kávé mellett pokoli Csúfost mond a *Les Iles du Café-ra*, *Haiti* és *Martinique* szigetére, a „Francia Kávéra”¹¹, illetőleg a kávéházi kótyagosok társadalmi Utópiájának *Boldog Szigetére*.

A *Candide* megjelenése után negyven évre, 1792-ben véres Emberi Komédia színhelye lesz a *Kávé Szigete*, a *Boldogság Szigete*: a „Boldog Szerecsenyek”¹¹ *Boldog Szigete*, melyet az egész Irodalmi Század ilyennek álmodik el a Salonokban és a Kávéházakban, az Utópiákban és a *Chinoiserie*, az *Indianisme*, a *Persanisme* és a *Négrisme* társadalomkritikai álmaival díszített összes Findsákon. Rettentő Pamphlet, melyet ezúttal azonban nem párisi Litterátorok írnak a Kávéházban a Néger-ről, hanem maga a Néger írja azt franciák ezreinek vérével és görbe négerkéssel, hogy e „Boldog Szerecsenyek”¹¹, a kávéültetvényesek Negro-i és Mulátre-i felláznak a kávéivó kávéházi Páris ellen, mely a *Palais Royal* számtalan Kávéházában, főleg a *Café de Foy-han* Kávé mellett agyalta ki az Emberi Jogok álmait. Rettentő valós Pamphlet, hogy a *Boldogság Szigete* negyvenezer jó francia tengerész gyalogkatoná halála révén lesz francia özvegyek és árvák Boldogtalan Szigete. Rettentő Pamphlet a Forradalom agyas Psychosisára és szélhámós hazugságaira, hogy az „Emberi Jogokat”¹¹ üvöltöző tébolyodott párisi Convent megtagadja e Jogokat a Kávéültetvényeken dolgozó Negro-któl és csak a félvérű *Mulátre-oknak* adja meg ezt. Rettentő gúnyú Pamphlet, hogy az „Emberi Jogok” fűszeres kávéházi álmait éppen a *Café de Foy*-ban tanulja meg Monsieur

Robespierre Ügyvéd kávéházi asztala mellett az a kávéházi néger Garzon, aki nemzete Szabadsághőse lesz. Még elrettenőbb a *Kávés Sziget* „boldog” Négerei által a kávéházi Utópia Kávéval írt *Liberié, Égalité, Fraternité* álmokra jó, igazi néger módon európai vérrel írt Pamphlet szatírája, hogy a kávéházi Pincér, a „Szabadsághős” mihamarabb „*Min-den Négerek Császára*“ lesz, udvari Nemességet alkot, címeket és címereket osztogat, amilyen a „*le Duc de Limonádé*“ és „*le Comte de Marmelade*“, majd mint „Zsarnok” leli halálát.

A *Kávés Szigetek*, általában a „Sziget” tovább folytatták szerepüket az utópias elvágások végtelen történetében. *Gauguin* élete maga is egy töröttlelkű Szigetutópia. Bankár volt, a párisi Tőzsde és a Boulevardes örlő valóságaiból előbb a Művészet Szigetén felmeredő lelki Elefántcsont-toronyba menekült: festőművész lett, majd tovább menekült a valóságos Szigetre, a „boldog” és „egyszerű” kedves Feketéek közé. Itt írta meg a *Boldog Sziget* boldog Idilliumát Bernardin de *Saint-Pierre* és *Chateaubriand* Indianisme-je nyomán: a *Noa-Noa-t*. A Civilisatio azonban itt is utolérte. Európa az *El Dorado* 15. századi Boldog Szigetéről, az Új Világból hozta el magának ajándékkul az Indiánus Venus kórságát. Ennek már *Francia Nyavalya* volt a neve, mikor *Haiti, Martinique* és a többi Sziget francia kávéültetvényesei visszaadták a Boldog Szigeteknek a *La Maladie Franfaise-t*. *Gauguin* a Természetben élő „Boldog Vademberek” kókuszháncskötényes, rózsa-füzéres hajú ártatlan Vad Lánykái, a „Nagy Joséphine Baker” dédanyjai szüzi csókjai nyomán kapta vissza a Kórságot, a *Boldogok Szigetén*, a *Kávés Szigeten*. Európától, Páristól, a Civilisation-tól való regényes elvágásokai helyén úgy hagyta el lemart pénzszerző, festő, ölelő, Utópiát író karját, mint a *Candide* Philosophus-a a fülét Mademoiselle *Pacqueile* párisi és velencei csókjai nyomán. *Gauguin* a maga életével igazolta a Bon-mot-t: „*Civilisation, c'est comme la Syphilisation!*“. Csodálatos, hogy *Gauguin* Noa-Noa-jának lelki rokona a Városból a Kávétermő Szigetre menekülő hollandus Laurids *Bruun* írása is: a „*Van Zanten boldog évei*“. *Van Zanten* az Ültetvényes boldog, mert elhagyta a Várost. íme: a Kávéfindsákon látható *Boldog Kínaiak* és Papagályok irodalmi hatása *Montesquieu, Voltaire, Gauguin, Laurids Bruun* nevein át *Szenes Béláig*.

Társadalmi Romanticizmus egy Kávésfindsa falán: Forradalom egy Kávésfindsában, Világirodalom egy babszemnyi Kávészemben. Szigetutópia *Szenes Ember* „Pampuská“-jában..

*

Az ügyes kis Pesti Szatíra históriája röviden az, hogy két pesti kávéházi Intellectuel: a Költő és a Philosophus, *Kerge Pál* pesti alanyi Költő és *Vaskalap Benő* dr. Tanár, a kczutálatnak örvendő Kritikus hajótörést szenvednek, egy ember-evőktől hemzsegő Szigetre, a Zöldbőrűek Szigetére vetődnek. A Kritikust a derék zöldbőrűek megeszik, bár rosszmájúnak mondják. Az Alanyi Költő megmenekül, mert alanyi szerelmes verseket ír, mire a vén Törzsfőnöknő beleszeret. Ennek lánya *Pampuska*, aki megszedül mindattól, amit *Kerge Pál* Pestről beszél. A Költő ugyanis elmondotta a Hercegnőnek, hogy a pesti Törzsfőnökök Nagy Tanácsa a Kávéház nevezetű Tanácsházban székel, itt a Főnökök kis findsákból embervért isznak és mindennap szétloccsantják néhány Költő agy velejét, mit azután felfalnak. Beszél a csodaszép pesti nőkről, akik úgy öltözködnek, hogy meztelennek látszanak. Más, vadembernek való véres dolgokról is beszélt, így szép, jó, gyilkos Világháborúról is, tüzet köpködő fegyverekről és röpködő masinákról is. *Pampuska* a gyönyörúségeknek nem tudott ellentállani, egy szép napon egy lélekvesztőn megszökött a Boldog Szigetről, egy hajó felszedte és Pestre vitte. Egy bankámé megfogadta szobalányául, hogy barátnőjét a zöldbőrű szépséggel pukkassza. *Pampuska* röviden a bankár babája lön, a vén bankárt azonban a deli huszárfőhadnaggal, a bankárné babájával csalta meg. *Pampuska*, a „Természet Gyermeke“ teljesen elromlott, a legelegánsabb Kávéházakba járt. Az Utópia nem azért Szatíra, hogy egy kicsit Kulcsregény is ne legyen. *Szenes Ember* egy csomó kávéházi nagyságot is szerepeltet Várospamphletecskéjében. *Csontos*, a nagy Színész, a Dunaparton csörtetett *Pampuska* után és Lovag *Adonisz* kísérgette gyönyörű fogatán a Stefánia utón, a Kocsikorzón. Bankárok, mágnások és vén piktorok bomlottak utána. Egy Orfeum óriási honoráriummal szerződtette, *Kóficz* a Muzsikus, négerdalt írt a számára, *Kéj Zoltán*, a nagy író, kéjes szociológiai tanulmányt írt róla, *Kisfaludy*, a Direktor, színházaiba szerződtette, *Dezső Pál*, a

világhírű író, szellemességet mondott róla és ezáltal hírbehozta,⁹ szépitőszereket neveztek el nevééről és minden Kávéházban róla pletykált a fáma, viszont Szalonjába minden író eljárt. *Dezső* Pál is, aki egykor a kávéházi gyerkőce-írók közül indult és később az Akadémiára vágyott és a vén *Kardos* is, aki mint ifjú kezdő is már az Akadémikusok oltalma alá menekült és most, vénségére kívánczolt le a Kávéházba. Pampuska Szalonjába eljárt *Vastag* is, a kispolgárok vastagtermetű atyja, az Egyenlőség és a Szólásszabadság Apostola, aki csak kávéházi asztalánál nem tűrt ellenvéleményt. Ott volt a szakállas *Sándory* gróf is, és *Német* Gábor, a nagy drámaíró, aki Kávéházakban gyűjtögette az ötleteit. Csak a keserűtollú igazmondó, *Vállas* Géza írta meg lapjában Pampuskáról, hogy tehetségtelen, műveletlen és ostoba. De a kávéházi emberek nem törődtek a szókimondó Vállással. *Adolf*, a pesti Utca és a Kávéházak nyomorék kedvence halálosan beleszeretett Pampuskába, dalt írt a Zöld Csodáról és azt énekelte minden Kávéház előtt. Ám semmi sem tart örökké: a Zöldbőrű Csodát egy új Lilabőrű Csodáért feledte el a hűtlen Pest. Pampuskától mindenki átpártolt a lilabőrű *Nimókához*. Pampuska megutálta Pestet, a Kultúrát, a Színházat, az Intrikusokat, a Kritikusokat és a Kávéházat és visszavágyódott a derék, becsületes emberevők közé, ősei Szigetére visszaérkezve, rettentő meglepetés érte. *Kerge* Pál, pesti alanyi Költő azóta eltépte láb alól zsarnok úrnőjét, a sziget Császára lön I. *Kerge* Pál néven. E minőségében megkergítette az egész Szigetet. Palackba dugott levélben értesítette trónra lépéről a *Newyork Kávéházat* és a *Casino de Paris-t*, a „Lantos Kávéházat”. A Sziget partját óriási Korzóvá alakította át. Az őserdőben és a tengerparti Korzón hat fillért kellett fizetni egy vasszékért. Minden sarkon Kávéház és Mozi díszlett, külön füstökádó gép tette füstössé az egykor oly tiszta őserdei szigeti léget. Egy Orfeumban *Cincinella*, a művésznő lépett

⁹ A nagy színész: *Csortos* Gyula, a Lovag: *Freistaediler*, a muzsikus: *Zerkovitz*, a szociológus író: *Szász* Zoltán, a színházigazgató: *Faludi*, a szellemes színműíró: *Molnár* Ferenc, a vén „kardos”: *Ambrus* Zoltán, a kispolgárok atyja: *Vázsonyi*, a szakállas gróf: *Andrássy* Gyula, „Német Gábor”: *Drégely* Gábor, az igazmondó epés: *Nádas* Sándor, „Adolf”, a *Newyork Kávéház* szivarosgyereke: *Móric*, akiről *Szép* Ernő írt (1. o.), a *Lantos Kávéház* Kávésa: *Lantos* Adolf, a *Casino de Paris* igazgatója, aki végső nyomorában 1931-ben lett öngyilkos.

fel minden este. *Pampuska* kirúgatta Cincinellát, felesége lett I. Kerge Pálnak, de kikötötte, hogy bármikor felléphet az Orfeumban, nevét azonban vastagabb betűkkel kell nyomni, mint bármely más művésznőét.

*

E sorok szedése közben érkezett a párisi újsághír arról, hogy a délamerikai *Ecuador* Államhoz tartozó *Galopagos* Szigetek hírhedt botrány hősnője, az állítólagos „*Madame Bousquet-Wagner de Wehrborn bárónő*” megírja Emlékiratait. Ezeket a jlt/hoires-okat bizonyára valamely Kiadó íratja meg valamely éhenkórászsal, hiszen a nagy Államférfiak és a nagy Hisztérikák Emlékiratait mindig éhenkórászok írták és írják. Az *Emlékiratok* előzetes Reclamja közli, hogy a Dáma *előkelő* ausztriai családból származott, atyja a *bécsi Udvarnál* volt bejáratos, a szende Lánykát a Háború alatt egy *lovastiszt* eltérítette az Erény útjáról, ekkor a Lányka *Isztambolba* vetődött, 1920-ban Emigránsok adták kézzől-kézre a Kávéházakban, főleg orosz és cserkesz Hercegek. A Dáma *pincéernő* lett egy *Emigránskávéházban*, egy *De Bousquet* nevű komoly francia *Chevalier* feleségül vette, a szende bécsi Lányka azonban ekkor már „Démozi“-ná nőtte ki magát. A párisi *Montparnasse* irodalmi *Kávéházaiban* festők és írók barátnője lett. Megúnva a Nagyváros és a *Montparnasse* forгатagát, elvágódott egy *Csendes Szigetre* és pedig egy egyszerű, derék, becsületes némettel, Herr *Lorenz-zél*, kivel is az Ecuador-hoz tartozó *Galopagos Szigetek* egy kis Szigetére vonult el, hogy ott megtalálja a *Boldogságot*. Itt talált egy boldog, idilli párt, *Bichter* mérnököt és nejét, valamint egy *Nuggard* nevű norvéget. Hamarosan „*Ideális Állam*“ alakult a Szigeten, de a Dáma a „*Sziget Császárnője*“, illetőleg *Démona* lett, a férfiak egymást mérszárolták le miatta és érette, mert az *Ideális Állam* polyandriás Nőközösségét ósdi, európai „magántulajdoni” alapon fogták fel és a problémát késsel intézték el. A Dáma a Sziget „utolsó” férfiával, egy *Philipson* nevű angollal most Párisba érkezett és Emlékiratait írja.

Nem érdekest, mi igaz mindebből. Ellenben érdekes, hogy az egész úgy hat, mint egy régi *Utópiás Regény* vagy *Voltaire* *Candide*-je: úgy hat, mint egy Pamphlet, mely az Utópiára íródott. *Isztamboli* és párisi *Kávéházak*, *Pincéernő*, *Lovag*,

Császárnő, Szerelem, Sziget, Utópia, Halál, Utazási Regény. Ez a nagy Hagyomány kelléktára. Tény, hogy az európai Újságírást évek óta foglalkoztatja a *Galopagos Szigetek* eme rejtélyes „Ideális Állama“, illetőleg a mai Utópia álmai foglalkoznak azzal. A *Sziget* varázsa tehát máig él, ez az, ami az esetből érdekes. *Seneca*, *Thomas Moore* és a „Robinsonade“ Szigete él. Lehet, hogy az Emlék-iratot az ősi nagy *Cliché* után fogja megírni valami Szorgos Litterátus: ebben az esetben a *Sziget Regénye* egy új változattal fog bővülni. A téma régi, de ott van *Upton Sinclair*-nél is, új kiadásban és sok újkori magyar írást is megihletett a „Galopagos Sziget“-ről érkező sok újsághír. A Képzelet örök, a Forma is örök, melybe az Élet önt új tartalmat. Hiszen *Szép Ernő* is *Ada Kaleh* Szigetére vágyódott 1912-ben, mint egy kávéházi vonatkozású verséből látjuk. És a régi *Pillvax Kávéház-ban* is igen sok szó esett *Claude Fourier*, *Etienne Cabet* és *Blanqui* bolondos, zavaros, utópiás álmairól. Az Ifjak a *Cabetisme*-n vitatkoztak. E bolondos párisi „Commune“ mint éretlen forradalmi Álmodozás lebegett a *Pillvax* „Húszéveseinek“ sűrű szivolfüstje fölött. *Cabet* amerikai „Ideális Állam“-át, az „Icaria“-t a bolondos Báróné, *Aurore Dupin*, *Dudevant* báró felesége, a nohant-i Uradalom úrnője — *Georges Sandeau*, *Frédéric Chopin*, *Liszt Ferenc*, a fiatal *III. Napóleon*, több Vértenskapitány és Diák, *Alfred de Musset* és oly sokak mások szeretője — pénzelte. A Dáma *Georges Sand* néven írt és látható volt — nadrágban, rövid hajjal és szájában szivarral — minden párisi Kávéházban. *D'Agoult* grófnő, *Liszt Ferenc* gyermekeinek anyja és a szegény kis *Szendrey Júlia* őt utánozták. Írásban és kurta hajukkal is. A *Pillvax-ban* ismert volt *Georges Sand*, *Cabet* és a *Cabétisme*, sőt az „Icaria“ nevű amerikai „Ideális Állam“ is. A *Tizek Társasága* mint egy, a *Cabet* szellemében megalakult *Atelier* akart dolgozni. A *Georges Sand* és a két *Musset* között lefolyt irodalmi Pamphletek hatása — a „Lui et Elle“ és az „Éllé et Lui“-é — ott van *Eötvös József* báró „Karthausi“-jában is. *Fourier* „Phalanstére“-je ott van *Madách* Tragédiájában is. *Georges Sand*-tól a Galopagos Szigetek Madame-jáig rövid az út, de az ilyen Utópiák mindig Kávéházak füstjében ködlenek. A *Café Régence-ban* és *Tortoni-ban* *Georges Sand* idején, a *Pillvax-ban* „Petőfi és Júlia“ idején, vagy egy isztamboli és párisi Kávéházban *Voltaire* vagy Ma-

dame de Bousquet idején, avagy — mint kávéházi Szatíra — a „Szenes Ember“ jelen „Pampuskájá“-ban.

*

Az *Utópia* álmainak örökkévalóságát mi sem mutatja jobban, mint az, hogy ma is úgyszólván ugyanazokkal a szavakkal írnak az írók a „*Boldogság Szigetéről*“, a „*Keleti Ember*“-ról és az „*Európai Civilisatio Aljasságáról*“, mint azt kétezer év óta teszik. *Euhemeros, Jamblichos, Seneca, Campanella, Thomas Moore, Swift, Vairasse d'Allais, Daniel Defoe* ugyanazt írják, mint az *Ezeregyéjszaka, Bernardin-de-Saint-Pierre, Chateaubriand, Voltaire*. Ugyanazt, amit a magyar Népmese ír a *Tündér Ilona* szigetéről, *Petőfi* az Óperenciás Tenger szigetéről, ugyanazt, amit *Jókai* a „Senki Szigetéről“ és *Szép Ernő* ugyanarról: a dunai *Ada Kaleh-ről, Gauguin* Tahiti Szigetéről, *Márai Sándor* és *Madarassy Zsuzsanna* bárónő a „Sziget“-ről. Mindez a „*Les îles du Café*“, a Kávé Szigeteinek örök 'sugallata máig. *Michelet-nek* igaza van: a Sziget álmaait a Társadalom lelke írja. A mai élet határtalan fertelmességében megint lelki Módi a Sziget. A *Galapagos* Szigeteknek és a „*Robinson Szigetének*“ és *Tahiti-nek* valóságos Idegenforgalma és új, romantikus Irodalma van. *Madarassy Zsuzsanna* is, *Márai Sándor* is 1934-ben írnak egy-egy Utópiát a „Sziget“-ről: újból visszatérnek a Szigethez.¹⁰ *Márai* 1935 tavaszán írt *Tahiti* király asszonyának, *Marautaaora*-nak haláláról. Szavai azonosak a kétezeréves Álom szavaival. Egészen bizonyos, hogy a Világirodalom fent elsorolt Szigetutópiáit ő sem tanulmányozta. Az Álmok szimbolikájának kelléktára azonban nem gazdag, noha örökkévaló. Nem gazdag, egyszerű: ezért végtelen. A nagy dolgok mindig igen egyszerűek. A „Kávé Szigetei“ álmai által a 18. században újjászínesített „Boldog Szigetről“ újat emberi toll írni nem tud, mert azt az emberi Lélek írja. Kétezer esztendeje. Illetőleg régebben: mióta a *Mythus*, a *Legenda* és az írás megírta a legszebb, a legszentebb, legistenibb és legemberibb írást a Legszebb Szigetről, a Paradicsomról. Az író

¹⁰ *Márai Sándor*. A Sziget. Bpest, 1934. — U. a. *Marautaaora*. Újság, 1935 márc. 17. — *Madarassy Zsuzsa* br. A Sziget. Bpest, 1934. — U. a. *Firidsije finja*. *Ada Kaleh*. Színházi Élet, 1934 III. 1.

az Isten lelke által sugallott emberi Irodalom tollnoka, a nyelve az Álom és a Hit nyelve. Ez pedig nemzetközi, történelemközi, irodalomközi nyelv: örök és emberi. Így ír egy magyar író 1935-ben a „Keleti Ember“-ről:

„Meghalt *Marautaa*roa, a boldogság szigetének, Tahitinak utolsó királynéja. Az a kevés igazán rokonszenves ember, akivel szerencsém volt valaha találkozni, mind tudott Tahitiról és vágyott oda. Azt hiszem, él egy kis szekta Európában, melynek tagjai elalvás előtt, ha már nagyon utálatos köröskörül minden, lélekben mintegy vállat vonnak és ezt gondolják: nem baj, legfeljebb elmegyek Tahitibe ... Még nem tudtam Gauguin élményéről, mikor, valamilyen képes újságban, olvastam Tahitiról; a korállzátonyokról, kétezer méter magas hegységeiről, ahonnan jéghideg csermely zuhan a völgybe, pálmaerdejéről, mely a legdúsabb a világon. A kikötőkben tiszta, áttetsző és világoskék a víz, s olyan zajtalan minden, a boldogság zajtalan egyhangúsága borítja a szigetet; mert régen tudom, hogy a boldogság egyszerűen a csönd. Aki látta, — Gauguin, hajópincérek s egy francia fogorvosom — mind esküdtek Tahitire.

Tahiti népessége boldogan élt, amíg spanyol, angol és francia hajósok meg nem ajándékozták a vérbajjal és a pálinkával. A múlt század végefelé, mikor a civilizáció így megajándékozta őket, kissé elszomorodtak. De a sziget népe viszonylagosan ma is boldog.

Mindenki visszavágyik Tahitibe. Gauguin három évig élt ott, azután visszatért Párisba, de nem bírta ki, „hazautazott“⁴¹, mint ő mondta, Tahiti szigetére. Ott is halt meg. Sötétkék erdőket festett ott és rozsdavörös földet; és nőket, világosbarna, nagy, keményidomú nőket, amilyen Éva lehetett; ezek a nők Gauguin képein kókuszdióaratás közben is hasonlóan mozognak, mint a keleti táncosnők az istentiszteleten, láthatatlan dobok és fuvolák zenéjére. A bennszülöttek mozgása — ezt a hajópincér is mondta, a „General Metzinger“⁴⁴ bármestere, aki háromszor járt Tahitiben és visszavágyott oda — különösen kellemes. Szívesen mosolyognak, keveset beszélnek s általában ma is, francia protektorátus alatt is, naphosszat boldogok. Beszédjük dallamos, tele magánhangzókkal. Tahiti a csendes-óceáni Társaság-szigetek féltett ékszere. Inkább csak fényesítik, szeretettel babusgatják. Van valami

a levegőben, a vízben, az emberek mosolyában, abban a bőségben és elfelejtettségben, mellyel a pogány istenek Tahitit megajándékozták, valami báj és erő, ami lefegyverzi a fegyveres idegeneket is. Az idegenek fillérékért élnek a szigeten és elfelejtenek rabolni. 'Így' meséli mindenki, aki hosszabb-rövidebb ideig Papeete-ben élt, honvággyal és elérzékenyülten. Tudom, hogy nem szabad elmenni oda, mert mi lesz aztán? Ha eljutok is, egyszer majd el kell jönni onnan. S akkor Tahitinek is vége számomra, az utolsó menedéknek: vége, mert láttam s elalvás előtt, ha már nagyon utálatos köröskörül minden, nincs többé Tahiti. Nagyon fontos, hogy az ember soha ne menjen el a szigetre, ahová vágyik s ahol állítólag boldog lehetett volna.

Marautaaora, az utolsó királyné, gyakran járt Franciaországban s a párisiak rajongtak érte. Mikor először jött, ketreccel várták, mint valami tányérajkú néger törzs főnöknőjét. A köztársaság elnöke, Jules Grévy fogadta. Lefotografálták és kíváncsian lesték, kézzel cszik-e vagy lábbal? Marautaaora kézzel evett, franciául beszélt, a köztársasági elnök díszebédjén nem itta meg a gyümölcshöz tálalt kézmosóból a vizet, hanem megmártotta benne gyönyörű, hosszú barna ujjai hegyét. Fekete selyembe öltözött, kissé komoran. Magas volt és fenséges. A Pomare-dinasztia utolsó sarja hozott valamit magával Franciaországba, amit ott már csak halloásból ismertek: a fenséget. Eredetileg valamilyen színes gyöngy nyakláncot készítettek neki ajándékba; de mikor megismerték, bocsánatkérő mozdulattal a becsületrend tisztikeresztjét nyújtották nyaklánc helyett. . . Marautaaora királyné volt; a vadak közül érkezett, nádkunyhók közül, a napsütésből s tudott valamit, amit európai királynék közül is kevesen tudnak csak: tudott belülről, valamilyen mély, megmásíthatatlan, belső törvény egy ensúlyából fenségesnek maradni az emberek között, a fenség egyetlen, igazi értelmében, a jóság, az okosság, a megértés szomorú felsőbbrendűségével .. . Olyan természetességgel volt exotikus királynő Párisban s olyan szerényen és mégis ellenállhatatlanul királynő volt, hogy a francia arisztokrácia sorbaállt előtte és hódolt neki. Természeti tünemény' volt Párisban Marautaaora, emberi tünemény. Nem csinált hibát, nem kapott a civilizáció színes nyakláncái után, mindent megnézett, mérlegelt és ítelt, meg-

közelíthetetlen fensőbbéssel, mértéktartó érdeklődéssel, természetes leereszkedéssel, jóindulattal. Volt valami megrendíthetetlen benne, valami az állatok szomorú fenségéből és gögjéből s valami a primitív emberek ősi beavatottságából. Királynő volt, egy távoli, vad és boldog ország királynője; s királynő maradt Párisban is, huszonötezer frank civillistával, a „boldogság szigeté”-nek kissé szomorú, kissé dacos szuverénje. A fenség olyan képesség, mint a jóság. A civilizáció nem feltétele s leggyakrabban Keletről importálják, mint az igazgyöngyöket; nálunk csak viselik, de odalenn termelik valahol, az emberiség ősi, mély-vizében, a korálszigetek között.“

Vagyis: Európa ma megint igen szégyelli magát állítólagos Civilizációja határtalan aljasságai miatt és ezért megint a Szigettel és a Keleti Emberrel kacérkodik és Büntudatában a „Keleti Ember”-rel szeretne egy tából cseresznyét enni. A Keleti Ember azonban nem vállalja e Szerelmet. A Kávé ma nem az Utópia itala már, mert a Keleti Ember látja, hogy a Fehér Ember a braziliai *Quemada do Café* máglyáin elégette a Kávét. Ezért a „Keleti Ember” egymásra kacsint Jokohamától Benaresig és görbe keleti kését feni. Mint 1792-ben a kávéültetvényes Szerecsenyek ott valahol Tahiti környékén...

*

Gárdonyi Géza pesti tárgyú Regénye az „öregTekintetes”¹¹ minden egyéni színe mellett is Shakespeare „Lear”-jának és a „Falusi Ember a Városban” ősi témáját írja meg. Az „öreg Tekintetes” tragikus alak, az 1900-as évek pesti környezetében elpusztul abban az életben, mely nem az ő világa. Régi kötésű becsületos, egyszerű kurtanemesi tiszta életét szétmorzsolja a Város. A „Falusi Ember” — mint láttuk — gyakran erkölcsileg és életében épen tér vissza Falújába, jól odamondogat a Városiaknak, szókimondó, nyers, egyenes. *Gárdonyi*: „öreg Tekintetes”-ét megöli a Város. A Regény a „Városellenes” csoportba tartozik. A Szabadságharc idejében ifjúságát leélő öregember alól kicsúszik az ősi birtok, elvesz a pesti kávéházi Kártyán a züllött vő kezén. Az öreg terhére van az utána jövő nemzedéknek, felesleges, kellemetlen, vidékies Anakronizmus: tehát a Dunának megy. Ez a keret. A részletek mind a régi Regény-

¹¹ G. G. Munkái. Az öreg tekintetes. Bpest. É. η. V. kiad. (Dante).

hagyomány díszletei, kellékei, figurái és helyzetei: serházi szélhámos, bérkocsis, Kávéház, pincér, a marófüstű pipa, mely nem illik bele a Kávéházba és a Szalonba, szemtelen pesti urasági inas, szóval: a Várost jellemző irodalmi hagyománykellék.

Az öregúr csizmásan, zsinóros attilásan, bekecsben felköltözik Pestre asszonylánnyához, az orvosékhöz. A pipáját elhagyta a vasúton. Hajnalban ébred, mint azelőtt a faluban, de itt Pesten, a Körúton nem hallotta a hajnali harangszó édes gíngallóját. Elindult a sötét hajnali körúton, az utcai lámpások még égtek. A *Valéria Kávéházban* égtek a lámpák. Mi van itt? — kérdezte az öreg úr a hajnali pincértől—vendégfogadó ez? Nem uram, „Kávéház“! — felelte a pincér. Kávéház? — kérdezte az Öreg úr. Nohát akkor adjon nekem Kávét. A pincértől jó falusias, bizalmaskodó móddal megkérdezte: kik, mifélek szoktak itt kávézni, van-e itt pipásbolt a közelben. Egyben elmondotta, hogyan járt a pipájával. A pincérnek volt valami cigánybögöstől zálogban maradt tajtékpipája, azt rátolta az öregre tíz forinton. Az öreg nagyboldogan rágyújtott. A villamoskocsik megkezdték a Körúton a járásukat. Ezek azok a villamoskocsik, amikről annyit hallott. Hazafelé indult, a villamosokat bámulta. Eltévedt. A Kálvin-teret, mint valami nagy piacot, jól megnézte. Megcsodálta a fura szökőkutat. Minden harmadik háznál megállít és valami nagydiáktól, vagy kaputos embertől megkérdezte, kié a ház? Csodálkozott rajta, hogy ezek a pestiek nem tudják: melyik ház kié? Végképpen eltévedt. Egy serházba is bevetődött. Uramöcsémnek szólította az úriembernek látszó kaputosokat: Nem tudja kedves uramöcsém, merre lakik az én vöm, a doktor? Valahol Újpest felé járt, mikor egy bérkocsis segítségével elvergődött a serházig, onnan a szökőkútig, majd a Kávéházig. Innen azután későn este hazatalált. Az új pipát elvesztette. Másnap sötét novemberi hajnal előtt megint ott volt a Kávéházban, a pincérnek elmondotta megint a pipa históriáját. A kapuk előtt megkérdezte a cselédeket: Hát te leiköm, ki jánya vagy? Falusi modora mindig kínosabb lett a családra, mely városi „német ruhát“ csináltatott az öregnek. A ház udvarán levő kis pázsitfoltot úgy nézegette, mint falujában nézte egykor a Pogánydűlőt. A rétet. A család hallatlanul költekezett, fényes fogadó napokat tartott. Összetörték az öreg pipáját, felköltöztették egy harmademeleti kis szobába. Az öreg megtudta, hogy a veje elkár-

tyázta az egész vagyont, az ősi birtok árát. Mindjobban magára maradt. Egy szegény beteg özvegy órásmesterné pöttön kis lányára szórta rá meddően maradt nagyapai szeretetét. Annak vitt narancsot, míg veje az erre való aprópénzt is megvonta az öregtől, aki lassan ivásra vetemedett. A kávéházból is kimaradt. Erre már nem volt pénze. Egy cserépben kukoricát nevelt magának. Ott tartotta az ablakban. Ez volt a Pogánydülő. Egy napon meghalt a beteg kislány. Az öreg már senkivel sem szólhatott egy szót sem. Gyalog járt ki Újpest határába: a zsendülő tavaszban olthatatlan honvág fogta el, a tavaszi szántóföld szaga után, a faluja után. Minden éjszaka régen halott öreg feleségével álmodott. Egy szélhámos elcsalta utolsó forintjait. Lánya családjába beköltözött a gond, a vő egész éjjel kártyázott a Kávéházban. Egy reggel kóbori méhraj verődött el az ablakára, az öreg szállást adott nekik. Méhese volt újra és egy kukoricapalántája. A Pogánydülő ... Lett is ebből rettentő skandalum: a raj kiszabadult, a méhek összecsípték az egész háznépet, a vő lemarházta az öreget. Csendesesen elindult a Dunaparra, egy villamoskocsi majdnem elgázolta. A Vásárcsarnok alatt halászbárkák állottak a Dunán. A szegény órásmesterné rokona, egy vén csizmadia, még utána kiáltott: „Tekintetes Úr! Tekintetes Úr!“ Az öreg beledobta a Dunába a botját: a koldusbotját. Azután csendesesen beleborult a vízbe.

A „Falusi Ember a Városi Kávéházban“ című, idegenből magyar talajba ojtott ősi Forma harmatos, gyönyörű magyar virágszála az „Az öreg Tekintetes“: a legveretesebb, a legmagyarabb „pest-budai Városi Regény“ A régi Formakincs nyomai után cserkésző históriás kutatás szinte széjj enli, hogy ez alá a szép magyar írás alá a históriás irodalomtörténeti Múlt üres döbözkéit rakosgatja agyaskodó, tudálékos talapzatul. Az idegen Forma az idegenből bevándorolt ősök fiában, a dunántúli német származású Gárdonyi íban úgy lett magj árrá, mint a francia köntöse felé az „Eipeldauer⁴⁴ bécsi német Kaputrokját öltő „Perzsa⁴⁴ históriájából a firenzei olasz Guadagniból lett Gvadányi „Nótárius⁴⁴-a. A pesti kávésvendégfogadós német *Steingassner* fiúból is így lett a szögedi halászegények, a tanyások és hajótömő „Supérosok“ kurtakorcsmáinak Költője: *Tömörkény István*.

A fiatalsága éveiben a Newyork Kávéházban csendesesen pipázgató *Gárdonyi Géza*, aki az „Eipeldauer“ ősi „Falusi

Ember“-ét „*Göre Gábor Biró Uram*“ leveles formájú históriájába írta át: e Regényében megírta a pesti Kávéházban pipázó öreg magyart. Ez új változat az ősi Forma történetében: a „Falusi Ember“ számára a „Városi Kávéház“ lesz a menhely, mert nincs otthona. A „Falusi Hajnal“ emléke viszi el az öreg urat a pesti Kávéház „Városi Hajnalába“, mely a „Kávéház Költészeté“ régi városi Formája. A pesti „Irodalmi Kávéház“-ból egri magányába elvonuló Költő így látta fiatalsága pesti Kávéházát. ő is „Falusi Ember“ lett, őt nem kapta és szédítette el a „Boulevardisme“, mint *Bródy Sándort*, az örök „Kávéházi Ember“-t, aki ezt viszont a „Színészvér“-ben írta meg: a Kávéházban városi lelküvé vált „Falusi Ember“-t, *Balzac* angoulême-i fiatal Poétájának pesti mását.

*

A „Falusi Ember a Városi Kávéházban“ ott van *Mikszáth* Kálmánnak egy tájalabíros-bátyámuramos, csibukfüstös humorú bájos kis írásában is. A felejthetetlen emlékü „Nagy Palóc“ egy kis krónikás budai kávéházi Históriaát ír „Királylátogató parasztok“ címmel¹². Ezt a Poéta maga „*falusi mesének*“ nevezi, de bizony az sohasem volt sem magyar, sem „falusi“ mese, hanem az ősrégi keleti és déleuropai Novella-kincs számtalan változatban kerengő témája: a Falusi Ember megcsalattatása a Városban. A régi Vándormese kétségtelenül a 18. században fejlődött meg azzal a kávéházi mozzanattal, hogy a Parasztot a „Kávéházi Széltoló“ régi, irodalmunkban is ott ágáló *Selyma Figurante*-ja csapja be és „*járatja pórul*“. Maga „a póruljáratás“ szólás is kifejezi a városi „Parasztfogás“ ősiségét. A Városban „pórul járó“ Falusi Ember már az *Ezeregy Éjszaka* 15—16. századi Novelláiban is a *Keroán Szeráji-ban*, illetőleg a *Han* vendégfogadójában találkozik a Széltolóval, aki rendszeren valami gaz „*Perzsa Varázsló*“ vagy bitang, Bakó által nyesett fülű, aljas *Néger*, durva hegyvidéki *Kurdiszláni* rüpök. A becsapott rendszeren valamely gazdag kereskedő *Sejk* fia, kit apja először küld be a Nagyvárosba sok teveterünyi málhával. A délvidéki Novellában — így *Boccaccio* 14. századi pompás írásaiban is — a két bumfordi képírócéhbeli Pajkos, *Bruno*, a „Feketeképű“ és *Buffalmacco*, „a Nagypofájú“ csapják be a bamba *Calan-*

¹⁸ Dekameron. III. Bpest. (É. n.)

drino-t, a „Tuskó“-t. Számtalan középkori olasz és francia Truffa, Trouvaille és Fablieau írja le a Parasztot, akit azzal tesznek lóvá, hogy a csapszékben valami álorcás, alakos Kalandost a Fejedelem képe alatt mutatnak be neki. Ugyanezek az ártatlan falusi Lánykát gyakran csalják be a Bordélyba. Az arabs Novellában szerepel ennek fordítottja is, mikor a tréfáskedvű Fejedelem a *Han* ivójában álöltözetben jelenik meg és megréfálja a gyanútlan Kisembert: halászt, favágót, csatornatisztítót. *Harun-al-Rasid* bagdadi kalandjaiból lettek az „Igazságos Mátyás“-ra ráköltött pest-budai tárgyú Vándoraneckdotonok, ezekben is a selyma Városi Iródiáknak öltözött Király csavarja el az „ártatlan falusi Lányka“ fejét. Ezt írta búbánatos, romanticizmuskori Románccá *Vörösmarty* Mihály, a budai tárgyúvá költött „Szép Ilonkájában“. *Arany* János „Pázmán Lovag“-jának is ez az esete, ami ugyancsak ősrégi keleti-déli novella-eredetű Fablieau-téma.

A fiatalságában nagy⁷ kávéházlátogató *Mikszáth* Kálmán (a *Kávéforrás*, a régi dunaparti *Steingassner Kávéház*, majd lapszerkesztő korában a később róla elnevezett József-körúti „*Mikszáth*“, — ma „*Deák*“ — Kávéház jelentik élete kávéházi pihenőit) budai kávéházivá írta a régi Truffát. Ebben arról van szó, hogy a Falu népe rettentően fel van indulva a földosztó, tagosító Inzsinérek miatt. Ebnek kell a földosztás! — mondja a Falu¹³ és Erzsókot, a szemrevaló leányzót és apját, a vén parasztot küldi el Budára a Királyhoz. Ajándékot visznek, arra akarják kérni a Királyt: falujokba ne küldjön tagosító Inzseléert. A falusiak megjelennek Budán, hol nagy bánatukra megtudják, hogy a Király nincs Budán. Bajukban egy fiatal úr vigasztalja meg őket: estére megjön a Király, majd elvezeti őket hozzá. „*Sok utcán menve keresztül, egy nagy házhoz értek, melynek valamennyi ablaka ki volt világítva. Mikor beléptek, kevés híjjá, hogy meg nem vakultak a szemkápráztató fénytől, ragyogástól! Istenem, miigen szép szoba is volt az! Csak kalitka otthon ahhoz képest az Isten Háza! Alig mertek szétnézni e tündérhelyen! Márvány asztaloknál ültek köröskörül hercegek és gráfok, ezüst ibrikekből iddogáltak mindenféle italokat. A szoba*

¹³ A II. József által elrendelt földfelmérés utcai tüntetéssé fajulásáról és az akasztófák alatt elégetett Telekkönyvekről ír *Keresztési* József 1790-ből való Naplója. L. o. Sok inzsinért vertek agyon a Bach Korszak alatt is, valamint a későbbi „Tagosítás“ idején is.

közepén volt a trónus. Benne ült maga a Királyné. Oh, jaj de szép volt! Csillogó fehér gyöngyök voltak a ruhájába fonva. A trónszéket három oldalról tükör vette körül. Beh gyönyörű ékes! Tele volt rakva zöld, piros, fehér pálinkás palackokkal. Ezeket bizonyára a Király szürcsölgette, ha megszomjazott. Mennyi rengeteg cukor, piciny tálcákra rakva! Ezek meg már, nyilván a felséges asszonyka nyalánkságai! A trónon egy könyv is volt, melybe a Királyné jegyzett valamit, ki tudja, mit? “ A fiatalúr bemutatta a falusiakat a „Király“ -nak vágj is a Kávésnak, az átvette az ajándékot és elrendelte, hogy inzsellér pedig be ne tegye a lábát a faluba. Az öreget útjára engedték, Erzsókot azonban rögtön ottfogták udvari dámának! A história a falusi Paraszt szemével látja és írja le a városi Kávéházat. A Kassza e „Népmesében“ is „Trónus“, melyben a „Kisasszony“ trónol. E kép ott van már az 1850-es évek pesti tréfaírodalmában és máig él — mint ujságirodalmi szólam; a Pohárszék, melyben „a Kassza Tündére trónol“*. E kép a régi jó időkben volt teljes, mikor a „bájós Tündér“ körül „udvaroncok serge nyüzsgött“. A kép továbbképzése az is, hogy a Kávés a Király. A „Falusi Ember a Városi Kávéházban“ itt a pórujjáratott Paraszt. A régi Truffa belekeveredett a *Montesquieu* letorzult hagyományába.

*

Kóbor Tamás az 1900-as évek elején írta *Örök Éjszakák* című pestitárgyú Kávéházn genyét.¹⁴ A Regény egy előkelő, falusi Nenusifjú életét írja meg. A fiatalember a Nagyváros éjszakai életében léteíül a neve, a szál mazása és tisztí kardbojtja által adott életformáról. Geniális muzsikus, aki azonban e tehetségével nem él. Eladósodik, apja kitagadással fenyegeti meg, az összeomlást egy mosóné számla robbantja ki. Előkelő menyasszonyának családja szakít vele. Az önzetlen szerelmet egy Kávéházi Kaszíroslány karjaiban találná meg, de ebben az úri menyasszony emlékét kergeti. Gjenge akaratú, kétklkűen vergődik a családi múltja által megkövetelt kifogástalan, úri-nemesi élet és a zenei talentuma által adott bohémhajlamai között is, de a két lány között is. Egyiktől a másikig és a másik-

¹⁴ Családi nevén *Beermann* Adolf. írói álnevei: *Kóbor Tamás* és *Walesi Bárd*. 1868-ban született Pozsonyban, *Kiss* József sógora, az *A Hét* alapító főmunkatársa. *Örök Éjszakák*. Bpest. 1905.

Az Irók és Ujságjondászok Kávésza
a Kiegészítés idején. 1862—1874.

Kammer Ernő, a Kávéforrás Kávéház, majd
a Vadászokúrt Vendéglátó Kávésza nejevel.

A Budapesti Szállások és Vendéglátók Ipartestületre
göngyteményéből.

„... a ritkán látott Kassza trónusában ott
ült Kammerné, kellemes asszonyosság, asszony-
váltának bájos kezdetén, barátságos mosoly-
gással arcán, ritka tüllel fekete szemében.”

Rákosi Jenő: „A legnagyobb bolond.” 1874.

Az Első Nemzedék.
Hegyi pesti nemzeti Kávécsaládok bevitordító
Oszt.

Joseph Gebauer aus Deutschbaultzen.
1850.
A Gebauer-család nemzeti Öse,
Felsőkorn Fertőgyfia

„Es zogen zwei Wanderburschen, Ade ...
Hegyi vándorlegények Herbergnófalja.
Tommy Cecilia : A Hegyi Ház.

Gumpel János.
1896.
A Gumpel aus Ansbach család
tagja az Öse.

tól az egyikig vágyódik ide-oda és vissza. „Bohém“, mint az egykorú pesti társadalmi Regény számos rokonalakja. A két nő: *Mici*, az *Úrilány* és *Gita*, a Kaszíroslány. A kétéletű Ifjú sokszor azon veszi észre magát, hogy neveiket felcseréli. A forróvérű Kaszíroslányban az *Úrilány* pótolóját kergeti, de nem találja meg. Lelki szakadása és élete csődje elől Amerikába megy, ott bevez a Sikerbe, világhírű zongoraművésszé lesz, visszajön Pestre, az *Úrilányt* szereti, de már nem hisz neki, viszont a Kaszíroslány boldogan várta vissza. Összeköltözik vele, de mikor már boldog lehetne, a Kaszíroslány meghal. Innen kezdve most már mindkét nő emlékét kergeti.

A Regény korai, tehát ezért érdekes formában veti fel az Énhasadás lélektani problémáját egy törött lelkiélet rajzai során. Célunktól messze vezetne, ha a lelkiélet e repedésével, a két nő között vergődő férfi és a két férfi között vergődő nő problémájával foglalkoznánk, e sokszor tragikus szerelmi Háromszöggel, mely eléggé ismeretes *Sainte-Beuve* és *Victor Hugo* életéből is. Bennünket a Forma érdekel, vagyis az, hogy *Kóbor Tamás* a Hasadténűség egyik sarkát *Paul Bourget* hatása alatt született korszerű, korai „Analitikus Regény“-ében a Kávéházba helyezi. A „Háromszög“ egyik női sarka a „Kávéházi Nő“. Nem a mai ameikás értelemben vett *Vamp*, a „vérszepó Vámpír“, hanem az Újromanticizmus egykorú értelmében vett lángoló, eszményített „Perdita“. Az *Örök Éjszakák* születési idejével egykorú Neoromanticizmus Kávéházkeletészeinek állandó Figurine je a Perdita, aki a Regény eszményesítő-regényes látásában mindig „*becsületesebb, mint a Dáma*“. Ez a regényes szemlélet a Perdita személyében a *Petite femme*-ot, mint a *Petit Homme* a „Kisember“ női megfelelőjét dicsőíti. A „Kisember“ a 18. század forradalmi Demophilája óta társadalmi Eszmény. Irodalmunkban *Vajda János*, *Reviczky Gyula* és *Makai Emil* Költészetében ott van a kávéházi Perdita-Költészet, gyökereiben ott van *Paul Bourget*-né és *Guy de Maupassant*-né. *Tóth Béla* — mint ismeretes — éle tében valósággá élte ki ezt: a régi *Fiume Kávéház* Kasszatündérét vette el feleségül. A hűségés „Lido“ halála után a konyakos pohárhoz menekült és pusztult bele abba. A korai Romanticizmus „eszemadta szép Csaplárné“-jából, a városi irodalmi Kávéházakban kiagyalt eme kávéházi „Csárdaköltészet“ hamis Bety árromatikájában szereplő, a valóságban tenyeres-talpas és mosdatlan Pórnéjából, c hortobágyi

„Dulcinea del Toboso“-ból így lett később, ugyancsak a városi Kávéház nem kevésbé hamis Kávéházromantikájában irodalmi Esmény a Kasziroszlány. 1736-ban „Manón Lescaut“, 1847-ben *Petőfi* „Szép csaplárné“-ja, 1884-ben *Reviczky Gyula* „Dolores“-e. *Réthy László* — vulgo *Löwy Árpád* — az 1890-es évek végén pokolian dévaj Gúny verset írt a korszerű kávéházi Perdita-romantikára. Az Anakeion módjára dévaj öreg Poéta — a Nemzeti Múzeum Éremtárának kitűnő Igazgatója — számtalanszor olvasta fel a Kiskorcsmák és Kávéházak különszobájában e Pasquillusát, melyben arról van szó, hogy egy vidéki Kávéházban találkozik a Kasszatündérrel, ez elmondja vagy ötven sorban, hol és merre járt a Káipátoktól az Adriáig „Brasóban és Soroksáron, Trsztnán, Maitönvásáron, Óbudán és fent a Várban, szerte e széles Hazában, Zcngerájban, Kávéházban“. A dévaj Poéta megjegyzi, hogy minden színtiszta igazság volt, a Frájla nem hazudott: „Nem könyvekből volt kinyírva, mert a, szájára volt írva 1“ A Kaszirosnő és a „Női Kávéházak“ muzsikái lányai általában a magasabbrendű „Lorette“ fajtájához tartoztak az 1890-es években. *Réthy László* verse ezen a ponton csúfolja meg a szentimentális kávéházi Perditaromantikát, melynek Hősnői a mai Filmdívák olcsó regényességű neveit: „Dolores, Mercedes, Lia, Renata“ viselték mint „művészi nevet“.¹⁵ A Századvég Perditakltészeiének egyik irodalmi gyökere *Murger* Midinette-költészete. A Midinette — a Diákit leség — Pesten mint Varrólányka és Kaszirosnő szerepel *Heltai Jenő* pesti Bohémjeinek kávéházi életében. *Reviczky Gyula* 1884-ben megjelent Kávéházregényében „Dolores a Kaszirosnő“ egyenes ösanyja *Kóbor Tamás* Gím-jának; Felesleges elismételünk, hogy az *Örök Éj szak ók-bart* visszaeseng az ősrégi francia Chanson, a „*Joli tambour, révenant de la guérre*“¹¹ gondolata: az angol Király fia álruhába öltözik, mint „Kis Dobos“ kéri meg a francia Király lányt, ez kikoszarazza, a Kis Dobos visszatér a Háborúból, be mutatkozik mint az angol Király fia, a Király lány ekkor már a felesége lenne, de a Királyfi elveszi feleségül a szegény Molnár hű Lányát. Ebből lett a magyar „Egyszer egy Királyfi mit gondolt magában!“ és számtalan hasonló francia és olasz *Trouvaille* és *Truffa* „Je suis le fils du Roy d'Angleterre ...“ „Én vagyok az angol Királyfi“;

¹⁵ Löwy Árpád: Versek. Arad—Szeged. 1920.

ez majdnem annyi, mint „az én nevem Kukoricza János\”
vágj is *János Vitéz*, a Sikeibe bevező Kisember a francia Király-
lány kezét visszautasítja és hű marad Juliskájához. Juliska:
népi Eszménj’, Dolores és Gita: kávéházi romantikus városi
Eszmény. Gyökereiben ez is az *Ezeregyéjszakáig* nyúlik vissza,
a gazdag Sejk fia hű marad a kis Rabnőhöz. Mindez mi más,
mint az örök Romantika, mely régebbi, mint a hivatalos Iroda-
lomtól ténét által a párisi Romanticisme kezdetűl felvett nap-
tári kelet. Ugyanez a gondolat csillan fel a Dóm *Prévost* „Manón
Lescaut“-jában, ott van *Heltai* Jenő kávéházi Bohémregényei-
ben, *Szitnyai* Zoltánnál, *Brády* Sándor „Színészvér“-ében.

Kóbor Tamásnál ott van az ősi mozzanat: a Kávéház,
melyben a Sors leselkedik a belépőre. A Fiatalember egy ködös
őszi éjszakán bevetődik egy kihalt zenés Kávéházba. Az ajtó
fölött ősi módon lóg az éjjeli Kávéházak régi lámpása, a *Vörös
Lámpás*, a Kávéházban csak egy gázláng ég, a pincérek álmo-
sak, a hosszú helyi: ég mély árnyékba süllyedt és a tükör üvege
feketén, vakon csillan fel. A Kávéháznak áporodott sörszaga
volt. A Sors azonban — mint *Des Grieux* Lovagra is a Calais-i
Vendégfogadóban — ott várt a Kávéházban az Ifjúra. Ez is
ősi forma, mely máig él, ott találjuk minden Kávéházregény ben.

A Romanticizmus legelsősorban az emberi Lélek társadalmi
Utópiájába lendül ki. Mindig a „*Jó Embert*” keresi és azt a
maga környezetében találja meg: a Romanticisme óta a Kávé-
házban is, hiszen a Költő a Kávéházban él és mindent a Kávé-
ház kereteiben lát: kávéházi szemléletben lát, mint Eckardt
von *Sydow* írja. Ezért is jelenik meg az Irodalomban — *Goldoni*
óta máig — *Rozványi* Vilmos és *Szirmai* Rezső „Főúr fizetek!”-
jéig a „*Jó Kávés*”, a „*Jó Pincér*”, a „*Jó Kasziroslány*”. Ezek
mind rokonok, a Demophilia, a Népbarátosság örök Figurante-i,
olyanok, mint a „Commedia a Soggetto” ősi jelmezes Jellem-
figurái. A „Ft nkölt:ég“-et és a „Lelki nemességet” mint
jellemheraldikájuk kávéházi jelvényét viselik homlokukon.
Rokonuk *Goethe* „Hermann und Dorothea“-jában „*Arany
Oroszlány*” Uram, a „*Derék Vendég fogadás*” és rokonuk a
„*Jó Kasziroslány*” is. Ide tartozik a „*Jó Cukrász*” is és a „*Jó
Cukrászné*” is. *Tristan Bernard* a *Le petit Ca*-é-ban, avagy
Kárpáti Aurél a *Három Szerecsen-ben* ugyanezt írja meg. A
kávéházi Poéta a maga kávéházi „Kis Életét”, ezt a sokszor
fájdalmas, tragikus, sokszor bohóan regényes *Petite vie-t* glori-

fikálja, eszményíti és vonja be a Romantika örökkön csillogó arany füstjével, amikor mindent furcsának, kicsimk, kedvesnek, meghatónak tüntet fel, ami a Kávéházban van, él és történik. *Kárpáti* Auiél megijja a tragikus, öreg „kávéházi legyet“, *Arany* János a régi Vendégfogadó „Vén Pincéi“-jét. *Petőfi* saját apját írja meg „*Jó öreg korcsmáros*“-sá. Mindennek van ellenképe is: a 18—19. századi Rémmregények és Kalandorregények „*Gaz Vendég fog adós*“ -*ó*, akasztófárávaló Csapszékesek, züllött Lotyók, orgyilkosokkal cimboráló Padrone-k. Ez is Romantika: a Bűn maró naturalizmusa, mely az „Érdekeség“ regényessége kedvéért züllötnék stilizálja a Kávéházat.

*

Kóbor Tamás *Múltjelen* című Novellájában¹ a régi¹⁶városligeti drótszigeti Kioszkt írja le. ötven esztendeje egy szegény, szerelmes kisdiák bámult be a kis Kioszk kerítésén A Dróthíd alatt békanyálás vizen csónakok és hattyúk siklott?k, mtgöt-tük a Nádorsziget lombjai boiultak össze. A *Tűzijálektér* felől zűrzavaros láрма és veiklimuzsika foszlányai morajlottak. A kis Kávéház előtt a fiatal *Rázz* Laci muzsikált és a szegény kis diák, akit szegény apja nem vihetett be a kerítésen belülre, kívülről hallgatja a cigányt a színes papiiforgckat áruló szegény gyerekek között. A régi idők szentimentalizmusa zokogott a hangfogós húrokon és a kis fiú a jövőbe látva a zene hatása alatt előrevetítve érezte meg azt, amit a *Vajda* János versére költött nóta dalolt: szeretni fog valakit, aki el fogja hagyni. A diák elrohant, hogy ne hallja a hegedű varázsát, de arra gondolt, hogy gazdag lesz egykor és ott fog ülni bent a Kioszkban, a gazdagok között, ötven év múlva egy finom öregúr lépett be a tóparton levő új Kávéházba. Két pincér szorított helyet a „méltóságos úrnak“. A *Drótsziget* és a régi *Gruber Kioszk* eltűnt. Polgári nép ülte meg az új Kioszkt, ahol katonabanda trombitái harsogták a bécsi Gassenhauereket, a kepott velen-cei Gondoladalt és a Tannhäuser Zarándokkarát. Az öregúr arra gondolt, hogy hosszú, munkában, tapasztalatokban és kudarcokban gazdag élete csak arra szolgált, hogy ő, az egykori szegény kisdiák ide beülhessen, erre a kispolgári helyre. A régi dalra gondol, melyet itt már senki sem ismert. A csúnya

²⁴ Újság. 1934 jún. 4.

vénasszonyok között végignézett. Itt ül-e közöttük az, akit szeretett? Hol van az egykori Kisdiák? Az öregúr az üstdobok puffanásán keresztül a régi hegedű hangját hallja. Az öregúr a tudata küszöbe alatt egy bronzosan szőkehajú, kékszemű fiatal arcot keres s azt nem találja. Csak azt tudja, hogy egy öregúr szivarra gyújt és valahol a szive fenekén egy kisdiák hangosan felzokog. A Novella az *Ifjúság Kávéháza* ama hangulatát írja meg, mely a *Régi Kávéház-zai* és a *Kávéházi Emlék-kei* kapcsolatban romantikus hangját, a *Passatismo*, az Elmúlás kávéházi hangját zeng éti *Murger* óta *Heltai* Jenő, *Kosztolányi* Dezső és minden Romantikus lüája hűjain.

*

Babits Mihálynak a Háború után megjelent „*Halál/iai*“ című Regényén félreismerhetetlenül meglátszik *Balzac* „*Les Illusions perdues*“-je és *Henry Murger* „*Le Pays Latin*“-je hatása.¹⁷ A Regény formája az „Életregény“: egy csendes kis túladunai Városkából kerül fel Budapestre filozopternek egy álmodó, irodalmi érvényesülni akarásokkal, tehetséggel terhelt Diák, az 1900-as évek faluról jött, Pesten elvárosiasodó „*Intellectuel*“-je. Az Egyetemen szorgalmasan tanul, irodalomtörténésznek készül, de az Irodalom megfertőzi: maga is író akar lenni. Könyvei és rajongó gondolatai intellektuális kódében él, kis diákélete szerény és egyszerű, mint régimódi, patriárkális vidéki kisvárosi családja. A Város és az irodalmi Kávéház szellemi forrataga azonban elkapja a Diákot, akit családi múltja boldogító egyszerűségű, szürke és megelégedett kisvárosi gimnáziumi tanárrá jelölt ki. A Diák ugyanis összekerül családjának egy régi ismerősével, egy lezüllött, diplomájától megfosztott, iszákos, kártyás, nagyhangú volt ügyvéddel, aki sok kétes vállalkozása során most valami irodalmi folyóiratot akar tervezni. A letört ember fiatal lánya filozop Irina az Egyetemen. A megbízhatatlan kalandos elviszi a Diákot a szelíd, csendes, szőke Imruskát a régi, híres belvárosi Diákkávéházba és itt megnyeri homokra, fantáziára, levegőbe épített lapja „szerkesztőjéül“. A Diák kizökken eddigi életéből, elterelődik annak eddigi egyszerű, boldogító kereteitől, belekeveredik egy maró szerelembe is. Váltót hamisít nagybátyja nevére, hogy

¹⁷ Halálfiái. Bpest. É. n.

a folyóirat megjelenhessen, az így szerzett pénzt azonban a csaló szélhámos elszedi tőle és züllött lebujkávéházakban veri el. A lapból persze nem lesz semmi. A Diák élete összeomlik, mikor rájön a rettentő valóságra és az irodalmi szélhámost megtalálja egy kültelki Kávéházban. Ez a Kávéház mellékajtaján megszökik előle, majd később cinikusan ő vágja a Diák szemébe, hogy cinkosa. A Diák szeretője kis bankhivatalnoki állását veszti a hamis váltó miatt. A Diák a Halálba készül, amikor megjelenik a hűtlenül elhagyott, elfelejtett, megtagadott Család: a kis vidéki Városból megjelenik a megértő, jó, szerető Rokonság és megmenti a Diákot, aki ezután egész életében, ambícióiban, irodalmi álmaiban csalódva elmegy egy erdélyi Kisvárosba Tanár-nak. Itt, e kicsinyes, szegényes életben már nem tud visszaalakulni a „Boldog Középszer” kispolgárává. Kétkelő lett, a Város, az Intellectualismus, az Agyasság, az irodalmi Kávéház már megfertőzte a lelkét. Egyszerű sem tud lenni, nagyvonalú sem: alkotni sem. Hasadt életét keserű józansággal látja, rájön, hogy élete átka az Intellectus, melynek ködös magasságaiban elvesztette maga alól a biztos, valós talajt, az Élet boldogító kis földszintjét. Rájön, hogy ő csak félemben, az Élet kifosztottja, hajótörött, zavart Intellectual: a „Halál fia“.

A Regényen ott vonul végig a Városba és annak Kávéházába beverődő régi „Falusi Ember” irodalmi Figurine-je, annak minden útja és lelki útvesztője. Ez a veretes „Falusi Ember a Kávéházban”, *Montesquieu* „Perzsája”, aki azonban nem Iszfahánból jön fel Párisba és nem a 18. századelei Café Procope-ba, hanem a Dunántúlról Pestre és a pesti *Siena* Kávéházba. E „Falusi Ember” is elveszti „az Élet Illúzióit”, mint *Balzac* ifjú kisvárosi Poétája, aki Angoulême-ből jön fel Párisba és rr eg törve megy haza a *Palais Royal* irodalmivá lett egykori forradalmi Kávéházaiából. Imruska *Daudet* „Nouma Roumestan“-jának normandiai birkapásztörlegénye, *Valmajour*, aki paraszti sípján üde, népi dallamokat furulyázott faluja kakukfűillatú rétjein, a patak és a fűzfa alatt, addig, míg *Nouma Roumestan*, az elfinomodott nagyvárosi irodalmi ínyes fel nem fedezi, ki nem zökkenti faluja boldog paraszti idilljéből. *Valmajour* Párisban szegény, ijedt kis parasztfiúvá zsugorodik és a Montmartre aljas, züllött irodalmi Kávéházaiában mint „népiesség” pusztul el a Nagyváros fertőjében.

Íme: a „*Falusi Ember a Nagyváros Kávéházában*“: ugyanaz a Figura, mint *Mikszáth* Kálmán „*Falusi Kislánya*“ avagy *Bródy* Sándor „*Színész vér*“ -e újságírója a Kávéházban.

Babits Mihály természetesen csak a formát, a nemes, ősi veretű formát vette át *Montesquieu-tól*, *Balzac-tól*, *Murger-től* vagy akár honnan, mellékes. Regénye önálló, markos, kormos egyéni alkotás. A Forma csak a tehetségtelenek kezében válik silány stílusutánzattá. A tehetségesek önmagukat adják bele a Forma ősi irodalomtörténetiségébe.

Imruska, a Diák, az 1900-as évek eleje nagy intellektuális szellemtörténeti fordulójának tragikus, elhullott alakja. Ezek az évek adják a régi és az új magyar Intellectualizmus nagy, tragikus Caesuráját, a Metszövonalat, melyen innen a Régi Élet egyszerű Régi Emberei és melyen túl az Új Élet erős Új Emberei megállották a sarat. Az átmenet számtalan intellektuális tragédiával járt. E korszak *Ady* Endre megjelenésének előideje, majdnem azt mondhatnánk, hogy a „Praeadyzmus“-é. Azok, akiknek fiatalsága ebbe a kavargó átmenetbe esett bele, emlékezhetnek e korszak városi irodalmi kávéházi Intellectualismusa lelki és erkölcsi hajótöröttjeire. Az 1910-es évek elejére ezek már elhullottak. A Szellem ostromárkainak és erődjeinek: a pesti irodalmi Kávéházaknak ők voltak a hídverői és ároktöltelékei. Az akkori irodalmi Kávéház halálba vivő éjszakáiban ők hullottak el, esett, törött életük lett a hídja azoknak, akik 1910-re már új, kész világot talpuk maguk körül. E Félemberek *Dosztojevszkij* „Ördöngösei“. Valóban ez a tragikus, sötétben látó orosz írta őket, számukra a régi pesti irodalmi Kávéház az Intellectualisme áfiumevő, Halálba vivő helye volt 1910 előtt. A tehetségtelenek belevesztek a kávéházi Irodalmiságba. Az Irodalmi Kávéházba csak a tehetségesek jutottak be, ez 1910-ben számukra már Céhház és dolgozó Műhely volt. *Babits* Mihály ezt az átmenetet remekben írja meg. ő a pesti kávéházi Intellectualisme e fejezetének első Regényírója. *Szomory* Dezső kávéházi Regénye még a régi vágású „kávéházi Ifjút“ írja meg, azt, aki kimegy Párisba, ott a Kávéházban minden boldog, fiatal nyomorúsága mellett is kivereszi a Sikert, a Beérkezettséget. A párisi irodalmi Kávéházban úgy tanul, mint egy tehetséges, szorgalmas, életre képes vándorló Mesterlegény. *Szabó* Dezső kávéházi Regénye egy keserű pesti kávéházi Coriolanus rettentő

Pamphletje a Város és a Kávéház ellen: az erdélyi Végekről jött keserű Kuruc-moralista vádja a Kávéház szelleme ellen. *Kosztolányi* Dezső kávéházi Regénye kiábrándult, mély lírájú szemlélődés a Lélek eldugott alsó házacskáiból az elmúlt Fiatal-ság irodalmi Kávéházai felé. A szegény magyar Költő Párisban, aki ott nem pusztul el: ez *Szomorj* Dezső „Perzsája“. A Költő, aki a Nagyváros Kávéházaiban elpusztult: ez *Babits* Mihály „Perzsája“. A Költő prófétás átkait szórja a Kávéházra és Városra, mint *Savanarola* és gúnyolódik, mint a keserű „Perzsa“: ez *Szabó* Dezső „Perzsája“. Az egykori rajongó, romlatlan ifjú Költő a Kávéházban, ahogyan ezt illúziói vesztén látja önmaga keserű, agyassá magaslott későbbi hideg Intellectualizmusa: ez *Kosztolányi* „Perzsája“, az „*Esti Kornél*“. Mind a Faluból jöttek Pestre: ki Szabadkáról, ki Sepsiszentgyörgyről, ki Szekszárdról, ki Egerből. A boldog Gyermekség mesevilágából, mint *Montesquieu* „Perzsája“ az Ezeregyéjszaka csodálatos Dsinjei keleti álmovilágából. Kiki belépett a maga *Café Procopé*-jába. Aki ezekből íróvá lehetett, az megírhatta a maga „Perzsaságát“: saját élete Pamphletjét saját maga ellen. E Pamphlet hőse az egykori Ifjú, írója a megöregedett egykori Ifjú. A beérkezett író. Kiki önmagát, a boldog Ifjúság egykori „Falusi Emberét“ írta meg, e rajongó egykori Ifjút, aki szívdobogva állott meg egykor a Város, Pest Kapujánál. A Kávéház örökkön forgó, nyíló és csukódó Kapujánál, a Siker és a Bukás közös bejárójánál, melyről csak élete végén tudja meg kiki, mi volt a számára felírva e kávéházi ajtón: *íme az Őt! avagy: Hagyjál fel a Reménnyel! Ego Sum Via! avagy Lasciale ogni Speranza!*

Imruska a megtört lelkű „Perzsa“, aki boldogtalanul hagyja ott a maga tragikus *Café Procopé*-ját. A *Halálfia* „Városregény“ is: Budapest szellemisége történetéből egy darab pesti Szellemtörténet: Várostörténeti Szellemtörténet. Az Élet rohan és ez a Regény ma, 1935-ben már pest-budai Kávéháztörténeti adattár ...

*

A „Halálfiat“ egy túladunai Városban kezdődik, mint egy kisfiú Életregénye, Pesten folytatódik, mint az Egyetemre az 1900-as évek közepén filozófus Diáknak beiratkozó, irodalmi hajlamokkal megvert, félszeg és rajongó Diák, a „Halálfia“

regénye. Egy erdélyi Városban fejeződik be, ahova a Nagyváros és az Irodalom által összetört lelkű fiatalember tanárnak kerül el. A regényben, az elején, halvány színekben jelentkezik *Szekszárd* is, a végén Brassó is, a Költő életének két indulópontja. Az idő, melyet ugyancsak halvány színekben ábrázol: a *Nyugat* és *Ady* Endre felívelése előtti korszak. Élő nevek is előfordulnak benne, — *Ady* Endre és *Osvát* Ernő nevei is felcsillannak rá lehet ismerni *Riedl* Frigyesre is. Mindez azonban távolról sem jelenti azt, mintha e Regény személyeket álorca alatt szerepeltető „Kulcsregény“ lenne. Ezt *Babits* Mihály maga is megmondja zárószavában: „Az író kifejezetten biztosítva akarja magát érezni minden oly föltevés ellen, mintha bármely alakjában vagy történetében a valóságot akarta volna ábrázolni, ha talán sehol sem festett is föl annyit a maga életének színeiből mint itt.“ Ez igaz, a Regény valóban nem Kulcsregény. E Regényhez senkit sem ültetett le a Költő valamely Kávéház irodalmi asztala mellé rajzmintául és semmit — a környezetet sem rajzolta meg hegyes túvel. Annyira nem, hogy e Regényben több az elgondolkozás, a beszéd és a líra, mint amennyit egy Regény megbír. Ezért a *Nyugat* indulása előtti idő színei

bágyadtak, viszont annál elmélyedőbb a vidéki Városból a Nagyvárosba felveiődő Filozófus diák lellei vergődéseinek rajza. E Regényt nem regényiló, hanem Poéta íta egy Poétái ól. önmagái ól. *Babits* Mihály lírai Kulcsregénye, mint Kávéházregény *Babits* Mihályi ól.

Mindez áll arra is, ami bennünket érdekel: a regény Kávéházaira. A becsületes, félszeg, lírai, férfiatlan, intellectuálisan erősen terhelt, litterátusi ambíciókkal megvert „Halálfi“ életének első nagy törése egy belvárosi litterátus Kávéházban következik be. *Babits* itt tudatosan a nagy irodalmi hagyományt követi; a Kávéházban hozza össze a Falusi Ifjút a Városi Széltolóval. *Babits* Mihály „Imruskája“, a „Halálfi“, az Egyetem közelében levő irodalmi és diáki *Siena Kávéház-ban* a Széltóhámmal: ez a Formák örökéletét mutatja. *Möntésquieu-re*, *Balzac-ra*, *Murger-re* mutat. *Babits* Miskára, az egy kori szekszárdi suttyódiákból lett filozopter Intellectuel irodalomtörténeti műveltségére mutat.

Imruska a Filozófus a diákszobájában tanul és a híres „*Sovány Pipacs*“-ban ebédel, mindnyájunk diáksága e dévaj cégérű józsefvárosi diáknegyedi Traktérosánál. Tele van iro-

dalmi álommal. *Shakespeare-t* és *Baudelaire-t* olvasta, az „Intellectuel“ diákság szellemi életét élte, munkásoknak tartott előadást *Ruskin-ról*. Kezébe került egy *Ady* Endre nevű ismeretlen fiatal költő füzete, barátaival lapalapításon törte fejét, amikor a szülővárosából való ismerőse, a volt ügyvéd, apjának volt barátja, az irodalmi újság alapításának tervével állott elő. Imruskát és barátait megbeszélésre hívta össze a *Siena Kávéház-ha*. A Kávéház neve a *Fiume* nevének elfordítása, de félreismerhetetlenül a *Centrál Kávéházra* vonatkozik.

Imrus a meghívásra belesápadt a boldog izgalomba. A *Siena* ismert Kávéház volt az Egyetem mellett, ahol elegáns jogászok billiárdoztak. Gazdag vidéki Nemesifjak, *Bukouay Absentius-ok*, beérkezett, nagy írók, egyetemi Professorok, múzeumi örök, könyvtárosok, litterátus paptudósok, publicisták törzshelye volt. A szegény filozopterek messze kerültk az Intellectusnak ezt a Paradicsomát. Imrus pénz és bátorság híján sokszor irigyen nézett a hatalmas ablakok üvegére, melyek mögött este hölgyek is ültek. „Óh, gyönyörűség lett volna olvasni a világ szellemi primőrjeit, a külföldi lapokat! De egy *Piccolo* miatt egy vacsoráról kellett volna lemondania.“

A hangos, izgatott és elhanyagolt külsejű fiatal emberek bevonultak a Kávéházba, mely homályos tükreivel, kopott fekete bőrkarosszékeivel, nagy kerek márványasztalaival a régi Pest egy épen maradt darabja volt. Hátul, a Billiárdok közelében telepedtek le. A kártyából élő züllött volt ügyvéd előadta nagj hangú irodalmi terveit. A Diákok naivan hallgatták a volt vidéki lapszerkesztő svadronyozásait, aki abszintet ivott. A naiv fiúk érdekes embernek tartották: egy filozopter, akinek néhány cikkét már néhány lap közölte, „*Nietzschei Übermensch*“-nek mondotta. Egy másik hosszúhajú tolsztojánus Diák *Meister Ekkehardot*, a középkori misztikust idézte. A fiatalok a lap számára szociológiai és egyben irodalmi irányt terveztek el. A nagyhangú exfiskális bort hozatott, a diákok kihevülve, hangoskodva beszéltek a Történelmi Materializmusról és *Osuát* Ernő első lapalapítási kudarcairól. A lap — az ő lapjuk! — formáját a *Neue Rundschau* és a *Mercure de France*, illetőleg a *Budapesti Szemle* formájában képzelték el. Imruska védelmébe vette az öreg *Gyulai* Pált. Az asztal zsvivajba borult, a társalgás a szellem égbenyúló szirtcsúcsáig szárnyalt fel, a polgári vendégek idegesen figyeltek oda a lármás irodalmi vitára. Az ifjak tilta-

koztak az ellen, hogy a lap népszerű legyen. Kijelentették, hogy nem a „technika népszerűsítése“ lesz benne, hanem etika és metafizika. Nem kell a kiherélt irodalom! — kiáltotta egy lángoló tekintetű és lángoló vöröshajú zsidó filozopter. Egy diáklány *Schopenhauert* és *Nietzschét* műkedvelőknek nevezte. *Imrus* kiéhezett szelleme szárnyalt. A vita mindig hevesebb lett. Petőfiről azt mondta valaki, hogy szimpla és túlságosan érthető. Az exfiskális bejelentette, hogy *Ady* Endrét is megnyerte munkatársnak, noha csak annyit tudott róla, amit egy újságíró *Ady*-paródiáiból hallott valami Kávéházban.¹⁸ *Ady* versei — a *Fekete Zongora* — és *Oscar Wilde* neve röpködött a sűrű szivarfüstben. „Élet mámore, láza, harmóniája; *Vak mestere tépi, cibálja!*“ — harsogta *Imrus* és a többi asztaloktól a Polgárok idegesen néztek rá. Ajzották a „L’art pour l’art himnuszát is, szó esett mindenről: Erotikáról, Maupassant-ról és Octave Mirbeau-ról. Egy szomszéd asztalnál egy nő ült, a nő pompás selyemharisnyás lábait az ifjak révült szemmel bámulták. A többi asztaloknál tojáást ettek a Polgárok, a „Tolsztojánus“ elment egy másik Kávéházba, hogy *Schmidt* Jenő előadását hallgassa.¹⁸ A Piccolo tálcán vizet hozott. „Tűz!“ — ez lesz a lap címe, kiáltották az Ifjak és a félbolond szélhámos fiskális az asztal márvánvlapjára vázolta fel ceruzájával a Lap borítéklapját. A széplábú szomszéd nő selyemharisnyáján a villanylámpa fénye csillogott. A megcsendesedett Kávéházban minden szem a zajos kis társaság felé fordult. *Imrus* felolvasta „Viharágyú“ című istenkáromló versét. a Viharágyú az emberi Szellem, mely az Ég magasait ostromolja.

*Imrus*ban halványan derengett a sejtelem, hogy az exfiskális bolond, aki felelőtlenül játszik velük. Sejtelve valóra vált. Az egész komédia csak arra való volt, hogy a szélhámos a gyermeketeg *Imruskától* kicsalja a pénzt. A fiú belekeveredett a váltóhamisításba. Mikor már eltökélte magát az öngyilkosságra, egy körüti zenés Kávéházba szédült be. A zene, a lárma, a mulatók brutális életöröme visszahívta a Halál révületéből, az élet, az öröm újra kívánatos lett előtte ezen a kávéházi éjszakán, melyet az utolsónak gondolt. Úgy érezte, hogy a Kávéház

¹⁸ Lovászy Károly paródiái.

¹⁹ Az Akadémia Kávéház.

az élet tornáca, hogy ez az éjszaka meghozza az ő élete fordulóját. Így is lett, találkozott a becsületes, hű barátal, a szegény vöröshajú zsidó filozopterrel, aki kemény kézzel nyúlt bele a lelkiileg tehetetlenné vált Imrus életébe: a családdal közölte a bajt. Imrust megmentették.

Babits Mihály itt a *Nyugat* megindulásának a Centrál Kávéházban lefolyt — természetesen egészen másképpen lefolyt — tényét stilizálja át. „Falusi Ifja“ megtörtén tér meg a Kisvároshoz, *Balzac* ifja megalkuvóan, *Murger* ifja boldogan: ahány „Perzsa“, annyi korszak és lélek, tehát annyi megoldás. A Széltoló, a „Kávéházi Ördög“ azonban időálló.

*

Szomory Dezső 1929-ben megjelent Regénye, a „Párisi Regény“²⁰ bizvást úgy szerepelhet sorozatunkban, mint a „Kávéház Regénye“, illetőleg mint a *Montesquieu* óriási Szelleme elsugárzása egy távoli, késői felcsillanásának hordozója. A Regény alap gondolata az, hogy egy szegény magyar Ifjú — maga az első személyben, nevén nevezett Szomory Dezső — 1891-ben Párisba megy, itt mint újságíró él, a Quartier Latin intellektuális rajongóinak életét éli a Diáknyomocri szürkeségeivel, de aranyakat gurigáló boldog, könnyelmű Romantikája nélkül. Bejut a Quartier és a Les Boulevardes kicsi és nagy Irodalmi Kávéházaiba, ezekből eljut az akkori Páris szellemi életét jelentő legnagyobbak közdébe, — ha nem is közvetlen környezetükbe, de legalább fogadó óráikra — a Kávéházakban éheznek és nyomorog, álmodozik, reménykedik, de mindig dolgozik és soha meg nem török, tépő, maró, égető Honvágyat érez, de megírja első Regényét. A Regény megjelenik, az Ifjú beérkezett lesz és hazamegy Pestre dolgozni.

Az ősi Pamphlet itt elfordult. Ha a Párisi Regény nem is a Város és a Kávéház Dicsérete a régi Enkomion-ok és Panegyris-ek modorában, de a Munka és az Akarás dicsérete. A Falusi Ifjú a Kávéházban tanul, mint egy régi vándorló Mesterlegény. Számára a Kávéház a Műhely, a legények Herbergje, Céhháza. A Falusi Ifjú nem téved el a Kávéházak rengeteg Babilonjában. Amit ott lát és megél, azt sem szépnek, sem csúnyának nem találja, csak tudomásul veszi, hogy *van*.

²⁰ Bpest. 1929.

A Kávéház a számára az élményt, az impressziót jelenti. Páris a számára az Utópia magányos Szigete, melyen — mint a távoli Keletről jött Robinson — megél, mert meg kell élnie. A Falusi Embert nem falta fel a Város. Az író, a megöregedett író visszaneéz és megírja az egykori Ifjút. E Regény is magán hordja a „Csavargó Regénye“, a régi *Novella Piccarresca* gondolatát: a Csavargó megtér és rendes Polgár lesz belőle. Az újkori Piccarro, a Koldusdiák beérkezik és író lesz. A „Kávéházi Ifjú“ a Kávéházban nem Bohémé, mert ott dolgozik és boldogul. Tehát: igazi Bohémé.

*

A Regény Szomorj Dezső „Életregénye“. Rengeteg név szerepel benne, de mindenki a saját nevében szerepel. Szomorj Dezső nem menekül a pamphletes „Kulcsregény“ kulcslyuka mögé: alakjait nevükön nevezi. Nem szorul rá, hogy letagadja és elfelejtetni akarja a boldogan boldogtalan fiatalkori szegénységet, mint ezt mások tették, nem tagadja le a rózsás Ifjúság koldusdiákságát, nem szorul rá, hogy írói lendületének egyébként meglevő barokkos keresztény hangulatai mögé bujtassa el Szeghalmon és Mátészalkán töltött kis zsidófiúi gyermekségét. Amikor ezt teszi, ízléssel teszi. Megteheti: tehát vállalja az 1890-ben Párisba menő nagyon szegény pesti fiút. Beérkezett-ségének teljében boldogan ül le egykori Énje kávéházi asztalához. Egy ellágyult szót nem ejt egykori önmagával való találkozásáról, de minden szava mögött ott van ellágyt, meghatott nézése, mellyel a lelkileg fiatalnak megmaradt öregedő nagy író az egykori fiút nézi a Kávéház asztalánál. A *Murger* meghatározása szerint való igazi „Bohémé“ ez a szegény Diák, Self-made-man, a nyomorúság fenekén koplalva és éhezve is töretlenül dolgozó, önmagában hívő, hallatlan akaratú fiatalember. Kötetét Alphonse *Daudet* ajánlatára Alphonse *Lemerre*, a világ legelső kiadója adja ki, s a *Le Figaro* ír róla. Ez az „A párisi regény“: Szomorj Dezső fiatalságának Életregénye, de első fiancia legénye születésének Regénye is. Regény az Ifjú és az általa út Regény Sikeréről: Kávéházregény mint Síken efény.

A Regényben Páris diákkávéházai vonulnak fel az 1890-es éveknek ott, azokban élő, ma már irodalomtörténeti neveivel. *Justh* Zsigmond a magyar „Litterary Gentleman“, *Szabolcska*

Mihály, *Munkácsy* Mihály, *Rippl-Rónai* József, *Koroknyúí* Ottó, a festő, *Adorján* Jenő, a fiatal hegedűs, *Reményi* Ede, a világhírű öreg hegedűművész, *Türr* István tábornok, *Bertha* Sándor, a muzsikusból lett író, *Ivánfi* Jenő, az akkor nyomorgó fiatal színész, *Adorján* Gyula, a világhírű biliárdművész, a nagy publicista, *Grünwald* Béla párisi halála, *Kont* Ignác, kis magyar újságírók és mesterlegények, *Kossuth* Lajos halála napja, *Atzél* Béla báró, *Fényes* Adolf, *Knopp* Imre, *Katona* Nándor, *Dumas*, „az ifjabb“, *Coquelin*, a nagy színész, *Alphonse Daudet*, *Ernest Renan*, *Alphonse Lemerre*, *Jules Lemaitré*, *Paul Verlaine*, *Octave Mirbeau*, *Knut Hamsun* és a magyarbarát *Joseph Massenet*. Szegény kis diákherbergerek a *Quartier-ben*, lakástalan éjszaka a téli ködben, a *Grand Caf é-ban* evett kávé-ebéd, lobogó gyertyafény mellett éhező és fázó, írásközben beköszöntő sivár, szürke, kijózanító párisi Hajnal a padlásszobában, égből pottyant öt és kétszáz Franc-ok mámoros öröme és ujjongó reménysége: a Tehetség, a Munka és a Remény győ-rnyörű, fiatal regényes Kávéházi Nagy Eposza ez a könyv; magyar Diákregény, töretlen és Decadentia nélkül való, tele fájó Nostalgiaival a magyar Alföld felé. Magyar Regény, melynek magyarságát csak az irigy gonoszság tagadhatja le. És az ostobaság, mely *Gustave Flaubert* szavai szerint mérhetletlenebb, mint a Szahara homokszemeinek száma.

*

A húszéves Ifjú életét írja meg, az Ifjúét, e Regény, aki egy őszi estén „*mint ábrándok hercege s önmaga főúri inasa, kis bőröndjével kezében*“ *Mikszáth* Kálmánnak *Türr* István tábornokhoz írt aj ánlólevelével zsebében megérkezik Párisba. A Regény az Ifjút s életét úgy láttatja, „*mint egykori életét látja az ember távoli virágzással, múlt nyarak hervadtságában, mint mesteri tájkép finom másolatát.*“. Az Ifjú kávéházi életet élt, sőt egy kávéházi feketekávéfajta, a históriás *Mazagran* nevét viselő *Rue Mazagran* egy kis diáki Hóteljében lakott. Alatta zúgott a *Boulevard-on* Páris. A *Grand Café-ban*, ott a *Boulevard de Capucines* és a *Rue Scribe* sarkán sok magyarral találkozott. A *Café Restaurant* külön estebédező termében álmatag csillárok között, leeresztett függönyök mellett Patikáros Ferkó játszott, a nyomorék kis cigányprímás. Ott ült *Justh* Zsigmond, a *Le Livre de la Pousta* szerzője, elegánsan, frakkban és franciás szőke

szakáll], mellette Szabolcska Mihály. *Justh* Zsigmond: „*Mélytüzi, érzelmes, drága ember, elveszett gyermek a Boulevardon, testvérem a hazavágyódásban!*”, írja Szomory. *Justh* Zsigmond ott lakott a Rue Duphot egy kis Hoteljében. Inásával és betegségével Párisban bújt meg. Ez az a környezet, melyben Szabolcska Mihály gyönyörű kávéházi verse született meg: „A Grand Café-ban. Szomory leírja a *Grand Café* tulajdonképpeni kávéházi részét. „*Ez volt az igazi Grand Café, a szegényesebb rész, a magyarok tanyája. A Restaurant-b l  llalhallatszott a magyar cigány muzsikája. A nagyb g s feje és a b g  nyaka  tl tszott a függöny fölött a pálmalevelek árnyékában.*”. A magyarok ott  ltek a termen végigfutó v r sb rsonycs pad sarkában egy hosszú asztal mellett, kiki a maga jeges Mazagranja mellett. A heves viták során egy-egy pohár föld It s egy festő a szétfolyó fekete lébe mártott ujjal Magyarország térképét rajzolta fel a fehér márványra. A vita hangos volt, az egész asztal regett bele és az egész Café odafigyelt. Az ideák torlódtak és egymásba csaptak, ellentétes ideák, harag nélkül, ha zajosan is, koncesszióra hajlamos n. Csend csak akkor volt, ha ritkán, néha *Munkácsy* Mihály is megjelent itt. Jött és már ment is gyorsan, kedves nyugtalanságával, mint akit az élet hajt, fején szürke cilinderrel és es erny vel a kezében. „*Ide járt a húszéves Fényes Adolf, a festő, pályája elején, az élet örömétől sugárzott a Grand Caf ban! Szigorú ambíció vitte, lekritiz lt mindenkit, mindenkinél magasabbra t rt, miközben Mazagran-j t szürcsölte.*” Mellette  lt *Rippl-Rónai*, a „Champs de Mars” fest csoportj hoz csatlakozott, ebben az időben  gy látszott, hogy *Puvis de Chavannes* irányához fog csapódni. A sz kefej  *Koroknyai Ottó*, aki esk ros volt, b csi dialektusban elmondott tréfákkal mulattatta a magyarokat. Itt  lt *Knopp* Imre és a komor *Katona Nándor*, a két pikt r. Volt itt sok festő és szobrasz, rézkarcoló és  lh rlap r : fiatalok, kedvesek, vitatkozók és magj ar z k, harso k, akik elvesztek azóta jellegzetesség és egyéniség híján, térben és időben.

*

„Az idő későre járt.”

A Kávéházban alig volt ember, csak a füst szállt ködökben s a magyarok is mentek. Magyarország térképét néztem. Odasz rdt az asztalra. Néztem, utolsó cigarettám mellett, füstben és nyomorban. Korda  s Bartha jog szdi k k a Sorfronne-on, Julius

Caesar-on és Hrabanus Maurus-on vitáztak. A függöny rúdján fölnt patkánypár cicázta szerelmi játékát“

A dolgozó, tanuló Ifjú leírja, hogy magányosságában gyakran délután is betért a *Grand Caf é-ba*. Ilyenkor idegenek, párisink ültek a *Magyarok Asztala* mellett. Az asztal idegen volt, jellegét vesztett, az egész Kávéház egy más világba süppedt a nappali világításban. *Szomorý* elboiült szívvel, de a munka ingerével ült le az asztalhoz. Előbb az asztaloknál körüljárva, egy csomó lapot szedett össze. Erről szóló sorai a fiatal író lelki révületének érdekes megrögzítései. *„írni készültem, átszellemlen ... az írómappa fölé borulva, ami ingyenes a párisi kávéházakban. Már el is ragadt gondolataim sodra, már róttam a sort, elbűvölve szent mondanivalóim marhaságaitól, mert semmi nincs annyira boldogító egy fiatal szív számára, mint tulajdon butaságai.“* És mindez egy ebédnélküli délután fakadt fel a törhetetlen akarató Ifjúból. A borotvált ajkú, süü pofaszakállú Garzon *„Une demie tasse?“*^{li} kérdéssel fordult hozzá. A „demie“-t, a Félporciót ebéd¹ után issza a párisi. A *Café au laite-s* Garzon közeledett a csillogó nagy poháihoz két hatalmas nyeles ezüstkannájával. *Voulez-vous de la crème?* — kérdezte hatalmas diplomata szakálla mögül és két csukló ja tünemény es mozdulatával egy mesteri moulinet-vel irányított két sugarat a pohárba. *„Isteni ital, tejeskávé, egész nagy pohárral, ebéd! Volt abban valami tudományos, ahogy ittam, valami balzaci gondolat, csöppenkinl inni, hogy egy évszázadig tartson. Az éhes ember optikai csalódása ez, sokáig enni a keveset.“*

Ezen a délutánon lépett hozzá a torzomborz *Patak*g Dániel, a *Pester Lloyd* levelezője és közölte vele a hírt, hogy *Grünwald* Béla, az Akadémia tagja, országgyűlési képviselő, a nagy közjogász átlótt fejjel fekszik a Morgue-ban. Pesti lakásáról eltűnt, Asniéres mellett a Szajna partján a vízben találták meg az öngyilkos testét.²¹

A fiatalember saját életét látta meg a titokzatos sorstragédiában, rohant, hogy a *Magyar Hírlap-ot* tudósíthassa. Egy füstös kis kocsmában írta meg tudósítását egy Kávé mellett, ingujjas, kék Barette-s munkások és hullamosók között, akik Absynthe-t ittak. A Kávé az estebédje volt a költőnek. A temetésről a *Grand Café* magyarjai közé tért be. Itt ismerkedett meg

²¹1891 márc. 27.

Adorján Jenővel, a hegedűművésszel, aki itt tanult Párisban. Berlinből jött, ahol a magyar *Joachim-nél* tanult.

Szomory leírja a Boulevard-t, amint egy Kávéház ablakából látszik. Leírása a párisi Utca Cri-je. Omnibuszok dörögtek, a három ló sörénye lobogott, száz kocsi tolongott, a Garde Nationale lószőrforgós, páncélos Vértesei nagyfarú Pérchéronjaikon robogtak. A Kávéház előtt utcai eróművészek mutatták be néhány lendületes percnyi olimpiai játékokat, öreg emberek tenyerükön kölyökkutyákat árultak, madárjós asszonyok jöttek kiszúrtszemű vak pintyökékkal, félszemű mankós koldusok, utcai Lorették és hajlékony, kifestett képű, csípőiket ringató ifjak jöttek, a „*Maquereau*“-k. És jöttek ibolyáslányok és rikancsok, vénasszony két fejletlen lánykát árult és minden zúgott és zajlott és harsogott a fényben. *Kossuth* Lajost aznap temették Pesten és a fiatalember előtt oly érthetetlen volt: *Kossuth* meghalt és itt az Élet zajlik²².

A *Café au Faisan* d'Or-ban, az „Arany Fácánkakas“-ban *Munkácsy* Mihály társaságában feketekávézott délebédje után. A szomszédasztalnál *Dumas* „Fils“ ült. Az Ifjú pesti módra, újságokat kért, de nem kapott. Járt az *Alcazar-ba*, a *Champs-Elysées* kertes *Café Concert*-*Cbc*, ahol *Yvette Guilbert* énekelte, fekete kesztyűsen, fiatalon és fehéren a *Petit Cochon-t*. A pincérek fehér köténnyel és angol vászonsarukban mint árnyékok suhantak. Járt a *Rue Montmartre-on* a *Café Globe* tükörtermébe is. A sok nő karcsú és mégis telt alakja a *Renoir* és *Manet* álma lehetett itt a csillárok alatt, a tükrök előtt, megezerszerezve és a kis asztalok között. A fiatal *Vicomte de Toulouse-Lautrec* már rajzolgatta itt a lányokat, hogy stílusa később mint pesti táncoskávéházi művészet ízesedjen át.

Az Ifjú elverődött az éjszakai nagy Café-kba, a *Café Madrid-ba* is, hol csillárok alá „százával torlódnak az Éjszaka női, estélyi selymekben és egyéni félmeztelenségben. Itt folyik a szerelmi vásár, görög-római *Lupanarok* szabadságában külső formák ragyogásában bár, de mégis mint nőpiac, hol barbár rabnőket árulnak“.

Az „igazi Bohémé“ diáknyomorúsága szakadt rá az Ifjúra, aki a *Pesti Napló-t* tudósította holmi párisi dolgokról. Pesten

²¹ Ugyanígy írja meg *Szép* Ernő is 1913-ban a párisi Utca Cri-jét. L. o.

a *Hangli* és a *Fiume Kávéház* világában már tekintély volt, *Reporter*, akihez jóindulattal fordultak pártfogói: *Csemegi* Károly és *Kaas* Ivor báró, *Ábrányi* Kornél és Emil és *Jászai* Mari. Ott, a *Fiume* újságíró Céhében, *Tóth* Béla, *Rákosi* Jenő, a kedves, felejthetetlen „Vöiös”: *Barna* Dóri társaságában már „valaki” és „valami” volt. Itt, úgy érezte, elvesző semmi a lelketlen, idegen, rohanó Városban.

A Regény, mint valami lírai Emlékirat írja le az „Egykori Ifjú” boldog nyomorúságait. A hóna alatt hordta készülő könyve kéziratát. Ha azt érezte, hogy nem bírja tovább, a szívéhez szorította a kirongyosodott szélű papírcsomót, az Alkotást, a Reménységet. A rongyos papírcsmó visszaadta az élethez fűzött bizalmát. És ment a könyvvel a kezében, az éhség fantáziájában mindig arra várva, hogy találkozik valakivel, aki meghívja valami kis *Apéritif-re*. valami kis Kávéházba. A könyvvel a hóna alatt nem lehetett megalázó meghívatnia, hiszen „a könyve”¹ egyenlő rangra emelhetette a „gazdag” meghívóval. Az éhség mámorát az *Apéritif* szesze fokozta és ez adta meg a Reményt. A nyomor napjaiban *Siklóssy* Józsefnél, az újságírónál megismerte a koldusszegény Knut *Hamsun-t*. Egy pádon vajjas kétszersültet, valódi párisi *Petite Beurre-t* ettek.

Egy éjszaka a „Quartier”-be hazamenet, az akkor huszonöt éves *Ivánfi* Jenővel, a színésszel találkozott. A szakállas fiatalember a *Saint Germain des Prés* temploma falához támaszkodva, almát evett. Vacsorázott. Rojtosszélű nadrágja zsebéből egy töppedt kis almát vett elő és Szomoryst is megkínálta. *Mounel-Sully-ról* és a *Théâtre Français-ről* beszéltek, *Richepin* új drámájáról, a „*Pár le glaive*”-ról. *Ivánfi* hangosan szavalta a dráma zengő páthoszos alexandrine-jeit. Két kurta *Pellérine-s* rendőr figyelmeztette őket „*Pas de bruit, messieurs!*” Uraim, ne méltóztassanak ordítani! *Ivánfi* a *Café Soufflot-ba* hívta meg barátját. Boldogságosan füstölgött a két nagy pohár kávé. Szomoryst elfogta a Nosztalgia Pest után. *Ivánfi* vigasztalta: „Az élet van és meg kell vívni!” Végigdült a dívánon, boldog volt, mert bízott magában. Barátja keserveire és problémáira nem reagált. Erős volt a rongyaiban is.

Adorján Gyula, a biliárdművész a *Grand Café* pincéjében biliárdozta bele magát a világhíbe. A zöldernyős Játéklámpa alatt fényben úszott az óriási versenyzasztal, körötte mély sötétben amfiteátrálisan emelkedő sorokban ültek a fogadók, mint

a 18. században. Ez volt az *Académie de Billard*. Monsieur *Adorian* és Monsieur *Vignon* játszottak. A magyart 102-re 95 ellen fogadták a fogadók. A franciák rengeteg pénzt vesztek, mert honfitársukat fogadták meg. Monsieur *Adorján*, a Rue Milton-ön kedves vendégszerető házat vitt, *Szomorj* sokszor volt vendége. Az öreg *Adorján* később a terézkörúti Sztanoj Kávéházban mutogatta művészetét. Fia, *László* máig apja biliárdművészetének örököse.

Ivánji önbizalma átragadt a kételkedő, tépelődő Szomorjra. De egyszer, a *Rue Montmarlre* egy kis munkáskávéházában, ahol szakállas, barettes nyomdászok, gépészek, jóindulatú, művelt és halvány emberek között, a kis Café sápadt, halottvirrasztó fényénél, hajnali órán, mikor már behallatszott a kártyázók zajába a nyomdák gépeinek és a vásárcsarnoki szekereknek dübörgése, a gyászos hajnalon, mikor Ivánfi elmondotta neki, hogy Coquelin-nek a „Hamlet“ nagy tirádáját elszavalta: Szomorj is elfogta az önbizalom varázslata. A kávéházi hajnalban gyönyörűség, a jövő reménye ébredt fel benne. A kávéházi Hajnalban, melyet annyian írtak meg fájdalmasnak, leverőnek, kijózanítósnak: ő mámoros boldogsággal nézett a Jövő elébe.

Az öreg *Konl Ignác*, a Sorbonne magyar Lectora bízta fel Szomorjra, hogy maga fordítsa le franciára „a könyvet“. A fordítás készült, lázas éjszakákon, a padlásszobában, lobogó gyertyafény mellett. Hűvös gótikus templomok csendje, félhomálya, misztériuma és artisztikuma és a Szeghalomról hozott rabbinikus hit vitte előre a munkát. Csodálatos, magános éjszakákra brutális, durva hajnalok virradtak. Az éjszaka a munka magános boldog mámorában telt el: reggelre eltűnt a mámor és csak a reszkető kézzel írott papú lapok maradtak meg a máorból. Az Ifjú csak reggel jött rá, hogy koldus, akinek egy reggeli Kávéra sincs pénze. Álomfelhőket ivott meg egy pohár Kávé helyett. És oly messzire jutott testi énjétől, hogy már a Kávét sem kívánta ezeken a reggeleken. Amire egyébként pénze sem volt. S a munka mégis ment. A kis Diák-szálló derék, tősgyökeres szójárású háziszolgája, egy sáppadt kis Auvergne-i tanítónő, a szomszéd mansarde-szoba hervadt lakója és egy öreg könyvelő segítették a fordítást.

Elvitte *Alphons Daudet*-hoz, eddigi irodalmi műveltsége ősapjához, akit olvasott mint gyermekkori olvasmányt, akiről

Bródy Sándor beszélt neki a pesti Kávéházakban. Belépett hozzá, „emlékei riadalmával, Pest láthatárával, Bródy Sándorral, Kávéházzal, éjszakákkal“. Daudet, ez a nagyszívű, beteg, nemes öregember elolvasta a kötetet. Irt kiadójának, Alphonse *Lemerre-nek*, a Világ legelső kiadójának. *Lemerre* a könyvet kiadta. A „Párisi Regény“ elkészült. Az Ifjú hazajött Pestre. Az emlékező író 1929-ben megírta a „Párisi Regény“ Regényét, az igazi magyar Bohémregényt, a töretlen akarátú, a *Murger* értelmében való „igazi Bohémé“, az „Irópicaro“, az intellektuális Vándorlegény Kávéházregényét, a Sikerregényt, az „*Egykori Ifjú a Nagyváros Kávéházában*“ Diákregeényét.

*

Veretes Kávéházregény *Szitnyai* Zoltán 1929-ben megjelent *Élni akarok!* című Regénye is. Első fejezetének címe, „A Három Folyó“, a Duna, a Rába és a Rábca: *Győr* ősi címerképe. Itt él a Regény főhőse, Honthy Imre, a városi aljegyző. Értelmes: az „Intellectualizmus“ nagyvárosi értelmében, de törött-hasadtlelkű, mert neve és családja múltja a régi falusi Nemességhez, lelkiélete a Nagyvárosiasság felé vonja. Vagyis: ő is a *Montesquieu* által leírt 18. századelei Félemler, a „Perzsa“ szellemtörténeti utóda. Azzal a valóban igen csekélykülönbséggel, hogy „Usbecq“ a perzsa Iszfahánból 1714-ben kerül Párisba és a *Café Procope-ba*. Nemes Honthy Imre viszont Győrből és 1929-ben vágyott fel Budapestre, az irodalmi Kávéházba. Kiegyenlősúlyozatlan, „Désequilibré“ lelkiélete miatt ő is belepusztul ebbe a Kétéletűségbe. A Nagyváros őt is vonzza, mint ezt *Csokonai* ragyogó fiatal magyar Geniusza is így írta meg 18. századvégi írásában, a „*Cultura vagyis Pofákéban*“ „a *Saeculum vége*“, vagyis a Századvég, a Fin de Siècle egykorú Intellectueljeiről, kiket ő „Értelmes“-eknek nevez és elvárosiasodott kávéházi életükön csúfol meg. A Szellemtörténetnek a Kávéházak boltíveit tartó oszlopokra is felrakott hídja óriási ívben lendülő vonalban kapcsolja össze a vajúdó 18. századi „Értelmes Embert“ a Ma vajúdásának „Új Értelmesei“-vei: a „Perzsát“ és „Honthy Imrét“ is. *Szitnyai* Zoltán azonban nem *Montesquieu*-t másolta, hanem megérezte a Figurat, mely olyan örök, mint a Kisváros és a Nagyváros szellemi ellenlábassága. Illetőleg: olyan örök, mint az Ember.

Szitnyai Zoltán „Kisvárosi Értelmes“-e ott ül a Kisváros egyetlen Kávéháza asztalánál, a *Gavallérok Asztala* mellett. Származása révén odatartozik a „Városi Gentry“-vé szegény edett, az egykori birtokos Falusi Nemesség fiaiból lett „Városi Uraimék⁴⁴ kávéházi Céhházába. Ez a társaság kifogástalan úriemberekből áll, ők a Város Areopagusa, a Kávéházi Asztal úgy dönt a társasági kérdésekben, mint valami Magister Elegantiarum. Az Asztal mellett borospoharak ürülnek és a Kártya lapjai csattognak bele a Billiárd golyói lármájába. A litterátus-hajlamokkal megvert Álmodó azonban többre és másra: Budapestre vágyódik, a Nagyvárosba és az Irodalomba, abba a világba, melyet csak betűből ismer, tehát nem ismer. A Nagyvárost különbnek hiszi, mint Pátriáját, azt hiszi, hogy az Irodalom Berkeiben „a fennkölt, nemes Szellem^{4*} tenyészik. Elégedetlen, hajnalozik, a Kávéházban él, későn fekszik, fáradtan és későn ébred, rossz és rendetlen hivatalnok, eladósodik, „meg nem értett⁴⁴ és „Kisvárosi Faust⁴⁴ lesz, mindenkivel összeütközésbe kerül, a hibát nem magában látja. Barátja titokban felküldi Pestre egy kéziratát: egy nagy irodalmi folyóirat leközi azt. Az írás megjelenik a „Gavallérok Asztalán⁴⁴, a kisvárosi Kávéházba belibben a Hír, a Dicsőség, a Szerencse illúziója. Az Álmodozó mint bódult lepke fut a Szerencse után: otthagyja állását, könyvtárát eladja, megy fel a Nagyvárosba. Azt hiszi, hogy a Nagy Életbe megy, pedig a Romlásba megy. A Regény második fejezete a *Bábel*. Bábel: Budapest. Az Álmodozó belecsöppen az Irodalmi Kávéházba. Rettentő kiábrándulással riad rá, hogy az írók nem szent bálványok, hanem túlon túl földi emberek. Megismeri az ember-szólást, a gyilkos gúnyt, azt, hogy a Kávéházban ugyan nem a Bor mámorába fúlnak bele a „Tehetségek⁴⁴, ellenben a Tehetségtelenek fullasztják bele a Tehetségeseket a Kávéházi Asztal mellett a Kávé Feketetengere seprőüledékébe. Megismeri a hideg józan Szerkesztőket, akik számító, rendes Irodalomkereskedők, megtanulja, hogy az Újságírás nem a fennkölt eszmék lángszavú harcosa, hanem ujságkereskedelmi termelés. Mindent közéről lát és ez elviselhetetlen a számára. A „Falusi Ember⁴⁴ idegenül érzi magát ebben a hideg, okos, fölényes, kiábrándult, csörtető, dolgozó világban, szorongó, félszeg és félénk, mint minden „Falusi Ember a Nagyváros Kávéházában⁴⁴. Kávéházban él, de „kívül marad a Rácson“ nem tud

bejutni az előle elzárkózó Berekbe. Az irodalmi Kávéházból kimarad, táncos, zenés éjszakai Kávéházakban sodródik tova. Este ébred, az állása után kapott végkielégítés elfogy, holmijai zálogházba vándorolnak. A Nagyvárosban azt éli ki, amit a Kisvárosban ki nem élhetett: lázas, válogatás nélküli szerelmi életet él, míg végre megjelenik az első forró Szerelem: Vera, a szabadéletű intelligens festőnő, a Nagy Szenvedély, melyet egész életében hiába kergetett a Kisvárosban. Közben megjelenik egy Regénye: ezzel anyagi és erkölcsi sikert is ér el, de ez is elgurul előle, szétfoszlik a kezén, maga sem tudja, hogyan. Már ekkor beleveszett az éjszakai Kávéházmulatókban való céltalan, unott, fáradt éjszakázásba és töprengésbe. Nem az Irodalmi Kávéházba, hanem a mulatóhelyekbe, ahol nem mulat, hanem gyötrődik. Eszébe jut az elhagyott Kisváros, ahova soha vissza nem térhet. A Nagyváros mindig idegenebb lesz a számára, de idegen már a Kisváros is. Dél előttünk egy dunaparti Kávéházban dolgozik: színdarabot ír. A Regény harmadik fejezetének a címe *Éva*. Éva: a rendes, komoly, szép, finom és gazdag polgári Úrileány. Honthy megszereti, de nem kívánja. Minden vágya az Otthon és a Család után Éváé, aki az első siker után a menyasszonya is lesz, de minden bódulata mégis Veráé. Vera az igazi, a Vera illatszerének bódulatát nem érzi a rendes Menyasszony mellett. Íme: a *Murger*, a *Balzac*, *Bródy* Sándor és egész „Falusi Ember-irodalom“ két nője: a városi Szerető és a falusiaslelkű úri Feleség örök kettősségű problémája, mint az ősi hagyományú *Triangle d'Amour*, a Szerelem Háromszöge, mely klasszikus irodalmi formájában ott van a *Novella Piccaresca* kezdeteiben is, illetőleg a Kisvárosból a Nagyvárosba jött Falusi Ember életében, klasszikusan *Kóbor* Tamásnál is, mint a Kávéházi Nő és a Feleség ellenlábassága. Honthy úgy vergődik a Két Nő között, mint egész hasadt lénye a Kisváros és a Nagyváros között. A Kisváros hagyományai a kerékkötői: ezért nem érvényesül a Nagyvárosban. A Nagyváros felé húzó Nostalgiai zavarták ki a régi életből, viszont a Nagyváros életét nem tudja élni, mert visszahúzza a Kisváros. Éva mellett, Vera miatt, Vera mellett, Éva miatt boldogtalan. Darabját elfogadja a Színház, de ő még mindig félszeg a Nagyvárosban. Az utca ritmusát nem tudta megszokni, a városi forgalom elkábítja: ügyetlenül jár az utcán, mint *Macaulay* 17. századvégi Falusi Nemese, aki mindenki-

nek a lábára hág, mint *Arany* János *Ars Poetica*-jában a pesti Promenáden sétáló álmélkodó, aki a budai alkonyat szépségén ámul és közben „lépen böki egy kocsirúd“. Honthy nappal Évával, éjjel Verával van együtt. Reggel a dunaparti Kávéházban dolgozik; egy alkalommal belép hozzá Vera és ott marad. Évához indul: a Kávéház ajtajában ott áll Éva, aki vőlegényét a Kávéházban kereste. Honthy körül egyszerre minden összeomlik: most már a házasság reményének is vége van. Este van a darabja bemutatója, erre azonban nem megy el. Az éjszakát egy régi diáktársával tölti el. A letört éjszakai Filozófus ott van *Voltaire* *Candide*-jában, *Babits* Mihály „Imruskája“ vigasztaló barátja a vöröshajú Filozopter, *Zsolt* Béla „Oktogon“-jában ez a „*Tolmács*“. Honthya az átgötrödött éjszaka után eljön a pesti Hajnal szürke, tragikus, leszámoló tisztánlátása, a rettentő józan szürkület, melyről Pierre *Loti* ír, mely mint „Kávéházi Hajnal“ ott van *Makai* Emil, *Tóth* Árpád és *Somlyó* Zoltán verseiben. Honthy a Gellérthegyre megy fel. Ott terül szét alatta a rettentő Város térképe: a Város, mely megcsalta és megölte. *Harsányt* Zsolt „Az Üstökös“-ében *Petőfi* is így néz végig a Halászcéh Bástyájáról Pestre, mely megcsúfolta, amint ezt azután a „*Pillvax*“-ban el is mondja *Kerényi* Frigyesnek. Lejön a Gellérthegyről, betéved a Szent Iván egykori barlangjából lett Kápolnába. Lejön és ott látja maga előtt az óriási Vendégfogadót. Az jut eszébe, hogy hány ember megy be egy Szállodába és hány nem jön ki, aki ott öngyilkos lesz. Elhatározza, hogy megöli magát. Ebben a pillanatban a nevét kiáltja egy Rikkancs a villamosmegálló előtt: a reggeli lapok ökölnyi betűkkel adnak hírt szenzációs színpadi sikeréről. Egyszerre megjelenik benne az élet vágya: „Élni akarok!“ — kiáltja benne valami, Évára gondol, a siker hírével visszatérhet hozzá. A jövő képei rajzanak fel benne.

A „Falusi Ember“ azonban félszeg és nem szokta meg a Nagyváros utcája ritmusát. A felhőkben jár, de a földön a vágató kolosszus suhan, az Autóbusz: maga alá teperi a fáradt, elgyötört idegű Honthyt. „A Város megölte a Falusi Embert“. Irta: *Prévosl*, *Balzac* és *Murger*.

*

A Tabánt 1934-ben bontották le. Eltűnt a kis *Holdvilág-utca*, a *Fehér Sas-tér*, az *Arany Kakas-utca*: ezek az ódon, girbe-gurba Sikátorok, a Közök, Kutyaszorítók és Térjmeg-

utcák, melyeknek nevét az egykori vidám Kurtakorcsmák és kis Vendégfogadók adták. Porrá és törmelékké lett az egykori *Három Vég Pintérlegény*, a *Kakuk* elődje és a *Fehér Farkas*, az *Albecker* és a *Mély Pince*, a *Három Hetes* és a *Vén Eperfa* is. Örökre eltűnt a Tabáni Városháza görögösködő homlokzatán az oromháromszögben Buda Királyi Szabad Város címere és a felejthetetlenül bájos kép: a lejtős, görbe Görög-utca. Semmivé lettek a rómaiás Empire-vasalások az egykori tabáni görög Boltosok boltíves boltjainak vaskapuin, a mandolafák a vén házak udvarain, a lőne és a kerti iszalag a kis kertek falain. A Görögök Utcája Végén, orgonailatú májusi éjszakákon a Rácok Temploma tornyának árnyéka nem fog ráborulni a kétes holdfényben csillogó tetőkre, a nyáreji álomba ájult szerelmes Bálványfák és Ecetfák illatától nem fognak megbódulni a kezdő pesti Alanyi Költők és egyéb pesti szerelmek. A Pesti Polgár — öt percnire a Belvárostól — nem fog a párisi Montmartre hangulataiban megfürödni. A rácok módjára vörös borbap abárolt ponty nem fog rotyogva-sülve illatozni a vidám kurtakorcsmai Konyhákon. Nagy üvegvedrekben nem fogja keverni sem a májusi Erdei Műge leveleit, sem a szamóca, sem a hamvas őszibarack illatos húsát az ügyes Pincér, hogy borba és pezsgőbe Bólévá oltsa e tavaszi, korai és későnyári gyümölcsbéli gyönyörűségeket. A moha nem fog többé kiszöndülni a Hadnagy-utca ama csapott tetejű, padlás-szobás ódon házikóján, melyet a kalandos Diplomata, Giacomo Casanova di Steingalt Cavalliere budai szállásának tartott a pesti Képzelet. A görbe Cipő-utca sarkán a pest-budai Ódon-ságok Amoroso-i nem fogják megcsodálni a padlásablakot, melyeket Háremablaknak tartott a pesti Neoromanticizmus keletieskedő kedve. *Krúdy* Gyula szálas alakja, őszbeborult szép feje nem fog ott révedezni a *Mély Pince* felejthetetlen parányi udvarán a vénséges eperfa alatt és nem fog ülni a *Szarvas Kávéház* ernyője alatt, szemben a néhai jó Virág Benedek házával, az *Arany Szarvas* Sütőházzal. *Szindbád a Hajós* (a Halott Költő árnyéka) legfeljebb álombéli „Vörös Postakocsiján fog visszatérni ide, hogy álombéli Pincér tessékelle be az Álomtabán valamely Álomkorcsmájába.

A Városhigiéne és a Városrendezés joggal bontatta le a Tabánt, mely csak éjszaka volt búbajos, mint egy régi álom, illetőleg a nappal józan világításában láthatóan patkányos és

ragályos fészek volt, mint az 1900-ban lebontott prágai Ghetto. Pest bontatta le a Tabánt, mely valóban regényes és festői volt, ez a festői Regényesség azonban valóban hazug volt, mint minden Romanticizmus. Csakugyan Pest bontatta le a Tabánt, önmaga — Pest-Buda — elaggott Ösüköreganyját. A Fiák mindig hűtlenek az Apákhoz: Pest azonban 1934-ben, mint Városunoka kénytelen volt elföldelni oszladozó ősét. Már a néhai való jó *Schams* Ferenc, Pest-Buda érdemes Statistico-geographusa megírta 1821-ben, hogy Pest virágzó ifjú Szűz, Buda pedig vén Anyó. Pest — a fiatal Budapest — ez az el-amerikásodott *Flapper*, a kegyetlen, borotvált szemöldökű, fiatal *Vamp*, táncos lábával farbarúgta Dédüköreganyját, a Tabánt. Bizonyos, hogy a Tabánnak nem voltak műemlékei: kispolgári házikóinak nem volt stílusuk. Bizonyos, hogy szutykos, maszatos és rettentően elpatkányosodott volt: mégis festői volt, tehát benne a Nagyváros Romanticizmusa tanyázott. Bizonyos, hogy hétszáz éve volt a Két Város Költészetének örök forrása, mióta *Dunakeszit* Simeon Mester — ki is *Kézai* Simon Mesternek is neveztetik — a *Kelen Völgye* és a *Réu* pest-budai Honfoglaló Mendemondáját megírta a *Kis Pest*, vagyis *Kelen Völgye* — a későbbi Tabán nevezetű Rácváros neve félreértése révén csinált tudálékos „Kelenföld és Krimhild Meséjében. Bizonyos, hogy a Tabán sorsa az lett, hogy a Város várostörténeti Költészete tárgya legyen. A Szent *Gellért* szöges Hordója, az Árpádházi Szent *Erzsébet* hévízi Ispotályára vonatkozó tudalmak, Páter *Csáthy* Dömötör 16. századi Rigmusai, *Gvadányi* Nótárius-ának szemlélődései a budai Hajóhídfő körül, a „*Furkás Tamás*“ furcsa rácvárosi „Levelei“, *Nagy* Ignác pest-budai Rémmregényének tabáni képei, a fiatal *Kiss* József által írt rácvárosi Rémmregény, *Ágai* Adolf és *Krúdy* Gyula írásai, a „Casanova Háza“, a „tabáni Pellen-gér“, a „Mély Pince“ és a *Szarvas Kávéház* „titkos Alagútja“, a „Mátyás Király Vadászlaka“ a Szarvas Házban: ez mind tabáni Mese, Mendemonda és Városköltészet volt. Csakúgy, mint azok a balog szómagyarázások, melyek — Várostörténet-írásunk hajnalán — a *Kelen Hegye*, a *Kelen Földe* és a *Kelen-völgye*, vagyis a Tabán nevének „német eredetéről“ szóló sutaságokat költötték ki. Városköltészet ez is, csakúgy, mint *Szabó* Dezső tabáni képei a *Segítség!*-ben és a tabáni Krónikák végtelen kisirodalmi-újságirodalmi áradata.

Ez bizonyos, de az is bizonyos, hogy a Tabán lebontásával meghalt a Város Romanticizmusa. Budapest viszont azzal és akkor lett Világváros, amikor Pest lebontatta a Tabánt. A Nagyváros megölte a Kisvárost. A Ma megölte a Tegnapot.

*

A Tabán első igazi Városregényét, a Városfertály lebontását először elrendelő Tanácsi Határozat idején, 1913-ban *Újhelyi* Nándor írta meg. 1933-ban akkor halt meg mindenkítől elhagyva egy londoni Ispotály ágyán, amikor a Tabán lebontását végérvényesen kimondották. Regénye, a „*Tabán*“. 1917-ben jelent meg, de 1913-ban játszik. Városregény: egyben a furcsa, különös, tragikus sorsú *Újhelyi* Nándornak, a pesti Kávéházak „Litterary Swell“-jének, a legutolsó pesti kávéházi irodalmi Dandy-nek saját külön kis tabáni Regénye, a saját tabáni szerelme Életregénye. Egész rövid pest-budai életét Kávéházakban élte ki, monstrumosan nekidalmahodott természetével, különös, de jóízű öltözködésével eleven, mozgó Cégére volt Budapest békebeli kávéháziságának és kávéházi irodalmiságának is. Bujdosása során Bécs, Berlin, Páris és London nyilvános helyeinek is közismert Figurino-ja lett. A saját kávéházi életét írta meg a „*Tabán*“-ban. A felületes köztudat csak mint szellemes, csúfondáros, cinikus és sikamlós tollú Pornográfust ismeri, csak furcsaságairól és különöségeiről tud. Valójában: tragikus, szomorú és törött volt az élete, melybe csak nagyon keveseknek engedett bepillantást. Rendkívül tehetséges Volt: születésének balságos ténye és hallatlanul felduzzadt teste torzsága térítették le arról a helyes irodalmi útról, melyen — a „Nyugat“ köreiben — huszonnégy éves korában a Newyork egykori Karzatán megindult. Kávéházi élete a pesti irodalmi *Boulevardisme* rontó szerepének kiteljesülése: a Boulevard színvonalára vonzotta le születésének erkölcsitársadalmi és testi hibája. *Báiarde* volt. Természetes apjától címert nem örökölt, melynek Brisure des Bâtardes-ját, a heraldikai Fattyúvonalat lelke címerében büszkén hordhatta volna, mint oly sokan, akik vállalták születésük hibáját. *Újhelyi* Nándor csak vágj ont örökölt, mely balga lelki Aristocratizmust váltott ki benne, amit első könyvében, az „Arisztokratizmus“-ban írt meg. Ennek hőse Théodor d' *Yhcassar* normandiai Nemesember, akivé *Újhelyi* Nándor stilizálta önmagát, mert

annak álmodta magát. Irodalmi eszménye a 18. századi irodalmi *Galant-Homme* volt és *Barbey d' A ur evilly*, Remy de *Gourmont* és Oscar *Wilde*. Valójában azonban csak „Lioni Nemes“: „Lionnais“ volt, a megkésett Kávéházi Arszlán 1913-ban: a „Lyon“ eredeti, 1830-ból való értelmében. Tovább soha nem jutott, mint a Dunapart Sétálóhelye, a 18. századvégi pesti Promenádé Kávéházaiig. Csodálatraméltóan a *Gvadányi* és *Csokonai* által leírt pesti dunaparti Kávéházi „Litterátus Arszlán“ egy enes szellemi utóda volt: az igazi Litterary Gentleman-nek is csak Bátorde-ja lévén. Alakját száznyi kávéházi írott és rajzolt Karcolat örökíti meg. Fogalom volt a „féligmult“ Pesten, mint szikár ellenképe, az igazi pesti „Litterary Gentleman“, az igazi utolsó „Dandy“: az öreg Aszódi és Podmanini báró *Podmaniczky* Frigyes, akit *Újhelyi* Nándor másolni igyekezett. Abbé *Delisle*, a Kávé nagy Klasszikus Poétája és a szegény *Reviczky* Gyula is — a *Kammon* és a *Fiume Kávéház* Bohémje — nemesi Bátorde volt: azonban ez a keserű tény életüket nemesen törött Melankóliával színesítette meg. *Újhelyi* Nándor parasztfiból lett Főember fia volt. A rendkívül tehetséges fiatalember azonban testileg is furcsa volt: testi kisértékűségének tragikus tudata is terelte irodalmilag is olyan irányba, melyben ragyogó tehetségeit a Háború utáni Új Gazdagok nagyvárosi szellemi Aljanépe gyalogjáróalji színvonalára kereslete irányában értékesítette. „*Lehelek én ilyen testtel nyomorgó alanyi Költő, szerelmes és szegény?*“ — mondotta egyszer e sorok írójának. „*Egy púpost lehet sajnálni, de én csak nevetséges lehetek. Elképzelhető az, hogy én meghatott legyek? Quasimodo lehet meghatott, Bramarbas nem!*“ „Théodore d Yhcassar“ nem tudott szegény lenni. Az irodalmi Kávéházakból leszállott a Kávéházakból lett *Bar-ok* színvonalára. Mire — 1919-re — elfogyott az „Apai Örökség“ (*Reviczky* nevezte így születése terhét), a *Bar-ok* pesti Publicuma irodalmi ínyesfalataiért 1920-ban a Kiadó már Dollárral fizetett. A ragyogó tehetségű, komolynak indult *Újhelyi* Nándor 1919-ben úgy lett Pornographus az akkori *Conjunctura* által ütemezett irodalmi *Boulevardisme* lejtőjére jutva, mint ahogyan a tehetséges *Kuthy* Lajos 1846-ban, mikor elhagyta a *Pillvax Kávéház* rajongóinak füstfelhőit és a Kávéház irodalmiságából kilépett az *Urak Utcája* szellemi gyalogjárójára: divatos Rémregényíró és pesti *Litterary Swell* lett. 1919 után *Újhelyi* Nándor már csak olyas-

mit írt, ami már nem volt irodalom. Pornographia volt a *Renaissance* idején *Pierro Arretino* „Amori“-ja is, melyet *Annibale Carracci* díszített rajzokkal, de ez kortörténeti tény maradt., mint ahogyan *Csezmicei János*nak, a Püspöknek, a nagy Humanistának, a budai *Rinascimento* nagy alakjának erotikus latin Versei is csak az avatottak számára fenntartott irodalomtörténeti tények maradtak. *Thallóczy Lajos* és *Heinrich Gusztáv* is kedvelői voltak a pajzanság szúrós savának és borsának, mely szóban harsányabb volt, mint amit *Újhelyi Nándor* megírt: pajzánkodásaikat azonban nem adták ki saját nevük alatt. *Újhelyi* itt hibázta el az életét: pénzért írt Pornogramot. Az Államügyész joggal emelte fel ellene Veto!-ját. *Újhelyi* a Börtön elől külföldre menekült. Mint barátainak mondotta: a Cella keskeny ajtaján nem fért volna be. Örökös honvággyal vágyott haza. Tehetségét eleinte Bécs és Berlin irodalmi Kávéházaiban fecsérelte el: ötleteit tolmács útján adta el tehetségtelen ügyeseknek. A Tabán az utolsó írása, melyben még igazi irodalmiságot adott. Innen kezdve már a pesti Boulevardisme síkos lejtőjén csúszott lefelé. Elcsúszásáért rettentően megbűnhődött. Regénye, a „Tabán“, az igazi *Újhelyi gyöngéd*, finom szépségű írása: mint kávéházi vonatkozású pest-budai Városregény és mint a régi Pest legveretesebb kávéházi Figurájának írása érdeklí szempontunkat.

*

A „Tabán“ elgondolása fölött öntudatlanul ott lebeg *Montesquieu* igézete: a Nagyváros megöli a Kisvárost, a fejlődő Új Város elsepri a maga rohanó útjából őst: a régi Város*·fertályt. Pest örök Versengőtársa Budának, mint Athén Spártának: a Pesti Ember a Budai Embernek. A Pesti Ember betör az álmodó, csendes, virágos Tabánba, szétkavarja lakóinak boldog, egyszerű életét, a Nagyvilágiság elszédíti a szende Budai Lányt: a Pesti Ember megszökteti és ebbe belehal a Budai Ember, a Filozófus, aki átment a Hídon a „bűnös Pest“-re — úgy, mint *Balzac* „Kisvárosi Ifja“ a Quartier-ből a „Hidakon túlra“, a Boulevardes-ok oldalára — tehát beleveszett a Hiúság pesti Vásárába: hivalkodó pesti nyakkendőket vásárolt. Belepusztult a Nagyvárosiasságba: azon a regelen kötötte fel magát a hiú pesti nyakkendőre, amikor a pesti mérnökök először jelentek meg cövekeikkel a Tabánban,

melyből — a kis budai Kávéházból — a Lányka a velencei *Café Florian* nagyvilági asztalkái mellé ült át a Pesti Fiaatal-emberrel: az igazi Szerellemmel.

*

Kudlár úr, az író, a filozófia Tudora, a 18. századi francia irodalom finomkodó, furcsa és különc szerelmese ódon könyvei között él tabáni toronyszobájában. Esténként a rác tamburas muzsikájáról és gitáros serhegedüseiről nevezetes *Harcsakirály* Korcsmába jár vacsorára. Itt, egy májusi estén, megismerkedik a méltóságteljes szegénységében a Tabán halódó Romantikájába elhúzódozó *Acquaviva* Herceggel, az egykori nagyúrral és titoknokává, Giacomo Grandezza-val, az egykori színművésszel. Révükön ismerkedik meg az előtte eddig ismeretlen Végzettel, a Nővel: *Tünde* egykori budai színművész lányával, *Zenécskével*. A félszeg Filozófus kizökken a tabáni Kiskorcsmák és a csendes kis budai Kávéházak álmodó világából és a Könyvekéből, e halott világból. Halálosan beleszeret a lányba, elhagyja eddigi életét, átmegy a bűnös Pestre, ott hivalgó lila nyakkendőt vásárol, mert szerelmes. Közben a városi mérnökök már felméri a lebontásra ítélt Tabánt. Zenécskét elrabolja a vén Tabánt legázoló Pest, a Fiatalság: egy pesti fiatalember megszókteti az első hűvösre hajló őszi éjszakán. Az öregedő budai Filozófus alól kiszakad a világ: toronyszobájában a pesti nyakkendőre akasztja fel magát azon az éjszakán, melyen szerelme már a velencei *Café Florian* előtt szürcsöli a Macédoine-t. Reggelre megjelennek a bontótótok a csákányokkal. A halottat barátja, *Pamacs*, a festő temeteti el és a borongó emlékezés torát egy csendes budai dunaparti Kávéház magányosságában üli meg.

A Regényben megjelennek a Háború előtti Buda és a Tabán kedves és régimódi Kávéházai, melyek a budai éjszakákban magányosan bolyongó *Üjhelyi* Nándor életében is szerepeltek. Szerepük a Valóban megtörtént budai regényes Szerelem körül zajlott le. E Szerelem históriájának valós szereplői vonulnak fel a Regényben, illetőleg az ebben előforduló budai Kávéházakban: több személy egybevonva vagy egy személy több regénybeli figurára bontva a „*Két Part*“ c Regényében.

Üjhelyi Nándor számára a Kávéház volt az Élet egyet tere. Ez az oka, hogy a „Tabán“ figurái is mindig Kávéházak-

ban élik ki kis életük fordulóit, illetőleg *Újhelyi* maga vetíti bele Kiskorcsmákon, Kávéházakon, Cukrászboltokon keresztül leélt életét a Regénybe. A pesti és a budai dunaparti *Corso*: a *Hangli*, a *Bristol*, a várbeli ódon *Cukrosbolt*, a *Philadelphia*, az *Ilona* és az *Erzsébethíd* Kávéházak éltek az ő életében is, a valóban megesett kis tabáni Regényben is, de a „Tabánban is, saját élete Regényévé írt Regényében is.

A Regény az 1913-ban már halálra ítélt Tabán Regénye: a Szerelem meghal a Tabán utolsó nyarán. (A Költő is meghalt a Tabán utolsó nyarán.) A szerelmes, öregedő Különc meghal azon a napon, mikor az első csákányt az első tót belevágja az első vén Házba. Meghal, mert a Könyvek közül — e szellemi Elefántcsonttoronyból — az Élet dús, pirosvirágos Mezőire, a Szerelem berkeibe ereszkedett le: tabáni padlószobájából átment Pestre. *Voltaire* *Candide*-je is elveszti a lelkét, mikor a *Philosophia* parnassusi tornyából leereszkedik a Bűnös Városba. *Montesquieu* óta a „Falusi Ember“ számtalanszor hal meg, mert a Könyvek magasából bekukkan az Élet földszintjére: a Városba és annak Kávéházaiba. A „Falusi Ember“-t mindig egy „Városi Kávéház“-ban csúfolja meg a „Városi Ember“, így pusztul el *Balzac*, *Babits* Mihály, *Szitnyay* Zoltán, *Bródy* Sándor és oly sok mások *Intellectual*-je a „Városi Kávéház“-ban, mely az Irodalom és nem a való Élet világa. „Boldogság csak a Faluban terem!“: ez a Várostól megcsömörlött emberek hamis regényességü látása. „A Kávéház hideg, maró *Intellectusa* boldogtalanná tesz!“ — ez a Kávéházból indult, a Kávéházat utólag megtagadó, életükből kitagadni akaró — sokszor kifejejtetni akaró — a Kávéháztól megcsömörlő, de attól elszakadni nem tudó „Kávéházi Emberek“ irodalmi vágyálma, melyet Kávéházakban ülve álmodnak el.

A „Tabán“ Kávéházai a húsz éve megjelent Regényben színesen elevenítik meg mára már egykorivá, más színűvé, más lelkűvé lett akkori életüket. A mai Kávéházak — a „Tabán“ olvasása közben régi színeikben jelentkeznek. Az egykori *Philadelphia* Kávéház előtt az egykori budai Május és az egykori Fiatalság mély és fűszeres budai illatai csapnak felénk abból a néhány sorból, méh eket *Újhelyi* ír a Horváth Kertről. A *Bristol* Kávéház előtt mára már öregedő asszonyokká hervadt egykori pesti Dámák illatszere szálldos és szoknyáik selyme suhog és rég halott tisztas Akadémikusok már irodalom-

történetivé lett emléke komolykodik. Az *Ilona Kávéház* előtt mély és halálosan sötét a Vérmező, mint a Halál, mely nevét adta: mint a Halál, melybe a „Tabán“ tragikus furcsa hőse, a Filozófus szédül bele egy pesti Kávéházban kigúnyolt tarka nyakkendőjét hurkolva nyakára.²³ A budai *Várkert Kioszk* előtt titokzatosan folyik a sötét és mély Duna, mely az álmodó Buda által soha meg nem értett „bűnös“ Pestet mint örök Caesura választja el. Buda és Pest kávéházi élete különbségének mesteri meglátása csillog a „Tabán“-ban. Ugyanaz, amit 1800 óta minden Pestet leíró pesti és idegen és az egész Kávéházirodalom ugyanígy ír meg. A „*Pest, feketére fest!*“* régi szólama a lelke ennek a Regénynek is: Kávéházak, Kiskorcsmák és apró Cukrászboltok lelkén át megérezve.

Az ódon könyvei mellől a Szerelembe elfelejtkezett tabáni Filozófus új, pompás nyakkendők, ruhák és illatszerek vásárlására a tabáni kisgözösön kél át a „bűnös Pestre“. Elfáradtan beül a *Hangli-ba*. A pesti nőket csúnyáknak találja, mert a budai Zenécskére gondol, aki a világon a legszebb. Bevásárló útja végén a *Bristol Szálló Kávéháza* hüselőjére telepszik. Az itt üldögélő öreg Akadémikusokat a megszokottnál kevesebb tisztelettel köszönti, mert lelkét Zenécske révén már nem az Irodalom, hanem a Zene tölti be, de mély tisztelettel köszönt egy öreg zeneesztétikus tudóst. A Dunaparton ezernyi nő sétál a langyos májusi alkonyaton és minden tizedik Zenécskére hasonlít. A Filozófus szive ilyenkor elszorul és zavartan hajol málnaszörpös pohara felé. Egy fiatal pesti könyvtártiszt letelepedik mellé és észreveszi a budai Filozófus lelkében viharzó nagy változást, megtapogatja a Kávéház asztalán heverő csomagokban a nyakkendőket és gúnyosan ugratja a riadt budai bölcsét. Ez eljárt a budai *Várkioszkba* is és ott hallgatta a 1 lieozótusok budai társaságának vitáját.²⁴ Itt írta meg leveleit is és innen ment el a *Harcsakirályhoz* cégérezett tabáni korcsmába.

Acquaviva Herceg és titoknoka, *Grandeza* Jakab egy júliusi estén a „*Cornevillei Harangok*“ előadása után a Budai Színkörből kijövet a Horváth Kert előtt ácsorogtak. A *Phila-*

²³ A mai *Carlton Kávéház* és *Pozsony Kávéhez*.

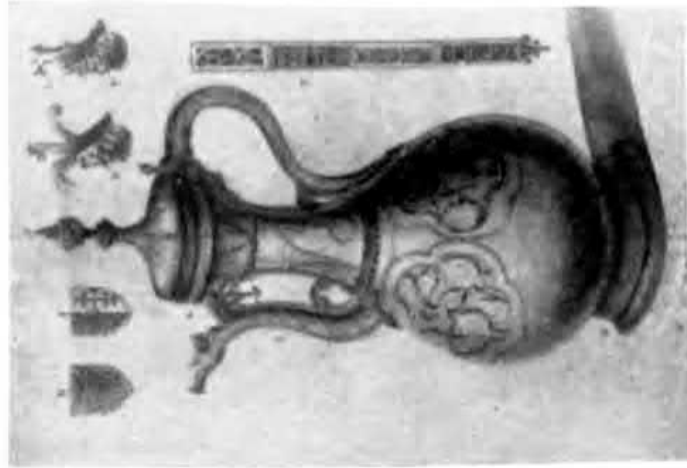
²⁴ Schmitt Jenő, a Gnosztikus tanítványai Kepes Ferencsel élükön.

delphia Kávéházból a *Carmen* spanyol Fandango-jának tánczenéje csengett ki a budai estébe, melyen élénk volt a forgalom. Rendes kis budai nők siettek haza a fákkal ékes kis régies budai utcákban levő kedves otthonaikba. A Kávéházból kihangzó zene ütemeire ringatták csípőiket. A fák budai illatot lehettek a Kávéház felé. Döcögő Konflisok, Omnibuszok és vágató Fiákerek között egy-egy újmódi Autó robogott el. A Herceg a lovakra elismerőleg tekintett: ezek egykori nagyúri múltját jelentették. Az Autókra riadtan és idegenül nézett, mert érezte, hogy ezek jelentik a jövőt, melyet ő már nem ér meg.

A Filozófus és *Pamacs*, a festő, a széplelkű bankhivatalnok és az esztéta műkereskedő társaságában zajos műtermi vacsora után egy késői augusztusi éjszakán az *Ilona Kávéházba* vonultak le. A békés és immár teljesen kihalt Vérmező melletti kis Kávéház terraszán telepedtek meg. A kedves Kávéház arról volt nevezetes, hogy gazdája teljes papi ceremóniával beszenteltette azt. Az őszbehajló hajnalon innen botorkált haza a Filozófus, akkor, amikor már ott ült ágya szélén a Végzet. Ez volt az utolsó kávéházi hajnala. *Pamacs*, a festő, a hú barát az Erzsébethíd Kávéházba vonult el a temetés után.

*

Gáspárné Dávid Margit „*Pesti Dámák*“ című 1919-ben megjelent pesti tárgyú regénye a Forradalmak vonaglásai utáni hónapokban, amikor az emberek vágyódó nosztalgiával keresték a Múlt hangulatait — a régi Pest regényes képeit hozta bele az 1919 őszén ébredő „Neo-Neoromanticismus“ lelkvilágába. Ez a múltba felejtkező, visszanevező Szentimentalizmus minden Forradalmat követően megjelenik. Minden bukó Forradalom után jelentkezik a polgári Életöröm, illetőleg a zavartalan nyugalom utáni vágy, főleg olyankor, amikor a Forradalmat valami nagy Háború előzte meg, mely elpusztított egy-két régi történelmi Osztályt és a Háborúk hadiszállításain nyereszkedő új Osztályokat teremtett. A „Bidermeyer“ nevét, mint mondták, *Hevesi Lajos*, az egykori *Kávéforrás Kávéház* irodalmi körének tagja teremtette meg az 1890-es években. *Biedermeier*: ez a mai köztudatban a Márciuselő, a „Vormárz“ neve. Jelentheti a Napóleoni Háborúk utáni korszakot, az 1815 és 1848közé eső éveket, amikor egész Közép-Európában egy új

Nagy Lajos magyar Király boros
Kannája, 14. sz. Paris. Louvre.

13. századi kínai porcellánra szerelt ótvösművű orr, fül, fődő, magyar és Afgán elemek.

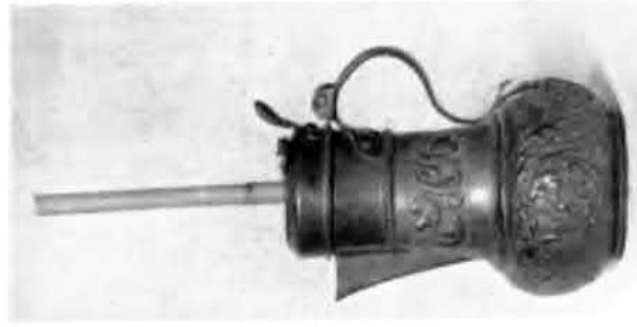
Rajza: Iparművészeti Múzeum.

Az Ibrikforma.

Keleti ezüst Ibrik: csőr, fül, fődő virágos dísz. — Fületlen keleti Fin-
csal. Rajta a kerék következő „Landska
Kjöszk”.

Magangyujtemeoy.

Erdelyi esokoládás Ibrik.
1690.

Vörösréz, benne habaró-
kanál.

Iparművészeti Múzeum.

Az Ibrikforma fejlődés-
története.

A Baroc és a nemesfém.

Balról aranyozott ezüst, May
Mihály brassai Mesterjegyé-
vel. 1730 körül. Jobbról
lőcsei ezüst Mestermunka.
1770 körül.

Iparművészeti Múzeum.

A Rococo
ónformái.

Ausztriai munkák
az 1760-as évekből.

Iparművészeti
Múzeum.

A Baroc
ónformái. 18. sz.

Balról ausztriai
Kanna, „Louis XVI°“.
1790. Jobbról „Louis
XIV°“ 1750.

Iparművészeti Múzeum.

Polgárság alakul ki a régi romjain. *Balzac* írta meg a felcsepereedett új *Bourgeoisie* boldog gazdagságának „Új Gazdagjait, de a letört „Régi Gazdagokat” is, a „Ci-devants“-t is. Az új *Bourgeoisie* élvezni akarta az élet örömeit, a letört régi *Bourgeoisie* visszaálmodta a „régijó Világot”. Ennek a Korszaknak is jellemzője a Kávé és a Kávéház: a boldog nagy családi Ozsonnák és a Kávéházakban dominózó Kispolgárok virágkora ez. A Kávésasztalkákon ebben a korszakban a legillatosabb a Kávé, legaranyszínűbb a foszlós, mazsolás *Kuglhupf*, a Vanília édes illata szálldos a süteményekből, a csészéken a virágocskák a legszínesebbek, kanári dalol az aranyozott kalitkákban, alabástromoszlopos órákban epedő, édes kis dalokat döngicsél a csengő-bongó zenélődoboz. *Waldmüller*, *Borsos*, *Barabás* festményein kávézó Nagyapó ül az asztalka mellett és Nagyanyó mosolyog a kis Unokákra, a Lyányka *Schubert* epedő dalait zongorázza és mélytüzű szemű, bodorfürtű Ifjú forgatja a hangjegyeket.

„Ezerkilencszáztizenkilenc” is egy „Neo-Biedermeier korszaka volt Pesten, a „Biedermeier” szót százezren ejtették ki naponta, akik azt talán leírni sem tudták, „divatos lett *Schubert*^, a „Biedermeier” bútor, ezeket adtak az Új Gazdagok *Schlaggenwald*, *Ellbogen*, *Karlsbad* és *Wien*, kávésporcellánjaiért, zenélőóráiért. Élelmes asztalosok rettentő ízléstelen hamisítványokat gyártottak, minden sarkon Régiségkereskedés volt, a Tőzsde ontotta a zuhanó Papírkoronát, az „á la Bergere fauteuil-ök nevéből *Berzsely* nevet csinált az újpesti asztalosmesternyelv és az Új Gazdagok is „Berzsely”-ben akartak ülni. A bukott Kávéházakból Bankok és Régiségkereskedések lettek: egy silány, nevetséges Neoromanticizmus ült „Biedermeieres kávészonnás, kis budai cukrászdás, züllött Bar-os, Mixer-es, Short Drink-es Jazz-es Tort egy' összeomlott világ régi Polgársága elkótyavetyélt damasztabroszai, ezüst kávéskannái és koldussá lett Nemescsaládok porcellánjai mellett. *Heltai* Jenő megírta a *Kis Cukrászdá-t*, a „budai Biedermeier” divatának hangulatait vitte bele ebbe. A Conjunctionára jött a Deconjunctiona és az „antik” kávéscsészék újra gazdát cseréltek, belőlük itta meg a keserű „Fekete Leves“-t a semmivé váló, régi nyomorába visszasüllyedő pesti Neo-Bourgeoisie.

Ezt a hangulatot fejezi ki a „Pesti Dámák”. Nem *Balzac* keserű, magasrendű látásával, nem a *Tormay* Cécile Thomas

Mann-t utánzó gyöngéd finomságaival, nem *Heltai* Jenő párisias derűjével, csak kedves, regényeskedő, kávéházi, cukrászdás, „ála Biedermeyer“ képecskékkel. A Regényben a Kávéház a pesti „Biedermeyer“ festői kelléke. A régi Pest „régii Kávéházai“-nak kedves rajzai jelennek meg az 1835-ben játszó pest-budai regényben. *Steinklopfer* Joákhim budai Cukrászmester a „Hús Lomonádihoz“ címzett budai cukrászboltjával szemben újmódi üveges verandával, fapallóval, színes ernyőjü „Argand Lámpákkal“ megvilágított „Kávétermet“ nyit meg. A pesti Uri-utca sarkán nagy tömeg bámulja a „*Libasinszky újonnan megnyílt Kávéháza*“ tündéri gázvilágítását. A regény ugyan összetéveszti a Libasinszky Ház tulajdonosát, Libasinszky Vince penzionátus cs. kir. Inzsinérkapitányt *Privorszky* úrral, a Kávéssal és így „*Libasinszky Kávéházáról*“ ír, ez azonban nem von le semmit a regény édeskés pest-budai finomságaiból.

Olvasunk ebben a Három Dob Utcában levő „Kerti Szalon“-ról is, rangbéli Honoratior-ok, patriciusi Polgárok, litterátus írók, piktorok, rézmetszők találkoznak itt. A Kávékért közepén hosszú zöld asztal mellett *Garay* János, *Tóth* Lőrinc, *Szigligeti* Ede, *Vajda* János, német és magyar színészek ülnek.²⁶ A Regénj író itt a *Spiritus Lenis et Spiritus Asper* című 1833-ban Lipcsében megjelent magyargyalázó Pamphletben is említett *Augarten* cégérü háromdobutcai Seres Kertet írja át biedermyeres hangulatai kifejezőjéül.

*

A *Gvadányi* „Falusi Nótárius“-ában megörökített Serfözöuraságos és Kávésuraságos Nemes *Mayerjfy* család történetét²⁷ *Nemesi Cimer* című Családregegyében *Surányi* Miklós 1935-ben írta meg a „*Harmadik Nemzedék*“ pestbudai Polgárregényévé. Az egyidejűen megjelent Szécáenyi-Életregény (*Oly kevesen vagyunk*) körül megindult korlátolt hajsza izgalmaiba behalt Költő emléktábláját, *Lányi* Dezső alkotását, az idén állítja fel a *Central* Kávéházban — a *Zuboly* emléktáblával szemben — *Mészáros* Győző Kávéselnökmester.

²⁶ Pesti Dámák. Bpest, 1919. 6., 26., 54., 88. o.

²⁷ *Bevilaqua Borsody* Béla. Egy pestbudai Patriciuscsalád 1932. S. S.

Heltai Jenő és Mesteriskolája.

A Pesti Kávéház az irodalmi Kisformákban. — Az új Városköltészet. — Az Utóromanticizmus halódása. — Parisisme és Budapestiesség. — Műhely költészet. — *Heltai Jenő* irodalmi Mesteriskolája. — A „*Pesti Gamin*“, a „*Pesti Fiatalember*“ és a „*Pesti Bohém*“. — Igazi Bohém és Mübohém. — A Pesti Körút és a Kültelek újromantikus Városköltészete. — A Bohém halódása. — A Kávéházregények: az *A Hét Sovány Esztendő*, az *A Jaguár* és az „*Az Utolsó Bohém*“. — Életképek. — Karcolatok. — Kis Komédiák. — Humorkák és Gunyorokák. — Emlékezések.

A Kávéház az Élet nagy Földszintje és Piac: az ókori görög *Agorá* és a római Forumésa Vásárzsarnokot jelentő *Baziliké* eredeti értelmében. A Kávéház az Élet tarka sokadalmanak Piac az itáliai *Piazza*, a keleti arabs Vásártér: a *Szűk* és a török Vásártér: a *Pazár* értelmében. Az eleven Élet nagy *Átjáróháza*, utcára nyíló, mindenki számára nyitvavető Terme, vagyis *Salon-ja* is. Közvetlenül a Gyalogjáróról nyílik az ajtaja: a Kávéház jelenti az Utca életét, a Boulevard-t a *Boulevardisme* ama irodalmi értelmében, mellyel a francia irodalmi Kritika halhatatlan Nagymesterei, Aurélien *Scholl* és Paul *Souday* ajándékozták meg a Világirodalmat. Átmenet az Utca és az Otthon között: félig Utca, félig Otthon. A17Tszázad óta a Nagyváros nyilvános vendéglátóháza: *Kerúan Szeráji*, *Herberg*, *Casino*, *Club*, *Mulatóhely*, *Műhely*, *Enyhely*, *Céhház*, éjjel-nappal égő öröktüzű *Vestatemplom*, menedéket nyújtó ispotályos *Asylum*, kereskedők *Bursaháza*, vagyis *Börzéje*, Litterátusok kis *Akadémiája*, diákok *Coderiája*, *Üdvlelde*, a Politika színlalmögötti *Coulisse-ja*, otthontalanok Otthona. Társadalmi mozgalmak *Sutogó* helye, szerelmes Légyottok helye, az Irodalom berkes *Parnassusa*. Históriai nevei: a *Világosság Háza*, a *Lázadás*

Oskolája, az *Érlelem. Sátora.* Kávéjának históriás nevei: az *Érlelem Itala*, az *Agyasság Itala*, *Tudósok Itala*.

Mindez tömören és egyszerűen kifejezve: a *Városiasság Háza. Montesquieu* óta az egész Világirodalom az *Urbanitas*, a Városiasság kifejezőjét látja a Kávéházban: a magyar Szépirodalom is a 17. század vége óta máig és egyenes vonalban. A Kávéház a *Város Lelke* kifejezője. A pest-budai Kávéház és a budapesti Kávéház a régi Pest és Buda és az új Budapest Városiasságának kifejezője. Ezt — újkori magyar irodalmunkban — a fiatal *Heltai* Jenő érezte a legtisztábban és írta meg a Kisirodalmi Kisformák legveretesebb Kis Műfajává. A pest-budai városköltészeti Kisirodalom — így kívántuk nevezni azt, amit a francia *Petite Littérature-nék* nevez — a fiatal *Heltai* Jenő tolla alatt szólalt meg igazán és először. E területen írói *Mesteriskolát* teremtett, *Formákat* alkotott, mondanivalóját *Műfajokká* írta, ezzel egy egész író Nemzedéknek adott formát, ötletet, stílust, ő a pest-budai Kis Élet: a *Petite Vie* és a *Kis Ember* és ennek Tanyahelye, a Kávéház legfrisebb, legélénkebb szellemű, legváltozatosabb, legpestibb Poétája. Követői számtalanok, utánzói még számtalanabbak, neveikből a Kisirodalom egész Kisirodalomtörténete telne ki. Ezért tárgyaljuk külön fejezetben ragyogó gazdagságú bájos írásait: az egykori Budapest mosolygásának üde emlékeit keresve minden sorában.¹

*

A fiatal *Heltai* Jenő akkor bukkant fel a Newyork Kávéházban az 1890-es évek legelején, amikor Budapest a régi Pestből ívelt át Nagyvárossá, bimbózdó világvárosi hajlandóságokkal.² Ez az idő *Kacsöh* Pongrác *János Vitéz-e* megszületése, az 1905 előtti idő. *Arany* János és *Petőfi* Sándor nevei ott ragyogtak a magyar irodalom magasságaiban, de nevük halhatatlansága mellett ott szürkéieit az őket utánzó tisztas

¹ 1871-ben született. 1891-ben a *Magyar Hirlap* és a *Hét* munkatársa. Kötetei: *Modern daiok*. 1892. — *Kató*. 1894. — *Versek*. 1923. — *A Hét* Sovány Esztendő. 1897. — írók, színészek és más csirkefogók. 1910. — *Kis komédiák*. 1913. — *Az Utolsó Bohém*. 1910. — *Jaguar*. 1913. — *A kis Cukrászda*. 1922. — A „*János Vitéz*“ versei és dalai: 1904. — Munkáit németre, franciára, olaszra, spanyolra, angolra fordították le. 1927-ben a francia *Becsületrend* szalagját nyerte el.

^a *Heltai* Jenő. *Litteratura*. 1928. 442. o.

„szürke hegedősök” korlátlan tekintélyt éldelő csapatja. *Vajda* János nagy és tragikusan zord egyéniségének követői is elhajlást mutattak. *Kiss* József és *Reviczky* Gyula utánczó mestereiknek csak frazeológiáját tudták átvenni, franciás formákban daloltak, a „heinei mélabúval” kevert „heinei cinizmus” csattanóinak süket elmésségével. A húszesztendő *Hellai* Jenő 1892-ben még maga is ez alatt az ígézet alatt állott, még ő is ilyenket írt: „*Szememben méla könny ragyog*“ és „*év-évre jött és évre ment*“. *Ella* néven írta a korszerűen és céhszerűen kötelező Szentimentalizmussal leöntött apróságait, ám megjárta *Párisi* és mint valami irodalmi kávéházi pesti magyar *Camille Desmoulins* egyszerre csak felugrott a Kávéház asztalára és szórta dalait, melyek párisiabbak voltak a párisiaknál, frissebbek és dévajabbak voltak azoknál: pestiek voltak. Hangja nem volt „erkölcsös” az egykori Nagyképűség szemében és nem volt pátoszos, de erkölcstelen sem volt, csak könnyű és vidám, mint egy kissé modortalan, kissé nevetlen, túlságosan új, de élni és nevetni akaró Város mosolya. Egy Városé, melynek nem volt másfél évszázad óta kacagó Boulevard-ja, 18. századelei Akadémiája, középkori Egyeteme. A pesti Körút ekkor kezdett „Boulevard-öntudatot” felvenni. *Heltai* Jenő verseiben és francia veretű „Croquis“-jaiban ott volt a pesti Kávéház hangja. E hang nem volt „mélyérzelmű” és „lendületes”, de fiatal *yo!C* igaz volt: pesti volt. A pesti Városiasság, a „pesti Urbanitas valamikor eljövendő kutatói nem mehetnek el a pesti városi Életöröm városias „Petite Poésie”-je eme elsőnek világvárosiasságot csicsergő fecskéi mellett. *Heltai* Jenő *pin-cékről, poétákról*, a pesti „*Grisette*“-ről dalolt, Szerelmes kis kalaposlányról, vidám *varrónőcskéről*, vén *hordárról*, huncut *jogászról*, friss *bakahadnagyocskáról*, kedves kis ódon budai *cukrászdákról*, *verklisről*, *harmonikásról*, a *Vurstliről*, *Kávémérésekről*, *rikkancokról*, *Kávéházakról*, *táncosnőkről*, kültelki *szoknyakergetőkről*, *komédiásokról*: „*írókról, színészekről, művészekről és más egyéb csirkefogókról*“. A pesti „*Gamin*“, a pesti „*Aszfalt*” ébredt fel bájos írásaiban, melyeken szeretetreméltó, megértő, fiatalon bölcs Humor, emberi gyarlóságok drága, megbocsájtó kedvű mosolya ömlött el. *Heltai* Jenő nem a „Boulevardisme” könnyű sikereinek síma aszfaltjára tévedő könnyütollú író lett írói sikerei felívelésének során, hanem a „Kis Formák” maradó értékű Mestere. Irodalmi értékű humor

és szelíd, bölcs ironia parazsa érzett át minden írásán. A *Kávéház* és a *Szerkesztőség* és Budapest eme új formájú „Kis Lírája“ valóban *Heltai* Jenő írásain ötlük fel először. Az új „Kroki“-t ő alkotta meg: *Molnár* Ferenc csak folytatta. Ugyanezt állapíthatjuk meg *Karinthy* Frigyes, *Szép* Ernő és *Gábor* Andor írásaira nézve is. A Kávéház irodalmi élete belső világának kecses, új formájú Költészetét ő teremtette meg: a Redakció és a Kávéház új „*Műhely költészete*“¹¹ ez. Egy távolabbra mutató hasonlaltal mintha joggal mondhatnánk el, hogy a „Pest Hangjai“, az új „*pesti Cri*“ pestiesen új „Rococo“-jának szép-irodalmi *Bouchardon*-ja és *Brandt*-ja ő volt. Ha a *Cri* az Utca vásárjának hangjait jelenti: úgy a fiatal *Heltai* az Utca pesti hangjainak, élettől sugárzó lármájának, a „Kis Polgár“ élete *Cri*-jének vidor Hegedőse, a *Kis Kávéház*, a *Nagy Kávéház*, a *Szerkesztőség* Költője: első pesti Költője. A kissé modortalan, kissé hangos, nagyon nevetlen, nagyon zavaros származású, nem nagyon jó családból származó, faluról is, polgári városi német házból is, a leromlott „Hétszilvafa“ omló vakolatú Udvarházából is, a pesti Kültelekből is, de a *Három Szeretseny* és *Három Dob* utca fertályából is egyben és egyszerre származó, egyébként igen csinos, aprólábú, formás Fruska — a Pestről-Budáról Budapestre átlibbent Budapest — hangoska kacagásának első igazi költője *Heltai*.

Az ifjú *Heltai* Jenő e *Kis Műfaj*-bői olyan tömeget rázott ki könnyű ujjából, hogy csak a legjellemzőbbeket mutathatjuk be. E Kisformák — Chanson, Croquis, Bluettes — nemesveretű, latinszellemű Parisisme-je kávéházi Pennája révén lett pesti és magyar. E Kisformákat a maga ragyogó Na[^]ytálen-tomával töltötte meg. A fiatal *Ella* a Kisformákkal kezdte, az *Elnök Úr* a *Néma Levente* ragyogó Nagyformájával fejezte be. Az egykori, eltűnt Ifjúságra és annak párisi és pesti Kiskávéházaira visszanéző Bánata is olyan fiatal és friss, mint valamely „Kávéházi Ifjú“-é, aki ifjonti Melankóliájával mint örök „Tépelődő Ifjú“ révül bele a Jövőbe, szivarja füstjébe és a Kávépárába. A régi párisi *Café Cluny* vaj y a pesti *Hableány Kávéház* párisi vagy józsefvárosi lombjai alatt...

Az ő írásaiban jelentkezik először magyar irodalmunkban a régi veretű nemesi-pátriárkális falusi-vidéki Fiatalember, az ifjú *Nemesember* régi eszménye helyébe a nagyvárosi „Pesti Fiatalember“ irodalmi új alakja. Ez *Heltai* könnyűbájú, finom

tolla alatt mint a polgári renden kissé kívülálló, szeretetreméltó „*pesti Bohém*“ is jelentkezik, a szegénységből fölvergődő fiatal író, színész, festő, szobrász, újságíró és „más egyéb csirkefogó^{4*}“, aki, ha könnyelmű is, de tehetséges, az élet komoly bajait bölcs iróniával viseli el. Ezek az írások — Versesek és prózaiak — finom, kedves Csúfost üztek a versírás régi, szertartásos hagyományos formáiból is, de szellemükből: az Élet pátoszos hazugságú komolyan vevéséből is. Ezek a Figurák az irodalmi Kávéházak „*litteratus Gamin*“-*Jei*, a szó legpárisiasabb értelmében, rokonok Henry *Murger* alakjaival. *Heltai* nem erkölcsprédikátor: ez az oka, hogy az 1890-es években nem értették meg. A pesti élet még kisvárosiasan merev volt, a világvárosi könnyedség hiányzott a közfelfogásból. A Nagyváros azonban együtt nőtt fel *Heltai* Jenő sikereivel. A *Budapestiesség* első jele volt, hogy a fiatal *Heltai* fiatalos lantján a fiatal Budapest Költészete a „Budapesti Fiatalember⁴⁴“ figurájában csapódott ki.

Fiatal írásaiban ott hangoskodik-rangoskodik, gangoskodik-pávaskodik a nevetlen, friss, kissé közönséges, de igen ifjú pesti *Utca*. Csilingel, túlköl és csattog a *Lóvasút*, döcög az *Omnibusz*, vidoran gurul a pepita nadrágos, cilinderes *Bérokcsislegény* batárja és ostora jókedvűen pattog. *Kávéházak* előtt veressipkás vén *Hordár* áll, hogy ifjú urak szerelmes leveleivel topogjon el ifjú „*Nagysádokhoz*“, markában hitelbe vett *rezedacsokorral*. A májusi *Városligetben* csókok csattannak, az *Andrássy-útnak* lila orgona- és *Corylopsis* Parfume-illata van, fiatal *Bakahadnagy* pödri bajuszkáját és csörteti kardját. A *Stefániaúton* vígan áll a délutáni *Kocsikorzó* örökös bálja és a *Viztorony* körül baktató *Konflis* leeresztett függönyei mögött a pajkos és boldog *Iffúság* csókjai csattannak, elkeveredve a bús vén gebe patkója csattogásával. Dúskeblű és még dúsabb csípőjű pesti *Fehérnép* — ez *Ferenc József* bölcs országglása és *Heltai* Jenő ifjúsága egészséges Pestjének harsány szépségideálja — formás bokájának fekete selyemharisnyáján villan meg a májusi pesti Nap és az Ifjak szeme egy fehér alsószoknya fodrai között: ami hallatlan kacérság és igézet egyben. A *Lóversenypályán* szürkecilinderes Nemesifjak és göthös Polgárok nagy és kis pénzeket vesztenek és nyernek, a mellékutcákon aranyláncos, pohos *Uzsorások* laknak és a *bácskai Ifjaknak* orfeumi célokra váltóra koporsót és parafadugót adnak és azt rögtön visszavásárolják. Gazdag nemesúrfiak *Jogászcárdást*

és *Jogászkeringőt* íratnak saját nevük alá tehetséges ifjú zene-költőkkel, kiket jól megfizetnek, mire ezek az ifjak ifjú Nagysádokkal vacsorázzák el a pénzt a „*Kéményseprő*” városerdei cégére alatt, majd a *Kávéházban* pukkanó „Sárga Bor“-ra, komfortáblira, hajnalos korcsmában fokhagymás pirítóásra Verik azt el, miközben fejükön *cylinder kalap*, gomblyukukban szekfüvirág, szívükben Tavasz vagyon. A Rákóczi-út neve még *Kerepesi-ül* és divatos dolog a vasárnapi kirándulás a *Palotai Erdőbe*, mely a Páris melletti *Barbizon* és *Meudon* néhai királyi erdőinek pesti kispolgári pótja. A *Szimbolizmus* hajnala alig pirkad a pesti kávéházi Múza berkeiben: a *Newyork* Kávéházat csak most kezdik építeni. A Kávéházakban a *Jogászok* és *Mesterlegények* víg kedvvel agyabugyalják el egymást a dákókkal és az édes nők horgolt, bojtos *félkesztyűben* is édesek, mert a *hónapos szobákba* mint gömbölyded ifjú és víg Nagysádok suhannak fel. A Városnak nincs *múltja*, tehát gondja sincs, csak *jelene* van, tehát nevet, *jövője* fölött ugyanis a komoly császárszakállas Monarcha, *I. Ferenc József* Császár és Király atyailag örködik s ezéit a képével díszlő húszkoronás bankó Európa legjobb nemes valutája. Ezért van éjjel-nappal tárva-nyitva Budapest „*ötszáz Kávéházá*“-nak ezer ajtaja, melyeken át ifjú Költők, Piktörök, Újdondászok, Polgárok, Diákok, Kisnők és Nagynők örök, vidám tavaszesti Nagymenete tolong és az Ifjú Város önmagától megmámorosodott Kávéházi Kórusát zengi. A Menet élén azonban a fiatal *Heltai Jenő* a fiatal Város életörömeinek és mosolyának kávéházi Lantosdiákja.

Heltai Jenő nem a „pesti Utca“ Vi//on-ja és nem *Gringoire-ja*, mint némelyek hiszik és írják. *Villon* és *Gringoire* a középkorvégi és a Renaissance-ból a Korabaroc-ba áthajtó párisi Utca „Letört“-jei, ők „Déclassé“-k. *Supka* Gézának igaza van,³ hogy a „pesti Utcának“ még nem született meg a maga „*Villon*“-ja. Ám a kedves, kissé léha, kissé könnyelmű, de ízig „Pesti Fiatalember“ a legpestibb, a legelbájolóbb hangon a fiatal *Heltai Jenő* „Fűzfasíp“-ján szólalt meg. ő nevezte „Fűzfasíp“-nak vidám pest-budai furulyáját. E furulya pesti volt és magyar és az első hangot fújta. Friss, édes hangja a vidám Pesti Fűzfasíposok egész Céhét vont a maga után. E Céhnek — a Pesti Víg Muzsikások Céhének — *Heltai Jenő* volt

³ Pesti Parnasszus. Litteratura. 1934. XIII.

a Főcéhmestere. Sípja szava csábított Pesti Muzsikássá sok tehetséges fűzfásipos Fickót, akik a Mester nyomdokában szabadultak sípos Legénnyé és önállósodtak Mesterré, ha egy-néhányan meg is tagadták és le is tagadták tanító Mesterüket és ha néha hamis hangot fúvó Kontároknak is bizonyultak. *Heltai* Mester hervadhatlan érdeme, hogy ő fújta az első, igazán pesti Hangot.

Amit a fiatal *Heltai* Jenő írt, az majdnem mind a pesti Századvég alkonyatának kávéházi lámpafényében sugárzik. Ez az alkonyat a régi Irodalom alkonyata, de egyben e Kávéházi Lámpás az akkor születő Új Irodalom előestéjén a vajúdó Litteratura Nagysád szülésmesterei útja elébe utat világító Lámpás is. A még romantikus régi Pest az új magyar irodalmi Renaissance előestéjén valóban az új Andrassy-út és az új Körút új Kávéházainak lobogófényü gázlámpái alatt virrasztott. Eljött azonban a Reggel és egy irodalmi Kis Kávéház nyitott ablakán a fiatal *Heltai* Jenő ugrott ki a Kávéház kertje kerítésén át arra a kopár tarlóra, melyen akkor csak a beporosodott, tehetségtelen képzelet franciáskodó-nagyvilágiaszkodó *Bourget* és *Ohnei*-utánzatainak irodalmi Makart-csokrai és csak a *Jókai*, *Petőfi* és *Mikszáth* ragyogó tollaszárán rágódó egyéb „magyaroskodó“ népieskedők által papirosból csinált műnépies mürozmaringok porosodtak és tudálékosok által kiköltött fenkölt, pohos gombák dalmahodtak. *Heltai* vidám, friss írásai nem voltak sem franciáskodó üvegházi virágok, sem népies Müszarkalábak: figurái vidám városi, jó „Mákvirágok” voltak. Friss cigánykereket vetve perdültek ki a Kávéház nyitott ablakán a friss vakolat és az akácfaillat régi Májusában a pesti Aszfaltra. A pesti Boulevard virágai voltak, mégsem voltak Kávéházban kiagyalt Aszfaltvirágok és szobában költött „Szobaköltészet” penészvirágai sem. A frissen mázolt Város Sihederkorának mosolyai voltak. Néhai való jó Professzorunk, a nagyemlékezetű *Beöthy* Zsolt szellemi fiatalságára jellemző, hogy kezdettől kezdve nagyszerűeknek találta a fiatal *Heltai* írásait. Ezekről — később *Molnár* Ferenc és *Szép* Ernő írásairól — mindig a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott, noha e nyilatkozatai heves vitákra adtak alkalmat a *Continental Kávéház* Tudós Asztala mellett.⁴

⁴ *Diettrich* Vilmos tanár úr szóbeli közlése.

„*A Hét Sovány Esztendő*“ című kis vidám Regénye az egykorú „Pesti Bohém“ kávéházi Regénye, mely 1897-ben jelent meg, az *Ezredéves Országos Kiállítás*, vagyis a *Millennium* utáni évben, tehát „nagyon régen“. Akik a Regény bolondos Ifjaival egy korúak voltak és az akkori Pest fiatal mosolyát jelentő história boldog Figuráin nevettek: azok ma már hetvenedik életévük felé topognak. Azok az egykorú szakállas és morcos ítések, akik az *István főherceg* és a *Virágcsokor Vendégfogadó* sereskorsói és a *Continental Vendégfogadó* kávésfindzsái mellett homlokukat és szemöldökük szürkülő bozontját ráncba vonták a fiatal *Heltai* Jenő eme „léhasága“ és „kávéházisága“ fölött — valójában: tehetsége és fiatalossága fölött — ma már régen bevonultak az Irodalomtörténetbe. A máig fiatallelkű *Heltai* Jenő is bevonult oda az irodalmi Kávéházból, mellén egy színes magyar irodalmi múlt becsülete és a francia Becsületrend szalagjával, sőt azok is bevonultak ugyanoda, akik *Heltai* Jenő után jöttek, a magyar Irodalom ama „*Hét Kövér Esztendeje*“ során, amit 1907 után *Ady* Endre fellépése jelentett. *Heltai* Jenő ma is sokat ír kávéházi emlékezéseiről. Egykor a rég eltűnt régi Pest fiatal élete piros lüktetését írta Kávéházakról szóló irodalomná: ma emlékezéseit írja meg az Emlékké halkult egykori Ifjúságáról: a „Pesti Bohém“-ről.

A „*Hét Sovány Esztendő*“ a *Millennium* előtti legutolsó években, tehát 1894 táján játszódik le. Szó esik benne a *Feszty* Árpád által tervezett „*A Magyarok Bejövetele*“ című Kőrképről, mely 1894-ben ott készült a későbbi Szépművészeti Múzeum helyén, az Aréna-úton. A Regény egyik hőse, a Piktör is dolgozott azon. Hősi regényesség volt ez a Kőrkép, a *Millennium* ideje csodaszámba vette e nagy Diorámát. A késői népies Neoromanticizmus kedvelte a panorámás Naturalizmus népies valóságillúziókat adó teátrálítását, mely a magyar Hősi Époszt, a Honfoglalást festette meg. Ma ott búsul, odaszorulva a Kőrhinták és Csepűrágók sorába, a pesti Aljanép városvégi Mulatófertyáiban: egyéb ligeti Panorámák során. E Korszak ugyanis még regényeskedő volt: a vadonatúj Pesti Körút legjellemzőbb regényes Alakosa a „Kávéházi Bohém“ volt. Ez is nagy, ragyogó Páthoszból és a pesti kávéházi irodalmi Cigánysor panorámás kelléktárából stilizált tragikus és furcsa pesti látványosság volt, regényes is, mint a Kőrkép és ugyanolyan hősi is. Erről a pesti Figurinóról szól a „*Hét Sovány Esztendő*“. A „Bo-

hém“ az 1890-es években holtpontra jutott magyar Irodalom és Művészet regényes forradalmi Figurája volt: lélekben és öltözködése külső, utcai Heraldikájában is. Még nem tudta, hogy mit akar, tehát egyelőre csak ült a Kávéházakban estétől hajnalig és hajnaltól estig és — beszélt. Ez az időszak volt a végtelen Beszéd körüti „Nagy Korszaka“, mint *Michelet* szerint a francia-párisi 18. század volt a *Causerie* „Nagy Százada“. A „Pesti Bohém“ az irodalmi és művészeti laposság, meddőség és tehetetlen tehetségtelenség eme idején a Kávéházakban beszélt arról, hogy mit kellene csinálni? Csinálni azonban alig csinált valamit. Közben „borzas“ volt és életével *Henry Murger* „Les Bohémes“-jét mímelte. A Kávéházak éjszakaiban és hajnalaiban égő gázlámpák alatti végtelen Beszéd töltötte ki azt a süket hézagot, mely az 1890-re eltűnt *Régi Nemzedék* és az 1907-ben *Ady* Endrével jelentkező *Új Irodalom* között tátongott, mint valami dudvaverte, rozzant palánkos városi pusztatelek csöndje a még igen foghíjas és vakolatszágú pesti Nagykörúton, melyen 1894-ben úgyszólván még csak Kávéházak és csak üres telkek voltak. A Kávéházakban éber Ügynökök ültek, akik a semmiből is pénzt csináltak, valamint részben ébren álmodó, részben alvó Bohémek, akiknek kezén a Dárius király i kincse is semmivé lett. A telkeken szemétdombok, tj úkok és káposztafejek díszlettek: ámde a Kávésok már mustrálgatták e telkeket, ahova majdan házaikat építhetik fel. A kávéházi Bohémek ezalatt a „Sorsharagra“ esküdtek, melyről írva volt, hogy „a Költővel született egy anyaméhben“. De esküdtek a Feketekávéra, az Abszinte-re és az Új Művészetre és Irodalomra is: nagy nevekre, a Korszak irányait jelentőkre, amilyenek: *Stendhal*, *Flaubert*, *Rostand*, *Cséhuff*, *Gogoly*, *Gabriele D'Annunzio*, *Schopenhauer*, *Mauissant*, a két *Goncourt*, *Dosztojevszkij*, *Puskin*, *Echegaray*, *Zola*, *Renan*, *Tolsztoj*, *Böcklin*, *Segantini*, *Taine*, *Ibsen* és *Ermete Zacconi* voltak. Vagyis: esküdtek a Naturalizmusra, a Verizmusra és az Impresszionizmusra, a Romantizmusra: mert ifjak voltak. Tisztelték *Vajda* Jánost és *Reviczky* Gyulát is, akiket még ismertek a régi *Kammon*, a *Micsek* és a *Fiume* Kávéházából. És tisztelték a „*Barbizoniakat*“: *Millet*, *Corot* és *Paál* László neveit. Ez volt a végtelen Beszéd tárgya a régi Kávéházakban, mert ezekkel az Újromantikus nevekkel volt tele az *A Hét*, a Korszakot jelentő nagyszerű hetilap, melyet a kis,

szakállas, pöttöm emberke, Kiss József a *Centrál Kávéházban*, majd a *Múzeum Kávéházban* szerkesztett. Az *A Hét* minden Kávéházba járt, ami egymaga négyszáz előfizetőt jelentett. Ebből 1894-ben fenn lehetett tartani egy ilyen ragyogó lapot. A Bohém az *A Hét* papirosáról álmodta el magát a párisi *Louvre-ba* és a *Palais de Luxembourg-ba*, ahova szegénységében nem juthatott el. Mindamellett törekvő és emelkedni akaró volt, mint a *Murger* „Tehetséges Bohéme“-je, bár közülök igen sok veszett bele az akkori kisvonalú életbe, a Műbohémiség külsőségeibe, a Kávéházba, mely egyformán az Emelkedés és a Bukás, a Grandeur és a Décadence helye: a Kávéházregény szépirodalmi Szimbolikájában is, a Valóságban is.

A Bohém az *A Hét* szorgalmas olvasója és íróháza is volt, miközben viselete is a Neoromantizmus jegyében fogant. A pesti Bohém 1894-ben az Ezernyolcszáznegyvenes évek párisi Bohéme-jévé stilizálta önmagát a „Newyork Kávéház előtti“ korszakban, melyben a viselet Heraldikája: a Szokás Costumerie-je még olyan erős volt, hogy a pesti Körúton mindenkiről megismerhető volt, ki *Filozopter*, ki *Mezei Jogász*, ki falusi *Szolgabíró*, avagy *Ügynök*, egyetemi *Professor*, *Mészárosmester* avagy *Bérekocsislegény*? A *Főpincér* rangjábéli főpincéri angol pofaszakállat, a *Táblabíró* zsinóros Attilát és táblabírói Kossuthszakállat, a *Gigerli* pepitanadrágot, vastag zergeszarvas botot és „GigerliCotelle“-t viselt. *A. Pesti Bohém* Bohémhajat, Bohéminget, Bohémnadrágot, Bohémkabátot és Bohémleiket hordott, saját rangja és állapota szerintit. Süvege vagy Kürtőkalap, vagy az olasz kőfaragólegények elől élesre behajtott, óriási karimájú *Borsalino-Ja* volt, nyakkendője „á la Lavallière“ pillangó, avagy az ingmellet — jótékonyan — teljesen elfödő, tüvel megtüzött *Plastron* volt. Sokan gyakorlati okokból „fekete fehérenmüt“ viseltek: fekete ingen fekete gallért és kézelőt. Ez mindig „tisza“ volt, mert kezdetben is fekete volt már. A Bohém cipője hosszú, kecsgeorrú, *francia* cipő volt, nadrágja térdben bő, bokában szűk *francia* munkásnadrág, kávébarna „Corde“ bársonyból, zekéje ugyanilyen kék bársony, köpönyege a „Carbonaro“ utóda, — a francia Koldusköpönyeg — a *Pélerine* volt. Haja fürtös, a homlokbaomló „á la Musset“, vagy hosszú: „á la Montmartre“ volt. Bajusza „színésziesen“ borotvált, vagy hanyagul göndör, esetleg „á la Henry IV.“ francia volt. Minden *francia* volt eme új pesti *Parisisme* idején, mint egykor

a *Pillvaxban* és még előbb a *Márványoz Kávéházban*. Ehhez világfájdalmas, „érdekesen sápadt“ arc, mélabú és igen vékony bambusznádbot tartozott, illetl állandóan könyvet hordani és a gomblyukban — „á la Orsay“ — valamely egészen egyéni virágot. Nagyvilági Bohémek *Corylopsis*, *Ylang-Ylang*, *Vera Violetta* és *Eterna* illatokat használtak. A szivar a *Regalia Media* volt, melyet *Grillparzer Medea-ja* hatása alatt mindenki *Medea* néven nevezett. A cigaretta neve Cigarette volt és divatos volt a *Princesas*. (A Snob-ok ezt spanyol módra *Princsézasz*, a szabadelvűek bihariasan *Princesszasz* néven nevezték.) Virágozott a kurtaszárú „angol matrózpipa“ is. A silány *Berlinisme* akkori nyers porosz-orosz műveltségahabarékja es a nyírott „*Német bajusz*“ (melyet később „angol bajusz -nak nevezett a tudatlanság) még nem medvéskedett rá a Renaissance óta egyenes vonalban élő latin keresztelésű magyai Művelődésünkre, mint később. Kávéházainkban a Latin Genius volt még a hangadó: a *Pillvax* nagy franciás igézete még élt és a „Németet“ Bécsen át utálta mindenki és minden Kávéház, mint egykor *Bessenyei*, *Orczy Lőrinc*, *Gvadányi*, *Csokonai* és *Petőfi*. A franciás Bohémiség a Kávéházakban lakott, „Irodalmi Sonkát“ evett, a Kávét óriási talpaspohárból itta. A tragikus öntudat elvesztésére az Absynthe szolgált, mint mondani szokás volt: „az Agy ellen“. *Verlaine*, *Baudelaire* és *Rimbaud* „Zöld mérge“ akkor volt divatos Pesten. Divatban volt a jegelt, szalmaszálon szívott párisi Feketekávé, a *Mazagran* is. A Pincér — neve Pincellér és Pincnök is volt — a Kávé mellé ingyen adta az írópapírt, a „Kutyanyelvet“, amit később a *Newyork Kávéház* intézményesített. Így élt a Bohém a *Millennium*, a *Budapest* és a *Reutter Kávéházakban* az Opera körül, a *Műcsarnok Kávéházban* a Vörösmarty-utca sarkán, az olasz *Niccoletti-ben* az Oktogonon, az *Abbázia* körúti fertályán, a *Centrál-ban*, majd a *Baross-ban* a *Nemzeti Szalon-nak* máig a ház falán lévő olasz Rinascimento-modorú Házjegye alatt. Így élt a Bohém a *Fiume Kávéházban* és a *Muzeum-ban*, de az *Epreskerl* festő-szobrász művészgyarmata és a *Műcsarnok* vonzó körében a *Cairo-ban* is. Végül a Rottenbiller-utcán levő *Rotlenbiller Kávéházban* is, melyben *Heltai Jenő* jelen Regénye játszódik le. Ezt ő *Lisszabon Kávéház-nak* nevezi. A régi Kávéház máig áll, cégérneve később *Gladys* volt, ma *Ceylon*.

A Pesti Bohém belső lelki élete és külső viseleté élő tilta-

kozás volt minden ellen, amiben a Korszak nemesi és polgári élete, irodalma és művészete kifejeződött. A Bohém az „Új Város”-ban, a Körúton, a Boulevard-on lakott a Kávéházakban és a régi polgári-nemesi Belváros ellenlábasa volt. A Viselet 1890-ben még rendi-osztályos volt, az volt a *Pesti Bohém*, fentírott körúti franciásságú szerepét kifejező Jelmeze is. A *Pesti Bohém* süvege, nadrágja és malaclopó Tógája megcsúfolta az „Akadémikusok” kabátját, a *KajzerrokKot*: a Császárkabátot, a párisi Académie „Zöld Frac”-ja e pesti megfelelőjét. A *Borzas Haj* forradalmi csúfost mondott a „Vének Szakállára”, de a „Casino tagjaira”, a „Jólfésültekre” is, akik *Ohnet*, *Bourget* és *Marlitt* regényeinek tehetségtelen utánzóinál „hanyagul támaszkodtak a Kandalló párkányára, megsimogatták selymes barkójukat és leverték Habannah szivarjuk hamuját, illatos Moccát szürcsöltek, miközben a Báróné igéző pongyolában hevert a török szönyeges hencseren”. A Casino „Bárója” lenézte a „Körútiságot”, ez lenézte a „Bárót”. A Bohémé viseleté tüntetés volt a „Bácskai Dzsentrí”¹¹ és a „Sároost Svihák” irodalmi Figurái ellen is, melyeket az angol „Gentry”, az iparos-kereskedő Városi Nagypolgárság mivolta elemi félreértésével *Mikszáth* Kálmán és *Herczeg* Ferenc alkottak meg *Daudet* és *Dumas* nyomán a „Délvidéki gascogne-i Kisbárók” irodalmi Figuráiból és *Ohnet* párisi Vicomte-jaiból. A *Pesti Bohém* lázadó dacossággal ülte meg körúti Kávéházait, melyeket a „Gyurkovics fiúk” és „Dodó főhadnagy”: *Herczeg* Ferenc és *Pékár* Gyula fiatalkori irodalmi öntvényei és gyurmái megvetettek. Falu és Város, Belváros és „külvárosi” Körút, Pezsgő és Kávé, Báró és Bohém, Akadémizmus és „Körútiság”, azaz *Boulevardisme*, Szakáll és *Színészarc*, polgári-tudós Serház, nemesi Casino és Kávéház sohanem voltak ellenlábasaikkal mint az *Ady* Endre előtti évek eme gerjedő előidőiben, a pesti „Pre-Adyzmus” eme kávéházi időiben. A Kávéház 1890-ben még nem volt diadalmas támadó Fellegvár, nem volt büszke Parnassus és Olympus, mint 1910-ben az Adyzmus harcos idején. A *Newyork* „Karzata” ekkor még csak *Mentsvár* volt. A „*My House is my Castle*”: „A Házam a Várom!” büszke brit mondását ekkor váltotta át a Kávéházi Bohém az „*A Kávéházam a Várom!*” szólássá. Az Akadémizmus és a Casino irodalmi Gentleman-jai ekkor kezdték használni a „*Kávéházi Irodalom*”, az „*Aszfalt irodalma*”, a „*Borzasok*” harci Csata-

kiáltását, amire a Kávéház „szőrösszívű Akadémikusok“ és „lapátszakállú Vének“, „sörszagú Philosophusok“, valamint a „Játfésültek“ ellencsatakiáltásaival felelt. A Bohém a Kávé findzsái mellett szidta a „Biumenstökli“-ben serező Akadémikusokat, ezek Ser mellett szidták a „Kávéháziakat“. Íme: a Ser és Kávé ősrégi irodalmi Rangsor vitája. A „síma Parkett“ jelentette az irodalmi kávéházban a Casino és a Szalon világát, a Kávéház gúnyneve az „Aszfalt“-tál volt kapcsolatos, csakúgy, amint *Macaulay* írja a 17. századvégi London politikai, irodalmi és nagyvilági Kávéházairól, melyekben — mint láttuk — «.Round Head's», vagyis „Kerekfejű“ volt a vérszomjas Puritánusoknak, e bakóval dolgozó kávéházi „Kenetteljesek“-nek gúnyneve, mert hajukat sörtés-kurtára nyiratták. A „Swell“ viszont a párisias fekete vagy fehér kócból font Parókát viselő kávéházi *Dandy*-nek volt a Csúfosneve. Ha valaki egyszer majd megírja a magyar és pest-budai *Sobriquet*, a politikai, társadalmi, nemzetiségi és litterátusi Csúfnév történetét, tudni fogja, hogy ezek százados multúak és hogy mindig Viseletre, Ételre, Itálra, Szakállra vonatkoznak és egymás Serházait, Borházait és Kávéházait csúfolják százados hagyomány alapján, mint Jókai rajza 1861-ből, melyben a „Tigris Kávéház“ és az „Európa Kávéház“ politikusait pompás kávéházi zamatú célzással csúfolja ki.

Mivel pedig a heves Ifjúság nincsen meg szerelem nélkül: í?dnun]k kell, hogy a késői pesti körúti Újromanticizmus o ém-jének általában demokratikus volt a szerelme: ferenc-rosi Varrólánykák, Masamódlánykák: a pesti „Madinette“ és a véházi szőke Kasszatündér és a „tragikussorsú Perdita“ személye köré fonódott. *Vajda* János, *Reviczky* Gyula, *Makai* mii és *Szentessy* Gyula fejlesztették ki az erősen kávéházi veretű pesti *Perdita Költészet* és *Madinette Költészet* virágait.

zeknek a romantikus-dekadens hangulatait *Heltai* Jenő friss, egészséges életkedvű új *Madinette Költészete* váltotta le. A Szerelem azonban arisztokratikus is: ez az oka, hogy a Társadalmon kívül álló Kávéházi Bohém titokban a „Társaságbeli Nő“ után érzett tudatalatti, vagy tudatos el-felvágyódásokat. *Napoleon*, a Self-mademan, a szegény corsicai Ügyvédő tizenkilencedik fia Császárkisasszonyt kívánt, aki viszont utóbb a félszemű dragonyoskapitányt, *Neipperg* grófot vonta keblére és őt Principe e Dúca di Afon/enuowo-vá tette. Így a Pesti Bohém is,

aki e korszakban a „Szellem Kávéházi Napoleon“-ja volt, tehát igen gyakran telteklű és teltecsípőjű, karcsúbokájú „élveteg Báróné“-ról álmodott a Kávéházban. A Baronesse-ről, ki „*el-vált és Balzac-korú*“, vagyis „Harmincéves“, mint e Korszak harsány gömbölyűségű Szépségeszménye általában.

Az „érdekesen sápadt Bohém“ e korszakban a Kávéház „rideg Márványasztalára könyökölt“, a Puncs kék lángjaiba bámult, a „szende“ Varrólánykáról és „szomorú Kasszatündér-ről“ és a „bús éjszakai Perditáról“ irt, de ezeket gyakran elhagyta egy ilyesmire hajlamos, demokratakedvű, élvetegen dúskeblű, „illatos Bárónéért“, akiért elszakadt a Kávéháztól: a derék *Kávés*, a szorgos vén *Tűzilegény*, a filozófusi sarki *Hordár*, a vörösképű *Konfliskocsis*, a pofaszakállas *Főpincér*, az álmokat és terveket termő *Márványasztal* világától, ettől a tarka, kedves, furcsa „Kis Élet“-tői, illetőleg a „Szent Célok-tól“, mert a „Vágyak Óceánja“ vonzotta. A „Bárónő“ — a Valóságban és a Regényben — mindig megcsalta a Költőt egy jólfésült Báróval. A Költő ilyenkor mindig visszatért „az első szerelemhez“ a *Musset* „on revient“-je alapján, mely ekkor volt a legdivatosabb. Ezután feleségül vette a Kasszatündért, a Varrólánykát vagy a Modellt. Vagy is e korszak új Romanticizmusa idején odamódosult a régi *Novella Piccarresca*, hogy már a Kávéház jelentette a Bohém, az új *Piccarro* számára a tisztességes, rendes Bohémnek való „rendes rendetlen“ életet, a Kávéház mint „tiszttaerkölcsű eszményi Társadalom“, mint „eszményi Falu“ jelentkezett. A Varrólánykát, a Kasszatündérc, a Nyomdászlányt, a „Petite Femme“-ot e Korszak divatos-érzelmes Neoromanticizmusa „erkölcsösebb“-nek állította be, mint a „Grande Dame“-ot, a „Bárónét“. A Kávéház lett ebben a Bohém világnézletben a derék, rendes-rendetlen *Bas peuple*, a *Kisember* tiszta, falusias Világa: egy bájos kávéházi „Kis Élet“, mely mint boldogító, tiszta, egyszerű *Petite Vie* jelentkezett. *Tóth Béla valóban* feleségül vette a Kasszatündért, igen sokan vették feleségül a Modellt: a Korszak életében is végigcsinálta *Murger* párisi „Scenes de la Vie des Bohémes“-jét, Ezernyolcszáznegyven élő Romanticisme-jét, a *Café Jocus et Momus* és a *Café Flicoteaux* írott életét pesti valósággá fordítva át és vissza. A Pesti Bohém a „gonosz Bárónétól“ visszatért a „Pesti Midinette“, „Grisette“, a kis „Couturière“: a Varrólányka gömbölyű karjaiba, visszatért a Kávéházba, ahol a Barátok

**Az Ibrikforma
fejlődés-
története.**

A Baroc és az
Empire átmenete:
1800. Balról „Louis
XVI“ Baroc, jobb-
ról Empire. Őn.

Iparművészeti
Múzeum.

**Romantikus keleties-
kedő Forma.**

Rézműves munka,
„Trembleuse“ findsa. Új-
gótikus „Biedermeier“
fűl. 1850.

Magángyűjtemény.

**Romantikus
„Újbaroc“. 1870.**

Barocos angol Őn. —
Kobalt-arany „Neu-
Wien“: „Second-
Empire“ csésze.

Magángyűjtemény.

Herendi nyeles Ibrik.
1934.
Újbarokos, 1839-ből való forma.
Herend.

Herendi kávé Ibrik.
1934.
Újbarokos, 1839-ből való forma.
1934.
Herend.

Magyarosodás a Martius-
elő idején. 1832.
„Koronáziós Fínsa.“ Kobalt-
arany. „Neu-Wien“.
Nemzeti Múzeum.

örömrivalgással fogadták: a Kávéház „Petite Vie“-je legyőzte a „Grande Vie“-t, a társaságonkívüli hűséges Demimondaine a hűtlen Mondaine „Bárónőt¹¹. A Kávéház, az Álmodók és a Munka helye: a Műhely, a Céh ime karjaiba és ölébe fogadta vissza az elcsavargó Tékozló Fiút. Pompás „Irodalmi Sonkát¹¹ lett elébe és párolgó Kávét, mint a Bibliában és *Rembrandt* tábláin a Tékozló Fiú apja. A jó öreg Kávés, mint a Herberg Atyja fogadta vissza a Megtérőt. A szélcsap „pesti Musette¹¹ hű feleség lett, mosott a Bohémre, akit ezért a Kávéházban jutalmul felkeresett a *Szerencse*, melyet a Midinette-ből lett hű kis Feleség kontyon ragadott: szolgáló Házi Dsinnijé-vé tett. A Bohém nem lett silány Polgár, de az édes kis Feleség oldalán bevezett a Sikerbe. „*Beérkezett¹¹* lett és „*Bejutott*“ és „*Kijutotta a formáját*“, mint a kávéházi lóverseny Argot mondotta. A Bohémnek drága kisfiút szült a Hű Feleség és az ifjú Apa félig örülten a Boldogságtól rohant az újsággal a Kávéházba.

Ezt írta meg több kávéházi Bohémregényében *Heltai Jenő* és utána s nyomán sokan mások. Mi ez más, mint a „*Falusi Ember a Városi Kávéházban*“? Az ősi „*Falusi Embei¹¹* itt a „Kávéházi Ember¹¹, aki a Kávéházból lép ki a Nagyvilágba, ott boldogtalan lesz, már-már elvész, de jókor „visszatéi¹¹ az ő számára rendeltetett „rendes rendetlen életbe¹¹, a nem neki való Nagy Életből, a neki való Kis Életbe, a Kávéházba, ahol mint a paitra vetődött hal visszavetődve természetes elemébe — Kávéba — „kávéházi Anteus¹¹ módjára felemelkedik: a kávé-findzsából a Sikerbe. Nem a Polgárnő, a Nemesdáma, hanem a Midinette mellett. A Kávéházból elmegy a hűtlen Bohém és megtörtén odatér vissza: ez a Világ rendje, illetőleg: a Bohémvilág rendje. E gondolat, mint valami új pesti magyar *Novella Piccaresca* teljesül ki *Heltai Jenő* ragyogó pesti Bohémregényeiben. A Kávéházi Bohém, az „Új Piccarro¹¹, az új pesti kávéházi Koldusdiák, aki elvész, ha elhagyja lelki adottságaival adott környezetét, a Kávéházat és boldog lesz, ha oda visszatér. Ez a *Montesquieu* gondolatának pompás megfordította. *Heltai Jenő* volt az, aki genálisan észrevette, hogy a Nagyváros szívtelen vakolatházai között rejtőzködik egy lombos, narancsfás kis „Ideális Falu¹¹: a Kávéház. Ez a Gondolat ott van később *Kóbor Tamás*nál és *Molnár Ferenc Rendetlen Embere* nyilatkozataiban, melyek a „Nappali Város“-

ban megbúvó éjszakai Kávéház-falu-ról szólnak. A Város közepén van egy idillikus Falu: a Kávéház. A „fordított új Falusi Ember“ nem az igazi Faluból megy be az igazi Városba, mint a régi „Falusi Ember“, hanem a Város Cigányalvégeből, a Bohém, a Cigánynépség „Falubécséből“ megy be a Városba. A Nagyvilágba, mely szárnál a idegen, ahol megcsalják, meg-alázzák, kifosztják. *Heltai* Jenő is pompásan érezte meg a Kávéház Lelkét: az új Város Lelkét. Pontosan úgy érezte meg, mint *Montesquieu*, *Gvadányi* vagy *Balzac*. *Cigányország*: ez *Heltai* Jenő páisi veretű, pompásszemű látásában a Városalja, a Cigányalvég, a Városbécs: a Kávéház.- Ezért helyezi *Heltai* Jenő pompás városlátó érzéssel a „pesti Falubécsét“ — az új pesti *Quartier Latin-t*, *Montmartre-ot* és *Montparnasse-ot* — a *Lisszabon Kávéházba*: az új városi Felvégre, a szó történelmi értelmében is az „Aljanépség“ —jó magyar nevén az „Ónép“ — új „Pesti Bécsére“, a „Csikágó“ felvégi városi Határgyöpüjére, mely pontosan a középkori Pest „Bécs⁶“, a *Szent László Pusztá*, vagyis a *Küérbereke*, a *Város Kerülete*, vagyis a *Burgrunde*, azaz a 17. századvégi pesti Argot-ban *Burgundia* helyén épült fel.

Furcsa, hogy 1897-ben egy pesti „Kávéházi Poéta“ ösztönös látása pótolta a Városfertályok iránti érzéket, mely Pest zagyva-jöttment, hagyománytalan, törmelékes, sokrétű lakosságából ekkorra már kiveszett. A hagyománytisztelő polgári Bécsben élt a romantikus *Hernals*, *Oltakring* és *Hietzing*, vagyis a külváros városstílusának tudata. *Velence* máig érzi, mit jelent a számára *Chioggia*, *Párisban* külön régi Városköltészete van a Külvárosoknak, a Faubourg-oknak: *Meudon* erdője ott zöldül e Városköltészetben és *Charenton* már *Gringoire* és *Villon* óta a *Csavargó-költészet* városszépirodalmi helye, a Kávéházi Poéták írásaiban, de *Victor Hugo* „Toronyőr“-jében is. Valóban: a fiatal *Heltai* Jenő és az ő nyomán *Molnár* Ferenc, majd *Szép* Ernő fedezi fel a pesti Külvárosok Költészetét és ezt új „Városszépirodalmi Kis Műfaj“-já, a pesti-budai *Petite Littérature* bájos, üde sorozatainak előképévé írja meg, melyről vitathatatlanul megállapítható, hogy az ebben az új veretű formájában mint *Kávéházi Műfaj* jelentkezett elsőnek Városköltészetünk addig stílustalan, hagyománytalan, helyi Geniusai-

⁶ Bécs, valamely Ország, Város és Falu Alvége. V. ö. MM. és SS. és Rómer i. m.

tól és színeitől megfosztott mezőin. *Heltai* Jenő avatta fel a középkori *Küérbereket*: a *Szent László Pusztáját*, *Pestbécsét* és a középkori „Burgundiát”^{4*} a „Pesti Hóstya”⁴⁴ új költészete új, pesti Árkádiájává. Pestnek „Budapestté”¹¹ kellett előbb lennie, kisvárosi *Ruralitás-émak* városi *Urbanitás-sá*, kisvárosias *Contadinanza-jának* városi *Cittadinanza-vá* kellett előbb lennie, hogy megszülethessen a Külváros és a Tabán, általában a Város eme üde, friss, fiatalos, újromantikus magyar Városköltészete. *Csak* a Kávéházból látszhatott üdének az, ami *nem* kávéházi: a Városerdő és a Kültelek akácfái. Egy új kávéházi „Piccaro Költészet”⁴⁴ pesti hajnalhasadása ez: egy új Városi Utópia bontogatja szárnyait 1891 után. Az „Új Utópia helye a Kültelek. Szépségei: a vad Szabadság és az akácfák. Pagonya a Városliget. Lakói a kedves „társadalmonkivüliek”: a valódi Csirkefogók, vagyis a „Csibéz”-ek, továbbá „Írók, Költők, Színészek és egyéb Csirkefogók”, mint ezt *Heltai* Jenő 1910-ben e cím alatt írta meg. E vidám Kis Emberek — gyűjtőnevük a Bohémé: a Cigány — az egykori 18. századi „Kínai, Perzsa, Indiánus, Szerecsen, Török, Arabs”⁴⁴ és a későbbi „Csempész, Bandita, Betyár és a „Görög Szabadsághős, Bús Lengyel, Lovagi Magyar”⁴⁴ utódai, mint neoromantikus Életeszmények. Ezt a bruxellesi-pesti kávéházi vonatkozású Világbotrány 1898-ban pecsételte valósággá, mikor az Árpádházi *Crouy* de Chanel grófi és *Croy* d’Ulmen családdal vérrokon *Charaman-Chimay* herceg felesége, a dollármilliárdos Repcepogácsa-Király, Mr. Ward lánya, Clara megszöktette a párisi kávéházbéli cigányt, *Rigó* Jancsit, kinek neve máig él a Cigánysoron is, de mint cukrászsütemény neve is. E Városligeti Romanticizmus kezdeteit *Heltai* Jenő írásai jelentik: betetőzésük *Molnár* Ferenc „Liliom”-a és *Szép* Ernő „Lila Akác”-a.

A pesti Kültelek Költészete valóban valamelyes pesti kávéházi új Rousseauisme, mindenesetre a Pesthez tartozó „Vidék” Tájköltészete, új *Country Poetry*, melynek Hőse a *Country Gentleman* azonban nem a régi Faluköltészet régi Nemesembere, hanem az új pesti Bohém, a Kisember, esetleg városligeti Hintáslegény vagy más ilyen hasonló. A Rousseauisme-mel és a régi Faluköltészettel azért rokon ez az új Vidéknosztalgia, mert ezt is a Kávéházban álmodja el a Poéta.

„Vissza a természethez!“ — ez a szólam, a maga valós, egyszerű, kávéházi értelmében azt jelentette: „Ki a Kávéház belső szobájából a Kávéház elé, a Hüsælde nyeszlett narancsfái közé 1“ Távolabbi értelmében azt jelentette: „Ki a Kávéházból Meudon erdőibe, a Zöld Kávéházba!“ Még távolabbi értelemben ezt jelentette: „Ki a Kávéházból a Kávéházi Utópiában kiagyalt Kína, Perzsia, az Indiánus „Paul et Virginie“ amerikai Szigeteire, a Robinson Szigetére!“ Mindenüvé, amit *Voltaire*, *Bernardin de Saint-Pierre*, majd *Chateaubriand* álmodott meg valamely indiánus, vagy néger Szigetről 1 Ezek a Szigetek — mivel rettentő Sárgalázukat a Kávéház nem ismerte — a füstös Kávéház „Szigetecskéjéről“, a poros Citromfácskák közül szebbnek látszottak, mert messze voltak, mint a Romanticisme Délibábjai. Jellemző, hogy *Meudon* erdői máig viselik a „Robinson Szigete“, az *île de Robinson* nevét, ahova a párisi Diák és ifjú Babája ősi hagyomány és a Baedeker utasításai szerint, számárháton kocog ki és Kávóját — Voilá Rousseau! — a vén tölgyfák koronái között elhelyezett apró asztalkáknál issza! Minden Secessio vagyis Kivándorlás „kifelé“ történik: Coriolanus idején a római *Mons Sacer-re*, Csonkonai Vitéz Mihály és *Leyrer* József pesti kávéházi írásai idején a dunaparti Kávéház előtti „Promenade Erdőcskébe“.

A pesti Kávéházi Költő, a fiatal *Heltai* Jenő, a Bohém életét kiviszi az akkori Városvégére, a Rottenbiller-utca akácfái alá, a Városbécse eme Ruralitásába. Pesten nincs *Meudon* és nincs *Bois de Boulogne*, de van Városliget. A Pesti Bohém a Kőrútról nem a Belvárosba, nem a Dunapart új Promenádjára, hanem a Kültelekre vágyódik. *Szép* Ernő „Lila Akácá“-ban a pesti Ifjú a belvárosi *Korona Kávéházban* ülve egyetlen éjszakán mondja el barátjának városligeti Szerelme történetét: a Lányról, aki a városligeti lila akácok édes illatát: az Ifjúságot jelentette számára. A Poéta — íme — a Kávéházban álmodtatja el az álmot a Városligetről. *Millet*, *Monet*, *Manet*, *Corot* és *Paál* László — az egész francia Impressionisme — úgy költöztek ki a Boulevardról Barbizon Erdejébe, mint utóbb *Szinyei Meise* Pál nyomán a Kávéháziak Szolnokra, Nagybányára, Gödöllőre tettek „Secessio“-t. Újkori magyar művészettörténeti tény, hogy a magyar Impresszionizmus és Naturalizmus a pesti Kávéházakban születik meg. Az első nagy „Forradalom“ a *Nicoletti Kávéházban* zajlik le, amikor a Fiata-

lók a *Vén Kőrajzolóhoz* cégérezett korcsma, majd a *Baross*, végül a *M. L. É. N. K. Kávéház* és a *Polgár Kávéház* józsefvárosi világába csinálnak Secessió-t: az akácfás, külvárosias pesti kispolgári-diákos Quartier-be. A *M. I. É. N. K. Kávéház* 1909 óta máig viseli nevében ezt a ténytet: Magyar Impressionisták És Naturalisták Köre, ez a Művészettörténeti gyökerű kávéházi cégérnév eredete. A *Polgári Kávéházról Heltai* is ír, a *Baross Kávéház* fölött máig ott van a forradalmi kiválás, a „Secessio“ emléke: a *Nemzeti Szalon* első helyiségének Címere.⁶ A *Japán Kávéház* dísze *Lechner* Jenő és *Szinyei Merse* Pál képe. Kávéházi asztaluk nevét paraszti magyar virágocska adta: a *Muskátli*. A *Fiatalok*, a bölcs nagy Mester, a *Majális* és a *Pacsirta* kék ege, zöld füve öröknevű alkotója kávéházi Asztala mellől álmodták ki magukat a „Magyar Barbizon“-ba, de asztaluk mellől annak a városi Utcakertecskének a fáira láttak ki, melyet *Lechner* Mester szobra helyéül csak keserves harcok után tudtak kiverekedni a tanítványok.

Röviden: a Rousseauisme és a Romanticisme természet-álmai ott vannak a Kávéházból a Mezőre kivágyó Poéták írásai-ban, az Impresszionisták és Naturalisták kávéházi álmaiban, de *Heltai* Jenő íásaiban is. ő a *Kültelek* első poétája.

Mindebben a fiatal *Heltai* Jenő nem a „*Murger-t* utánozza“, mint ezt ama szakállas Philisteusok mondották 1897-ben, akik — *Schopenhauer* szavaival élve — a Természet utáni vágyódásuk-ban csak egy Serházi Kertig jutottak el. *Heltai* Jenő csak annyiban rokon *Murger-ve*}, hogy ő is fiatal volt és ő is egy Kávéház ablakán át kitekintve fedezte fel az új Város fiatalságának új Lelkét. Az ő nyomán fedezi fel az ő Kávéházi Asztala mellett a fiatal, ragyogó tehetségű *Molnár* Ferenc és *Szép* Ernő a Városfertyalokat és a Külvárost. A „*Liliom*“ ezekkel a szálakkal kapcsolódik *Heltai* Jenő Kávéházi Asztalához. A Tabán és Buda zöld Kiskorcsmaínak és Kis Kávéházainak felfedezése és Költészetük megjelenése mindezzel egykorú. *Murger* csak a Formát adta *Heltai* Jenő számára, mint *Gvadányi* tehetsége számára is csak köntös volt *Montesquieu* és az *Eipeldauer*.

⁶ „A Vén kőrajzolóhoz“ (Zum alten Steinzeichner) a *Morbíter Borház* a Tavaszmező (Frühlingsfeld) utcában, a később Jahny Vendégfogadó. — *Polgár Kávéház*: régi földszintes épülete helyén 1898-ban épült fel a mai *Otthon Kávéház* épülete.

Mindaz, amit itt elmondtunk, negyven esztendő távolságában és távlatában már mint valami „Kis Szellemtörténet“ adja meg a régi pesti *Kis Élet-ről* szóló bájos „Pesti Kis Regény“ szellemi környezetrajzát. Minden ott zajlik le a *Lisszabon Kávéház* büszke portugálos Cégérneve alatt. Furcsa, hogy utódában, a mai *Ceylon Kávéházban* még állanak az oszlopok és áll a Kávéház ama nyugodalmas Fertálya, ahol az egykori Bohémség aludt délelőtt. Furcsa, hogy találtunk ott egy pincért, aki spanyolul és portugálul beszél és „Buefios Noces, Seüor!“-ral köszönt. A nagy kerek, fehéreres márványasztalok még a régié, ám nem a „Bohém“ víg rivalgása harsog itt, hanem a Fuvaroscéh lármája és komoly sakkozók bábuinak koppanása és egy egészen keleties módon a Kávéházban dolgozó Borbélymester ollójának csattogása. A Kávéház máig a Kis Élet „Nagy Piacá“, melyen mint az ógörög Csarnokokban Kufárok között a vén Sokrates és az ifjú Platon: ott ül híveivel az apostoli szakállú *Kepes Ferenc*, *Schmitt Jenő* szellemi örököse. A sakkbábuk koppanásába a *Gnosis* görög mester-szavai csendülnek bele. Ostoros, csizmás fuvarosok, mint *Pietro Mascagni* „*Cavalleria Ruslicana*“-ja siciliai Alberghettojában a Templom előtt, Borbély, mint Isztambulban, Sakk, mint a *Café Régence-ben Lesage* és *Voltaire* éveiben és a *Philosophia*, mint *Don Cesare Beccaria* milánói Kávéházi Asztalánál. A *Lisszabon Kávéház* még él, de már nem fiatal.

*

Itt, a *Lisszabon Kávéházban* tanyáztak 1894-ben a Bohémek, az ifjú, pénztelen, néha mélabús, ám egyébként mindig vidám poéták, piktorok, szobrászok, muzsikuskok, kritikusok, író- és ujságírólegénjek és „egxéb Cigányok“. A Kávéházban „Női Zenekar“ és néha Cigány muzsikált. Az Ifjak, a „Fekete-kávé Lovagjai“, az Állatorvosi Akadémia diákjaival, a „Ló-technikusokkal“ dúló csatákat vívtak. Itt élték a lelkiekben oly dús, földiekben oly szegény, boldog Ifjúságot, annak „Hét sovány esztendejét“. E nevet egyébként *Ticza*, a bájos, ám tehetségtelen vörösszőkehajú Szininövendék adta hét rettentően szegény Lovagjának, az őt hódolva imádó Ifjaknak.

A Regény beletartozik abba a magyar regénysorozatba, melyet mint a Magyar Diákregény Sorozatát próbáltunk fel-

vázolni.⁷ *Heltainál* a párisi *Quartier Latin* gesztenyefás és platános, orgonabokros, hétszázéztendős múltú ódon Utcáinak helyébe a vakolat szagától friss, múlttalan pesti „Csikágó“ határgyepűje, a Rottenbiller-utca akácos, kültelki világa lép. *Heltai* a Pesti Ifjúság költészetét írta meg, tehát joggal szerepeltette a párisi *Café Jocus et Momus* és a *Clauserie des Lilas* pesti párjául a pesti Kültelek akkor még friss, fejlődő világa határszélén álló Kávéházat. A *Newyork Kávéházat* akkor még nem szerepeltethette a „pesti Bohém“ tanyájául, mert ez akkor még a Körút újdonsült Kispolgárságának volt szédületes pompájú, amerikai méretű tanyája. A „Pesti Bohém“ a Millennium előtt még nem költözött be a Kávéház „*Mély Viz*“ nevezetű alvilágába és a „*Karzat*“ nevezetű Montparnasse-ra, mint ezt *Hunyadi Sándor* 1935-ben megjelent „Szürve Habbal“ című kávéházi regényében írja meg.

A Párisból visszatérő fiatal *Heltai Jenő* 1896-ban az ódon párisi Bencés Kolostorból, az *Hôtel Cluny-höl* lett párisi város-történeti Múzeum gótikus Kolostora, kertje és vasrácsai igézetében, az Állatorvosi Főiskola kertjében a „Cluny“ párisi illúzióit találta meg. A bájos Kert a párisi Quartier Latin egyik legjellemzőbb helye. Sarkával átellenben ott volt a „Magyarok Kávéháza“, a *Café Cluny*, mely magyar újságjait külön falitáblán kellett és talán az egy etlen párisi Diákkávéház volt, mely a magyarok Párisban ismeretlen pesti kávéházi szokásait bevette és megtúrte: a *Cluny-ben* szabad volt hosszasan üldö-gélni, írni és aludni. Ide járt minden fiatal magyar 1890 és 1914 között: *Szabolcska Mihály*, *Színi Gyula*, *Szomorj Dezső*, *Ivánfi Jenő*, *Heltai Jenő*, majd *Oláh Gábor*, *Bodor Aladár*, *Orbók Loránd* és *Attila*, meg később *Márkus László*, *Kosztolányi Dezső* és *Szép Ernő* és „mindenki“. A párisi Kávéház fölé úgy borultak a Platánfák, mint a Lisszabon Kávéház fölé az Akácok. A Lótechnikusok kertje a *Jardin de Luxembourg* illúzióját is megadhatta. A *Café Cluny* előtt is, a *Lisszabon Kávéház* előtt is ott túlkölt, csilingelt és csörömpölt a Lóvasút. A *Café Cluny* emléke ott él *Heltai Jenő* 1932-ben írt „Párisi Kávéház“ című versében, de *Tristan Bernard* „Le petit Café“-jának tőle származó fordításában is. Mindez ott volt 1896-ban az Epreskert fái vonzókörében. A régi pesti Kálvária ide át-

⁷ S. S. Murger és Mayer-Förster magyar hatásai.

plántált remek bárók kövei az *Hotel Cluny* gótikájának illúzióit kelthették. Mindez kicsi, furcsa és kedvesen külvárosi volt itt a Kávéház körül. A Műtermekből kiszaladó bársonyzekés Piktorok, a közeli Legényegylet máig élő Herbergjéből az akkor még kékbéli vászonzubbonyt és mesterlegény sipkát viselő Mesterlegények és a Lótechnikusok nyüzsgése is párisi hangulatokat kelthetett. A Városliget a Montmartre lármáit és csirkefogóinak életét vetítette. A Szegényháztér kis kápolnájának harangja idecsilingelt és a Téren a Szegényház darócruhás Ispotályos Vénjei sütkéreztek. A Kávéház mögött egy serfőzház istállóinak, szénapadlásának és friss serének szaga kisvárosiaszkodott. A *Café Cluny* képzelt képébe átfolyt *Murger* Kávéházának, a *Café Jocus el Momus-nak* irodalmi emléke. „A Hét Sovány Esztendő“ ifjai itt-ott a „Scénes“ figuráira emlékeztetnek. „*Marcel a Festő*“¹¹ rokona *Heltai* festőjének, a „*Gránátos*“-nak. A muzsikus *Schaunard* rokona a „*Gitárosának*, a zeneszerzőnek. Ez a „Potifár felesége“ című operettjén úgy dolgozik évek óta, mint *Marcel* „Mózes Átkelése a Vöröstengeren“ című vásznán. *Szerdai* és *Gál* — a Poéta és az író — olyan lustán készítették a *Potifárné* szövegkönyvét, mint „*Rodolphe a Költő*“ a nagybátyja, a vidéki kályhászmester által rendelt tankölteményt a kályharakásról. *Ticza*, a tehetségtelen, de bájos színinövendék, *Macza* és *Viktória*, a Kassza-tündérek és a „Báróné“: *Musette*, *Mimi* és *Phémie* visszagrázása, a „pesti Midinette“ alakjai.

Ez a vidám „Kis Népség“ tombol a *Lisszabon* büszke portugál cégére alatt. Fiatal örömeiknek minden sekély, avagy bővizű patakja a Kávéházba torkol be, vagy árad ki ott. Az Ifjak társasága az „Izgatott Rókák“ nevet viseli. Ez a „Lapin ágii“ visszacsengése.⁸ Az Ifjoknak óriási terveik vannak, ezekről azonban csak beszélnek. Éjjel óriási történelmi vásznakat és drámákat beszélnek meg, majd hajnalig mulatnak a Kávéházban és délig ott alusznak, boldog álmukat a jó öreg Kelemen, a pincér őrzi, miközben a Kassza Tündérei a likörös palackok őrei. A Halál, e zord kaszás, rendes komoly fiú, nem Bohém, nem jár Kávéházba, hogy fülönfogja az embereket, tehát ott mindenki jókedvű. *Ticza*, a vöröshajú színinövendék odaköltözik a Festő műtermébe és boldog, mert kidobhatta a vén

⁸ „Fürge Házinyúl“, a híres Diák-Cabaret a Montmartre-on.

uzsorást, szerelmes, tehát a Festő ingeit mossa. Közben a Kávéházban a Dekadensekről folyik a vita s a vén bohém Kávés tizenhatféle likőrből készült csodálatos keverékkel vendégeli meg az ifjakat. Egy derék műértő házaló Handlé öt forintot megveszi a „Léda a Hattyú nélkül^{4*}” című vásznat, aminek nyomán hajnalig tartó rembrandti Eleusisi Ünnepet ül a Múterem és a Kávéház. Nagy szerelmek szövődnek a „Báróné” körül, akiről kiderül, hogy egy budai Kávéház kasszatüندére. Hajnalban a tüzilegény söpri ki az ifjakat a Kávéházból és méltósággal hinti szét a padlón a fűrészpport. Az ifjak a Csömöri-úti kiskorcsmába vonulnak, hol grófok és lóvasúti kocsisok hajnali törkölyt kortyolnak. A műterembe beköszönt a nyomor, a vén uzsorás megjelenik, de a kis Ticza hű marad. A Kávéházban megjelenik a nyomorgó ifjú Festő pártfogója, a Londonból hazaérkező világhírű öreg magyar festő. A hűtlen szélcsap „Báróné” egy vén gróf barátnője lesz, de az édes kis Ticza anyának érzi magát. A Festő boldogságában majd megőrül, komolyan kezd dolgozni és mire Ticza két gjömörű kis ikerrel ajándékozza meg, az öreg Mester segítségével befut a sikerbe, a készülő Körkép első festőmestere lesz, pap elé viszi a szeretőjét és külföldi tanulmányútra megy feleségestől és ikrestül. A Barátok öt forintot kaptak „kölcson” a Festőtől s visszamentek a „Lisszabon”-ba.

*

1910-ben megjelent „*Az Utolsó Bohém.*”⁹ című Regénye Cowper híres „Utolsó Mohikán”-ja címét váltogatja. Ez is *Murger-re* visszacsendülő, egy ébként teljesen eredeti, önálló pesti kávéházi Bohémregény. 1910-re a „régí Bohém” már csakugyan meghalt, eltűnt. Egykoi Costume-je és kávéházi élete is polgáríbb lett. Az „Új I odalom és Művészet” már megnyerte döntő csatáit, a „Newyork Kávéház” már diadalmas Olympus és Parnassus lett, a „Karzat” feketekávéja mellett hangos szóval ült Halottas Tort a leg} özött „Régí I odalom” fölött. A régí „Pesti Bohém” már csak megkéssett, időttévesztő Anakronizmus volt. Az óriási karimás „Kőfaragó” kalapot már csak az öregedő *Palágyi* Lajos viselte — holtáig, 1933-ig — az „utolsó” igazi „fekete inget” már csak *Balázs* Béla hordta, az

⁹ Budapest, 1910. A köztudat a közismert színészt, *Nyáray* Antalt — „Tónit” — kapcsolta össze az „Utolsó Bohém” jelzővel. *Nyáray* személyének semmi kapcsolata nincs *Heltai* e Regényével.

utolsó „Hosszú haj“ már csak a fiatal *Kassák* Lajos fején simult. Az „utolsó” *Lavalliére* máig csak *Móricz* Pál és *Battvai Zsillé* Kálmán gallérja alatt pillangóskodik nyáron fehér pötytyeivel, télen selyme feketeségével. A „Régi Bohém“ szerepében már csak az egészen „Zöldcsőrűek“ szenvedtek és azok a jómódú „Álbohémek“, akiknek e *Figurine*-jét maga *Henry Murger* írta meg a *Scénes* időtálló és helyetálló Előszavában. Ez a *Figurino* ott van az „Utolsó Bohém“-ben is a lipótvárosi Nagykereskedő furcsahajlamú fia, az Álmuzeikus személyében. Ez az a Korszak, meljben a *Bohém* szó erős jelentésváltozást szenvedett. *Bohémgyerek*: ez 1910-ben már valami költekező, éjszakázó polgári fiatalembert jelentett, aki Bankfiú vagy kis Irodatiszt volt. *Bohém-tanya*: ez egy kis züllött Artistakávéház volt a *Royal Orfeum* épületében, ahova az igazi, komoly Artisták, e hajnalban kelő, koránfekvő, polgári erény ü, szigorú életrendű újkori Gladiátorok a lábukat sem tették be, csak Álhirlapírók, mindkétoldali Selyemfiúk és ezek Patronusai. Ez a *Kis Kávéház* és a nagyváros Sepredéke foglalta le a maga számára a „Bohém“ nevezetet. Ez a *Kis Kávéház* is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az „igazi Bohém“ restelte a „Bohém“ elnevezést, mely a pesti Utcanyelvben ebben az időszakban lett Zavarosfejűt, Széltolót jelentő *Bochem-mc*. E *Bohém-tanya* a Newyork-ból kiszoruló Aljanépnek lett *Dépendanceja*: olyan volt, mint a berlini Puttkammer-Strasse züllött alj a kávéháza, melyekben a szédületes aránjú jellegzetes és hírhedt berlini mindkét nembeli Fonákság Vert tanyasátrat.

Heltai Jenő az „Utolsó Bohém“ életét már a diadalmas *Newyork Kávéházban* szerepelteti. Figurái is mások már: az egyik a *Szerencsés Bohém*, aki fölényes, cinikus, elszánt, élni akar, az életben biztosan eligazodik, mások kihasználta, nem romantikus, ő már az újveretű írói *Selfmade-man* alakja, akinek a számára a Kávéház csak átmeneti állomás, kezdéseinek ugródeszkája. Biztos ösztönnel akkor hagyja el a Kávéházat, mikor ennek a „*Secessio*“-jának ideje elkövetkezett. Kitér a Nő elől, élete ívelését nem törli meg valamely kisvonalú Házasságban amúgy is elsorvadó botor szerelem. Erős „*Kömíves Kelemen*“ ő, aki élete „*Dévavárát*“ felépíti és feláldozza a Nőt biztos céljainak, mint ezt *Kárpáti Aurél* ugyanezekben az időkben írta meg az ősi erdélyi Balladából a *Baross Kávéház* asztalánál, „*Kömíves Kelemen*“ című, a Nemzeti Színházban ugyan-

ezekben az időkben előadott drámájává. „Carpaccio“ — a fiatal *Kárpáti Aurél* — pontosan ugyanezekben az időkben hagyta el ifjonti Heraldikáját: göndör hosszú haját és kávébarna francia báreonyzekéjét. Az író 1910-ben már nem ivott *Absynthe-t*, alacsony angol gallérja alá angolos „Slips“ nyakkendőt kötött, mint minden polgári ifjú: alacsonysarkú „amerikai Csónakcipőben“ vitorlázott a Szerencse után, mely a boldog és gazdag időkben minden acélos tehetségeibe kitért a dús ölében tartott céda kincseit. A *Szerencsétlen Bohém* Keltáinál belezuhan a szerelembe, melyet házassággá vált át. Boldog lesz, de letöri a Család kicsi gondja, illetőleg érezhető, hogy *Heltai* így fogalmazza meg a *Szerencsétlen Bohém* alakját. Ez a Regém ben nem a Regény „dekadens*⁴ szellemét, hanem a közszellem eltolódását jelenti. *Heltai* már jól láthatta a Faluról feljött irodalmi Aranyásók, az irodalmi Kávéházak „Conquistadores“-einek, a Sikerbe fölényesen bevezető „Új Piccarro“-k anyagi és erkölcsi „Beérkezés“-ét. 1910-ben már voltak egykori „Bohémek⁴⁴, akiket a *Boulevardisme* letérített a Regénység száraz kenyérrel kövezett rögös útjairól. Ezek a „Szerencsések“ nem néztek már a Csillagok felé, tehát nem hágtak a Valóság sarába. Nem szobrot vártak holtuk után, ellenben pénzt, sok pénzt és ezt is azonnal. A tragikus Válaszúton ezek a „Szerencsések⁴⁴ a *Boulevardisme* ama „Aszfalti gy alogjárójára⁴⁴ tértek le, mely 1910-re már átvette a Casino-ban való írói érvényesülés egekor csúfolt „sima parkett“-je szerepét. Az egykori „Borzas Bohém⁴⁴ már „Jól fészült⁴⁴-té alakult át, már „Litterary Gentleman⁴⁴ lett, sima angolos hajával kíméletlen „Kerekftjü⁴⁴ lett: „Round Head“ volt, mint a *Macaulay* által leírt londoni kávéházi Puritánusok a „Gúny⁴⁴ és a „Vesézés⁴⁴ bakópallosával „végezte ki⁴⁴ a Karzat verpadján a „Concurrentiát⁴⁴. Sem varrólányka, sem „Báróné⁴⁴ után nem szaladt e „Szerencsés⁴⁴, ellenben „okosan⁴⁴ házasodott, vagy még okosabban „nem házasodott⁴⁴ és vagy „Maitresse⁴⁴-t tartott, vagy olyan „Nagy Színésznő⁴⁴ barátja lett, aki olyan Főember „Maitresse⁴⁴-e volt, aki a Főemberrel együtt toltta az „Ügyes Szerencsés⁴⁴ szekere rúdját. A Kávéházakban már többségben volt az „Okos Gyerek⁴⁴, a „Newyork“-ban ott tanyázott az „O. Gy. O. E.“: az *Okos Gyerekek Országos Egyesülete*, mely tréfás asztali Cégérnév már azt az új kávéházi Figurine-t jelentette, melyet a kültelek irányában elhajló Kávéházi Argot pontosan ugyanebben

az időben kezd *Tutista* néven nevezni. E *Tutista* az, aki a régi kávéházi *Biribi* és a *Tombola* egész Banco-ját besepri, övé a *Tutli*. Ezért lett neve *Tutista*. Ez a *Szerencsés Bohém*. Barátja az Ujságkirály, vagy ennek a Maitresse-e a Barátnője. Ennek a *Tutistá-nak* ellenképe a *Niemand*, a „Senki-semmi ember“: a *Nimolista*. E két Figurino-t *Molnár Ferenc* írja meg ugyanabban az évben. Ekkor jelenik meg a francia-párisi Argot szavából — a „Részvétet“ jelentő „Pitié“-bői és a „Pitoyable“-ból, ami „sajnálattraméltó, nyomorúságos, siralmas“ jelentésű — az egész Korszakot nagyszerűen jellemző pesti *Pitiáner* szó. A párisi *Petitesse-ból* — aljaemberség, apróemberség — lesz a pesti Utcanyelv *Petite*, *Petita* majd *Pepita* szava és a kicsinyiséget jelentő „*Ilyen fiatal!*“ kézmozdulat, valamint a „*Móric maga nekem ilyen fiatal!*“ Kabaré-dal. *Heltai Jenő* jól látta, hogyan hagyta el a Kávéházat *Mikszáth Kálmán* — a dunaparti „*Steingassner*“-t, a *Steingassner-Tömörkény István* nagybátyja Kávéházát, — hogyan vonult be a politikai Casino-ba, mely ott volt az egykori „*Két Kaszinó Káóéház*“, a „*Lloyd Kávéház*“ fölött. Jól látta, hogyan hagyta el a *Fiume Káóéház-at* az onnan felívelő *Herczeg Ferenc* és vonult be *Jókai* és *Mikszáth* nyomán a Kávéházból a *Nemesi Casino-ba*, a Politikába, a Képviselőségbe. Jól látta, hogyan hagyja el *Gárdonyi Géza* a Kávéházat és vonul el egri Tusculanumába. Jól látta, hogyan forgácsoló dik szét *Bródy Sándor* ragyogó tehetsége a Kávéházban. Látta, hogyan int búcsút *Lehár Ferenc* a „*Kokoska*“ komoly sikere után a komoly zene Múzsájának és hogyan hagyja ott *Kálmán Imre* a Szimfóniát az Operettért. Látta, hogy az „*Új Bohém*“ nem a Művészetért, hanem a Művészetből kíván és tud megélni, mint ezt már *Chopin* megjegyezte az 1840-es évek ama Ügyeseiről, akiket akkor kerített hatalmába az a Boulevardisme, melyet *Balzac* a *Palais Royal* Kávéházai-val kapcsolatban pontosan ugyanakkor írt meg. *Heltai Jenő* már olvasta Aurélien *Scholl* és Paul *Souday* cikkeit az új párisi Boulevardisme-ről, melyet e két ragyogó kritikai szellem a régi *Café Tortoni* szelleme után *Törtönisme-nek* is nevezett. A pesti Boulevard ott futott el a Newyork Kávéház előtt, mint ragadó, hatalmas folyam, melynek árjain tehetség és szemét együtt kavargott. Az *Erősek*, a *Szerencsések* úszói lettek e folyamnak: partot értek. A *Szerencsétlenek*, a *Gyöngék* belefúlladtak vagy megszöktek előle. Az Ugródeszka, melyről e folyamba fejjel

lehetett beleugrani vagy arról gyáván visszafordulni: a *Newyork* Karzata volt. Heltai ezt írja meg az „Utolsó Bohém“-ben.

A „Sorsharaggal egy anyaméhben születő¹¹ régi kávéházi Bohém helyébe már az „Arrivée“ lépett. Ezt a szót lehetett a legtöbbször hallani az Új Irodalom új lelkűvé átformálódott kávéházi új Berkeiben. Ezekben az időkben írta Lorsy Ernő ezt a mondást: „*A Kávéház olyan, mint a Politika: csak akkor lehet benne és általa szerencsét csinálni, ha az ember idejében ott hagyja!*“ Heltai Jenő már a „Hét Sovány Esztendő“-t is azzal fejezi be, hogy a Házasságba bevezető Piktör otthagyja a Kávéházat; a többieknek fejenként öt forintot ad: ezek ott ragadnak a „Café Lisszabon“-ban. „Az Utolsó Bohém“ mellől már elszalad a Nő: a *Szerencsés Bohém* külföldre utazik, egy kicsit elméláz a Kávéházban, sajnálja az eltűnt Ifjúságot, de nem ragad bele a Kávéházba. A *Szerencsétlen Bohém* beleragad a Házasságba, de kiesik a Kávéházból is. Az igazi Kalandos, az „igazi Bohém“, a *Szerencsés Bohém* kiéli a maga életét, a letörésre kijelentett *Szerencsétlen Bohém* leszürkülő tehetségeit felörlő boldogtalan-boldog Családapa lesz. Az igazi *Bravos*, a *Szerencsés Bohém* új Bravade-ra indul, a Kávéház ugródeszkája a Sikerbe lendíti fel. A csengő *Galette*, a párisi kávéházi Argot jó „Harminc Ezüst Pénze“ után fut, már nem töprengő kávéházi *Hamlet*, nem szerelembe belefuló kávéházi *Don Juan*, nem átokverte kávéházi *Bolygó Zsidó: Ahásveros*, nem szenvedő kávéházi „*Ifjú Werther*“, nem Intellectussal és Lírával megvertterhelt kávéházi „*Elátkozott Költő*“ avagy örök kávéházi „*Fausti Lélek*“: a Szelíd Hitvest feláldozza Fortuna kegyeiért. A *Szerencsétlen Bohém* féllelkű ember; nem harmonikusan tér meg a Feleséghez a Szerető után, mint a *Régi Bohém*, nem is úgy, mint *Doctor Faustus* józan Inasa, az Arany Középszer-t képviselő *Kasperle* a Bábjátékban, aki a vastag Gretchent veszi el feleségül és vagyont g\ újít, mikor a botor Nagy Álmodót elviszi az Ördög. *Heltainál* úgy jelentkezik az „Új Piccarro“, az „Új Perzsa“, mint aki a Kávéházban kitanulja a Boldogulás céhi műhelytitkait és faképnél hagyja a Kávéházat. *Murger* egykori Bohéme-je sem ragad benne a Kávéházban, de egy sóhaja mégis Van az „egykori Kávéház“ eltűnt Ifjúsága és Asztala felé’ Heltai *Szerencsés Bohémje* lírás emlékezések nélkül kél fel a Céh márványasztalától: a Lírát csak a Regényt megíró Költő érzi. *Heltai* itt ama új *Falusi Embert* írja meg, aki elszánt, biztos

tudatossággal, boldogulni akaró és tudó életösztönnel lép be a „Faluból a Nagyváros Kávéházába“, itt farba rúgja a Dicsőség nyeszlett babérijával kínálgatódzó keszeg Múzsákat és a Szerencse istenasszonyságát házvezető Directrice-évé teszi, nem magasztosul fel sem a Nyomorban és nem züllik el a Sikerben. Józan, ravasz Középszert vall, nem geniális, csak ügyes, de van stílusa, főleg Routine-ja van. Erénye a *Sagacité*: az Életben való ösztönös, biztos eligazodni tudás. Nem komor Bölcs, nem prédikál Erkölcsöt és Vizet, tehát nem Bort iszik, hanem *Bols* hollandus likőrjeit és *Pomméry* nemes nedűjét issza: okos fejét soha el nem veszejtő kortyokban. A Városból oly Faluba vonul el élete végén, melyben előzőleg birtokot szerzett. E „Falu“ esetleg egy kellemes Villa, hol azt a küldöttséget fogadja, mely számára valamely írói Akadémia babériját nyújtja át. A „Munka nemesít 1“ elvét oly értelemben vallja, hogy élete végén munkája Nemeslevelet jelent számára vagy legalább is valamely hasonló Consiliariusságot. E Faluban utólag megírja Emlékiratait, melyekben rendesen nyelves, szúrós Kulcsregényben, esetleg Pamphlet-ben maga figurázza ki az „Elmúlt Ifjúság Kávéházi Asztala“ osztályosait, ezután belép a Halhatatlanságba és az Irodalomtörténetbe. *Montes quieu-nek* ez is egy változatát jelenti, melyet az ügyes, okos, tudatos egykori *Falusi Ember* a maga életével írt meg, gondosan elrejtve rég elfelejtett Ifjúsága kávéházi eredőit. Ezeket letagadja és megtagadja, mint az egykori „Alanyi Költő“-t, önmaga kellemtelen emlékét. Ezt nem szívében, hanem szíve alatt, dúsan dalmahodó En-bombe-pointe-jében hordja.

*

Néhány apró, jelentéktelen „Murgerisme“ leszámításával ez a Regény is teljesen önálló, eredeti és teljesen pesti, illetőleg teljesen Kávéházi Regény: a Newyork Kávéházat írja meg, mely 1897 után már az Irodalom Kávéháza lett. *Liá/c* István, a szerencsés alanyi költő 1910-ben Párisban él, a *Krajczáros Igazság* tudósítója, ragyogó Riportokat ír darabonkint tizenöt koronáért: szenzációs színházi bemutatókról, képkiállításokról és sporteseményekről. Ezeket azonban sohasem látta „Párisi tudósítónk“, mert egy félreeső párisi Kis Kávéház márványasztalán írta azokat. Általában ki sem mozdult a Kávéházból s egy félesztendei ott ülés után jónak látta, hogy párisi tapaszt-

tatásai és emlékei révén előkelő helyet foglaljon el a *Chicago Kávéház* — ez a Newyork — tehetséges fiataljai gárdájában. Egy fillér nélkül érkezett meg Pestre, barátjánál, *Csontos Szigfrid* drámaírónál, a Szerencsétlen Bohém-nél kopogott be. Ez az ifjú „kora reggel“: délután két órakor még hajnali álmát aludta. A jóbarát húsz koronát kért „kölcson“ a házmestertől, ezután fejedelmi ebéd után barátjával habozás nélkül a *Chicago-ba* mentek. A Fekete Kávét óráján — ez Pesten a párisi „L'Heure de l'Absynthe“ megfelelője — itt gyülekeztek az irodalom jelesei. Minthogy ezt az órát kiki maga állapította meg, a Kávéház éjjel-nappal tömve volt fiatal és öreg tekintélyekkel, akik bodor füstfelhőkbe burkolózva, rendszeren fizetés nélkül távoztak a Kávéházból, A Karzaton tizenhárom óra hosszat kártyázó egyik „Jeles“ szabadjegyet adott az ifjoknak a Lóversenyre, hol a Szerencsétlen Bohém szerencsétlenségére tíz koronával másfélezer koronát nyert. A pénzt ugyanis a „Szerencsés Bohém“ vágta zsebre. Ugyanekkor megjelent a Szerelm is, *Sárvári Panni*, a szőke színművésznő személyében, ki is a Regény összes bonyodalmainak oka lett. A „Szerencsétlen“ drámaíró Panniba volt szerelmes, de ez a „Szerencsés“ alanyi Költővel ment el vacsorázni a budai Márványmenyecskéhez, kétfogatún, a drámaíró által nyert pénzen. A Szerencsétlen drámaíró bánatában beült a *Chicago-ba* és egy bontatlan üveg Chartreuse-t hozatott. „Cseppfolyós zöld ördög“ — mondotta és „Alkohol“ című verse kezdősorait szavalta:

Jöjj Alkohol, nagylelkű tündér, beteg szívek vigasztalója,
Áraszd a gyógyulás malasztját a legszegényebb álmodóra!

Hajnalban távozott: „*Volt hat feketém, negyven cigaretta és huszonkét pohár Chartreuse-öm. írja föl! A többi a magáé!*“ szólt a pincérhez. — *A többi?* — kérdezte a pincér kissé bambán. — „*No igen. A többi Chartreuse...*“ — felelte a drámaíró.

A Szerencsés Bohém a szerelem kelyhét szürcsölte, a Szerencsétlen Bohémet minden délután a Kávéház karzatán hányta a hab: dologba fogjon-e színházi előlegét ledolgozandó, avagy a lóversenyre menjen? A döntés nehezen esett, tehát kártyázni ült le a Költők közé. Estére megint elfogta a bánat, mert Panni most már végleg az ügyes alanyi költő lett. Egy

reggel a Szerencsétlen arra ébredt, hogy lakbértartozása fejében bútorait árverezik a „hiénák“. Csak szalmazsákját hagyták ott, ezt kávéházi billiárdalapon, óránkénti bérért bérelte ki az uzsorás háztulajdonos uzsorás bérencétől, a ház mestertől. Másnap kilakoltatták a lakásból. Mint hontalan bujdosó ült be a Kávéházba, ezalatt a szerencsés Költő előleghez jutva, kivette a lakást, amiről a drámaíró nem tudott. A nappalt a gőzfürdőben töltötte, délután találkozott a Költővel, aki a lakást megosztotta vele. Az ő volt lakását, mint Murger regényében a festő cselekedte a muzsikus lakásával. A drámaíró megvigasztalódott, elhatározta, hogy dolgozni fog. A Kávéházban elhatározták a Költővel, hogy közösen fognak operettszöveget írni. Egy belépővers azonnal megszületett a drámaíró agjában, most már csak zeneszerző kellett. Ebben az időben a zeneszerzők tömegesen ólálkodtak a *Chicago-ban*, jó librettóra várva lesve külön asztaloknál. „Zeneszerző habbal“: olyan zeneszerző volt, aki azonnal előleget adott a Költőknek a szövegkönyvre. *Zeneszerző hab nélkül* — az olyan zeneszerző volt, aki maga sem tudta kifizetni a feketéjét. A drámaíró így szólt a Főúrhoz: *Endre, egy zeneszerzői habbal!* A Főúr hozott azonnal egy gazdag ifjút, egy műtrágyagyár igazgatójának fiát, aki hazaszaladt és azonnal hozott derék jó atyja pénztárából ezer koronát, ő volt tudniillik az atyai Műtrágyaművek „megbízható“ pénztárosa. Sárvári Fanninak három nővére volt. Pannit a *Szerencsés Bohém* egy gyöngé pillanatában feleségül akarta venni, de Panni nem akart a Költő felesége lenni, nem akarta letörni a gondok közé a Költő tehetségeit. Kis húgáért feláldozta magát: elment Szentpétervárra táncosnőnek. A Szerencsés Költő egy rövid időre üresnek találta a világot, de hamar megvigasztalódott: kissé sajnó szívvel, de duzzadt tárcával Párisba utazott. A Szerencsétlen Bohém egy meggondolatlan pillanatban megkérte a kisebbik Sárvári-lány kezét és a következő pillanatban arra ébredt, hogy házasember. Házasságára való tekintettel harminc koronányi nagy összeget kapott előlegül a *Krajcáros Ujság-tól* és ezzel kezdte meg házasesetét. Mint „Bohém“ ezzel fejezte be pályafutását, ő volt az „Utolsó Bohém“.

A Regényben sokan három ismert színésznőnővére vélnék ráismerni. Sokszor cseng vissza a Regény alapgondolata és egy-egy jelenete a későbbi irodalomban. „A zeneszerző hab-

bal!“ számtalan változatban lett kávéházeredetű szállóige és könyveim.¹⁰

*

Harmadik kávéházi tárgyú Regénye az 1913-ban megjelent „*Jaguár*“! Ezt, mint az „*Utolsó Bohém*“ folytatását és mint a „*Hét Sovány Esztendő*“ -hoz tartozót szokás emlegetni, sőt a három Regényt mint Trilógiát is emlegetik. Valójában néhány név ismétlődésén kívül semmi köze az „*Utolsó Bohém*“-hez, legtávolabbról sem alkot Trilógiát.

A *Krajczáros Újság* szerkesztőségében, a *Chicago Kávéházban* vág is a *Newyork-ban* és egy józsefvárosi nőizzenekaros Kis Kávéházban, a „*Hableány*“-ban játszódik le. Hősei *Mák István*, az alanyi költő és *Csontos Szigfrid*, a drámaíró, főhőse a levitézlett kalandoséletű gróf, a volt huszár főhadnagy, a *Krajczáros Újság* munkatársa, gróf *MinDENISSZA*, pajtásai nyelvén a „*Jaguár*“. A *Krajczáros Újság-ot* egy derék uzsorás alapítja, aki ezen a réven jut városi hatalomhoz. A lap rosszul megv, már úgy van, hogy a Szerkesztőség tagjai állás nélkül maradnak, mire a *Jaguár* pokoli ötletű bűnügyi szenzációkat ag al ki, illetőleg hajt végre betörő és zsaroló fogásokkal. Ezekről elsőnek a *Krajczáros Újság* ad hírt és e réven fényesen fellendül. A végén kiderül, hogy a *Jaguár* mindezt a ravasz vén uzsoiás laptulajdonos tudtával csinálta: önzetlenül és pajtásai érdekében.

A Regény a régi „*Novella Piccaresca*“ új „*Csavargó Regém*“ változatát mutatja: a züllöttnek látszó „*Jaguár*“-ról kiderül, hogy drága, hű, önzetlen pajtás, igazi úr, noha barátai már-már azzal gyanúsították meg, hogy része van a gazságokban. A régi *Novella Piccaresca-ban* is így derül ki a Csavargóról, hogy különb, mint azok a Polgárok, kik üldözik. A Regény a Világháború előtt divatos lett újsütetű Rémmegény, a „*Detek-*

¹⁰ „Mese habbal!“.— Hunyadi Sándor 1935-ben megjelent Kávéházi Regénye: „Szürve habbal“. — Szép Ernő „Lila Akác“-a, „Man-ci“-ja is Szentpétervárra megy *Vengerká-nak*, mert nem akarja magához láncolni a fiatalembert, akit szeret. — Remenyik Sándor regényes írásának címe: *Mese habbal*. Budapest, 1934. — „Kávé, kávé, babkávé szürve habbal!“: *Szirmai* Albert sokáig élt háborúvégi Kávédicserő dalbetéte Gábor Andor szövegére a *Rinaldo Kapitány* című operettben.

tívregény“ új formájával a „Bohém“ élete rajzához is visszakanyarodik. Az amerikai vágású „erkölcsös Csavargóregény“ így kapcsolódik bele a késői Murger-veretű Regénybe.

Számunkra a *Jaguár-ban* szereplő két Kávéház régi képei érdekesek. Lapzárta után a *Chicago* a szerkesztőség tanyája, ott az „Aszfalkert“-ben. ötletek kiagyalására fanyar pezsgőt isznak a szerkesztő urak. *Agy ellen legjobb a pezsgő!* — mondja az életbölcse, illetőleg a *Jaguár*. Már az első pohár után is a legképtelenebb ötletek kavarogtak az Ifjak agyában a sülyedő *Krajcáros Újság* megmentésére. A *Jaguár* reggel hat óráig száz cigarettát szívott el az elkeseredett leánderek tövében, de a mentőötlet megszületett.

A pesti Bohémregénybe oltott amerikás Csavargóregény csavaros útjai elvezetnek a régi Teleki-tér egy züllött betörőkávémérésébe is: ide palánkokon és bódék eltolható falain át is el lehet jutni egy orgazda ószerész bünbarlangjából, illetőleg udvarokon át lehet menekülni annak, akit a Rendőrség hajszol. Rosszképü vénasszony itt a Gazda, ingujjra vetkőzött sötét alakok billiárdoznak és a bádogasztalkák mellett fuvarosok kártyáznak.

A Regényben szereplő másik Kávéház a Baross-utca és a Szűz-utca sarkán máig álló, melynek *Heliai* Jenő a Szűz-utca neve megváltoztatásával a „*Hableány Kávéház*“ nevet adja. Ez a Kis Kávéház *Gulácsy* Lajos életében szerepelt érdekes józsefvárosi művészvonalkozásai révén. *Heltai* az „Utolsó Bohém“-ben is szerepelteti a „*Hableány* alias Szűz“-utcát: itt lakik *Csontos* Szigfrid. A név utalás a Kávéházban muzsikáló Női Zenekar idült hölgy tagjaira, a szűzies „*Hableányokra*“, kik — mint *Aphrodite* Anadyomené a tenger habjaiból — kávéházi seres poharak habjai révén kelnek új életre. A szerencsétlen nők a „*Parasztbecsület*“-et nyúzzák a Regény által adott leírásban. Egy filozopterküllemű pápaszemes fiatalember újságot olvas az andalító zene hangjai mellett, egy szál disznókereskedő előtt már tíz üres sörösüveg áll, két boldogtalan jogász — a zenekar matrónáinak szerelmesei — pezsgőzik. A *Jaguár* hihetetlen számú pohárral issza a szilvóriumot. A női zenekar elnémul, három tündér a jogászokat, kettő a rácot fogja közre. *Heltai* kitűnően írja le a Kávéház hajnalodó hangulatát. „*A pincérek a falnak támasztva hátukat, alusznak, a Kaszírnö harisnyát köt, az idill tökéletes volt. Reggel*

volt, de a gázlámpák még pislogtak a Kávéházban. Milyen szomorú is egy ilyen Kávéház reggel! Ránehezedik az átvirrasztott éjszaka minden szennge és nyomorúsága, a Kávéház maga éppen olgan fáradt és meggyötört, mint azok az elkeseredett szegény bolondok, akik hajnalig mulattak benne. Innen mennek a mulatók a gőzfürdőbe. Ha szívük volna, a szegény gyűrött Kávéházat is magukkal vinnék. Itt ült a két ifjú, egy szerkesztő úr a szerelméről tartott előadást a másiknak, ki elernyedve, akarat nélkül hallgatta azt. Körülöttük söpörtek, nedves fűrészpórral hintették fel a padlót, a székeket az asztalokra állították fel. Az éjjeli Kaszirnőt felváltotta a nappali. A csendben a friss Kávé illata szálldosott. A züllött éjjeli Kávéház elváltozott rendes, derék nappali Kávéházzá. A József-körút ragyogó világosságban fürdött, mert a Nap felkelt. Az ifjak viszont lefeküdtek¹¹.

A három Regény sok hasonló kávéházi Bohémregényt termelt ki *Heltai* hatásának körzetében. Általában ő Volt az első, aki az írói-újságírói élet Műhelyromantikáját; a Szerkesztőség és az Újságíró kávéház életét szépirodalmilag örökítette meg. A *Bohémet* kétségtelenül ő avatta fel irodalmi Figurává. *Nádas Sándor* „Kávéház“-a genialis Muzsikusa is rokonságot tart *Heltai* Bohémjeivel, kiket *Heltai* úgy vitt be szépirodalmunkba, mint *Goldoni* a 18. századi Velence Kisembereit, a vidám *Basso popolo-t*.

Murger a Romantizmus Klasszikusa, Scénes-je *Nagy Regény*, mert Páris, „Nagy Nemzedéke“ idején született: *Balzac*, *Renan*, *Millet*, *Musset*, *Berlioz*, *Victor Hugo* fiatalsága idején. *Heltai* Jenő a régi Pest és az új Budapest élete határán, a régi és az új Irodalom határidőin indult el: kopár mezőkön, egy Kis Korszakban. „Kis Idők“ és „Kis Nemzedék“ idején nehéz dolog a Nagy Formákat vallani. *Heltai* Kisformákban írt, de ebben a legnagyobb lett.

*

Pompás humorú „Kis Életképei“, a sorozatokban megjelent „Kis Komédiák“ cím alatt számtalan változatban írják le a Világháború előtti Budapest Kávéházainak életét, a róma

¹¹ A „Jaguár“ alakja alatt mintha Farádi *Weress* Tibor császári és királyi Kamarás, a volt huszárcapitányból lett rokonszenves, tragikusan könnyelmű, tehetséges újságíró egykori alakja bújna meg.

„*Pasquino e Marforio*“ által megadott „Két Beszélgető“, illetőleg az ősi görög-római Dialogosz-nak a 18. században kávéházivá is lett, máig élő „Két kávéházi Beszélgető“ régi formájában is. A „Kis Komédiákéban gyakran szerepel a Pesti Polgárt megszemélyesítő „*Bernát, a közismert családapa*“¹¹. *Bernül, & pesti Kispolgár* derék, jó és gondos családapa. Beszélgetései főleg férji minőségére vonatkozó enyhén tragikomikus gondjai körül forognak. Gyermekes és fellengzős, ámde jó családanyai érzésű felesége sok kedvesen bolondos dolgot művei. *Bernát* a Kávéházban önti ki apró családi keserveit. *Bernát* az ősi velencei és délitáliai *Commedia a Soggetto Pantaleone*-ja, az „örök Férj“ pesti változatú Figurája: nem tragikus és nem komikus alak, békebeli pesti Férj és Családapa, aki mindig a fületövét vakarja a Kávéházban a befőttkészítés és nyaralás ama apró bajai fölött, mel ekbe kedves neje önagsága keveri. *Heltai* „Kis Komédiákénak nevezte e pompás Karcolatait, melyek közül sokat a pesti élet derűs földszintjén, a Kávéházban játszát el, a „Műfaj“ örökéletű nagv szabványát mesteri móddal színesítve új és egyéni látásával.¹² Ezeknek a tréfás *Humorka* és *Gunyorka* neve is a Mestertől származik, csakú y mint a *Mozi* szó is.

A „*Nyári emberek*“-ben „*Bernát a Kávéházban találkozik egy ismerőssel*“. Feje fő a nyaralás rémségeitől. A beszélgetést „*A Férj*“ és a „*Jó Ismerős*“ folytatja. Kiderül, hogy mindketten kölcsönösen azt a fertelmes lakást vették ki nyárára, melyet kölcsönösen az elmúlt nyárról ismernek: *Bernát Bivalyfüredről*, az *Ismerős Szúnyogtelepről*. A „*Szúnyogok*“-ban „*Bernát a közismert nyaraló és családapa*“ egy barátjával találkozik a Kávéházban. Elmondja, hogy Bivalyfüreden agyonmarták a szúnyogok, mire — tudva, hogy a gaz szúnyog az édesvérü ember kedvelője, egy cukorbeteg embert szerződtetett, de a szúnyogok nem ezt, hanem őt marták félholtra.

A „*Bernát Pesten hál*“ nagyszerűen jellemző pesti nyári kávéházi história. *Bernát* — mint derék, becsületes nyári szalmaözvegy, szombaton este lekési az utolsó vicinálist, nem mehet haza kedves nejéhez, viszont vasárnap reggel pontosan kilenc órára rendkívül fontos üzleti dolga van Pesten. A pesti lakás kulcsát Bivalyfüreden felejtette. Kínjában beül egy

¹² Kis Komédiák egy székesfővárosi polgár életéből. Budapest, 1913. 20. 35. stb.

„fényesen kivilágított Kávéházba“, amikor eszébe villan, hogy nincsen tiszta gallérja sem! Hol fog ő vasárnap reggel „negyvennégyes“ gallért keríteni? Mint mentőangyalka jelenik meg a Kávéházban barátja, az Újságíró. *Bernátot* „kényelmes“ otthonába meginvitálja, hercegi kiszolgálásról és tiszta gallérról, főleg és első sorban pontos időben való felköltésről kezeskedik. *Bernát* boldog. A gyónj örü pesti nyári éjszakában felébred elnyomott egykori ifjonti diákvirtusa, újra ifjú, gondtalan Szalmaözvegynek érzi magát! Egy kicsinyke pohárka pezsgőre vágyódik, ebből azonban rövidesen négy üveg lesz. *Bernát* nekilendül, pompásan mulat, fizet, konflison mennek az Újságíróhoz „haza“. Itt rémséges csalódások érik a szerencsétlen Családatyát. Rettenetesen kemény, rövid és keskeny díványon kuccrog, délelőtt fél tizenegykor ébred és mindennek tetejébe az Újságírónak csak harminchetes gallérja van! Ráadásul még gombos cipőjét sem tudja begombolni, mert az Újságíró nem találja a cipőgombolóját! *Bernát* kótyagos fejjel félőrülten rohan el a sürgős találkozásra, melyről természetesen lekéselt. *Bernát-tal* is egész kis irodalmi Lkolát teremtett *Heltai*, főleg a vidéki-falusi nyaralás pogány mizériái leírásairól szólókkal. A tragikomikus *Nyaralási Levél* valóságos ujságírodalmi-kisirodalmi és nyaranta kötelező „Kis Műfaj“ módjára él máig.

Az „*Egy operette története*“¹³ az *Az Utolsó Bohém-et* írja át *Kis Komédiává*, illetőleg párbeszédés formára.¹³ Ez is a „közismert irodalmi Kávéházbari“, a *Newyork-ban* kezdődik. Az ismert „hazai jeles“ már a harmadik feketét szörpöli, mikor a „Második jeles“ megjelenik és felveti az ötletet: írjanak együtt egy operette-szöveget. A Jelesek a pincéernél itt is egy zeneszerzőt „rendelnek“. A pincér zavarban van, mert „az összes zeneszerzők kézben vannak“. A darab nagynehezen megszületik a Kávéházban, majd nagynehezen megírják, de a bemutaton megbukik. Másnap újból kezdődik a Kávéházban a darabszülés.

A „*Két úr a Kávéházban*“ alcímű többi *Kis Komédia* is kávéházi jeleneteket ír meg. Az egyik filozófusi hajlamú úr a másiknak az élet bajait gyógyító szerelmet ajánlja orvosszerűl, mire az első úr arra kéri a másikat, hogy gyógyító szerelem céljából azt a csinos, zöldkalapos, kis barna nőt ott a máso-

¹³ Kis Komédiák, Bp. (é. n.)

dik ablaknál sürgősen mutassa be neki. A Bölcs zavarba jön, mert a kis barna az ő kedves neje önagysága. A Komédia komikuma abban a régi témában rejlik, mely szerint a Kávéház nagy nyilvánosságában a félreértések és félreismerések igen gyakoriak. Az „*A legújabb bacillus*“-ban arról beszélget a két kávéházi úr, hogy egy tudós orvos a kávéházi kártyaszobákban található kártyabacillusból kitenyészttette a kártyaszennvedélyt okozó bacillustörzset. Az összes Kávéházakban dühöngő kártyaszennvedély okozó kórságnak ez a bacillus az oka.

A „*Vasárnapi spor*“-ban *Hellai* kicsúfolja a Háború előtti kávéházi sportolókat. Az egyik „Kávéházi Beszélgető“ ugyanis kijelenti, hogy a Sportférfiúnak felesleges a Kávéházból kimozdulnia, mert ott izgulhat az ember a legolcsóbban és legkényelmesebben a vasárnap délutáni sporteseményeken. A Főpincér, aki Alagon volt érdekelve, az alagi versenyeredményekről számolt be félóránként, a Markőr ugyanezt tette az ügetőre nézve, a Pikkoló pontos értesüléseket hozott a Franzstadt mérkőzéseiről. Az ember így a Kávéházban ülve, üzheti az előnyös és jutányos ülősportot.

A Világháború előtti nagy budapesti építkezéseket, illetőleg a házépítetők versengését csúfolja meg „*Nemes verseny, vagy a tökéletes ház*“ című jóízű tréfák.¹⁴ Két szomszéd háziúr egymásra licitált ama pompás kedvezmények keltetésével, melyeket hön szeretett kedves lakóiknak voltak nyújtandók. Épülő házaikon öles betűk hirdették e jókat. *Kövéri* úr ezzel kezdte: „*Hall, olvasószoba, városi és házitelefon, lift, cselédlift, Vacuum-Cleaner a házban*“.

Soványt úr ráduplázott: fentiekén kívül teherliftet, hideg és meleg vizet és szabad tapétaválasztást ígért.

Kövéri úr ezt megtriplázta: interurbán telefont és gázfűtésű fürdőszobát ígért, ezenkívül kiírta: „*Vendéglő, Kávéház, mézsáros, hentes, fűszeres és gyógyszertár a házban*“.

Soványt erre ügyvédet, orvost, közjegyzőt és mozit ígért háza jövőendő lakóinak.

Kövéri alig bírta irammal: de izraelita imaházat és koporsó-raktárt ígért rá. *Soványinak* ekkor lángeszű ötlete támadt: kiírta, hogy az ő házában mi tesz és ráadásul kiírta ezt is:

¹⁴ Lim-lom. Bpest, 1913. (Magyar Könyvtár 762—763. sz.)

„Kávéház, vendéglő, fűszeres, izraelita imaház és koporsóraktár két lépésnyire a szomszéd házban.“

A „Kávéházi idill“ a közismeretes és közutálatos kávéházi ujságtolvajt járhatja pórul. Egy úr alattomosan lapokat tép ki a *L' Illustration-hól*. Szomszédja lecsap a tolvajra: ő a francia lap „subabonománsa“, vagyis alelőfizetője. övé a lap a hét végén, tehát parázs botránnyal fenyegetődzik. A megszeppent tolvaj átveszi a „subabonomát“ húsz koronával. A károsult dühösen távozik. Egy perc múlva kisül, *hogy a „subabonáns“ szélhámos volt*, eleddig sohasem látták a Kávéházban 1 így bűnhődik a tolvaj!

A „*Takarékosság*“ arról az asszonyról szóló Csúfos, aki a Kávéházból hazaviszi a megtakarított és szegény férje szájától elvont cukrot, amivel rettentő összegekben károsítja meg szegény, szerencsétlen férjét. A boldog ifjú férj ugyanis kedves ifjú nejevel Párisba ment nászútra. Az ifjú hitves mindenütt összegyűjtötte a cukrot, Münchenben már 65, Strassburgban 601 kockacukra volt az édesnek, ki a háztartás súlyos gondjait így enyhíté. Párisba megérkezve, öt korona ára cukrot kapart össze a gondos, hü hitves, ám a gaz gall Vámos ott elvette a cukrot és 200 frank büntetést rótt az ifjú férjre. Így az 5 korona ára cukor csekélyke 270 koronába került, mert mintegy 70 korona kávéházi költség is benne volt a réven megtérült, a vámon elveszett kávéházi cukorban, nem is szólva arról, hogy a szerencsétlen ifjú férj az egész úton keserű Kávét ivott.

1913-ban megjelent *Fűzfasíp*¹⁴ című kötete 1910 óta írt verses Karcolatait gyűjti össze. Ezek is stílust teremtettek: ötleteit számtalan másolatban, utánzásban, utánpótlásban és plágiumban találjuk meg az egykorú, a későbbi és a mai Kisirodalomban.

A *Tavaszi* a régi „Tavaszi Dal“ nevezetű, kötelező aktualitású kisirodaimi formát csúfolja ki. A „Tavaszi rigmust“, melyet a lapok alkalmi költőjének meteorológiai pontossággal kellett szállítani. „*A napsugár kószálva jár a házsorok között. És a legfrissebb zöldbe öltözött pesti fák alatt andalogva halad a sétáló közönség.*“ Pestre beköszöntött a Tavasz, a Költő azonban

¹⁴ Fűzfasíp. Bpest. 1913. A Nyugat kiadása.

egyúttal gondterhelt nyárspolgár, pesti családapa, tehát kínjában így dalol:

Egy Kávéháznak ablakába' ülök, mogorván, buta kába
 Fejjel szegény poéta én ...
 S mert a Tavasz, mint téma is örök:
 Világos, hogy most róla körmölök
 És meghatott sorokat írok rólatok:
 Tavaszi gyönyörök I

A Poéta és a Nyárspolgár hajbakap egymással a kávéházi asztalnál, a tavaszi hangulat ugyanis azt jelenti, hogy a szegény pesti Költő drága neje önagj ságának tavaszi kalap, ruha és cipő kell, a hat gyereknek pedig hatszor ennyi.

A „*Dal az indiánokról*”¹ a Vad Nyugat rézbőrű fiáról, „Bövény Vilmos”-ról, vágj is *Captain Buffalo* Bi/Z-ről dalol. E vad lovas ugyanis 1913-ban a Tattersalban mutogatta magát egy hétig. Az indiánus azonban szintén ember: „*az indiáni pálya a szórakozást ki nem zárja*”, Buffalo Bill sorba járja a pesti korcsmákat, onnan, jó pesti szokás szerint

... az indiánus egy vidám kis Kávéházba megy,
 A Vad Nyugat Fia nem dőre, tehát ott áttér a likőrre,
 majd jó pesti szokás szerint egy kis nőre tér át.

„A *Humorista*” című vers leírja a szegény, szerencsétlen pesti humorista rögzös pályáját:

Midőn a humorista reggel tizenkét óra tájban felkel,
 Azonnal egy kis cikket forral és nyakonönti friss humorral,
 Kissé a Kávéházba elmén, ujjal mutatnak ottan rája:
 Jóságos ég, be' ronda pálya I
 A Kávéházban megebédél s ha elkészült a feketével...
 Hogy könnyítsen a fáradt elmén, egy másik Kávéházba elmén.

A tollat rágja, az agya zúg, a tolla reszket, míg azt a rongyos humoreszket az agya mély éből kivájja, mert: „*kell a humor reggelre holnap a sok-sok nyájas olvasónak, ki a kávéhoz megkívánja, jóságos ég, be ronda pálya 1*”

A végén, mikor a keserves humoros írás végre elkészült

örvendve tolla győzedelmén, egy végső Kávéházba elmén,
 Pilláit ott álomra zárja: jóságos ég, be' ronda pálya I

Párisban a Bois de Boulogne előkelő kerti kávéházai első-sorban a régi, híres olasz Kávéház, a *Catalan* jelentette a dél-előtti és koradélutáni „Vie Mondaine“-t. Pesten a svájci „Grison-francia“ Kávésok ősi országútján az újabb időkben bevándorolt Monsieur Henry *Gerbeaud* Café-Confiserie-je jelentette a nagyvilágiságot. Sok kabarédal csúfolta ki az itt tanyázó úrhatnám polgárasszonyokat, akárcsak *Goldoni* idejében, a barokk Velencében. *Heltai* is megzengi a „Tökéletes Feleséget“: fején kétméteres kalap, ez alatt sok-sok hamis fürt és a fülében mogyorónyi hamis buton.

A gyereket Bonne neveli, ő zsúrgondokkal van teli,
 öt órakor, hacsak lehet, teázni Gerbeaudhoz siet.
 Ott ül egy sorba vele még: húsztökéletes feleség!
 A kedves férje ezalatt, úgy fárad, izzad, mint a vad,
 A sok adósság kergeti s belőle lassan kiszedi
 A szívet, májat és vesét: a Tökéletes Feleség 1

Az 1800-as évek első felében az öreg *Czuczor* Gergely ugyanígy írta meg a bolognai ölebecskéjét Kávével és kaláccsal tömő, apró gyermekeit elhanyagoló pesti Dámát. Ugyanezt írta meg 1846-ban *Nagy Ignác* is. A téma valóban „örök“, mert az *Úrhatnám Pólyámé* figurája is örök.

Heltai ezután a szegény pesti Polgár újesztendei gondjait énekeli meg. Ez is „örök témája“ lett a pesti *Pelite Liitérature*-nek. *Szép Ernő*, *Gábor Andor*, *Karinthy Frigyes* és mások, utánuk újabb mások százszor megírták ezt ugyanígy, máig. A szerencsétlen Polgárt ugyanis Újesztendő hajnalán borraivalóban koppasztja meg mindenki. A házmester, vice, lapkihordó, levélhordó, kéményseprő, fűszeresinas, tejes, cselédszerző, a vörös-sipkás sarki hordár, klubszolga, mosónő, borbélylegény és taxiskocsis végtelen sora után a Kávéház mohó népei jönnek, mint egy „pesti Cri“ sorozata:

Pincér nem egy, de tíz, de húszt, belőled egy kis pénzt kihúz,
 A helyes illemhelyes néne térólad egy kis pénzt kefél le.

A „*Koldus*“-ban kiderül, hogy csak az izzadva dolgozó kávéházi *Költő* koldus Pesten, az igazi hivatásos koldus azonban komoly polgári jövedelmű férfiú, mint ez egy Kávéház ablakából nézve kiderül. A *Költő* ott rágta tollát és marta agját, hogy egy verset kiszorítson abból

»egy téli délután, mikor unottan és bután
 semmittevésben elmerültem s munkát hajhászó lázban
 A Kávéházam ablakában ültem
 És megható témákra vadásztam: a véletlen, a költők kegyes atyja
 Egy koldust állított az ablakom elé: a szívem megdobbán belé!«

Négy órától estig leány, asszony, férfi, ifjú, gyermek, agg, kisúr, nagyúr, biciklista, gyalogjáró, gróf, báró, bölcs, számár, tanár, soffőr, pénzügyőr, vivőr, szücsök, pékek, zenedei növendékek mind adtak egy krajcárt a ravasz, szorgalmasan dolgozó kávéházi koldusnak, amiből

világos volt az eset: a koldus húsz koronát keresett,
 Éppen annyit, mint én,
 Mert én azalatt versesen, keservesen, a kenyereket megkerestem szintén.

A „*Nyári Múzsza*“ csúfondárosan zengi meg a pesti Éj szaka szerelmeseit, akik a csendben, a csillagsugáros Éj sötét palástja alatt álmodoznak a Kávéház üde bokrai alatt, miközben a Soroksári-út felől durva ökörhajcsárok fütykösei puffognak a hajtás ökrei bordáin. E kép jellegzetessége volt a régi pesti éjszakának, megírta *Molnár* Ferenc és *Kárpáti* Aurél is, mint a távoli Falu, a Puszta hangjait a Város éjszakájában. A „*Nyári Múzsza*“⁴⁴ tehát így énekelteti a nyári Költőt:

A csöndes nyári éjszakában egy ökörcsorda megy tova,
 Megy rendületlen bizalommal, mivel nem tudja, hogy hova...
 Én a Kávéház ablakából nézem a díszes sereget,
 Mely néha föl a csillagokhoz keserves bögést ereget,
 Igen, a Kávéházban ülni, szép e multság szerfölött,
 Amíg a hűvös limonádét szalmán keresztül szürcsölöd.

A kegyes Sors tudniillik mindig juttat egy szalmaszálát a vízbefulónak is, a limonádét szürcsölgetőnek is.

A Nyári Poéta megénekeli a régi pesti szólámat, mely szerint a legkellemesebben Pesten lehet nyaralni. Ez *Heltai* Jenőnek kedves témája volt mindig. A „*Pesti Nyaralás*“⁴⁴ azt mondja, hogy legjobb a nyaralás a pesti Kávéházban.

Míg más a méregdrága Tatra nyájas virányán andalog:
 Én Budapesten nyaralok l
 Míg mást a Balatonba visznek az ott fürdőző angyalok:
 Én Budapesten nyaralok l

Nappal a Kávéházban ülök, éjjel kísétálok gyalog:
 Én Budapesten nyaralok!
 Több fényűzést nem engednek meg e jövedelmező dalok:
 Hát Kávéházban nyaralok I

A Jótékonyág a pesti Publikumot meggyötrő utcai gyűjtések valóságos lázában tombolta ki magát a Béke tavaszain. A pesti Nagyvilágiság fokmérője volt az, hogy a jótékony dámák ezreket érő ékszereikkel díszítve kiültek az urnák mögé, a tarka ernyők alá. Számptalan Karcolat mondott verses Csúfost erre is.

A Kávéházban a pincérek szintén jótékonytságot mérnek
 És két fillérrel többet kémek valami szanatórium javára,
 E héten a jótékonyág szent nevében mindennek följobb megy az ára!

A Költő elhatározza, hogy maga is kiáll egy persellyel az utcára és gyűjt *„a legszegényebb pára: a jótékony pesti Polgárember javára“*.

A „Malac Románca¹⁴ a Kávéházak híres pesti Szilveszter-éjszakáját csúfolja ki. A Kávéház tőmve van, éjfétkor *egy* fazékon tizenkettőt kongat a kormos tűzilegény, mire a rózsaszínű malac

Megjelen meztelenül, mint Villány Adorée
 Avagy mint Duncan Isadora,
 Körülhordja az asztalok között fehérbe öltözött
 Kukták csoportja.

A vendégek megrohanják a szerencsétlen malacot:

Megérintik a kurtaszőrűt, megérintik a rózsás bőrűt,
 Nemkülönbén a tarka-barkát, úgy a fülét, mint kurta fariát
 Es isznak hozzá pezsgőt vagy kadarkát.

A malac rózsásbőrű, mint egy ma született csecsemő és meztelen, mint a klasszikus görög táncairól híres angol táncosnő, Miss Isadora *Duncan*, aki fivérével együtt aranyozott saruban, bíborszegélyű görög Himation-ban járt a Quartier Latin Kávéházaiba, megteremtette a mai Mozgásművészet ritmikus táncait és „Görög Szépségestéket“ rendezett a Montparnasse Kávéházaiban. Egy párisi Kávéházban meztelenül lépett fel 1912-ben, mire a Diákság az egész közönséget kiverte a terem-

bői. Ő és a pesti születésű Mademoiselle Adorée *Villányi* Pesten is fellépett. A pesti Kabaré és az alkalmi Kiskéltészet pokoli Gúnyorkákat költött a meztelen táncokra, melyek kevésbbé meztelenek voltak 1912-ben, mint a feli Itözöttség 1934-ben.

Heltai ezután elmondja a kávéházi malacról, hogy az mindenkinek szerencsét hoz, csak önmagának nem, mert a szerencsétlen nem érintheti meg a saját farkát, vértanú, mert sohase lesz belőle vén disznó. Ezt a gondolatot máig számos kávéházi vonatkozású utánzat vette át *Heltai* Jenőtől.

Az 1910-es években jött divatba Pesten a régi, arisztokratikus-költői „érdekes¹¹ sápadtság helyett a napbarnította arcszín. Azelőtt a „Kávéházi Költő¹¹, kivel „a Sorsharag egy anyaméhben született¹¹: a Beszéltekben „érdekesen sáppadt, álmodozó szemű¹¹ ifjú volt. Most mindenki napbarnította evezős, vitorlázó angolszász atlétává stilizálta magát. A Kávéházakban csupa izmos pesti néger ült. *Heltai* ezeket csúfolja ki. „*A Kávéház, az a pesti, melyben egész télen ülök, a bőrt halouányra festi* — írja —, majd elmondja, hogy ő is elvonult Bivalyfüredre és egész nyáron ott süttette magát a Nappal, míg olyan fekete nem lett, mint *Has Menelik*, Abessima egjkori Királya.

Ekkor, nem mint satnya féreg, de mint dalja hazatérek,
Oly feketén, mint az éjjel és a meghitt Kávéházban
Szörnyű büszkén nézek széjjel!
Látom, hogy a nők epednek és a szívek megrepednek,
Elpirulok, de nem látszik, mert a bőröm úgyis ezer
I' ülönböző színbe' játszik.
Ábrázatom megfigyelik, úgy ülök ott, mint Menelik,
Egész világ engem bámul és ezalatt bánatosan
Lejön a bőr a pofámra.

Az „Esti tájkép¹¹ a falusi nyaralás mizériáit csúfolja ki. Fertelmes gramfonok nyekeregnek, nyikorognak, a szomszédban a dühtől a fogak csikorognak, a cigánybanda undok pesti utcahasogatót nyaggat, a levesbe álmatag éji pille es be, az ablakon egy loncsos tehén les be. Mindenki utálja a romlatlan erkölcsű, ámde maszatos Falut és a pesti Kávéházba'vagyik:

„*öreg hiba, hogy itt se kultúra, se élet,
Cudar idők, komisz cselédek, gyerünk be holnap a Hangliba!*

Ugyanezt írja meg a „*Dal a szomorú nyaralásról*“. A nyári lakás a Falu búbáját képviselő szemétdombra nyílik, a kert: két poros, satnya bokor, felül hernyó, alul por, a tehenek olyanokat bögnék, „*hogy hull a vakolat belé és sóhajtásom vágyva száll az oly távol Budapest felé!*“ Disznó téved be a szobába, nyeszlett tollú tyúkok örjítően kárálnak, este darazsak, hangyák és molyok repülnek és bújnak be az ember szájába, szúnyogok döfködnek, békák brekegnek, vonatok csörömpölnek. Ez a Falu varázsa. A Költő lelke Pestre vág} ik: „*Elismerem, e méla Vágyban nincs bölcsesség és nincs haszon, de én a becstelen, a piszkos, füstös Fővárost szomjazom! Az aszfalt büze és szemetje e távolságból szinte kincs, mit ér nekem a legszebb csirke, addig, amíg kirántva nincs! Falu, Természet, Szent Poézis: ahány szó, annyi sok csalás: a Nyár Varázsát tönkretette az istenverte nyaralás!*“ A Költő a Természetből a Kávéházba vágyik vissza:

Oh jobb a főváros porondján színi a pesti levegőt,
A hamisított kertben ülni a bűnös Kávéház előtt,
S amíg a rikkancsok rohannak s a villamos harangja szól:
Szemünk behunyva álmodozni a nyárról és a faluról.

Ez a vers pompás fonákja a Falut a Várossal szemben ősidők óta dicsérő regényes költészetnek. A görög-római Idyllium és a Rococo „Trianon“ majorsági szenvelgései óta zeng a Falu dicsérete, a Költők a Kávéházból a Faluba vágynak. *Heltai* tótágast állat a régi „Kávéházellenes“ álromanticizmussal és kijelenti, hogy a kávéházi „Kert“ különb, mint a poros falusi ákác. Ez a gondolata is számtalan változatban élt tovább.

Az „*A szegény szalmaözvegy panaszaiból*“ *Kosztolányi* Dezső verseskötete címe alatt írja meg a kávéházi csárdában legénykedő pesti szalmaözvegy duhajkodásait. A boldog pesti Szalmaözvegy — ihajla I — újra legény lett I „Nem polgárin, szegényesen, de kényesen, de fényesen, ahogy régen, legényesen: viszonyt sző ő regényesen I Nem törődik a világgal, sem a földdel, sem az éggel, csak egy nagyon tehetséges kezdő színinövendékkal! Vesz ő neki aranygyűrűt, a hajába loknit, sűrűt, vadonatúj Toalettbe, autón viszi a ligetbe I,, Ezután így dalolja meg örömeit:

Veszek neki friss virágot, vacsorázok véle rákot,
Iszom véle G. H. Mummot: mint aféle nyári dzsenti
Lenézem a publikumot!

Veszek néki minden fenét, rántott csirkét, cigányzenét,
 Húzd rá cigány I de nem ingyen, a szemetes csöngetésig
 Nem megyünk mi haza innen!
 Hadd pukkadjon minden vendég, júliustól szeptemberig
 Hogy az enyém e növendék!

Az „Átalakítás“ az 1910-es években a régi, meghitt pesti Kávéházakat régi képükből kivetkőztető átalakításokat csúfolja ki. A fényes új berendezés, a helyiségek megnagyobbítása azt eredményezte, — mint a Költő mondja — hogy a Kávéházból Kártyaház lett. E szójáték már 1795-ben ott van *Csokonai Vitéz Mihálynál*.

A pesti Kávés csupa szorgalom s mert Kávéháza csupa forgalom,
 így szól: „Vendégeim javára átalakítom most a Kávéházat,
 Ellátom minden kényelemmel, amit csak kitalált e század:
 Lesz benne márvány, mahagóni faburkolat, selyembrokát:
 És csináltak elsősorban még egy kártyaszobát!

i

Néhány hónap múlva, mert állandóan nő a forgalom, a Kávés így szól: „*Habár csak pár hónapja, hogy Kávéházamat átalakítottam, vendégeimet meglepem titokban*“. Erre stílszerűen átalakítja a pincét és csinál belőle még két kártyaszobát. Két hónap múlva óriási már a forgalom, a Kávés csupa szorgalom, a korral lépést tartani elemi kötelesség, ezért kibérel a Kávéház feletti lakást és abba is berendez két újabb kártyaszobát, így megy ez kéthónaponként, végre fényes ötlete támad a szorgos Kávésnak.

Az üzletet a jövő nyáron átalakítom minden áron,
 De végérvényesen, örökre úgy alakítom elegánsan át:
 Hogy csináltak egy kártyaházat és egy kávészobát!

Az „őszi Merengés“ egy öregedő pesti Aszfaltbetyár szomorú ténféréseit írja le. Kalandra indul, de a portyázásból már csak az lesz, hogy minden utcasarkon egy másik Kávéházba rogy be:

Erkölcstelen ember vagyok, mivel már kora reggel,
 Amikor más munkába perdül s a Nap ragyog és felkel
 Csöbörbe esem a vederbül, illetve Kávéházba Kávéházbul,
 Agyam még tegnap este óta kábul s én nyomorult földi féreg
 Valahányszor egy terraszhoz érek, ellágyulok mint egy tulok,
 Szívem majd meghasad, mint mágnes a vasat

Úgy vonzanak a szalmaszékek, úgy vonzanak a vaspadok,
 És habozás nélkül belépek és mélán beléjük roskadok.
 Az ál-leanderek tövében az ál-bádog-vas-kerítésen át
 Gyönyörködöm a drága pesti népben és hallgatom
 Fővárosom saját zaját.

Illetőleg az édes nőket nézi, mert az ősz a Szerelemre már nagyon alkalmas, ezért, *„mint régi, régi aszfaltjáró, elindulok egy pici láb nyomán, ilyenkor nőhódító vagyok, arslán, ki repül és nem mászik, de csak a szomszéd Kávéházig, mert annak alleánderes terraszán, ahol a szalmaszék s a pad remek: megtörik minden elhatározásom és én, hajavesztett lusta Sámson, már megint megpihenek. Körülvesz pincér három, s míg egy meleg feketét rendelék: az új kalandot várom ...“*

A „Miért írok?“ a kávéházi Költő problémáját veti fel:

„A Kávéház fogasán lazán függ egy felöltő,
 Alatta ül egy költő, előtte tinta, toll, papír,
 És nátha-pírral orrán mélán és mogorván
 Verset ír a rendes őszi verset.

Csendes elmúlás, „nyári emlék“, hervadt virág, „lelkem üres . A címe: Miért írok? És erre két titkos hang szólal meg a Költő lelkében:

»»Az egyik mondja: „Mert ráér l“ A másik: „Húsz koronaérT*“

A „*Kávéházi Elégia*“ Ady Endrének erre a versére ír Travesti t. *„Én a Halál rokona vagyok, szeretem a tűnő szerelmet, szeretem megcsókolni azt, aki elmegy.. “*

„Szeretem délutánokon, mikor fehér díszet öltenek a házak a Kávéházat, amelyben lelkemmel rokon a sok-sok bánatos ábrázat, szomorú kártyás, csüggedt naplopó. Óh rettenetes cifra kórház, ahol mű-bársony és mű-márvány fogadja azt, ki hajléktalan árván beténfereg. Itt meggyógyul a sok beteg, elkecseregett pária, ki a hitelbe hozatott Kávéhoz a sült galambot v rja. tt a melegben és a füstben, melytől kicsordul szemedben

A könyű: feledni és vigasztalódni könnyű!
 Ülsz, mintha ülnél óriási üstben, a füstben.
 Az élet benned lágyan bizsereg,
 Körülötted fantasztikus sereg,
 Urak: barnák, veresek, evikkeresek, alperesek, felperesek

És nők! Termetesek, gyermekesek,
Sőt akárhányszor négy-öt gyermekesek,
Al-hermelin bekecsesek,
És mégis, mégis be' kecsesek.“

„És míg szellemes csevegéssel fűszerezik a levegőt, késsel eszik a Kávét, mert ők előkelők, miközben férjük a boldogtalan, főnt a kártyaszobában kártyázik, délután kettőtől este százig. S mivel a pénzpiac ma gyatra, az illemhelyen, halkan, szelíden, egy kis pénzt vesznek fel a férjek harmincas kamatra.^{1*} És mint a zord Sorsnéne, a Párka

Jó egy roskatag agg nő, kezében söprű rezeg,
Kisöpri azt a szemetet, ami a Kávéházban született.
Elnézem mélán és nem értem ... Szemét — szemét. ..
Mindegy neki. És csodálkozom azon, hogy miért nem
Inkább az embereket söpri ki?

A „*Budapesti népdal*¹¹ -t *Kökény* Ilona énekelte a Nagy Endre Kabaréjában, a rőfös átmérőjű „Cloche“ kalapoknak a mainál nem bolondabb divata idején:

Budapesti szép asszonynak párja nincs, Valahány van, egytől-egyig
[drága kincs
Feje búbján tornyos-bornyos frizura: Részletekre vásárolta az ura
Empir-ruha, princessz-ruha, csipkeblúz, Irgalmatlan nagy kalapja van
[vagy húsz,
Sevrócipő, aszúr selyemharisnya, Odahaza meg üres a tarisznya...
Kávéházban elolvassa a lapot, így talál a randevúra alapot.
„Gentry asszony“ álnév alatt levelez: Az urát meg úgy hívják, hogy

[Abelesz.

„*A pesti Kertek*“ a Kávéházak „Kert“-jét, a pesti Polgár számára megadatott Pagonyt, annak kávéházi Holdját, csillogait, manóit, tündéreit, szóval a kávéházi Kert tavaszi ébredését csúfolja ki a régi forma „A Kávéházi Tavasz“ modorában.

Amikor a hótul megtisztul az aszfalt: Kávéházak elé kirakják az
[asztalt.
Mikor üde illat tölti be a léget: Kávéházak elé kirakják a széket.
Mikor a melegtül állat, ember bágyad: Kávéházak elé kirakják a

[fákat.

Elül egy kerítés, jobbra-balra ponyva. Ez a Kávéházban a tavaszi
[pompa!
így nyílnak ki sorra az utcán a kertek, Ilyenkor a pesti boldog,
[mint egy herceg.
Meghatottan rebeg a Tavaszhoz ódát: Szörpölvén a szörpöt, hörpöl-
[vén a szódát.

A Findsaforma fejlődéstörténete.
Iparművészeti Múzeum. Esterházy Kincstár.

Füleden kínai és kínaias európai Findsa. 17. sz.
Kínai „Fehér I'orcellán“ és delfti Fayence.

A 17. sz. kínai „Arita“ Porcellánon megjelenik az európai ötvös-
művű fül és talp. Déleirópai görög-itáliai kettősfilű Forma.

Koronás Trembleuse. Órómaias Empire Kávéstányér. Kínaiaskodó
és magyaroskodó Orientalisme.
Meissen 1710.— Neu-Wien 1810. — Meissen 1730.

A Fínsaforma fejlődéstörténete.

Fületlen török Kávésfmcsal. 17—18. sz.

A talpas keleti fémserlei» helyett Közép-Európában megjelenik az egyfülü és kettüfü Form, a fémserlegból a „Koronás Tányér¹¹, a Trembleuse alakul ki.

Sévres. „Bleu royal. “ 1790. — Meissen. 1720.

A fák között „ügybúzgó hordárok piroslanak, szendén ók itt a virágok“. *Heltai* Jenő itt *Tóth* Béla régi szavait utánozza: az „Effendi“ nevezte a veressipkás hordárokat a kávéházi kert piros virágainak.

A vén Nap a kertre éltetőén tűz le, Illatot áraszt egy automobil búze,
Amikor az este ráborul a tájra, Kigyúl a kertben száz Szent-
[jános-bogárka:

Száz villamoskörte villogva-ragyogva Bekandikál minden bokorba,
[sarokba.

Fölül egy ívlámpa fehér fényben izzva Mimeli a Holdat gömbölyüre
[hízva.

A berek mélyén dalos madárkák csicseregnek, de nem száraz ágon, hanem karosszékben ülnek: ezek vén, kövér cigányok és sört isznak. Vannak itt tündérek is, lepkeszárnyuk van, éjjeli lepkék ők, a vándor tikkadt ajkára szüzi csókot és zsebéből erszényt lopnak.

Míg az asztalok közt a tavaszi láznak
Fekete gnömjai: pincérek cikáznak,
Mialatt a gáz fogy és az éjhomály nő:
Ragyogó trónján ül a tündérkirálynő:
A kassza tündére: Katalin vagy őrzsi,
A gnómok munkáját zordul ellenőrzi,
Amíg hajnaltájban vége van a násznak
És a székek mind az asztalokra másznak,
Locsolnak a kertben, minden piszkos, sáros:
Odakint meg lassan ébred az Város.

A vers láthatóan a patétikus, szentimentális régi Költészet valamely akadémikus versét, a *Szentivánéji Álom* valamely érzelmes leírását csúfolja ki.

A *Füzfasip* ezután kicsúfolja az 1910-ben a *Hagenbeck-éé* altonai állattenyésztő Farm és a berlini Zoo módjára *Lendl* Adolf elképzelései szerint a budapesti Állatkertben is megvalósított „természetes környezet¹¹ újmódiségát. Az egykori ketrecekből ekkor csináltak műbarlangokat, betonból jégtáblát és egy kis pesti városligeti Északi-sarkot, pálmás, sziklás berber oroszántanyát. Az egykorú pesti Humor többszörösen leírta, hogy az állatok az új Állatkertben mennyire utálják ezt az újmódot, főleg pedig azt, hogy az állatkerti Kávéházban éjfél-

utánig szól a zene és a kanalak csörömpölése.¹⁶ *Heltai Jenő* „Állatkert“»je elzengi, hogy a pesti Állatkertben immár „igazi kőszálon tanyáz az igazi zerge, és beton jégmezőkön ödöng a jeges-medvék kerge serge, itt a nyájas vendéglőben katonabanda muzsikál, amott a medvék zord barlangja áll, a szomszédban a sakál és a Kávéház tanyáz a kis tó körül. Szemnek, szívnek gyönyörül kis villamos gömbök izzanak sárgán“. A szegény gólya éjfélutáni két óráig ki van világítva, a flamingó, a szárcsa és a kanalas gém nézik magukat egy kávéházi ívlámpa-gömbben és ezt sóhajtják: A fene enné meg! „Fejét egy lúd a szárnya alá dugta és kél ajkán mélabús ima: Az embernek még éjszaka sincs nyugta, nehéz állatnak tenni ma!“

*

A Háború után írta „*Karácsonyi Vers*“ című egy felvonásos Vígjátékát.¹⁷ A Nagy Költő, az egykori kis Kávéházi Poéta ír ár régen beérkezett, boldog hitves és családapa, hazánk büszkesége és ötszobás lakásban lakik, a *Pelőji Társaság* tagja, előkelő állása van. Karácsony előtt egy nappal a Szerkesztő által hetek óta hiába sürgetett köteles „*Karácsonyi Vers*“-et írja, azaz hogy írná, de nem tud írni, mert gondos, sürgető felesége pénzért gyötri. A szerkesztőségi szolga megjelenik a kéziratért. A Költő elkergeti a szolgát: lehet, hogy a Kávéházban fogja megírni a verset, majd otthagyja a Kasszában! A versírás nem megy'. A Nagy Költő dühösen, kétségbeesve támad feleségére, elordítja élete minden keservét. „*Azelőtt nyugodtan és boldogan éheztem abban a biztató tudatban, hogy nincs hová lehajtanom a fejemet. Most ötszobás lakásom van és mind az öt szobában ugyanaz a feleség ketyegi egyhangúan és félelmetesen ugyanazt a szót: Pénzt! Pénzt! Pénzt! Az asszony kifakad: „Én csináltam belőled embert! Én voltam az istennő, az angyal, a nemtő, le pedig közönséges éhenkórász voltál, züllött alak, kávéházi zseni, akinek a nevét a hitelezőiden kívül a kutya sem ismerte, én szoktattalak rendre, nekem köszönheted, hogy a kiadók megbecsülnek!*“ A vers nem akar megszületni, a felizgattott idegű Nagy Költő a tollát rágja kinyájában. A gyerekek

¹⁷ V. ö. a Baross Kávéházról és Orbók Loránd Bábszínházáról szólókat.

¹⁸ H. J. Munkái. VI. Arcok és álarok.

lármáznak, de esteledik, a családi vihar elül, a Költő végre megszüli a Verset. Az agyongyötört Költő, *Alanyi Péter* fellelegzik. „*Csak egy nagy bajom van ... Szeretem a csöndet és a békességet és nem bírom elviselni, hogy a házban nincs csönd és nincs békesség.*“ Felolvassa a Verset, az asszony gyönyörűnek találja. „*Látod, — mondja, — hát nem más érzés az, mikor az ember családi körben, saját ötszobás otthonában Írja ezeket a dolgokat! Ha elgondolom, hogy azelőtt a füstös Kávéházban, pokoli láрма közepette kellett a verseidet írnod...*“ „*Bizony!* — mondja a Nagy Költő — *De az ember megváltozik. Hidd el, ma az én nyugalmas, csöndes otthonom fölér a legzajosabb Kávéházzal!*“

„*Az igazi jó atya, vagy a helyes nevelés*“¹⁸ című, 1934-ben megjelent diákköri visszaemlékezésén a régi pesti Ghetto egy kis füstös Kávéházáról ír. Idejaitak a vásott gimnazista diákok, kiket a játék átkos ördöge szállott meg. A Kávéház ott volt „*messze, idegen kerületben, a pesti Ghetto kellős közepén, a Holló-utcában*”. Nagyszakállú, zajos orthodox zsidók fantasztikus kaftánokban, kalappal fejükön, hosszú pipával a szájukban, dagadó süteményekkel Kávéjük mellett üzleteztek és kártyáztak ott napestig. „*Ott ugyan senki sem keresett minket, tizennyolc-húszéves fiúkat. Mindennap késő estig csapkodtuk a rozoga pléhasztalt: makk, makk, még egy kis makk! és ultimé! Alsóst játszottunk. Köröttünk kavargóit a pipafüst meg a homály, este is csak egy-két árva gázláng pislákol bányadatan félárbocra bocsátva, talán azért, hogy a játékosok ne nagyon nézhessenek egymás kártyáiba.*“ Egy „*Abafi*“-nak csúfolt nyurga fiú nyerte el minden pénzüket. „*Abafi*“ volt a neve, mert „*Abafi*“-ból egyszer csúfosan beszekundázott. „*Abafi*“ egy szép napon otthagya a fiúkat és „ *felnöttek*“: öregek asztalához ült le kártyázni. Csúfosan megbukott; minden garását elnyerték. Abban a pillanatban vastag, magastermetű öreg lépett be a Kávéházba. Az „*Abafi*“ öregje. Fiát megtalálta, leült a háta mögé. „*Abafi*“ letette a kártyáit, zord atyja két irtózatoss pofont adott neki. *Mars haza!* — mondotta. „*Abafi*“ három hétig felé sem nézett a Kávéháznak. Akkor egyszerre megjelent. Leült kártyázni az öregek közé és nyert. Biztosan, fölényesen játszott. Nagy és híres kártyás lett. Évek múlva

¹⁹ Az Est 1934. ápr. 22. „*Utazás enmagam körül*“.

beszélte el, hogy a kávéházi pofonok után jó atyja leültette a tisztas családi asztal mellé és egy pakli kártyát lökött elébe. *Keverd el!* — mordult rá vésztojósloan. Három hétig oktatta a keverés művészetében kedves és tanulékony fiát. Akkor boldogan magához ölelte, kezét áldólag emelte fia felé és így rebegett: *Most, fiam, menj vissza a Kávéházba! Heltai Jenő itt Rousseau Émile-je és Flaubert L'Éducation sentimentale-je címére ír kedves pesti Kávéházi Csúfost.*

1934 őszén, húsz esztendő távolságában, háborús visszaemlékezést írt azokról a heteiről, melyeket 1914 októberében Isztambulban töltött, mint a *Pesti Hírlap* tudósítója.¹⁸ Az óriási Város akkor még a régi volt, de a Háború feküdt rá. Az ödöngő író látta a *Jedi Kulé-t*: a *Hét Tornyot*, az *Eszki Szeráj-t*: a Padisáhok *Régi Palotáját*, udvarán a *Janicsárok Fája* maradványait, az isztamboli Zsidó Negyed, a *Bálát* sikátorain üdögélő szomorú, feketeruhás zsidólányokat, a perzsa pénzváltókat, a fekete ciprusok között *Éjub* fertálya temetőkértjét, *Üszküdar* fölött a lila ákácokat: és az igazi, hiteles török Félholdat, mely két ágaskodó szarvával felfelé mutat. Az éjjeli őr botja kopogott a sikátorokon, a vízhordó számara ordított a hajnalban, a mozikban a fiatal francia *Max Linder* nevét kiáltozta a falragasz, a galatai kikötőbe vezető piszkos kis utcák Kávémérései előtt félmeztelen vén boszorkányok kínálgatták szerelmüket. Lärmás és piszkos volt minden és mindenki álmos, fáradt és petyhüdt volt a *Duzikó*, e méregerős pálinka és a szőke Cigaretta mámorától és a Háborútól. Lehangolt és rosszkedvű Volt mindenki. „*Mintha ugyanaz a reménytelen várakozás, ugyanaz a fájó szóinjazás, ugyanaz a mindent megbénító, céltalan epekedés hajtott volna mindenkit az elérhetetlen felé, mintha mindenki tudta volna, hogy itt csak várni, álmodozni, ödöngeni és meghalni lehet. Ez az a hangulat, melyet az angol B l u e-nek, a francia C a f a r d-nak nevez. A török azt mondja rá: K e f s z i z.*”²⁰

Heltai Jenő itt a török Kávéház hangulatának lelkét látja meg, a Kelet lelkét, mely a Sorsvégzetben, a *Kismet-ben* való

¹⁹ 1934. okt.. 6. Napló. „Kefsziz“.

²⁰ V. ö. a *Kejf-ről* szólókat. — *Kefj*: a magyar Kedv. *Kefsziz*: Kedvetlenség. — *Cafard*: kétszínű, képmutató, ravasz csaló. Az Argotban: Álszekerény, Faliszekerény. — *Blue*: Bolondság.

végzetlen megnyugvással nyit Kávéházat a kerítéstelen, elhagyott temető szélén. A kávéházi asztalka melletti szék egy turbános sírkőhöz támaszkodik. „*Várni, álmodozni, meghalni! Sehol sem értettem meg úgy, mint Konstantinápolyban, hogy így múlik el a legtöbb élet. Sehol olyan egyszerűnek és természetesnek, olyan megnyugtónak nem láttam a halált. A temető kint van az utcán ... Két négyemeletes ház között. Kerítése nincs, őre sincs. Senki se veszi észre, senki se törődik vele. Mintha ott se volna. Kávéház van mellette, kedves, zajos kis temető, kocsik és autók robognak el előtte, este rávilágít a villany-reklám. Ülsz a kávéházban, lefordulsz a székről és befordulsz a temetőbe. Nem visznek ki a hetedik határba, nem szigetelnek el, bentmaradsz az életben, az emberek között haláloed után is. Meghosszabbított élet — ez a halál. Mindössze az történik, hogy más ül arra a kávéházi székre, amelyről lefordultál. Ez azután csakugyan nem fontos.*“

*

Léda ebédje című 1935-ben megjelent párisi visszaemlékezése az 1900-i párisi Világkiállítás idejére és 1907-re, *Ady* Endre egyik párisi tartózkodására vonatkozik.²¹ *Heltai* Jenő 1900-ban ott lakott a Boulevardes és a Montmartre között elhúzódó *Rue de Constantinople*-ben, a *Family Hôtel*-ben, abban az útirányban, ahol később *Ady* Endre lakott a „Numero 15“ alatt. Az 1900-ra való visszaemlékezései során megemlékezik az akkori Párisi'ól. *Anatole France*, *Zola*, a „*Dreyfus Pör*“ és *Dreyfus* kapitány védőügyvédje, a geniális *Labort* Párisa volt ez, — írja *Heltai* Jenő — a *Labori*-é, „*akinek a nevét egyik-másik régi budapesti vendéglőben vagy Kávéházban még mindig őrzik egy torta vagy egy fiúé. A név azonban ma, harmincöt év múlva már csak egyeseknek mond valamit.*“ A *Wellington* módra készült vesepecseny ét és a „*Wellington Kávét*“ is elfogyasztjuk és alig gondolunk a Tábornokra. A hálás utókor legalább a Kávéházi Szakácsművészetben valósítja meg *Horatiusnak* a halhatatlanságot érző szavait: „*Non omnis moriar l: Nem halok meg egészen.*“ Az 1900-ra való visszaemlékezések során ír *Adél Asszony-ról*, aki csak évek múlva lett „*Léda Asszony*“: 1900-ban a diák *Ady* még nem szerepelt *Adél Asszony* életében, abban a később kialakult Háromszögben, melynek ma

²¹ Pesti Hírlap. 1935. febr. 2.

már irodalma van, mint a Victor Hugo és Sainte-Beuve és közös feleségük irodalomtörténeti Triangle-jának. A *Café de la Paix*-be. Adél és a férje ekkor még csak kettesben jártak. Heltai Jenő bölcs megértéssel siklik el a későbbi Háromszög fölött, viszont kedves dolgot ír le a „Léda Korszak“ előtti Adél Asszonyról, aki „mindenkit elbűvölt varázsával, fantáziájának furcsa, mulatságos és néha nagyon megható megnyilatkozásaival.”*

„Egy este, vacsora után, fölmentem velük a Montmartre-ra, a háborúelőtti Páris hajnalig hangos éjszakai világának, a mindenféle színű Moulin-ek, kabarék, kiskocsmák, kávéházak, mulatók, mutatványos bódék, tánctermekek hivatalos és hivatásos paradicsomába. Nyolcan-tizen voltunk, magyarok, franciák vegyesen, akik bevonultunk a rendkívül népszerű R at Mor t-ba. A Döglött Patkányról elnevezett mulató minden iparkodása abban csúcsondott ki, hogy nevét meghazudtolja és falai közé olyan életet varázsoljon, amilyent eleven patkány se látott még. Ez sikerült is neki, a helyiség minden éjjel zsúfolva volt, magyar cigány muzsikált benne, angol lányok táncoltak, francia énekes énekelt pikáns és érzelmes dalokat, az asztalok mellett németek, japánok, svédok, szíamiak, hollandusok, magyarok itták a francia pezsgőt, francia kokottok bűvölték a világkiállításra fölrajzott idegent, francia táncosok és egyéb gavallérok bájolták el a briliánsok súlya alatt roskadozó amerikai milliomosnőket. Ebbe beleszólt néha a magyar cigány is, a primás akkor nem igen adta hercegnőn alul. A határok nélkül való világ tobzódott a szűnni nem akaró béke áldásában és pezsgővel élesztgette a földi örömök örök-mécsesének a lángját.“

A világhírű *Café de Danse*-ban ezen az estén egy kis francia lány hívta fel magára a figyelmüket. Hivatásos *Danseuse* volt, csupa egyszerűség, szerénység. Elbűvölő volt kis utcai ruhácskájában, fehér szalagocskás kis olcsó kalapjában, fiatal fecske a többi nő, a vörös bársonypamlagokon gögösködő tarka, öreg paradicsommadár között. Halk volt, előkelő, finomszavú, akkor is, amikor Adél Asszony meghívta asztalukhoz. Mulatságos és elfogulatlan volt, az úridáma biztonságával csipegette a sós mandulát és alig ivott pezsgőspoharából. Elmondta, hogy beteg, hogy el kellene mennie valahova, a Délre. A kis fáradt mellére tette a kis kezét. A meghatott Adél Asszony meghívta másnapra ebédre. A kis francia lány a Grande Dame előkelőségével fogadta el a meghívást. Más-

nap délben megjelent Adéléknél. „Soha ennél szomorúbb ebédet!” — írja *Heltai Jenő*.

„A kislány kiöltözött erre az alkalomra, valamelyik, ha nem is egyetlen kissé rikító estélyiruháját vette föl, félszeg és zavart volt a komoly polgári ebédlőben, száját alig merte kinyitni... *oui monsieur ... non madame ...* jóformán ez volt minden. Haldokló kis pillangója a lángoló éjszakának: a déli napsütésben bágyadt és fakó volt, hajnalig táncolt és aligha aludta ki magát... akik tegnap barátai voltunk az ő otthonában, idegenek voltunk számára az idegen polgári világban. Hiába kedveskedtünk neki, hiába dédelgettük, bennünk is kihűlt már az éjszaka láza, üres udvariaskodás, hazugság és játék volt minden, amit vele csináltunk ... mindannyian megkönnyebbültünk, amikor mindjárt ebéd után tapintatosan és megértően mentegetőzni kezdett, hogy el kell sietnie, várják ... Nem mertük tartóztatni, elment. Hallgattunk. Egy kicsit kéjelmetlenül néztünk egymásra, tudtuk, hogy többé nem megyünk a Döglött Patkányba, soha többé nem látjuk ezt a kis lányt. Valaki megkockáztatott egy aforizmát a jóságról, ellentmondtunk neki, vitatkozni kezdtünk és mi alatt a kislány csöndesen sírdogált valamelyik kávéházban, Lédák szalonjában átvette hangos birodalmát az irodalom.”¹¹

Heltai Jenő itt ugyanazt a gondolatot írja meg amit fiatalkori írásaiban, harminc évvel ezelőtt már megérezett: a Kávéház és az Éjszaka virága, a Bohémé idegen és elvész a Polgárok és a Nappal világában. Idegen ember: a „Falusi Ember a Városban” Figurájának fájdalmas megfordítottja. A „Kávéházi Ember” a nem neki való nappali polgári környezetben, aki elveszti Stílusát, mihelyt kilép annak környezetéből. Ez a gondolat csillan meg *Molnár Ferenc* „A cukrászné” című vígjátékában is. Ilyen a Pincér is, aki szabadnapján mint „Vendég” ül be egy idegen Kávéházba, a *Clown*, aki komor Polgár módjára ül egy kispolgári Kávéházban a Domino mellett, az ismeretlenné vált ismerős, akivel a Fiatalság valamely vad éjszakáját mulattuk át valamikor valamely ódon budai Kiskávéházban és valamely szürke, esős, hétköznapi reggelen a zajló Körúton találkoztunk vele.

Az örökéletű kávéházi vonatkozású lírai forma, az „*Elmúlt Ifjúság Kávéházának emléke*“ műfaja dalol 1932-ben írott versében.²² Az öregedő Poéta fölött elsuhant az Élet: az Ifjúság, meljnek első, nagyot akaró álmait, szépségeit, alkotó lázait a párisi *Quartier Latin-ben* élte le. A vers félreismerhetetlenül a *Boulevard-Saint-Michel* és a *Boulevard-Saint-Germain* sarkán levő *Café Cluny-re* vonatkozik. Az Utókor — illetőleg a majdan megszülető irodalomtörténeti *Petite Histoire* — bizonyára sokat fog írni erről a *Kis Kávéházzól*, melyhez a letűnő Féligmúlt Nemzedék fiatalságának legregényesebb háborúelőtti emlékei fűződnek. *Heltai* Jenő ifjúságának legszebb emlékei is.

Az öreg Poéta a szelíd és könnybe révülő mosolygású öregedés boldog bánatával és bánatos örömeivel úgy kereste fel a boldog Ifjúság vidám Legényherbergjét, a „régikávéházat“, mint Henry *Murger* egykori Diákjai 1848-ban a *Café Jocus et Momus-t*, mint *Degré* Alajos a Börtönből Pestre jövet 1852-ben a halott *Pillvax-ot*. Az öregedő Poéta úgy ült be egy tavaszi estén a *Café Cluny* kis bádogasztalához, a Kávé mellé, mint egy Mekkejáró Hadsi, az írástudók valamely Céhének Főcéhmester Sejkje a mekkai Nagy Mecset udvarán levő Káhvés Házba, ahol az Ifjúság Tűtűnj ét és Káhvéját akarta inni. Az írástudók kávéházi Céhe öregsejkje számára azonban a Dohány füstje már nem illatos, hanem keserű és a Kávé sem az ifjonti Szellem Itala már, hanem hitvány lőre. A csillagos Ég azonban örök és el nem múlandó végtelenségében borul oda a Boulevard és a Kis Kávéház fölé, ahol az Éjszakában egy öreg magyar Poéta néz fel: arra a csillagos Égre, melyre az Ifjúság mámorai idején nézett föl. A csillagos Ég örök, az Ifjúság azonban elmúlt, noha a Panthéon, az egykori Költők Csarnoka ott magaslik fel a *Szent Mihály Útja* végén. Az öreg Zarándoksejket, a Poétát azonban nem vigasztalja meg a Halhatatlanság Türbéje, mert az az Élet ősze Szentjének, a lovas Szent Mihálynak Útja végén magaslik fel. Az öreg Poéta arra gondol, hogy a Halhatatlanságba a Nagy Út elején írta bele a nevét, papirosszeletkékre, ifjan, tavaszidőn. A papirossokat azonban elfújta az őszi Szél. Az öreg magyar

²² Párisi Kávéház. Az Est. 1932 febr. 12.

Poéta kávéházi asztalán ott a papiros, a kalamáris és a penna. Szíve még csordultig tele van, de már csak Emlékekkel, a kéz azonban már fáradt, a toll mozdulatlan és a kalamáris örökre beszáradt. Az egykori Boulevard már nem az örök Páris csillagsugaraitól ragyog, hanem egy új Világ rikoltó cégérfényeinek vad szivárványaitól villogó. A Boulevard egy új fiatalság új, idegen zenéjétől hangos, tehát öreg magy ar Poéta-lelke az eltűnt Ifjúság vén házai között bolyong. Mint búcsúzó Vándor az Ifjúság Városa vénhedt sikátorain szedegeti össze emlékeit, üvelyeket mint üres tarisznyájú, de tele szívű fiatal Vándorlegény hullajtott el, amikor még friss és üde volt az ifjonti hóbort és boldogság volt a diákos szegénység és rózsák nyíltak a Jardin de Luxembourgban. Ma is nyílnak: de már másoknak. A vén Poéta virágjai elhervadtak, kenyerere javát megette, borát megitta, minden már csak mögötte van. Gyűrött a süvege, gyűrött a lelke. Kifelé megyen az Ifjúság Városa Kapuján a szegény öreg Vándorlegény, aki se munkát, se szállást nem kapott a Herbergben. Kendőjével azonban mégis búcsút int a Város Kapujában meghúzódó régi Vendégfogadó felé: a régi Kávéház felé, mely kiteszékelte. A Vén Legény hű maradt a hűtlen Vendégfogadóhoz. Búcsúzó „Valete!“ dalt énekel az Ifjúság Városa Kapuja előtt, mely mellett ott van a Fiatalság temetője. Az egykori büszke Falusi Ifjú a Nagyvárosból és annak Kávéházaiból hazamegy az öregség csendes Falujába: üres zsákkal, mint régen. A Nagy város megcsalta, mint *Montesquieu* óta mindenkit megcsalt: visszavette azt, amit egy kor adott: az Élet Illúzióit. Amit meghagyott, az a Vesztett Illúziók. „Les Illusions perdus“: Kávéházi Nagy Regény. Irta: az Élet. Nem Balzac. „Az elmúlt Ifjúság kávéházi Valetedalának“ e gyönyörűséges kicsi magyar gyöngyöskéjét azonban az a *Heltai* Jenő írta, aki a régi Pesti Felvég tavaszi ákác-lombba borult Kis Kávéházainak első és legigazibb ifjú Poétája marad: túl az elsuhanó Ifjúságon, az elsuhanó Életen és e sorokon, melyeket a régi Pest-Buda Kávéházainak szerény íródiákjai írtak e Versről:

Párisi kis kávéház túl a Szajna hidján,
Keserű a cigaretta, a fekete hitvány.
Magam elé bámulok a csillagos éjbe,
Hátam mögött domborul a Panthéon sötétje.

Előttem a papiros, kezemben a tollam,
 Úgy ülök itt, mint a költő, aki egyszer voltam,
 Még a szívem tele van, de a kezem fáradt.
 Előttem a kalamáris: örökre beszáradt.

Fejem fölött százszorszép tűzben égő reklám,
 Zöld, piros, kék fényszalagja vad szivárványt vet rám.
 Lárma, zene, kacagás, a Boulevard hangos...
 Gondolatom vén házak közt messze elkalandoz.

Szűk utcákon, tereken, meg-megáll egy percre,
 Régi évek emlékeit szedegeti össze.
 De sok emlék! De sok év! jól esik is, fáj is ...
 Mikor én még legény voltam: de szép voltál, Páris 1

Könnyű volt a szerelem, üde volt a hóbort...
 Arcok, harcok és kudarcok ... még a rossz is jó volt.
 Tréfa volt a koplalás, játék az adósság...
 Odaát a Luxembourgban most nyílnak a rózsák.

Hova lett, ki akkor nyílt, a virág a kertben?
 Jaj, ha merném ... nem merem már, amit akkor mertem.
 Kenyeremnek a javát, rosszát is megettem,
 Oly kevés van már előttem, annyi sok mögöttem...

Ütött-kepott kalapom a szememre vágom,
 Kincs nekem n ár mit keressek ezen a világon!
 Lassan-lassan kifelé megyek is belőle,
 Lengetem a zsebkendőmet, úgy búcsúzok tőle.

Úgy búcsúzok, úgy megyek, hogy vissza se nézek,
 Isten veled kis kávéház, régi kedves fészek 1
 Isten veled kopott toll, üres kalamáris,
 Régen elmúlt ifjúságom temetője: Páris 1

Bátori Miklós
 elnök
 Klein Lajos Károly
 Horváth József

Egykori budapesti Kávésok aláírásai. 1883. ápr. 19.
 A Budapesti Kávésok Ipartestülete Levéltárából.

Molnár Ferenc és a Pesti Krónika.

A pesti Kávéházi Kisember a Kávéházi Karcolatban. — Pesti Krónika. — Demokrácia, Kisember, Kisforma. — Újságirodalom és „pesti Városi Folklore“*. — „Pasquino e Marforio“: a „Két Kávéházi Beszélgető“ ősei. — „Az Éjszaka Dicsérete“.

A fiatal *Molnár* Ferenc tehetséges tolla fejleszti tovább a *Heltai* Jenő Mesteriskolája első irodalmi nemzedékében az újság irodalmi Kisformákat, elsősorban a francia újságírás „Vonalközötti“ Entrefilet-jét a *Pesti Krónika* formájában. A francia *Chroniqueur* elmélkedő, gondolkozó, fanyarul, fölényesen, szellemesen maró, feszülten intellektuális *Pesti Krónikássá* pestiesedik *Molnár* Ferenc ama fiatalkori íásaiban is, melyeknek tárgya a Kávéház és a Kávéházi Ember, illetőleg a Pesti Ember, a pesti „Mindenkik⁴“, a pesti „Jedermann“. Ez a Forma már az 1840-es években kialakul Párisban, amikor az újságírás elujságosítja, a Boulevardes és a Kávéház valós, utcai, városi, embeii földszintjére szállítja le a mag.aslendületű Klasszicizmus és Romantizmus régebbi Nagyirodalmát, azt Kisirodalommá teszi, öt Centimes-ért, vagyis egy Sou-ért Rikancsokkal áruitatja minden utcasarkon és az Újságban olvasmányul a négy Sou-ba kerülő félporción „Demitasse“ Kávéhoz ingyen adja. A nemesi Rendiség Demokráciává, a nemesi Salonpok ári Kávéházzá, a lelkileg aisztokratikus Könyvirodalom polgári Ujságiássá népiesedik le. Az Élet mindennapi Problémáiról a *Chronique*-ot ekkor kezdik írni a tehetséges írók: a két *Delauigne*, *Casimir* és *Germain*, *Balzac*, *Victor Hugo*, *Renan*, *Michelet*. A Kávéházi Polgár képeit *Deveria*, majd *Daumier* rajzolják köre az Újság számára, ők látják meg a Várost, a Polgárt a Kávéházban, különcségeivel, furcsaságaival, fonák-ságaival együtt, mint Városi Kisembert, akit Kisirodalommá

írnak. Amit *Molnár* Ferenc írt, azt bízvást nevezhetjük „pesti Folklore“-nak, esetleg „Városi Néprajz“-nak, sőt ujsái irodalmi Váiosszociológának is. *Szász* Zoltán egytői ú fiatal írásai elvontabbak, szublimisebbek, *Nagy* Endre látása finto-rosabb, *Karinthy* Frigyes a „Pesti Ember“ ti ágik u síelt i Tótágasainak látója, *Szép* Ernő csodál!·ózó Liikus, *Gábor* Endie szatírás ostoros, de mindnyájan a Pesti Kisember me{ látói és megírói, azé, aki ott ül mellettük a Kávéházban. Ott ül, mert ott él Városunk e kavargó, kiforratlan Legénykorában. Amit ők írtak, Városirodalom, városi, kávéházi, azaz: budapesti.

*

Vasárnapi Krónikák című háborúelőtti vasárnapi írásait „*Ma, tegnap, tegnapelőtt*“¹ címmel gyűjtötte össze.¹ Ezekben a „Pesti Ember“ problémáinak okoskodó, boncolgató filozófusa, tragikus fonáságai meglátója. A pesti élet sok tarka nagy-szerűsége és sok szürke kisszerűsége csillog fordulatos írásaiban. Feszült, túlértelmes agyas móddal a „Pesti Ember“ szájaíze szerint kritizálja magát a pesti embert, leszállva a magasságok szellemi régióiból a mindennapiság gyalogjárójára, a Kávéházak előtt elhúzódo pesti Boulevard-ra, majd felszállva az Utcáról a Félemeletre, arra a színvonalra, melyen a pesti életet látja és a pesti Standard-embert, aki már nem Kispolgár, de még nem Világvárosi Ember: nem a földszinten él és nem a világ-városiasság magas emeletein, csak a Félemeleten. És — a Kávéházban, mely a fonák, kiforratlan társadalmi és gazdasági, politikai és erkölcsi élet félidőjében az 1910-es évek Budapest-jét jelentette: mely egyetlen életformája volt a Város közép-osztály ú tömegeinek. A „*Mezzanin-ember*“ figuráját *Molnár* Ferenc teremtette meg. A Kávéházba beleveszett Pesti Embert ő írta meg a legtöbb társadalomlátó érzékkel. *Heltai* Jenő megható humorral, *Szép* Ernő elcsudálkozó melankóliával, *Gábor* Andor agyas tudálékossággal és hiperradikális gyűlö-lettel, *Nádas* Sándor korbácsos hideg józansággal, *Karinthy* Frigyes életentúli, kozmikus elgondolkozással és tótágast álló maró szatírával, *Krúdy* Gyula romantikus elbolyongó han-gulatokkal írta meg ugyanezt a Figurát: a kisvonalúságból a nagyvonalúság illúzióiba a pesti Kávéház talmi „Mondain“

¹ Bpest. é. n. (Magyar Könyvtár.)

életén magát átálmodó Pesti Polgár tragikus féléletét. A „Kávéház Sociografiája“ az, amit *Molnár* Ferenc ezekben a fiatalkori írásaiban ad, eleven Várostörténet, melynek forrása a ma már egy nemzedéknyi távolban elhalkult egykorú pesti kávéházi Élet volt.

Pesti Menaszéria című Krónikában elmondja, hogy vezetett végig egy csomó német író — közöttük volt *Felix Salten*, *Alfred Kerr*, *Hermann Bahr*, *Jacob Wassermann* — Pest-Budán. Végigvezette őket mindenben és rájött arra, hogy amit ő — szintén pesti Kávéházi Ember — a maga életét élve érdekesnek tart, az a külföldit nem érdekli. A külföldi únja a rengeteg Kávéházat, míg a pesti író ösztönösen mindig Kávéházba cipelte el az idegent: a Mátyástemplom után Kávéházba, a Dunapart látványa után Kávéházba, az ódon Belváros képei után és a Színház után Kávéházba. Egy haszna azonban volt annak, hogy az idegenvezető pesti író az idegenekkel együtt, azok idegen szemével látta a megszokott kávéházi dolgokat: elkezdte a kávéházi embereket tárgyilagosan és személytelenül látni. Rájött arra, hogy a felület rettentő pesti hazugságokat takar. A sok kávéházi Figurának a veséjébe látott. A „monoklis, lordkabátos, elegáns pesti kávéházi Lordról“ meglátta, hogy az egy uzsorás Kölcsonzó-Szövetkezet igazgatójából lett alumíniumgombügynök. Az *Oscar Wilde* furcsaságainak hódoló irodalmi világfi egy a fia miatt kétségbeesett nagykereskedő csemetéje, a nyugalmas budai kistökés uzsorás éjjeli pincérből lett titkos bordélytulajdonos, az egyszerű derék iparoskülső ember áhírlapíró. A *Kártya* című Krónikában elmondja, hogy a pesti kávéházi kártyázás nem szórakozás, nem pénzkereset, nem nyereségelhajzás, hanem Narkotikum. A szegényes életű pesti átlagember altatószere: kábítószer azok számára, akik szeretnének emberi életet élni, de csak a maguk sivár kis életét élhetik. „*Kávéházba járunk, — írja a Krónika, — mert Ausztriával szemben függő a közjogi, politikai és gazdasági helyzetünk, mert ezért nyomott a gazdasági életünk, ezért vagyunk szegények, ezért szegényes a lakásunk, kietlen az otthonunk, örömlen a családi életünk!*“ A Kávéház Pesten Kártyaház, írja *Molnár* Ferenc 1912-ben — mint ezt Csokonai *Vitéz Mihály* 1795-ben és ahogyan 1910-ben *Heltai* Jenő is megírta — és a Kaszinó is az, mert minden egyéb örömünket ellopták az életünkből. Kártyázunk, mert szegények vagyunk.

Kártyázik a vagyontalanná lett, adósságok között fuldokló úrhatnám városi Gentry és a középosztály ú pesti Zsidó, mert mindkettő elfinomodottabb, semminthogy elég legyen nekik az, amit Pest nyújt annyi pénzért, amennyije ennek a két fajtának van. Nálunk a rendes középosztályú ember úgy kártyázik, mint az ennek megfelelő külföldi osztály sehol e világon. Kártyázik, nem otthon és nem valamely előkelő Club-ban, hanem Kávéházban és kártyára berendezett Álclubokban, mert azokat a szépségeket, melyekre vágyik, megszerezni nem tudja, tehát az élet ölömére vágyó izgalmát a Kártyával vezeteti le. A nyereség illúziója a pénz által megvehető élet illúzióit adja. A Kávéházban kártyázó pesti ember sajnálatraméltó tragikus felemás figura. A kávéházi kártyaszoba a pesti élet félemebeieinek ópiumbarlangja. Ezeket a kártyaszobákat hiába csukják be addig, míg az élet kapuit meg nem nyitják.

Az *Egy Kávéház* című históriáról azt mondja, hogy az városi mese, budapesti mese, a legnagyobb magyar falu, Budapest népköltési terméke. Mese, ami valóban megesett. Volt itt Pesten egy jólmenő, egy szerű Kávéház. A szemközti sarkon kis régi, földszintes ház állott. Egyszer csak lebontották a régi viskót, új házat kezdtek építeni rajta. A Kávés aggódva nézte az építkezést, de Móric, a Kávéházhoz tartozó vén hordár megnyugtatta: nem lesz abban Kávéház. A ház gyorsan épült: kiderült, hogy valami nagy földszinti helyiség lesz benne. Kávéház? — kérdezte az öreg Kávés aggódva. — Óh dehogy, vendéglő i — nyugtatta meg a vén hordár, akinek az volt az egyetlen keresete, hogy két hajnalig kártyázó megrogzött kártyás minden reggel két-két forintot küldött haza a feleségének háztartásra valóra. A Kávés a megnyugtató kijelentésért egy pohárka törkölyt adatott a vén hordárnak. A ház épült, a hordár minden reggel megkapta a minden reggeli megnyugtató hírért a pohárka törkölyt. De egy nap lecsapott a menny kő! Az épülő házra nagy festett vászontábla került: „*Novemberben itt nyílik meg a Grand Café Soprona Kávéház. Színház után friss ételek, italok. Cigányzene. Mérsékelt árak, kitűnő kiszolgálás.*“ A szegény öreg Kávést egy kis szélütés érte ijedtében. Másnap már a törzsvendégei is tudomást szereztek az új Kávéházról. Az egyik gonosz törzsvendég, aki a Kávét félbarnán, kis csészében, langyosan szűrve és kevés

habbal kérte, ellenben félbarnán, kis csészében, langyosan, szűrve és sok habbal kapta, így fenyegetődött: „*Micsoda gyalázatos kiszolgálás ez! Na, majd másképpen lesz ez az új Kávéházban!*“ Gonosz újságírók gratuláltak az öreg Kávésnak az új Kávéházhoz. Móric, a vén hordár megjelent, nagyot sóhajtott. Az öreg Kávés szemrehányóan kérdezte: „*Móric, Móric! Hát úgy-e, csakugyan mégis Kávéház lesz az új házban!*“ Móric felkapta a fejét és diadalmasan kiáltotta: „Nem lesz ott Kávéház! Egy tábla még nem Kávéház!“ Az öreg Kávésnak ez visszaadta az önbizalmát. „*Egy sligovicot Móricnak!*“ — kiáltotta vígan. De a napok múltak, már fényesen berendezték az új Kávéházat, már remek spenótszín bársonyok és kanáriszínű függönyök díszítették, már meg is nyílt: az öreg hordár még mindig becsmérelte az új Kávéházat. Az öreg Kávés is lenézte és boldog volt, mert Móric az önérzetét, az életösztonét fütötte. Az új Kávéház fényesen ment, de a hordár szidta, mint a bokrot. Borzasztó rossz levegő van benne, a vendégek csupa niemandok, a pincérek csirkefogók, a fekete köpnivaló. Az nem Kávéház I Az egy család I A vén Kávésnak egy vendége se volt már, a két megrögzött kártyás is átköltözött az új Kávéházba. A két öreg nem adta meg magát. „Ez a piszok hely nem bánt, — mondta Móricnak a tönkrement öreg Kávés — ha egy rendes Kávéház tett volna tönkre, az fájt volna I De egy ilyen lebúj, ahova rossz nők járnak, ahol cigányzene van, ez nem Kávéház I“ A két öreg megegyezett abban, hogy a *Soprana*, az nem is Kávéház I Igaz, hogy az egész világ odajár, hogy tömve van, de az csak a közönség romlott ízlését mutatja, de az a lokál, az a vacak mégsem Kávéház I Az öreg vendéglőnek adta el a maga Kávéházát valami csekély összegért és kiskorcsmát nyitott a Hűvösvölgyben. Lenézve beszélt „a lebújról“. Megalkudni nem tudó *góg-gel*, a szegénységben is emelt fővel hangoztatta, hogy igen, az ő Kávéháza az *Kávéház* volt I De az, az az új lebúj, az *nem* Kávéház I Molnár Ferenc azzal fejezte be a *Pesti Mesét*, hogy az öreg írók, akiket senki sem olvas, a fiatal, ünnepezt, tehetséges írók ragyogó könyveit utálkozva dobják el, mondván: Ez nem irodalom!

A *Pesti Mese* az öregség tragédiáját írja meg: nemcsak az emberek öregszenek meg, hanem a Kávéházak is, a fiatalok eltörljék az útjokból az öregeket, az erősek lebíriják a gyöngé-

két, Pesten nincs becsülete a meghitt, régi, pátriárkális dolgoknak, a Vén Kávést hűtlenül elhagyják Vendégei. E „Kávéházi Mese“ valóban a „pesti Folklore“ jelensége, egyébként a „Kalabriáspárti“¹¹ című régi pesti orfeumi Bluette „Ez nekem nem Kávéház!“ közismert kiszólásának pompás továbbképzése.

*

Egy kávéházi Dialógusában² a „*Rendetlen Ember*“¹¹ a Kávéházban megmagyarázza a „*Rendes Ember*“-nek, miért éjszakázik a pesti ember? Nem a notórius mulatozó, hanem a rendes rendetlen ember, a kávéházi éjszakázó. Ez az egész gondolatmenet visszacseng Nádas Sándor „Kávéház“ című, 1916-ban előadott Vígjátékában. Pesten sokkal jobban és tisztességesebben lehet élni éjjel, mint nappal — mondja a Rendetlen Ember. Éjjel nincs láрма, az író csak éjjel tud írni, tehát éjjel eszik. Az éjjeli korcsmának kicsi a közönsége, tehát jobbat főz és jobbat ad. A Kávéházban négyszáz nappali vendégre hat pincér esik, éjjel húszra jut három, a kiszolgálás tehát éjjel tízszer jobb, mint nappal. Nappal kilencszázezer rendes ember él Pesten, éjjel csak háromezer rendetlen él, mert a többi rendes ember alszik. Az éjszakázó tehát egy háromezer lakójú ideális faluban él. E falu, ez az óriási, csendes falu azonban villannyal van világítva, ragyogó Kávéházak vannak benne, ezer rendőr áll őrt falusi éjszakájában, vagy is minden emberre egy rendőr esik. Így az ideges pesti ember egy Utópia valamely Boldog Falujában él, melynek minden modern vívmánya egyedül csak az övé. A legideálisabb falu egy éjjeli világváros. Minden utcasarkon kocsis és Kávéház, minden Kávéházban mindenki, akire szükség lehet: orvos, ügyvéd, festő. Mivel pedig a tehetségtelen Filiszteusok, a Rendes Emberek éjjel alusznak: a Kávéházakban csupa tehetséges, nagyszerű, érdekes, különös ember ül. Van éjjeli államtitkár, vegyész és kereskedő is. Nem igaz, hogy az Éjjeli Emberek csak ülnek a Kávéházban és semmit sem csinálnak, mert a muzikus hangszerrel a kávéházi asztalnál és az író ír. Megszűkített, sűrített, kisebbre fogott intenzív élet folyik a pesti Éjszaka Kávéházaiban, pesti viszonyokhoz idomult furcsa, rendes kis élet, mely menekül a sívár nappal elől: akár mert ideges és nem bírja a lármát, akár mert szegény és nincs rendes lakása. A szegény intelligens pesti embernek

¹ Az aruvimi erdő titka. Bpest. 1916. 204. o.

Keletieskedő 18. századi
magyaroskodás és 19. századi
magyarosodás.

Fülellen Findsaforma. Magyaros
Szarvas, Trenkpandur és magyar
Huszár. Rougendas rajzai nyomán.
Meissen. 1750. Fayence.

Nemzeti Múzeum. Ernst Gyűjtemény.

Magyar Huszár és Talpas
Hajdú, török Szipahi.
Kétfüles Findsaforma. Porcellán.
Meissen. 1750 körül.

Iparművészeti Múzeum.

Magyarosodás a Martiuscló
idején. 1840.

Kobalt-arany. Neu-Wien. Új Empire,
Szabadságromanticizmus és titkos
Páholyszimbolizmus: Flambeau,
„Felkelő Nap“, Nefelejts, Fraternité.
„Frcundschafts-Schale.“

Nemzeti Múzeum.

Hereül. 1839—1935.

Kávés „Tété á-télé“.

Kétfülű és egyfűű „Trenibleusc“.

az éjszaka nyújt csak végtelen kényelmeket. Persze olyanoknak, akiknek mindegy, mikor élnek. Jó író és jó vegyész lehet az ember éjjel is, de jó pénzügyi számtanácsos és jó tanár nem. Az éjszakai utca üres, senkinek nem kell kitérni, köszönésekre nem kell vigyázni, éjszaka szabadon lehet gondolkozni, nem jön kellemetlen levéllel a levélhordó és számlával a szabó, nem jön a kéregető, állásnélküli iskolatárs, az álbarát: éjjel én vagyok az úr, mert egyedül vagyok. Nappal kegyelmet gyakorol velem a Kávés, hogy megtúr, éjjel odáig van a boldogságtól, ha betérek hozzá. Pesten nappal minden tökéletlen, mert kevés közintézményünk kilencszázezer embernek kevés, háromezernek elég. Éjjel ideális a forgalmi rend, mert nincs forgalom. Éjjel nem látni a fertelmes vakolatházakat, nem látni elérhetetlen csodálatos nőket, csak elérhetőket, éjjel nem fáj a szegénység, nem fáj az, hogy nem vásárolhatom meg azt, amit szeretnék, mert nincsenek nyitva az üzletek. Ami nő éjjel van, az mind elérhető, sőt: az éjjeli nők utánna vetik magukat az éjjeli embereknek. Minél kisebb egy társadalom, annál jobb. Két ember, például *Robinson*, és *Péntek*, ideális társadalmat alkot. Éjjel csak háromezer ember él Pesten és ez jobb társadalmat alkot, mint a nappali kilencszázezer. Éjjel és az Éjjeli Kávéházban mindenki barátságos és közlékeny, megnyilatkozó, leereszkedő. A pincér előzékeny.

Rendetlen Ember fenti előadására *Rendes Ember* azt kérdezi: „Mindebből az következik, hogy bolond, aki nappal él és csak a háromezer éjszakai kávéházi embernek van igaza? *Rendetlen Ember* kijelenti, hogy erről szó sincs I Csak elnézést kér a rendes emberektől, hogy ezer más idegzetű ember másként él mint ők, akik nem erkölcstelen mulatozók, nem szörnialia i lumpok, külön társadalmat alkotnak, közlefitymáláson es kozlenézetésen keresztül éjszaka élnek: mert nappal nem tudnak élni. Ha egyszer megírják Budapest mai életének történetet, úgymond *Molnár* Ferenc, — a késői utókor úgy fog beszélni ezekről az éjszakai Kávéházi emberekről, mint egy jobb, érzékenyebb, fejlettebb, betegesebb, de tisztább Szektárról, mely kivilágított kávéházi Katakombáiban magával hasonlókkal élt együtt, végkép elszakadva Pest végleg elromlott és elkomiszodott nappali társadalmától. Külön élt, Kávéházban vagy bárhol, csakhogy ne ott és ne akkor éljen, mikor a többi romlott, bűnös, közönséges, ostoba, gonosz és tehetség-

télén Rendes Ember élt. „*Elmondtam, ami szívemen feküdt, szeretem az éjszakát, de nem ítélem el azokat, akik nappal élnek!*“ — mondja a Rendetlen Ember, befejezve a „Kávéházi Éjszaka Dícséretét“.

A *Kávéházi Falu* embere, az *Éjszakai Ember* a Kávéházban mond itten Pamphletet a *Nappali Város-ra* és a *Nappali Ember-re*. *Molnár* Ferenc eme írásának vonzó értéke ez a formai tökéletesség, mely az újkori francia *Croquis* legjobb korszaka legjobb jelenségeinél is jobb. *Molnár* Ferenc itt megfordítja a *Montesquieu* „Perzsa Ember“-e nagy hagyományait: a pesti „Éjszakai Kávéházi Perzsa“ szellemes tótágassal a Kávéházat veszi védelmébe, ámde az *Éjszakai Várost* — ime, a Hagymány örökéletüségé! — maga is *Falunak* nevezi. Felesleges magyaráznunk, hogy ez is a Város és a Falu örök fogalom-párjának örök ellenlábassága: a *Város* a Nappali Pest, lakói a Rendes Emberek, az eszményi Falu, az Utópiafalu: az Éjszakai Város. A kép, melyet itt a fiatal *Molnár* Ferenc ragyogó tolla írt, formailag olyan veretes, mint az Ezeregyéjszaka meséje, melyben a szegény halász, *Szárzsföldi Abdullah* a *Tengeri Abdullah* vízalatti vizes Birodalmában jár, ott mindent furcsának talál, de a *Tengeri Abdullah* is furcsának találja a száraz Felvilág életét és embereit.

E szellemes Dialógus hatását és nyomát maradandóan ott találjuk a Háború előtti utolsó idők pesti Petite Littérature-jében, azokban a gyorsan és örökre elsuhant időkben, melyek ilyen gondolatokkal is foglalkozhattak. E Dialógus a „Két Kávéházi Beszélgető“ — a római „*Pasquino*“ és „*Marfortó** — kávéházivá lett 18. századi „Kísírodalmi“ formáját folytatja. Egyben ez is Utópia, mert a „Kávéházi Társadalom“ külön éjszakai „Kávéházi Város“-ába, mondjuk „Cavenopolis“-ába vezet el bennünket, az Álmodok Városába, ebbe a külön kis Utópiába, melyben a *Bohémé* lenézi a *Petit Bourgeois-t*: a Cigány a Kispolgárt. A Nappali Város mögött — fölötté vagy alatta, mindegy — egy külön Város él, az Éjszaka Városa, melynek örökké égő tűzhelye: Vesta Temploma, Céhháza, Fóruma az éjszakai Kávéház. Ennek a „másik Város“-nak külön Etikája van, külön néprajza és szokása. Mint a valós világ mögött, alatt és fölött élő „Másik Világ“-nak *Wells* „Időgépjében. Az Ógörög Utópia hanyatláskori „Poneropolis“-a, a „Koldusváros“, a „Gazok Városa“ hangulata érzik meg e

pompás íráson, mely odasorakozik *Kárpáti Aurélnak*, *Nagy Lajosnak* és *Nádas Sándornak* az Éjszakázókról írott képeihez. *Molnár* Ferenc Szatírája helyenkint *Montesquieu* magaslatai felé is fellendül. E Dialógus sok igazságot tartalmaz. Sokan éltek a régi pesti Éjszaka kávéházi életét azok közül is, akik jómódúak voltak. Így élt *Molnár* Ferenc is, noha saját apai örökségü házában lakott és már a Világháború előtt is a legnagyobb jövedelmű magyar író volt. Az egészen késői éjjeli és a korai hajnali órák csendje volt dolgozóideje, hosszú éjszakázás során várta ki azt a percet, amikor rájött az írás Mámora, a *Trance*, melyet az olasz és a francia a csillagjóslo Astrologia korából származó kifejezéssel „Jó óra“ néven nevez *La bonne Heure-nek*. Ez az alkotó szellemek, az órómai Vates-ek: a Jósok és Költők és a keleti Ördögösök, a Szentnek tartott Örültek, a Sámánok és Regösök *Bona Hora-ja*, a „Jó Óra“: az írói Révület. A régi magyar deákos műveltség is *Bónának* nevezte a megszállottság óráit, a furcsa emberekre „rájött a Bónájuk“: mondták Nagyapáink. Nagyon sok írónk volt, aki csak az éjszaka csendjében tudott írni. *Molnár* Ferenc Club-jában vagy kávéházi társaságban éjszakázott, haza sietett és otthon írt a korai reggel óráiig. Ugyanígy élt *Szomory* Dezső is: Kávéházban éjszakázott és ha rájött a Rónája: hazasietett. *Újhelyi* Nándor sohasem írt Kávéházban: végtelen éjszakai séták után be-betért egy-egy budai Kávéházba, onnan a dunaparti *Bristol-ba* vagy a *Newyork-ba*. Mindenütt talált csevegő társaságot. Csak a hajnali órákban tért haza bokharai szőnyeges, ódon bolthajtásos belvárosi lakásába. 1908-tól kezdve a régi pesti patriciusi fierrzc/i-család, illetőleg *Rerrich* Béla, a szegedi Árkádok építő Mestere házában lakott az ódon Képiró-utcában — a kapu alatt balra levő lakásban — és a hajnali órákban dolgozott. Jólétét biztosító évjáradékából szépen és előkelő, különös módra élt a Háború előtti, még komoly irodalmi korszakában. Így éjszakázott a jómódú *Ambrus* Zoltán is: kizárólagosan csak éjjel és kávéházi asztalon tudott írni. A Város legelverődöttebb helyein lehetett látni: hajnali öt órakor a városligeti *Hollandia Kávéházban* vagy a budai *Ilona Kávéházban*. *Márkus* László mindennap hajnali három órakor ment haza a *Baross Kávéházból*. *Szini* Gyula, aki szegény volt, a sötét és magányos kültelki utcákat róttá, ijesztő éjszakai Lebukokban elképesztő emberekkel állott szóba: ismerőse,

vigasztalója és megfigyelője volt az Éjszaka minden törött életű vándorának. Bolyongásai végén hol a *Japán*, hol a *Miénk* vagy a *Fiume* Kávéház egy magányos páholyába ült be és hajnalig írt ott. *Szász Zoltán* a leglármásabb zenés Kávéházak pokoli forгатaga kellős közepén írta meg fiatalsága legjobb és legérdekesebb írásait. Az Éjszaka örök vándora Volt *Nagy Lajos*: minden írását Kávéházban írta.

így élt *Zola* is, nem Kávéházban ugyan, de a Páris külső Villagiatura-jához tartozó *Passy-ban* levő házában. A csillagászati Nap szakaihoz nem alkalmazkodott, a Nap mindig akkor kezdődött a számára, mikor hosszú alvás után valamilyenkor felébredt. Esetleg éjfélkor. Ilyenkor fürdött, „reggelizett“, esetleg reggel nyolckor vagy éjfélkor érkezett el *Déjeuner*-le ideje. Ha tizenkét órát aludt félnapos munkája után és „véletlenül“ reggel ébredt fel, napja akkor kezdődött. Rendezett, jómódú háztartása ehhez a rendezett fordított életmódhoz alkalmazkodott. *Balzac* élete zavart volt gondterhelt éveinek remetei nélkülözései között, ugyancsak *Passy-ban*, egy sokgyerekes fehérneműmosó házában, éjjel-nappal állandó fekete-kávé Narkózisának szellemi-idegi Trance-ában. Az éjszaka és a nappal közötti különbséget ő sem érezte magára nézve kötelezőnek. Azért, amivel *Molnár* Ferenc magyarázza meg az éjszakai élet lélektanát: az éjszakázás, a Kávéházazás nemcsak az otthontalanok átka, hanem egyes dolgozók mesterségük-béli, műhelybéli szokása is. Ez nem törvény, hanem — mint *Molnár* Ferenc írja — idegzet dolga.

Hozzátehetjük: az Éjszaka Pesten tényleg szép, mert a Város — főleg az *Andrássy-út* és a *Nagykörút* — házai és utcái kínosan ízléstelenek és sivarak. Az 1870-es és 1890-es évek időközének szívettépően tehetségtelen pallérképzelete a legsilányabb stíluskópiás, vakolatból mázolt Renaissance-ot, Baroc-ot és Rococo-t kente fel az egykori Rákos sivóhomokjából kibujtattott új utcákra. A firenzei *Palazzo Strozzi* és a veronai *Palazzo Bevilacqua* vonalról-vonalra való másolatokban mint panoptikum! öntvény jelenti az ezernyolcszáznyolcvanas évek tehetségtelenségét.³ A Korszak körúti és külvárosi „pesti Renaissance“-át teremtő „műépítészet“-nek csak a kegyelet nevezheti,

³ A Battyhány Palota a *Palazzo Strozzi*, a Régi Múcsarnok a *Sammicheli* által 1517-ben épített *Palazzo Bevilacqua* öntvénye.

mely néhány névvel szemben nem meri megmondani az igazat. Az Éjszaka az épített idétlenség e pesti torzszülötteit — Bécs és Berlin építőmesterei eme szellemi Abortusait — jótékony leple alá vonja. A régi Nagyvárosok és a régi pesti Belváros és Lipótváros nemes harmóniája helyett barbár nyugtalanság sérti a jóízű nappali szemet. Éjszaka azonban Pest szép, mert a Vakolatbarok nem sérti a szemet. Az Éjszakában a tehetségtelen rajzú épületek nevetséges kupolái Bagdad kupoláivá halkulnak, a Vakolatváros keleti árnyékképeket vet, a rajz szellemtelensége mély árnyékokká puhul. A csalóka Hold és a lámpafény egy színpadias Chiaroscuro fényeiben és árnyékaiban játszódoó tónusok teátrálítását vetíti a Városra, melynek Utcaképe éjszaka olyan szép, mint a téli ködben. Pest éjszakai szépségét a néhai való jó Lézebibliotékás és Könyvkiadó, *Leyrer-Lantosy* József már 1802-ben megírta. Írása *Molnár* Ferenc jelen írásának őse és kiemelkedően kávéházi vonatkozású, hiszen az általa írt classico-romantikus pest-budai kép gerince a Hajóhíddal szemben levő világhírű *Nagy Kávéház* kivilágított ablakainak a Hajóhid alatti Dunára csillogó képe. Az 1802-ből való pesti éjszakai kép azonban a nemes, klasszicizáló pesti Baroc rómaiás „*à la Louis XVI-e*“ és a görögös *Néo-grecque* nemes formáira vonatkozik, 1910-ben azonban az Éjszaka a pesti „Berlin-Moabit“ és a pesti „Wien-Ringstrasse“ szörnyűségeit tette egy álomváros Potemkin-es illúziójává, írók, poéták, piktorok és más „Elkárhozottak“ szánjára, akik részben ezért is voltak éjszakázók.

A fák koratavasszal és késő ősszel *Hokuszáj* japán rajzainak árnyékait vetítették a gyalogjáróra: fagallyak árnyékképeit. A Körút mellékutcai sejtelmes sötétségbe vesztek. A *Newyork-Palota* rettentő tornya gótikus csodának látszott a Holdfényben. Az *Anker Ház* fertelmes és ostoba kupolája valami Pantheonnak tetszett. A *Kálvintér* Kútja, a nemesen rómaiás Kálvinista Templom és óraszemei és a Nemzeti Múzeum nemes oszlopcsarnoka a fák között a Báthory Kávéház hüselőjéről csodálatosan szépek voltak: ezt *Kárpáti* Aurél írta meg. Nappal a Tér zagyva, kültelki villamospályaudvart mutatott.

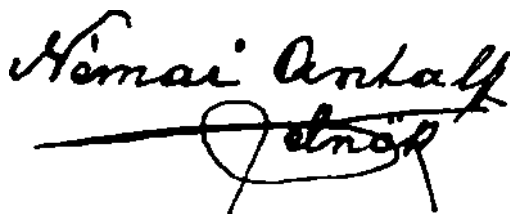
Az Éjszaka kávéházi lámpái egy kis kört világítanak meg. Az Élet e kis körre sűrűsödik, a Képzelet nem folyik szét a márványasztalon. A Kávéház zsongása ihlető, lármája el-

zsongító azokra a különös idegekre, melyeket egy óraketyegés megzavar, de a zsongás megnyugtat.

Az Éjszaka végtelenségeket sejtet és a Kávéház nagy terme sem a bezártság, hanem a nagy, szabad tér érzését adja meg. Az Égbolt nem látszik éjjel: az Utca olyan, mint egy zárt szoba. Ezt *Rónai* Mihály Andrásnak egy kávéházi verse írja meg. A Kávéházban száz ember között ülve író Litterátus jobban magában van ebben az Emberbakonyban, mint otthon. Magában van, míg papirosára nézve ír és mégis nincsen magában, ha körülnéz. Ha beszélni akar valakivel: akad élő embertárs, akivel szót válthat. Ha más nem, a Pincér, Piccolo, esetleg a Kenyereslány. *Krúdy* Gyula és *Márk* Lajos hordárokkal diskurált féléjszakákon át. Az Éjszakázok Céhe tiszteletben tartja az ilyen Splendid Isolation műhelyi jogát: az író t senki sem zavarja meg. Az Élet kávéházi ritmusát a Gondolat ritmusa követi: a Kávéház él, a Pincérek suhannak, a szellőző Szélkelepe a Gép élete dalát dúdolja, a Billiárd golyói símán és némán suhannak és vígan csattannak, a Sakk bábjai koppannak, a sakkozók méla melódiákat zümmögnek, a körforgó-ajtó surrog és meglendül a Szélfogó sötét, puha kárpitja. A dongó, puha, barna férfibaritonokba és a döngő, fekete basszusokba puha asszonyi hangok világoskék-fehér szopránjai és sötétlila altjai csilingelnek és flótáznak bele. Asszon) i illatok szállának és asszonyi selymek fénye és formák vonala puháskodik. A tükrök egy pompéji-i udvar végtelen távlatait vetítik. Boltívek és oszlopok *Piranesi* római csarnokromjai vonalait rajzolják: a lendülő vonalak elvesznek egy homályos sarokban. Égj' pogány Templom éjszakai Misztériuma foljik itt a boltívek, oszlopok és mennyezetfestmények alatt: a félfények, félsötétségek és félhangok világában. A lámpafény stilizált Napfény és a Kávéházat a színházszerűség félvalószerűségévé teszi. Az elrévülő szem követi a vonalak, tónusok, fények és árnyékok játékát. Az Élet él a Kávéházban: és a Képzelet teszi élővé és alkotóvá. A Kávé keleti aromája szálldos és a szivarfüst maró és keserű, de illatos. A dohányfüsttel telített zárt terek levegője mámorítóbb, mint a szabadban magunk szívta szivaré. A Kávé aromája — Le Boisson des Intellectuels — mint belélegzett atmoszféra is körülveszi a Narkózisra szomjas embert. A 15. század óta, mióta az első Káhvé Háné az arabs Városokban magába gyűjtötte az írástudókat, a Vitázó-

kát, a Nyugtalanokat, az Új Dolgok álmodéit, szóval az Ördögösöket, kiknek az a büntetésük, hogy — mint *Karinthy* Frigyes írja — forró Fekete Levest igyanak, füsttel vegyék körül magukat, irótollukat Agyukba mártsák és írásukat Iráskalmároknak adva el, a kapott pénzért Feketelevest és Füstülőrudakat vegyenek. Kávéház és Irodalom ezért egymás függvényei a 17. század óta: a londoni *Garraway's Coffee House*-ban csakúgy, mint a párisi *Café Procope*-ban, a milánói *II Duomo*-ban, a velencei *Quadri*-ban, a lipcsei *Richter*-ben, a berlini *Giusli*-ban, a bécsi *Griensteidl*-ben, a pesti *Márványos Kávéház*-ban a 18. század végén, majd a *Pillvax*-ban, az *Arany Ökör*-ben, a *Kávéforrás*-ban, a *Kammon*-ban csakúgy, mint az újkori *Baross*, a *New-York*, a *Central*, a *Palermo*, az *Abbázia* és a *Bucsinszky* által jelzett korszakokban.

A *Rendes Ember-t* megnyugtadjuk, hogy nem „csak“ *Molnár* Ferenc volt „kávéházi Rendetlen Ember“, hanem „Kávéházi Ember“ volt *Vörösmarty* Mihály, *Jókai*, *Mikszáth*, *Herczeg* Ferenc, *Ambrus* Zoltán is. Az volt *Beethoven*, *Schubert* és *Lenau* is. A Kávéházba járás nem minősít, de a Kávéházba nem járás sem. Végül: a „Kávéház Lélektana“, a *L'Esprit du Café* minden időkre és helyekre szóló időállóságát mi sem bizonyítja pompásabban, hogy abban, amit e ragyogóan szellemes Dialógus megír, René Allain *Le Sage* 18. századelei gondolata csendül vissza, a Kép, melyet a *Café Régence* éjszakájáról ír, melyet az „Alvilági Apollon“, az „Egyiptomi Horus-isten“ éjszakai Templomának nevez. A Kávéház Éjszakájáról és az Éjszaka Kávéházáról *Fritz Werfel*-től *Kelen* Lászlóig, *Jávor* Lászlóig, *Fenyő* Lászlóig és *Rónai* Mihály Andrásig ugyanezt írja meg mindenki.

Némái Antal Kávéselnök-mester aláírása. 1890. szept. 10.

A „Török Császár Kávés“ kezevonása.

Szép Ernő és Kisköltészete.

„Irka-Firka“, „Sok Minden“ és Régi Kedvünk.

Kávéház és Szigetutópia a Margitszigeten. — Kisfiú a Newyork Kávéházban. — Az Élet Emlékké, ez pedig Irodalomná sorvad. — *Irka-firka*: 1913. — *Sok Minden*: 1914. — *Régi Kedvünk*: 1918.

„Szébbnek lát az régi képet, aki attól megszese lépett, szébb az emlék, mint az élél.“

Molnár Ferenc írta meg, hogyan lépett be a régi *Newyork Kávéház* egykori *Sárga Szobájába* — ajtókárpitjait ott látjuk egyik képünkön, a Kávéház legrégebbi képén — valamikor, 1907-ben egy szerény felvidéki Ifjú, *Szép Ernő* nevezetű. *Heltai* Jenő akkori Asztalához fogadta Iróinasul. *Szép Ernő*, szerény ifjú, ott maradt *Molnár* Ferenc, *Bródy* Sándor, *Márkus Géza* és *Kacsóh* Pongrác társaságában, vagyis az Irodalomban. A Kisvárosból jött fel a Nagyvárosba, mint minden Regényes Ifjú. A Nagyvárosból ő is egy valamely Szigetre vágyódott el, mint *Seneca*, *Voltaire*, *Gauguin*, *Laurids Bruun* és *Márai* Sándor, azaz mindenki. Ez azt jelentette, hogy a pesti Kávéházban élt és a Nyulak Szigetén, a *Margitszigeten* lakott. Ezzel írta *Életét* Irodalomná, még ebben is. Tehetséges ifjú Lantját ő is a *Heltai* Jenő pesti Mesterlantjához hangolta. Hangjai közvetlen meleg budapesti hangok voltak. Elcsodálkozó gyermek módjára csodálta meg a Várost, senki által soha észre nem vett dolgokat új szemmel látott meg: a felfedezés örömeivel a titokzatos, érthetetlen, csodálatos Nagyváros élete Végtelensége által kiváltott különös, elrévülő Melankóliájával. Mint értelmes, csodálkozó és kissé szomorú szemű Kisfiú érezte, látta és írta meg a Várost. „*Apám egyszer a Városba vezetett s míg egy kirakaton elbámultam, elengedte a kezemet*“ — írta sz. e., a Nagy-

városon elálmélkodó Poéta. Azóta kereste a Kisvárost és önmagát a Nagyvárosban, sohase találta meg tehát e Város furcsa, gyöngéd, kedves, meleg Városlírájává írta önmagát, eddig senki által ki nem mondott melegségű szavakban. Kisfiú volt, Apuka egyszer bevitte a Kávéházba és egy pár percre magára hagyta. A Kisfiú elbámult a számára kívánatos és mégis érthetetlen életen, amit a csodálatos nagy Szobában látott. Ez a furcsa, nagy és kicsi Élet tetszett a Kisfiúnak, de egy kicsit szorongva félt is attól. Az Emberek érdekes, de örökre idegen Bácsik voltak a számára. A Kávéház, ez a nagy Városi Csoda örökre kívánatos és örökre érthetetlen maradt a számára. Csodáit és furcsaságait ezért írta meg.

Kisfiú a Kávéházban: ez annyi mint „Kisvárosi Ifjú a Kávéházban“, vagyis „örök Falusi Ember a Kávéházban“. Nos, *Szép Ernő* az „örök Perzsa“, az örök „Falusi Ifjú“ finom gyöngéd kávéházi Kislírikusául mutatkozik meg „*Irkafirkái*“-ban, abban a „*Sok Minden*“-ben, amit a pesti Kávéházról írt meg. „*Pesti lírai kávéházi Montesquieu*“ mindabban, amit alább bemutatunk. Amikor visszanéz a Kávéházra, melyben a szép és botor Ifjúság elszuhant, újra érzi a „*Régi Kedvel*“. Mindnyájunk „*Régi Kedvét*“, mint Henry *Murger* egykori Ifjai a *Café Jocus el Momus*-ban elmúlt Ifjúságot. *Jocus el Momus*: Nevetés és Álom. A Nevetés elcseng, az Álomból felébredünk és már csak emlékezünk a *Régi Kedv-re*. E Régi Kedv e Város, mindnyájunk Városa és mindnyájunk városi Ifjúsága volt. *Szép Ernő*, mint a Város Költője, a Város régi Mosolyát vágyja vissza. Ez az ő Kávéházlírája. Az „*A Lila Akác*“ egykori Pesti Ifja ő maga, illetőleg ez az Ifjú mi magunk vagyunk: „Pesti Ember a Kávéházban“, mint *Egykori Ifjú*., akinek egykori Élménye Emlékké halkult. Ezt mindnyájunk számára *Szép Ernő* írta Pesti Lírává.

„*Régi Kép*“: Kávéházi Kép, mely szebb, ha már távolról látjuk. E Képet egyazon tollal írta meg *Dóm Prévost*, Henry, *Murger*, *Degré* Lajos, *Herczeg* Ferenc, *Heltai* Jenő, *Rákosi* Jenő és *Kosztolányi* Dezső. *Szép Ernő* is, aki élte a Kávéházat, majd megírta, hogy írássá válva éljen tovább az. „*Szebb az Emlék, mint az Élet*“. Irta: sz. e. Költő a Kávéházban. Itt nem Nagyformáit, hanem Kisköltészete Kisformáit adjuk.

1913-ban *Irka-firka* cím alatt megjelent apró írásaiban is a Pesti Kávéház egyik leghivatottabb fiatal Poétájául mutatkozik.¹ „*Illúzió*“ című finom Irka-Firkájában a Háború előtti Pest külföldieskedő kávéházi cégérneveiben a pesti kávéházi álmódosók illuziókeltőjét látja meg. Végtelen távolságok, idegen országok, mesés, boldog, gazdag más világtájak képeit, illúzióit költögetik ezek a regényes cégérnevek. Az Andrássy-út harmadik palotáját ássa alá a „*Miramare*“ Kávéház. „*Miramare . . . milyen szép név! A kéklő Adria fehér felhői és piniafenyői, sötétlő ciprusok és olajfák . . . Hát még a Kávéház! Az ajtaja mellett üveg alatt gyönyörű tájkép, kék tenger és a szerencsétlen ifjú Miksa Császár fehér kastélya zöld babérfák között*“. Giosue Carducci versei jutnak eszébe, aki Massimiliano-ról írt, a tragikus Császárról és a Castello di Miramare-ról, a Tenger Csodájáról. Benn a Kávéházban lovaglólülésben ülnek az emberek, csattog a billiárd, alsóznak a vigécek és a nőket szemezik. „*Sétáljunk, sétáljunk, egy kicsikét megálljunk!*“ — gyermeketegeskedi a Poéta — *no, már J a p á n-ban vagyunk!* Japán színek, vonalak, keleti exotikum, *Hokuszaj*: itt a Művészek ülnek. Mellette *Sicilia* virányain „*Palermo*“ mennyezetén ragyogványok és virulványok: a kávéházi Álművészet tündéri ecsetje pingálta őket. A Poéta lenge sajkában evez tova az Illúzió két tengerén. A sajka s az evező megpihen, az Oktogon tengerén „*Mentone*“ derül s „*Abbázia*“ virul, balról a kék „*Sorrento*“ andalog. Oh Sorrento 1 „*Akinek a szíve fáj, meggyógyítja ez a táj!*“ — mint az egykori gömbölyded és érzelmes pesti Polgárnő dalolta ezt az utcahasogató orfeumi dalt. Ide oly egyének járnak, — írja a Poéta — kiknek szívük fáj, ám pénzük nincsen arra, hogy Sorrento-ba utazzanak. „*Riviéra*“, a londoni „*City*“, „*Belmont*“ és „*Newyork*“. Oh, az egyiptomi ifjú Berlinben és Oxfordban tanul, az amerikai Párisban tanul életművészetet, a szegény Pesti Egyéneket nosztalgiájuk, kalandszomjuk csak e Kávéházakba iratkoztatja be örök törzsvendégül. „*Mint a szegény külvárosi gyerek, aki Tündérországot öt krajcárért utazza be a városligeti Vurstli Barlangvasútján*“.

Az „*Irka-firka*“ ezután „*Kérem, hallgassanak meg!*“ cím alatt írja meg a Karcolat régesrégii témáját, a kávéházi árusok Menetét, kik végtelen sorban vonulva fel, gyötrik meg a halan-

¹ Irka-firka. Vadász Miklós rajzaival. Bpest. 1913. 52.

dókat a Kávéházban, mely oly szép, mint egy ópiumálom, melyben a pesti Polgár pihenést, merengést és az illusztrált lapokban nemesen oktató szórakozást keres! De nem talál, mert jön az agg, papírszalagokkal övezett krémszínű *harisnyát* kínál! Jön a kipedertbajszú, művésznykkendős ifjú és *villamos zseblámpát* villant a Költő elvakuló szemébe. Hátamögött a császárszakállas vén gazember áll, ládájában minden: *bugyel-láris, inggomb, nyakkendőszorító*. Friss Tréfamester jön, csillagugrató rácsszerkezetével rezgőlábú, hatalmas, undok szörnyepókot ugrat a Poéta szemébe. Végre jön a titokzatos férfi, titkos köntöst ajánl a Venus adta kórságok ellen.

A régi békebeli Pest ismert utcai képét is megírka-firkálta: a zenés Kávéház ablaka elé nyomakodó szegény vidéki-paraszti kopott senkiembereket. Bent — „Minden este“, mint az aranybetűs tábla hirdeti — ilyen-meg-olyan Jóska hangversenyez „teljes zenekarával“. Az ablak előtt a pesti falusiak hallgatják a muzsikát, mint otthon, a faluban, a korcsma előtt. A cigány: öröm, a vigalom, az úri dolog. Az árva pestivé züllött falusi magyarok azt várják, mikor húzza el a „Jóska“ az „ő nótájukat“. Ez az Irka-fírka a „*Falusi Ember a Kávéházban*“ régi Témája.

Szép Ernő írta le *Móricot* is, a pesti éjszakák furcsa gnómját, a *NeivYork Kávéház* egykori szivarosgyerekét, akit az élet Párisig és vissza sodort el. Leírja a két szmokingos éjszakai kisfiút, akik a pesti éjszakában mérgesen beszélgetnek. Gyermekecuk elfinomodott, elurasodott. Kávéházi újságos- és szivarosgyerek a két éjszakai Sportsman, akik lóversenyről vitatkoznak angol mesterszavakkal. *Full riding, topveit, Sztuard, plöndzs*: mondja a két koravén kölyök az éjszakában. Párisi éjszakai során megírja a *Boulevard des Capucines* Kávéházai előtt elsuhanó életet, a *Café de la Paix* előtt a macskabajszos, furcsa keménykalapos, esernyős férfiút, aki Páris éjszakai lebujaait ajánlgatja az idegeneknek, a *Montmartre* mulatóit, a híres *Grelot-t*, melyben magyar cigánynak öltöztetett német zenészek muzsikálnak és egy nyolcvan esztendő, élnivágyó frac-os aggastyán táncol minden éjjel. Mesterember volt, Kispolgár, egész életében robotolt, dolgozott felesége, fiai, unokái és dédunokái számára gyűjtötte a vagyont, miközben elfelejtett élni és fiatalnak lenni. Most már ráér önmagával törődni, ifjúsága ki nem élt álmait most éli ki.

Egy álmos kis *Café-Restaurant* fölé veres-fehér csíkos ponyva borul. Még délután van, az éjszakai Montmartre még nem él, ilyenkor kisvárosi itt még minden. A kavargó éjszaka itt délután hajnalodik az ódon kis házak fölött. Az Éjszaka Lányai azonban már munkába indulnak, mint valami szorgalmas halászeányok a derengő hajnalban. Mennek a munkájukra. A vén fűszeres, a régiségkereskedő és az ingvasaló, a Montmartre Kispolgárai, olyan gyöngéden tekintenek a munkába menőkre, mint a kis breton halászfaluk derűs öregjei a tengerre szálló halászokra.

A Boulevardon elvonul az éjszakai Kávéház előtt a Nagy Parádé: a párisi éjszaka „Cri de Paris“-ja. *Cocotte*, szemüveges német, újságáros *Camelot*, két hangosan, teliszájjal kacagó zuánkáplár, ifjú festő, vén ibolyásnéni, néger, kispolgár, megint egy *Cocotte*, négerfiú., három fezes algíri arab, két rendőr rövid körgallérban, *Cocotte*, egy *Apache*, gyászruhás öregasszony, nagyszakállú utcai apostol, *Cocotte*, magasrangú tiszt égszínkék dolmányban, üvöltő *Camelot*, két elegáns *Viveur* frac-ban és széleskarimájú „á la Canotier“ szalmakalapban, *szivargyűftő*, aki szögesvégű botjával szúrja fel a szivarcsutkákat, *játékszeráros*, gumin ugráltatott fehérszórú loboncos majommal, egy *hindu*, megint két *Cocotte*, becsületrendes öregúr, friss, boldog nászutasok, egy kínai, kifestettképű, csípőjét ringató fiatal-ember, egy púpos, egy pesti ismerős, egy pap, négy ordító diák, egy orratlan ember. A Poéta úgy írja le a „Párisi Utca“ hangját, mint *Ferriol* Marquis 1671-ben Sztambul utcalármáit, mint *Bouchardon* 1752-ben a „Cri de Paris“-t, mint *Szomorj* Dezső ugyanezt a párisi Kávéház ablakából, mint *Abonyi* Lajos a pesti Utca ébredését az 1850-es években az *Az Egyetem Pallosában*, mint ahogyan *Müller* Károly 1855-ben írta le a pesti „Kiabálós Ipar“-t. A *Cri* — a Kávéház ablakából nézve és hallva — ősrégi formája a *Petite Littérature*-nek.

Szép Ernő ír egy kis budai Kávéházzól, mely a Várban van. Ez a Kis Kávéház láthatóan a *Fortuna*, melyet ezekben az időkben *Krúdy* Gyula és *Kárpáti* Aurél is megírt. „*Gerzson*“ -ról, a szegény pesti filozopterről ír. Ez nem tudta befejezni az *Egyetemet*, díjnok lett, *Puskin* Onyégín-jét olvasgatta, a Vár alvó, halott, szűk utcácskáin sétált, így locsolgatta lelkében a Romantika kék virágait. Betért egy kis Kávéházba. Az utcai táblán két pohár volt kipingálva: „Nagy Kávé 9 kr., Kis Kávé 7 kr.“

Alattuk két fehér és egy piros billiárdgolyó és „Egy óra éjjel nappal 22 kr“ A Kasszában hulló díszü csokor és egy könyv fölött öregedő, kövérke Kasszatündér. *Gerzson*, a letört filozopter szerelmet vallott a Tündérnek, aki reményt keltett benne. „*Hozzon nekem mindennap egy szelet csokoládét ezüstpapírban. Az ezüstpapírt golyóvá gyúrom. Ha egy kilónyi lesz, úgy látom, hogy ön hü s kitartó lovag s öné leszek. De ha egyszer elmarad, úgy tudom, hogy hűtlen lett. Akkor többet ne is jöjjön!*“ így a Tündér. *Gerzson* tehát naponta hordta fel a Várba a csokoládét, noha sokszor nem evett aznap, mert — óh 1 — tíz krajcár volt naponta a csokoládé és két krajcár a hídpénz. A golyóbis már-már egy kilónyira dagadt, amikor *Gerzson*, a Filozopter csödbe ment. Nem tudott csokoládét venni, mert csak két krajcárja volt. Ez azonban elég volt hídpénzre. Felment a Várba a kis Kávéházba. Úgy suhant, mint egy Álomlovag a Várban. A Tündér aludt. *Gerzson* még egyszer utoljára ránézett, könnyeit lenyelte: elbúcsúzott az Ifjúságtól és hazament Pestre a Stáció-utcába. Úgy tűnt el a kis budai utcák homályában, mint mikor Jevgen *Onyégin* utoljára látta *Tatjánát*.

Szép Ernő leírja a nyári késő délután végeszakadatlan esőjének halálos unalmát, mely elfogja a Keltőt, akinek sürgős kis cikket kellene írnia a Kávéházban, de ezt nem teheti meg, mert a Világ oly szomorú az esőben, így a Kávéház ablakából nézve. Hazulról a Kávéházba kellett menekülnie az eső melan-kóliája és a neuraszténia elől. A Költő a tükörablakhoz nyomja homlokát, de semmit nem érez. Csak azt, hogy esik az eső. Az írás nem megy. Esernyős polgárok rohannak, a konflisok is rohannak, szegény emberek esernyő nélkül rohannak, kocsisok viaszosvászon kabátban állanak. Kis cselédlányok úgy borítják a fejükre a felsőszoknyájukat, mint otthon a faluban. Aki nem bírta a futást, a kapu alá állott. A rendőr feltette fejére csuklyáját, olyan mint Anonymus szobra a Városligetben. A cikk nem megy, a Költő kétségbeesett, csupa lehangoló számárság jut eszébe. Családtagjai künn fekszenek a temetőben, a hideg sírban és rosszalólag gondolnak a Költőre, aki a Kávéházban így lopja a napot, ahelyett, hogy cikket írna. A konflis lámpái vörös fénnel úsznak el a járdán s a kövezeten esőcseppek ugrálnak. Ugyanezt a hangulatot *Heltai Jenő* és *Tóth Árpád* is megírta.

Az *Irka-jirka* leírja a borzasztó állapotot is, mikor az

ember, vagyis az Alanyi Költő a Kávéházban bizonyos élet-örömmel, várakozással, a képeskönyvet nézegető gyermek kíváncsiságával várja a képeslapokat. A gazember ujságosfiú borraivalóját már előre megkapta, tehát szolgálalküen egy csomó vackot vág le a székre. Az első lap a *Magyar Bőripar*. Nem baj, a második a *Le Theatre*. De csak a borítótáblán, mert benne *A Magyar Fűszerkereskedők Közlönye* van. Ilyen a többi is. Az ujságosgyerek ezért meglakol. „*Agyonlövöm, egészen biztosan! E gondolatra ellágyulok: gyávaság lenne agyonlőnöm az újságost, hiszen az esküdtek biztosan felmentenének! Miért is haragudnék, nem is haragszom, miért lenne ő tökéletes, mikor az egész világ rossz és kiábrándító. Elkeseredésem szelíd csüggedésbe megy át, jól esik érezni a kiábrándulás szelíd bánatát. Pedig milyen jó lenne nézegetni a szép illusztrált lapokat, melyek mind kézben vannak. Ah, hol van az elegáns *L'Illustration*, a kellemes *Le R i r e*, a komor *Simplicissimus*, az ünnepélyes *Studio*, az egészséges *Police Gazette*, a fantasztikus *Harper's Weekly Magazin*, a tornácon pipázó *Vasárnapi Újság*, a huncut *Magyar Figaro!* De az a gaz ujságoskölyök elszökött a *Bakonyba*, ahova való ez a zsvány! Végre is elhatározom, azért is elolvasom a *Magyar Bőripart*. Vezércikk: amerikai szárítási eljárás. Roppant érdekes. Egyszerre ott terem a gazfickó. Kérem, nagyságos úr, szabad a *Bőripar*? Nem, — mondom szigorúan, — kézben van! Elolvasom az utolsó betűig és izgatottan nyúlok a *Molnárok és Sütők Lapja* után.“*

*

1914-ben jelent meg *Sok Minden* című kötete.² A Kedves Olvasóhoz intézett Ajánlás elmondja, hogy valójában „sok semmi” az, amit ebben a kötetben össze írka-firkáit. Dolgok, csip-csup pesti semmiségek, amik csak úgy’ érintik az életet, mint a gyufa lángja az éjszakát, mint a lehelet az ablakot. Minden „valamiből” úgyis „semmi” lesz a végén: hát legyen most valami e sok apró semmiségből.

Valóban, ebben a kötetében azt írta meg a fiatal, sz. e. kézjegyű író, ami semmiség az Ég alatt: az Élet apió suhanó jelenségeit, amik összességükben mégis azt a ragyogó, szomorú,

² Bpest. 1914.

furcsa és tragikus Csodát teszik ki, aminek Élet a neve. Mint a mende-monda Kolumbusza, a Hajós, aki az asztalon úgy állította fel a tojást, hogy odacsapta a csücskét az asztalhoz és ezzel megcsinálta azt, amit senki más nem tudott megcsinálni: úgy látta meg és írta meg sz. e. Pest élete apró vil-lanásait. Elbájoló, naiv realizmussal és a legtudatosabb írás-művészettel, örömet érezve a pesti Utca felfedezésében. A cso-dálkozó, okos és szomorú szemű gyermek, a Poéta, felfedezi a világot, gyönyörűnek találja, de gyönyörúsége mögött ott kísért a tudatosság bánata: e gyönyörűség csak tűnő tükör-kép a Szem retináján, mert a Szem, mely ma él és lát, múlandó és elmúló. Az Ifjúság elszalad, a Szem megöregszik és a megtörő fényű Szemmel együtt eltűnik a Világ ragyogó képe: az Él-mény.

Az Élmény: nos, ez a Béke utolsó pest-budai tavaszának napsugara volt a pesti Utcán. Az Élmény: a mindnyájunk pesti Ifjúsága volt, sz. e. nevű alanyi Költőé és pesti Ifjúé is. Az a pesti nemzedék, melynek számára a szóbanlevő sz. e. volt a mindenlátó Vates: már eltűnőben van. Aki ebből a nemzedék-ből megmaradt, az már ma ötvenéves, sz. e. nevű Költőnek igaza volt: az Élmény elsuhan^ az Élet megöregszik. De ami belőlük megmarad, az az írás és az, ami a betűk olvasásán, a Retinán keresztül a Lelkekben újra éled. Ez a sok csip-csup semmi a pesti Utca hervadhatatlan bájú költészete. A rég eltűnt pesti Kávéházaké is. Azok az üres életű pesti kávéházi fiatal emberek, akiket sz. e. leírt: (a Kávéházakban ögyelgők, álmodozók, boldog-boldogtalan semmittevők) a *Doberdo*, *Al-bánia*, *Flandria*, *Bagdad*, *Szibéria* és a *Dobrudsza* poklaiban haltak meg. Akik ezt túléltek, ma már vénülő, az „Élet Kapitu-lációját“ kiszolgált félzsoldos, obsitos Katonák. Számukra örök ifjonti szépségű és elevenségű „*Pest-budai Emlény*“ ez az írás. „Az Ifjúság Emlénye“: mert ezek az Obsitosok leg-alább valóban *Pesti Fiatalemberek* voltak. A mai „Fiatalok“ nem voltak sz. e. pesti fiatalságának kortársai. Nem voltak „Pesti Fiatalemberek“-ek, mert tulajdonképpen Fiatalok sem voltak. *Fiatalemberek*: ez a Figura számukra olyan régi, mintha a 18—19. századi pesti *Dandy*, az *Incredible*, a *Flaneur*, az *Uracs*, a *Delfi* vagy a *Gigerli* alakjairól olvasnának. „*Ferenc József Kora*“ olyan régen volt a számukra, mint *II. József Császáré*. Számukra már Irodalomtörténetet jelentenek sz. e.

írásai 1934-ben, melyeket e Költő az „Utolsó Tavaszon“: „Ezerkilencszáztizennégy“-ben rendezett sajtó alá.

*

Az *Éjfélen* eszébe jut a Kávéház nagy faliórájára pillantó Poétának, hogy a nagymutatóval fordul át a csodálatos, érthetetlen Tegnap a csodálatos, érthetetlen Mába. Mi minden történik ebben a pillanatban, 1913 telén a Földkereken? *Falusi kutyák* ugatnak, Klubokban eltorzult képű *kártyások* vonaglanak, a *Hold* nagy tavakon sétál, a *csataldsai csatasíkon* halott bolgár és török családapák hullája fagy kővé, a Templomokban a sötétség imádkozik. Itt a Kávéházban Viszont sok cigaretta ég, a finom, sovány füstök a levegőben találkoznak, összefogóznak, elhagyják a beszélgető embereket, a semmibe tűnnek el. Női kacaj kígyózik, emberek kiabálnak, suttoznak, nevetnek, dúdolnak. A Kávéház beszél, mormol, csobog, zúg, énekel. A Poéta két tenyerét a fülére tapasztja: csend van. Elveszi a két tertyerét a füléről: vihar van. Játszik a lármával, mint Gyermekek a titokzatosan zúgó Kagylóval *Andersen* meséjében.

A „*Scott Kapitány*“-ban az Utazóról ír, aki elpusztult az Északi Sarkon. Londonban kedves asszony várta a Kapitányt, bizalmas lakás, otthonos Club, olasz Opera a *Covent-Garden*-ben és ő, Mr. *Scott* mint Hérosz fagyott meg rongyokban és piszokban a megfagyott Világvégén. Itt pedig, Pesten, ugyanekkor egy író ül egy Kávéház melegében, egy elhagyott sarokban, száz furcsa apró gondolattal elsáncolva a Mindenség örök titkai előtt. *Scott, Scott...* a nevet írja a Költő ceruzája a Márványasztalra. Az írás nem megy. *Scott*: mintha nem is angol családnév lenne, hanem az Ember neve, a küzdő elbukó Emberé, olyan, mint *Ádám, Faust, Manfred* neve. Két úr billiárdozik, nem gondolnak az Emberi Akarás halott Hősére. Azon vitatkoznak, érintkezik-e az egymásmellett megállott két golyó, vagy sem. Így vonulnak be egy Kávéházba távoli Világok és távoli Emberéletek, egy Újságcikk révén, melyet a Költő olvas a Kávéházban, mint ez Nagy Lajos írja meg 1935-ben *Budapest Nagykávéház* című klasszikus Kávéházregényében.

A „*Magyarországból jövök*¹¹“-ben a vasúti Étkezőkocsi romantikáját írja meg. Gyorsvonat rohan: az étkezőkocsi rohanó Kávéház. Tea, kávé, rántotta, sonka, vastag csészék, vastag

nehéz hamutartó, mustár. Egy úr vaját ken a zsemlyéjére, az ablakon kívül a barázdákban vékony hó, kút ágas és alvó szalmakazal rohan, torony néz a szomszéd határba. Testes vidékiek harsogó hangon beszélnek a pesti Költő számára ismeretlen emberekről. Kávéház ezt a rohanó kocsit, mely erdőn, mezőkön át rohan a Kávéházi Vendéggel. A Városi Kávéház előtt az Élet vágat el, a Kávéházkocsi az Életen száguld át.

Az „A//ér“-ben *Tóth* Béla egri töröktárgyú *Biibez Hasszán-ja* és *Molnár* Ferenc *Liliom-a* cseng vissza. Két pezsgőző társaság ül egymással szemben a Kávéházban. Egy fiatalember sértve érzi magát, mert azt hiszi, hogy a szemközti asztalnál egy monoklis másik őt „fixírozza“! Sértések, repülő gyufatartó, felboruló szék, pofonok, névjegyek, segédek, Húvösvölgy, két pisztoly lövés. A Halál kiereszti a két kávéházi ifjú Lelkét, hóna alá kapja testüket. Viszi haza, a sírba. A két Lélek útközben kideríti, hogy falubeli szomszédok. Megbarátkoznak. Isten ítélőszéke előtt azonban megint hetykék, noha remegnek. Istenke leszidja őket: „Haszontalanok, hát ezért teremtettek benneteket I“

A *Vasárnap* megírja a pesti vasárnapdélután üres és tompa kávéházi unalmát, amit *Színi* Gyula írt meg a londoni vasárnapdélutánról és amit megírt *Karinthy* Frigyes, *Nagy* Endre és *Molnár* Ferenc is. Vasárnap az ember valami kis újra, kedvesre, meghittre vágyik, mint a gyermek. A hétköznapi robotjára narkózis a Kávéház, de vasárnap délután nincs robot, tehát a Kávéház vasárnap délután elviselhetetlen, mert oda nem a robotos hétköznapi kávéházi sorstestvérek, hanem a vasárnapdélutáni kocakávéházazók ülnek be. Hétköznapi a pesti Kávéház az életet elviselhetővé teszi, mert az ember semmit sem vár attól. Vasárnap a Kávéház elviselhetetlen, mert vasárnap délután derül ki, hogy a pesti élet tartalmatlan. A vasárnap délutánt a Kávéház teszi elviselhetetlenné. A Poéta ezért képzeletbeli repülőgépére száll fel és elrepül Pestről, a Kávéházból a felhőkbe. Utak, rajtuk cserebogarak: a villamoskocsik, a Duna, zöld foltok. Egy nagy csomó ember együtt: az ott *Kávéház* a Ligetben. Az asztalok körül mint kis egerek, úgy futkosnak a fehérruhás kislányok. Az asztalok mellett ülő embereknek csak a kalapjuk karimája, a pocakjuk félgömbje és a cipőjük orra látszik. Mind egyformák. Felülről mindenki egyforma, mindegy, mi van a zsebében, a fejében. Mindenütt:

Kávéház. Egy csapat egyforma bábu ül egyforma asztalok mellett, egy csomó katonabábu hangszerekkel ül, egy főbábu pálcával dirigál. A Margitszigeten: *Kávéház.* A Hűvösvölgyben, a Svábhegyen: *Kávéház.* Mindent egyszerre látni, az egész szomorú kis pesti életet. Ilyen magasból nézve nincs egyéniség, nincs élet, itt nincs semmi, mert csak a Minden van. Az Élet sok kis csip-csup örömeinek illúziója és zenéje ide, ezekbe a sivár magasságokba sírásnak hallatszik. Viszont az Aether magasából kiderül, hogy Pesten *csak* Kávéházak vannak, melyekből az Aether magasa szebbnek látszik. A Magasság azonban hideg és magányos. Gyerünk csak le a Földszintre: gyerünk csak gyorsan vissza az Életbe azAetherből — a Kávéházba.

Ebben a rendkívül finom tollal megírt Karcolatban a Poéta *Montesquieu* és *Goethe* magasságaiba, az *Utópia* levegőtelen magasságaiba lendül. Lejön a Gondolat Elefántcsonttornyából, mint *Buddha* és *Zarathustra* a Hegyről a Völgybe: a Kávéházból való elvágódás után a Kávéházba, az Élet boldogító, valós kis Földszintjére, a Gondolat nagy életentúliségéből, valóságontúli kozmikus ellendüléséből a Kis Élet legvalósabb Piacára: a pesti Kávéházba. Ilyen életentúli, kozmikus álmokat *Karinthy* Frigyes írt. Egyébként mindez Sigmund *Freud* által megírt *Sonntagsneurose*, az ünnepnap délután szorongása, az angol *Spleen*, a francia *Cafard*, a török *Kejsziz* állapota, a *Jávor* László *Szomorú Vasárnap* című világszerte ismertté lett dalának hangulata.

Szép Ernő leírja a bizáncias ó-arany pompájában tilokzatoskodó, ázsiaian csillogó és sötétlő pompájú moszkvai Kávéházakat is, a párisi Lebúj kávéházakat, melyekben — *Alphonse Daudet* „*Nouma Roumestan*¹¹ -j ában — *Valmajour-nak*, a provençal parasztfiúnak furulyája csengett, míg a romlatlan fiú el nem züllött a párisi éjszaka fényeiben és sötétségeiben. Ez a Karcolata a *Nouma Roumestan* hatását mutatja. Leírja — a *Nyárban* — a városligeti *Weingrubert*: a zene és egy pohár víz mellett ülő duzzadt, fehér kávéházi blúzokat és a Girardikalapokat, bennük a nőket és a férfiakat és a kerítésen túl a katonazenét hallgató kültelki potyapublikumot. A fiút, a nyár gyermekét, az amerikai cipőben és az alacsony angol gallérral, szalmakalappal, mely elől fel, hátul le van gyűrve, a körüti *Bohém Kávéház* „*Kis Bohémjét*“, a tolvajnyelven

beszélő elcsúszott Figurát, az átmenetet a csirkefogó, a mozi-színész és a parkettáncos között, a mai *Gigolo* és *Jampec* ösét. Mellette ül a lány, a pesti kültelek virágja, aki a Körúton megtréfálja a polgári járókelőket, a *Holnapután* / slágerját dalolja, látóköre a *Kis Színkör* és a *Casino de Paris*, ő a pesti Montmartroise, a pesti Jasszeleány. A szobrát — írja Szép Ernő — a Hermina-úton kellene felállítani, mint a párisi Montmartre-on a *Lorette* szobrát állították fel. Ez a városligeti pesti *Montmartroise* már a *Lila Akác*, illetőleg „Manci“ előfutója.

Poétánk megírja a kávéházi verebeket a Margitsziget Kávéházának hüselőjén. A kávéházi „*Pesti Veréb*“ tulajdonképpen ezzel a különös, furcsa bájosságú írással született meg, illetőleg előképe lett számtalan későbbi írásnak, a pesti kávéházi Hüselők apró, szürke és szemtelen madárimposztorairól szólóknak. Pesti „*Cri*“ ez is, a pesti Aszfalt hangja, az Aszfalt tollas FZaneur-jeinek, Gamín-jeinek lármája. Pompás „Életkép”, pesti szín, mint a felejthetetlen *Tóth Béla* Effendi írásai az ódon Isztambol Kávéházai előtt kaffogó, morgó Köpek-ekről, a kóbori ebekről és a velencei *Café Florian* előtti galambokról. A *Kávéház fülkéjében* című Karcolat leírja a pesti embert, aki korán délután beült a Kávéházba és éjfélig elfogyasztotta a következőket: egy fekete, egy szivar, egy haboskávét két kenyérral, egy billiárd, egy imbisz, egy fröccs, nyolc Princesas, egy kapuciner, egy kártya. Az energiátlan, a Kávéház mákonyába belevesző, hazamenni nem tudó ember és a fogyasztás bemondásának leírása mesteri megfigyelésre vall. A Vendég már távozna, de még mindig visszatartja valami, megnézi a számoló-cédulán a pezsgősüveg nyakán lovagló dámát, az ajtótól visszafordul, megiszik egy pohár vizet, az ujságospolcot még egyszer végigkutatja, egy újságot kivesz a rámából és zsebrevágja azt. Az ajtóból megint visszafordul és rágyújt egy cigarettára. Egy újságot lát egy asztalon, leül és nekikönyököl az olvasásnak. Nem tud hazamenni. Neurotikus.

Az *Árva Pál*-ban az örömtelen életű pesti fiatalember jelenik meg. Elmondja, hogy a Kávéházban egy kis imbiszt vacsorázik, elolvassa az összes budapesti napilapokat és szép-irodalmi lapokat, a vicclapokat, a külföldi illusztrált lapokat, a színházi díszfolyóiratokat és a *Szoboszló és Vidékét*. Végignéz egy százas billiárdpártit. *Árva Pál* nagyon árva. Távoli csodálatosan szép tájakat lát a Moziban, idegen tájakat, ahova

soha nem utazhat el. Éjszaka a botját forgatva sétál az Andrásy-úton, az automatás Pathéfon-boltban tíz fillérért zenét hallgat, a Nagymező-utcán nézi az éjjeli dámákat, amint a *Helvetia* és a *Francois* Kávéház között sétálnak, az Automatabüffében szardiniás kenyeret húz ki magának, ögyeleg, a *Bohém-tanyán* reggelig ül egy fekete mellett. Senkije sincs, fáj neki az utca, mert ott mások sétálnak, csevegnek, mosolyognak és szerelmesek: a Boldogtalanság találja meg, noha a Boldogságot keresi. Elérhetetlen számára minden, nemcsak maga a szép, nagy, boldog Élet, hanem az is, ami ebből képpé és könyvvé lett: a sárga francia könyvek is, melyek a nagy és szép életről írnak, az angol kastélyok pázsitja a kirakatokba tett színes metszeteken, a boldog fiatal lányok fényképei a kirakatokban. Barátai: a gázlámpák, a fekete, kioltott lámpású boltok. Ezért jár Kávéházba, hogy a magányosság boldogtalanságát elfelejtse.

Szép Ernő lefesti a pesti utcát is. Este tíz óra van a Rákóczi-úton, Vén gyümölcsös kofa rakosgatja el szegényes holmiját a járda melletti asztalkáján. A nagy Kórház néma és sápadt, mellette a ragyogó Mozi mesebeli színekben sugárzik, a nagy Színház előtt sok kocsi áll. A Kávéház teli van, az emberek úgy ülnek a nagy fényben, mintha zsúfolt villamoson ülnének. Az ember váija, hogy a Kávéház elinduljon, mint egy kocsi. Égő, üde színekkel festi le a pesti Utcát is, mely ragyog a tavaszi napsütésben. Az Élet boldog örömét érzi és pesti hozsánnát zeng mindennek, ami ebben a pesti tavaszi napsütésben az Életnek örül. Az Élet — a Kis Élet — a Kisember apró boldogságait úgy zengi meg, mint a pesti Utca pesti Beethovenje. Áldott legyen minden kis földi öröm, a tavaszi napfényben vidáman futó *újságos rikkancs*, az ostorát vígan emelgető vén *kocsis*, a jókedvében vígan futó *ló*, a mosdatlan kezű *ibolyaárus sváb lányka*, a mennyországba kívánczó piros és sárga *lufbalmok*, a *koldusok*, a fákat nyíró napszámos *kertészlegények*, az olcsó elegancia szegény boldog kis örömei: a hiú lila *nyakkendők*, a sovány kis *gépírólányok* sietése és a zokogó *verklík* oldalára pingált *álmovarak*, a helyre *pesztonkák* a búbajos bébikkal a sétatéren, az üres telkeken rongylabdát rugdaló *utcakölykek* és a fehérsapkás *Kávéfőzőlegények* öröme, akik munkaközben lopva elszívnek egy cigarettacsutkát. Áldott legyen minden, ami élni akar, mert egy percre süt a Nap!

Ez a Karcolat is a pesti Utca tavaszi mosolyának Cri-je, pesti magyar Cri, tehát kedvesebb és melegebb, mint Annibale Carracci klasszikus, a késői olasz Rinascimento idején rajzolt római és bolognai Cri-je.

*

Régi Kedvünk című kötete a Háború összeomlása után, 1918 telén jelent meg.³ A *Nyájas Olvasóhoz* intézett „*Gyengéd figyelmeztető és alázatos ajánlás*“ elmondja, hogy ezek a napi Kis Krónikák a Háború előtt születtek. Ma, a Háború utáni első téltre immár meghalt a Régi Kedv — írja Szép Ernő 1918-ban —, ezért *Régi Kedvünk* a kötet címe. Ma már elsötétült az Élet és világos a Halál. Ma már nincs se boldogtalanság, se boldogság Pesten. Azelőtt, a Boldog Békében búbánatos volt a Pesti Ifjú, regény ességből és mert volt a szép szerelmes búbánatra és világfájdalomra ráérő ideje. Búbánatos volt, mert fiatal volt, a Halállal kacérkodott, de mindig nevetett. A Háború elvitte az Élet minden szép kis cirádáját, illúzióját, hóbortos fintorát és könnyelmű mosolyát. E kötet a Régi Kedv emléke már.

A kötet az 1918 telére már régivé lett Régi Kedv emlékkönyve, igazi Pesti Album és Emlékkönyv: *Souvenir*, amelyben anyáink lánykori barátnőikkel Emléksorokat írtak. A kötetben mindenről van szó, ami egykor kedves, vidám és fiatal volt a Pesti Fiatalember életében, ami 1911 és 1914 között Budapesten történt és újság volt valaha. A Hárshegyen siklik a *Ródl*, a Városligetben a *Korcsolya* nem siklik, mert nincs jég. A tej'et vízzel, a vizet tejjel hamisítják. A Korzón megjelenik a *Jupe-Culotte*, a Pyjama őse, a Nadrágszoknya: a Korzón tehát a Szoknyavadász zavarban van, nem tudja, mire vadászik? A *Halotihamvasztás* körül nagy a kavarodás, az utcán munkástüntetés zajlik, a Ligetben a padokon alusznak a csavargók, a Tisztelt Házban a padokon alusznak a *Honatyák*, *Alagon* futnak a lovacsák, a Korzón megjelenik a Tavasz és a „*Buchivald Néni*“, a karosszékek jegyszédője. Megalakul a *Virágos Budapest Egyesület*, *villamosmizériákat* szenved el a Költő, mivelhogy szabadjegye van és nem bolond, hogy gyalog járjon. *Prohászka*

³ Régi Kedvünk. Szép Ernő krónikás versei. Bpest. 1919. Major Henrik rajzaival.

Ottokár cikkei a Tiltott könyvek római „Index“-ére kerültek, a Körúton mindennap felszedik a *kövezetei*, a *szivar* megdrágult, a zsemlye kisebb lett, *Vázsonyi* Vilmost elgázolta egy kehes konflisló. Pesten rengeteg új ház épül, divatba jön a *napfürdőzés*. A Poéta napi *Kis Krónikái* ezt mind megverselték. Mindez a semmiség Pesten történt. Négy év múlva kiderült, hogy ez volt a Minden: a Béke. Mert egyszerre csak valami komoly dolog történt: az első Balkáni Háború. De ez messze volt és az emberek csak a *L'Illustration* háborús rajzait látták a Kávéházakban. Megdördültek a Balkánon az ágyúk, de a pesti tőzsdések holtra keresték magukat rajta. Pest zavartalanul élt tovább, a Poéta tehát arról énekelt, hogy itt a Tél, az utcasarki szöllős kofanéni átalakul gesztenyesütővé és ez az ősz jelent. A mozikban *Ásta Nielsen* az északi Démon démonkodik. Mindenütt gyűjtenek, félős, hogy a Halottak Napján a halottak fognak gyűjteni, *Reinhardt* Pesten van a társulatával, a *Sumurun-t* adja és a *Jedermann-t*, melyben *Moissi* érdekesebb, mint az, hogy *Ferenc Ferdinánd*, a trónörökös, rangonaluli házasságot köt a cseh *Chotek* Zsófia grófnővel. Mindenki az *F. T. C.*-én izgul, A *Royal Szállóban* áll a bál, *Puccini* dirigálja az Operában a *Nyugat Lányát*, *Tüköryné* varázsvesszőjével vízforrást, a Költő ellenben pénzforrást kutat és megénekeli, hogy milyen remek a színházi évad. (Ki tudta 1912 februárjában, mi az Orosz?) Pestet az érdekelte, hogy megérkezett az *Orosz Balett*: itt van *Nizsinszkij* és *Tamara Karsawina*, *Fokin*, a Balettmester és a felejthetetlen *Anna Pavlova*. Közben a Poéta rémballadát ír arról, hogy *Regulát*, a tömeggyilkost felakasztják. A *Titanic* másfélezer utasával elsüllyed. A világ gyásza felel erre a hírre. (Hálom év múlva már nem jelent meg hí' arról, hogy a *Linz* csapatszállító-hajó Ragusa előtt ezerkétszáz pesti családapával süllyedt el.)Törökországot négy hadsereg támadta meg és megjelenik Pesten is a Háború előszele. A Poéta Világháborút sejt: „*Oroszországnak hadonáz a karja, a Monarkia a fejét vakarja, Németország a fogát csikarja, (í is ugyanazt a Békét akarja. Ó látom, ó látom a dolog végét: Szét fogják tépni a szegény bekét!*

Budapesten már kémekeket fogdosnak, *Szkutari* Várát bevették a montenegróiak, *Ade Kaleh* szigetét a lugosi Főszolgabíró Magyarország számára annectálja, a Közös Hadseregben tilos a borotvált bajusz, *Lueger*, a bécsi Polgármester meghal, a párisi

Théâtre Port-Saint-Martin bemutatja Edmond Rostand darabját, a *Chantecler-t*, a pesti muzsikuscigányok Cigánykirályt választanak, *Haverda* Mária Szabadkán meggyilkoltja édesanyját. Ez történt a Világban és Pesten, amikor mindezt nem úgy nevezték, hogy *Béke*, hanem hogy *Élet*. A Költő ezekről írt *Kis Krónikát*. Az 1918-ban megjelent kötet ma, tizenhét év múlva már a huszonegy éve halott Béke Krónikája.

A kötetben rendkívül sok a kávéházi vonatkozás. Ezek a maguk idején mind időszerű pesti apróságok voltak. A „Martius Idusa” című Kis Krónika azt furcsállja, hogy a régi Martiusi Szelek elültek. A Petőfiék lobogó forradalmi Trikolórja helyett' Martius Tizenötödike reggelén csak egy régi választási Korteszászló szomorkodik egy terézvárosi házon, rá van mázolja: Éljen Vázsonyi! A kokárdákat nem honleányok tűzik a honfiak keblére, a kokárda már utcai árucikk, a kokárdaárus ma már szegény alkalmi vállalkozó, a Képviselőházban szünet van Martius Idusán és a képviselő urak ma délig alszanak. Petőfi lobogó „vörös zászlója*” egy mentőkocsin lobog, a kocsiban kis cseléd, aki marólúgot ivott. Petőfi Sándorból szobor lett, ma is esik az eső, mint 1848 Martius Idusán és a Kávéházakban még mindig német szó járja: „*Petőfi Sándor kinyújtja a kezét a Dunaparton, mint időjárást leső, s belényugszik, hogy esik az eső. A Kávéházban ülnek a honfiak az asztalok körül. Egy úrnál ott a Lloyd, az Abendblatt, a Journal*”.

A kávéházi borraivaló eltörlésének kérdése, mely 1936-ben olyan nagy port vert fel, már 1912-ben kísértett. „*Borraivaló? — kérdi a Poéta — de már bocsánatot kérek: hol kapnak bort három krajcárért a pincérek?*”

Szép Ernő is sok hagyományos Tavasz Verset írt. A „*Milyen szép idő van*” eldalolja, hogy a Körút egyszerre tele lett gyönyörű asszonynéppel, nyitott fiákerekben nyitott kabátos ifjak ülnek, megjelennek az ibolyák, az utcai padok, a női félcipők, a cifra cirkuszi plakátok, lovarnők, fókák, tavaszi cirkuszi mókák:

Gyertek, már csinálják a kertet a Kávéház elé,
Kis asztalkákat ültetnek belé!
Megyek a Kávéházba, hogy ne legyen tavaszi lázba,
Amit motyogtam, már szégyellem, mert nekem nincs más kikelet;
A Kávéházban kikelek a rossz kiszolgálás ellen.

Az „*A német*“-ben kikel a németek színházi betörései ellen. Volt itt az idén Pesten német kupléénekes, német Operette és sok minden más „jégeringes“ német idétlenség:

Én nem bánom kéremszépen a németeket,
A színházban hódíthatnak bamba nőket;
Csak a Kávéházamba ne eresszék őket!

Ez az *Aktuális Strófa* abban az időben született, mikor a *Parisisme* legerősebb volt a fiatal Irodalomban, amikor a német modorosságot a francia-latin ízléssel állította szembe minden irodalmi Kávéház és gall borsú gúnyal csúfolta mindenki a „Németet“.

Szombaton este kell megírni a Vasárnapi Strófát és a Poétának éppen most fájdul meg a feje. Abba, hogy mi az ördögről írjon? A Poéta hozzászokott a kávéházi Aszpirinhez, mely e korszakban úgy hozzátartozott az Intellektualizmushoz, mint a Kávé az 1789-béli Párisban a Forradalomhoz és az 1830-as években a Romantizmushoz. A Költő így nyög fel a Szerkesztőségben:

Szolga, szolga, szolga! Hol bujkál maga megint!
Hát mi a maga dolga? Rohanjon le a Newyorkba:
Hozzon egy Aspirint, de siessen!

A *Kávéházi Aszpirint* megénekelte Gábor Andor is. A *Netv-york* Karzatán az öreg Főúrnak, Gyula Bácsinak (a Nemzeti Színház felejthetetlen, kitűnő színésze, *Hajdú* Pepi édesapjának, az Ifjak eme Herbergje valóságos Herbergatyjának) olyan megérző látása volt, hogy mint a régi spanyol Orvosmesterek a *Fades Hippokratika*, a „Beteg Arcvonás“ titkos jeleiből látták meg a kórságot: úgy a kedves öreg Gyula Bácsi is kérdés nélkül tette oda a szenvedő és tollszárukát rágó Alanyi Költők tálcájára az „Agy ellen“ való fehér pilulát.

Szép Ernő megírja, hogy a Költő a kávéházi asztalnál költi a zord Szerkesztő és a Nyájas Olvasó követelte „őszi Dal“-t. „*Remélem, már kántálhatok az őszről, melyet úgy imádok, hiszen mindennap több levelet látok az aszfalton, viszont a fán kevesebbet nap-nap után*“. A Kávéházi Költő a Kávéház zsongó, langyos, elálmosító félhomályában elmereng a falusi őszön és behúnyt szemekkel álmodozik. Az őszbeborult Badacsony olda-

Ián *Kisfaludy* Károlynak álmodja magát, jómódú földbirtokos Poétának, aki vizsláival a rőt avart rója, ebéd után csibukszóval könyököl ki Kúriája ablakán és földjeit szemléli. „*Mily kedves lesz a tiszta télen a nyájas födél, a kandalló fel lesz szítva melegen, ölembe ül majd kedvesem*“. Az álomból a Pincér riasztja fel a Költőt:

Igen, igen... Kávét, igen, Kávét, Habbal vagy föllel?
 Habbal. . . nem, föllel. . . nem, mégis habbal. . .
 Várjon, inkább föllel, vagy mégis . . . talán habbal. . .
 A Pincér a fejét vakarja: Hozza, amivel akarja!

1912-ben a Tél becsapta a Meteorológiát és a kötelező „*Téli Dalt*“ író kávéházi Költőket. A Tavasz ugyanis már januárban megjött, a verebek csipogtak, a fiatalurak nyitott konflisokban sétáltatták magukat, langy zefírek sugdolóztak, beköszöntött a januári Kánikula. A Költő tehát így kénytelen dallani egy téli *Tavaszi Dal-ban*:

Én a Kávéházban ülök és úgy örülök, ahogy csak bírom,
 És kusza érzéseimet rendezve: a Tavaszról írok lelkenedezve!
 Milyen szép ez a Tavasz! Amilyen ravasz ez a világ,
 Azt hitte, hogy most tél lesz, kinyílik a hóvirág,
 Mar a zúzmarra és majd sütik a gesztenyét,
 Hogy a járókelők ezt egyék!

Az Aktuális Poéta kénytelen megénekelni a *Szilveszter-t* is, általában kénytelen az összes Kávéházi Műfaj okát művelni.

De szép a kávéházi kép Szilveszter éjszakáján,
 Éjfél táján! A cigány húzza, füstfelhők mennek-jönek,
 A hőségtől a nőnek megázik a blúza,
 A Kávés ez éjjel körülsétál nagy garral, arany kedéllyel
 És ezüst szivarral, melyet ad az uraknak.

A nőknek szép gombostűt ad, azt, melyet a zsúfolt Kávéházban nem lehet elejteni.⁴ A rengeteg szilveszteri vendég rengeteget fogyaszt „*pezsgők, borok, pálinkák minden fajtáját, de mégis leginkább puncsot, meg csáját.* ..“ A Kávéház „*minden odva elandalodva élvezi a lét báját. Éjjélkor elalszik a villany, a*

⁴ Célzás a „Gombostűpénz“-re, ami régen asszonynak való ajándékot jelentett.

malac vizítani kezd, cigány tust ereszt, poharak csengenek, szalvéták lengenek, prositok zengenek ... a villany megint ég és mint mindig, ilyenkor látod, hogy elcsórták a télikapátod“. A kávéházi Szilvesztert a Háború előtt minden pesti Chroniqueur megénekelte, mert a *Verses Krónika*, az *Aktuális Strófa* és a *Mai Rigmus* című Kis Műfajt egyetlen Újságnak sem engedte el a Kedves Előfizető.

1911-ben kitört a Pincérsztrájk, melyről Lovászy Károly is írt. A Költő is rokonszenvet érez a Pincérekkel és helyesli a mozgalmat, de így szól a lusta kiszolgálás ellen:

Csak azon tűnődöm, vajjon mikor én a Kávémat kérem:
Miért nincs köztük semmi mozgalom?

Megénekli a kávéházi húsvéti Maceszt is:

A Kávéházban, lábam hová lép: mindenütt látok maceszkávét,
Ugyanis a Kávéba maceszt tesznek: én tanácstalanul figyelem eztet,
A fogalmak bennem csöppet se tiszták;
A maceszkávét eszik, vagy isszák?

Ősszel, — mert minden évben beköszönt az ősz — „*vajh mit tehet a Költő, elmélázva beül a Kávéházba, náthás és „Őszi Dal“-t költ ő*“.

És itt a Nátha, éppen mint tavaly: oly lágy, mint a vaj
Az emberek hangja, mikor szólnak a pincérnek és aszpirint kérnek.
Kinyitják a száját, becsukják a szemet, kettőt tüszentenek,
Vigyázz magadra, ne üldögélj már azon a hideg terrazon!”

A *Pesti elemisták olvasókönyvébe* című strófákban a régi *Verses Egyszeregy-ek* gyerekmondókáinak módjára pesti furcsaságokat énekel meg. *Féld* tata, a Városligeti Színkör direktora, mint mindig, szubvenciót kér a Városházán, az ipar pang, a pesti autótaxi ügye vajúdik, azaz:

Egy: Féld tata a városházára megy!
Kettő: iparunk és kereskedelmünk meddő!
Három: az autótaxit hiába várom!
Négy: papa, te mindig a Kávéházba mégy!
öt: mama az apróhirdetésben viszonyt köt!

És így tovább tízig.

Európa eljövendő tragédiájának, Pest mosolya elborulásának, Magyarország feldaraboltságának, a végtelen nyomorúságnak, szenvedésnek és gyalázatnak előrevetett árnyékát csak kevesek: a figyelők, a látók, a virrasztók sejtették 1912-ben, a Balkáni Háborúk idején. A Kávéházakban szólt a Muzsika, de ez már a sírgödörbe táncoló Nemzedék rettentő Dans Macabre-ja volt. Szép Ernő érzékeny, finom és könnyű kávéházi Kislíróján is megszólalt a Háború. Komoly líráján is megérett ez már. A *Hölgyeim és uraim-ban* megszólal a Kávéházban újságot olvasó Pesti Ifjú. Újságot olvas: bús, barna ozmanli csapatok dübörögnek az újságban, Montenegró fekete sziklái között haldoklók hörögnek, Bulgáriában hollók kárognak. „*Fojtottan zokog belül a lelkem, nem oly szép az élet, amilyennek képzeltem, óh Istenem, fejemen problémák dübörögnek által: mi lesz velem és mi lesz Törökországgal?*” A Háborúban Bulgária, Görögország, Szeibia és Montenegro egyszerre támadta meg Törökországot. Ez már Poincaré politikájának volt a műve: a német *Hamburg—Bagdad* gondolat megghiúsítására azért támadtatta meg Törökországot, hogy mint Németország és a Monarchia szövetségesét gyöngítse le. A Török Testvérség magyar Romanticizmusa még igen erősen élt a lelkekben. Rodostóból meg csak hat esztendeje hozták haza a „Bujdosók” hamvait. Még élt a Nagyvezírnek az orosz-török Háborúban kardot vivő Diákok emléke és a *Fiume Kávéház-ról*, az Isztambulba menő diákküldöttség tanyájáról sok cikk jelent meg. Szép Ernőt, a Poétát, a Kelet költészetének romlása foglalkoztatta. Konstantinápoly című verse is azt írja meg, hogy a Háború elsepri majd a Kelet regényességét. E verse a magyar Keletieskedés bájos gyöngyszeme.

Konstantinápoly messze város, a zengő Bagdaddal határos,
Mely épültél aranyos fából: fantáziából!
Szelíd tetőknek méla nyája, minaret-pásztor vigyáz rája,
Az Aranyszarv-öbölnek partján, hol vígan, tarkán,
Könnyű naszádok imbolyognak, kéjútra ifjú boldogoknak,
Kik csöndben bámulnak az égre, a Félhold-bégre,
Az Ezüst Bégre: a Félholdra, ki háremét magával hordja:
Arany hárem, óh, csupa úri csillag-huri!

A kávéházi Poéta szeretne Isztambul álomrajzú keleti szőnyegén bolyongva járni.

Hogy készülődtem menni, menni, bazáraid közt megjelenni,
 A zsvivajban a tarka-barka menettel tartva,
 Míg a Kávé sátrához érek, jelekkel én is Kávét kérek,
 És égő csibukot is kérek, mint a Vének,
 A ponyva szélére leülök és lusta tünődésbe dülök,
 S a fátyolos nők után nézek, míg lágy igézet
 Kezd andalogni a fejemben. Egy fátyol elvarázsol engem,
 Milyen e nő? Megyek feléje s hastánc zenéje
 Csábít tovább, bódéba lépek, olajarcú, tűzszemű népek,
 Bús fejükön piros fezekkel és én ezekkel
 Együtt bámulom bágyadt tűzzel:
 A táncosnőt.

A pesti Poéta a pesti Kávéházból és Táncosházból ezek igazi keleti őseihez: az isztamboli *Káhvé Háné-ba* és a *Sejm Háné-ba* vágyik, de nem lehet odamennie. Háború van, megjelenik a törökverő *Ferdinand* bulgár Cár hatalmas orrának árnyéka, a *Koháry* hercegek magyar sasorrának anyai öröksége a német *Coburg* herceg arcélén. A Költő tehát így sóhajt:

Ahova álmodozni járok, elveszik tőlem a bulgárok,
 S a minaretek fölé tolják a Ferdinánd hatalmas orrát.

A Balkáni Háborúra jött a Világháború és erre a kemény anadoli Pasa, *Gházi Kemál Atatürk*, vele az Ezeregyéjszaka isztamboli Regényességének megmaradt irmagját is kiirtó új török Modernizmus. *Szép* Ernő ezt a versét 1912-ben írta. 1932-ben már tilos volt Isztambolban minden, ami színes, régi, keleti és török volt azelőtt: a Fez, a Turbán, a Salvári, a Feredse, a Nargilé, az arabs Betű. A kis Kávéházakból száműzték a tréfás, csúfondáros politikai Karikatúrát, az árnyékjátékos Karagözjátékokat. Hét öreg szegény kávéházi Karagözdzi holtteste lógott hét bezárt kis Kávéház előtt, mert Bábjátékaikban szatírás politikai Kritikát gyakoroltak. A végén tilos lett a Kávé is.

Az *Ada-Kaleh* című Krónikában *Szép* Ernő örül, hogy a lugosi magyar főszolgabíró négy magyar csendőrrel birtokba vette a Szigetet, a Jókai *Aranyembere* bűbajos Noémi-jének szigetét, a *Senki Szigetét*. Mindnyájunk suttyódiák képzelete a Pasa kincseit megtaláló *Timár* Mihály komáromi dereglyésgazda és a kis *Noémi* szerelmén tanulta meg a Szerelmet. *Szép* Ernő úgy ír a Szerelem e Szigetéről, mint a régi Utópiairók Utópia Szigetéről: az Utópia magyarrá lett Szigetét köszönti benne.

A Kávéház asztalán írja versét a Kávéházi Költő, mint minden őse, aki a Nagyvárostól és Kávéházaitól való elvágyakozásában oly Szigetről álmodik, hol nincs Kávéház. *Szép* Ernő is a Kávéházban ír kávéházellenes Pamphletet. Nagy Kávéház valóban nem volt e bájos Szigeten, ellenben Kávé — a legjobb török-arabs, a *MokhaKáhvé*— dereglyeszámra volt itt kapható és kis török *Káhvé Hané* is volt itt vagy három. Az Idillium e szigete rendkívül nagyarányú csempészetet üzött török holmival: Kávéval, Cukorral, Dohánnyal, Szőnyeggel. A *Kávé Szigete* volt *Ada Káleh*, akárcsak *Haiti* vagy *Martinique* a francia Sziget-utópiában. Máig álló 17. századvégi erődjét Luigi Ferdinando *Marsigli* gróf császári Hadmérnöktábornok, a magyarföldi török Kávé legelső 17. századi tudományos leírója, fogságában Győr alatt a táborig Janicsár-Kávéház Kávéfőző Kávéhédsijének rabja tervezte. *Szép* Ernő így zengi meg a Szigetet:

Imádom ezt a szép kis szigetet, melyhez diákfantáziám ügetett,
 Mely a romantika peremén kéklett s imádom most is, hogy a miénk lett!
 Oh, egy kicsi kis föld e hazában, mely csakugyan vad istenigazában,
 Ahol tündért még az állapot, ahová nem járnak még a lapok,
 Ahol nincsenek kéjes Kávéházak, kártya, löverseny és más alacsony
 lázak,
 Se Korzó, se Gerbaud, se Stefánia-út, óh,
 Se Ritz, se tennisz, se hockey, se autó.

Furcsa, hogy az Életből csak az marad meg, ami belőle írássá lett. *Jankó* János 1862-ben rajzolta meg a vele egykorú Pest utcai figuráit, *Szép* Ernő 1912-ben szedte a pesti Kisirodation! víg rímeibe a vele egykorú életet. *Le Mercier* a 18. század végén írta meg Páris „Tableau“-ját. Ezek a finom apróságok — egyberakva — ma már apró kortörténeti Documentumok. A *Kis Műfajok* valóban a *Kis Élet* képeit írják le: ezért eleve nebbek, mint a Korszakot festő nagy történelmi vásznak. Azok, akik ma huszonnégýevesek, abban az évben születtek, melyben *Szép* Ernő volt huszonnégý éves. E Huszonnégýevesek *Szép* Ernő versein át egy-egy régi pesti Kávéház ablakán át láthatják azt a Budapestet, mely *Szép* Ernő számára eleven, piros, fiatal élmény volt. A mai Ifjak számára már csak História.

Karinthy Frigyes: Költő és Filozófus.

El Asmodáj a Kávéház Ördöge. — A „Tizennégy Ördögök“ a Newyork Kávéház előtt. — A Költő koponyája mint kávéházi Tintatartó. — *így irtok ti!* — *Budapesti Emlék.* — *Görbe Tükör.* — *Együgyű Lexikon.* — *Lux Ur az alvilági Kávéházban.* — *így irtok én!* — A *Sánta ördög* a Kávéházban.

E^l *Asmodáj*, a Kávéház és az Intellectus régi Ördöge gyakran veri meg. művészi Intuítóval a gondolkozó hajlandóságú Filozófusdiákokat, avagy gondolkozó hajlandósággal a Poétaiifjúkat, az Univerzitásról, a Tudományházból a Kávéházba viszi őket, melyben, mindig „*Bú és hír terem*“. Az Ördög képei, mint a „Tizennégy Ördögök“ lámpástartói máig ott láthatók a Newyork Kávéház ablakai mellett. *El Asmodáj*, *Le Sage* régi kávéházi Ördöge a tragikus Ifjút felviszi valamely magas Torony erkélyére, (mondjuk a Newyork-ház Toronyába) az Ifjúval belelátat a másik leikébe (az Ifjúéba is), majd leviszi a Pokolba, a Kávéházba, ott könnyel kevert forró „Fekete Levest“ itat vele, rákényszeríti, hogy tollát saját agyába mártva, önmagát írja meg, írásait, vagyis Önmagát eladja a Szerkesztő, Kiadó és Publikum nevezetű kaján Ördögöknek.

Mindezt a fiatal *Karinthy Frigyes* maga írta kávéházi képekké. Minden sorát kávéházi asztalnál írta. Többször megírta a Költőt — önmagát — amint *Alter Ego-yéA* a Kávéház tükreben figyeli, miközben föléje a Filozófus — önmaga — hajol és figyeli a Költő agyalüktetését és szíveverését. *Karinthy e Görbe Tükörben* (írta ő) figyelte meg önmagát. *Így irtok ti!* (írta ő), mondta másoknak és *Így irtok én!* (írta ő), mondta másoknak és önmagának. A Filozófus irtó hadjáratot viselt benne a Költő ellen, a Költő a Filozófus ellen. Geniális gon-

dolatait hatvan kötetben szórta szét Európa minden nyelvén. E hatvan kötet mégis egység, élete *Grande Oeuvre-je*. E szó tudniillik középkori alkémista Mesterszó. Annyi mint: *Bölcsek Köve*.

*

Karinthy Frigyes 1907-ben bukkant fel a régi *Baross Kávéház* „Balszélfogó“ asztalánál. *Kosztolányi* Dezső hozta oda. Első kötete *Így irtok ti!* címmel 1908-ban jelent meg, pompás, csúfolódó *Travestia* volt a Világirodalomra. *Rabelais Montaigne*, *Jonathan Swift* körmeit mutatta meg a fiatal Poéta-filozófus e körmös írásában.

*

Budapesti Emlék címmel 1913-ban jelentek meg legelső korszakából való, igen sok kávéházi vonatkozást adó szatíras *Karcolatai*.¹ Ezekben már teljes stílusával jelentkeznek a fiatal *Karinthy*. Minden írása a Pesti Élet valami különös fonákságát csúfolja meg. Elszemélytelenített Pasquinadé-k ezek, melyeket nem személyekre, hanem városi Figurinokra ír: a személytelen Kortársra. Már e fiatal írásain is megérezik *Swift* és *Rabelais* gúnyja. *Karcolatainak* karcoló tujét *Callot* köszörükövéen élesítette. *Karinthy* Philosophusdiák volt az Egyetemen, ő is francia, angol, olasz, spanyol irodalmi műveltséget szerzett, mint e Korszak fiatal írói általában. Ha majd a magyar Intellectualismus e korszakának kellőbb távlata lesz, ezeknek az időknék eljövendő Irodalomtörténésze megállapíthatja, hogy az 1910-es évek fiatal Irodalma már nem a patrontásában csak „bozontos”¹¹ Tehetséget magával hozó régi vágású Bohémé, hanem csiszolt műveltségű volt Philosophusdiák is. *Babits* Mihály, *Szabó* Dezső, *Kosztolányi* Dezső, *Orbók* Loránd, *Juhász* Gyú'a, *Kuncz* Aladár — általában azok, akiken a Korszakot jellemző *Parisisme* ütökzik ki — mind a legjobb veretű Latin Művelődéssel indultak neki a pesti Parnassusnak. *Karinthy* írásain is megérezik a tiszta szellemű Latin Forma. Általában a Formák tökéletessége jellemzi ezt az egész fiatal Korszakot, melynek műveltségben a francia és angol Szellem: *Macaulay*, *Ruskin*, *Renan*, *Walter Pater*, *Michelet*, *Taine*, *De Voglié*,

¹ Modern Könyvtár. 260—265. sz.

Brandes és *Faguet* volt az Iskolamestere, szellemben viszont *Balzac*, a két *Goncourt*, *Flaubert*, érzésben inkább *Mallarmé*, *Rimbaud*, *Baudelaire*, *Maeterlinck*, *Shaw* és *Chesterton* és csak ezután a német *Rainer Maria Rielke*, *Peter Altenberg* és *Thomas Mann* és *Hugo von Hofmannsthal* és *Hermann Bahr* voltak az előképei.

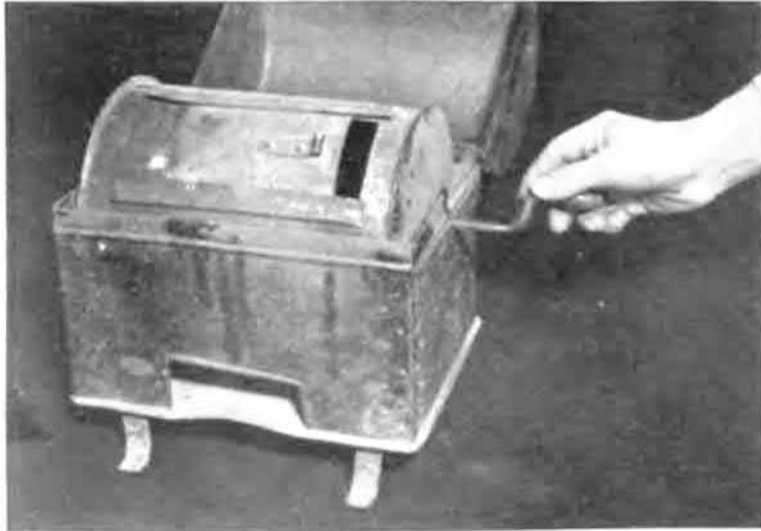
A mindennapi Kenyeret, illetőleg „a mindennapi Kávéházra valót“ azonban nem a *Nagy Formák* művelése adta meg ezeknek a friss tollú Ifjaknak, hanem a *Kis Formáké*. Ez az oka, hogy azok — mint *Karinthy* is — akik tolluk után élő „Szabad Hajdúk“, a tisztos Tudori Kalpagot gyűrött süvegükkel, boldog, tehetséges, fiatal magukbíztaban az irodalmi Self-made-man öntudatával felcserélő „Szabad írók“ voltak: hamarabb kerestek pénzt a *Petite Littérature* mindenkinek tetsző *Kis Formáival*. Az Újságírásba bevonuló Szépirodalom — az 1840-es évek óta az Irodalom demokratizálódásának is, de elplebejusodásának is oka, a Kávéház hatása, mint ezt *Balzac*, *Aurélien Scholl* és *Paul Souday* nyomán többször kifejtettük — leszállította a termelés színvonalát, de Kenyéradó is volt egyben. Ez már a *Boulevardisme* hatása. A Publikum a Kávéházban olvasta az Újságot: Kávéja és szivarja mellé a könnyű, kicsi, rövid Formákat szerette. Ez az oka, hogy a fiatal Irodalom kétfelé élt: a *Kis Formák*ból megélt és a *Nagy Formák*ért élt. *Karinthy* komoly írásai a *Hét*, a *Nyugat*, a *Renaissance* hasábjain és önálló Kötetekben jelentek meg. A Publikum, mely csak *Kis Formáit* ismerte, hamar „Humoristának“ tekintette *Karinthy*t. Szelleme nem ezekben a *Kis Formák*ban az igazi, de ott van ezekben az írásaiban is, melyeket a Kávéháznak és a Boulevard-nak írt: elsősorban a Kávéház Népe-ről. *Karinthy* megtalálta a megoldást, hogyan ossza meg lelki-életét az „Elefántcsonttorony“ és a *Boulevardisme* között. Az Irodalomból élt, de az Irodalomnak élt és az Irodalom szellemével soha vissza nem élt. ő is a *Newyork Palota* égbe-meredő Tornyára tekintett fel, mely mint intő Ujj mutatott fel az Olympus felé, viszont ő is az Élet földszintjén — a Kávéházén — kereste meg a Kenyeret. A Kenyéradó, a Publikum, a Kávéház szellemi földszintjén ült és olvasott. A Költők viszont a *Torony* és a *Földszint* félmagasán, a *Karzat*on ültek, e „Magas Földszinten“, hogy a fiatal *Molnár* Ferenc ragyogóan szellemes képével éljünk e Korszak Nagy Irodalma és *Kis Irodalma*

Erdélyi sárgaréz Kávémalom. 18. sz. — Kassai Fayence
Kávemasina. 1830. — Nyeles Ibrik. Herend. 1810.
Iparművészeti Múzeum.

Rozsólisos készségek. 18. sz.
Magyar üvegpalack. 1770. Pecsétnyomóalakú „Stampiglia“. 18. sz.
Magyar tejpüvegpalack. 18. sz.
Iparművészeti Múzeum.

Kávéházi kávépörkölő masina. 1870 körül.
Nyeles török kávéfőző rézibrik.
A Budapesti Kávésok Ipartestülete gyűjteményéből.

kávéháziságának elhatárolásánál. *Molnár* Ferenc a Pesti Ember-ről azt írta, hogy tipikus Mezzanin-Ember. A kisvárosiasság szellemi Földszintjéből már kinőtt, a Szellemi Emeletre lusta felmászni: a Magas Földszinten él.

Mindez pontosan és pompásan ott van a *Budapesti Emlék* bevezető Ajánlás-ában. A fiatal *Karinthy* a régi Dedicatio és Invocatio kifigurázásával köszönti a hatalmas Pátrónust, a Kegyes Olvasót 1 Elmondja, hogy ő csak szegény kis Kávéházi Költő, alázatos szolgája a hatalmas Publikumnak, kortársainak, Budapest tekintélyes Polgárainak, ezeknek az előkelő Nagyuraknak, akik gögösen tekintenek el a mulattatásukért robotoló szegény kis Kávéházi Költő feje fölött. *Karinthy* gúnyosan írja meg, hogy ez az előkelő budapesti Nagypolgárság — mely *London* Cityzen-jeinek és Lord-nak érzi magát — éppen olyan féléletű, pesti Kávéházi Figura, mint a Költő, kit e nagyképu és hivalkodó Publikum „Kávéházi Költőnek“ csúfol. Ezért fordul a Nemes Nagj urakhoz, kiket fényes Kávéházakban ismert meg, kik egész nap a fényes Kávécarnokokban ülnek előkelő, dúsgazdag és magasrangú jó szüleik gondoskodása révén. Ezeknek a magas Arisztokratáknak ajánlja művét, kik iskoláikat *Cambridge* College-eiben végezték s akik kegyesek lesznek talán leereszkedni hozzá, írásához és magához az íróhoz, aki csupa vacak holmit ír meg, amit mindenki ismer, tud és ún. Ilyen pesti csip-csup dolog a lenézett Kávéház is, melyet egyetlen pesti Nagyúr sem vesz észre, mert mind Kávéházban ül. A pesti Élet apró kávéházi figuráit is megírja a Költő, — ki, mint műve címlapja és *Allegória az Íróról* című Karcolata is mutatja, — ülve a Kávéház kis kerek asztalánál, tollát fejébe, mint tintatartóba mártja, tintaszálat ereszt, mint a selyemhernvó, végtelen „Kutyanyelvet“ ír, ezt az emberek sietve nyomdába viszik, könyvvé nyomtatják, egy Gazdag Ember, a Kiadó pedig garasokat rak a Költő zsebébe.

Ha a fejbéli tinta elfogyott és az író már nem tud írni, ekkor, mint a selyemhernyót, forró vízbe dobják: úgy vetik bele az önnön agya tintáját elfogyasztó vén Költőt a forró Kritikába. A Kiadó Bácsi, a gaz vén Uzsorás, a Költő agya birtokosa lesz, mert azt örök áron megvette. A Költő agyából selyemruhát és selyemharisnyát csinál a babájának, az íróról pedig kimondják, hogy „Szegény öreg Izé Hogyishíjják“ meg-

öregedett, kiírta magát. A kávéházi íróasztalhoz más Irócsoda-bogarat ültet az Iróbogártenyésztő.

Karinthy Frigyes ebben a Kávéházban, 1913-ban írt Kávéházi Képében — az írásban és annak Címképében —

MODERN KÖNYVTÁR
ERŐS KÖNYVTÁR
GÖDÖLLÉNY
 260—265 sz.

KARINTHY FRIGYES
BUDAPESTI
EMLÉK

Költő a Kávéházban.

Karinthy Frigyes: *Budapesti Emlék*. Guncser Dezső tollrajza.

mint valódi Kávéházi Költő látható. Kávéházi Asztal mellett ül, nem Tintával ír, hanem Tollát intellectuális Fejébe, Kalamárisába mártja. Agyával írja meg Agyát, azaz önmagát. Cso-dálatos dolog, hogy huszonhárom év múlva, az idén véres való-sággá vált a tragikus kávéházi Kalamárisról írt fenti kép.

Ezt az Élet írta. Az Északi Mágus, a Professor kése valóban felnyitotta a genialis kávéházi Kalamárist és belenézett a Költő Agyába: Élet és Halál mesgyéjén a Műhelytitokba. A régi írott Kép valósággá vált. Az egész úgy hat, mint a legklasszikusabb Karinthyzmus: mintha ezt is *Karinthy* Frigyes írta volna. Még csodálatosabb, amit ő maga írt e műtevésről.² A műtevés alatt saját Agyával saját Agyát figyelte meg: az *Én* megfigyelte a *Másik Én-t*. Ez volt *Karinthy* Frigyes leggenialisabb írása: minden szellemi Alkotás egyetlen Műhelytitkának megsejdtítése. Mint maga írta meg, ezt az írását is Kávéházban a „*Stockholmi Hadik Kávéházban*”¹ írta meg. A legcsodálatosabb az, hogy a kávéházi Kalamárisról szóló régi Képről, melyet a műtevése alatt végig élt, megfedlekkezett. E Képre a műtevés után e sorok írói figyelmeztették a genialis Kalamárist a Simplon Kávéházban. *Karinthy* Frigyes azonnal leült a kávéházi asztalhoz és leírta ezt a Képet.

A kötet sok kávéházi holmija közül jellegzetes az „*Ő ad nekem témát*”, az a fecsegő gazember, aki leül a papírpai fölé görnyedő író asztalához, megkérdezi, hogy nem zavarja-e, elhiszi hogy nem, megkérdezi, hogy mit ír az ember, kijelenti, hogy neki bizony nem volna kedve így napszámba firkálni mindenféle vacakot, noha van öneki témája ezer! Például idenézzen maga író úr, látja, *ezzel* a két kezemmel havat lapátoltam Newyorkban! Ezt írja meg, ez regény! A szegény író pokolba kívánja a gazembert és nem érti, miért ne lapátolhatott volna havat egy ilyen marha I Nna, mondja a gazember egy óra múlva, tudok témát adni, mi? Tudok, mi? Az író dühében leírja a Kávéházi Témaadót: kiderült, hogy csakugyan tudott témát adni.

A „*Lerajzolnak*” -ban leírja a kávéházi Művészt, aki lerajzolja az embert. Ez a legújabb kávéházi mánia. Az ember békésen ül a Kávéházban, közben észreveszi, hogy valaki szigorú arccal rápillantgat és rajzolja. Az ember szeretne valamit csinálni, olvasni, írni, vagy csak lenni, semmit sem csinálni, ülni a Kávéházban, mint más rendes ember, de nem lehet! Nem lehet, mert a pincér odajön és azt mondja, hogy ne tessék annyit mozogni, mert az az úr ott a *Lehetetlen Pofák* című élc-lap rajzolója! A rajzoló rajzolás közben rémséges gorombasá-

² *Pesti Napló* 1936 június 22. *Levél fiamhoz*.

gokat mond, elmondja, hogy az embernek kidülledt szemei vannak, hogy a homloka kék, az orra vörös, hogy némi pápuajellege van az arcélének, hogy bőr nincs az arcán, ami az Idiotizmus első jelensége, *Gauguin* írja ezt le *Le Trottlisme* című munkájában. Elmondja, hogy az ember szétálló fülei bizonyos jellegzetes, érdektelen, szelíd bárgyúságot adnak a fejnek, valami tisztátalan, szétfolyó karaktert, olyat, mint a káposzta. A rajzoló erre távozni akar. Na, készen van? — kérdezi az író. — Micsoda? — feleli a Rajzoló. — A rajz 1 — mondja az író. — *Rajz?* — mondja az illető — *Eszemágában sem volt magát lerajzolni, csak jól meg akartam mondani magának a véleményemet az ábrázatáról! Én vagyok az a Koltai, akinek a kötetét maga a múltkor olyan szemtelenül lerántotta. Alászolgája!*

A „*Hazamegyek dolgozni!*” Karcolat a Kávéházban élő íróról, ki egy szép napon torkig van már a Kávéházzal, kijelenti, hogy elég volt a Kávéházazásból, hallatlan erélyesen és szigorúan elhatározza magát, hogy ma este azután szépen, rendes komoly író módjára hazamegy lakályos kis otthonába, a csendes, békés magányba, távol a Kávéház silány tülekedésétől, bizony, ott szépen rendes irodalmi működést fejtend ki, nevezetesen megírja azt a Novellát, melyet öt éve akar megírni, de sosem ér rá, meg azután ami igaz, igaz, ilyen szép, nagy, emelkedett szellemű komoly dolgot nem is lehet abb.m a vacak, ronda Kávéházban megírni. Csak magányban, óh, a Szent Magányban ... öt év . . . Azóta háromezer kroit és negyvenezer cikket írt meg a Kávéházban, de mindig nyugtalanította ez a gyönyörű Novella. Mindig azt érezte írás közben: No ezt a negj vereziregyediket még megírom itt a Kávéházban, azután rögtön, de azonnal hazamegyek.. . No de most azután csakugyan hazament. Ez nagyon furcsa volt. A Kávéházi Költő este nyolc órakor még sosem látta a lakását, egészen különös és idegen volt ott minden. Maga elé tette a papírt. Hé, izé, pincér, egy feketét — no, azt hitte, hogy Kávéházban van. A magány . . . egészen jó dolog ez a magány, de nem jutott eszébe a Novella. Ellenben eszébe jutott, hogy azt a színházjegyet otffelejtette a Kasszában. Na mi lesz? Az írás nem megy. Soha többé nem megyek se Moziba, se Kabaréba, se Kávéházba. Az a léha, ostoba kávéházi élet, az teszi tönkre az embert. Most is mindig csak az a buta Kávéház jár az eszemben 1 Persze *azok, ők*, megint ott ülnek, a bolondok, vidáman

beszélgetnek új könyvekről, emberekről. Nőkről is beszélnek. Micsoda léhaság! És rólam is beszélnek, persze szapulnak, mert nem vagyok ott! A hátam mögött. Pfuj! Na, azt a magány mindenségit! Nem megy az írás! Az a buta Bartos persze nem érti meg, mit akartam megírni a drámámban és az a Budai, az csupa sárga irigységből csepi le a darabomat. Nos írjunk. A fene ezt a Magányt.. . „Egy ködös, szomorú novemberi éjszakán az asszony elment*. Örökre elment. ..“ Azonnal elmegyek a Kávéházba és elmagyarázom annak a hülye Budainak a második felvonást! No írjunk *Az asszony elment. . . elment.*“ Az író felordít: „*Elment? Jól tette. Biztosan valami dolga volt. Hát aztán? Mit bánom én! Magány? Majd a sírban! Ott elég időm lesz. Gyerünk! Ezt a vacakot majd ott megírjuk krocknak a „Gyerünk csak Kávéház“-ban!*“

A Karcolat pompásan írja le a „Homo Caffeaicus Litterarius“-t, aki *csak* Kávéházban tud írni. E népfajhoz tartozott *Ambrus Zoltán, Színi Gyula* és tartozik *Szász Zoltán, Nagy Lajos* és maga *Karinthy Frigyes* is: máig.

Az *Új élet* is arról a Kávéházi Költőről szól, aki megúnta a Kávéházat. „*Ott ült a rendes helyén, nem írt, nem olvasott, nem látszott fáradtnak, szemei tisztán, üdén és nyugodtan pihentek arcomon, tekintete az őszinteség, a becsületes nyíltság és a nyugodt lelkiismeret adta erkölcsi fölény volt maga. Egészen zavarba jöttem. Ennek a fiúnak valami baja van! Hogy élsz mostanában? — kérdeztem. Hangosan, határozottan, némi gúnnnyal, szinte fenyegetően és acélosan felelt: „Hál egy kicsit másképpen mostanában, mint ti mostanában!*“ Szemei diadalmas idegenszerű fényben csillogtak, mikor elmondotta, hogyan él. *Hallgass ide, ha élvektől és kávéházi éjjelezéstől elpuhult lelked felfogja szavaim mély értelmét!* Felkelés: reggel nyolckor, kiugrás ágyból, mosdás üde friss vízben. Kávéház: nincs többé 1 Számomra meghalt, örökre meghalt 1 Kávémérésben szerény, egészséges, üdítő, tápláló reggeli. Félkilenckor munka, friss idegzetel, pihent aggyal, zavartalan képzetekkel. Tizenegy: üdítő, friss, egészséges torna, súlyzógyakorlat, az ép lélek és az ép test harmonikus együttképzése I így lehet valamire menni, kedves fiatal barátom, bizony-bizony 1 Nem pedig azokkal az aljas, léha hajnali lefekvésekkel! Délben: friss, üdítő, egyszerű, de tápláló éték, mely a testet fejleszti s a lelket ruganyossá teszi. . . akarom mondani fordítva, de az mindegy! Délután

négyig komoly elmélkedés könyvtáramban, szellemi erőgyűjtés a friss munkára, mint midőn a kicsiny, de szorgos méhecske a himport gyűjti! Torna, uzsonna, séta a parkban, egészséges, friss, üdítő étkekből álló szerény, ámde tápláló vacsora, majd séta, üdítő olvasmány, tíz órakor: ágy és alszom azon férfiaknak friss, üdítő, mély, egyszerű és tiszta álmát, kiknek egy szorgos munkában, egészségben, öntudatban és lelkiismeretben, nem pedig undok Kávéházakban eltöltött nap tiszta, egyszerű érzése teszi édessé a friss, tiszta, hófehér párnát! Az ifjú hangja ez utolsó szavaknál — mintha *Beöthy Zsolt* határozta volna meg — a fenséges határáig magasztosult! Olyan volt, mint *Törzs Jenő* hangja *Edmond Rostand* „Sasfíók“ című kiváló drámája híres Wagram-jelenetében I Kábultan néztem rá, száraz torokkal: Óh mondd, — kérdém — óh mondd I Mióta élsz te ily tiszta, egyszerű, friss, nemes, fenkölt életet? Barátom lehajtotta fejét. A szeme kialudt. Az arca ráncos lett, a szája lelógott, tekintete elferdült. Megtörtén mondotta: „Holnap reggel kezdem! Most egy félórája gondoltam ki /“

A *Harctéri Tudósítás* „lapunk saját, külön e célra felingerelt harctéri tudósítóját“ csúfolja ki, a *Lüle-Burgas-i* csata, a Balkáni Háború egyik legvéresebb eseménye leíróját. A Tudósító „Lila-Borgöz“ véráztatta csatamezőit írja le a pesti Kávéházak asztalainak sugallata alatt. A Kávéházról nem tud elszakadni, a Harctéren is a Kávéház képeit látja, illetőleg a Harctéri Tudósítást valami Kávéházban írta. „*Szemünk előtt vonul el a hadsereg, szemünk előtt, mely otthon a pesti Kávéházak füstös levegőjét szívta be. A katonák: kemény bolgár katonák, olyan igazi, olyan . . . katonás katonák. Egy magas, széles katona, fehér, kihajtos bugyogóban, magasrangú, katona, olyan magas ember. A Palermo Kávéházban lát néha ilyet az ember. Jób Dánielhez, a Vigszínház főrendezőjéhez hasonlít.*“

A *Halandsa* a Karinthy és Kosztolányi által a Newyork karzatán elkezdett, rendkívül hamar az egész magyar kávéházi Glóbuson elterjedt, értelmetlen szóhabarékos játékot, a *Halandsát* írja meg. Ez a Karcolat és az utána következő kettő, a *Diadalmas Halandsa* és a „*Játék*“ terjesztette el a játékot, melyet 1911-től kezdve minden pesti Kávéházban játszottak.³ *Karinthy* elmondja, hogy a Kávéházban egy jómodorú szerény

³ Ez a „*Lingua Maccaronica*“ új változata.

fiatalember ül az író mellé, sok mindenről beszélgetnek, mire a fiatalember hirtelen megszólal: „*Bocsánat, — mondja, — önnek is ide a pincérhez kiszera méra nin hozzám?* Pardon, — mondja a meglepett író, — nem értem! Az ifjú megismétli: „*Azt kérdezem, hogy a pincér önnek is kiszera méra bávatag ha lehet?*”¹¹ Az író szégyelli magát, hogy nem érti, mit mond az ifjú, majd átcikázik az agyán a gondolat, hogy’ talán nem az ifjú beszél értelmetlenül, hanem hogy ő, maga az író az, aki hirtelen megőrült. Eszébe jut, hogy tegnap a Newyork Kávéházban égő cigarettáját el akarta dobni, majdnem beledobta a kis kávéházi tóba, melyben aranyhalak úszkálnak, de azután mégis a medence mellé dobta. Utólag jutott eszébe, hogy azért nem dobta a vízbe, mert attól félt, hogy a halacsók megégetik magukat! Ez már a téboly biztos jele volt, de akkor nem vette észre. Óh jaj . . . Most azonban ... ez a biztos meghülyülés! A Paralizis. Olyan, mint mikor az ember sokáig ismételtet egy szót és már nem is érti, mi értelem van mögötte ... A halántéka zakatol . . . Kint, a Körúton folyik az élet, a szép Nagy Élet és neki, szegény írónak, meg kell halnia. Ily ifjan . . . *Hogy a pincér . . .?* kérdem utolsó kísérletül. *Igen — mondja a fiatalember, — hogy itt a Kávéházban nekem is lehet-e kiszera miéra bégeva szebékkal visszaadni / Ez nem megy tovább így, gondolja a Költő. Megőrültem, az biztos, de nem szabad senkinek észrevenni. Igen, — mondom határozottan, — lehet, biztosan lehet! Hát akkor adja ide, leviszem!* — feleli a fiatalember. *Mit???* Rám mered, elhülve: *Hát az öt koronát!* Ja úgy! — mondom és átadom neki. Elrohan. Én letámolygok a földszintre. Ott kiderül, hogy a szerény fiatalember a „Halandsaember“, kitalálta a Halandsa-nyelvet, megőrjíti a hallgatóit és a félig meghülyültektől gyorsan öt koronát kér. Te is beugrottál? — kérdi a jóbarát. — Dehogy, mondom én. Rögtön rájöttem, miről van szó. Hát olyan ember vagyok én, akit be lehet csapni?

Több Karcolatában csúfolja ki az irodalmi Kávéházakban ekkor már jelentkező *Futurizmust* és ennek alapítóját, *Marinetti-t* és a *Dadaismo* „új költészetét“. Elmondja, hogyan találkozott a Körúton a Kávéház előtt az ősember-rel, ki *Bölsche* valamelyik könyvéből lépett ki. Mint *Vergilius* szelleme *Dante-nák*, a Poklot, úgy magyarázza el *Karinthy* az ősembernek korszakunk vívmányait, így a Telefont is. E célból elviszi

a Kávéházba, de a Központban a kisasszony ebben az esetben sem kapcsol. Az ősemler egy kis barlangi medvehúst akar enni a Kávéházban, de ott csak „Irodalmi sonkát“ kap. Ezután egy másik Karcolatban sorra keríti a *Kávéházi Occultizmust* is, leírja a Szellemidézőt, aki ellopja a kávéházi asztról a Szellem nyilatkozatait a márványasztalra leírt ABC-én kibetűző ezüstforintost. Csúfost ír az irodalmi Neoimpresszionizmusra is. Kávéházi barátja megmagyarázza neki, mi fán terem ez: az ember csak néz és amit lát, azt úgy írja le, ahogyan látja és nem fűz látásához felesleges, szószátyárkodó, vacak lírai reflexiókat. Erre a két barát rögtön irodalmi versenybe fog: leül egy kávéházi ablakhoz és leírja, amit lát. Akinek az írása öt percen belül tárgyiasabb, az nyer. Az egyik így ír: Utca, kétoldalt házak, fölöttük égbolt, rajtuk felhők, egyik rojtos-szélű, a másik olyan kanálalakú, melynek egyik felét letörték, a másikat elgörbítették. A pontos, tárgyias neoimpresszionista leírás végén következik egy liztrakodó munkás megjegyzése, ki így szól be a Kávéház ablakán a Neoimpresszionista írókhoz: „*A ragya a pofájukat az uraknak, még van pofájuk a pofájukat tátani, míg én itt kínlódom, a teremtésüket /*“ A másik Költő is leírja a Kávéház ablakából a látványt, de ebben a felhők nem törött görbe kanálhoz, hanem dunyhához hasonlítanak. A lizstes is kissé másképpen fejezi ki véleményét: „*A rosseb a pofájukat ezeknek az uraknak, mit tátogatják a rusnya pofájukat, ahelyett hogy dolgoznának?*“¹¹

Egy másik Karcolat, a „*Beszélgetés Sándor bácsival*“¹¹ elmondja, hogy a Költő elment az ekkortájban lebontott Libasinszky Ház átvágásán a régi *Pillvax* utódául megnyitott új *Pillvax* Kávéházba. Ott talált egy lobogóhajú, franciaszakállas fiatalembert, aki nagyon ismerősnek látszott, mintha látta volna valahol a Korzón, a Petőfi-téren vagy hol, de ott egy magas kövön állott, hajadonfővel és az égen mutogatott valamit. Az ifjú bemutatkozott: Petőfi Sándornak mondotta magát, leült az asztalhoz. Elmondta, hogy a fejeéregyházi síkon nem halt meg, nem öregedett meg, mert örökké él a Nép ajkán. Segesvárról Londonba, majd Párisba ment, szakított korábbi népies irányzatával, a Népiességet réges-régen elfelejtette, az új és szélsőmodern Iskolához csatlakozott, „Szimbolista“ lett. Ekkor történt, hogy elolvasta *Ferenczi Zoltán* Petőfi-tanulmányát. Ejnye, azt a betyár angyalát ennek a *Ferenczi Zoltán*

komának, ez aztán jól megmondotta! Megállapította, hogy Petőfi egész líráján végigvonul az a bizonyos tűzről pattant Barna Kis Lány, eszem a zúsamáját a lelkemnek! Ezért az örökifjú Petőfi megint visszánépiesedett, most már nem fogja befejezni *Sivinburne-rői* és a lelki Arisztokratizmusról szóló tanulmányát, hanem megírja a *Kukoricza Jancsi* folytatását, máris írt egy tüzes bordalt, a rézangyalát 1 Ezen is végigvonul a Zoltán koma Barna Kislánya, ez az egyszerű kis hamisítatlan! Erre az ifjú hirtelen felugrott a *Pillvax* asztalára, mint egykor Martius Idusán a *Forradalmi Csarnokban*, és hirtelen két darabra repedt. Ott állott a Kávéház asztalán egy árvalány haj as, dolmányos, régi teremburás Petőfi és egy fekete zsakettes, szimbolista-futurista új Petőfi. Ijedten néztek egymásra. „*Az ántifáját annak a Beöthy Zsoltnak!*“ — kiáltotta a dolmányos Petőfi és úgy vágta a földhöz árvalány haj as süvegét, hogy csak úgy durrant — *Már megint különválasztotta bennem az Embert a Költőtől!*

Karinthy ezután egy allegorikus régies krónikában megírja Johannes *Gutenbergus* szomorú históriáját, azét, aki a könyvsajtót kitalálta, a Poéták Céhe könyörgésére ezek verseit kinyomatá, de a Város Királya, Első Kiadus, vagyis a Kiadó ocsmálynak találá a verset, ezért parancsoló az ő Heroldjainak, hoznák eleibe a Poéták Korcsmájából, vagyis a Kávéházból az ocsmány verset író Poétát. Ezután a Poéta fejét belegyömöszölteté a könyvsajtóba s e szétlapított fejből levének az Újságok vagyis Hírlapok, melyek csupa agyalágyult verseket és hazugságokat közölnek.

*

A 17. századnak már sokban barokkos irányba hajló Tudálékossága teremtette meg a legkülönbözőbb célzatú Dictionarium-okat és Lexikon-okat. A *Lexikographia* a 18. században valóságos tudományos ággá nőtt ki, főleg az Illuminatisme német veretű, nehézkes jelenségeiben. Egyrészt a Műveltség terjesztője lett, másrészt a meddő Áltudományosságé. A ferde irányba terelődött új, barokkos Polyhistorismus és Encyklopaedismus művelőit, a Lexikontudósokat a Gúny korszerű irodalmi formái vették tollúk hegyére. A régi idők „Kritikai Vénája”¹¹ (mint a kötekedő, a mások által tenyésztett szellemi kákan csomót kereső lelki alkotottságot nevezték), főleg a Gúnyoló-

dásban élte ki magát. A *Travestia*, az *Allotria*, a *Persiflage*, a *Raillerie*, a *Moquerie*, a *Pasquinade* és a *Pamphlet* valóságos Irodalmi Műfajokká nőtt ki ősrégi formáiból. A *Lexikographuság* ellen is kiköszörülte szellemi Dákosait. E műfajok művelője egész Európában főleg a friss, haladószellemű *Diákság*: ők írják Professoraik vastag-vaskos, nehézkes-tudálékos Lexikon-jainak megcsúfolására is a legkülönbözőbb tárgyú és című Tréfás Lexikonokat. Az Illuminatisme nagyszerű alkotása, az *Encyclopédie — Diderot és D' Alembert* szellemi Oeuvre-je — az új Travestia egész áradatának nyitja meg európai zsilipjeit. Tréfás Lexikonokat gyárt a Diák Páris és Halle Egyetemén, akárcsak Sárospatak, Nagyenyed, Késmárk és Debrecen Főiskoláin. A Kis Irodalom máig megtenni az ilyen *Kis Lexikon* és *A Pesti Polgár Lexikona* és egyéb című humoros írásokat. A *Tréfás Lexikon*, mint szatírás forma a fiatal *Karinthy* gondolatfintorai során is megjelenik.

1916-ban megjelent „Együgyű Lexikon”¹¹-jában a *Káoéház* címszót így magyarázza: „Térés hely írók számára”.⁴ A Kávéházban nem lát mást, mint Kávéházazásra ítélt elkárhozott írók Herbergjét. Ez a gondolata más írásaiban is felcsendül: a *Korzó* például vaskorlátokkal és láncokkal körülvett fegyházi sétálóhely, melybe bűnösök vannak bezárva, a nap meghatározott óráiban egymás felügyelete mellett kénytelenek ott sétálni, mialatt más fegyencek, pincérek börtönőrös felügyelete mellett, Kávéházak előtti székekhez láncolva kénytelenek őket nézni, kritizálni és róluk gonoszakat mondani. A *Newyork Kávéház-rói* azt írja, hogy az a „Dante Pokla”, melyben, mint az *Inferno* gyűrűs Sphaeráiban különböző mélységekben ülnek az elkárhozottak, a legnagyobb bűnösök a legmélyebb pincesorban, a „Mély Vízben” ülnek. Fekete ruhába öltözött ördögök keserű és pokolian forró, Fekete Italt itatnak velük. Sokan arra vannak ítélve, hogy e Pokolban örökre verseket és egyéb haszontalanságokat írjanak éjjel-nappal. Az összes Elkárhozottak tüzes, füstölgő rudakat kénytelenek szájukban tartani és ezzel pokoli kénköszagokat terjeszteni. Ebben a Pokolban főnek az Elkárhozottak. A legmagasabb Sphaera, a Karzat az *írók Sphaerája*. Ezek különleges büntetése az, hogy kénytelenek egymást marni, leszólni, irigyelni, kivégezni, hullává tenni,

⁴ Bpest, 1916.

egymás veséit tartoznak kizsigerezni és egymást kénytelenek felfalni. A feketeruhás Ördögök szakadatlanul töltik beléjük a forró Fekete Levest és a kékes lánggal égő Csáját, amiért ráadásul még pénzt is követelnek e Bűnösöktől. Csábos nőtény Ördögök a Szerelem pokoli csikarásaival is gyötrik őket. Szerkesztőnek, Kiadónak, Színigazgatónak öltözött ördögien ravasz vén Ördögök aranyakkal teli zacskókat rázogatnak meg e szegény, szerencsétlenek orra előtt, mire ezek az átkos Arany csengése által még jobban elcsábulnak a rendes, becsületes élettől, eladják Lelküket e Főördögöknek, mire ezek lyukas rézgarassal fizetik ki őket és miko ra már az utolsó morzsa Lelket is kifacsarták az írókból: hulláikat a Kávéházi Pokol kávéfőző üstjeinek fűtésére használják fel. Ez a gondolat sokszor jelentkezik *Karinthy* írásaiban, aki, mint minden *Homo Caffeaicus*, azaz született, alkati Kávéházi Ember (aki minden sorát Kávéházban írta és írja máig, aki Kávéház nélkül egy napig nem tudna meglenni) a 18. század eleje óta Kávé mellett vagy a Kávéház asztalán írja meg a Kávé és a Kávéház elleni gyilkos Csúfosait. Ugyanabból az okból, amelyből *Lesage* óta mindenki Csúfost ír a Kávéház ellen, aki a 18-ik század során lelki Arisztokratizmusában a Nemesek Palotáiba, Kastélyaiba, Kertjeibe és Termeibe vágyódik, mert egy szebb, magasabbrendű élet formáiba kívánczik fel, tehát elvágyódik egyetlen Munkahelyéből, Műhelyéből, Albergatoriumából, Céhházából, Herbergjéből: a Kávéházból. Ezt, mint hűtlen *Tékozló Fiú* megtagadja, megcsalja, de nélküle nem tud meglenni, mint a törött lelkű, férfiatlan, beteg Szerelmes, aki gyűlöli és gyötri a Nőt, mert szereti. Az arabs kávésmondás ezt mondja: „Ne köpj bele abba az Ibrikbe, melyből mégegyszer akarsz Kávét inni!“ A Kávéház ellen Csúfost író Világirodalom nem tartja be ezt az arabs kávéigazságot, Pamphletekben köp bele Ibrikjébe, a legklasszikusabbban *Szabó Dezső* a *Segítség* /-ben.

A Kávéház az egész Világirodalomban mint olyan demokratikus, mindenki számára nyitvavető, utcáról nyíló Salon jelentkezik, mely tükreivel, karoségóival, függőnyeivel, kárpitjaival, inasaival, kuktaival, pamlagaival, szőnyegeivel, ezüstjeivel az elzárkózott Nemesi Salon-t, kezecskéjével a Parkot és a Természetet utánozza, a Jólét illúzióinak csillámaikat mímeli: de a Kávéház örök Piccaro-inak, a Szellem fegyvereivel a Sikert kiverekedni kívánó, magukat „lelki Aristokratának“ érző Kalan-

dósoknak a Salon utáni olthatatlan vágyát pótolni nem tudja. A Demokratia valóban oly Aristokratizmus, mely az Aristokratizmushoz való jogot mindenkinek megadja. Ez a lélektani magyarázata annak, hogy a Kávéházi Regényben egy kétszáz- esztendőös világirodalmi nyomtatódúc örök *Clichage-a* öntvényében mindig és kizárólag csakis a régi *Novella Picaresca* szerencsekergető, elszánt, emelkedni akaró litterátus és egyéb Piccaro-ja, Csavargója — író, Költő, Színész, Képiró, Képfaragó, Játékos, Kereskedő, Politikus, Szoknyakergető, — szerepel Montesquieu-től kezdve *Hunyady* Sándor 1935-ben megjelent *Szürve Habbal* című kávéházi Regényéig. Korok és helyek divata szerint hol nyírottbokrú, barokkori *nemesi Parc-ba*, hol franciás *Falusi Idylle-be*, hol az Orientalisme és az Utópia „*Boldogság Szigetére*“, Indiánusok, Szerencsenek Szigeteire, hol a *Kelelre*, az arabsok Pusztáira, avagy Isztambolba, majd a „Márciuselő“ Romanticisme-je idején pusztai Csárdába, a Neoromanticisme idején a „*Báróné*“ Salonjába, kis *Varrólyányka* pamlagára, a „*Hü Hitves*“ ágyába vágyódik el a Kávéházból és mindezt Kávéházban írja meg.

A „Sikerregény“, a régi „Piccaro“ gondolatával színezett új Kávéházi Regény a Politika, a Boulevard)sme, vagy a gazdag Házasság nagy Révébe ívelteti fel a kávéházi Piccaro-t és buktatja el a Korszak mindenkori erkölcsi felfogása szerinti megoldással. *Szép Ernő Ada Kaleh* szigetére vágyódik el a Kávéházból, mert szerinte a *Senki Szigetén* nincsen Nagy Kávéház. *Heltai Jenő* megfordítja az ősi *Clichage*-ot: szerinte csak a Kávéházból lehet élvezni a Falut, illetőleg azt az idilli állapotot, hogy nem a Falun nyaral az ember, hanem Kávéházban. Ez a lélektani oka annak, hogy a legtöbb „Kávéházi Ember“, a „Kávéházi Piccaro“, mikor már a Kávéházból kiemelkedett, utólag gyakran megtagadja azt. A Regények alján, a Tudat mögött ott van ez a titkolt Vágyálom: elfelejtetni az emberekkel, a Kartársakkal, hogy „Én, a Nagy író, a Nagy Politikus“ egykor „szintén csak szegény, rongyos kezdő kis Kávéházi Piccaro“ voltam. A „Nagy Író“ ezért „értékeli át“ gondolatait és Kávéházellenes mondanivalóit ezért adja írásai Figuráiba. *Szabó Dezsőt* a Kávéház íveltette fel: tehát utólag önmaga *Altér Ego*-ival végigkorbácsol a Kávéházon, de utólag mint valós *Szabó Dezső* mindig Kávéházban ül. *Kosztolányi Dezső* a „Szegény kis gyermek panaszaidban a „*Newyork* asztalára” teszi le

első kötetét, az *Esti Kornél-ban* a mindnyájunk lelkében élő „Másik Én“-nel csúfoltatja meg a Newyork és Baross Kávéházat, de igazi énje, az egykor fiatal „Desiré“-ből lett igazi *Kosztolányi Dezső*, a leggyöngédebb hangon ír az Ifjúság Kávéházairól. *Herczeg Ferenc* a régi Fiume Kávéházból indult el, ezt, mint a *Nemesi Casino* tagja egy egész életen keresztül elhallgatta, de a Bölcs öregség idején egy gyönyörű írásban ismerte be mégis. *Heltai Jenő* és *Szomory Dezső* sohasem tagadták meg az „Ifjúság Kávéházat”. *Karinthy* az önmagát marcangoló Irónia fintoros keserűségével ír ugyanerről — a *Hadik Kávéházban*.

*

Nevető Dekameron címmel 1923-ban megjelent kötetében a „*Költő Bánata*“ című Karcolatban arról van szó, hogy a szegény búbanatos kávéházi Költő iszonyatos nyomorában lelke könnyeit sírja versekké, ezeket gaz, taplószívű kiadóknak adja el,⁵ a kapott garasokon Fekete Kávét vesz a *Newyork-ban*. *Karinthy* ezt azzal írja kávéházi képpé, hogy a Költő nyomora könnyeit Kávésészéjébe sírja és ez a sós lé a tápláléka. Egy éjjel, pontban éjfélkor sötétarcú idegen lép a Költőhöz: *John Devil*, az ördög. Havi hatszáz dollárért megveszi a Költő bánatát, illetőleg könnyeit, azaz verseit. A Költő gazdag lesz: van Clubja, elegáns lakása és pizsamája, de a jólétől nem tud könnyezni, illetőleg írni. Ott ül elegáns íróasztala mellett. Hiába nógatja magát: „Oh én szegény apátián, anyátlan áiva!“ kiáltással — nem buggyan ki a csészébe egyéni szerelmi—szentimentális—exhibitionista—impresszionista—romantikus—lírāja könnyverse. Hiába noszogatja magát új társadalmis, kollektivistikus—aktivista—futurista—expresszionista —szociális—radikális költésre „Óh, jaj, jaj 1 Szegény szenvedő ember-társaim 1“ kiáltással: nem tud sírni. Ekkor merész ötlete támad: sóval és egyéb kémiai szerekkel könnyet hamisít. Az Ördög buta, nem veszi észre a hamisítást, az Ifjú jól él, vegyész és titkár tart. Ez az ősi „A megcsalt Ördög” változata, illetőleg a régi Kávéházi Regény kifigurázása, melyben a Kávéházi Költő eladja magát a Sikernek és ezért „lelkileg tönkre megy”. *Karinthy* itt is a fejetetejére állítja a nagy ro-

⁵ *Nevető Dekameron*. Bpest, 1923

mantikus Szabványt. Ravasz Költője nem a régi Romanticizmus által alkotott „Szegény Költő“, hanem az új, megváltozott Világból való, életrevaló Ifjú, aki „szintétikus“ úton állítja elő az „állati“, a fiziológiai nedvet, a „Költő könnyeit“. Ez a Technokratia szelleme a Kávéházi Karcolatban. Egyben a *Faust* ősi Szerződésének is Karikatúrája: a Kávéházi Faust becsapja az Ördögöt. Akárcsak a régi pesti Bábjátékban. *Kasperle*, Faust inasa, a Polgári Középkor képviselője, aki *Witzliputzli-től*, a Faust ördögétől kártyán elnyeri az utolsó fityingjét, sőt az ingét is, mire az Ördög millió forintról szóló váltót ad az agyafűrt Kasperlenek, hogy attól egy piculát kap-hasson kapupénzre. *Karinthy*nak ez a Karcolata a 17–18. századi spanyol-francia Novela régi „Kávéházi Ördög“-ének új hajtása.

A „*Herakles tizenharmadik hőstette*“ elmondja, hogy miután a hős Herakles elvégezte tizenkét hőstettét, végzett Nemea rettentő *Oroszlánjával*, Lerna százfejű *Hydrájával*, kilapátolta *Augeias* mocskos istállóját, a Király a legnehezebb kalandra küldte el: menjen el a rettenetes Barlangba, a *Nyú-Nyú* Barlangba, ott ül a Szörnyeteg, az érthetetlen Szfinksz, a Költő, aki irtózatos, érthetetlen versekkel öli kortársait. Ott ül fönt a magasban, a Hegyen, fekete mérget iszik habbal. Bozontos csaliton át lehet megközelíteni. Négy morcosán csaholó alvilági Kritikus eb örzi és borzasztó „Nyú! Nyú 1“ üvöltést hallat, ha valaki közeledni mer a Költőhöz. Felfalják azt, aki azt meri mondani, hogy a Szörnyeteg verseinek nincsen értelme. *Herakles* bátran áttör a csaliton, odakiált a Szörnynek: „*Nincs értelme!*“ A Szörny ordít, a Hős rettenthetetlen, az alvilági ebeknek más Költők ebnek való verseit dobja oda. A kritikus ebek felfordulnak a versektől. A Szörny ordít, újabb és újabb értelmetlen verseket szór oda a Hősnek, de ez a Szörny legújabb verseskötetét dobja vissza, a Szörny ezt bekapja és menten felfordul a saját verseitől.

Sakkozók című Karcolata a Kávéházban játék közben dúdoló sakkozóról szól.⁷ A jelenet nyilván a lágymányosi *Hadik Kávéház-ra*, *Karinthy* nappali-éjjeli tanyájára vonatkozik. Mindenki ismeri a kártyások játék közben tett kiszólásait

¹⁶ A Newyork terrasza és a Karzat.

¹⁷ *Az Est*. 1930 szept. 21.

és a sakkozók füttyörésző, dünyögő, dúdoló melódias zümmögését, melyért az egész Kávéház a poklok fenekére kívánja őket. Ennek a sakkos kávéházi szokásnak — mondja *Karinty* — lélektani oka alkalmasint az, hogy az ember a saját hangját — még ha az letompított is — igen erősen hallja a saját „torokfül-Kürtjén“, a *Tuba Eustachii-n* keresztül. Ez a hang elnyomja a Kávéház lármáját, így tehát a sakkozó csak a saját hangját hallja, mely őt nem zavarja. Nos: *Karinty* sakkozója se lát, se hall, csak egy külső dolog hat rá, a kávéházi orosz Balalajkások zaja. A sakkozó a zenekart hallja és *Griey* „Peer Gynt Suite“-je dallamára dúdolja: „*Levá — goma — tornyot lecsréli — lovam — le — csréli — li rélihi őt!*“ Az elomló bánatú dal mellett energiátlanul tépelődik. Mikor azonban a *Prinz Eugen Marsch-ba* vág bele a nagydob, harci csatadalban tör ki: „*Mért ne vágnám, mért ne vágnám — mégis azt a, tornyot mért ne, vágnám én ki — traitatam! Pukkadjon meg, pukkadjon meg, üsse lovam, üsse lovam, a tornyát ki, trattatam!*“ Erre a Saxophonok és a Jazz-Band dobjának diadalmas indulója adta harci kedvvel kivágja az ellenfél Tornyát.

*

1934-ben, a bécsi Madách előadás évében jelent meg az „*Az Ember Tragédiájá*“-ra írt Travestiája: „*Lux úr szabaddalma, vagy a nyolcadik Mennysorság. Műszaki misztérium,*“ melyben a tehnokráciás világszemlélet szellemében költi át a Tragédiát.⁸ A *Pantotechnikon Részvény társaság* óriási üzemét, a Világot, üzemképes állapotba helyezte. Vasárnap általános munkaszünet van, hétfőn reggel üzembe lépnek a Végtelen Művek. Az üzemvezető és cégvezető főmérnökök *Gábriel, Mihály* és *Ráfáel* igazgatók a tisztviselőkar élén tisztelegnek a végtelen jószágos, okos és szép öregúr, a Vezérigazgató Úr előtt, az üzemi Kupola legfelső igazgatósági termében. A Vezér Úr próbaelőadást, bemutatót, Revue-t rendeztet a Tisztviselők számára. A Próbamester véletlenül bemutatja a Vezér saját külön egyéni alkotású Modelljét, az Embert, vagyis *Adámot* és *Évát* is, kiket csak hetednap akart beállítani a Művekbe. Ebben a pillanatban jelentkezik kihallgatásra *Lux* mérnök — *Lucifer* — az állásából okvetetlenkedései és folytonos izgága kritikálga-

¹⁸ Az Est Hármaskönyve. 1934.

tásai miatt elbocsátott üzemi igazgató. *Gábriel* és *Mihály* Direktörök felháborodva közlik a Vezérrel, hogy ez a züllött, bohém alak egész nap, sőt éjjel-nappal a Művek alagsorán lévő sötét, vörös fényekkel világított Kávéházban lopja a napot, ott sakkozik, vitatkozik, firkál — Fekete Kávén és adósságokból él, a Művek fáradságos terveinek elkészítésében nem vett részt, viszont állandóan botránkoztató kritikát gyakorol, mindent tagad, bujtogat, izgat és fecseg, ő volt az, aki a Tömegvonzás heljébe a Taszítás szerkezeti elemét akarta belevinni az Uzemgépbe. Kéri a Vezért: ne fogadja ezt a kávéházi izgágát. A Vezér végtelenül okos, jóindulatú és minden üzemi alkalmazottjával szemben liberális: fogadja a lezüllött *Luxot*. Ez egyenesen a Kávéházból megy fel a Kupolába. A kalapja gyűrött, a nadrágja kitérdelt, keze a zsebében, cigaretta a szájában. Alulról jön, a vörösfényű Alsó Liften. Konfidens, arrogáns, orrhangon beszél, a válaszokat nem várja be. A *Vezér* megdöbbenve nézi gyűrött kabátját, mire *Lux* hanyagul kijelenti,⁹ hogy kötelező vörös frakkját zálogba csapta és bizony abból él, hogy a Kávéházi Főpincért vágja meg apró kölcsönök erejéig. Kijelenti, hogy az üzemmegnyitás előestéjén üzleti ajánlattal jön. Az üzem jó, jegyzi meg gúnyosan, hiszen annak egyik alap gondolata, a Taszítás úgyis az övé! A Vezér azt gondolja, hogy *Lux* zsarolni akarja, megkérdezi tőle, mennyi pénzt akar? *Lux* fölényesen kijelenti, hogy nem erről van szó I Nem az Uzemgépről, hanem a legutolsó Modellről akar beszélni. Nehézkednek tartja, hogy minden egyes Modellt külön kell előállítani, vagyis teremteni, ötlete az, hogy maga a Modell állítson elő magához hasonlókat. Ez az egész Üzem reklámjának, ha jobban tetszik, propagandájának üzleti trükkje. Elismeri, hogy genialis ötlet volt, hogy a Vezér a maga teremtő Génuszát lehelte bele a Modellbe, de ez a Lélek benne lesz a Modell által gyártott utódmodellekben is. A Vezér rajzokat kíván látni, mire *Lux* kijelenti, hogy az ötlet a múlt éjszaka jutott az eszébe, a Kávéház márványsztalára rajzolta fel, nem hozhatja magával az asztalt. Ceruzájával egy darab papirosra odarajzolja a megoldást. A Vezér felháborodva tépi szét a trágár rajzot, azzal a meg-

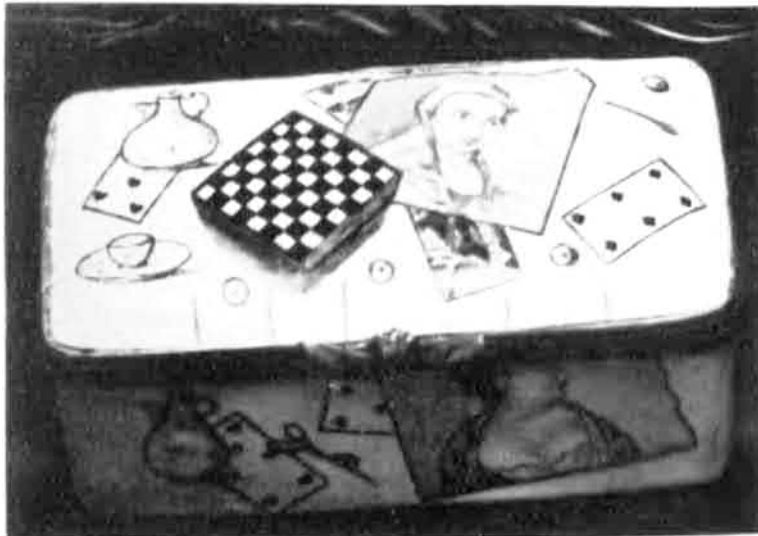
¹⁹ Utalás *Molnár* Ferenc Ördög-ére, ennek alakját az amerikai színpadokon (The Devil) vörös frakkban adják.

Kaas Ivor báró kávéházi készsége a Balaton Kávéházban.
1905.

A Budapesti Kávés Ipartestület gyűjteménye.

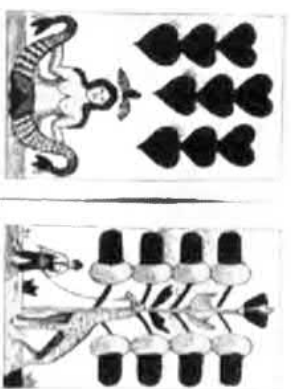
18. századi Kávés lobákos Pixise.
Tobák és Illuminatismus. Kártya. Ibrik. „Dáma“ és ostáblás Dáma-
játék. Findsa. Kanál. Billiárd. Gyertyakoppantó. Email.
Nemzeti Múzeum.

Kávémasina. Hegelyes naturáliz-
mas. 1810. Nemzeti Múzeum.

Hableny és Zsiráf.

„Crampou-bouilli“
Kraupspuhls és punsesos pohár.
A „Kávéházi Ország“ 1860.
A Budapesti Kávések gyűjteménye.

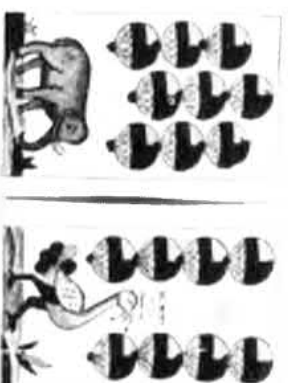

Ketlekeskedes régi becsi nyomos-
duc után készült mai kávéházi
Nárfán.
A Budapesti Kávések gyűjteménye.

Az Örczy Kávéház egykori készlete.
Neu-Wien 1850.
A Budapesti Kávések gyűjteménye.

Elefánt és Struccmólar.

jegyzéssel, hogy a Földön is mint durva pornográfiát koboztatná el ezt az Ügyész! *Lux* azonban meggyőzi a Vezért, hogy ez az újítás, a Modell által végzett automatikus önszorzítás fogja kívánatosabbá tenni az egész Üzemet, mely enélkül egy fabatkát nem ér. Ez fogja rezgésben és életben tartani a Világot, ez lesz annak hajtórúgója. Ez lesz az üzem Reklámja. A Vezér belátja, hogy a züllött Kávéházi Géniusz találmánya lángeszű ötlet. Megkérdezi, honnan látott bele a titokban tartott Modellbe? *Lux* kijelenti, hogy a Kávéházban olvasta a szaklapokat és az egész Üzemgép Hatszakaszos Tervgazdasága tervezetéből látta, tudta, érezte, hegyennek a Hetedik Szakaszban kell bekövetkeznie. Arra a kérdésre, hogy mit kér az ötletért, kijelenti, hogy ötvenszázalékos Részvényköteget kér, de ennek fejében a rizikót is vállalja. A Vezér első pillanatra felháborodik és kijelenti, hogy kitoloncoltatja a Luxot, ha így beszél, még a Kávéházból is kidobhatja, de amikor *Lux* azt ajánlja, hogy tegyenek próbát a két Modellen: belemegy a próbába. *Lux* némi javítást eszközöl a Modelleken és végigjásztatja velük az emberi Életet. A két Modell az Időgépen beállított történelmi Revue minden jelenetében ugyanazt csinálja. Sokszor baja van a sokszorosítás miatt, de töretlen lendülettel sokszorosítja önmagát. A Vezér bölcsen és megértően elmosolyodik. *Ádám* és *Éva* belevették az örök Játékba a Találmányt. A *Revue* nem vehető le a Műsorról. Egyetlen alap gondolata — ami körül az egész *Isteni Színjáték* című Revue forog — a Találmány, melyet a Vezér alap gondolatából *Lux* írt át a Kávéházban. A Találmányt magát *Lux Hazugságnak* akarja nevezni, a bölcs Vezér azonban kijelenti, hogy az elnevezés nem jó: a *Vágy* jobb, az *Illúzió* még jobb, de a *Szerelem* a legjobb elnevezés. *Lux* erre geniózisan, világosan, sugárzó, fényes logikával kifejti, hogy Szenvedés, Bánat, Csalódás jár majd ezzel az üzemi műhelyfogással, de Boldogság is. Minden emberi alkotásnak ez lesz a hajtórúgója. Minden ember előtt kívánatos lesz az Üzem, mert tudni fogja, hogy a Szerelemből született Gyermekek is az Üzemben fog dolgozni. Az Úr belátja, hogy a züllött, lángeszű kávéházi Géniusznak, *Lux*-nak igaza van: jó, ha minden Modell úgy születik meg, hogy számára új csoda az Üzem, ha nem tudja az Üzemről azt a sok, lehangoló belátást, amit apja már tudott arról, hanem újra kezdi az egészet. Mosolygó, megértő bölcsességgel beleveszi *Lux*-ot az Üzembe

társul, aláírja a szerződést, melyet Ádám és Éva *Luxszal*, mint színházi tragikomédiarendezővel aláír a Kávéház asztalán. *Lux* térdreborul a Vezérigazgató bölcsessége előtt.

A Travestia — mint ezt *Karinthy* maga mondotta e sorok írójának Műhelyében, a *Hadik Kávéházban*, mikor a jelen tanulmányról volt szó — a geniális Bohémet, a kávéházi Intellectualist, a társadalmon kívülállót, a fantáziájával, nem pedig munkájával alkotót, az ötletével a Munka lelkét és stílusát megadót, a Cerebrálist, a Tagadót, a Kritikust, a Vitázót akarta megírni akkor, amikor *Lucifert* a Kávéházban szerepeltette. íme: *Karinthyt* is rávezette ösztönös intuíciója, hogy a múltban is a Kávéház volt a Szellem Iskolája, a *Mekete Mehrebbim*, mint a Keleten nevezték, itala a Kávé volt, a *Shakespeare* „Hot and rebellious Liquor“-ja, a *Forró és lázító Ital*, *Blanchard* Boisson Intellectuel-je, amit ennek énekelt meg *Abu Bekr el Hesár Fen* Effendi, *Abd-el- Kader* Sejk és *Abbé Massieu*, *Abbé Delisle* és utánuk az egész Világirodalom, a magyar Irodalom a 18. század óta, egészen *Karinthy* jelen „Kávéházi Lucifer“-jéig. A Kávé, „e fekete és ördögi Ital“ már a 16. században a *Sejtán Itala* a kahiréhi, adeni, mekkai és isztamboli tudományos, teológiai és politikai Orthodoxia szemében. „Ördög Itala“¹¹ névszerint is a 17. századi európai gúnyban, a bécsi német *Merda Diaboli-nak* csúfolja, a *Talleyrand-Périgord* Hercegnek is tulajdonított 18. századi Bon-mot szerint „fekete mint az Ördög és forró mint a Pokol!“ A Kávéház pedig a „Pokol Tornáca“ *Le Sage* óta máig a Szépirodalom, illetőleg a Kávéházköltészet időálló Szimbolikájában.

Valóban: mióta a szenvedő, tűrő bibliai *Jób* alakjából és a Világ terhét a vállán viselő *Atlaszéból*, az istenektől a Tüzet elcsenő, az Embernek ajándékozó és ezért örökké marcangolt májú *Prométheuszéból* megszületett a középkori *Faustus Legenda*, ebből a Renaissance vívódó Intellektuális *Doctor Faustusa*, ebből a *Byron Kain-ja*, a bábjátéki Faustból a *Marlowe* Faust-ja és *Goethe* Mephistopheles-e és *Madách* Lucifer-je: azóta mindig intellektuális Figura a Kritika agyas, kötekedő, vitatkozó, mégis alkotó izgatott Szelleme: az *Ördög*. Az emberiség tudatában mindig ördögös, megszállott a Kritizáló Elme és a „Genus irritabile Vatum“, a „Költőjósok izgatott felekezete“, mint *Horatius* mondja. A Kritikát az emberiség mindig a Sátántól való megszállottságnak tartotta. *Faust* a Bábjátékban a Re-

naissance intellektuális eszményeiért: Tudásért, Gazdagságért, Szerelemért adja el magát az Ördögnek. *Shakespeare-nél* a kritizáló, bölcselkedő, keserű igazságokat mondó *Udvari Bolond* a középkori Misztériumjáték örökkön kontrabontoskodó Ördögfigurájából nőtt ki. A Középkor a kiváló jó sert főző Serfőzőmestert azért tartja jó Mesternek, mert bizonyára Ördög a cimborája, tehát máglyára küldi. A „Prágai Diák” is Tudásért adja el az árnyékát az Ördögnek. A 18. századi köztudat *Voltaire* arcvonásait „ördögi”-nek mondja s ezt mértéktelen kávéivásának tulajdonítja. A 18. század közepéig azért lobog a Máglya a Gondolkozók, a Felvilágosodottak és a Boszorkányok alatt, mert a köztudat az Ördöggel cimboráskodónak tartotta a Kritikus is, az Epileptikus is. Elégette testét ama egyszerű logikájú okból, hogy az Ördög újból bele ne bújjék. *Savonarola*, *Giordano Bruno* és *Jan Hus* katolikus, *Michel Servet* kálomista Máglyán ég el és ha *Niklas Kupperrig* — másképpen *Copernicus* — tanítványai meg nem szöknek idejében Nürnbergből, *Luther* és *Melanchton* talán luteránus Máglyán égetteti el őket. *Luther* maga írt a *Kopernicus Rendszere* ellen színpadi Pamphletet. Az Eretnek ugyanis az Ördög cimborája. *Lesage* — mint láttuk — az *Alvilági Horus* Tempломának mondja a *Café Régence-ot* és *Sánta Ördög-ében*, a *Le Diable Boiteux-ban* az Ördöggel emelteti le a madridi házak tetejét, hogy a salamancai Diákkal belelássanak az emberek életébe. Az Ördög és a Kávéház mint Pokol és a Kávé mint az *Ördög Itala*: ugyanolyan jelképes kapcsolatok a Szépirodalomban, mint a Kávé és a *Nap*, illetőleg *Apollo* Limojon de *Saint-Didier-nél*, mint a „Gyertyafény” *Michelet-nél*, mint a *Pillvax* Kávéház neve: „Az Örök Világosság”-hoz, mint *Lux* az Ördög és a Fény. *Kávé* és *Kritika*, *Kávéház* és *Szabadság*, *Forradalom*, *Jacquérie*, *Illuminatisme*, *Szabadműveltség* és *Reformkorszak* meg *Martiuselő*: a 18—19. század Szimbolizmusának e kávé sorozatát lezárhatjuk. Ezek mind Ördöngöségek voltak *Metternich* és a *Camarilla* szemében.

De ennél még tovább mehetünk. Az Ördög és a „Kávéházi *Intellectualisme*” szépirodalmi szimbolikus kapcsolatának az is gyökere, hogy az „*Intellectuel*” szó eredetileg gúnynev volt a *Génie-re*, mely Szellemet, Géniuszt, Illuminatus-t jelent. A *Génie* mint Hadvezér és Hadmérnök azonban a Belvedere-i Apolló haját viseli lószőrparókából: Apollóét, aki *Abbé Massieu*

és Limojon de *Saint-Didier* versében a Kávé Génusza: a Felvilágosodottságé. *Feuergeist*, vagyis *Lángész*: *Csokonai* ezt *Tüzes Eszű-nék* csúfos értelemben fordítja, ámde a *Tűz Szelleme* senki más, mint a *Salamandra Rubicundissima*, a „Legvörösebb Salamander”, a *Salamandra Philosophorum*, vagyis a *Bölcsek Köve*, az *Al Ekser* őrzője, mely rövidesen az Ördöggel azonosul a 17—18. században. *Ördögös* vagy *Ördögtől megszállott* annyi, mint *Lángész*, vagyis *Tüzes Eszű*, azaz „*Értelmes*”¹. Ez Csokonainál is „a Saeculum végéről” való, Kávét ivó, kávéházi „Módi Értelmes”, azaz „századvégi divatos Intellectual” a *Tempefői* című színes, 18. századvégi városellenes-kávéházellenes Pamphlet-ben. „Ördögi gúny” és „sátáni kacaj” és „pokoli gúny” jellemzi a „Hideg Ész” a Romanticisme idején *Heine* silány utánzóinál, főleg Jean Paul *Richter*-nél és a magyar *Saphir* Móric Gottlieb-nél. *Satanique*, *Démoniaque*, *Infernale*, *Diabolique* minden Lángész, Diák, Költő, Philosophus, „Ajrópéer”¹ és *Schönggeist*, vagyis *Bel-esprit*, mint ma is az minden újkori Hisztérika. *Démon* és *Vamp*: a régi Diabliesse újsütetű, nagyvilági, amerikai *Café Danse*-beli utóda. Mindez *Illuminatus-t* jelent, vagyis a Kávéházak ama *Felvilágosodott-Jait*, akiket *Csokonai* is pesti kávéházi vonatkozásaikban csúfol meg. *Dosztojevszkij* „Ördögös”-nek mondja az orosz kisvárosi Intellectual-t. Az újkori — főleg berlini és pesti „Értelmes” — e gúnynevet kávéházi Intellectualisme-je harci jelszavául és céhházi cégérjegyéül viselte újdonsült Huszadikszázadiségében, mint a régi „Intellectual” gúnyszóval csúfolt egykori 18.századi „Kávéháziak”. A korszakok kaballás-szimbólumos szóheraldikája és gúnyheraldikája igen szegényes szótárt mutat: századokig él egy-egy gúnyszó, mint az Argot szava. A *Vamp* is régi, mint az Országút és az az *Intellectual* is, mely gúnyszó volt, mint a *Gótika*, a *Barokk*, a *Rokoko* és a „*Biedermeier*” nevezetek. A „Kávéházi Intellectual” nem tudta, hogy büszke neve eredetileg gúnyszó: még a maga fokozását is kitalálta a Hyperintellectual elnevezésben.

Ardent's, vagyis Lángoló, *Flambant's* és *Flamboyant's*, vagyis Lobogva Égők, *Brillant's*, vagyis Szípkázók és *Flambés*, vagyis Elkárhozottak: ez mind *Génié*, azaz *Lángész*, vagyis *Intellectual*, vagyis *Ördögös*. A 18—19. század Lelkiségét csak úgy értjük meg, ha nyelvkincse Szimbolizmusához hozzáférünk. Még *Petőfi* „örült”-jének „Lángostor”-ában is a

18. századvégi *Flambeau* lángolása „lobog, ég, izzik, hevül“. E Szótár ott van az európai Romantizmusban és a bécsi *Café Griensteidl* „Ewiges Licht“ címében, melyet a *Pillvax* átvesz, mint a párisi Kávéházakból a Szabadság egész Szótárát. A Korszak szellemi Argot-jának kulcsa azonban ott van a Kávéház lelkiségében és szellemtörténeti Argot-jában. Csak azt látjuk, hogy a *Pesther Mephisto* című pesti Boulevard-újság neve is Ördög és címképe is az és hogy Nagy Ignác „Torzképek“ című Karcolatai címlapján is Ördögök nyüzsögnek. Csak azt látjuk, hogy számtalan író ír a Kávéházról mint *Horus*, vagyis a *Fekete Apollo Templomáról* és a Kávéházban megjelenő Ördögről. A dolgok egyszerűek, ha a Szellem történetével az elmúlt idők Nyelvszimbolikája nyelvén érintkezünk. A Kávéházban tomboló 18—19. századi Szellemisséget csak a Kávé hallatlanul mélyre gyökerező szellemi jelképein át értjük meg. *Csokonai* Travestiájának, a „*Békaegérharcz*“ -nak magyarázatát eddigi Irodalomtörténetünk azért nem kísérelte meg, mert sem a *Tempe fői*, sem a *Pofók*, sem a *Pesti Ditsőség* 18. századvégi pesti kávéházi nyelvén — Kávéházisága nyelvén — nem értett. A *Békaegérharc* a 18. századvégi Kávéház Jakobinizmusa és Szabadkőművessége: a „NemzetiForradalom“ és Bécsből praescribált ellenszere, a császárilag szabadalmazott „kávéházi Freydenkerey“ küzdelme. Nos: ha ez így van, ha a Kávé és a Kávéház hatalmas 18. századi Szimbolikája, melyet mai ésszel már alig tudunk felér tékelni, még *Bessenyeey* „Philosophus“-ának is értelmet ad: akkor joggal magyarázhatjuk meg *Karinty* ragyogó mai Kávéházszimbolikája kapcsán annak a 18. századnak Kávészimbolikáját, melynek Kávéházaiban az 1790 utáni Hungarizmus, a Reformkorszak és a Márciuselő „Ördögösei“, a „Megszállottak“, a „Vates“-ek, Költők és egyéb „Lángeszek“ és „Elkárhozottak“ rajongtak.ⁱⁿ

Kávé, Ördög, Génie, Tüzes Ész, Lángész, Feuergeisi, Kávéház, Pokol, Merda Diaboli, Ördög Itala, Kávéházi Ördög, „Örök Világosság“ mint Kávéházak díszítőjelzője, „hot and rebellious Liquor“, *Talleyrand-Périgord* Herceg végtelen életű Bon-mot-ja, Kritika, Satanisme — mindez a Korszak igen

¹⁰ A „*Salamandrel*“, mint Tűzgenius és mint Philipp von *Hohenheim* („Paracelsus“) *Feuergeist-Ja* és magyarországi kohász, bányász, serfózó, aranycsináló és diákos tisztelete: S. S.

egyszerű szimbólumos, kaballás „Intellektuális“ szóheraldikája. A Kávé fekete és forró és a *Feuerbursch*: a *Tűzilegény* és a feketefrakkos *Garzon*: a Kávésszolga a korszak Irodalmában számtalanszor szerepel mint „Szolgáló Szellem“, vagyis *Feuergeist*, „Un Djin servant“. Ez a „pokoli“ kép számtalanszor előfordul a Szépirodalomban, azokban az 1830 körüli időkben megjelent pest-budai tárgyú Pamphletekben is, melyeket bemutattunk volt. Kávé és Ördögital, Kávéház és Pokol ama egyszerű Logika elvén azonosak, mely szerint a Kávé fekete, tüzes, forró, kormos katlanban fő, éjszaka isszák. A Kaballa számára ez a Feketeség elegendő Színheraldika volt. Számtalan régi Beszélyben topan be a Kávéházba az Ördög. *Molnár* Ferenc ötlete — az „Ördög“ mint alkalmoszerző — az Ördögöktől hemzsegó régi és új spanyol-délolasz-délfrancia Novellakincs Csapszékeiben megjelenő *Ördög* hagyományából fakadt. Látnifogjuk, egy, a *Goldoni* „La Bottega del Café“ című Komédiája szellemi környezetéből fogant *Commedia a soggetto*-ban, hogy a régi pesti városerdei vásári színpadán szereplő Kávéházban is megjelenik az Ördög és el akarja vinni a kikapós Kávésné. „*John Devil*“ a *Newyork* Kávéházban, *Karinthy* egy másik írásában ugyanez a Figura. A spanyol Novellákban máig úgy járnak ki-be az Ördögök a Kávéházakba, mint a régi pesti Kávéházakba a Philosophus Diákok, az Alanyi Költők és egyéb „Intellectuel“-ek, e „Szegény ördögök“. „Az Ördög a Vendéglátó házakban“: ebből egy külön daemonologico-satanisztikus Monográfia tellenek ki.¹¹ A Kávéház a Nyilvánosság helye, ide topan be a *Balzac* által oly mestermódra leírt Véletlen: ez az oka annak, miért állandó Törzsvendég a Véletlent főző üstnek kavarája, az Ördög a Kávéházban. Budai curiosum, hogy máig élő Mende-monda szerint az 1860-as években a kritikus Ördög megjelent a *Császárfürdő Kávéházában*. A népi képzeletben a göcsejvidéki *Garabonciás Diák* is tanult ember, *Diák*, tudományos ember: az ázsiai sámános hit villámos, mennydörgettős *Tüzes Isten-e*. *Petőfi* ezt írja meg *Bolond Istók-kÁ*, aki szintén Diák. A magyar *Ördögös Ficzko* az epileptikusán terhelt fiúgyerek neve: a Nép a Keleten az Epilepsiát az Ördögtől való megszállottságnak, tudósságnak tartja és a

¹¹ V. ö. „Az Ördög a Szépirodalomban“¹¹ című Ördögbibliográfiát: Litteratura. 1929. évi.

Költőkkel együtt tiszteli, a Nyugat elégeti. *Ördögös Ficzko*: ma az agyafűrt, eszes, csavaros eszű ember neve. Tudós Professor *Hatvani* Debrecenben és a 17. századi *Fröhlich* Dániel Professor Késmárkon az Ördög Cimborája.

Ez a históriás-mitológias hátsótere a szellem *Demiourgos*-ának, az *Antichristus*-nak, a Tagadásnak, a Kritikának. A Faust Mondában és rokonságában a *Bábjátéki Faust*, *Marlowe* és *Goethe* Faust-ja és *Madách* Ádám-ja mellett ott van az Ördög. A neve *Asr-ha-Élu*, az Úr Világossága, vagyis Phosphoros, azaz *Lucifer: a Világosságához*.¹² Sémi rokona az *Éden* Kertjéből az arabs-zsidó Mithosz *Dseh-ha-Nan-Jába*, az *Örök Tűz* Helyére letaszított kételkedő eretnek *Fő Dsin*. Ez *Karinthy* Frigyes „Faust-Ádám“ *Travcsitájában* a Kávéházi Kételkedő, a Kávéházi Ördög, vagyis az Agyasok Céhházának, a Túlokosok Herbergjének, az ördögös *Intellectuálisok* Asilumának, a Háborgás Iskolájának: a Kávéháznak különleges *Genius Loci*-ja, Helyi Szelleme, Házi *Dsin-je*.

A Kávéház a Szépirodalomban kétszáz éve az *Örök Tűz* helye, a Szellem Lámpása ég benne, mint *Michelet* gyönyörű képe írja a *Café Procope*-ban virrasztó *Illuminátus*-ok lobogó gyertyafényéről. *Illuminatisme*: Megvilágosodottság, melyről nem kisebb szellem, mint *Michelet* mondotta, hogy elválaszthatatlan a Felvilágosodottság kora Kávéházaitól. *Karinthy* Frigyesnél a Kávéház gyakran a *Kárhozat Háza*, a *Dante Pokla*. E képet *Kosztolányi* Dezső is átvette tőle az *Esti Kornél*-ban, aki maga is Ördög. *Karinthy*-nal a Főmérnök *Lux*, a Fény a Kávéház Fényhozója, *Asr-ha-Élu-ja*, Phosphoros-a, Lucifer-je. E képe e kávéházi *Madách Travestiát* az európai Irodalom legjobb, legveretesebb, egyben legpestiesebb — legkávéházibb *Travestiái* közé emeli. *Karinthy* kávéházi Génusza ebben az írásában csúcsosodik ki a legjellegzetesebben.

Egyébként bizonyára vannak még olyan idős pesti Polgárok, akik emlékeznek rá, hogy a régi Newyork kávéházi első korszakában a karzatlépcső mellett két szövétnektartó Kapubálvány tartott előrenyujtott kezeiben egy-egy gázlángos,

¹² A Monotheizmus előtti zsidó Polytheizmus szellemei: *Gabr-ha-Élu* az Úr nemzőereje, *Mah-ha-Élu*: az Úr Kardja, *Raf-ha-Élu*: az Úr Orvossága. Régi sémi istenek, akiket az *Ádonáj*, az Úr legyőzött. Három hű segítője lett, egy — a Világosság — a Tűzbe került le.

üvegúrás szövétneket. Az égjük hegyesfülű, szarvas Faunus-legény, Satyrus-ember volt, kecskebakképű és csúfondárosan vigyordi. A másik szelíd, csillagkoszorúshajú Nemtő volt. Ha jól tudjuk, az öreg Donáth Mester mintázta ezeket. Mi volt ez a két szoborbálvány? Vájjon az ógörög My thus új barokkos Phosphoros-át akarták jelképezni? E Csillag este Ifjú, hajnalban Szűz volt a görög Képzletben. Az egyik Lámpás talán az Este, a vészthozó fekete Génusz, az Alvilág Apollója, Horus, vigyorgó, csúfondáros, kritizáló, vitatkozó bakszarvú Kanördög, aki a tragikus Elmék *Boisson intellectuel-Jét* hozza, mely után, a Vita után, a tisztánlátó tragikus hajnali öntudat keserősége úgy jön el, mint minden földi örömrre a Fekete Leves? A másik talán a Reggel, az örömhözó, sugárzó szőke Nemtő, a reggeli szőke, Habos Kávét hozó „Szép Kávészlány“, a Liotard „La Belle Chocolatière“-je, aki kedves, mint az eltűnt Gyermekkor reggeli Kávécskáját hozó fiatal Cselédlány? A tragikus fiatal *Karinthy* kávéházi *John Devil*-e és a fiatal romantikus *Kosztolányi* Dezső „Kis Gyermek“-ének Kávécskája Nagyanyó falusi reggeliző asztalkáján? A Jelképekben talán nem is az a fontos, hogy mit jelentenek, hanem hogy mit érzünk beléjük. Ördög a Kávéházban vagy Angyal?

A „Tizennégy Ördög“ máig ott tartja a Flambeau-t, a Lámpást a *Newyork* Kávéház ablakai mellett, a Torony máig a Felhők közé mutat, de ezek a *Flambeau-k* már nem egy lendületes „Új Irodalom“ Kávéházi Szövétnekei. Pesten már nincs *Parnassus* és nincsenek ifjú *Parnassien-k*, akik a Torony ujjmutatása nyomán a *Karzat* lépcsőin hágnának fel a *Parnassus* magasaiba. A *Newyork* előtt nem egy Boulevard ragadozó, Sikerbe és Bukásba vivő áradó Folyama hőmpölyög, csak a Szegénység és a Kopottság tolong ott. A „Nagy Nemzedék“ kihalt és megöregedett, az *Elejántcsonttoronyba* a Jelentől utálkozó öregek vonulnak el. A „Kávéházi Hős“, mint *Márai* Sándor megírta, kihalt. Nincsen már „Tépelődő Ifjú“, az ősi Ördög már nem csalogatja a Kávéházba, melyről *Kosztolányi* Dezső írta meg, hogy ott „Bú és Hir terem“. A Család pusztulóban van és a „Kis Feleség“ már nem hívogatja a Kávéház lármájából a „Tépelődő Ifjút“ az „*Otthon Kávéja*“ budai Csendjébe. „*Új Hajnal*“ pesti Bíborát már egy új *Tóth* Árpád sem énekel meg egy új *Hajnali Szerenád*-ban. „*A Lélek meghal*“: írta *Babits* Mihály. „*A Lélek menekül*“: írta *Kárpáti* Aurél. A Szellem halódik és a Kávéház Szelleme, a *L'Esprit du Café* meghal a halódó pesti Kávéházban. Irta: e Tanulmány.

Kiss József „Kerekasztala“, Mesterlegényei és Inasai.

A Kávéház mint írói Céhház és Műhelyház. A HÉT:
1890-1921.

Melamed, Tanítómester, Kávéházi szerkesztő. — Padrone. — Mesterszavak. — „Kerek Asztal.“ — *Artus* király asztalától a Kávéházig. — A Város, Belváros, Középpont. — Kávéházi irodalmi műhely-erkölcs. — A pesti lélek kétsarkúsága a Kávéházban. — Orczy Kávéház. — Fillinger-Kávéház: *Rákosi* Jenő.—Korona-Kávéház.—Centrál-Kávéház. — A Legények a Mesterről és a Centrál-Kávéházról. — A Centrál és a régi Athenaeum. — A Grand Lever. — A Coffein.

Kiss József, a Poéta 1921-ben halt meg hetvennyolc éves korában. Vándorló kis zsidótanítóból, *Melamed-ből* lett Tanítómester: mint az *A Hét* szerkesztője három évtizeden át, 1890-től 1921-ig volt az Irodalom tanító Mestere. Munkatársai a Mester születésének kilencvenedik évfordulójára „Kerek Asztal” című Emlékkönyvet adtak ki. Ebben — mindnyájan — *Mester*, *Tanító* és *Padrone* néven nevezik a Szerkesztőt. *Padrone*: a régi céhek Atyamestere, egyben az olasz és francia Kávéházak Kávészakmestere is neve, máig. *A Hét* munkatársai a „Kerek Asztal”-ban önmagukat, régi céhszerű mester nyelven Költőlegénynek és Költőinasnak nevezik. Mester, Legény és Inas: régicsengésű szavak, mesterségbeli mesterszavak, a régi Műhelyek egykori családiasságát fejezik ki, azt a szellemet, mely a Mestert és a Tanítványt fűzte össze a céhbéli Műhelyben, a Mestermivesség e helyén, hol a munka mindig Mesterremeknek készült, ahol a Műhelyben a Mestertitokba a Mester avatta bele a Legényeket, akiket a Céh avatott Mesterré. Műhely, Mestertitok, Mestermivesség, Mester, Mesterlegény, Inas, Mesterremek, az írás mesterségének Műhely-

titkai: ezeket az ódonosan csendülő mesterszavakat a *Kerékasztal* írói használják az Emlékkönyvben Kiss József szerkesztői, mesteri, tanítói, atyai és atyamesteri működésével kapcsolatban. *Ignotus*, *Kóbor* Tamás, *Heltai* Jenő, *Herczeg* Ferenc, *Rédey* Tivadar és a többiek. Kiss Józsefről szóló fejezetünk címéül a Mesterlegényekből lett Mesterek által az Atyamesterrel kapcsolatban használt mesterszavakat választottuk.

Kerek Asztal: Rondo, Rondeau, Távola rotonda, Table ronde, Rund-tafel és Tafel-runde: Körasztal és Asztalkor. Az ősi francia-német Mondában *Arthus* Király mesebeli Kerékasztala, mely mellett Asztaltársai ültek. Az Asztalon a titokzatos, csodálatos Szent Serleg, a *Grál Serlege* csillogott. Az Asztaltársaság, *Orlando* és *Charlemagne*, *Nagy Károly* és a Lovagok. *Tannhäuser* és *Kerekasztal*. azóta, a Romantizmus és Richard *Wagner* örökéletű zenedrámái óta az Irodalmi Asztalak jelképes, költői neve. Valójában és a Monda gyökereiben és eredőiben a bagdadi Kalifa, *Hárun-el-Rasid*, az „Igazságos Áron“ arabs Lakomapalotája, veres szattyán bőrabrosza a *Szofra*. A Kalifa Asztaltársai: Vezírek, Lovagok, gazdag és bölcs Kalmárok, a bagdadi Kereskedők Céhének fehérszakállú Sejkjei, Poéták, Mesemondók, Tréfamondók, Muzsikások és Énekesek és a Kalifa atyja által alapított írástudó Céh, a *Világosság Háza* Sejkjei, bölcs orvosló *Hákim-ok* és a Fűvek Tudósai, Csillagászok és jeles I tasok. Közöttük szegény, éhenkórász Vándorpoéták, kiket a bolyongó Kalifa Bagdad holdfényes sikátoraiban szedett fel és tehetségük révén Asztaltársaivá tett és degesz erszénnyel jutalmazta meg őket, vállukra aranyos Kaftánt borítva. Így olvassuk ezt az *Ezeregyéjszakában*, így tudjuk ezt *Abu Mesavajch ibn Jahja* írásaiból és a Könyvekből, melyekben írva vagyon, hogy már *Al Manszor* Kalifa, *Hárun-el-Rasid* atyja elküldte a *Világosság Céhe* bölcs írástudóit az *El Rumisztánba*, Róma Országába, a görögök Királyaihoz és az *El Frensisztánba*, a Frankok Földjére, a Nagy Királyhoz, *Charlemagne*-hoz: küldvén ezeknek arabs Tekercseket és kérvén ezektől rumisztáni görög és római Tekercseket vagyis Könyveket.¹

¹ S. S.: Abu Mesavajch vagyis Johannes filius Mesue. U. o. a Testvérasztal és a Testvéres Ser.

Az arabs *Kerékasztal* irodalmi képe a Középkorban a betlehemi Mesterjeruzsálemi Asztalának bibliai képével bővült: az *Utolsó Vacsora*, a *Cenacolo*, a *Cénacle* festők képzelete által irt és a Céhek valós Mesterasztalainak, a Céhlakomáknak, a Banquette-knek valós képeivel. E képben — az Irodalomban — a *Kerek Asztal* a szellemiség Asztalává lett. Azzá lett a *Hunyadi Mátyás* Király budai Asztalának ama képeiben is, melyeket a Király asztaltársa, Galeotto *Marzio* di *Narni* írt meg. Azzá lett *Frigyes Vilmos* porosz Király potsdami Tabak-Collegium-ában is.

Kerekasztal: a régi Céhek Céhházaiban az ősi Testvérivás, a *Testvéres Ser* ősi Rondo-ja is. Ezen már nem a *Grál Serlege* ragyog, hanem a félakós, ónból kovácsolt Cribrium Fraternalitatis, a flandriai La Cuve de la Confrérie, a Bruderschafts-Humpe, a Céh Kupája. Az Asztalfőn ült a Főcéhmester, az Alcémester, az Atyamester, vagyis a Herbergatya, a Vénség, vagyis a Tanács, az Ifjúmesterek, az Öreglegény, a Legények és az Inasok. Elénekeltek — kart a karba fűzve — Szent János ősi seres Himnuszát és a közös Céhkupából töltött Testvéres-sert kézről-kézre járó Köszöntő Billikomból itták.

Kerekasztal: a 18. századtól kezdve ez a neve már az Irodalmi Kávéházak olaszos, kerek Márványasztalainak is. Ott van már a 17. század végén a londoni *Carraway's Coffee-house-ban*, mint John Dryden Asztala. Ez a Kerékasztal csinálta meg az új angol Irodalmat. Erről *Macaulay* nyomán írtunk. A 18. század elején ott van a párisi *Café Procope-ban*, Signore *Procopio Coltelli*, a Padrone Kávéházában. Erről *Montesquieu* és *Michelet* nyomán írtunk. Ez az asztal — és a *Café Régence* asztala — *Montesquieu*, *Molière*, *Perron*, *Rousseau*, *Diderot*, *D'Alembert*, *Buffon*, *Grimm*, *Lesage* és *Voltaire* Kerékasztala, Table-ronde-ja volt. Ez a Kerek Asztal csinálta meg Európa legnagyobb szellemtörténeti fordulóját, az *Illuminatisme-t*. Az olasz Kerékasztal — La tavola rotonda — ugyanakkor ott volt a milánói *Café del Duomo-ban*. a 18. század közepén. Asztala főhelyén Don Cesare *Beccaria* Marchese ült. Társaságuk alapította meg a világhírű *II Café* folyóiratot s ezzel az olasz Felvilágosodottságot. Egy félnemzedékkel később a velencei *Café Quadri-ban* ott találjuk a *Goldoni* és a két *Gozzi* gróf asztalát. Ez a Kerek Asztal csinálja meg hatvan év múlva az Olasz Szabadságot, de az „Európai Márciust“ is.

Mikor szelleme elárad a padovai *Café Pedrocchi*-ig, a párisi *Café Tortoni*-ig, a bécsi *Kaffee Griensteidl*-ig és a pesti *Pillvax Kávéház*ig, itt is volt egy Kerekasztal — ha nem is volt márványból, csak fából és ha nem is volt kerek, hanem négyszögletes. A *Közvélemény Asztala* volt a neve. Nem ez csinálta meg a Reformkorszakot és a pesti *Márciuselőt*, nem itt robbant ki a Szabadságharc, de a Márciuselő lelke itt élt a legszínesebben, maga a *Martius Idusa* itt robbant ki és mindenesetre *Petőfi* Sándor ült itt az Asztalfőn ennél a négyszögletes Kerek Asztalnál.

Mindeme kávéházi Kerékasztalokon a 18. század eleje óta nem a jeruzsálemi Mester Mesterasztalának vérszínű Bora, nem is a *Grál Serlege* — a Legenda szerint a Jeruzsálemi Serleg — jelképes Bora, nem is az ősi Mestercéhek aranyszínű szentes Testvéres Sere csillog, hanem a „*Boisson intellectuelle*” — mint *Blanchard* nevezi — a *Breuvage noir*, mint *Michelet* nevezi: a Fekete Kávé sötétlik ezeken az újmódi, litterátus Kerékasztalokon. A régi Mesterasztalok az írók Céhei asztalainál kávéházi asztalokká alakultak át. A Céhházból és a Legényherbergből hovatovább kávéházi Céhház lett. Az írói *Atelier*, a *Műhely*, a *Werkstätte*, a *Bauhütte* hovatovább a kávéházi Asztal lett. Az *Atelier*, a *Bauhütte*, a *Műhely* beköltözött a Kávéházba. Az újkori kávéházi *Kerekasztal* mellett a Szerkesztő volt a Főcéhmester és egy személyben az Atyamester is. *Padrone* — mint *Rédey* Tivadar nevezi a „Kerek Asztal” -ban *Kiss* Józsefet. Az író mesterség ősi Műhelyverkölcse, a Mesterség becsülete és tisztelete — mint ezt *Ignotus*, *Heltai* Jenő és *Herczeg* Ferenc írják *Kiss* József „Kerékasztaláról” — úgy élt e kávéházi Asztalok mellett, mint a Középkor és a Rinascimento egykori Mesterasztalainál. Mint fejezetünk címe mondja: a Kávéház írói Céhház és Műhelyház lett. Városi Műhelyház lett, mert kávéházi Műhelyház lett. A régi kisvárosi Pest is a *Pillvax* kávéházi irodái miságán át lett Nagyváros. A *Csárda-költészet* ekkor alakult át *Kávéházköltészetlé*. *Petőfi* Bordalt ír, de bort nem iszik, csak tejet a *Tejeshányhoz* cégérezett *Depscher*-féle Tejeidében és Kávét a *Pillvax*-ban. A nagyvárosi Budapest is az *A Hét* kávéházi korszakában teszi meg első lépéseit a Világvárosiasság felé. A Város műnépieskedése valóban az *A Hét* korszakában sorvad el: a *Petőfi* és *Arany-epigonizmus* parlagias tehetségtelensége ekkor hallgat el. A Kávéház iro-

dalmi Urbanitást jelentett, mely a *Nyugat* felé tekintett, tehát az *A Hét-től* a „*Nyugat*“-hoz vezetett el a Kávéházból.

Alábbiakban *Kiss* Józsefnek, a Mesternek, a Tanítónak, az írócéhbéli Tanítómesternek, Atyamesternek, Padrone-nak kávéházi Mesterasztalairól írunk. A *Kerek Asztal-ról*, mely mellett — a Kávéházban — a legnemesebb veretű íróimesterségbéli Erkölc volt az úr. Nem polgári Erkölc, hanem a Mestermívesség, a *L'art pour Vart* saját külön Erkölcse. *Kosztolányi* Dezső írja a *Kerekasztal-ról*, hogy mellette egy külön Világrend alakult ki. Az a bizonyos rendetlen Rend, melljel *Murger*, *Heltai* Jenő, *Nádas* Sándor és *Molnár* Ferenc kávéházi vonatkozású írásaiban találkoztunk. Ez az Erkölc a Tehetség a legjobbat adni akarás és tudás külön irodalmi Erkölcse volt. Az, amiről *Henry Murger* „Scénes“-jénck halhatatlan Előszava 1849-ben írt. Az igazi *Bohémé* erkölcse.

Az Akadémiák, a falusi Nenusházak, a városi Nemespaloták, a Polgárházak, a Nemeskaszinók, a Polgárkaszinók, a Salon-ok, a Serházak és a Borházak és az Iskolamesterek a 18. század eleje óta nevezik ezt az Erkölcöt „Kávéházi Erkölc“-mk és irodalmát „Kávéházi Irodalom“-nak. A Rangsorvitató Költészet arabs és európai Lantján *Es Sibri-től* az adeni Poétától, a 17. századtól kezdve fel máig, *Sértő* Kálmánig, zeng a „*Bor és a Kávé*“ rangsorvitája. Tavaly mint a „*Café de La Paix és a Debreceni Nagyerdő*“: a *Város* és a *Falu*, az *Urbanitás* és a *Ruralitás* „új Mondolatpöre“, új „Árkádiái Pöre“ zajlott le ez az ősi Rangsorvita irodalmunk pesti kávéházi Berkeiben. A vita magva a „*Bűnös Város*“: a *Falu* ősrégi szemlélete a *Városról*, ez az irodalmi *Myomachia* — „Egerek Harca“ — melyet a két *Myos*, a „Falusi Egér“ és a „Városi Egér“ *Aesopus* óta vív, rágván égj más fülét és farkát. *La/ontaine*, *Perrault* és *Lessing* Meséiben is, de az Akademos zörgőlevelű vén fái és a „Kávéházi Apollo“ városi kávéházi Narancsfácskái között is. E városi Fácskák között, melyeket szabványos kávéházi „Tavaszi Vers“-ben száz esztendő óta raknak ki tavasszal a Kávéház elé. Így van: csakugyan Tavasszal rakják ki a Kávéházak elé a Narancsfácskákat. A Tavasz azonban: Szent Tavasz. Ver Sacrum. A kávéházi Narancsfák alá tehát mindig a Fiatalság ül ki. Aminek mindig *Fiatal Irodalom*, azaz Tehetség a neve. Erkölcse: a Tehetség és a Fiatalság. Ez volt *Kiss* József *Kerek Asztalának* is a kávéházi Műhely erkölcse.

A maga idején Irodalom volt ennek a neve. Ma: idestova fél-százada, már Irodalomtörténet lett a *Kiss József kávéháziságá-*nak a neve.

Kiss József „Kerek Asztala“ nem egyetlen asztal, nem egy valamely Kávéház valós kerek Márványasztala, hanem sorozata, jelképes összefoglalása annak a szellemiségnek, mely az *A Hét* körül alakult ki a *Reviczky Gyula* halálától *Ady Endre* haláláig terjedő időszakban, mely valóban Korszak, az *A Hét* korszaka: 1890-től 1921-ig. Valójában az az első „Kerek Asztal“, az a Műhely, Herberg, Szerkesztőség vagy ahogy .tetszik, mely az *A Hét* legelső kezdőidőiben a régi váciutcai *Korona Kávéház-ban* alakult meg *Kiss József* körül, majd innen rövid idő múlva a *Centred Kávéház-ban*. alakult ki és fejlett ki, átmenetileg és rövid ideig a *Múzeum Kávéház-ban* is élt, néha átrándult a *Neivyork Kávéház-ba* is. A Poéta élete alkonyán ez a kávéházi Asztal, a jelképes *Kerek Asztal* átala-kult a törekeny testű, mindig fáradt — ezek *Herczeg Ferenc* és *Kosztolányi Dezső* szavai — öregedő Poéta ágya és széles keleties kerevete mellett álló alacsony „Empire“ Guéridon-ja, majd betegágya — a végén halálos ágya —Kávésasztalkájává. A *Kávé*, a Kelet itala a Kelet illatával azonban mindig ott volt a Mester minden Asztalán. A legvégén mint elhalkuló öreg szívét serkentő *Coffein* volt ott az orvosságos fiolákban.

Kiss József keleti lelkű ember volt. Színeiben, kedvteléseiben, tehetségeiben, hibáiban is az volt. *Herczeg Ferenc*, *Nádai Pál*, *Donáth Gyula* és *Kosztolányi Dezső* alább megemlített, róla szóló írásai mondják ezt. Magyar zsidó volt, tehát olyan keleti, mint minden, ami magyar és olyan mőzeshitű, mint a keleti magyar Atyafiságból való mózeskövető *Kazárok* és *Fekete Bulgárok* voltak, avagy mint azok az ősi középkori, magyar, mőzeshitű Főemberek, akik nem voltak *Jéhuda* törzse-béliek, azaz vérük szerint nem voltak „Jéhudim“-ok, ellenben hitük szerint Jésroéloim-ok voltak, Nemesemberek, századok-kal is azután, hogy a Tisza-Duna körüli síkokon verték le bőr-sátraik karóit. Ezekről csak a tételes tudatlanság nem tud és csak silány és ostoba Politikák tagadják ezeket. *Kiss József* ősfája szerint is *Jéhuda* törzséből való volt, viszont magyar zsidósága mellett *Herczeg Ferenc* tett hitet. Azt hisszük, *Kiss József* tehetségében két keletiség keveredett el. Vérének zsidó keletisége és magyar lelkiségének magyar keletisége. Azt hisz-

szük, a kétsarkú Budapest városi életéből kilombosodó Tehetség azért tornyadzik oly nagyon sok tekintetben a latin, germán és szláv Európa fölébe, mert két keletiség folyik össze benne. Magyar keletiség és zsidó keletiség. Két keleti Stílus színesíti meg egymást. Irodalmi Kávéházainkban mindenesetre ez a kétsarkúság találkozott. Azt hisszük: találkozott *Vámbéry Ármin*, *Stein Aurél*, *László Fülöp*, *Molnár Ferenc*, *Heltai Jenő*, *Szép Ernő*, *Fényes Adolf*, *Katona Nándor*, *Hevesi Sándor* és oly sok mások lelkében. *Kiss József* lelkében, Kávéházaiban és az *A Hét-ben.*: Kerékasztalánál mindenesetre találkozott. Azok a nevek, melyek az Emlékkönyvben, a *Kerek Asztal-ban* vonultak fel és vonultak be *Kiss József* Kávéházaiból a Magyar Irodalomtörténetbe, feleslegessé teszik azt, hogy fenti állításunkat bővebben igazoljuk.

Bennünket a *Kerek Asztal*, illetőleg *Kiss József* élete, Kávéházisága érdekel. E Kávéháziságban szellemi életünk fentemlített magyar és zsidó városi kétsarkúsága is kifejeződik. *Herczeg Ferenc*, *Ambrus Zoltán*, *Kosztolányi Dezső* és *Kóbor Tamás*, *Bródy Sándor* és *Szép Ernő* azonban ennek a Kerek Asztalnak nem Alvégén és Felvégén külön-külön ülnek, hanem összekeveredve ülnek. *Herczeg Ferenc* nem ült külön. Csak a Gonoszság és Ostobaság ülteti külön ezeket az Asztaltársakat. A Butaságról és a Gonoszságról viszont *Gustave Flaubert* szavai óta tudjuk, hogy mérhetetlenebbek, mint a Szahara sívó homokja és a Tenger feneké. Viszont ez a Kétsarkú Keletiség a „*Nyugat*” korszakát előkészítő korszakban, az *A Hét* ragyogó, felejthetetlen magyar Irodalmiságában fejeződik ki. Ez az Irodalmiság viszont úgy kötődött a Kávéházhoz, mint a francia és olasz Illuminatisme a párisi *Café Procope*-hoz és a milánói *Café del Duomo*-hoz, mint a Márciuselő a *Pillvax*-hoz, mint *Rákosi Jenő* és *Mikszáth Kálmán* indulása a *Kávéforráshoz*, mint *Herczeg Ferencé* a *Fiume Kávéház*-hoz. Mint az *Ady* Endre megjelenését megelőző egész ragyogó korszak — *Ady* Endre előidői, a „Pre-Adyismus“, ha úgy tetszik *Kiss József* Kerékasztalához, illetőleg ennek szellemi delelője idején a *Centrál Kávéház*-hoz: az *A Hét*-hez.

Kiss József 1843-ban született, amikor még V. Ferdinánd Császár-Király ült a Trónon, *Petőfi* Sándort még *Petrovits* Sándornak hívták és a *Pillvax-nak* még *Café Renaissance* volt a neve, amikor még „Jurátus Kávéház“ volt, de Irodalmi Kávéház még nem volt. Kiss József Zsidónak született, amikor a magyarföldi Zsidóság még *Taxa Tolerantiae-t*, azaz *Türelmi Taksát* fizetett, Földesurainak „Védett Zsidaja“ volt, amiért ősi szokás szerint „Királynépénzt“, azaz „Zsidógarast“ fizetett Újesztendő napján: aranyat, gyömbért, borsot, muskotálydiót, cukorsüveget és Kávét. Földesura valamely *Nemesember* volt, vagy a Nemesembernek számító *Királyi Szabad Város*, avagy a Nemesfalvak nemesi *Compossessoratus-a*: a Nemesi Közbirtokosság. A magyar „Márciuselő“, mely az 1839—40-i pozsonyi Országgyűlés Szabadelvüségének hatása alatt 1843-ban ott sugárzott a pesti *Ifjak Kávéházában*, a *Café Renaissance-ban* is: nemes magyar Szabadelvüségével már akkor megérezte Ahásvéros hajszolt Népének tragédiáját. *Deák* Ferenc, a Táblabíró Korszak legklasszikusabb alakja már akkor Prófétájának nevezte a nagykanizsai Mestert,³ a későbbi Szabadságharc tábori Rabbinsát, a holtig magyar-ruhás *Löv* Lipótot, a későbbi szegedi Főrabbinust, aki 1844-ben már magyarul prédikált Nagykanizsán és 1847-ben *Magyar Zsinagóga* címmel magyar-zsidó folyóiratot adott ki, amiért és szabadságharci szerepéért háromhónapi raboskodás után szabadult ki a pesti *Nájgebáj-ból*, a Császári Akasztófa árnyékából. 1844-ben a pesti Egy etem zsidó medikusdiákjai már megalakították a *Pesti Magyarító Egyletet*. *Ballagi* Mór — *Görgey* Arthur szabadságharci tábori Titkára — 1840-ben már magyarra fordította a *Thórát* és *Kossuth* Lajos *Pesti Hírlap-jának* volt munkatársa. 1848 őszén az óbudai Zsidótemplom előtt szólt a kávéházi zsidó muzsikások Verbunkosa, a Zsidóbíró ezüstgombos Zsidóbotja alatt az óbudai Zsidóközség húsz zsidólegényt verbunkoltat be Honvédhuszárnak, amiért egy év múlva *Haynau* rettentő hadisarcot vet ki a Zsidóközségre. Ugyanekkor már nyolcvanhárom zsidó Honvéd fekszik a pesti, budai és óbudai Zsidótemetőkben. Mind Buda falai alatt estek el. Ez Kiss József születési évének magyar-zsidó környezetrajza.

² *Pulszky* Ferenc: *Deák* Ferenc. Bpest. 1889. — *Venetianer* Lajos: *Löv* Lipót. Bpet. 1909.

1843-ban a pesti *Orczy Kávéház* a pesti Zsidófertály szélén már egy félszázada *Zsidó Kávéház* volt, a pesti bor, nyersbőr, prém, szaru, korpa, gubacs, timsó, hamuzsír, toll, sziksó és a cserzőgubacs *Zsidóbörzéje* volt, egy ben pedig a vándorló falusi zsidó Házitanítók, a *Melamed-ek* céhszerű Herbergája is. Ide gyülekeztek naponta és várták a jószerencsét, mely égj' valamely jómódú zsidó családba juttatja be őket házi-tanítónak. Itt ült közöttük 1852-ben egy fiatal, nagyon szegény Melamed, bizonyos *Vámbéry Ármin* nevezetű. A magyar Atyafiság keleti őshazájának tudományos álmai foglalkoztatták a vén Kávéház máig — nem sokáig— álló oszlopai és boltívei alatt. Innen, a Kávéházból indult el a Keletre azon a pénzen, amit 1854-ben *Eötvös József* báró szerzett a számára. 1862-ben már második keleti útjára indult, 1864-ben jött haza Pestre.

Ugyanekkor 1863-ban érkezett Pestre a borsodi Mezőcsátról egy másik húszéves vándorló Melamed, *Litvák József*. Első útja az *Orczy Kávéház-ba* vezette. 1863-ban a *Zsidó Kávéház* Padrone-je, a Melamedek kávéházi Céhének Atyamestere csak keresztény Kávés lehetett, mert a *Pesti Polgári Kávéfőzők Társasága*, a pesti Kávés Gilde csak a következő évben, 1864-ben vehette be a Helytartótanács idevágó parancsai értelmében az első zsidó Kávést. A Zsidó Kávéház utolsó keresztény Kávésa az öreg *Dörschug János* úr volt. Az egész korszakra jellemző, hogy az öreg keresztény Kávésnak az orci-házbeli Zsidótemplomban emléktáblát emelt a Zsidóközség.

Ide, az *Orczy Kávéház-ba* toppant be 1863-ban a szürke magyarzekés, magyarcsimás, pörge magyarkalapos, igen kistermetű Zsidótanítócska, a húszesztendős kis *Jászef*, aki már ekkor magyarnak érezte magát és kistermetű lévén, *Kiss József*nek írta a nevét. *Mezőcsátról* indult el, Nemes Borsod Vármegyéből, gyalogszerrel és paraszti szekéren. Legelső, gyermekkori szellemi Mentora egy öreg kálvinista pap volt. *Kiss József* maga írta meg, hogy 1853-ban mint tízéves kisfiúnak mutogatta meg könyveit az öregúr, a serkei pap, *Tompa Mihály* barátja. *Michelet* „De l'amour“ című könyvét magyarázta el az értelmes, koraéretteszü kisfiúnak. A húszesztendős Vándortanító a kies Rimavölgye vidékéről jött fel szülőfalujából Pestre. Első állomása a Kávéház volt, mint minden Vándorlóé, aki a Kávéházregény ben mint „szellemi Vándorlólegény“, mint a régi spanyol *Novela Picaresca* sze-

rencsekereső „Picaro“-ja kerül fel a „Faluból a Városba“ és ott az „Irodalmi Kávéházban“ találkozik a „Szerencsével“, az Irodalommal. Minden Ifjú így toppan be egy Irodalmi Kávéházba *Balzac*, *Murger*, *Bródy Sándor*, *Babits Mihály*, *Szabó Dezső*, *Hatvány Lajos* báró, *Kosztolányi Dezső* és *Szitnyai Zoltán* Kávéházregényeiben. Az *Orczy Kávéház* azonban nem volt Irodalmi Kávéház és a Vándorlegény sem találta meg ott a szerencsét. A húszéves Kiss József tehát tovább vándorolt innen, az egykori pesti Városárkán, az Országút mellett, az akkori *Therézia Elővárosban* levő kereskedő Kávéházból az igazi Irodalmi Kávéházba, a Belvárosba, a régi Szent Sebestyén-téren levő *Fillinger Kávéház-ba*. Ez már Litterátus Kávéház volt, a Diákok Kávéháza. *Fillinger Apó*, a „Diákok Atyja“ a nagy kávéházi Hagyományt képviselte, hiszen tizenöt esztendővel azelőtt ő volt a *Pillvax Kávéház* gazdája, ő volt a „Forradalom Csarnoka“ Kávésa a *Martins Idusa*, évében. A Kávéház cégérneve 1848-ban még az öreg *Pillvax* Károly nevét viselte, de maga *Pillvax* úr a Petőfiék évében, a Nagy Tavasz évében már csendes halott volt és a budai Tabáni Temetőben feküdt. Itt, a „Fillinger Apó“ Kávéházában találkozott a kistermetű, húszéves *Kiss József* az Irodalommal, illetőleg egy fiatalemberrel, — a Költővel, aki *Balzac* „Les Illusions perdus“-je óta vezeti be az Irodalomba a „Falusi Ifjút“. A Költő a fiatal *Kremser Jenő* volt. Ma *Rákosi Jenő* a neve és Szobor a Newyork Kávéházzal szemben.

1863-tól 1921-ig az *Orczy Kávéház*, a *Fillinger Kávéház*, a *Korona Kávéház*, a *Centrál Kávéház*, a *Múzeum Kávéház* és a végén a *Newyork Kávéház* voltak a fiatal, a deresedő, majd a galambösszé öregedő *Kiss József* irodalmi Kávéházai. 1863—1921: ez az ő írói élete, hogy *Balzac* sikerregényei nyelvén szóljunk *Grandeur-je*. *Grandeur-je*: Emelkedése azonban olyan volt, hogy a Décadence, a Bukás nem következett el annak során. A Halál sem jelentett az ő számára Décadence-ot. Elmúlást sem. 1868-ban adta ki első kötetét, a *Zsidó Dalok-at*.³ Ebben a Kiegyezés után magyar Törvénybe iktatott *Zsidó Receptio-t* énekel meg:

⁸ Szül. 1843.: Mezőcsát. — 1874-ben jelent meg *Szentesi Rudolf* álnév alatt a szegénység éveiben írt *Rémregénye*, a *Budapesti Rejtelmek*. — 1877: a Petőfi Társaság tagja. — 1890-ben megindítja

*Megvirradt napod valahára hát
Zsidó! Immár van neked is Hazád!*

1868-tól 1921-ig, egy félszázadon át szakadatlanul írt. Hogy életét a róla szóló írásokkal jellemezzük: *Herczeg* Ferenc, *Ignotus* és *Rédey* Tivadar szavaival tesszük ezt. Halála alkalmára *Herczeg* Ferenc ezt írta az *Új Idők*-be, illetőleg a *Kerek Asztal*, az *Emlékkönyv* ezt az írását közli (*Kiss József halálára. 1922.*) 1934-ben, a *Poéta* születésének kilencvenedik évfordulóján:

„Vén zsidó volt már ifjúkorában és öregkorában is genialis és szeretetreméltó gyermek maradt. Szellemes és kesernyés arcú, örökké fáradt és soha pihenni nem tudó kis ember volt, akinek lelkében egy fülemile fészkelte. Az ő igazi rokonai nem a zsinagógák szomszédságában, ha nem Apolló berkeiben laktak. H e i n e-val rokonságot tartott, de nem azért, mert ez zsidó volt, hanem azért, mert költő volt. Ha írt, az alchimista titokzatos láza vett rajta erőt. Abban is nemes mestersége tisztelete nyilatkozott meg, hogy nehezen, a géniuszával viaskodva alkotott és hogy a renaissance mestereinek műgondjával csiszolgatta műveit. Költő volt. Ha úgy tetszik: magyar-zsidó költő, Magyar keresztények és magyar zsidók egyforma jusson kísérhetik útjára.“

Ignotus ezt írta Mesteréről a „*Kerek Asztal*” * számára:

„1881 telén két új név tűnt fel az irodalomban, a M i k s z á t h Kálmáné és a Kiss Józsefé. Áldott esztendő volt ez, az Arany János után jött vers és próza két csúcsának megjelentetője Kiss József nemcsak úgy művelte a mesterségét, mint az élők közt senki más: Arany János után és A d y i g legbiztosabb művésze volt a magyar versnek, kivel mindenki, hacsak írásra született, haszonnal járhatott iskolába.“

Mint *Ignotus* alább közölt további soraiból látjuk, ő folytatta a *Kiss József* mesterségbeli Mester szerepéről *Herczeg* Ferenc által rajzolt képet és az ő ötletére lett az *Emlékkönyv* címe: „*Kiss József Kerek Asztala*“.

Rédey Tivadar, a legfiatalabb Inasokból felszabadult Legényből lett Ifjúmester az ő vén Tanítómestere (*Egy régi*

az *A Hét-től* és szerkeszti haláláig. — 1913: A Kisfaludy Társaság tagja. — Munkatársai születése kilencvenéves fordulójára 1934-ben adták ki *Emlékkönyvül* a „*Kiss József és Kerek Asztala. A költő prózai írásai és kortársainak visszaemlékezései. Bpsl. 1934.*“ című gyűjteményt. Hivatkozásaink: 9., 19., 125., 133., 138., 162., 179., 181. o.

küszöb körül) életét a Mester házaküszöbe és halálával lezáruló ajtaja képével írja meg:

Három évtizedig élt A H é t, megindult néhány hóval Reviczky halála után és néhány hóval az A d y é után némult el. Azok közül, akik feldajkálták, legtöbbször helyét már gazdátlan szék jelzi a Kerekasztal mellett s a többiek is fehér fővel telepednek le közénk. Diákkorunkban — az 1907-es évet írtuk — A H é t nekünk még orákulum volt, nyilvánosságát az ígéret földéül áhítoztuk. Egyetemi vágyálmainkban Kiss Józsefről és A Hé t-ről naponta szó esett. Négyessy professor híres stílusgyakorlatain Babits Mihály, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád s az azóta korszakká zárult költőnemzedéknek még egy csomó jó nevet szerzett tehetsége lobogott.*¹

*

Keleti lelkű volt a Mester: szerette az ínyesfalatot: az ananászt, a délvidéki borokat, a drága cigarettákat, az édességeket, a Kávét, a keleti szőnyegeket. Gyermekek módjára szerette mindezt. A játékot is szerette, ebben is „Keleti Ember“ volt. Kártyázott, makacsul, szenvedélyesen és sokszor könnyelműen, nagyon sokszor nagyon könnyelműen. Úgy játszott a kártyával a *Neivyork Kávéház* régi kártyaszobájában vagy az OíMon-ban, mint kis gyermek a tarkabarka-figurás papirosokkal. Ez is keletiség volt benne, mint a Kávé, a Kávéház, a dohány, a keleti szőnjegik és a heverés szeretete. Orvosa, *Donáth Gyula* ezt írta a halott Poétáról: „*Alexander von Humboldt* mondta *Petőfiről*: »Ez a költészet pompás keleti virág!« *A magyar költészet virágoskert/ében Sáron rózsája is pompázik és ez Kiss József poézise*P

*

Kiss József kávéházi életének előidőit 1864-ben az *Orczy Kávéház* és a *Fillinger Kávéház*. Az *Orczy Kávéház* csak várakozó Herberg volt a szegény kis Vándortanító számára. Innen e Mclamed-Céhházból, a régi füstös, kireskedőkávéházból, a pesti Zsidófertályból — ott lakott a mai Andrassy-út eleje helyén volt Kömök-utcában — jutott át a polgári Belvárosba, az akkori fiatal Litterátusok Kávéházába, a *Fillinger-be*. Itt ismerkedett meg a fiatal *Rákosi Jenő*vel és *Toldy István*nal. Ez sem volt a számára irodalmi Kerekasztal. Csak az Irodalommal találkozott itt, Fortunával nem. (Talán ezért

kergette holtáig a Zöld Asztalon.) A nyomorúság elvitte Pestről házitanitónak. Mint maga írta, bujdosni indult, mint a mesebeli Vándorlegények. Másodszor csak 1875-ben került fel újra Budapestre.

Az első *Kerekasztal* a váciutcai egjkori *Korona Kávéház* egyik asztala volt. Itt már az *A Hét* fiataljai ültek mellette, az Asztalnál már ő volt a Mester és a Mesterlegények az *A Hét* szerkesztőségének legrégebbi tagjai voltak: *Ambrus Zoltán, Kóbor Tamás, Lőrinczy György, Mikszáth Kálmán, Szomaházy István* és *Bródy Sándor*.

A második „Kerekasztal“ már a *Centrál Kávéház*at jelentette. Ez volt az *A Hét* fénykora és ezzel együtt a megújuló, nagyvárosivá, európaivá átalakuló „Új Irodalom“ újjászületésének klasszikus előideje. A múltban csak a *Pillvax* és a későbbi években csak a *Newyork Kávéház* mutatott — 1910 és 1914 között — olyan gazdag szellemi életet, mint a *Centrál Kávéház* az 1890 és 1908 közötti tizennyolc éven át. E korszakban az egész Irodalom megjelent az *A Hét* révén a Kávéházban. Idejártak *Mikszáth Kálmán, Ambrus Zoltán, Justh Zsigmond, Szana Tamás, Lyka Károly, Bródy Sándor, Szomory Dezső, Rákosi Jenő, Rákosi Viktor* — *Sipulus, Herczey Ferenc, Kóbor Tamás, Tóth Béla, Lőrinczy György, Szöllősy Zsigmond, Kozma Andor, Tolnay Lajos, Petelei István, Jékey Aladár, Szemere Attila, Keszler József, Makai Emil, Malonyay Dezső, Bársony István, Gárdonyi Géza, Papp Dániel, Kemechey Jenő, Lándor Tivadar, Csergő Hugó, Cholnoky Viktor, Szomaházy István, Ignotus* — *Veigelsberg Hugó, Heltai Jenő, Wallesz Jenő, Voinovich Géza, Nyitray József* — *Yartin, Szentessy Gyula, Lovik Károly, Krúdy Gyula*.

Az ezután következő nemzedékbe tartoznak: *Osváth Ernő, Fenyő Miksa, Molnár Ferenc, Szini Gyula, Bányay Elemér* — *Zuboly, Déri Béla, Papp Mariska, Ernőd Tamás, Erdős Renée, Falu Tamás, Peterdi Andor, Gyóni Géza, Náday Pál, Rózsa Miklós*. Ezek után következtek azok, akik már a *Nyugat* köréhez is tartoztak: *Ady Endre, Babits Mihály, Kemény Simon, Gellért Oszkár, Bálint Lajos, Csáth Géza, Kaffka Margit, Karinthy Frigyes, Juhász Gyula, Szép Ernő, Tóth Árpád, Kárpáti Aurél, Kosztolányi Dezső, Horváth Henrik*. A legfiatalabbak voltak: *Rédey Tivadar, Surányi Miklós* és *Fodor László*.

A *Kerek Asztal*, illetőleg Kiss József élete az ugyancsak a *Centred Kávéház-ban* megszülető *Nyugat* indulásától, 1907-től kezdve lassan átterelődött a *Newyork* Kávéházba, illetőleg a Mester otthoni délelőttjeinek életébe. A kávéházi élet kilombosodott a régi Pesten: az *A Hét-hez* ekkor már sokan olyanok is odatartoztak, akiknek az élete a többi irodalmi Kávéházhoz: a *Neivyork-hoz*, a *Baross-hoz*, a *Japán-hoz*, az *Abbaziá-hoz*, az ekkor fellendülő *Palermó-hoz* és az ugyanekkor elirodalmasodó *Bristol-hoz* kötődött. Minderről — a *Kerek AsztaZ-ban* — maga a Mester és a Legények bőven írnak. A Mester maga 1882-ben Szana Tamáshoz írt levelében emlékezik meg (*Akik engem felfedeztek*) a Sebestyéntéren volt *Fillinger Kávéházról*. Itt „fedezte fel¹ az alig húszesztendős fiatalembert 1863-ban Rákosi Jenő. Kiss József 1882-ben megjelent emlékezései erről így szólnak:

„Pár hét előtt Rákosi Jenő egy budapesti hírlapban leírta szépen maga, hogy és mint esett meg az én felfedeztetésem. Leírta az ő sajtóságos satirikus fanyar modorában, mellyel gazdag, mély kedélye hullámzásait leplezni szokta. Joghallgató volt és színműíró. Délutánonként a Fillinger-be járt dominózni. Éjjel írt. A Nemzeti Színház drámabírálo bizottságánál egy kész drámája hevert, a második asztala fiókjában, a harmadikon lázas türelmetlenséggel dolgozott. Ez a harmadik a Mesekirályról, A e s o p u s-ról szólt, aki szegény, púpos, nyomorék rabszolga volt és lelke ragyogásával elhódította a legszebb asszony szívét. Darabjáról nem sokat beszélt, de egy balladáját többször elszavalta. Gyönyörűen tudott olvasni. Még most is fülemben csengenek az emelkedett szép költemény kezdő sorai: „S ő t é t köpenyben sárga szellem Bethuliában házról házra j á r.“ A Kávéház egyik kiszögellő oszloppárkányán fekete tábla volt alkalmazva. A fiatalság közvetítőül használta. Azon adtak egymásnak rendez-vous-t. Azon a fekete táblán szerepelt nevem először a nyilvánosság előtt. Az Aesopus szerzője, Rákosi Jenő volt az, aki odaírta.^{1*}

1899-ben *A Hét* tízéves fennállása évfordulóján (*Egy lapról, egy évfordulóról és egy szerkesztőről*) a *Korona Kávéházról* és a *Centrál Kávéház-ról* ír:

„Isten veletek álmok, poézis, barangolások, cigány élet, gondtalanság, a lélek fiatalsága! Egy oszlopa volt A Hé t-nek, ha neve nem is volt még olyan közéletű, mint ma, Ambrus Zoltán, ez a félelmetes pengéjű úr, a formák és a tónusok nagymestere. Ketten alkottuk a redakciót és éjféli párbajra, akarom mondani tanácskozásra kétszer-háromszor hetenként találkoztunk a *Korona Kávé-*

házban, mely akkor az irodalmi klubot pótolta. Azt hiszem, neki többet köszönhet »A H é t« és a magyar irodalom, mint amennyit eddig bevallottak.¹

A Centrál Kávéház-at ugyanekkor ezt írja:

„Furcsa egy újság volt A Hét, Kávéházban olvassák és Kávéházban írják. Azért írják-e Kávéházban, mert ott olvassák, vagy azért olvassák a Kávéházakban, mert ott írják? Sohasem tudtam vele tisztába jönni. Közel nyolc esztendeje a belvárosi Centrál K á v é h á z volt A Hét főhadiszállása, az Athenaeum társaságában, melynek történeti nevezetességű falait tavaly lebontották.⁴ Itt nyomták és ott, a Kávéházban készült A Hét. Minden pénteken és szombaton gyanús külsejű urak foglalták le a Kávéház különböző sarkait, akik ott hétközben soha meg nem fordultak. Órahosszat elültek egy pikkoló mellett egy helyen és serényen rótták egymás alá a sorokat az egyformára szabott papirosokon. Ezek A Hét emberei voltak. A nyüzsgés, a moraj, az ide-oda röpködő beszédek kavargása, a vágni való füst őket nem bántotta, sőt, úgy látszik, mintha ez lett volna valódi elemük. Igazi hasis ez a levegő annak, aki megszokja. Egy golf-áram, mely zsongító melegével a gondolatot bontásra serkenti. Itt, az el even élet hullámozása közepett, mintegy a nyilvánosság ellenőrzése mellett íródott A H é t és az élet és a fiatalság lüktetése ki is érzett soraiból.“

A Kávéház képeről, az *A Hét* kávéházi szerkesztetéséről a mesebeli Csodahajó jut Kiss József eszébe. Ott ült a Kávéház „Kerek Asztala¹¹, a Hajóhid mellett. „Ügy rémlik nekem, mintha en volnék a hajó kapitánya és a hajóhídról adnám messzhangzó szócsövön a parancsokat: Legénység a fődélre, mind aki van! Lobogót az árbocokra! Új tengerekre indulunk! A nagy ismeretlenbe!“ A Kávéház mint mesebeli Hajó ott van Szép Ernő egy régi és Fenyő László egy mai Kávéházversében is. A régi és az újabb Romantizmus sok mindenhez hasonlította a Kávéházat. *Lesage* az „egyiptomi Apollo, Horus Templomának¹¹ mondta, *Kosztolányi* Dezső Vesta Öröktüze Templomának, *Karinthy* Fiigyes: „Dante Poklának¹¹, *Molnár* Ferenc „Hindu Pagodának¹¹ nevezte. A Hajó képe nyilván a *Bolygó Hollandus* álmohajója képéből származik, az író képzeletét a beszéd és az írás röpíti. Az éjszaka sötét, a Kávéház mint Világító torony világol bele az éjsza-

⁴ A *Ferenciek-tere* és a *Kalap-idea* — ina *Irányi-utca* — sarkán. Mellette volt a *Kúria* régi épülete. A gyönyörű klasszicizáló görögös homlokzatú házhoz fűződik a magyar újságírás története az 1870-es évek végétől kezdve 1898-ig.

kába. A Kávéház az éjszakában bolyongók számára rév, kikötő, part. Az éjszaka mozdulatlan, a Kávéház mozgalmas. A tengeren sikló hajóról éppen úgy a vaksötétbe lát a szem, mint a Kávéház világosságából a sötét térre. A „Kerek Asztal”¹ a Hajóhíd, ahonnan a Kapitány, a Szerkesztő irányítja az *A Hét* hajóját.

Az *A Hét* egy Matiné-ján, 1914 január 25-én, melyet az akkor új Népoperában tartottak meg, Kiss József megemlékezett Balzac-ról, aki „könyvet írt a Harmincéves asszony-ról, naponként huszonhat findsa feketekávé-t ivott meg és élt-halt a Calville-almáért, naponként tizennyolc órát dolgozott és holta napjáig bajmólódott a hitelezőiver¹. Kiss József ezután megemlékezett a Balzac hihetetlen munkabírásáról keletkezett párisi mende-mondáról, mely szerint e Költőnek egy furcsa, púpos kis törpéje volt, ez írta a Regényeket, nem Balzac. „Nekem — írja Kiss József, aki maga nevezte sajátmagát „Törpe Gnóm“-nak — fájdalom nincs senkim, aki helyettem elvégezze a munkámat, én a magam törpéje vagyok.”

A halott Mester írásai után a halott *Kerek Asztal* élő és halott Legényeinek írásai következnek. Az élők sorát *Ignotus* nyitja meg. Elmondja, hogy az *A Hét* megindulásától, 1890-től kezdve majdnem a *Nyugat* megindulásáig, 1907-ig, másfél évtizeden át úgyszólván családi közelségben élt Kiss József mellett. Kiss József az *A Héi-et* a Kávéházban szerkesztette. A fiatalembernek, *Veigelsberg* Hugónak apja, *Veigelsberg* Leó a *Pester Lloyd* főmunkatársa, bizalmas barátja volt Kiss Józsefnek, ezért, hogy az ismerős név a Szerkesztőt meg ne vesztesse, *Ignotus* álnéven küldte be hozzá első írását. Kiss József a verset kiadta, így ragadt rá a fiatalemberre az *Ignotus* név és így ragadt ott ő is Kiss József körében, a Kávéházban, a *Kerek Asztal-néA*. Megemlékezik a törékenytestű Kiss József szokásáról, a délig ágyban való heveréséről, mely alatt munkatársait úgy fogadta, mint valami 18. századi Fejedelem hódoló udvari embereit: ágyban fekve, Kávé mellett:

„Tizenöt éven át majdnem minden délelőtt ott ültem ágyánál, hol délig elhevert, olvasott, verseit is így írta s a Leve r-n fogadta híveit, lovagjait, udvari népét.”

Elsorolja a Kilencvenes Évek megállapodott és jelentkező tehetségeit, akiket Kiss József az *A Hét-hez* édesgetett. Ezek

tették ki jelképes *Kerek Asztalát*, de a valóságos Kerek Asztal is az *A Hét* szerkesztőségében, a *Centrál Kávéház-ban*.

„Minden pártállást! és származású író odatartozott a Kerek Asztalhoz: *Ambrus* Zoltán és *Petelei* István csakúgy, mint *Tolnai* Lajos és *Jékey* Aladár, *Justh* Zsigmond és *Malonyay* Dezső. *Szemere* Attila és *Keszler* József, *Kozma* Andor, *Bródy* Sándor és *Herczeg Ferenc* mind írt neki. Nála tűnt fel *Gárdonyi* Géza, *Kemechey* Jenő, *Papp* Dániel és *Cholnoky* Viktor. *Kóbor* Tamást és engemet, *Kaffka* Margitét és *Heliai* Jenőt ő kezdett Íratni s az inas A Hé t-ben ugyanolyan szabadon és teljesen hallathatta a szavát, mint a mester . . . A hétfégi délelőttök s délutánok a G e n t r á l-K ávéházban, hová az Athenaeum-nyomdának azóta lerombolt gyönyörű Grassalkovich-palotájából a szedőgyerek áthozta A Hét levonatait, olyan szemináriumai voltak a nyelvnek, a verselésnek, az írás titkainak, hogy nem volt az a Scherer vagy Willamowitz, akiké különbek lehettek volna.“

Ignotus leírja, hogyan javította a Kávéházban a Mester a kéziratokat, miközben a szomszédos Athenaeumban miatta megállott a munka.

„A szedőgyerek kétségbeesve várta a korrektúrát, a mettőr a nyomdában üvöltött a tehetetlenségtől, a gépmester megállította a gépet, a nyomda felmondta a szerződést, de Kiss József nem adta oda a javítást, törpéi keskeny kezével ráfeküdt az inkriminált helyre s ugyanazon káráló hangon, amivel verseit szokta volt maga elé kántálni: magyarázta, kiabálta, káromkodta a végén az írónak, ha ott volt s mindenesetre nekünk, akik ott voltunk és segítettük a lapot csinálni, hogy ez így mért nem jó s mért kell amúgy lennie.“

Az *A Hét* eme korszakában, az *A Hét-en* keresztül valóban ez a kávéházi Asztal volt a tehetséges Irodalom közép-pontja a *Központi Kávéház-ban*, a Város közepén, a Belváros közepén, a magyar Irodalom közepén. *Ignotus* így ír erről:

„Ki tudja, mint fordult volna a magyar költészet, ha A Hét és Kiss József nem jár a Nyugat előtt? Mert nemcsak az írók tanultak tőle írni, de a mesterséget megbecsülő írótól az olvasóra is átragadt az érzés, hogy az írás külön nagy dolog, melyért annak, aki tud írni, külön becsület jár. A Hét és Kiss József s körülötte az ő köre teremtette meg azt az irodalmi levegőt, mely Budapestről elhatolt a vidékre, a nyolcvan magyar városba, melynek Budapest volt a fővárosa, a birtokokra s a kastélyokba, hol az irodalom kultusza tartotta épen a hidat általában a kultúrához.“

Valóban, az Irodalmi Kávéház talán soha olyan mélyreható szerepet nem vitt Irodalmunknak úgy szólván mindenkori kávéházi kötöttségében, mint a *Centrál Kávéház* az *A Hét*

másfél évtizede alatt. *Ignotus* ezután a *Nyugat* és az *A Hét* kapcsolatáról ír.

„Mint ahogy mindenki, aki ma magyar cikket vagy krónikát ír, tudtán kívül is Ambrus Zoltán s *A Hét*, tehát Kiss József tanítványa: úgy a szabadságharcot, melynek rendjén a *Nyugat* költői első csapásra klasszikusok lettek, a betűnek az a tisztelete döntötte el előre, melyre már *A Hét*-nél ráneveltük az olvasót.“

Ignotus itt azt az irodalmi Secessiót érinti, azt a kiválást, — a szó órómai értelmében való „Külön ülést“ — mely mindig bekövetkezett akkor, mikor egy kávéházi irodalmi irányból egy új irány repedt le. A *Nyugat* az *A Hét*-ből a *Bristol*-ban fogant, a *Centrál*-ban született, a *Newyork*-ba „secedált“. *Ignotus* alább láthatóan *Michelet* képével él, amikor *A Hét* szellemi világát a *Nyugat* előfutójának nevezi. A francia forradalom 1789-ben a *Café de Foy*-ban született meg, de előkészítői, az Encyklopédisme már 1760-tól kezdve a *Café Procope*-ban tanyázik. Az *A Hét* a *Nyugat* előfutója volt: a *Centred* a *Newyork* életének előidejét jelentette.

A nagy forradalomnak, melyet a *Nyugat* hozott, Kiss József és *A Hét*, „*Kiss József és az ő kerekasztala*“ voltak — mint ahogy ez az Emlékkönyv címezi őket — az Encyklopédistái. „*Minden forradalom elfeledi megindítóit s az utána fött nemzedék szemében a Kiss József képe egyidőre megfakult. De a történelem arravaló, hogy igazságot tegyen és az igazság arravaló, hogy a fények elől eloszlassa a homályt. Artus s az ő kerek asztala saját fényében ragyog a Rolandok s a Nagy Károlyok tündöklése előtt.*“

Ignotus ezután mesterremekbe való képet ír az *A Hét* kávéházi Műhelymunkájáról, mely a *Nyugat* szellemi műhelytermelésének volt Mesteriskolája. Ez az Iskola azonban a *Centrál Kávéház* volt. A Műhelyasztal a „*Kerek Asztal*“ jelképes asztala volt. Ez nem volt egy bizonyos asztal, a Kávéháznak minden asztala tette ki a *Kerek Asztalt*, az öreg Mester lelke volt a *Kerek Asztal*, mert minden régimódi tollat, mely a Kávéház régimódi vastintatartóiba mártódott be, a Mester éber figyelme kísért. Valóban, *Mekteb-i-Irfan*, a Szellem Háza volt ez a Kávéház péntek este és szombat este. A régi gázlángzók zümmögésébe a Múzsák halk szava és az öreg Mester éles hangja szólt bele. A csendes régi pesti éjszakában áthallatszott a Kávéházba a *Nyomda* gépeinek dübör-

gése és az Athenaeum fölött a tömpe kéményen a kazán gőze szállongott ki.

„A mesterségnek az a tisztelete, mely még az újságírásba is klasszicitást vegyített, az A H é t-től indult ki. Ha valami saját a Nyugat időinek irodalmában s teszi a Berzsenyitől Jókaiig terjedő korszak irodalmához mérve is nagy irodalomná, úgy az a mesterség lélekzete, mely legmellékesebb soraiból is kicsap. Amilyen manapi volt a N y u g a t irodalma, ebben az egyben középkori vagy újkorelei volt. Csak a Céhek idejében dolgoztak úgy a kézművesek, hogy a dómtól a pohárszékig, az asztronómiai órától a kivarrott csizmaig s a csizmaszárba dugott berakott nyelű késig minden remekbe készült.“

Ignotusé után *Heltai* Jenő írása következik. (A *hatvanéves Kiss Józsefről.*) 1934-ben írta a *Kerekasztal* számára, hatvankétéves korában, *Kiss* József születésének kilencvenedik évfordulóján. Megemlékezik egy 1902-ben, a *Magyar Hírlap-ba* írt cikkéről, melyet akkor a hatvanéves költőről írt. *Heltai* Jenő is a Mesterasztal képével él, amikor magát itt „Költőinasnak“ nevezi. 1897-ben a *Hét sovány esztendő-ben* ő nevezte a fiatal kávéházi Bohémeket „Írólegényeknek“, akik a *Liszabon Kávéház-ban* legénykedtek bele az Irodalomba a Fiatalság „Hét bő esztendeje*“ idején.

„Kerek negyven esztendővel ezelőtt, amikor *Kiss* Józseffel megismerkedtem, huszonnégy éves voltam, kezdő újságíró, költő-inas, ő ötven éves volt és az ötven éves ember akkor jóval öregebb volt, mint ma. ötven év majdnem az élet alkonyát jelentette már. ő mégis akkor indította el útjára »A Hét«-et és abban azt az irodalmi forradalmat, mely elsősorban az egyedül boldogító népiességet és népieskedést támadta és helyet kért és vívott ki a városi poézis számára. Azután, hogy első versem megjelent az *A Hét-ben*, tíz évig éltem *Kiss* József közelében. Vele a szerkesztőségben, a nyomdában, az 0 11 h o n-körben, kávéházakban, nappal a Centrálban, éjjel a New Yorkban, házánál, asztalánál. Tíz esztendő harcait végigcsináltam vele. M a k a i Emil meg én voltunk a szerkesztőség legfiatalabb tagjai, afféle mindenesei. Molnár Ferencet és Lovik Károlyt jóval utánunk sorozta be gárdájába.“

*

Az évek múltak és a Mester élete alkonyatára és estéjére az egjkori kávéházi *Kerekasztal* hovatovább átalakult egy kis kerekklapú Guéridon-á, mely ott állott ágya és széles, Bokhara és Beludsisztán sátraiban bogozott keleti szőnyegekkel borított kerevete mellett. Ágyában vágyában kercvetén fogadta

híveit és munkatársait. Le *Grand Lever*: a 18. századi Fejedelmek, Seigneur-ök és nagy Nemesemberek fogadó-órája, a reggeli „Nagy Felkelés“ ideje. Mint A *Macaulay*-nak a 17. századvégi London kávéházairól szóló írásaival, Lancret és *Boucher* festményeivel, *Keresztesi Szabó* József biharszacsali református Prédikátor 18. századvégi *Budai Diarium*-bval és Csokonai *Vitéz* Mihály somogyicsurgói névnapí Cantatéivel kapcsolatban megírtuk: az angol és francia Királyok, a velencei Nobili-k, a francia Grand Seigneur-ök és Grande Dame-ok, de az 1790-i budai Országgyűlés idején az erdélyi Főemberek Budán és a dunántúli „Módi Dámák“ Somogyországban is ágyban fekvé és Kávé mellett fogadták vendégeiket. A törékenytestű, beteges, lelkileg arisztokratikus Mester is így, reggeli-délelőtti *Grand Lever*-n fogadta munkatársait: Mesterműhelye Költőlegényeit és Költőinasait. E kávé Grand Lever-kről *Ignotus*, *Kosztolányi Dezső*, *Nádai Pál* és *Erdős Renée* írtak a *Kerek Asztal*-ba. *Kosztolányi Dezső* (*Arcképvázlat Kiss Józsefről*) ezt írja:

„Húszéves se voltam, mikor 1905-ben bemutattak Kiss Józsefnek, A Hét szerkesztőjének. Egy reggel fogadott a magánlakásán. Félek, hogy a mai olvasó, aki a mozgalmas jelenben él és járatlan ebben az örökké letűnt, eseménytelennek tetsző, de tartalmas irodalomtörténeti korszakban, ezt a tényt közel se látja oly életbevágóan fontosnak, mint akkoriban én. De állítom, hogy nem kis dicsőség volt. Gyakran az érdemesebbek, a kiváltságosak is hiába vágyakoztak arra, hogy bekerüljenek a költő perzsaszőnyeges, műtárgyakkal gazdag dolgozószobájába, ahova maga a múzsa is rejtékajton juthatott be. Kiss József ebben az időben költőfejedelem volt. Az írói rend zászlósurai emelték magasba, közös akarattal. Aki elhagyta dolgozószobáját, arra a többiek úgy tekintettek, mint hajdan a miniszterelnökre, aki a királytól távozott. Igyekeztek elfogni őt, megszorítani a kezét, melyet imént még a kegyosztó kéz szorított meg, kikérdezni, hogy milyen kedvében van az, akitől a sorsuk függ, mit mondott, lehet-e vele beszélni s főképp: lehet-e tőle újabb előleget kérni? Dolgozószobájában határozottan sok minden hasonlított a nagy francia forradalom előtti időkhöz, az ancien régime-hez. Többek közt az is, hogy kora reggel fogadott bennünket, akár a francia király az ő nemeseit, akik egy meghitt, de mégis szigorú szertartás során az ágyához vitték friss hajnali üdvözlötüket és régi, soha el nem múló hódolatukat. Ő is ágyban feküdt a fogadások alatt. Többnyire cigarettázott. Azokat a vastag aranyvégű Dimitrino-kat szívta, melyek acélkék füstjükkel, mézes zamatukkal a teljes békét idézték emlékezetembe. Villanylámpája a kisasztalkán állandóan égett, feleselve a verőfényel. Csészék álltak itt, már üresen, az örölt kávé finom

maradékporával, konyakos pohárok és a kéziratok között elkeveredve bankók s hanyagul odavetett rézfillérek között aranyak csilantak felénk, melyeket azonnal tiszteletdíjul kaphattunk meg néhány rímünkért vagy egy ötletünkért. Azonnal éreztük, hogy itt más rend van, mint egyebütt. Éreztük, hogy ez az élet egy más élet rendje. Kiss József füstfelhőiben dőzsölve tétlenkedett s közben láthatatlanul dolgozott. Ruhái egy széken lógtak, a csöpp kabátkája és a csöpp mellénykéje, mint a Hófehérke gyermekelőadásán a mesebeli törpék zubzonykái és köténykéi. Kis törekeny testet kapott a természettől, ez az aggastyán gyermek volt, a költészet felelőtlen gyermeke, aki a művészet felelősségét támasztotta magával szemben. Sárga paplanán rajztábla hevert kifeszített rajzpapírral. Furcsa ákombákomok és ábrák rémlettek rajta, megannyiszor áthúzott sorok. Egy lassan készülő költeménye sorait vázolta oda, egy szellem kalandozásait az űrben. Sokszor napokig is ágyban feküdt, kímélte erejét. Ahogy egy művészhez illik, konokul önző volt. Megjutalmazta magát mint egy királyt. Pezsgőt kortyintott. De ahogy egy művészhez illik, végleteleg kegyetlen is volt önmagához, árkon-bokron át hajszolta az ábrándjait, éjjel-nappal gyötrődött s mindaddig nem nyugodott, amíg meg nem találta az egyetlen megoldást, a tökéletest, melyen ő már nem tud többé változtatni.“

Nádai Pál a Bútorok és a Lakás ódon és új artisztikumának finomtollú magyar Connoisseur-je a Költőfejedelem, a Törpekirály dolgozószobájának keleties színeit írja le. Kiss József — írja Nádai Pál (A Költő és Kerevete) — nemcsak az ő nagyvárosi fin de siècle-s világpolgári érzésvilágát fejezte ki műtárgyaival — Zsolnay-váza, benne egy szál virág, egy Empire-íróasztal, ó-bécsi mesterjegyű ezüstkosár, egy kecses Tiffany-üveg, selymes párnák, egy üveg Chablis mellett metszett pohár, ódon brokátterítő, kecses bronz és finom rokokószelence, Mednyánszky, Rippl-Rónai, Réti, Vaszary, Katona Nándor, László Fülöp vázlatai — hanem azt a gondolatot is, hogy „a költő nem afféle aszkéta apostoli lény többé, aminek Vajda, Reviczky és társaik illő egyszerűséggel megteremtették. Ott állott a kerevet, a Bokhara-szőnyeggel lelerített dús pihenést ígérő széles ottomán. Mennyi fenséges szőnyeg, kopott ritkaság, imazsámolyokra, mecsetekbe, tevehátra, karaván-rakományra készült antik szőnyeg vette körül a költő kerevetét. Az az álomvilág, mely a régi koránmormoló szőnyegcsomózók agyaiban zsongott, felvillant az arabeszek között. Az egykori szegény tanítójelölt, a sokat nélkülözött egykori kispóéta a hatalmas kereveten a keleti arabeszek között összeguborodott és köztük feküdt. A dereka alatt a testével, a kezével érintve, a szemével magábasziva az

örök Keletet, melyhez visszása/goit a lelke, mint egykor a spanyol-szidó költőké.“

Utolsó *Grand lever-jéről* már csak orvosai írnak. Ágya már a Margitsziget szanatóriumi ágya volt és *Kerek Asztala* az orvosságos üvegekkel megrakott kis asztalka volt. Élete utolsó nyarán, 1921-ben, itt látogatta meg *Kárpáti Aurél* is. A Kávé már csak mint a fiolában levő Coffein volt ott az asztalkán.

A régi *Central* régi, fehér porcellángombos, veresbáronyos karosszékein még sokakkal ültem együtt, akikről itt szó van. A máig meglevő *Kerek Asztal* virágkorát láttam, mikor a kondorfürtű *Tiberio*, *Gerevich Tibor* ült itt azokkal a fiatal olasz és francia Műhistorikusokkal, közöttük *Arduino Colasanti-val*, akik 1920-ban, a *Petit Trianon* tragikus Öratermében mint hű Barátok mentették a szerencsétlen Magyarország számára azt, amit menteni tudtak. Magyarbarátságuk, *Gerevich Tibor* körül e kávéházi Kerekasztal mellett szövődött. Az Asztal és a fiatal *Tiberio* képét bemutatjuk. A Háború előtt itt éjszakáztam a fiatal *Baráttal*, *Zuboly-lyal*, a Háború után felejthetetlen *Mentorommal*, *Mikes Lajossal*. Itt ültem az öregedő *Nyugatosok-kal* 1919 őszén ide-telepedő *Babits Mihály*, *Tóth Árpád* és az innen felívelő fiatal *Szabó Lőrinc* mellett. Itt ültem a Tetétleni Pusztá ura, a nagyúri *Maecenas*, a *Táltos* bőkezű és nagyszívű megalapítója, *Inárcsi Farkas László* Asztalánál, mely mellől *Szabó Dezső* ívelt fel, hogy megírja az akkori Kávéházról, a *Balzac* kalamárisába mártott ragyogó, gyilkoló tollal a *Segítség* /-et, e grandiózus Pamphletet, melyről *Kállay Miklós* írta meg, hogy *Szabó Dezső* ezáltal lett a „Pamphlet Michelangelo“-ja. E Kulcsregényben én vagyok *Benvenuto Zucca*. Itt ültem élete utolsó hónapjaiban *Surányi Miklós* mellett is. A Költő itt töltötte élete utolsó kávéházi délelőttjét. E Vendégek mind bevonultak az Irodalomtörténetbe. *Zuboly* és *Surányi Miklós* mint bronzza lett Szoborképek tekintenek le a Kávéházfalról azokra, akik e „Félmult Nemzedékből megmaradtak. Az új Ifjakra is, kik itt a Kávé, Szellem és az Ősök e lovagi Képcsarnokában folytatják az ősök életét, a Mestereket ezek az Iródiákinaskák: álmaikat Márvány asztalra firkálják, hogy arról Búba bukjanak, vagy Hírbe emelkedjenek, egykor majd ők is Képszoborrá a Kávéház falán. *Giulio Vasari* és *Benvenuto Cellini* a Kortárs, *Messer Michelagnolo Buonarotti* Kerékasztalát írták meg. Én, e kávéházi Asztalokon a pesti magyar Rinascimento: Ifjúságom kortársi Kerékasztalainak kortársi Műhelyirodalomtörténetét írtam meg. Nem Emlékiratot, nem a Szellem halott Papirossírkövét, hanem a kávéházi Mesterműhelyek Mestertitkait megleső, élő, szellemtörténeti Photoreportage-ot. Ezt a pestbudai Irodalmi Kávéház ablakainak keretébe rámáztam. Nem Könyvből írtam, hanem Életből, a kávéházi Műhelyasztalon.

Kárpáti Aurél és a Balszélfogó.

A halódó Utóromanticizmus. — A *Balszélfogó* a Báthory Kávéházban. — A Thália Társaság. — A második Balszélfogó a régi Baross-kávéházban. — Költő, Színműíró, Kritikus, Újságíró. — *Az Én Örökségem*. 1908. — *Éjszakai Ballada*. 1912. — A budai *Három Szerecseny* Kávéház és a Fortuna Kávéház. — *Budai Képeskönyv*. 1913. — A *Szarvas* Kávéház. — A *Menekülő Lélek*. 1934. és a Balszélfogó.

IZ kárpáti Aurél húszegynéhányéves ifjú Romantikus, sok, göndör, szőke, hosszú hajjal, még több tehetséggel és szorgalommal 1907-ben jelent meg a Kálvin-tér és Kecskeméti-utca sarkán volt Diákkávéházban, a *Báthory- Kávéházban*. A fiatal Márkus László, Hevesi Sándor és Juhász Gyula asztalára, az első „Balszélfogó“-éra egy kötetre való verset tett le a romantikus, bársonykezés Ifjú. Éz 1908-ban jelent meg *Az Én Örökségem* címen, a fiatal Major Henrik rajzaival, az Utóromanticizmus halódása, a fiatal Ady Endre fellépése idején, a „Régi Irodalom” és az „Új Irodalom” határmesgyéjén. A szóban levő Ifjú Lírikusnak indult. Itt, a *Balszélfogó-ban* teljesedett ki az újkori színpadművészet legtehetségesebb szellemi forradalma, a *Thália Társaság*. Az ifjú Lírikus, amikor Márkus László és asztala átköltözött a régi *Baross* Kávéházba s ott megalapította a második *Balszélfogót*, ott Bánóczi László, Bálint Lajos, Lengyel Menyhért, Jób Dániel, Kéméndy Jenő, Pethes László, Barthos Gyula, Ivánfi Jenő, Vajda László, Danczkai Pattantyús Ábrahám Ernő és Kökösi Orbók Loránd társaságában Kritikus és Színkritikus lett. Halasi Andorral együtt itt szerkesztette a Balszélfogó asztalán az első magyar kritikus Revue-t, a felejtethetlen, sárgafedelű *Kritikát*. Itt lett Színműíró, ezen az asztalon írta a Nemzeti Színházban előadott *Kőmives Kelemen-t*. Itt lett újságíró, Ambrus Zoltán kávéházi

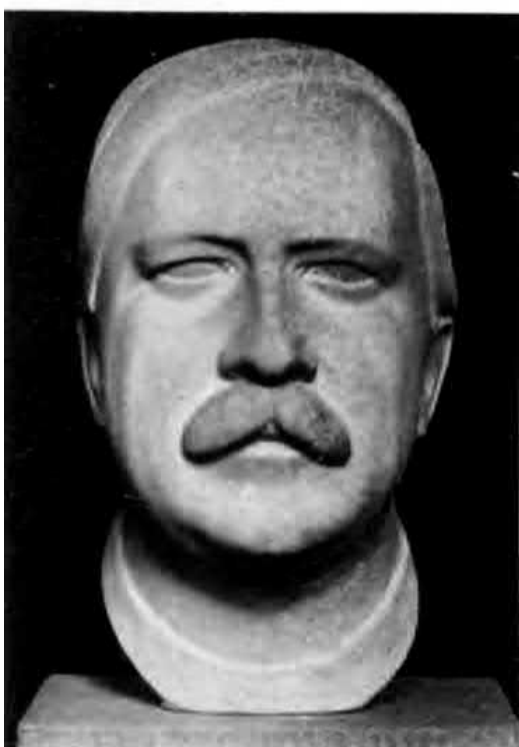
mestertollának méltó szellemi örököse, kivételes helyet foglalva el, mint szellemi életünk maiyar Paul *Souday-je*, itt a magyar Diákne^yed sarkán, a józsefvárosi Művesnegyedben, ahol a Kávéház fölött máig ott van a Kávéházban 1894-ben megalakult *Nemzeti Szalon* címere: az ősi Művészeiméi', a három kis Kék Pajzs az ezüst Pajzsban, a Józsefvárosi ősi Kézmívesfer-tályának és a céhbéli Művészerkölcnek jelképe.

*

Kárpáti Aurélt, a mai Essay-író és Kritikus fiatalkori emlékei és fiatalosan romantikus írásai a régi Kálvin-térhez, az ott volt *Báthory Kávéház-hoz*, illetőleg az ottani „Balszél-fogó“ Társasághoz, majd 1907-től kezdve a régi *Baross Kávéház* „Balszélfogó“-jához fűzik. Mindezt megtaláljuk „*Éjszakai Bal-lada*“ címen 1912-ben összefoglalt, koiábban megjelent elbe-széléseiben.¹ A fiatal *Kárpáti* — írói nevén *Vittore Carpaccio*, az olasz renaissance-kori festő neve után „*Carpaccio*“ — 1907-ig a régi *Két Arany Oroszlány* Vendégfogadó melletti ódon ház-ban lakott. A vén ház máig ott áll a Kálomista Templom tövé-n. Hátsó kapuja az Orosz/dn-utcára nyílt. Ez az ódon pesti utcánév is eltűnt azóta, a fiatal *Carpaccio-ra* azonban a romantikus utca-név is hatott, amint hogy bizonyos, hogy a régi Kálvintér akkor még érdekes artisztikuma és hangulata általában erősen hatott a finoman és gyöngéden hangolt Poétára, ki 1908-ban francia bársonyzekét hordott és akinek hullámos, göndör, szőke „á la Mussct“ haja volt, mint valamely ifjú Költőnek az egykori *Kávéforrás Kávéház-ban*, 1840-ben.

1907: ez a „Korszak“ még innen volt a Háború által met-szett tragikus Caesuián. Budapest még nagyon közel volt Pest-hez és a kávéházi Fiatalok még nagyon közel voltak a Roman-ticizmushoz, mely egyébként sem Korszak, hanem állapot és alkatiság. A litterátus és diákos Kávéházak még a régi József-város, a pesti *Quartier Latin* hangulatait öiizték és a Keltő igen sokban még „Rodolphe a Költő“ volt, nemcsak *Murger* égi kori párisi Diákkávéházi iban, de a pesti Józsefváros litterátus Kávé-házaiban is. Budi pest ezekben az időkben azért is lett Nagy-város, mert f< Ifedczte Múltját és Városromantikáját: a régi Budát és a régi Pestet, ahonnan elindult. Kicsike múltját látva,

¹ Novellák. Bpest. 1912.

Régi Irodalmi Kávéház.

A „Balszélfogó“. Nyár, 1910.
Migray József, Kárpáti Aurél
és *Márkus László* a régi
Baross Kávéházban.

„Messer Marco.“

Márkus László, a „Balszél-
fogó“ egykori Főmestere.
Szoborkép : Körmenyi-Prim Jenő.
1934.

A Kávéház az Irodalom-
ház.

Szerkesztő: Zsófi Béla
1900-1933

Nagy Lajos: Budapesti
Nagy Kávéház, 1933.
Boríték-lap

nagynak érezhette magát virágzó jelenében. Ez a „Korszak“ fedezte fel ugyanis a *Tabánt*, a *Várat*, a régi *Belvárost* és a *Józsefvárost*. Felfedezte *Anatole France-ot* és *Georges Rodenbach-ot* és ezzel a régi Pest és Buda ódon szépségeiben az ódon *Páris* és az ódon *Bruges* hangulatait. De felfedezte a „bolyongó Hajós, Szindbád“ álmainak szépségeit: felfedezte *Krúdy Gyulát* és *Krúdy Gyulán* át a régi Pest-Buda régi Kávéházait is. *Heltai Jenő* a pesti Kültelek és a Bohémkávéházak regényességét írta meg, *Krúdy Gyula* az *Aranykézhez* cégérezett Vendégfogadó régi pesti Költészetét, de *Vörös Postakocsi-ja* gyakorta állott meg a tabáni *Szarvas Kávéház* előtt is. A pest-budai ódon Vendégfogadók és Kávéházak Költészete *Krúdy Gyulával* kezdődik meg. Az élő Kávéházaké *Heltai Jenővel*. *Várnai Sándor* és *Zuboly* a régi pesti *Korona Kávéház-réA* és a *Pillvax-ról* írtak, az öreg *Ágai Adolf* ezekben az időkben írt az *Arany Ökör* Kávéházról. *Gulácsy Lajos*, a Pictor, viszont tubákszinü, bársonygalléros frakkban, *Bálint Lajos* az író, kék frakkban járt. Egy ifjú, aki később neve *B. B. B.* betűi szerint *Budai Hárombék Effendi* néven is írt, csodálatos fekete Carbonaro-köpönyegéről, „á la Chopin“ pofaszakálláról és lengyeles Diáksapkájáról volt nevezetes. Csökönnyösen a budai Forúna-utcában lakott. *Újhelyi Nándor* *Tabán* című kávéházi Regényében *Principe di Acquaviva* néven, *Szabó Dezső* a *Segítség* /-ben *Benvenuto Zucca* néven nevezi őt, *Kosztolányi Dezső* az *Esti Kornél-ban* *Scarbellati-nak* írja nevét és azt mondja róla, hogy a Kávéházban állandóan a vén Budáról beszélt és érzelmes előadásokat tartott arról, hogy ő nem érzelmes. Ez az Ifjú özszinü mellényeiről és ezüstgombos botjairól, viharos szerelmeiről, valamint *Lady* nevű fehér vizslájáról volt nevezetes, barátait, így *Kárpáti Aurélt* is gyakran csalogatta fel a budavári *Fortuna Kávéház-ba*, a régi *Fortuna Ház-ba*. Ott volt *Keleti Artur*, *Balassa Imre* és *Gara Arnold* is a régimódi kis Kávéházban, melynek e réven egész kis külön budai Kávéházromantikája és ezzel együtt Kávéházirodalma született meg, mely egy kevéssé talán hozzájárult a „*Budai Kis Kávéház*“ ama későbbi Irodalmához, melyről e tanulmány is megemlékezik. *Márkus László* nevezte ezeket az Ifjakat „*Biedermeyer Ifjak*“-nak és *Bálint Lajos* — *Lulu* — *Biedermeyer Bálint* néven szerepelt a *Baross Kávéház Balszél- /ojó-jában*. *Kosztolányi Dezső* a „*Mécs*“-ben ki is csúfolta őket és budai Snoáisme-jüket. Mindez kedves volt a maga idején,

amikor a fiatal *Kárpáti Aurél* és *Halasi Andor* a *Balszélfogó-ban* megszületett *Kritika* sárga füzetait a régi Kávéház egykori Gallériáiban szerkesztette. A Gallérián nem volt világítás: gertyaláng mellett csinálták a Kefelevonaton a Korrektúrát. Mindez igen régies volt: vagyis régen volt, mint az Ifjúság, melynek irodalmi kisugárzásai egyrészt az egykori Ifjak emlékei, másrészt ma, idestova harminc év távlatában már mint Irodalomtörténet ködlenek. Az Ifjúság ugyanis írássá írja önmagát, az Élet írássá halkul, az írás viszont Irodalomtörténeté fonnyad és mint Ódon Könyvbe tett egykori Virág éli önmaga egykori életét. Ez a sorsa ama Kávéházaknak is, melyekben a Poéták és közöttük a fiatal *Carpaccio* is ültek, beszéltek, éltek és írtak. Így a pesti *Báthory Kávéházi* is és a kis budai *Fortuna Kávéház-é* is, melyekről *Kárpáti Aurél* — egykor Poéta, ma Kritikus — írt a szóbanlevő pesti Ifjúságok éveiben.

A Kálvin-tér 1907-ben még hangulatos volt. A *Báthory Kávéház* előtt, a régimódi bádogasztalok mellett, a kedves nád-székeken, az akácfák és a Hold alatt sok májusi éjszakán ültünk ott: a fiatal *Márkus László*, *Hevesi Sándor*, *Kürthy György*, *Inárcsi Farkas László*, *Kosztolányi Dezső*, *Monori Kovách Jenő*, a „Komédiások“: *Huszár Károly* — „Pufi“ —, *Hajdú József* — „Pepi“ —, *Bartha Gyula* — „Bimbi“ — és *Konsák Jenő* — „János“, a „Lengyel“ —, *Juhász Gyula* és néha *Komjáthy Győző*, *Komjáthy Jenő* fia. A Duna felől erdei illatok jöttek, a távolabbi *Hunnia Kávéház-ból*, a Királyi Pál-utca sarkáról, a nótázó Jogászok hangjai is ideszűrődtek. Kávéház volt az Üllői-út sarkán is. A tavaszi Égen, a Hold alatt s a vén Torony fölött szelíd báránnyfelhők úsztak, mint *Petőfi*, *Heine* és *Lenau* májusi verseiben. A Kút vize csobogott és a Soroksári-utca felől címeresszarvú, gyönyörű magyar ökrök gulyáját hajtották ki a Térre a csizmás, túrisöveges, szűrös-tarisznyás, furkósbotos Hajtók, őseik, a régi Hajdók is ide, a *Kecskeméti Kapu* előtt elterülő Szénás Piacra hajtották a Hajtást, utcájuk — a *Hajdúk Utcája* — a későbbi *Célosház Utcája*, odanyílt a *Célos Bástya* tövében volt *Célos Kapura*, a mai Királyi Pál-utca torkába, hol a szóbanlevő májusvégi éjszakákon keménynyakú hajdúfiak, mint víg Jogászok muzsikáltatták magukat a rég eltűnt *Hunnia Kávéház-ban*, miközben a töröttéletű Poéta, *Náray Iván* — írói nevén *Benedek Aladár* — minden éjszaka ott nézett üres borospohara fenekére, mint ezt *Krúdy Gyula* megírta. A cég-

lédvidéki és túrkevei Hajtok tehát ősi helytörténeti jusson hajtották a Gulyát a Kálvin-tér felé. A fehérszörű címeres ökrök mögött loboncosszörű fehér, magyar komondor baktatott. A Kávéház előtt egyet vakkantott a bodorszörű Bodri, az ökrök bánatosan elbődültek és meghallva a Kút csörgését, mint gulyaitató kút vályújából a rideg gulya: nagyot ittak a városi márványmedencéből. A Kávéház előtt bóbiskoló Konfliskocsisok, a Kocsimosók, az öreg Hordárok, a sarki Rendőr — e falusi népek — és a Poéták mosolyogva nézték ezt a falusi idilliumot. A „rideg gulyát“ és a „szilaj pásztorokat“, akik mint valós népiesség vonultak be a pesti Alvégre, a Kávéház elé. A konflislovak is odafordították busa fejüket a gulya felé, mely elvont a pesti Éjszakába, valahova, Vác irányába. Pest régi Alvége volt a Kálvin-tér, az egykori Szénás Piarc, melyre mintha az egykori Kecskeméti Kapu óriási Kaputornyának históriás árnyéka borult volna rá a Holdfényben, mely alatt ifjak, tehát regényesek voltunk.

A Kút muzsikált-e vagy a Hold, vagy a két Kávéház muzsikáját érezte-e bele *Carpaccio* a Kút csörgedezésébe: ezt nem lehet tudni és felesleges is tudni. A fontos az, hogy megírta a *Muzsikáló Kút-at* és *Kürthy* György megrajzolta azt. A fontos az, hogy a szóbanlevő régi pesti májusi Éjszakában mindnyájan fiatalok voltunk és hogy erről most olyan jó írni. Bizonyos viszont, hogy amit a fiatal *Carpaccio* az ódonbájú térről, a *Muzsikáló Kút-rol* és a Kávéházról írt: az valóban *Éjszakai Ballada* volt. Régi pesti éjszakai Ballada volt, tehát „Pest Költészete“ volt. A régi Belváros, a régi Józsefváros és a régi Ferencváros e határgyepüháromszögének, Város és Alvég e találkozásának Tájköltészete volt. A régi pesti Diákkovártély, a pesti *Quartier Latin*, e sarkáé, melynek meghitt, fiatalkori képe mindig honi Emlékként jelent meg mindenki előtt, aki az Ifjúság egykori párizsi májuséjszakáin az *Hôtel Cluny* ódon Bencésmonostora alján, a platánusfák alatt és a párizsi Hold alatt ült a *Quartier Latin-ben*, a *Café de la Source* vagy a „Magyarok KáDéháza“, a *Café Cluny* előtt. Amit *Carpaccio* az *Éjszakai Ballada* címe és a *Muzsikáló Kút* rajza alatt megírt — rőt-barnás ódonos papíroson arannyal nyomott rajz ezen a *Muzsikáló Kút* képe — az a régi Pest: az ódon Tér s a Kút pesti Várostájköltészete volt. A Teret most rendezik át és a Kutat az idén fogják elvinni a helyéről. *Carpaccio-ból*, az „á la Musset“ fürtű

Poétából Kritikus lett. A régi Kút nemsokára már csak a *Kürthy György* rajzán fogja muzsikálni az egykori Ifjúság egykori Kávéházi éjszakája „Holt Regényessége“ Balladáját.

Nos: bizonyos, hogy a régi Téren, 1907-ben még élő pesti Regényesség hatott a fiatal Poétára. A Magyar-utca sarkán még „*Fekete Sas*“ volt a Diákkorcsma cégére és a „Gyarmathy Ház“ — az egykori görög kalmár háza — Házjegye a *Három Kék Csillag* volt. Még voltak öregek, akik a Baross-utcát *Státio-utca* néven nevezték és a *Báthory Kávéház-ban* akadtak még olyan pipázó öregurak, akik tudták, hogy az öreg *Vajda* János ott lakott egykor a Kávéház fölött. Az ódon boltíveket még *Ybl* Miklós tervezte és alattuk a kedves öreg Kávés, az ösbajszú *Bayer* úr leánykája is megjelent néha. Ma *Bajor* Gizi a neve és a Nemzeti Színház örökös tagja. Mindez, a Tér közepén csevegő Kút, a Torony világló óraszemei és alattuk a komoly rómaiias Templom, a Múzeum római oszlopcsarnoka — mint a *La Madelaine* a párizsi Rue Royale sarkán — a *Két Oroszlán* cégére és a három Kávéház sárgálló lámpafényes ablakai váltották ki *Carpaccio-ban* a pesti és budai ódonságok szeretetét. Mindez ott van ebben a finom kötetben. Az *Éjszakai Ballada* kétségtelenül az egykori Ifjú kávéházi éjszakáinak Balladája. A fiatalkori íráson *Anatole France*, *Krúdy* Gyula és a Tehetség érzik meg.

A *Három Szerecsen Lovagja* című novella egy kis budai Kávéházban játszódik le. Az ódon ház a néhai budai városi toronyzenész Muzsikus, *Turner* úr vénkisasszony leányaié. A Kávéház cégére a *Három Szerecsen*. Két homorúra kopott kőlépcső vezet a szűk kis helyiségbe. A két kisasszony mosolygós arccal szolgálja fel a gőzölgő, illatos Kávét. Vasárnap csokoládét is lehet itt kapni. Csendes öreg urak jelennek meg itt minden délután, óráig törik fejüket a *Gartenlaube* rajzos rejtvényén, melyen hol a *Vadászt*, hol a *Kutyát* kell fortélyosan megtalálni. Nyugalmazott miniszteri és levéltári tisztviselők ezek az öregurak, akik csintalan adomákat tudnak *József* Császárról. A Kis Kávéház berendezése bántóan tiszta, illedelmes és merev. Ilyen rendet csak vénkisasszonyok tudnak tartani. Petróleumos függőlámpa világítja meg a vén bútorokat, zenélőóra muzsikál és *Agatha* kisasszony megigazítja az ablak fehér függönyét, *Tinka* kisasszony a kis kávéfőzőkonyhán szorgoskodik. Bugyborékolva forr a tej, zümmögve forr a Kávé és

a cukrostetejű Kuglófok aranyosan csillognak a lámpafényben. Télen, amikor vastag, hófehér hősüveget húz fekete homlokára a *Három Szerecsen*: alkonyaikor megélnékül a kis Kávéház. Jókedvű, megelégedett arcok hajolnak a fehér cserépkályha melegében az apróvirágos nagy findzsák fölé. A Kisasszonyok főkötoinek fehér bóbitái mintha még fehérebben ragyognának a barátságos, barackszínű lámpafénnyel itatott szobában.

Ide állított be, budai kódorgásai során, egy fiatal pesti festőművész, bizonyos *Taddeusz* Lovag. Harsogó kedvvel kívánt jóestét, az öregek megbotránkozva néztek rá, főleg mikor kurta-szárú pipájára akart rágyújtani. A festő szerette a hangulatot, mindennapos vendég lett a Kiskávéházban, kedves volt mindenkihez, az öregek lassan-lassan megszerették. Egy hónap múlva már mindenki fiatalabbnak érezte magát a vén Kávéházban, ha a fiatal pesti festő oda belépett. Pest friss fiatal-sága vonult be vele az ódon budai kávéházi világba. Az öregurak ámulva hallgatták a távoli, rejtelmes, bűnös Pest csodáiról szóló elbeszéléseket. A Dominó kövei megállották, az öregek azt érezték, hogy elvesztegették életüket Buda csendjében. A Kisasszonyok beleszerettek a feketebajuszú Lovagba. Szerelemről álmodtak és főkötojükbe piros bóbitákat helyeztek el. A Lovag semmit nem sejtett a nagy szerelemből, pedig dupla porció habot kapott a Kávéjára. Egy szép napon nem jött el a Lovag, ellenben megjött az eljegyzését tudató hír. A két kisasszony zokogva ölelte meg egymást. A Lovag soha sem jött el többet. A *Három Szerecsenyben* helyreállott a régi budai rend és komolyság. Dvorzsák úr (nyugalmazott levéltáros) kérdezősködött a Lovag után. „*Taddeusz Lovag jellemtelen ember!*“ — mondá Agatha kisasszony. Senki sem mert szólani, csak Tinka kisasszony kezében remegett meg a csillogó kávéstálca. Íme, itt is a „Két Part Regénye!“.

A *Három Szerecsen-t* Kárpáti Aurél a Fortuna-utcai *Fortuna Kávéház-ról* mintázta azokban az időkben, amikor a szóbanlevő *Budai Hárombék Effendi-vel* gyakorta feljárt a Verböczy-utcába a svékus *Wanke* lovag úrhoz. (Egy *Chopin-szonáta*.) A különös furcsa öregúr egy csodálatos boltíves szobában lakott, rengeteg ódon könyve volt, az Ifjakkal Chopin-t zongorázott, csodálatos kecsgegeorrú cipői, kürtőkalapjai és szárnyas „Lord Kensington“ kabátjai voltak. *Medveczky* Bella nagybátyja volt. Az A *Három Szerecsen* a „Pest, feketére fest“

régi hangulatát írja meg. A „Kis Kávéház“-ba betör az Élet: Budára betör Pest és ott kontrabontokat csinál.

A *Muzsikáló Kút* a régi Kálvin-tér régi, gyönyörű holdas éjszakáinak Szerelmesét írja le, a bús lengyel Emigránsutódot, aki minden éjjel a Kút lépcsőjére ül, az ezüstös báránnyel felhők futását nézi és szürke kis élete soha meg nem talált Romantikáját abban éli ki, hogy csodálatos melódiákat zümmög együtt a Kút muzsikájával.

Az *A Téli Légy* az őszi Kávéházban halódó, utolsó, beteg, őszi legyet írja meg. Utolsónak maradt meg a légytársadalom milliói közül, olyan volt, mint *Madách* „Utolsó Embere“. Megérte a saját világa szörnyű pusztulását. Láttá elborult téli Nappá elsápadni a ragyogó nyári Napot a Kávéház deresedő üvegablakain át, betegen lézengett a Kávéház füstjében, remegve a Pincér asztalkendőjétől és a szellőztető zúgó szelkelepétől, mely halálba sodró vonzásával minden pillanatban kisodorhatta a Halálba.

A *Tragédiagyűjtő* szúrós nézésű, feketehajú ember. Biztos és határozott. Ott trónol magában a Kávéházban a nagy tükör alatt és hozzá járulnak a Kávéház ütődött lelkű kóborlói. Meghallgatja a letörteket, a szomorúakat és a szerelmeseket. Csupa tragikus ember a barátja. Úgy gyűjti a tragédiákat, mint más a bélyegeket. Egy éjszaka együtt ment haza a Költővel a Kávéházból. A Dunaparton sétáltak. Langyos volt a tavaszi éjszaka, Buda felől nehéz füillatot hozott a szél, az erdei illat elvegyült a Duna friss párás illatával. Olyan volt az éjszaka, mint azok a kivételes éjszakák, melyeken megnyílik az emberek lelke. A Tragédiagyűjtő is megnyilatkozott és elmondotta a Költőnek a maga titkolt tragédiáját: kijózanodott az Életből, semmi sem történik vele, az élete rendes síneken fut, nincsen abban semmi törés, semmi görbeség, semmi élmény. Szeretne érezni valami szomorúságot, szenvedélyt, de abba a rendbe, melyben él, nem szólal bele az Élet. Halálosan irigyli azokat, akikkel valami történik. Ezért lett Tragédiagyűjtő.

*

A Balszélfogó ifjainak budai, főleg tabáni regényes kószálásaiból született meg 1913-ban *Carpaccio Budai Képeskönyve*, *Muhits* Sándor ceruzarajzaival, mint a pestbudai Városköltészet felejthetetlenül finom kiteljesedése. A pusztuló régi

város Múltszeretét, Passatismoját mosolygattatta meg abban az évben, amikor először tört el a fekete pálca a halálraitélt Tabán felett. Egyik rajzán a Kereszt-utca félhomályából a *Szarvas Kávéház* ablakai csillannak elő, novelláiban pesti irodalmi Ifjak ülnek lombosfájú budai Kiskávéházakban.

1934-ben megjelent *Menekülő Lélek* című kötetében ír a Balszélfogóról „Széthullott — írja — mert az ifjak csak lázas *Sturm und Drang*-juk idején keresik másokban önmagukat, mikor megtalálják önmagukat, már nincs szükségük *Alter Ego*-kra.

„Szindbád az Álomhajós“ a Newyork-ban. 1912.

Krúdy Gyula kávéházi „Nyíri Vinkó“-ja mellett.

Szini Gyula tollrajza.

Tábori Koméi gyűjteménye.

Kosztolányi Dezső.

Kávéházregény és Valóság. — „Ifjú a Kávéházban“. A Diák. — Latin Lélek, Magyar Lélek. — Kelet és Nyugat. — A „Balszélfogó“ és a „Karzat“. — „Desiré“. — „A Szegény kis Gyermek“. 1910. — *Mágia*. 1912. — „Kávén s dohányon henyélek“. — *Esti Kornél*. 1931. — *Bologna*. 1935. — *Karinthy* Frigyes, *Desiré* és *Esti Kornél* a *Newyork* Kávéházban.

„Fejembe szállott a fekete méreg, szememben fűrgé részegség pihen, kávé, dohányon dőzsölök s henyélek, mint a komoly, vidám keletiek. A földi álmok lassan elszűnnek, búcsúzva integet felém a fény. Megyek: vonatja lettem önmagámnak s lázult erem csak azt kopogja: „Én“.

Kosztolányi Dezső. Mágia, 1912.

A Kávéházregény Dóm *Prévost* és *Balzac* óta számtalan változatban írta meg a jó Atya és a szelíd, gondos Anya által rendes életre nevelt „*Falusi IfjúU*, aki Kis Húga és a szende „*Falusi Menyasszony*“, a *Múzsza* csókjával homlokán feljön a *Bűnös Városba* ama célból, hogy ott az Egyetemre beiratkozva a komoly Tudományokban művelje ki magát és ezután fején a *Tudort Kalpaggal* térjen vissza a *Boldog Faluba*, illetőleg a *Becsületés Kisváros-ba*, ott oltár elé vezesse a szende Menyasszonyt, ősi Telkét művelje avagy szerény, ámde tisztességes megélhetést biztosító polgári állást vállaljon, izmos és vidor *Utódok* jó Atyja és a falusi Nemesség, avagy kisvárosi Polgárok által becsült Nemesember, illetőleg Polgár legyen, becsületben öregedjen meg kedves Családja körében, zavartalan Boldogságban hajtsa fejét örök Álomra, a nemesi Sírboltban, illetőleg a polgári Sírkertben viszont ez álljon

Sírkövén: „*Itt nyugszik a Rendes Emberi*“ A Kávéházregény mindig azt írta meg, hogy e szép és rendes Sorsot csak a jó Atya tervezte így el Fia számára, A *Falusi Ifjú* ugyanis ama tisztas, ódon *Vendégfogadóban*, melybe a Jó Atya ajánlásával tért be, azonnal egy lobogó sörényű, ifjú és romlott Költővel találkozott, ennek révén bejutott az Irodalmi Kávéházba, itt találkozott a *Szerencsével*. Az Ifjú egy keserű éjszakán a Kávéházban, az „*Elvesztett Illúziók*“ fölötti sötét gondolatokkal meredt a *Kávésfindzsába* és a *Szivar füstjébe*, az *Elmúlt Gyermekség-re*, az *Elhagyott Otthon-ra* és az elhagyott *Hü Menyasszonyra*, illetőleg a mindezt jelképező *Boldog Falu-ra* gondolt. A Kávéházregény ezután a legkülönbözőbb, igen régi megoldásokkal fejezi be ezt az igen régi Mesét.

Mindez — elismételünk fölösleges — a Sikerregény, Családragény, Városregény, Kávéházregény ősrégi Clichage-a, a spanyol-levantei *Novela Picaresca*, illetőleg *Montesquieu* „*Lettres Persanes*“-ja és a Dóm *Prévost* óta megírt *Kalandorregény* ama diákos-intellektuális változata, melyben a Hős mindig Diák, aki hol a *Picardie-ből*, hol *Angoulême-ből*, hol *Szekszárdról*, hol valamely *Székelyszékből* jön fel a Városba, aszerint amint Dóm *Prévost*, *Balzac*, *Murger*, *Bródy Sándor*, *Babits Mihály* vagy *Szabó Dezső* írja meg a szóbanlevő Diákrégenyt: a *Szellemi Picaro* eme örök *Roman piccaresque-Jét*.

Mindez: Irodalom, mely jól figyel meg a Valóságot, ámde azt nem tükörképpé, hanem írott képpé írja. Így tehát a Valóság nem azonos annak Képével, az Irodalommal. Azaz: nem minden Ifjú jön úgy fel a Városba, hogy a fenti Sorsváltozatok közül az egyiket vagy másikat élje meg. A valóságos *Falusi Ifjú* ugyanis irodalmi működésével és életével sokszor meghazudtolja az Irodalmat: az Irodalmi Kávéházban jeles Költővé válik, mert kellő időben otthagyja az Irodalmi Kávéházat, de az Irodalmat nem. Kiváló Költő lesz, tanul és dolgozik és alkot, utólag azonban ő az, aki a Kávéházban *Kávéházlirát* ír: örök visszavágyódását az örökre eltűnt Gyermekkor boldog Kávésfindsácskája után, elvagyódását a Kávéházból, a Nagyvárosból az eltűnt Ifjúság „*Boldog Faluja*“ után, Nosztalgiáit a Tudatosság intellektuális terhe alól az Illúzió után, mely örökre elveszett. A Költő a Líra után Kávéházregényt is ír, ebben megírja a *Falusi Ifjút*, aki a Kávéházat elhagyta. Megír más Ifjakat is, olya-

nokat, akik belevesztek a Kávéházba, mert annak ajtajából nem az Irodalom ama bizonyos *Elefántcsonttornyába* hágtak fel, hanem a Kávéház ajtaja előtt elfutó, hullámzó, mindent elsodró *Gyalogjáróra*, a *Boulevard-ra*. telepedtek, ahol elsodorta őket a *Boulevardisme*. A szóbanlevő, a Sikerbe beérkezett egykori *Falusi Ifjú* ezután élete delelőjén már saját kis Házába költözik be a Kávéházból és ott gyönyörű Versekben emlékezik meg az „Elmúlt Ifjúság felejthetetlen Kávéházáról“. Ugyanazon a hangon, a Kávéházi Lira örök hangján, mellyel *Degré* Lajos 1878-ban emlékezett meg a *Pillvax Kávéház-ról*, később Ágai Adolf az *Arany Ökör* Kávéházról, majd *Mikszáth* Kálmán és *Rákosi* Jenő a *Kávéforrás-ról*, *Herczeg* Ferenc a *Fiume* Kávéházról: illetőleg mint mindenki mindig az Ifjúságról és a Sikerbe való fellendülésről, aminek emlékei mindig egy valamely irodalmi Kávéházhoz kötöttek.

Kosztolányi Dezső ilyen ifjú volt. Az Élet és az Irodalom által rakott, illetőleg megírt Országúton vándorolt fel ő is a Kisvárosból a Nagyvárosba, itt ő is letért a Filozófusdiákok számára adatott és méretett Sors útjairól: életét azonban nem a Regényirodalom nagy Clichage-ja mintájáról öntötte, hanem a maga életét élte. Életét nem az Irodalom írta, hanem ő maga írta Irodalommal sajátmagát. Ennek megfelelően meghazudtolta az irodalmi Clichét. 1905-ben jött fel a Kisvárosból, Szabadkáról Pestre, hogy ott az Egyetemen filozófus Diáknak iratkozzon be. *Szabadka* és a *Palicsi Tó*: ez a Bácska volt, a Délvidék. A fiatal *Herczeg* Ferenc már másfél évtizede a „Magyar Guyenne“-né, a „Magyar Gascogne“-nyá költötte és hirdette a Bácskát, francia irodalmi előképek nyomán, *Daudet-től* és *Dumas-tól* nyert utánaérzések és az angol Polgárnemesség, a „Gentry“ elemi félreismerése alapján. A fiatal *Kosztolányi* Dezső azonban semmit sem hozott magával vándordiákos iszákjában a Bácska eme franciás, talmi *Gasconnade*-jából, a „*Gyurkovicsizmus*“¹¹ eme Álromanticizmusából, *Kosztolányi* Dezsőt nem az „Irodalmi Bácska“ szülte.

Kosztolányi Dezső a felvidéki *Divék* Nemzetség *kosztolányvölgyi* ágából származott. A neve: „*Desiderius Kosztolányi, Nobilis de eadem Nemeskosztolány et Kornalehota de genere Divék*. *Kosztolányi* Dezső garabonciás diákos útitársnyájában nem a bácskai „Kisbárók“ és nem a felvidéki

„Rureaux“; a *Mikszáth* Kálmán által írt „Sárosi Gentry“ költött-irodalmi Virtusait hozta magával. Ellenben magával hozta azt, ami fajtája, a nemesi múltú magyar Közép osztály műveltségének a Középkor óta adott keretet, a diákos Műveltség legnemesebb kútfejéből merített latinus Culturát, az olaszos *Cittadinanzát*, a Városiasságot és a szó legjobb értelmében vett franciás *Urbanité-t*, ami a Rinascimento óta alapja a magyar Műveltségnek: az olasz és francia Szellemet. Azt, amin litterátus és deákos műveltségű úri magyar Jurátus és Táblabíró ükői nevelődtek. *Kosztolányi* Dezső valóban magyar Diák volt, a szó ama legjobb értelmében, melyben *Padova*, *Bologna* és a párisi *Sorbonne* ifjai voltak *Diákok*.

Ha ennek a korszaknak egykor majd kellő irodalomtörténeti és szellemtörténeti távlata lesz: e Korszak irodalom-historikusai bizonyára — és joggal — valamely egységbe foglalhatják azokat az Ifjakat, akik útitarisznyájukban a peregrinus magyar Philosophus Diák ősi olasz és francia városias műveltségét vitték magukkal a régi Pest irodalmi Kávéházaiba. A fiatal *Babits* Mihály, *Szabó* Dezső, *Kökösi Orbók* Loránd, *Karinthy* Frigyes, a Kárpátokban fiatalon elesett *Dubraviczai Sztrakoniczky* Károly avagy *Juhász* Gyula és *Kosztolányi* Dezső mind ilyen Filozófus Diákok voltak.

Ez a nagymúltú, de friss és az örök Rinascimento által: a Fiatalság és a Tehetség és az Élniakarás lendülete által ösztökélt, a Falun fakadt, de városivá lett Philosophus Szellem volt az úr 1905 táján a régi Pálos Kolostorból lett pesti Egyetem tövén elterülő irodalmi *Kávéházakban*. Az Egyetem mellett, a régi Szeminárium-utcában még élt a 19. századelei *Café Hugelmann* nagy hagyománya. Egyik képünkön ott látjuk e litterátus-diák Kávéház cégérét, melynek Cégérneve még Ezernyolcszáznegyvennyolcban is az *A' Philosophushoz* volt. Ennek helyi hagyományaiból nőtt ki a Kecskeméti-utcán volt *A Két Törökhöz* cégérezett régi Diákkávéház is, melynek szellemi életét a későbbi *Báthory Kávéház* folytatta. Az *A'Philosophus Kávéház* szellemi életének örököse a *Café Central* lett, hagyományait a *Szabady-Frank* Ignác szabadságharckori honvédagyúsfelhadnagy (*Massenet*, a francia zeneszerző és a magyar származású *Félicien Rops*, a rajzoló barátja) által alapított *Café Delicatessen* — a későbbi *Füümé Kávéház*-zal osztva meg.

Kosztolányi Dezső útjai az apai házból, a Kisvárosból a *Báthory Kávéházba* vezettek. Mint ezt e Kávéház történetével kapcsolatban és *Magyar* Elek írásai nyomán megírjuk, ez a Kávéház ott állott a Kálvin-tér és a Kecskeméti-utca sarkán, az egykori *Kecskeméti Kapu* egykori Kaputornya históriás árnyékában. Odanézett az egykori pesti *Magyar Alvégre*. Ez is Jelkép: a Város, a régi Pest és a mai Budapest itt, az egykori Városkapu „Helyi Szelleme” helyén érintkezik a falusias Alvéggel, a Vidékkel. A *Báthory Kávéház* élete ezért volt diákos, úri, jurátusos, tudós, táblabírós. Magyar és városi volt, de nem népies. Itt telepedett meg a *Báthory Kávéházban Kosztolányi* Dezső. Barátai a fiatal Jolsvai *Márkus* László, Fajkürthi és Koltai *Kürthy* György, Inárcsi *Farkas* László, Fajszai *Ányos* Lajos, Monori *Kovách* Jenő, a fiatal *Hevesi* Sándor és a lengyel származású *Kortsák* Jenő voltak. Ez volt a *Balszélfogó Társaság* kezdete és magva. Ez a Kávéház volt *Kosztolányi* Dezső első indulási helye, majd 1907-ben a régi pesti Diákkovártély másik Diákkávéházába költözött át *Márkus* Lászlóék nyomán: a régi *Baross Kávéházba*.

„*Desiderius*“ volt a fiatal *Kosztolányi* Dezső első herbergbéli neve a „*Balszélfogóban*”. Ragyogó latin, francia, olasz és spanyol műveltsége révén hamar *Desiré* lett a neve. Ha úgy tetszik: „*Nőmén est omen!*“ *Desiderius*: ez volt a Család: amit *Kosztolányi* Dezső hazulról hozott, Nemeskosztolányból. *Desiré*: ez volt a franciás *Urbanité*, mely az Irodalom és az irodalmi Kávéház felé vonzotta a nyurga, lobogóhajjú, csupa idegből szőtt Ifjút. *Franciásság*: ma, huszonöt év távolában verete van már ennek a szónak. Neczpáli *Justh* Zsigmond is, *Lechner* Ödön és Szinyei *Merse* Pál is, *Heltai* Jenő, *Szomory* Dezső, *Színi* Gyula is ezt a Parisisme-t jelentette. Ennek jelében indult a *Nyugat* is, *Ady* Endre is. A *Parisisme* az 1900-as években nemcsak az irodalmi és művészeti Előképeket: *Balzac*, *Murger*, a két *Goncourt*, *Zola*, *Maupassant*, *Mallarmé*, *Baudelaire*, *Verlaine*, *Maeterlinck*, *Anatole France* és *Edmond Rostand* irodalmi neveit, nemcsak *Corot*, *Millet*, *Daubigny*, illetőleg a „*Barbizon*” festő-neveit, nemcsak *Claude Debussy* muzsikusevét jelentette. Nemcsak a *Naturalisme*, az *Impressionisme* és a késői *Néoromanticisme* szellemi cégéreit jelentette, hanem ennél többet: Fiatalságot jelentett. *Urbanité-t* és ezzel együtt *Kávéháziságot* jelentett ama rendkívül tehetséges, szorgalmas

Ifjaknak számára, akiket a Korszak egykorú konok Vénei és tehetségtelen, tehát irigy Fiataljai e címen neveztek el „Borzas“ és „Kávéházi“ néven.

E Parisisme mindenesetre *Kosztolányi* Dezső lelki kétsarkúságának egyik sarkát jelentette. A másik sarka: Nemeskosztolány volt. Egészen bizonyos, hogy ez a kétsarkúság a fiatal *Dezső-Desiré* lelki életében pontosan ugyanaz volt, mint a 18. századvégi *Sándor* István, *Bessenyei* György és *Csokonai*, a 19. századközép! *Petőfi* Sándor és a századvégi *Justh* Zsigmond és *Ady* Endre kétsarkúsága: született keleti lelkűség és a szerzett műveltség Nyugatra álmodó Nosztalgiaja. Röviden: „Kelet és Nyugat¹¹ és „Falú és Város¹¹. Bizonyos, hogy *Kosztolányi* Dezső ezért tartozott úgy a *Baross Kávéházba*, mint a *Newyork Kávéházba* is. „Elvégre¹¹ és „enfőn“: Budapest a Kelet és a Nyugat átmenete és a *Baross Kávéház* a Körút vidékies magyarí Alvégén, a *Newyork Kávéház* a Körút városias Felvégén van. A *Baross Kávéház* Cégérneve: Bellusi *Baross* Gábor nevű magyar Űr neve, a *Newyork Kávéház* Cégére: a *City of Newyork*. Magyar Múlt és Amerikás Futurizmus. Voilá!

Tény, hogy *Kosztolányi* Dezső a két Kávéházban élte kétéletűségét. Nyugatiságai hamar átvitték a Szent József Városa: a pesti Diákkovártély, a pesti „Quartier Latin¹¹ platánusfái és a Múzeum és az Egyetem vidékies, úri, magyar-alvégi Herbergájából a Körút, a pesti Boulevard felső tájaira, a Nyugatiság ama Kávéházába, melynek Newyork Városa Címere, a Földgolyóbison ülő amerikai Sas volt a cégére. A *Balszélfogó* és a *Newyork Kávéház* irodalmi Karzata, „Keletiség“ és „Nyugatiság¹¹ az akkori Fiatal Irodalomban, Bellusi *Baross* Gábor neve és az *Amerikai Sas* mint kávéházi cégér: ez *Kosztolányi* Dezső kávéházi és irodalmi indulásának irodalomheraldikai jelvénye.

Kosztolányi Dezső: ez a Kelet, a Hagyomány, a Tehetség, Nemeskosztolány, a Falu, a Kúria, Szabadka, a magyar Diák, a Mult, a Család, vagyis a Baross Kávéház: Jolsvai *Márkus* László, a *Balszélfogó*. *Desiré*: ez a Műveltség, a Nyugat, a „Nyugat¹¹, a Boulevard, a Nagyváros, a „Karzat¹¹ és *Osvát* Ernő. Mindez *Kosztolányi* Dezső kétlelkűsége: Kornalehotai és Nemeskosztolányi *Kosztolányi* Dezső, a franciás Romantikus, a panaszkodó „Kisgyermek“, a rajongó fiatal

Desiré; az Illúzió és a Fiatalság az egyik oldalon. A másikon a „Les Illusions perdues”, az öregedés, a Beérkezetttség, vagyis: Esti Kornél. Az élet felvégén: a fiatal *Desiré*, alvégén: az Öregedő *Esti Kornél*.

Közben: gyönyörű, ragyogó írások, közöttük sok az Ifjúság Kávéházáról. Az elején: versek a Kávéházáról, melyekből a fiatal *Desiré* elindult. Versek a Kávéházáról, melyeket a „Falusi Ifjúból” lett „Városi Költő” a Kávéházban írt: kávéházi Hajnalodásban a Siker hajnalán. A Fiatalság éveiben. A végén: versek az „Elsuhant Ifjúság” egykori Kávéházáról, melyeket a „Beérkezett Költő” írt. A Siker Delelője után, a Fiatalság alkonyatán, csendes kis budai Házában, estefelé. Ezeket már „Esti Kornél” írta. Mindez: ma, huszonöt esztendő távlatában már Irodalomtörténet.

Legelső verse, a *Karácsony*, mellyel élete első írói tiszteletdíját megkereste, 1905-ben jelent meg a „Figyelő”-ben, *Osváth Ernő* első folyóiratában.² „*Versért pénzt először 1905-ben kaptam — írja Kosztolányi Dezső — amikor a Figyelő, Osváth Ernő első folyóirata közölte Karácsony című versesmet. Tíz koronát fizetett érte.*” A *Karácsony* a „Pesti Ifjúvá” lett „Falusi Ifjú” karácsonyi hangulata az „Otthon” uzsonnakávéja mellett a havas, vidéki téli délutánon, a duruzsoló kályha mellett, a Kávé és a Karácsonyfa illata mellett. A „Városi Ifjú”, az örök Tékozló Ifjú hazatért a Kisvárosba. Még egyszer érzi a gyermekkori otthoni Ozsonna és a gyermekkori téli este, a Karácsony békéjét, de a Kert alatt a mozdony füttye sivít bele a Csendbe. A Mozdony hívja Pestre. A Sínek a Nagyvárosba futnak fel, a Kávéházba, ahol a papos arcú, komoly, értelmes, szomorú arcú, felejthetetlenül jó és okos *Osvát Ernő*, a Szerkesztő ül: ha leközli a Verset, az a Sikerbe befuttató sínen guruló Költőt jelenti. *Sínek* és *Mozdonyok*, melyek a Kisvárost a Nagyvárossal kötik össze, a *Boldog Gyermekkor* és *Kávécskáfa*, a Kávéház és annak Kávéja, melyet holtig hatalmas nagy pohárból ivott a Poéta: egész Líráján mindig visszatérő képek ezek. A Poéta mindig érzi, hogyan rohan élete Sínjén mindig távolabb a Gyermekségtől, a Fiatal-

¹ Az első pénz. Színházi Élet. 1934 dec. 24. 61. o.

Ságtól, az Élettől, a Kávéháztól. Mi ez más, mint a „Szellemi Vándorló“, a *Picaro* örök képei az Országútról, melynek egyik végén ott van a Falu, ahonnan elindult, a másik vége a Város és Kávéháza, ahova a Sikerbe e Sonettel beérkezett...

*Ezüst esőbe' száll le a karácsony,
A kályha zúg, a hóesés sűrű;
A lámpafény aránylik a kalácson,
A kocka pörg, gőzöl a tejsűrű.*

*Kik messze voltak, most mind összejönnek
A percet édes szóval ütni el,
Amíg a tél a megfagyott mezőket
Karcolja éles, kék jégkörmivel.*

*Fenyőszagú a lég és a sarokba'
Ezüst tükörből bókol a rakott fa,
A jó barát boros korsóihoz von.*

*És zsong az ének áhítatba zöngve...
Csak a havas pusztán, a néma csöndbe
Sír föl az égbe egy-egy kósza mozdony.*

*

A Nagyvárosból a Kisvárosba: a Faluba, az Irodalomból a gyermekkori Álomba, a Kávéházból a gyermekkori Otthonba való visszavágyódás hangulata ott van 1910-ben megjelent verseskötete, az „A szegény kis gyermek panaszai“ minden sorában.² Huszonöt esztendő múlva is ez a fiatalkori kötet *Kosztolányi* Dezső legmaradandóbb értékű alkotása. Benne van egyéniségének: Stílusának és tehetségeinek teljes hangszerelése, „Faculté Maitresse“-je. Ennél veretesebbet és jobbat a francia Néoromanticisme legjobb korszaka sem alkotott. Úgy hat, mint *Gustave Flaubert* *L'Education sentimentale*-ja versben. Ez a kötet a szó szoros értelmében a *Baross Kávéház* „Balszélfogójában“ és a *Newyork Kávéház* egykori „Karzatán“ született meg. Ott, ahol a „Kisvárosból a Nagyvárosba“ feljött Ifjú Költő megtelepedett, ahonnan elindult és ezzel a

² Modem Könyvtár. 3. sz. Bpest, 1910.

Kötetével egyszerre ívelt fel a Sikerbe. A mai Fiatalok alig értik meg, mit jelentett 1910-ben egy ilyen Siker a szellemi és anyagi Jólét ama gazdag és özönlő új Rinascimento-ja időiben, amikor minden igazi tehetség megtalálta a maga sikerébe vivő útját.

Kosztolányi Dezső 1931-ben írta meg *Esti Kornél* című regényes sorozatát. *Esti Kornél*: ez a sötétarcú, hideg ördögi feketeruhás Ifjú, mindnyájunk „Másik Én“-je, „Alter Ego“-ja, mindnyájan „Doppelgänger“-je. A mesebeli „Prágai Diák“ ama bizonyos Árnýéka, melyet ez a Diák a Boldogság, a Jólét és az Örök Fiatalság fejében *Doctor Faustus* módjára adott el az Ördögnek. *Esti Kornél*: kaján, gonosz, hidegfejű ördögi fickó (talán nem is fordított Énünk, hanem igazi Énünk), *Mephisto* és *Lucifer* inasa. A dolgok másik oldaláról láttatja a fiatal *Kosztolányi* Dezső egykori maróan, elgyötörtén intellektuális éjszakázó, hajnalozó kávéházi életét. *Kosztolányi* Dezső az *Esti Kornél*-ben remekül írja meg, hogyan látja valaki önmaga Árnýékát huszonöt év múlva: hogyan látja az *Alter Ego*: *Esti Kornél* ikertestvérének, *Desiré*-nek életét huszonöt év múlva. Ez a kávéházi élet az olyan kivételesen tehetséges, hallatlan szorgalmú fiatal író számára, mint amilyen *Kosztolányi* Dezső volt: valóban az *Henry Murger* által a „Scenes“ előszavában 1848-ban megírt „*Igazi Bohémé*“ számára kijelölt Sikert kiizzító lelki kohót jelentette. Mások számára valóban azt a letörést jelentette, amit már 1733-ban *Dóm Prévost* írt meg a párizsi Kávéházban elverődő Diákról, ami 1841-ben *Balzac* „*L'illusions perdues*“-jében nyer újabb irodalmi, diákos-intellektuális veretet, hogy később *Babits* Mihály „Halálfia“ című Diákregegyében fejezze ki a Kávéház irodalmiságában széthulló „Falusi Ifjú“ pusztulását.

Az *Esti Kornél*-t már a mindnyájunk Alter Ego-jának józan, keserűen tisztánlátó kiábrándultsága, mindnyájunk elmúlt Fiatalsága „Vesztett Illúziói“ mondatják a lassan elkövetkező Öregedés felé szaladó egykori „Heves Ifjú“-val. A „*Kis gyermek panaszeit*“ azonban az út kezdetén egy fiatal Poéta írta, aki, ha a Gyermekség virágos Kávésfindsájának illúzióit már elvesztette is: a Fiatalság szellemi mámorát azonban még mindig megtalálta öblös „Duplafeket és findsáiban. Maró, fiatal kávéházi életének holtig megmaradt *Narcotica* volt a Kávé: fiatal Újdondászok riportjai megírták,

„Nehéz lozás.”

Pesti Polgár struffis Nankingmadragban.

Szemler doboz iróniája és trékkaré. 1862.

„Szilveszter Éjszakája.”

Ujságos Rikkane, Pincér-újesztendei Kalendariummal
Polgár a szilveszteri Pines mellett.

Székesfővárosi Múzeum. Magángyűjtemény.

Itáliai Kávéházi Életképek.
Abafáji Fáy Dezső kőrajzai. Keleti Arthur: Pax Vobiscum.
Budapest. 1929.
„Vita a padovai Café Civile előtt.“ — „Lazzarone, a Lehülő/*

hogy hatalmas kávéspohara mindig ott állt asztalán. A „Boisson intellectuel“, a Kávé megmaradt, ha a Kávéház el is maradt *Desiré* életéből. *Kosztolányi* Dezső ugyanis ezzel a kötetével szakadt el a Kávéháztól, ha még sokáig ott is élt az egykori pesti Körút, illetőleg az egykori Pest szellemi életének két sarkát jelentő két Kávéházban, a *Baross-ban*. és a *Newyork-ban*. Élete estéjén a budai *Philadelphiában*.

Kosztolányi Dezső ebben a kötetében a Nagyvárosból néz vissza a Kisvárosba. Az első férfievek küzködéseiből, a Kávéházból, az Irodalmiságból önmaga ösére, az *Elveszett Paradicsom* osztályosára: az egykori Kisfiúra. *Balzac* ifja, az Angoulême-ből Párizsba, a *Palais Royal* tülekedő irodalmi Kávéházaiba, az akkor kilombosodó Romanticisme-be és Boulevardisme-be belevesző Vidéki Ifjú így nézhetett vissza a *Café Flicoteaux-ból* és a *De Foy-ból* Angoulême-be. *Kosztolányi* Dezső a Kötet utolsó szakaszában írja meg a késői újromantikus magyar Líra el nem múló szépségű egyik legszebb sorait, melyekkel a Karzatra, az irodalmi Márványasztalra helyezi el Kötetét, maga pedig búcsút vesz az Asztaltól. Útjára bocsátja a Kötetet, de maga is útjára megy. A Kötet és vele a Poéta beérkeztek a Sikerbe, de valójában a kávéházi Asztaltól indultak el, mint *Rodolphe*, a *Költő* 1841-ben *Muryer* Scénes-jében a párisi Quartier Latin Diákkávéházából, a *Café Jocus et Momus-ból*. Onnan, ahol *Rodolphe*, a „Beérkezett“ már nem találta meg később az egykori lobogó „á la Musset“ fürtű induló Diákot: önmagát. *Kosztolányi* Dezső, mikor az *Esti Kornél-ben* huszonöt év múlva ír a Karzat-ról, ugyanezt írja meg: *Esti Kornél* sem találta meg már a Karzaton azt a *Desiré-t*, aki a „Kis Gyermekek“-et a Karzat vörösbársonyos karfás Páholyának máig meglevő asztalára tette le.

„Menj a Newyorkba!“ — mondotta a fiatal *Desiré* elsőszülöttjének, a Kötetnek, mely a Kávéházban született. A Poéta az eltűnt Illúziók utáni visszavágyódásait íme alkotássá írta és letette a Nagy Piac, a Kávéház mázsáié asztalára. A Poéta azt írja meg, hogy úgy érzi: elárulta és megcsalta a Gyermekség álmait és az ezeket visszaálmódó Vágyálmokat azzal, hogy ezeket Irodalomná, eladó Könyvvé írta és eladta az Irodalomnak, a Piacra dobva azokat. Sajnálja a „Kis Gyermekek“, akit hideg, kaján Kritikusok rideg Boncolóasztalának kése alá adott azáltal, hogy azt a Márványasztalra tette le.

A Nagy Piac most leméri az Álmodat. Árukat talán felveri, talán leveri. Ebből lehet Siker, vagy lehet Bukás. Ezt a Poéta nem várja be: mindenesetre elhagyja a Nagy Piacot, a Kávéházat.

Így álmodja vissza magát a Nagyvárosból a Faluba mindenki *Horatius, Seneca, Theokrytus, a Rococo* és a *Romanticisme* óta. Mint e tanulmányban mindig visszatérünk erre: ez a Kávéháziba örök alaphangja. Mindig és mindenki örök Nostalgiaival vágyódik vissza és menekül vissza az Életből, a Valóságból, a Jelenből az Álomba, a múltba, az Elvesztett „Paradicsomba”⁴⁴. Ez az örök Vágyalom, mely mindenkivel azt vágyatja vissza mindörökre, ami félbenmaradt, amit elvesztett, amiből felébredt, amit töretlenül és maradéktalanul ki nem élt. Amit és akit szeretett. Mindenki azt írja Betűvé, amit és akit elvesztett, hogy mint Papiros éljen tovább az, ami meghalt és aki számára meghalt. Az Illúzió elveszett: tehát Irodalomná újuk, hogy tovább éljen. Az egykori piros Élmenyt, mely Emlékké hervadt, a papirosból való Örökkévalóságra bízunk.

Amit *Kosztolányi Dezső* az európai Kávéháziba e Mesterremekében megír, az semmi más, mint a „Menekülés a Kávéházból”, amit *Limojon de Saint-Didier* és *Tiedge* óta máig mindenki megírta, aki Kávéházban élt. Amit mindenki valamely Kávéház asztalán írt meg. E Kötetében *Kosztolányi Dezső* is az örök „Falusi Ember a Nagyváros Kávéházában”, aki — *Montesquieu, Rousseau* és *Voltaire* óta — önmaga elől menekül, amikor saját gyötrő, terhes *Intellectusa* elől menekül. *Iszfahánba*, a Keletre, mint *Montesquieu* Perzsája, a *Saint-Germain-des-Prés* ősi Bencéskolostora könyvei mögé, mint *Dóm Prévost*, a Faluba, mint *Saint-Lambert*, az *Isztambol* melletti kávéivó Török Bölcs ama bizonyos „Kis Kertjébe”, mint *Voltaire* „Candide“-je, *egri* Tusculanumába, mint *Gárdonyi Géza*, cserépbe ültetett kukoricapalántájához, mint *Gárdonyi* „öreg Tekintetes“-e, avagy *Tahiti* Szigetére mint *Gauguin*, avagy Szabadkára: mindegy. *Kosztolányi Dezső* önmaga *Intellectusa*, azaz a tragikus „Altér Ego”, önmaga másik Énje, *Esti Kornél* elől menekült 1910-ben ezzel az írásával. Nem menekült meg, mert 1932-ben mégis őt írta meg *Esti Kornél* az „*Esti Kornél*“-ben. „*Esti Kornél*” kajánul kicsúfolta „*Desiré*“-t, a kávéházi Romantikust a „Kis gyermek panasza” miatt.

Az 1905-ben megjelent legelső versnek a „Karácsony“-nak képe, a Sín, mely az Álomból a Valóságba, a Kisvárosból a Nagyvárosba, az „Irodalmi Kávéház“-ba vezet, újból megjelenik a „Kis Gyermekek panaszaiban“-ban. A Gyermekre révülten néz vissza a Városi Poétává lett Kisvárosi ifjú

*. . . Mint aki a sínek közé esett
És általérzi tűnő életét:
A bús Idő robog fejem fölött
És a Halál távolba mennydörög.
Egy percre megfogom, ami örök:
Lepkéket, álmot, rémest, édeset.*

A Kávéházba elverődött egykori Kisgyermek látja egykori magát, a bokáigérő kis hálóingest, a kis beteget, a drága öreg Doktor Bácsit, a színes álmokat színes üvegdarabokról és színes plajbászokról. A gyermekkori képek elmutatnak a Felnőtté komolyodott egykori Gyermekek életéig. Megjelenik a Család ebédlőasztala, rajta a jólét és az úriság jele, az ebédutáni Feketekávé, amit egykor a „nagyok“ ittak, ma pedig lázas irodalmi éjszakák mákonyául a Poéta issza azt a Kávéházban. A kisvárosi nyári délután tikkasztó, ájult melegében

*„álmos, tompa csend,
Ebédutáni részeg nyugalom:
Csupán az óra kattog a falon,
öreganyó a zöld zsöllyébe dül,
Könyvet, kötést hamar a sutba dob,
S csukló pillákkal csendbe szenderül.
Dongók zümmögnek néki altatót,
Az asztalon ott a feketekávé,
Egypár kenyérhéj, pár borosüveg,
Friss körték, dinnyék, hamvasbélüek
S egy régi pápaszem, öreganyámé.
Kutyánk nyelve a márványra dőlt.
Csend.*

A fájdalmasan boldog, gyönyörű képek tovább suhannak. Hol van az Andersen-mese: a bájos Gyermekkor, az édes

Otthon, a Tél és a Hó friss, hidegillatú öröme? Hol van a meghitt, ódon szobácska? A kéken leszálló alkonyaiban boldog uzsonna vár bennünket, kis vidám fickógyerekeket, mosolyogva süt reánk a régi-régi lámpácska drága, szelíd fénye. A szobában Anyuka kávécskájának örökre eltűnt illata szálldos, hogy ennek az illatnak emlékéért legyünk örökre szerelmesei a Világ minden Kávéháza Kávéja illatának és örökre Verset írjunk a Kávéről. *Desiré* bizonyára a régi *Baross Kávéház* „Balszélfogó“-ja kopott, fekete bördívánján ülve írta e sorokat, félhomályos, korán alkonyodó egykori régi pesti télidélutánon, mikor a kis térre, a Kávéház előtt, már leszállóit a városi alkonyat és a nyugovóra térő verebek, az Utca e Bohémjei a havas józsefvárosi platánusfákon már elkezdték altatódalukat. *Kvasznicska* Jordán József úr, a Főúr, a morva Kávéfőzőlegényből lett Főpincér, az Ifjú Irodalom e Herbergjének felejtethetlen Herbergatyja, ez a gyermeklelkű óriás ott állott oszlopszerű lőcslábain az alkonyodó Kávéházban. A tudósok, diákok és egyéb Litterátusok e Herbergjében *József*, a Főúr mindent latinus szóvégzettel mondott. *Piccolo* helyett *Picolinusz*, Fekete helyett *Feketusz* volt a neve a Kávénak, a *Regalia Media* neve *Médiusz* és Jordán József neve *Jozsusz* volt. Így illett ez a *Quartier Latin* diákos hagyományaihoz. *Jozsusz* felgyújtotta az alkonyaiban a gázlámpuszt, *Dezsirusz* elé odatette a Duplafeketuszt. A kis téren lassan szállongott a hó. *Dezsirusz* lelkén átsajgott a *Puskin* „Onyjégin“-je és egy gyermeki téli délután emléke. A Kávéházban az Értelmesek Itala, a *Le Boisson intellectuel* illata szállongott a márványasztalok fölött és *Dezsirusz* alábbi csodálatos versuszt írta:

... a szobánk mint a sziget
 S körötte a hideg lég mint a tenger,
 Kis kucsmáinkon zúzmara zizeg,
 S piros arcokkal, könnyező szemekkel
 Haza jövünk. Kezünkbe korcsolya:
 Reánk süt a lámpácska mosolya
 És jó a kedves Kávé, forr a tej,
 A pesztonka perecért szalad el
 És pihegünk s szemünk bámulva néz:
 S a sárga gesztenyén végigcsorog
 A rózsaméz.

Valóban: a kávéházi *Boisson intellectuel* mellől gyakran vágyódunk a falusi Kávé illata kisgyermek! emlékéhez, a Kávéhez, a pirosvirágos, madaracskás findsácskához, melyet rég elköltözött, csipkefőkötős Anyánk drága keze tett elénk. Anyánkéhoz, aki még Ibriknek nevezte a Kannát, melyet Nagyanyánk kapott Dédapánttól nászajándékban. Az európai Kávészíró ismeretének tudatában mondhatjuk, hogy a fenti soroknál melegebb és igazabb Poézist senki nem írt az Anya Kávéjáról, mint *Kosztolányi* Dezső. Abbé *Massieu* és Abbé *Delisle* klasszikus Kávészírája az *Intellectus* hideg fényében csillog. *Kosztolányi* Dezső egy könnyesepp szívárványos lencséjén át érzi az egykori lámpácska mosolyának fényét, mely bevilágított a városi Kávéházban elterülő téli alkonyat félhomályába, tehát érthető, hogy ilyen világló szépségű sorok születtek meg fényénél.

A kávéházi sakkozókról — talán *Pethes* Imre és *Barthos* Gyula, a Nemzeti Színház actorai sakkoztak az asztalnál, avagy talán *Sztróka*y Kálmán, a csillagászdjunktus és *Szamoüolszky* Miklós, a búbánatos lengyel tették ezt — a sakkozó Apuka juthatott eszébe a Kávéházban író Poétának. Az Ezeregyéjszakába és Andersen valamely meséjébe illő kép, ahogyan *Kosztolányi* Dezső írja képpé a Gyermeket, aki a Bábúkkal játszik és beszélget, tehát Apukát is nagy, komoly, fekete-szakállas Gyermeknek látja, aki a fekete és sárga Bábúkkal játszik és beszélget velük:

A sakk — fekete-sárga társaság 1
Figyelve áll őrt a sok tarka báb!
Apám órákig bámul s nézi-nézi,
És visszabámul, nézi őt a sakk,
Szivarfüstben beszélget velük hosszan:
Mint egy komoly arab.

Az egykori Kis Gyermek, a Városi Ifjú, az álmos kis vidéki Városka utcáin ödöng, fájó délutánokon és benéz a régi Kávéházakba.

S járok tág termeken, némán felsajgó gyötrellemmel,
És sírok és csodálkozom,
Hogy az öreg dívány ma is oly kedves a szívünknek,
S a márvány asztalok, ahol régen halottak ültek:
Ügy állanak mint egykoron.

A költői alkotások mindig olyan érzéseket foglalnak Formába, melyeket mindenki érez, de megírni csak a Poéta tud. Ezek a sorok ilyenek. A Kávéház örök lírája ez: asztalok Márványaié, melyek hideg Sírkövek s azoké, akik egyszer csak utoljára állottak fel mellőlük, hogy soha többé vissza ne üljenek melléjük.

A Poéta a Ciklus végén leteszi Gyermekeit, a Kötetet az irodalmi Kávéház hideg márványasztalára, az Élmények e sírkövére. A Márványasztal túléli azokat, akik mellette ültek és túléli a szavakat, melyek mellőle röppentek el. És túléli az írásokat, melyek rajta születtek. Vagy talán ezek élnek túl az Asztalt és a Poétát is, aki a Verseket rajtuk írta? A Márványasztal ravatal, melyen írássá halkul el, Irodalomná fonnyad el és Betűben hal meg az Élet. A Kritikus e boncoló asztalon, az írássá halt Élményben csak azt nézi: mi abban irodalmi? Az Élményt nem látják a Kritikusok, mert az banális. A Kritikusok csak a Formát látják: mely örök. A Kritikusoknak igazuk van.

A Poéta így küldi útjára az írást:

*Menj, drága gyermek, édes kis fiam,
A te átad a végtelenbe viszi
De én előttem már a Semmi van:
A semmiség. Még egynéhány merész év,
Aztán a férfikor s a sárga vénség.
Menj, édesem s bocsáss meg a dalosnak,
Ki mostan a színpadra kényszerít!
Menj budapesti bús redukciókba
S némán takard fel szóló sebeid!
Menj a Newyorkba s kávéházi márvány
Ravatalán tanuljál újra halni...
Irigy szemek kereszttüze közé menj!
S hadd nézzék: benned mi az irodalmi!
Menj, menj, szegény ...*

A Kötet a kávéházi Asztalról elindult, az Élmény meghalt, a Szépség azonban máig él a halott Papiroson. A Kritikusok felválták a Kötetet és azt jelesnek találták. A Kötet a Poétát bevitte az Irodalomtörténetbe, de bevitte a Kávé-

házat is, az Asztalt is. Irodalmisága huszonöt év múlva tündöklőbb, mint akkor volt. Túléli a Márványasztalt, noha csak papirosból van.

1912-ben *Mágia* címmel gyűjtötte össze különös, varázslatos, titokzatos Verseit. Ezek olyanok, mint az Élet és az Álom, a Valóság és a Képzlet határain bolyongó Költő álmai, mint a megszállott, ördögös, önmagából kilépő, hasadténü Alvajáró, a keleti kávéházi Kendermégzgaevő: a *Bendsevő*, vagyis *Hasisévá* csodálatos Fantazmagorái. Vagyis olyanok, mint minden művészi alkotás, mely semmi más, mint a Vatesek: a Javások, a Ráolvasók, Sámánok, Regösök, a Bolondok, vagyis a Szépet hazudó Költők révületei. *Mágia*: Mágusok, Bűvölők, Ördögösök, vagyis Mesemondók ördögösségei, melyek költői Képpé bűvölik a Valóságot és elrévítik velük az ilyesmit kereső derék, illúziókergető Polgárokat és Polgárnékat. E Bűvölők a Keleten a *Meseházakban*, a Meddáh Hané-ban, majd az ezekből lett *Káhué-Hané-ban* ülnek és a Kávé révületében álmodnak el Meddáh-mesét. A Költészet a kávéházi bűvölő Meddáhok Mágiája. A Költőké, kiket a Kelet egynek tart a Mágusokkal, a Nyavalyatorósokkal, Szentekkel és Hasisevőkkel. Amiben a Keletnek tökéletesen igaza van, hiszen a Hasadténűség és a Költő Révülete azonosak. Az Alvajáró és a Költő között csak az a különbség, hogy az Alvajáró — akit a Kelet Ördögtől szállottnak, az európai Tudomány Neuroticus-nak nevez — nem tud különbséget tenni Révülete, álmában való kóborlása, Somnambulantiája és a Boulevard között, melyen a Hold fényében megrévülve révedezik, a Költő ellenben olyan „Somnambule“, aki félig éber, félig alvó állapotában betér a Nagykörút valamely irodalmi Kávéházába, ott Révületét egy hatalmas nagy findzsa Kávéval és egy fekete Szivarral ébrentartja, papírra veti és a Kiadónak eladja. Az előbbinek neve *Schizophrenia*, az utóbbinak neve *Költészet*. A Költő olyan tudatos Énhasadásos, aki epileptikus Derengőállapotait — ennek *Aura* a neve a Tudományban — alkotássá éli ki és tudja, hogy Aurája idején álmodta el azt, amit utólag leírt.

A Jósok, Sámánok és Regösök viszont ősidők óta fordulnak „fűhöz és fához“: csodálatos füvekhez, melyekből Bódulatokat adó Bájitalokat főznek maguknak és ezeknek bódulatában bódulnak bele a csodás Révületbe. A keleti kávéházi Mesemondó, a *Meddáh* a Kávé és a Dohány bódulatába révült

kávéházi Hallgatóságot bűvöli el a Mesével. A Költő önmagát ejti Sugallatba, önmagát Kávével és Szivarral ejti idegbeli Trance-ba, melyben Irodalmat révül ki magából, ezzel az Olvasót e Betűbe írott Révület sámános, regús, meddáhós Ütemeivel bűvöli meg.

Kosztolányi Dezső Grotoszok című Verse,³ egy a *Mágia* csodálatos Révületei között, valamint egy másik címnélküli „Entre-deux“ csodálatos, ragyogó Tehetséggel írja meg a Kávéház, a Kávé és a Dohány adta Révületet és ezzel együtt magát az alkotó Trance-ot: minden művészi Alkotás örök és egyetlen gyökerét.

Kosztolányi Dezső a *Grotoszok-ban* a Kávéház tükreinek fényét írja meg. A tükröző fények, illetőleg a „Varázstükör“, a Hipnózis ősi eszközei. A keleti Varázslók a vízzel töltött *Varázsló Golyó* és a *Varázstükör* fényével ejtik Révületbe a megvarázsoltaikat. A Laboratórium is Tükörrel ejti Révületbe a kísérleti nyulakat. A Kávéház tükrei azt a csalóka Révületet adják meg, amiről Eckhart von Sydow írta meg a Kávéház lelki hatásának gyökereit. A megsokszorozódott kávéházi fények és távlatok a Képzelt önsugallását, a Trance-ot váltják ki. Megírtuk, hogy a Kávéház adta Illúzió a költői Révület egyik gyökere. Az Irodalom részben ezért tette Műhelyévé a Kávéházat. Ezt *Kosztolányi* úgy írja a „Másik Én“ csodálatos képévé, hogy másik „Énjét“, az örök „Altér Ego“-t, a „*Doppelgänger*“-t, önnönmaga Bolygó Lelkét a Kávéház tükreiben látja meg. Edgar Allan Poe, Boncourt-Chamisso, E. Th. A. Hoffmann, Heine, Hans Heintz Ewers és Meyrinck hasonló képeinél megfogóbb, kifejezőbb, tehetségesebb, mert kávéházibb a fiatal *Kosztolányi Dezső* által írt Kép. A húsz év múlva megírt *Esti Kornél*, a „másik“ Én szakad el *Kosztolányi Dezsőtől* a kávéházi Tükrözés e lelki Délibábjának révülésében. A Poéta a kávéházi tükröben önmagát látja meg, magát, aki volt és magát, akivé írásaiban lesz valamikor: azonnal, mihelyt önmagából kilépett és írássá írta önmagát. Az, aki mindig az önmaga útőerén tartja a kezét és Irodalomná írja az Életét: önmagát nem éli, mert csak írásaiban él. Ez az Irodalmisággal megvert Ördöngösök rettentő Tragikuma, nem önmagukat élik, mert önmagukat írássá élik ki. Csak önmaguk Kép-

³ Mágia. Bpest, 1912.

zelete által írt Szerepeket élnek — kettőt, esetleg többet — önmagukat írják és játszódják meg: önírók és önszínészek, de igazi önmagukat elvesztik.

Wilde mondotta: „Élni több, mint írni!“ *Kosztolányi* Dezső az Irodalmi Kávéház tükrében azt a „Másik Én“-jét látja meg, aki tudatos Énjétől menekül, aki szeretne „procul a negotiis“ boldog pesti Fiatalember lenni és nem az agyába már tógát ott tollal megírni önmagát. A Városból, a Kávéházból való örök menekülés örök Lírája ez a Vers. Az Árnycék, amit a Poéta a Kávéház tükrében lát ez a menekülő Én. E Vers rousseau-i „önvallomás” arról a réges-régen megírt érzésről, hogy a Poéta nem él, mert Városban el, nem él, mert ír. A Poéta nem él, mert csak a Kávéházban él és ott csak ír. írásaiban él, de ez csak a Délibáb káprázatában zöldelő Pálmaliget — csodálatos kép a Kávéház apró Pálmáiról — a Kávéház álomlázában, révült látományban érzett Pálmaliget: „*ahol bú és hír nő*“.

A kávéházi Révületben ott ködük a Másik Én, aki „Boldog és Egyszerű” szeretne lenni, aki íme elszakadt a Boldogságtól, mert örökre arra van megátkozva, hogy önmagában vájkáljon és önmagát kelletve, cégérezve ki Irodalommal élje ki magát, noha szeretne öntudatlan lenni. A „Másik Én” menekül az „Első Éntől” és könnyezve int búcsút a Kávéház tükréből. A Kasszatündér, a szelíd szőke Kisasszony a Tükörből mint a halott *Nefretete*, mint az egyiptomi „Bebalzsamozott Királykisasszony” int az önmagából menekülő Árnycékköltő felé. Az igazi szőke Lány a szivarfüstön át szőke szelíd fejével ránéz az igazi Fiatalemberre. „Menekülés önmagunktól”: *Montesquieu* és *Rousseau* álma. Menekülés a Tudatosságból, az Irodalomból, a Városból, a Kávéházból. Menekülés az „Elvesztett Paradicsomba”, vissza a Gyermekségbe. íme a *Groteszk-ben* újra megjelenik a Kávéházból menekülő Poéta előtt a „Kis Gyermek”. Valóban: a *Groteszk* ott áll a *Kis Gyermek* és *Esti Kornél* között. Ebben is benne van a „Gyermek”: az Illúzió és *Esti Kornél*, a „Vesztett Illúzió”. Közöttük a Vers: a *Groteszk*, melyben az „Altér Ego” kilép a Kávéház tükréből és elmenekül a „kávéházi” *Kosztolányi* Dezsőtől.

Mindez nem a töröttlelkű Festő, *Gulácsy* Lajos csodálatos álomszövedéke önmagáról, akit egy Álomsziget, egy csodálatos keleti Sziget lakójának álmodott, akiről annyi csodá-

latos, törött Génuszt mutató dolgot beszélt el annál a kávéházi asztalnál, melynél a *Groteszk* született. Gulácsy Lajos 1912-ben már nem élt, mert csak bomlott agya „Másik Én“-jében élt. Nem ő lépett be a *Baross Kávéházba*, hanem bomlott önmagának „Másik Énje“ a „*Nakong-Xipan*“ csodálatos Álomországának „Másik Emberkéje“, akit a *Mágia* megjelenésének évében minden este odarajzolt a régi *Baross Kávéház* „Balszélfogója“¹¹ asztalára. Amit azonban *Gulácsy Lajos* önmagáról álmódott, az már a Téboly álma volt. *Gulácsy Lajos* 1912-ben már csak féltudattal festette csodás önálmaidat. *Kosztolányi Dezső* egészséges volt. A *Groteszk-ről* tudta, hogy Vers. A Költő olyan Álmodó, aki tudja, hogy álmodik. *Gulácsy Lajos* lelki élete mindörökre meghasadt, a Költő azonban csak a Vers megírása idejére lépett ki önmagából. *Kosztolányi Dezsőről* a régi kedves Asztal mellett tudtuk, hogy tehetséges, töretlen lelkű és Költő. *Gulácsy Lajosról* már tudtuk, hogy ragyogó tehetsége már letört, mert lelki élete már meghasadt. *Gulácsy* beteg álmokat rajzolt a *Balszélfogó* kobaltkék üvegasztalára. Irónja elsiklott az üvegen: az írón nem hagyott nyomot azon. Kísérteties volt nézni már ekkor *Gulácsy Lajost*, amint a síma, sötétkék üveglap felé hajolt és láthatatlan rajzokat rótt arra. Irónja nem hagyott nyomot az üvegen, mint ahogyan a „*Prágai Diák*“ és „*Peter Schlemih*“ árnyéka sem esett rá a hold-sütötte utcára. A Diák elvesztette az Árnyékát... A beteg *Gulácsy Lajos* is. *Kosztolányi Dezső* meglátta a saját maga Árnyékát és megírta, a Kávéház asztalára tett papirosra írta: Irodalomná írta és beleírta az Irodalomtörténetbe. Megírta kávéházi élete Árnyékának, *Esti Kornél-nak*. tükörbeli szemlélődéseit is: élete fordított „*Groteszk*“-jét. Az első „*Groteszk*“¹¹ -et 1912-ben írta, a *Dante* ütemeire emlékeztető sorokban .Így látta a Költő az Árnyékokat az *Inferno* éjszakájában. *Kosztolányi Dezső* viszont ezt írja:

*Mentem a Kávéház tükrös éjjelében,
Százezer tükör közt s hirtelen megálltam,
Hirtelen megálltam s ingadozva, félve
A tükrös zavarban észrevettem Árnyam.
És egyszerre furcsán ferdült légbe minden
Egy pár lámpa lengett kancsal, gyenge színben:
S én már messze voltam, jaj de messze voltam . . .*

*Jaj de messze voltam, messze életemtől,
Pálmaligetemtől, ahol bú és hír nő.
S messze, mint az álom, a ködön keresztül,
Oly magasan trónolt a kévéig kaszirnő,
Mint Egyiptom álma, holt hercegekisasszony
A színes palackok csillag koszorúján:
Úgy bámulta búsan búcsúkönyves arcom,
Altatgatva búját a szelidhajú lány.*

A Poéta a Kávéházból kirévül a sötét Utcára és ott mint *Peter Schlemihl* Árnýéka, mint önmaga Árnýéka, mint önmaga Gondolata bolyong. Az önmagát önmagából kiléptető Révületben a Valóságot is már csak Képnek látja. A Valóság és a Révület, az Utca és a Kávéház égj befolyik és eggyé lesz a mindent egybefogó Költői Látásban, az Utca is Kávéház és a Hold is kávéházi Lámpás: „*a menny ívén is lámpa égett, nem Hold s bolyongtam, üzve, mint bujdosó Királyfi*“. Az Utcán nem kóborgó, züllött éjszakázok botorkáltak, hanem lengő, kísérteties Koboldok. Minden álomszerű volt és a Poéta előtt jelent önmaga Múltja, egykori gyermeki Énje. A Nagyváros éjszakájában az Otthon képe jelent meg: „*Míg eszembe tévedt egy-egy régi álom s integetve jött egy régi-régi gyermek, láttam az anyám is, messze haloványan s láttam a vén kertet*“. A Poétát teljesen hatalmába kerítette a Révület, a Trance: „*a bús Éjszakának fekete vizében, hullámos vizében csendesen fürödtem*“.

A Mágia másik Verse, a címtelen Caprice a Kávé és a Dohány hatásának csodálatosan megfogó irodalmi lecsapódása. A „*Fürge Részség*“, melyben a Költő, mint friss szellemű komoly Arabs dőzsöl Kávén és Dohányon, mi más, mint az *Es Sehodet Dervis Tekke* éjszakái kolostori Virrasztóinak, a Káhwétól éber Sejkeknek szellemi frissége? Ezt a Kávérészséget írja meg *Abu Bekr el Hesar Fen* Effendi és az ő nyomán Luigi Ferdinando *Marsigli* gróf 1685-ben, ezt írja meg *Limojon de Saint-Didier* és a két Abbé, *Massieu* és *Delisle*. Mindezek ezt azonban nem magyarul írták meg. *Kosztolányi* Dezső magyarul írta meg a Kávé és a Dohány eme Révületét, a Képzélet szárnyalását, a Verset, melyet az Életen túlról hall a *Boisson intellectuel*, a *Breuvage noir*, az *Értelmesek Itala*, a *Fekete Abrak*: a Kávé jótévő Mérge nyomán. Magyar Ópiumalom ez, *Songes d'Opium*, amit *Aiglon*, *Sassy* Attila, a festő is meg-

rajzolt 1906-ban kiadott Kötetében. *Kosztolányi* Dezsőnek e Versén azonban nem *Verlaine* és nem *Baudelaire* Hasisálmai szólalnak meg, hanem a Képzelet magyar Táltoslovának szárnyaló suhanása. Amit itt megír, az az „Eksztázis“, az önmagából való „Kilépés“. Szentek, örültek, Italosok, Költők Extasis-a. Valóban a *Coffein* és a *Nicotin* mámorának leírása ez, a „*Trimethyloxipurin*“, a Kávé mámorára Verssé csapódva. Nyomán azonban Verssorok szólalnak meg: „*dalok suhannak át a másvilágból!*“. A Könyvespolc repül, mint a „Bagdadi Tolvaj“ szőnyege az Ezeregyéjszakában. Nem meddő, semmibe lengő *Songes du Café* és *Réves du Tabac* ez, hanem a versmondó Regüs révülete. Újkori Regüsé, aki nem a Lókanca tejéből erjesztett ázsiai „Lúser“-be, a Kumiszba kevert Komolló-lé bódulatában mond magyar Regüt, mint valamely néhai való magyar Sámán-regüs Vajrázsos a néhai való *Divék Úrnak*, a Kosztolánvölgyi Divékfiak ösének. A *Divékfi* már kávéházi Regümondó, vagyis Meddáh a pesti Körúton, Kávén és Dohányon dúskál, mint önmaga gondolatainak Regümondója és önmaga önmagából kilépett Bolyongó Lelke, a tétlen téreken, időtlen időkön, úttalan utakon, réttelen réteken örökké-örökkön Táltoslován kocogó Csudafiú, Táltosfiú, Váltott Gyerök. Vagyis: Poéta, aki a Kávé és Dohány keleti kábulatában útra indul élete sivó Pusztája fölött Kávésfindzsája és Szivarja mellől, írván erről alábbi csodálatraméltó pesti magyar Kávésregüt:

*Fejembe szállott a fekete mérég,
Szememben fürge részegség pihen,
Kávén, dohányon dözsolók s henyélek
Mint a komoly, vidám keletiek.
A földi álmok lassan elsuhannak
Búcsúzva integet felém a fény:
Megyek: vonatja lettem önmagomnak
S lázult erem csak azt kopogja: „Én I“
Szegény szobám ijesztően kitágul,
Dalok suhannak át a másvilágból:
A gyertya bordó Napként néz reám,
Indul a könyvtár, mint egy büszke gálya,
A padló: életemnek Szaharája
És egy pohár víz: a nagy Óceán!*

*

Kosztolányi Dezső ott szerepel a Kávé és a Kávéház krónikáiról között is.⁴ 1935-ben *Mikes* Kelemenről írt „írói arckép“-et. *Kosztolányi* Dezső Poéta —a Kávé és a Kávéház magyar Poétája — ő tehát Képet ír irodalmi öséről, *Mikes* Kelemenről, a Szépíróról, aki a magyar Széplitteratúrában, „Leveledben elsőnek írta le a *Kávéház* szót. Ez volt *Kosztolányi* Dezső egyik legutolsó írása.

*

„*Bologna*“⁵ című, 1935-ben megjelent versében az olasz Himnusz, a „*Giovinezza! Giovinezza!*“ ütemein a Dél és a Fiatalság hangjai csengenek.⁶ Azt a csodálatos, különös, az Életen túlról, álomszerűen a félvalóságba révülő hangulatot írja meg, amit az Utazó mindig érez, amikor idegen Városban, idegen emberek idegen Életébe: idegen Kávéházaiba ül be. Itt idegenek élnek életüket és bár látnak bennünket, árnyék vagyunk a számukra és ők is árnyékok a mi számunkra. „Az Idegen Ember az Idegen Városban“ régi téma. *Kosztolányi* ezt új hangon írja meg, a maga hangján. Az idegen Város idegen Kávéházaiból hiányzik az Élmény. Saját életünk emlékei nem kötnek az idegen Kávéházhoz, melyet hidegen és józanul, személyi kapcsolat nélkül látunk. Idegen életek élnek körülöttünk, melyeket ezért színjátéknak látunk. Idegenek között álarcosbálban vagyunk, álarc van rajtunk. Senkit sem ismerünk és senki sem ismer bennünket. Mint áruhás *Hárun-al-Rasid* járkálunk egy idegen Bagdad utcáin. A Valóságot valóságnak látni különös dolog, mert azt szoktuk meg, hogy mindent önmagunkon keresztül lássunk. Városok — melyekben egykor éltünk — elmúlt idők után viszontlátva idegenek már a számunkra. Egykori Kávéházaink viszontlátása is idegenséget vált ki belőlünk, mert élményeink emléke régen elköltözött azokból. Az idegenben semmit sem láthatunk magunk élményein át. Legfeljebb annyiban ismerős, mint egy visszatérő álom, az idegen Kávéház: józan, személytelen Valóság a számunkra. Ha belevetjük is magunkat az idegen életek e piacának forgatagába: csak szerepet játszunk, mely kiejtet önmagunkból. Stilizáltan látjuk önmagunkat az Idegen Kávé-

⁴ *Mikes* Kelemen. írói arckép. Pesti Hírlap. Vasárnap. 1935 márc. 31.

⁵ Ünnepe. 1935. 4. sz.

házban: azt látjuk, hogy Valaki ül ott. Saját Kávéházainkhoz mindannak az Élménynek emléke köt, melyet ott, azok között a falak között éltünk meg. Ilyen Kávéházakban a rég halott barátok is velünk vannak: akkor sem vagyunk magunkban, ha magunkban vagyunk is. Az idegen Város idegen Kávéházai-ban nincsenek önmagunkhoz való kötődéseink: tehát álomszerűen idegenek vagyunk önmagunk számára is, mert magunkat is személytelenül látjuk. Mivel pedig a Kávéház az egyetlen hely, ahol az Idegen Városban elvegyülhetünk az idegenek között: az idegen Kávéházban érezzük a legjobban az idegenséget. *Kosztolányi* Dezső e képében azt írja meg, ami minden régi Utazási Regényben benne van: a Városba betérő Utasember szemlélődését írja meg. Míg azonban az Ütleíró az idegen embereket szemléli, a Poéta líraisága önönmagát szemléli és önmagát írja le. Mint a „Köldöknéző Buddha“ a saját maga Köldökét: mint *Narcyssus* a saját maga képét a tó tükreben. Mint az öregedő „*Dorian Gray*“ a maga fiatal arcát fiatalkori képmásán. A Poéta az idegen bolognai Cafében a maga fiatal Énjét találta meg a fiatal Idegenek között, akik a Fiatalság Dalát, a „Giovinezzal“-t dalolták. *Esti Kornél* megtalálta *Desiré-V? Desiré* a „Kisgyermeket“? Az Ifjak Kávéházában? Igen.

A „Bologna elmondja, hogy a Poéta Rómából érkezett meg oda egy éjszakán. Az éjszaka rekkenő meleg volt. „*Túrhetlen vágy fogott el, hogy szaladjak, kóboroljak, megfürödjek, elmerüljek, elterüljek az idegen életekben.*“ Az olasz Éjszakában mindenütt kávéházi fények hívogatták „*a városban, boltívek között... a titkos találkozóra*“ idegen emberekkel, akik közé el akart vegyülni. Az itáliai Éjszakában mintha a Fiatalság emlékei rohanták volna meg. „*Mindenünnen fény kiáltott, fény sikoltott rám az úton, mint egy emlék, mint a múltból, fény kiáltott, hogy megállják, fény kiáltott, hogy maradjak. Nem tudott az éj aludni, annyi fény volt, annyi ember, annyi lány és annyi ifjú, ismeretlen ismerősök, sápadt és komoly diákok sűrű-nagy latin hajakkal. És az éj kávészagú volt, jégsszagú volt, mert a tündér apró boltocskákba' sorra forrt a kávé, bugyborékolat s a pohárba tejszínüen csorranat a darált jegekre a kókuszdió nedűje. Folyt az élet, mint a színház s én leültem itt középük. Nem mint néző: mint a színész: az arcomra rászorítva útiálarcom keményen.*“

*Mintha mindig köztük élnék:
Titkaik, emlékeik közt,
És mímeltem a beszédük:
Caffé nero, Signorinal
Élet, élet, drága játék!
Acqua fresca, con ghiaccio!
Játék, játék, drága élet!*

A Kávéházban a „Giovinezza!“, az Ifjúság, a Fiatallátalia: „La Giovane Italia“ dala zengett. Fiatalság, Ifjúság! Gioventu, Giovinezza! Hol van, hol van? Óh Kisasszony, Signorina, Signorina, hova tűnt a Fiatalság?

*És sóhajtottam magamban,
régi szívemhez: „Gioventü!
Giovinezza, Giovinezza!
dov'è, dov'è Signorina?“
így dobáltam el, mi pénz volt
a zsebemben, az ezüstöt,
így dobáltam el, mi szó volt
a szájamban, a fejemben.
Hajnalig csak üldögéltem,
elfeledtem, hol születtem,
eltemettem azt, ki voltam
s játszottam: hogy én is élek.*

*

A huszonötéves *Kosztolányi* Dezső tegnap lépett be a *Newyork Kávéház* régi kovácsoltréz-ajtáján. Hóna alatt egy csomó kis sárgásbarna füzetet tartott. Siető fiatal lépteivel elhaladt a csevegő, csörgő kis kávéházi Kút előtt. Keskeny nyak-kendőjének hanyag csokra meglebbent, gyűrött angol vászon-süvegével köszöntötte az öreg Poétát, *Kiss Józsefet*, aki ott ült a Karzatra felvezető lépcső lábánál levő asztalkája mellett, a csavart, újbarokkos rézoszlop tövéén. Az Oszlop csavaros vonalaival a Magasba, a Karzat felé, a *Parnassus* magasába fúrta fel magát. A Lépcső a Karzatra vezetett. A Karzat alján a Múlt, az öreg *Szerkesztő*, az öreg *Kiss József*, a Karzaton fent a szigorú, paposarcú *Osvát Ernő* ült. A fiatal *Szerkesztő*. *Kosztolányi* Dezső rálépett a Lépcsőre. „*Vidit Jacob scalam et milites peram-*

bulantes superne“ — mondja a Zsoltár: „*És látá Jákob álmában a Lajtorját és azon fel s alá sétáló Katonákat látott.*“ Látta Kosztolányi Dezső a Lépcsőt és azon fel s alá járkáló ifjú Harcosokat látott, akik mind a pesti kávéházi Parnassus Hegyét, a pesti Montparnasse-ot ostromolták: a Sikert ostromolták. Mikor a Kisgyermeket írta Kosztolányi Dezső, akkor már a Siker felé hágott az irodalmi ostromhágcsón. Valóban: Ostromlajtorja volt e Lépcső, melyen az Irodalom elszánt, tehetségükben bízó fiatal *Picaro-i* hágtak fel a Karzatra. A Siker Lépcsője volt ez a Lépcső. A *La Vida del Lazarillo de Tormes*, a legrégebbi európai Sikerregény ír a Siker ostromhágcsójáról, melyen a Sikerbe berohanóknak rendületlen magabízotokban kell fellépniök. Valóban ostromos *Escalade*, rohamlétrán való felhágás volt 1910-ben: rohammal venni be a Karzatot. *La Scala dei Giganti* volt e Lépcső, az „Óriások Lépcsője“. Nem a velencei *Palazzo Dacaié* udvarán, hanem a *Neivyork Kávéházban* az Ifjú Óriásoké. Mindenesetre a *Dicsőség Lépcsője* volt. *Grand Escalier d'Honneur*.

Kosztolányi Dezső felszaladt a Lépcsőn és Osvát Ernő asztalára letette füzetét: a *Kis gyermek panaszait*. Elindult, felment a Lépcsőn, ezzel a Kötettel indult és úgy anezzel azonnal beérkezett. Mindez tegnap volt. Ezért volt ma olyan furcsa, meglepő és különös a „Hír“, az „Újság“, hogy Kosztolányi Dezső ma lett ötvenéves. *Karinthy* Frigyes ma, 1935 április elsején írt a *Nyugat-ban* „Az ötvenéves Kosztolányi Dezső“ címmel a *Kis Gyermekek-ről*, a *Kávéházról* és *Kosztolányi Dezsőről*. Furcsa valóságontúli, életentúli Tótágas ez, amit *Karinthy* Frigyes csak tréfául írt „Április Elsején“? Nem az, hiszen a *Nyugat* néhány oldallal odébb *Füst* Milán ünnepi beszédét közli: a *Neivyork Kávéház* Márvány termében aznap leplezték le Osvát Ernő emlékképmását.

Karinthy Frigyes *Kosztolányi* Dezsőről azt a furcsaságot írja, hogy *Desiré* ma ötvenéves.⁶ Azt írja az ötvenéves *Kosztolányi* Dezsőről, hogy ez a huszonötéves *Kosztolányi* Dezsőnek, az „örök Kis gyermeknek“ utóda és hogy összes írásai a „Kis gyermek panaszainak“ utódai. Ezután elmondja, hogyan találkozott önmagával, a huszonötévvvel ezelőtti *Desiré*-vel és *Esti Kornéllal* a *Newyork Kávéházban*.

⁶ *Nyugat*. 1935 ápr. 1.

„Test és lélekből valók vagyunk, nincs okunk félni a haláltól“, ismétli komoran a Fiatalember, akivel egy pillanatra megint találkozom, ezúttal a huszonötéves Kosztolányi társaságában. Ott ülnek a Newyork terraszán. Esti Kornél — mert ő az — most megjelent verskötetét dedikálja valakinek, szemben ülök vele, egy másik példányt lapozgatok. Tovább ír, én lapozgatok.“

Ezután a Fiatalságról ír *Karinthy*. „*Furcsa, hogy a f i a t a l* jelzővel úgy tüntet ki bennünket az élet, mint egy hercegi vagy grófi koronával. *Furcsa, hogy ezt a kitüntetést, ezt a díszítő jelzőt az élet, ez a művésztelen, rideg csöcselék egyszerre csak elveszi tőlünk, anélkül, hogy észrevettük volna. Nem baj, Kosztolányi Dezső nem öt éves és nem ötven éves és nem ezer éves, hanem örökké fiatal, mint a Művészet és a Tehetség.*“

*

A *Bús Férfi Panaszai*-ban újra megénekelte a Kávéházakat, melyek indulása helyei voltak, melyeket fiatalon is megénekelte. Újja dalolt a Kávéről, mely mindvégig Narkózisa volt. A Vándorló mindig bejárja a Várost, mielőtt annak utolsó Búcsút intve, kilépne Kapuján. Mégegyszer megénekelte *Az Üllői-uti Fák-at*, a *Balszélfogó-t* és a *Karzat-ot*. Az örökre eltűnt Kávéházi őszi délutánt, melyet egykor, régen az *őszi Koncert-ben* énekelt meg és a tavaszi *Kávéházi Hajnal-t*. A *Bús Férfi* újra látta önmagát, amint elmúlt fiatal Barátokkal lép ki a Kávéházból a Hajnalba. Akkor, amikor egy Új Utópia akarta rátenni markát az Egyéniségre, újra megírta ifjúkori Versét az Egyéniségről: „*Kávén s dohányon henyélek én, a nevem Érem, melynek peremén ott a nevem: Én /“* Kárpáti Aurél megírta róla, hogy „*a Halál Költője volt*“.⁷ Márai Sándor is megírta róla, hogy „*A halálfélelem költője volt: az élet bűvöletében énekelt!*“

A Kávé, a csodálatos Fekete Ital, a *Breuvage Noir* — holtáig itala volt. Budai Háza Kiskertjében — *Versegly* Ferenc és *Virág* Benedek budai Elefántcsonttornya és *Voltaire* Kávéivó bölcs Sejkje Kiskertje párjában — kávéházi módon, tálcán, talpas pohárban szolgáltatva fel magának és vendégbarátjainak a Kávét. A Kávé is a Halált juttatta eszébe. A Halál kiről a *Kisgyermek* így írt az Ifjúság idején: „*ő a fogó és jaj, jaj, jaj nekünk, tépázza gallérunk s míg ijedve forgunk, vad kaca-*

⁷ Kárpáti Aurél: Az elnémult költő. Pesti Napló, 1936. nov. 4. — Márai Sándor: Kosztolányi Dezső meghalt, Újság, 1936. nov. 4.

gás közt betöri az orrunk“. A *Bús Férfi* is a Halált idézte: „*A pohár eltörik... a gyertya fogyva fogy s lassúbb a vér. A lámpa lezuhan s a szív megáll*“, a Költő lelke pedig „*oly bús és üres, mint éjjel a tükör*“.

Legutoljára 1935 Húsvétja hetében fogtam vele kezét, a *Philadelphia* Kávéházban, amikor átadta nekem azt az ifjúkori arcképét, melyet bemutatunk. Már halálos beteg volt, amikor 1936 februárjában e Tanulmány első kötetének legelső példányát *Mészáros Győző* Kávéselnökmester elküldötte hozzá. Egyik legutolsó írása *Zágoni Mikes Kelemen*ről szólt, a magyar íróról, aki 1738-ban elsőnek írta le magyarul a Kávéház nevét.

Halálára *Kárpáti Aurél*, az Ifjúság kávéházi osztályosa a régi Balszélfogóban, ezt írta: „*Nekem, a kortársnak az ifjúkori pajtásnak, aki még az ő szájából hallottam dúdolni az Ü 11 ő úti Fák könnyű ütemeit s a délelőtti Kávéház hideg, szivarfüstös levegőjében elsőnek figyeltem meg az ő gyermekesen raccsoló, felejtethetlen hangján megcsendülő A v e l-ra a reggeli Kávé játékos rimét — mondom, a hajdani barátnak is úgy kell most már felnézniem rá, mint bronzba kívánckozó emlékre. A halál magas talapzattá tömörül alatta, hogy időtlen távolságba emelje az élők fölé*“.

Az Ifjak a Lakoma végén, mindig felállanak az Ifjúság kávéházi Asztalaitól. Felhörpintik a „Végén“ kire-kire, mindenkire váró Fekete Levest, a Kávét „*s életüknek mondnak Avé-t*“. Az egykori *Balszélfogó* egykori Ifjúsasztalától azóta, hogy ott együtt ültünk, óh, sokan állottak fel, azok, akik soha nem tértek oda vissza többé. Elsőnek ment el *Dubraviczai Sztrakoniczky Károly*, a műtörténész. Fürtös szőke homlokát orosz golyó találta *Vereczke* alatt. Azután *Kosztolányi Dezső* unokaöccse, *Csáth Géza*, a Poéta, a *Janika* írója állott fel. Utána ment el a legtehetségesebb fiatal Építőmester, *Zrumetzky Dezső*. *Barcelonában* halt meg a Drámaíró, *Kökösi Orbók Loránd*. Megtért „*Na-Kong-Xi-Pang*“ csodálatos álmaiba *Frá Filippo Lippi*, *Benozzo Gozzoli* és *Luini* álmainak álmodója, *Gulácsi Gulácsy Lajos* a Festő. Megtért dunántúli litterátus őseihez *Fajsi Anyos István*, a Filozófus. Elment *Fajkürthi* és *Szemerei Szemere Gyuri* Bátyánk. Elment a felejtethetlen *Cyrano*, *Lear* és *Hamlet*: *Atkári* és *Gyöngyösi Pethes László*. Elment a régi magyar Asztalosművesség két céhbéli Ifjűmestere, *Makkfalvai* és *Uzapaniti Dósa* *Lukács* és *Fejér-*

kuthy Bálint. Elment Horgosi *Kárász* Ferenc. Elment a magyar Lengyelregényesség álmodója, aki históriás nevével, nagybátyja!, *Nyáry* Pál Alispán és *Nyáry* Albert báró emlékezetével, magyar iüstökével és dókájával a régi magyar Jurátusság, Táblabíróság és Diákság veretét adta meg ennek az Asztalnak, Nyáregyházai báró *Nyáry* Albert.

Most Kornalehotai és Nemeskosztolányi *Kosztolányi* Dezső mondott búcsút a régen halott Kávéházi Asztalnak. Most mindaz a Kép, melyet bárki is az „Elmúlt Ifjúság“ elmúlt Kávéházi Asztaláról írt *Murger*, *Degré* Alajos, *Ágai* Adolf, *Rákosi* Jenő és *Herczeg* Ferenc óta: most mindez Valósággá válik. Az egykori Márványasztal már régen csak mint Emlék élt. Most már csakugyan Sírkő. „*Mert sohasem azt énekeljük meg, ami van, hanem azt, ami nincs már. Ami volt, ami fáj, ami hiányzik*“. Ezt ő írta meg a *Költő* és a *Fülemilé*-ben. A Márványasztal, melyet oly sokszor írt meg, valóban Irodalomtörténétté lett. Általa és azzal, hogy megírta és hogy örökre felállott az Asztal mellől. Megénekelte a *Kávéházi Lámpást*, a „*Kávéház örök Vestaoltára lángját*“, mely hivogatóan lobog az Éjszakába. „*A Gyertya fogyva fogy, a Pohár eltörik, a Lámpa lezuhan*“. *Kárpáti* Aurél írta meg: „*ő maga volt ez a csodálatos Lámpás. S most, hogy csakugyan kihült és ellobbant: riadt döbbenéssel nézzük hült cserepeit. Ám mindaz, amit fényével beszórt, nem borul homályba többé. A Halál Költője volt. Az Élet mögött, a Kezdet öröme alján mindig ott látta a vég fogvacogató riadalmát*“.

Vándorlónak és Vendégnek érezte magát mindig. Ragyogó szeme a Halál csodájának örök Révületében leste az Élet szépségeinek tűnő csillámaid. Az Életben úgy járt-kelt, mint Vendég a Kávéházban, aki Findsája fenekére révül, fizet és elmegy. Legmélyebb és legmegrendítőbb? emberi vallomása az, melyben egyszer, egyetlen egyszer tárta ki az Ég felé segítséget kérő karját:

„*Úgy érzem én, barátom, hogy a porban
hol lelkek és göröngyök közt botoltam,
mégis csak egy, nagy, ismeretlen Úrnak
vendége voltam!*“

Ezeréves honfoglaló Nemzetsége, a *Divék* *Nemzetség* törzsének legragyogóbb virágzású hajtása volt, örök Romantikus

szabad és független lélekbéli Úr, mint kuruckori és szabadságharckori Ősei. Három utolsó éve borzalmas szenvedés volt. A retentő, ismeretlen Kórság ölte meg, az, mely legigazibb magyar szellemtörténeti elődjét, a 18. századvég magyar Szabadságszellemének világító Lámpását, a *Kosztolányvölgy* fenyői tövén született Szlavniczai és Lukai *Sándor* Istvánt, a legkeletibb és legnyugatibb magyar Litterátust ölte meg.

A Korszak holt meg vele. Egykor azt fogják róla írni, hogy a *Nagy Nemzedék* holt meg vele. Az, mely az új, fiatal Magyar Irodalom egykori Litterátus Kávéházaiból indult el 1905-ben. Halott Barát, Te, aki soha egy Közhelyet le nem írtál, óh, bocsássad meg most a Közhelyet: nem haltál meg! Addig fogsz élni, amíg a magyar Szó, melynek Te voltál a Nagymestere.

Tábori Kornál gyűjteménye.

» A Szegény Kis Gyermek a Márványasztalon. 1916.

Karinthy Frigyes ceruzarajza, a *Balaton Kávéház* »*Pesti Napló Asztala** márványán. A rajzot papirosra *Tábori Kornél* kérésére rajzolta át *Karinthy* Frigyes. *Kosztolányi* Dezső «Glóriául» sajátkezűleg írta nevét a saját karikatúrája feje köré.

Kávé és Kávéház a magyar Rangsorvitató Költészetben.

A Rangsorvitató Költészet keleti eredetű. — Allegóriák. — Kávé és Bor Disputája. — Illuminatizmus, Romanticizmus és Politika a magyar Kávésdisputa Költészetében. — Nagy János: „Ersényházy Pál és Gyomordy Kis-Asszony“. 1792. — „Szerelem Dal a' Kávés Fíndskhoz“. 1829. — A Néger mint kávésvonatkozású európai Szabadságjelkép.

A Rangsorvitató Költészetet a vitázó hajlandóságú Müzlim Kelet teremtette meg arabs, török, perzsa és zsidó jelenségeiben, mint a teológiai Disputa, főleg a müzlim Orthodoxia és Neológja eleinte tisztára *hitbéli*, majd elvont *morális*, később tisztára *lírai* Formáit. Az arabs és zsidó „Világosság Házában és az Imádság Házaiban, a *Mekteb-i-Irfán-őkban* és a *Besz-ha-Midrás-okban* a Vének Széke és a Sejkek Divánja előtt folyó szóbeli Disputának választott Tornabírája volt, aki döntött, mint Döntőbíró a Vitában a két Vitázó fölött. A Disputát a lovagi Tornával és a belőlük lett Rangsorvitató Költészettel együtt a Keresztes Hadak idején átvette Nyugateurópa is. A párisi *Nőire Dame* előtti Piacon ott folyik a középkori Lovagok, a Baccalareusok és a Poéták kopjás, tudós és lírás Rangsorvitája.

A keleti Rangsorvitató Költészetben a perzsa Párosvers, a *Bubbáj* formájában, váltakozó Strófákban mindig két allegóriás Figura vitatja a Rangot. *Igazság* és *Hamisság*, *Fürtösfej* és *Tarfej*, *Lovag* és *Költő*, majd *Hasis* és *Bor*, *Afiom* és *Kávé*, *Bor* és *Víz*, *Kávé* és *Dohány* vitáznak, rendszeren húsz Rubbájban. A huszonegyedikben a Tornabíró, a *Költő* dönt. Innen származik az „*A Költő Itélőszéke*^{li}” szólás.

Magyarországon az arabs műveltségű Török hagyja itt a Rangsorvitát és a Reformatio fejlesztí ki azt. Itt is eleinte

teológiai, majd morális, a végén lírás lesz a Rangsorvitató Költészet. A 18. században nálunk is megjelenik a *Bor és a Kávé*, a *Kávé*, a *Ser* és a *Víz* Rangsorvitató Költészete. A 17—18. századi *A Copaszsagnak Dicziereii* és a jezsuita Iskoladrámák *Moralitás-ai* után a boros *Szalmásbutykos*, a *Csikóbőrös Kulacs*, a *Vizeskorsó*, a *Seresbokály* és a *Kávésibrik* Rangsorvitató Költészete következik el. Mindez mint a boros „Régi Magyar Módi“ és a „Kávés Bécsi Újmódi“ nemzeti tartalmú Kávésdisputája jelentkezik, a Vitába a 18. század végétől kezdve beleszólogat a korai magyar Homoeopathia Kávéellenes „rousseau-i Természetessége“ is, de a Népbarátosság demokratikus és egyben bordícsérő, városellenes, Kávéellenes és Kávéházellenes Falubarátossága is. A Disputa átcsap a Romanticizmus városbarát Urbanitása és falubarát Ruralitása terére is, vagyis a Kávédisputába belekeveredik a Politika és a Társadalom sok korszerű Problémája is. Ma például *Sértő* Kálmán, a „Parasztköltő“ ír a Kávéházban Kávéházellenes Bordícséretet.

*

A Kávéről szóló régi *Rangsorvitató Költészet* érdekes, 18. századvégi magyaros jelensége az a kétszáz és egynéhány soros, itt-ott egy kicsit zökkenő ritmusú és imitt-amott némileg süket rimű „*Csúfos a Kávéra és Nádmézre*“, melyet Főtisztelendő „*Nagy János szanyi Plébános és Tekintetes Nemes Soprony Vármegye' Tábla Birája, 1792-dik Esztendőben, Április' elein*“ szerzett és „*Ersényházy Pál és Gyomordy Kis-Asszony, az-az a' Kávénak és Nád-Mézznek Drágasága.*¹ *Írta a' Nyájás Musa szerzője*“ címmel a *Bécsi Magyar Hirmondó-ban* jelentetett meg. A zamatos, néhol szókimondóan vaskos Versezet két allegóriás személyt, az amerikai francia gyarmati Kávé és a Nádméz-

¹ Magyar Hirmondó. Bécs, 1792. II. Szakasz. Júl. 24. 128. o. „Toldalék“. — Nagy János, a Theologia Tudora, szül. 1732. Nagyváradon. Jezsuita Páter, a Rend eltörlése után (1773) világi pap, a győrmegyei Szany plébánosa, 1803-ban halt meg 71 éves korában. A magyar Nemzeti Eszme nagy rajongója, holtáig zsinóros, magyaros papi köntösben járt. Kíméletlen, sokszor durva gúnnyal szidja az Idegen Módit. Sok magyar és latin alkalmi Ódát írt, állandó munkatársa volt a *Magyar Hirmondó-nak*. (1792. I. 374. Háláadó Versek a' Füredi Vizi Nimfáról. U. o. 413. és 496. o. — A Marczal folyó lecsapoló árkáról.) Legnevezetesebb munkája a *Nyájás Mú'sa*. Győr. 1790.

cukor drágulása miatt keserves állapotra jutó *Erszény* és a Kávé után sopánkodó-alétozó *Gyomor* alakjait szólaltatja meg az ősrégi, keleti eredetű *Rangsorvitató Versezetek* módján. Az *Erszény* régi vágású, fukar Nemesúr, a *Gyomor* kávébarát Módi-dáma, rigolyás Aggleány. A régi Rangsorvita ősi szabványa szerint szállanak perbe, mint az arabs és zsidó Disputa, vagy valami teológiai Vita, avagy Doctori Rigorosum résztvevői — vagy akár mint a 17. századi angol és francia Vérpadokon a Delinquens és a Rakó — egymás fejéhez vagdalják vaskos Argumentomjaikat. A Vita nem zárul le, de a józan, fukar *Erszény* takarékosagra és a régi módijú Fölöstökömön való élésre szólítja fel a finnyás-ínyes *Gyomrotska* Kisasszonyt. A Versezet, illetőleg a Poéta elmondja, hogy a Kávéarus Boltos-kereskedőtől levelet kapott, melyben az sopánkodva közli vele: kitört a Kávé- és Méznádültetvényes Szerecsenyek ribilliója az ámérikai *Szent Domonkos* Szigetjén. A Nádmézfabrikák már a rebelláló szerecseny népség kezén vannak, megdrágult a Kávé, a Boltos gyászos fekete papirosba csavarja a Cukor-süveget, nem a régi szép kék papirosba és levelére is fekete viaszba nyomott gyászos pecsétet ütött. Mi lesz a világgal Kávé és a beleváló Nádméz nélkül I — kérdi Főtisztelendő Uram, — hiszen odafajult már az a fránya kávé-cukros Náj-módi, hogy minden kocsislegény és inas Kávéházba jár, Kávén él a Dáma is, a Szobalánya is, de meg törpe ölbéli ebecskeje is I Megindul a Disputa. *Erszényházy* Uram megrózza a hívságos nyalánságokba feledkezett Módivilágot, mely tenger vér és pénz révén jutott tengerentúli Kávéjához és Nádmézéhez, mert hűtlen lett atyái szilvapálinkás és kalbászos Fölöstököméhez. A Kisasszony azzal érvel, hogy egész nap nyavalyás lesz, ha reggel nem ihat ja meg Kávécskáját! Ugyan mit szólnak a fain Dámák, ha őket a reggeli Vizitán nem traktálhatja Kávéval! Mi lesz a sok fényes cifra Kávéspalotával és a szegény Kávésárendánsokkal? Igyanak szilvapályinkát! — mordul fel *Erszényházy* Uram, — ozsonnázzanak a módis Dámák kömény-maggal hintett aszúszilvát, fölöstökömözzenek reggelire mézes, borsos bort! Lám, Bécsben is befellegzett már annak a híres Kávénak, a Kávés abrosznak és ibriknek, meg findsának! Cseréptányérről szalonnát és sonkát eszik már a bécsi Német Sógor is a Kávéházban! Hagyja a Kisasszony a Kávét, hiszen csúfos Kecskemogyoró az, nem embernek való! A vérét sem

fogja hevíteni: nem szorul a Barbélytilógus Mester érvágó láncsétájára és a Fördösbarbély köpölyöző szánkójára 1

Főtisztelendő Uram 1792-ben bizonyosan olvasta *Gvadányi* József gróf „Nótárius“-a Kávéellenes magyar dörgedelmeit. Sándorversei legalább is ezt sejtetik. Míg azonban *Gvadányi* erősen dicséri a Régimódit és annak magyariságát, ugyanakkor korholja a Náj módi idegenségét, frántzúz, ánglus voltát: addig a jelen Versezetben csak nevében nem nevezett magyar nemzeti tartalom van, csak a „Módi“-t, a Divatot csúfolja az. Főtisztelendő Uram inkább csak az *Erszény* szempontjából érvel a régi Módi mellett. 1788 és 1792 között már lefolyt a délvidéki Török Hadjárat, ami nagy drágulással járt, már ott vöröslött Európa fölött a Francia Forradalom, melynek egyenes jelensége volt a *Saint-Doménique*, vagyis *San-Domingo*, azaz *Haiti* Szigetén kitört rettenetes véres Négerlázadás. A Kávé körül a 17. század eleje óta a Valuta, az Inyesség, a Széplitteratúra és az Orvostudomány folytatott harcot, a Fejedelmek adópolitikával, határzárlatokkal igyekeztek gátat vetni a Kávéért kiözönlő aragnak, Orvoscollegiumok prédikáltak a Kávé ellen, a humánus Felvilágosodottság szidta, mert színes emberek százezreit tette állatsorú rabszolgává. Nagy János főtisztelendő Uram inkább az anyagi oldalán fogja meg a kérdést, hiszen az *Erszényt* viszi bele a Disputába, melynek forrása számára a *Bétsi Magyar Hirmondó* egy amerikai híre. Versezete ötletét nyilván az egykorú bécsi „*Eipeldauer*“ adta, melyben ugyancsak szó van a Kávé drágulásáról, akár csak a „*Tudós Palótz*“^{li} pest-budai Leveleiben 1803-ban, mikor is a legvéresebb volt a Négerlázadás és az európai Kávéivást még súlyosabb veszedelem fenyegette a Szárazföldi Zárlat, a *Blocade* időbeli környezetében.

A jóízű Csúfos írója bihari származású fi és 1792-ben a győrvármegyei *Szanyfalu* Plébánosa volt, hatvanadik életévét taposta, mikor e Versezetet írta. Fajszi *Ányos* Pál és *Virág* Benedek kortársa és az „*Édes Magyar Nyelv*“ szerelmese volt, a *Nemzeti Megújhódás* idejének egyszerű, derék falusi papiembere, aki holtáig magyar sujtásos Reverendában járt, mint az öreg pesti Piarista Professorok még az 1890-es években is. Mint volt Jézuita a Rend eltörlését sohasem bocsájtotta meg a „Josephinismus“ bécsi politikájának. A Kávéban láthatóan „Bécsi Módit“ lát, de a Bécsben megjelenő *Magyar Hirmondó*-

ban és 1792-ben, a francia forradalmi Nationalisme legelső éveiben keményebben nem nyomhatta meg a Bécs Kávéja ellen hegyesre faragott szatírás pennáját, hiszen a *Natio* üldözött forradalmi jelszó volt, mint ezt *Keresztesi Szabó* József ugyancsak bihari Kálomista Prédikátor kávéházi vonatkozású írásai-ból is láttuk. A litterátus Plébános Ür a *Bétsi Magyar Hirmondó*-nak állandó munkatársa volt — majdnem azt mondhatnánk, hogy állandó „Verses Karcolatjainak Rovatvezetője volt, — tehát nyilván ebben az Újságlevélben olvasta a haitii francia gyarmati *Negro-k* és a félvérü *Mulatre-ok* lázadásáról szóló hírt. A *Bétsi Magyar Hirmondó* ugyanis 1792 január 31-én közli,² hogy a bécsi Kávésok „négy Krajtzár-ra tsapták fel egy ibrik Kávénak az árát, melly azelőtt három Krajtzár volt“. Ennek oka — írja a *Magyar Hirmondó* — „a' Nádmézet és Kávét termő“ *Santo Domingo* amerikai francia gyarmati Szigetnek pusztulása, melyet a lázadó Szerecsenek feldúltak. A bécsi magyar Újság többször említi meg a Kávé e drágulását, az angol *Jamaica Szigetén* kitört lázadást is okul hozva fel. Megemlékezik arról is, hogy a franciák az angol *Jamaikába*, az angolok a francia *Santo Domingoba* csempészik át a maguk lázadó Négereit, ami újabb kavarodások forrása lett. A Lázadás *Robespierre-t* és *Napóleont* is foglalkoztatta, negyvenezer francia gyarmati katona életébe kerültek az irtózatossággal teli harcok, melyek az egész európai Néparáság figyelmét a Négerkérdésre terelték. A Szabadságraajongó Korszak európai és magyar Szépirodalmában is többszörösen ott van a Lázadás iránti rokonérzés: mindinkább a Kávé gazdasági-társadalmi-politikai kérdésévé éleződve ki. Ekkor jelenik meg az európai Szabadságrómantizmusban a francia Kávéültetvényeken dolgozó „szegény, szerencsétlen Néger“ fekete irodalmi Figurine-je, számtalan vers mond Csúfost a Fekete Itálra, mely ártatlan Négerék vére által öntözött Kávécserjék gyümölcséből lett. Ez a humanitario-philanthropico-demophiliás századelei Niggerisme itt és a *Haitii Lázadás* révén vonul bele az európai Szabadságeszme keletieskedő Romantizmusába. Pontosan ott folytatja a politikai hangulatok korszerű Heraldikáját, ahol a *Chinoiserie*, az *Indianisme* és a *Persanisme* abba hagyta. *Byron*, *Burns*, *Shelley* és *Moore* nyomán pontosan ugyanolyan Néger-

² 1792. I. 176., 294., 586. o.

barát Szépirodalom és négereskedő Iparművészet alakul ki, mint napjainkban, mikor az új *Niggerisme* mint valóságos „Neoromantikus Népieskedés“ kávéházi Ideológiája jelentkezik a rokon „Rurális, Regionális, Populista“ irodalmi és művészeti szellemi Divatokkal. A kávéházi „Nigger Jazz“ főleg Beilinen gyártott zenei Boulevardisme-je nyomán is, de azóta is, mióta a párisi *Goncourt Díj* nyertese 1921-ben a gyarmati „Negro“, René Maran lett „Batuala“ című, *Kosztolányi Dezső* által magyaira fordított Négerregényével. *AHaitiiLázadás* olyan politikai hangulathullámokat vert még egy félszázad múlva is a magyar Reformkorszakban, hogy a Pest-Budát járó angol Útleírások is megütköztek ezen és az összes fiatal magyar Romantikusok által is osztott négerbarátos Szabadságlíra és politikai jelszavak ellen *Vörösmarty Mihály* is Epigrammában kelt ki. Erről már szoltunk a párisi *Café de Foy* egykori Pincériből lett haitii Négercsászár történetével kapcsolatban, itt csak azt jegyezzük meg, hogy már Főtisztelendő Uram jelen Versezetében is felcsillan a „Néger Vér“-re és a „Néger Kávé“-ra való utalás, aminek korszerű nyomait bécsi magyar Testőrpoétáink kávévonatkozású verseiben is megtaláljuk.

Azok a magyar Poéták, akik 1830 és 1848 között a Kávéültetvényeken rabsorban sínylődő Négerek szabadságálmairól írnak, a Bécs szolgaságában nyögő Magyarra gondolnak: a Bécsből irányított budai Censura miatt a Néger szájába adják a panaszt. A Kávé így nyer újabb, rendkívül érdekes pestbudai magyar kávéházi szabadságromanticizmusos aláfestést. A „*Le Breuvage Noir*“ a Szellemi Szabadság katonáinak kijáró „Kávéporció“, a *Fekete Italporció* így lesz a Kávéházi Szabadsághangulatok új forrása? Azok a fekete-fehér zománcosművű

³ *Breuvage*: a Matrózoknak kijáró napi víz és rum fejjporciójának irodalmivá lett Argot-neve. — A „*Cukorpapír*“ a régi időkben kívül fényes, belül bolyhos, durva, vastag kék vagy fekete papiros, a „*Cukor-spárga*“ vastag, durva kócsing volt. — *Erszényházy Pál*: tréfás utalás a Győr, Sopron, Moson Vármegyékben óriási birtokú *Esterházy Pál* hercegre. — „*Gyorrordi*“: csúfnév: nagyevő, falánk. V. ö.: kandi, oktondi, ravaszdi. — „*Törpe kutya*“: máig divatos, eredetileg különböző eljárásokkal nyomorított, majd állandósított kutyafajták. V. ö. a Gvadányi „Bolonyézer kutyó“-ját a Nótárius-ban. — „*Szerecsentf*“: eredetileg az északafrikai arabok neve (Sarracino), majd általában sötétbőrű Mozlemek, később a Négerek neve is. — *Reggeli látogatás*: a 18. századvégi Dáma heverőszékén (Chaise-longue) hálóköntösben,

nyakkendőtlük, kapcsok és csattok, négerfejes sétatobotok, csibukok és szivolaszopókák, Beszélyek, Románok, Románcok, metszetek és négerfej ü Dohánybörzöncék, melyek Dédatyáink idején 1830 és 1848 között voltak divatosak: a magyar Márciuséit) politikai hangulatainak kávésvonatkozású kifejezői. Erről Főtisztelendő Uram csak néhány sorában ír, de az 1840-es években széliében olvasták Pesten a Négerverseket, melyekben a Rabszolga távoli afrikai Szabad Hazájáról álmodik a Kávéültetvényeken. Napjaink amerikai és berlini Szabadságlírájának magyar lecsapódásaiban is ott van a mai Néger, mint a Szabadság cégére, melynek irodalmi őstét talán éppen a jelen Rangsordisputa ódon Sándorversei őrzik. A Disputát a Poéta így vezeti be:

Bóltosomhoz küldvén minap egy levelet,
Szépen kértem, küldne Kávét és Nádmézet.
Küldött hat font Kávét 's egy Nádméz-Süveget
'S elhültem, hogy láttam rajta gyász-billyeget!
Fekete papiros volt a' borítékja,
És nem kék, mint eddig külső tartalékja.
Tsudáltam, hogy gyászra mutat e' Portéka
'S nem tudtam felérni, mi légyen az oka?
Madzag közé tette Kontó-Tzéduláját,
A' mellyben jelenté annak nagyobb árrát,
Említi *Domokos'* Szigetj ének kárát,
Hogy 's miképpen ronták-el a' Fábrikáját.
Hozzá tette, hogy ha még tovább-is inni
Akarnék én Kávét, és Nádmézzel élni:
Most lenne ideje, most k'ék meg-szerezni,
Mert pénzen se lehet ezentúl megvenni.
Értvén ezt' *Erszényem*, vigadni látszatott,
De bezzeg a' *Gyomrom* úgy fel-háborodott,
Hogy tsak nem *Erszényem* üstökébe' kapott,
Változott színében 's szinte alétozott.

párnákon, paplan alatt fekvé fogadta vendégeit és Kávével kínálta (Lever de dame). V. ö. a Csokonairól, Keresztesi Szabó Józsefről és Macaulay-ról szólókat. — *Acquadoro*: Aranyvíz (a lengyel Zuotko Vudka) gyöngyöző, aranyszínű olasz narancsrozsólis, a Curasao őse. — „*Fregoli*“: eperrozsólis. — *Persico* (Persicot) a „Perzsia-Alma“, vagyis Barack (Pfirsi) levéből főtt olasz Rossoglio. — *Szarbaládi. Cervelas-Cervelade*: francia velős kolbászka: szafaládé. — *Kecskebogyó*: a Kávészem régi gúnyneve (kecskebab), utalás a kecske által hullajtott jellegzetes rögökre. („Paksi mogyoró“). *Jacob* i. m. a Kávé ismert arabs legendájában is idekapcsolt gúnyos elemet kíván látni. *Török abrak*: *Breuvage*: italportio.

Poétánk ezután a régi keleti Rangsorvitás Versezetek módjára perbe állítja Erszényét és Gyomrát, ők tehát

.... e' nevezettel

Folytatják perüket Módi-betsülettel.

Ha a Nagy Poétáknál Emberi szóval szólalhatnak meg a Lovak és Szamarak — írja Plébános Uram — sőt *Aesopus* meséjében a Fazekak is versengő párbeszédet folytatnak: miért ne versenghetne mint peres személy a Gyomor és az Erszény?

Álljanak hát elő a' peres Személyek,
'S lássuk, mire megy ki az ő versengések?

Gyomordi Kisasszony hízelkedő szóval kéri *Erszényházy* Urat: vásároljon be egyszerre legalább húsz mázsa Kávét és Nádméz, ha már igaz

Hogy a' Szeretsenyek keze kárt okozott,
'S Nádméz műhelyében Vad-Ember osztozott,
Még van a' hóitokban Nádméz, addig vegyünk,
Hogy Kávé-italban kárt mi ne szenvedgyünk l

Erszényházy Űr „Hohó“-t kiált. Pogány móddal örül az esetnek, most legalább oka lesz arra, hogy több Kávét és Nádméz ne vegyen l Leszidja a Fejérmépeket, mondván:

Ügy ittátok már sok időtől a' Kávét,
Mint az szomjús ökör a' posványnak vizét,
Semmit nem kímélvén a' Nád' drága Mézét.
Anny Kávét főztek Tneg-hitt Szoba-L'ányok,
Hogy bőven bé-érték, nem tsak önnön magok,
Hanem ittak abból még más két Inasok,
Kávé-Házba jártak sok helyen Kotsisok.
Láttam, hogy a' Dajka a' Dáma magzatját,
Maga pedig ölben törpe kis kutyáját
Kávéval kínálta 's ha ez, az ortzáját
Nyalta, nem kímélte tőlle a' Tzukurját.

Erszényházy Űr szigorúan megrója a Kávéivó emberiség, hogy mikor „Tzúkros Kávén“ nyalakodott, bezzeg nem jutott eszébe, micsoda tenger embervérbe került a Frántzok és Ánglusok nemzetének, míg megszerezte Kávétermő telkeit!

Most bünteti az Ég nagy prédálástokat,
Sok vér után hízó rút nyalánkságtokat,
Most szűkebb kaptára vonván gyomrotokat,
Kávés ibrikekből álló konyhátokat!

A Kis-Asszony erre kijelenti, hogy *Pál* Ürből csak a rút fősvénység szól, de ő bizony nem enged Kávéjából!

*A' Szeretsenyekről bár mit írjon a' toll,
Bé-vett szokásomból engemet ki nem tol!
Természetté vált már én bennem ez ital,
A' ki hozzá szoktam mikor még fiatal
Váltam, 's már akkor is vettük azt több fonttal,
'S nem kóstoló-képpen, két vagy három lattal l
Én, ha Tejes-Kávét reggel nem ihatom,
Már az egész napot tsak olyannak tartom,
A' mellyen fejemnek fájását várhatom,
Alétozik gyomrom, azért nem hagyhatom t*

Erszcnyházy Pál Ür kurtán kijelenti: Vége a Kávénak! Nem törődik azzal, ha ezért más szomszéd Uraságok le is szólják, ami úgy sem fog megtörténni, mert a drágulás hírére már is sok Uraságok visszatérnek a régi jó magyar Módihoz, a Szilvápályinkás Fölöstökömhöz.

*A' Szilva-pálinkát megveszik hordóستul,
Azt, 's falat kenyeret szelve, tányérostúl
Az asztalra rakják s nem tartanak szótúl!*

A Kisasszony feljajdul:

*Hát ha Kis-Asszonyok 's Dámák látogatnak:
Szilva-pálinkából azok nem ihatnak l
Tudod hogy a' Kávét tartják nagy módinak,
Kávét nem ihatván nyelveken hordoznak l*

Pál Ür kijelenti, hogy a vizitáló Dámák otthon üljenek, látogatásokat reggelenkint ne tegyenek, inkább menjenek Templomba, fonjanak, varrjanak! Ozsonnára, déllyestre kiki szolgáljon friss gyümölcscsel, köménymaggal hintett aszú-szilvával! Csak addig hiányzik a Kávé és csak addig emberszó a nyelv, amíg az erszény futja!

*De ha majd Nádmézet pénzen sem vehetnek,
A' Kávéra akkor ezek se dühödnek.*

A Kis-Asszony erre a Kávéházakat, meg a Kávéfőző Jusokat bérlő Árendásokat veszi védelmébe.

... hát a' Kávéházak?

*Gondolod-é, ezért hogy-el pusztúllyanak?
Nagy Kárára lenne ez a Publicumnak
'S a nagy Árendások rá mit mondanának?*

Dehogy pusztulnak el a Kávéházak! — mondja Pál Úr,
csak majd Kávét nem fognak mérni!

Most voltam én Bétsben egy nagy Kávé-házban,
Ékessen ki-írott fényes palotában,
Vi' sgálván mi légyen most ott a' szokásban,
Kávénak, Nádméznek nagy drágaságában.

Egy szomorú képű Sógor ott sétálván,
Requiemet mondott, sóhajtva dalolván
Kávétől, Nádméztől vég-képpen bútsúzván,
Katzaj közt neveltük énekét hallgatván:

„A Dieu f' énekeié, Coffé und Rosoli,
A Dieu Aquadoro, a Dieu Fragoli,
A Dieu Persico I Nincs módóm fizetni!“
Édes tsemegétől bútsút kell mdr venni I“

Siratta a' Nádméz-termő Szigeteket,
Jajgatta el-rontott drága Műhelyeket,
Átkozta bújában a' Szeretsenyeket,
Bujtatván beléjek ezer ördögöket I

Énekét végezvén a' Gazdát szólíttya,
Kéri, reménykedik, esedez, nógattya,
Hogy ha előbbeni árán nem adhattya,
A' Kávét: de a' tort leg-alább meg adgya!

„Meg-lehet!“ — felel az s' im az asztalkákat
Gyászos borítékkal bé-vonván, sunkákat
Rak rájuk, füstös, jó vastag hurkákat,
Ezek mellé tévén vajas Szarvatskákat.

Ibrik 's tsészék helyett tserép tányérokat,
Kis kanálka helyett késeket, villákat,
A Rozsólis-pohár helyett poharakat
Rakatott asztalra 's boros palatzkokat.

A Kávéház vendégei erre jókedvvel nekiláttak a falatozás-
nak, „Szarbelládi kolbászt“ ettek és jókat ittak rá a boros-
üvegekből. A Kávé halottas Torosát Borral ülték meg.

Itt láttam, jó Néne! hogy Kávés Paloták
Módit változtatván, lettek Latzi-konyhák!
'S a' mi Dámáink is, ha eztet megtudják,
A' meg drágult italt tudom, farba rúgják.
Ezen új módinak te légy itt kezdője:
A' Kávé-italnak okos megvetője I

Gyomordi Kisasszony megfogadja, hogy ezentúl csak reg-
gel fog Kávét inni, lassan-lassan talán elszokik tőle. Takaré-
koskodni fog, szemenként maga olvassa ki a Kávét, kisebb
darabra vagdalja á Nádmézet. Hiába! *Erszényházy* Úr hajt-

hatatlan. Kijelenti: híre jár annak is, hogy a lázadó Szeretse-nyek már Jamaikát, az Ánglusok Szigetj ét vjják, a Nádméz még drágább lesz! Tehát ezt javallja:

Jobb lenne előre ízedet és szádat
 Mézes borsos borhoz szoktatni gyomrodát!
 Nádméz helyett Mézre fordítsd a' gondodat,
 Szaporítván kertben a' méhi-Kasodat I
 Szokj hozzá s úgy nézzél a pergellt Kávéra,
 Mint a gyepen elszórtt rút ketske-bogyóra!
 Kávétól el-szokván meg-marad sok pénzed,
 'S a' Borbély se vágja meg annyiszor ered,
 Mert e Török Abrak el fogyván, a' véred
 Nem hévül annyira s jobb lesz egészséged!

*

A régi magyar Kávélira érdekes Curiosuma az 1829-ben K. S. kézjegy alatt a „Hasznos Multságok“-ban megjelent „*Szerelem Dal a' Kávés Findsához*“ címzett formás, tréfás zöngemény.“ A korszerű Romantizmus keletieskedő kedvtelése

⁴ K. S. Hasznos Multságok. 1829. 41., 49. o. — A kézjegyet használó Poéta kilétét nem sikerült megállapítanunk, ez azonban csakis *Csokonai Vitéz Mihály* debreceni diáktársa lehetett. A tejfölös cipóról szóló debreceni diákos tréfa, a „Csikóbőrös Kulacsra“, *Csokonaira*, mint diáktársra való hivatkozás, a „Szalmás Bütykös“ emlegetése feltétlenül egy volt debreceni Diák pennájára mutat. A pesti *Kávéforrás* Kávéházat 1821-ben alapította Antoine *Legrand* pesti Kávés: a Kávéház cégérére való hivatkozás arra mutat, hogy a szóbanlevő ismeretlen nevű debreceni Diák ismerte a régi Pest e nevezetességét, melyet Johann Georg *Kohl*, a híres német útleíró és *Andersen*, a dán költő is leírt. — Több olyan volt debreceni toliforgatót találtunk, aki esetleg a Kávés Dal szerzője lehetett. *Kuthy* Sándor 1798-ban volt debreceni Teológus (a hírhedt *Kuthy* Lajos atyja. L. o.), 1828-ban versei is jelentek meg. Nemesapáthii *Kiss* Sámuel kálomista esperes, aki ismert baráti viszonyban állott kora íróival, sok verset írt 1825 és 1836 között. (*Széplitteraturai Ajándék, Hébe, Honművész.*) *Kováts* Sámuel (1770—1830) 1798-tól volt debreceni Teológus, Siratót írt *Csokonai* halálára. — *Szalmás*: a szalmával bevont, gömbalakú dél-európai és keleteurópai agyag- és üvegbutykos. Eredetileg a szőrös, nagy keleti tökfajta, mely vízbemártva párolog és így hűti tartalmát. Mint futónövény a Kelet Kávéivó Kjöszkjeinek kedvelt zöld dísz. Mint ivó Tökkobak hazánkban is divatos. Már a Középkorban is ott van a pusztában élő Szentek képein, mint a Szent ivókészége. Dévaj arabs neve *Dam-ha-Dsann*, vagyis *Scrotum Diabolorum*. Ebből lett spanyol neve: *Damajanos* (kiejtve: Damahánosz). Ez ment át — népetimológiásan — a franciába és ott *Dame Jeanne* (Janka Asszony) és az angolba, ahol félfranciásan-félangolosan *Demi John* (Félpalackos

által ismert keleti Rangsorvitató Versek ősi módján vitába száll a Kávé érdekében a Borral illetőleg a Rozsólissal, a vita tárgyai a rozsólisos Szalmás Bütykös, a boros Kulacs és a Kávés Findsa. A Kávékedvelő Poéta a vita bírója: a Kávés Findsa javára dönt. A *Kávés Dal* láthatóan *Csokonai Vitéz Mihály* közismert boros Dicséretére, a *Csikóbőrös Kulacsra* adott Kávédicsérő válasz első sorait ebből a versezetből Veszi, arra ír korszerűen divatos Allotriát. Benne van a keleti Italversek dévaj, huncfut erotikus-szerelmi eleme is. Szerzője ismeretlen, de csakis debreceni Diák lehetett: a kávéellenessége mellett is Kávébarát *Csokonait* és vele együtt való diákoskodását említi meg. Szól a debreceni Diáknak a tejfeles Kofával való selyma esetéről. Az 1821-ben alapított pesti *Kávéforrás* Kávéház híres, Johann Georg Kohl és Andersen által is leírt cégérét az *El Dorado* Kávés képévé teszi, dicséri a Kávéházakat, a Kávé étvágyadó orvosló

János) lett a neve. A *Demijon* szó a franciában ismeretlen. — Keleti magyar vérrokona a puha, hosszúszerű kölyökcsikóbőrrel bevont fakulacs. Ez eredetileg vizbemártásra való pusztázó készség: úgy párologtatja a vizet, mint az ősi, mázatlan cserépkorsó. Ez a „Csikóbőrös Kulacs“ néprajzi eredője. — Az ivókésztségek nevei mindenütt erotikusak: phallikusak és cunnikusak. A görög-római korszak Phallus- és Cunnus-alakú ivókésztségei élnek a Középkoron át a 19. századig, az *Ehepocal-ok* fenekén a szoknyás Menyasszony anatómiai bájai dévajkodnak. Ez az erotikus elem ott van *Csokonai* „Csikóbőrös Kulacsában“ is, e Kávésdalban is, félreérthetetlen célzásokban. (A Kávésfindsa „pirosvirágú findsátska“. A „Bögre, Csupor, Dézsa“ a kávéházi „Café Chantant“ dalokban az 1910-es évekig élt. Majdnem minden keleti Rangsorvitató „Italdal“-ban ott van ez az erkölcstörténeti dévaj elem.) — Az olasz *Vino Monteferrato* borát és az olasz és dalmata *Maraschino-t* (a Marasca virágaival illatosított Rossoglio) máig szalmafonatú üvegekben árulják (Balloné). — A „Szalmás“ itt nem a boros „Szalmás Butykos“-ra, hanem a „Rozsólisos szalmás butykos“-ra vonatkozik. — Régi debreceni Diákadoma szól a piaci tejfelárus Oláhról és Kofáról: a furfangos Diák kivájt bélű cipójába — a Brúgoba — méretti a tejfelt, majd kijelenti, hogy otthonfelejtette a pénzét, mire a Kofa visszaönteti a tejfelt a köcsögbe, de azt a Brúgó már fölitta. — *Doctor Decsy*: v. ö. Osmanografia című útleírásáról szólókat. — „Nektár, Ganymedes, Juppiter, Kávéforrás“: nyilvánvaló utalás a pesti *Café Legrand* cégérére és a német mese *Schlaraffen* Land-jára, a spanyol *El Dorado* meséknek e német változatára. (L. a népies Utópiáról szólókat.) — *Obstructio*: tréfásan *Obstipatio* (nehéz dugulás) helyett. — A Mekka Mecsetje udvarán élő teve: az arabs Legendában Alihoz futott a hátán az első Alkoránnal.

és kedvderítő hatását, vitába száll *Decsy* Sámuel 1798-ban megjelent híres „Osmanographiá“-jával, mely a törökök kávéivása ellen szól, szidja a Pálinkát és lenézi a Rozsólist, bár a Bor iránt is barátságos és megdicséri a halpaprikást. Szóval, minden benne van, ami egy korszerű Rangsorvitató Italdalban benne lehet. Rokonai *Csokonai* Vízdala és elődje, *Békéssy* Péter volt debreceni Diák, a későbbi karcagi Lévíta 1839-ben írt *Seres Dalának*,⁵ általában rokona a romantikus Korszak összes Rangsorvitái ó Italdalainak, melyek a magyar Keletieskedés regényes kedvtelései idején születtek.

Az ismeretlen Poéta így dalol a Kávéről:

Drága kintsem, Galambotskám !
 Pirosvirágú Findzsátskám !
 Ér'tted halok, ér'tted élek :
 Száz Szalmásért nem cseréllek I
 Ha megpillantalak reggel,
 A' rokon Findzsa-sereggel
 Az öröm szívem ált'járja,
 'S hogy teli légy : alig várja !
 Mihelyt szagod orrom éri
 Kávém : Levedet szám kéri!
 És reggel — bár bajom nagyon—
 Segítség, hamar, nagyon I
 Ha beléd mártom 'Semlyémet
 Puhán — az Etyepetyémet
 Úgy annyira felingerled :
 Hogy nem győzők telni véled I
 Hallottam, mint káromolá
 A' fejtér Cipót az Olá',
 Hogy tejét lopta magába'
 Debreczenem Piaczczába' I
 De te semmit ne tarts tőlem.
 Ellenkezőt higgy felőlem,
 Mert én inkább azt szeretem
 Ha veled együtt ehetem.
 Kárhoztatom Doctor D e t s y t,
 Hogy alázta Kávém betsit,
 Tudom : azért cselekedte :
 Mivel drága volt felette I
 Az lehetett célja benne,
 Hogy majd ekként oltsóbb lenne

És bővebben jutna neki:
 Hogyha nem inná mindenki.
 De én rólad úgy ítélek
 S bármit mondjanak nem félek :
 Hogy minden italok felett
 Az elsőség a' tiéd lett!
 Akármely drágán mérjenek,
 Nints mód, hogy veled érjenek
 Más egyebek — holtig vallom :
 Leved mindennek javallom.
 Szerelemről, — amit Vitéz
 Írt — Kávém, Te rád jobban néz I
 Tudom semmit nem hibázom,
 Ha én azt reád ruházom I
 Nincs a' Nektár olyan édes,
 A' mellyet tölt Ganymédes
 A' Juppiter Tsészéjébe :
 Mint mit Findsám tart Keblébe!
 Bár a' Kulatsot szerette
 Vitéz és azt éneklette:
 De Róllad sem felejtkezett:
 Sót: híven meg emlékezett I
 Mert önn' szájából hallottam,
 Hogy véle deákoskodtam :
 Hogy ha reggel hörpölgethet,
 Az nap a' legvígabb lehet!
 Az volt szíve óhajtása,
 Támadna Kávé Forrása
 Melly a' Táj-szín folyójába
 Belé folya valójába,

⁵ Honművész, 1839.

'S ekként ögyeledvén egybe':
 Folyának a' Tzúkor-Hegybe'
 'S így elkészülvén egészen :
 Túl a' Kádban lennél készen :
 Hogy kik szeretnek Tégedet,
 'S emelik Bötstületedet,
 Bövön merítgethénének :
 Örömben lebeghetnének.
 Néki a' Költsönt megadom :
 Kulatsától nem tagadom
 Meg a' valódi Érdemet:
 Osztom véle Szerelmemet.
 Mert ha a' Halász Bográcscsát
 Jól lefogyasztom : Kulacs-
 c s á t
 Kedvvel vészem a' Kezembe' :
 'S könnyek tsillognak Sze-
 membe' I
 De csak délben s vacsorákkor
 Bográts, Kulats ! kellesz akkor.
 Hanem te, Kávém, fröstökre
 Italom maradj örökre!
 Kedvelljék mások a' Szalmást
 Nem szeretek kivüled mást I
 Az különös Ditsőséged :
 Urak 's Dámák isznak téged I
 És annyire meg-betsülnek,
 Hogy ér'tted Asztalhoz ülnek,
 S pusztán letenni nem hagynak :
 Betses Abrosszaid vágnak !
 A' Pálinka tsak Tótoknak
 Való és több olyanoknak :
 De vágnak is sáppadt színnel,
 Te pirosítasz téj-színnel.
 Miilyen nagy a Betsületed :
 Szóllja pompás Épületed,
 Melly minden nagy Városokban
 Kitesző — 's isznak azokban I
 Senkit el nem nyomorítasz,
 Sírba' korán nem taszítasz.
 Hogy kezeket reszkettetnél?
 Kétlem, hogy olyan lehetnél!
 De a' Pálinkáról tudgyuk
 'S reá éppen nem hazudgyuk,
 Hogy ki mérték nélkül isza :
 Veszéllyel fizeti vissza I

Nem ad néki napot, estét,
 Meg-gyújtja 's égeti testét,
 Még csontját is meg-emészti,
 'S így egészen el-enyészti.
 Nem egy-két példa van rája,
 Melly borzasztó a' munkája ...
 Findsák ! Én veletek tartok,
 Hiszem, hogy ti meg nem mar-
 tok I
 Már a Reggelt alig várom
 'S mihelyt szememet fel-tárom
 És ruhámat fel-öltözöm :
 Kedvelt Kávémval töltözöm !
 Hörpölöm édes örömmel,
 Vigyázok és nem töröm el
 Piros virágú Findzsámat,
 Mellyhez szoktattam a' számat.
 Alig hogy ezt el-végezem,
 Mindjárt Pipám' környékezem,
 Az is jobban esik százszor,
 Mint a' Kávé nélkül másszor.
 Orvosra semmi szükségem,
 Ha ebben van eleségem
 Az Obstruciót nevetem,
 Ha ezt kezembe' vehetem !
 Ha Betsben van az a Teve,
 Mely Mekkában Kurir leve,
 Vivén Koránját Szultánnak
 S Véle tisztelettel bánnak,
 Többé senki nem terheli,
 Mindenütt bátran legeli
 A leg-'sirosabb Réteket,
 Keresztül járván ezeket:
 Én ezerszer betsesebbnek
 Tartom neveket ezeknek,
 Kik a' Kávé italára
 Szoktathattak valahára.
 Melly elől minden Puncs bújjon,
 Tsokoládé 's a Rum hülljön
 Pálinkákkal egyetemben
 A' leg-mélység'bb veremben !
 És valamennyiszer Kávét
 Iszom, mondok mindig :
 „Ávé !“
 S porokat is áldom nagyon:
 Öröm Dalom eddig vagyok I

A Kávélíra és a Kávéházlíra

A Kávélíra és a Kávéházlíra Keletiessége és Nyugatiassága. — Alkaloida-hatás és intellectuális Cerebralismus. — Anyagköltészet, Helyiségköltészet, Helyzetköltészet. — A Baroc Intellektualizmusa és a kávéházi „Nagy Század“. — „A Kávé Dicsérete“. — *Csokonai: „Cultura vagyis Pofók“*. 1795. — *Abd-el-Kader*. — „*L'Esprit imbécile*“: Pamphlet a Kávéra. — *Descartes*. — A 18. századi Agy-Trust. — Előképek: *Madame Bourette-Curée*, a „Kávés Múzsza“. 1795., *Limojon de Saint-Didier* és *Le Sage* „*La valise trouvée*“. — Apollo és a Kávé. — *Horatius* falusi Zsályaleve. — Urbanitás és Ruralitás.

„Kávén s dohányon henyélek én“.
Kosztolányi Dezső. 1910 és 1935.

A Kávé, a Kávélíra és a Kávéházlíra a Keletről érkezett Európába és nyugateurópai veretét Párisban nyert. Gyökeirei, talán előképei is ezért keletiek és párisiakis egyben: Keletieskedés és Nyugatiaskodás egyazon Kávésfindsában. A Kávélíra az Anyag: a Kávé *Anyagköltészete* a Kávéházlíra pedig a Kávéház *Helyiségköltészete*, egyben *Helyzetköltészet is*.

A *Bordal* a borhatást, a *Serdal* a serhatást énekli meg. Van *Hasisköltészet* és van *Ürömléköltészet* is: az Absynthe költészete, sőt van *Vízlíra* is. Ezeket *Pindaros*, *Omar Khajjam*, *Csokonai Vitéz Mihály*, *Petőfi*, *Paul Verlaine* és mindenki írja kétezer éve. A Kávélíra és a Kávéházlíra jellegzetes Városiaságot, Intellectualismust, a Kávé idegéletteni és lélektani hatásának megfelelőleg jellegzetes agyas Cerebralismust mutat. A „Kávéházi Ember“ szorongó, moriondáló Melanchóliáját a Kávéház zsongásában önmagát gondolataiba elveszni érző Költő félelemérzését, az Intellectusból, a Városból, a Hírből a Természetbe, Faluba, Gondolattalanságba, Családba, az Ott-honba, a Magányosságba elvagyódását, de mindezekből Kávé-

házba elvágó Nosztalgiáját, a Kávéház iránti Szerelmét — és ami ezzel egyet jelent — Gyűlöletét írja meg. Mindez zárt, egységes, gondolkozó lírai Nagyformává teszi a Kávéköltészetet és Kávéházköltészetet, Intellectuális Költészetté, klasszikus Szobaköltészetté, ha így jobban tetszik.

A magyar Kávélíra és Kávéháziba sokrétűbb, gazdagabb és színesebb mint keleti és nyugati Előképei. Ennek oka lelki és helyzeti Keletiségünk, a Keletre és a Nyugatra egyszerre álmódó Kettőslelkűségünk. Nemcsak „Borissza Nemzet“, hanem „Kávéissza Nemzet“ is vagyunk. E Lilánk formáját talán a Nyugat adja meg, tartalmát azonban Budapest keleti és egyben nyugati Lelke adja meg. íme: Irodalomlélektan egy pestbudai ódon és új Kávésfíndsában.

A Kávét és a Kávéházat leíró és megénekelő dicsérő és csúfoló 18—19. századi európai Szépirodalom a párisi irodalmi Kávéházakban született meg. Az Irodalom a Kávéházakban vert tanyát: az Irodalmi Kávéház és a Kávé Szépirodalma ezért egymás függvényei. A régi arabs, zsidó és török Rangsorvitató Költészetnek a „Kávé Dicséretéről“ szóló keleti Ghazeljei hamar eljutnak Párisba, ahol ezeknek komoly keleti arabs-zsidó-török Páthoszáat is, de dévaj, keleties csúfondárosságát is azonnal átveszik a francia Néoclassicisme görögösen zengő tudóstudálékos Aléxandrine-jei is, de a csúfondáros Gúnydal is: a *Chanson salirique*, a Csúfos „Mókázás“, a *Moquerie* és a *Raillerie*, a Nevettetés is, de a Kávéházban ülő Poétákra költött *Pasquinade* is és a komolyabb *Pamphlet* is. Ez érthető, hiszen ha *Michelet* a 18. századot a „Csevegés nagy Századának“ nevezte és Lelkiségét a Kávéházakból vezette le, úgy Heinrich Eduard *Jacob*, a „Kávé Legendája“ újkori szellemes Krónikása is joggal nevezhette e Századot „az Irodalom Századának“, mely Kávéháziságban élte ki önmagát.¹ „*Ez az a korszak* — írja

¹ Sage und Siegeszug dér Kaffees. Die Biographie eines Weltwirtschaftlichen Stoffes. Berlin, 1934. Iő4. o. A Kávé szépirodalmára és a párisi és londoni irodalmi Kávéházakra vonatkozó francia és angol irodalom: U. o. 354—357. o. — Az *Abd-el- Kader* Sejk kávédícsérő dala: *Galland* Antoine: De l'origine et du progrès du Café. Caén. 1699. (A Bibliothèque Nationale többször említett Kézirata.) — *Tissot*: Von dér Gesundheit dér Gelehrten. Leipzig. 1769. — Ward, Edward: The Humours of a Coffee-House. London. 1709. — *W esterjrölke*, Hermann: Engl. Kaffeenáuser als Sammelpunkte d. lift. Welt im Zeitalt. v. Dryden u. Addison. Jena. 1924. — Madame Charlotte *Bourelte-Curéc* párisi

Jacob — melyben az Irodalmiság először nőtt túl a Könyv keretein és elöntötte az Élet egész területét'. E megjegyzését azzal folytatja, hogy „a 18. században irodalmivá és irodalmi formájúvá lesz minden szerelmes levél, minden természettudományos *Dissertatio* és orvosi és teológiai *Tractatus*. A Forradalom nemcsak mint társadalomtudományi kritikai köteg, hanem mint könnyű Szépirodalmiság is jelentkezik“. Ez adja meg a Kávéházak agyas, irodalmi-szellemi életének veretét, ezért válik maga Kávé is, a Kávéház is francia szépirodalmi témakincssé, hogy magyar hajtásaiban is kimeríthetetlennek látszó 17—19. századi változatokat teremtsen. „A Kávéház teremti meg a Nyilvános Élet új formáit“, írja *Jacob*, aki e megállapításában csak *Michelet* és *Macaulay* gondolatait fejezi ki új formában. „Kifejező kedv, Társalgás és kellem: ez jellemzi a „Rococo“ szellemi életét“ — írja a Kávé eme legújabbkori Poétája — „mely fölött *Apollo* a Szellem istene, mint a Fekete Kávé színeiben jelentkező fekete *Genius* lebegett a 18. század Kávéskonyhái körül, úgy hogy a Csevegés és az Irodalom e Nagy Századának aromás kávéillata volt.“ *Jacob* itt *Hoffmann von Fallersleben* mondását változtatja, mely szerint a 18. század első fele német irodalmának Kanaszterdohány szaga volt. Páris egyetlen nagy Kávéház volt, — írja *Michelet* — de ez a Kávéház a „*Café de l'Europe*“-ot jelentette. Európa Kávéháza volt Páris, mint ezt *Abbé Gallieni* jegyezte meg a *Café Procope*-ról. Ismeretes, hogy *De Holbach* Báró párisi Salon-jának is ez volt a neve, hogy ez a nevezet negyven év múlva mint pesti kávéházi Cégérvén is megjelenjen a *Pesti Kereskedői Pitvar* által az 1820-as években teremtett „Kereskedői Rakodó Piac“-on, a Feldunasoron, a későbbi Lánchíd feje előtt épült *Európa Vendégfogadó* Kávéháza büszke európai irodalomtörténeti és szellemtörténeti veretű Cégérvénben.²

Kávésné versei: *La Muse limonadière*. Paris. 1755. — *Chevrier*, F.: *Les Ridicules du Siècle*. Paris. 1752. — *Cognel*, F.: *La vie parisienne sous Louis XVI*. — *Etrennes à tous les amateurs de Café*. Paris. 1790. — *Franklin* Alfred: *Le Café* (Arts et Métiers des Parisiens de la XII-e au XVIII-es. Paris. 1893.). — *Lepage*, A.: *Les Cafés politiques et littéraires de Paris*. Paris. 1885. — *Mercier*, L. S.: *Tableau de Paris*. Paris. 1782—1788. — *Nemeitz*, J. C.: *Séjour de Paris*. Leipzig, 1726. — *Poujoulse*, J. B.: *Paris à la fin du XVIII-e siècle*.

² A Kávéház egykori helyiségeiben ma az Államrendőrség központi ügyeleté székkel.

Párisban — „Európa Kávéházában“ — ült a 18. században egész Európa. A magyar 18. század szellemi életének erdőit is több vonatkozásban kell Páris 18. századi kávéházi életében keresnünk, mint amennyire e művelődéstörténeti kérdést eddigi kutatóink figyelemre méltatták, helyesebben mondva: ahogyan e kérdést semmiféle figyelemre nem méltatták. *Csonkoni* pompás Pamphletjei — a „*Cultura vagyis a Pofók*“ és a „*Tempefői*“ — a „*Módi Értelmesség*“ vagyis az Illuminatisme túlzásait csúfolják meg pesti kávéházi vonatkozásban. A *Jakobinizmus* párisi mozgalmait erős kávéházi vonatkozások kapcsolják bele Páris kávéházi életének 18. századvégi jelenségeihez, elsősorban a *Palais Royal*-hoz és az itt volt híres *Café de Foy*-hoz.

Ez az oka, hogy a Kávé és a Kávéház jellegzetes szépirodalmi Műfajainak gyökerei is franciák, illetőleg franciás felülverésben keletiek: a magyar Kávélíra és Kávéházlírát kezdte, előképeit is francia-franciás előképekben kell keresnünk.

Az Antoine Galland — az Ezeregyéjszaka fordítója — által Párisba hozott arabs kéziratban ott van *Abd-el-Kader* Sejk 15. századi Kávédicsérő versezete.³ Ez is számtalanszor hangzik vissza úgy a 18—19. századi francia és magyar Kávélírában, mint más keleti Kávédicsérő Ghazel-ekben, arabs, török és héberül, meg arabsul író zsidó Poéták verseiben, fel egészen a magyar Kávélíra jelenségéig. „*Óh Kávé, — zengi a Bölcs — te elosztatod a Gondot és te vagy az Allahban érzett örvendezés Itala I Te adsz testbéli egészséget a dolgozóknak és az Igazság érzését azoknak, akik jólelkűek! Óh Kávé! Te aranyital vagy a számunkra* ⁴ *és ott, ahol téged mérnek, ott az emberek jókká és bölcsekké lesznek! Mentsen meg Allah téged a te ócsárlóidtól és szabadítson meg csúfolóid alattomoságaitól*“ I A Dicséretben ott van a Kávé Szellemet felvilágosító erejének a *Kejf* állapota, az Allahban való értelmi elmerülés kiváltására szolgáló hatása megemlézése: vagyis a Kávé Alkaloidáinak ama agyi-cerebrális hatásáé, melyet a Kávé egész négyszázéves keleti és európai Lírája kiemel. De ott van a Kávéház dicsérete is, vágj is az, amit a francia a Kávé *Boisson intellectuel* elnevezésében emel ki a Kávé Lírájának egész vonulatán végig. Ez a Líra még oktató,

³ Jacob i. m. 35. 148. 349. o.

⁴ Az aranszínű, pörköletlenül héjában főtt Kávéital.

tudós Líra: orvosi Dissertatio a Kávéről. A Poétika ezt *Gordolaii Líra* néven nevezné. Valóban, a Kávélíra a leggondolatibb Szobaköltészet, a Szoba azonban itt a Kávészobát, a Kávéházat jelenti.

*

Egy 18. századi párisi csúfos Chanson pompásan emeli ki a Kávénak a Szellemre való hatását.⁶ „*A gárgyú gyengeelméjűségnek a Kávé a legjobb fegyvertársa, a természetlenné vált szellemű Poétákat termékenyekké a Kávé teszi! A Kávében rejlő hatalmas erő megkétszerezi az emlékezetet és minden tudálékos Pedáns derüre-borura fog idézni minden Költő és Tudós minden írásából! A Kávé édes illata, melg felhő formájában szálldos, kifejleszti bennünk a képzeletet, hogy nagyszerű alkotásokat írassunk! Ereje példátlan! Kitűnő a szív betegségei ellen is, de hathatós ereje megtalálja útját agyunk Tobozmirigyéhez is!*“ E pompás versezet Csúfost mond a töppedt agyúakra, akik azt hiszik, hogy ha az írók Kávéházaiba járnak és egy findsa Kávét isznak, máris Lángeszüek lesznek! Rendkívül érdekes a Kávénak az Agy egyik anatómiai részletére, a *Glandula Pinealis-ra*, a Cirbolyamirigyre, másként a *Tobozmirigyre* gyakorolt hatása megemlítése is. A Csúfos versezet itt *Descartes* egy gondolatát teszi csúffá, mely szerint a Miszticismus ködeibe beleveszett kitűnő francia Philosophus az emberi Agy alapján levő Glandula-ban vagyis „Makkocskában” kereste a Lélek lakóhelyét. A vidám Chanson idevonatkozó értelme az, hogy az elsorvadt képzeletű, tehetségtelen Tudós, Poéta vagy bármi másféle Litteratus igyon Kávét, annak hathatós Virtusa eljut a Cirbolya Mirigybe és így a Kávé közvetlenül fog a Lélekre hatni! A Chanson a 18. század *Agyasságát*, a *Cérebroalisme-t* és az *Illuminatisme-t* teszi ezzel csúffá, egyben Csúfost ír a Kávé mindenhatóságában vakon hívó botorokra, a Kávét agyas hatása miatt „*agyba-főbe*“ dicsérő Orvosokra és Költőkre, Kávéárus Apothekásokra, Drógakereskedőkre és Szatócsokra, az egész „*Métier*

⁵ Jacob i. m. 164. 166., 169. o. „A l'esprit imbecile Café sert de second, L'autheurs le plus stérile par luy devient fécond! Par la vertu qu'il a, redoublant de mémoire, un pédant citera, la, la, sans rime et sans raison, don, don, et la fable et l'histoire! Ce doux foumet qui monte en forme de nuage, Nous dévelopera, la, la! L'imagination, don, don, pour fairé un bel ouvrage I Sa force est sans égalet Contre les maux de coeur, la glande pinéale y trouve sa vigueur I“

des Vinaigrières et Limonadières“-re vagyis az Ecetfőző és Kávéfőző Céhre. Egyben a leglényegesebb pontjain fogja meg a Kávé tényleges hatását, a Kávé Alkaloidjáét. Egyetlen Kávédicsérő dal nem nevezi ily pontosan nevén a Cérebralisme-t, az Agyasságot. Azt kell hinnünk, hogy a magyar „*Agyba-főbe dicsérés*“ szólásnak is van valamelyes köze a 17—18. századi vándorló Kávéárusok, a felvidéki „Tót Csodadoctörök“, illetőleg a külföldön is „Magyar Csodadoctör“-nak nevezett, magyarruhásan járó *Kurittyoló-k*, vagyis a *Magyar Királyné Vizét*, a „L’Eau de la Heine d’Hongrie“-t árusító párisi Charlatan-ok kávéárus működéséhez. Ezek a máig a „*Passage de la Reine d’Hongrie*“ nevet viselő sikátorban laktak.®

A 18. századvég kávéházi irodalmisága költői alkotásra ragadta magával a híres párisi *Café Bourette* tulajdonosát, Madame Charlotte *Bourette-Curée-i*. is. ő a litterátus Kávésok őse. *Kávés Múza* — „*Mouse Limonadière*“ — címmel adta ki verseit 1755-ben,⁷ ezeket megküldötte Nagy Frigyes porosz Királynak, aki a korszerű Litterátusoknak, Diplomátáknak, Abbéknak és Kávésoknak kijáró arany Tubákos Pixist küldött a „Kávés Múzsának“. *Voltaire* ugyanekkor egy drága ezüst Kávés-kannát és findsát küldött *Madame la Limonadière-nek*, *Grimm*, a nagy német Encyklopedista bosszankodott a versen, de *Fontenelle* el volt ezektől ragadtatva, *Sévres* Hercege elvállalta a Kávésné gyermekeinek keresztapaságát. Magyar Kávésíróink — a *Benkert-Kertbeny*, a *Werzák*, a *Tretter-Járy*, a *Tekus* és a *Steingassner-Tömörkény* családok tagjai, valamint a temérdek sokaságú Pincérvölgy irodalomtörténeti őseit tisztelhetik Madame 18. századi emlékében.

*

Limojon de Saint-Didier 18. századi párisi Poéta epikus Kávéverse is számtalanszor csendül vissza a későbbi Kávés-

⁶ *Descartes* szóban levő fejezete: *Passiones Animae* I.: 30. és *Principia Philosophiae*: IV. 189. „animam habere suam sédéin principalem in glandula“. E Mirigy Hormonjainak hatása máig ismeretlen, sejtethető, hogy összefügg a degeneráltak „Túlszörösödés“ nevű bántalmával. (Hypertrichiosis.) — „Magyar Csodadoctörök“: v. ö. a Kávé-kereskedelemtől szólókat.

⁷ *Jacob* i. m. 169. o. — *Limonadière*: a Kávésok francia nevéből (*Limonadier*) lett szó: Kávésné. A „*Caffetier*“ a franciában ismeretlen, az olasz *Caf jeliere* azonban Kávészóvédát jelent. *Cafetiére*; Kávés-kanna. *Cajtier*: Kávécserje. *Cafétiére*: Kávéültetvény.

költészetben.⁸ A Kávé „*a Nap Geniusának Apollónak itala*“, — írja e Poéta. — Ez a gondolat, a „*Nap és a Kávé*“ és a „*Kávét ivó olimpuszi istenek*“ számtalanszor jelennek meg a Kávélírásban és a Kávécégéreken. *Apollo* Kávét itat a párisi Halhatatlanokkal, az Akadémia tagjaival *Abbé Massieu* Kávés Versében, *Csokonainál* *Juppiter* iszik Csokoládét, *Goethe* egy báb-színházi Tréfában *Juppiter* jelmezében issza a Csokoládét, a pesti *Kávéforrás Kávéház* cégéren — melyet *Andersen* írt le — *Juppiter* Kávét iszik. *Abbé Massieu* szerint a Kávé *Apollo* ajándéka. *Michelet* azt írja, hogy a *Café Procope*-ben az Álmodozók a Francia Forradalom sugarait látják meg: „*un rayon de 1789!*“ *Limojon* így énekel: „*Az istenség, ki bennünket az egek magasán robogó szekerével világít meg: ugyanaz az Apollo, aki a Boldog Arábia napsütötte, forró országának ura. Mivel pedig ő szemeit állandóan Boldog Arábiára függesztette, ezért született ott meg a Kávé híres cserjéje. Az istenség hosszú kortyokban szűr-csölte Kávéját, e párolgó italt és kipróbálta magán annak hathatós erejét. Mert amint azt látjuk, hogy egy könnyű felhőből szakadó zápor lecsillapítja a szeleket és szétveri a viharokat: úgy eme újmódi Nektárnak hatalmas Virtusa felfrissíti a tanulmányok által levertté tett emberi szellemet, elnyomja az ártalmas gőzöket, melyeket a tisztátalan vér küld az agyba, visszaadja az agy nyugalalmát és boldogságot lop be a szívbe*“.

Ez a gondolat ott van *Abbé Delisle* és *Saint-Lambert* verseiben és az egész magyar Kávélírásban is. Érdekes, hogy *Lesage*, aki a 18. századi párisi *Café Régence*-ről, *Sainte-Foix*, *Rousseau*, *Marmontel* és *Friedrich Melchior von Grimm* irodalmi Kávéházáról ír,⁹ a Kávéházat „*az Egyiptomi Apollo, Horus Templomának*“ nevezi. E kép egészen bizonyosan a korszak Szabadkőműves Páholyaiban divó ama egyiptomiaszkodó Misztériumokra céloz, melyek a 18. századvégi pest-budai kávéházi Szabadkőműves Mozgalom — a bécsi Politika által szívesen látott és a magyar irányú *Jákobita Klúbosság* ellen császári pénzen tenyésztett kávéházi ellenmozgalom — Páholyaiban is ott voltak és ott vannak *Mozart* „*Varázsfuvolájában*“ is. „*Ott ül — írja Lesage — egy tucat halálosan komoly férfiú egy tükrös teremben, Dámát és Sakkot játszik a márvány asztalokon,*

⁸ Jacob i. m. u. o.

⁹ U. o. La valise trouvée. Paris. 1742.

mögöttük figyelmes arcú néma szemlélők állanak!. Halálos a csend és csak a Játéktáblák bábui koppannak. „*E Kávéház cégére Horus az Egyiptomiak Istene lehetne, — írja Lesage — mert valóban az Alvilág csöndje veszi körül azt, aki ide belép*“. Ez a kép — a Kávéház mint Pokol — Karinthy Frigyes és mások írásaiban is gyakran visszatér. *Jacob* a „Kávéházi Apollo“-t a „*Kávé fekete Apollója*“ néven nevezi. Amihez tudnunk kell, hogy az egész korszak tudott a *Fekete Horus*-ról, a Kávé abissíniai eredetéről és a *Mumia Stylus* ott volt a *Directoire* és az *Empire* minden bronzveretű Kávésasztalkája „*Mumiafejes*“ asztallában.

Érdekes, hogy a Jelképekre hajló 18. században milyen egységes a Gondolat szimbolizmusa, illetőleg Heraldikája. *Abbé Massieu* arról énekel, hogy a Kávé *Apolló* ajándéka, *Lesage* ezt kicsúfolja és a „*Tobozmirigy*“-ről szóló *Csúfos Chanson* ugyanezt a gondolatot csúfolja ki. Száz évre rá mindez mint Cégérvény jelenik meg és *Privorszky József* „*Café Renaissance*“ Cégérnevet ad Kávéházának. A pesti Szeminárium Utcán levő híres Diákkávéháznak 1821-ben már az „*A' Philosophus*“ a cégérneve. Ugyanakkor a *Genius*, a „*Tüzész*“, a „*Feuergeist*“ vagyis a „*Lángész*“ lesz a Hadmérnökök Kara: a *Génie-Corps* neve. A Korszak minden Hadvezére a római „*Belvedere Apollo*“-ja középen elválasztott Parókáját utánozza: tollal tömött „*Tok*“ tartja az előírt számú csigákban leomló óriási lószörparókát. Ez az „*Allonge*“, mehet a legrégebbi Kávécúfoló magyar Versezet, a „*Palocsag Versezete*“ a Kávével együtt csúfol meg. E „*Tok*“ lesz a magyar Csúfosban az „*Eszed tokja*“ elnevezés eredete is: ez együtt jelenti a „*Koponya tekenyőt*“, a *Koponyát* is, de az „*Allonge*“ parókát hordó „*Tokos Német*“ Hadvezér és *Hadi Inzsinér* vagyis *Ingénieur* csúfneve is ez lesz: majdnem mindig a Kávéra is együtt szóló Csúfos kíséretében. *Csokonai* pompás Városellenes-Kávéellenes csúfolódásaiban minden „*Értelmes*“ vagyis „*Intellectuel*“ kávéházi Német, Frántzúz és Ánglus parókában hordja az eszét és Kávét iszik, sőt a Kávéházban a *Yo-Yo* ősével, a párisi kávéházi „*Yeu National*“ pörgettyűjével játszik. *Bessenyege-nek* az *Illuminatisme* ellen írt pompás Csúfosa, a „*Philosophus*“, melyet az eddigi felfogás elemeiben értett félre, a tősgyökeres szabolcsi Nemesemberrel, „*Pontyi Uram*“-mai szidatja a Kávét és a *Rousseauisme*-t és *Montesquieu*-t. A „*Philosophus*“-t német előképek után magya-

rázok — ha *Destouches* írásairól tudtak is — nem vették észre, hogy *Pontyi Uram* a „*Lettres Persanes*“-t, illetőleg Montesquieu-n keresztül a Bécsen át betörő Illuminatismus-t szidja, mikor „*Az ebalta iinge Perzsákok* /“-at szidja, viszont a *Philosophusnő* Kávét iszik, mert az az „Értelmesek“ itala. *Csokonai* a „Lángészt“ következetesen „Tüzeszü“-nek csúfolja, és Kávéházban és Kávével szerepelteti, ami az Illuminatisme-t jelenti, hiszen a 18. század minden Egyetemének Kupoláján a Tűz, a Vederben lobogó *Flambeau* a Szellem heraldikai jelvénye. Az Egri Egyetem doctoravató Aulájául eltervezett Terem nagy mennyezetképén is a *Nap* és az *Istenszeme* fénye világítja meg a Négy Facultas-t és a pesti Nemzeti Játékszín 1837-ben a „Vak Belizár“-ról, a Szabadsághősről szóló színművel, *Schenk* von *Schenckendorf* darabjával nyílik meg: Belizárt a Zsarnok fosztotta meg a *Nap* Világától, a Szabadságtól.¹⁰ *Nap*, *Szabadság*, *Appoló*, *Allonge-paróka*, az Agyat tisztító *Kávé* és *Tubák*, *Csillag*, *Isten Szeme*, *Belizár Vezér a Vak*, *Schenk* von *Schenckendorff* a „*Freyheits-Lyriker*“, a *gellérthegyi Csillagásztorony* külön pest-budai Városköltészete, mint a Szabadságkorszak felvilágosodott Szabadságlírája 1830 és 1848 között, a *Kávéház*, mint a „*Vesta-Tűz*“ örökké égő és az „*Éjszakába világító Lámpása*“^{1,1}, a *Flambeau* a pesti Egyetem újkori Kupoláján, a *Nap* a szabadságharcos német Diákbursák 19. századelei címerein, a *Nap* mint a Szabadkőmíves Páholyok „*Nagy Oriens*“-e, a 18. századvégi pesti Szabadkőmívesség kávéházi jelenségeiben, a *Kávé*, mint a Kelet szabadságálmainak jelképe, a pesti *Török Császár Kávéház* szabadságcégére: azifjúAM-ul *Medsid* Padisah, a „*Reformpadisah*“ képe, a *Tubákos Pixis*, mint a „*Kávés Múzsza*“, *Madame Bourette* jelvénye, a Kávéházak neve: „*Az Örök Fény*“ az 1830-as években Pesten is: íme a Kávé örök szellemi Heraldikája. Még a *Limojon de Saint-Didier* Versezetében is *Apollo* veri el „az ártalmas Szeleket“, ami orvosi célzás is a bélműködés bizonyos szélcsapos jelenségeire, melyeknek deák neve *Fiatus* és *Flatulentia*. Abban a gyermekorvos Korszakban, melyben a „Kávé hajtja el a Szellen-téseket“ minden orvosi Kávétractatusban és számtalan versben. A Tractatusok nevükön nevezik ezeket, *Limojon de Saint-*

¹⁰ Bevilaqua-Borsody Béla: Az egri Csillagvizsgáló. Bpest, 1930. Szabadságromantikus Diákbursák Tűzszimbólumai. S. S.

Didier költői képbe burkolja, mint az 1829-ben megjelent debreceni „*Szerelem-Dal a' Kávés Findsához*“, mely szintén finomodik: az *Obstipatio* helyett „*Obstructio*“-t ír. A *Limojon* által említett *Vapeurs* egyébként a középkori eredetű *Pathologia Humoralis* — az „ártó hideg, meleg, száraz avagy nedves *Humor-ok* vagyis Nedvességek“ és az ugyanilyen *Vapor-ok*, vagyis Gőzök elmélete, mely szerint a Kávé és a Tobák az Agy és a Gyomor ilyen Humor-jait és Vapor-jait „veri el“.

Apollo, a Szellem Geniusa, mint a litterátus Agy kávé Illuminatora és a Fiatusok viharainak langy záporosító módjára Kávéval elverője: ennél furcsább, törött képet az egész Baroc nem írt a Kávéről, ha a szó eredeti értelmét vesszük, mely „Csodálatos“ és „Furcsa“ jelentésű. E Korszakban, melynek levelezésében gyakorta találjuk a jókívánságot, mely az Agyat tisztító tubákos tüsszentés és a kávézás közben való Fiatus esetén egyformán kívánt „*Prosit I*“-ot. A baráti levelek így is írnak: „*Kívánok Te Kegyelmednek jó Appetitust és sűrű, apró Fiatusokat*!“ íme: *Apollo*, a Szellem, a Litteratura, az Illuminatismus, a *Kávé*, a Tobozmirigy, a Lélek Székhelye és *Descartes* és a Fiatus. Ez a „*Fin de Siécle*“, az Agyasság és Heraldikája, mely olyan kávé, mint maga a Század: a *Kávé*, a Litteratura, a Szellem és a kávéházi csevegés Nagy Százada.

*

A 18. századvégi „*Kávés Lira*“ egész sorozatán végigérzik *Horatius* „*Beatus ille*“-jének irodalmi ékhója, az a hangulat, melyet a Francia Forradalom előtti korszak forradalmi-római Puritanizmusa is, de a Forradalom utáni fáradt kiábrándulás is utána érzett és utána költve utánzott. Ez a hangulat egészen érdekes móddal egyformán van ott az egész „*Kávébarát*“ és „*Kávéellenes*“ francia, angol, német és magyar *Lira* vonulatán. Két ellentétesnek látszó alaphangulata közös jegye az, hogy a Magányosság jó. „*Jó dolog távol a Város tülekedésétől falun Kecsketejet inni s nem Kávét!*“ ez az egyik hangulat. „*Jó dolog Szellemisségem és dolgozószobám fent szárnyaló magányában a Kávéfőző fazék zümmögését hallgatni és felvilágosodó aggyal a Géníusszal társalogni!*“: ez a másik hangulat. *Massieu*, *Delisle*, *Saint-Lambert* és *Tiedge* váltogatják e gondolatot és utánuk mindenki ezt csinálja. *Horatius* rideg Uzsorása, *Alphius* is a „*Falu egyszerű örömeire*“ vágyik, „*lelkében szinte már paraszt*“.

Elmondja, hogy „*Boldog, ki az ügyes-bajos dolgoktól távol apai telkét maga ökreivel szántja*“, nem jár a Fórumra, súrolt edénybe csörgő mézet csurrant, szerelmi gondjait felejt, a jószagú hordóból sajáttermésű Újborát fejt le, megveti a városi ínyes falatokat és csörgő, dús zsállyalevet iszik. A 18. század rómaiaskodó irodalmi kedvtelése a gyenge kecsketejet, bort és zsállyalevet Kávéra váltja át a Szellem Embere italává, avagy megőrzi *Horatius* falusi borát és mézét.

„Város“ és „Falú“, a finom, városi „Udvari Ember“, a *Cortegiano* és a „parlagi Falusi“, a *Contadino* azonban nemcsak a Renaissance és a Baroc mentalitásában állottak egymással szemben, hanem így állanak ma is. Ellenlábasságuknak nemcsak a 18. században volt kifejezője a *Kávéház* és a *Korcsma* és a *Kávéház* és a *Bor*, hanem ma is az. Az ősi Rangorvítató Költészet, melyben arabs és zsidó Költők a 17. század óta állítják egymással szembe a mámorosító *Bort* és a szellemet megvilágító *Kávét*: nemcsak *Michelet* említett 18. századi vonatkozású szellemtörténeti vizsgálódásaiban és a *Kávé* ellen *Bort* javalló Gvadányinál állanak egymással szemben, hanem máig élő „városellenes“ illetőleg „faluellenes“ jelszavak és pedig politikai jelszavak. A Háború utáni évekből jól emlékezhetünk arra, hogy az akkori sekélyes Politika úgy anígy állította szembe egymással a „romlatlan Falú“ és a „romlott Város“ fogalompárait. E szembenállításban a Város és a Falú úgy vagdalták egymás fejéhez jellemző italaikat, mint az ősi gúnyszavak, melyek a Beefsteak-et evő angolt *John Bull-nak* „Ökör János“-nak, a levesevő franciát *Jean Potage-nak*, a heringevő hamburgit *Pickelháring-nek* nevezik. A városellenes Falusiasság, a Ruralizmus a Városi Embert „füstös *Kávéházban* üiő“-nek csúfolta, ez viszont a Falusi Embert „a *Korcsma borgőzében*“* ülőnek titulálta és a „Kis Üst“, valamint a „Hordóról való szónoklás“ politikáját csúfolta. Ez volt az a korszak, mely a Faluval üzött politikai játék idején a „Kisgazda“ szót termelte ki a régebbi „Paraszt“ helyett, illetőleg a „Kisgazdát“ játszotta ki a „Romlott Város“ ellen. Ezek voltak a „korcsmai Ruralizmus“ és a „kávéházi Uróantias“ jelszavai. A Politikát játszó kótyagos „Kilengők“ nyilván ezért vágtak be suttyomban kézigránátot egy pesti Kávéház ablakán, ami a Kávéházellenes Ruralizmusnak kétségtelenül leggyilkosabb megnyilatkozása volt. A *Kávé* és a *Korcsma*, mint a bűnös *Polgár* és az erényes *Paraszt*

jelvényei állottak egymással szemben. *Zsolt* Béla egy írása pontosan ezt fejezi ki, amikor az Antiurbanitás jelszavainak politikai gyökereire figyelmeztet.¹¹ Erre nézve ezt írja: a városellenes áramlatoknak nem is politikai, vagy felekezeti okai vannak, hanem elsősorban ez a borsódzás és irtózás a városi élettel járó komplikáltabb fogalmaktól és életformáktól. A vidéki ember gyakran meggyűlöli a várost, mert méretei túlnőnek látókörén, ütemével nem tud lépést tartani, forgalma számára zűrzavaros, lakosai nyeglék és barátságtalanok s mert nem köszön neki senki, akinek otthon a Főutcán mindenki köszön s ezért elhagyatottnak és megbántottnak érzi magát. Ebből a tehetetlen és megbántott indulatból származik legtöbbször a város-falu ellentét, amelyet aztán a politika ügyesen meglovagol a maga számára“.

Zsolt Béla ezt nyilván nem *Macaulay*, *Michelet* és a „*bor-dicsérő-kávésúfoló*“ illetőleg „*kávédicsérő-borcsúfoló*“ ősrégi Rangsorvitató Költészet magvas tanulmányai alapján írta. *Horatius* kétezeréves Antiurbanitása és az „őstehetségű Paraszt-költő“ *Sértő* Kálmán városellenes kávéellenessége egy 1934-ben írt versével, melyben a *Bucsinszky Kávéházban* borshordót kíván látni kávésfazék helyett: kétezer év szellemtörténete távlatában fogják össze e kérdést borshordókból és kávészibrikékből rakott híddal: ősi boros-kávés, korcsmás-kávéház, „*Café de la Paix*“-es és „*Debreceni Nagyerdős*“, Urbánus és Antiurbanus végletek közé ívelő híddal. Amit igen egyszerűen úgy kellene kifejeznünk, hogy a Városi Ember orrát a Falusi Korcsma megsavanyodott borszagára, a Falusi Ember a Kávéház kávé- és füstszagára fíntorgatja és egymás mentalitásától való utálokzását a Kávé illetőleg a Bor jelképeivel fejezi ki: néhány száz éve ugyanazokkal a szavakkal. Nihil novi sub Sole ... Nincsen új a Nap alatt...

¹¹ A rehabilitált Budapest. Újság. 1933 szept. 22.

Tóth Árpád: „Hajnali Szerenád“¹

Gilbert és Hégesippe *Moreau*. — Mors Litterator. — Thanatophilia. — *Balzac* és *Sainte-Beuve* a Kávéről. — A „Kis vendéglőben“. — Debrecentől a Newyork Kávéházig és vissza a Nagyerdőbe. — A „Légyott“. — A Halál és a Teáscsésze. — Az „Esti Könyvek“ és a kávéházi szivar. — A Kávés pohár a Márványasztalon. — Ady Endre. — Casino de Paris. — „Az útott fekete löre“. — A „kis hajnali kávéházi zug“. — Szivarozva tünődés. — A Hajnal a Newyork Kávéház fölött. — „Nem vagyunk már a régi legények I“ — A Rádió a beteg ágya mellett. — Danse Macabre. — Az emlékszobor: „Tóth Árpád. Költő. Halott és egyetlen.“

Ott ült minden este, majdnem minden éjszakán át és nagyon sokszor hajnalig a régi *Newyork Kávéház* hosszú, keskeny Karzatán, mely számára is — 1910 és 1914 között — a „*pesti Montparnasse*“ irodalmi Parnassus Hegyét jelentette. Ott ült a középső, félkörben kiugró páholyban, a könyöklő veresbársony párnájára támaszkodva a „Nyugat“ litterátusai, a „Nyugatosok“ között. A kávéházi Hajnal óráin magában ült. Kávéházi éjszakázásokban gyölölte törékeny, halódó testét. Nagy, fekete, nehéz szivar és öblös findsából ivott Kávé volt a Narkotikuma. Talán soha senki nem látta hatalmas szivar-rúdjai nélkül: pedig gyilkosai voltak azok. Tragikus, fekete-fehér tónusu kép volt e Poéta, amint ott ült a Kávéház tülekedő élete fölött a Páholyban. Alatta a mélységben, a „Mély Víz“ fölött, ahol akkor tizenkét billiárdasztalon csattogott a lapda, a harsány Élet nyüzsgött és zsongott. A Poéta elrévülve, az Életen túlról, a Karzat eme „Elefántcsont Tornyá“ magasából nem látta a Kávéház élettől vidám mozgását, csak érezte és fájt neki, hogy nem élheti a Földszint kicsi örömeit. Óelefántcsontsínü homloka magas Volt, értelmes, magas homlok, melyre hosszú fekete haja simult. Vékony nyaka hófehér pillangós galérből nyúlt ki és fekete volt a nyakkendője, ófekete, tompa-

fényű selyme olyan volt, mint egy gyászfátyol és benne gyászos ózüsttel csillant meg egy ódon ezüstgomb. Fekete ruhájából fehér ingmell és fehér kézelők villantak ki. Feketekeretű szemüvegének ezüstösen csillogó üvege mögött csak csillogó, értelmes, mindig szomorú, halálosan szomorú szeme volt élő, halott-halavány arcán, az egész képen: ezen a fehér-ezüst és komor fekete képen. Olyan volt, mint *Mors Litterator*: a halódás, az Élettől való búcsúzás, a Halál Poétája az Élet lármás Piacán, a Kávéházban.

Itt, a Karzaton született meg a *Hajnali Szerenád*, az Élettől, a Fiatalságtól, a Szerelemtől Való búcsúzás, a kávéházi Hajnal legcsodálatosabb Hajnalos Dala, a magyar Kávészó legmaradandóbb nagy alkotása, kifejezője e „Kávéházi Műfaj“-nak, a Kávéházban virrasztókra ráboruló gyönyörű piros Hajnalnak, de a beteg Poéta lemondó, halálváró Lírájának is. *Tóth Árpád* beteg volt, 1830-ban „Sorvadás“-nak nevezték volna betegségét. *Tóth Árpád* valóban sorvadt, de nem volt a Halál ünnepies, komor Artisztikumába belefelejtkezett „*Dekadens*“, aminek azok az értelmetlen Skolasztikusok mondták és írták, akik azt hitték, hogy a Költők is azzal a biztos elszánt-sággal előre állítják bele magukat valamely „irodalmi Iskola“ dobozkájába, melybe a tehetségtelen Iskolások utólag állítják be őket. Nem a Halál Szerelme, nem a *Thanatophilia* morbidus hangulatai vitték e Poéta tollát a Kávéház márványasztalán, nem a „Halál“ költője volt, csak a maga halálraitélt fiatalságának bánatát írta Versekké. Ezekben búcsúzott el az Élettől. Addig voltak e versei halódó életének Narkotikumai (a halkhangú kávéházi beszélgetések, a rengeteg Kávé, a fekete szivarok, a fekete pesti éjszakákban való társtalan kóborlások Narkotikumai mellett), míg az Élet csakugyan elbúcsúzott tőle. *Tóth Árpád*nak semmi köze nem volt az 1830-as évek párisi kávéházi Halálromanticizmusához, nem „hatott rá“ senki, sem *Gilbert* és Hégesippe *Moreau* Halállírójának nem volt „követője“. Semmiféle kisiskolás „Párhuzam“ ne „vonassék“ közte és *Ady* Endre, a „Halál Rokona“ között. *Tóth Árpád* igazi Költő volt és senki sem hatott rá, csak önmaga. Nem volt a Romanticizmus „sorvadó Költői“ hamis, hazug kiállású Figuráinak „Neoromaniikus“ mása.

A Kávéházban élt, mert itt narkotizálta magát az Élet lármájával, mely mindig jobban és jobban halkult benne és

Kávéház és Művészet.
A Nemzeti Szalon címe-
res jelvénye a régi Ba-
ross Kávéház fölött
1894-ből.

Kávéház és Szabad-
ságromanticizmus.

A mai Szabadság Kávéház az 1899-ben lebontott pesti Nájgebáj sarkán, előtte a Batthyány Örök-mécses.

A pesti Boulevard és Kávéháza. 1891.

A Newyork Ház az első pesti Felhőkarcolóval. — A „Tizennégy Kávéházi Ördögök”¹ egyike. — A Kávéház a megnyitás napján. Háttul a Sárga Szalon: Heltai Jenő, Márkus Géza, Molnár Ferenc, Kacsóh Pongrác tanyája.

A Budapesti Kávésiparlestület gyűjteménye.

fojtogatta csendes budai kis lakásaiban. Buda csendjéből járt át mindennap Pestre, mint egykor a drága öreg Páter *Virág Benedek*, aki a régi pesti Hajóhíd két hídfői Kávéháza közötti nagyvilági Promenade-on, a Hídpromenádén találta meg az Élet pes.i lármáját, mely az *Arany Szarvashoz* cégéreit tabáni Sütőház sötét ámbitusu udvarán levő lakásába, öregsége budai csendjébe már nem lármázott bele Pest harsány fiatalságának zajával, az Élet „pesti Cri“-jével. Kávéházba járt, mert az éjszakai Beszéd volt számára az Élet illúziója, melyet a Halál tudata minden ébredése minden reggelén eleve elrabolt tőle. Feketekávé volt az itala, a *Voltaire*, a *Balzac*, *Rákosi Jenő*, *Tóth Béla*, *Reviczky Gyula* itala. A „Breuvage noire“ a Fekete Ital illet fekete éjszakáihoz. Az Éjszakát szerette: azon a címen, melyet a pesti Éjszaka költői, *Molnár Ferenc* és *Nádas Sándor* írtak meg legőszintébb, legtehetségesebb és legfiatalabb írásaikban.

Amit a Halál bánatáról írt, az a saját bánata és hogy ez mélységes, gyönyörű, fájdalmas nagy emberi Líra lett, az őt — a drága Barátot — túlélő harsány egészségesek, az Élet piacain tovább kufárkodni tudó frissek számára is: az csak azt jelenti, hogy a süket *Beethoven*, a sorvadó *Chopin* és az italos *Krúdy Gyula* lírája is érték azok számára is, akik épfülüek, éptüdejűek, nem italosak. *Tóth Árpád* a saját elmúlásának lett Lírikusa: ezáltal lett mindnyájunk Elmúlása előre vetett árnyékának örök Lírikusa. Nem lehetett a harsány Életöröm dús-izmű életakarásának harsogó dalosa, nem vágyott „ágyban, párnák közt halni meg“, de tudta, hogy így fog meghalni. Amit írt, halkszavú kávéházi Danse Macabre: kávéházi Halottas Toros Tánc toros dala. Szivarja és Kávéja kávéházi éjszakai Narkózisai voltak. Mint *Balzac-nak*, aki barátjához, *Sainte-Beuve-höz* így szólt halálos ágyán: „*Belehalok abba az ötvenezer findsa Kávéba, amit megittam, míg a Comédie Humaine-t megírtam, hogg adósságaimat kifizethessem!*“ *Sainte-Beuve* így válaszolt: „*Tévedsz barátom, éltél a Kávéid és a munkád által!*“

Bennünket itt az a sorozat Vers érdekel, melyek során a Poéta odaérkezett meg, ahova tudta, hogy „odajáró“ ő is, ahova „mind odajárók vág} unk, mert bizony csak Por és Hamu vágj unk!“ Ez a bánat ott volt az egykori Filozófus Diákban, amikor ott ebédelt a pesti Quartier Latin egykori vidám, kedves kis Diáktraktéroházában, a „*Sovány Pipacs*“-nál, melyről

Babits Mihály is úgy emlékezik meg a „Halálfiá“-ban, mint *Rákosi* Jenő a maga egykori ifjúsága kis diákos Vendégfogadó Kávéházáról, a belvárosi „*Olzinger*“-ról.¹ A „Sovány Pipacs“ volt a régi józsefvárosi pesti Diák Kovártélyban az, amit *Balzac* a „*Les Illusions perdues*“ diákgregényében a *Café Flicoteaux* cégére alatt írt meg. *Tóth* Árpád leírja, hogy a Diákkorcsmából, a Nagyvárosból, a Kisvárosba, az Otthon terített asztalához vágnak a Diákok. Az ősi Vendégfogadó és Kávéházköltészet ősi szabványa szerint vágyódnak haza ezek a „Nagyvárosba“ csöppent „Falusi Emberek“. *Montesquieu*, *Balzac* és *Murger* „Falusi Emberei a Nagyváros Kávéházaiban“. *Tóth* Árpádnak, a Filozófus Diáknak már itt sem a békés Kisváros kis professzori Kathedrāja egyszerű boldogsága jut eszébe, hanem a falusi temető: „egy kopott diák szembe, beszél társának jó parókiákról, hús erdők alján, e Babilontól távol.. . s falusi temetők jutnak eszembe, poros akácok s kis poros katedrák, ahol majd tanítgatnak és pipázgatnak csendbe'. S az én sorsom?“ A sorsa az lett, hogy ne csendes Kisvárosi Professzor, hanem Költő legyen a Newyork Kávéház Karzatán és emlékoszlopa legyen a debreceni Nagyerdőn, mely tavaly lett a „*Café de la Paix*“ által jelentett Urbanitás, a Nagyváros és a *Nagyerdő* által jelentett Ruralitás: a Falu vitapontja. Debrecen-Angoulême; Sovány Pipacs—*Café Flicoteaux*; Newyork Kávéház—*Café de la Paix*; Angoulême—Debreceni Nagyerdő; *Balzac* Kávéja: Emlékoszlop. Ez egy emberi élet Regénye: nem *Balzac* írta, hanem a Nagy író, az Élet.

Az ifjan halódó Poéta mindig a Halálra gondol, a Lány lakásán is, a „Légyott“-on, a Szerelem mámora keserű végén. Finom, haldokló szavú lehanyatló Líra ez is, csak szép, de nem fiatalos. Maró, mint a Halál artisztikuma, az „Ifjú és a Lány“ képe *Aythóssy Dürer* Albert Mester rézkarcán: virágzó fa alatt a Diák s a Lány, mögöttük a Halál. A teáscsésze árnyékára a Lány mellett is a Halál képeit kapcsolja a Poéta: „*Szürcsölte a teát s át gyermeteg szemén tréfás árnyat vetett a fordult talpú csésze s az italemelő lustácska könnyű kézre az éji csendben árván*

¹ Hajnali Szerenád. Versek. Epést, 1913. „Kis vendéglőben“. *Rákosi* Jenő: A legnagyobb bolond. L. o. Ez a híres „*Banovszky*“ a volt Reviczky-téren a Sophianum mai házában. Előző helyisége a Krisztus Király Kápolna mai helyisége. Később a Röck Szilárd- és a József-utca sarkán mint „*Arany Nap*“ élt a Háború utánig.

s szelíden néztem én ..Arra gondolt, hogy majd ha haza megy, a sötét, süket utcában saját árnyéka kíséri majd, mint *Schubertét*, a „Doppelgänger“-je. „*S a Halálra gondoltam s áldott, szelíd anyámra*“¹¹. Körülötte minden fiatal és élni akaró Volt, „*de fejem búsan hajolt előre s a vidám színeket a vén szőnyegen lábtul úgy néztem, mint aki nagy mélységekbe bámul s ő, szürcsölte a teát, kecsesen hátra dőlve*“¹¹.

A szivar füstje az egészségesek Lírájában derűs álmodást jelent. A magát örökkön szivarral gyilkoló Poétának az „Esti könnyek“-ben a szivar is csak azt juttatja eszébe, amit a teáscsésze, a Kávé és a Kávéház. A Kávéházban ült:

„Éjfél lett lassan . . . s lomhán nyúltam egy szivarért én
S furcsa csodának tetszett, hogy elhagyottan nyúló
Ujjaim közt víg fénnel föllobogott a gyújtó
S hogy törődött ajkamról illatos füst szállt békén
S aludni készülődtem s úgy nyújtózott karom
S az „Elvégeztetett“ vonaglott ajkamon.“

A Kávéházban az őszi éjszakában az egészséges, boldog fiatal szerelem vágya suhan rá „ösz“ című versében:

„Kábultan füsttől s éji zajtól a nedves karikákat néztem,
Miket a pohár talpa rajzol a márványos hús asztalszélén.
Az utcára kék fény omolt ki, künn lucskos setét kocsik álltak,
öh, egy illatos puha vállat oly jó lett volna megcsókolni.“

Az őszi éjszakán magányosan bandukolt haza Budára. A Belvárosba érve egy magányos, régi téren egy háborodott-elméjű vén koldus szegődik melléje és a Temetőbe hívogatja. A vers olyan kísérteties, mintha *Heine*, E. Th. A. *Hoffmann* vagy Edgar Allan *Poe* írta volna. Sokszor kísérte el e sorok írója a Newyork Kávéháztól a Lánchídig a Poétát, aki 1911-ben a Várban lakott. Magányos éjszakai útjaira, a Kávéházból való hazatéréseire vonatkozik *Ady* Endréhez írt versének néhány sora:

Aldlak, mert engem is, ki halkán s meghatottan
Szólok hozzád, a lelked, óh hányszor megvigasztalt,
Ha súlyos térdeim vonszoltam és az aszfalt
Furcsán kongott s az éjben verseid mondogattam.

Az Éjszaka gyakran csábította el a Karzat ifjait is a tán-
cos Kávéházak, a pesti Café de Danse-ok maró világába. Míg
mások, festők, szobrászok, rajzolóok, írók: élők és fiatalkedvűek
számára, Henry de *Toulouse-Lautrec* Vicomte párisi rajzai
élettől teljes képeivé rajzoltak a pompás fiatal női testek tán-
coló vonalai, míg mások számára téma lett a mozgás, borivó,
csókoló, duhaj kedvvé a lárma és az öreg *Lechner* Jenő mint
kacagó bölcs Anakreón trónolt a táncter szélén álló asztal fején:
addig *Tóth* Árpád itt is csak borongott, az Élet harsány, vad
öröme itt is csak a Halál képeit vitte elébe. Az „Orfeumi Elégia“
az ő számára a saját lelke *Danse Macabre-je* lett. A Táncos-
nőről így írt:

Táncolt s míg lomha csellók halkan s búsan kísérték,
Reszketett a szívem: mily szép lehet, ha lágyan
Kádjába, lép e lány, reggel, a langy homályban.
Körötte zajos szatócsnép vigadt s csámcsogva majszolt.
Óh, olyan jó lett volna a márvány asztalszélre
Szorítani a fejem s sírni egy hosszú jajszót,
S szánnivalón gyötrődve szorult össze az öklöm
S kétségbeesett vággyal néztem a táncos lányra
S ő rikító szoknyáit kurjantva csapta hátra:
S a füledt termen át vad taps újrázta dörgőn.

A beteg Poéta már leszámolt a maga elmúlásával, az élet
bánata már mindennapi italává lett, már úgy megszokta, hogy
élni se tudna a Bánat Itala nélkül. A „Sóhaj“-ban a Kávé, a
Halál színében komorkodó fekete lé a Bánat Itala az ő sze-
mében:

Mint túlédés, setét, únt kávéházi lórét
Ügy szürcsölöm már sokszor a halkuló harangszós
Füledt, fáradt estéken lankadt illatú langyos
Italát bánatomnak.

A kávéházi Hajnalokon mindig a Lányra gondol, akiről
lemondott, mert betegnek tudta magát. „Csak ennyi“ című
versében így ír kávéházi éjszakázó magányáról:

Félbehagyott versek szegény, halkuló rebegése,
Félbehagyott sírás halkuló békéit szepegése
Csak ennyi, lásd: halkuló, békéit mindegy-éltem vége I

Jó itt nekem kis hajnali kávéház-zúgban,
 Jó itt nekem, hajnali csendes mélabúban,
 Jó itt nekem lassacskán szépen végít várnom:
 Csak ennyi lásd, hajnali csendes elhalálózásom.

A Dohány-utca két sötét falának torkán megjelenik a Hajnal, az Éjszaka meghal s az Éjszaka szerelmese, a Poéta is érzi, hogy fáradt életének éjszakája is így fog meghalni egy szép sugárzó Hajnalon.

Isten veled, vigasztaljanak méltóbb és zengő versek,
 Isten veled, vigasztaljanak zengőbb, szebb szerelmek,
 Isten veled, nézd, fény ragyog a gyönyörű világon,
 Csak ennyi, lásd, hogy én eltűntem és hiányzóm .. .

A Karzaton magányosan ül („Levél“) és levelet írt a régi Kedveskének, közben gyilkos fekete szivarjait füstöli:

Ha ez a levelem megérkezik, édesem, gondolj reám egy kicsit,
 Képzeld magad elé: szivarozgatok,
 Fáradt vagyok és csendes, nagyon elhagyott:
 Azt gondolom, maholnap meghalok.
 S azt gondolom, nem kár, hogy meghalok,
 Felszakadó sírásod kell nekem: szivarozgatva tűnődni ezen.
 Gyilkosság ez, gyilkosság ez, tudom, de lásd, egyedül kínlódom nagyon.

*

Így jönnek a mindig magányosabbakká váló kávéházi Hajnalok. Már mindenki hazament, azok, akiknek a Hajnali Szerenád verseit dedikálta: a friss, vitatkozós kedvű, hegyestőrű *Szász Zoltán*, az éles szellemű *Ignotus*, a komor, papos *Osvát Ernő*, a bohó kis *Turchányi Elek*, az elgyötört arcú *Bán Ferenc*, a litterátus fiskális: *Nagy Zoltán*, a tanáros, mindig leszegett fejű *Schöpflin Aladár*, a hideg, okos *Fenyő Miksa*, a kissé mindig ijedt, tétova *Kaffka Margit*, a csodálkozó, fájdalmas szemű, tragikus bukfenceit vető *Karinthy Frigyes* is, a csillogó szavú *Gellért Oszkár*, a keserű fintonú *Nagy Lajos*, a franciás *Laczkó Géza*, a vonagló gondolataiba burkolózó *Füst Milán*, a Benvenuto Cellini-fejű, Gringoire-lelkű *Garabonciás Diák*, *Tersánszky Jenő*. *Tóth Árpád* magára maradt. És a szürkületben, az elcsendesülő Kávéházban, ahol az oszlop mellett már csak a vén *Kiss József* ült szótlanul, ahol már csak *Krúdy Gyula* borúit a „nyíri vinkó“ fölé, ahol csak

néha csattant fel egy távoli billiárdgolyó és csak a kis keleties kávéházi Szökőkút vize csörgött, a Karzaton, melyen álmos pincérek számolták le rézhangon kongó Tantuszaikat: a Poéta rágyújtott utolsó szivarjára. És a Kávéház Cégérsásával ellátott kávéházi Kutyanyelven, melyet a Pincér tett elé, a márványasztalon megszületett a legszebb kávéházi Aubade, a legfájóbb szépségű városi Hajnalos Dal, a „Hajnali Szerenád“.

Virrad. Szürkül a Város renyhe piszka,
De túl, az enyhe, tiszta messzeségben
Új rajzlapját kifeszíti az égen
A Hajnal, a nagy impresszionista,
Ezüst ónnal szeszélyes felhőt rajzol
És álmodozva pingál enyhe kéket
S ragyogva tűzi az isteni képet
Az ürbe a Hold, nagy rajzszög, aranyból.

A Sötétség, az éji, rút csuha
Lebomlik a fák törzsén nesztelen
S borzong a jó hűvösben meztelen
Az erdő, az örök buja csuda:
Most, mielőtt pompás testét kitarja
Mindenkinek: nyújtózik hallgatag
S várja, hogy a vén dús kéjenc, a Nap
Aranyfésűt tűzzön nagy zöld hajába.

De itt a szűk utcák közé bezárva
A szürke Hajnal szennyes és sívár.
Nagy, sárga szirmát elhullatta már
A lenge gázláng, az éj bús virága
Itt-ott mered csak s furcsán betegen
Lobog a kétes és nehéz homályba,
Egy-két borús fa, mint fakó, zöld fáklya,
Mely vakon teng a siket tereken.

Annuska, alszol? Bús utcák során
A bús Hajnalban járok egyedül
S hogy vigasztaljon, halkan hegedül
Fantáziám: a magános cigány l
Erdőkkal, éggel, ajkad mosolyával
Hangfogózza dalát, míg ballagok,
Jó volna most megállni ablakod
Alatt egy édes fájó Szerenáddal.

A szívem adnám oda hegedűnek,
A szívem, melyből bús és vágy zokog,

Lopjon szívedbe enyhe bánatot
 És kósza vágyat, mely árván röpülget,
 Hogy szűz álmodban halkan, édesen
 Nem is sejtve, hogy könny az, amit ejtesz:
 Álmodban mit reggelre elfelejtesz
 Sirasd el az én züllött életem i.

*

A *Hajnali Szerenád* elcsengett a szürkülő pesti reggelen. A Háború szétzilálta a Karzat-ot, *Ady* Endre meghalt. A „Nyugatosok” a Forradalmak után már csak rövid ideig jártak a *Neivyork-ba*. A „*Körúti Hajnal*” ebben a rövid időszakban, 1920 tavaszán született. Azt a hangulatot írja le, amit a Kávéházra virradó Hajnalban éreznek a Virrasztók. A kávéházi Költő mindig elámul a Városi Hajnal bűvöletes csodáján, mindig mint ismeretlen szépséget fedezi fel. A „Ródodaktülosz Éósz”: *Homérosz* pesti kávéházi Rózsásúj ju Hajnala a *Newyork-Kávéház*-ból hazatérő összes Költők számára a Keleti Pályaudvar felől nyújtja fel ujjait valami sötéten ásító utcatorokba. Ez a kép a „Kávéházi Hajnal” költői számára hagyományá vált, bájos „Pesti Kép”, a „Város Költészete” lírai képe. A párisi Költő mindig úgy írja le a párisi Hajnalt, hogy annak első sugarai a *Sorbonne* Csillagvizsgálója kupoláján, a *Rue de l'Observatoire-on* vagy a *Sacre Coeur de Dieu* márványkupoláján, a *Montmartre-on* jelennek meg. A Hajnalban hazatérők örök Kávéházi hangulata: az éjszakázás álmatlansága és fáradtság adta önvád mindig a Hajnal szépségeinek érzésébe menekül bele.

Vak volt a hajnal, szennyes, szürke. Még
 Üveges szemmel aludtak a boltok
 S lomhán söpörtek a vad kővidék
 Felvert porában az álmos viczék,
 Mint lassú dsinnek, rosszkedvű koboldok.
 Egyszerre két tűzfal között kigyúlt
 A keleti ég váratlan zsarátja
 S az aszfalt szennyén szerteszét gurult
 A Végtelen Fény millióm karátja,
 Bűvölten állt az utca. Egy sovány
 Akác részegen szittá be a drága
 Napfényt és zöld kontyában tétován
 Rezdült meg csüggeteg és halovány
 Tavaszi kincse: egy-két fürt virága.
 A Fénynek földi hang még nem felelt,
 Csak a színek víg pacsirtái zengtek,

Egy kirakatban lila dalra kelt
 Egy nyakkendő, de aztán tompa, telt
 Hangan a harangok is felmerengtek,
 Bús gyárszirána bűgött, majd kopott
 Sínjén villámos jajdult ki a térre:
 S már nem látták: a Nap még iást dobott,
 Arany csókot egy munkáslány kezére.¹

*

A Nyugatosok 1920-ban visszatértek oda, ahonnan elindultak, a belvárosi Central Kávéházba. Ide járt *Móricz Zsigmond*, *Schöpflin Aladár*, *Babits Mihály*, az ugyanekkor ide szokott *Mikes Lajos*, az akkor feltűnt fiatal *Szabó Lőrinc* társaságába *Tóth Árpád* is. A Kávéháznak ezt a korszakát *Szabó Dezső* írta meg a „Segítség!”-ben. *Tóth Árpád*ék az Egyetemutcai oldal sarokpáholyaiban ültek *Bányai Elemér* — *Zuboly* — emléktáblájával szemben. *Tóth Árpád* már csak ritkán járt be a *Central-ba*, később délutánonként a *Vigadó Kávéházba* a Nyugat egykori harcos íróiból lassankint szürkülni kezdő megállapodottak közé. Ebből az időből való és erre vonatkozik „*Széthullt Légiókkal*” című verse.³

Jaj de fura érzés, vén fiúk, szegények!
 Ráeszmélni: nem vagyunk már a régi legények!
 S jaj a Bölcsesség, az agg tanítómester
 Váltig dörmög a fülünkbe: lassabban a testtel!
 Vigasztal fogatlan szája régi jókkal,
 De mit ér egy bukott Császár széthullt légiókkal I

*

A Poéta már nagyon beteg. Már nem az Élet múlásának szelíd, panaszos bánata az, amit érez, hanem valós búcsú az Élettől. Már nem menekül az éjszakába, Kávéházba már nem járhat, már az utolsó Napsugár után nyúl ki a keze: „*Oh Napsugár! Faunok vidám patája, céccós szavak csatája nem dong dalomba már, víg hajnali pacsirtás lelkem már őszi irtás, Tél csöndje vár!*”

A Kávéházra elkövetkezett a Kórház: Tátrafüred szanatóriumi bánata. Egykor a pesti *Café de Danse-ok* lármájáról és zenéjéről írt. 1928-ban már az agyonmehanzálódott Új Élet gépzeneje, az új csoda, a Rádió hozza a Világűrben repülő Golyóbis távoli éjjeli Kávéházaiból a haldokló ágyához a Világ hangjait. Ez lett az egykori *Hajnali Szerenádból*:

² Lélektől lélekig. (1923—1927.) Bpest, 1928. „Körúti Hajnal“.

³ U. o.

„Hallga! Muzsika! Valami messzi Jazzt üzen az éter! Milyen vonító furcsa hangtömeg, züllött és édes, fájdtó és kába, mintha az alkony minden bánatát felitta volna a zene magába', hörgést, sikolyt, átkot, mint sok lila és sárga szeszt a részek a Bárban? Mitől rúgtál be, bolond muzsika, míg bolyongtál a fekete Határban? Honnan fős? Tán egy hamburgi Lokál sóhajtott el míg homlokán kigyúlt a rossz vérnek kiütései gyanánt reklámlámpái vörös koszorúja? Szálltál orosz steppéken és csonka magyar mezőkön, mind búsabbra vállán? Mi mindent ittál, részeg muzsika, hogy mire ideájulsz a fülembe, a Chai lesion kéjes, fátylas ritmusa, úgy dong, mintha kivégzés dobja lenne? Szemem behúnyom . . . A szédült vízió forog rám . . . egy nagy Saxofón buján szól, s a vad alkonyban táncol a világ s minden táncos a sírja felett táncol.“

A hamburgi „Sankt Pauli“ matrózfertálya néger Kávéházainak zenéje mint *Danse Macabre* dongott a Költő ágya fölé. Halottak Tánca: a néger Bendsón a gyászmenet fekete-posztós dobja kongott. A Költő távoli világok Kávéházainak éjfélutáni zenéjét érezte meg: a maga Toros Tánct.

Ami még hátra volt, néhány törött vers, amit az ágyban írt, a vén budai házban, a Verbőczi-utca és az Ibolya-köz sarkán. Az utolsó, a „Jó Éjszakát!“ Nem lehet már éjszakázni, a Nap már nem jön fel a *Neivyork* Kávéház mögött a Dohány-utcában. „*Takarómon néhány papírlap, elakadt sorok, társtalan rímek. Megsimogatom őket halkán: írjak? És kicsit fájón sóhajtom: Minek? Minek a lélek balga fényűzése, aludjunk. Másra kell ideg s velő. Józan dologra, friss tülekedésre és rossz robotos a későn kelő. Tik-tak, ketyegj vén jó költő vigasz, idő, majd jó a kor, amelynek visszadöbben felénk szíve. Ágyam mellett elkattantom a villanyt, versek.. . bolondság . . . szép jó éjszakát /“*

Az Idő eljött és az Utókor szíve vissza döbbsent a Halott Poéta felé. 1928-ban halt meg, 1934 június 10-én leplezték le emlékoszlopát a debreceni Nagyerdőn. Hálás szülővárosa emelte ezt a Poétának, aki innen indult el a fák alól, melyek alatt még *Csokonai Vitéz Mihály* és *Ady Endre* is bolyongott. *Szabó Lőrinc* mondotta az emlékbeszédet. *Szegedi István* verset írt:⁴ „*Itt jár közöttünk emléke előtt, mosolya torz és fanyar és kegyetlen és elsuhant egy nyári délelőtt Tóth Árpád. Költő, halott és egyetlen*“.

⁴ Pesti Napló, 1934 június 3.

Az új magyar Kávéházlira.

Az Utóromanticizmustól máig. — Levelüi *Kozma* Andor. — *Gelért* Oszkár. — *Kelemen* Viktor. — *Kemény* Simon. — *Jávor* László. — *Fenyő* László.

Az újkori magyar Kávéházlira kimeríthetetlen temérdekségéből csak néhány jelenséget mutathatunk be, az Utóromanticizmus éveitől máig terjedő időszakra nézve. Leveldi *Kozma* Andornak az „Elmúlt Nemzedék“ ódon, nemes, úri tisztahangú Kobzosának, nagymultú írói álneven *Kodoz*-nak két finom, romantikus Kávéházversével kezdjük e sorozatot.

Zenés Kávéház című pátoszos Költeményéből a múlt század végét jellemző *Szimbolista Költészet* romantikus nagy Tirade-ja zeng ki.¹ *Richard Dehmel* a „Das feile Weib“-ban megírta a Külvárosi Kávéházat, melybe a Halál és a Lues allegóriás alakjai lépnek be. *Arany* János „Hídatatás“-ában látomásban látja az éjszakai öngyilkosok végtelen sorát, mely az aznap felavatott új Margit-hídról veti magát a Halálba. Ugyancsak *Arany* János „Ünneprontók“-jában a Sátán kecskebördudája nyekergős, bűgő muzsikája mellett táncolnak az Ünneprontók a Pokol kapujába. *Maeterlinck* „*L'oiseau Bleu*“, a Kék Madár című szimbolista Színművében megelevenednek a Halottak, ott tolonganak a magyar származású *Félicien Rops* rajzain is. A Halottak Tánca, az ősi flandriai *Danse Macabre* és a német *Tolentanz* végtelen sorban táncoltatja bele ismeretlen nevű flandriai Mesterek és *Lucas von Cranach*, *Holbein* és *Aythóssy-Dürer* Albert írott képein a tragikus Gödörbe a Vigadozókat. *Hugo von Hoffmansthal* a középkorvégi cseh-német *Jedermann*

¹ Magyar Rhapsodiák. Bpest, 1920, 52. o.

Mesét írja hatalmas szimbolista Drámává. *Madách* képei egy pesti kávéházi Képben, a Cigány muzsikája mellett nyüzsgő Halottak, — a Kávéház egykori Vendégei, mint a Holtak az „A Molnár és Gyermeke“ című régi Rémdrámában: ezt írja meg *Kozma Andor* a *Zenés Kávéház-ban*. A Kép, amit rajzol, sötét és tragikus, mint amilyen az öregedő Poéta: „*Koboz*“ komoly, sokszor komor régi magyar Lantjának zöngése volt. Ez a hang ott volt „Kronika“ című egykori verses sorozatában, mely évtizedeken át minden vasárnapon ott zengett férfias, a régi magyar Virtusokat dicsérő Kobzán a *Pesti Hírlap* és a régi *Az Újság* tárcavonala alatt. Az öregedő *Kozma Andor*, — régikötésű, öreg, úri Bátyámuraimék Poétája — ezzel a mélyérzésű, tiszta szép Lírájával ott állott azon a megyevonalon, melynek túlsó oldalán ugyanakkor már a fiatal *Ady* *Endre* állott.

Kozma Andor — mint ezt többször megemlítettük — fiatalsága éveit az öreg „*Vajda János* és a fiatal *Komjáthy Jenő*, *Reviczky Gyula*, *Koroda Pál*, *Palágyi Menyhért*, *Palágyi Lajos*, *Lüby Sándor*, *Rudnyánszky Gyula*, *Szentessy Gyula* és *Lampérth Géza* kávéházi társaságához kötötték. Ez a *Korona Kávéház*, a *Kammon Kávéház* és a *Fiume Kávéház* korszaka volt. Élete végén is kávéházas ember volt a komoly öregúr. Gyakran megjelent az 1900-as években a két *Palágyi* kávéházi társaságában az *Erzsébeti Kávéházban* és a *Margitpark Kávéházban*, ahova *Komjáthy Jenő* fiai, *Vidor* és *Győző* és ezek fiatalabb és idősebb barátai között *Pesta Frigyes* és *Peterdi Andor* és két fiatal diák, *Kozma Andor*, *Koroda Pál* és *Komjáthy Jenő* egykori fiatal barátjának, *Szentessy Gyula* nagybátyjának, *Revilaqua* *Rudolf*nak fia, *Bevilaqua Béla* és *Sikabonyi Antal*, a *Komjáthy*-fiúk komáromi barátja is megjelentek.

Az öregúr évtizedeken át lakott az új *Műgyetem* mellett a *Gellérthegyre* néző Házban, melynek földszintjén ott volt a *Műgyetem Kávéház* cégérű zenés Kávéház.² A „*Zenés Kávéház*“ erre vonatkozik. Esti sétái után gyakran tért be ide az öregúr, amit a *Költeményben* meg is említ. Délután csendes volt a Kávéház. A *Vers* megemlíti az öreg *Szobrászokat* és *Piktorokat*, akik ott sakkoztak. Ezek a *Gellérthegy* oldalán épült *Múteremházból* jártak ide. Ott volt *Bezerédy Gyula*,

² Gellért-tér 3. sz.

néha az öreg *Donálh* József, *Krajna* Ferenc és *Kacziány* Ödön. A fiatalok közül ott volt *Kiss* Kálmán, *Mátray* János, *Kukán*. Géza, *Nagy* Zsigmond, *Markup* Géza és *Lechner* Jenő. Ez a társaság ma minden délután az egykori Műegyetem Kávéház-zal szemközt levő régi *Gebauer Kávéházban*, a régi Kávés család kezén levő *Gellért Kávéházban* székel, asztalának cégére *Beze-rédy Asztal*. Egy éve mindennap reggel *Surányi* Miklós ült az asztal mellett...

A Vers így énekli meg az egykori Kávéházat:

... Zenés Kávéház,

Nappal ott néhány vén piktor méláz.
Mély csend körülök, nincs zene estig
S képeiket már csak szóval festik.
Fenséges színek, vonalak, eszmék I
Szó, szó ... Sebaj I Hisz' képet ki vesz még?
Sakkoznak úntan pikkoló mellett
S a világ ellen olykor kikelnek ...
Sorát meghányván így az életnek,
A piktor bácsik hazaszélednek
A Kávéházban senki sincs aztán,
Csak egy hölgy-haj dísz bólog a Kasszán.
Odább a gazda s két pincér tesped,
S nagy Auer-fényben várja az estet.
Már öreg est van, mikor felhallom
A verő mint fut át a cimbalmón.

Sokszor alszik el a Poéta a lakása alatt felhangzó cigány-zene mellett és néha

... ha nagyritkán haza az éj vet,
A Kávéházba be kell hogy térjek,
Hivallgó fény és zene behúznak,
Meg az új száma a London New s-nak.

A vendég „ritka vendég“ ebben a Kávéházban. A Poéta belép, a Kávés mélyen bókol:

Ugrik a Kávés szinte nyakamba,
Rohan a pincér, tust húz a banda,
A Kassza hölgye nyájas fej dísszel
Felém bókolva igen megtisztel
S rugós rézcsengőt szaporán nyomván,
A már alvó tűz éled a konyhán.
Hárman segítik le a kabátom,
Szívesen látnak, ez egyet látom I

Száz figyelemmel kiki elhalmoz,
 Karszékbe nyomnak márványasztalhoz,
 Nincs szeri száma Revuenek, lapnak!
 Mit garmadába elejbém raknak
 S életre mintha most mentenének,
 Oly futva hozzák kis feketémet.
 Felém a kávé féltényerében
 Csinos szelencét kínál szerényen,
 S két ujjal abból, mint ki bolhát fog,
 Maga is csippent némi tubákot.

A Krónikás elgondolkozik az üres, haldokló Kávéházban:
 hol vannak innen a vendégek, miből él ez a szegény Kávés?
 És így elgondolkozva, karosszékében öregurasan elbóbicskolva
 elalszik.

. . . száll rám csuda káprázat,
 Telleni látom a Kávéházat!
 Nem értéin, honnan, hogyan, miképpen
 Terem e furcsa tengernyi nép benn?

Özönlik a nép, de mind olyan furcsa, olyan dúltak, sápad-
 tak, különösek, tragikusak... Élőek vagy holtak, síri Szel-
 lemek? Sok, rengeteg katonatiszt jön, pénzügynökök, uzsorá-
 sok, pörre éhes ügyvédek százan, ezren.

Hóbortos, kócos, aszott legények:
 Egy nagy asztalnál szerte henyélnék,
 Zsebükben duzzad kézirat, jó sok,
 Mind kiadótlán költők s tudósok,
 Rosszul borotvált, hangos színészek,
 Abszintet isznak, az egyik részeg.

Vállalkozók jönnek, a versenyt átkozzák, egykor vígan
 keltek vállalkozásra s most egymásra hullnak rakásra.

Züllött gavallér a biliárd mellett
 Nyegle modorban dákót emelget,
 S mert nagy „Kozákok“, nem ingyen löknek,
 Fodrászsegédet fogtak baleknek.

Gaz ficsúrok keringenek, éltes nőket keresnek, hogy azokat
 kifoszthassák. Dámák is ülnek az asztalok mellett és szerelmi
 hirdetésekét böngésznek. *„Amott zug-sports-man tippeket árul,
 tud minden, grófnak minden lovárul, sóvár bankifjak, aggódba
 nézem, sorra bedőlnek — vájjon mi pénzen?“*

Csalók és sikkasztok bódult népe tolong a kártyaszobában

... ajtaját nyitják:

Kopogós zajból kihallom titkát,
Lihegve ütnek, hozómra hívnak,
Csalva, pofozva kenyérért vívnak.

A Holtak serege tolong s a *Cigány* mint e „Halottak
Tánca“ zord, fekete hegedűse

... húzza fáradatlan

E nagyra duzzadt néparadatban,
Falak tágulnak, balra és jobbra
Nő a Kávéház mindig nagyobbra!
Ezrek meg ezrek s ezerszer százan,
Tolongnak immár a Kávéházban,
S az ár még duzzad s a tér még tágul,
Ez a Kávéház kikéi magából.
Rémes Kávéház! S a vendég benne,
Kevés híjján már millió lenne
S ez a sok ember mind egymást nyúzza
S a Cigány húzza... az mindig húzza l
Ragyogó fényben nyüzsgenek árnyak,
Leperzselt pillék vesztik a szárnyat,
A cigány húzza... de mert elhallgat
S én közelségét látom négy falnak.

A Kobzos felébredt

Kongó terembe visszavetődtem,
Csak egy cigány áll s bókol előttem
S dadogom, míg ez felém tányért ráz:
— Budapest mily nagy zenés Kávéház!

De Holbach Báró gúnyoros szemlélete a 18. századvégi Európát nevezte *Café de VEurope-nak*. *Kozma* Andor Budapestet nevezi *Café Budapest-nék*. *Nagy* Lajos „az Egész Világ“ jelképes Kávéházát írta meg 1936-ban a „*Budapest Nagy-kávéházában*“.

Kozma Andor 1911-ben megénekelte az „*Éjjeli Kávéház*“-at is. Esős éjszakán menekült be a szünni nem akaró felhőszakadás elől a lármás „*Női Kávéház*“-ba, hol

Hölgyzenekar van s hölgyszolgálat, mennyi kipingált asszonyállat!
Legalább kettő minden asztalnál, teát, szeszt, Kávét s szerelmet kínál!

A nevük: *Aglája, Valeszka, Lea, Myra*. Olcsó szedett-vedett cifraság a díszük és arcfestékük alatt — mint Richard *Dehmel* versében — ott a rettentő Szerelmi Kórság, a Lues.

Verő s vivő erekbe látok és látom ott a titkolt átkot,
Óh, rémle leshatású méreg, miből egy sejtben annyi fér meg,
Hogy egy jelen, meg hét jövőendő: sokágú embememzedék
Gyilkos dühét érezze még!

Az öreg Poéta húsz évvel azelőtt másnak látta ezt az éjszakai világot, de ma

Szemem kinyílt és újra lát, mai valót, vad orgiát
Az aljas éji Kávéházban.

Az egykori szép fiatal lányok „*már holtak, vének, züllött, beteg boszorkány népek*“, de soha ki nem fogynak, helyükbe mindig újabbak jönnek: „*az éji had ki nem apad*“, sőt még nagyobb lesz, „*mert új és új sok regrutát örömmel ad falu és város, mindig frisset s a Kávéház marad mi volt.*“

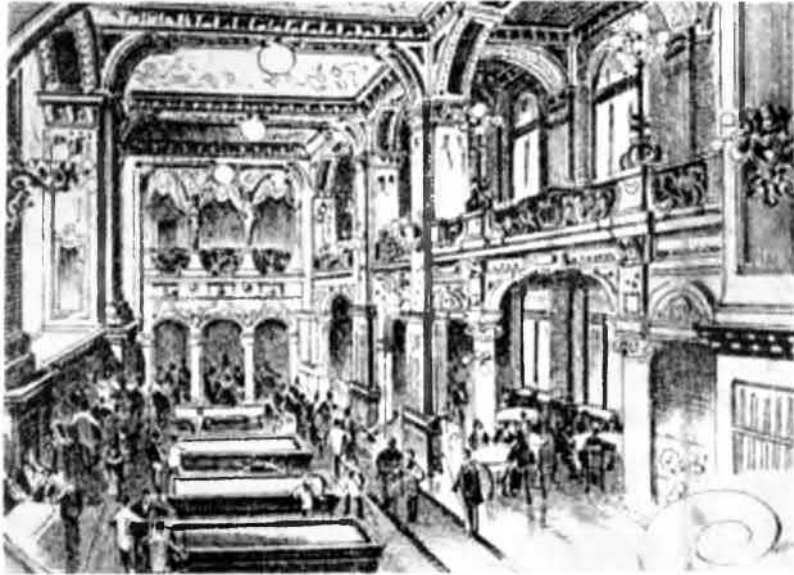
... feslett, izetlen, cifra és kifestett.

Az éji Kávéház mulat: iszonyú nagy a hangulat,
Részeg urak tréfákat űznek és részeg hölgyeket kifűznek,
Fizetek, szépen ott hagyom, künn még esik, nagyon, nagyon . . .

Holbein „Totentanz“-a, a „Baseler Totentanz“ ott komorodik a *Stadt-Museum-mb.* átalakított baseli *Barfüssler-Kirche* falán. Ezen is, mint minden *Danse Macabre-on*, az Egész Világ, a „Jedermann“: Császár, Választófejedelem, örgróf, Nemesember, Polgár, Paraszt, Tudor, Diák, Pápa, Apát, fiatal Káplán, Szerelmes Pár, Gyermekek, Aggastyán, Kalmár, Katona, Koldus tolong a Hegedűs, a Halál muzsikájára a Sírgödörbe. A tragikus Menetben ott van a „Mindenki“. E komor Menet vidor ellenképe ott táncol az ősi lengyel karácsonyi Mesejátékban, a „Jaszolka“-ban a krakói *Teatra Nationalnya* színpadán a *Jászolka* előtt: vidám, dobbantós Krákufják-ot és Hetmanufká-t táncol a Gyermekek öröme a Lengyel Király, a krakói Vojévuda, a thoruni Polgár, a danczkai Hajós, a Jagielonska Egyeteme Diákja. Ott táncol a *Wengier* is, a Magyar Nemesember. *Bouchardon* 18. századi párisi „Cri de Paris“-ján és *Brand* 18. századi bécsi „Wiener Kaufruf“-ján, avagy *De Ferriol* Marquis isztamboli rajzain, vagy az

Alt-Wien bájos porcellánfiguráin az Utca vidám, hangos „Kisemberei“ tarka Menetében ott kiabál és kelleti portékáját a Kávéház népe is: az utcai *Káhvéd*si, a vízárus bulgár *Sukal*, a fagyialtos örmény *Dondurmagdsi*, a mézes Poghadsát áruló *Baljadsi*, az olasz *Acquajuolo*, a bájos *Belle Chocolatière*, a sakktáblát hozó *Kellnerin*, a buksifejű, füttyös hegji Mormotérját táncoltató savoyai *Plánétás Lyány ka*. A tiroli tálján *Rossogliere* tarka, édes Rozsólisait kínálja és cukros Bracciata-val vagyis Pereccel kínálgozik a svájci Grison *Sütáinaska*.

A régi pesti Sebestyén-utcában, szemben a híres *Csiga* Vendégfogadóval ezelőtt negyven évvel még ott láttuk gyermekkori Karácsonyidőkön a régi híres *Neugebauer* Cukrászolt Kirakatában a középkori Misztérium Hármás Színpadát: *Dante* „Divina Commedia“-ját cukorból, csokoládéból és aranyozott, festett Mastic-ból. Nagyanyánk csokoládékávés ozsonnára vitt el bennünket a híres „Grobe Janká“-hoz, a szókimondó, pergőnyelvű *Fraulein Jankához*, ebbe a kávé-, vanília- és cukros pörköltmandulaillatú *Café-Conditorei*-ba. A kirakatban láthattuk a Menetet: a Földön körbe-körbe forogtak a „Bűnös Gazdagok“: Királyok, Nemesek, Polgárok. Markukban degesz pénzeszacskót ráztak e Hatalmasok, mert gőgjükben diadalmaskodtak. Egy Cukorangyalka búsan csóválta fejét. A Pokolban azonban ugyanezek a Hatalmasok lobogó arany füstlángok között ültek kávésfindzsákhoz hasonló csokoládéüstökben, de itt már kárörvendő, szakállas, fekete és vörös Öregördögök és virgonc Ördögfiak lazsnakolták őket szép arany füstös virgácsokkal. „Könnyebb a málhás tevének bejutni a szűk Tevejárókapun, mint Gazdagnak a Mennyek Országába“. Ezért, mintáz a Szent Sebestyén pesti Utcájában, egy rendes, századelei, Cukorból és Mastic-ból g} úrt Misztériumhoz is, de meg a Romanticizmus korszakának Népbárságához is illik (mellben ez a kedves pesti fehérsütőcéhbéli Legény remek születhetett valamikor 1830 táján): a kávéházi Mennyországban már az Egjügyűek és Szegények ültek: csokoládéból készült aranyos Trónusokon. Koldusok, Vándorlegények, csonka-bonka Aggkatonák és szegény, öreg Poéták. Apró asztalkákon aranyos égi findzsácskákból égi Csokoládékávécskát és égi „Indianer-Krapf“n“-t szolgáltak fel nekik a szép fehér Cukorból formázott fehérfőkötös, égi Angyalcukrászlány kák. Körbe-körbe ment e boldog karácsonyi

A Newyork Kávéház a megnyitás évében: 1894.

Egykorú kávéházi levélpapíros fejléce. ívlámpák, gázlámpák, a „Mélyvíz“ mint billiárdterem. Jobbról a Karzat, az első oszlopközben a Nyugatosok későbbi asztalai. Az oszlop előtti asztalnál született Tóth Árpád „Hajnali Szerenád“-ja. Hátul a zongoraszoba, ahol Kacsóli Pongrác a „János Vitéz“-t írta. Az oszlopközben Osvát Ernő mai emléktáblájának helye. — Kávéházi „Kutyanyelv“ fejléce szerkesztői kézjeggyel 1898-ból. A Kutyanyelv az „Irodalmi Kavé“-hoz ingyen járt ki.

A Budapesti Kávésipartestület gyűjteménye.

Az 1794-ben alapított Orczy Kávéház 1935-ben.
1862-ből való tükör az egykori színháztér! Privorszky Kávéházból.

Pesti Kávéfőzőlegény Obsitoslevele. 1870.
Karomon Flórián Főmester és Weisz Leopold Kávésmszler aláírásai.
A Budapesti Kávésok Ipartestük te gyűjteményéből.

4975.

Entlassungs-Schein

für die Dienerschaft der bürgerlichen Caffeehäuser.

Vorzeiget dieses *Synthe Meier*
gebärtig den *Schmitt* alt *30* Jahre hat bei mir Befertigten
— Juhl *1* Monat Tage als *1* *1/2* *1/2* in Diensten acslanden
nad sich während dieser Zeit *1* *1/2* *1/2* betrogen
Pest den *1* *1/2* *1/2* 1870

Von dem Vorstand
der bürgerlichen Caffeehäuser
Karomon Flórián
Weisz Leopold

L. Weisz
Kávésmszler

Menet, titkos óramű hajtotta. A Jászolkában a Gyermekek mosolygott, és kicsi kezeivel repesett. Szűzanyja, *Mária* és *József* az Ácsmester szép veres, kék és arany köntöskében állottak mellette. Mindenki helyeslőleg bólongatott fejével, így a Mastic-ból teremtett Arkangyalok, Szeráfimok és Kerúbimok is, nemkülönben a pöttöm Angyalputtófiúkák is, a csokoládéképű szerezcseny *Gáspár* Király is a Három Napkeleti Királyok között, *Menyhárt* és *Baltazár* Királyok mögött, mert egy Szerezcseny, ha mindjárt Király is, nem állhat csak úgy az első sorban. Bólongattak a Szent Állatok is: a Púpos Teve, a Tarka Boci, de a szent Ökör, a Lovacska és a Csacsi is a Jászolban. A boldog Menethez víg égi Muzsikások muzsikáltak égicukrászdai cukormuzsikát, úgymint: Hárfások, Fagótosok, Flótások és egyéb Angyalmuzsikások. Tömjén helyett a Csokoládékávé illata szálldosott a kis Boltban. A régi-régi pestbelvárosi kis Café-Conditorei karácsonyi Dalát muzsikálták e kávéházi Muzsikások a pesti Szent Sebestyén-utcájában. Egy budai Kisfiúnak is, aki mindezt igen gyönyörűnek találta. Misztériumnak érezte, mert nem tudta, mi a középkori Háromszínpados Misztérium.

Holbein, Lucas von *Cranach* és *Aythóssy-Dürer* Albert Mesterek és *Berlioz* és *Grieg* Danse Macabre-jei és e régi pesti cukrászbolti Misztérium mind azt a Menetet ábrázolják, melylyel mindnyájan elmegyünk. Angyalok között a mennybéli Menetben vagy Ördögök között a pokoli Menetben. A Vén Kobzos azt a Menetet írta meg, melyben a régi pesti duhaj Kávéházak tivornyasai mentek el a Sírgödörbe. A vén *Koboz* kobzos kávéházi Regűjében a Fekete Muzsikás cigányos muzsikájára táncol el a Kávéházból a kávéházi éjszaka minden Lovagja: a Ficsúr, a Hamisjátékos, a Hadnagyocska, az uraskodó Borbélylegény, a Csaló, a Balek, a hivalkodó Dáma, a Komédiás és a Poéta. Igen, a végén mindenki eltáncol a Sírgödörbe.

*

A *Nyugat-nák* a *Newyork Kávéház-hoz.* és a dunaparti *Hôtel Bristol* Kávéházához kapcsolódó korszakában, 1911-ben jelent meg *Gellért* Oszkár „Ophélie térdein“ című verseskötete.⁸

⁸ Bpest. 1911. A Nyugat kiadása. „Thea“.

Thea című Versében Theaház-nak nevezi a Kávéházat. A Versben a Poéta éppen indul a Kávéházba, ahol minden délután várják barátai, amikor felesége szégyenlős, gyors, szeles, drága asszonyi mozdulattal közli vele, hogy fiacskájuknak testvérkéje lesz. Kéri, ne menjen el ma a Kávéházba. A fiatal Apát a hír megrohanja, boldogan marad otthon. A Vers a Kávéházi vonatkozású romantikus Lírában oly gyakori „az Otthon jobb mint a Kávéház“ családi hangulatának csak annyiban újszerű kifejezése, hogy az 1911 idején oly divatos japánoskodó „Új-regényesség“, a *Nipponisme* mondatja a Költővel *Theaház*-nak a Kávéházat. A londoni *Tea-Room-ok* Budapesten nem vertek soha gyökeret. 1911-ben a Váci-utca és az akkor megnyílt *Pillvax-Köz* sarkán volt egy emeleti *Tea-Room*. A bevásárlásaikat végző nagyvilági hölgyek számára való, előkelő, finom kis Etablissement-nak készült, de csakhamar úgy csukta be ajtóit, mint az 1870-es években — ugyancsak talajtalanul és gyökertelenül — az egykori *Korona Kávéház-zal* szemben a Váci-utca sarkán megnyílt *Teaház*.

A fiatal *Gellért Oszkár* egész életében teaivó volt, tehát Tealírává írta meg azt, amit a Kávélíra oly sokszor megírt: „az Otthon Kávéja édesebb, mint a kávéházi Kávé“. *Kosztolányi Dezső* azt írta meg, hogy a „Kis Gyermekek“ otthoni Kávéja jobb, mint a „Bús Költő“ kávéházi Kávéja. *Heltai Jenő* megírta, hogy a Kávéház jobb, mint az Otthon. *Kosztolányi Dezső* finom Causérie-t írt a Teáról, *Gellért Oszkár* pedig azt írja meg, hogy a drága kis Feleség teája jobb, mint a Kávéház teája. *Petőfi Sándor* otthagya a *Pillvax Kávéházat* és az Otthonban a „Feleségek Felesége“ ül az ölében. A Kávéházból az Otthonba beérkező Poéta ölébe *Gellért Oszkár*nál is ott ül a fiatal Feleség. íme: *Nipponisme* Pesten, 1911-ben. Szellemtörténeti adalék és Teaköltészet.

A Poéta elindult a Kávéházba, az Asszony azonban elébe állott és szelíd, gyöngéden szemrehányó hangon megkérdezte: vájjon akkor is elmegy-c majd mindennap a Kávéházba, ha fiacskájuknak testvérkéje lesz?

Vettem a kalapom. Szabad?
A rendes puha, délutáni csók.
S már az ajtóban álltam, hogy visszakérd szavad.
. . . s a fiacskánkra nézve
Kérdéd: „S ha neki testvérkéje lesz?“

A versen végigviharzik az új apaság csodája, de a végén leülepszik a boldog apai öröm. A Poéta ma nem megy el a Kávéházba.

Az ölembe, kicsim, de vigyázva,
Ma a rendes, délutáni theaházba
Alig megyek el már. Csak várjanak.
Beszéljessünk hát, hű szorgalmas madaram.
Igen, igen, hisz tudom, hogy a te theád, óh, a te theád
Mennyivel jobb! Mily zamatos! Mily tiszta! Arany!

*

Kelemen Viktor 1926-ban írta meg a kávéházi téli délután különös, karácsonyváló gyeimeki hangulatát, melyet a Kávéházablakból bekékellő téli alkonyat, a Kávé illata, az otthonosság érzése vált ki a magányos családtalan „Kávéházi Emberről”. *Kávéház* című Verse a Kávéház klasszikus Helyzetlírása az Új Romanticizmus modorában. *Kosztolányi* Dezső hangu-

A tél a háztetőket odafönt s itt lent a fákat beborítja hóval, a kávéházban mosolyog a csönd, a szívemben egy régi vers megszólal; én hallgatom remegve, szótlanul, gyerekkoromból jön valami vissza... a szomszéd asztalnál egy fáradt úr kávéját lassan, elmerengve issza s újságot olvas.

Künn hóból készít a tél szemfedőt, alatta lassan elcsitul a város ... benn az elárvult fogasok előtt egy széken bóbiskol a ruhatáros; s a pikoló — rossz ember ám az atyja — gyerekhargon egy halk nótát dalol, az arca sápadt s ott jár gondolatja virágos, nagy mezőkön, valahol a napsütésben.

Én belenézek a fali tükörbe, belőle visszanéz elfáradt arcom, a szememet ó hogyan összetörte sok könnyes, durva, fájó, rossz kudarc; ma feledek, a kávéházba jó ... s a homályos, emelt játékszobában két angol úr lökései nyomában csattog a három biliárdgolyó s vígan továbbfut.

Pihennék itt hallgatva reggelig s nézném, az órán a percek hogy múlnak, a szívem jószágokkal megtelik, végtelen távolságok rámborulnak; lelkemben megpendül egy régi húr, a gyerekkorból jön valami vissza... a szomszéd asztalnál egy szótlan úr kávéját lassan, elmerengve issza s újságot olvas.

latai csengenek vissza benne.⁴

Kemény Simon, aki a Nyugat Asztalától indult el, a Newyork Kávéház egykori fiatal Karzatáról, aki a Világháború alatt az *Az Est* egyik vezércikkében a Szállóigévé lett, máig

⁴ Az Est Hármaskönyve. 1926. 156. o.

elő „*Kávéház Kontód*“ szólást teremtette meg, máig a Kávéház Lírikusa. 1936-ban megjelent Verse, az „Egy Pohár Víz“ énekei meg a kávéházi Vizespoharat.⁵

A májszín márványasztalon
Hervadt újságokból halom,
Fonnyadt papír, kihúlt betűk
Únják elaggott életük.
Egy tálcán, csempe szájjal áll
Vízzel tele vizespohár.
Vizespohárban ócska víz,
Langyos testében nincsen íz.
ízetlen vízzel telt pohár
Sápadtan tálcasarkon áll
És várja, hogy a szomjas úr
Majd megkívánja s érte nyúl.
De ez a vágy reménytelen,
Poshad a vérszegény elem.

Lápos gőzt lehel a pohár,
Im egy pohárban egy mocsár
Valamit tenni kellene,
Hogy fellobbanjon szelleme,
Hogy válják gőzzé perc alatt,
S robbantsa az üvegfalat,
Vagy legyen vánnyadt teste jég,
Mint gránitkő, bátor, derék,
Fortjon lángon, faggyon fagyon,
De ne kallódjon, mint a lom.
Az idő szalmakazla ég,
öntsük rá e pohár vizét.
Oltson lángot, fojtson tüzet,
öljük meg ezt a rossz vizet.

A „*Város Költője*”, „*Budapest Költője*“ a fiatal Jávora László is. Mai „Harmincéves Fiatalember“, vagyis olyan, aki Ezerkilencszázharmincnyben „Fiatal“, tehát nem tudja honnan jött, hol van, mit akar és hova megy? Ott vergődik a Fiatal-sága és a Valóság között, a maga rejtegetett, sikertelenül letagadott, de feltörő Romantícizmusa és a Valóság, az „Új Tárgyasság“ között: „Új Tárgyasság“-okát énekel meg, de a régi, jó öreg Romantícizmus hangjain. „*Ez vagyok én*“ — mondja —: „*hetven magas, hatvan kiló, a sár, a vér, a csont, a só, a vágy, a kín, a rossz, a jó, az áhítat, a vers, a szó, a hidrogén és oxigén, ez vagyok én, ez vagyok én! S nem éri fel az értelem, hogy bordabörtönébe' benn a szív, a feszülő barom miért is zúgja: akarom!*“ így látja önmagát és a Várost is, Budapestet, ezt azonban nem mint a maga Városát érzi, — mint az egjkori ifjú Poéták — csak mint „a Várost“ látja. Nem szereti, csak elviseli, mint tragikus és furcsa Valóságot, amiben az a furcsa, hogy van és az a tragikus benne, hogy „egy Fiatalember“, ő maga, Ezerkilencszázharmincnyben van benne, mert örömet és életét, azaz Fiatalságát nem találja meg benne, önmagát is úgy látja, mint „a Fiatalembert“: nem találja meg önmagában a saját életét, tehát nem élhetve a maga életét,

⁶ A Reggel. 1936 ápr. 14.

az Életet sem szereti, ő a „Háborúutáni Nemzedék*’, tehát annak Költője. A Fiatalsága nem örök ünnepnapok végtelenje, mint egykor a régi Fialaloké. Fiatalsága: Vasárnap, de „*Szomorú Vasárnap*”¹¹. Ez a verseskötet címe.® Címlapján *Láng* István rajza: *Budapest*, a Gellérthegy és a Citadella és a Lánchíd, sötét foltokon sárga vonalak, dülő síkok, ferdült távlatok, megdülő Házak, kémények (mint a Tériszony és a Láz látomásai), összeomló Város, összeomló utca sötét és világos ablakú házsora megdülve hajlik valahova el, kifelé, lefelé vezető Utcára, melyből, a Rajz keretéből, a Városból, az Életből, a céltalanná vált Életből és a céltalan, multtalan, jelentelen, jövőtlen Fiatalságból egy feketeképű, keserűarcú Fiatalember lép ki, megy ki, megy el. Hova? Nem tudja. Megy, mert egyedül van és minden ház minden kapuja bezárult előtte. Minden bezárult előtte, tehát hova menjen? Lefelé megy.

Amit a mai Poéta lát, egymásra dobált fényképek rakása, *Fotomontázs*, amit a Fotoriporter vág ki és nyír össze. A Poéta: újságíró, vagyis a mai Élet, a mai „Pesti Utca“ Fotoriportere. Mint *Lesage* Diákja, úgy lebeg a pesti Háztetők fölött és megénekli azokat, mint *Musset*, *Verlaine* és *Ady Endre* és megfesti azokat, mint *Gauguin* és *Rippl-Rónai*: „*Sur les toits du Quartier Latin*“ .Így ír *Jávor László*, a pesti Költő, harmincéves és Fotoriporter: „*Éjféltre jár, az ucca néptelen, tetők felett száz síró sors lebeg s találkozik az éjben énvelem. Szép városom, aludj, én örködök: barangolok a háztetők fölött s feljegyzem, mi történt az éjszaka.*“ Egy kisfiú meghalt, a zuglói pincében kótyagos pártvezér hadar, mentők szirénája vonít, zugszállóban öngyilkosság, Budán a Tavasz dalol és betörő fúrja a falat, a Parlament alatt öngyilkost halásznak, bankvezér álmatlanul virraszt és a táncos Kávéház fölött transzparens ragyog. „*Jön a hajnal tüzes szekerén és elhamvad az éjjel mint a szén.*“ Ebben a pesti éjszakai Fotoriportágebán ott van a *Táncos Kávéház* is. A *Café Danse-ban* áll a bál. Mindenki láthatja az Új Lírát e rohanó, lüktető Ütemekből, melyekbe — ha tudatosan, ez Művészet, ha tudatalattian, annál inkább az — a szóban levő Pesti Poéta, nevezzük őt „Ezerkilencszázharmincnégyszázöttes“-nek, a *Motor* zúgását és a *Jazz* Synkopé-jának dobos robaját írta bele. Ha a Ma élete Heraldikájának a Jelvénye valóban

⁶ Szomorú Vasárnap. Jávor László XXXI. verse. Budapest, 1934.

a néger Jazz sípja, a *Saxophon* és a gépkocsi *Volánja* — mint *Körmendi* Ferenc írja Kávéházregény ében, a „Budapesti Kalandéban — úgy a ma Üteme valóban a néger *Banjo* doboló üteme, ami a jelen „Harmincegy Vers“ úgyszólván egyetlen üteme. Ezt e Költő egészen bizonyosan a kávéházi Jazz üteméből vette át, tudatosan vagy nem: egyre megy. A *Banjo* ütemén így táncol a mai Budapest: Danse Macabre-ot, Totentanz-ot, Halottas Torostáncot táncol, kötőjelek nélkül írt szavak sorában, megállás nélküli kávéházi Danse Macabre halálos Farandoljában.

*rubint smaragd zafír opál szikrákban izzik a lokál
a titkos tüzi türkizek a jobbnál jobb édes izek
vakiló fény és borulat sartróz koántró kábulat
iramlik zengőn a zene az élet hívó üteme
izek szagok szavak színek prédája lehet bárkinek
ha nem kéreted mibe kerül kedvhangoló nő is kerül
holnaptalan szép páriák járják a bús kálváriát
vásárra hogyha nyitva áll a lokál*

E Vers valóban a mai Kávéházlíra, úgy mint *Es Sibri-é* és Abbé *Massieu* „Carmen Caffaeum“-jáé, *Limojon* de Saint Didier-é, *Csokonaié*, *Heltai* Jenőé, *Kosztolányi* Dezsőé és mindenkié az volt a legutóbbi rövid negyedfélszáz év alatt a maga idején.

A Ma Kávéházában Tragikus Ifjak, Pesti Fiatalemberek, Harmincévesek oroszos Szavalókórusa éneklie az alábbi kávéházi Chanson-t. Ez a *Heltai* Jenő „Párisi kis Kávéháza“? Ez a *Kosztolányi* Dezső fiatalságának Kávéháza? Ez az a *Korona Kávéház*, melyben *Szép* Ernő egykori Pesti Fiatalembere egy ültő helyében elmondta a *Lila Akác-ol* Ezt a Kávéházat dalolta meg *Abu Bekir* Effendi, Abbé *Massieu*, Abbé *Delisle*, *Limojon* de Saint-Didier? Ez a „*Világosság Háza*“, az „*Értelmeselek Oskolája*“, a „*Vita Besz-ha-Midrása*“, „*Apollo Tempeloma*“, a „*Szabadság Csarnoka*“? Ilyen volt a *Pillvax*: „*Az Ifjak Kávéháza*“¹¹? Ez a *Procope*, a *Pedrocchi*, a *Florian*, a *Garratvay*? Ez a *Kávéforrás*, a *Vadászkürt*? Itt tanyázott a „*Karzat*“ és a „*Balszélfogó*“? Erről írt *Macaulay* és *Michelet*? Itt ült *Voltaire*, *Beethoven*, *Lenau*, *Jókai*, *Vörösmarty*, *Herczeg* Ferenc és *Ady* Endre? Ezt írta meg *Bach*, *Goldoni*, *Tristan Bernard*? Erre emlékezett vissza a Vénsegből az elmúlt Ifjúságba *Podmaniczky* Frigy es báró és *Rákosi* Jenő? Ezzé lett a Sikerregény, a „Self-made-man“ Regényének örök témája?

Igen. Ez a Kávéház: *Abu Bekr* Effendi-től *Jávor* Lászlóig-Mindegyik findzsa Kávé és mindegyik Kávéház és így minden Kávéházvers, vagy is minden ez Ég alatt s e Föld fölött, e Föld mögött s e Föld alatt csak az lehet a maga helyén és idején, ami valóban. Évszám az első sora a Versnek, mely alább következik. A Ma évszáma. A visszatérő utolsó sora: „*Egy pengő s minden benne van!*“ Ezt mondja a Főúr, mikor fizetünk. A Kávé árában benne van a Borralaló is. A Fekete Leves: a végén — a „Végén“ — mindnyájunkra váró „Fekete Leves“ árában benne van egész Életünk, amivel megfizettünk érte. Viszont e Versben benne van *Jávor* László mai Fiatalsága, a mai Fiatalság és az egész „Mai Élet“ .Így is mondhatnánk: „*Élet: benne a Semmi van, Vers: benne minden benne van!*“ A Nagy Banjo, a Kávéház örök Lantja *ma* így dalol a *mai* Kávéházban, melyben a *mai* Fiatalság és kávéházi mese-mondó Meddáhja, a *mai* Kávéházi Keltő ül. Élete bére az, hogy Kávéházban álmódhat egy Életről, mely nem a mai Élet, mely azonban nem lehet az övé. Azért az Életért, mely et élhet, a Fiatalságával fizetett meg a komor, feketeruhás, mindent elszámoló, felszámoló és leszámoló Főúrnak: az Életnek.

*Kilencszázharminnégyes év: a Kávéházban kályha ég!
Itt Pesten más mi jut nekünk? A Kávéház a menhelyünk.
A neonfény de szép, csodás: oly jó az olcsó álmódás!
A Kávéházban kályha ég, a fáradt láb szőnyegre lép.
És megpihenhet boldogan: egy pengő s minden benne van!*

*Az Óceán egy cseppje csak s a mindenségre rámutat:
Néhány asztal, egy kis terem és minden együtt van velem,
A gond, a bánat, a derű, az édes és a keserű!
Így éljük le az életünk! De jó, hogy Így is élhetünk!
Kit érdekel, hogy céltalan? Egy pengő s minden benne van ...*

*Hát maga él? Oh pá, Baba! Hisz napról-napra szebb maga!
Ha elmegyek, mennyit kapok? Pincér! Itt nincsenek lapok!
A Mancsi vért hány, éheznek, a dollár: „zugban létezik!
Egy gróf barátja van neki, a Spitzert két hekus lesi.
Az élet zajlik, zúg, rohan: egy pengő s minden benne van!*

*A Kávéházban kályha ég, a fáradt láb szőnyegre lép,
És nem jut más és több nekünk: a Kávéház, a menhelyünk.
A neon izzik, mint a hó és álmodozni, jaj de jó,
Mert válogathatsz, „á la Cart“, amíg a boldog álom tart.
Az ifjúságunk így suhan: „Egy pengő s minden benne van!“*

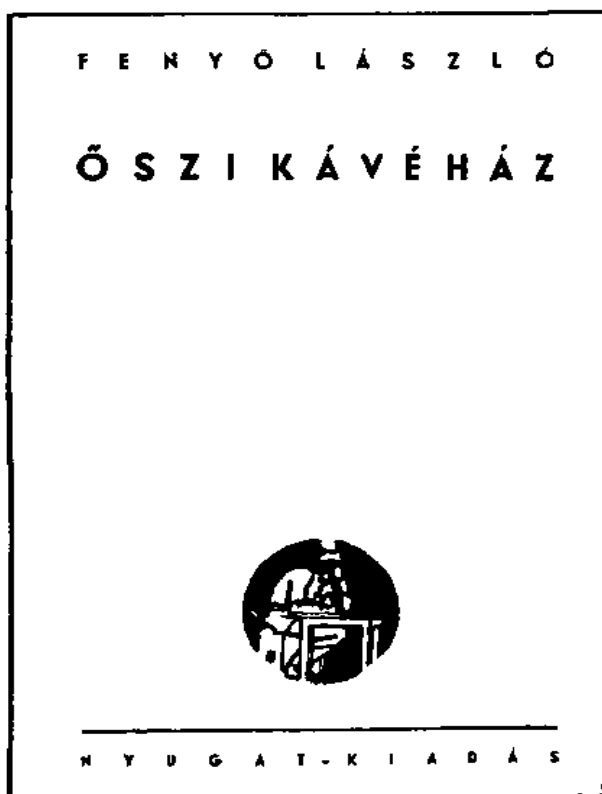
A Kötet egyik Verse, a *Szomorú Vasárnap*, mely a Sigmund Freud által megírt „*Sonntagsneurose*“, az Ünnepnapdélután szorongó bánatát írja meg, melyet kávéházi vasárnapdélutáni bánatával egykor Nagy Endre, Nagy Lajos és Szép Ernő írt meg, mint „Kávéházi Dal“ repült el a Világba. *Gloomy Sunday, Trauriger Sonntag, Smutna Niedziela, Tuzna Nedelja, Tris.a Domenica, Domenica Esta, Smutnaje Nedela, Malgaja Dimanco, Einsamer Sonntag, Sombre Dimanche, Gruszinoje Voszkreszenje* lett belőle. Pesti Kávéházból indult el Páris, Sidney, Kjöbenhavn, Neivyork és Oran Kávéházaiba.

*

A Kávéház sajátképeni Lírája: a Kávéház „intellectuelle“ Irodalmiságából a valós Életbe nosztalgiásan elvágyódó kávéházi Költő lírai hangulatai fejeződnek ki Fenyő László „*őszi Kávéház*“ című, 1934 őszén a *Nyugat-ban* megjelent Kávéház-versében.⁷ Az „*őszi Kávéház*“, mint Műfaj a „Petite Littérature“, a Kisirodaion! kötelező őszidényi „Kisfoimája“ volt egy Nemzedékkal ezelőtt. Nyomai ott vannak már az 1850-es években is a pesti magyar kávéházi Irodalmiság ama korszakában, melyet az Arany Ökör Kávéház jelentett a Szabadságharc utáni pesti Városi Lírában. Bérczy Károly az öngyilkossá lett szegény Beöthy László halálára 1857-ben ír „*őszi Vers*“-et: őszi eső veri a Kávéház ablakát és Beöthy Laci koporsóját zokogva viszi a Halál Szekerének fázó kocsisa a *Pesti Indóházon* túl, a Váci Országúton — a mai *Leheltéri Kávéház* helyén — didergő régi Váci Temetőbe. Heltai Jenő az „*őszi Kávéház*“ érzelmes-érzelgős, a Szerkesztő és a Nyájas Olvasó által megkövetelt kávéházi „*őszi Mélabú*“-ját csúfondáros kisirodaimi „*Kávéházi Csúfos*“-ra váltotta át, amikor e megrendelésre szállított Mélabúra írt vidám, szellemes kávéházi Persiflage-ot. Karinthy Frigyes, Szép Ernő, Gábor Andor és Szenes Béla folytatták ezt a „Kávéházi Kisformát“: az „*őszi Vers*“ kicsúfolását. Fenyő László „*őszi Kávéház*“-a a „*Vajda-Reviczky-Komjáthy*“ korszak Újromanticizmusa, illetőleg irodalmi „*őszi*“ Versei felé fordul vissza, mert a mai Új Költészet szellemében azt érzi meg, hogy a Dolgoknak, a „Ding“-nek, a Tárgynak is megvan a maga ősze, őszi Lírája, mint a Költőnek, aki ezt a Kávéházban megírja. Az Ember bánatát a Kávéház,

⁷ Nyugat. 1934 nov. 16. Kötetben: őszi Kávéház. Bpest, 1935.

„a Négy Fal“ bánatára viszi át. A Nyár meghalt, az Élet a Városba és a Poéta a Kávéházba szorult bele, ahol töpreng, ahelyett, hogy vidám lenne, mint a Kávéházban vigadó Polgárok. Amikor azonban ezt a „die Neue Sachlichkeit“ szellemében „új szavakkal” írja meg: a régi Romanticisme változatlan Líráját írja meg. A Kávéház örök és változatlan Líráját, mely

Fenyő László: Őszi Kávéház. 1934.

Montesquieu óta cseng ki a Kávéház fülledt, agyas Cérebralisméből. A boldog „Kis Életbe” a Kávéház túlfűtött Szellemiségéből, az Élet őszéből a Tavaszba, az igazi Életbe kivágyódó, elagyasodott, lefelé, a Décadence-be leértelmesedett városi „Intellectuel” örök Nosztalgiáját írja meg.

A 18. század városi Hyperintellectualisme-jének örök kávéházi Utópiája ez — a Poéta vágya a tragikus „Értelmes Ital”, a „Le Boisson intellectuel” helyett az „Élet piros Bora” után.

*Azt hiszed, csak a földnek van négy évszaka?
Csak napfény változik s a levegő hőfoka?
Őszi Kávéház, im fájlódva térek
asztalodhoz, bánatom hona ...,
Künt a terraszt kócolfa az eső
s bent is az ezüstszálu ősz
hímzi a hosszú terem tájait
s kedvetem, mely nélkül is esős.*

A Poéta elmerül a szivar és a női illatszerek tömjénjében:
*„Csak ülni itt e tömjénes sarokban, e fiistszinű s izgatott tenger-
fenéken, hol sürrögve szállnak — kecses halak — villámosan:
a nők.“*

A Nőkről és a Polgárok könnyű életöröméről eszébe jut, hogy botor dolog Poétának lenni: *„Nem téveszme és hivságos bolyongás, amit az életben teszek?“* Azt érzi, ami a Kávéház egész világirodalmi Lírájának mindig visszatérő Vezető motívuma: a Kávéház vonzza a Poétát, de taszítja is, a Poéta szereti a Kávéházat és menekülne is abból, de nem tud. Arra az egész Életre vágyódik, amit minden Polgár öntudatlanul él, a Poéta azonban nem éli az Életet, csak betűvé írja azt és botor önmagát. A Polgárok vígan szaladgálnak a Kávéházban a Nők után: a Poéta csak Verset ír a Nőkről. A piros Életet ködös Gondolattá álmodja és halott Betűvé írja. A Poéta az Intellectus és a Tudatosság helyett az Életet kívánja. Szeretne örülni a Kávéházban nyüzsgő Polgárok egyszerű kis örömeinek. A Kávéházban látja, hogy ott a Polgárok üzleteket kötnek és a pénzt a Nőknek adják, tarka papiroslapokkal, kövekkel, fehér meg piros golyókkal és furcsa bábukkal játszódnak. A Poéta mindezt látja, de csak megírja mindezt, minderről csak távolról, az Életen túlról álmodik, a „Túlsó Partról¹¹. Ott ül a vidám „Kisemberek“, a vidor „Petit Peuple“ között, de nem tartozik közéjük. És ez olyan fájó, ilyen közel lenni az Emberekhez és mégis olyan távol lenni tőlük. A Kávéház az a hely, ahol az Ember ott van az Emberek között és még sincsen közöttük. Ez néha jó, furcsa és érdekes, néha szorongástkeltő és tragikusán fájó. A „Középszer“ jobb, mint a Nagyszer.

A kávéházi Poéták, az „Intellectuel“-ek számára a Természet általában csak mint a Kávéház talmi Narancsfája él, pedig a Poéta a Kávéházból a Természetbe, az Életbe, a békés

Otthonba vágyódik. Ehelyett a Kávéházban ül, ezt a fájdalmat hagyományos, örökű Kávéházlírává írja.

Lehet, hogy a Kávéházból az egyszerű Élet örömeibe való elvágyakozásról író régi Poéták a 18—19. század átmenete idején olvasták *Jamblichosz*, *Seneca* és *Theokrytus* városellenes, a Civilisatio-tól elvágyódó Utópiáit és Idylliumait, olvasták Thomas *Morus-t* és *Rousseau-t*, valamint *Voltaire-t* is. Lehet, hogy a Civilisatio-tól, Európától, a Litteraturától, a Tudatosságtól, vagyis önmaguktól és a mindezt kétszáz éve jelentő Kávéháztól való menekülésük kifejezésére való Formát irodalmi műveltségükből merítették. Ez lehet és talán ez a magyarázata az ősi Forma időállóságának.

A mindenkori Fiatal Líra tudniillik kétezer éve maga jön rá a fenti okulásra és kétszáz éve írja ezt a „Kávéház és az Élet“ párhuzamává. Ez az érzés olyan emberi és örök, hogy attól szabadulni senki nem tud, mint ahogyan a Kávéháztól sem tud, hiszen ezt a kávéházzal szembeni érzést a Kávéházban azok írják meg, akik a Kávéház nélkül egy napig sem tudnának megenni. A Kávéházból az Erdőbe vágyódnak, de megelégszenek a Vággyal, mert mihelyt észreveszik szóbanlevő — a *Jamblichosz*, *Seneca*, *Rousseau* — gondolataikat, azonnal újra még egy Feketekávé rendelnek, a Pincértől papirost követelnek és a „gyűlölt Kávéház“ asztalán sebtiben verset írnak arról, hogy ők milyen szegény szerencsétlenek, hogy Kávéházban kénytelenek ülni és ott arról kénytelenek Kávéházlírárt írni, hogy jobb az illatos Erdő, mint a füstös Kávéház. *Fenyő László* is ezt érzi. Az „Erdő és a Kávéház“ ellenlábasságát érzi (az Élet boldog szabad Erdőbe vágyik ki, mint ahogyan már *Shakespeare* is az Ardennes erdőibe helyezte el kávéellenes Idylliumát 1596-ban és ahogyan a Pictorok, *Millet* és *Corot* és *Padi László* vágytak el a párisi *Café de la Paix*-ből *Barbison* erdőibe) és ezt a „*Café de la Paix* és a *Debreceni Nagyerdő*“ szembeállítottságának ama képével fejezi ki, melyet tavaly vetett fel a kávéházi „Árkádiái Pör“. *Fenyő László* is menekülne a Kávéházból, de mégis ott marad a Kávéházban, odakötve a kávéházi Asztal lábához, mint a büntetésből az asztallábhöz odakötött huncut gyermek, mint valami kávéházi asztallábhöz leláncolt Prométheusz, akit büntetésül — a „Genius isteni szikrája“ elorzásáért — a kávéházi Asztalhoz kötött a Végzet és arra ítélte, hogy mint keselyű a saját májából mar-

cangolja ki a Kávéházlírát. Ezért az őszi Kávéházban érzett Bánátát, mint erre ítélte Bűnös ő is azonnal papírra veti, míg a Polgárok nyugodalmasan isszák Feketéjüket és repül a szavuk és cseng a nevetésük. A Kávéházat gyűlöli, mert szereti, szereti, mert gyűlöli. *„Szeretem ezt a jó semmit, ölelj magadba anyás fészek, melegedbe! Utálok ezt a híg semmit, csak ülni, Kávéház, pocskék öledben. „Te légy Nagyverdöm!” — suttogom kajánul s duplarumos teámat keverem.“*

A Révület az ifjú Poétát elragadja. A kávéházi asztal megindul, mint a *Szindbád* bolyongó Hajója, mint a „Bolygó Hollandus“ Repülő Hajója. Már Kiss József hajóhoz hasonlította a *Centrál Kávéházat* és Szép Ernő is hajót látott a Kávéházban, amint ezt egy régi Versében megírta. *Fenyő* László Kávéházhajója azonban nem repül új vizekre, mint Kiss József Kávéházhajója, nem indul mesés tájakra, mint Szép Ernő sajkája, a Kávéházcégek csodás kikötőibe: *Miramare, Sorrento, a Riviera, Mentone, Palermo, Sztambul* tengereire. Nem repül, mint *Ady* Endre „Repülj hajóm“-ja. Kiss József, Szép Ernő, *Ady* Endre fiatalok voltak a Háború előtt: az Új Lira ifjan is vén a Háború után. Ezért, mint a magát Sorsának megadó Kávéházi Poéta papírai fölé hajlik és arról ír, hogy Kávéházhajója süllyed. *„Az eső ringatja az asztalt, ring a szék és reszket az asztal, a hajó rohan, az élet hajója, süllyedünk, ez a Sors: ez az asztal s mit szétterítek most, e papír is. Körülöttem polgárok feketéznek, repül a szó, a nevetés cseveg, én szenvedek csak, fonynyadt arccal, eszelősen, egy vers felett.“*

Egy másik Versében, az „Emigráns“-okban, a Világháború utáni Forradalmakban elsodródott, hontalanná lett, keserű Honvággyal hazavágyó, *Páris, Berlin, Bécs* Kávéházaiban elverődő, elpusztuló Emigránsokról ír.

„Ültek Párisban, Bécsben és Berlinben hajdanán,
Mebújva mint az üldözött: kávéházak zugán
Kábítva keser lelküket füstön, kávé, dumán.“

A kávéházi képet így fejezi be: *„én láttam sírva egyiket borára hajlani a hajnali sötétségben és el nem felejtetem bökös, keserű bajuszát... S az a két szürke szem . . . merengtem rajt’, mint odakünn a bús szürkületen“.*

A Kávéházdráma.

Goldoni: La Bottega del Café. 1752. — A „Jó Kávés“. — *Gaál* József: Peleskei Nótárius. 1838. — A Zrínyi Kávéház mint romantikus városi Genre. — A Bohózat: A *Kalabri szp rti*. 1890. — A B b-színház. 1910. — *Tristan Bernard*: Le petit Café. 1911. — A „Kis Kávéház“ — *Nádas* Sándor: Kávéház. 1916. — Pest  s Buda, Pesti Ember, Budai Ember. — *Heltai* Jenő: Kis Cukrászda. 1922. — Buda Romantikája. — *Zsolt* Béla: Oktogon. 1932. — *Molnár* Ferenc: Az Ismeretlen Lány. 1934. — *Molnár* Ferenc: A Cukrászné. 1935. — *Kellér* Andor: A Grand Café. 1935. — *Rozványi* Vilmos  s *Szirmai* Rezső: F  r, fizetek I 1935.

A K v h zdr ma zárt, egységes forma. E néven kívánjuk nevezni azokat a Sz nm veket, melyeknek drámai Akci j ban a Kávéház szervesen és szerkezetileg szerepel, melyekben a drámai Forduló a Kávéházban következik be és pedig a Kávéház mivoltával adottan, melyekben a H s valóságos „Kávéházi H s“, a szereplők valóságos „Kávéházi Emberek“. A K v h zdr ma tehát nem csak Sc n ja, hanem Jelképe is annak, amit a Költő meg r. A Költő látása a K v h zdr m ban a „Kávéházi L t s“. Színpada a Kávéház, melyről számtalanszor megírtuk, hogy a „Nyilvánosság Helye“ vagyis az „ let Színpada“.

*

A „Kávéház a sz nm irodalomban“ című kávéházi vonatkozású irodalmi műfaj kezdete egészen bizonyosan az új olasz V gj t k megteremtőjének, Carlo *Goldoni*-nak, a kavargó  let  velencei  gyv d b l lett sz nm  r nak és színházi Direttore-nak nevezhez, illetőleg 1752-ben  rt „La Bottega del Café“ című pompás v gj t k hoz f z dik. Ez az irodalmi előképe minden színdarabnak — beleértve *Szigligeti*  s *Gaál* József pesti kávéházi vonatkozású színdarabjait egészen *Zsolt* Béla

1932-ben előadott „Oktogon”-jáig — mely a Kávéházat viszi színpadra. Talán csak Johann Sebastian *Bach* „Coffee-Cantate”-ja régebbi a „Bottega”-nál. Magyar és pest-budai kávéházi vonatkozású színműirodalomtörténeti szempontunk megköveteli, hogy *Goldoni* kávéházi vonatkozásaival bővebben foglalkozzunk.

Goldoni a „*Bottega*” előszavában maga említi, hogy darabja ötletét egy, az 1740-es évek végén Firenzében adott vásári Commediá-ban látta meg. Ebből a kötetlen rögtönzésből írta meg irodalmi értékű *Bottega-yát*, mint *Goethe* a frankfurti Altstadt vásári Bábjátékából a „Faust”-ot. Ez azt jelenti, hogy *Goldoni*, aki a régi olasz Commedia a *soggetto*-t, a vásári sokadalmi délolasz rögtönzött Komédiát tette „művészi Komédiává”, vagyis „Commedia dell’arte”-vá: kávéházi vígjátékát is az ősi népi színjátszás alakos játékaiból irodalmiasította fel.¹ A *Bottega del Café* gerince, váza, „*Canavaggio*”-ja vagyis „*Kanavász*” tehát egy kávé-s vonatkozású népies, rögtönzött vásári Komédia. A *Bottega* alapelemeiből visszakövetkeztetve ennek tárgya nyilván az, hogy valami vándorló vásári *Biribissaio* vagyis hamisjátékos *Berbécses* a Vásáron fosztogatja a bódéjába betévedőket. A szomszéd Kávébódés, a *Bottega* tulajdonosa fellép a kávéméréssel mesterségébe behimpellérkedő Játékházass kontárkodásába, feljelenti a Játékost, akit áldozatai alaposan elvernek és a városi Darabontok, a *Sbirro*-k kezére adnak.

Ügy látszik, hogy a *Goldoni* által említett firenzei vásári Komédia kávéházi tárgyú rögtönzése mint *Panionimo* túlélte azt, amit *Goldoni* abból felirodalmosított. Bizonyára még vannak idős, mai pesti Polgárok, akik jól emlékeznek rá, hogy a régi pesti városerdei Népcirkusz, az olasz *Signor Giuseppe Baroccaldi* cirkusza még az 1890-es évek végén is mindig egy-egy igen régi témájának látszó alakos Pantomimo-val zárta utolsó előadását.

A délitáliei ókori „*Attellana*” ősi Comoediája ágált e

¹ A köztudat az irodalmi „Commedia deH’arte” elnevezést összekeveri a népies Komédia, a „Commedia a *soggetto*” (*Sujet*, *Subjectum*, *Tárgy*) nevével. Ennek népies elnevezése „*Canavaggio*” vagyis „toll-pihetartó párnahéj”, amiből a magyar „*Kanavász*” szó lett. A Commedia „tárgya”, a „*Canavaggio*” a rögtönzés *Soggettó*-ja. A *Kanavász* a párna *tokja*, a „*ciha*” a „*héjjá*”.

„Fényes Némajátékok“-on. Az egyikben ördögös kávéházi jelenetről volt szó, a tarkaruhás, szoknyakergető *Arlecchino* eladta a lelkét az Ördögnek, ki füstfellegben és földalatti morajban jelent meg. *Arlecchino* a Gonosz segítségével kártyán elnyerte a bamba Paraszt, *Gianguergulo*, a pocakos vén hálóköntösös Férj, Messir *Pantaleone*, a pökhendi, buta Spanyol Capitano, *Sciarramuccia* pénzét. A hű *Esmeraldina* sírva akarta hazacipelni férjét: az ingét-gatyáját is eljátszó bárgyú molnárlegényt, *Pierro-t*. A széltoló *Arlecchino* már-már elcsábította derék Kávés, a *Padrone* kikapós menyecskejét, a fűrgelábú *Colombina-t*. A mindenünnen előbújó Ördög — a délolasz és az óspanyol Komédia elmaradhatatlan alakja — már-már győz, amikor megjelenik egy agg *Szerzetes*. A Kávés ennek segítségével győz, a Játékosok és a Pincérek irtózatosan elpáholják az Ördögöt és a Játékost, husáng táncol a kikapós feleség hátán: az erkölcsi Világrend helyreáll. E Komédiában — ime — ott van a későbbi Irodalom „Becsületes Kávésa“ figurinójának egész ősisége, nem is szólva arról, hogy a Pestre, illetőleg a Pillvax Kávéházba felvetődő fiatal Jókay Móricz legelső Beszélyei közül való az „*A Serföző*“, mely majdnem hasonló témát ír meg.

Goldoni általában igen sokszor örökíti meg a 18. század közepe éveinek nyilvános helyeit. Vendégfogadók, kurta Alberghetto-k, Osteriá-k élete nyüzsög pompás elevenségű színpadi képeiben. Így jelenik meg Komédiáiban a könnyelmű *bolto*s, a nyelves *vendégfogadói szobalány*, a pergönyelvű *cseléd-lány*, a chioggiai *halász*: a Realizmus kedves „Kis emberei“, a vidám „basso popolo“, az utca „Cri“-je. Ez a vidám, valós világ nem a *Molière* úri világa, ha sok züllött, hótkódís *Don* és *Conte* szerepel is benne. *Goldoni* igazi eleme és ereje az élet vidám Földszintje, a „Kisember“, az ügy védő, katona, szolga, cseléd. A léha, költekező, lecsúszott Cavalliere, a leromló veleneci Nemesség léhaságait figurázza ki, azokat az urakat, akiknek csak egy gondolatuk van, a Játékosház, a fényes Kávéház, a Bálás Ház, a vadászat. Ugyanígy ostorozza azonban az úrhatnám Kispolgárt is, aki nyaralójában nagy vendégségeket csap, tíz fontjával vásárolja a kávé, ötvenével a csokoládét, húszával a cukrot, noha mindezt hitelbe veszi. A bolondosokkal szembeállítja a kedves kis, csinos mosónékat, a törülmetszett gondolásokat, a jóképű halászlegényeket, málhahordó-

kát, házalókat, a csipkeverő halászlányokat, a fűrge kávéházi Pincéreket, a derék Kávésokat, a kiskalmárokat. Ezek a népies életképek legbájosabb alkotásai, melyekben a Velencét meglátogató *Goethe* gyönyörködött („Le Baruffe Chiozzote“). A Faust költőjét elragadták a bájos egyszerű szerelmesek, a szakácsnő színpadi figurája, aki jó falatokat dug el szeretőjének, a boltoslegénynek, a parasztlegény, aki sült tököt visz boldog babájának, a Kávéházba vasárnap babájával eljáró mesterlegény („La Massere“), a kiöltözködött mosogató lányokat a Kávéházban nemes Donnáknak néző öreg szerelmesek, a rongy - szedő kipiperézett, pipeskedő leánya, aki barátnőjével, a gesztenyesütő lányával együtt kisasszonynak adja ki magát a Kávéházban. A 18. század Velencéje él, nyüzsög, kacag, hiúskodik e vidám figurákban, a „Kis Kávéházak“, a Kávés Butikák, a „Bottega di Caffè“-k lármája harsog bennük, az élet zibongása ez, a Naturalizmus vidám hajnalhasadása, a „Kávéházi Életkép“ nagy apja 1750-ben, a Baroc vonagló, viharzó irodalmi negédeskedései kellős közepén. A „Kávéházi Életkép“ kisirodaimi formája igen nagy mértékben fűződik *Goldoni* pompás naturalista, kávéházi látásához. Az Illuminatismus rousseau-i jelensége ez, a Forradalom előidejének népbarátos tünete, mely velencei Kávéházakban született meg *Goldoni* számára.

Mindezt *Goldoni* nemcsak a velencei *Café Florian-ban* és a *Café Quadri-ban* látta, hanem hosszú párisi évei alatt a *Palais Royal* sok kávéházában is, a *Café Procope-ban* és a *Régence-ban* is, főleg a *Café de Foy-ban*, ahol az egykorú Páris litterátusaival érintkezett. Ezt a világot jól ismerte, a Nemesek palotái azonban zárva maradtak előtte. *Goldoni* emberismeretének forrása az Utca gyalogjárója és a Kávéház, mely az Élet földszintje és nyüzsgő Piaca, a „Bas peuple“ nyilvános Salone-ja. *Goldoni* kávéházi ember volt, mert ott állott az élet ama nagy fordulója határmesgyéjén, melyet a Forradalom jelentett Európa irodalmisága számára is. Don Cesare *Beccaria* Marchese és az „*Il Café*“ folyóirat Népbarátsága, de Don Casparo *Gozzi* gróf újságírói „Modernismo“-ja, illetőleg a *Café Quadri* szellemtörténeti olasz nemzeti forradalma ezért áll *Goldoni* mellé: benne és színdarabjaiban az olasz Nationalizmus emelkedett népbaráti szellemének megtestesülését látva meg. *Goldoni* az igazi, nemes: „Kávéházi Bohém“ őse, a dolgozó, verejtékező, szegény

és ragyogóan tehetséges költőé, akit a jól honorált Udvari Poéták lenéznek, de minden ötletét elorozzák. Az Udvari Poétákat gyaloghintó és bársonyos Gondola vitte a Palotákba, melyeknek *Goldoni* csak a küszöbeit láthatta. *Goldoni* gyalogszerrel baktatott a szűk Merceria-n át a Piazza-ra, ahol a *Café Quadri* vendégei jó olasz módra mindennap hangos „Viva il Poéta 1“ kiáltással és tapssal fogadták. Írásait csak az egykorú vén és tehetségtelen Udvari Poéták mondták „Kávéházi Irodalom“-nak. Képzelete századokra termékenyítette meg a „Kávéházi Életkép“ kisirodaimi műfaját. *Tristan Bernard*, *Heltai Jenő*, *Nádas Sándor*, *Zsolt Béla* ősüket tisztelhetik az öregedő, szegény Messer Dottore Carzo-ban.

*

Pompás velencei Komédiája, a „La Bottega del Cafe“, vagyis „A Kávés Butika“, azaz a *Kis Kávéház*, egy kis velencei téren pereg le.² A három felvonásnak csak egy díszlete van, ami a régi olasz Marionette és a „Commedia a Soggeto“ stílusát mutatja. A színházi hátsótere oszlopos, boltíves Portico-t, Csarnokot mutat, középen a Bottega, balról egy parókacsináló Mester, jobbról egy Játékház boltos helye. A Játékház fölött lakik *Lisaura*, a ledér táncoslány. A Komédia meséje az, hogy Messer *Pandolfo*-nak, a minden hájjal megkent, jelelt kártyákkal dolgozó szerencsejátékos Játékházasnak barlangjában már huszonnégy órája játszik a „Prima-Seconda“, vagyis a Pharo asztalán Signor *Eugenio*, egy gazdag tisztos velencei posztókereskedő jószívű, de könnyelmű fia. Játészótársa egy gyanús Cavaliere, aki *Leandro* gróf név alatt szerepel. Messer *Ridolfo*, a Kávés Padrone, derék fiatalember, tisztességes, jó Kávémér, noha selyma Kávésszolgája, *Trappola*,³ a Garzoné azzal bíztatja a Padrone-t: öntse fel vízzel a tegnapi megmaradt Kávét 1 Messer *Ridolfo* hálás Signor *Eugenio* öreg atyja iránt, mert ez rendezte be Bottegáját és tette önálló Kávéssá. Elhatározza, hogy megmenti a Játékos karmai közül a botor *Eugenio*-t, aki már felesége fülbevalóját és az apja boltjából elcsent drága posztót zálogosítja el a *Ponte di Rialto* fülkéiben

² Le Comedie del Signor Dottore Carlo Goldoni. Venezia. 1770. Tomo I.

³ Az Ügető, a Loholó, a Fürgelábú.

tanyázó uzsorás Pénzváltóknál. A zálogba csapott holmival *Trappola*, az agyafúrt Pincér szalad el. Don *Marzio*, egy tekintélyes nápolyi Nemesember állandóan figyeli a játékot. Egy koldusköppönyegbe burkolt csinos fiatal asszony lép fel, nyomorúságában koldulni kénytelen, mert ura, a piemontei könyvelő megszökött hazulról. Kiderül, hogy ez senki más, mint a magát Nemesembernek kiadó Don *Leandro*, aki szintén a gaz Játékházias Messer *Pandolfo* áldozata. Megjelenik Donna *Lucrezia* is, Eugenio felesége. A két asszony a derék Kávés tanácsára álarccal jelenik meg és beül a Kávéházba, közben Messer *Pandolfo*, a Játékházias, a vele egy követ fújó lotyó, a Ballerina szobájában estebédet rendez áldozatai számára. Don *Marzio* feljelenti a cinkelt kártyákkal dolgozó Játékost, megjelenik a Tanács Sbirro-Capitano-ja négy alabárdos Sbirro-val, befogják a csalfa Játékosházast, a derék Kávés megbékíti a két párt, a Szerencsejátékost gályarabul viszik el.

A Komédiában *Goldoni* az „Úrhatnám polgárt“ és az „Úrhatnám kishivatalnokot“ csúfolja ki, akik megszedülnek a hazártos Játéktól. Egyben megrajzolja a „derék, egyszerű Kávés“ figuráját, aki más nem akar lenni, mint jóra való Polgár, vendégeinek védelmezője. Kicsúfolja a velencei Kispolgárság körében lábrakapott nemesi úrimódot, mely Virtust lát a züllött, botor Játékban, de a Polgárt is, aki megszedül a grófi címtől és boldog, ha a magát Grófnak kiadó bolond kishivatalnok nyeri el apja keservesen szerzett pénzét. *Goldoni* itt a derék Vendéglátó figurája ama ősiségét teremti meg, mely vissza cseng a későbbi irodalomban, hiszen *Goethe* „Hermann und Dorothea“-ja jó öreg Vendégfogadós, „*Arany Oroszlán*“ uram is a „Jó Vendégfogadós“ alakját örökíti meg. Ez a gondolat végig vonul az egész irodalmon: *Gvadányi* jó öreg budai Serfőzőmestere, *Heltai* budai Cukrász-Kávés Mestere, *Ágai* Adolf derék Kávés, *Molnár* Ferenc szegény öreg Kávés mind ebbe a rokonságba tartoznak.

A Komédia tele van jellemző és értékes szokástörténeti adatokkal és tréfákkal. *Trappola*, az élesnyelvű Pincér lenézi az úrhatnám aljanépet, mely Kávét reggelizik, mint az Urak, mint mondja, minden velencei gondoláslegény, matróz és málhordó Facchino Kávén él már. Azelőtt jó volt nekik az *Acquavita* is, az Égett Bor, mondja az ugrifüles *Trappola*, amivel majdnem ugyanazt mondja a Kávéről, amit *Nagy Frigyes*

és az öreg Altorjai *Apor* Péter báró. *Trappola* elmondja, hogy egy koldusszegény, de úrhatnám Dámához is Kávét visz fel minden reggel, a Dáma vele hozat egy réz Soldo ára tüzelőfát, olyan szegény, mint a templom egere, mégis Kávé kell neki 1 Furcsálja, hogy gazdája, a becsületes Padrone minden reggel friss Kávét főz 1 Minek az? — kérdi a kitanult Pincér, elég, ha a Boltját megnyitó fiatal Kávés egy félévig főz tisztességes Kávét 1 Addig, míg a Vendégek odaszoknak 1 A botor Vendégeknek később jó a forró vízzel felöntött tegnapi mászás is 1 A derék Kávés leszidja a ravasz Kávéslegényt, kifejti, hogy az ilyen aljas Praktikát és a Játékházas mesterségét hitvány-nak tartja, hogy Bottegájában züllött Játékot nem tűr meg, ha van is Kávéházában külön fülke, azon csak függöny van és ajtaján nincs závár 1 A Kávés látja a romlásba menő kezdő Játékosok sorsát, apró játékon kezdik, de a végén már a *Bassetta*, a hazard „Alsós“ lesz a szenvedélyük, ő nem tűr meg aljas dolgot a Kávéházában, megelégszik ötven Procento nyereséggel, egyébbel nem törődik.

A Komédiában látjuk, hogy a kimerült, álmatlan Eugenio hogyan issza játék közben egyik csésze Kávét a másik után. Messer *Ridolfo* finom Rossoglio-kat is mér. Két vendég között tudálékos, korszerű vita folyik a Kávé hasznáról és káráról, Ugyanezek éktelen lármát csapnak azon is, melyik a fáintosabb szippantani való Tobák: a nápolyi spanyol Burnót vagy a velencei? A kávéházi Spione is itt szerepel már. A Bottegában nem kapni meleg ételt, Messer *Pandolfo* a szomszédos Albergo-ból hozatja az estebédet. Igen érdekes, hogy a Kávéház mellett ott van a Lotyó lakása, a Vendégfogadó, a parókacsináló és borbélyműhely és a Játékosház. A kávéházi vendégek a szomszéd parókásnál bodoríttatják parókáikat. Vendégfogadó, parókacsináló, lotyó és Játékosház olyan helyi kapcsolatban vannak itt, 1752-ben, mint ahogyan a világhí ű, 18. századvégi pesti „*Márványos Kávéház*“, a „*Kemnitzer Kávéhez*“¹¹ mellett is ott volt a Játékosház és a Borbély, ahogyan a pesti *Duschl* Mester, a Kávés maga is Játékházás, Kávéháza pedig, a „*Korona*“¹¹, *Neumayer* pesti parókamester házában volt a Váci Utcában. Mindez a Kávéház körül kialakuló nagyvilágiság kelléke, illetőleg az Utca szükséglete, hiszen a békebeli pesti Kávéházak is mindig egy jobbfejta Vendéglőt, egy trafikot, borbélyt, egy virágkereskedést és egy közeli

játékos Clubot vonzottak maguk köré és máig van bennük szobája a Borbélynak is.

A „*La Bottega del Cafè*“ *Goldoni*, illetőleg a 18. századi Demofilia felvilágosodott Népbarát szellemét tükrözi vissza. *Rousseau* és Don Cesare *Beccaria*, illetőleg a milánói „*Il Cafè*”¹¹ című felvilágosodott folyóirat szelleme ez, a Kispolgár becsületesebb, mint a Nagypolgár. Az egyszerű kis Bottega, a „Le petit Cafè” és Padrone-ja a romlatlan polgári egyszerűség jelképei. *Goldoni* itt a hivalgó Nagy Kávéházat állítja szembe a rendes, tisztességes Kis Kávéházzal. Az előbbiben szélhámos Kalandorok tanyáznak, semmiházi talmi Nemesek, hamisjátékosok, cégéres lotyók: az a hullámozó velencei tömeg, amit *Voltaire* ír le a *Candide* pontosan egykorú soraiban. Ezekben ott van *Pacquette*, a „Venus Dózsáival”, a Lues-szel fertőzött velencei lotyó és a hazátlanul bolyongó öt trón javesztett, trónkereső Király,' akik a *Pharo* asztala mellett vesztegetik egykori királyi kincseik romjait, mintha a Tarrocca kártya megelevenedett „Király” figurái lennének. *Cacambo*, a németalföldi Bárónak, *Candide*-nak szerencseny inasa a Piazza San Marco Kávéházaiban és Játékosházaiban keresi *Candide* szerelmesét, Mademoiselle *Conégonde*-ot. *Voltaire* és *Goldoni* kávéházi képei tehát kortörténeti azonosságot mutatnak.

Ez az az időszak, amikor a züllött *Pharo* és *Biribi*, valamint az *Olla Fortuna* és a hazártos *Bigliardo* és rokona, a *Giuoco déllé Bocche* kiválnak a Kávéházból és a Színházak külön Játékos Szalúiba és Páholyaiba vonulnak be. Magyar, illetőleg pest-budai kávéháztörténeti, szokástörténeti és erkölcs-történeti szempontból érdekes ez *Voltaire* és *Goldoni* írásaiba lerakott velencei kép, a 18. század közepén, amikor Velence Kávésainak többsége svájci kálvinista „Grison” volt. *Goldoni* mintha a szigorú, hegyvidéki erkölcsű, protestáns puritánságú északi Kávésokat állítaná szembe a hírhedt „Ravaszkok”-kai, a Scaltro-kkal, levantei görög, örmény, maltai és sicíliai-nápolyi Kávésokkal. Ez az ellentét megvolt a 18. századi Pest délvidéki kávésai és a német kávésok között. A zavaros életű Messer Giovanni Conti-t a komoly svájci olasz és német Kávésok kinézték maguk közül. *Goldoni* a máig álló nagy *Cafè Quadri* napi vendége volt a két *Gozzi* gróf irodalmi asztalánál, a köztudat tehát téved, mikor a *Bottega del Cafè*-t a *Cafè Quadri*-val azonosítja.

Irodalomtörténeti szempontunkból fontos annak a ténynek megállapítása, hogy *Goldoni* „Bottega“-ja adta meg a későbbi irodalom számára — így *Tristan Bernard* és *Hellai Jenő* számára is — a *Kis Kávéház* maradandó, gyöngéd, regényes, kedves irodalmi stílusát.

Itt jegyezzük meg, hogy a darabban szereplő *Messir Ridolfo*, a Kávés mint *Caffetiere* szerepel, az ebből az elnevezésből torzult bécsies franciaságú, a franciában ismeretlen „Caffetier“ elnevezés tehát olasz gyökerű. A Játékház elnevezése „*Biscazza*“ és „*Casa di Giuoco*“, a Játékházasé *Biscazziere*. A darabban van egy lefordíthatatlan latin szójáték, mely szerint a Kávés vendéglátó nem lehet Vendégeinek ellensége, illetőleg a Vendég — *Hospes* — nem ellenséges népség: *Hostes*. A szójátékban a Vendéglátó Ház nevének ősisége — *Ospedale*, *Hópital*, *Hótel*, *Ispotály* — él a Kávéházra nézve.

*

Gaál József „*Peleskei Nótárius*“-ának első előadása 1838 október 8-án volt az 1837-ben Pesten megnyílt *Nemzeti Játékszínen*, az első *Nemzeti Színház* épületében. A Színház ott állott a régi pesti Váci Országút és a Kerepesi Országút sarkán, ott, ahol a régi Hatvani Utca torkolt be a két nagyforgalmú út kereszteződésébe, melyet a pesti köznyelv ebben az időben még „*a' Hatvani Kapunál*“ néven nevezett. A Játékszínnel szemben, a nógrádmegyei származású *Nemes Fabritius* pesti apothékás család tulajdona volt az „*A' Zrínyihez*“ cégérezett Vendégfogadó és annak Kávésurasága, illetőleg Kávéháza. A színházlátogatók jól ismerték a „*Zrínyi Kávéházat*“, melynek keskeny ablakai a Színházból kilépők szemébe világítottak. Országszerte mindenki ismerte a „*Zrínyi Kávéházat*“, melyet 1838-ban még kéteshírű zugprókátorok, kártyás lócsiszárok, magukat „*Lengyel Emigráns*“-nak kiadó szökött emberek, lezüllött Diákok és kártyás, nagyivó duhaj Jurátusok látogattak ebben az időkből. A „*Zrínyi Kávéháznál*“ csak a mai Kálvin-tér — az egykori *Szénás Piac* — és a *Státziók Utcája* — a mai *Baross-utca* — sarkán álló „*Két Pisztoly Vendégfogadó*“ pesti alvégi Kávéháza volt hírhedtebb házsártosok helye. A Reformkorszak zajongó, fiatalos lendülete 1838-ban még nem csapott el a „*Zrínyi Kávéház*“ füstös boltívei és vasos oszlopai közé, a gazdag vidéki Diákurakból élő uzsorások,

hamiskártyás „Sipis“-ek és csalárd billiárdos „Kozákok“ tanyája volt ez, ahol — mint a Kávéház részletes történeténél látjuk — majdnem minden áldott éjszaka felrántották az ajtót a rettegett „Vörösök“, vagyis a „Rákok“, a Pest Királyi Szabad Város Városhadnagya Uram ezüstgombos Botja alatt álló veres zekés Városdarabontok: ott némi *Hajtást*, az angol Raid s az olasz Razzia pesti megfelelőjét művelendő a cégéres éjszakai gézengúzok és pernahajdérok között.

Gaál József ezt a „*Zrínyi Kávéházal*“ tette meg „Bohózat“-nak nevezett vígjátéka harmadik felvonása színhelyéül. Mint ismeretes, e darabjában *Gvadányi* József gróf 1789-ben írt „*Egy Falusi Nótáriusnak Pestre Utazása*“ című pompás szatirájú históriáját dolgozta át Bohózáttá. Míg azonban *Gvadányi* históriája — mint elmondottuk — *Montesquieu* és a „*Brieje eines Eipeldauefs*“ hatását mutatja és magyar nacionalista irányzatú, az „idegen nájmódiba“ veszett Várost, Pest-Budát csúfolja meg benne és pompás „Városellenes Csúfost“ mond abban a „németre“, addig *Gaál* József darabjában nyoma sincs a 18. század Illuminatizmusa ama „Városellenes-falubarát“ hangulatainak, melyek *Gvadányi* „Nótáriusa“ veretét adták meg az 1790-i budai Országgyűléssel fellendülő, a „francia Nationalisme“-re támaszkodó magyar nemzeti felbuzdulás idején. *Gvadányi* a pesti és budai Kávéházban — a hivalkodó pesti „*Hét Választó Kávéházban*“ és a budai „*Hid Kávéház*“ Hüselő Bódéjában — a pest-budai „*Mondaine*“ és „*Demi-mondaine*“ élet idegent majmoló fonákságait írja meg 1789-ben. 1838-ban *Gaál* Józsefnek alig vannak célzatai, néha-néha odavág „a németnek“, egyébként amit a darabban ad, az nem több és nem kevesebb, mint a korszerű bécsi Kávéházakat is szerepeltető „*Tündéres Bohóság*“ pesti magyar környezetbe való átültetése. E bohózat a maga idején sem volt irodalmi alkotás, ámde „telt Házak“ előtt adták, sikere volt és ez volt a fontos. Míg *Gvadányi* derék, becsületos, bajorból jó magyarrá lett újlaki Serfőzőmestere — az öreg *Mayer-Mayerjy* Ferenc óbudai Serfőzőmester félreismerhetetlen alakja — azt fejezi ki, hogy íme, az idegenből megmagyarosodott Mesterember különb magyar, mint az ánglus, frántz és bécsi Módin majmoskodó magyar Nemesember: addig *Gaál* József Serfőzőmestere csak nevetséges Figura, akit a selyma Jurátusok a Kávéházban csúfosan lóvá tesznek. Mint megjegyeztük, a *Montesquieu*

„Lettres Persanes“-ja városellenes-kávéházellenes Szatírája folytán halványul. Az európai Irodalom korai Romantizmusának *Rousseau* óta erősödő szelleme a becsületes Falut a „romlott Vároossal¹”, az „idillikus” Korcsmát a „romlott” városi Kávéházzal állítja szembe a Csárda és Kávéház rangsorvitató költészetének végtelen áradatában. A szatírás-javitó célzat az egymást követő kávéházi vonatkozású irodalmi alkotásokban a mulatságos „Petit Genre“-nak adja át helyét. Ez áll *Gaál* József bohókás-tündéres népszerű-népies Komédiájára is, melyben nagyszellemű, ragyogó irodalmi előképeinek városellenes szatírája csaknem semmivé halványodó hátsótérré vékonyodik, mert csak a nevetető bohózati elem benne a fontos. Míg például *Gvadányinál* a pest-budai Kávéház leírása élénk, tőrül-metszett, jellemző és emellett a „német Módira” fanyalodó Pest oktató, jobb útra térítő kifigurázása, addig *Gaál* József bohóságában csak olcsó, kispolgári díszlet, mely mint Curiosum hatott a kisigényű, vidékies Publicumra. Az irodalmian gyermeteg Publicum gyermekes örömmel ismerte fel a Színpadon az ismert Kávéházat, a Billiárdot, a sakkozó, kártyázó Jurátus, a pesti német Polgár, a Kávés, a Marqueur, a Kellnér figuráit. A gyermeteg szemlélet naív naturalizmusát mindig elbájolja a való világ játékos-panorámás színpadi mása. *Gaál* József maga is egyszerű lélek, ámde nem annyira egyszerű, hogy ügyes, fürgetollú, biztos látású egyszerűségében is igen jól ne ismerné fel az egyszerűek irodalmi szükségleteit. Ez egykorú sikerének forrása. Egyszerűsége ma mint kedves, régimódi irodalmi erekllye hat a műveltekre, mint eleven irodalom az egyszerűekre. A „*Zrínyi*” -ben az ügyes *Gaál* József még csak korszerű társadalmi „Életkép”-et sem ad, csak díszletet ad: egyszerűen azért, mert a „*Zrínyi*” ott volt egy macskaugrásra a Nemzeti Színháztól. A „pesti Biedermeyer” egyszerű leikeinek pedig mi kellett volna más?

A „*Zrínyi*” beállításában azonban jól látjuk a vidám, könnyűszívű Jurátust, annak diákos fiatalos kávéházi csínytevést, látjuk a Kávést, a Marqueur-t, a Kellnéreket, a Kávéházat látogató maradi vidéki Kurtanemest és a pesti német Polgárokat, a korszerű vándorló ánglus Csodadoktort.

A darab meséje soványka: Nótárius Uram Pestre jön Jurátus fia, Sándor meglátogatására. Sándor szerelmes a gazdag német Serfőző, *Hopfen* Úr, vagyis „Komló Úr” lányába,

a bájos Fannyba. A zsigori Serfőzőmester tudni sem akar a házasságról, mint ez *Molière* óta így illendő egy rendes vígjátékban. *Dorka*, a gonosz Boszorka — „a tündéres elem“ — ravasz akadályokat gördít a fiatalok útjába, mire Sándor a „*Zrínyi*“ kávéházi jelenetében lejátszódo csellet nyeri meg Serfőző Uram beleegyezését.

A Boszorka ugyanis éjszakára bekvártélyozta magát a Serfőző Úr serespincéjébe, mire ez rémültében a „*Zrínyi*“-be siet. Itt és ezzel kezdődik a Bohóság⁴ „Harmadik Szakasza*⁴, mely a Kávéházban játszódik le. Nótárius Uramat fia, *Sándor* és ennek Jurátus barátai, *Halmi* és *Baczur* Gazsi színház után a „*Zrínyi*“-be invitálják éjféli puncsitalra. A Kávéházban gyertyák és lámpások égnek. *Hopfen* Úr, a Serfőző és három pesti német Polgár, *Braun*, *Schwarz* és *Roih* Urak már ott ülnek, a Kávés és a Pincérek ott nyüzsögnek körülöttük. A Polgárok csodálkoznak azon, hogy *Hopfen* Úr ilyen későn éjjel is ott van a Kávéházban, mire ez kétségbeesetten elmondja, hogy serespincéjében Kísértet vert tanyát és így éjfél előtt nem mer hazamenni.⁵ A Kávés erre megjegyzi, hogy bárcsak egész Pestet Kísértetek kínoznák, így legalább egész Pest itt ülne az ő Kávéházában! A német Polgárok hazamennek, a Kávés közli a Serfőző Úrral, hogy egy sereg Jurátus estére Puncsot rendelt, a Magyar Színházból egyenest a „*Zrínyi*“-be jönnek át. Az Országúiról máris behallatszik *Bellini Norma* Operájának, a zugligeti „Normafa“ névadójának egyik kórusa: a víg Jurátusok a „Druidák Karát“ zúgják és belépnek a „*Zrínyi*“-be. (*Gaál* más kávéházi tárgyú beszélyeiben is operáriákat dúdoló Arszlánok lépnek be a pesti Kávéházakba.) A Kávés Ur az asztalra téteti a nagy puncsos vedret. A Serfőző Úr álomszuszék Polgár módjára karosszékében elalszik, mire a szerelmes *Sándor* diákos csínyet eszel ki, hogy a zsigori Serfőző Úr beleegyezését kicsikarja házasságához. A lámpásokat és a gyertyákat eloltják és a sötétben a billiárd, a kártyaasztal és a sakktábla lármáját mímelik. A tréfába belemegy a Kávés Úr is. A Jurátusok tréfájának az a célja, hogy *Hopfen* Urat majd felköltik és a sötétben elhitetik vele, hogy hirtelen megvakult. Az egyik Jurátus erre egy véletlenül a „*Zrínyi*“-be

⁴ Bohózat. VIII. kiad. Bpest. 1909. (Olcso könyvtár) 106. o.

⁵ *Gvaddnyi* és *Gaál* pesti vonatkozásai: S. S.: A szépirodalom.

vetődött világhírű ánglus hályogirtó szemorvosnak fogja kiadni magát, aki Hókusz-Pókuszok között azzal a feltétellel szedi le majd az állítólagos hályogot *Hopfen* Úr szeméről, ha ez odaadja a szépséges serfözőkisasszonyka, *Fannyka* kezét Nótárius Uram fiának, Sándornak. A tréfa nagy vígan megindul. A dákok koppannak, a lapdák és a kártyalapok csattognak, a *Marqueur* hangosan számolja a *Billiárd* Pontjait, a sakkfigurák kopognak.

SÁNDOR: *Hál frissen a dologhoz!* (Kávészhoz.) *Ha az úr szövetségésünk lesz, meg nem bánja!*

KÁVÉS: *Szívesen!*

SÁNDOR: *Hát zárasson be ajtót, ablakot, s oltássá el a lámpásokat!*

HALMI: *Én majd billiárdozom, marqueur, olvass!*

KESERŰ: *Majd ketten tarokkozunk.*

KECSEI: *Én Pazardival tvhistezek!*

SÁNDOR: *Igaz, hiszen az nóbel játék!*

GAZSI: *Én meg ferblizek!*

SAVI: *Én shakkozom!*

ZAJTAV: *S én csak nézni fogom a dolgot!* (Ezalatt a szín besötétült. Édes billiárdozik, labdákkal csörömpöl, *marqueur* olvas, a többiek olyan lármát csinálnak, mintha kártyáznának. Sándor, Halmi és Zajtay állnak.)

SÁNDOR: *Brávó, ez fölséges tripla volt!*

MIND: *Brávó! brávó!* (Hopfen a lármára fölébred s tapogatózva föláll.)

GAZSI: *öt garas vizi!*

KESERŰ: *Tuletroá, pagát ultimó!*

MARQUEUR (számol): *Vier und zwanzig, achtzehn!*

KECSEI: *Ha most nem csinállok schlemet, hát sohasem!*

SAVI: *Shakk a királynak!*

HOPFEN: *Istenem! Én nem látok semmit, Kellner, gyertyát, hamar gyertyát!*

KÁVÉS: *Gyertyát? Hisz ég a szeme előtt az asztalon!*

HOPFEN: *Hol? Én nem látom, az egész kávéház olyan sötét!*

KÁVÉS: *Hogy lenne sötét az én kávéházam? Nem hallja a vendégeket mindenfelé játszani? ime, itt a gyertya!* (Kezébe ad egy elaludt gyertyát.) *No lássa, oly közel tartja a szájához, hogy lehelteiével eloltotta!*

HOPFEN: *Érzem is a füst szagát, de azért nem látok semmit!*

KÁVÉS: *Talán a szemének van baja? Hagyja csak látnom. — Az Istenért, szeme oly homályos, mintha fekete posztóval tenne borítva!*

HOPFEN: *Az Istenért, csak nem vakultam meg?*

KÁVÉS: *Azt mindjárt meglátjuk. Itt van egy londoni szemorvos, tegnap érkezett; <5 azért jött úgyis, hogy szemünkről leszedje a hályogot. — Mister Krokbrok!*

HALMI (elváltoztatott hangon): *Mit kívánnak?*

KÁVÉS: *Ez az úr hirtelen elveszté látását, vizsgálja meg.*

HALMI: *Boláogtalan! az úr szemét a legsűrűbb hályog lepte el!*

A lóvá tett *Hopfen* Úr rövid alkudozás után megszabadul állítólagos hályogjától, a gyertyák és lámpások kigyúlnak, a zord atya megpuhul, beleegyezik lánykája eljegyzésébe, mivel azután boldog „biedermeyeres“ pesti „Happy End!“-del végződik a Bohózat.

Mint látható, a Kávéház megjelenítése friss. A darabban egyébként *Gaál* József eleget tesz a divatos „Betyárromantika“ ama korszerűen elengedhetetlen követelményének, hogy a városi Publikumnak az egykorú angol, francia, olasz és német Romántos Irodalom útszéli Csárdáját is bemutassa. Mint éppen *Gaál* József egykorú beszélteivel kapcsolatban említettük, a 17. századvégi országúti angol Vendégfogadói Regény és az országúti Bandita angol-francia eredetű vadregényessége ekkor hatalmasodik el a népszerűséget hajhászó divatos „Kis Irodalmon“ is, melyet bizvást nevezhetünk „Aljairodalomnak“ is. Ebben kinek-kinek megadatik a saját szájaíze szerint való jó rendes Romántosság: a „Falusi Ember“-t elbűvöli a Város Kávéházainak és Vendégfogadóinak elegáns „Városi szel-toló“-ja, a „Városi Ember“-t a Csárda, a Csárdásgazda, a gömbölyű csipejű Csaplárné, a délceg Betyár lovagiassága, a Vándorló Mesterlegény, az Üveges Tót, a Cigány és a Zsidó bővölte el, mint a Csárdaköltészet elengedhetetlen irodalmi kelléktára. A huncut selymákkal tartó Csárdás ott van *Gaál* József divatos „hortobágyi Beszéleyei“-ben: ennek városi pótja a „selyma pesti Kávés“. A mai Aljairodalom sekélyes Hótelköltészete: színmű, regény és film formáiban ugyanezt csinálja, mint ezt már megemlítettük. Az „Urbanitas“ és a „Regionalizmus“: Város és Falu, a Kávéházi városi Irodalom és az „östehetséges népi Irodalom“, illetőleg a „*Café de la Paix*“ és a „*Debreceni Nagyerdő*“ irodalmi vitája napjaiban, mely 1934 nyarán zúgatta meg Budapest összes irodalmi Kávéházainak berkeiben az aszfalt Hűselője babérbokrait: bizony időszerű megjegyeznünk, hogy Város és Falu soha jobban ki nem egészült a magyar Irodalomban, mint 1838 és 1846 között, amikor *Kuthy* Lajos és *Nagy* Ignác rémregényei is a Hortobágy csárdáiban kezdődnek, ám mire Hősük kocsija begördül Pestre a „Hatvani Kapunál“, a

„Zrínyi Kávéház“ előtt: azonnal a széltoló „Kávéházi Arszlán“ veszi át divatos szerepét.

A Bohózat rendkívül sokat tett a „Zrínyi Kávéház“ népszerűsítésén: műkedvelő zeneköltők „Zrínyi Kávéház Csárdásokat“ írtak, *Baczur* Gazsi állandó, hosszúéletű élcslapírodalmi — kávéházi figura lett, *Szigligeti* is itt játszatja le a „Szökött Katona“ egy felvonását, *Jókai* versezetet ír a „Zringi Kávéház“ híres halpaprikás színészvacsoráiról, *Dudumi* Demeter pesti görög író elparentálja a „régii Zrínyit“, mikor az 1850-es években újjáépítik.

Az 1861-i Országgyűlés után már a rajongó Diákság nemzeti tüntetéseinek tanyája a „Zrínyi“, ír róla *Tatár* Péter is, a népies ponyvaíró. Ott él a rég eltűnt Kávéház emléke a mai históriáskodó pesti krónikásirodalomban is. Cégérét a Székesfővárosi Múzeum őrzii, de már csak az ötvenedik életében baktatók emlékeznek arra, hogy 1898-ig a csengős Lóvasút szarutülkőn trombitáló, csizmás Kalauza még akkor is „*Szakaszhatar, Zrínyi!*“ kiáltással jelezte a Hatvani Utca sarkát, mikor a „Zrínyi Kávéház“ szerény helyi utóda már csak a „*Klics Mama*“ kedves emlékü kis Diákkávéháza volt a „Zrínyi“ akkor még álló második házában. Ma az idén elhunyt *Hikisch* Artúr által tervezett Hotel Astoria büszkélkedik az egykori „Zrínyi“ helyén, melyre búsan tekint az egykori „*Fejér Hattyú*“ Vendégfogadó egykori Kávéházának halálra ítélt, roskatag, kivénhedt háza. A darabot máig adják. 1919 őszén, *Pataky* Józsefnek, a Nemzeti Színház Múzeuma lelkes igazgatójának rendezésében mint egy új magyar irodalmi Újjászületés ténye volt a régi darab felújítása. *Szabó* Dezsőnek az akkor a belvárosi „*Centrál Kávéház*“-ban tanyázó egész köre, de a *Pataky* József baráti köre is — a Kávéházból kiindulva — két sor földszinti széket töltött meg a felújítás első estéjén. A darab tehát élt és él, mert már kort jelez százestendős múltjával.

*

Sorozatunkban foglalkozunk az 1890-es évek régi Budapestje egy furcsa „irodalmi“ jelenségével, a „*Kalábriáspárti*“ című Bohósággal is. Ez nem volt irodalmi értékű alkotás, azonban jellemző tünete volt az akkori kávéházszerű, *Café Spéctacle-zredetö*. pesti „Brettli“ és az Orfeum műsorának.

Az egész egyfelvonásos darab Kávéházban játszik, ha a „Petite Littérature“ jelensége is, mégis csak irodalmi alkotás és színdarab volt. Közkelettsége olyan pesti társadalomtörténeti apró tény, mely mellett nem mehetünk el, márcsak azért sem, mert úgyszólván a legújabb időkig ez volt a köztudatban „a reprezentáló budapesti kávéházi vonatkozású színdarab“. Ezenkívül a régi pest-budai Kávéházak minden Krónikása következetesen azt a mende-mondát írta és írja meg máig, hogy ez a Bohóság a „legrégebbi pesti Kávéházat, az Orczy Kávéházat vitte színpadra“. Mióta az Erzsébet Sugárút kérdése a „pesti Penelope fátyla*¹“ meséjének magaslatáig nőtt fel, mert benne minden hónapban egyszer — tíz éve — le akarják bontani az Orczy Házat, azóta — jobb híján — minden hónapban megjelenik egy vadregényes Krónika, mely Budapest regényességszükségletét a vén Orczy Házba sűríti bele. E krónikák kivétel nélkül mind megírják, hogy a „Kalábriáspárti“ kis Kávéháza az „Orczy Kávéház“. Amiből persze egy árva szó sem igaz.

Egy nemzedékkel ezelőtt, az 1890-es évek elején „egész Pest“ vagy legalább is annak belső terézvárosi nagy része ismerte a maga idején oly „híres“ eredetileg Jiddisch vagyis héber-orosz-német keveréknyelven írott, de magyarul is adott komédiát, a „Kalabriüspartie“-t. A bohóság egy kis zsidókávéházban játszik. Szerzője A. Bergmann, aki állítólag azonos Oroszyval, az „Oroszy Mulató“ alapítójával. A maga idején oly hihetetlenül népszerű Bohóságot évtizedeken át sok-ezerszeres sorozatban adták külön e célra alakult zsidó „Brettli“ társulatok. Adták Pesttől Bécsig, Prágától Csernovitzig, Lembergől Frankfurtig és Hamburgig, Zágrábtól Krakkóig, adták Moszkvában, Szentpétervárott és Newyorkban, mindenütt, ahova az orosz-lengyelországi zsidóság „Jiddisch“ nyelve eljutott.[®] Százezernyi példányban forgott Európa ponyváján. Ma már úgyszólván azt sem lehet tudni pontosan, hogy melyik évben adták először, de 1890 körül „híresebb“ volt, mint *Shakespeare* „Lear Király“-a, ismertebb, mint *Molière* avagy *Goldoni* akármelyik vígjátéka, többször adták, mint *Goethe* „Faust“-ját és több példány kelt el belőle, mint az emberiség irodalma legnagyobb szellemi alkotásaiból.

⁶ Dem Humor eine Gasse. 3. Reihe. Nr. 1—3. (dér ganzen Folge Nr. 13—15.) A. Bergmann: Die Klabriaspattie. Bécs. é. n. (1895 körül.)

Ez a különös sikerű Bohóság tényleg Pestről, illetőleg a pesti Zsidónegyedből indult el a kétes értékű Világsikerbe. Az a zugszínház, az a „Brettli“, melyről elindult, a régi Belváros egy zugutcájának, a Rostély-utcának ominózus „Brettli“-je valóban „világot jelentő deszka“ lett e Bohóság révén. Amiből az a furcsa, hogy noha Pesten íródott és Pestről indult el: mégsem volt benne semmi pesti. Noha zsidótárgyú, legtávolabbról sem jellemző a pesti zsidóság életére, a „Pestiség“ valamely különleges, egyéni városi helyi zamatának nyoma sincs benne. Levegőből kapott mende-monda az is, hogy a „Kis Kávéház“, melyben játszik, a pesti „*Orczy Kávéház*“ lett volna. Erről egy szó sincs a szöveggönyvi utasításban.⁷ A Bohóság „népszínmű“-nek, a „népéletből“ vett Bohóságnak nevezi magát, ám nem népies, illetőleg nem falusias, hanem városi jelenség. „Népies“ annyiban, amennyiben tényleg egy városi „bas Peuple“, a „das gemeine Volk“, vagyis a városi aljanép, a zsidó „kisember“ életét viszi a „Brettli“ színpadára. Műfaja a régi német Narrenposserey, a „Volksstück“ ama orosz-lengyelzsidós formája, mely a 18. század vége óta a zsidóság tavaszi ünnepe, a *Purim* színjátszó játékaiban, a *Marsalik-ok* komédiáiban, a Sc/mo/ce-ban csapódott le.⁸

A régi Jiddisch „*Schnoke*“-k módjára vidám, oroszos Kórossal végződik a sok nyers helyzetkomikummal és némi jellemkomikummal, csehes német nyelvvel és Jargon-ban tartott szójátékkal fűszerezett Komédia, mely az 1880-as évek bécsies Lebujkávéházainak akkor ismert Figuráit viszi a Brettli-re. E figurák azonban semmiben nem pestiek, hanem nemzetközi, illetőleg a városalji zsidóság európai figuráit mutatják be. A darab ügyesen megírott apró holmi, mindenesetre annak az aljanépnek életét rajzolta meg, melyhez a feltörekvő, dolgozó és társadalmi helyzetét 1867 óta hovatovább megtaláló polgári zsidóságnak semmi köze sem volt már. A darab tehát távolról sem a pesti zsidóság egyetemes életének rajza. Egykorú hallatlan népszerűségét — újraéledt az 1896-i Kiállítás után is, harmadvirágzását a Háború után élte másfél évtizeden át — nyilván annak a furcsa körülménynek köszön-

⁷ „Posse aus dem Volksleben mit Gesang. Ort dér Handlung: ein kleines Kaffeehaus.“

⁸ *Marsalik*: Maréchal, a komédiás társaság feje.

hette, hogy a zsidóság maga nevetett ezen a vidám ostobaságon a legjobban: azért, hogy ne rajta nevessenek. A feltörekvő kispolgári zsidóság nem akarta sértve érezni magát a népszerű Komédia miatt, tehát maga nevetett rajta a legjobban. Hogy ez az ostobaság nem a művelt zsidóság számára íródott: azt felesleges hangsúlyoznunk. A kispolgári ízlés e korszakban, a zagyva és amerikai módon gyarapodó Budapesten egyéb vonatkozásokban, a nem zsidó Kisemberek szellemi életében is igen alacsonyrendű volt: a darab népszerűségét ez is megmagyarázza. Érdekes, hogy az Antiszemitizmus, illetőleg a hírhedt Tiszaeszlári Per-t követő évekbe esik bele a Komédia virágzása.

Egyébként az minden népies elemet nélkülöz. A Marqueur, a zsebtolvaj, a krajcáros kártyanyereségen veszekedő kis-zsidók, az agyafűrt cseh henteslegény idegen figurák voltak, de ott voltak a régi Monarchia minden nagyvárosának szűk és maszatos mellékutcaiban. E figurák azonban nem a Kültelkek regényességgel bevont csirkefogóinak életét festik, azt az életet, melyben sok a zsványbecsület és csirkefogólovagiaság: ez az Életkép a régi európai Belvárosokkal határos Külvárosok belső zugutcaiban meghúzódó városi élet akkori kis-zsidó aljanépét írja le, a Kispolgárság élete határmesgyéje közelében kis alkalmi üzletekből élő félkispolgári életet.

Ami az Orczy Kávéházat illeti, ez a pesti, óbudai, vidéki és külföldi zsidó terménykereskedők és állást kereső hithű Házitanítók Börzéje volt. Ide soha nem járt olyan kártyás népség, mint amelyet ez a „Schnoke“ leír. Mivel azonban az Orczy Kávéház a pesti zsidóság reprezentáns Kávéháza, viszont a darab zsidótárgyú volt: érthető, hogy összes Krónikásaink ezt a Kávéházat azonosítják a „Kalabriáspárti“ kávéházával.

Az egész Komédia úgy hat, mint a regényes „Kis Kávéház“ irodalmi műfaja torz megfordítottja. Hiányzik belőle a bölcs, keleties zsidó Humor, csak szójátékok csattannak benne. A keleti zsidó Humort az európai zsidó gúny pótolja benne: maró öngúny, az üldözött, kigúnyolt, bolyongó Zsidóság, a Tragikus Ahásveros keserű öngúny ja. Talán csúfos az egykorú szentimentális Kávéházköltészetre is: „íme, ilyen a Kávéház! Ilyen az egyszerű idilli Kisember bájos élete!“ A kávéházi fonáságok rajza kitűnő a darabban, sok mondása szállóige lett, így az „Ez a Kávéház nekem nem Kávéház!“ is.

Tréfaí régi-régi Adomák új köntösben. Az egész egy gúnyos, keserű fíntor.

*

A régi pesti városerdei Bábjáték a bábjátékeredetű 16. századi *Doctor Faustus* az 1840-es években visszahelyezte oda, ahonnan az a Nagyirodalomba emelkedett fel, mikor *Goethe* a frankfurti *Altstadt* vásári Komédiasorán gyei mekkorában látott bábjátékos *Faust-Spiel-t* írta a maga *Faust-yává*. A pesti *Vurstli-ban Doctor Faustus-t* is, de *Don Juan-t* is a soroksári Kávéházból viszi el az Ördög. A *Népi Csúfos* itt a Lakomaházban bekövetkező Végzetet helyezi el a Kávéházba.⁹

Mint többszörösen kávéházi vonatkozású budapesti színjátszástörténeti apró különlegességet említjük meg azt a Bábjátékot, melyet *A Legsötétebb Afrika vagy Bertalan és Cacambo* címmel 1910 és 1914 között többször adott elő Kőkösi Orbók Loránd és *Bevilaqua* Borsody Béla egykori műkedvelő Báb-színháza, a „*Vitéz László Bábszínház*“, illetőleg a *Bábjátékosok Céhe*.¹⁰ A Bábjátékokat *Rónai* Dénes udvari fényképépszemester műtermében sorozatosan, meghívott közönség előtt adta elő a Céh. A díszleteket *Sassy* Attila — *Aiglon* —, *Rózsaffy* Dezső és *Muhits* Sándor festőművészek festették, a Bábukat *Simay* Imre szobrászművész — ma az Iparművészeti Iskola igazgatója — tervezte és *Ráduly* János fafaragószobrászművész faragta. A meghívót a fiatal *Major* Henrik rajzolta. A verseket *Téglás* Dezső írta, ő ült a zongoránál. A Bábuk ruháit az *Iparművészeti Iskola* viselettörténeti hallgatói tervezték. A darabokat Kőkösi Orbók Loránd, fivére, Orbók Attila, *Rédey* Tivadar, *Szekeres* Jenő, *Balassa* Imre és *Bevilaqua* Borsody Béla írták. Utóbbiak voltak a Színház „rendezői“. A „Színház“ házi újságírója *Lorsy* Ernő volt. A teljesen zártkörű közönség

⁹ A *Hientz* bábjátékos család kéziratai. A Nemzeti Múzeum Kézirattárába ezeket *Bevilaqua* Borsody Béla dr. 1910-ben helyezte el.

¹⁰ *Aszlányi* Károly: *Az első budapesti Művészmarionette*. Lantos Magazin. 1929. XII. — *Bevilaqua* Borsody Béla: *Magyar Bábjátékok* (Színészet! Lexikon. Szerk. *Németh* Antal. U. o. a Bábszínház irodalma.) — *U. a.* Kőkösi Orbók Loránd. Lantos Magazin. 1930. II. — *Újhelyi* Nándor: *Marionette-mulatozások*. Nyugat. 1912. III. — *Babits* Mihály szövegbenlevő verse: „Fekete Ország“. (Holnap. Anthologia. Szerk. *Osvát* Ernő. Nagyvárad. 1908.) — *Szekeres* Jenő, később *Eugene S. Bagger* néven amerikai író.

körében ott volt az akkori „Fiatal Irodalom“: *Ady* Endre, *Móricz* Zsigmond, *Babits* Mihály, *Osvát* Ernő, *Bárdos* Arthur, *Job* Dániel, *Lengyel* Menyhért, *Nagy* Endre, *Kaffka* Margit, *Ignotus*, *Fenyő* Miksa, *Márkus* László, *Hevesi* Sándor, *Hatvány* Lajos báró, *Kosztolányi* Dezső, *Szép* Ernő, *Bálint* Lajos, *Zuboly*, *Karinthy* Frigyes, szóval az „egész“ *Newyork Kávéház* és a *Baross Kávéház-bói* az „egész“ *Balszélfogó*. A „hangok“-at *Bartos* Gyuláné *Szakáis* Rózsa, *Taksonyi* Piroska, *Gyulay* István és *Balassa* Imre szolgáltatták. Az „öregek“ közül ott volt a „Publicum“ soraiban *Szalay* Imre báró, a Nemzeti Múzeum főigazgatója, *Lechner* Ödön és *Ambrus* Zoltán, *Kőrösfői-Kriesch* Aladár, *Nagy* Sándor és „egész Budapest“, beleértve a litterátus Arisztokráciát és Lipótvárost is.

A Bábjátékok *Georges Sand*, *Dickens*, *Sarah Bernhardt* és *Gaston Lemerrier* de Neuville Vicomte egykori Marionette-jei, illetőleg az ősi bábjátéki Csúfos, a Travestia, az Allotria és a Pasquinade módjára, politikai, irodalmi és művészi irányokat és nagyságokat: politikusokat, írókat, művészeket figurázták ki, gondosan ügyelve arra, hogy főleg a Publicum jelenlévő tagjai kerüljenek a Prológus, az erdélyi fejedelmi Veres Darabontok veres dolmányában ágáló *Vitéz László*, a furfangos Seregdiák szatírás fűtyköse alá.

Vitéz László, a csúfondáros Prológus mindenkit agyonvágott: *Molière-t* és *Shakespeare-t*, *Ady* Endrét és *Babits* Mihályt, tudós Professorokat és ifjú Alanyi Költöket, az összes Színidirektorokat. Megcsúfolta *Voltaire-t* és *Lengyel* Menyhértet, kifigurázta a színpadi Stílust *Antoine-tól Reinhardt-ig*. A Prológusokat a fiatal *Rédey* Tivadar írta. A Csúfosokért senki nem haragudott, a megcsúfoltak mulattak a legjobban és mások kicsúfolására vonatkozó újabb ötleteket adtak. A Színház főhadiszállása eleinte a kedves, finom, régi Váci-utcai *Korona Kávéház* volt. Mindenki ingyen dolgozott a Színház érdekében, melynek semminémü bevétele nem volt, csak erkölcsiekben gazdagodott, mert a „Házi írók“, a *Nyugat*, a *Hét*, az *Aurora* és a *Renaissance*, a *Budapester Presse* és az *Az Est* munkatársai hasábos cikkeket írtak barátaikról és — önmagukról. A Háború ütötte agyon e Bábszínházát. *Rédey* Tivadar és *Bevilaqua* Borsody Béla írtak át egy régi olasz Rémdrámát, melyben a Halál és az Ördög a végén mindenkit elvitt. *Vitéz László* elmondta a végén a Morált: „Az Élet játék,

véle elcicázhat a bátor és a gyáva egyaránt, de mindenképpen pusztulásba ránt, ha a játékot egyszer elhibáztad! Jön a Halál s biz' ő nem válogat, büszkét, szerényt, butát és okosat hideg ágyába sorbafektet szépen: Voilá! Mind Bábúk vagyunk a Halál kezében!" Ezt utoljára Kőrösfői-Kriesch Aladár gödöllői műtermében szavalta el Vitéz László. Egy évre rá halott volt Gyulay István, aki Mozart-ot hegedült a zongora mellett, Rónai Dénest szerb gránát nyomorította meg, Balassa Imre vitte ki a hátán Sabac mellett a gránátvágta gödörből. Ugyanott vágta agyon a gránát az öreg bérkocsist, aki a Színház házikocsisa volt. Muhits Sándor térdét orosz golyó lőtte szét, Zuboly elesett a Kárpátokban. Kuncz Aladár a francia „Fekete Kolostoriban, Ráduly János Szibériában szenvedett, Szakáts Rózsa Nizzában halt meg, Orbók Loránd bábáival együtt fekszik sírjában, Barcelonában. Szekeres Jenő Amerikába vetődött el. Vitéz László jóslata bevált.

*

Az „A Legsötétebb Afrika vagyis Bertalan és Cacambo“ című „Látványos Revue“-t Orbók Loránd írta. Ennek hőse „Babits Mihály a borongó bamba bús bolond“ volt, aki Karinthy Frigyes ismert Travestiája és Voltaire Candide-je után „szabadon átírva“ elindult Afrikába, hogy ott a „Fekete Ország“ -ban *Fekete Ország* című verse folytatásához csodálatos fekete füveket, fekete bolondgombákat, fekete csodabogarakat bogarásszon össze. A „Fekete Feketekávéház“-hoz címzett irodalmi Kávéházban ült, fekete papírra fekete verset írt, melyet felolvasott. Ez volt a fiatal Babits Mihály első verse, melyet Osvát Ernő 1908-ban közölt a nagyváradi *Holnaposok* társasága Antológiájában. A fiatal fogarasi tanár ezzel a versével emelkedett ki addigi névtelenségéből és lett a *Nyugat* köreiben azonnal országos nevű. Babits Mihály bábúja ott ült a fekete márványsztal előtt. „Fekete Ország“ című versét írta és szavalta. Valahányszor a *fekete* szót kiejtette, egy feketeképű Pincér egy csésze feketekávéhozott *Igenis kremássan Szerkesztő úr!* kiáltással. Ezt Babits Mihály azonnal megitta, illetőleg tollát feketekávéba mártotta. A *Fekete Költő* ezt írta:

„Fekete országot álmodtam én, ahol minden fekete volt, minden fekete, de nemcsak kívül: csontig, velőig fekete, fekete, fekete, fekete, fekete. Fekete ég és fekete tenger, fekete fák és fekete ház, fekete állat, fekete ember, fekete öröm, fekete gyász, fekete

*érc és fekete kő és fekete, fekete, fekete világ. Áshatod íme, vág-
hatod egyre az anyagot, mely lusta, tömör, fekete földbe, fekete
hegybe csap csak a csáklyád, fűr be fűröd: s mélyre merítsd bár
tintapatakját, még feketébben árad, ömöl, nézd a fű magját, nézd
a fa makkját, gerle tojását, csiragolyót, fekete, fekete, fekete,
fekete kelme s fekete elme, fekete arc és fekete gond, fekete ér és
fekete vér és fekete velő és fekete csont. Más szín a napfény vendég-
máza, a nap a színek piktora mind: fekete belül a földnek váza,
nem a fény festi a fekete szint karcsú sugárecsetével, nem: fekete
az anyag rejtett lelke, jaj, fekete, fekete, fekete . .*

A versben negyvenszer fordul elő a *fekete* szó, tehát negy-
ven csésze feketekávét ivott meg *Babits* Mihály. A Pincér
közölte vele, hogy a Kávéházban már nincsen több Kávé,
vége az Irodalomnak, mert nincs Kávénk, hogy az Alanyi
Költöket táplálják. A vers utolsó sora után — mint *Reinhardt*
rendezésében az *Antigone*-ban — „tízezer tagú“ Kórusban
szólalt meg a verset hallgató „Emberiség“ „Jajszava“. *Babits*
Mihály erre felkelt a fekete asztaltól és kijelentette, hogy el-
megy a *Legsötétebb Afrikába*, mert itt, e Fekete Országban
óhajtja folytatni *Fekete Ország* című versét. Több fekete gon-
dolata nincs, az irodalmi Kávéházban is elfogyott a Feketekávé,
tehát elmegy Afrikába. E célból elővette zsebéből *Voltaire*
Candide-jét, felolvasta a *Cacambo-ra* vonatkozó részt, mint
művelt Philosophushoz illik és elindult Afrikába. Ugyanekkor
Lendl Adolf, az Állatkert akkori igazgatója is megjelent a
színen és felszólította *Bertalant*, a híres oroszánvadászt, men-
jen azonnal Afrikába és hozzon az őserdőből valódi eleven
vadállatokat. A pesti Állatkertet a *Hagenbeck-ieie* altonai
Tierpark és a berlini *Zoo* módjára most építették át, kényel-
mes valódi sivatagot és Északi Sarkot rendeztek be, valódi
természetes környezetet. Ezekbe valódi vadállatok kellene,
mondotta *Lendl* Adolf. Eddig öreg hordárok voltak felöltöz-
tetve oroszánnak, ez tovább nem megy így. *Bertalan* előleget
kért és elindult az őserdőbe. Itt azonnal találkozott egy Néger-
rel, aki bemutatkozott neki, elmondta, hogy *Cacambo* a neve,
járt Párisban is, őt *Voltaire* írta, egykor *Candide* inasa volt,
tud magyarul is, mert Isztambol mellett együtt kávézott egy
hölgygel, gazdája szerelmével, aki mosogatólány volt II. Rá-
kóczi Ferenc fejedelemmél.¹¹ Azonnal Kávét főzött *Bertalan-*

¹¹ V. ö. a *Candide*-ről szólókat.

nak, aki őserdei célját közölte Cacambo-val. *Cacambo* elszegődött Bertalanhoz hű szolgául. Azonnal odahívta az őserdő esztét, a Csimpánzot, *Majom Mór dr.* ügyvédet. Ez vállalta a közvetítést a vadállatok között, akiket azonnal Országgyűlésbe hívott egybe. Az „összes“ Vadállatok — *Király-Oroszlán* Leó, özvegy *Krokodilné*, *Tigris* Pál és *Medve* Maczkó — kitörő örömmel fogadták az ajánlatot. Rettenetesen megúnták az őserdőt, a forró nappalokat, a hideg éjszakákat, a bolhákat, a vadászokat, a nyers húst, a mocsárvizet, a sok lármás madarat, a koplalást és az egész keserves nagy Természetet, a Szabad Életet. Békés, csendes Városba vágyódtak már régen, jó meleg téli ketrecbe, ahol szalmán alhatnak, reggelire jó meleg habos Kávét kaphatnak, ahol fürdőszobájuk és nyugdíjuk lesz. *Majom Mór dr.* meglepetve közölte velük, hogy tévednek! Valódi természetes környezetet fognak kapni, valódi sivatagot, valódi jó hideg igazi barlangot, melyen keresztül fúj a szél! Itt otthonosan fogják érezni magukat! Az ajánlatra rettentő ordítás volt a válasz. *Király-Oroszlán* Leó mint Elnök kijelentette, hogy ő reumás, ő neki nem kell a Hagenbeck-féle természetes környezet 1 ő azért akart Pestre kerülni, hogy a híres *Gellért Fürdőben* kezeltesse magát és most itt van ni 1 Hideg barlangot ajánlanak neki 1 *Majom Mór* kijelentette, hogy a *Gellért Fürdő* sohasem lesz készen, de hiába volt minden igyekezete, a Vadállatok faképnél hagyták. Ekkor megjelent *Babits* Mihály. A Vadállatok azt hitték, ő Bertalan, a Vadász. Megrohanták, hogy széttépjék. *Babits* Mihály ijedtében elszavalta „*Ki Bamba Bún Borongva*“ című versét, ettől a Vadállatok rosszul lettek és így a Költő megmenekült. Ekkorra már összegyűjtött egy tarisznya csodabogarat és bogaras szóbogarat, de a rettenetes Százlábú Pók, a Bogarak Királya megtámadta. *Bertalan*, a Vadász megmentette *Babits* Mihály életét, mire ez kijelentette, hogy az Őserdőben nincs Kávéház, fűtyül az Utópiára, *Rousseau-ra*, *Chateaubriand-ra*, *Bernardin-de-Saint-Pierre-re*, meg a többi tudálékos Filozopterre, meg *Heinrich* Gusztávra és *Haraszi* Gyulára, akik az Utópiairodalomról papoltak neki! *Vissza az őserdőből az irodalmi Kávéházba!* — kiáltotta *Babits* Mihály — többet ér egy jó meleg, rendetlen, füstös, lármás pesti irodalmi Kávéház, mint az egész vacak Őserdő, meg ez a Nagy Természet, ahol ilyen Pókok meg Gorillák vannak! Biz' ő megy vissza

Pestre, a Körútra, a Newyork Kávéházba! Ez az Őserdő nekem nem Kávéház! — mondta *Babits* Mihály. Kolléga úr! — mondotta *Bertalan* — én is ezen a véleményen vagyok! De mit mondjak *Lendl* Adolfnak! Felvettem az előleget! A Vadállatok nem állanak kötélnék! *Majom Mór dr.*, az ügyvéd erre azt ajánlotta, öltösn Bertalan számárbört, adja ki magát Vadszamárnak, az Oroszlán majd rárohan, hogy felfalja, ekkor rántsa ki hirtelen a Szamárbőr alól jó Winchester fegyverét, kiáltson az Oroszlánra *Hands Up!*-öt és tessékélje be az előre elkészített ketrecbe. De hol vegyünk számárbört? — kérdezte *Bertalan*. Itt van la! — mondotta *Babits* Mihály. Zsebéből elővette *Balzac* „La Pean de Chagrin“, vagyis a *Szamárbőr* című Regényét. Sohasem teszek egy irodalmi lépést *Balzac* nélkül! — mondá lekötelező mosollyal. — Kolléga úr megmenté életemet, fogadja hálám jeléül e Szamárbört! *Bertalan* csakugyan befogta az Oroszlánt, mire hazamentek a Newyork Kávéházba. A Vadállatok nagy őserdei örömmünnepet rendeztek annak örömeére, hogy megszabadultak az Emberektől. A szegény becsapott Oroszlán még nem tudta, mi vár rá. Így énekelt a *Wagner* „Zarándok Kara“ dallamára: „Óh jaj de fáj a fogam és a lapoc-kám, e pusztán már tán az életem forog kockán! Jó lesz már egy kis enyhe zug, hol nem bánt ez a fránya cug l Az Állatkert, ez kell nekem, hol eltöltöm majd életem!“ *Majom Mór* és *Cacambo* velük mentek Pestre. *Lendl* Adolf boldog örömmel fogadta az Oroszlánt, de ez, mikor megtudta, hogy milyen újmódi Állatkert vár rá, szívéhez kapott és bánatában felfordult. *Cacambo* beállott kávéfőzőlegénynek a *Newyork*-ba, *Majom Már dr.* ügyvédi irodát nyitott a Körúton. *Babits* Mihály megírta a *Fekete Ország* folytatását, de ebben már nem negyvenszer, hanem négyszáznegyvenszer fordult elő a *fekete* szó.

A *Revue* az új Állatkertet és az akkor már jelentkező Őserdőregényeket és *Gauguin* és *Laurids Bruun* ugyanakkor magyarul is megjelent őserdei írásait, illetőleg az ugyanakkor *Gödöllőn* megszervezkedő „Természetes Élet“ társaságot, *Kőrös-fői-Kriesch* Aladár társaságát, a *Segantini* és a *Wölfling* Lipót főherceg Engadin-ban, valamint *Konopy* Kálmán konopi birtokán elvonuló társaságot csúfolta ki, akik mind „*Rousseaui Természetességet*“ vallottak. Ugyanakkor *Heltai* Jenő és *Molnár* Ferenc is írt egy-egy vidám Csúfost az új Állatkertre.¹² ABáb-

¹² Pesti Erkölcsök.

színház e darabokat az Iparművészeti Múzeumban, *Károlyi Mihály* gróf és *Szalay Imre* báró termeiben és *Kőrösfői-Kriesch Aladár* gödöllői műtermében is előadta. A Bábuk egy részét *Orbók Loránd* 1914 koratavasán magával vitte Párisba. *Toulon* várában, a *Château des Sarracines* nevű régi Bastion-ban volt láncra vert francia fogoly a francia Szellemnek e rajongó barátja. Fogságáról *Kuncz Aladár* is megemlékezik az „*A Fekete Kolostor*“-ban. Innen 1917-ben kiszabadulva Barcelonába ment, itt két évig mint utcai és kávéházi Bábjátékos spanyol- és catalan-nyelvű előadásából élt, míg a barcelonai *Teatro Nacionál* előadta egy darabját, amiből világsiker lett. 1919 és 1924 között *Madrid, Newyork, London, Stockholm, Berlin* adta elő darabjait, melyeket töretlen energiáját kifejező spanyol hangzású magyar álnevén, *Orlando d' Azértis* néven írt. Fogsága szenvedéseinek következményeibe 1924 június 10-én halt meg Barcelonában. Felesége, *Louise Detrée*, a Bábszínház bábúit, a magyarruhás *Vitéz László-t* és a többieket férje koporsója fejpárnája alá temettette el. *Orbók Loránd* a *Balszélfogó* kávéházi Asztalához tartozott. A Színház ötlete — mint a *Thalia Társaság-é* — a *Baross Kávéház-ból* illetőleg *Márkus László* szellemi környezetéből indult ki. Ugyaninnen indultak ki az Állatkert erdélyi magyar fastilusú épületeinek elgondolásai, melyeket *Zrumetzky Dezső* tervezett. *Ráduly János* fafaragó iparművész a *Nagy Endre* bábszínházi Figuráját magával vitte a Haborúba. *Przemysl-nél* hadifogságba esett, Kamcsatkából Japánon és Indián keresztül hozta haza a figurát és azt az 1931-ben Budapesten megalakult *A Bábjáték Barátai* című művésztársaságnak ajándékozta. Ez az egy Figura maradt meg az első magyar művészi Bábszínházból.

*

Tristan Bemard „*Le petit Café*“¹³ című vigjátékát 1911-ben írta, ugyanabban az évben adta elő a budapesti Vígszínház is *ileltai Jenő* fordításában. A pompás Komédián Párizs „*Petites Cafés*“-inek francia derűje ömlik el. Figurái hamisítatlanul

¹³ Párizsi színmű- és regényíró (*1866), a *Le Journal* munkatársa. Ismert színművei: *Allez Messieurs* (1897); *L'aífaire Mathieu* (1901); *T. B.* és *Alfred Athis: Cabotine* (1907). — A Kis Kávéház. Vigjáték 3 felvonásban, fordította *Heltai Jenő*. Bpest (1911). Föv. Színházak Műsora: 213—214. sz.

párizsiak: a szorgalmas „Petit Bourgeois“, a Kávés, a *Patroné*, aki lányát, a szőke Yvonne-t angolul taníttatja, Longfellow-t olvastatja vele, a Mademoiselle Schumannnt zongorázza, de az „öreg“, a Kávés, Monsieur *Philibert*, a régi jó családi erkölcsök öre beülteti a lányt a Pénztárba, Comptoir-ba. A lány szigorúan ügyel a Kávéház rendjére, igazi polgári, rendes, bájos párizsi lány. Az egyetlen Gargon, *Albert*, a pincér könynyelmű, kedves figura.

A Komédia alap gondolata a párizsi kispolgári Erkölcs diadala a léhaság fölött. Ez a veretes francia polgári világszemlélet, nem pedig a Balkán színházai számára készült vígjátékoké. Jobb a munka, mint a léhaság, a drága kis feleség kedvesebb, mint a nagy Cocotte, a pénz nem boldogít, a kis Kávéháztól nem lehet elszakadni, a szerencsétől nem szabad elkábulni. Ugyanez a régi gondolat cseng vissza *Heltai Jenő* „Kis Cukrászda“ című bájos vígjátékában: *Masa*, a zajos múltú pesti nagy Maitresse beleszeret a munkába, az általa felvirágoztatott budai Kis Cukrászdába, otthagyja a színes, de lefelé vezető pesti Demimondaine életet, boldog budai mesternéasszony lesz. Ugyanez a végső gondolata *Zsolt Béla* pesti kávéházi színművének, az „Oktogon“-nak. Ebben a megesett pesti lány boldogan lesz az egyszerű derék fogtechnikus felesége, azé, aki négy éve reménytelenül szereti egy kávéházi asztal mellől, aki dolgozni akar érette.

A „Le petit Café“ a párizsi Quartier kispolgári Kávéházainak és a Boulevardes talmi nagyvilágiságú Restaurant-jai életének pompás tükre. A párizsi „*Boul-Mich*“ vén platánfái alatt született és az ódon „Quartier“—Párizs Budája — régi mosolyából fakadt. *Heltai Jenő* és *Nádas Sándor* Buda nap-sugarát írták meg a lármás Pest számára. Mindketten Buda örök helyi poézisének pesti költői lettek darabjaikkal.

*

A Világháború második Tavaszán, 1916 március 24-én mutatta be a Vígszínház *Nádas Sándor* vígjátékát, a „Kávéház“-at.¹⁴ A Háború vérözönében az embereknek 1916-ra már lelkiismeretük lett a Romantika: a Városnak ekkorra már

¹⁴ Vígjáték. Irta *Nádas Sándor*. Bpest. 1916. (Címlapján *Major Henrik* rajza: Piccolósgyerek.)

örökre eltűnt békebeli mosolya. *Nádas* Sándor, a pesti élet fonáságainak romantikusan tiszta és hegyes tőr módjára döfő tollú Krónikása, aki egy írói életen át a pesti élet furcsa, törött balogságait látta és írta: ebben a darabjában mint gyöngédveretű budai Romantikus mutatkozik meg. A Vígshízház az előadások estéin a színház előcsarnokát kávéházszerűen rendezte be: a közönség kávéházi asztalok között jutott be a nézőtérre. Maga a darab azonban nem Kávéházban játszódik le, noha az egész vígjáték a kávéházi éjszakázásba, a genialis, rendetlen életbe belevesztett tehetséges „kávéházi ember“, a zeneszerző megtéréséről szól. Egy bájos fiatal lány téríti meg és hódítja el a Kávéháztól a magányos életet élő kitűnő muzsikust, kiemeli a Kávéházból és beleviszi a boldog Szerelem családi életébe. Pestről Budára viszi át. *Goldoni* derék Kávésa is a Kávéházból és a Játékosházból viszi vissza feleségéhez a fiatal velencei Kalmárt, Tristan *Bernard* dúsgazdaggá tett Pincére is a kedves Kávéskisasszony mellett találja meg a polgári boldogságot, *Heltai* Jenőnél a „Kis Cukrászében“ a félig elvesztett volt úridáma a munkában, a polgáriasságban találja meg önmagát. *Molnár* Ferencnél „Az ismeretlen lány“ is a tiszta szerelembe vágyik fel a züllött kikötői matróz-kávéházból. *Nádas* Sándor szeretetreméltó komoly tehetségű Bohéme-je, a *Murger* értelmében való „igazi Bohém“ is a Kávéházból tér meg az Otthonba, csakúgy mint *Balzac*, *Murger* vagy *Babits* Mihály kávéházi emberei, mint a 18. századi *Saint-Lambert* lovag a Falu vélt vagy valós boldogságába.

Nádas Sándor darabja is a „pest-budai Költészet“ egyik finom jelensége. Minden figurája pesti vagy budai, mindegyik kort jellemző, élő, kitűnően megírt budapesti alak. *Nádas* Sándor egész darabja a Kávéház körül forog, de magát a Kávéházat nem vitte színre. Kerülni akarta a szabványt, amit Tristan *Bernard* 1911-ben már színpadra vitt. A színházi előcsarnokban voltak ugyan kávéházi asztalok: de ez finom, ízléses hangulatkeltés volt csupán: a kávéházi kellékek panoptikum-szerű naturalizmusának jóízlésű kerülése. Viszont a Kávéháznak a cselekményben és a jellemekben való kifejezése mesteri írói munka.

A darab azzal kezdődik, hogy Tihanyi, a tehetséges, könnyelmű Muzsikusz elvonul egy hűvösvölgyi nyaralóba, hogy ott dolgozzon. Első operáját fényes erkölcsi és anyagi siker koro-

názta, azonban kávéházazó, éjszakázó, pénzzel bánni nem tudó, az élet polgári valóságaival szemben gyermeki álmódó módjára viselkedő irrealitása miatt a pénz elolvadt a kezén. A villa tulajdonosnőjének lánya, Ilonka, a kínosan rendes polgári embernek, Sanyinak a menyasszonya. Sanyi álbohém: nagykereskedő apja bánatára csapnivaló kabarédalokat szerez. A lány elidegenedik Sanyitól és beleszeret a genialis Muzsikusba, ez is a lányba. A Muzsikus megszőkteti a lányt. A megértő anya boldogan látja, hogy lánya boldog lesz, a Muzsikus feleségül akarja venni a lányt, amikor megjelenik a bohém Mult, a bohém barát, a Színész. Az éjszaka és a Kávéház már-már visszacsábítja magához a Muzsikust. A szerelmes lány azonban felveszi a harcot a Kávéházzal és győz: a Muzsikusból boldog férj lesz. Az „Álbohém“ közben beleszeret a lány hűgába, ezekből is boldog pár lesz. Nagyszerű alak a Muzsikus öreg paraszti gazdasszonya is: a Bohém Don Quijote megértő, okos, józan asszonyi Sancho Pansa-ja.

A Muzsikus tehát hiába menekült ki a Városból az Erdőbe, mégis minden este beszőkik a Kávéházba, délig alszik, pokoli rendetlenségben él, nem dolgozik. Az Álbohém korholja: „Már megint megivott a Mester egy-két hordó feketét és elszívott ötven szivart.” A Mester bevallja, hogy húszezer koronát keresett az operájával és noha kávéházi pikkoló-feketéken élt, mégis tele van adóssággal. A Kávéházban ebédel, ott vacsorázik és reggelizik. Ott ül és reggelig számárságokon vitatkozik. El van keseredve éjszakázó, költekező életén, amiből nem tudja magát kitépni. A gyönyörű pesti éjszaka szerelmese. Hazamenni: ez fizikai fájdalmat okoz neki. Otthon lenni: az már jó. De elindulni haza: ez nagyon nehéz: Nem tud korán lefeküdni. Az éjszakára ráköszöntő pesti Hajnal a szerelme. *„Nem adom oda senkinek az én gyönyörű hajnalaimat! ötkor reggel, amikor ébred a város . . . csavarogni a Rákóczi-úton! Akkor szólal meg a Rókus-templom kis harangja. Nincs több ilyen muzsika. Vagy a Dunapart reggel. Láttá már elindulni az első hajót?”* A lánynak magyarázza a csodás pesti éjszaka megejtő mámorát. Az öreg gazdasszony elmondja a lánynak, hogyan él a Mester: Feri főpincérnek tartozott tizenöt koronával, két forintoként meg öt koronánként százat is odaadott már neki, a pincér mégis nyúzza. A Mester nem ismeri be, hogy Bohém. Bohém az, mondja, aki nagy nyakkendőt hord,

KÁVÉHÁZ

VEGJÁTÉK 3 FELV.
ÍRTA NÁDAS SÁNDOR

SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA

Nádas Sándor: „Kávéház“. 1916.
Major Henrik rajza: „A Piccolo*1.

Bohém, aki tükör előtt áll és órákig borzolja a haját. *„Én csak egy olyan jó rendes rendellen ember vagyok! Egyedül, beszélgetés nélkül elaludni, keserűen felkelni nem jó! Szivarozni az ágyban, hamut a földre szórni jó“* — mondja. A lány szemrehányóan jegyzi meg: *„Reggelig Kávéházban ülni: nagyon jó“* A Muzsikus ezt válaszolja rá: *„Nagyon jó!“* Látszik, hogy a lány már beleszeretett a Muzsikusba.

A második felvonás egy öreges, meghitt budai dunüparti Szállóban játszódik le. A Muzsikus és a lány ideszöktek és boldogok. A Muzsikus hat hét óta nem volt *„odaát Pesten“* és Kávéházban, új operáján dolgozik. A romantikus boldogságba azonban beleszól a kávéházi Múlt: Pest. Megjelenik a kávéházi főpincér, a Gyula. Elmondja, hogy a Kávéházban nem tudják az urak, mi lett a Tihanyi úrral? Nem a pénzéért jött, mondja a Főúr, a részvét hozta ide. A lány követeli, hogy Tihanyi azonnal fizesse ki a tartozását. A Főúr számol: *„Egész hónapban volt ebéd-kávé, ebéd után kávé, délután kávé, vacsora után kávé, előtte fekete, utána fekete, mögötte fekete 1“* A lány rémülten jegyzi meg: *Tíz fekete egy nap 1* A főúr számol: *300 fekete 130 korona, 300 szivar 60 korona, összesen 190 korona.* A lány kezeli a pénzt, kifizeti a 190 koronát, a főúr megszokásból egy húszfillérest dob a tálcára: a pincér számára. Ezután elmondja, hogyan züllött el egy hónap alatt a Muzsikus asztala. Csupa tehetségtelen ember jár oda! A kávéházi pletykákat is elmondja, A lány észreveszi, hogy a Kávéház kezdi csábítani a Muzsikust. A főpincér a Kávéházról beszél, ő is beleragadt a kávéházi életbe és nem tud attól elszakadni. Este szabadul a munkától: de hova menjen akkor? Inkább ottmarad. *„Nem lehet lemondani a Kávéházról, kérem, a zajról, kérem, a füstől, kérem. Minél füstösebb a Kávéház, kérem, annál kedvesebb és melegebb, kérem! Dolgozni és pihenni csak Kávéházban lehet, kérem!“* A főúr beszédközben gépiesen asztalkendőt vesz elő a zsebéből, letörölgeti az asztalt, rendberakja a poharakat. Elmondja, hogy a kávéházi füst neki olyan, mint a halnak a víz: *„Én a füstben élek, kérem és felfordulok a tiszta levegőn, köhögök a szabad levegőn, vörös lesz a szemem, kérem!“* Tihanyi meginog. A lány nem engedi, hogy szivarra gyújtson. A főúr tovább bővíti. A lány kitör: *„Nem engedem vissza a Kávéházba! Elvettem a züllött barátaitól, nem engedem, hogy visszacsalják magát. Nem adom vissza magát a*

Kávéháznak! Nem engedem éjjelezni!“ A lány lemegy a szállóból, hogy vacsorát hozzon. Megjelenik Viktor is, a bohém színész. Elmondja, milyen sötét és kihalt Buda, milyen ragyogó Pest, a villanyfény, a Kávéházak. A színész szivarra gyújt. A kedves kis budai szállodai szoba megtelik szivarfüsttel. A kéklő budai alkonyatban kígyóinak a pesti Dunapart ragyogó kávéházai, fényük besugárzik a szobába. Pest csillog, Buda csendes, mint a falusi alkonyat. A Muzsikus elmondja, hogy boldog, megúnta a kávéházat, a kávéházi tejet, a pletykát, az emberszólást, az örökös Kávét. Életúnt volt és nem tudott dolgozni. Most ittmarad Budán, dolgozni fog, nem megy Kávéházba. A színész erre ravaszul elkezd beszélni a régi barátokról. A Muzsikus mindig nagyobb érdeklődéssel hallgatja. A lány megjelenik. A színész elkezd a gúnyolódást. A kisvárosi, kivénült Budát csúfolja. A lány kijelenti, hogy nem tudja elviselni a cinikus pesti kávéházi hangot, a színész azzal vág vissza, hogy ő meg nem tud svábul beszélni, ahogyan a budai Kávéházakban beszélnek. A Muzsikus indulatba jön, a lány kitör és kijelenti, hogy hazamegy az anyjához. Az ajtót indulatosan bevágja maga után. Elmegy. A színész a Muzsikust csábítja: *„Gyere a Kávéházba! Nézd, hogy fénylik odaát Pest! Nézd a villanyfényt, hogy süt, hogy ragyog, hogy hívfa, csolja az embert a Kávéházba!“* A Muzsikus nagyon szomorú. Nem megy át Pestre, nem megy a Kávéházba.

A harmadik felvonás meghozza a kibonyolódást: az otthagytott vőlegény átalakult bohémmé, elveszi az Ilona hűgát, a lány visszatér a Muzsikushoz. A lány megbocsát a színésznek, a Muzsikus megmagyarázza, miért szerette ő azelőtt az éjszakát és az ilyen furcsa különös embereket, mint az öreg színész: *„Nem züllöttség az éjszakázás, csak rossz szokás! Mi azért szerettük az éjszakát, mert szép, mert csöndes, mert éjjel az emberek kedvesek, jók. Nehéz nappal élni, olyan zaj van, zörög minden, csönget minden, hangosak az emberek. Éjjel szépen el lehet álmodozni, beszélgetni, kényelmesen. Én se rosszaságból éjszakáztam, csak így rendeztem be az életemet. A nyugalmat, a csöndet, a békés életet éjjel találtam meg. És hogy megjavultam, maga otthagytott az első szóváltásnál. Pedig mégis lefeküdtem este tízkor. Nem mentem a Kávéházba.“*

A darabban szereplő régimódi budai Vendégfogadó a dunaparti Fiume Szálló, öreg szobaasszonya, furcsa háziszolgája

egész Kávéház. A Kávéház és a Vendégek azonban az egész Várost jelentik, mint összegesített „kávéházi Jedermann“ élik életüket a Kávéházban és a Kávéház körül. Míg *Goldoni* „La Bottega del Café“-ja, *Tristan Bernard* „Le Petit Café“-ja és *Hellai Jenő* „Kis Cukrászdája“ Velence, Párizs és Buda életének csak egy kis darabját jelentik, addig az „Oktogon“-ban szereplő Kávéház az egész pesti Életet jelenti. A Kávéházba sűrítődik össze a jelképes Tér, az Élet nagy Piac. A Város. E szempontból a Budapestiesség *Zsolt Béla* kávéházi darabjában erősebb városias, „helyi színekkel“ jelentkezik, mint *Heltai Jenő* darabjában a Budaiság, e finom és bájos regényesség. *Heltai* darabjában a Nagyváros, Budapest, Budán éli ki romantikus lelki szükségleteit. *Heltai* Jenő darabja pesti Romantika Budán, *Zsolt Béla* darabja Budapest törött háborúutáni élete a jelképes pesti Kávéházban. *Tristan Bernard* darabjaiban csak > a párizsi „Petite Bourgeoisie“, a „Petite Peuple“ vígjátéki derűje mosolyog a Kis Kávéház meghitt zugaiban, *Zsolt* Bélánál azonban a törött pesti Élet sötétlik és derül fel a Nagy Kávéház forgatagában. *Goldoni* forradalomelőtti hangulatú demofiliás-népbarát társadalmi szatíráját ad és a 18. századi, halódó, végső éveit élő Velence züllő, pusztuló nemesi társadalmában rajzol egy tiszta levegőjű, becsületes kis szigetet és benne — viaszgyertyák fényében — a becsületes „Basso Popolo“ becsületes Figurinó-ját, a Rendes Embert, a Kávést állítja oda, aki a Nemesség züllött erkölcsébe belevesztett Polgárokat a rendes életbe viszi vissza. *Tristan Bernard* „avant de Guerre“-képet rajzol, a Háborúelőtti Párizs mosolyát vetíti kávéházi gázlámpák csillogásában: a Kis Kávéház megőrzi a boldog, Tisztességes francia Jóerkölcsöt és a polgári munka mellé állítja azt, akit a Szerencse forgandó kereke onnan elragadott a léha Mondaine világba. *Heltai* Jenő egy „Ci devant“, háborúutáni pesti társadalmat rajzol: a Konjunktúra Új Gazdagjait és csillogó életű Új Szegénnyé lett Régi Gazdagjait. Az ernyős Biedermeyeres lámpák cukrászdái félhomályában viszi vissza a pesti Demimondaine-né lett volt úri Dámát a dolgozó mesteremberi élet egyszerű tiszta polgári örömeibe és erkölcsébe.

Zsolt Bélánál a Kávéházban, az Oktogon transzparensinek felvillanó fényeiben kavargó a pesti Élet. A tarka fények emberi életekbe, a Tér házaiban meghúzódó lakásokba, a

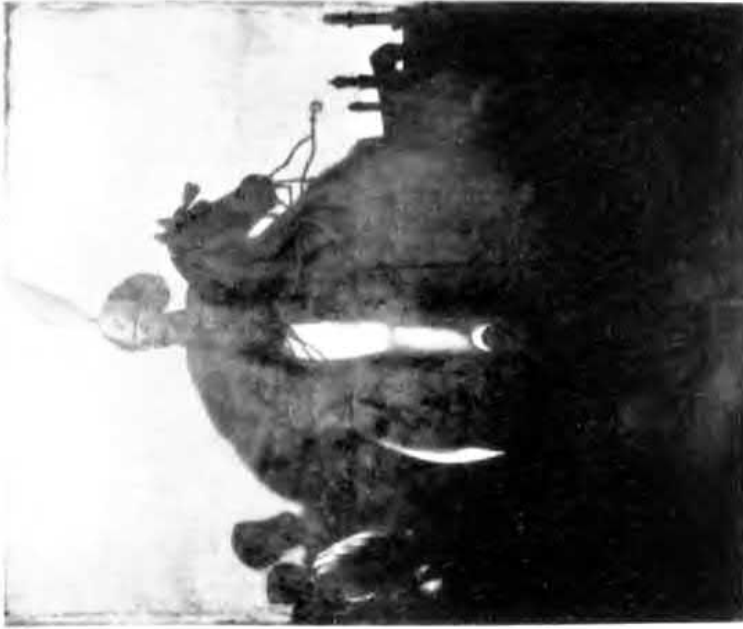
Kávéházba szorult emberek lelkébe világítanak bele, a vilanások után mély árnyékok sötétlenek. *Zsolt* Béla Kávéháza olyan, mint a középkori flandriai misztériumos Csodajátékok színpada: az egész Város ott nyüzsög a kávéházi „Jedermann“-játékban, mert Pesten minden a Kávéházban történik, illetőleg semmi sem történik, csak ami a Kávéházban történik. A jelképes Tér embereinek apró pesti tragédiái a Kávéházban szövődnek és ott bonyolódnak ki. Az esett pesti Lány a Kávéház villanylámpái alól tér meg a család szelíd ernyős lámpájának békességébe: a polgári csöndbe.

Nagy Lajos 1936-ban megjelent klasszikus Kávéházregénye, a „*Budapest Nagykávéház*“ is a Kávéházat teszi meg a „Jelképes Város“-ul. *Nagy* Lajos „Kávéháza“ az „egész Budapestet“ jelenti, illetőleg még ennél is többet, az „Egész Világot“. *Zsolt* Béla ezt a régi gondolatot drámai Cselekményben fejezi ki, *Nagy* Lajos Kávéházregénye „Román simultané“, mert Novellája nincs, egy Epikuma nincs, mert ezer Epikuma van: minden benne történik és benne minden megtörténik. *Nagy* Lajos Kávéháza is Színpad: az ajtó nyílik, Életek lépnek be a Kávéházba és Életnek lépnek ki az Életből, amikor valaki az ajtón lép ki. *Zsolt* Béla és *Nagy* Lajos klasszikus Kávéházszínművét, illetőleg Kávéházregényét olyan szemléletbéli közösség fűzi össze, mely Budapest életében, ebben a „par excellence“ Kávéházi Életben van adva. *Nagy* Lajos és *Zsolt* Béla klasszikus „Kávéházi Emberek“, mert Budapesti Emberek. Szóban levő két nagyszerű írásuk ezért klasszikusan urbánus jelenség: klasszikus Városköltészet, mert klasszikus Kávéházköltészet. Az irodalom kétszáz éve a Kávéházat teszi meg az „Élet Színpadának“ és a Város jelképesének. íme: az Urbanitás a Kávéház-Szimbolikában.

Szabó Dezső *Segítség!* című, 1926-ban megjelent Regénye is klasszikus Kávéházregény és Városregény, mert a Világháború után összeomló Ország életét a Város, Budapest életének kávéházi Képébe sűríti össze. „Jelképes Kávéháza“ a régi nagymúltú litterátus Kávéház, a *Café Central*, melyhez a geniális *Szabó* Dezső felívelése fűződött oda a Világháború után. *Zsolt* Béla és *Nagy* Lajos Figurái személytelenek, *Szabó* Dezső Regényének Figurái valós személyek. E Regényéért nevezte el *Kállay* Miklós *Szabó* Dezsőt „a Pamphlet Michelangelo“-jának.

Az élet Zsolt Béla darabjában a Kávéházban nem viharzik, csak zsong, hiszen a Kávéház lármája letompított, morajló zsongás, melyben elvesznek, elhalkulnak az éles, rikoltó hangok. Az Élet a Kávéházban nem sír és nem nevet, nem hangoskodik, csak zsong, de ebben a langyos félhangokban nem történik semmi nagy Tragédia, csak folyik benne az Élet! A vihar itt csak kávéházi moraj, az éles világítás csak kávéházi lámpafény. A Kávéház nem a dőzsölés és nem a nyomor tanyahelye, abban nincsenek magukat agyonfaló emberek, sem éhenhalók. Nincsenek benne halálos tragédiák és nagy boldogságok, csak a tragikus Fekete Leves és a szelíd Fehér Tej keveréke: az Élet olyan 1932-ben Pesten, mint egy zavaros, langyos, kicsit édes és kicsit keserű Kapuciner. A régi olasz Bábszínház és az ebből lett vásári „Commedia a soggetto“ szekérszínpada, a „Thalia Szekere“ csak egy díszletet ismert, akárcsak *Shakespeare* serházi Színpada. *Goldoni* megnesemítette a Marionette-et és a „Commedia a Soggetto“-t, de stílusa még a Bábszínház stílusára vall: a „Bottega del Café“, a Kávéház ott van a közepén, mellette a Játékosház és a Borbélyműhely, az Albergo, a Vendégfogadó és az örök Nő, a táncos, könnyelmű Colombina-utód, a Ballerina szobája. Ez a 18. század színpadi mesterfogása. Zsolt Béla a Forgó Színpadot veszi színpadmesterségi fogásul. Az Élet forog és dübörög, zajlik és árad a Városban, a Város szívverésének közepe az Oktogon, az Oktogoné a Kávéház. Az Élet forog, tehát a játékos képét megcsillantató Színpad is forog. A színházi Gép tengelye így válik az Élet tengelyévé: a darab jelenetei mint egy féltragikus és félig mosolygó Revue jelenetei forognak el a néző előtt. A Forgó Színpad elforgatja előttünk mindazt, ami a Kávéházban és a Kávéház körül forog, vagyis az egész pesti Életet. A Goldoni álló díszlete: ez 1752, Zsolt Béla forgó Élete a forgó színpadon: ez 1932.

Az Oktogon az egész Világ. A Nagykörút a Város ütőere, az Oktogon a Város szíve. Ez régi irodalmi közhely. A Tér azonban egy nagy Falu, egy nagy Kisváros piactere is. Mindenki ismer mindenkit, mert mindenki ugyanabba a Kávéházba jár és abban él. A Tér lakóinak közös a fogorvosa, a szabója és a házasságközvetítője. Pesten nem éli senki a régi életét, tehát mindenki beleszorul a Kávéházba, hiszen: „Pest a Kávéházak Városa“. Aki a darabban elesett, az kivonul a Kávéházból, az Életből és eg⁷ másik Életbe: egy másik Kávéházba költő-

Az „A Török Tsászár Kävcház” Cégére,
1839.

Varságh Jakab képművész munkája.
A Budapesti Kávécsok Imortestüllete gyűjteményéből.

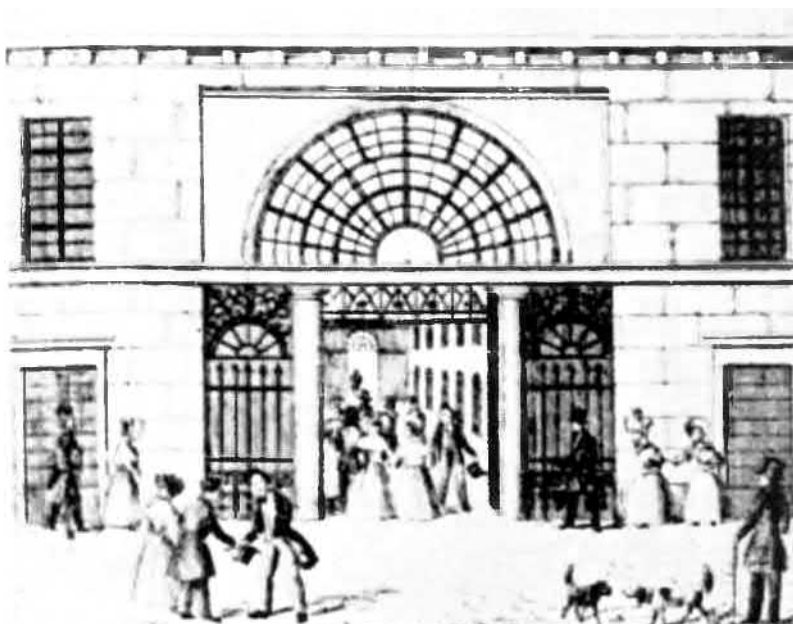
Az Arany Hattyú Bilosház és Kävcház Cégér-
képe, 1835.

Egykori kefelevonal.
Székesszavatosi könyvtár.

Az Európa Vendégfogadó és Kávéháza. 1838.
A mai Főkapitányság, mellette a gr. Nádkó Kávésuraságok Háza, a Diana l'ördő,
a Két Casino Kávéház. A pesti Lámpagyűjtőgátok újévi köszöntőjének fejléce.
Rézkarc. Székesfővárosi Könyvtár.

A Báró Brudern Ház, másként Párisi Ház. 1830.
Rézkarc. Gr. Wasquez Károly: „Pest Város Tájéleirásai.”

zik, ahol persze cseberből vederbe jut, mert ott is a Kávéház életét éli. A Kávéházba belátni az utcáról és a Kávéház ablakaiból kilátni az utcára. A Tér lakói beelátnak egymás lakásába és életébe. *Zsolt Béla* — mint *Lesage* Sánta Ördöge Madrid házai fedeleit felemelgetve mutogatja meg a salamancai Diáknak Madrid lakásai életét — felemeli az Oktogon lakói életének fátylait és belekukkan kávésfindzsáikba és veséikbe. A Főpincér a Tér bölcs Sejkje, e Kávéházi Pazar Vénje: mindenkit ismer és mindenkiről mindent tud.

Az ablak mellett ül egy Nő és az ablak előtt elmegy egy Férfi és ebből a Kávéházban egy kis pesti Dráma lesz. Nem Halál, csak egy kis kávéházi lótás-futás, egy kis kavarodás, egy kis véletlen. Valaki kiszalad a Kártyaszobából, egy kalap elcserélődik és az író az elcserélődő kalapból — ebből a milliomszor megtörtént kávéházi Véletlenből, Honoré de Balzac Véletlenéből, a Kávéházköltészet ősrégi ördögös Véletlenéből megcsinálja a Kávéházban kezdődő kis tragédia mosolyos, harmonikus megoldását. A Háborúutáni Pesti Lány, az egykor gazdag polgári Nagyapa esett unokája megtér a Kávéházból a kispolgári Tisztességhez, a becsületes, egyszerű fogtechnikus derék felesége lesz.

Mi ez? A *Goldoni*, *Tristan Bernard*, *Heltai*, *Molnár* Ferenc kávéházi darabjainak alapgondolata? Az, de egyetemesebben, emberiben, drámaiabban, mai módon, Ezerkilencszázharminckettő módjával, Budapest módjával, mert az egész Kávéház, a Kávéház egész egyetemes emberi élete viszi vissza a züllés lejtőjéről a felszáradó könnyű szegény, sajnálni való, elbukó Pesti Lányt a csendes, vihar nélküli boldogságot adó Kis Életbe. A Talmi Életből, a Kávéházból — az Otthonba.

Az Oktogon meséje röviden az, hogy a fogorvos, a negyvenöt éves, válófélben levő, hónapos szobában rendelő szegény ember, az Amoroso, a szeretőjévé teszi Ibolyát. A szürkülő fejű, gondok között vergődő, a Kávéházban lakó és élő férfi nem gondolhat házasságra. A lány is szegény. Az adósságok között vergődő Apa is a Kávéházban él, gondjait egy szegényes kis délutáni kártyapárti narkotizálja. A „valaha jobb napokat látott Anny“, a pesti polgári „Ci devant“ Anya is a Kávéházban felejt el rettentővé vált életét. A Lány is a Kávéházba jár. öccse a Kávéház rajongó Intellectueljei között hullott a Forradalmi Radikalizmus mákonyába. Reménytelen fiatalsága

hódította meg és sodorta a Kávéházból a Börtönbe. Az ős, az egykori gazdag terézvárosi Nagykereskedő, a Nagypapa az egyetlen, aki nem „jár” a Kávéházba, azért nem, mert járni nem tud. Tolószéken tolják. Gyermekké lett, falánk, kegyetlen, szigorú erkölcsű, mindent lát és tud. Egyetlen vágya, hogy valaki felolvassa neki az újságokat.

Az Apa a kártyaszobában megismerkedik a Csábítóval. Ez is ott lakik a Kávéház felett. A lány nem valami csábító Colombina: háborúutáni pesti lány, Week-End-re jár, mint a többi, szeretője lesz a fogorvosnak, mert a rendelőjébe zavartalanul feljárhat. Nem nagy szerelem ez, ilyesmi 1932-ben alig van már Pesten. A Becsületes Ember, az örök Pantaleone a fogtechnikus, aki a Kávéházzal szemközti házban lakik. A Kávéházban távolról rajong Ibolyka után. Ablakába belevilágítanak az Oktogon felvillanó fényreklámjai. Sötét szobájából átlát az Ibolyka szobájába. Dolgozó kis élete egyetlen szenvedélyét abban éli ki, hogy az ablakon át megleszi az öltözködő lányt. Barátja a Kávéház remetéje, az esett, szakállas, volt filozopter, az ütődött Intellectuel, a polihisztor litván tolmács, a szegény, művelt éhenkórász, ő a darab Raisonneur-je. A lányon a hónapos rendelőszobai szerelem következményei mutatkoznak, a bajt bevallja az anyjának. Kis pesti dráma: a megtört, régimódi erkölcsű Anya összeomlani látja eddigi kínnal összetartott életét. A fia Kommunista, börtönben ül, a lányát angyalcsináló zugarvoshoz kell vinnie. A pesti kávéházi tragédiának az a vége, hogy az anya és lánya lemennek a Kávéházba.

Az ablak előtt elmegy a fogorvos, a már zavart idegállapotban levő lányon kitör az első rosszullét. Lótás-futás, a Forgószínpad elforgatja a néző előtt az egész Kávéházat. Az Apa a kártyaszobából szalad ki. A jelenetnek szemtanúja a fogtechnikus, akinek a kalapját az Apa elcseréli. Az egész Kávéház barátja, az éhenkórász Intellectuel — a tolmács — az elcserélt kalapban látja a megoldást: vigye vissza a fogtechnikus a kalapot Ibolykáékhoz, így megismerkedhet a lánnyal. A fogtechnikus felmegy a lakásba, de csak a félig gyöngelméjű Nagypapát találja otthon, aki felolvastatja magának a fogtechnikussal az újságot, szidja a családját és elmondja, hogy az unokája megesett. A fogtechnikus szédülten távozik. Közben elmúlik egy hét, Ibolyka már túl van a szégyenen. Az Anya már megbeszélte a Kávéházban a mindig ott tanyázó házasság-

közvetítővel a dolgot, a lánynak van egy kis hozománya is. A házasságközvetítő a fogtechnikusnak ajánlja a lányt. Ez szereti a lányt, jómódú ember, nem moralizál, nem hősszerelmes, egyszerű, jó ember. A lány első pillanatra idegenül fogadja a fogtechnikust, de mikor annak mindent bevall és rájön arra, hogy ez a jó ember jelenti a számára a rendes életet, igent mond. *„Maga jó fiú, Erdős úr, ami manapság kezd ritka és nagy dolog lenni. Szerencsétlenek és gonoszok vagyunk valamennyien.“* Erdős úr odavezeti a lányt az ablakhoz, megmutatja a maga ablakát, melyen át négy éve leste a lányt. *„Miigen szép az Oktogon, — mondja — a mozgás, a sok fényesség, az autók... mégis csak a város szíve!“* Ibolyka kinéz az ablakon: *„Hát ilyen szíve van a városnak ...“*

A darab tele van a pesti Kávéházra vonatkozó jellemző, kitűnő megfigyelésekkel. A fogorvos páciensei a rendelésről a Kávéházba mennek le, egész klientélája onnan kerül ki. A szegény, szakállas litván tolmácsnak, a Háború és a hadifogság miatt félbenmaradt tanárjelöltnek nincsen más ismerőse, csak azok, akiket a Kávéházból ismer. *„Az egész Oktogont ismerem — mondja. — Egy újság megírta rólam, hogy szakállammal a tér karakteréhez tartozók. Kávéházi szű vagyok. Egy szű, aki beette magát a Kávéházba és mindennap átrágja magát az összes kül- és belföldi lapokon.“* Letört, félbenmaradt, intelligenciáját a kávéházba járó irodalmi és tudományos lapok falásában éli ki. Mindent tud, az orvosok és mérnökök figyelmét a legfrissebb orvosi és mérnöki szaklapokban olvasott cikkekre hívja fel. A Kávéházban „lóg“ mindenki, aki magános ember módjára él az Oktogonon, akinek nincs munkája, aki szomorú. A kávéházi toalettben a férfiak kissé közvetlenebbek egymáshoz, mert a Természet egyszerű műveleteinek nagy emberi közösségében mindenki egyforma ott, tehát a félénk fogtechnikus ott próbált Ibolyka papájához közeledni. A megismerkedés nem sikerült, mert mikor a papa egy kijelentés[^] tett, amibe bele lehetett volna kapcsolódni, más felelt neki vissza. Ami az Oktogonon történik, azt az egész Kávéház tudja. A Kávéház a közvélemény. A tolmács, a Kávéház filozófusa kifejti, hogy ő úgy él az Oktogonon, mint a galambok a Szent Márk-téren Velencében. Ha valakit megkedvel, a vállára száll és úgy éldegél, míg le nem kergetik, ő csak él a Kávéházban, nem termel, nem forradalmár, nem

emel barrikádokat a Téren, csak lézeng, ő megy el utóljára a Kávéházból, ő zárja be azt minden hajnalban. Látja, hogy az Oktogonról mindenki a Kávéházba megy le, aki rosszkedvű. A Kávéházban megnyugszik mindenki, aki sem a családot, sem a magányosságot nem bírja. A forradalmárok és a fantaszták, magyarázza a Filozófus, ha nem bírják otthon, lemenni a föld alá, a csatornába, hogy felrobbantsák a világot. Mi nem vagyunk forradalmárok, — mondja — mi a Kávéházba megyünk le. *„Nekünk a jó füstös Kávéház való, az összes kül- és belföldi lapokkal, melyekből az ember mindent megtud, amibe nincs beleszólása. A дума való nekünk, a beszéd a beszédért, amiben nem fontos, hogy az ember mit mond, az egyik úgyse figyel a másokra. A pincérnyúzás arra való, hogy az ember egy pengővel a zsebében is úrnak érezhesse magát.“* Az apa egész napját a Kávéházban tölti, mert menekül otthonról. De odamenekül a felesége is, tehát az Apa a kártyaszobába menekül az elgyötört család elől. Mikor az anya a rettentő valóságot megtudja a lányától, ennyit mond: *„És most... mehetek le veled a Kávéházba ... Az emberek közé, mintha nem történt volna semmi.“* A házasságközvetítő éjjel azzal küldi haza a Kávéházból a nőtlen embereket, hogy meg kellene házasodniok, hogy a családi tűzhely mellett volna a helyük a jó meleg hitvesi ágyban a szerető feleség oldalán, ezért hát ne sakkozzanak bele az éjszakába. A főpincér dühös a házasságközvetítőre: a legjobb törzsvendégeket elkonkurálja, megnősíti, már a fél Kávéházat kipusztította. Szerencse, hogy a férfiak helyett most már a nők kártyáznak. A főúr ismeri a nőket: mindenkinek azt tanácsolja, hogy ne nősüljön Kávéházból. A Kávéház filozófusa kijelenti, hogy Pesten a közügy magánügy és a Kávéházban a magánügy közügy. A fogorvos elköltözik a házból, hogy ne találkozzon a lépcsőházban, a Kávéházban és az Oktogonon Ibolykával. Egy más világba költözik: egy másik Kávéházba. Mikor a fogtechnikus illúziói összeomlanak, kijelenti, hogy abba a keserves Kávéházba pedig többé nem teszi be a lábát: rossz a szellőztetés, a fekete ihatatlan, a pincérek konfidensek. A filozófus kijelenti: *„Akkor megyünk más Kávéházba! Van elég Kávéház az Oktogonon! A hány ház, annyi Kávéház!“* A házasságközvetítő ezt mondja: *„Akik, kérem, egy Kávéházba járnak évekig, azok anélkül, hogy ismernék egymást,*

jóformán olyanok, mint egy család. A Kávéház a tágabb család és a tágabb családtól csak egy lépésnyire van a szűkebb család, a házasság.“ A szerelmes fogtechnikus elmondja a lánynak, hogy négy évig bámulta, ott nőtt fel a Kávéházban a szeme előtt, nézte, nézte, a tekintetét kereste, de azt sohasem tudta elfogni.

Az „Oktogon“ veretes Városdráma, a „Budapestiesség“ kifejezője, fejezete annak az irodalmi fejlődésvonalnak, mely egykor kialakítja majd Budapest Költészetét, a nagy Városregény és a nagy Városdráma irányába fejlődve ki. Ha megfigyeljük a párizsi Városköltészet fejlődését, ott is észreveszünk, hogy külön-külön alakult ki a Montmartre, a Quartier Latin, a Koldusfertály: *Charenton*, a Városalja: a „Les Fortifications“ külön helyi szépirodalma. Az „Oktogon“ is egy jellegzetes Városfertály külön helyi színeit festi meg, a Térét, melynek „Helyi Szelleme“, órómai Genius Loci-ja, arabs Dsin-je azonban a Kávéházban lakozik.

*

1934 késő őszén került színre *Molnár* Ferenc drámája, az „*Ismeretlen lány*“. Hőse a kikötői Matrózlebúj, egy trieszti kis Matrózkávéház táncosnője, aki halálosan vágyik a tiszta élet után. Egy napon egy gazdag öreg gróf téved be frakkos barátaival a tengerparti Lebúj kávéházba, megszanja a lányt, pénzt ad neki, hogy egy messzi hegyi szanatóriumban pihenje ki magát és kezdjen új életet. Anni, a kis táncosnő a szanatóriumban letagadja múltját, mint fiatal úrilány szerepel, megismerkedik egy ifjú magyar földbirtokossal. A fiatalember beleszeret a lányba, feleségül akarja venni, bemutatja az édesanyjának. De felbukkan egy mérnök, aki ismeri Anni múltját és figyelmezteti erre a szanatórium főorvosát. A főorvos levélben érdeklődik Anni után. A lány, aki retteg attól, hogy elvesztheti vőlegényét, ha múltja kiderül: megkönyékezi a fürdőhely fiatal postagyakornokát, aki halálosan szerelmes belé, ráveszi, hogy sikkassza el a válaszlevelet. A visszaélés kiderül, a szerelmes fiút letartóztatják, Anni pedig attól való félelmében, hogy visszazuhan a mocsárba, agyonlövi magát.

A darab a ma divatos Lokálromantika: az újkeletű Táncosház-költészet és Hótelköltészet iránti kereslettel szemben való korszerű kínálat terméke. A Szanatórium-előcsarnok tulajdon-

képpen a Vendégfogadó előcsarnoka. A régi Csárda, az országúti és a nagyvárosi Vendégfogadó, a Kávéház, a Cukrászda, a Játékosház és a Kaszinó irodalmi megjelenítése irodalomtörténeti során így jelenik meg a színpadon is, *Molnár* Ferencnél az alpesi Szanatórium nagyvilági élete összefűzve a táncos Matrózkávéházzal. A műfaj szokványjaiban — mint láttuk — mindig ott van a Szélhámos, aki a végén pórul jár. Itt az ősi szabvány megfordul, a Táncoslány tragikus alak, aki az aljanép Kávéházából egy szebb, tisztább életbe vágyik, mint a kávéházi Líra és Dráma minden alakja Carlo *Goldoni*-tól kezdve máig. Itt van a „Perdita Költészet“ ősisége is: az aljanépség, a kikötői *Basso popolo* életének maró igézete, mely *Rimbaud* és *Verlaine* óta hagyomány.

*

1935 január 3-án mutatta be a bécsi Burgtheater Kamarszínháza, az *Academietheater Molnár* Ferenc *A Cukrászné* című, öt képben megírt egyfelvonásos színművét. Ez is rokonságot tart a fenti sorozattal. A budapesti külvárosi Cukrászmester derék, öregedő ember. A fiatal Mesterné a lelke az egész kis műhelynek és boltnak: dolgozik és boldogtalan. Föllengzős, regényes álmait a Fiatalemberre rakja rá, aki menyasszonyát szereti, a Cukrászné azonban beleszeret a Fiatalemberbe. Teljesen beleéli magát egy elképzelt szerelem szerepébe: nem veszi észre, hogy ő a Fiatalember számára közömbös, aki viszont nem akarja az Asszony illúzióit elrontani, mert látja, hogy ez az elálmodott, hamis regény a dolgozó nő kis szürke életének narkózisa. A végén összeomlik az álom, a Mester megtudja, hogy az Asszony a Fiatalembert szereti. Az Asszony azonban annyira beleélté magát a szerepbe, hogy azt is magára vállalja, ami nem igaz. A Mester megtudja, hogy a regény csak az Asszony képzeletében élt. Az öregedő Mester ottmarad lelki-
leg megcsalva, az Asszony pedig elvesztette dolgozó kis élete egyetlen illúzióját: visszatér a Műhelybe, vaníliaillatú börtönébe.

A Szerelem, a Regényesség, a Véletlen belép a Kávéház-Cukrászda színpadára, a Nyilvánosság eme ősi színműirodalmi hagyományú helyére és felkavarja a dolgozók kis életét. A csillogó Regényesség, a régi francia Dráma Grande Passion-ja betolakszik az élet szürke földszintjére és ott lelki zenebonát okoz.

A Cukrászda az édes holmik, a szerelmi Douceur, a suttogó Légyott helye házilag fertőzi meg a dolgozó Mesternét, mint Hermann *Bahr* „Pincér“-jét a nagy Hotel nagyvonalú élete. Ilona, a regényes hajlamú Mestemé lelkileg kilép a Konyhából a Nagy Szerelem világába: a Konyhából a polc elé: a saját műhelyéből a Cukrászdába, az asztalkák mellé telepszik, ahonnan Lelke kárával lép vissza a Műhelybe: az Illúzióból a Valóságba. A *Petite Vie* összeütközésbe kerül a *Grande Vie*-vel: ez is régi francia színműirodalmi hagyomány. A kis *Bottega del Café*, a *Le petit Café*, a *Kis Cukrászda* és a *Kis Kávéház Goldoni*, *Tristan Bernard* és *Heltai Jenő* óta jelenti a boldogító egyszerű Kisemberek, a *Les petits Hommes* életét, ahonnan büntetlenül nem lehet elkalandozni. Minden *Falusi Ember* megbűnhődik, ha a Városba belép: minden Falusi Ember lelke kisebbségével tér vissza Falujába a Város nagy nyilvánossága Piachelyéről, a Kávéházból. *Molnár Ferenc* a *Montesquieu* nagy hagyományát oda váltogatja, hogy a Cukrászkávésné maradjon meg vaníliától illatos kedves kis Konyhájában, de ne keveredjen el Vendégei közé: hívatlan Vendégül ne üljön le az Élet Fórumát a hivalkodást jelentő cukrászdái márványasztalkához. A Cukrászda-Kávéház vendégszobája a Vendégek számára, a Műhely a Cukrászkávésné számára való. A Polgár maradjon Polgár, ne legyen *Molière*, *Goldoni*, *Brioché*, *Destouches* és mások „Úrhatnám Polgára“. Aki a polgári Élet eme erkölce ellen vét: egyszerű kis élete megháborgattatásával bünhődik. A Kávés maradjon Kávés, ne legyen Vendég a saját Kávéházában: ne járjon Kávéházba. A Vendég nem a Cukrászdkávéház műhelyébe jár, a Műhely és a Vendégszoba két külön világ, mint a Színpad és a Nézőtér, melyeket a Rivalda választ el egymástól. A Színész ne lépjen a Rivalda elé: szerepét ne játssza el életében. Az „A Cukrászné“ beletartozik sorozatunkba: a derék egyszerű Mester rokona *Goldoni* „Derék Kávés“-ának, mert megértő, bölcs és megbocsájtó.

*

Az egykori *Fővárosi Orfeum-ból* lett *Fővárosi Operett-színház* 1935 március 23-án mutatta be *Kellér Andor* táncos, énekes, látványos, zenés, zenei yongleur-ös, akrobatás mutatványos Revue-jét, a *Grand Café-t*. Ez eredetileg komoly prózai Vígjátéknak íródott. Mint ilyen nem kerülhetett Színpadra:

szerzője megunta a Színmű körüli színházi herce-hurcát és bele-
 nyugodott, hogy komoly irodalmiságú Színművét divatos
 Revue-vé írják át. Az eredeti *Grand Café* gondolata az volt,
 hogy egy régi, nagymúltú, patinásnevű, 1844-ben alapított
 pesti Kávéház fennállásának kilencvenéves évfordulóját sze-
 retné megünnepelni. A régi *Grand Café* azonban a mai visz-
 nyokhoz képest már csak „Kis Kávéház“ az újmódi Nagy
 Kávéházak mellett. Az egykori *Grand Café*, a „Kis Kávéház“
 válságos helyzetbe került a mai válságos időkben. Egyszerű,
 rendes, régimódi Kávéház, tehát el kell pusztulnia. Az öreg
 Kávés, a régi pesti patriciusi családból való *Helper* úr megtörve
 látja, hogy a bekövetkezett a vég. A szomszéd sarkon meg-
 nyílt új szellemű *Café Hollywood* tette tönkre. Az új Kávéház,
 a Fiatalság megölte a Régi Kávéházat, az öregséget. *Zsuzsika*,
 az öreg Kávés lánya ott sűrög-forog a halálraítelt Kávéházban.
 Az öreg Kávés ésa halódó Kávéház mellett, mintsülhedő hajón
 az agg Fedélzetmester, híven, az utolsóig kitart *Frigyes*, a
 derék, becsületes, vén Főpincér. A Kávéház hű katonája az
 ötletes, fürge, fiatal Pincér is, *Jani*, aki a Kávéskisasszonyba,
Zsuzsikába szerelmes. Hiábavalók azonban *Jani* ragyogó mentő-
 ötletei: nincs pénz, a süllyedő hajót, a Kis Kávéházat, a *Grand*
Café-t nem lehet megmenteni. *Herminke*, az egykori szőke
 „Kasszatündér“ is a Kávéházzal együtt öregedett meg: ő is
 ott ül az elárvult Kávéház trónusán. Belép egy fiatalember,
 pesti ügyvéd, *Szász Péter*, ő az egyetlen Vendég, az utolsó
 Vendég, mert a Kávéházat aznap árverezik el. Feketekávét
 rendel. Megérkezik a Hitelezők Kara: ügyvédek és mohó ár-
 verési hiénák. A Vendég azonban ragaszkodik jogaihoz. A
 Kávéját kifizette, nem tűri, hogy az árverés miatt zavarják
 Kávéja mellett. Meghatja a kis család helyzete, első látásra
 beleszeretett *Zsuzsikába*. Érette mindenre képes, még arra is,
 hogy fedezetlen Dollárcsekkkel fogja be a Hitelezők Kara száját.
 Az árverés elmarad. A Kávéház süllyedő hajója megmenekült
 a zátonyon való pusztulástól. A hamis Dollárcsekk csodákat
 művel. Végtelen hitel áll a szerelmes ügyvéd rendelkezésére,
 aki a fiatal Pincér ötletei alapján átalakíttatja a kivénült Kávé-
 házat, ez föllendül, a fiatal ügyvéd elveszi feleségül a bájos
 Kávéskisasszonyt. Ez lett volna a *Grand Café* eredeti for-
 mája, melyet azonban Revue-vé, táncos-énekes Operette-é
 írtak át.

Az átírásban a szerelmes ügyvéd *Jani* pincér ötletei alapján óceánjáró Hajóvá alakíttatja át a kivénült Kávéházat, a „süllyedő hajót“. *Miami* boldog tengerein úszó Csodahajót mutat a Kávéház. A pincérhad táncos Matrózboy-oknak, a Pincérlányok Matróz-girl-öknek öltözve bővölik el a Vendégeket, akik özönlenek az új Csodakávéházba, melynek Színpadán énekes Disease-ök, táncos Girl-ök, zenei Yongleur-ök, Akrobaták és egyéb Komédiások mulattatják a Publicumot. A pénz özönlik a Kávéházba, a fiatal ügyvéd kifizet minden adósságot, visszaváltja a fedezetlen Dollárcsekket és elveszi feleségül *Zsuzsikát*. Happy End! A Kávéspapa boldog, mindenki boldog, csak szegény *Jani*, a Pincér boldogtalan. Mint a színlap mondja: „*Grand Café. Egy pesti Kávéház vidám, zenés története k t felvonásban és Hz képben.*“ Irta *Kellér Andor*,  tdolgozta *Török Rezső*, verseit *Kellér Rezső*  rta, zenéjét *Komjáthy Károly* szerezte.

A *Grand Café* első elgondolása láthatóan a régi Téma, *Heltai Jenő* „Kis Cukrászdája“ témája: valaki megmenti a cs dbejut  kedves régi Kis Kávéházat. *Molnár Ferenc* is megírta  gy a „Pesti Legendában“ a kiöregedett Kávéházat, melyet a szomszédos újmódi Kávéház fojt meg. *Tristan Bernard* „Le Petit Café“-jában is ott van a régi Kávéházhoz h  Pincér, a gazdag örökös.

Viszont *Molnár Ferenc* 1912-ben megírta a tehetséges fiatal újságírót, aki nagy Drámát  r, de ezt nem adják elő. A Költő a Drámát nagy Regénnyé írja  t: nem akad r  kiadó,  gy lesz a nagy elgondolásból *Verses Regény*, majd *Vers*, a végén *Riport*, hogy a legvégén mint kurta *Kroki* jelenjen meg.  gy lett az eredeti *Grand Café-b l* — Revue-operette. Szerkezete a *Revue* k peiv  esett sz t. Ami eredeti komoly irodalmis g gb l megmaradt, az súlyos tehertétel a *Revue* laza képein.

A Kávéházak is átalakulnak ma *Café Chantant-b.*, *Café Spectacle-I *  s Bar-r , a Színműirodalom  talakul Revue-v . Az Amerik ss g és a Film szállítja le az Irodalmat az alacsonyrendű kereslet alacsonyrendű színvonalára. A divatbemutató *Revue*  s az amerikai *Matr zk v h z* már csak laza pillanatképeket ad. A válságba jutott európai Színpad lecsúszott az amerikai Bar-ok kom di smutatv nyai színvonalára. Az  let nehéz, az emberek pillanatnyi szórakozást keresnek, könnyű, csillogó Ill zi kat, nem Irodalmat. A Publicum színvonala is

leamerikásodik: az *U. S. A. Boarding-House*-ainak Saloon-jaiban a szedett-vedett Ősök letört Utódaiból lett mai *South-people*, az Aljanép ül. Az Élet elplebejusodik, tehát felvirul a *Revue*: táncos, meztelen *Girl-ök* és *Boy-ok*, néger *Jazz*, a *Circus Barnum* mutatványai, ezermester zenei *Clown*, aki a zongorán, a néger Banjo-n és a hawai-i Gitáron egyformán remekel és ráadásul még Cigánykereket vető Akrobata is. Az Irodalom leplebejusodik *Revue*-vé, a Színház Variété-vé, az Orfeum megbukik és átalakul Vaudeville-vé, a Kávéház Café Chantant-á. Minden Bar-rá folyik át. Már nincs különbség Színház, Orfeum és Kávéház között, mert nincs különbség Irodalom és Aljairodalom között.

A *Grand Café*-ből is *Revue* lett és pedig olyan *Revue*, melyet egy *Café Spectacle*-lh átalakuló régi, híres, neves, egykori Kávéház kávéházi Színpadán adnak elő. A Színdarab sorsában is benne van az Irodalom sorstragédiája: a mai Társadalmi Válság benne van a Színdarabnak, a *Grand Café*-nak *Revue*-vé válásában is. Mindez benne van abban, hogy a Színdarabban szereplő Kávéházban ott van a másik Színpad, a *Grand Café* Színpada, melyen zenélő *Clown* dörömböl a Banjo-n és közben tótágast áll. Egymásba rakott iskátulyák sorozata ez: Orfeumban Operette Színház, ebben *Revue* Színház, *Revue*-ben Kávéház, Kávéházban Színház, ebben *Revue*, *Revue*-ben Operette, ami Variété, vagyis Orfeum, azaz Kávéház. Mint a mesebeli Rákász zsákjában a rák, mely megette a zsákot, mire a Rákász így szól: „*Zsákomban a rákom, rákomban a zsákom!*”¹¹. Mindez nem tréfa, hanem valóság és mindez egyben a Társadalom és az Irodalom tragikomédiája, mely a Színpadon levő másik Színpadon csak azért játszódhat le, mert a Színházon kívül a Lelkekben is ez a Tragikomédia folyik le.

Egykor a Jóízlés a hamburgi *Sankt Pauli Landungsbrücke* nemzetközi Matrózserházaiban és Matrózkávéházaiban borzadva látta meg a gyermetegül ízléstelen és közönséges német Panoptikum-naturalizmust abban, hogy egy Kávéház valami Hajónak volt berendezve, a Pincérek és a Pincérlányok Matrózok voltak, a Cassa „*Commando-Brücke*“ volt és a Kávés mint *Contre-Admiral* járkált a Vendégek: a rumivó matrózok, fütők és hajóácsok között. A Jóízlés megdöbbsent, amikor a Háború után Berlinben is megjelentek az ilyesféle kávéházi ízléstelenségek. Ma a „*Wunder-Bar*“ — ez a berlini *Revue*-idétlenség —

meghódította a Színpadot. *Bach, Goldoni, Tristan Bernard, Nádas Sándor, Heltai Jenő, Zsolt Béla* kávéházi Színműveiből a *Wunder-Bar* sületlen berlini Bar-kávéház-költészete és színpedi Revue-stílusa hatása alatt *Revue* lett egy tehetséges író *Grand Ca/é-jából*. Óceánjáró hajó, mint kávéházi berendezés: a valóságban is, a Színpadon is. A „Szár az Törvény” idején — mikor a Gangster-Maffia a Gyalázat árboctövére süllyesztette az *United States of Amerika* egykor oly büszke Csillagos Lobogóját — hatalmas Óceánjárókat rendeztek be éjjeli Lebujkávéháznak. Ezek a „Szár az Zónán” kívül, a nyílt tengeren vették fel a Gangster-ek által csempészett *Whisky-t*. A Newyork-ból kihajózó Publicum a Kávéházzá átalakított Hajón itta magát tökrészegre. A „Kávéházhajó” az amerikai partokon divatos máig, mint a *Morro Castle* Kávéházhajó minapi tragédiája mutatja. A Kávéházhajó a nyílt tengeren gyulladt ki a „Boldogság Szigete”, a Kávétermő *Hawai*, a kávéházi Jazz és Banjo hazája közelében. A tökrészeg Kapitány: a „Kávés”, a tökrészeg Vendégekkel, GírZ-ökkel, Boy-okkal, a *Jazz* négereivel, a *Whisky* palackjainak ezreivel, a hajópincérekkel: a *Seward-okkal* együtt égett porrá az egykori „Kávéházi Utópia” szigete és a csodás *Miami* és *Palm Beach* közelében, *Florida* partjain, a „Virágos Parton”.

*

1935 február 16-án volt a Bemutatója a Bethlen-téri Színházban *Rozványi Vilmos* és *Szirmai Rezső* Színdarabjának. „*F&úr fizetek! Józsefvárosi történet*“ a színdarab címe.¹⁷ Régi-módi, kispolgári józsefvárosi Ház udvarán és züllött kis kültelki Bar-Kávéházban, a *Józsefvárosi Bar-ban* játszódik le. Hőse a *Föúr*, a félbenmaradt Philosophusdiák, álmodozó, rajongó jó ember, a kis éjjeli Kávéház Fízetőpincére. Mindenkivel jót tesz és mindenki hálátlansággal fizet a Fízetőpincér jóságáért, aki Philosophus, Intellectuális, regényes „Jó Ember” a kültelki Bar fertőjében. „*Föúr fizetek!*“ — mondják azok, akiknek ő jósággal fizetett, de a fizetség: hálátlanság és gazság. A Kültelek a „Föurat” belekeveri az Aljanép aljasságába, gyermekgyilkosság vádját költi ellene. A Játék végén azonban a Sors szólal meg: *Föúr fizetek!* és Boldogsággal fizet a szegény

¹⁷ Szövege: Színházi Élet. 1935, 12. sz.

Főúrnak, akit közben a Bar-Kávés már elcsapott főpincéri állásából. A Főúr bevezet a boldog Házasságba és Háziúr lesz.

A „Főúr“ gúnyneve a Játékban *Erasmus*, vagyis „Erasmus Rotelodamus“, a németalföldi Renaissance, illetőleg a Humanizmus nagy alakjának, Erasmus *Van Rotterdam-nak* neve. A Szerzők a Főurat diákköri Gúnynevével szerepeltetik: a kültelki Ház lakói és a kültelki Kávéház népe is ezen a néven nevezi. A Név Jelkép: a Szerzők a mozgalmas életű, független, magát az Élet korlátain túlhelyező *Erasmust* szerepeltetik a Főúr gyűrött éjszakai pincéruhájában, illetőleg a regényes — egy kevésbé regényesen túlzott — emberentúli Jóság lelki köntösében. A kültelki Ház és az éjjeli Kávéház népe „*Erasmus*“ és „*Ruzmusz*“ néven csúfolja a „Jó Ember“-t, akit fejőstehénnek, becsapható bolondnak tart. A diákköri Csúfosnév így válik kissé terhes szimbolikájú, egyébként kifejező Jelképpé. „*A Philosophus a kültelki Udvaron és a züllött Kávéházban!*“, e mély és sí tét árnyékokat és sugárzó fényeket vető Chiaroscuro, az ellentéteket kiélesítő és jól keretező „Fekete-fehér“ — mondjuk „Black and white“ — Kép és az Erasmus *Van Rotterdam-ról* szóló regényesen hamis szemlélet, — alkalmasint Stefan *Zweig* „Erasmus“-a hatása alatt — illetőleg e Tudós renaissance-kori „Humanista“ voltának a „Humanizmus“ szó mai értelmével való összecszerélése csábította arra a Szerzőket, hogy a „*Jó Kávés*“, illetőleg a „*Jó Szolga*“ régi, illetőleg ősrégi szépirodalmi Képe alá helyezték Erasmus *Van Rotterdam* félreismert alakját.

A Publicum ismeri az Éjjeli Kávéházat, a Kültelket. Erről kialakult, regényes szemlélete van, melyet a *Rémregény*, a *Kalandorregény*, a *Betyárromantika*, a *Bohémromantika*, a *Perditaköltészet*, a *Demokrácia*, vagyis a „*Kisemberről*“, a „*Szegény Bűnös*“-ról, az „*Elesett Emberről*“, a *Siker-ről* szóló Irodalom — annak legrégebb és legnépibb kezdeteitől fogva — ezerszer írt meg. A *Főúr* a régi *Utópia* gondolkozó, jó Vándora, aki a Gondolat felhőiből bemegy a *Bűnös Városba* és annak *Bűnös Kávéházába*, ott szenved, de a végén bejut a Boldogságba. Mindezt a *Csavargóregény* és az ebből lett újkori *Naturalista Regény* is megírta. *Goncsáruff*, *Dosztojevszkij*, *Gerhardt Hauptmann*, avagy *Molnár* Ferenc és *Heltai* Jenő mindezt százszorosán kiszínezték a Naturalizmus régi és új, újabb és legújabb, vagyis örök Romantizmusának és a társadalmi

Utópiának színeivel. *Gorkij*: „Éjjeli Menedékhely“-én is vannak „tisza és jó Lelkek“, a „*Fleurs du Mal*“, a „Bűn virágai“ között is van „illatos ibolya“. A Megváltó is „a Két Lator között“ szenved a Keresztfán és a Csavargóregény, a *Novela Picaresca* is századokkal ezelőtt megírta „a Bűn posványából kiemelkedő Becsületes Kisember“ ezer változatú irodalomtörténeti Figurine-jét.

Viszont a Kávéház a 18. század első fele óta szerepel a Drámában. Mint láttuk, ott volt már *Goldoni* előtt is. Ugyanakkor jelent meg — *Goldoni* „*La Bottega del Café*“-jában, 1752-ben a „*Jó Kávés*“, a „*Becsületes Kisember*“ színműirodalmi alakja, a minden bajt, törött életeket rendbehozó *Jó Ember* örökéletű Bábuja. Ennek utóda „*Erasmus a jó Pincér*“, aki olyan jó, mint a *Jó Pásztor*, a megtévelyedett Báránykák jó pásztorja. *Ser Ridolfo*, a velencei Kávésmeister, a „Kis Kávéház“ derék Padronc-ja és a *Jó Főúr* a jelen fejezetben bemutatott *Jó Kávés-okkal* kötődik egybe. A „*Jó Főúr*“ alakja eszményített és költői, valóságos középkori Szent, a Földön járó Messiás, Messiás a Kültelken, a Messiás a Kávéházban. A szimbolista Fritz *Uhde* festménye: a Megváltó egy Nagyváros zajgó Utcáján vonszolja magát a Golgotára. Körülötte fényes fogatok és fuvaroskocsik, Gavallérok és részeg Napszámosok tolonganak, Ügynökök szaladnak keresetük után. Égi' Kávéházból a Publicum nézi a Messiást: egy Festő halálos döbbennettel, egy Költő könnyezve, egy író kacagva, egy Lotyó csúfondárosan, a másik térdre hullva nézi. „*A Messiás a Kávéházban*“ költői kép, a Szimbolizmus múlt századvégi modorában. Allegória, mint *Richard Dehmel Uhde* festményével egykorú költeménye, a „*Das feile Weib*“, melyben a külvárosi Kávéházban zajlik az Éjszaka élete, az ajtó nyílik és azon feketekecpönyeges, sötétarcú Úr lép be cifra Dámával a karján: a Halál és a Lues.

Nos, a *Főúr* mi más, mint *Montesquieu* képe, a „*Philosophus a Kávéházban*“, ki ott jó Erkölcöt hirdet? Mi más, mint a „*Messiás a Kávéházban*“? A *Romlott Várost a Nyilvánosság Helyén* korholó Mester.

Montesquieu világvárosi Igehirdetője a *Café Procope-Toan*, 1713-ban, a „*Perzsa*“ maga is igehirdető, ostoros szavú Pamphlet-mondó „*Keleti Ember*“, mint a Messiás. Ostoroz a Pamphlet ostorával és Igét hirdet. A Biblia végtelen hatást

gyakorolt a Szépirodalomra. Az Igehirdető mindig a Sokadalomban hirdeti az Igét, a Piacon hirdeti. De mi más a Kávéház, mint az Élet örök újkori nagy Piac? Ezt már *Michelet* megmondotta.

A *Montesquieu* nyomán kialakult „Városellenes-Kávéház-ellenes Pamphlet“-ben minden „*Falusi Ember**¹ a „romlott városi“ Kávéházban hirdet jobb Erkölcsöt, az „*Eipeldauer*“ is, *Gvadányi* „Falusi Nótáriusa“ is, le egészen „*Göre Gábor*“¹ -ig. A *Főár* is, aki a Szeretet világából jött le Igehirdetőnek a Bűnös Város kültelki Bűnös Kávéházába.

A „Főúr“ úgy viszi bele a Kisemberek életét a Kávéházba, mint *Goldoni* óta az egész Irodalom. Alapgondolata régebbi, mint *Goldoni* gondolatai: a Társadalmon kívül élő Ember jobb Ember, mint a Társadalom és az ebben élő Ember. A töröttéletű ember, a spanyol Csavargóregénynek, a 16. századi *Novela Picaresca*-nak embere, a „*Picaro*“, a *Csavargó* jobb Ember, mint az a polgári Társadalom, melybe — a Sikerbe — a *Picaro* beverektszi magát. A *Lebuj ok*-ban — mint az Irodalom írja — az Akasztófavirágok között tiszta, illatos Virágok is virulnak. A *Kisember*, a *Petite peuple* különb, mint a Főember. A *Kis Kávéház* és a *Kültelek*: ez Eszményi Társadalom. A *Kávés* a züllöttség Tanyáján megmarad Jó Ember-nek. *Jó Ember*: elrontott életeket hoz rendbe, mint *Goldoni* „Jó Kávésa“. A „Jó Pincér“ alakját is a Romanticisme eszményítő regényes Utópiája szüli. Ugyanez szülte a *Lovagias Betyár*, a rokonszenves *Bohémé*, a becsületes amerikai *Hobo* és a *Perdita*, de a *Kalandor* örök csapszéki, vendégfogadó, kávéházi *Figurine*-jét is. A Romanticisme eszményíti a *Városalját*, a *Lebujt* és a *Perdita* örök irodalmi Alakját. A *Bas peuple*, az „Aljanép“ rokonszenves a 18. századi porcellánfigurákon is — Kávét hozó *Szobalány*, sakktáblát hozó kávéházi *Szolgalégény*, kávéházi *Lottériás* is szerepel *Meissen*, *Sévres*, *Saint-Cloud* és *Wien* bájos *Figurine*-jei között — de ugyanezzel a gondolattal szerepel az érzelmes, regényes, társadalomutópiás Sentimentalisme egész 18—19. századi vonulatán. A *Petite Café* mint Forma örökkévaló. Előképeit már láttuk.

A Romanticisme már egy évszázada kivonult a Kültelekre. Külváros a *Quartier Latin*; szőlőskert a *Montparnasse* és a *Montmartre*; a *Barbizon*, ez Erdő; Buda, ez Kisváros. A Józsefváros Diákfertály bent és Nyomortanya küljebb. Mindez

a Falu, az Utópia Boldog vagy Boldogtalan Faluja. Pest-budai irodalmiságunkban *Heltai* Jenő óta a *Józsefváros*, a *Csikágó* és *Buda* „Kis Kávéházaiba“ helyezi el a *Jóembert* és a *Rosszembert*, a *Jó Kávést*, *Jó Pincért*, *Jó Kispolgárt* és a *Rósz Széltolót*. Minden *Jó Pincér* mellett hivatalból ott van a *Gazdag Kávés Lánya* vagy a *Gazdag Polgár Lánya* is. A *Szenvedő Kisember* mindig a romantikus hajlamú „Gazdag és Jó Lány“ által váltatik meg a *Lotyótól*. A *Jó Ember* mindig belevész a *Lotyóba*, de a *Hü Feleség* megmenti.

Ha a Főurat elemezzük, rájövünk, hogy a mai Drámaíró is ugyanazokkal az eszközökkel dolgozik, mint a Színműirodalom őse, a Bábszínház és a 17. századi olasz-francia Komédiás-szekér, a *Maringotte* laposán a *Commedia*: egy síkra vonja össze a cselekményt. *Goldoni-n&l* egymás mellett van „az egész Világ*“ a Színpadon: a „*Bezsületes Kávéház*“ mellett ott van a züllött *Játékosház* és ugyanott van a *Lotyó* szobája is. A *Főúr*-ban egy udvaron van a Főúr és a *Lotyó* lakása. Az éjjeli Kávéházban párhuzamosan fut egymás mellett a *Mulatójelenet*, az *Üzletkötés*, a *Szélhámosság*, az *Aljas Szerelem* és az *Égi Szerelem*, a *Bűnhődés*, a *Megigazulás*, a *Tragédia* és a *Komédia*, szóval az „Egész Élet“, hiszen a Kávéház, mint *Montesquieu* mondja: a Nyilvánosság helye, vagyis az Élet ama bizonyos hagyományos Nagy Piac. Az Udvaron a Kanári dalol, a Cse-csemő bög, a Verkli recseg, a szitok és az egymáshoz vágott rongyos papucskok özöne repül, a *Tragédia* komorkodik és a *Szerelem* mosolyog. Szemetes csönget és a *Lotyó* gyermekgyilkosságot kohol.

A *Főúr* alakjai mind a régi *Commedia* „Kisemberei“, *Jó Kávés*, *Gazdag Hentes*, *Kisasszony*, *Házmester*, *Viciné*, *Ószeres*, *Utcai Muzsikus*, *Koldus* és *Koldusvezető*, *Szemetes*, *Kávéházi Muzsikus*, *Lotyó*.

Ha mindezt a régi olasz *Commedia* alakosaival, avagy *Goldoni* ezekből lett *Bottega del Ca'é*-jával helyettesítjük, kiderül, hogy a Főúr a jámbor, álmodozó *Calandrino*, aki a „*Hü Feleség*“, *Smeraldina* mellől a szélcsap *Colombina* után bomlik, ezt viszont a tarkaruhás kalandos *Arlecchino* viszi a Bűnbe, ebbe belekeverik a jámbor, holdvilágfaló *Calandrino-t*, akit a végén a hü *Smeraldina* ment meg. A Hentesmester a vén *Pantaleone* és a Titkosrendőr a *Sbirro*. Mindezek *Goldoni-nál* is megvannak a *Háromszögek* megváltoztatásával: a *Jó Kávés*

Messer *Ridolfo*, a Szélhámos Signor *Pandolfo*, a Lotyó a *Ballerina*, a Hű Feleség Signor *Eugenio* felesége, a Hentesmester *Eugenio* apja, a Posztókereskedő.

Mindezt összefoglalva: a *Főúr* története drámai formában megírt „Sikerregény“. A Világháború alatt polgári pályájáról elsodródott Philosophusdiák új kenyérkeresetre veti rá magát, a züllött Kiskávéházban, a Büntanyan megmarad „Becsületes Ember“-nek, a Jó Feleség által bevezet a Siker-be, a Boldogságba. A *Picaro* sem süllyed el a Bűnben, melyben él. A letört életű Vándornak, a *Szellem Picaro*-jának, a Gondolat vergődő Ízoaó-jának erkölcsös, bibliai *Hobo-Roman*-ja ez. Az Aljairodalom egyéb Sikerdrámaival szemben az igazi Irodalmat képviseli egy olyan Korszakban, melynek szellemisége az Élet rettentő nyomorúságában már-már az Aljairodalom felé hajlott el. A *Főúr* előkelő, nemes irodalmi alkotás.

A *Belvárosi Színház* 1936 április 1-én mutatta be a *Gáspár Miklós* álneven író *Gáspár Margit* Vigjátékát (Mindennek van ára 1). Ennek „Hőse“ a *Kávé*. A *Férj* mai *Figurino*, „Állástalan Diplomás“, genialis vegyész-mérnök, szerelmes a *Kis Feleségbe*, aki mint gépíró tartja el az álmódzó Férjet. Ez — *Dickens* nyomán a *Tűzhely Tücske*, mint „Katuska“ süt-főz az asszonyka helyett, feltalálja a kémiai Szintetikus Kávét, a *Syncav*-ot, ettől aranyhegyeket remél, a Kis Feleség már-már enged a nagy nyomorúságot kihasználni akaró Csábítónak, de megjelenik a *Bölcs Miniszter*, aki nagy Kávéivó. A *Syncav*-ot nagy-szerűnek találja, de ócsárolja, mert ez, ha Világcikk lesz, megöli az Otthont, „melynek a Kávé illata a Lelke“. Állást ad a Tücsöknek, hogy a Feleség főzhessen az Otthon-szimbolumot, a Kávét. Happy End!: a Vigjáték *Az Otthon jobb mint a Kávéház!* régi Témájának változtatása.

A *Magyar Színház* 1936 november 13-án mutatta be *Balázs Sándor* *Bikfic Tanár úr* című Vigjátékát. Kisvárosi Kávéház, *Kaszirná*, akibe a rajongó Filozófus, a kisvárosi *Bikfic Tanár úr* beleszeret, feleségül veszi, kisvárosi Skandalum, a Polgári Erkölcs felháborodik, a Philosophus kifejti, hogy a kávéházi Frájlát az erkölcstelen Kisváros rontotta meg és hogy a *Peráita* erkölcsösebb, mint a Polgárfeleség. *Csehov* és *Ibsen*, a Darabban nincs derűs Happy End f, a Frájla fájó szívvel elhagyja a Kisvárost és *Bikfic Tanár úr* elveszti a napsugaras Életilluziót. íme: az ősi „Perdita Költészet“, *Tóth Béla* „Lido“-ja mint Irodalom-má lett Valóság, ősi Téma: a *Petite femme* és a Kiskávéház romantikus Szemlélete, *Dóm Prévost*, *Makai Emil*, *Kiss József*, *Reviczky Gyula*, *Molnár Ferenc* (*Az Ismeretlen Lány*), *Rozványi Vilmos*: a Nagy öntőminta mint a *Jó Kávés* és a *Jó Kávés lány* örök Kávéházszimbolikája. A Kávéház valóban kimeríthetetlen, *Goldoni* óta újat adni nem tudó Témakincs.

Fehér Hajó haszonbérloje

A Fehér Hajó Vendégfogadó kávéházi Cégérképe. 18-10.
Székesfővárosi Múzeum.

A pesti Haris Bazár az 1910-i bontás évében.
Balra az egykori Bazárkávéház helye. — A párisi Palais Royal 17. századi Les
Galleries-jának másolata.

A Magyar Király Vendégfogadó a Színház Téren. 1830.
Színház Kávéház, Cégér, Illüselő. A inai Vörösmarty-tér. Gr. Wasquez Károly
Buda és Pest Tájéleírásai.

A Szentgyörgyi Horváth Ház a Hatvani Utcán. 1830.
A mai Kossuth Lajos és Szép-utca sarka, a Landerer Nyomda és Kávéház
későbbi helye.

Zrínyi Miklós gróf és a „Fekete Leves“.

A Török és Kávéja a magyar Szépirodalomban.

A *Zrínyiász* Kávésjelenete az európai Kávészköltészet legrégebbi jelensége. — A Török és a Kávé a Magyar Végeken. — A Kávé magyar Szimbólikája a 17—19. század Szépirodalmában.—*Ráday* Gedeon gróf. 1760. — Ivó *Mazsuránics*. 1846. — *Gárdonyi* Géza. 1913. — *Laczkó* Géza. 1918.

„Vánkusokra kelten ottan le-ülének,
Egy-más között sok dologról beszélgetének
Kávét kitsiny findsából hörpölgetének.“

A *Zrínyiász* 1651-ben írt Kávésjelenete, — mely a török Kávésátornak, a *Londsa Kjöszk-nék.*, vagyis a Kávéháznak teljes hangszerelésű Kávéházköltészeiét gazdag kifejtésű lődöttségében, „en plénitude“ mutatja — egy félszázaddal előzi meg a francia Kávéházköltészet legelső, 18. századelei jelenségeit. *Zrínyi* Miklós gróf a Kávé és a Kávéház Költészetének első igazi Költője, mert e Kávésjelenetet egyik Előképéből sem merítette: sem *Vergilius* Aeneis-éből, sem a 10. századi olasz és portugál „*Vergilius-Epigonizmus*“ bármelyik klasszikuskodó, époszos, verses hősi Regényéből. A *Zrínyiász* gazdag irodalmiságú Kávésjelenetének nem lehetett Előképe a korai arabs, perzsa, zsidó és török Kávéköltészet sem, hiszen *Zrínyi* Miklós gróf ezeket alig ismerhette, viszont ezek a „*Kávé dicsérete és Gyalázata*“ cím alá összefoglalható keleti Rangorvítató Verszeteknél nem többek, nem adnak olyan líraian bensőséges, elbeszélően novellás és drámásan feszült nagyszerű Képet, mint a *Zrínyiász* e jelenete, az európai Kávéházköltészet eme legrégebb és legragyogóbb jelensége, a magyar Kávéházköltészet ősisége.

Ez a jelenet emberi és valós. A Kávé ott volt a Nagyúr számos udvari Várkonyháján. Levelezése mutatja, hogy azt hűséges mindenese, *Vittnyédy* István, Sopron Város Nótáriusa és országgyűlési Követe a Nagyúr meghitt udvariembere, titkos Tanácsosa vásárolta a nagyúri Kávésasztalok számára.¹ A *Zrinyász* Kávésjelenetét tehát kávéivó író írta, a Nagyúr, aki a Törököt legjobban ismerte egész Európában. A Költő a két kávéssátorbéli Beszélgető Képe alatt önmagát, önmaga önmagával folytatott néma beszélgetését írta meg. Alsótudata beszélget Felsőtudatával, mint a magános Kávéházi Kávéivóé, aki Alter Ego-jával váltogatja a szót a magános éjszakában, Kávéja párájába révülve bele. A kardforgató, férfias, Bánúr beszélget a Lilába, Múltba, Literátusságba elhalkuló másik *Zrínyi* Miklóssal: a Költővel. Ez a Kávésjelenet olyan mainapi, mintha mai lélekelemző Regényben olvasnánk azt.

Laczkó Géza 4918-ban megjelent, a Nagyúrról szóló Családregénye, a *Német Maszlag, Török Áfium* tárta fel elsőnek a Nagyúr igazi Lelkét. Megmutatta, hogyan szakad az kettőbe a Korszak és a Magyarság két ői lő malomköve, a Török Probléma és a Bécsi Politika, a Török Áfium és a Német Maszlag közé szorulva. *Laczkó* Géza nagyvonalú históriás Regénye mutatott rá, hogyan fojtja a geniális, kemény Nagyúr Literátusságba, döngicsélő szeielmes Lilába, keseiükedvű, rettentő italozásba és asszonyozásba, apió-cseprő végekbéli Csetepátékba, gyönyörű, de meddő magyarai álmokba, francia, spanyol, tálján, cseh és tájcs Katonasepredék, a Bécsi Császár Generálisai által kinevetett, tudomásul nem vett grandiózus magyar politikai és stratégiai elgondolásaiba hatalmas, férfias, magyarai Vii tusait. *Laczkó* Géza értette és értette meg először a Nagyurat, mikor megmutatta, hogyan vész el a Magyar a Kelet és a Nyugat között. Mi viszont azt mutatjuk itt meg: hogyan írja bele mindezt a Nagyúr a Kávésjelenetbe, melyben a Halálnak fittyet vető, kemény bosznai Veziiipasa is, az aggoskodó siklósvári Bég is, *Zrínyit magát* jelentik, ő az, aki a Kávésátorban, Kávé és Muzsika mellett megérzi, hogy számára is „Hátra vagy on még az Fekete Leves!” Ő ül mint valóságos ember az élet valós Földszintjén a Kávésátor földreterített

¹ *Vittnyédy* István Levelezése. Kiadta *Fabó* András. Magyar Történelmi Tár. XV. k. 1871.

bőrabrosza, a Szóira mellett. A Muzsikások a Szerencse Forgandóságáról énekelnek, a Sátor függönyén azonban már beszürkül a halálos „Kávéházi Reggel“. A „Két Beszélgető“ is, a „Tragikus Reggel“ is, a Kávéházba, mint a „Lakoma“ és a „Nyilvánosság“ Helyére betoppanó *Végzet* is ott van a Kávéház-költészet egész fejlődéstörténetében. A „Fekete Leves“, mely „hátra vagon“ mindenkire, ott van a *Thököli* Imre Fejedelemúr váradai Anekdotonjában is. Ezt írta bele *Arany* János is az Enyingi *Thewrewk* Bálint Úr budai „Fekete Leves“-ébe is. Mindezt azonban *Zrínyi* Miklós gróf írta meg elsőnek. Amit megírt, a Kávé tragikus magyar Szimbolikája, nem a Kávé fülleddt, nyugateurópai intellectuális Lírája.

*

A Kávét magyar szépirodalmunkban legelőször Zerinvári Gróf *Zrínyi* Miklósnak, Horvátország Bánjának, a Főkatonának és a haditudományi írónak, a jeles Poétának nagy hősi versezetében, az *Adriai Tengernek Syrénája* címmel 1651-ben, Bécsben megjelent, *Szigeti Veszedelem-nek* és *Zrínyiász-nak* is nevezett hősi Eposzában találjuk meg.

Az 1651-ben megjelent „*Zrínyiász*“ 1566-ra, Szigetvár megvételének idejére helyezi az alább ismertetett színes, költői és az Eposzba szerkezetileg beleilleszkedő kávéivós jelenetet. Felesleges bizonyítgatnunk, hogy a Poéta saját korának, a 17. század közepének Kávéval élős magyarországi, illetőleg túladunai szokását helyezi egy évszázaddal előbbre. A költői szépségekben gazdag jelenetben — mely a magyarföldi Kávéval élés Krónikásainak figyelmét elkerülte — felesleges a kortévesztés kérdését bogoznunk, mert kétségtelenül bizonyos az, hogy már a 16. század közepén Kávéval élt a hódoltsági és végekbéli Török. Viszont a Poéta korszaka az, melyben — mint láttuk — a Kávé már ott van a magyar konyhákön. Ott volt az már a Poéta Nagyúr konyháján is.

Az erre vonatkozókat bőven fejtegetjük történeti fejezeteinkben, itt a kávéivós jelenet irodalmi szempontból érdekel bennünket. E jelenet a hatalmas költői elgondolású, minden ízében korszerűen irodalmi alkotásnak szélesen megfestett nyugvópontját jelenti, mert az annak a siklósvári véres ütközetnek előestéjén folyt le, mely Szülejmán Padisah haragját Sziget ellen fordította. A langyos, esős nyári este, melyen a Vár

alatti gyöpön tábort szálló bosznai Vezírpassa és a siklósvári Bég Kávé mellett múlatják az időt, mint drámai, vihart jósló „Intermezzo“ szerepel. A helyzetet ismerő siklósi Bég aggodó szóval, óva inti a meggondolatlan bosznai Pasát: vonuljon biztonságba a siklósi Vár falai közé. A Pasa nevetve utasítja el az aggodást, estebédre térített, muzsikás Ifjakat hozat. Az Ifjak a Szerencse forgandóságáról énekelnek, ezalatt azonban a szigeti Bán, *Zrínyi* Miklós lovas hadasnépei a felázott mezőn az éjszakában lopakodva, „*csendesen ballagván*”¹ közelednek. Hajnalra már porba keveredett, véres halott a Kávészó Pasa és a Bég. A Szerencse azonban forgandó: a Padisah véres bosszút esküszik a siklósi csetepátéért és a győző Bán Úr is porba hull majd Szigetvár elestén. A Kávészó jelenet tehát nem díszlet az epikus elbeszélésen, hanem szerves, szerkezeti részlet, mely mintha a „Hátra van még a Fekete Leves 1” baljóslatú ígését fejezné ki. E jelenet a *Szigeti Veszedelem* egyik legköltoőbb része és legirodalmibb szerkezeti eleme, amit e hatalmas, befejezetlenségében is nagyszerű magyar Hősi Ének eddigi magyarázóit érdeme szerint fel nem ismertek.

*Mehmed Kilerdsi*² bosznai Vezírpassa és *Szkender* Alboda siklósi Bég éjszakai időmúlatását így írja le a Poéta:

*Nem sok nap múlva érkezék Siklós alá
Ottan az szép mezőn táborát állttá
Maga szép Sátorát ottan fel-vonató.*

Iszkender, Siklósvár Bégje menten a Vezírpassa udvarlására siet, köszönti és okos szóval inti, hogy a parasztság már hírét adta érkezésének:

*Te jövedelednek már régen híre van
Itten szállásod pór előtt nyilván van,
Melyet ha meghallott szigeti okos Bán
Fejemet kötöm én, hogy régen lesben van.*

² Zrínyi Miklós gróf Szigeti Veszedelme és kisebb költeményei... Kiadja Abafi Lajos. Bpest, é. n. 34. o. III. Ének. 9. strófa. — *Kilerdsi*: Étekfogó. A Pasa előbb a Padisah *Csasznegir Basi-ja*, étekfogóinak Feje volt. — *Szkender*: Iszkender, vagyis Sándor. A siklósi Bég tehát nyilván katolikus albánból vagy bosznából lett Müzlim. Perzsa műveltsége: v. ö. az *Abafi-téle* kiadás jegyzeteit.

Elmondja, hogy az utas törököt mind elkapja a szigeti Hajdúság, ő maga Siklóson sincs biztonságban, a Vár Hóstatjából lábuknál fogva rángatja ki a törököt a Bán. A Próféta nevére kéri a Pasát: vonja be táborát a Vár falkerítésébe. A Padsah haragja majd őt — Iszkender Béget — fogja érni, ha a baj megesik. A Pasa csak neveti a Bég aggoskodását.

*Azért az Szkendérnek nem sokat hisz vala
Mosolyogva magában ilyen választ ada
Köszönöm tanácsod Iszkender Alboda!
De az lány felhők is engemet bíztatnak
Mert lám, hogy csak immár esőben állanak.*

Ezért a langyos esőben álló nyári estén estebédre és sátrában való éjjeli nyugodalomra hívja a Béget azzal, hogy „agg-szavát“, azaz aggoskodó beszédeit meleg Kávé mellett kovácsolja:

*Szkender, ha akarod, kelten együtt háljunk,
Meleg Kávé mellett aggszót kovácsoljunk
Aztán mi virradtig mind bizvást aludjunk
Mert tudom bizonynal, gyaúrt mi nem látunk.*

*Szkendér így jelele: Bátor itt maradok,
Éjfélíg, Uram, körülitted udvariok
És aztán azután Várba bé-ballagok,
Néked nyugodalmas éjszakát kívánok.*

*így beszélnek ketten, azonban egy Legény
Aranyos bőr Szofrát³ földre letcrílvén
Két szép bársony vánkost az Szofra mellé tén
Szeretseny téstával sátort megfüstölvén.*

³ *Szofra*: aranyos bojtú, aranyos, ezüstös fémszálas iszófiommal varrott szélű veres szattyán bőrabrosz, amilyenről a török ebédezett. Az alföldi magyar rideg pásztorság máig földre terített subája bőrén ebédel. — *Szerecseny*: Zrínyinél általában „Törököt¹¹ is jelent. *Szerecsen ló*: berber ló, török ló, azaz arabs ló; „szerecseny tök“ Zrínyinél: török síp, a fűvója alatt gömbössé kiöblösödő „török síp“, a magyar tárogató síp vérbeli rokona. *Szerecseny tészta*: török tészta, azaz aloésból, tömjénből, mirrhából, szántálfa forgácsából gyúrt füstölő, illatosító fűszerszám.

*Vánkosokra kelten ottan leülének,
Egy-más között sok dologról beszélgetének,
Kávét kitsiny findsából hörpölgetének,
Azlán-azután vatsorát is evének.*

Erre gyöngye patyolattal betekert fejű két szép török gyermek lépett be, szép gyöngy házas *Tassán*, azaz pengetős kobuzmuzsikászó mellett a sátor ablaka elé ülve a földre hangos torokkal nyitá meg kobuza szavát, elénekelve, hogy ugyan miért is panaszkodna a Szerencse ellen: Imhát kikeletkor szép zöld erdő, szerelmes fülmile, égi madarak tarkasága, patak lassú zúgása, szellő zengedezése vidámítja lelkét. A Szerencse jó hozzá és Urához, a hatalmas Vezirpasához:

*Adsz nyáron nyűgovást és szép tsendességet
Szép cyprus-árnyékokat, híves szeleket,
Gyenge tövel varrott szép sátorernyőket,
Szomjúság-megoltó jó szagos vizeket.⁴*

Az Urak a meleg Kávét kitsiny finszálból herpelgetve hallgatják a Muzsikát. A Pasa így szól:

*Te kötve vagy Szerencse az én lábamhoz,
Mert elfuttál volna eddig gonoszomhoz.*

Néhány óra múlva kiderült, hogy bizony: a szerencse elhagyta a Pasa Urat, fiával egy ütt esett el, a szigeti lovashajdúk által felveretvén.

A két muzsikás Ifjú a török Főemberek udvaraiban szokásos Kobuzpengető, a keleti kávéházi Muzsikások megfelelője. Mint láttuk, a török, illetőleg a müzlim felfogás az Igazhitűekrc nézve gyalázatnak tartotta, hogy bármilyen Komédia tételével legyenek. Míg a kávéházi muzsikás Komédiás mindig idegen volt: zsidó, örmény, görög, szóval más hitű, addig a nemzeti török dalok — a magyar Vitézi Énekek és a Virágdalok — megfelelőinek előadójáról esetleg feltételezhetjük, hogy török, illetőleg muzlim hitű ifjak voltak. Ezek a muzsikás és gyakran Kávéfőző szolgarab Ifjak azok, kikről a 17. század közepéről való egri török levélíró, az egri Bójler Bój Isztambulban tar-

⁴ Azaz hímzett ponyvás időmúlato Kjöszköket, melyekben ámbrával illatosított Serbetet iszik az ember.

tőzökodó fia szól.⁶ Ezeket mint „Szobacsalogány kákát“ vagyis „Bül-bül“-öket tartották uraik, őket gyakran a törökség között oly közönséges fonák Szerelem megfordult érzéseivel véve körül. A *Bül-bül* — a kettőzés a törökben kicsinyítést jelent — a fenti fonák értelemben olyasféle, mint a Szobalány „Szobacica“ neve. A Kávéfőző, kávé felszolgáló, énekes, táncos, muzsikás fiúk között a szóban levő célra eladott magyar rabfiúk is szerepeltek: az egri Béjlér Bék fia ilyen kér atyjától a maga és Isztambulban tartózkodó bátyja számára.

*

A *Zrinyiász* Kávéivó jelenete — mint látni fogjuk — többször bukkan fel irodalmunkban, a „Szigeti Veszedelem“ kétségtelen hatása alatt. 1760-ban *Ráday* Gedeon gróf, a litterátus Nagyúr *Jmitatio-nak* nevezett prózai utánköltésben írja át, majdnem szórul-szóra a jelenetet. *Arany* János a „Szondi két apródja“ két muzsikás Ifjút szerepelteti, mint a drégelyi Várkapitány Kobuzosait. 1918-ban *Laczkó* Géza írja meg ugyanezt a jelenetet „Német maszlag, török Áfium“ című történelmi Regényében.

E magyar érdekességeken túl a *Zrinyiász* kávé Idilliumának európai érdekességet az ad, hogy nemcsak a magyar szép-irodalom első Kávé vonatkozású jelensége, hanem félszázadnál több idővel előzi meg Abbé *Massieu* Carmen Caffaeumát, mely 1710-ben jelent meg. Eddig ezt tartották Európa legrégebb Kávé versezetének. A *Zrinyiász* kávé jeleneténél csak *Shakespeare* ama egy sora régebbi egy félszázaddal, melyben a Kávéről ír, de nevét nem említi. A *Zrinyiász*ban a Kávé irodalmisága teljes költői szépségében mutatkozik.

*

Ráday Gedeon gróf, a 18. századvégi magyar irodalom Maecenása és Mentora, a magyar Kálvinizmus nagy alakja és a híres péceli Könyvtár alapítója,⁶ régi magyar Nemesemberek módjára maga is kedvvel litterátorkodott. Irodalmilag önállóan semmit nem alkotott, de a magyar verselés szabadabb formái-

⁵ *Fekete* Lajos: Gróf Esterházy Miklós nádor török levelei. Budapest, 1933.

⁶ (1713—1792.) R. G. gr. összes munkái. Összegyűjtötte és bevezette Váczy János. Bpest. 1892. (Olcso Könyvtár 838—840. sz.)

nak útjait törögette csinos fordítgatásaiban és szabad átdolgozásaiban. Mióta a 18. századi francia Irodalom az ókori Klasszikusok szabad és nemzeti versformákban való átültetésével irodalmi divatot teremtett, a magyar Irodalomban is megjelentek az ilyen, egykorúan *I mitat io-nak* nevezett szabad átdolgozások. A nemes Gróf így „imitálta“ *Horatius, Martialis, Vergilius* és *Anakreon, Gellert, Metastasio, Lafontaine, Jacoby, Caroline Rudolphi* költeményeit, de kísérletet tett az úgynevezett „*Ossian Dalok*“, a 18. század legérdekesebb irodalmi hamisítványai és a *Zrinyiász* szabad átdolgozásával is. Utóbbinak egy részét Hexameterekben, három Énekét folyóbeszédben költötte át. „Imitálta“ tehát a szempontunkból érdekes Kávésjelenetet is, mint maga mondotta: „*meg-is szaporította a' maga gondolataival*“. Váczy János Véleménye szerint ez az Imitatio az 1760-as évekből való. Tény, hogy a *Zrinyiász* újabb kiadása elé a Gróf eme Imitációja is egyengette az utat. A Kávésjelenet, illetőleg az énekes *Bül-bülök* jelenete eszerint *Ráday Gedeon* grófnál, *Ivó Mazsuránics-nöl*, *Arany János*nál és *Laczkó Gézá*nál ismétlődik irodalmi hatásában.

A *Mehemmed Kilerdsi* boszna Pasa és *Iszkendér Alboda* siklósi Bej Kávéivós jelenetét *Ráday Gedeon* gróf így írja át: „*így beszélgetének ők ketten, azonban eggy Legény eggy aranyos bőr Zofrát a' földre terítvén, két szép bársony vánkustteve o' Zofra mellé, a' Sátort azután Szeretseny Tésztával meg-füstölé. A' le-tett vánkusokra le-ülének ők ott ketten 's egg-más között sokféle dologokról beszélgetének 's kitsiny findzsákbúl Kávét is hörpölgének*“.

A két Ifjak énekét ezután franciás Chanson formára fordítja — mint maga írja: „*jobbnak ítéltém valóságos énekformába önteni*“ — és megtoldja saját szaporítású soraival: a törökök által kedvelt *Fojtott Bor*, a *Raspia* és a francia Kávésok által csinált „*fagylalt Meggy- Kotsonya*“, a „*Gelée de Griotte á la Glace*“ említésével. Ez a Fagylalt szó korai előfordulása szépirodalmunkban.

A Kobzos Ének bennünket érdeklő Strófája ez:

»Cziprusz árnyék közt nyugtatsz nyárba' s ollykor szellős hely'tt felvonom
— Magam meg-únván bennt a' Várba' — Szép, kéztől tűzött sátorom.
Van már ott készen főtt ebédem, szomjúságoltót nyújt Tselédem,
Van Serbét, friss Téj, Ráspia, van fagylaltan Meggy-Kotsonya.«

A Gróf lábjegyzetben megemlíti, hogy „a’ Serbét közönséges kedves itala a’ törököknek“ és megmagyarázza a Rospia készítési módját is: hordócskát félig megtöltenek veres szőlőszemekkel, erre vizet öntenek s a hordót lefojtják, „nyárba’ kedves hívesítő Hal, a’ színe rózsaszínű, a töltelékje bor“. A keleti zsidóknak is kedvelt itala ez a borizű, de szesztől mentes ital, kénezett hordókba fojtják bele.

*

1846-ban a horvátok romantikus irodalmában, Ivó *Mazsuránics-nak*, a „horvátok Petőfi“-jének hősi énekmondó hegedűjén, a hosszúnyakú, egyhúros, nyirettyűvel zengetett ősi *Guzla* hangjain szólalt meg a magyar-horvát Hősi Éneknek, *Zrínyi* Miklós gróf 17. századi *Szigeti Veszedelem* című Eposzának kávéivós jelenete, a horvát Poéta *Csengics Szmail Aga* című költői elbeszélésében. *Ráday* Gedeon gróf 1760-ból való prózai magyar átdolgozása után ez már a második hatás, mely a kávéivós jelenetet felhasználja. Míg azonban *Ráday* Gedeonnál a jelenet csak az eredeti versezetnek folyóbeszédben való átírása és így irodalmilag jelentéktelen, addig Ivó *Mazsuránics* a kávésjelenet teljes, jelképes drámaiságát is átveszi, azt mint délies-keleties hősi Románca tragikus fordulópontját szerepelteti: teljesen abban a beállításban, mint amelyben az *Zrínyi* Miklós grófnál megmutatkozik. Mint látni fogjuk, a kávésjelenet ugyanezt a fordulópontos szerepet viszi *Laczkó* Géza török-magyar tárgyú Regényében is. *Mazsuránics* horvát szellemű, de montenegrói-hercegócz tárgyú Románcaiban is Fekete Kávé és Csibuk mellett muzsikáltatja magát a Török, nagy magabiztában nem gondol a veszedelemre, mely rá a Fekete Hegyekből a fekete éjszakában közeleg. Itt is megjelenik a *Muzsikás*, akinek Verse baljóslatú, mint a *Szigeti Veszedelem* Kávé mellett mulató, a veszedelemmel nem t rődő Törökje két kobuzos BűZ-Z>üZ-jének dala. A kávéivós jelenet tehát *Mazsuránicsnál* is a Románca szerves, szerkezeti része, nem díszlete, hanem a Kávé mivoltát, a mulató, elrövülő Kávéivás lélektanát kifejező, a tragikus drámaiságot kidomborító jelenet. Kávé, csibukfűst, zene, dal: nyugvópont a Románca véres drámaiságában, melyre feketén csap le a Halál. Mint a *Zrínyiászbán*.

Magyar szempontból több okból érdekes ez a Románca, a *Szmr̄t Zmail Aga Csengicsija*, vagyis *Csengics Izmajl Aga*

Halála. Először is azért, mert a *Zrinyiász* hatását mutatja, amit a horvát-magyar irodalmi kapcsolatokat, illetőleg a *Zrinyiász* európai hatásait kutató irodalomtörténet eddig alig vett észre és csak a *Kömer* bécsies Szabadságromanticizmusát kifejező Zrinyi-jében látta a *Zrinyiász* hatásának európai kiteljesülését, másodsor azért érdekes, mert Ivó *Mazsuránicsnak* a 19. századi horvát Romanticizmus kiváló alakjának, a horvátok „Petőfi“-jének élete és irodalmi működése, főleg szóbanlevő Románca a magyar Szabadságkorszak, a Március-élő és a magyar irodalmi Romanticizmus szellemtörténeti függvénye és közvetlen hatáshordozója. Ebben a kettős hatásban: a horvát Szabadságrajongás és a horvát irodalmi Romanticizmus lelki fényeiben teljesen horvát színekben jelentkezik a Kávé irodalmi beállításának lelkisége, mely merőben különbözik attól a beállítástól, melyben a Kávé az európai irodalmi Keletieskedés, a jelen tanulmányunk során oly sokszor szereplő *Orientalisme* irodalmi szerepeltetésében mutatkozik. Míg az európai Orientalizmus a Kávét a *maga* európai Intellectualizmus szellemi cégérjelvényeül, mint az Értelmesség, a 18. századi Felvilágosodottság szellemi Italát szerepelteti, vagyis míg a Kávé az európai Szépirodalomban és a Gondolkozó Irodalomban mindig a *Boisson intellectuel* szerepét viszi és a Kelet ezerégyéjszakái színpompájának színpadias, díszítő kelléke: addig a Török ellen évszázados élet-halálharcát vívó Horvátság lelkében, saját nemzeti Szabadságromanticizmusában mint a gyűlölt ellenség, a „*feketelelkü Török*“ itala: a „*Feketelelkűség itala*“ szerepel. A Horvát, a Rác, a Roszna, a hegylakó Herczegóc és Czrnogorc, a Bulgár, a Görög és az Oláh, szóval az egész Balkán nem azt látta a Törökben, amit a távoli Francia, avagy a bécsi Német, illetőleg a Magyar látott. Ennek megfelelően a Kávét is más szemmel nézi és írja meg a Balkáni Ember költészete, mint a Magyaré, a Franciaé és a bécsi Németé.

Bámulatos, hogy az „*Idegen Ember Ifala*“ mennyire következetesen jelentkezik a népi Költészetben is, de a tulajdonképpeni Irodalomban is, melyet bizvást nevezhetünk Városi Irodalomnak. A Magyar — ha meg is sarcolta és keservesen meg is sanyargatta a Török — mégis segítette a gyűlölt „bécsi Császár“ elleni 16—19. századi élet-halálharcában. 1526 előtt a bécsellenes politikai jelszó ez: „*Eb bánja az lőréket!*“: a Török veri szét „*az bestye tántzus Királ*“ harácsoló, zsebrák

Maffiáját Mohácsnál és 1529-ben neki megy Bécs falainak. Az egész Hódoltság alatt — ha dali módon verekszik is a Végeken a magyar és a török Virtus — mindketten sanda szemmel nézik Bécset. A török Áfioma mellett ott áll a Német Maszlag is. *Thököli* Imre a Bécs ellen felvonuló Nagyvezír előszálguldója, „Fekete Levese“ nem magyar, hanem Labanc szállóige. *Rodostóban* 1713 után és *Sandában* és *Kjutahjában* 1849-ben Testvér a török. A kávéházi Ifjak a szabadságharci Honvédtisztból lett pesti Kávés, *Szabadi* Ignác Kávéházából viszik a Kardot Isztambulba és budai Korvinákat kapnak ezért ajándékba. *Abd-ul-Medsid*, a szabadelvű Padisah, a „*Török Tsászar*“ a Márciuselő Szabadságmozgalmai Kávéházának cégére és a mai pesti Kávécseh főcéhmasteri szobájának máig dísze és büszkesége. Vagyis: a Kávé a magyar Irodalomban a Török Testvér, a Türk Kardaslar itala.

Bécs gyűlöli a Törököt, de megissza a Kávéját, rá költi a híres bécsi Mendemondát: a hű Lengyel, a Török leverője szerzi azt meg a diadalmas Bécsi Polgárnak. A német Irodalomban a Török és Kávéja csak mint egy nyegle, irodalmi Szobakeletieskedés díszlete jelentkezik, noha a Németrómai Szent Birodalom Császárai azok, akiknek a legtöbb keleti borsot törri az orra alá a Török és a Magyar.

A *Francia XIV. Lajos* óta a Török szövetségese Bécs és a Birodalom ellen, az Ezeregyéjszakát a francia *Galland* és *Mardrus* ajándékozta Európának, a francia *Rousseauisme* és *Montesquieu* hatása alatt lesz *Massieu*, *Saint-Lambert*, *Voltaire* és *Delille* írásaiban a Kávé a *Breuvage Noir*, a *Boisson intellectuelle*, a Felvilágosodottság irodalomheraldikai jelvénye. Az *Angolnak* semmi köze a Kávéhez, ez számára csak a Business kérdése. Kereskedik vele, megissza, Coffee-House-aiban megteremti az európai Tőzsde és a Biztosítási Üzlet kereskedelmi formáit, *Shakespeare* leszidja a Kávét, az angol Sziget elzárkózott irodalma azonban tovább nem törődik azzal és nem csinál belőle angol irodalomheraldikai Badge-et.

Mindez azért érdekel bennünket, hogy a magyar *Zringiász* 17. századi és a *Kisfaludy* Károly és *Császár* Ferenc magyar Romantícizmusa szellemtörténeti hatókörében, fiumei és szombathelyi diákkorában felnevekedő Ivó *Mazsuránics* szóban levő Románcában kimutassuk a Kávé világirodalmi hatásának rendkívül érdekes nemzeti, horvát nyelviségű színeződését.

A Kávé szellemtörténeti hatását pompásan mutathatjuk be a „Csengics Izmail Aga“ Kávéjában, ami azért rendkívül érdekes, mert a Kávé maga közvetlenül a szomszédból került e renegát boszna Aga veres bőrabroszára, a Kávé eme horvát szépirodalmi szerepeltetése azonban nem az óriási szellemtörténeti kerülő úton, nem *Montesquieu* hatása elverődött déleurópai változataul jutott el Ivó *Mazsuránics*hoz, hanem megint csak a szomszédból, a Dunántúlról: Szigetvárról és Szombathelyről, ahol a Poéta Diák volt. Ami a Románban mint az európai Romanticizmus szellemtörténeti hatása mutatkozik, az a Szabadságeszme, a francia, olasz, német, magyar Szabadságlíra. Ez azonban nem mint elvont, agyas francia Szellemisség, hanem mint egyszerű törökellenes horvát Szabadságlíra jelentkezik itt: helyi, nemzeti Guzlárköltészet. Felesleges benne Ugo *Foscolo*, *Béranger*, *Rückert* vagy *Schenck* von Schenckendorf hatását keresnünk, mikor azt is a szomszédból vette át *Mazsuránics*, a „horvát Petőfi”: *Kisfaludy* Károlytól, *Petőfi* Sándortól és *Császár* Ferentől nyerte azt. Fordításunk a népies délszláv Gondolatritmus, az Alliteratiók és az egyhangú Guzladallam zeneiségét igyekezett visszaadni.

Ivó *Mazsuránics* az 1820-as évek végén a fiumei Gimnáziumban volt tanítványa *Császár* Fér ncnnek, a neves magyar Poétának.⁷ Mint egyszerű parasztfíú kezdi meg életét, Szombathelyen a hazafias Fehér Papok, a prémontréiek híres Gimnáziumát végzi el és ott a *Magyar Iskola* nevű diáktársaság Praesese, részt vesz az *Omladeza Ilirska* horvát Jurátusmozgalmában, 1873-tól 1880-ig *Zrinyi* Miklós gróf utóda: *horvátok Bánfa*. Hazája első és legnagyobb költője, szónoka, publicistája és államférfia. Puritánus egyszerűségű élete öreg napjait csillagászati és matematikai kedvteléseiben éli ki. 1890-ben halt

⁷ 1801-ben született, 1835-ben a *szombathelyi* Fehér Papoknál végzi a „Classis Poetarum“-ot, ugyanakkor az ottani önképzőkör, a *Magyar Iskola* Praesese. 1835-ben a *Ljudevity Gáj* horvát nemzeti Újságjának (*Danica*) munkatársa, részt vesz a *Giovane Italia*, a *Młoda Polska* és az Ifjú Magyarország diákmozgalmával párhuzamosan futó horvát „Ifjú Mozgalom“ társaságában (*Omladeza Ilirska*). 1836-ban Zagrebben Jurátus, Karlovacban ügyvédő. 1846-ban a *Kisfaludy* Károly *Aurora* című Almanachja hatása alatt keletkező horvát *Iszakra* (Szikra) c. folyóiratban jelent meg a szóban levő Hőskölteménye. 1848-ban a Horvát Ifjúpárt képviselője a Sobranje-ban, 1860-ban a horvát Helytartótanács elnöke, 1873—1880-ig horvát Bán.

meg mint a horvát szellemi élet és önállóság magyarbarát oszlopa.⁸

A Románc horvát alkotás, de benne a törökellenes Szabadságeszmény a hegylakó Czrnogorác, a *Czrno Gora*, olaszul a *Monte Negro*, a *Fekete Hegyek Ország*a daliás termetű hegyvidéki népéhez fűződik. A Hegylakó minden Népköltészetben valami magasabbrendűt, emelkedettebblelkűt jelent: mindenestre a szabad élet jelképes alakja. Sir Sámuel Taylor *Cooleridge* híres „Tavi Költészete”, a „Skót Tavak”, az idén hírhedté vált Loch Ness, a „Kék Tó” vagyis a „Blue Lagoon” romanticizmusa éppen úgy a Highlander-t, a Hegyi Skótot tekinti a Szabad Ember képviselőjének, mint az olasz *Bassarolli*, a Síklakó a hegyi *Montanaro-t*. A Szabadsághős a Romanticizmus idején mindig a Hegylakó: a *Piemontese*, a Hegylábja lakója.⁹ Ezért lesz a pesti Pillvax-ban is a Hegylakó, az *Abruzzi* vad sziklái és rengeteg erdői között élő Szénégető, a *Carbonaro* a titkos nápolyi Páholymozgalom névadója révén a kávéházi rajongók köpönyeg-, szakáll- és süvegvisellete és *Kossuth* és a forradalmi Tábornokok kalapja a hegyvidéki Szénégetők tollas süvegéből. *Mazsu-*

⁸ *Csengics Izmail Aga halála*. Költői elbeszélés. Ford. *Margalics* Ede. Bpest. 1896. (Olcso Könyvtár. 974. sz.) E fordítás nem adja vissza az eredeti jellegzetes déli szláv népköltésszerű népies gondolatritmusát, déliesen színes képeit, a boszna, horvát, rác, czrnogorcz „Guzlár” eposzok egyhangú, végtelenbe folyó ritmusát. Közölt szövegrészeinket *Bevilaqua Borsody* Béla fordítása adja. — *Guzla*: egyhúros, hosszúnyakú vonós hangszer. Rácországbán, Herczegócföldön és a Czrnogorában 1917-ben sokszor láttunk vén *Guzldr-okat*, öreg énekeskoldusokat, akiket a hegyinép mélységes tisztelettel hallgat. A dallam, melyre a Hegedős e rendkívül hosszú Hósidalokat énekl, soronkint tér vissza, vagy a Guzlár, vagy kísérője énekl, a nép köréje guggolva, feketekávézva, cigarettázva hallgatja. Gyakran a *Kajanák* vagy az utcai *Kajanárok* tűzhelye mellett énekel, a nép az öreg Guzlár zsákját élelmiszerral rakja meg, cseréptányérjába pénzt és gyümölcsöt rak. — *Polje*: vízmosta Mező, a hegyvidék síkjai. Szobanagyságú vagy többszázholdas, soványföldű síkok. — *Berbécs*: gyenge bárány. A kecskegida neve *Jarác*. — *Bekjár*: fiatal legény. Ebből lett a *Betyár* szó, eredetileg nem fosztogatót jelent. — *Martolosz*: a török szolgálatában álló óhitű zsoldos, ebből lett a *Marlalócz sz.b*. — Bórabrosz: *Szofra*. — *Bakija*: a török *Ráki*, erős szederpálinka.

* Az olasz *Alpino*, a hegyvidéki török *Kurdisztán*, az albán *Geg*, a szabad *Herczegócz*, a lengyel *Gorái*, a görög *Mirdita*, az abruzzói Szénégető, a *Carbonaro* és az Üstfoltozó: a *Calderajo* mind Hegyiemberek és Szabadságjelképek.

ránicsnál is a montenegrói Hegylakó a horvát Szabadságromanticizmus Figurine-je. A montenegrói ma már Kávéivó, az 1840-es években még nem volt az: a török Kávéját lenézte. *Mazsuránics* összeesküvő horvát Szabadsághőse, a török Zsarnok gyilkosa is ezért hegylakó, Feketehegyi, azaz *Czrnogoracz*. A Románban a Feketekávét ivó feketelelkű zsarnok Törököt a Fekete Hegyek fehérlelkű lakója öli meg. Csakúgy, mint a rác *Králjévicz Márko*, a Balladák hőse a máig élő rác Guzlárdalokban az ellenséget. Mint a hegyvidéki szabadsvájci Wilhelm Teli a zsarnok császári Helytartót, *Gessler-t*, az ősi svájci TaVaszmithoszban és a Helvét Kártya figuráin. A *Makk Felső*: Teli Vilmos számszeríjjá nyilával a *Veres Hetesen* mellbe lövi a *Veres Felsőt*, Gessler Henriket. Így lesz a Falusi Ember, a *Hegylakó* a síkon lakó *Városbeli Ember* büntetője. Ez is a Falusi Ember ösisége: a Falusi Hegyember havasaiból lejön a bűnös Völgybe és ott megöli a Kávé mellett dözsölő Zsarnokot.

Ami a Zsarnokot illeti, *Csengics Izmail Aga* mozlemhitű renegát boszna volt, durva, kegyetlen alakja történelmi személy, 1840-ben, a török ellen lázadó hegylakó Crnagorcok és Hercegócok koncolták fel a kegyetlenkedő, harácsoló Agát, aki adóban szedte el az éhező nép utolsó berbécseit. A horvát Költő nemzete Romanticizmusa népi hőseit a hegylakó Crnagorcokban és Hercegócokban látja és írja meg.

A Román elmondja, hogy a kegyetlen Aga halálra korbácsoltatja az adót megfizetni nem tudó öreg hercegócot, *Durák Apót*, vele együtt több crnagorcot karóba vonat, mert ezek a szívtelen adószedés miatt lázadást szítottak. Saját emberei is meggyűlölik a zsarnokot, így a gyermekkorában elrabolt, mozlemmé tett fiatal *Novicza* is, akiben felébred a fajtája iránt érzett szeretet. *Novicza* megszökik Stólvárából és Cetinjéből összeesküvő csapattal tör rá a bőséges vacsora után Kávé, Csibuk és Guzlaszó mellett mulató Agára.

Az Aga csapatával éppen a *Gackovo Polje* éhségverte síkja népét sarcolja. Este van, a síkra leszáll a hegyi köd. Az Aga kövér berbécset vágat és azt sütteti a sátor előtt. A fiatal legények, a Bekjárok sütik a berbécset:

*Lobog a tűz, kígyózik a füstje,
Rőzsetüznél sűrög a hadas nép.*

Egyik Bekjár gallyai vett a lángra,
 Másik Bekjár lihegve fújtatja,
 Fújtatja, de szemét a füst csípi,
 A harmadik tüsköt tesz a gallyra,
 Lángot vet a bikkfa: sikong, pattog
 Ellobog a láng, csak parázs rőtlik.
 Egy Bekjár a bárányt nyársba vonja,
 Más a nyársat, mogyorófanyársat,
 Értő gonddal figyelőn forgatja.
 Berbécs konca pirul a parázon
 Sustorogva sül sűrűn sercegve.
 Parázs szélén futos a piros láng,
 — Piros mint fez a fehér turbánban —
 Martoloszok arcát pirosítja.
 Pirosra sült a berbécs a nyárson
 Nagy fatálra teszik pecsenyéül,
 Görbe szablya kövér koncba szabja,
 Bőrabroszhoz, kövér estebédhez
 Körben guggol I s zm a j l Aga népe.
 Legelső konc Iszmail Agáé,
 A második B ahuk Csauszagáé,
 Majd sorjában, rangjuk rendje sorján
 Többiek is nyernek berbécskoncot,
 Farkaséhvel nagyokat harapnak
 Friss, ropogós hófehér cipóból.
 Tökkobakból nagyot húznak rája
 Szederjből főtt Rakija levéből.

Vihar készül, fekete felhők feketéiknek, szél zúg, az össze-
 esküvők gyors és halk lábbal ereszkednek le a fekete éjszaká-
 ban a Fekete Sziklákön a *Gaczkovo Polje* síkjára. A Sátor előtt
 a tűz mellett mulatnak a Bekjárok, a sátorban, csibukja és
 Feketekávés fincsája mellett fekete gondolatokba merülve ül
 a feketelelkű Aga.

*Iszmail Aga ott ül sátorában,
 Csibukfüstjét fújja karikára,
 Ibrikjében fekete a Kávé,
 Ibrikjéből fincsájára önti.
 Iszmail Aga! Fekete a lelked!*

Nagyvonalúságát egyszerűsége adja meg. Erre nézve jellemző, hogy a Kávé kérdésével milyen gazdaságosan, mértékel bánik. Nem használja ki csillogó, keletieskedő korfestő kellékül, ezért nem esik bele kortévesztő színezésbe, ami nem lett volna baj, ha meg is esett volna, hiszen ezt csak a kutató tudáskereső vette volna észre. A Kávé szerepeltetése, mint olcsó, históriásan színező kellék adódott számára, de azt komoly kortörténeti beállítással 1552-ben csak mint ismeretlen újmódit említi meg a Vár szómondó magyar Kémjével, a derék Varsányi Istvánnal.¹⁰ 1541-ben, a Regény kezdetén a falusi magyar Urak sakkoznak, aminthogy az arabs Sakk a Középkor óta itt volt már Magyarországon. Az isztamboli törökről *Gárdonyi* tudja, hogy borivó, tehát a *Jedi Kule* alján levő zugutcákban ciprusi görög bort itat velük a görög csapszékben. *Szülejmán* Padisah 1541-ben Budára vonul, sátrába csalja Enyingi *Török Bálint* Urat, de *Gárdonyi* nem él a „*Hátra van a fekete Leves!*“ anekdotonos kellékével: egy szót sem ír Kávéről. A Padisah udvari étékfogó emberei között ott van az Abroszterítő, a *Szofrádsi Bási*, a *Csohodár Bási*, a Főszolga, az *Ibrikdár Bási*, a Mosdótálas és a *Serbedsi Bási* a Sörbetadó, de nincs ott a *Káhvédési Bási* és a *Dsibukdsi Bási*. *Török Bálint* Uramat ezüst tálcán, ezüst poharakban Serbettel kínálja meg a Padisah: narancsléből és rózsavízből készült jeges és illatos holmival. *Gárdonyi* nem ismétli meg *Arany János* budai „Fekete-Leves“-ét.

1552-ben *Varsányi* István, a Várkém, elmondja, hogy a hatvani *Manda Bég* sátrában tett szolgálatot, hol nagy kegyben állott, mert „*tudott léniát főzni!*“. *Dobó* István Kapitány Uram elcsudálkozik e fura beszéden, mire *Varsányi* elmagyarázza, hogy a Bég reggel, délben, este úgy issza a téntát, mint a magyar a bort. „*Valami babból főződik, olyan keserű, hogy még másnap is pökik attól, aki megkóstolja. Kávénak hívják ezt törökül!*“. Az egri Hadnagyok még sose hallották a fura téntaital híret. A Kávé, mint Tinta, ott van *Rauwolff-nédés* az 1683-ban megjelent magyartárgyú *Török Kalandos* című Csavargó-Regényben is. *Gárdonyinál* ott szerepel a „*Ha megéltétek a koncát, igyátok meg a levét is!*“ szólás, mint a „*Hátra van még a Fekete Leves!*“ rokona.

*

¹⁰ I. 16., 86., 131.: Sakk, Serbet, a borivó isztamboli török; II. 67: a kávéivó török.

Laczkó Géza 1918-ban megjelent Regénye, a „*Német maszlag, török áfium*” a Világháború irtózatos magyar tragédiája hátsó terével mutat rá a Hódoltság ideje magyar Tragédiájára, időköntüli azonosságára a történelmi történéseknek. A Magyar elpusztúl, mert deli verekedő kedvvel védi meg a hálátlan, hűtelen Európát, elpusztul abba, hogy a Német ellen a Törökbe vetett bizalom Afiumától bódultán a Törökkel fog kezét Bécs ellen, elpusztul: mert ugyanakkor Hübele Balázs módjára a Német Maszlagtól kótyagosan a sanda Némettel együtt megy neki a Töröknek. Ugyanakkor a nemes Horvát és a deli Rác tragédiáját is megírja a horvát-magyar Zerinvári gróf *Zerini* Miklós Bán Úr egyéni tragikumában. A Regényt újkori történelmi regényírásunk egyik legjobb legértékesebb alkotásának kívánjuk tekinteni. Problémája látószöge ott van minden sorában. *Zrínyi* Miklóst, a nagy magyar ar hadi Főembert és Litteratust, mint a 17. századi magyar élet kétsarkúságában felmorzsolódó, hatalmas stratégiai elgondolásaiban a kalandos fránccúz, panyor, tálján, flándor és tájcs zsoldos Capitano-seperedék gúnyja által megcsúfolt és megzavart egyéniségnek mutatja, aki hatalmas, törött szellemét borban, asszonyban, irodalomban és deli-hetyke kis csetepátékban vesztegeti el.

A gy önyörű 17. századi magyar nyelven megszólaló Regény a környezetrajznak és a festői színeknek ragyogó tudással, költői látással és semmi tudóskodást nem mutató gazdaságossággal való alkalmazását mutatja. A Kávé semmivel sem több szerepet nem mutat benne, mint amennyi szerepe tényleg volt az 1660-as évek idején. A Kanizsavára vízvárának cölöpöspaliszadás *Bőjük 7/on*[^]-jában, alsó Külvárosán a vízre ugró, cölöpökre épített Kávéház képe kitűnően érzékelteti a víz hűvössége kedvéért a víz közelébe keleti módon elhelyezett Kávéházat. A Várkapú előtti *Hüselő Kjöszk* az isztamboli Hüselők ismeretét mutatja. Mesteri látás, hogy e *Lonsa Kjöszk* a kanizsai török Irodalmiságot gyűjti össze kávéházi irodalmi vitára. A Főemberek a Várfalakra néző kis kertjeikben szívják Dsibukjaikat és ugyanoda várják a Kávéra esti vendégeiket.

A nyárvégi kanizsai este leírása kitűnő kép. „*A török kezén levő Kanizsa fölé tikkasztó augusztusi este borult, a veres posztóval letakart ágyúk lebámultak a tikkadt mocsár szélén elnyúló külvárosra és a víz fölött cölöpökön meghúzódó Kávéházra. A Kapu előtt a Lonsa Kjöszk deszkapadlóján, a szellős oszlopok között*

törvénytudók, orvosok, költők üldögéltek, hallgatták az esti janicsárzenét és Nizámi verseinek szépségein vitatkoztak művelt emberhez illő perzsa nyelven. Az utcákat utcaseprők tömlői locsolták, a kertekben magános sétálók ödöngtek, a konyhákból a süstörgő vaj finom illata szállongott, a Kávéházban nagy csend volt és kis find-sák mellett merengett a vendég. A falakra kis kertek néztek, melyekben a török urak csendesen dohányoztak“.

A kanizsai Pasa és a bihácsi Bég esti kávézós idilliumát Laczkó Géza láthatóan a „Szigeti Veszedelem“-be a Költő Zrínyi által 1566-ra helyezett Képből veszi és visszahelyezi azt magára a Költő Zrínyi korára és Kanizsára.

Ali, a kanizsai Pasa vendéget lát, az elfinomodott lelkű perzsa származású bihácsi Béget, a Költők és a Muzsika barátját. A Bég a Szigeti Veszedelem *Iszkender Alboda* Bégjének átalakítása. *Ali* Pasa kivezette vendégét a falakra néző kertjébe. A mocsár már éjszakába merült. Egy legény aranyos bőrabroszt terített le és dohányzószeret és kávésfindsákat tett arra. A Bég elmerengve nézi az Éjszaka bakacsinvásznába burkolódzó tájat. *Laczkó Géza* regényszerűen cselekményé eleveníti a *Szigeti Veszedelem* hírmondó parasztjának megjelenését. A muzsikás fiúk, a Bülbül-ök megjelennek és húros Tasán-jukon felcseng a *Szigeti Veszedelem-ben* megírt Virágének vagyis *Ghazel*, a Szerencse Forgandóságáról. A Szigeti Veszedelem hajnali csetepátéja megismétlődik, a kávéívó, finom, költőilelkű perzsa Bég véérébe fül a torkába verődő kopjavégtől.

A Maszlag egyszer fordul elő a Regényben. A Bán Ür kertjében kapáló török foglyok közül az egyik Maszlagtól részegen beszél maga elé zavart, álomszerű, látnokos megsejtésű dolgokat Allahról, aki azzal veri a törököt és magyart, hogy a két népet egymással gyötörteti és gyilkoltatja tönkre. A Kávé, mint egy haddal megvett török Végházban ragadományképpen hadi kótyavetyére került prédálmány mégegyszer előfordul: a keserű kedvében csetepátézó Zrínyi megcsapja Babocsavárát és felpredálja azt, árpa, kétszersült, perzsaésörmény bor, Kávéés dohány kerül a morcképű magyar és horvát hajdúnép körmére.

A Regény végén megjelenik a hódoltságkori Buda és Pest képe is, amilyenek azt *Evlija Cselebi*, a 17. századi török világutazó írja le.

Marsigli Gróf és a győri török Tábor 1683-i Kávéháza.

A magyarföldi Kávéház első leírása. Sopron, 1685.

17. századvégi bécsi és magyar Mendemondák a Kávéről. —
— Luigi Ferdinando Marsigli da Bologna gróf. — A győri tábori Káhvédsei Basi. — A gróf mint tábori Kávéfőző Legény. — Magyarországra vonatkozó tudományos munkássága. — A „Bevanda Asia-tica“. — *Hüsszeih Effendi el Hesar Fen* a Kávéről. — *Daud el Miserli*, a kairói arabs Orvos Céh Sejkje a Kávéről. — A „Prattica Veneta“. — A „Szellem Itala“. — A pápai Nuntius kávéfőző Pohárnokának adott oktatás. — A győri tábori Kávéház mint életmentő.

A Török által ostrom alá fogott Becs felszabadítása, vagyis 1683 után, Késmárki gróf *Thököly* Imre Fejedelem keserves bukása, vagyis 1685 előtt, illetőleg Budavár visszafoglalása, azaz 1686 előtt három históriás-adomás Mendemonda alakult ki, helyesebben a később kifejlődött három Mendemonda *Becs* ostromát és *Thököly* bukását választotta históriás magvául. A három Mendemonda közül kettő Bécsre vonatkozik, illetőleg bécsi német tárgyú, a harmadik magyar tárgyú, de a kuruc Bibillióra, *Thököly* Imre Fejedelem „Pünkösdi Királyság“-ára mond erősen labancos, illetőleg bécsies szellemű Csúfost. Az egyik Mendemonda az *Állengyeh* ől, az „*első Bécsi Kávés*“ -ról, a második a „*bécsi Kifli és a Császárszemlye eredetéről*“, a harmadik a váradi Pasa keserves „*Fekete Leves*“-éről mond Adomát.

A három históriás Adoma tehát csak a Valóság köntösébe burkolt háborús Mendemonda. Mind a három a Kávé általános ismertségüvé válását adja elő városi „félnépies“ — mondjuk „*demi-populaire*“ — népi magyarázattal, a „Blason populaire“ ősi szabványa módjára. Ami azonban a Kávével kapcsolatosan időbélileg valóban 1683-ra: Bécs ostromára, valóban Buda visszafoglalására: 1686-ra és naptári kelet szerint

1685-re vonatkozik, ami helybélileg valóban Béccsel és Budával, a hódoltsági Török Kávéjával kapcsolatos, ami nem „Blason populaire“, nem politikai Szatíra, hanem valóság > az egy rendkívül érdekes, Magyarországon, 1685-ben a Kávéről írt, ugyanekkor Bécsben megjelent Könyvecske. Szerzője Buda 1686-i visszafoglalása történetének legragyogóbb történelmi nevét viseli. Ez a név Luigi Ferdinando *Marsigli* da Bologna gróf neve. Jelen fejezetünk a Grófnak *Bevanda Asiatica* című, 1685-ben Bécsben megjelent, az európai és a magyar Marsigli-irodalomban is, de a Kávé európai tudományos irodalmában is, magyar Krónikairódmában is teljesen ismertetlenül maradt, legfeljebb csak címeről ismert művéről fog szólni. Alábbiak naptári bélyegzős érdekességét az adja meg, hogy a Kávé eme első, magyarföldi leírása Buda 1686-i Visszafoglalása 1936-i harmadfélszázados Centennáriumával kapcsolatos.

*

A „*Hátra van még a Fekete Leves!*“ című históriás Anekdotonra vonatkozó magyar Mende-monda keletkezéséről szerepeltetett évben, 1685-ben, Késmárki gróf Thököly Imre, Magyarország Fejedelme keserves bukása után néhány hónappal jelent meg ugyanis *Bevanda Asiatica* címmel Bécsben egy ódonos olasz nyelvű könyvecske, mely a Kávéről, annak jeles és hasznos voltáról, természeti Históriajáról és főzése módjáról szól. A könyvecske szerzője egy fiatal olasz Gentiluomo, Luigi Fernando *Marsigli* da Bologna gróf volt, aki mint egy savoyai Dragonyosezred Kapitánya 1683 nyarán a Bécs ellen felvonuló *Kara Musztaja* Nagyvezír Győr alatti serege fogságába esett, onnan kétesztendei bosznaföldi sanyarú szolgababoskodása után megszabadulva Velencén át Bécsbe sietett, ott *Leopold* Császár Királynak újból felajánlotta szolgálatait. A Császár a fiatal, alig harmincesztendő Kaptányt Ezredessé nevezte ki és pihenőre Sopronba küldötte. Itt írta meg a Gróf a *Bevanda Asiatica-t*, azt *Buonvisi* Bíborosnak, a bécsi pápai Nuntiusnak ajánlotta. Ezután 1686 nyarán Budára vonult be, itt lett a tábori Hadiinzsinérek Tábornok Főstrázsamestere. ő volt a Buda elleni császári ostromműveletek és az 1686-tól 1699-ig tartó úgynevezett *Felszabadító Hadjárat* vezérkari tüzérségi és mérnöki Lángesze. Ezalatt a tizenhárom

év alatt gyűjtötte össze 1723-ban a Németalföldeken megjelent, Magyarországról szóló hatkötetes, ragyogó, világhírű, rajongó magyarbarát művéhez, a *Danubius Pannonico-Mysicus-hoz* szolgáló magyar történelmi, jogtörténelmi, alkotmány történelmi, politikai történelmi, római régészeti, geológiai, vízrajzi, csillagászati, állattudományi és növénytudományi anyagot. Ebben a művében veti fel a „*Hungária Integra*“ gondolatát, kimutatja Magyarország középeurópai vezetőszeropének történelmi, művelődésbéli, politikai, katonai, gazdasági jelentőségét. Nyíltan ellene fordul *Leopold* Császár korlátolt és gonosz magyarellenes politikájának, Magyarország függetlenségének visszaállítása érdekében angol, velencei olasz, pápai olasz és francia Entente-t tervez. *Bethlen* Miklós gróf szolgáltatója hatalmas elképzelése számára a magyar alkotmánytörténelmi anyagot. Nyíltan II. *Rákóczi* Ferenc Fejedelem mellé áll, *Vendôme* és *Vaudemont* Hercegek közbenjárására XIV. *Lajos* francia Királynál kieszközli, hogy a francia Királyi Hajóhad a dalmata partokon tüntető flotta-felvonulást rendez a magyarság, illetőleg a Szabadságharc érdekében: ő a francia Flotta Vicecommodore-ja. *József* császár hűtlenség vádjával elfogatja, halálra ítélteti, XIV. *Lajos*, illetőleg a nagy várépítő, Sébastien le Prêtre de *Vauban* Herceg, Franciaország Maréchal-ja menti meg a haláltól: a Magyarországért számtalan sebet szerző Nemesember becsületes kardját a breisachi ausztriai Bakó törö el a Vérpádon. A *Cannes* melletti francia tengerparton, Cassis-ban telepszik le. Mint az európai tudományosság büszkesége hal meg 1730 november 1-én családja bolognai Palotájában.

Ő a 18. század barokkon *Lionardo da Vinci*-je és *Goethe* természettudományi Geniusának előfutója, az európai Baroc tudományosságának kivételes egyetemességű alkotó szelleme: a Baroc szellemi törései nélkül. Huszonnégy, mintegy negyven kötetnyi ízig önálló tudományos munkájáért a *drezdai* Királyi Tudós Társaság, a *montpéliér-i* Akadémia, a párisi „*L’Institut*“: a Királyi Akadémia és az angol Királyi Tudós Társaság, a *Royal Society of the Sciences* választja tagjául. Utóbbiba Sir Edmund *Halley*, a világhírű csillagász vezeti be Magyarországról szóló művéért és ugyanezért Sir Isaac *Newton* mondja az üdvözlőbeszédet a Gróf bevezettetésekor. *Marsigli* alapítja meg a bolognai Accademia-t. Mint fiatalember veti fel a

Török elleni Hadjárat politikai és stratégiai alapelveit és terveit, ezeket még 1682-ben XI. *Ince* Pápanak és *Leopold* Császárnak bemutatja, ő oszlatja el a Török legyőzhetetlenségébe vetett hitet és sürgeti a Rajna vonala megerősítését egy francia betörés lehetőségére való hivatkozással egy magyarföldi hadjárat esetén.

Európai viszonylatú tudományos úttörései: a tengeráramlások első leírása, a tudományos Oceanografia: a tengeri élettani kutatás és a geológiai rétegek kutatása első kezdeményezője. ő írja le először a Korallállatkát és a Fo' zfort. Elsőnek veti fel az európai tudományos Együtműködés eszméjét, a Duna forrásvidékének első kutatója, a 17—18. századi török kérdés legalaposabb ismerője. Ügyszólván elsőnek foglalkozik a gyöngy termő kagylókkal, ő az édesvízi kutatás, a Limnologia elismert magyarországi megteremtője.

A „Latin Genius“ barokkori kiteljesülése volt: megfigyelő, kutató, minden iránt érdeklődő, renaissance-szellemű Polyhistor. Nyeregben töltött kemény katonaéletét és minden lerajzoló, leíró tollát Magyarországért foglalkoztatta. Gazdag nagybirtokos volt, amit tett, önzetlenül tette. Nevéhez nem fűződnek elkobzott birtokú kuruckori magyar családok könnyei és átkai. Európai vonatkozású tudományos működésébe kereteződik bele magyar vonatkozású tudományos működése, ebbe pedig a *Kávéről* szóló magyar vonatkozású írása.

Ami magyar vonatkozású működését illeti: ő volt az egyetlen nagyelgondo ású Diplomataja ^{FZ} 1699-i karlócai Békékötésnek, ő a Határmegállapító Bizottság mérnökkarának feje is. Nagyszerű élete Magyarországon ível fel, rendkívül sokoldalú tudományos működésének legnagyobb része Magyarországra vonatkozik. Első munkáját, a *Kávéről* szóló *Bevanda-t* is Magyarországon, Sopronban írja. Az égő Budát 1686 szeptember 2 án éjjel bejárja és *Mátyás Király Könyvtára* roncsait megmenti, ő találja meg a magyar *Rovásírás* legrégebbi emléket és megmenti *Rozsnyói* Dávid isztamboli erdélyi követség! Titkos iratait. Elsőnek művel magyar földön tudományos *római régésze et*, leírja a dunamenti és erdélyi római Hadiutat, felmér és lei ajzol száznyi római erődöt. Lerajzolja a Hadjárat alatt felrobbantott, 1541 előtt éoult magyar *várakat*, a 17. századvégi *magyar viseletét*, megállapítja Magyarország Csillagászati Délkörét, elsőnek végez a Hódoltság utáni Magyarországon *csilla-*

*gászati méréseket és megfigyeléseket. Feltérképezi az egész Duna-völgyet. Elsőnek állítja össze a Duna és Tisza halvilágát és állatvilágát, tudományos mederkutató munkát végez a Dunán, a Tiszán és a Maroson, elsőnek látja meg a Duna hydrogeológiai mederalkotó munkáját, leírja a Bányavidékeket, a magyar kénesbarlangokat, leírja és lerajzolja Buda török fürdőinek még a vízcsapjait is: a buda Hévizek első balneológiai értékes leírását tehát ő adja, ő hozza Magyarországra — Velence és a Pápa magyarbarát politikája támogatására és a dalmát tengerparti „Corridore“ megteremtésére — az *Odescalchi* hercegeket. Rokona, Conte Giampietro di *Bevilacqua* Abbé általa lesz II. Rákóczi Ferenc fiának nevelője és a Fejedelem gyóntatója, hűséges udvari Papja, börtönből való szöktetője. *Marsigli* számtalan magyarországi Várostromban vett részt, — ott volt *Visegrád, Esztergom, Érsekújvár, Székesfehérvár* alatt — többször súlyosan megsebesült, súlyos Maláriát szerzett Magyarországon. Több, általa leírt magyarországi mocsári növény az ő nevét (*Marsiliacae*) viseli. Elsőnek írja le a „Tiszavirág“, az egynapos Kérész rajzását.*

Ez a szellemi környezetrajza a Kávéről elsősorban Magyarországon szerzett tapasztalatainak, melyeket — mint mondtuk — Sopronban írt meg. Hogy ezeket megérthessük, ismernünk kell török fogságba jutásának körülményeit: hogyan került a Bécs ellen vonuló török Hadsereg tábori Kávévédési Basija kávéfőző Sátrába, illetőleg török tábori Kávéházába Kávéfőzőlegénynek, hogyan főzte a Kávét Győr alatt, hogyan menekült meg a fogságból?¹ A *Bevanda Asiatica* ismeretlen

¹ Életrajzai: Giovanni *Fantuzzi*: Memorie della vita del Generale Conte L. F. M. Bologna. 1770. (Magy. Nemz. Múz. Könyvtára.) — Louis Dominique *Quincy*: Mémoires sur la vie du Comte de M. Zürich. 1741. — *Fontenelle*: Oeuvres. Amsterdam. 1764. — Giampietro *Zanotti*: Storia dell'Accademia di Bologna. Bologna. 1739. — *Beliczay* Jónás: M. élete és munkái. Ért. a Tört. Tud. Köréből. Kiadja a Magy. Tud. Akad. IX. IX. 1881. Bpest. 1881. (U. o. Bibliográfia.) — *Veress* Endre: Gr. M. L. F. jelentései Budavár ostromáról. Bpest 1903. — *U. a.* A bolognai Marsili-iratok magyar vonatkozásai. Bpest. 1905. — *U. a.*: Il Conte L. F. M. e gli Ungheresi. Imola. 1929. — *Bevilaqua-Borsody* Béla: Gr. M. L. F. magyarországi csillagászati megfigyelései. Bpest. 1929. (A Magy. Kir. Hadtört. Múz. Kiadványai: IX.) — *U. a.*: Az egri csillagvizsgáló története. Bpest. 1929. — *U. a.*: Die Süßwasserforschungen des Gr. L. F. M. da Bologna in Ungarn. (Verhandlungen der Internatio-

a Kávé európai története irodalmában, a Kávé magyar Krónika-irodalma sem tud arról.² Jelentősége a Kávéval és Magyarország művelődéstörténete és szokástörténete szempontjából nagy, mert adatai magyarországiak, a munka Magyarországon íródott, a magyarországi Kávéval és tudományos leírásának első korai, 17. századvégi jelensége, a hódoltságkori tábori török Kávéház első emléke, megcáfolója a „Kolcsiczky“-ról szóló bécsi Mendemondának: írója személye révén veretes Magyar Ritkaság, a világhírű magyarbarát Tudós első irodalmi alkotása. Ezért illendő, hogy a *Bevanda* keletkezésének körülményeit részletesen ismertessük.

*

A fiatal *Marsigli* rendkívül erősen foglalkoztatta a 17. század Európájának legsúlyosabb kérdése, egyben a Nyugat képzeletének legizgatóbb regényes témája: a Kelet illetőleg a Török. *Velençe* és *Genova* számára a Levante kereskedelme révén a Török volt a legsúlyosabb gazdasági és politikai Probléma. Ez az oka, hogy a fiatal Gróf *Bologna*, *Padova* és *Róma* Egyetemlein folytatott természettudományos-polihisztóriai tanulmányait félbeszakítva a Pápa, a XI. *Ince* nevet viselő nalen Vereinigung für theoretische und angewandte Limnologie. V. 435. Berlin. 1932.) — *U. o.* természettudományi Bibliográfia. (Előadás a Nemzetközi Limnológiai Kongresszuson. Bpest. 1930 június 7.) — Lodovico *Fрати*: Catalogo dei Manoscritti di L. F. M. conservati nella Bibi. Universitaria di Bologna. Firenze. 1928. (Több száznyi kiadatlan kézirat. — A Don Lamberto *Bevilacqua-Ariosti* herceg családi levéltárában levő Kéziratok feldolgozatlanok.) — *Marsigli* magyar és török vonatkozású művei: *Danubialis Operis Prodromus*. Nürnberg. 1700. (Magy. Nemz. Múz.) — *Danubius Pannonico-Mysicus*. I—VI. Haye, Amsterdam, Uytwerf. 1723. (U. o.) — *L'État Militaire de l'Empire Ottoman, ses progrès et sa décadence*. Haye et Amsterdam. 1732. — (U. a. u. o. olaszul: *Stato Militare deli'Imperio Ottomano*.) — La Hongrie et le Danube. (A Danubiusban közölt magyar térképek. Haye. 1741.)— Rákóczihoz való kapcsolatai: *Thaly* Kálmán II. R. F. gyermekkora és ifjúsága. Századok. XIV. 885. — *Márki* Sándor: Rákóczi. Bpest. 1898. — *Harrach gr. naplói*: Tört. Tár. 1897. — *Bevilaqua-Borsody* Béla: Libro d'oro della Nobiltà Italiana. Turul. 1909. — A *Marsigli* nevet újabban *Marsili* módon írják. Marsigh-nak a Kávéra vonatkozó, eddig fel nem dolgozott kéziratái: *Fрати* i. Catalogo: No. 87. p. 7—28., 29—30. és D. jelzésű Kéziratok. (Kávé, Sörbet, Salep. Több rajz.)

² *Beliczay* i. m. csak címét említi.

Benedetto dei *Odescalchi* Herceg, Bologna Ura engedelmével huszonegyéves korában a Velencei Köztársaság szolgálatába lépett és *Pierro Civrani* gróf isztamboli *Bailo* vagyis Követ íródeákjaként Isztambulba hajózott. A fiatal Gróf ekkor már szellemi összeköttetésben volt a 17. századvég legkiválóbb olasz természettudósaival. Professzora volt a világhírű *Marcello Malpighi*, a sejtek szövettanának kutatója, *Lelio Trionfetti*, a botanikus, *Geminiano Montanari*, a mineralógus, *Gianalonso Borelli*, a csillagász és orvos, az Üstökösök pályájának leírója, az Élettan egyik úttörője, a híres *Abbate d'Oliva*, aki *Abbé Massieu-nak* a Kávéről szóló Költeményét adta ki, mint erről már szóltunk. Professzora volt a nagynevű *Pighi*, akitől anatómiát tanult. Mindezekkel korszerű tudós levelezést folytatott. Isztambulban folytatta természettudományos kutatásait, rendkívül érdekelte a Kávét, melyet itt ismert meg közelebbről. összebarátkozott két török tudóssal, *Abu Bekr* és *Husszein* Effendikkel. Utóbbi ismertette meg a Kávét arabs tudományos irodalmával, mint ezt a Gróf a *Bevanda-ban* részletesen leírja. Itt tanult meg *Marsigli* törökül, itt tanulmányozta a török viszonyokat, melyeket későbbi kiváló műveiben fektetett le, illetőleg itt alakult ki benne a Török helyzetének ama ismerete, melynek alapján a *Pápának*, a velencei *Doge-nak* és *Leopold* Császárnak előterjesztéseket tehetett a Török ellen indítandó magyarországi Hadjárat diplomáciai és stratégiai lehetőségeire nézve.

*

Isztambul 1683 január 3-án ülte meg a Bécs ellen induló Hadsereg táborba szállásának hagyományos ünnepét. *Marsigli* gróf ekkor már *Enea Caprara* gróf Lovasgenerális alatt szolgált, mint „ex propriis“ hadiönkéntes őrmester Cadet. Bemutatták *Esterházy* Ferenc grófnak, az összes magyarországi Hadak Vicegeneralissimusának, mire a Rábaköz feltérképezéséhez vezényelték ki.³ Ekkor már részt vett a táborkari mérnöki megbeszéléseken. A Vezír Ázem, *Kara Musztafa* március 31-én indult el Edirnéből. A régi eszéki Hídon átkelve érkezett Győr alá. A Duna vonalát *Batthyány* Kristóf gróf hajdúi és *Draskovics* János horvát pandúrjai védték. *Marsigli*

³ *Fantuzzi* i. m. életrajzi adatai.

hidakat veretett a Rábán, karós sáncokat rakatott és ágyúállásokat építtetett. Ekkor nevezték ki a Savoyai Dragonyosok Kapitányává. A Nagyvezír erre *Marad Giraj* krimi Khán tatárjait küldte ki Győrsziget ellen. A tatárok szétverték a hajdúkat és a pandúrokat, *Marsigit* az Ásványfalu melletti mocsárba hajtották bele, július 2-án két csellengő tatár elfogta és a nagy franciabarát *Ahmed* tömösvári Pasának adta el a rabszíjra vett grófit hat aranyon. A Pasa az előkelő foglyot — jó váltságdíj reményében — a tábori *Káhvédsi Basi* — a *Kávéfőzők Bátyója* vagyis Feje — őrizetére bízta. Itt törte a Kávét a famozsárban Európa egyik legkiválóbb szelleme. *Beliczay* Jónás megjegyzi Marsigliról 1881-ben írott tanulmányában, hogy a Gróf azzal is megmutatta akaraterejét, hogy e szolgálai munka közben tudományos megfigyeléseket tett a Kávéről. Ugyanitt⁴ elmondja a „Kolcsiczky“-ról szóló mendedmondát is. A Nagyvezír Bécs alá vonult, *Marsigli* hol mint Kávéfőző, hol mint sáncásó dolgozott. Közben *Lotharingiai* Károly Herceg szétverte *Husszein* Pasa és *Thököly* Imre száguldóit, a török Tábor lázongani kezdett, a Nagyvezír ijesztő például elrendelte a tizenhat évnél idősebb hadifoglyok lefejezését. *Marsigli* szökni próbált, de elfogták, gondatlan rabtartó gazdáját, a *Káhvédsi Basil* megbotozták. A Gróf már korábban összebarátkozott két emberséges boszna Szipahival, ezek a fejezés végrehajtásával megbízott Csahus Agánál kegyelmet jártak ki a Gróf számára. A Gróf a két bosznanak egy száz arany Zecchinóról szóló utalványt adott át egy Sarajevo! boszna Kereskedőhöz, régebbi isztamboli ismerőséhez intézve azt. Ezalatt Jan *Sóbjeszkij* lengyel Király felmentette az ostromlott Bécset. *Marsigit* a táborral együtt hanyatt-homlok Budára menekülő gazdája, a Kávéfőző, a lova kápájára kötött szíjra vette: a Gróf egy félnapig futott szíjra fűzve a Kávéfőző után. Győr alatt újra százával nyakasták le a fölösleges foglyokat: a Gróf újból megmenekült a boszna *Omer Szipahi* révén, aki a Grófit megszöktette a Káhvédsi Basitól és a bosznai Rámában levő házába vitte. Innen 1685 tavaszán sikerült levelet írnia velencei barátaihoz, akik elküldték a búsas váltságdíjat. A Gróf Hercegovinán át Spalato-ba és onnan Velencébe került. Innen Bécsbe ment, kihallgatáson

⁴ I. m. 21. o.

jelentkezett a Császárnál, aki a Grófot Ezredessé tette és Sopronba pihenőre küldte. Itt írta meg *Marsigli* a *Bevanda-t*, azt *Bonvisi* Bíborosnak, a Pápa apostoli Nunciusának ajánlotta.

A tanulmány címe ez: „*Az Ázsiai Ital, melyet Ő Eminentiájának, Bonvisi Úrnak, Ő Felsege, a Császár melletti Apostoli Nuntiusnak ajánl Luigi Ferdinando Marsigli Gróf, mely könyv elmondja a Cave, másként Caffè orvosi természetét*™ .^B A Könyvecske címlapját rézmetszetű képecske díszíti: barokos keretbe foglalt tájképen domb előterében Kávécserje letört leveles ágán száron lógó három gyümölcs, kettőből a szemek kiperegtek.

A Bíboroshoz intézett Előszó klasszikus idézettel kezdődik: Platon Lakomáin is öblös serlegből ivott *Agathon*, az ő jó barátjai, *Aristophanes* és *Socrates* jobb jövőjére. Mindnyájan az Utókor számára is tanulságos, bölcs és friss szellemű dolgokat mondtak a vidám Asztal mellett, ő Magassága, a Nuntius Úr az Egyház Bíborát viseli és mint ilyen az egész Kereszténység javára dolgozik itt Bécsben a Császár Úr Udvarában, kedvelője a terített Asztal melletti beszélgetésekben megnyilatkozó, a Lelket a jóllakott Test földisége fölé emelő, gondolatoknak és az ezeket felemelő, jóféle, nemes nedűknek. Ezzel a tisztességtudó Pohárköszöntővel és a szokásos mondással: „Váljék egészségére Eminentiádnak!“ köszönti az író a nemes Vendéglátót! Ezután elmondja hogy e Könyvecske valamely idegen Italt fog bevezetni a Nuntius Úr asztalára, ez az ital egészséget adó lesz és Gustus szerint való, mert a Kávé itala tele nagyon olyan tulajdonságokkal, melyek a Nuntius Úr vérmérsékletével nem ellenkeznek, sőt egészségi állapotát semmiképpen nem fogják megzavarni.® ő, az író, a Kávéről való tudnivalókat egy napkeleti Tudóstól tanulta. Amit el-

⁶ Bevanda Asiatica, brindata all'Eminentissimo Bonvisi, Nunzio Apostolico appresso la Maestá. dell'Imperatore etc. da Luigi Ferdinando Conte Marsigli, die narra l'Historia Medica del Cavé, o sia Caffè. Vienna d'Austria. Appresso Giovanni Van Ghelen. 1685. (47. o.) (Magy. Nemz. Múz.)

⁷„Io, che in ora hó una Bevanda straniera da introdurre nella Tavola di Vostra Eccellenza . . . che gl'habbi da essere salutifera, é ben giusto . . . essendo la Bevanda del Cavé piena di tali quality, che usandola non potrà il di lei temperamento che ricevere sollievo en quelle parti alle volte disturbano la di lei perfetta salute.“

mond, az új dolog, mert amit eddig mások írtak a Kávéről, az mind olyan, ami az igazsággal ellenkező dolog.

Marsigli ezután elmondja, hogy mivel ő nem Orvos, a Kávéről egy török írástudó, *Husszein Effendi* írott közlése nyomán ír. Az Effenditől akkor kapta a Kávé leírását, mikor ő a velencei Bailo-nak, a Követnek, *Civrani* Grófnak Titkos íródiákja volt Isztambulban. A derék török Effendi barátságos és jó volt hozzá, ezért szép szavakkal emlékezik meg róla. A Kávéről szóló török íráshoz íme megteszi megjegyzéseit, az Olvasóval közölve azokat a tapasztalásait, melyeket részben a törökök között Törökországban, részben ugyancsak törökök között Magyarországon szerzett a Kávéra vonatkozólag. Elmondja, hogyan került a tömösvári *Ahmed* Pasa foglyául a Győr alatti török Táborba, ahol sokáig dolgozott egy füstös Kávéfőző Sátorban, elsajátítva a Kávéfőzők művészetét. A Kávét itt nemcsak a hatalmas Pasa sátra számára főzték, hanem olyanféle Kávémérésben is mérték, „*mint amilyen egy itáliai Vendégfogadó*“. Itt tett ő sok megfigyelést a Kávé sokféle ható erejéről. Hálásan gondol arra, hogy megtanulta ezt a mesterséget, mert ez lett élete megmentője, e révén a tábori Kávéházban ismerkedett meg ugyanis az ott kávézó bosznákkal. Ezek mentették meg őt akkor, mikor már majdnem a feje fölött suhant meg a török Bakó pallosa és szökése balul ütött ki. Ez így van, de azért ne higgye a Nuntius Úr, hogy ő — *Marsigli* — elfogultan zengi a Kávé Virtusainak dicséretét.⁷

Ezután a Korszak klasszikuskodó modorában leírja a régi görögök, rómaiak és más régi nemzetek italaikat. Természetesen *Noé* Atyán kezdi, aki a Bor készítésének hasznos mesterségét adta a Világnak. *Boétiust* idézi, aki ama Boldog Aranykort írja le, mikor a Víz volt az ember itala. ír az ókori Zsidók gyümölcsborairól, *Herodotos* nyomán az egyiptomiak árpaseréről, a Rómaiak jéggel hűtött és forró, Tömjénnel, Mosusszal, Sáfránnyal, Balzsamokkal, Fahéjjal és más arómatikus füvekkel illatosított vizeiről. Ezek — mondja *Marsigli* — nem csak az ínyét gyönyörködtetők, hanem a Szellemet is fellángoltatok

⁷ „e l'esercitio, che hó dovato havere in tempo della turca Schiavitù appresso di Amet Bassa di Thimisuar . . . per molti giorni in una fumaticata tenda . . . l'arte di Cuoco del Cavé. . . bisognava tener fornita una Bottega, che si potrebbe equiparare á un'Hosteria déllé Nostre.“

voltak. Szól az egykorú olaszok borairól és borból párolt Rosolio-iról, illetőleg az Aquavitáról.⁸ Megemlíti a Franciák borait és Normandia almacsigerjeit, Anglia borban való szűkösségét és inyesen főzött sokféle Sereit. A németek sereit dicséri. Leírja a magyarok borait, elmondja, hogy a magyarok meg vannak győződve arról, hogy boraik minden más nemzet borait felülműlják, hogy mindenk fölött az ő Tokaji Borukat dicsérik, nem is akarnak ők mást inni, mint bort, melyet erősebbé és egészségesebbé Üröm belefőzésével tesznek.® Ezután rövidesen megemlíti a lengyelek méhserét,¹⁰ szól árpasereikről, megemlíti a spanyolok Csokoládéját.

A Török italairól szólva megemlékezik arról, hogy egyes török Tartományokban a nép bornemissza, másokban erősen borissza. Böven ír a törökség hideg és meleg italairól, így a jeges *Serbet-ró*, mely jól tisztított cukorból és Ámbrával vagy Mosusszal illatosított gyümölcslevekből készül. A meleg italok közül megemlíti a mazsolából vagy más aszalt gyümölcsből szétfőzött cukros holmikát, melyek főleg rác és boszna vidékeken divatosak. ír a Bosznák szilvából főtt Pálinkájáról, mely raboskodása nyomorúságai idején testét legeltette. ír a boszniai Törökök alvasztott tejéről, a *Jugurt-ró* és a köleskásából főtt Bozáról, mely „*amolyan serféle*”.¹¹ Leírja a *Dsulep-et*, másként *Salep-et* is, a forró vízből, mézből és a *Satirion* gyökere porából készült italt, melyet étvágyat gerjesztőnek mond. Megemlíti a török Főemberek teaivását. Ezt a törökök Csa/-nak nevezik.¹² A Kávéről elmondja, hogy az csak az újabb időkben lett ismeretes a Keresztény Fejedelmek ama országaiban, melyek az Ottománus Udvarral kereskednek. Sokszor megtörtént, — mondja — hogy a keresztények a tengeren, vagy a szárazon prédáltak el a törököktől egynémely Kávémennyisé-

⁸ „altre bevande, fuorché quelle sono originate dal medesimo vino, come l’acquevite.“

⁹ „L’Ungheria che si crede gloriosa di superare ogn’ altra Nazione nell’esquisitezza de’vini, celebrando piü d’ogn’altro, e senza torto il suo Tochai, non vuole ammettere nessun’ altra bevanda, che l vino, che per tenderlo piü forte e piü salubre usano l’infusione l’absinto.“

¹⁰ „il Miod.“

¹¹ „il nome d’Jugurt. . . Liquore compresso dal miglio, che equiparar si puole alia birra, e si chiama Bosa.“ V. ö. S. S.

¹² „e fra loro Ciay.“

get. „*A Császári Hadak is dicsőséges győzelmek során jutottak néha a Kávéital készítéséhez való Kávészemekhez*“. Ez a néhány sor esetleg már a „Bécsi Eset“-re is vonatkozhatik, azonban nem annak, hanem a Mendemonda elterjedésének korszerű bizonyítéka.

Marsigli ezután elmondja, hogy a fentemlített *Husszein Effendi* szóban levő írása a tudós írástudó *Boldog Arábiában* szerzett tapasztalatain nyugszik és megcáfolja mindazok írásait, akik csak szóbeszédéből tudálékoskodva írtak a Kávéről. Mert a Tudományos Effendi más tudós napkeleti Bölcs Férfiak vélekedéseit is kikérdezte, miért is az ő írása minden apró-cseprőségekre nézve olyan pontos, mint észbeli tálentoságának alapossága. Hogy pedig semmi kételkedés ne essék az ő — Marsigli — közléseiben, ezért *Husszein Effendi* török tanulmányát arabs folyóírási betűkkel fogja adni, mellette pedig annak a *Meninszky Lovag Úrnak*, a Császár Úr ö Fensége hites Fő Dragománjának napkeleti nyelvekbéli tudománya által hitelesített fordítását fogja adni, lévén az hiteles és igazság szerént való. A lengyel tolmács szerepel *Auer Ferdinánd Naplójában* is. Ezek után következik a rézmetszetű török szöveg, mellette az olasz fordítás.

„*Husszein Effendi el Hesar Fen, akinek a Hesar Fen név adatott, ami annyit teszen, hogy Az Ezer Tudományok Mestere, igyen szól a Kávéről: A Kávéről és annak benne rejtezkedő mivoltáról az elmúlt idők régi Orvos Mestereinek a Simpliciacik-ról*¹³ *írott Könyveiben egyetlen szó sem esik, vagy pedig csak csupa merő hibás dolog íratott. Ellenben annál több ma élő Orvos írt arról fecsegéseket és szóbeszédet a Kávé minémiségéről, hasznosságáról, károságáról és természetjéről.*“

Husszein Effendi, az Ezer Tudományok Mestere ezután *Daud el Miserli Sejknek*, vagyis a *Kairói Dávid Mesternek*, a *Kairói Orvos Mesterek Céhe Vénjének* a Kávéről írott dolgaival foglalkozik, majd így folytatja: „*Én pedig, Husszein el Hesar Fen Mester, ki az Ezer Tudományok Mesterének mondatok: bizony mondom, hogy én több mint két esztendőig és egy félig élttem Jemen Földjén, mely Boldog Arábiának neveztetik és járva-elve annak minden határain, mezőin, halmain és Város*

¹³ Simplicia: az „Egyszerű Orvosságok“, vagyis a mindennemű hozzátétel nélküli Orvosságok. Mái élő farmakológiai Mesterszó.

Helyein, úgy találtam, hogy egyedül csak két vidéken nő az a cserje, mely a Kávét termi. És pedig Uszáb az egyiknek neve, mely alatt értsed ama dombokat, melyek Zubejd határán vágnak és Bejt-ul-Fahje vidékéig húzódnak. És a második vidéknek neve Na-ha-Rijé, mely ott vagyon Gézán Bender-rel szemben“. A Mester ezek után leírja e vidékek levegőjét, szőlőskertjeit, a föld kövérségét és az egyenes sorokban ültetett Kávécserjéket. Leírja a Cserjék minéműségét, életkorukat, virágjukat, az érett Kávégümölcsöt, annak savanykás, a Törökök által *gyegremszi-nek* nevezett ízét, színét, annak magvát: a Kávészemet. Elmondja, hogyan s miképpen szárítják az arabsok az érett gyümölcsöt a napon, hogyan őrlik meg kézimalmokban, hogy a megaszalódott gyümölcsből kipörgessék a Kávészemeket. Leírja, hogy ezeken a vidékeken az aszalt Kávégümölcsöt, mely olyan, mint az aszalt szőlő, hogyan főzik meg és hogyan isszák meg a levét nyáridőn, hogy attól felfrissüljenek. Olyan ennek édessége, hogy aki issza, bizony Cukornak véli azt.

Ez a Kávé ivásának ama legősibb módja, melyről szólótunk: a „Szultánok Kávéja“, a franciák „*Café á la Sultan*“-ja. A Mester meg is jegyzi, hogy a Tudósok szerint ez a legnemesebb Ital, „*mely felfrissíti a Lélek kedvességét, elveri az epés gondolatokat, meggyorsítja a szív verését, mert ennek az Italnak gőzölgése eljut az agyvelőbe.*“^{1*} E leírás a Kávé hatásának az arabs orvosi megfigyelés pontosságával való megsejtése a 17. századból. Az arabs orvosok természetesen éppen olyan kevésbé ismerték a Coffeint, mint a 18. századi francia és angol Poéták — Abbé *Massieu*, *De Saint-Lambert*, Abbé *Delille*, *Cowper* vagy bárki más — akika Kávé hatásáról úgyszólván szóról-szóra ugyanezt írják, illetőleg önmagukon ugyanezt ismerik fel, mint a 17. századi arabs Orvos Sejk, a *Hakim*, azaz *Bölcs.* Felesleges elmondanunk itt azt, amire többször visszatérünk: a 17—18. század arabs, zsidó és európai Poétái írásaiban csakúgy benne van a Kávé idegéletteni hatásának észrevétele, mint a Kávé egész keleti és európai mese- és mendemonda Költészetében.

¹⁴ „secondo l'hanno sperimentate i dotti, i quali dicono che se unó bevesse solamente dell'acqua di quelle scorze, che rinfrescarebbe il temperamento, e cacciarebbe la bile, e rellagrebbe il cuore, pervenendo il suo vapore al cervello.“

Az arabs műveltségű török *Hákim* ezután elmondja, hogy főleg télidőn kiváló a Kávé hasznossága: rendben tartja a rakoncátlankodó gyomrot, ébren tart, igen jót tesz a bolondító Áfionnal való visszaélésre vetemedetteknek, az utasembereknek. A magvak héját, vagyis a megaszalódott gyümölcsöt nem kell megpörkölni, mint a Kávémagot — írja az Ezermester. Legjobb, ha étkezés után egy óra múlva isszuk a Kávét, írja a Tudós Férfiú. íme, a „*Hátra van még a Fekete Leves* /“ szöveg valószínű magyarázata: a végtelenbe nyúló keleti ebéd után csak egy óra múlva hozzák be a padlóra terített bőrabroszra az Ibriket és a Findsákat.¹⁶ Az ebéd hosszú, csak nagy sokára, „a végén” jön a Fekete Leves 1 A Kávé elveri az álmoságot, olyan, mint más felélénkítő Orvosságok, megmozgatja a Lelket, írja Mesterünk.¹⁸

A Kelet aromás fűszerszámokkal és illatos holmikkal való élése mutatkozik meg abban, amit a Mester a Kávénak fűszerekkel való ivásáról szól. Ne feledjük el, hogy a franciák keleti módon máig illatos Rosoliokat öntenek a Fekete Kávéba, az angolok dohányjaikat ugyanígy illatosítják Kakukfűvel, az arabs *Raki-bó* elmaradhatatlan az Ambra és a Rózsaoaj. A Török illatos Szantálfa-forgácsot tesz Nargiléje parázstartójába, Párisban az öreg Urak máig citrommal isszák Kávéjukat, a Csokoládéhoz hozzátartozik a Vanília. A Mester azt mondja, hogy kiki igya Kávéját inyessége szerint Sáfriánnyal, Mósusszal, szürke Ambrával, Áloesfával, Szekfűszeggel, ha akarja, Cukorral is keverve.¹⁷ Érdekes, hogy a Cukrot a Mester nem mondja a Kávé feltétlenül szükséges édesítőjének. A Keleten sok helyen Cukor nélkül isszák a Kávét. „*Sok Kávét azonban ne igyon az, akinek heves, könnyen felforró a vére, mert az ilyen ember kába és rosszkedvű lesz* /“ A Mester e szavai nyilván az esékeny szív működésű emberekre vonatkoznak.

Eddig tart az isztamboli *Ezermester Sejk* leírása. Ezután újra *Marsigli* veszi át a szót, elmondja, hogy a Kávé főzéséről kíván szólni magyarországi tapasztalatai alapján, melyek

¹⁵ „essendo meglio beberlo un’ora doppo il pasto.“

¹⁶ „há virtu di levare il sonno . . . eguale ad alcuni medicamenti... che hanno virtù di rallegrare, commovere gli spiriti.“

¹⁷ „al gusto quando se li mischia dentro ó del zafarano, ó muschio, ó ambra greza, ó legno aloé, ó del garofolo ... sicome anco del Zuccaro.“

során láncraverten tanulta el a Kávéskonyha körül való kávéfőző mesterkedést.¹⁸ Elmondja, hogy a fogságból való szabaddulása után sokan kérték, írja meg a Kávé készítésének a Törököktől tanult mesterfogásait. Ezért most leírja a Kávéfőzés módját, ő Excellentiája adjon parancsolatot Pohárnokának, hogy az figyelje meg, mit kell cselekednie a Kávé főzésénél? Jegyezze meg jól, hogy a nyers Kávé sárgásszínű. A Pohárnok tegyen egy bizonyos mennyiségű Kávészemet egy nyeles serpenyőbe, a serpenyőt tartsa a tűzhely lángja fölé, egyik kezével folyton rázogassa azt, a másik markában levő fadarabbal pedig folyton kavarja a Kávészemetet, jól ügyelve, hogy a serpenyő át ne tüzesedjen. Ez a Kávé pörkölése, melynél a Pohárnok arra ügyeljen, hogy minden szem egyformán pörköljék meg, amit onnan fog megtudni, ha a kezdetben sárga szemek először olyan színűek lesznek, mint a barna agyag, majd pedig olyan feketék, mint a faszén. *„Ekkorra már a szemekben megváltozott azok ize és ereje“*. A Pohárnok a pörkölésnél ne csak a pörkölődő szemek felületét nézze, hanem ügyeljen arra is, hogy a szemek belseje is egyenletesen pörköljön meg, nehogy a szemek belül nyersék maradjanak. Arra is vigyázzon a szemfüles Pohárnok, hogy porrá ne égesse a szemeket. Ezért néhányat próbatételül rágjon meg. Mikor ez megtörtént, vegyen a Pohárnok egy rézmozsarat, melynek vasból, esetleg rézből való törőbunkója legyen és törje a lehető legfinomabb porrá a szemeket, olyan finommá, hogy az a legfinomabb szitán is áthulljon. Ezt a Kávélisztet, mely e módon olyan lesz, mint a finom spanyol Tobák: gondosan egy borszákocskába kell elhelyezni. Már most tegyen a Pohárnok egy fődös ezüst Kannába annyi hideg vizet, amennyi Kávéitalt éppen főzni akar és tegyen bele annyi Kávélisztet, hogy az tizedrésze legyen a víznek. Ez a legjobb keverési kulcs, mert ez adja a leghatalmasabb és leghálásabb Kávéitalt! Vigyázzon a Pohárnok, ki ne fusson a lábasból a fővő lé, mert a Kávé illanó részecskéinek ereje elvész, ha a fővő lé habja kicsap a Kannából! Ezért fődje be azt, lassú tűzön kezdje a főzést és sohase dobja bele a már bugyborékoló forrásban lévő vízbe a lisztet! Mikor látja, hogy a fődő alatt megjelenik a fővő víz

¹⁸ „E che hd appreso írã le Catene della Schiavitù, che mi con danno per molti giorni come hd detto á proiessar l'arte di cucinar questo frutto.“

gőze és a hab már-már kifutna: akkor húzza el a tűzről a Kannát, tegye a lé forrását lassúbbá, engedje, hogy a mérsékelt meleg átaljára a Kávét egész tartalmát és folytassa ezt annyi ideig, míg három „Páter Noster“-t mond el. Ezután vegye le a tűzről az ezüst Kannát és mielőtt findsákra töltene ki a Kávét, három Pater Noster-re való ideig engedje leülepedni a lé vastag seprőjét. A Pohárnok csak ezután öntse csészékre a Kávét, de legjobb, ha magát a lefödött Kannát teszi fel az asztalra. Kiki igya a Kávét olyan bögrécskéből, amilyenből akarja, legyen az bár Majolica, Porcellana vagy a Törökök által kedvelt vörös agyagsuprocška. Aki szereti az inyes holmikát, annak a findsájába tegyen a Pohárnok egy kevés cukros *Dsulep-et*, azaz Salepet, esetleg egy kis Cédrushéjjat vagy egy kis Viologyökérforgácsot. Az ilyesmi a Kávét italt édessé és illatossá teszi. Az így készült Kávét olyan lesz, mint amilyennek azt két neves Orvos, *Millis* és *Heinrich Tenk* írják le: az értelmet megtisztítja, az agyvelőt is tisztává teszi. *Marsigli* ezek után egészségére kívánja Nuntius Uram ő Kegyelmességének az így készült Kávét, hogy sokáig szolgálhassa a Szent Hitet és Császár Uram ő Fönségét! Melyek után ajánlja magát Nuntius Uram kegyes Gráciájába!¹⁹

Így ír a Kávéről a 18. századi Európa egyik legkiválóbb Szelleme. A Kávét — mint *Michelet* írja — a „Nagy Század“, a 18. század szellemi kitevője. Nem csodálkozhatunk rajta, hogy már *Shakespeare* megemlíti, hogy *Montesquieu* és *Voltaire* keletieskedő 18. századi „Illuminátus“ tollát foglalkoztatta, hogy szellemtörténeti jelentőségéről *Michelet* és *Macaulay* írták meg nagyszerű soraikat. A Kávét Marsiglinál, mint a Kelet lelkének cégére jelentkezik, bár az ő számára természetudományos problémát, de gyötrelmet is jelentett. Viszont azonban élete megmentője lett. Kávéházban, a valóban „első“ magyarföldi Kávéházban toppant elébe a Véletlen: a Sors, melyet két szegény boszna Szipahi képviselt. Mélységesen vallásos lelke ezt az esetet Isten Ujja intésének tekintette. Menekülése minden évfordulóján égj török fogságba esett keresztény gályarabot váltott ki. Marseilleben a két kávéházi boszna egyik fivérét szabadította meg egy francia gályáról.

¹⁹ Ez az úgynevezett „Velencei mód“, a régi Kávésok által „Prattica Veneta“ néven nevezett főzési eljárás.

A Kávéház világirodalma valóban számtalanszor megírta a Véletlent, a véletlen Jót, az előre nem látott Rosszat: az Angyalt és az Ördögöt, akiket a Kávéház hoz a Kávéházi Vendég útjába. *Marsigli* e munkája, mint minden írása pest-budai értékű dolog, hiszen Buda visszafoglalása történelmi környezetében született meg a „Bevanda“. Ez a kis írás *nem* a Kávé legelső leírása, hiszen *Marsigli* előtt is volt már a Kávénak tudományos irodalma. Nem olyan költött „első“ dolog, mint az „első bécsi Kávéház“-ról csinált bécsi Mende-monda, viszont azonban a Kávé *első* magyarországi vonatkozású leírása. Egy olyan nemes magyarbarát Gentiluomo tollából, akinél, mint ezt *Beliczay* Jónás kecskeméti jogi Professzor a Magyar Tudományos Akadémián mondotta 1881 február 7-én: „*ragyogóbb módon Magyarországról még sem hazai, sem külföldi író nem emlékezett meg*“.

Marsigli halála kétszázados évfordulóját Szeged Egyeteme és Bologna ünnepelte meg 1930-ban a Halottak Napján. Magyar természettudományi vonatkozásai máig feldolgozatlanok.

*

Marsigli munkája irodalmi előzményei 1666-ig követhetők, hatásai beleszaladnak a 18. század első éveibe. 1666-ban a frankfurti *Petersen* ír a Kávéitalról. Ugyanebben az évben Giessenben jelenik meg Laurentius *Strauss* munkája. 1671-ben lát napvilágot Rómában Antonio-Francesco *Naironi di Báni* híres munkája, mely a Kávé mellett tör lándsát. Ez a Kávé 17—18. század botanikai irodalmának máig ismert forrása. 1675-ben jelenik meg Strassburgban Marcus *Mappi* munkája a Teáról, a Kávéről és a Csokoládéről. Ugyanebben az évben a francia *Thuillier* Párisban megjelent műve címében veti fel a kérdést: „*Vájjon a Kávéital tejjel elegyesen egészségesebbé?*“ Ez a könyv fűjja bécsi mende-mondává azt a hiedelmet, hogy a tejjel kevert Kávé, a neve után is francia „Mélange“ *Bécsből* indult volna ki. Igaz, hogy a „Méliange“-ot a mai francia köztudat „Bécsi Kávé“-nak, *Café Vennois-nak* hiszi, — de általában a Jeges Kávét érti alatta — a valóság azonban az, hogy 1675-ben már erről a „Keverék“-ről, a „*Café au Lait*“-ról ír a párisi Tudor. Viszont a Keleten ősrégi és máig élő forma a népi Drógák leveleinek olvasztott faggyúval, tejjel, reszelt sajttal, íróval való keverése, akár Komlóié, akár Téalé az, amivel kanca, bivaly, szamár, kecske, tehén vagy tevé tejt keverik.²⁰

1675-ben a velencei Michaele *Togni* ír a Kávé kiválóságáról, 1680-ban adja ki Lyonban a francia Nicholle *Blégny* a Téa, a Kávé és a Csokoláda jó hasznáról szóló könyvét. 1684-ben az angol *Chamberlainé* ír értekezést a három új tengerentúli italról. Ugyanebben az évben a francia *Disdier* értekezése Hamburgban jelenik meg ugyanezekről. 1685-ben *Marsigli* munkája megjelenésével egyidőben a francia *Dufour* ír a Kávéről szóló Tractatust.

Ezek *Marsigli* könyvének előzményei. 1686 után több munka jelenik meg, melyekről feltehető, hogy szerzőjük ismerte *Marsigli* munkáját. Ezekre viszont a Bécs ostroma és Buda bevétele utáni „első bécsi Kávéház“ ekkor már kialakult Mendedomdája is hathatott. A Törököt Bécs 1683-i ostroma és Buda 1686-i bevétele még ismertebbé teszi. Ekkor keletkezik a Kávé „bécsi török“ eredetéről szóló Mendedomda. *Bontekoe*, német munkája 1686-ban, *Comiers-nék* a Kávé hasznát dicsőítő könyve 1687-ben, a német *Camerariusé* 1694-ben jelenik meg. 1699-ben jelenik meg a Kelet nagy ismerőjének, az *Ezer és egy Éjszaka* kiváló gyűjtőjének, Antoine *Galland-nak* munkája a párisi Bibliothèque Royale egy arabs kéziratáról. Ez is nagy lökessel viszi előre a Kávéről szóló európai ismereteket. 1705-ben jelenik meg a német *Sponius* munkája, mely címében *Marsigli* munkája címét viseli: „*Bevanda asiatica hoc est Physiologia potus Kafé*“.²¹

²⁰ S. S.

²¹ *Petersen, F.*: De potu Caffé, Frankfurt. 1666. — *Strauss, Laurentius*: De potu Caffé, Giessen. 1666. — *Naironus, Antonius Franciscus Banensis*: Discursus de saluberrima potione Cahwe nuncupata. Roma. 1671. — *Mappi Marcus*: De Thea, Caffea et Chocolate. Strassburg. 1675. — *Thuillier*: Ergo potus Cafei cum lacte salubrior? Paris. 1675. — *Togni, Michaele*: Raccolta della singolare qualità del Café. Velence. 1675. — *Blégny, Nicholle*: Du bon usage du Thé, du Coffée et du Chocolate. Lyon. 1680. — *Chamberlainé*: Treatise of Coffe, Tea and Chocolate. London. 1684. — *Disdier Fr. M.*: Beschreybung des Caffée, Thee undt Chocolate. Hamburg. 1684. — *Dufour P. S.*: Traité de Cafè. Paris. 1685. — *Bontekoe*: Drei neie curioese Traktaetchen von dem Caffée. 1686. — *Comiers*: Le bon usage du Thé, du Caffé et du Chocolate pour la préaservation et pour la quérison des Maladies. Paris. 1687. — *Camerarius Elias*: Dissertatio de Thea et de Coffea. Tiibingen. 1694. — *Galland Antoine*: De l'origine et de progrès du Café, traduit sur un Manuscrit arabe. Paris. 1699.

A kávéellenes és városellenes régi magyar Orvosirodalom és Szépirodalom.

Magyar Rousseauisme és magyar Homoeopathia.

Rousseauisme és Homoeopathia. —Petöcz Mihály. 1817. — Felsőalmási Balogh Pál. 1831. — Czuczor Gergely. 1837—1844. — A Kávé és az Abbé. — Csúfos Epigramma a Kávéházra és a Kávédámára.

Az új Kávénak és Kávéháznak a 18—19. századi Európára gyakorolt, Jules *Michelet* által felmérhetetlennek és kiszámíthatatlannak mondott hatása felmérhetetlen és kiszámíthatatlan tintát, lúdtollat és papírost fogyasztott a 17. század végétől kezdve a 19. század első feléig a Kávé és Kávéház mellett és ellen. A Korszak kezdetleges Orvostudománya is felvonul a Kávé ellen és mellett. A 19. századelei tudós-tudálékos Kávédísputának gazdag magyar orvostudományi Irodalma van, mellyel eddig rendszeresen senki sem foglalkozott. Ennek kiteljesülése Felsőalmási *Balogh* Pálnak, a Magyar Tudóstársaság tagjának, az Orvostudornak, a „magyar Homoeopathia Atyjának*’ 1831-ben „*A’ Kávéről, a’ Theáról és a’ Csokoládéről*“ címmel megjelent, a jelen tanulmány elején megemlített könyve, egyik érdekes jelensége Nemes *Petöcz* Mihály Doktornak, Nemes Nyitra Vármegye Főorvos-Prothophysicusának alábbiakban bemutatott Tractatusa.¹ Ezek mind a 18. század nagy Ábrándosságának a „Rousseau Természetességének“ orvostudományi kicsapódásai. E Tractatusirodalom viszont szépirodalmi kivei ödéseket mutat. Nyomuk ott van *Verseghy* Ferenc Regényében a „*Kaizajfalvy László*

¹ V. ö. *Bevilaqua Borsody* Béla dr. közléseit *Púder* Sándor dr. *Orvostudomány és Szépirodalom*. Bpest. 1934. c. munkájában.

Gróf vagy a' Természetes Ember“ című, 1803-ban írt Utópiájában is. A „Természetes Ember“, a *Rousseau* szellemében nevelt *Latzi Gróf* megveti a Kávét és a Kávéházat. A Kávét és a Kávéházat ütő Széplitteraturát, *Czuczor* Gergely írásain mutatjuk be a „Kávéellenes-Városellenes“ tudós-tudálékos és szépírói magyar Irodalom temérdekségéből ízellítőül e keveset tárva fel. Mindezt szintén átszővi a Bécs ellen forduló, 1790 után a nemezeti forradalmi magyar Nationalizmus által minjobban fűtött hangulat és az illuminátus-romantikus Korszak ebből is fakadó, mindjobban erősödő *Városellenessége*, mely a Kávében és a Kávéházban a rontó-bontó Városi Intellectualismus Céhházát és annak Italát látja, ugyanakkor, amikor maga is Bécs ellen és a Szabadságromanticizmus mellett hirdet szellemi harcot. A 18—19. század átmenetének kavargó szellemtörténeti „Tóhuvabohu“-ját mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy a Város Intellectualismusa Kávéházban rajong, sűg össze és titkoskodik ugyanazokért az Ideológiáikért, melyekért a szellemi Provincionalizmus, mely viszont a Város Jelképét a Kávéházban és ördögös fekete Italában látja. Ugyanakkor, mikor *Thugut* báró és *Metternich* Herceg Kancellárok százával hozzák a Kávéházban forralódó nyílt és titkos Szabadságmozgalmak elleni Parancsaikat és 1790-től 1848-ig a kávéházi Espionage a Monarchia legfőbb kormányzati ténykedése,

*

1817-ben jelent meg *Petőcz* Mihály Doctornak, Nyitra Vármegeye sokoldalú irodalmi működést kifejtő Protophysicusának, vagyis Főorvosának a Kávé ellen írott munkája.² Tudó-sunk a korszerű Felvilágosodottság szellemében harcol a Halál-büntetés ellen, „Illuminatista“, felvilágosodott elme, filozófus, a hindu-magyar rokonság ábrándját kergeti, nyelvtudós és ellensége a Kávénak. Kávéellenessége a magyar Homoeopathia egyik korai jelensége: idézi *Hahnemann-t* és ellensége minden

¹ *Über die Schädlichkeit des Kaffeetrinkens*. Bécs, 1817. Közelebbi életrajzi adatai ismeretlenek. Bajmócon volt gyakorlóorvos. Írt a Maláriának Kinin nélkül való gyógyíthatóságáról, erősen foglalkoztatta az egyiptomi Hieroglyphák megfejtése és a szanszkrit-magyar nyelvrokonság ábrándja, írt egy filozófiai művet is, foglalkozott a régi magyar nyelvkincsrel. Utolsó műve a halálbüntetés erkölcstelenségéről szól. (Das Unmoralische der Todesstrafe. Buda. 1841.)

nagydózisú idegen anyagú orvosság bevételének, küzd a *Kina-Kéreg*, vagyis a Kinin ellen, a Reformkorszak előidéinek erősen magyarlelkű rajongója. Munkája a kávéellenes magyar Homeopathia, illetőleg a kávéellenes orvosi irodalom megindítója. Gondolatain a *Rousseauisme* késői divathangulatai és *Montesquieu* késői hatásai is megéreznek. A *Természetesség* — *Hujeland* és *Hahnemann* orvosi gondolatai — a Rousseauisme-ig nyúlnak vissza. *Petőcz* Doctor Uram érveinek másik forrása az Anekdoton és a Mendemonda. Így például a napóleoni Háborúk alatti magyarországi Kozákjárásból jól ismert Kozákot mint a „boldog természetesség¹¹ emberét írja le, e romlatlan lovas pusztafi szerinte utálkozik a Kávétól. Tudós Főfizikus Uram közli a középkori sicíliai Orvosi Egyetem, Salerno ismert verses egészségi Regulái modorában a Kávéről faragott szó-játékos Rigmust: „*Caveat a Caffeh, qui non vult aliquando habere veh* /“ Óvakodjék a Kávétól, aki nem akarja, hogy egykor nagy baja legyen! A Kávé romboló hatását *Voltaire* arcvonásain mutatja be: „*Nézzük meg szobrán arca ráncait, hogy megértsük, mily gonosz ital ez!*“ Az Orvos és a Kávéivó ismert vándorló Anekdotonját *Voltaire-re* alkalmazva mondja el. Az orvos figyelmezteti az öreg *Voltai re-t* a Kávé veszedelmeire, mire ez azt mondja, hogy nyolcvan esztendeje ismeri ezeket a veszedelmeket. A Vándoranekdotonban ugyanígy beszél a pipás és pálinkás Vénember is.

Doctor Uram felettébb veszedelmesnek tartja a „léles, vagyis szeszes¹¹ italokkal együtt ivott Kávét, így a Cseresznyevízzel ivott *Glóriát* nevezetűt. Mindez ma anekdotás furcsaságnak hat, a maga idején azonban az emberek komolyan vették az ilyesmit. Tudósunk *Hahnemann* tekintélyére gyakran hivatkozik és orvosi bizonyítékot még *Shakespeare* szövegéből is merít a Kávé veszedelmeire nézve.

A korhangulát igen érdekes befolyást mutat *Petőcz* Doctor véleményére. 1817-ben már igen erős volt a görögök Szabadságmozgalma. Egész Európa nagy rokonérzéssel nézett az egy évtized múlva már a Török ellen véres harcokban fellángoló mozgalomra, annyival is inkább, mert a „Néogrecque¹¹ stílus szellemi uralma alatt állott az *Empire* egész korszaka, mely 1817-ben virágjában volt. A Török kávéivó volt, logikus dolog, hogy tudós Főfizikus Uram a Görögöket azért mondja szép, nemeslelkű, nemesvonású embereknek, mert — nem isznak Kávét.

Sőt még azt is hozzáteszi, hogy csak a görög aljanép kávéivó, ott, ahol törökökkel és zsidókkal érintkezik. Ez az oka a Pestisnek is: a kávéivó törökség terjeszti azt. A Kávé így alaposan megkapja a leckét, ami után a „nemes és dicső Perzsák”¹ dicsérete következnek. *Peiőcz* Uram itt a régi 18. századi Persanisme hatása alatt áll. *Montesquieu* óta volt divatos a „Perzsa”, mint valami távoli, boldog „Utópia” nemes népe. Tudósunk a „*Lettres Persanes*”-ből vett szépirodalmi és társadalomutópiás képet valóságnak veszi és mint ilyet adja elő. „*A Perzsa a legnemesebb emberfajta s az európai ember csak állat hozzá képpest* /” írja *Prothophysicus*, vagyis „*Vizimókus*” Uram, mint egykor a Paraszt nevezte a vármegyei Physicust. A kávéellenes írásból azt is megtudjuk, hogy a perzsák csak gyümölcsleves Sörbeteket isznak és azért oly nemes lelkűek, mert a Kávétől tartózkodnak. Mindez persze csak mende-monda.

De nemcsak a Törökre jár rá a rúd *Petőcz* Uram adomázása közben, hanem az Arabsokra is; Megtudjuk, hogy a mai arabs nem az, ami egykor volt, ma már rablónépség, egész nap a Kávéházban lebzsel, ott bábjátékokon és árnyékjátékokon mulat, aranycsináló Alkémiaival és csillagjóslással lopja napját. Miért? Mert Kávéivásba felejtkezett. Bezzeg a rajongó, harcos *Wahabi* szekta, mely nem akar a Kávéről és a Dohányról tudni, férfias és egészséges népség! *Petőcz* Uram keserű gúnnyal említi meg, hogy a „Boldog” Arábia szállítja Európának a veszedelmes Kávét és a Himlőt, a tehén pedig az áldott tejet és a betegséget megelőztető Himlőoltónyirkot 1 Arábiából indult el Európába a Kávéházzal Kávéházra való ballagás, korcsmázás és tobzódás divata.³ Tudósunk ezután *Tiedge* néhány sorára hivatkozik, mint olyanokra, melyek a Kávé ellen szólnak. Ezután a reggeli Kávé helyett leveseket ajánl. Megemlíti, hogy a józan és rendes Szepességen „*Pangrót Viz*” a Kávé neve, mert az a rengeteg pénz, amit egy család egy életen át kidob erre a Méregre, csakugyan bukásba viszi az embereket.⁴

*

Czuczor Gergely, a Reformkorszak egyik leglelkesebb rajongója és magyar nemzeti forradalmi meggyőződésének való-

³ „Kaffeh-Schlemmerey und Schwelgerey.”

⁴ 72. o. „Pangrot-Wasser*1: *Banca rötta*: hamis bukás.

ságos Mártírja a Reformkorszakban oly nagy szerepet vivő Bencés Rend tagja volt. Nem volt a „Régi Módi“ dícsérője, nem volt „Laudator temporis acti“, az „elmúlt Idők magasztalója“, a Kávé és a Kávéház azonban mégis idegen „Nájmódi“ volt a szemében, mert abban csak „Bécsi Módi“-t látott. A pesti „Márciuselő“ szabadságeszméi senkiben nem lobogtak „lángolóbb hevéllyel“⁴⁴, mint benne, a „Fiatal Magyarország“⁴⁴ kávéházi életét azonban nem értette meg. Papiember, szerzetes Professor volt. A nagyszerű, régi magyar Szerzetesprofesszorok — Pálosok, Bencések, Jézustársaságiak, Fehér Kanonokok, Piaristák — nem képviselték a francia és olasz „Abbétiíme“⁴⁴, az „Abbé“-k lelkesége ama kávéházi-illuminatista nagy világiságát, melyet a velük egykorú, Szerzetükön kívül élő olasz és francia Abbé-k életében látunk a 18—19. század átmenetén. A magyar Szerzetesprofesszorok — azok is, akik Rendjükben bent éltek, azok is, akiket *II. József* Császár „világiasított“⁴⁴, vagy is „Saecularizált“⁴⁴, azok is, akik mint egy etemi Professzorok avagy Csillagászok vagy Könyvtárosok a Renden kívül éltek — bármennyire is harcosai voltak a Felvilágosodottság, a Reformkorszak és a Márciuselő magyar eszméinek: nem voltak kávéházi emberek, és a Kávénak, a francia Abbé-k *Boisson intellectuuel-jének* sem voltak hívei. Puritánusok voltak és kemény kötésű magy arok. Abbé *Massieu*, Abbé *Delisle* vagy Dóm *Prévost* megfelelőit alig találjuk meg magyar Szerzetesprofesszoraink között. A Politikát keverő nagyvilági Abbé a „Magyar Jákobita Klúbosság“⁴⁴ idején megjelenik magyar városi életünkben. *Mariinoviis* Ignác Apát sötét rajongó, kávéházi ember. Ugyanilyen volt *Gabelhoffer* József piarista Pater is, a „Jákobinus“ mozgalom ellen császári parancsra megszervezett pesti-budai kávéházi Szabadkőművesség egyik fő „Kőműves Testvére“, Chorifeusa, aki mint „Álszabadkőműves“ a „Jákobitaság“ ellen zsoldos Besúgóként dolgozott és mint a pesti Universitas Főbibliothecarius is csúnya emléket hagyott hátra maga után.⁸ A francia és olasz Abbétisme-nek a 18. századi „nagyvilági Kávé“ és a „tudós Kávé“ valóságos „rendi itala“ volt. A korszerű francia és olasz Ajbbé-t el sem képzelhetjük Kávé nélkül. Ott látjuk őket — kávé Ibrikkel vagy Findzsával ápolt kezükben —

⁸ *Mdlyusz* Elemér és m. — *Horváth* István: *Mindennapi*. (Nemz. Múz. Kézirattára.)

a Nagy urak és a Nagy dámák reggeli Grand-lever-jénél: *Boucher* és *Lancret* festményein és rajzain és az Irodalomban. A Dáma teljes reggeli pongyolában hever párnái között Chaise-longue-jén s a *Monsignore* *l'Abbé* nyújtja át a Dáma reggeli Kávéját, elmondja a legfrissebb reggeli Újságokat. Ez a nagyvilági Abbé magyar életünkben ismeretlen. Papjaink — mint az idősebb Nagypolgárság is — távolmaradnak a Kávéháztól a 18—19. század átmenetén. A papi Talár a régi magyar Virtusok idején nem fért össze a Kávéház világiságával. A kedves öreg „Expálos“: *Virág Benedek* — aki ott lakott a budai *Híd Utca* és a *Szarvas Tér* sarkán a máig álló *Arany Szarvas* sütőházban — a fiatal *Szemere Pállal* és *Horváth Istvánnal*, hűséges fiatal Lévitáival minden este ott sétál a hűvös Duna fölött a félkörívben lefelé hajló Hajóhídon. A két Hídfőnél 1794 óta ott állanak a nagyvilági Kávéházak, bennük már Csokonai *Vitéz Mihály* pesti időiben, 1795-ben megjelenik az Irodalom, a Híd-promenade-on úgy cseveg a pesti Nagyvilág, a „Beau-Monde“, mint a párisi *Pont-Neuf-ön*, a Kávéházakban úgy zajlik a „Hiúság Vására“, mint azt *Gvadányi József* gróf írja le 1789-ben. de *Virág Benedek* nem tud a Kávéházról. *Czuczor Gergely* sem. Csak a Macskazene és a Pharo-kártya tanyáját látja abban egy nemzedékkal az öreg *Virág Benedek* halála után is. *Czuczor Gergely* számára a Város, illetőleg Pest a szenvedések iskolája volt. Magyarország jövőjéért rajongott, de a Városiasságban — Pestében is — csak annak a Bécsnek szellemét látta, mely őt bebörtönözte. „*Poétái Munkái*“-t a Helytartótanács 1836-ban elkoboztatta, 1837-ben Pestről, majd Győrből is kitiltotta a hazafiaslelkű Bencésprofessort. 1848-ban írt *Riadó-] a* miatt az 1849 január elején Pestre bevonuló *Windisch-Graetz* hatévi vasban töltendő várfogságra íteltette, Buda 1849-i visszafoglalásakor, május 21-én megszabadult a budai *Stokház-bói*, de *Haynau* 1850-ben újra befogatta: eleinte a pesti *Nájgebáj*, majd *Kufstein* börtönlakója volt.

A Kávét és a Kávéházat „Bécsi Módi“-nak tartotta, akár elődje, a Rendjéből *II. József* Császár által saecularizált szanyi Plébános, *Nagy János*. *Czuczor Gergely* nem vette észre és nem látta, hogy a pozsonyi *Hollinger Kávéházban*, vagy a pesti *Philosophus-ban*, az *Arany Sas-ban*, a *Török Tsászár-ban*, a *Páris* Város-ában és a *Pillvax-ban* az ő eszméi fűtik az Ifjakat. ő csak bécsi léhaságot lát a „*Márciuselő*“ és az „*Ifjak*“

kávéházi életében. Mindazt, amit a nemes Papköltő az Ifjak kávéházi tüntetéseiről, korszerű kávéházi Pasquillusairól, a „Macskazené“-nek nevezett, mindig a Kávéházakban megszervezett „Charivari“-król, Delfiekről, Arszlánokról és a Kávéről ír: ebből a szempontból kell megértenünk. Szidja a kávéházi P/iaro-játékot és annak sem örül, hogy a *Kellner* szó *Pincér-ré* és a kávéházi billiárdos *Marqueur* neve *Tekeör-ré* magyarárodik a Nyelvújítás során. Ezért több pesti vonatkozású kávéellenes és kávéházellenes aprósága érinti szempontunkat. 1844-ben írott *Korteskedés* című Szatírájában az utcákon énekelt diákos Páskillusokat és a kávéházi Ifjúság *Macskazenéit* említi meg — azokat, melyekről láttuk, hogy mind a Privorszky Kávéház-ból indultak ki.

*Zengnek matskazenék és utczai gúnydaliczák is:
íme a' készülség a' Megye 's Országnak ügyéhez!*

Ugyanebben az évben megjelent szatírája a *vagyonát* kávéházi Fáró-n tékozló Nemesembert ostorozza:

Pompa, trakta, járó: éljetez boldogúl!

Ostorozza a pesti úri Dámát, aki délben reggelizik, haja fűrtjei papirosból készült *Pappiloi-okba* vannak csavarva, arca az éjszakára felkent szépítőszerektől céklaszínű, szófáján ülve ölelét kávéztatja, míg kisfia a macskával együtt kávézik;

Jó korán, úgy dél körül:
A' szófán egy dáma ül,
Homlokán sok papiros,
Arcza czéklalé-piros.
Kávét hoz bé szobalánya,
'S reggeliz familiája:
A' mamával mopszlija,
'S a' cziczával kis fia l

Egyik Epigrammája megállapítja, hogy a pesti kávéházi Pincérek és Tekeörök már magyarul beszélnek. Ezen — mint Pest magyarosodásának tényén — semmi különös örömet nem érez, természetesnek találja, hogy Pesten magyarul szól a Kávéházak sok Pincérje, hiszen Pest Kávéházai ivó és játékos magyarokkal vannak tele:

Pincér és tekeör magyarul Buda-Pesten elég szól?
Hát játékos, ivó nincs magyar itten elég?

A Kávé, a Kávéház és a magyar Emlékiratirodalom. 1664—1934.

Az Emlékirat lírai Műfaj. — A „Halott Barát“ és az „Egykori Kávéház^{1*} emléke. — *Auer* János Ferdinánd pozsonyi Senator isztamboli Naplója, 1664. — Zágoni *Mikes* Kelemen és a Kávéház, 1738. — Keresztesi *Szabó* József: Budai Hinerarium, 1790. — *Déryné Naplója*, 1815—1838. — Heinrich *Bornstein*: Memoiren, 1828. — *Barabás* Miklós, 1838. — *Degré* Alajos, 1852. — *Rákosi* Jenő. — *Váradi* Antal. — *Gálosi* Soma. — *Krammer-K* és *zonyi* Károly. — *Huszár* Vilmos. — *Magyar-Mannheimer* Géza. — Tápai *Szabó* László. — *Fehér* Árpád. — *Róna* Lajos. — *Kálmán* Imre. Az Emlékirat mint Vágyálom.

Motto: „Költőpajtások, vitázó társaim
te kávéházi asztal, ki annyi meddő
órád láttad csikorogni emésztő szá-
raz lángjaiban: úgy emlékszem
vissza rád, mint valami erdei tisztás
meghitt padjára, hol arany időket
töltöttem kedvesemmel. Oh,
hadd' küldöm feléd vérbeli ragaszkodásom“.

Fenyő László: Szavak, sebek... 1934.

Az Emlékirodalom, a *Mémoire*, a legvonzóbb, mert leglíraiabb prózai Műfaj. Minden író megírja Emlékiratait, Fiatalságára való Emlékezése Líráját. A Kávéház prózai Lírája a Kávéház Emlékirodalma. A kávéházi Márványasztal — mint *Vázsonyi* Vilmos egy kávéházi Verse írja — semmi más, mint kávéházi Sírkő, a Halott Barátoké. Mi elmúlunk, de abban az Illúzióban élünk, hogy az, amihez kötődtünk, a Márványasztal túlél bennünket. Ez a kávéházi Emlékirodalom örök emberi Lélektana. Mindenki a „Régi Barátra“ gondol, amikor a „rég-i kávéházi Asztalra“ gondol. Zágoni *Mikes* Kelemtől *Herczeg* Ferencig mindenki megírta kávéházi Emlékezéseit.

Herczeg Ferenc leggyöngédebb, legszebb írása az, melyben a régi pesti Korona Kávéházra és Barátjára, a vörös *Barna* Dórirra, indulásának kávéházi Mentorára emlékezik.

*

Auer János Ferdinánd pozsonyi Senator az isztamboli Hét” toronyban, oly sok tragikus magyar sors börtönében, a máig álló *Jedikule-ben* írta emlékiratait.¹ Mint pozsonyi nemes felkelő Érsekújvárnál esett fogságba és a budai Várpalota Zsigmond kori tornyában, a Csonkatoronyban volt fogoly, amikor 1664-ben megülték Érsekújvár elestének utcai örömnépét. Senator Uram ezt jól látta a Csonkatorony ablakaiból. Leírja a hullámzó utcai tömeget és elmondja, hogy a budai Vezirpasa a Várpalota udvarán Kávével és Serbettel traktálta meg az utca népét. Ez a budai török Kávé egyik legkorábbi említése. Később azt is megírja, hogyan érkezett evezős dunai gályán Görög-fejérvárra, a mai Beogradba. Leírja, hogy az emberséges görög-fejérvári Kájmakám Pasa Kávével vendégeli meg a szerencsétlen magyar foglyokat.

*

Zágoni *Mikes* Kelemen úgynevezett „*Törökországi Levelei*“, ez a különös írásmű, mely a Naplónak és a magányos emigráns önmagáról írt önrégiényének különös keveréke, sokat ír a Kávéről. Az 1717. december 17-én *Edirne-ből* keltezett VII. Levél a felejthetetlen erdélyországi rakott káposztás fazekat a török Császár Kávésfindsájával hasonlítja össze, mondván: „*Jobban szerettem, volna Káposztás fázok lenni Erdélyben, mint-sem Káhvét ivó Findsája az Tsászárnak*“ J

1720 május 28-án *Tahir Dag-ból*, vagyis *Rodostóból* keltezett XXXVII. Levelében leírja a Fejedelem Úr életrendjét. „*Regvei hatod-fél órakor az dobot meg-ütik, akkor az Tselédeknek fel kell kelni és készen kell lenni hat órára, hat órakor dobolnak, és akkor az Fejedelem fel-öltözik az-után az Kápolnában megyen és Misét hallgat. Mise után az Ebédlő-Házban megyen, ott Káhvét iszunk és dohányozunk*“. Ugyanebben a Levélben leírja a török

¹ A. J. F. pozsonyi nemes polgárnak héttoronyi fogságában írt naplója. 1664. Bp. 1923.

² Zágoni *Mikes* Kelemen *Törökországi Levelei*. Bp. 1906. 10., 40—41., 53., 167. o.

Vendéglátást. „ . . . *Elsősorban: nő ülle! az-után, egy Pipa Dohányt ad, egy Findsa Káhvét, hatot vagy hetet szól az emberhez, az-után tíz óráig es el-hallgatna, ha az ember azt el-várná.*“

1722 augusztus 12-én *Bőjük Ali* fürdőből, ahova a dúló Pestis miatt menekültek a magyarok, a Fejedelem Úr kávéfőző Káhvéd-sijáról ír. Ez egyúttal befőztösek is főzött a Fejedelemnek, tehát alkalmasint örmény Dondurmagdsi volt: „*Az el-mult holnapban az ki Confectumokat tsinált és az ki Káhvét szokott főzni az Fejedelemnek, regvei meg-főzván az Káhvét, ebéd után meg-betegedett és harmad-nap az Pestisben meg-holt.*“

1738 április 11-én az ifjú Fejedelem Úrral, *Rákóczi József* Úrral a Bécsi Császár délvidéki hadait nyugtalanítják a magyar Határ közelében levő dunamenti *Vidin* Várából. Itt és ezen a napon írja le a „Kávé Ház“ szót. *Ez a Kávéház magyar nevének első említése.* Törököt ír le, ki németet fogott, de nem tud szabadulni attól, bármi olcsón kínálja is azt fünek-fának. Az Török „*uttzáról-uttzára hordozta kiáltván tíz tallér hat tallér öt tallér az ára de senki nem ígért semmit es érette. Az török szegény lévén nem hogy az rabját tarthatta volna, de magának sem volt egy polturája es haragjában hogy senki meg nem akarta venni az Kávé Házban viszi ott el-adgya egy Findsa Kávéért illyen oltsu itt az Tsászár Madár.*“

*

Keresztesi Szabó József biharszalacsi református Prédikátor 18. századvégi Diariuma — *Diarium Itineris Budensis*, vagyis *Budai Utinapló* — Pest-Budára és az 1790-i budai Országgyűlésre vonatkozó értékes várostörténeti és erkölcstörténeti adatokat tartalmaz.³ Rendkívül érdekesen írja le azt a felbuzdulást, mely *II. József* Császár halála után, 1790-ben, valósággal forradalmias formában lobbant ki a magyar Nyelv és a Viselet érdekében. A keménykötésű Prédikátor leírja

³ Magyarország polgári és egyházi közéletéből a 18. sz. végén Keresztesi József egykorú eredeti naplója. Bpest. 1882. (Közzétette S. *Hoffer* Andre. Nagykőrös 1867.) Szabó alias Keresztesi József, 1748-ban szül. Veszprémben, debreceni Diák volt, a németalföldi Franequerque Egyetemén hallgatott teológiát és filozófiát, az 1800-as évek első harmadában halt meg. I. m. 215., 256., 262., 268., 279., 289., 293., 314., 332., 334., 368. o.

a „Magyar Tsinosodás“-ra vonatkozó eseményeket. Több örven-
dező és csúfos verzetet közöl, melyek a *Szent Korona* haza-
hozatala idején születtek és Csúfost mondtak a Németre.
Ezek szellemtörténeti Környezetrajzot adnak az 1790-től kezdve
mindinkább erősödő pesti kávéházi mozgalmak mögé.

Diarium-a Guadányi József gróf *Falusi Nótáriusá-val* és
Csokonai *Vitéz* Mihály „Pesti Ditsőség“ című Verzetével
egykorúan fejezi ki azt a hangulatot, melyből a Francia
Forradalom által hirdetett Nationalisme hatására a magyar
Nemzeti Felbuzdulás korszaka, majd a *Reformkorszak*, végül
a *Márciuselő* és a Forradalom kávéházi *Iffjú Mozgalma* sarjadt
ki. Nagytiszteletű *Szabó* Uram ugyanis a nevezetes *Székely-
hídi Zsinat* határozatából 1790 május 26-án Szalacsról Budára
indult, hogy az Országgyűlés előtt a bihari Követek útján az
ottani Reformátusok panaszait előterjessze, illetőleg a *Bethlen*
Gábor Fejedelem által az erdélyi és a Partium-beli református
papok számára adott nemesi kiváltság kiterjesztését kérje.
Nagytiszteletű Uram öt lóval, egy utazó „szalmás szekérral“,
valamint egy külön „konyhás szekérral“⁴⁴ indult útnak egy
inasul felfogadott Diák és egy másik pap társaságában, meg-
rakodva kenyerekkel, sódarokkal, füstölt nyelvekkel, pálinká-
val, sóval, borral, ágybélivel, fehérruhával. Utazása pompás
valós színekben mint valóságot mutatja *Guadányi* József gróf
„*Falusi Nótáriusa*“ utazását, mely e pest-budai *Diariummal*
egykorú. Nagytiszteletű Uram mint valós „*Falusi Ember*“⁴⁴
keserves tapasztalatokat szerez a Nagyvárosban.

Az országútszéli Vendégfogadók kétségbe voltak esve a
temérdek vármegyei Követség átutazása miatt, mert ezek ősi
Törvények értelmében a Főlovászmesterre hivatkozva és azzal
fenyegetőzve mindenütt gátat vetettek a Vendégfogadósok
ádrágításainak.

Nagytiszteletű Uraimék szekereikkel június 2-án érkeztek
Cegléd felől az Üllői Országúton Pest alá. Itt *Witmesser* pesti
Senator majorjában szállottak meg. Senator Uram, Pest Város-
kapitánya volt az *Arany Borz* Kávéház nemesi Kávésurasága.
A *Diarium* jelen adata szerint nem csak Kávéházjussa, hanem
Vendégfogadós Jussa is volt. Nagytiszteletű Uraimék az *Új-
világon* levő *Arany Sas* Vendégfogadóban szállanak meg,
ennek Kávéházába járnak. Egyik éjszakán kigyullad a fejük
fölött a Vendégfogadó. Elveszett szekerük csak nagynehezen

A pesti Diákkávéházak Fertálya 1840-ben.

A tiarátok Tere és Háza, a későbbi Könyvtár helye; szemben a Kúria, a későbbi Athenaeum; a mai Central helye, fölötte a Diáktmplom; a Scminariumban a Bibliotheca, rajta a Pálosok Hollója.

Egykorú könyomai.

A Litterálus Kávéház: a Central és Kerekasztala 1910-ben.

Balról *Mészáros Győző*, a Kávés, elül belvárosi Polgárok, balról a második *Korányi Márton*, a litterátus Iparos.

A Litterátus Kávéház az Egyetem tövében: 1909.

A „Central“ egyik Tudóasztala körül ülnek: a jobb sarokban *Ilirka* Antal tanár, *Molecz* Károly, a Vasárnapi Újság szerkesztője, *Vetési Winkler* József tanár, *Szabó* Károly színikritikus, háttal *Pariaqhtj* Attila, a „Polihisztor“, *Lantos* Adolf, a könyvkereskedő, *Richter* Aurél, a licraldikusfestő, az óra alatt áll *Gerevich* Tibor múzeumi könyvtári gyakornok, mellette áll *Ralla* Ignác, az Uj Idők segédszerkesztője.

Ami az „Örök Világosság“ Kávéházából megmaradt. Az 1787-ben alapított, 1911 ben lebontott váci-utcai *Magyar Korona Kávéház* egyetlen megmaradt Karosszéke.

Hónai Dénes udvari fényképezőmester tulajdona és felvétele.

kerül meg. Nagytiszteletű Uram megnézi a pesti Kávés, *Tusch-Duchelle* úr hírhedt Hetztheatromát.

Június 6-án — akárcsak *Gvadányi* „Falusi Nótárius“-a — „a’ *tegnapi rémulésnek felejtésére*“ elmentek a Hecz-be. Itt — mint a *Macaulay* által leírt angol „Falusi Embert¹¹ — eléri a Városba ellátogató falusiak végzete: ellopták egy diákkorában egy ánglus Lordtól kapott láncát és Amsterdamban vásárolt aranyóráját. A tolvajlással egy óbudai zsidót gyanúsítottak meg. Nagytiszteletű Uram itt beleütközött Pest, Buda és Óbuda területjogi útvesztőjébe, Óbudára kellett kocsiznia az uradalmi Fiscushoz és a Zsidóbíróhoz, bizonyítani semmit sem tudott. Leírja a Hajóhídon tolongó fényes sokaságot, mely a budai Híd Kávéház előtti „Corso“ népe. 12 Krajczárat fizetett az Arany Sas vendégfogadó Kávéházában a Kávéért. A 18. századi olasz-francia „*Lever de Monsieur*“, a „*Nagyúr Felkelése*“ pesti magyar változata az a reggeli látogatás, melyet június 10-én reggel tesz az öreg *Ráday* Gedeon bárónál, „*ki ekkor még ágyban fekvődvén kávézott és eveit*“ és reggelijénél, az Angol Királyok és a velencei meg párisi Dámák módjára fogadta látogatóit. Ugyanilyen reggeli látogatást tesz *Teleki* József gróf önegységánál is, mindkét kálvinista nagyúrnál a *Bethlen* Gábor diplomáját mutatva be, ezenkívül a legújabban megjelent geográfiai munkákról beszélgetve. A „*Grand Lever*“ tehát, mint a reggeli Kávé vagy Csokoláta melletti Visite egyrészt a *Le Grand Lever* középkori, másrészt a 18. századi „Kávés Vizita“ formájában Pesten is élt 1790-ben, mint ez *Csokonai* verseiből is látható. A *magyar viselet* „bujálkodó pompájának“ leírása ragyogó színű fényt vet a magyar Nationalizmus ama ébredésére, mely egyik forrása a Jurátusok és Diákok által a pesti kávéházi „*Randallérozás*“, vagyis Botozás útján kiverelkedett pest-budai polgári magyar viselet érdekében folytatott kávéházi csatázásoknak. Nagytiszteletű Uram mindent megnéz Pesten: elmondja, hogy a Hajóhíd karfáját „zöld, veres és fehér színre festették“, említést tesz az új Repülő Hídról, megnézi *Szombalhy* István debreceni Főbíró Urammal, a bihari diaetális Követtel együtt a „*Jó’séf Tsászár híres épületét, mely kétségkívül ha elkészülhetett volna, nem egyéb mint Bastillia vagy közönséges Correctoria Ház lett volna*“. íme a párisi Bastille neve Pesten, 1790 nyarán, néhány hónappal a párisi Státusbörtönnek a kávéházi Nép által történt lerombolása után.

Valóban ez a Napló adja meg az igazi pesti színeit mindannak, ami pesti Kávéházainkban 1790 és 1848 között történt a magyar nyelv és a magyar viselet érdekében. A benne leírt pest-budai nagy napok az előestéjét adják a Banderista-mozgalmak, a Jákobita Klúbos és Szabadkőműves Páholyok, valamint az „Ifjú Magyarország Páholya“ kávéházi mozgalmainak. Szempontunk számára ez a pest-budai Napló adja meg azt a várostársadalomtörténeti aláfestést, melyre egyéb kávéházi színeinket rétegeztük fel. Az egész Monarchiából Pestre csődült Cifra Lotyók felvonulása a Kávéházak Promenádján pest-budai kávéháztörténeti-várostörténeti értékben vetekszik a párisi *Palais Royal*, a bécsi „*Próder*“ vagy a velencei *Piazza* bármely egykorú leírásával a Forradalom előestéjén, származzon az bár *Voltaire-től* a *Candide*-ban, *Szlauniczai Sándor* Istvántól, *Bartsay* Ábrahámtól, *Ortzy* Lőrinc bárótól, *Gvadányi* József gróftól, vagy *Csokonai Vitéz* Mihálytól, avagy *Michelet*-től. A *Pesti Promenáde* Kávéházainak sora előtti *Sétáló Erdőcskéftena* Corso tartozékául szolgáló Hajóhídon az Újságíró, *Szacsvay* Sándor, a *Bécsi Magyar Kurír* redaktora megjelenése, egy beszélgetés egy újsághírről, a kéziratnak összetépetése és a Dunába vettetése elsőrangú magyar újságírástörténeti apró kép, pontosan az, amit *Montesquieu* írt a párisi *Nouvelliste*-k-ről, akik a Kávéházak Kertjében nyüzsögnek. A pesti országgyűlési Tudósító a Híd nagyvilági forgatagába veti bele magát a hírekért. A Híd a két Dunapart Kávéházainak Corsoja, a Hír pedig a Kávéházak forgatagában szállong, csakúgy, mint ma. *Almássy* Ignác hevesi Követre — aki később grófi címet nyert és pesti Kávésura ság is lett — kálvinistaellenes beszéde miatt azonnal Pasquillust írt valaki. A Napló ennek két sorát közli:

Tsak nem tagadhatád Ignázt, hogy Loyola
A' te régi druszád tégedet kohola!⁴

Csokonaitól tudjuk, hogy pontosan ezekben az években már kitermelődött Pesten a Kávéházi Poéta, aki nagyurak zsoldján él. A dicsérő és csúfos versezet rokon műfajok, feltehetjük, hogy a Napló által közölt sok Pasquillus forrása éppen azért a sok egykorú pesti Kávéház, mert a *Diaeta* egész sétáló élete a Két Város főütőerén, a Hajóhídon, a pesti *Hét Választó*

⁴ U. o. 289. o. Utalás a Jezsuita Rend alapítójára.

Fejedelem Kávéház és a budai *Híd Kávéház* hídján folyt le. Itt szaladgál a *Bécsi Magyar Kurír* Novellistája is, *Csokonai* is az 1794-ben megnyílt *Márványos Kávéházban* szerepelteti a Litterátusokat is, az éhenkórász Poétát is.

A szilágysági református Papság egyetemleges Nemességének dolgát Nagytiszteletű Uraimék nem tudták nyélbe ütni, július 27-én tehát dolguk végezte nélkül hazaindultak. Nagytiszteletű Uram búsan távozik a „Városból a Faluba”⁴⁴, mint minden „Falusi Ember”⁴⁴ a Városból, melyben csalódott: mint *Montesquieu* „Perzsája”⁴⁴, aki a Kávéházból menekül haza a Keletre. Egykorú, dugott Diákpáskillussal vesz búcsút a keserves Várostól:

Azt gondoltam biz' én, Cyneás lehetek,
Ha Diaetát látni Budára mehetek!
De a' ki meg-nézi valóban most Budát,
Szemlélhet mint tsudát sok olyan bőr-dudát,
Mellyet midőn mások széllal fel-fuvának,
Külömböz a' hangja sok-féle sípjának . . .
Ez az a Diaeta, az a híres Gyűlés,
Mely a' mint mondatott, másoknak rémulés!
Boldogtalan Haza, elrongyolt tartomány,
Mellynek ez időkbén gyümölsöd illy sovány 1

Augusztus 2-án érkezett haza, övéinek örvendezve, akár csak *Gvadányi* gróf Nótáriusa Pölöskére. Röviddel rá megint Pestre utazott: a Bethlen Gábor-féle Diploma dolgában szeptember 14-én indult el Bécsbe *Héczei* Nagytiszteletű Úrral. „Bihar és Szabolcs Vármegyében az híreltetett, hogy a' Nemes-ség ott rebellálni akar, a két Vármegyét az Anspach-Vasasok regementje tartá megszállva.”⁴⁴ Ez a pesti kávéházi mozgalmak vidéki hátsótere. A vidéki Jurátusság és Diákság a pesti Kávéházakban véres botrányokat rendez ezekben az időkbén. Az Urak augusztus 19-én érkeztek Pestre. Itt a régi híres *Fehér Farkas-ban* kávéztak. Itt volt naponta a kalandos, ekkor már hetven esztendő, „*eleven magas öreg*“, báró *Trenck* is, akiről azt a szóbeszédet hallotta Nagytiszteletű Uram, hogy bécsi Emissarius és Kém és hogy „*Bilanx nevű könyvecskéjét a bécsi Policia íratta a papok ellen*“. íme, a hivatalosan Íratott politikai Pamphlet! Budán és Pesten zavargások készültek, a két Város tele volt horvát katonákkal, „*a magyar Urak olyanok voltak, mint a' kiknek orrok vére foly*“. A magyar kön-

töst sokan letették „és sokan német kaputokban öltöztek“. Nagytiszteletű Uram, aki sok jeles Litterátorokkal Schönvizner és Horányi urakkal is érintkezett a *Fehér Farkas-han*, sokat időzött tudós beszélgetésben Professor *Miller* úrral, a budai „Epitome“ szerzőjével. Íme: a tudós beszélgetések 18. századi nyomai, mint a Kávéházi Litteratura kezdetei.

Augusztus 21-én este Nagytiszteletű Uram elment „a budai *Opticum Theatrumba*, az hol egy *Philidor* nevű frantzia Úr, ki Bétsből jött ide, az bámulásig producálta mutatványait.“ Derék Nagytiszteletű Uram a Várban, azaz hihetőleg a *Vörös Sünhöz* cégérezett Vendégfogadóban, illetőleg ennek Kávéházában láthatta a nevezetes mutatványt. A *Vörös Sün*-ben — mint ez tudvalevő — rendszeres Bábjátékokat tartottak. A *Philidor* név kedvelt színészi név, nyilván valami francia Panorámás művészi álneve. A mutatvány afféle nagyméretű *Laterna Magica* volt. *Spectaculum*-nak is nevezi a *Napló*. A *Palais Royal* Kávéházaiban egykorúan már mutogattak ilyeneket, ez a *Café Spéctacle* öse, de egyben az *Orfeumoké* is. Az itt leírt budai *Spectaculum* masinás Bábszínházát is játszott: így tehát a *Napló* idevágó adatai pest-budai színház-történeti érdekességűek. Nagytiszteletű Uram ugyanis látott „egy kis *machina faembert*“, aki csengettyűjével és kalapácsával „kivert minden *Numerust*, amit neki mondtak, vagy kockán avagy kártyán vetettek vagy húztak“. A mechanikus Fajankó nyilván rokona *Kempelen János* híres „*Sakkozó Török*“-jének. „Egy más *machina Kalmár-legény* volt egy boltotskában és a' mit parantsoltak, Kávét, *Tzitromot etcaetera* keresett zörgéssel és hozott ki a' *Boltjából*.“ A Panoráma jeles mesterséggel készült afféle korszerű *Bűvös Lámpa*, azaz *Laterna Magica* lehetett, az indiai *Vajang* és a török kávéházi *Kara-Göz* játékok európaias, nagyarányú továbbképzése, a *Mozgóképek* öse. Nagytiszteletű Uram ámulva írja le, hogyan látta viszont a németalföldi diákoskodása idejéből ismert amsterdami kikötőt, a hidakat. Elragadtatva írja le a jövő-menő hollandus embereket, kocsikat, hajókat. Látta az aschaffenburgi Érsek palotáját, a Majnán a pompás hajókat és a hattyúkat. Látott vár-ostromot: nagy hadigályák ágyúztak egy várat, az ágyúdörgés is hallatszott. Granada városa előtt nyúlra vadászott egy jágér, egy rettentő sárkány mászkált a réten, parasztok mentek mezei munkára, Cadiz kikötőjébe nagy vitorlások

futottak be: „a Nap lemenvén béesteledett“. Látható volt „a' versaliai tűzi-játék“, — Versailles, — melyet „a Frantzia királynénak produkáltak¹¹. Legcsudálatosabb volt a hajótörés: „béesteledett, terhes fellegek jöttek villámlás és menydörgés minden irtóztató csattogásával, szél fűtt, eső szakadt, a hajók szaladtak, egyet megcsapott a mennykő, az emberek deszkákon úsztak, habutzkoltak“, segítők sziklákra vonták és visszajuttatták a fuldoklókat, utoljára felderült az ég, a tenger habjai lecsendesültek. „Ez méltó vala a bámuló nézésre 's az illy Spec-taculumért nem lehet sajnálni a' fizetést.“

Az Instánsok augusztus 22-én indultak Landkocsin, Vagyis budai céhbeli szekeresgazda szekeren szekereztek Bécsnek. Nagytiszteletű Uram gyűjtő szenvedelmű ember volt, József császár elárverezett hagyatékából vásárolt „egy pár oly metal-lumba foglalt chinai portzellán csészét, melyeket a' Marokkói Tsászár küldött ajándékba József Tsászárnak“. Ezek azok a fémtalpas findsák, melyeket a korszak *Trembleuse*-nek nevezett.

Szeptember 5-én indultak Budára. Itt megint elmentek a Heczczebe, „hol is az ánglus lovaglókát bámulással lehetett szemlélni“. A pesti Heczcz tehát angol lovas Clown mutatványokkal is szolgált *Duchelle* úr színházi-kávéházi-játékházi-bálosházi időiben.

Mint ezt a *Macaulay* által leírt 17. századvégi angol „Falusi Ember^{1*}, a „Country Gentleman“ félszeg városi viselkedése kapcsán jegyeztük meg: Nagytiszteletű Uram Naplója valós színekben mutatja be a Városban szemlélődő, ott félszeg módra viselkedő, csodálkozó, ámuló „Falusi Ember“-t. Naplója igazolja, hogy ez a jelenség olyan élő valóság volt, melyet nem az Irodalom — nem *Montesquieu*, az „*Eipeldauer*“ vagy *Gvadányi* — teremtett meg, hanem azt mint a korszakban adott valós jelenséget veretezte irodalmi Figurává.

*

A 19. század eleje bájos és hervadhatatlanul friss emlékezetű Színművésznőjének, *Déryné Széppataki Rózának Naplója* a magyar Emlékirodalom egy ik legfrissebb és legkedvesebb jelensége. Számos adatot tartalmaz a 18. század végétől az 1830-as évek végéig általa látott pesti-budai és vidéki Kávéházakra és a nemesi és polgári családok Kávéval való élésére

nézve.⁵ Irodalmiatlanul, fésületlen mondatokban, de asszonyos közvetlenséggel, az apró valóságok iránti friss érzéssel írja le az 1815 körüli pesti polgári családok uzsonnáit, a Színművészek kávézásait, a pest-budai, a vidéki magyar és bécsi Kávéházakat. Szenvedelmes erős kávéivó. Emlékirataiban huszonötször fordul elő rövidebb-hosszabb leírásban a Kávé, maga is megmondja, hogy igen szereti ezt az italt, de abból, hogy minden lehető alkalommal kiemeli annak leírását, pontosan láthatjuk, hogy kávéivó szenvedelme több, mint kedvtelés: az erős idegéletet élő Színésznő százesztendővel ezelőtti Coffeinizmusa ez. Az 1790-es évek végén, mint fiatal Lyányka, nagybátyjánál, *John* gyöngyösi Serfőzőmesternél van vendégségben. Jászberényben jár, leírja az ottani Görögök boltjait és megemlíti, hogy a Vármegyeház és a Császári Postaház mellett van a Kávéház. 1815 körül egy *pesti Társaság Kávés ozsonnáját* írja le. A Szobalány megjelenik „*s a már terített asztra tévé a párolgó, vanília-illatos Kávét. Még akkor nem divatoztak igen a thea-aszta-terítékek, de a legtöbb helyen vanília Kávé volt a szives látás jele*“. 1815-ben tehát még él a Kávé fűszerszámokkal való illatozásának ama keleti gyökerű szokása, melyről Luigi Ferdinando *Marsigli* Gróf magyar vonatkozású, 1685-ből való írása kapcsán emlékeztünk meg. 1815-ben még nem kezdődött meg az 1830-as évek nagy angoljárása Pestre-Budára, az Angol Módi és ezzel együtt a „Five-o’clock-Tea“ és az egymásba tolható apró asztalkák — melyek már az 1840-es években szélteben készülnek pesti asztalos Mestereink műhelyeiben — még nem jelentek meg a pest-budai életformákban és lakásokban. A Kávés ozsonna még új volt, a bájos kis Déryné tehát így ír róla: „*de már akkor felfogtam az izletesen elkészült sűrű pillés Kávét egy parányi kis tálcán, szép aranyos findsában.*“ Déryné viszont nagy serivó is volt.

1815-ben *Egerben* szerepel. *Kőszegi* Úr, a Hősszerelmes Színész felöntött a garatra, játszania kellett, Déryné az egr-i Kávéházból Kávét hozat és valósággal tölti a kapatos Színművészbé, „*míg egy kevéssé felvilágosodott nála*¹¹. Röviddel rá

⁵ Déryné naplója. Sajtó alá rendezte *Bayer* József. Bp. é. n. I—III. Az idézett helyek: I. 7. 289. 304. 309. 329. 345. 373. 409. 449. II. 143. 206. 235. 245. 258. 293. 332. 364. 401. 421. III. 66. 126. 145. 188. 286. 347. 413. A Nagy Árvíz éjszakájának leírása a Napló nyomán; S. S.

egy miskolci család gyerekeinek Kávé után való nyafogásáról emlékszik meg. Ugyanitt 1815-ben megbetegszik, tisztelői, a borsodi Nemes urak — nyilván ismerve a Művésznő Kávés szenvedelmét — nagy süveg cukrokat, nagy zacskó Kávét küldenek neki, akárcsak a 18. századi Fejedelemasszonyágoknak a hódolatteljes török Követek és a budai-pesti Görög Kalmárok. 1816-ban a *kassai* Színház épületében levő P/aZz-féle Vendégfogadó Kávéházát látogatja. Ez — mint a régi Kávéházák — a Promenade-ra nézett. *Csokonai* és *Gvadányi* már az 1780-as, 1790-es években írnak kávéházazó nagyvilági és félvilági Dámákról, mégis *Déryné* az első Asszonyág, akiről tudjuk, hogy már 1816-ban rendszeres Kávéházlátogató. Hihető, hogy a Színművésznők szokásait mindig majmoló Polgárnék és Polgárkisasszonyok a szabadabb életű Színművésznőket követik, amikor az 1840-es évektől kezdve itt-ott már megjelennek a Kávéházákban. Úgy látszik, hogy a 19. század első felében a Színházakra támaszkodó, a Színházak épületében vagy az azok közvetlen közelében levő úgynevezett „Színház Kávéházák“ a kávéházazó Dámák első tanyahelyei. Ilyen volt a Kemnitzer Úr Márványos Kávéháza a Hajóhídnál és a színházi Impresario, Monsieur *Duchelle* pesti Kávéháza, a váciutcai *Magyar Korona*, a 18. század végén és ugyanakkor a budai *Színház Kávéház* a máig álló Várszínházzal szemben, melyről *Déryné* is ír. Ez is *Duchelle* úré volt.

A Kávé a nervózus pest-budai Asszonyágoknak is *Narcticuma* lett már 1816-ban. Az esékeny idegzetű Asszonyágok nem tudják nélkülözni a *Coffeint*, ha egy szer megszokták. 1816-ban a kis *Déryné* édes Anyja már nem elégszik meg a régi idők kispolgári früstökjével, a *Zupával*, a Rántott Levesel.⁶ *Déryné* Bécsbe utazik Anyjával, a Postastációk császári Postavendéglőiben nincs még Kávé. „*Szegény anyám sajgotta a Kávét, nem ízlett neki a pergelt leves, de itt nem lehetett egyebet kapni*“ —írja a Naplóban. Ez az a Korszak, mikor az ősi Serleves és a Zupa-Früstök megbukik a „nájmodis“ Kávés Früstökkel szemben.

1819-ben *Bécsben Andrásy György* Gróféknál ebéd után a beteg Grófné hálószobájában szolgálják fel a Feketekávét.

⁶ Zoppa, Soupe, Suppe, Zupa. A Serleves: S. S.

1820-ban a bécsi Vendégfogadóban a Kávéházi Kellner hozza fel azt *Déryné* szállásszobájába.

1823-ban *Kolozsvárott* Vendégeit, közöttük *Jancsó* Pált, a litterátus Papot Kávéuzsonnával traktálja meg. 1831-ben *Bártfa* kies Fürdőjén valóságos költeményt ír reggeli Kávécskájáról, melyet reggeli fürdős Kúrája után ivott meg. *„Megittam tíz pohár vizet minden reggel, akkor kezdődött a muzsika s mentünk reggelizni. Csak ott ihatik az ember jó Kávét. Sehol se találtam azt, mit itt, hogy oly étvágyat ébresztöleg kínálkozik kisebb-nagyobb, gyönyörű tiszta, mázos, zöld csuprocskákba a kétujnyi vastagságú, sárga-pillés tejsűrű már megforralva, mit tiszta öltözetű fiatal leánykák árulgatnak a járdán. Az ember szintúgy óhajtana ott mindjárt letelepedni, hogy a Kávéjába szedegessen belőle“.*

1824-ben ugyancsak *Kolozsvárott* a Főbíróné, vagyis Polgármesterné Úrasszonyág jó királyhágóntúli szokás szerint Kávés, puliszkás Ozsonnára látja napos vendégéül *Déryné* Ifiasszonyt. Erdélyi „Vándorszínész“ társulatuk ebben évben *Brassóba* is eljut. Itt igazi keleti módon csibukozó és feketekávézó török Kereskedőket is lát az Ifiasszony. A törökök máig élő kedvelt nyári szokásuk szerint Brassóban is a fűben heverészve itták Kávéjukat. A Promenáde, melyről az Ifiasszony ír, a Város régi Városfalainak árkai helyén van máig. Erről így ír a „*Dérynécske*“, mint barátai hívták: *„Mondák a háziak, van szép promenádéjok, ott törököket is lehet látni. A törökök leheveredve holmi emelkedettebb pázsitra, keresztbe vetett lábakkal, hosszú csibukos pipájukból eresztgetvén a sűrű füstöket, feketekávével több findsájukból egyet-egyet szürcsöliek.“* Ugyanebben az évben *Zalatnán* is járt a Társaság. Az Ifiasszony jó háziasszony, a maga főztjét eszi, olyan nagy inyes Kávérajongó, hogy nem fogadja el szállásadója Kávéját. *„Néha korábban, néha későbben kelek s kávézom, mikor lehet. Néha próbám van, akkor fölvitetem a Kávét a Színházba“.*

Az Ifiasszony olyan nagy Kávéivó, hogy utazó készségei között 1824-ben egy négyrekeszes pincetokfélében viszi magával úti Kávéfőző Masináját. E közlése azért is érdekes, mert ebből látjuk, hogy 1824-ben már ismerős Magyarországon is az a csurgatós, német kitalálású Kávemasina, melyről Kézdivásárhelyi *Mátyus* István 1795-ben megjelent „*Diaetetika*“-ja ír. Az Ifiasszony így ír erről: *„Minden elkészüli s az én vendégeim*

jöllaktak, pompásan, ebédeltünk. Végre, midőn már a feketekávét elkészült (mert akkor igen szerettem a feketekávét ebéd után s az mindig első volt az utazásban is, hogy a masina be legyen pakolva a négyes rekesztékü szalmakosárba s az mindig könnyű helyen volt, hogy ahol megállunk, Kávét főzhettünk), minden hozzá tartozandó szükségletekkel készen volt, amint töltöm a Kávét, reá nézek Udvarhelyire s mutatom neki a findsát. Jön hozzám. „Gyere lelkem, mondám, hagyd ott azt a csúf feleségedet. Adok én neked Kávét“. Udvarhelyi majd meghalt a feketekávéért, de nem volt annyi lelke, hogy nejétől kikunyorálhatolt volna egy findsa Kávét. Mi gyakran laktunk egy szálláson Udvarhelyiékkel és én is szeretvén a Kávét, tudta, hogy főzők“. Általában mindenütt az Ifiasszony tartja jól Kávével színészi Collegáit, így a nagynevű *Szentpéteryt* is. Ez is nagy Kávéivó, ideges álmatlanságban szenvedő, nagy kártyás és billiárdos játékos. 1825-ben egy ideges, álmatlan rossz éjszakáján az egyik kolozsvári Kávéház „Tivoli“-jában sokat vesztett. A „Tivoli“ a mai lejtős lapú *Jago* őse.

1825-ben a nagy Kávéivó örömeivel írja le a nagyúri Kávés, csokoládés, fagyialtos, bivalytejsűrűs erdélyi ozsonnákat, melyeket Nagyenyeden *Kemény Simon* báróéknál evett végig: „*Uzsonnára egy nagy tácán már hozta a szobalány a hat findsát, kanalakkal, cukorral, nagy ibrik Kávét, fölséges ujnyi vastagságú tejsűrűt a fehér porcellán serpenyűbe s ugyanannyi pohár fagyialtot. Másuttal csokoládét süteményekkel*“. 1827-ben Aradon a magyarországi görögszarmazású *Ró'sa* Ügyvédő Ürnál, a későbbi gazdag és befolyásos pesti helytartótanácsi Ágensnél mulat a Társaság. „*Végre mindeniknek spitzje volt s ugyan alig győzték nekünk hordani a fekete kávét. Mindig kiáltottuk: Kávét! Kávét! különben nem tudunk reggel elindulni!*“¹

1828-ban *Szentpétery* minden reggel az Ifiasszonynál issza reggeli Kávéját. 1830-ban itt egész kis „Kávékoszorúcska“ alakul ki a kitűnő Kávéjáról híres Ifiasszony körül. Kassai „Caffee-Krántzchen“-jéről ezt írja: „*Nekem sok ismerőseim voltak s gyakran látogattak délutánonként. Természetes, hogy a kávézásnak meg kellett lenni. A nők Kávé nélkül el se tudnának lenni, hol egy egész délutánt kívánnak tölteni*“.

¹ V. ö. M. M. A .Rózsa-család eredeti görög neve *Trandafil* (Tarantaphylla), azaz „Rózsa“ volt. E név cégéredetű. *Rósa* uram atyja az *A Rózsa*hoz cégérezett „fűszerszámos Görög“ volt.

1835-ben a budai Várszínházban játszik „Dérynécske“. Részletesen leírja életüket, mely a Színházzal szemben levő, a Szent György terére nyíló Kávéházban, a régi Színház Kávéházban folyt le. 1836-ban a Hegyalja vidékét járják. *Déryné* nem indul el előbb kocsijukkal, míg a Kávét el nem készíti Szállásadójuk. De bizony csak „Szilvalé“ lett abból, „mert azt csak nem lehetett kávénak csúfolni, amit ott főztek. Máskor mindég magam szoktam a masinámba a kávé megfőzni, de most sietős volt az akaratom.“

Az 1838 március 13-i pesti Nagy Árvíz borzasztó napjait Pesten érte meg a törekeny idegzetű *Dérynécske*. A Dohány Utcában, az *Arany Szita* házjegyű *Csepcsányi Házban* lakott *Sárközy Főszolgabíróéknál*. Főbíró uram hivatali útján távol volt, a két asszony egy szolgálólánnyal és a gyerekekkel maradt magára a rettenetes éjszakán. A jeges vízárdat rohamosan emelkedett, a két Asszonyság attól félt, hogy élelem nélkül marad. A szolgálólányt ennivalóért futtatták le az emeleti szállásból. A Kávé volt a legfontosabb, szegény, félholtra ijedt *Dérynécskének*. „*Frissen küldjön kávéért és pékkenyérért vagy zsemlyéért!*“ — kiáltotta a fejét vesztett *Sárközömének*. A leány üres kosárral érkezik haza, de „*egy fertály font darált avasizü kávé, melyet már kimérve tartanak a szegénysorsúak számára az apró Greislerboltokban*“, mégis hozott magával. A cseléd azzal mentegetődzik, hogy a víz már ellepte az utcákat, a topánkája felső széléig ért, valósággal dulakodott a *Greizlérrel*, hogy ezt a „*nyomorúságos kávé*“ megkaphassa. „*Majd most kávé méregetek!*“ —mondotta a boltos. Másnap reggelre kávéjukhoz még volt tejük, de az udvaron levő kútról már nem tudtak a kávéfőzéshez való vizet hozni: a kút csöve magasságáig állott az árvíz. *Déryné* igazi asszonymódra elsősorban elmaradhatatlan Kávéja szempontjából látja az Árvizet, melynek az ő számára nyilván az volt a legkeservesebb következménye, hogy izgalmainak csillapítószere elmaradt. Vízük sem lévén, egész éjjel Sert ittak, azért is, hogy halálfélelmükben elkábuljanak, mert a házban levő korcsmáros egy hordó sert felmentett az emeletre.

Dérynécske mint énekesnő rekedtségét mindig Feketekávéval kúrálta. Naplójában sok szó esik erről is. 1838-ban Pesten a beteg *Schódelné, NyáryPéd* alispán barátnője helyett neki kellett énekelnie a zugligeti „*Normafa*“ névadóját, *Bellini*

„Norma“-ját. *Dérynécske* rekedt volt: szokott eszközével, feketekávéval segít magán. 1837-ben, *Eperjesen*, egy rekedtsége alkalmával ezt írja: „*Öntöttem ugyan magamba a sok fekete kávé, cukros vizet (mert azt szoktam használni, ha történetesen mégis szükségletlen), de az én hangom nem akart fülemben csengen. Már-már a Schódelné szokott eszközéhez akartam nyúlni, azaz rumot inni, de neki is mindig elleneztem. „Tudja is azt Kegyed, mit szoktak mindent, erős italokat használni az olasz énekesnők! Az tüzet ad az ember kedélyének!*“ — mondja Schódelné. — „*Én megmaradtam a magyar kúra mellett: fekete kávé!*“

Az énekeseknél hirtelen fellépő rekedtségről az 1840-es években, noha a spanyol Emanuele *Garda* már feltalálta a Gégetükröt, még nem tudták, hogy a rekedtség — hacsak nem a Gége fertőzőeredetű Laryngitis-éhez társul — mindig ideges eredetű, illetőleg a hangszálizmok beidegzési, kifáradási zavara. A nagymennyiségű Kávé, amit a kis *Déryné* ilyenkor iszik, jól mutatja, hogy esékény idegállapotait tompítja az ilyenkor felvett Coffein. A *Naplót* — mint Emlékiratot — idős Asszony-ság korában írta *Déryné*. Az a fontoskodás, az a Kávéra szűkített szemlélet, mellyel mindenütt a Kávét említi meg évtizedek visszaemlékezéseinek távolságában is, jól mutatja szakadatlan színészi munkával elhajsolt idegéletét, melynek a Kávé *Coffein-ja* és a ser *Lupulin-ja* lett a Narkoticuma. Itt *Balzac* jut eszünkbe, aki pontosan ugyanezekben az években ugyanígy főzi Kávéját. A *Korszak* mohón veti rá magát az Új Narkoticumra. Az a rengeteg orvosi értekezés, mely éppen az 1830-as években hadakozik a Kávé ellen, a pesti *Homoeopathia* ama támadásai, melyeket *Almási Balogh Pál* vezérlete alatt pontosan ugyanekkor egy egész pesti orvosi nemzedék intéz a Kávé ellen: jól mutatja azt a mértéktelen mohóságot, mellyel az 1830-as évek *Intellectuálisai* itták a Kávét. E szempontból a párisi *Balzac* és a pesti *Déryné* kávésvonatkozású írásai általános európai jelenséget, korszerű *Coffeinizmust* tükröznek vissza.

*

1829 telére vonatkozik *Heinrich Börnstein-nak*, az Óvilág és az Újvilág minden jelentősebb színpadán megfordult, a maga idején ünnepelt színművésznak — aki a Pesti Német Színháznak is tagja volt — ama keserves kávéházi nászéjszakai kalandja, melyet 78 esztendőskorában, 1884-ben megjelent Emlékiratá-

ban mond el.⁸ Eszerint 1829 november 12-én esküdött örök hűséget ifjú arájának a budai krisztinaelővárosi Kéményseprő Kápolnában *Majs* Jakab Plébános Úr előtt. Tanúi Nemes *Boráros* János pesti Senator, Kávésok Komiszárosa Uram és Nemes *Balásy* József Prókátor Úr voltak. A szórakozott Színművész a Tabánban levő szállására este tért meg, a lakodalmas ebéd után. Lakása kulcsát szokása szerint egy ablakfülkében rejtette el, de ifjú Menyecskejével hazatérve, a kulcsot sehol nem találta. A fél Budát felverte egy lakatos Mester után, azonban sehol nem talált még csak egy inasfickót sem. Mit volt mit tenniök, a Hajóhídon átsétáltak Pestre, de szállást egyetlen Vendégfogadóban sem lelhetek, mert minden szobát a Leopoldnapi vásári sokadalomra egybesereglett Vásárosok tartottak megszállva. Kénytelen-kelletlen egy Kávéházba telepedtek meg, ott ültek a záróóráig, majd hajnalig sétáltak Pest és Buda utcáin, míg egy lakatost találtak, aki az ajtót kinyitotta.

*

Eörményesi *Fiáik* Ferenc báró Emlékirata az 1834-ik év^v pesti Jurátuséletéről ír néhány jelentéktelen apróságot.⁹ A gazdag fiatal Báró 1834-ben került fel Pestre, itt sem a Nyegle Arszlánok, sem a Szabadságrajongók életét nem élte. Pesti fiatalságáról alig van mondanivalója: „*Késön keltünk, reggeli után vívtunk, azután sétáltunk, nagy társaságban ebédeltünk a Magyar Király-nál, azután a Wurmhof Kávéházban tekéztünk, ennek utána pedig látogatásokat tettünk*“. A leírás ezzel a néhány szóval jellemzi a gondtalan, gazdag ifjú Nemesember pesti életét, mely e néhány szóból is láthatóan a párisi „Jeunesse dorée“ életformáinak boldog gondtalanságát mutatja. Vívás a híres pesti vívómesternél, Monsieur *Chappon-néA*, egy kis „lapdaütés“ a Wurm Udvar Kávéházában, elegáns Proménade, a pesti „Graben“-en: a Nagy Kristóf Terén, a Váci Utcán, a Kígyó Utcán és — főleg — az Urak Utcáján. Ifjú nagyvilági Dámák udvarias köszöntése, ifjú „félvilági Dámák“ négyszeg-

⁸ Fünfundsiebzig Jahre in dér altén und neuen Welt. Memoiren eines Unbedeutenden. II. Ausgabe. Leipzig. 1884. I. 188. o.

⁹ Életem és élményeim. Bpest. 1878. I. 79. o. Szül. 1815. Csász. kir. Kamarás, valóságos belső titkos Tanácsos, fejevármegyei alispán, helytartósági Tanácsos. Az 1848—49-i mozgalmaktól távoltartotta magát. 1885-ben halt meg.

letes üvegü Lorgnonnal „fixe“ szemügyre vétele, csevegés, melynek tárgya „ló, pipa, puska, kopó“, mint egy régi Epi-gramma mondotta. Az 1830-as évek második felében a jobb-érzésű gazdag pesti *Arany Ifjúság* is komoly irányba fordult és csak a kisebbség élte a régi „Nyegle“ módit. *Jókai* „Kárpáthy Zoltán“-jában állítja szembe az Ifjúságnak ezt a két típusát. A fiatal Báró az 1840-es években vezető szerepet vitt Fejér vármegye életében, később minden forradalmi szerepléstől távol tartotta magát.

*

Az 1838-i pesti *Nagy Árvíz* idejére vonatkoznak Kézdi-albesi nemes *Barabás* Miklósnak, a „Magyar Biedermeyer“ kitűnő arcképfestőjének öregkorában írott, 1902-ben kiadott Emlékiratai.¹⁰ A fiatal és rendkívül tehetséges Mester 1836-ban már keresett, divatos arcképfestő volt. Ott lakott a Feldunasoron a Fördő Utcája közelében, tehát a „*Kávéforráshoz*“ cégérezett Kávéházba járt reggelizni. Emlékirata leírja ottani reggeliző társasága tagjait. Az 1838-i *Nagy Árvíz* napjaiból valók azok az öregkori visszaemlékezései, melyekből a pesti és budai Kávéházaknak az árvíz rettenetes napjain folytatott életét írja le.

*

Degré Alajos, a *Pillvax* egykori Ifjai által *Lojzi* néven becézett finomlelkű, franciás műveltségű, mindig választékos megjelenésű ügyes tollforgató 1883-ban, hatvanhároméves korában írta meg *Emlékiratait*.^{*1} Ezekből bennünket a *Pillvax*

¹⁰ *Barabás* Miklós emlékiratai. Közli *Kézdi- Kovách* László. Bpest. 1902. 153. 174. o.

¹¹ *Visszaemlékezéseim*. Bpest. 1883. 139. 122. 128. II. 4. 9. 97. 197.0. Francia emigráns családból született (Neve *Degré*: „Lépcsó!*), 1820-ban, Lippán. Anyja magyar nő, *Rátz* Anna volt. 1842-ben pesti, 1843-ban pozsonyi Jurátus, termékeny, könnyűtollú, franciáskodó, humoros beszélyíró, a pesti „Parisisme“ egyik képviselője az 1840-es években. Rajzai a városi szalonéletet írják le. A szabadságharcban huszárcapitány, sokszor megsebesül, Világos után a békési pusztákon bujdosik, majd jelentkezik, az aradi Várban internálják, 1852-ben szabadul és jön fel Pestre. Később a magyar politikai és társadalmi élet becsült alakja, táblabíró, képviselő, magas hivatali állásokat töltött be. 1898-ban halt meg.

Kávéház 1848 előtti és utáni életére, valamint az 1850 után olyan jelentős szerepű irodalmi tanyára, az *Arany Ökör Kávéházra* vonatkozó közlései érdekelnek, melyeket a két Kávéházzal kapcsolatban közlünk. Emlékiratainak hangja finom, halk és előkelő, mint írója, aki francia nevével, múltjával, francia és olasz műveltségével a *Pillvax* „Franciája“ volt, modorában is a *Parisisme* képviselője, úgy a Kávéház erősen párisiaskodó szellemű, a francia forradalmi Kávéházak, a *Café Tortoni* és *Café Danemarcq* életét pestiesítő *Forradalmi Csarnok-ban*, mint az *Úri Utca* egykori Promenádján és elegáns, könnyű humorú írásaiban. Az *Ifjak* vadromántos, parasztkodó, párisiaskodó, olaszoskodó, angoloskodó külsőségeit nem utánozta, nem tartozott a *Pillvax* és az *Úri Utca* késői pesti kávéházi „Incroyables“-jai közé, nem viselt „*á la Mussel*“ bodorított üstököt, nápolyi „Szénégető“ szakállat és köpönyeget, nyakába vetett angol „Piáid“-et és francia „vajszínű“ nadrágot, „özszínű“ mellényt és aranygombos lila Frac-ot sem, de hímzett „lobogó“ gatyát és árvalányhajas bakonyi kanászsüveget sem. Csapzott szőrű, loboncos kuvaszt sem vezetgetett „Magyarizmus“-a cégérjéül a Nagy Kristóf Terén, tenyérszéles „Jurátus-kardot“ és tányérnyi rézsarkantyút sem hordott, mint az *Ifjak* általában.

Mindez Emlékiratain is megérzik. Ez a „*Kávéházi Emlékezés*“: az Élet elsuhanásába révülés, az a veretes, pesti kávéház-irodalmi Műfaj, mely az elröppent Ifjúság emlékeit száznyi változatban keresi egy halott, örökre eltűnt régi, kedves Kávéház márványasztalának emléke mögött. Az öreg Táblabíró egy puha, meleg szava, mellyel az Ifjúságról, a „Magyar Szent Tavasz“ról, a *Pillvax* „Ver Sacrum“-áról emlékezik meg, kivételesen úri, előkelő lelket tárol elénk.

Az első Ifjúság emlékei a *Pillvax*ba vitték, amikor az aradi Vár verestéglás, kongó, bakaszagú Casamattáinak fehérre-meszelt folyosóiról Pestre jött 1852-ben. Első útja a Kávéházhoz vezette. *Cafée Herrengasse* volt már annak a neve. Idegen arcokat, idegen nyelvet hallott a Kávéházban. Hol volt a régi tavaszi láz, a régi magyar álmok és hol volt *Petőfi*, *Vasváry* és a többiek? *Degré* Alajos nem tudta akkor, amit ma már tudunk, hogy fizetett Spion ült az egykori Kávéházban, aki ott kihallgatott beszélgetés alapján juttatta ausztriai Bitóra *Jubál* Károly pesti Műegyetemi Professort és társait. Az Emlékirat

megemlékezik az Ifjacról. Szelíd, öreges szép mondataiban ott csattog a csontteke a Tekepadon: a bolondos *Liszniai Damó* Kálmus, a franciaszakállas *Lanka* Guszti és a hórihorgas *Szelestyey* Laci „ütik“ a lapdát. A heves ifjak *Egressy* Gábor és *Lendvay* Márton játékszíni művészetéről vitáznak a hosszú, Wodianer-féle magyar Szivolák és az öblös török csibukok átláthatatlan füstjében. Nevet az ádámcsutkás, mindig harcoskedvű *Sándor* és a drága, kedves szepesi német módon beszélő *Pákh* Berci, a palócos felvidéki zamatú *Liszniai* Kálmus. Ott húzódnak meg a „Tavaszi Szelek“ fújta felhők koradélutáni kávéházi félhomályába időnként elboruló füstös sarokban a tömzsi zöld márványoszlop mellett. Kézzelel-lábbal gesztikulál a dadogó *Sü-sü-sü-sü-sükey* K-k-károly, bohókás, mindig talpraesett beszédén elmosolyodik a mindig komoly *Tompa* Miska, harsogva, diákosan kacag a jókedvű *Emődy* Danó és „diskrété“ nevet a művelt franciáskodó *Dobsa* Lajkó. Az ajtón belép a halkszavú, homlokára omló fürtű, már akkor kopaszodó, réveteg, álmodozó kékszemű *Móricka*. (Talán éppen a telt, dústermetű, fekete, érett asszonytól, Rózától, a Színművésznőtől jött? Ejnye, ejnye...)

Azután belesuhan az Emlékiratba a szélcsapkedvű vagy Reggel, a tavaszban ravaszkodó *Martius Idusa: Lojzi*, a pozsonyi Jurátus kiszáll az *Angol Királyné Vendégfogadó* előtt a pozsonyi Gőzshajóból és rohan a PiZZaax-ba, ott mondja el a pozsonyi híreket és sietve bemutatja magát három, előtte még ismeretlen fiatalembernek, bizonyos *Vasváry* Pál, *Bulyovszky* Gyula és *Nyáry* Albert báró Uraknak, akik e pillanatban talán nem sejtették — vagy talán megéreztek? — a Sorsot, mely rájuk egy kávéházi hír során vár. A fiatal Lojzival később ott ülünk a *Pillvax-ban* és várjuk a „kávéházi háborús hírt“, mi történik Bécs várfalai alatt a kleinschwechati régi Serfözöház alján? A „Rémhír“ megjön a Kávéházba, Nemzetörök, vén Huszár-örmesterek, újságlevélíró Újdondászok, *Fillinger* Apó, a Kávés és a Tűzilegény hallja a hírt: *Jellasich* veressüveges Szerezsánjai elől parasztszekerén menekül *Kossuth*.

1852-ben ott állunk Lojzival a pesti Herren-Gasse-ban. Keserűen fordítja el arcát a börtönviselt Lojzi az egykori *Pillvax*-tól. A Kávéház előtt talán *Proltmann* és *Worafka* Politzey-Chef urak embere, a rettegett „Spitzli“ az a leplezetten dugva fürkésző szemű, becsületes, hájas Purgért mutató ember?

Lojzi átmegy a vén *Libasinszky Ház* udvarán, kilép a Granátérosok Utcájára és körülnézve, nem követik-e, eltűnik a szűk Vármegyeház Utca sarkán egy keskeny ajtón. Az ajtó fölött a szél tarka kávéházi cégért lóbál: „*Zum Goldenen Ochs*“. Az emeleti *Arany Ökör* Kávéház. Alatta a felírás szép komolykodó rómaiás betűkkel „*Caffee-Haus Hauer Kávè-Ház*“. A földszinti Sermérésben — cégére „*Zür Altén Spiel-Uhr*“, a „*Régi Zenélő Órához*“ — bőraljú szürke pantallós morva dragonyos káplárok koppantják pintes serskorsóikat az asztalhoz, de „*Hapták!*“-ba ugordanak, mikor az óriási Muzsikáló Órában pergő dobszóval felharsan az átkozott emlékű „*Radetzky Marsch*“. *Brescia, Arad, Krakó* zöldmohás olasz Bastione-i alól mindig ezzel a csengő, diadalmas, gúnyoros indulóval tért vissza a Kaszárnyába az Akasztásokhoz kivezényelt „*Executions-Carré*“, a kivégző „*Peloton*“. A Bastione árkában mindig ott feküdt 1852-ben egy feketefürtű lombardiai köfaragólegény vagy *Marchese*, egy csontosképű, kajlabaj szű szöke krakói szabólegény vagy nemesi Panye és egy gömbölyüképű magyar fiú. *Jurátus* vagy parasztlegény. *Lojzi* hallja a *Marschot*, de az *Arany Ökör* recsegő s szűk lépcsőjén elborult szemű, félig vak magyar embert vezet fel a fia. A sarkon feltűnik egy magában beszélgető, roskadozó, imbolygó járású, botjára támaszkodó, elhanyagolt külsejű másik öreg magyar. A Csigához címzett borházból jön. Keserű öregsége és Ezernyolcszázötvenkettő viszi oda mindennap a pintes palack mellé. A Kávéházba mennek: *Garay János, Vörösmarty Mihály* és *Degré Lojzi*.

*

Rákosi Jenő, az újkori magyar Politikai Újságírásnak leghosszabb irodalmi múltra visszatekintő és legélesebb arcélű újságírástörténeti alakja volt. 1863-ban, amikor mint nagyon szegény, nagyon kopott, félszemű fiatalember felbukkan a régi pesti Belváros szegényes Diákraktérházaiban és irodalmi Kávéházaiban — amiről ő is, kortársai is sokat írnak — *Ferencz József* még csak harminchároméves volt és Császár volt. A bécsi Sas tollait ebben az időben tépázta meg *Solferino* és *Königgraetz*, a keserves *Bach—Schmerling-Aera* haldokolt, a megalázott Bécs kénytelen volt a Kiegyezés gondolatába bele-törődni. Az 1861-i Országgyűlés már a Kiegyezés korai reménye szellemében ül össze. Ebben az évben a lehangosabbak és

KalTee-Konditorey „A' Magyar Jurátushoz“ 1867-ben.

Weisz Péter pesti polgári fehér- és cukrossütő Mester Sütőháza a Kecskeméti-utca és a Magyar Bástya-utca sarkán: a későbbi Menschel-cukrászda elődje. Az ajtóablakon a „Jurátus*“ Cégére és süteményes polc; az egykori kirakóablak, mellette az egykori „Bác Pékség*“ kemencéjének utcai ajtaja; kerékvető Sarokkövek; a Padláson és a kirakóban sipkás Mesterlegények.

A legrégebbi ismert pesti várostájfelvétel: Székesfővárosi Könyvtár.

A Feldunator és a Promenade Kávéházaira 1857-ben.

Balról a Magyar Király Vendégfogadó Kávéháza, középen az Uj Vigarda és jobbsarkán a Vigarda Kávéház, a Nagy Hid-utca sarkán az Angol Királyné Kávéháza, a Hidfőházban a Frissilős Ház, a Sétáló Erdőske maradványai, sétáló Urinép, Gőzhajó és lovas Dereglye. A Kis Hid-utca sarkán a Nemeshegyi Kávésurások Háza.

Acéledzés (Rohbock-Payne). Hunfalvy: Magyarország.

„A' Vadászürthöz“ Vendégfogadó Kávéháza 1839-ben.
A Kis Hid-utca és az Arany Kéz-utca sarka; Fügő Cégér, Táblacégér, Ajtócímer; az Arszlánok padja a Hüselőn, Hintó és Fiáker Mester, Polgár cs Kürtőkalap, Polgáráé és Főkötő.

Rézkarca, A Budapesti Szállodások és Vendéglősök gyűjteményéből.

A „Páris Városához“¹⁴ Vendégfogadó Kávéháza 1840 körül.
A Váci Országút: ma Nemzeti Hitelintézet. „Levantino“ csikós ponyva, Hüselő a narancsfákkal, Cs. kir. Postakocsi, Targoncás hordár.

Egykorú vízfestmény: Székesfővárosi Múzeum.

legvéresebbek a pesti Diákok és Mesterlegények Kávéházakból kiinduló tüntetési. A Sebestyén-téren a *Fillinger Apó* Kávéháza és a szomszédos *Két Huszár* Kávéház előtt, a szomszédos Rózsa-téren a *Török Császár* Kávéház előtt, a Szénás Piarczon a *Két Pisztoly* Kávéház előtt és az egykori Hatvani Kapu melletti *Zrínyi Kávéház* előtt minden két-három héten ott csattognak a dsidás Ulánusok lovainak patkói, a Diákok hátán puffog a Káplárok nádpálcája, *Hollósy* Cornélia a színművésznő a *Zrínyi Kávéház* fölötti lakásán bujtatja el a félig agyonvert Diákokat. A Kerepesi Temető előtt puska ropog és térden lövik a fiatal Diákokat, *Forinyákok*. A *Kávéforrás* előtt a Fördő Utcában a Policzáj-pikét cirkál szuronyos puskaival a vállán, szíjjas bikacsökkel az övében.

Minderről bőven ír *Rákosi* Jenő kávéházi tárgyú Regénye, a „*Legnagyobb bolond*“, mely maga is „Kávéházi Emlékirat“. Ebben a fiataalkori furcsa Regényében azt írja meg, amit öregkorában írt három Emlékiratában mond el pesti kávéházi emlékeiről. Kávéházakból felívelő életpályáját maga írja meg: feladatunk csak az lehet, hogy a sajátmaga által adott képsorozatot korszerűsítsük. Ez az aláfestésünk bizonyos mértékig a valós földszintre fogja helyezni azt az immár idestova hetvenesztendő, eszményesített képet, melyet az öreg *Rákosi* Jenő utolsó éveiben az a hódolat festett meg az 1860-as évek elején a pesti Irodalmi Kávéházakból elinduló fiatal *Rákosi* Jenőről, mely az öreg *Rákosi* Jenőtől még mindig sokat remélhetett. A hódoló képet a tájékozatlanság és az öreg Újságírónak, a magyar Újságírás Nestorának kijáró tisztelet írta meg. Még a nagyemlékezetű *Bányai* Elemér — *Zuboly* — 1911-ben megjelent írása is — melyről megemlékezünk — téves szemszögből látja a *Kávéforrás Kávéház* valós irodalomtörténeti szerepét: *Rákosi* Jenő indulóhelyét.

Rákosi Jenő első kávéházi vonatkozású megemlékezéseit 1925-ben írta a *Jókai Centennarium*, a Költő születésének évszázados fordulója idején. A *Budapesti Kávésok Ipartestülete* ugyanis a Költő születése százados fordulónapján, 1925 április 4-én *Mészáros* Győző akkori Alelnökmester kezdeményezésére céhtestületi gyülekezetét tartott a Testület Céhházában és felolvastatta *Rákosi* Jenő ama cikkét, melyet az agg író a Testület felkérésére külön erre az alkalomra írt. *Rákosi* Jenő a cikkben meleg szeretettel emlékezett meg Ifjúsága pesti

Kávéházairól, elsősorban a Kávéforrásról, melynek köréhez ő 1866-tól kezdve tartozott.¹² A megemlékezés így szól:

„Ma is találtnak kávéházak, ahol egy-egy irodalmi csoport művészi elemekkel föleresztve, kedvvel tanyáz és úgyszólván napról napra találkozik. Pedig ma az Otthon, a Fészek, az Újságírók E gy esü lete, a Pátia s más társadalmi intézmények állanak rendelkezésre. De a kávéházi fesztelen szabadságnak, kötetlenségnek és az alapszabálytalanságnak ma is oly bűvös vonzóereje van azokra az elemekre, melyek valamelyes utalványt hordoznak szívükben a halhatatlanságra, amelyet kiirtani nem lehet a szívekből. Elvégre mikor pályánk kezdetén borzasfejű cigánynép (bohémé) vagyunk, a kávéház a mi' családi otthonunk s nem a hónaposszoba. A bo n y i Lajos, a méltatlanul korán elfelejtett regényíró, Az egy etem pallósa című kedves regényében már a múlt század elejéről leírja a jogászvilág kávéházi életét. Azután emelkedik országos hírré a Pilvax, melyet követ utóbb aPrivorszky, a Kammo n és a F i Ilin g e r-kávéház, egyidőben a Török Csacsi (Török Császár), az én időmben a Kávéforrás. Ez a kávéház a Fürdő-utca elején volt. Bérlője K amm er, akinek bájos felesége még ott trónolt a kasszában, míg mi, egy csomó Deák-párti fiatal író, egy meglehetősen nagy asztal köré telepedtünk minden este. Ez asztal története visszanyúlik a Kiegyezés előtti időkbe. Alapították: Urváry Lajos, Almássy Tihamér, T o Idy Pista, Bérezik Árpád. 1866-ban kerültem közéjük én. Velem és utánam jöttek: Dóczy Lajos, Csepreghy Ferenc, a M ár ku s-testvérek: Miklós, Pista, Elek, Józsi (a későbbi főpolgármester), báró K a as Ivor, A s b ó t h János, Á g ay A d o l f, P o m p é r y János, Molnár György, a színész, Kli cs, a nevezetes karikatúrarajzoló, Tóth Kálmán addig, amíg át nem pártolt a balközéphez. Azontúl az ő kedvéért egy fiókasztalt alapítottunk a Vadászkiirt-kávéházban s elneveztük a Tóth Kálmán szerkesztette Bolond Miska két alakja után A u n y e-B a u n y e-körnek.

Voltak a Kávéforrásban vendégeink is, tanárok (mint

¹² A régi pesti irodalmi Kávéházak. A Budapesti Kávésok Évkönyve. 1926. —A cikket Rákosi Jenő halála évében újra közölte a *Pesti Hírlap*: 1929 aug. 4. „Rákosi Jenő a régi pesti irodalmi Kávéházakról. 1929 aug. 4.“ Bányay: A Kávéforrás. Ujs. Egyes. Almanachja.

M a u r i t z Rezső és L a u k ó Károly) jártak közénk, mert jókedvű, vidám társaság volt ott együtt. Csak egy szótalan alak ült közöttünk komolyan: A s b ó t h János, később képviselő és akadémikus. De ez is egy ízben, amikor élénk csatározás folyt az asztal körül, melyet ő némán végighallgatott, mikor hazamenetelre fölkerekedtünk, fölcsettant lelkesen s ennyit mondott: „Na fiúk, ma elmések voltunk.“ Társaságunkat úgy minden Karácsony táján a bájos Kammerné meghívta az udvarra nyíló hölgyszalonba s megvendégelte. Mikor Molnár György megnyitotta másodszor 1867-ben a Népszínházát, a Kávéforrás hordta össze neki a vidék minden tájáról jobb színészeit. Az aréna nagy látványosságához: A költő Zrínyi című darabhoz, mely Molnár szerint „óriási mű, csak éppen, hogy semmi vígság és semmi szerelem nincs benne“, a Kávéforrás szállított szerelmet és tréfás jeleneteket, Munkácsy Mihály pedig festett hozzá díszleteket.

Hol van mindezt! A vidámság, a szerelem, a díszlet, Munkácsy Mihály? Hol vannak mind a kedves, jó és elmés fiúk, akik akkor a jövő küszöbén tolongtak lármás jókedvvel és a szivárvány minden színében tündöklő reményekkel? Szinte megrázkódik bennem a lélek, amikor ide kell írnom: Nincsenek! Egy sincs már közülök. Az én életem előszava ott játszódott le, egy kávéházban és mondhatom, hogy felejthetetlen ideális emlék marad. .

Másodízben 1926 decemberében az idén elhunyt Bállá Vilmos újságíró „A Kávéforrás. Régi pesti kávéházak legendái“ című humoros kávéházi Krónikájához írt kedveshangú Előszót.¹³ A pesti Kávéházak e Krónikája Rákosi Jenő fentközölt megemlékezésének köszönte születését és nyert címét. Rákosi Jenő így írja meg visszaemlékezéseit:

„Megvallom, amikor régi pesti kávéházakról hallok, azt hiszem nekem és minden intelligens embernek, kivéve a bárók nagy részét, a grófoknak túlnyomó nagy többségét és minden herceget kivétel nélkül — egy kissé megdobban a szíve. Mert az értelmiség élete teljességéhez épp úgy hozzátartozik a kávéház, mint a gyermekkorhoz, ha hiánytalan akar lenni, a kanyaró s egyéb gyermekbetegség. Azt hiszem, minden intelligens ember ifjúsága egy részét kávéházban tölti el. A lateiner és a merkantil

¹³ Budapest. 1927.

osztály közt az a különbség, hogy amaz ifjúságában, emez az ifjúságán túli életszakában élvezzi a kávéházak olimpiai füstfelleget. Minden férfiember nevelése e nélkül hiányos és tökéletlen. Az egyetemi kurzus kávéház nélkül olyan, mint egy festmény árnyék nélkül, sőt megesk néha, hogy az egyetem az árnyék és a kávéház a kurzus.

Én, mielőtt a világ (ami az én toliamon Magyarországot jelenti) tudomást vett volna rólam, tudományos egyetemi tanulmányaim mellett elvégeztem és kijártam négy kávéházi elemi is. Hála Isten, ezt alaposabban, mint az egyetemet. Kezdtém a néhai Fillingerben, valamikor a jogászok sötét tanyáján, melynek ma már helye sincsen meg, mert ott később a Kúria ítélkezett, ma pedig már pogányok ülnek a jogászok és jogtudós bírák ez örökében. Utóbb a néhai K ammo nb a kezdtém járni, ahol már messziről néztem az írókat, az Akadémia destruktív ellenzéki táborát, amely ott tanyázott. Harmadik elemi osztályom volt a Privorszky, ahol már olyan írókkal ültem egy asztalnál, milyen Tolnai Lajos és Torkos László voltak, akik már tudtak rólam annyit, hogy én is Árkádiában születtem, de még nem voltam Schiller, csak szent meggyőződésem volt, hogy leszek. Utolsó elemi osztályom volt a Kávéforrás. Ott már aztán az egész világ (tudniillik az én világom; Magyarország) tudta rólam, hogy vagyok. Nem Schiller persze, hanem az E zop us szerzője.

Ezen az iskolán, azt hiszem, minden író keresztülmegy, ha nem is lesz mindenikből Schiller. De azt hiszem, keresztülmegy minden az értelmiséghez tartozó ember is. Mert milyen sivár és meddő volna az embernek az öregsége, ha e kávéházi élet emlékei hiányoznának belőle.

A P illv ax sohasem jutott volna történelmi nevezetességre, ha nem tanyáznak vala benne Petőfi, Jókai, S ü key, Pálffy, Vasváry és társaik, akik billardasztalain szónokoltak a szabadságról. Nyilvánvaló, hogy a magyar kávéház egy nagyfotosságú társadalmi és nemzeti intézmény. “

Kávéházi emlékeinek harmadik csokrát halála előtt néhány évvel megjelent *Emlékezések* című Emlékiratai adják.¹⁴ Hatvan évet meghaladó újságírói pályának emlékezete ez az írás. Kávéházi vonatkozásából csak kereteiben és egyes tényeiben

¹⁴ Emlékezések. Bpest (é. η.) I. 113. 131. 133. 142. 177. II. 18-

— sajnos, az összes Emlékiratok közös fogyatkozásául többnyire évszámok nélküli fényeiben — mutatkozik meg *Rákosi Jenő* élete. Az Életrajzírók nem írnak mindig *Rousseau* módjára őszinte, saját lelkük redőit felfedő önvallomásokat, csak Krónikát avagy eszményesített Életregényt. Életük regényét, melyben önmagukat stilizálják: úgy, ahogyan magukat óhajtják látni és láttatni. Mindnyájunk életét mások nálunknál jobban látják, hiszen hátunk közepét csak tükörből látjuk, mindentlátó szemünk pedig mindent lát, csak önnönmagamagát nem láthatja. Így az öreg *Rákosi Jenő* sem írta meg azt magáról, amit az úgynevezett „Utókor”¹¹ lesz hivatva róla és kivételesen érdekes életéről megírni. Nem a mi feladatunk, hogy itt állapítsuk meg, ki volt a Kiegyezés utáni korszak igazi nagy Publicistája: *Rákosi Jenő*-e avagy szellemi Riválisa: Dömötöri *Halász Imre*. Minket *Rákosi Jenő* élete csak indulása kezdeteinek kávéháztörténeti, illetőleg kávéházi vonatkozású irodalmi szempontjainkon belül érdekel.

E szempontból már itt kiemeljük, hogy a fiatal *Rákosi Jenő* írói élete a Kiegyezés előtti években ível fel, akkor, amikor a magyar irodalmi élet első elpolitikásodásának ideje következett el. A régivágású magyar életben a magyar író, a „*L'art pour l'art*” értelmében való író volt. Az Újságíró újságot írt, nem Irodalmat és nem Politikát. Ha Politikát írt, az a Reformkorszak nagy lendületének korszerű lírai szabadságromantikája volt. A „Márciuselő” toliforgatói még nem Publicisták, illetőleg a kornak Publicistái még nem hivatásszerű, céhbeli, mesterségükbeli, tollúkból élő Újságírók.

Az 1861-i Országgyűléssel kezdődik meg az akkori fiatalabb írói Nemzedék számára a régivágású Irodalom ama törése, melyet *Balzac* már 1841-ben megírt a párisi Irodalomnak az 1820-as években mutatkozó elhajlására nézve. Les *Illusions perdues* című regényében *Balzac* ezt a lehajlást, ezt a törést a *Palais Royal* irodalmi Kávéházainak életében mutatja be. Ez a törés az Utca, a napi Politika életirányában hajlítja le az irodalmat. Az 1840-es években a párisi *Café Tortoni* a jelképes helye ennek a leesésnek, mely nem irodalmi stílust, nem irányt és formát jelöl, hanem az Irodalom révén való érvényesülés új stílusát jelenti. Ezt a szellemi Décadence-ot Paul *Souday* az 1900-as évek elején a *Café Tortoni* nevére *Tortonnisme-nek*, később a Gyalogjáró színvonaláról *Boulevardisme-*

nek nevezte el. Ez az, amit *Csokonai Vitéz Mihály* már 1793-ban belead a tollát bérbeadó „Kávéházi Poéta“ *Csikorgó* „fűzfapoéta“ szájába *Tempefői* című pompás „Városellenes“ Pamphletjében:¹⁸

„*Musám! a' Pamassusról, hol mastan spatzérozol*
Szállj le pesti Utzába, Tsikorgó parantsolja!“

„Tsikorgó“ az éhenkórász Fűzfapoéta 1793-ban a híres pesti *Márványos Kávéházban* parancsolja le a régi fennkölt Músát a Parnassus égi magasaiból a pesti dunaparti Kávéházi Promenade-ra. A pesti *Boulevardisme*-nek ez az első jelensége a Paul *Souday* által használt szó teljes értelmében. 1793-ban a *Márványos Kávéház* jelenti a pesti Boulevardisme-t, 1861-től 1874-ig a *Kávéforrás Kávéház* az, melyben megszületik a Politika útján való érvényesülés élni akaró, boldogulni akaró vágya a politikai Renaissance ama éveiben, mikor a Bach Korszak által tönkretett Ország a Boldogulás reményeit fűzte a Kiegyezéshez. Az Irodalom a Kávéforrás finds álban kérésztelődik át először Ancilla Politicae-vé, a Politika Szolgálójává. Ügy a Jobboldal, mint a Baloldal ekkor alkalmaz fizetett Újságírókat. A Kávéháznak az Értelmesek Italát, a *Le Boisson Intellectuel*-t főző nagy rézkannája Pesten először a *Kávéforrásban* alakul át a Sikert rotyogtató bibliai *Húsos Fazékká*. Azok az Ifjak, akik az 1861 utáni években ülik körül a Kávéforrás feketén csergedező forró patakját, nem álmodó, epedő Rajongók, mint az egykori *Pillvax* lángoló Romantikusai, hanem elszánt, tudatos, erős fiatalemberek. Hogy a *Michelet* által használt képet ismételjük: findsáik fenekén nem a Jövőt, hanem a saját jövődő boldogulásukat látják meg, mint a Kávé üledékéből jövendölő keleti Kávéjós. Ezek az Ifjak a Háború utáni első Nemzedék fiataljai, akik mint *Balzac* ifjai itt vesztik el maradék Illúzióikat. Elvesztették már akkor, mikor a Bach Korszak alatt nyílt ki gyermeki szemük. „*Háborús gyermekek*“ ők, akik végtelenül messze estek már a Márciuselő rajongásaitól. Ez a *Kávéforrás* jelensége: a pesti politikai *Tortonisme*. Erről *Rákosi Jenő* nem ír.

¹⁸ Összes Művei. III. 193. o.

Ide gyülekeznek azok az igen szegény, többnyire a Vidékről jött Ifjak, akik már nem az irodalomért, hanem az irodalomból kívánnak élni. Életük és politikai újságírói felívelésük képeit a *Kávéforrás-ról* szólókban mutatjuk be. Mindegyik „Okos Ifjú“, nem pedig romantikus „Balgá Ifjú“, mindegyik jól tudta, merről fújnak a Politika szellői: tudták, hova kell beállani a Szél Tolóivá. A Szekereket vizsgálták, melyek után érdemes futni. Tudták, hogyan forog fel és le a Politika Szekere, hogyan fordul jobbra vagy balra a rúdja. Paul Souday ezt a biztos éleslátást a *Sagacié* szóból csinált *Sagascisme*-nek nevezte el. Rajongás a *Pillvax*-ban — Sagascisme a *Kávéforrás*-ban: az az 1841 és 1861 különbsége. Közben ott vannak a Vesztett Illúziók. „Les Illusions perdus...“ Ezt magyarra, pestire Világos, az Emigráció, a Nyomor és az Élniakarás fordította le 1861-re. 1861-től kezdve a Politika lesz az író Sikerszekereinek kocsisa, akár jobbra, akár balra fut a szekér. Sikerral kecsegtet az eljövendő, Messiás gyanánt várt Kormányelnökhöz, a *Jobboldalisághoz* való csatlakozás is, az *Oppositio* felejteni nem akaró baloldali Kurucaihoz való csatlakozás is. A pesti Kávéházak ekkor szakadnak két táborra. Vége van a *Pillvax* lelki „Elefántcsonttornyának“ is, de az *Arany Ökör* Kávéház megbúvó összetartása Romantizmusának is. Az *Arany Ökör* kávéházi asztala kettéhasadt. Vége van a *Komló* és a *Csiga* meg a ferencelővárosi *Arany Angyal* kurtakorcsma borba felejtkező „Sírva vigadó“, „méla honfibu“-ba révülő irodalmi Dalidóinak. Az *Arany Sas*-ban és a *Komlókert*-ben a Politika Medvebőrére isszák el elúszott ezerholdjaiknak roncsait azok, akik azt hiszik, hogy a *Deák* Ferenc kabátja szárnyába fognak fogódzkodhatni. A pesti irodalmi Kávéházak harsány harcikedvű ellenlábás táborokat rejtegetnek magukban.

A város Helyrajza pompásan megadja a politikai és irodalmi Kávéházak hadászati elhelyezkedését. A pesti Alvégen, a Szénás Piarc és a dunaparti Kofafertály környékén a falusias hang az úr: a tüntetések alaphangját az Elővárosok mesterlegényei adják meg. Itt vannak a duhaj Diákok tanyái: a tüntetések Céhházai. Itt táboroznak a „Mezei Hadak“. A *Zrínyi*, a *Két Pisztoly* és a *Török Császár* a tüntetések kiindulópontja, személyi középpontja a *Pillvax* egykori Kávésa, a jó *Fülínger Apó*. Ő a *Pillvax* hagyományainak őre, ő ad

kölcsön pénzt zászlóra, a kalpagok mellé való tolira. Az *Oppositio* a *Pillvax* árnyékában, a *Török Császár-ban* helyezkedik el. Itt születik meg a jelszó, — az „*Abzug!*“ A *Zrínyi* előtti országútkereszteződés lesz a pesti *Coin de Révolution*, ugyanaz, ami a párisi Rue Royal sarka, a *Café Tortoni* helye, itt ütközik meg a törösbotos Diákság a császári lovasokkal. Még az 1880-as években is ezt a helyet nevezi *Barna Dóri* a „Tüntetések sarkának“. A tüntetéseket irányító Vezérkar a *Kammon-ban* székel, itt él a *Martins Idusa* nagy hagyománya, mert a Kávéház a *Landerer* könyvnyomtató műhely egykori helyiségeiben van. Itt tanyázik az ellenzéki irodalom a keserű *Vajda* Jánossal az élén. A „Baloldal.“

Mindettől messze van a Felvég: a Leopoldváros. Azok, akik a vajúdo Kormánypárt köré akarnak csoportosulni, mind a Felvégre húzódnak. Érdekes, hogy a higgadtabb politikai élet, még a *Teleki Párt* is, a *Deák Párt* is a Leopoldváros Kávéházaiban helyezkedik el. Az *Európa* Vendégfogadó Kávéháza, a *Tigris* Vendégfogadó Kávéháza, a *Privorszky* és a *Kávéforrás* jelentik a politikai és politikai irodalmi kávéházi Felvéget, a Jobboldalt.

Még érdekesebb az a nagyon egyszerű ok, miért ül a várakozó politikai Újságírás elszánt kis csoportja a Fördő-utca sarkán a második házban levő *Kávéforrás* Kávéházban? Azért, mert onnan kilátni a Dorottya Utcára: az ember onnan meglátja, kinek a kocsija jön le a Várból, a Helytartóságtól. De ennél is bámulatosabb, hogy az alvégi *Oppositio* és a felvégi Deákpártiság között, a félvonalon éppen a *Vadászküri* a közéleti pesti irodalmi *Gironde* Kávéháza. Miért? Először is abból az igen egyszerű okból, hogy a feleúton van az ellenzéki *Alvég* és a deákpárti *Felvég* között, másodszer azért, mert a Kávéházzal szemben ott van az *Angol Királyné* Vendégfogadó. Ott lakik a Haza Bölcse, *Deák* Ferenc. Mindenki azt hiszi, hogy ő lesz az Elnökminiszter. Mindenki tőle vár mindent. Az Újságírók úgy tanyáznak az *Angol Királyné* tövén, mint a *Montesquieu* és *Macaulay* által leírt párisi és londoni *Nouvelliste*-ek a *Palais Royal* Kávéházaiban, a *Tuileries* Kertjében vagy a *Whitehall* közelében levő Kávéházakban. Mint 1870 után a *Fiume* Kávéházban, mert a közelében volt a régi Országháza a *Sándor-utcában*. 1862-ben a *Főrendi Ház* a *Lloyd Házban*, a *Kávéforrás* tövén székel.

A pesti Kávéházak politikai, politikai újságírói és irodalmi Coderiákra való szakadása ekkor kezdődik meg.¹⁹ *Rákosi Jenő* fiatalon az újságírás politikai terére veti magát. Már ekkor jelentkezik gyors, biztos tolla, mely hatvan évig szolgálja a Politikákat. Ez a biztonsága volt szellemi tőkéje, fegyvere és ereje: lapalapításainak fundamentuma. Ez az a stílus, mellyel korszakokat szolgált végig. Ennyiben stílusadó is. Biztoskezü nagy vállalkozó ja lett a politikai Újságírásnak. Ha kevésbé lett volna tehetséges, mint amilyen volt, az anyagi sikerek Nagymestere lehetett volna. Így azonban szegénységben töltötte el fáradt öregsége letört éveit. Ha viszont Sagascisme-je lett volna kevesebb, ha politikai tudása lett volna mélyebben szántó, ő lehetett volna az, ami Dömötöri *Halász Imre* lett: az 1867 utáni Korszak korszakalkotó nagy magyar Publicistája.

Emlékiratai tényekben pontosan mutatják, hogyan jut el a rojtosszélű, bokán felül érő nadrágú fiatalember — erről kortársai: *Mikszáth Kálmán* és *Bérezik Árpád* írtak — a Károlyi-utcában volt szegény kis Diáktérházból és a falusias, diákos, lármás *Két Pisztoly* Kávéházból, a durva ellenzéki tüntetések parlagias tanyájából a valamivel finomabb hangú, de még mindig vad, egyáltalán nem irodalmi Diákkávéházba, a *Zrínyi-be*, hogyan tart rövid állomást a zajos, de már nemesebb veretű *Fillinger* Kávéházban, hogyan fut át a finomabb tónusú, de még mindig ellenzékiek irodalmi Kávéházban, a *Kammon-ban*, hogyan terelődik át innen, a kávéházi-ellenzéki *Alvégről* a *Felvégre*, a mai *Gerbeaud* helyén volt *Privorszky Kávéház* előkelőbb világába, majd a hivatalos *Clubszerű Kávéforrás-ba*, a régi *Fördő Utcába*, végül az előkelő, középutas *Vadászkürt* Kávéházba.

Az 1863-ban szerepelni kezdő Ifjú első pesti kávéházi állomása a „*Két Pisztoly*”¹¹ volt. Komoly ambíciói hamar elvitték a könnyelmű vidéki Diákság eme léha tanyahelyéről. „*Még sokáig állott az én idejövetelem idején is a félig földbe süppedt lumptanya, a Két Pisztoly a Múzeumkert sarkán, ahol ma az első Hazai Takarékpénztár Egyesület egyik palotája*

¹⁹ *Coterie*: a középkori Egyetemeken azoknak a szegény Diákoknak az Egyetem által adott lakóhelye, akik a Bursa-ban fizetendő szálláspénzt megfizetni nem tudták. „Kávéházi Cotteria“: *Clique*. (Eredetileg: *Bande*.)

van és divatban volt tartósan a másik, valamivel előbbkelő s híres Kávéház, a „Zrínyi“, melyet Szigligeti egyik népszínműve is megörökített, a Nasi-Vasi barlang, a mai Astoria helyén, a Hatvani-utca (Kossuth Lajos-utca) sarkán.

Ezután elmondja, hogyan került át a „Fillinger“-be is. *„E mellett eljárógtam a jogász-kávéházba, a Fillinger-be. Egyszer H ér ic s-csel együtt ott töltöttük a karácsonyestét.“* A „Fillinger“ a zajos és kuruc Ellenzékiség helye volt. Petőfi Kávésa, az öregedő Fillinger Apó nem felejtett semmit. Az egykori Honvédek fiait ő vezette a tüntetésekre. Az ő Kávéházából indult el az a tüntetés is, melybe a Soldatesca sortüze dördült bele 1860 Martins Idusán. Ilyen helyre nem járhatott el az a szegény vidéki Ifjú, aki nem azért jött fel Pestre, hogy holmi „borzas“ függetlenségi Romanticizmusra vesztegessen idejét, ő, akinek sokszor ebédrevalója sem volt. Hamar átte-relődött a Privors[^]kyba. Mint sajátmaga írja *„egyetlen luxu-somat akkor is fenttartottam, ha ebédre nem jutott: a Privorszky Kávéház feketekávéjára, ahol irodalmi barátaimmal találkoztam, mindig kellett jutni.“*

Politikai újságírók emelkedésének kezdete a Kávéforrás lett. Ide járt a fényes közigazgatási pályát megfutó fiatal Löw Tóbiás, Dux Lajos és Ágai Adolf is, az intelligens, nagy-műveltségű zsidó ifjak. Dux Lajost a politikai újságírói siker később báró Dóczy Lajossá tette. Az Emlékirat így írja le a Kávéforrás életét: *„Ekkor — 1866-ban — jöttem érintke-zésbe — mikor színművem, az E z o p u s-t a Nemzeti Színház bíráló bizottsága előadásra elfogadta — a valamikor igen sokat emlegetett „K á v é f o r r á s“-sal, ahova Bérezik Árpád kapcsolt be engem. K á v é f o r r á s volt a címe egy Kávéház-nak a régi Fürdő-utcában, mely csak nemrégén vette fel a Tisza István-utca nevét. Kammer Ernő, utóbb a Vadászkiirt népszerű tulajdonosa volt a Kávéház gazdája. Itt volt egy kis csoport író tanyája. Itt jöttek össze minden este Toldy Pista, Bérezik Árpád, U r v á r y Lajos, A l m á s s y Tihamér és még néhányon. Egy kissé finomodottabb modor, előkelőbb szellem uralkodott itt, mint minő más kávéházakban — Kam-uion, Török Császár — tanyázó írói csoportok között dívott. A Kávéforrás kevésbé volt bohém, ennek a szónak füstösszagú értelmében. Jobban öltözködtek, rendesebben, jobb társaságban éltek, modernebbek voltak, liberálisoknak vallották*

magukat, nem játszták a radikálist. És amint a kiegyezési mozgalmak közeledtek a siker felé, a két fajta íróvilág mint új nemzedék politikai szint is kezdett felvenni. A Kávéforrás lett a Deák-párti fiatal irodalom, szemben az ellenzéki új írói nemzedékekkel, mely részben szélsőbalt volt, részben Tisza-párti.“ Amit azonban úgy is kell érteni, hogy 1867 előtt mindenki azt hitte, hogy Deák Ferenc fog Kormányt alakítani. Mikor azután a bölcs „öregúr“ befejezte a Kiegyezés nagy művét és visszavonult a Politikától, a benne reménykedők számára közömbös lett, ki alkotja meg a Kormányt? Az „Akarnokok“ — ez az „Ambitionnées“ egykori neve, de „politikai Hajhász“-nak is csúfolták őket az Alvég Kávéházaiban — a Deák-pártiságból egyszerűen a Kormánypártiságba léptek át. A politikai Köpönyegforgatás stílusadója a Kávéforrás lett.

A Kávéforrás társaságáról szóló leírást az Emlékirat így folytatja: „Lassan az eredeti csoport tetemesen kibővült. Én már közéjük jártam. Jött Tóth Kálmán is, Ágai Adolf, Molnár György, a színész, M a u r i t z Rezső tanár. Én vezettem be D ó e z y Lajost, akit egy előkelő bécsi lap külön tudósítónak küldött ide a Kiegyezés utolsó nagy csatáira. Csep-r e g h y Ferenc, a színműíró szintén az én révemen került közibénk. Tagja lett a pompás és érdekes társaságnak K a a s Ivor báró, majd Asbóth János, a nagy hallgató és végül az összes Márku s-fiúk: a geniális Pista, aki Baross Gábornak volt mint képviselő versenytársa és nem lett volna nálánál kisebb, ha a halál deli virágában el nem ragadja őt; a szentimentális Miklós, a Krisztus-arcú Elek. Ezek is mindketten ifjan lettek a halál martaléka. És végül József, a későbbi polgármester . A Márkus-gyerekek, Emilia testvérei, Horváth Boldizsárnak, a kiegyezési korszak igazságügyminiszterének voltak unokaöccsei. A társasághoz tartozott még Kőrös József is, akit én vittem bele a sajtóba s ki később nagyérdemű igazgatója lett a fővárosi statisztikai hivatalnak.“

Ágai Adolfnak a Kávéforrásban megszületett „Borsszem Jankó“ című élclapja lett a Kiegyezést követő években a Kormánypárt szellemi támogatója. A maró és csipő gúny soha nem bizonyult olyan erős fegyvernek a magyar politikai életben, mint ez az élclap. Rákosi Jenő így ír a Borsszem Jankó-ról:

„A Borsszem Jankó a Kávéforrás közreműködésével lett tényező úgy a politikai, mint a közéletben. Elein-

lén Ágai lakásán találkoztak a munkatársak, élükön K e c s k e m é t h y Aurél, a félelmes publicista és mint „Kákay Aranyos“ félelmes satirikus is. Ott tanácskoztak a heti programról minden hét elején. De a savát-borsát, a jókedvét a lapnak a Kávéforrás adta meg.“

A Kávéforrás kufár szellemétől elidegenedett a keménynyakú Ráczevii Eötvös Károly, a későbbi „Vajda“, a néha ott megjelenő finom és előkelőlelkű Tóth Kálmán, Tóth Béla apja és a „komor, rideg bölény“, Vajda János. Eötvös Károly, mint a Kávéforrás-röi szólókban fogjuk látni, igen éles hangon ír Rákosi Jenő köréről. A kiválások, a sorozatos „Secessio“-k megbontották a Kávéforrás egységét. Tóth Kálmán távozásáról az Emlékirat csak ennyit ír: „Tóth Kálmán elszakadt tőlünk s a „B a l k ö z é p p á r t“-h o z csatlakozott. A Kávéforrás-s-ba hírül hozták nekünk, hogy Tóth Kálmán, amióta átment az Ellenzékre s minket természetesen kerül, azóta nem tud magának kávéházi társaságot találni s mindennapos bús magányban issza feketekávéját a V adás z-kürt-ben. Elhatároztuk, hogy egyszer rajtaütünk s megújítjuk vele a barátságot. A dolog nagyon jól ütött ki s azontúl az ebéd utáni feketekávé mindig ott ittuk meg s csakhamar olyan kedves kör keletkezett ott is, hogy nevet kerestünk neki“.

A Kávéházi Asztaltársaságok — mint a 18. századvégi kávéházi Jakobinus Testvérségek és Szabadkőműves Páholyok cégérnevet vettek fel. A Szokás máig él. Rákosi Jenő így mondja el a Vadászkiirt Kávéházában Tóth Kálmán körül kialakult társaság neve történetét: „A Borsszem Jankó két alakja, Kis és Nagy mindig valami ostoba párbeszédet produkált, mely mindig úgy végződött: „Kis: „Aunye!“ és: Nagy: „Baunye!“ Mi is kórusban mondtuk, ha valaki nagyon rossz viccet mondott el a társaságban. Ettől a két élclapi alaktól kapta a vadászkiirti feketekávézó társaság az „Aunye-Baunye Kör,“ nevét. A Körnek Tóth Kálmán volt az elnöke“. A valóságban e Secessio úgy esett meg, hogy a Kávéforrás ügyes Ifjai úgyszólván mind a pesti és a bécsi Sajtó-főnökségek Újságíróhivatalnokai lettek. A gerinces és genialis Vajda Jánosék ezért hagyták őket Faképnél. Ez az igazság, minden egyéb csak „Irály“ és Mese.

Váradi Antal, a Színiakadémia volt igazgatója az 1870-es évek elején volt színinövendék és filozófus Diák a pesti Egyetemen. Kenyerét azzal kereste meg, hogy esténként statisztázkodott a Nemzeti Színházban, így végezte el az Egyetemet. Emlékirata a belvárosi Magyar-utcában máig álló régi házban volt Goll-féle Kávécarnokot írja le.¹⁷ Leírása az 1870-es évek legelejére vonatkozik, küzdelmes, szegény pesti diákkora életét beszéli el. Ez a diákélet nyomorúságos, de regényes volt és felfelé vezetett: egy szép és harmonikus férfiéletbe, melynek végén bájos emlékké vált a Magyar-utcában volt régi Gól Kávécarnok is. „Ez a Kávécarnok — írja az Emlékirat — külön megemlékezést érdemel meg. A mai kor tudósai, írói, művészei közül sok, nagyon sok fordult meg benne. Csodálatos egy helyiség volt. A mi igazi otthonunk. A Magyar-utcának a Reáliskola és Cukor-utca közötti részén egyetlen kapubejárás van. Bolt nincs azon a részen. A szűk kapubejárás folyosóján jobbra egy kis üvegajtó vezetett egy belső helyiségbe, az volt a „Gól“. Két utcai ablaka volt s egy udvari. Csak az utcai ablakok világítottak. Az udvari szobaresz sötét vala és cikóriaszagú. Nem ok nélkül, mert a világítóudvarra nyílt s ott darálták a Kávét és keverték az eledeleket. Bent, a helyiség maga egy alkovenből és egy utcai szobából állott, amely szélesre volt egybetörve. Az utca felőli rész volt az elite-helyiség. Az udvar felől inkább kofák, munkások és látó-futó vendégek ültek. Lassan-lassan azonban kiszorította azokat is a folyton nagyobb számban odajáró egyetemi ifjúság. Ide jártak a kispénzű diákok, kávéztak reggel, délben, délután és este, óraszámra vitatkoztak, anekdotáztak, az egyetlen újságot, a Fővárosi Lapok-at olvasták, zimankós időn déltől estig. Egy hátsó sarokasztalnál Réthy József, a vén színművész recsegő hangját leste egy sereg színinövendék. Az öreg borsos-fűszeres históriákat beszélt el a régi nagy színészek, Lendvay, Szerdahelyi, Bartha, Egressy életéből.

Idejártak Ditrói Mór, Gabányi Árpád, Sebestény, Mihály József, Pás a Lajos, Ballagi Aladár, Kazaliczky Antal, Tóth Imre, Somló Sándor, Benedek Lajos, Reviczky Gyula, Vajda János. Esős délutá-

¹⁷ Magyar-utca 11. sz. A Goll Kávéházat 1855-ben megemlíti Kari Müller pesti újságíró (Pest wie es lebt u. leibt. L. o.) Emlékeim. Bpest. 1904. Vidám Könyvek. 12. o. — A Goll—Gohz-család a 18. század vége óta élt a Krisztina Elővárosban. Ebből származott Gohl Jenő, a kiváló éremtudós.

nokon úgy zúgott a füstös kis spelunka, mint a méhkas. Disputa, nevetés, fölolvadás, nagy tervezés, kritika és veszekedés zafa zsongott egybe. Füst volt, harapnivaló. Aki belépett, hamarjában nem tudta, merre jár? Szeme elé tette kezét, mint a tengerész és úgy jutott el valamelyik kis asztalhoz, hogy a zenebona nagy hangversenyét — egy hanggal feljebb-lejjebb — fújja estig a többiekkel együtt. A falakon szentképek lógtak, a két utcai ablak között egy éjszaksarki vidéket ábrázoló kép lógott. Mikor a Gól-familia kezéből egy gömbölyű, mosolygósképű özvegyasszony, Nyilvayné tekintetes asszony kezére ment ál a „Gól, a diákság az asszonyságot Kapitánynak, Nyilvay urat Kormányosnak, az asztal tagjait Fókák-nak, az asztalt Fókátanyának nevezte el“.

Az Emlékirat elmondja, hogy este volt a „Gól“ a leglátogatottabb. Álmodozó filozopterek, nagy hajú színinövendékek, virgóniaszivaros önkéntesek, patikus és medikus diákok lármájában olvadt be a Kávésedények csörömpölése. Itt látta meg a fiatal *Várad* Antal egy esős reggelen a *Fővárosi Lapok*-ban megjelent első diákköri költeményét. A „Beérkezést“.

*

A vidéki kisvárosi Kávéházak egy félszázaddal ezelőtt még sok olyan régi életformát és szokást őriztek meg, melyek a nagyvárosi Kávéházakból már akkor eltűntek. A határszéli *Moson* egykori ódon Kávéházai is ennek a tiszta, rendes Városkának némettel elkeveredett magyar életét mutatták meg asztali gertyáiknak fényében és aranyozott fakeretű tükreik tükröződésében. Az 1880-as évek elejére vonatkozik a régi magyar vidéki újságírás érdemes alakjának, az óbudai Zsidóság históriája buzgó kutatójának, *Gálosi* Somának 1925-ben megjelent Emlékirata, a *MosoniEmlékek*.¹⁹ Ez a régi időkben nagy, vontatóhajós gabonakereskedelmet űző Moson bécsies hangulatú határszéli életét fest eget i gyöngéd és hangulatos képecskékben, melyek az ottani *Tolovics* és *Mocca* Kávéházakra vonatkoznak. Itten tanyáztak a pesti, pozsonyi, bécsi, stuttgarti, heilbronni és prágai nagy gabonakereskedő Házak megbízottjai, de a párisi *Maison Dreyfus* gabonakereskedő cég francia ügynökei is. Nagy és régi gabonakereskedők voltak a Város régi magyar és német családjai is. Ide járt be a gabonarakodó munkások Herbergjét

¹⁸ Alt-Wieselburg. Magyaróvár, 1925.

vezető és ellátó úgynevezett *Kamarásasszony*, a mosoni kereskedők alkalmazottja, itt vette át a rakodók fizetségét. A jómódú kereskedők számára poharankint mérték itt a pezsgőt. Egy nagy vizespohár pezsgő egy forint volt, a Feketekávét viszont tizenkét krajcáron adták. Néha a katonatisztek és a sűrűvérű polgárfjak kardos-dákós kávéházi csatákat vívtak a hajnali mulatozások során. Sorozás után a felpántlikázott polgárfiúk csaptak nagy dáridókat a Kávéházakban. A jómódú polgárcsaládokból származó Fiákerlegények együtt mulattak a víg rekrutákkal, akik vidám katonadalokat énekeltek.

Így folyt az élet a *Korona* Kávéházban, a Vendégfogadó kétféjűsasos bárók épületében, melynek kapuja fölött az 1727. évszám díszelgett. Az öreg Kávésok frakkosan, fehér nyakkendősen maguk vagdalták apró darabkákra a süvegcsukrot és nyírták körül a kopottszerű kártyákat. A *Schulz* Kávéházban négyszögű faasztalok állottak. A Vendég elé égő gyertyát tettek, de csak addig, míg olvasott. Ha a lapot letette kezéből, az öreg Kávés elfújta a gyertyát. A főpincér hosszúszerű, fehér, agyagból égetett „kávéházi pipákkal”⁴ szolgált, ezért két krajcár járt neki. A szárukba minden vendég külön toliszopókát kapott, akárcsak az isztamboli Kávéházakban.

A keskeny, alacsony, fehérfüggönyös és fehérhuzatú ablakpárnás kávéházi ablakokon éjfél előtt benézett az alabárdos, lámpás, túlkös éjjeli őr, aki egyben sírásó is volt. Mint valami eleven „Memento mori!” figyelmeztette a vigadókat az Idő múlására és a világi hiúságok múlandó voltára. A záróórát a Bakter éneke vezette be. Újesztendő napján kora hajnalban külön kávéházi köszöntődalt énekelt a vén Bakter egészen 1887-ig, mikor a Városi Tanács határozata megszüntette az ősi szokást. Hajnalban a sütőmester inasa hozta a Kávéházba a ropogós, frissen sült kiflikkel együtt a legfrissebb sütetű híreket. A szivargyújtás Fidibusszal történt, az öreg Kávésok által gondosan vagdalt papírszelet kéket egy apró vasemberke-figura száján kilövellő borszeszlángocskán gyújtották meg. Sok kávéházi figura élt e régimódi Kávéházakban. Itt tanyázott a Hordár őse, a kávéházi *Házi Zsidó*, kisebb összegeket kölcsönadó bankár, zálogos, ócskás és levélhordó, főleg szerelmes levelekre nézve, ő volt a fő-fő pletykaterjesztő és kávéházi emberszóló. Idejártak a lókupeczek: lóhoz értő, daliás, könnyelmű nagykeresetű volt lovasaltisztek. Voltak a Kávéház előtt strázsáló

szegény ördögök is, akik a vidékről érkező urak kocsijaira-lovaira vigyáztak, cipőt, csizmát törültek le. Bejárt a Kávéházakba a Kucséber is. A majálisokon élt a régi kávéházi Tombola is.

*

1934-ben adta ki Emlékiratait *Krammer- Kászonyi* Károly, a régi Belváros érdemes Polgára. Derekas közgazdasági életét írta meg és hetvenedik születésnapja alkalmával tartott baráti vacsorán olvasta azt fel.¹⁹ Emlékezései az 1880-as évek legelejére nyúlnak vissza. Leírja a Sugár-utat, melyen mindössze még csak öt új házat látott, ezekben az időkben a Ferenc-körútnak még nyoma sem látszott, de a Lipót-körúton még látta a *Spiegel-Tüköry* család egykori serházi ivójának táncterméből lett hírhedt *Újvilág Mulatót* és a Nemzeti Színház mellett a századelei *Beleznay Kertet*. Reggelizni a régi *Harisbazar* egyik Kávémérésébe járt. A Kerepesi-út 11. szám alatt volt a régi pesti *Kari* kávéscsalád egyik tagjának a vendéglője. Leír egy nagy mulatságot, melyet egy fiatal barátjával a tabáni *Szarvas Kávéházban* csaptak. Sokat ír a régi Újvilág-utcai *Arany Sas* Vendégfogadóban megalakult belvárosi polgári társaságról, a „Sasok“-ról. Ez a társaság, mely igen jelentős szerepet vitt a régi Pest várospolitikai életében, a régi Vendégfogadó és Kávéház cégéről nevezte el magát. A fiatalember még hallotta az öreg *Patikáros* Ferkó és az öreg *Rácz* Pali hegedűjét. Gyakran volt együtt az *Arany Sas*-ban az öreg *Királyi* Pállal, *Mátyás* Arisztiddel és *Kaas* Ivor báróval. Mint választási Kortés sokat buzgólkodott a Zöldfa-utca és Borz-utca sarkán Volt *Kecskeméti Kávéházban*. A Kávéház gazdája abban az időben *Árva* Lipót volt. Itt tanyáztak az ellenzéki diákok. Az öreg *Kléh* István a Kávéház konyhájából irányította a diákság által lebonyolított választási küzdelmet.

Huszár Vilmos, a jeles műfordító küzdelmes Self-made-man élete Emlékezéseit *Életem regénye* című,²⁰ 1930-ban meg-

¹⁹ Beszámoló. Bpest. 1934.

²⁰ Bpest. 1930. 113. o. — 1872-ben született, betűszedő, majd Corrector, elvégezte az Egyetem bölcsészeti Karát, sok nyelvet tanult meg, tanár és hírlapíró, a Műegyetemen a francia nyelv Lectora, a *Revue de Hongrie* megalapítója.

jelent *Emlékiratában* írja meg. Mint kis betűszedőinas kezdette meg pesti életét, mint a *Revue d'Hongrie* megalapítója és címzetes műegyetemi rendkívüli tanár írta meg Emlékezéseit. Nevét a mai idősebb nemzedék gyermekkorára jól ismerte: ő fordította le magyarra Jules Verne sok regényét. Kávéházi emlékezései az 1890-es évek elejének régi Belvárosára vonatkoznak, amikor a litterátus hajlamú Filozófus Diákok Tanyája előbb a *Kammon Kávéház* volt, később az Egyetemi Könyvtárral szemben, a régi *Kalap-utca* — a századelei *Bádokalap-utca*, a mai Irányi-utca — és a *Hímző-utca* — a 18. századi Aranyhímző-utca, ma Cukor-utca — sarkán 1889-ben alapított *Centrál Kávéházba* terelődött át a tudós Diákság élete. Ezekről *Huszár Vilmos* így emlékezik meg:

„Többnyire unokabátyámmal együtt jártuk a Kávéházakat és a vendéglőket is. Meglehetősen áhítattal ültem mindig a *Kosuth Lajos-utca* és a *Szép-utca* sarkán levő *Kammon Kávéházban*, mely azóta megszűnt, vagy az egyetemi ifjúságtól akkor buzgón látogatott, az Egyetemhez és az egyetemi Könyvtárhoz közel fekvő és máig fennálló *Centrálban*. Mindezeknek a helyeknek bizonyos bohém jellegük volt, mert írók és újságírók itt sűrűn fordultak meg

*

Magyar-Mannheimer Géza, az 1934-ben hetvenötévesztendős, friss szellemű Mester — a Newyork és a Bodó Kávéház mennyezetképeinek és lunettáinak festője az 1890-es években — fiatalkori visszaemlékezéseiben kedvesen szól²¹ az 1880-as évek közepén Rómában eltöltött vidám, tanuló, dolgozó fiatal éveiről. *Pulszky Ferenc* pártfogásával került Bécs és München után Rómába, a Monarchia tulajdonát alkotó Palotában, a *Palazzo Venezia-ban*, illetőleg annak egy kandúrillatú toronyszobájában kapott szállást. „*Kicsi vidám, bohém társasággal esténként bevonultunk a Via Vittoria sarkán levő kis Kávéházba, kivonszoltuk az utcára a diványokat, asztalokat és székeket, magunkat szolgáltuk ki a tüneményes Café d'oro-val, a forró Kávével leöntött aranyszínű tojáshabarákkal. Részegre ittuk magunkat, nem annyira a szépnevű Kávétől, mint inkább fiatalságunk féktelen jókedvétől.*”²¹

*

²¹ Relle Pál: Egy nagy festő vidám emlékei. Újság. 1934 márc. 18. Pest-budai kávéházak, 71

Tápai Szabó Lászlónak, a kézjegyű újságírónak, a „Csillagos cikkek“ írójának, a *Pesti Napló* főmunkatársának 1928-ban megjelent Emlékirata, a „*Szegény ember gazdag élete*”¹¹ az elmúlt Nemzedék régi újságírói életének kávéházi vonatkozásaiba ad jellemző bepillantást.²² Emlékiratai — más Emlékiratok írásaival összehasonlítva — jellemzően mutatják, hogy a gyakorlott tollú újságíró minden fölösleges díszlet nélkül, egyszerű eszközökkel jellemző képet ad arról, amit leélt. A szépíró, ha Emlékiratot ír, hangulatait adja. Szabó László emlékezései a régi pesti újságíróknak a mester-séghez tartozóan kialakult éjszakázó kávéházi életét örökítik meg. Az újság hajnalban jelenik meg, délelőtt és délután írják, de éjjel születik meg. A „tördelés“ vagyis a hasábokba rakás az éjfélutáni órákban kerül a *Tördelő*, a „Metteur en pages“, a „*Metrompás*“ kezébe. A Gépmester két óra tájban lesz úr a Gép felett. Ilyenkorra az újságíró már elvégezte a munkáját. Az újságíró élete az éjjeli munkás élete: életformái ennek megfelelően alakultak ki és lettek teljesen kávéháziak. A *Pillvax* történetével kapcsolatban *Harsányt* Zsolt Regénye, az „Az Üstökös“ írja meg, hogyan sietett a fiatal Viceredactor, *Petőfi* a *Gyurién és Bagó* urak budai Könyvnyomtatóműhelyéből a *Pillvax* kávéházi asztalához, mikor a jó öreg Metrompás Mester, a Masinás Mester és az ifjú Poéta már elintézték a lapot. Az éjjeli Újságíró számára hajnalban esteledik. Mielőtt lefeküdné, még lepihenteti idegzetét a Kávéházban. A rendes *Polgár* csak az éjszakázásról tud, a Kávéházakban hajnalozókat *Bohém-nek* tartja, mert nem ismeri életüket. Erről, mint láttuk, *Nádas* Sándor és *Molnár* Ferenc írtak pompás kávéházi képeket.

1894-ben — írja Szabó László — a *Hét* legjobb időszakában Kiss József a múzeumkörúti *Múzeum Kávéházban* szerkesztette a kitűnő hetilapot. A fiatal ott sürgött-forgott *Telekes* Bélával együtt a kistermetű, szakállas, Kiss József körül. 1895-ben az újságíróknak az *Otthon Kávéházban*, a Kerepesi-út 9. számú házban Volt újságírói törzsasztaluk, a Sándor-utcában levő *Régi Országház* közelsége révén. 1896-tól kezdve a *Newyork Kávéház* lett a tanyahelye az „ifjú irodalom-

²² Szegény ember gazdag élete. Bpest, 1928. II. 112—114. o. 132. 222. o.

nak“. A *Pesti Napló* szerkesztősége ebben az időben a Teréz-körút 21. sz. alatt volt. A szerkesztőség külön asztalt tartott a *Newyork-ban*. Idejártak *Pásztor Árpád*, *Csergő Húgó*, *Mester Sándor*, *Lándor Tivadar* és a fiatal *Hevesi Sándor*. Az asztalnál nappal *Palágyi Menyhért*, a filozófus és fivére, *Lajos*, a költő, éjjel *Székely Bertalan*, a festő és mestertanítványa, *Szobonya Miska* voltak a társaság központjai. Idejárt a fiatal *Mikes Lajos* is, aki ezekben az években lépett ki a premontrei Kanonokrendből. A *Pesti Napló* éjjeli szerkesztősége azonban a lapzárlat után még nem mehetett át a *Newyork-ba*, hajnali három óráig kellett bevárniok a gépek megindulását, tehát az Aradi-utca sarkán levő híres billiárdos Kávéházba, a „*Sztanoj*“-ba telepedtek be. Itt a segédszerkesztő, *Kabos Bertalan*, a billiárdjáték fantasztikus művésze ragadta bámulatba a fiatalokat. 1900 táján így élt a fiatal pesti újságíró: „*Déli fél egykor felkeltem, egy óraker bementem a Pesti Hírlap-hoz, hogy megnézzem a napi postát. Fél kettőkor a Newyorkban egy „nagy fekete” volt a reggelim. Háromig újságokat olvastam, négyig sétáltam. Fél nyolcig a szerkesztőségben dolgoztam, nyolc óra tájban vacsoráztam. Utána nyáron ős Budavárában Steuer Kávéháza, télen a Somossy Orfeum, nyáron tízker, télen fél tizenkettőker a szerkesztőség következett el fél négyig. Ekkor azután elmentünk a Nagymező-utca és a Váci-körút sarkán volt Nemzeti Kávéházba és itt étkeztünk, mintha ebédeltünk volna, levest, sültet, tésztát, reggel négy óraker.*“

Az újságolvasás a *Newyork-ban* a fiatal pesti újságíró számára komoly munka volt. „*1906 és 1909 között minden délután öt óráig a legnagyobb figyelemmel olvastam el a német, francia, angol, olasz és spanyol lapokat.*“

E leíráshoz hozzátehetjük, hogy ez Volt az az élet, melyet az egykerú rendes *Pesti Polgár* bizonyos lenező leértékeléssel nevezett „*Bohémélet*“ -nek. A szót *Henry Murger* romantikus regényéből és *Puccini* és *Leoncavallo* Operáinak címéből ismerte, de az Újságírók életét nem ismerte. Ha ismerte volna, nem nevezte volna azt „*Bohém*“-nek. A nappal élő Polgár ma sem tud az éjjeli munka szellemi és testi „robotás“-airól, a Béke idején sem ismerte az újságírói munka idegölő éjjelnappali robotját. Erről csak annyit tudott, hogy „*az újságíró a Kávéházban fecseg, rengeteg cigarettát szív el és még több fekete-kávét iszik és újságot olvas, közben kávéházi asztalon papiro-*

sokra firkál: A Polgárnak a régi pesti életben valóban volt munkára és esti szórakozásra alapozott nappala és polgári alvásra való éjszakája, volt otthona, felesége és családja is. Az éjjeli ügyeletes orvosnak, mérnöknek, betűszedőnek, rendőrtisztnek, pincérnek avagy muzsikás cigánynak volt nappalja is. Az újságírónak se nappala, se éjjele nem lévén, élete egyben nappali és éjjeli élet is Volt. Munkája délben kezdődött, délutántól estig és éjfélről hajnalig három szakaszban folyt éjjel és nappal. Élete ennek a munkának volt a függvénye. Az újságíró nem volt Bohém. Amikor a Polgár ebéd után már billiárdozott és békésen szivarozva olvasta azokat az újságokat, melyeket az újságíró írt, akkor az újságíró hat nyelven olvasott külföldi lapokat. A Kávéház az újságíró számára műhely volt, a Kávé pedig Narkózis: *Boisson intellectuel*, a 16. század óta az, az izgatott lelkiéletűek, az Értelmesek, az írástudók itala. A Polgár dolgozott délelőtt, amikor az Újságíró aludt. Ez igaz. De a Polgár este letette rőfjét vagy szerszámát, a hivatalnok ezt már délben megcselekedte.

Az Újságíró nem volt „Bohém“, mert folyton tanult, mert folyton figyelt és folyton dolgozott. „Holtig tanult“, mint a közmondásbéli „Jó pap“. Ha nem tette, lemaradt arról a Szabad Versenyről, mely csak a Tehetséget honorálta. A régi Újságíró élete színesebb és gazdagabb volt, mint a gazdagodó Polgáré: élete végén azonban ez az élet csak „Szegény ember gazdag élete“ lett. Ezért adta „-“ Emlékiratainak ezt a címet. Ez az a lelki gazdagság, amit a Polgár a Cigányság szépségeinek tart, de alapjában véve lenéz. Mint a Komédiás életét, mely csak a Komédiában színes, az Életben azonban szürke.

A Kávéház ebben a letűnt korszakban nem az volt, mint a mai, az Élet is más volt, az emberek is mások voltak. Az Újságírás is más volt és az újságírók is mások voltak. Az Éjszaka maró, csodálatos varázsa volt az ihletőjük, mint ezt *Heliai Jenő*, *Molnár Ferenc*, *Nagy Lajos*, *Nádas Sándor*, *Kárpáti Aurél*, *Szép Ernő*, *Somlyó Zoltán*, *Tóth Árpád* és oly sokan mások megírták kávéházi életükről szóló írásaikban. Az Éjszaka volt a lendítőjük, nemcsak a szó regényes értelmében, hanem abban, hogy a sötétség csak arra a kis világos foltra sűrítette életüket, mely mint lámpafény a szerkesztőségi íróasztal kéziratpapírjára és egy kávéházi asztalra esett. Ez a sűrített élet élt az Éjszakában. Mivel pedig a pesti Éjszaka

mindig varázsos volt és az Ifjúság is az volt, érthető, hogy az Éjszaka bolyongó lelkű szellemi Ahásvérosainak a Kávéház lett a Herbergje. Az volt már a 18. század elején Párisban, a ragyogó szépségű képen, melyet *Michelet* rajzolt remekben a *Café Procope* gyertyái fénye mellett a Kávés Findsa fölött az Éjszakában virrasztókról. Mint látjuk, Emlékirataink végtelen sorozatában mindig erre a sűrített, gazdag, fiatal éjszakázó életre való emlékezés jelentkezik és csilingel, mint többé-kevésbé lírás hang a Múltból, mely a Költők szerint visszajár, valójában azonban örökre elmúlt. Ezt írja mindenki az elmúlt Ifjúság kávéházi Éjszakáiról: *Herczeg* Ferenc, *Rákosi* Jenő, *Vázsonyi* Vilmos és Mindenki ugyanazt írja.

Ez a régi újságírói kávéházi élet már meghalt. Egy még romantos korszak élete volt 1890-től 1914-ig. Közelebb állott *Petőfi* Sándor újságsegédszerkesztői életéhez, illetőleg annak korszakához, mint a maihoz. A Ma szegénységébe belefulladt ez a Romantika is. A régi élet gazdag és szép volt a szegény Újságíró számára is. „*Szegény újságíró gazdag, szép, fiatal élete*“.

Az öregedő Tápai *Szabó* László Emlékirata is csak Líra. Műfaja: „Az elmúlt Ifjúság Kávéházaira való emlékezés“. E Műfaj is haldoklik, mert a régi Márványsztalok is eltűntek, e kávéházi Sírkövek, melyek a Halott Barátok emlékei voltak, de a bukó Kávéházakból a zsidópiac piacára kerültek. *Rákosi* Jenő és *Vázsonyi* Vilmos megrendült lélekkel írták meg Emlékeiket a halott Márványsztalokról.

*

Fehér Árpád a régi pesti „Bohémvilág“ kávéházi emlékeiről írt 1933-ban.²³ „*A murger-i relikviák, a bohémség külsőségei* — írja — *ma már a lomtárba kerültek és velük odakerült a régi író-élet belső romantikája is. Eltűntek a nagy, fekete csokornyak-kendők, a cylinder és a bársonykabát, a lobogó hosszú haj, a szellős körgallér s elpárolgott a lila kávéházi hajnalok édes-bús hangulata. Az élet kitárt ablakain az idő szétrántotta a függönyt*“. A mai író — írja az Emlékirat — pontos munkaidőt betartva, külsejében is hivatalnokhoz hasonlítva, írógépbe mondja be verseit.

²³ Magyar Bohémország emlékeiből. Irodalmi nők, irodalmi Kávéházak. Litteratura, 1933., 179. o.

„Fejét két tenyerére hajtva, a papirosra meredve, zsvajgó Kávéház sarkában alkotott a régi író, a Költő pedig a tea égő rumjának kék lángjából olvasta ki legcsengőbb rímeit. A pesti író-bohémek nagyrészt éjszaka éltek, szinte talán azért, hogy elszakadjanak az élet sivárságától és távolról jobban a mélyére pillanthassanak. Vagy hogy csak szépnek látszó felszínéből meríthessenek. De meg amiatt is, mert a legtöbbjük szerkesztőségekben dolgozott, ahol csak jóval éjjél után ért véget a munka. Alig lehetett elképzelni, hogy e régi időkben valaki újságírónak csapjon fel, aki nem mint tehetséges író kezdte. Ma a redukciók zsurnalisztikái munkára írókat nem szívesen alkalmaznak¹ ‘.

Fehér Árpád megemlékezik a Háború előtti irodalmi Kávéházak maró élete egy furcsa, ismert alakjáról, a törött, ütődött életűek, megtépázott lelkűek éjszakáinak klasszikus alakjáról: a „*Puella Classica*“ -ról. Közléseit a magunk emlékeivel toldjuk meg. A *Puella Classica* éjszakai kávéházi nő volt. Egyszerű, szürke Veréb a csillogó éjszakai Pávák között. Az 1900-as években tűnt fel, virágkora Ady Endre éjszakáinak virágkorával esik egybe. A Háború alatt itt-ott még feltűnt, majd végképpen elsodródott. A „*pesti Montmartre*“, a Nagymező Utca orfeumos vidékén élt és lakott egy szomorú, régi, sárga lányosházban, a párisi Quartier *Hôtel Garni*-jainak sívár másában. Ki volt? Senki se tudta, senki se tudja. Alacsony, nem csinos termetű, inkább csúnya, mint kellemes arcú, kispolgárian és ízléstelenül öltözködő nő volt, az 1910-es években úgy negyvenéves. Csak a két barna szeme volt beszélő és szomorú. Hivalkodó és törött sorsból származó társnői közül kiemelkedett: kifogástalanul beszélt angolul, franciául, olaszul, németül és oroszul és — ezért adta magának a *Puella Classica* nevet — ógörögül és igen jól, tiszta cicerói nyelven latinul, önmagát *Merelrix*, *Scortum* és *Puella Publica*, illetőleg *Puella Classica* néven nevezte. Ha valakivel megismerkedett, *Horatius*, *Tibullus* vagy *Propertius* verseiből való zengő klasszikus latin idézettel kezdte a beszédet, majd folyékony latinsággal folytatta. Egyébként is művelt volt. A *Café Helvetia*-ban minden író ismerte. Ady Endre sokat beszélgetett vele. Utóbb polgári elemekkel szóba sem állott, sőt utóbb már csak csevegője volt az irodalmi asztaloknak. Abból élt, hogy mint furcsaságot mutogatta magát, majdnem úgy, mint a „Readingi Fegyház“ korszaka után a letört, borotvátlan, kopaszodó, egykori irodalmi Dandy,

az „Élet királya“: Oscar Wilde a *Café de la Paix* apró utcai bádogasztalai mellett. Szerény volt, boldog volt, ha vacsorára hívták meg. Sört ivott és szivarozott és szerényen köszönte meg a „*Társalgópénzül*“ neki átnyújtott régi ezüst Koronát. Ezt ő Obulusnak nevezte. A szót ő terjesztette el a pesti „*író Argót¹¹-han*“: a kölcsönként Koronát nevezték *Obulus-nak*. Lakása ajtajára — Pompei *Puellái* módjára — szénnel írta fel nevét és egy régi Susztertallért szögezett ki *Obulus* gyanánt. Utóbb írói barát jai egy verses kötetét is kinyomatták, ekkor már ennek eladásából édeglét. Legendák keletkeztek róla, voltak, akik egy habsburgi Főherceg természetes lányának hitték. *Fehér Árpád* megemlíti, hogy fiát egy erdélyi kis városban neveltette. Tény, hogy kiejtése erdélyies volt. Sokan azt beszéltek, hogy egy különc erdélyi Professor egyetlen leánya volt. Apja klasszikus műveltségű *Isotta Nogarola-t* akart belőle nevelni. Egy kolozsvári Diák elcsábította, fia született, a furcsának nevelt leány elsodródott az életben és kávéházi Figura lett. Pest éjszakai, kávéházi nagyvárosiasságának színét adta meg a „Latin Nő“, amint őt egykor neveztük. Ki tudja, hová lett?

Fehér Árpád megemlíti még a nemzetközi artisták eltűnt Kávéházait. Neveik ma már üresen konganak a mai nemzedék fülében: *Meteor, Budapest, Millennium, Piccolo*. A cikk szól a Newyork híres Karzatáról is, a Japán-ról és a *Palermo-ról*, valamint a nagyváradi *Royal-ról*., a „*Hatnaposok*^ Asztaláról. Megemlíti, hogy *Szeged* írói nem voltak Kávéházas emberek. *Tömörkény István*, a tiszaparti „*Ónozó Poldi*“ csárdában írta a *Barlanglakó-kat*: falusiasán, pipaszó és borospohár mellett. *Fehér Árpád* megemlékezéseit *Szép Ernő* kávéházi tárgyú régi verse: az *Örök Tűz* közlésével fejezi be. Ez elmondja, hogy a „*Kávéház éjjel-nappal nyitva van, tűzhelyén a láng soha ki nem lobban, „Örök Tűz“ ez, szakadatlanul sugározza melegét az enyhe falak közé betérőknek. Forró Kávé és illatos Tea balzsamával éleszti a fáradtakat, akik küzdelmes életük robotja útjaira innen rohannak el: a Kávéház Vesta örök Tüzének tűzhelye*“. A verset nem *Szép Ernő* írta, mint azt maga közölte velünk. *Kosztolányi Dezső*-től tudtuk meg, hogy ez a vers az ő fiatalkori írásai közül való, de hogy hol jelent meg, azt ő sem tudta megmondani. A verset nem tudtuk megtalálni sehol.

A jelen Század eleje politikai, újságírói, publicistás és irodalmi életének a Kávéházakkal való kapcsolatairól értékes adatokat tartalmaz az 1934 ősszén elhunyt *Róna* Lajos újságíró Emlékirata.²⁴ Az 1900—1930 közötti időkre vonatkozik a háromkötetes munka, mely az eleveneszű és jószemű újságíró szögeiből meglátott nagy összefüggések és nagy vonalak tekintetében a politikatörténeti kutatók számára becsült forrásmunka lehet a Világháború előtti évek mozgalmas magyar politikai életére vonatkozólag.

Bennünket csak kávéházi vonatkozásai érdekelnek. Szerkesztőségek, szerkesztők, újságírók, írók, politikusok, publicisták, Kávéházak és Kávésok, vén Pincérek és egykori világpolitikai intimitások mellett bizalmas bérkocsisok, kis vidéki szerkesztőségek és nagy írók kapcsolatai vonulnak fel az egykori, azóta megszűnt vagy máig élő Kávéházak hosszú avagy kerek újságírói asztalai egykori életének leírásaiban. Ez az Emlékirat e szempontból valóban az újságírói világ Életképe. Értéke, hogy nem lírai, nem regényesen és érzelmesen emlékező, hanem tárgyias. Neveket és tényeket ad: vérbeli újságíró munkája. Kár, hogy az évszámokat nem mindig adja meg. Jól látja a politikai és irodalmi élet ama rezzenéseit, melyek Kávéházban születtek meg, illetőleg csakis Kávéházban születhettek meg. Megőrizte az újságírók életében Céhház módjára jelentkező Kávéházak krónikás emlékeit. A *Balaton*, az egykori „politikai Kávéház“ olyan színekkel jelentkezik írásaiban, melyekben azonnal felismerjük, hogy az 1900-as évek nagy politikai mozgalmái idején ez a Kávéház Volt az Élet igazi Fóruma, abban az értelemben, melyben az isztamboli *At-Mejdán Piac* Janicsár-kávéházai voltak az 1800-as évek török nemzeti mozgalmainak tanyái, vagy amilyenek a *Pilloax*, a *Filozófus*, az *Arany Sas* és a *Török Császár* Kávéházak voltak az 1840-es években.

Az öregedő Újságíró, aki körül a Politika és a Publicisztika élete egykor a Kávéház márványasztala körül viharzott, aki a Kávéházban „vetett szelet és aratott vihart“, a régi szelek elviharzása után — új Szelek, új Viharok elől — megtér a Régi Asztal emlékeihez. Emlékiratait beérkezettsége, békés otthona

²⁴ Harminc év az újságírópályán. Bpest. 1930. I. 226. II. 387. 445. 484. 541. 550. 599. III. 647. 935. 947.

írásztala mellett kopogtatja le újmódi írógépén, de az Ifjúság asztalára gondol, hol a fürge pincér által hozott „Kávéházi Kutyanyelvekre“ egykor íróónnal rótt a História. Az Újság-cikkek, melyek az Élet vágtatásában néhai kávéházi éjszakák túlfeszített idegéletében születtek meg, akkor is eleven História-fiát csináltak. Kávéházi születésüknek Emlékirattá halkult emlékei egy nagy darab magyar politikai és publicisztikai, egyben társadalmi História jelentenek. A ma már halott Újságíró emlékezéseiben elvonul előttünk a régi *Budapesti Napló*, *A Nap*, az *Az Újság*, a *Pesti Napló* és a *Budapester Presse* élete. Látjuk, hogyan születik meg a régi *Fiume Kávéház* vendégeiből alakult *Otthon Kör* elégedetlen tagjaiból a *Fiume Kávéházba* visszaköltöző új Secessio során az *Újságírók Egyesülete*, ami a Casino és a Kávéház egész tanulmányunkon végig hangoztatott 18—19. századi kapcsolatának egyik klasszikus bizonyítéka. Lepereg előttünk a régi *Newyork* élete az „*A Newyork, az újságírás és az irodalom Kávéháza*“ című fejezetben. Az a nemzeti irányú szellemi forradalmi hangulat mely a Világháború előtti években oly erős nemzeti tartalmat adott a pesti Kávéházak életének, tömör, jól megírott mondatokban jelenik meg *Róna* Lajos Emlékiratában.

Az író-újságíró társadalom életének kis képei is ott színeskednek a visszaemlékezésekben. *Kóbor* Tamást ott látjuk vidám békebeli szombati vacsorázó asztala mellett a Pannonia termében, ott ül mellette az *Az Újság* akkor fiatal gárdája: *Szomory* Dezső és öccse, *Szomory* Emil, *Gajáry* István, *Siró* György, *Pünkösdi* Andor. Vacsora után a Kossuth Lajos-utcán levő *Magyar Világ* Kávéház külön szobájában mulatnak hajnalig. Látjuk a Podmaniczky-utcában a *Pesti Napló* szerkesztőségét és az 1912-i „sztrájkanyagát“ az ottani *Szent István Szálló* kis sötét Kávéházában, mikor *Surányi* József laptulajdonos miatt kitört az első nagyobb pesti szerkesztőségi sztrájk.

A többi újságírókávéházzal így ír az Emlékirat: *Az „Az Est“ megindulása után 1909-től kezdve a nagykörúti Berger Kávéházban alakult ki Az Est asztala, míg a Wesselényi-utca sarkán, az Angol Kávéházban a szociáldemokrata vezéreket és újságírókat, továbbá azoknak a baráti körét lehetett megtalálni. Újságíródivat volt egy időben a váci körúti kis Piccolo Kávéházba is járni. Ott ült reggelig Sternberg Géza, a Neues Pester Journal vezérigazgatója, Lázár Leó is megjelent, a német kritikus; Liptai*

Imre, a korán elhunyt színműíró és a híres, szórakozott Radó Emánuel, akiről azt a tréfát találták ki, hogy elfelejtett elmenni a saját esküvőjére.

„Más helyeken is zajlott az irodalmi és művészeti élet, különösen az *Andrássy-út* tájékán. Az *Opera Kávéházban* lehetett látni a *Pesti Napló* átellenben lévő szerkesztőségének tagjait, akiknek kedvéért más redukciókból is odasereglettek az újságírók. Az *Operaház* művészeinek szintén kedvenc és szokásos pihenőhelye volt ez a *Kávéház*. Az újságírók hajnali társas élete mindezekon kívül az *Operaházzal* szemben levő *Budapest Kávéházban*, majd később az *Eötvösutca* és *Andrássy-út* sarkán levő *Millennium*, más néven *Louvre Kávéházban* összpontosult. Ezeken a helyeken még a kora reggeli órákban is ötven-hatvan újságírót lehetett találni a márványasztalok körül¹.

Kálmán Imrének, a világhírű operettírónak egy pesti kávéházi tárgyú visszaemlékezése jól mutatja meg az 1900-as években kifejlődő pesti *Boulevardisme-t* és a szó jó értelmében vett egykori „pesti Bohém“-et.²⁵ A fiatalembert szegényes családi körülményei arra vitték, hogy párhuzamosan hallgassa az Egyetemen a jogot és hogy mint *Koessler* Professzor tanítványa zeneszerzőnek készüljön a Zeneakadémián. Kenyeret keresett és zenét komponált, komoly zenét. Ügyvédjelölt volt *Bakonyi* Sámuel irodájában. 1905-ben az Operában *Kerner* István dirigálta egy szimfonikus kompozícióját, *Endre és Johanna* című szimfóniáját ugyanekkor ugyancsak a Pesti Filharmonikusok adták elő. Társai közül ezen az úton *Bartók* Béla és *Kodály* Zoltán maradtak meg, a fiatal *Kálmán Imre*, *Weiner* Leó, *Szirmai* Albert és *Jacoby* Victor a könnyű Múza könnyű sikerei útjára térültek le. „*Rossz útra tértek, mint én*“ — mondja ma *Kálmán Imre*. Hallatlan energiával készült fel a mindenáron való boldogulásra. A *Pesti Napló* zenei rovatvezetője és kritikusa, *Lándor* Tivadar mellé kerülni havi 70 koronáért, csak azért tette ezt, hogy ingyen járhasson a hangversenyekre. *Molnár* Ferenc volt a szerkesztőség kávéházi éjszakázásainak vezére. A senki által tudomásul

¹⁵ A *Pesti Napló* szerkesztőségétől a Tatárjárás vígszínházi premérjéig. Magyar Hírlap. 1934 ápr. 22.

nem vett fiatal *Kálmán Imre* éjszakákon át szótlanul ült a *Newyork* asztala mellett, tanult és a Kávéházban leste a Szerencsét: a Sikert. *Heltai Jenő* versére írt egy Kabarédalt: *Én vagyok a Fedák Sári szobalánya. Az első pesti Kabaré* adta elő. Közben 1908-ra megcsinálta a *Tatárjárás* partitúráját és azzal — hallatlan merészséggel — a *Vígszínházhoz* állított be, mely soha operettet nem adott. Első nap kinevették, harmadik nap az öreg *Faludi* lejátszatta magának a zongorakivonatot és 4000 korona előleget fizetett ki az ifjú embernek. Ezen — egy *Munkácsy-képet* és egy keleti szönyeget vett. Az előadás előtt egy héttel *Kornai Berta* számára egy dalbetétre volt szükség. Életre-halálra készen kellett lennie reggelre a teljes zenekari partitúrával. „*A Magyar Világ Kávéházban kezdtem írni kora délután, a zongorasobában, az Upor Kávéházban folytattam. A konflis ott várt a Kávéház előtt. Ingujjra vetkőzve dolgoztam. Jacoby Victor és Upor Kávés ültek mellettem. Félnégykor a pincérek távoztak, csak az a bizonyos illedelmes-helyes idősebb hölgy maradt ott. Félőtre készen voltam.*“ Egy hónap múlva *Kálmán Imre* már egy békebeli vagyont keresett a *Tatárjárással* és harmincéves korára *Newyorktól Japánig* adták azt. íme: a *Sikerregény*.

*

A heves és dúsüstökű Ifjak a Kávéházban élik az Élményt, mint *Vénemberek* Kávéházemlékirattá írnak, mert, mint *Murger* Ifjai, azt hiszik, hogy az egykori Ifjúság Kávéházaiban megtalálják egykori magukat. A régi Asztalhoz, mint Ifjúságfétishez kötődnek. A *Régi Barát-rM* írnak, de önmagukra gondolnak. Egykori Ifjú-önmaguk képmását keresik halott Kávéházak tükörcserepei elcsillant csilláma emlékeiben. Évszámokat alig írnak: a múltó Időt akarják megcsalni. Emlékiratot csak *Vénember* olvas. író és Olvasó jótékony, Halálba ringató, hazug, szép Életilluziót talál az Emlékiratban, *Narkóvizist*, *Sikerregényt*, *Életregényt*, kávéházi *Meddáhmesét* az Ifjúról, ki elé a Kávéházba egyszer, régen, odatoppant a Szerencse. Mese: írta az Ifjúról a vén kávéházi *Meddáh*, a Halál küszöbén kuporogva, az öntudat küszöbe alatt. Mese, melyben a Kávéházi Hős olyan, amilyennek az Öreg író álmodja: a gazdag Ifjúság kávéházi *Lámpása* von fejére *Sugárkoszorút*.

Pestbudai Városleírások és Útikönyvek.

Városiasság, Polgáröntudat, Demokrácia és Városleíró Irodalom. — Háborús járás-keelés és Útikönyvirodalom. — *Rosier*: Kalender. 1809. — *Patasich* József. 1831. — *Tekusch* Ágoston. 1833. — *Pátisz* Károly. 1833. — *Buda-pesti Vezéd.* 1845. — „*Romántos Vezető*„. 1855. — *Müller* Károly: „*Pest amilyen és ahogyan él*„. 1855. — *Dudumi* Demeter. 1856. — *Feldmann.* 1859.

Az itáliai Rinascimento kicsi, de annál nagyobb szellemi életű és pompájú Signoria-i azaz Városállamai már a 16. században kitermelik magukból Városleírásaikat, a Város utcai Élete vidám Városhangjainak írásban és rajzban adott Városirodalmát. Ez az itáliai Városokban korán kifejlő Városiasság, az *Urbanita* és a Polgáriasság, a *Cittadinanza* tünete. *Róma* és *Bologna* „Hangja“, a *Cri di Roma* és a *Cri di Bologna* már *Annibale Carracci* karcólótűje alatt hirdeti pompáját, Párisnak már a 17. században van Városiեն ása. A Városirodalom a zárt városi Polgáröntudat, a *Patriotismus Localis* ténye, egyben a zárt városi Autonómia, a Városparticularismus és a felcseperedő polgári *Rendi Tudat* demokratikus jelensége is, mely az úgynevezett *Városdalokban* is kifejezést nyer.¹ A nagy háborús korszakokkal nagy utazási kedv is jár: minden Háború egy-egy járó-keelő Népvándorlás. A Világjárás a Renaissance, az Illuminatizmus és a Romanticizmus idején nő fel Idegengorgalomná, párhuzamosan a *Voyage*, az Utazás Irodalmával. Pestbuda a Francia Háborúk és a Napóleoni Háborúk idején alakítja ki a maga Városleíró Irodalmát és Útikönyveit. Alábbiak — kizárólag kávéházi vonatkozásaikban — ennek első

¹ *Beoilaqua* Borsody Béla. Magyar Gaudeamus. Bpest, 1932. (Városdalok.)

összefoglaló kísérletét jelentik. *Schams* Ferenc 1821-ből való pestbudai Városleírásait külön fejezetünk adja. Mindezt nem utas idegenek íjják Városunkról, hanem a Város írja önmagáról a maga híre-neve keltetésére és felferésére. Ez az irodalom az „Atyai Város“, a „Szülőváros“ Városromanticizmusa önnönmagáról. Kifejlése pontosan egybeesik Pest-Buda városi fellendülésével, ami viszont a magyar Szabadságromanticizmus kivirágzásának, tehát a Kávéházak világkorszakának is zárt egységű ideje. Ez az Irodalom Pestbuda Nagyvárosiasságának fokmérője is.

*

Mint címe is mondja, egészen „sommásan“, vagyis röviden írja te Pest és Buda Városokat a főszer-féle „*Pest-budai Kalendáriom a 1809-ik esztendőre*“.² Tudvalevő, hogy a Napóleoni Háborúk éveiben rengeteg idegen fordult meg a két Városban, a Szövetséges Hadak is többször átvonultak Pesten, így orosz Ezredek is. A keservesen-furcsán végződött utolsó Nemesi Felkelés révén is ezernyi vidéki Nemes Insurgens töltött hónapokat Pest-Budán. A Hadak nyomán ekkor lepi el Pestet a sok kalandos játékos, a Helytartótanács külön parancsokat ad ki ellenük, mert sok közöttük a Spione is. ők a régi nyerészkedő *Billiárd*, a *Pháró* és a *l'Hombre* főleg tálján „Szerencselovag“-jai, a „Glücksritter“-ek, valamint a hozzájuk tartozó függelék: a Cifra Dámák. A muszka Tisztek ekkor hagyják itt kávéházi örökségükül a *Nasi-Vasi*, a *Kopka* és a *Kozák* elnevezéseket a kártyás és billiárdos Játékban. A Billiárdban ekkor jelenik meg az „Orosz Játék“, ekkor válik szokássá, hogy a *Jeunesse dorée* a kávéházi *Comptoir*, a Pohárszék mellett orosz-lengyel módra állva üritgeti az illatos Rosolio „pecsétnyomó“ alakú Stampigliá-it. A híres „Lengyel Pálinkák“ annyira divatba jönnek, hogy a pesti Rosoglio-főzők a pest-budai lapokban „danczkai módra főzött Rozsólisaikat“ hirdetik. A kis Kalendárium írója Újságíró, az Idegenforgalom céljait is szolgálja. Korszerű szépirodalmi Elegyes holmit, vagyis *Péle-méle-t* is ad a Nyájas Olvasónak, majd a Policia, vagyis a Közrendészet ellenőrzése alá tartozó Intézmények, a *Polizey-Anstalten* között

² Kalender von Ofen und Pesth für 1809 von Rosier. Summarische Beschreybung von Ofen und Pesth (1808). 44. 76. o.

szerepelteti a Kávéházakat. Megemlíti, hogy Budán tizennégy Kávéház van, ebből három van a Várban, a két legnevezetesebb a *Fortuna* és a *Spannagel Úré*. Pesten — úgymond — van tizen-nyolc Kávéház, ezek közül a legnevezetesebbek a *Lechner Úré*, vagyis a *Kemnitzer-iéle Kávéház*, valamint a *Hét Kurfürstök* és a *Paradicsom Vendégfogadókban* levők.⁸ Vagyis: a dunaparti Kemnitzer Ház, a régi Pest e legmonumentálisabb épülete a Nagy Ház nevet viseli, Kávéháza a Nemes Kemnitzer János cserzővarga Mesteré, árendátora Lechner Ferenc úr. A Paradicsom házjegyű ház, a *Paradicsom Ház* a *Fejér Hajó Vendégfogadó* tőszomszédságában volt, Kávéháza később a *Fejér Hajó Vendégfogadó* háztelkének Kávésjoga lett és a báró *Jennisch-csaláá* Kávésjogát alkotta. Ide jártak a pesti Litterátorok, mint látni fogjuk, itt muzsikáltatta magát *Bihari* Jánossal a vidékről Pestre felránduló *Berzsenyi* Dániel is. Az 1830-as években a Paradicsom Házban levő Kávéház bejárója a *Fehér Hajó* kapualjából vezetett át a házba, mely a mai Kristóf-tér és Bécsi-utca sarkán állott.

*

A sok német útikönyv és Városleírás között az 1830-as évek két magyar könyvet is mutatnak, mindkettő Zajesdai Nemes *Patasich* József Pest Királyi Szabad Város Expeditora munkája.⁴ Szerzőnk várostörténeti irodalmunk egyik lelkes, korai művelője volt. 1831-ben megjelent első Könyvecskéje csak néhány szóval emlékezik meg a Nagy Árvíz előtti 65.494 lelket számláló Pest 28 Kávéházáról, melyek közül csak négyet említ nevéen. A munka megjelenése idején a *Vigarda* Kávéházán — a Német Színház Házában — éppen a berendezési munkálatok folytak. Ez a Kávéház Pest Királyi Szabad Városáé volt, iratainkban mint *Theatrum Kávéház* és *Redoute Kávéház* szere-

³ „das Lechner'sche im grossen Kemnitzerschen Hause und die in den Gasthöfen bey den 7 Churfürsten und im Paradies.“

⁴ Sz. Kir. Pest Városának Leírása. Pest, 1831. 62. o. — Történeti Jegyzetek Sz. Kir. Pest Városról. Pest, 1839. 50. o. — Az utóbbi munka érdekes előfizetési felhívásának egy példánya a Pesti Mészáros Céh Ládájában. V. ö. M. M. — Cikkek: Hasznos Mulatságok: 1833. I. (Gellért hegye, Rákos Mezeje). — Die Bürger Pesth's in dér Vorzeit und Gegenwart. Pest. 1834. — Több alkalmi ünnepi Versezetet írt így a jelen tanulmányban többször szereplő helytartótanácsi Praeses, Mérey Sándor v. b. t. t. tiszteletére is írt egyet.

pel. A „*Kávé Házak*”¹¹ című fejezet ezt mondja: „Vannak Pesten több nagy költségekkel készült Kávéházak, ezek közé számlálatnak Kemnitzer, Wurm, a Korona és Két Kaszinó Kávéházak. — Találatnak Pesten 28 Kávéházak. — A Város Kávéháza a Játékszín épületben most készül.*.

Ugyanilyen szűkszavú a Nagy Árvíz utáni évben, 1839-ben megjelent másik leírása, mely a bécsi Kávéházak keletkezéséről ír egypár szót, a pesti-budaiak múltjáról csak annyiban tud, hogy a *Kemnitzer Kávéház* 18. századvégi keletkezését említi. „*Vannak Pesten számos díszes Kávéházak — úgymond — Vendégfogadók, bor és sorházak. Az első Kávéház Európában 1683. évben Bécs városában nyitattott meg Kolschitzky lengyel által, midőn még Pest a török járma alatt nyögött, — egy század múlva Pesten épült Európának legszebb Kávéháza, Kemnitzer házában*“.

*

Tekusch Ágoston, a pesti Kávécsaládból származó Litterátus Pestről szóló, az idegenek és a pestiek számára írt 1833-ban megjelent Útikönyvében⁶ elsorolja Pest nevezetesebb Kávéházait. Megemlíti az „első bécsi Kávésról”¹ szóló mendemondát, illetőleg elmondja, hogy „*Bécs Városa Pezz'l által írott Historiáiban olvasható az első ottani Kávéháznak, a lengyel Kolsziczky 1683-ban alapított Kávéházának Historiája*“. A Pestre érkező Idegent a Hajóhídtól indítja útnak, hogy a Város nevezetesebb Kávéházait futólag bemutassa. Elmondja, hogy ha az ember a Hajóhídtól elindul, a Nagy Híd-Utcán balra, ott látja a *Redoute-ot* és *Kávéházát* és jobbra vele szemben a *Kemnitzer Kávéházát*. A Színház Téren ott van a *Magyar Király Kávéház*, mellette, bent a *Mária Dorothea Utcájában* a *Wurm Házban* a *Wurm Kávéház*, az *Utca felvégén* a *Börze Kávéháza*. Innen jobbra a *Fördő Utcájában csörgedezik a „Kávé Forrás és a Szél Utcában a megszelídült „Tigris“ hívogatja fölöstökömbre az Utasembert*“. Igen látogatottak: a *Sauter Kávéház* az Uj Vásártéren vagyis a mai Erzsébettéren és a „*Koronához*“ meg a „*Hét Kurfürstökhöz*“ a Váci Utcában. „*A Zsidók Piacán levő Kávéház a Zsidók Börzéjéül szolgál*“:⁶

⁵ Dér Fremde in Pesth und dér Pesther in dér Vaterstadt. Pest. 1833. 16. o.

⁶ „das Kaffehaus am Judenplatz zür Judenbörse dient“. V. ö. az erre vonatkozókat.

A pesti Kávéházak jellemzésére írónk elmondja, hogy „az összes pesti Kávéházak rendkívüli költségekkel rendeztelek be és Vendégeik számára minden kényelmességgel szolgálnak. Mindegyik Kávéháznak egy- vagy több, a Kávéháztól elkülönített J átékra való szobája van, melyek a szórakozások kereső Idegeneket hívogatják és Játékra várják’.

*

Pátisz Károly Uram,⁷ Pest Királyi Szabad Város Vice-expeditora vagyis a Városi Cancellaria helyettes kiadóhivatali tisztviselője, később Városkapitánya és több Céh Komiszárosa, majd gyakorló Prókátor fordította németre Nemes *Patachich* József fentebb tárgyalt munkáját és a „pesti Kolera gyászos időire” vonatkozó adatokkal látta el, egyébként a Kávéházakra nézve szorul szóra ugyanazt adja, amit *Patachich* műve ad.

*

1845-ben rövidített magyar kiadásban *Vezéd*, vagyis Vezető címmel is megjelenik a „*Feldmann's Wegweiser*”^{di}. Ez a magyar kiadás mértföldjelzője Pest és Buda elmagyarosodásának. A „Két Város” neve a *Vezéd*-ben már „*Buda-Pest*“: virágzó, épülő, gyönyörűségeen szép Nagyváros. Számptalan idegen dicséri. *Pozsony* jelentősége már-már hanyatlik, mert *Buda-Pest* politikai, társadalmi és szellemi gócosponttá emelkedése felfelé tör. Pozsony a Múlt, Pest a Jövő. A vidéki magyar már magyar Várost láthat Buda-Pesten. Többnyire magyaros már ott a Módi és már majdnem több a magyar szó, mint a német. A Jurátus Urak a Kávéházakban már nem verik le a német Purgér köcsögkalapját, hanem itt—ott már együtt tanácskoznak velük a Hon magyarításán. Az újabb német nemzedék már magyar bajszot hord és német családi nevét jókedvvel, föllengzős regényességgel magyarítja. Buda-Pesten elkél már egy a vidéki magyaroknak való Vezető vagyis *Vezéd*.⁶ Ezért jelenik meg 1845-ben a: „*Buda-Pest; a' magyarok Fő-V árosa vagyis ezen két Testvér-Városban létező*

⁷ Beschreibung der kön. Frey-Stadt Pesth. Aus dem ungarischen des Herrn Joseph v. Patachich übersetzt und vermehrt mit neuen Daten und Bemerkungen nebst einem Anhang über die Trauerperiode der Cholera in Pesth. Pest. 1833.

⁸ Pest. 1845. 34. o.

minden nevezetességek és látni méltó dolgok leírása. Vezéd vidékiek és bennszülöttek számára.“ E *Vezéd* láthatóan a vidéki Vándorforgalom céljait szolgálja. A kávéházakról csak nagy általánosságban ír, kiemeli azonban, hogy: „*a' Kereskedői Csarnok földszinti része a' Dorottya-Uteában egy igen jeles Kávéházat és Vendéglőt foglal magában.*“ Ez lett a későbbi *Lloyd Kávéház* a Dorottya- és a mai Valéria-utcák sarkán álló Generali Palota ívei alatt.

*

Az 1850-es évek elején Pest-Budának már elég jelentős idegenforgalma volt. A két Városról megjelenő Külföldi Útleírások és Útikönyvek annyiszor írták le a „romántos“ jelzőt az ikervárosokkal kapcsolatban és a „Porta Orientalis“ vagyis „a Kelet Kapuja“ képeit annyira belevitték Európa köztudatába, hogy Pest-Buda lett a Nyugat szemében a késői Romantizmus keletiestedő kedvtelésének Mekkája. Ennek tulajdonítható, hogy 1852-ben a könyvkiadói üzleti élelmesség néven nevezi a Romántosságot: a Haitiében Kiadóvállalat „Histórias-romántos soknyelvű pest-budai Vezetőt“ ad ki.⁹ A Pestbudáról szóló angol Utazási Irodalomban és ekkor állandósul a „*the romantic Town*“ szólam.

Az Útikönyv külön fejezetben szól a pesti Romántosság tanyahelyéről, a Kávéházról. A Pestre érkező Idegent az *Angol Királynő* Vendégfogadó Kávéházából viszi sétára minden reggel. Ez a városi „Körséta“ idegenforgalomirodalmi formája, „*Találkozási helyünk Vendég fogadónk Kávéháza*“, — írja a Vezető — *mi itt reggelizünk, átfutjuk a legújabb lapokat és közben a mindinkább élénkülő Dunapart tarka népcsoportozataira is vetünk néhány pillantást*“. Ez az a délelőtti kép, melyet számtalan útleírás fest le színes szavakkal: az ebben az időben még vitorlával is járó gőzösök kikötése, evezős kofagályák érkezése, rakodó málhahordók nyüzsgése, a parti vásárosok és sétálók mozgása: a Feldunasor kikötős élete. A Vezető a déleled utáni Fekete Kávéra a *Redout* vagyis a Vigadó Kávéházba viszi az Utast. 1852-ben a régi Vigarda helyén még romok voltak, e Kávéház tehát a mai Hangli helyén állott régi első *Kioszk*.

⁹ Hartleben's historisch-romantischer Polyglotte-Führer durch die Städte Pest und Ofen. Pest. 1852.

„Innen a Kereskedelmi Épület földszintjén levő fényes Kávéházba megyünk.“ Ez a későbbi Lloyd Kávéház a mai Generali Palotában.¹⁰ Ezután sorra látogatjuk Pest Kávéházait. A Hatvani Utcában a Horváth Házban van „egy igen díszes Kávéház, melyet leginkább a tanuló ifjúság látogat“. Ez a Kammon. A Király-utcában, „mely emberektől folytonosan el van özönölve, feltűnő a kávé-, sör- és borházak száma“. A Vezető megemlíti, hogy esős napokon igen kellemesen lehet az időt agyonütni a pesti Kávéházakban. Röviden elsorolja a legnevezetesebbeket. Ezek a nagy Vendégfogadók Kávéházai: a Magyar Királyhoz, az Európához, az István Főherceghez, a Tigrishez, a Vadászkiürthöz és a Hét Kurfürstök-höz cégéreseké. Neves Kávéházak még a Wurm-Udvar, a Kávéforrás, a Széchenyi Sétányán az Oswald-féle, a Kristóf Téren a Fehér Hajó, a Váci Utcában a Korona, a Rózsa Téren a Török Császár. A Sebestyén Téren két kis Kávéház van. Negyvennél több Kávéház van Pesten. „Ha tekebotot fogni kedvünk nincsen, a tekeasztalok mellett elmulathatunk az ezeken remekelő virtuózok játékán, különben rendelkezésünkre állanak a kártya-, sakk-, dominó és ostábla-asztalok is.“

*

Városleírásaink során kedves és furcsa pest-budai Curiosum a Müller Károly pesti Újságszerkesztő által 1855-ben kiadott verses pesti Útmutató. A címe: „Pest, amilyen és ahogyan él, hü és humoros helyrajzi életrajz ez, kézikönyv minden rendü-rangu emberek, idegenek és idevalósiak számára“.¹¹ E furcsa verses Útmutató irodalmi ősei a régi olasz és francia *Cri-k*, a 16—18. századi Bologna, Róma, Páris, Isztambul és Bécs utcai és kereskedő életét, főleg utcai hangjait, lármáit, utcai Kiabálós Árusait, utcai vándorkisműveseit rajzban, versben leíró *Cri de Paris* és *Wiener Kaufruf* című színpompás sorozatok. Annibale Carracci római, JBouchardon párisi és Brand bécsi *Cri-jének* rajzai, Marquis de Ferriol isztamboli *Cri-je* is írásban és rajzban is ezt az ősi formát követik. A 17—18. századi diákos-mesterlegényes *Bursa Nóták*¹² úgynevezett „Városdal“ formái

¹⁰ »Handels-Stands-Gebäude.«

¹¹ *Pest wie es lebt und leibt. Eine treue humoristisch-topographische Biographic in Versen. Manual für allé Standé, Einheimische und Fremde.* II. Aufl. Pest, 1855. „Caffehäuser“ 136. o. Seres vonatkozásai: S. S.

¹² S. S.: „Városdalok“.

a bécsi Szabadságkorszak szabadelvű Poétája, az *Anastasius Grün* név alatt író *Von Auersperg* herceg tollán is megjelentek és ott vannak a hányatott életű pesti „Lézebibliotékás“, *Leyrer* József írásaiban is.¹³ Ezt a régi formát követi *Müller* Károly is, a *Pest-Ofner Zeitung* Újdondásza, majd szerkesztője. *Jean Paul Richter* és a magyar *Saphir* Móric Gottlieb divatossá lett humoroskodó modorában leír mindent, ami Pesten — és részben Budán — érdekes és tudnivaló. Bökverses zöngeményei láthatóan a korszerű fizetett *Reclam* tényei, várostörténeti és kortörténeti érdekességükből ez azonban mit sem von le. Leírja Pest fürdőit, Vendégfogadóit, Serházait, Borházait, Kávéházait, ott Van bennük minden Fagylalda és Dióspatkósütő vagyis Beigelbäck, minden Képirómester és Fiákerállomás. Igen kedves versekben írja meg a pesti Kiabálós Kézmívet — ezt ő „*Die schreiende Gewerbe*“^{il}-nek nevezi, a „*Cri de Pest*“ e nevében láthatóan a „*Les Métiers Criailleurs*“ -t fordítva le. Furcsa, vidám Bökverseiben ott ágál és kiabál a régi pesti utcán a favágó, a fenyvesmadaras, drótos, ablakos és almás tót, a Dunavizet áruló lajtos kordélyos, a kőporos sváb és a hamuzsírfőző Mester fahamut gyűjtő inasa. Leírja a Város ébredését és éjszakáját, a kis Serházak életét, Buda zöldbéli kirándulohelyeit, a Dunapartot, a régi Hermina, Piac zsidó libáskofái, ócskaruhásai csak úgy ott tarkállanak pompás, eleven, jó újságírói pennával megírt tolla nyomán, mint a régi Király-utca tarka, eleven, nyüzsgő élete. Belelátunk a régi Zsibárus-utca madárkereskedőinek apró boltjaiba és a híres *Depscher Tejelde* köcsögjeibe, a melyekből egynéhány évvel azelőtt még a bornemisza *Petőfi* itta az ordát és írót, hogy ezután lángoló Borda-lokat költsön. Halljuk a pesti Éjszaka hangjait és benézhetünk a *Brudern* Báró által alapított *Párisi Udvar*, a *Suszter Bazár* csizmadiaműhelyeibe is. Sétálhatunk vele a pesti „Graben“-en, a Váci-Utcán és az *Új Park-ban*, a mai Erzsébet-téren. Olvasunk *Prottmann* Rendőrfőnökről és a Városház tornya magyarul kiáltó Tornynosárol, a pesti Kávésuraságokról és az Újságokról.

A pesti Kávéházakról is vidám és érdekes képecskéket ad: ezekben is felcsillan az a kis pesti Életöröm, amit a gy alázatos emlékü Bach Korszak még meghagyott Városunkban. Sorai sokszor és sokban jellemzőbbek, mint bármely más leírás,

¹³ SpaziergSng e eines Wiener Poeten. Wien. 1838.

mert közvetlenek és könnyű tollúak. Verseit azok Bökverses formáiban, pesties franciáskodással kevert németességeikkel és magyaroskodásaikkal együtt igyekeztünk lefordítani, megkíséreltük érzelmeskedő-epedő „heinei“ álszentsimentáлизmusának visszaadását is, mellyel *Saphir* fertőzte meg az egykorú németnyelvű „austriai“ Újságírást. A Kávéházakról szóló pergő, csak itt-ott zökkenő rigmusok pár sorban leírják a leégett *Német Színház* előtti Színház Téren volt *Fischer Fagyaldát*. Ezt még *Deák Ferenc* is látogatta az 1840-es évek elején. Látjuk a *Kereskedői Pitvarban* a *Lloyd Kávéház* Üvegszalonját. Az 1849 tavaszán szétlőtt *Vigarda Kávéház* még romhalmaz, de előtte ott áll a *Redout Üvegszalon*: a „Hangli“ őse. Látjuk a *Magyar Király* Vendégfogadó kávéházi Hüseldéjét, még él a régi *Hét Választó Fejedelem*, a *Tigris* és a *Boscovitz Kávéház*: a régi olasz *Spelli Kávéház* utóda. A *Szeged Városához* cégérezett Kávéházban már a Termény Tőzsde az úr. A *Wurm Udvar Kávéháza* már nem a kártyás Sipisek bünbarlangja: már békés polgárok gyüldéje. A *Kammon* már virágzik, az Országúton a mai Bazilika melletti Kaszelik Házban ott van a *Bécs Városához* cégérezett Kávéház, a *Páris Városa* még ott van a Leopoldvárosban. *Fillinger* úr a Sebestyén-téren kínálgodzik tubákos Piksziével. Látjuk a Diákság Kávéházait is. A lebontott *Zrínyi* Vendégfogadó helyén az új Kávéház csak az év vége felé nyílt meg: Lantosunk elsiratja a régit. A király utcai *Kék Macská-ról* megvetéssel ír és még a cégérnevét sem írja le. Érdekes pesti zenetörténeti apróság, amit a *Gobbi* olasz Kávés és muzsikuscsalád egy nőtagjáról ír, aki a párisi *Palais Royal* női zenekarai módjára egy éjjeli Kávéházban néha hangversenyt ad egy női Septette élén. ír a királyutcai *Jó Pásztor Házban* volt züllött Kávéházról, melyben a *Signor Perotti*, a „Biscazziere“ által alapított jogszabadalmas *Giuoco déllé Bocche*, a „Hanzli“ fosztogatta a könnyelműeket. Rövidke, általános bevezetés után kezdődik meg a Kávéházak leírása.

Pest Városában nagy divat a kávéházi élet:

Hol Bilijárd és Ostábla ad a jó Purgérnak élvet!

Ötven Kávéház concurrál és minden jóval kínál:

Mindegyikben hős torna áll Sakknál és Dominónál!

Promenádekon sok Kioszk fagyalalttal húsít nyáron,

Nem ártalmas s nem ártana, ha mérnék olcsóbb áron.

*

Cukrászmesterünk *Fischer* Úr cukrászremeket szállít:
Nemes és Purgér egyaránt — ah! — idejárni áhit!
Berendezése? *Hódi splendid!* Kiszolgálása? *Primal*
Torta, kuglupf és csokolád': Fischernél „*Extra final'*”

*

Lloyd Kávéház s *Üvegszalon*: ezt Uracsok csodálják.
C'est magmfiquel Schopf Úr nevét dicsérik nóbel Dámák!
Redout előtt Üvegszalon, lantom fennen dicsérje!
Vendégei: hölgykoszorú s Gabnapiac tőzsérje!

*

Hüselni óhajtsz Hüseldén a tikkasztó hév nyárba'?
Ülj a *Magyar Király* elé: húsít sátrának árnya!
Kávézva nézd, mint hömpölyög sétáló Delnök árja
Gyönyörre *Bihr* úr invitál, vendégit ide várja l

*

Vadászkürt: bűgó kürtszava a Polgárt invitálja,
Café Krasser Theaterpark: kereskedők tanyája!

*

Kávéforrás-ban csörgedez a Mocca friss patakban
Dúskálhatsz itt tejsűrűben —vagy ha tetszik — a habban l
Kéred: csibukom szívesen mely Kávéházban szívom?
„*Hét Kurfürstök*néP: régi hely és Publikuma finom!

*

Váci-utcán a *Korona* a Café-k koronája,
A *Café Pétsch* vendégeit cukros perecre várja,
A Kávéhez sok cukrot ad s findsába bőven mérte,
Minden porcjót tetézve ad s külön pénzt nem kér érte l

◆

*Páris Váro*sa: úri hely s a *Tigris* véle szembe':
Cégére szép kapu fölött ötlük ímé szemembe'.
Tigris: nem morc, márványszobor, vendégeinek ad enyhet,
Kávésa — jó *Szvoboda* úr — nyújt feléd puncsos kelyhet.

*

A Szél-utcában ott áll rég a *Boskovitz* Úr háza,
Itt van a Leopoldváros rég híres Kávéháza.
Café Wofdacsek is ilyen¹⁴nyitva áll nappal-éjjel,
Kereskedők Céhháza ez, Börzékük itten székel l

*

¹⁴ A régi *Spelli* olasz Kávéház (Müller-nél: *Spély*).

Nájgebájdé-val vis-á-vis *Oszwald Kávéház* áll ott,
Szeged Város vendégli a gabnástózsér világot,
 Három Dob-utca sarkon áll a Termény Udvar házba'
 A Börziánus itt remeg fagypontra avagy lázba',
 Aszerint, hogy Hausse avagy Baisse van a táblára írva:
 Felröppen ő a Zenitbe s lezuhan a Nadirba.

*

Warm Udvar: egykor nagyba ment itten a hazárd játszma,
 Sok hitves szidá, mert ura sok pénzt vesztett itt játszva!
 Ma: csendes, jó polgári hely, hol a jó erkölcs járja,
Mihalek Úr vendégeit saját maga traktálja.

*

Kammon Kávéház ajtaja nyitva áll éjjel-nappal,
 Puncsot, teát parancsol ön, vagy Kávét föllel, habbal?

*

Országúton „*Bécs Városai*: Serház, Kávéház egyben
 Amabban Sercsizmát ihatsz, remek puncsot emebben 1

*

Török Császár jó Kávéház s szemben a *Két Huszárok*,
 Egykori Jurátus tanya: *Carl* Úrhoz ide járok!

*

Óránként egy aranyt hoz az *Orczy* Bárá Úr háza,
 Aranyat ér a Kávé, mit mérnek e Kávéházba'!

*

Szemben vele, Templom tövén, a Nagy Híd-utca sarkon
 Egy más *Kávéház* hívogat: én ezt is jónak tartom.

*

Jó *Fillinger* Úr megkínál finom spanyol tubákkal,
 Ha tüszentsz: „*Prosit* /“ mondja rá s újból kínál, ez rá vall 1
 „No egy csipetnyit még, uram 1 Ein' Pris' Bapé“ — így
 mondja
 Vendégeinek öröme: ez a jó Kávés gondja!

*

Három Kávéházban vagyon a diáknép Herbergje,
 Diáklármától harsogón visszhangzik mindnek terme:
Arany Sasnál: Medikusok, *Kammonnál* a Juristák,
Fillinger-ben a „Bölcs Eszek”: Philosophi s Primisták.¹⁵

*

¹⁵ Primae Classiss Studiosi: a Philosophiae Classis: a legfelsőbb gimnáziumi osztály, A Piaristák diákjai 1898-ig lopva idejártak.

Magyar Király — nézd, itt zszibong a színház bohém népje,
Más művésznépnek Herbergje: *Kávějorrás* cégérje.

*

A vidám boltoslegénység kávéházi Céhháznak,
A *Kleber-Jaklils Szalonját* használja: itt lármáznak.

*

A régi *Zrínyi*. .. ah, kaputt l Lebontva: nézem sírva,
Szigligetitől színpadra színművé vagy on írva l

*

Van egy Kávéház, melynek én a lármáját nem bírom,
A Cégérje nevét biz' én e versben ki nem írom,
Macskazenéje hangiról ezt könnyen megtalálod:
Fültépő füttyét és zaját — mint én — úgy megútálod.¹⁶

*

Terézvárosban van Salon: *Dietirich* úr itt a Patron,
Rengeteg nép tolong ide, alig fér bé az ajtón,
Párisi a hangulata: itt rumtól fűi a mámor,
A sarokban hév csókra kész huncut istenfi: Ámor.
Signora *Gobbi* dirigál néha női Septettet,
Curjúzus ez: hallgasd meg és teljék benne a kedved l
Férfiás, biztos Gobbiné vonójának Vonása,
Dietrich úr Kávéháza im egy párisinak mása l¹⁷

*

Benkert Kávéház — szemben ott a templommal — is híres,
Olasz fagyaltja Terrace-án tarka, ízes és híves!

*

A *Jó Pásztor-X*, nem ismerem, én ide be nem térek,
Mert *Hanzli Biliárd* folyik itt: én ilyenből nem kérek.

*

Mátyás Király-ba ha belépsz, rumos teát kapsz menten,
A Kellner máris hozza ezt, rögtön, gyorsan, kéretlen.

¹⁶ „Nur ein Locale secatour, doch muss ich es verhehlen, wer sucht: dér hört wie sich dórt schrill laut pfeifend Ohren quálen“. Nyilván a zajos „die blaiu Katz“: a hírhedt *Kék Macska*.

¹⁷ „Paris im kleinem, hier bei Nacht da facht dér Rhum die Witzen, dórt kosét traut ein Liebespaar, beim Biliárd andre schwitzen, hier leítet als Curiosum oft Frau Gobbi die Septette, sie führt den Bogén manniglich mit manchein um die Wette“. A család az Invalidus Ház Katonakávéházának Árendánsa volt, muzsikusz tagjai közül legkiválóbb volt a néhány éve elhunyt G. Alajos.

Céhháza ez a rác s görög sörtvéskereskedőknek,
A rumba ők szokás szerint egy pár csöpp teát töltnék!

Poétánk ezután elszörnyülködve említi meg, hogy Pesten kétszáznál több Kávémérés van, ezeket Kávésnénőkék vezetik. Az asszony sohasem elég vén ahhoz, hogy veszedelmes ne lehetne: a Poéta tehát elhárítja magától a felelősséget, az ő lelkén ne száradjon, ha az ezekben betévedő Utasembert a Kávésnénőkék vagy a Kávéméréseikbe járó sok asszony nép letéríti az Erény útjáról. Figyelmezteti az utast, hogy ezekben kizárólag csak Cikóriakávét mérnek. Megemlíti a híres *Gall Kávémérést*, melyet *Várady* Antal emlékirata részletesen leír. Dicséri a „*Szép Olaszához*”¹¹ címzett Kávémérés gyönyöreit is.

Ezután leírja a Kávéházaink csapását, a sok tolakodó, kellemetlenkedő és kellemkedő éjszakai árust és kéregetőt. Ezek az 1830-as évek Kávésleírásaiban is előforduló szegény óbudai zsidó suhancok, kikről 1846-ban *Nagy* Ignác kávéházi leírásai is megemlékeznek. 1849 óta a Szabadságharc rengeteg nyomorék rokkantja is ott koldult a pesti Kávéházban. A Bach-Korszak államcsődje árnyékát a rengeteg kávéházi koldus is kifejezte. A bökversekben megjelenik a Kávéházról Kávéházra járó óbudai *Bűvész*, az „Escamoteui”, beköszönnek oda a krajnai *Gottschee* császári szabadalmas vándorárusai — *Gottschee*’r, *Gottschaber*, pestiesen *Kucséber* — akik németek, vendek és olaszok voltak. Nyakukban hordott kosarukban olasz déli gyümölcs: narancs, füge, Szent Jánoskenyér, árpacukor, krumplicukor, szicíliai medvecukor és a régi idők egyéb egyszerű inyes holmija kínálgatta népies gyönyörűségeit. A Kucséber zöld vászonzacskóból számokat húzogattak. Máig ők a 18. századi vándorló szerencsejátékosok, a Biribissajo-k, vagyis Berbécsesek, illetőleg a Biscazziere-k utódai. Poétánk leírja, hogyan kínálja a kávéházi Kucséber citromjait és pomeráncsait, hogy löki félre ezt a tolakodó siheder, a bűvész, ezt pedig a sorsjegyeket kínáló suhanc, aki becsületszavára fogadja, hogy az ő sorsjegyén csak nyerni lehet I Megjelenik a vastag asszonyság, aki selyemből kötött erszénykéket árul, gömbölydedsége mintegy ajánlás arra nézve, hogy a tőle vásárolt kötött erszény, úgy duzzadjon, mint árusítója. Ezt a szegény Honvéd követi, akinek karját gránát szakította le. Ezután jön egy szegény öreg, aki sajátmaga metszette lúdtollakat kínál tucátjával. Az öre-

get tolakodva löki félre az 1855-béli Modernizmus képviselője: a fiatal ember, aki a legújabb módjű acéltollakkal kínálkozik. Rögtön rá megjelenik a pesti éjszakák bolygója, a cukrozott gyümölcsös ember, majd Frau *Náni* jön a „Holippni“-vel. Nyomába lép a penzionátus porosz katonatiszt, aki ropogó berlini kiejtésével kínálja olcsó pezsgőborát, az akkor divatba jött Sekt-et: ez a „Wein-Preusse“. Az éjjeli Kávéházat mind több s több ilyen kísértet lepi el, már legalább hetvenen nyüzsögnek az asztal körül. Csakúgy, mint ma. Költőnk kétségbeesve igyekszik szabadulni e nyüzsgő Sisera-had elől, eszébe jut *Weber* „Bűvös Vadász“-a bűvös mondása, a segítő szellemet, Samielt hívó varázsszó. „Samiel segíts!“ kiáltja.¹⁸ A kísértetek eltűnnek s a pesti Kávéházakat leíró rigmusnak vége szakad.

*

1856-ban a „Bach Korszak“ Pestjének érdekes leírását adja a pesti görög Kalmárcsaládból származó *Dudumi* Demeter „Pesti Levelek“ című, 1856-ban megjelent németnyelvű írása.¹⁹ A pesti Kávéházakra nézve ezt írja: „A Kávéházak nagy szerepet játszanak az itteni társadalmi viszonyokban és talán a magyar nép napkeleti származása jelzőjének volnának tekintendők, akár csak az itteni sok hévízfördő. A Kávéházat Pesten a külföldi Városok sok Clubjának pótolói, ezekben tömörül össze a férfinépnek, a Teremtés urainak élete“. A derék görög tehát — mint maga is keleti ember — észreveszi a régi Pest életének keleties színeit és azokat a Hévízfördőkben és a Kávéházakban találja meg.

Az egykorú császári Censura és az írókkal megtömött börtönök napjai idején írt *Pesti Levél-bő*i fájdalmasan bontakozik ki a tíz esztendővel előbb, a Szabadságharc előtt élettől még olyan yira pezsgő Pest életének az Elnyomatás alatt oly sivárrá és színtelenné való leszürkülése. „*A politikai bonyodalmak előtti években* — írja görög barátunk — *majdnem minden rendnek és rangnak megvolt a maga külön Kávéháza, ezért tehát min-*

¹⁸ Weber: A bűvös vadász (Freischütz).

¹⁹ Pester Briefe. Pest. 1856. A Kávéházakra vonatkozó: *Eilfter Brief*. 75. o. V. ö. az egyes Kávéházakról szólókat. — A *Dudumi* név törökös: *Dudu* törökül Papagály. *Dudu Name*: híres régi török Mesegyűjtemény. („A Beszélő Madár Meséi/“)

den pesti Kávéházban egész külön színezettség volt megfigyelhető.²⁰
Ez a színeződés most legnagyobbbrészt tefesen elveszettP

Görögünk ezután elmondja, hogy a *Wurm Udvar Kávéházának* egész Európában híres egykori Sakk-Klubja is feloszlott. A Páris-Pesti híres Sakkverseny hőseiről, *Szén Józsefről*, a Londonba emigrált *Löwenthal Józsefről* és a Törökhonba emigrált *Grimm Vincéről* csak annyit mondhat a Censura jóvoltából, hogy „*Szén állítólag Pesten van, Löventhal jelenleg Londonban tartózkodik és Grimm egészen a Szíriai Aleppoig vetődött el*“. Azt persze nem írhatta meg, hogy mindez a Szabadságharcban való részvételük miatt történt meg, főleg azt nem írhatta meg, hogy *Grimm* mint halálraítélt emigrált a Bitó elől.²¹

Hérodotosz népének pesti toliforgatóvá lett Krónikaíró görög utóda elégiás hangon emlékezik meg a *Nemes Fabritius* család régi házának, a *Zrínyi Vendégfogadónak* lebontásáról és a zajos régi Kávéház elmúlásáról. Leírásai általában a Szabadságharc előtti boldog időkre vonatkoznak és a Cenzor miatt leplezett fájdalommal emlékeznek vissza az elmúlt szép és boldog pesti napokra. A jelenre — az 1856-ik évre — azt írja: „*Mint mondtunk, a pesti Kávéházak helyi színezettsége elveszett, de valóban nagyvárosi máza többé-kevésbé mindegyiknek van*“²². A régi, meghitt *Couleur Locale* helyett az új nagyvárosi máz: ebben fejezi ki görögünk tolla az 1848 és az 1856 között tátongó szakadékot. Általában mindenben, így Pest kávéházi életében is a régi szép élet elszürkülését látja meg. E hangulatát persze nem meri túlságosan nevén nevezni, a régi kávéházi élet meghittségének emlegetéséből azonban tisztára kiérzik, hogy ebben látja meg és burkoltan ebben akarja kifejezni az idők fordulását. A Város lelkét ő is a Kávéházakban látja meg.

Burkoltan emlékezik meg a *Pillvax-ról* is. Nevét nem írhatta le és a Szabadságmozgalmakról sem írhatott: Csak röviden jegyzi meg, hogy „*a Kajfee Herrengasse helyiségeiről*

²⁰ „besass da fast jeder Stand sein eigenes Kaffehaus und in jedem war daher auch eine ganz eigenthümliche Farbung zu schauen.“

²¹ *Bevilaqua Borsody* Béla: *Grimm Vince*, a *Kossuthbankók* Könyomdásza. Grafika, 1926. — *Chalupetzky-Maróczy*: *A Györi Sakk-torna*. 1924.

²² „Die lokálé Farbung dér hiesigen Kaffehauser ist, wie gesagt, verloren gegangen, dagegen weisen sie, mehr Oder minder, einen wahrhaft grossstadtischen Anstrich.“

históriai szempontból sokat lehetne papírosra vetni“. Sorai a *Pillvax* emlékének első nyomai a Nagy Martius után nyolc esztendő múlva abból az időből, amikor a Császári Policáj elől a nagyemlékezetű *Arany Ökör* Kávéházban vonta meg magát az üldözött Irodalom. *Dudumi Úr* ezután egészen röviden megemlíti a *Szentgyörgyi Horváth* család hatvani-utcai palotájában a *Landerer* és *Heckenast* Nyomda helyén ekkor már megnyílt Kávéházat, a *Kammon-t*, az *Angol Királynő* Vendégfogadó Kávéháza pompásan újjáépített helyiségeit, az *Európa Vendégfogadó* Kávéháza elegáns Üvegszalonját, a Nájgebáj melletti *Promenade* Kioszkját, a Korona Sikátor és a Váci Utca sarkán levő *Korona* Kávéházat és a *Vadászkürthöz* címzett Vendégfogadó Kávéházat.

Dudumi Úr, a görög: németül ír, de magyarán érez. Bizonyára élt benne az 1828-i pesti „görögbarát“ vagyis „Philhellén“ mozgalom emlékezte, melynek során rajongó Diákjaink „Görög-Magyar Légiót“ akartak toborozni a német Egyetemek Burschenschaftjai Philhellén mozgalmának módjára. Bizonyára élt még benne a *Fehér Hajó Kávéház* görögbarátos falfestményének, a „*Navarinoi Tengeri Csata*“ képének emléke. Naponta láthatta a pesti görög *Monaszterly* családnak az „*Ypsilanti Herceghez*“ cégérezett híres pesti singes Boltja remek cégérijét — ma a Székesfővárosi Múzeum őrzi — melyen a keleti pompába öltözött Szakállas Phanairóta Bojár Nagyúr egy újgörög Zrínyi Miklós „hadvészülte“ arcával néz maga elé és markolja meg a Hellén Szabadság kivívására kivont görbe szablyáját. *Dudumi Úr* a régi pesti Kávéházakban bizonyára hallotta a cigánymuzsikások magyar nótáit, melyekben oly gyakran fordul elő a „Bujdosó szegény legény“. Ugyanez volt az újgörög népdalok szövegének állandó alakja az 1830-as évek Szabadságharcaiban: a hegyek között bujdosó görög szabadsághős Myrdita, aki mint porcellángyufatartó is oly divatos volt a Szabadságkorszakban. *Dudumi Úr* észrevehette, hogyan öli meg a Pest régi görög kereskedelmére ránehezülő bécsi Politika az egymásba házasodó, lassan kihaló görög családokat. Pest régi Kávéházairól írt e pesti görög, mint a legutolsó pesti görög családnak az idén a botor véletlenség miatt meghalt tollforgató tagja, a *Szakellarios* családból származó Székasi nemes *Szaccelláry Pál*, az előkelő tollú Litterary Gentleman, a régi Pest és kihalt görög családjainak finom krónikása.

1859-ben jelent meg a *Feldmann-féle „Pest-budai Útmutató“* harmadik német kiadása.²³ Ezt Seiz János Keresztély Doctor, a sokoldalú irodalmi működéséről hírhedt nevű acsarkodó, magyarfaló pesti gyakorlóorvos rendezte sajtó alá. Míg az 1854-ben, Lipcsében második kiadásában megjelenő „Magyar Simplicissimus“-hoz írt Előszavában ádáz magyarfalónak mutatkozik, addig a *Wegweiser-ben* dicséri Budát és Pestet, mert kiadója ezért fizette meg. ő is egy a csúnya-emlékű Korszak sötét irodalmi Desperadója közül. Pest és Buda kávéházairól így ír: „*Minden nagy városban, ahol sok férfi nőtlenül és család nélkül él és gyakran nem tudja, hogy üsse agyon szabadidejét, a Kávéház olyan szükségesség, mint a Színház vagy az étkező Vendégfogadók. Pest városa növekedésével párhuzamosan kávéházainak száma is megnövekedett.*“

Ezután megemlíti, hogy Pesten 1833-ban 28 Kávéház volt, 1845-ben 34, az *Útmutató* megjelenésének évében, 1859-ben pedig 44-re emelkedett ez a szám. Elmondja, hogy a pesti Kávéház nem csupán csak kávéivóhely, újságolvasószoba és billiárdos játéktér, hanem olyan hely is, melyben mindenféle üzletet és ügyes-bajos dolgot kötnek és intéznek el.

²³ *Feldmanns Wegweiser*. Dritte Auflage von Dr. Johann Christian Seiz. Pest. 1859. — Seiz dr. pesti gyakorlóorvos. Munkái: Geogr.-statistis. Handwörterbuch. Pest. 1829. I—III. — Die Türken. U. o. 1854. — Dér ärztliche Begleiter. U. o. 1854. — Gesch. einer seltamen und unbegreiflichen Krankheit, nebst einem Anhang von Krötengeburt. U. o. 1858. — <5 rendezte sajtó alá az 1833-ban megjelent „Magyar Simplicissimus“ újabb kiadását, az „*Ungarischer Oder Dazianischer Simplicissimus*“-t is. (Leipzig. Otto Wiegand. 1854.) L. o. Ennek előszavában és a régies szöveghez írt Jegyzetekben a legfenekedőbb és legsötétebb magyargyalázással ír Magyarországról. Alapos a gyanúnk, hogy a Poroszországban és Szászországban az 1830-as években megjelent, tanulmányunkban is érintett magyargyalázó Pamphletekhez az ambiciózus Doctornak is volt köze. A *Simplicissimus* előszavában így ír Magyarországról: „*Dér Magyaré hat gegenwartig seine Geschichte hinter sich, er ist als Volk von dér Weltbühne abgetreten und sein endliches Schicksal ist, in Oestreich aufzugehen. Das hat er schon längé vorausgesehn. Das einzige Denkmatal von Bedeutung, Welches von seinem Dagewesensein in Europa Kunde giebt, ist sein Corpus Juris. Baudenkmataler, wie dér Griechen und Römer, hinterlässt er gar keine, woraus die Nacluvelt auf die Grösse eines untergegangenen Volks schliessen könnte.*“ (I. m. 1854. XX. o.)

„*A pesti-budai Kávéház tehát nem csak a semmittevők tanyája, — írja — hanem mindegyiknek megvan a maga saját külön arculata, melyet látogatóinak milyensége határoz meg. Utóbbi vonatkozásban több pesti Kávéház szalonszerű és fényűző pompával van berendezve.*“ Ezután kapjuk a legjellegzetesebb pesti Kávéházak megemléítését. Ezek: az *Angol királynő* Vendégfogadóé, melynek Hölgyszalonja is van; a *Magyar Király* Vendégfogadóé a Színház Terén; a *Wurm Udvar Kávéházé* a Dorottya Utcájában; a *Lloyd Kávéház* a Kereskedői Testület Házában; a *Kávéforrás* a Fördő Utcájában, a *Boskovits Házban* levő a Bálvány-utcában; a *Steingassner-iéle* a Promenade-on vagyis az Újépület tövében, a Széchenyi Sétálóján. A *Kaszalik Házban* levő Kávéház a Váci Országúton²⁴ nagyságra nézve minden más pesti Kávéházat felülmúl. Nevezetes a *Móts Kávéháza* az Urak Utcáján, „*egykor a Jurátusok nyüzsgésének helye*“.²⁶ Útikönyvünk ezen a módon emlékezik meg az akkor már tizenegy esztendőnél régebben lezajlott Ezernyolcszáznegyvennyolcas eseményekről, illetőleg a *Pillvax-rói*. Megemlíti még a *Fehér Hajót*, a *Vadászkürlöt*, az *Arany Sast*, a *Koronát*, a „*Zrínyi*“ -t, a *Török Császárt* és a Zsidópiacra a Pollák-féle sarokházban levőt, „*mely a zsidó Szenzálok gyűlőhelye*“.²⁶ Elmondja, hogy az újabb időkben sok Kávéház keletkezett az Elővárosokban is, így főleg a Thrézsia Városban, ahol húsz esztendeje, az 1830-as évek végén csak egy Kávéház volt, — vagyis az Orczy Uraké — most pedig 1859-ben egyedül a Király Utcában van öt Kávéház.

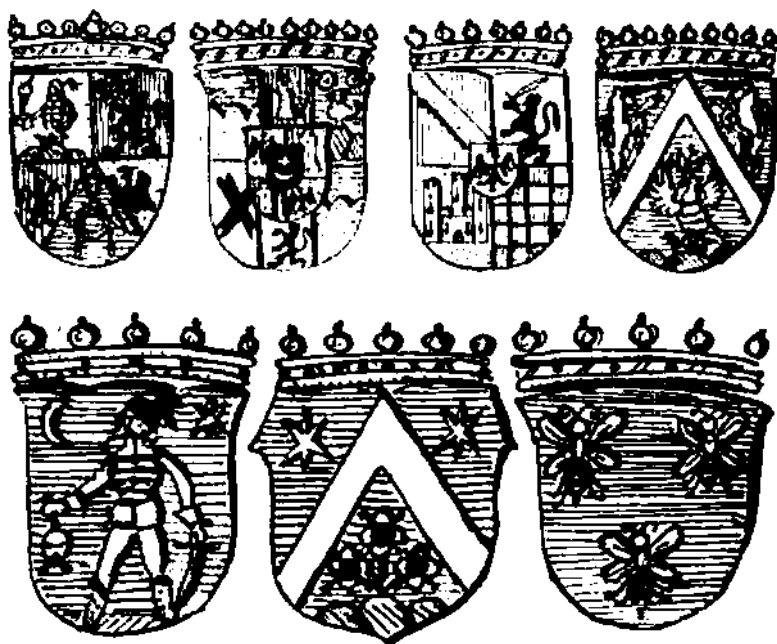
Jellemző és érdekes az Útmutató alábbi megjegyzése, mely a régi Belváros ódon Kávéházairól azt mondja, hogy olyan szabásúak, mint amilyenek a 18. század végén voltak. „*A régi Belváros félreeső magányos utcáin levő Kávéházak az*

²⁴ A Bazilika mellett az Andrassy-út torkára néző régi sarokház, a későbbi „Bécs Városához“¹¹ cégérezett kereskedő Kávéház.

²⁵ „vormals Tummelplatz dér Juraten.“

²⁶ „*das Eckkaffehaus am Judenplatz in Pollackschen Hause is dér Sammelplatz dér jüdischen Mäkler.*“ Ez az egykorú *Barll Kávéház* (Zsidó Kávéház, Juden-Kaffée, Juden Börse) a Király Utca és az Országút sarkán állott örmény Gyertyánffy Házban. (Ma a *Horgony házjegyet* viselő Anker Ház.) A *Zsidó Piac* volt az Országútnak az *Orczy Ház* előtti kiszélesedett része.

idősebb, jómódú Polgárok találkozóhelyei, általában kicsi, sötét helyiségek, olyan szabásúak, mint a hatvan esztendővel ennek-előttiek.“ Ez a leírás őrzi a régi *Szeminárium Tere*, a *Rózsa-tér*, a *Sebestyén-tér* és a régi *Zöldfa Utca* régen eltűnt kis Kávéházai emlékének és hangulatának egy csillámát, azok számára is, akik 1898 előtt, mikor a Belváros magját a régi tornyos Városházzal együtt lebontották, még látták ezeknek a régi Kávéházaknak életét és azok számára is, akiknek a számára mindez csak ódonillatú vén könyvek régies metszésű betűiben él.

Főnemes és köznemes pesti, budai és óbudai Háztelekjogos
és Reálisjogos Kávésuraságok Címerei, 1750—1864.

Az Orczi báró *Orczy* család. — A Párdányi gróf *Battler* család. A báró *Brudern* család — A Törökzsadányi gróf *Atmássy* család. — A Felsőgellérdi nemes *Barkas* család. - A nemes *Fabrltius* család. — A Darázs-porpáczi nemes *Darázs* család.

Pest és Buda Királyi Szabad Városok 1821-béli „Tökéletes Leírása“.

A Josephinismus, a Philosophia és a Kávellenesség. — Kilátás a Hajóhídról. — A Feldunasor. — A Harminczad Ház Tere. — A Mázsáló Ház Tere. — Az Új Piacz. — A Lámpagyujtogatók. — A Kávéházak. — *Leopold* Császár keservei a Kávéházak miatt. — Pesti Coderiák. — A *Kemnitzer Kávéház* tündöklése és bukása. — Bálosházak. — A *Hacker Szála*. — A pesti örmény *Fertály*. — A Zsidó *Fertály*. — A György Kert és a Beleznay Kert. — *Bihary* János dicsérete. — Anna Bál. — Úri Promenade. — „Cseléd Promenáde“. — Dunaparti Kávénénőkék. — A Városerdő. — Az Orczy Kert. — A Nép Kertjei. — *Horváth* István és a „Bögyöske“. — A *Philosophus* a Népkertben. — A *Philosophus* és a pesti Cégérek. — A *Festetich* Kert. — Az Illés Kútja. — A *Lotteria*. — A magyar Dohány. — Az Alkuszok. — Buda Kávéházai. — A budai Török Kávéházai. — Cukros Víz. — A pesti Kávé és a budai Bor. — A „Budai Ember“ a „Pesti Kávéházban“. — A budai Bor dicsérete és a pesti Kávéház csúfsága. — A Disznós Zugoly.

TA ülön fejezetünkül kínálkozik *Pest* legtöbbet mondó és legérdekesebb leírása, mely 1821-ben jelent meg „*A Magyarországi Pest Királyi Szabad Város tökéletes leírása*“ címmel. Szerzője *Schams* Ferenc,¹ a prágai, bécsi és szentpétervári

¹ Szül, a csehországi Leitmeritzben, 1780 dec. 2-án, meghalt a baranyai Herczeglakpusztán, 1839 május 4-én, mint *Károly* Főherceg borászati gazdatisztje. Prága és Bécs Egyetemein végezte az apothékás Cursust, Bécsben lett Magister, 1817-ig Péterváradon Mester, ekkor Pestre költözik, megírja Pétervárad, Pest és Buda leírásait. A pártfogója, Nemes *Mayerffy* Ferenc által alapított budai sashegyi *Vincellér Oskola* megszervezője, >a magyar szőlőművelés és pincegazdaság első tudományos irodalmi úttörője. A Vincellériskola később az Országos Magyar Gazdasági Egyesület tulajdona lett. V. ö. S. S.: „A *Mayerffy* család“. A „Leírás“ idevágó helyei: 54., 71., 94., 95., 330., 395., 419., 460., 427., 440., 450., 480. o.

mezőgazdasági Tudóstársaságok tagja, kitűnő közgazdász és nemzetgazdász, statisztikus, a magyar szőlőművelés és borbizdaság első tudományos művelője, a budai sashegyi Vincellériskola megszervezője. Ezt barátja és pártfogója, Nemes *Mayerfly* Ferenc Xaverius, több Tekintetes Vármegyék Táblabírája, pesti és budai Serföző mester, pesti Főlövészmester, a magyar Gyáripar úttörője, *Széchenyi* István gróf közvetlen környezetének tagja, budai Kávésuraság, a Reformkorszak kiváló Polgárnemes tagja alapította.

Schams Ferenc abból a derék „Deutsch-Böhm“ fajtából való volt, melyet az „*Eipeldauer*“ oly kitűnően jellemez. Szorgalmas, művelt, polgári erényű, litterátus hajlamú. írásaiból pontosan követhetjük, hogyan alakul át lelkiileg az eleinte még az austriai Gesamt-Monarchie 18. századvégi Josephinismusának igézetek alatt álló derék Németünk, elsősorban a magyar Muzsika és Bor hatása alatt lelkes, magyarézésű Polgárrá. Munkái — Buda és Pest leírásai — a komoly célzatú Városleírás, az egykorú Idegenforgalom céljait is szolgáló Propaganda és a korszak irodalmi Klasszicizmusából a Romanticizmus rajongó modorosságába átmenő költői — az itt-ott a prózában írt Városköltészetig fellendülő — Városlíra érdekes keverékei a Felvilágosodottság ama átmeneti korszakában, melyben a Tudomány még Költészet és a Költészet még tudálékos. Költői lendületű Litterátorunk kitűnő Előszavában röviden megemlékezik a korábbi pest-budai városleíró Irodalomról. Elmondja, hogy ismeri az 1802-ben megjelent *Briefe eines Fremden-t*, *Schuster* és *Horváth* István Professorok művét, *Rössler* Újságlevélíró pest-budai *Kalendarium-éA*, az 1802-ben megjelent pesti *Wegweiser-t* és a *Jung-íéie Adressbuch-ot*. Ezeket 1820-ra már elavultaknak látja, azért írja meg a maga munkáját. Ebben korszerű „Aufklärer“-nek mutatkozik, késői *Illuminatus*, görögös-római-egyiptomias szóvirágjaiból, a „Philosophusi Elme“ állandó dicséretéből, az Értelem szerepének folytonos hangsúlyozásából, Nationalismusa kevés és gyöngye megnyilatkozásaiból majdnem bizonyosan arra következtethetünk, hogy mint szabadelvű *Frey-Denker* „Testvér“ volt a sok pest-budai Szabadkőműves Páholy valamelyikében. Auliai veretű „Europáer“-ségek azonban mindjárt fölenged, mihelyt a magyar Muzsika és Bor dicséretét zengheti. Jól látszik, hogyan ragadja magával a

Bihari János ismeretlen arcképe, 1820.
Olajfestmény. Szentgyörgyi János (1793–1800) festette
Egriében, 1820.

Az Irsay-család hírtökéiben Irsán

Nemes Tretter-Járy György Kávésurasa.
Pest Királyi Szabad Város Bírja és országgyűlési Köve
1828-ban.

Kórnjz. Fybl. 1841.

„Desii-é.“

„Papszi' a Japán
Kávéházban, a Mus-
kátli Asztal mellett.

Lechner Ödön Mester
szobra a Kávéházban
viselt siphájával.

A Pánkot ai Farkas Béla által
alkotott, 1936-ban a Kávéház
előlt felállított szobor első
mintája.

Kosztolányi Dezső. 1910.

„A Kávéház, melyben csak hír és bú
terem.*4 Mágia. 1910.

Josephinismus szellemében felnevedett Philosophust a magyar Reformkorszak kezdeteinek pest-budai polgári Nationalismusa. Az a bizonyos lélekbeli Habitus, melyről *Szekfü* Gyula ír: „A magyar bortermelő lelki alkata.“ *Schams* Ferenc, a kiváló borász Oenologus a magyar Boron keresztül magyarosodott el. Ezért is fordul a Kávéház és a Kávé ellen, ami azonban nem akadályozta meg abban, hogy az 1820-as évek pest-budai Kávéháziságára nézve kiválóan érdekes adatokat ne adjon.

Tudósunk bőségesen leírja a pest-budai „Kávéházi Promenade“ kilátását: a Két Város látványát, mely a Hajóhíd közepéről tárul a csodálkozó Idegen szemei elé. „*E látvány a legszebb, amit a Nap alatt bárki láthat, — írja rajongva — az ember azonban nem tudja elragadtatását méltó szavakkal kifejezni.*“ Leírja azt a meglepetést, melyet szép nyári estén érez a Hídon sétáló: „*Naplemente idején, langyos szellő fuvalmánál, mikor könnyedén lebegő felhőcskék úsznak a derült égen.*“ Költői lendületű szavai — oldalakon keresztül — valóban a korai Romantizmus bájos pest-budai virágai, melyek a Dunapart pompáján ámuló Idegenek legszebb 15—20. századi írásai között szerepelhetnek: *Bertrandon de la Brocquiére*, flandriai Chévalier zsigmondkori és *Felix Salten* legújabbkori pest-budai írásai között.

Tudósunk végigsétaltatja az Olvasót az Aldunasoron a leopoldvárosi Feldunasor felé. „*Minél jobban közeledünk víz ellenében a parton a Hídhöz, annál jobban ötvöződik egybe ez az új Leopoldváros az 1796 óta regulázott új építkezésekkel.*“ Záróköve az Óváros oldalán a *Kemnitzer-család* magánpalotája, a hatalmas új Theatrum pedig az Újváros oldalát zárja. Közöttük torkollik be a Hajóhíd kijárata, ezt jobbról és balról egy-egy csinos, oszlopsoros épület díszíti, az egyik a katonai Strázsa és a Hídvámosok tanyája, a másik az új parti Promenade-hoz tartozó *Frissítő Ház*.² A Híd folytatása „*az úgynevezett Nagy Híd-utca, mely egyenesen jut a Theresia Város felé és hátával az Óvárosra támaszkodik, vitathatatlanul a legszebb Utcája a Városnak, a Vásárok idején itt van a legnagyobb forgalom.*“ Itt vannak a legszebb házak is.

¹ „*das andere zu einem Büjtel dér daran stossenden neuen. U/er-promenade besümmt ist.*“ O. o. 69. o.

Kávéházaink szempontjából érdekes a nagy forgalmú „*Harminczad Ház Tere*, másképpen *Thealrum Tere*“, a *Mázsaíé Ház Tere* és az *ÜjPiac* leírása.³ Az első a mai Vörösmarty-tér, a második a Mérleg-utca végén a Bazilika helye, a harmadik a későbbi Üj Park, ma Erzsébet-tér. Utóbbira nézve elmondja, hogy az 1780-as években még ott volt a *Szabók Kápolnája* mellett a Temető, tócsák és nádas tocsogók borították azt, majd „*a Hetz véres szlnjátéka gyönyörködtette a Publikumot*,“ most pedig olyan szép ez a Tér, hogy legfeljebb csak a velencei Márkus Piac szebb ennél „*az egész austriai Császárságban*“. Az *Üj Piac* bizonyára igen pompás volt 1821-ben újmódi „*á la Néo-grecque*“ vagyis klasszikus-kodó-görögösködő házaival: a *Piazza di San Marco*-hoz, illetőleg *Jacopo Sansovino*, *Mauro Coducci*, *Paolo Lombardo*, *Giovanni Celestro*, *Bartolommeo Bon*, *Vincenzo Scamozzi* és *Baldassare Longhena* alkotásaihoz azonban mégse volt hasonlítható.

A Város Keréskedőházainak, illetőleg a Boltoshelyeknek leírása során megemlíti a Váci Utcán a bécsi *Császári Királyi Porcellána Fábrika* lerakatát, azt *Mayer Vince* úr vezeti. Itt van a *Hamupüökéhez* cégérezett ezüstösbolt is.⁴ *Fuchs boltja* „*az Amerikánushoz*“ a *dohányfüstölő pesti Publikum öröme*, ebben a *Dohányosboltban* remek *tajtékpipákat* lehet látni. *Tagadhatatlan*, hogy az *amerikai vademberektől átvett szokásban* igen *magasfokú fényűzés fejlődött ki Pesten*“ — írja Tudósunk, ki a Kávénak és az ezzel kapcsolatos dohányfüstölésnek láthatóan ellenzője. Kedvesen írja le a *Színház* épületében levő finom és pompás Boltokat, így megemlíti, hogy „*van itt egy Cukros-sütő és Rozsólisfőző bolt is*“, mely a többi finom boltoshelyekkel együtt „*olyan kellemes Quodlibet-et alkot, hogy az esendő, gyöngé ember sietve megy be az ottan levő Apothékába, Aesculapius isten boszorkány konyhájába, ott életet meghosszabbító csöppeket vásárol, hogy minél tovább éldeleghessen e boltok nyújtotta földi gyönyörűségeiben*“.

A Város világitására nézve elmondja, hogy az 1796 óta lett rendszeres Pesten, abban az időben, amikor a *Hetz*

³ „Dreyssigst- oder Theaterplatz . . . Waghaus Platz ... neuer Marktplatz“.

⁴ „Zum Aschenbrödel“.

Theatrum durva mulatozásai megszűntek. A Tanács a Város világitását a Becsből e célra lehívott *Lechner* úrra bízta, illetőleg ez lett a pesti világitás első Árendátora, hatszáz utcai Lámpás után egyenként évi tíz forintot kapva a Nemes Tanácstól.⁵ Litterátus-városhistorikus Apothékás Mesterünk bőven ír Pest Vendégfogadóinak Kávéházairól és az önálló Kávéházakról. A Fogadókat három csoportba osztja előkelőségük, fényük, kényelmességük és áraik szerint. Megjegyzi, hogy „*egyik jeles, nagy kiválóságuk még az is, hogy mindegyiknek vagyon Kávéháza, melyben az Idegen mindig találhat társaságot és szórakozást és az, aki a megengedett Játékok kedvelője, azokban kielégülést találhat*“* E vendégfogadói Kávéházak között a legelsők a „*Magyar Királyhoz*“ a Színház Terén, a „*Hét Választó Fejedelmekhez*“ a Váci Utcán és a „*Fejér Hajóhoz*“ a Hajó Utcán. Mindhárom olyan jeles, hogy hozzájuk fogható országszerte alig akad. A Vendégfogadósok többnyire szíves emberek, akik az idegent „*tanácscsal és kalácscsal*“ szolgálják, a bizodalmas Béresszolgákban sincs hiány, „*akik valami apró Honorarium fejében mindenben kezére járnak a Vendégnek*“.⁷

⁷ A pesti Lámpagyújtogatók 1838-ra szóló új esztendei Köszöntőversén (Székesfővárosi Könyvtár), illetőleg annak egy példánya hátán *Lechner* János, a Szépítő Bizottmány titoknoka megtiltja a versezet osztogatását. Az ezen látható, képeink között bemutatott fametszeten látjuk a *Feldunasori Rakodó Piaczot*, mely a pesti Kereskedők Testvérsége által kiépített dunai Rakodó Parton volt a Mázsa Ház Utcája előtt, a későbbi Mérleg Utca torkolatánál, a mai Lánchídő előtt. — Az *Európához* cégérezett Vendégfogadó Kávéháza sarokablaka előtt látunk egy Lámpást, melyet éppen egy Lámpatisztogató tisztogat. Egy másik csinos, borotvált baj szú „á. la Alexandre le Grand“ pofaszakállas, kurta frakkos (Gvadányinál: „Kurta“, ez az angol „Short“, a kávéházi Vendégszolgák mai Spencer-je őse) Legényt látunk, jobb-jával lajtorját, baljában lámpatisztogató készségeihez való szatyrot tart. Fején az olasz-francia *Barrette* (Baratta, Baretta: „Vajas Fazék“), a svájci olasz-francia „Grison“ kéményseprők, szakácsok és kávéházi Tüzilegények máig élő Süvege. Ez a pesti Kéményseprők mai élő svájci olasz eredetű Barette-ja, mely máig nyúlszörből, a Kávésoknál vászonból van.

„,Sie habén noch den grossen Vorzug, dass mit jedem ein Kaffeehaus verbunden ist, wo dér Fremde immer Gesellschaft und Unterhaltung, und auch dér Liebhaber erlaubter Spiele Befriedigung findet.“ 336. o.

⁷ „,meistens gefällige Leute, die den Fremden mit Rath und That an die Hand gehen... an vertrauten Lohnbedienten.“

A második Classisba tartoznak az *Az Arany Sashoz* az Újvilág Utcán, a *Két Pisztolycok* a József Városában, a *Két Oroszlányok* a Szénás Piarcon, a *Hattyú* a Kerepesi Országúton, a *Postakürthöz* az Országúton. A Pesti Kávészilárdó irataiból tudjuk, hogy az itt elsorolt Vendégfogadóknak, a *Postakürthöz* cégérezett kivételével, mindnek volt Kávéháza.⁸

A harmadik Classis a Cégéres Vendégfogadóké: ezekben nincsenek Kávéházak. Litterátusunk megemlíti a „*Traiteur*“-öket: „*ezekben az Idegen az ő appetitusát délben és este ételcédula szerint, megelégedésére szolgáló módon elégítheti ki*“⁹ Ezek között említi meg a *Vadászkürt*-öt a Kis Hid Utcán, a *Weppel Kávéházat* a Szerviták Terén és a *Festetich* grófok házában levő Kávéházat a Szent Sebestyén Piacán.¹⁰

A Kávéházakról külön fejezet szól. „*Pezzl* „*Bécs Leírása*“ című munkája szerint — írja Litterátusunk — *Európa legelső Kávéháza 1683-ban keletkezett Bécsben és pedig alábbi különös módop.*“ Ezután a szokott módon írja le Kolcsiczkyról a bécsi Mendemondát, melyből, mint láttuk, egy árva szó sem igaz. Ezután szigorú hangon — a „*derék Eipeldauer*“ szigorú német-cseh polgári Virtusai hangján — nyilatkozik a Kávéházakról. „*Ha az Uralkodó* — írja Litterátorunk — *akkor sejtette volna, hogy első és egyetlen Szabadalomlevelét a jövő időben számtalan más hasonló Kiváltságlevelével fogja követni, melyeknek szabadalmasai fejüket törő újítások révén jövedelmeik körét a Vendégek zsebe kárára fogják majd növelni: ha tudta volna, hogy ezek a Kávészilárdók a borzalmas Hazardjátékok szülőházaik lesznek, melyekben egykor majd Kalandosok, mesterségükbeli Játékosok, Szerencselovagok és Csalók istentelen bandái fognak tanyázni és egy marok festett papírlapocskával, avagy vető Koczkával oly sok család romlásának lesznek okai, avagy ha a Császár tudta volna, hogy ezekben a Házakban egykor majd a*

⁸ „*Das Posthorn auf der Landstrasse*“. Ez — mint a Kávészilárdók Prothocollumaival kapcsolatban említettük — alkalmasint a mai Paulay Ede-utca és Károly-körút sarkán máig álló szép görögös-ködő ház, a sokudvaros *Simonyi Ház*, melyben Irinyi József egyik pesti „gyúszter Fábrikája“ volt.

⁹ „*Traiteurs*“: Trattoria, „*Distractor Eleemosynarum*“. Traktéros. 336. o.

¹⁰ „*das Kaffehaus im von Festetitsischen House am Sebastiani-Platz*“. Ez a későbbi *Két Huszár Kávéház*, illetőleg az „*Eröss Gábor Kávéháza*“.

Hetérák és Phrynék rász erkölcsű mestersége fog üzettetni, ha akkor sejtette volna, hogy a pénzverősatuk évente három álló hónapig csak azért fognak dolgozni, hogy az időközben nélkülözhetetlenné vált Kávébab és Czukornád külföldi Piaczaira vándoroljon az Ország vagyona: akkor bizony elnyomja vala a Kölös iczky szerencsétlen gondolatát és érdemeit egy jobbfajta nemestelek jövedelmeivel jutalmazza vala meg.“ E korholó megjegyzések után Litterátorunk kijelenti, hogy *„hála a fennálló büntetőparancsolatoknak, melyek a Hazardjátékot tiltják és hála a mai jelen nemzedék tisztultabb gondolkozásának: a nagy játékoszenvedelmek korszaka már elmúlt, csak az a baj, hogy még mindig igen sok pénz megyen a Külföldre a Kávé és a Czukor révén.*“

„A Kávéházak, — írja — mint tudva vagyon, a műveit férfiúi világ gyülekező helyei, minden nagy és kis Város egyik legnélkülözhetetlenebb szükségletei. E Házak rendeltetése keletkezésük első időitől kezdve végtelenül kitágult. Ma már nem csak Kávét isznak azokban, hanem Tét, Csokoládét, mindenféle keverésű Puncsokat, Limonádét, Mandolatéjet, Borlevest, Rozsólisat, Fagylaltot és más ilyen holmikát, amikről néhány évszázaddal ezelőtt még nevök szerint sem tud vala senki semmit. E Házakban az emberek játszódnak, fecsegnek, szunyókálnak, kereskednek, csereberélnek, fondorlatos cselszövevényeket fonnak, mulató társaságokat alakítanak, izguló vagy komoly hangon tárgyalják meg a napi újdonságokat, Ujságleveleket és Folyóiratokat olvasnak itt és mindehhez a magyar Tobákpálánta hamisítatlan leveleit eregetik fel hatalmas füstoszlopokká, melyeknek felhőitől a jelenlevők alig ismerik meg egymást“ .ⁿ

Ezekután elmondja, hogy Pesten huszonhat Kávéház vagyon. A legnevesebbek: a *Hét Kurfürstök* és a *Koronához* a Váci Utcán, a *Fejér Hajóhoz* a Hajó Utcán, a *Vadászkürthöz* a Kis Híd Utcán és a *Magyar Királyhoz*. *„A többiek a Publicum szükséglete és a vállalkozó spekulálás számítása szerint vannak illendő távolságok szerint szétosztva a Városban és az Elővárosokban. Jövedelmük italaik hamisítatlan voltától és a Vendégek figyelmes kiszolgálásától függ.*“ Ezután leírja a pesti Kávéházakban magukból kialakult Tanyahelyeket. Ezeket az ősrégi Diák-

¹¹ „Mandelmilch . . . Chaudeau, Rosoglio .. . man negoziert, schachert. . . liest Zeitungén und Journalé“. Szerzőnk a Kávét törökösen Kaffeh-nek írja. 339. o.

tanyák, a Coderia-k, a „Les Coteries“ nevén *Cotterie*-nek nevezi. „*A Hét Kurfürstök a gáláns és nagyrészt nemesi férfivilág gyülekező helye, az evangyéliomi lutherános Templom közelében levő Kávéház a mindenkori Zsidó Kereskedőház.*”¹² *A Váci-utcai Korona Kávéházban a görög Kereskedők hosszúszerű csibukjaikból fújják egymás orra alá a török Tabákot, miközben napkeleti üzleteik útjait egyengetik. A Magyar Király Cégére alatt Thalia művészeit találjuk. A Papnevelde Seminariuma melletti Kávéház nevét — ma Huglmann Kávéház a neve — gyakorta hallottam „A’ Philosophu s“-hoz néven nevezve. A régebbi Kauste r-féle Kávéház a Váci Utcán, a Gabler Házban, mely kellemetes emeleti helyiségében a Nobel Publicum csevegőhelybéli szükségletét elégítette ki, hamarosan megbukott*¹³

Litterátusunk ezután megemlékezik a *Kemnitzer Kávéházról*, melyről azt írja, hogy megszűnt. „*Pesten volt egykor Németország legszebb Kávéháza, melyről nem csak az utasok, hanem a külföldi Újságok is illendő tisztelettel irtak.*” A derék cseh-német Litterátus viszont kevés tisztelettel ír Magyarországról: már vagy tizenöt esztendeje élt magyar kenyéren, de még nem tanulta meg, hogy Magyarországon és nem „Német-honban“ él: a németnyelvű Glóbushoz tartozónak tekinti Pestet is.¹⁴ Ezután elmondja, hogy a szóbanlevő Kávéház a *Kemnitzer Házban* volt a Dunaparton, kedvező és kellemes helyen, belső berendezése is pompás volt, általában Nagy Kávéház volt a neve. „*De, mint mindennek e Világon, előbb utóbb vége szakad: úgy ez a Mulatóhely is sírjába szállott tevékeny alapítójának halála után. Azok alatt a boltívek alatt, hol egykor Bacchusnak, Hébének és Euterpének hódoltak a Vendégek, most Vulcanus és Prometheus tartja árus tárosházát, a boltívek alá egy német hajós és egy gyermekjátékarus ártatlan játékszerei*

¹² „eine immerwährende Judenbörse“. Ez a sokszor említett *Bartl Kávéház* a *Gyertyánffy Házban*.

¹³ „hörte ich oft zum Philosophen nennen . . . Kauster’sche in dér Waitzner Gasse im Gabler’schen Hause.“ A Társaság irataiban *Gauster* Leopold-féle Kávéház. *Gauster* úr a Társaság Főelöljárója volt. *Gabler* János pesti Polgár és Külsőtanácsbéli. (U. o. Verzeichniss dér Pleno titulatorum Herren Praenumberanten. 37. o.) Itt volt később a Széchenyi Casino „Ellenkaszinója“, a „Csárda“.

¹⁴ „Pest war einst im Besitze des schönsten Kaffehauses von ganz Deutschland“. 342. o.

*is bemerészkedtek.*¹⁵ Vagyis egy vasasbolt, egy bajor hajózási vállalat és egy Norimbergai Játékosbolt volt ott. Ez lett „*a hires lipcsei Richter's Kaffeehaus vége is*“ — írja Litterátusunk, — „*melynek berendezése pompás volt ugyan, de remek kilátás tekintetében a pesti Kávéházzal nem vetekedhetett.*“¹⁶

Tudós Városleírónk szól a Nemes *Kemnitzer* Családnak a Város-erdő közelében levő egyik Házában berendezett Bálsházáról, „*melyet a kézművesek műhelyeiben dolgozók és az urasági cselédek látogatnak és Farsangidőn az öröm serlegeit — gyakran a sárga földig — üritgetik fenéig e mulatozók, akik életük gondtalanságában lebegve csak arra gondolnak, hogy alaposan megmámorosodva hogyan hágjanak a nyakára keservesen keresett hetibérgarasaiknak vagy megtakarított forintjaiknak.*“ A szóbanlevő Bálsház — mint erről másutt szólunk — a bécsi *Lerchenfeld* neve után elnevezett pesti „*Pacsirtamezőn*“ volt, a Terézia Előváros akkori külső Hóstyáján, a Plébánia-templomon túl, a mai Hunyadi-tér és a Király Színház között. Ez adta a *Kemnitzer Utca* — a mai Hegedűs Sándor-utca — nevét. A dúsgazdag cserzővargamester fiai, a Nemesemberré, huszárkapitánnyá lett egyéb, mindenkorbéli született Vargafiak ősi szokása szerint már szégyenlették az atyai cserzőcsöbör és apjuk kétes játékházás vállalkozásokon is szerzett vagyona illatát: a dunaparti „Nagy Ház“-ra gyökeresített Kávésuraságos Jussokat a Pacsirtamezőre kívánták áthelyezni, illetőleg az ottani „*Kemnitzer Kert*“-te\ szomszédos „*Stuppach Kert*“-be helyezték azt el a Kávésjoghoz tartozó Billiárdjoggal együtt. A „*Kemnitzer-Ungiverth gróf*“ Consortium egykor a Nemesembereket fosztogatta a *Pharo* asztalainál: a Napóleoni Háborúk után már nem akadtak Pesten degesz zsebű Gavallérok, a kültelki *Hanzli Billiárd* jobb üzlettel kecsgettett.¹⁷ Ebből lett a Kávésgilde által a Kemnitzer Örökösök ellen indított hosszú pörösködés, aminek az lett a vége, hogy a *Kemnitzer Ürfiak* a Kávéházat visszahelyezték a dunaparti Nagy Házba. Érdekes, hogy Európa nevezetessége, a világhírű pesti *Márványos Kávéház* Cégérneve mint az elővárosi pesti Alja-

¹⁵ „habén jetzt Vulkan und Prometheus ihre Waarenlager, zwischen welche sich ein deutscher Seemann und dér unschuldigen Kinder Spielkram hineinwagten“.

¹⁶ *Jacob*, Heinrich Eduard i. m. 183. o. „Cafee Richter“. Híres litterátus Kávéház. P *Handziel-Spiel*: kézzel dobott olasz *Blgliardo*.

nép nyári mulatóhelye szerepelt a jogutódok uraskodása miatt. Ez az az Interregnum, melyről Litterátusunk fentebb szolt.¹⁸ Tizenhét év múlva a *Nagy Árvíz* hullámaiba roskadt bele a *Nagy Ház* a Kávéház világhírű boltíveivel egyetemben.

Városleírásunk megemlíti, hogy az egykor kávéházas *Hacker Szála* a Hacker-család kezéről új Házasuraság kezére ment át, aki azt beszűntette. Az itt említett új Házasuraság a Mária Teréziától még 1752-ben magyar nemességre emelt *Hágopsa*, másként *Jakuboglu* Kréstyuf szamosújvári örmény Marhatózsér unokája, Somoskeszi nemes *Jakábffy* Kristóf bánáti birtokos Nemesúr, aki a *Hacker Házat* 1818-ban vásárolta meg.¹⁹ Ez az a korszak, melyben a pesti örmény és zsidó Gabonatózsérség, illetőleg a gabonakereskedelem az 1790-es években lebontott keleti Városfalak előtti Városárok mellett elhúzódó „Király Útja“, vagyis az *Országút* mentén helyezkedik el a *Kecskeméti Kapu* és a *Káposztataposók Bástyája* — a mai Kálvin-tér és Deák-tér — közötti vonalon, főleg a *Hatvani Kapu* egykori helye és az északi Városfalak alján, a Hajóhid tengelyében az *Angliai Király Utcájába* vezető *Nagy Utca* — a későbbi *Nagy Híd Utca*, majd *Nagy Kávéház Utcája* és *Fő Utca* néven szerepelt későbbi *Deák Ferenc-utca* vonaláig. Ez az országúti Városfertály a mezőgazdasági Pesti Alvéghez csatlakozó Kereskedő Fertály: erős nemzetiségi színezetű kávéházi életével, melynek utolsó nyommondója az *Orczy Kávéház*. Kávéháztörténeti szempontból ez a pesti Kereskedőkávéházak klasszikus Fertálya: pontosan úgy, mint ahogyan London Belvárosában a „City“-ben, vagyis a Városban a kereskedői Guild-ek Kereskedőkávéházai alakulnak ki: az úgynevezett *Ládakulcsos Testvérségek*, vagyis *Kulcsos Testvérségek*: a kávéházi kereskedői *Club-ok*.²⁰ Nemzetiségileg ez a Fertály tisztára örmény és zsidó jellegű. Kávéházaiban zsidó és örmény kereskedők tanyáznak, a Házakat örmények vásárolják össze

¹⁸ „im von Kernnitzer'schen Hause nachst dem Stadtwaldchen“ 367. o. „Dér einst beliebte Hakersaal soil nach dem Willen des neuen Hausinhabers /Hr die Zukunfl geschlossen öleiben.“

¹⁹ Somoskeszi *Jakábffy* István ny. főispán, dombegyházi nagybirtokos úr családi Levelesládájának adatai. A *Hacker Ház* máig a család kezén van.

²⁰ *Club* (Clavis, Claf): Kulcs, Ládakulcs, a *Bursa* (Bourse, Borsa, Bolza, Börse, Börze, Pörsöly, Berzsely, Persely), a Testvérláda Kulcsa.

és a zsidó kereskedők tisztára keleti *Kerván Szeráji-k*, olasz *Locandera-k* és török *Lokandá-k* módjára alakítják át mezőgazdasági Tárosházakul. A Szénás Piarcz a széna, szalma, törék és korpa rakodóhelye: Vendégfogadói és Kávéházai a Piarczra nyíló *Két Arany Oroszlány* és a *Két Pisztoly*. Ide a mészáros Mesterek és a Hajtók, valamint a jobb paraszti népek járnak és kötik üzleteiket. A „Hatvani Kapu“-nál nevű helyen, az egykori Kapu helyén a *Zrínyi* és a *Fehér Hattyú* Kávéházak a Becsüsök, Zugprókátorok és az Ágensék tanyái. A *Fehér Hattyú* mellett a sarkon máig áll az örmény-csincsar eredetű marhatőzsérből lett *Vigyázó* grófi család háza. A Három Dob Utca sarkán a *Szeged Városához* cégérezett Kávéház a kukorica és a gabona Pörsölyháza, annyira, hogy a Háznak *Termelvény Udvar* — „Producten Hof“ — a neve. Az utca sarkán a *Vadember Ház* udvara gabonás Magazinom. Mellette van az örmény *Jakabffy Ház*: az egykori Bálosházban gabonás zsákok emelkednek a padmalyig. Az *Orczy Ház* teljesen keleti „*Kervan Szeráf i*“: Kávéházában nyüzsög a nyugati, déli és keleti Európa minden gabonatőzsérje: ez a dohány, gubacs, toll, nyersbőr, nyersprém, timsó, sziksó, hamuzsír és csontszén Börzsölye, látogatói zsidók és örmények. Rendkívül jellemző, hogy egy külön szobájában székelő Kereskedő Társaságnak máig ugyanolyan Gilde-Serlege van, mint az angol Guild-eknek. A Király Utca sarkán az örmény *Gyertyánffy Házban* levő Kávéház a *Zsidó Börze*. A Nagy Híd Utca sarkán levő *Híd Kávéház* is gabonabörze. A Lutheránus Templom előtti tér a *Káposztás Piacz*: a retek, torma, répa és kolompér Piacza már a Falak lebontása előtt. Az itt ácsorgó külvárosi Káposztataposok és Káposztavágók, valamint a nagy sarki Bástya Káposztáskádhoz hasonló alakja adja a Bástya „Káposztavágó Bástya*⁴“ nevét a Piacz utcanyelvén. Ez a pesti piaci Argot egyik legkedvesebb erődítéstörténeti jelensége.²¹ Ezzel szemben van a *Két Török Ház*, melyet a Délvidék legnagyobb zsidó *dohányültetvényes* családja, a *Wodjaner* család vett meg a *Kemnitzer* örökösöktől. Itt nyílt meg az Új Piac, az Erzsébettér. A Király-utca elején egymást érik a dúsgazdag örmény és csincsar marhatőzsér családok — a *Gozsdu*, a *Jakabffy*, *Gorove*,

²¹ M. M. „Krautschneider Pastey“. V. ö. S. S.: a pesti és budai Fiai, Torn yok és Bástyák félnépies Csúfneveiről szólókat.

Capdebo, Korbuly, Markovits, Karácsony és *Hunyady* grófok — házai. A *Gozsdu* és *Jakabffy* házak máig a helyükön állanak. Itt volt a 19. századeleji görög-örmény *Manoli* Kávésuraságos család, valamint a *Manno* és *Dumtsa* görög, illetőleg csincsár-rác család háza is.

Ezeknek lakói, illetőleg Tárosházás és Boltoshelyes bérlői a többnyire még Óbudán lakó és onnan naponta a Király Utca és az Országút új Zsidófertályába bejáró zsidó Kereskedők, akik az általuk a Század elején még alig lakott, csak üzleti tevékenységük helyéül használt e *Zsidó Fertályban* háztelket nem vehettek, legfeljebb és kivételesen csak albérlő Zsöllérek lehettek. Ez az oka, hogy az itteni Kávéházak mind a zsidó Kereskedőcoderiák valóságos Gildeházaivá alakulnak ki. Az *Orczy Ház* előtti tér is ezért lett *Zsidók Piacává*. Az áros Tárosházakká berendezett dúsjövedelmű *Örmény-Házak* kávéházi kereskedői forgalma a 18. század végén felépült Nagy Híd Utcán csap át Budára. A Hajóhídnál levő, 1838-ban elpusztult *Kemnitzer Kávéház* utóda, az *Angol Királynő Vendégfogadó* Kávéháza a gabonás Alkuszok céhtanyája. Budán a Hídfőnél a *Szarvas Kávéház* és az örmény *Temesváry Kávéház* szívja át mindezt. Mindez a pesti Kereskedőfertály, a később a kiépülő Leopoldvárosban kialakuló „City“ kávéházi kezdete. Az örmény vállalkozókedv a Grófokká és Nemesurakká lett 17. századi görög-örmény-csincsár Tözsérek utódait a 19. század elején arra viszi, hogy zsidók által bérelt Kereskedőtárosházakat rendezzenek be e célra épített házaikban: úgy, mintahogyan London City-je a *Sussex* grófok telkein épült fel. Így alakult át a zsidó Ócskások házává a *Festeiich* grófok háza, a „Marokkóihoz“ házjegyezett, máig álló ház is. A Helytörténet szelleme ütközik ki azon is, hogy az örmény *Gyertyánffy* Házban volt még egy nemzedékkel ezelőtt is a bőrkereskedő *Agulár* család cipőgyáros üzlete. E Spagniole zsidó családnév eredetileg *Aguilar* volt: a „Sasos“. Az *Orczy Házban* volt az arabs nevű spaniole-zsidó család prémes üzlete, *Elkán*, annyi mint *El Kán*: „az Ür“. Máig az Erzsébet-téren van az *Albacháry* család üzlete, a név arab-spanyol-zsidó: *Al Bachar*, vagyis az írás Tanulója. A környék prémes kereskedelmének várostörténeti emléke, hogy máig itt van az 1696-ban alapított *Pesti Szűcs Céh* Céhháza is. Vagyis: a Város máig ősi helytörténeti életformáit éli. Utolsó emlékek a halálraítélt *Orczy Kávéház* és a két *Jakabffy Ház*, melyek

maig zsidó tollasok, pipametszők, sapkások, aranyfüstverők, szőnyegföldözők, ezüsthéyzők zsúfolt lakó- és műhelyei.

A Nyilvános Kertek között olvasunk a leopoldvárosi „György Kerí“-ről, ez *Tretter György János Úrnak, a Kávés-nak, a Kávéstársaság Főelüljárójának mulatókertje*,²² melyet általában *Georgiái Kert* és *Georgia* néven neveztek. Városleírónk ezt és a *Beleznay Kertet* „mulatságos Restaura tióhelyek“-nek nevezi. Ezek nyári Café-Restaurant-ok voltak. „*Mindkettő csinos, árnyas, nem túlnagy, kellemetes változatosságot nyújt, délben főleg estve jó asztaluk és sokféle, sokszor valóban jóízű, boruk vagyon*“ Kedves régi pesti kép és *Bihari Jánosra* vonatkozó közléseiben igen érdekes, amit a *Georgia* és a *Beleznay Kert* leírásában olvasunk. „*A kiszolgálás jó és gyors és az Idegen figyelmét nem fogja elkerülni, hogy a pesti Publicum is olyan szeretettel csüng a sült csirkén, mint a bécsi. Le nem tagadható, hogy a jelenlevők tarka képe a sokféle, este kivilágított lugasokban, a Török Muzsika és más Harmóniák lágyan lebegő hangzatai mellett igen kellemes.*”²³ Illendő tehát, hogy a *Vendégek a tányéron körülhordott Hangbankójegyre önkéntes füladót Fájjanak le.*²⁴ *Ezt szívesen mindenki megteszi, ha a magyar Rossini Bihary gyűjt az ő Bandája számára.*“ A derék német-cseh Apothekárius Mester, aki Leitmeritzből Pestre verődve a magyar Bor első igazi tudósa lett, ime behódol a népies magyar Muzsikának, amikor *Biharyról* ír. Pestről mint „*Németország városáról*“ beszél, mert a nagy német Nyelvi Glóbuson érzi magát, de mikor *Biharyról* szól, „*a mi Biharynk*“-nak mondja. *Berzsenyi Dániel, Horváth István és Szemere Pál* kávéházi Muzsikásáról álljanak itt a magyar Bor tudósának lelkes szavai. „*Ki ne ismerné a mi ismert és szeretett Biharynknak eredeti Ideáit, melyekkel ő a gazdag képzeletű magyar Muzsikát gazda-*

²² „den Georg Tretter’schen, allgemein Georgischen Garten genannt in dér Leopoldstadt“. 388. o.

²³ „Harmonie“: 1821-ben általában a *Blechmusik*, a „Rezes Banda“, illetőleg a *Janicsár Muzsika*, a *Török Muzsika*, a Katonazene elnevezése. (Blech-Harmonie, Militair-Harmonie.)

²⁴ „Notenblatt“: tréfás utalás a Hangjegyre és a Bankjegyre. A régi időkben a Regementek tisztikara által fenntartott Török Muzsika tényleg „tányérozott“: a tányérra egy hangjegylap volt téve, ami azt fejezte ki, hogy az adományok a Zenekar hangjegyalapját gyarapítják. A tányérozó a mindig suttyófiúkorban levő Kisdobos, a *Joli Tambour* (*Petit Tambour*) volt. — *Füladó*: tréfa a Fejadó-ra.

gította? Ő volt és ő ma is az egyetlen Naturalista, aki, anélkül, hogy egyetlen hangjegyet is el tudott volna olvasni, előadóművészetének saját külön adományával hegedűjén a magyarok zenei érzékét úgy el tudta varázsolni/ Bármennyire magasra is emelkedett a Műzene a tökéletesség legmagasabb fokára, én mégis azt állítom, hogy az öröm könnyeit és leírhatatlanul édes érzeményeket csak a Bihary képzelete szerinti magyar témák tudják kicsalogatni az emberekből. Ameddig magyar Muzsika lesz a világon, addig Bihary bizonyosan mindig élni fog a hálás emlékezetben, mert vitathatatlanul ő volt a magyar nemzeti, táncos és verbunkos Muzsika legnagyobb Költője.“ Melegebben egyetlen egykorú idegen nem írt a magyar Muzsikáról, mint ez a derék Német, akit — ime — a pest-budai dunaparti alkonyat, a magyar Muzsika és a magyar Bor avatott poétái Dithyambusok írójává. A *Georgia* és a *Beleznay Keit* dicséretében megemlíti még, hogy a pesti Polgár vigasztalhatatlan lenne, ha övéit néhanapján el nem vihetné egy kis esti poharazásra a derék pesti Kávés „*Georgia Kertjébe*“ vagy a *Beleznay Kertbe*, főleg azok Nevenapján, „*legfőképpen pedig a sok pesti Annuska Napján, Anna Napján, mikor is pompás kivilágítást rendeznek ezeken a helyeken*“. Az *Anna Nap*, illetőleg az *Anna Bál* szokása tehát már 1820-ban itt volt Pesten,²⁵ a pesti Kávéstársaság Főelüljárójának leopoldvárosi nyári Kávéházából indult el a *Császár Feredő*, a *Fehér Hajó* Vendégfogadó, az új pesti *Vigarda*, majd *Párád* és *Balatonfüred* híres *Anna Bd/-jaivá*. Eredetileg a bécsi *Annen Kellel Ball-jai* voltak, nevük az „*ősök Bálja*“, a bécsi *Ahnen Ball* gúnynevéből lett. Magyarországon nyaréji Bál lett e bécsi farsangi Bálból, már az 1840-es években a Reformifjúság tüntető nemzeti mulatságaivá alakultak át, főleg az 1861-i Országgyűlés utáni *Annapapi Dalidókon*. A *Beleznay Kert* a Grassalkovics Örökség révén jutott a *Beleznayakra*. A Kert egy részlete volt a *Nemzeti Játékszín* mai telke, a mai Rákóczi-út és a Múzeum-körút sarka. A Kert régi fái máig élnek a régi Technika, a mai Bölcsészeti Kar fái között. A *Beleznay Kert* zajos kültelki serházi és kávéházi Kert volt,

²⁶ A bécsi *Cafee Daum* által rendezett Nemesi Bálók — tréfás nevükön az „*ősök Bálja*“ — az „*Ahnen Ball*“ ellenbáljául az egykori *Heilige Anna Kloster* pincéjében rendezett hírhedt *G'schnassete Bálé*, az „*Annen Keller Balled*“ nevéből lett farsangi Bálók Pesten nyári *Anna Bálók* lettek.

az Aranyifjúság — a fiatal *Stefi gróf, Széchenyi István* is — gyakran kereste fel. A *Georgia* a három angol *King Georg* — *György* angol Király — nevéből lett, egész Európában módos Cégérnév volt, mint általában az *Angliai Király* Cégérnév a 18—19. században, nyilvánvaló utalással *Tretter Kávésfőmester* uram és a magyar Nemessé lett fia, *Járy-Tretter György* pesti Senator és pozsonyi Követ nevére is.

A pesti *Promenade-okról* szóló fejezet ír a régi dunaparti Promenade-ról is. „*A Hid közelében, a Nemes Kemnitzer Ház előtt vonulnak el az újraültetett fasorok a kövel felbástyázott Danaparton. E fákat igen nehéz életben tartani. Az esti sétálók számára keresett Promenádét nyújthatnának, ha a szekerek által felvert tűrhetetlen por nem fojtaná meg azokat. Van itt sok ülőpad is, idesiet este az életvidor pesti Nép a paloták és házak szűk falai közül, hogy fiatal hársak és akácfák alatt legalább gondolhasson a szabad Természetre, főleg pedig, hogy a Hajóhid mindig élénk, változatos életének képeiben gyönyörködhesse. A gáláns Világot itt a legkülönbféle frissítőkkal szolgálják ki. Ha a szekerek hatalmas hangú gördülése egy kevéssé alábbhagyott, az alkonyórákon kellemetes sétahelyet nyújt a Hajóhid.*“ Litterátusunk itt megismétli a Hajóhídról nyíló elbájoló kilátásról mondott sorait és azt mondja, hogy a gyalogszerrel sétáló Utas „*az egész Városban nem található bájosabb sétahelyet, mint itt a Hajóhidon.*“ Ez a leírás a folytatása 18. századvégi képeinknek, melyeket *Gvadányi* és *Csokonai* írtak meg.

Ezután a pesti Aljanép csevegőhelyéről is olvasunk.^{2*} Mint a Kávés Társaság Prothocollumaiból olvastuk: a pesti Dunapiac „*Laczi Konyhás*“ asszonyai piaci Kávéméréseket is tartottak az 1820-as években. A Kávésurak a pesti Városdarabontokkal vágatták fenékbe a „*Dunai Asszonyok*“ kávéfőzőüstjeit, törették össze edényeiket és cégereiket: egészen úgy, mint a középkori Budán a jogosulatlan sermérők hordóit vágatták fenékbe a Vásárbírák, vagy mint ez a 17—18. század során Serbírák és Jakabos Tisztek Uraimék jelenlétében ország-szerre mindenütt így történt a jogosulatlan sermérőkkel, Serfőzőkkel és Gurulykapályinkaégetőkkel. Az 1820-as évek Cselédpromenádjá a Görögök Temploma mellett volt az úgy-

¹⁶ „ . . . die gemeine Volksclasse .. . Platz zűr Conversation.“
A „*das gemeine Volk*“ itt a francia-olasz *Bas peuple* és *Basso popolo* megfelelője.

nevezett „Boltív“-en.²⁷ Itt zajlott le a dunai matrózok, fiatal Rekruták és a Vén, több Kapitulációt kiszolgált katonák, facér szolgálók élete a kurtakorcsmák előtt. Ez volt a „Kisemberek“ dunaparti Promenádjaja. Érdekes, hogy a pesti Cselédkorzó máig a Dunaparton van és pedig a Vásárcsarnok előtt. A régi Promenáde neve már csak a pesti „Kisember-nyelv“-ben él a *Plomonád* és *Promonádi* formában. E *Plomonád* egykori Kávéháza a *Nádor Szálló* Kávéháza volt a Corso életének ama örök törvénye szerint, melynek értelmében az mindig lehetőleg valamely víz partján, fák között és *Kávéház előtt* folyik le. A Boltív alkalmasint a régi pesti Kanális dunai torka. Erről Nagy Ignác és Rákosi Jenő (*A legnagyobb bolond*) is ír.

A *Városerdőcskére* nézve azt olvassuk, hogy ez egykor olyan szép lesz, hogy az egész Monarkiában nem lesz párja. Olvasunk a Királyi Szépitő Bizottmány által „nemes, bár egyszerű Stylusban épített“ Vendégfogadóról, mely a sétálóknak mindenféle frissítőket nyújt. Ez az a *Városerdei Kávéház*, melynek Jogtulajdonosa — mint Kávésuraság — a *Királyi Szépitő Bizottmány* volt.

Költői lelkületű *statistico-geographico-historicus* bortudós Oenologo-Apothecariusunk ezután bájos képet rajzol az *Orczy Kertről* is, mely a Kávésuraságos Orczy Családé volt. Részleteiből lett az 1907-ben kivágott *Füvészkert* és a *Ludovika* mai kertje. Egyes fái a Klinika udvarán állanak. A halódó Neoklasszicizmus és a születő Romantizmus bájos keveréke ez a leírás is. Úgy írja le a Kert virágait, amint ez az érzelmespedő korszak általában ír a Pagonyról, melynek lombárnnyai alatt a Szerelem Szívérzemenye honol: a *Liljomok* a női Erény ártatlanságát, a *Viola* a Szüziességet, az *Auricula* az Alázatos-ságot, a *Tulipán* a Hallgatagságot jelenti. Ez a Stylus már a Márciuselő, a romantikus „Biedermayer“ előjele.

Az Utókor — a Pesti Polgár — csak a derék Schams Ferenc írásaiban találhatja meg az Orczy Kert emlékeit. Kávéházáról csak a Pesti Kávésók régi iratai szólnak. A Dombocska és a Tavacska pesti Városköltészete *Molnár* Ferenc legnemesebb fiatalkori írásában, az *A Pál-utcai* /íúk-ban fejeződött ki. A Regényt — mely több mint pesti Diákregény — *Molnár* Ferenc 1906-ban írta, mikor a Füvészkertet kivágták, a Dombocskát lehordták, a Kertészlakot és lugasát — az egykori Kávéházacsckát —

⁸⁷ S. S. „*dée Fleck auf den sogenannten Schtvibbogen*“.

lebontották. Mindennek emléke már csak a néhai való jó *Horváth* István Naplójában: *Mindennapijában* él. Ide sétált ki az egykori pesti Diák a „pesti Midinette⁴⁴ bájos ösével, „*hőn szeretett Bögyöskéjével*“, mint e pesti Masamódyánykát nevezi a pesti Universitas későbbi Professora és a Magyar Nemzeti Múzeum későbbi Directora. 1809-ben ír az *Orczy Kertről*, úgy mint *Schams* Ferenc 1821-ben. Innen kocsizott be a dunaparti Promenade-ra Bögyöskével.

A „Kávéházi Kert⁴⁴ a Falusi Otthon kertjének városi pótlója a Falu után sóvárgó újkori Kávéházijában. A „Népkertek⁴⁴ a Francia Forradalom után születnek meg egész Európában, az Abszolutizmus teremti meg azokat mindenütt, hogy a Nép forrongó hangulatait levezesse. A „Kisember⁴⁴, a „Bas peuple“ itt e *Giardino Pubblico-kban*, *Volksgarten-ekben*, *Au-Parc-okban* éli ki *Montesquieu* és *Rousseau* „Faluálmait⁴⁴. Kimegy a Kávéházból, a Városból a „Zöldbe⁴⁴ és ott a *Rousseau* által dicsőített Természetet élvezi: természetesen Kávéházban. A „*Természet csak a Kávéházból élvezhetik*, ezt *Heltai Jenő* már 1910-ben megírta. A 19. század eleje pesti *Rousseau isme-}* ét pompásan fejezik ki *Schams* ama sorai, amelyeket az *Orczy Kert-ről* írva mint egy külföldi Kertben olvasott intőtábla feliratát idéz. Egy csehországi Népkertben egykor ezt a táblafeliratot olvasta: „*Aki itt e Kertben Bálákról, Operákról és a Város zajgó gyönyörűségeiről fecseg, az szigorúan bűnhődik, mert annak a fülébe nem fog muzsikálni a tücsök s annak számára nem festik ki rózsává a bimbó s nem zöldell a falomb, menekül előle a Philosophusok egyetlen vágya: a Magányosság és a Nyugalom.*“ A „Városi Ember⁴⁴ mint „Boldog Természetes Ember⁴⁴ rándult ki a Zöldbe, de ott inkább a „Zöld Vendéglők⁴⁴ zaját és a „Zöld Kávéházak⁴⁴ Kávéját kereste, mint a Philosophusok rousseauai álmait. Ezen már *Scoopenhauer* is csúfolkodott.

Könyvünk igen érdekesen emlékezik meg a pesti *Cégérek-ről* is. Elmondja, hogy a Cégérek értelmi és jelképes tartalma, valamint szövegeik és képeik ellen a bécsi Városi Tanács szigorú Censurát léptetett életbe. Ez — írja — elkelne Pesten is, mert sok pesti Cégér „*nevetséges és komolytalan jelképű és helyesírásuk is tökéletlen. Szerencse, hogy a felvilágosodott Szellem Pesten is megtermelte a szép, egyszerű, fényezett, fekete táblákra alkalmazott aranybetűs felírásokat*“. Amit itt *Schams* ír, az már

a régi regényes Cégérheraldika haldoklása. A Felvilágosodottság korának józan filozófiai Rationalizmusa a mai Tárgyiasság hűvös szemével nézte a dévaj, humoros vagy keletieskedő és heraldikás Cégéreket. A pesti *Vadember*, a *Vörös Ökör*, a *Fehér Elefánt*, avagy a *Csinos Pesti Asszony*, meg az *Utolsó Fillér* már komolytalannak, képzeletesnek látszott a komor római Empire és a Filozófia szemében, világosságot kívánt a Jelkép helyett: római arany Betűt a fekete táblán. A Betű józansága 1821-ben kikezdi a faragott vagy festett Cégérképet, mert ekkor az *Empire*, illetőleg a *Neoclassicisme* és a *Félti ilágosodottság* az úr a Szellemben. 1830 után már a Romanticizmus, a Régieskedés és a Nemzetiesség a divat: *Andersen*, a dán Poéta, oldalakat ír a tarka, színes, jelmezes allegóriás pesti Cégérekről. Ugyanezt veszi észre Johann Georg *Kohl*, a híres utazó Geographus is. Szerzőnknek e megjegyzése kort és szellemtörténetet jelző, a pest-budai Utcaképet jellemző értékes városlélektantörténeti emlék.

Litterátusunk szép és meleg sorokban emlékezik meg az *Orczy* családról, legnevezetesebb pesti Kávésuraságos családkról, melynek tagjai a vagyonszerző Labancz ős vagyonának keserves magyar emlékeit valóban nemes és értékes magyar cselekedetek sorozatával tették jóvá.

Az *Orczy* Kerttel tőszomszédos *Festetich Kertről* is olvassunk Litterátusunk írásaiban. E Kert fája a *József Fiárvaház* és *Ludovika* Kertjében is élnek, elhúzódtak az Illés-utcaig — ez a mai Romanelli-utca — ahol a híres „*Illés Kútja*“ állott 1910-ig, mikor is azt ismeretlen okból, mint felesleges ócskaságot, lebontatta a parlagi Hagyománytalanság. Az *Illés Kútja* kávéházi szempontból azért nevezetes, mert sok pesti Kávéház az 1830-as években Újságokban hirdette, hogy Vendégeit az *Illés Kútjából* hozatott vízzel vendégeli. Az egész Város ennek vizét tartotta a legjobbnak, főleg azért, mert a Kút a város fölött magasan állott.

1821-ben az egykori pesti kávéházi *Olla Fortuna* mint *Császári Lotteria* is élt a Zugkávéházak Berbécsesei „Biribi“-je mellett. *Schams* Ferenc közli, hogy Budán már 1770-ben volt városi Lotteria. Leírja a pesti *Lotteria* cégérét: Kétféjű Sas ez, karmai között a forgó Szerencsefazékból kihúzott Numerokkal.

A *Dohányról* szólva elmondja, hogy az egész világ tudja, hogy a magyar bor és dohány a legjobb a világon. „*A magyar*

„Édes, kedves, Kávéléves!“ Baroc asztaldíszek. 1750.
Meissen és Ludwigsburg. — Guéridon: a kávéházi Asztalka őse.
I p a r i n ű v é s z e t i M ű z e n i n .

„Holicsi Csendélet.*4 Fayence. 1750.
„Treinbleusc“ csésze.
I p a r m ű v é s z e t i M ű z e n n i .

Céhes Hagomány és céhi Múzeum.

A Budapesti Kávés Ipartestület gyűjteménye. — Az Orczy Kávéház régi készségei: 19. századi angol ón Tejeskanna, Kávésibrik, újkori Tobákos Pixis. — 18. századi holicai í-ayence Ibrik. 19. századi Ncu-Wien Ibrik és Cukros Pixis.

*ember szájából a pipa soha ki nem szakad. Étkezése után csemege, Dessert ez a számára, mindennapi cselekedeteinek ez az élettársa. Minden Vendégfogadóban, Ebédezőházban, Ivóházban és Kávészobában olt füstől a pipa: mindenütt tömött pipavárja a Vendéget, ha az véletlenül terhesnek találta volna pipája magával vitelét.*¹¹

Pest Város Administrációjáról írott fejezetében megemlíti Nemes *Boráros* János Senatort, a Városbíró, aki a pesti Polgárőrség Ezredese és több Céh Komiszárosa, így a Kávésoké és a pesti Görög Kereskedőké is. A Városháza jövedelmei között megemlíti a *Cégézésjogokért* fizetendő városi Taksát,²⁸ ez a Vendégfogadókra évi 250 forint, az italmérésekre, tehát a Kávéházakra nézve is 125 forint. Cégézeink pusztulásának egyik oka ez a magas Cégéradó volt.

A *Királyi Szépművészeti Bizottmány* szervezetét bőven leírja, megemlíti ingatlanulajdonait is. Ezek között volt a városerdei *Kávéház* is. A Bizottmány ügyelt fel a kávéházi szempontjainkból oly fontos dunaparti *Promenade* fejlesztésére. 1821-ben már arról volt szó, hogy a *Kemnitzer Ház* előtti Promenade — a dunaparti *Corso* és a *Hangli* eme öse — a Dunapart egész vonalára hosszabbíttassék meg.

A pesti *Hetivásárról* is bőven ír. A „*Laczikonyhás Asszonyok*“ a dunaparti Plébánia Templom előtt ütötték fel sátraikat, „*ételes fazekaitat mocskos rongyok tartják melegen, rongyos főkölő, vagy bizonytalan színű szalmakalap van a fejükön*“. Ezek azok a dunaparti Kávénénőkék, akikről a Társaság iratai szólnak az 1820-as évekből is.²⁸

Legutoljára ír az *Alkuszokról*, vagyis a *Közvetítőkről*, azaz a *Hajhászokról*.³⁰ Elmondja, hogy Pesten nincsenek esküt tett Közvetítők, mint Bécsben. Jutalmuk a *Sensarie*, többnyire szegény óbudai zsidók. A *Szenzálok* tanyái elsősorban a Kávéházak, mint ezt számtalanszor megírják az egykorú Beszélyek, Karcolatok és Városleírások. Főtanyájuk a *Zsidó Kávéház*,

²⁸ „Schildgerechtigkeitstaxen“. 440. o.

²⁹ „Coffe-Weibe

³⁰ 484. o. „*Sensalen oder Zubringer*,... — *Sensed*: velencei Argotszó, annyi mint *Makler* (ócsárló, ócsáros, olcsó árat csináló, árverő, feldicsérő, hajhász, kufár). — *Zubringer*: felvezető, bmondó, közvetítő, eredetileg *Negotiator*, Entremetteur, Ménager. A velencei *Sensale* a Svájc felé menő Fűszerkereskedelem és Kávékereskedelem állami Censora, ilyen volt Tiziano *Vecelli*, a festő is.

az *Orczy Kávéház*, az 1840-es évektől a *Magyar Király Kávéház*, a *Warm Udvar Kávéház* és az *Angol Királynő Kávéház*. Nagy Ignác és Kuthy Lajos ír sokat a kávéházi Szenzálokról. Kávéházi szerepük pontos, keleties megfelelője a keleti *Szak-ok* és *Pazár-ok* kávéházi Kikiáltóinak. Ott vannak az Ezeregy-éjszaka minden 12—15. századi vásári jelenetében is. Ezek a Keleten mindig *Hites Kikiáltók*, Céhjük és Főcéhmesterük van, bírójuk a *Pazár öregje*, Vagyis *Sejk-je* és a *Pazár Kádi*. 1821-ben a pesti kávéházi Hajhászok még szervezetlenek.

*

Schams Ferencnek Budáról szóló könyve a következő évben, 1822-ben jelent meg.³¹ Beosztása ugyanaz, mint Pestről szóló testvéréé. A kávéházas Vendégfogadók között elsőnek említi meg a *Fortuna* cégérét viselőt. A Várban van, a Magas Főhivatalokban dolgaikat végző utasok látogatják. Szobáinak bútora szép, istállói jók. Jó Kávésfogadó a Vízivárosban az *Arany Hajó*, ahonnan óránként indulnak kocsik Pozsonyba, Bécsbe.³²

Schams Úr a Tabán Vendégfogadói között megemlíti az *Arany Peretz-et*, a mellette levő *Budai Hét Kurfürst-öket* és a Rudas Fördő melletti *Vörös Ökör* cégérüt. Ezeknek Kávéházaik is vannak, ami ugyanolyan kényelmes dolog, mint a pesti kávéházas Vendégfogadókban levő Kávéházak nyújtotta előnyösség. A budai Kávéházakról itt is külön fejezetben emlékezik meg. „*Tudjuk, hogy 1652-ben egy görög Kávés nyitotta meg az első londoni KávéházaU* — írja *Schams* Úr és rögtön hozzáteszi: „*Bizonyos azonban, hogy a Török már száz esztendővel azelőtt is elterjesztette a Kafféh ivása szokását Magyarországon, ha a Kávéházak szokása csak az újabb időkben terjedt is el*“. Ezután elmondja, hogy Budán tizenhat Kávéház van, ebből négy van a Várban. Ezeknek Kávéskonyhái is mindenféle itallal szolgálnak, Buda polgárai kedvelik is ezeket, „*csak éppen hogy az Olaszokban kedvelt és nélkülözhetetlennek tartott meleg cukrosvíznek nem kedvelői, inkább Kávét vagy valami Kávéhoz hasonlót isznak reggel és nem elégesznek meg néhány csésze meleg NeptunussaF*. *Schams* úr itt az olasz *Acquajuolo-k* által az

³¹ *Vollständige Beschreibung der königlichen /regen Hauptstadt O/en in Ungarn*. Buda, 1822. 380., 390., 418., 425., 437., 443. o.

Utcán és a Kávéházakban is mért, nyáron hűsítő forró vízről ír. Ezt már az ókori Rómában is itták, mint a kínaiak és angolok a forró Teát a legmelegebb nyárban. Az olasz azonban ezt nem Reggeliül itta, hanem napközben. A Keleten és Itáliában is egy kevés fűszerrel illatosítják a kávéházi forró vizet,

A puritánus egerlandi Német Apothekárius Mester — éppen mestersége révén, de meg a Bor irányában való tudós és nyilván egyben ínyes érdekeltségei alapján is — leplezetlenül Kávé-ellenes. Ügy szólja le a Kávét a Bor dicsérete mellett, mint a borivó arabok és törökök régi Rangsorvitató Ghazel-jei. A „*Cerevisia bibuni homines, coetera animalia föntés f*“ kezdetű német Diáknóta: „*Serrel él az ember, vízzel él az állat!*“ hangulata van ott alábbi kávéellenes nyilatkozatában: „*Közismert igazság, hogy az ember az egyetlen állat, ki meleg italokat szeret. Ez az oka, hogy a Gyomor megrontására hangolt mai időkben nagyobb részt a Kávé a divat, téjjel vagy anélkül, valamint a Puncs, Barbaras,³² Crampampuli és a Püspökital.³³ Meleg nyári estvéken egy pohár Limonádétól és Mandolatéjtől rekednek be az emberek, a Bálakon pedig egy tányérka Fagylalttól szokás veszedelmes meghűléseket beszerezni. Budán is, mint Pesten is külön Fióka-asztalkáknál³* kényelmesen ülnek a Vendégek és az illatos magyar Tobáklevél füstjeit eregetik el a legfrissebb Ujságlevelek fölött, miközben mások a Billiárd kellemes mozdulatait üzik. Általában azt mondhatom, hogy míg a túlsóparti Pesten a Kávéházak az Idegenek és az unatkozó Publicum találkozóhelyei, addig Budán alárendelt szerepet játszik a Kávéház, tehát kevésbé fényes berendezésűek, mint a pestieké. Az erkölcsös Apothecarius finoman céloz az „erkölcstelen Pest’ és az „erkölcsös Buda“ kávéházbéli különbségeire. Ez az a gondolat, mely egész kávéházi vonatkozású Szépirodalmunkon végigfut, fel Nádas Sándor és Újhelyi Nándor írásáig. Schams Ferenc*

³² Ürmös, rumos Feketekávé. —³³ *Bischof*, az angol „Bishop“.

³¹ „*an den Nebeniischer!*”. A közönségesen szokásos vendégfogadói étkezés e korszakban az úgynevezett „*a Vendégfogadás Asztal*“, vagyis a „*Table d’Hôte*“ mellett történt: közös nagy asztalnál, melyen, mint a vidéki francia Hótel-ekben máig a Vendégfogadás, a *Monsieur l’Hôte* ült az asztalfőn. A „*Guéridori!*” olyan kicsi asztalka, melyet a nagy asztal, a *Table* mellé tettek (Guérir: segíteni), azaz: „Fiókaasztal“. A kis kávéházi asztalkának ez az eredete: a Kávéház és a Vendéglő felszolgálási módjának ez a leglényegesebb különbsége: a „*Les petites tables*“ -nál való étkezés.

Buda kávéházi életét *Montesquieu* „Városellenes“ szellemének egy távoli csillámkájával úgy jellemzi, hogy Buda az „*erkölcsös Kisváros*“, Pesttel szemben a „*becsületes Falu*“. „*Budán kevés az itt forgó Idegen, — írja — a szorgos Kézműves polgári kézmivét űzi, a Földesgazda mezőgazdaságát műveli, a Hivatalbéliék a nap szép délelőtti óráit szolgálatuknak szentelik, tehát a kávéházi szórakozásra csak a délutáni és esti órák maradnak meg. Kivétel a Fortuna Kávéház, melyben sok Ujságotolvasmány elégti ki az olvasószennvedélyt és a megengedett Játékok teszik a társalgást élénkké és általánossá.*“

A Kávét ócsárló, de a Bort dicsérő Rangsorvitató Statistico-Oenologus Patikás Mester — borász is, apothékás Mester is — úgy dicséri a Bort, mint *Fuzuli* a 16. századi ászerbejsdáni tatár származású híres isztamboli török Poéta, vagy *Marseille* 17. századi Patikásmesterei. A kiváló, rousseau-i érzésű Borbarát tehát a pesti Kávét ellen prédikál, viszont Budán nem Vizet, hanem Bort papol. Nem veszi észre, hogy Pest Kávéházaiban 1821-ben már a Márciuselő korai szellemi áramlatai érlelődnek, nem látja, hogy a pesti Kávéházak tisztára londoni veretű kereskedő Clubok, azt sem látja, hogy az Újságotolvasás és a politikai Causerie annak a szellemi átalakulásnak útjait egyengeti, mely az 1790-i Országgyűlés óta egyenes vonalban fejlődik ki. A szigorú *Schams* Ferenc számára nem jelent semmit a fiatal Pest kávéházi élete, mert az éppen úgy nélkülözi a Bor bacchusi örömeit, mint a 18. század eleje párisi Kávéházai, melyeknek bortalanságát *Michelet* geniális látása a 18. század legjellemzőbb szellemtörténeti tényéül tanítja. A magát állandóan *Aufgeklart-nek* író puritánus budai Borgazdász tehát „erkölcstelen“-nek látja Pest Kávéházait, mert általában erkölcstelennek érzi a Város életét, mint igen sok „Felvilágosodott“, vagyis „Aufklárist“ e korszakban, akik a Rousseauizmet gyakran arra használják fel, hogy a Nagyvárost és annak kifejezőjét, a Kávéházat szidják és a „természetellenes“ Kávét szemben a „természetes“ Bort dicsérik. A Kávétellenes „Illuminatus“-ok nem veszik észre, hogy a Város, a Kávéház és a Kávét szidalmával sem többet, sem egyebet nem cselekesznek vala, mint a néhai való isztamboli Nagyvezirek, akik már a 17. században szívesebben veszik, ha a lázadó igazhitű Aljanép a Próféta által tiltott Áfium maszlagén és a nehéz görög Borokon bódul meg, mint ha a Kávéházak szellemi éberségé-

ben, a Lázadás eme Iskoláiban, a *Mekieb Mehribim-ben* — a Kávéházak gúnyneve ez — fejét összedugó Kritikát gyakorol a Padisahok gonosz és tolvaj Politikája fölött.

A Kávéellenes Illuminatusok tehát egyik kezükkel a Haladás szellemét szolgálják, amikor a Szellemisség forradalmát hirdetik, a másik kezükkel a Reactiót szolgálják, mikor a Kávéházat ütik. Ugyanakkor sok Illuminatus a Kávét dicsóíti, de a Várost szidja és a Kávéházat üti. A 18. századvég szellemi elagyasodottságát, e Cébralisme-nek a Valóságtól való elrugaskodottságát mi sem mutatja jobban, mint az a zűrzavar, mely a Kávé és a Kávéház körül kavargó, a 18—19. század ezernyi meg ezernyi Kávét dicsérő és Kávét ócsárló írásában. „Vihar“ ez „egy pohár Kávében“, olyan vihar azonban, mely kávé-szökőárakban csap ki, így Ezerhétszáznyolcvankilencben a *Café de Foy-ban*, mikoris e kávéházi Forradalom neve a *Francia Forradalom* lett, vagy a párisi *Tortoni-ban*, a velencei *Quadri-ban*, a padovai *Pedrocchi-ban* és a pesti *Pilloax-ban*, amikor a Kávé fővő zubogása *Szabadságharc* nevet nyert egy szép napon.

A Felvilágosodott író nem látja, hogy Budán azért nincs 1821-ben kávéházi élet, mert Budán nincs irodalmi élet, nincs üzleti élet, nincs társadalmi élet, nincs politikai élet: azért nincs, mert 1821-ben Budán semmi sincs. Nem veszi észre, hogy Budán azért nincs semmi, mert ott fészkel a Kétfejű Sas, mert Buda „gutgesinnt“ vén falain 1821-ben morc császári ágy úk torka ásít a fiatal, erkölcstelen Pest „verwildeter Madjarismus“-ára, mert Buda német és az akar maradni, Pest félig német, de már nem akar az maradni. *Schams* úr nem veszi észre, hogy Buda a *Montesquieu* és az *Eipeldauer* értelmében vett „Városellenes Falu“, mely Erkölcsöt kiabál, ha egy évben egyszer a régi „Falusi Ember“ módjára átmegy az „erkölcstelen,, Pestre, mint valamely „gutgesinnt budai Perzsa“, hogy „*Spiessbürgerisch*^{li} budai nyugalmából a pesti „*Spitzbüberey*“-on felháborodva dohogja el a „Pest, feketére fest 1“ szólam berzenkedéseit.

Szerzőnk ezután megemlíti a budai Országház nagy Száláját, melyben a híres budai „Redout“-okat tartják, szól a Hegyvidék kirándulóhelyeinek Kávéházairól, illetőleg azokról, melyekben nyáridőn kellemes Frissítőkkal szolgálnak. Leírást ad a *Sauwinkel-ből Auwinkel-lé, Disznós-zug-ból Zugligetié* regé-

nyesített nevű bájos Majorság nyári szépségeiről, illetőleg Nemes *Laszlovszky* József királyi Bonorum Fiscalis Majorjáról, melyben kitűnő *Frissítősház* várja a kirándulókat. A kitűnő zugligeti tejsűrűs Kávé és erdei szamóca gyakran szerepel az 1840-es évek pest-budai „vadromántos“ Beszélyirodalmában. *Schams* úr Buda neves polgárai között megemlíti a jótékony-ságáról híres Puchói Nemes *Marczibányi* István Táblabíró, akinek utódai Pesten és Budán is Kávésuraságos Jogot szereztek.

A kötetet „*a teljes litulusú Előfizető Urak*“ névsora zárja be. Pest-budai Kávésaink és Kávésuraságaink olyan szép számmal szerepelnek a Praenumerans-ok között, hogy bizváást feltehetjük: nemcsak azért fizettek elő a két pompás Könyvre, mert műveit Polgárok voltak, hanem azért is, mert Kávéházaik — főleg a Vendégfogadók Kávéházai — idegen utasai: a századelei Idegenforgalom kitűnő hasznát vette a Pestről és Budáról szóló két Leírásnak, melynek kimondott idegenforgalmi utalásai nyilvánvalóak. A Praenumeransok között ott vannak: *Heinisch* József budai polgári Kávés, Nemes *Mayerffy* Ferenc Xaverius, a Budai Polgárőrség Majorja, a Külső Tanács tagja, budai Kávésuraság, *Boscovits* Simeon, az olasz-dalmata „Espagniole zsidó“ származású óbudai nagykereskedő, akinek leopoldvárosi Házában 1855-ben a híres *Boscovits Kávéház* volt, *Boráros* János Senator, a pesti Kávésok Komiszárosa, *Brudern* József báró, a Párisi Udvar Kávésurasága, a francia származású *Geming* Ferenc pesti Parókásmester és Kávésuraság utódai közül *Geming* Ferenc, a pesti tanácsi Árvaatya. *Gabler* József és *Glücksschiverth* Mihály Kereskedőuraság, pesti Kávésjogos háztulajdonosok, *Kammermeyer* József pesti polgári Kávéfőző, Nemes *Kemnitz* Károly pesti Kávésuraság, Nemes *Laszlovszky* József budai Kávésuraság, *Orczy* György, Lőrinc és László bárók és Ebeczki Nemes *Tihanyi* Ferenc udvari Consiliarius, Hétszemélynök: mind a négyen pesti Kávésuraságok.

A pestbudai Idegenjárás.

A Dunavölgy mint a Kelet és Nyugat országútja. — Gőzhajózás: 1828. — A Romanticizmus és „*Pest-Buda, a Romantika Városa.*“ Az Ütleírók: Von *Reichard*. 1813. — Von *Bramsen*, 1814. — Magyar-gyalázó Pamphletek, mint Álütleírások: „*August Ellrich,*“ 1831 és a „*Spiritus Lenis el Spiritus Asper.*“ 1833. — Török Követjárás, 1835. — A *Török Császár Kávéház.* — *Johann Georg Kohl*. 1841. — *Hannes Kristijan Andersen*. 1842. — *Adalbert Müller*. 1846. — Angoljárás az 1840-es években és a pesti Feldunasor Kávéházai. — *M. Boucher de Perthes*. 1855. — *Richard Kunisch*. 1861. — *Willaim Pitt-Blrne Esq.* 1869.

Magyarország Keleteurópa és Nyugateurópa átjárója. Becstől Budán át Mohácsig és Eszékig, innen Velencén, Ravennán át Rómáig, illetőleg az Alduna partján Isztambolig fut el a *La Manche-tól, Hook Van Holland-tól* a Rajna mentén elinduló kétezeréves órómai katonai Müút, a Hadüt, mint ennek a nagyszerű közlekedési útnak magyarországi szelete. Ez „*Király Útja*“ néven az 1860-as évek végéig császári-királyi Postaút volt, sokhelyütt máig ép és a mai Autostrada fut ókori teste fölött. Természetes, hogy a dunai Gőzhajózás megindult, vagyis 1828 előtt ezen a Diligeance-úton és a Duna evezős és vitorlás dereglyéin, lovas „Török Postán“ bonyolódott le a Nyugat és Kelet magyarországi átjáróforgalma, vagyis Pestbuda korszerű Idegenforgalma.

Pestbuda a „Kelet Kapuja“, a „Porta Orientalis“. A Nyugatról jövő utast itt csapja meg először a Kelet lehellete. Itt látja meg először, hogy az Alkonyat színei mélyek, itt látja meg az Alpes utolsó hulláma, a tar Gellérthegy és a Várhegy alatt a végtelen Alföldet, melynek Alvége már a Kelet. A Feldunasor Kávéházsora itt csillog az Éjszakában a Duna sötét tükrében szikrázó égi Csillagokba keveredve bele, kele-

tiebben mint Isztambol fényei a *Gök Sü, Üszküdar* és a *Boszpor* tengervizei fölött. Itt mély és keleti illatú először a *Kávé* és itt álomszerűen szebb az Élet a Kávéházban, mint a rendes Nyugaton. A Keleti Ember viszont itt találkozik először a nyugateurópai Városiassággal. Egészen természetes tehát, hogy az 1830-as évek másodvirágzású, immár nem „illuminátus“, hanem „romántos“ Keletieskedése, azaz a keletieskedő Romantisme idején fedezi fel a Nyugatról Keletre utazó Nyugati Ember Pestbuda csodálatos Látóképét és a Feldunasor Kávéházsorát, melynek asztalkái mellől a szóbanlevő Panorámát látja. Teszi pedig ezt az eddig ismeretlen kényelmet adó dunai Gőzösök megindulása idején, tehát az „Érzelmes Utazás¹¹, a *Voyage Sentimentale* mindennél romántosabb pestbudai útleiró Irodalmát írja meg. Máig kiki szórul-szóra ugyanazokkal a régi, romántos szavakkal írja meg azt, amit a Feldunasor Kávéházaiban él meg: Felix *Salten*, *Galsworthy*, Thomas *Mann* vagy Mr. *Duckworth-Baker*. Ekkor alakul ki a „*Buda-Pest, the romantic Town*“ szólam, de Kávéházon: Kávén, Cigányon, Boron, gyönyörű Asszonynépen keresztül.

Elmellőzve a közismert Útleírásokat, amilyenek Von *Hoffmansegg* szász grófé, avagy Sir Robert *Townson* londoni Seborvosé, alábbiakban az 1813 és 1869 közötti *szász, porosz, brémai és bajor német, török, dán, angol és francia* Útleírásokon mutatjuk be, egyben ismertetve két külföldön megjelent magyargyalázó, Útleírásba köntösöztetett politikai Pamphletet is. Ezeket a várostörténeti Kisirodalom kedves Kiskronikái elemeikben értik félre, mert Politicumukat nem látják.

*

Utasvezető Útikönyv Von *Beichard* Úrnak, Sachsen-Gotha Hercegség katonai Tanácsosának francia nyelvű, 1813-ban megjelent *Guide-je*.¹ Ez az Útikönyv a mai tárgyias Útikönyvek őse, irodalmiság nélküli módon, de kétségtelenül személyes tapasztalás alapján gyűjtött pontos földrajzi, történelmi és gyakorlati adatokat közöl. Megadja az egyes Országok pénznemeit, azok Valutaértékét, a szokásos mértföldegységeket, az egyes városok postamértföldes távolságait, a postakocsi- és

¹ Guide des Voyageurs en Allemagne, en Hongrie et a Constantinople. VII' Edition. Weimar 1813. 372. 374. 378. 379. 387. o.

hajómenetrendet. *Curiosités* cím alatt közli az érdekes és jellemző látnivalókat, az Utasembert érdeklő szórakozóhelyeket, a jellegzetes enni- és innivaló holmikat. A látnivalók közül a nyilvános és magángyűjteményeket elsorolja, megnevezi az ajánlható cégéres Vendégfogadókat, szóval mindenben az utazó gyakorlati igényeire és nem saját írói benyomásainak közlésére fekteti a súlyt. E munkája részlete az egész Európát felölelő nagy kiadványsorozatnak, a *Guide des Voyageurs en Europe*-nak, tehát előzője a mai hasonló útikönyves sorozatoknak, formai és tipográfiai megfelelője a *Baedeker-cég* régi hírneves kiadványainak.

Előszavában elmondja, hogy az utazás a Lélek orvosa, az, amit a régi híres *Salerno* Iskola, a sicíliai *Salerno* Egyetemének Orvosi Facultása a 14. században hirdetett az emberi egészségről, melynek a *Scola* rigmusos tanítása szerint a Test és a Szellem mozgalmassága a feltétele. *Chateaubriand* szavait ajánlja az utas figyelmébe, melyek szerint az utazóknak privilégioma az, hogy utazásaik alatt szép emlékeket gyűjtve ugyanilyeneket hagyjanak hátra a távoli országok idegen embereiben, kikben az utazóra való emlékezés sokszor marandóbb, mint a barátokban. A *Guide* tulajdonképpen a Németországból, Ausztriából, Magyarországból és a Balkánból álló *Középkelet-Európát* foglalja egybe, illetőleg a *Dunavölgyre* építi fel számos útvonalba szétrakott útitervezetét.

Magyarországot röviden, ámde alaposan tárgyalja. Buda és Pest a *Guide* írója szemében — joggal — még jelentéktelenebb Város, mint Pozsony, tehát az utóbbival bővebben foglalkozik. Megemlíti a pozsonyi *Nagy Kávéházat* és az előtte levő dunaparti *Promenade-ot*, mely a Batthyány Palotával van szemben. Ez — mint mondja — a Nagy Világ találkozó helye. Elmondja, hogy van Pozsonyban Állatviadalmos Theatrum, nyilvános Bálsház, Casino és sok nyilvános Kávéház,² ami jól mutatja, hogy Pozsonyban is a Dunapart a Nagyvilági Mulató Fertály, mint Pesten, hogy a Casino zártkörű Kávéház, afféle korszerű *Casino des Étrangères*, hogy itt is van Hetz Theatrum, akárcsak Pesten. A franciás-olaszos kávéházi és

² „la Promenade devant le Grand Café vis-i-vis le Palais Batthyany, le Rendez-vous du Beau-Monde ... les Combats des Bêtes, Bals Publics, le Casino, les Cafés Publics.“

mulatói életformák nyilván Becs szűrőjén át is, a Duna mentén is érkeztek le Pestre, mert Pozsonyban is ugyanazokat a mulatóhelyi formákat találjuk meg ugyanezekben az években.

A *Guide Pestről és Budáról* ezt írja: „*Van e két Városban két Spectaculumos Szála — vagyis a pesti és budai Színház — és egy Casino, a hévizesfürdők híresek, a Török építette ezeket, megtekintésre érdemesek.*”¹¹ Megemlíti az *Orczy Kertet* is, ez a Város mulatóhelye „*a gyönyörködés piaca*”. A *Márványos Kávéház-ról* ezt mondja: „*A Kávéház, mely homlokával a Híd felé fordul, talán a legszebb Kávéházak egyike Európában, itt igen jól és kényelmesen ebédel az ember.*” A *Casino* a *II. József Császár* alapított budavári Casino, melynek Maitre Entrepreneur-je a pesti *Korona Kávéház* és a Casinoval szemközti *Színház Kávéház* alapítója, *Duchelle Úr* volt. A *Guide* ezután érdekesen ír Isztambol Kávéházairól is. E közléseiben a pest-buda' Kávéházak és Lemonátás Sátrak utcai életformáinak keleti gyökereit találjuk meg 1813-ból, tehát olyan időkből, melyekben Isztambol keleties maradisága még csak kevésé fertőződött az európaiság által.

*

1814 áprilisában Herr *Bramsen* porosz Litterátus töltött néhány napot Pesten, mint Sir George *Maxwell* angol Nemesember idősebbik fiának Udvarmestere vagyis Nevelője, ki tanítványát régi angol nemesi szokás szerint nagy utazásra kísérte el. Londonból a Kontinensen át Bécsig Postakocsin utaztak, innen Budán át ugyancsak Postakocsin mentek le Érd, Mohács és Eszék felé Trieste-ig, ahol hajóra szállva a Levante afrikai és ázsiai partvidékeit járták be. Herr *Bramsen* franciául írta meg Útleírását.

1814 áprilisában jártak Pesten. A Hopmester Úrnak tetszik a két Város, a Polgárasszonyosságokat igen kellemetesnek és csinosnak, ámde kissé tanulatlanak találja. A *Nagy Kávéházról* — a *Kemnitzer-Kávéházról* — ezt mondja: „*Volt ebben a Városban régebben egy igen nagy Kávéház, de ez ma már lejárt a magát.*” A *Hét Választó Fejedelemhez* cégérezett Vendégfogadó Kávéházáról igen elismerőleg nyilatkozik: „*A Hét Választó Fejedelmekről elnevezett Vendégfogadóban szállottunk*

meg. Ezt gazdája igen jól vezeti és ennek az a kiválósága, hogy igen kiváló Kávéháza vagyon.“³

A Nagy Kávéház nyilván azért nem tetszett a szigorú erkölcsű porosz Tudósnak, mert az — mint láttuk — a Napóleoni Háborúk idején leromlott pesti közerkölcsei eme éveiben bizony a Monarchia játékos Kalandorainak lett ragyogó, ám romlott Virtusú céhelő Háza. A polgári Virtust a pesti „Hét Electorok“ hírneves Cégére alatt találta meg a Hopmester Úr.

*

Az 1830-as évek Magyarországról és Pest-Budáról szóló külföldi útleíró Irodalmának külön fejezetétül kínálkoznak a Magyarországot gyalázó, egyébként kitűnő írói készséggel, szellemesen, az avatott írói tollat minden mondatukban eláruló Országpamphletek. Az hogy mindegyik gyakorlott kezű *Routinier* munkáját mutatja és hogy majdnem mind Poroszországban és Szászországban jelenik meg: egyéb idevágó okiratos bizonyíték nélkül is bizonyítja, hogy a bécsi *Geheim Polizey* által irányított magyarellenes Propaganda olyan termékeiről van szó, melyeket a bécsi Kormány íratott Magyarország ellen. Mint már láttuk, az 1830-as évek legelején már 1831-ben is a *Bruxellesben* és *Párisban* székelő titkos *Lengyel Comité* volt a szellemi irányítója az Austria ellen forduló magyar, olasz és lengyel „Ifjúmozgalom“-nak. A *La Giovane Italia* — az „Ifjú Itália“ — az „*Ifjú Magyarországé* és a *Młoda Polska* — az *Ifjú Lengyelország* — nem regényes jel-szavak, hanem valós Páholymogalmak, tényleges Titkos Szövetségek, melyek 1831 és 1848 között egymással jól megszervezett nemzetközi összeköttetést tartottak fenn. Láttuk azt is, hogy ezeknek élete Kávéházakban is kicsapódik, bár a *Titkos Páholymok* élete nem azonos a mozgalomnak Kávéházakba is eláradó részleteivel. A mozgalom rajongói mindenütt főleg a Diákok, Pozsonyban és Pesten a magyar, Zagrebben a horvát *Jurátusok*.

³ M. *Bramsen*: Promenade d'un Voyageur Prussien en diverse» parties de l'Europe, de l'Asie et de l'Afrique en 1813, 1814 et 1815. Paris. 1818. 1.114, o. „Il y avait autrefois un très-grand Café dans cette vilié; mais on l'a mis & bas , . .“ „Nous descendimes & l'auberge appelée Die Fünf Churfürsten. Elle est fort bien tenue et elle a l'avantage de posséder un excellent Café.“

Ennek a titkos Páholymozgalomnak ellensúlyozására indul meg egyrészt az a hatalmas austriai *Spionage*, mely egyszerre kutatja *Nápolyban, Padovában, Párisban, Bruxellesben, Prágában, Krakőben, Zagrebben, Bécsben, Pesten és Pozsonyban* az olasz, magyar, lengyel és az ezekhez csapódó cseh és horvát Diákmozgalom kapcsolatait. E kutatással párhuzamosan megjelenik a *burkolt Pamphlet* is, mint az Ifjú Mozgalom gyalázója.

Elmellözve a tanulmányunk más helyén bemutatott tényeket: alábbiakban az 1831-ben, Berlinben August *Ellrich* név alatt megjelent magyargyalázó Pamphletet mutatjuk be, mely a tudatos, biztoskezű, irodalmi *Agent litteraire* tollával sok pompás dolgot ír Magyarországról és Pest-Budáról. Csillagó mondatai közé azonban elhelyezi mondanivalója lényegét, a magyar Nationalismust és a Bécsellenességet képviselő pozsonyi és pesti Jurátusmozgalom gyalázását. Addig, míg a magyar *Bor*, és a magyar *Konyha*, a *Cigánymuzsika*, a budai Várhegyről hyiló *Kilátás*, a pesti *Feldunasor* képe és a szép pesti *Fejérnép* dicsérete közömbösségeiről van szó: addig a Pamphletíró bő kézzel szórja a dicséretet. Mihelyt azonban az egykorú austriai, illetőleg pest-budai kávéházi *Spionage* irataiban állandó kifejezésként szereplő „*verwildertes Madjarizmus*“-ról, a „*nekivadult Magyarkodás*“-ról van szó: azonnal kibújik a szög a zsákból. A Pamphletíró a magyar és az olasz mozgalomnak nekimegy és a végén még egy olasz Pasquinade-t is idéz, mely a délitáli *Carbonaro Páholy-mozgalom* gyalázását kapcsolva össze a magyar *Ifjú Mozgalom* becsmérlésével prófétai politikai jóslásba lendül ki: pusztulást jósol a Jurátusok által fálnak vitt Magyarizmusnak. A tanulmányunkban bemutatásra kerülő magyargyalázó politikai Pamphleteknek csak könnyű Krónikairodalma van, mely színes kis ismertetésekben foglalkozott ezeknek az írásoknak pest-budai Curiosumaival. Remélhető, hogy a bécsi Titkos Levéltárak adataira vonatkozó újabbkori kutatás e csúnya-émlékű Pamphletek szerzőit felderíti. E nevek között bizonyosan ott lesz *Majláth József* gróf, *Seiz Károly* dr. pesti orvos és *Böszörményi Wargha János* — *Kossuth* Lajos titkára — neve is. Titkos működésükről és politikai Pamphletíró tevékenységükről számos egyéb ismert adat szól. Bennünket ezek az írások csak pest-budai kávéházi vonatkozásokban és

a pesti „*Ifjú Magyarország*“ Páholy rejtett élete látható kávéházi lecsapódásaiban érdekelnek.

Az első ilyen Pamphlet 1831-ben „August Ellrich“ név alatt jelent meg Berlinben.⁴ A kitűnő stílusban tartott Pamphlet szellemes *Előszavában* elmondja, hogy vannak országok, melyeket a jó Isten csak azért teremtett, hogy mindenki, aki embertársai örömeire vagy bosszúságára jobb keze három ujjával lúdtollat tud markolni, az Könyvet írjon úti tapasztalatairól. Az „*Emlékezések, Bizalmas Levelek, Jegyzetek, Újabb Jegyzetek, Érdekes Jegyzetek*“ és „*Útiképek*“ cím alatt megjelenő Ütleírások valóságos csapásai az emberiségnek. Ilyeneket eddig főleg Svájcra és Itáliára írtak az utazók. Magyarországról kevés írás jelent meg. Ezek közül legjobb Mr. *Bright* „*Travels from Vienna through Hungary*“ című műve. Egy francia is írt magyarországi utazásáról, ez azonban felületes és sokban értelmetlen, ő — a Szerző — éveket töltött Magyarországon, a nyelvet valamennyire érti, tehát jobban tájékozathatja az Olvasót Magyarország felől, mint azok, akik egy szót sem tudnak magyarul.

A Pamphlet hangja főleg akkor nyilatkozik meg célzata tulajdonképpeni szellemében, mikor azt a begombolkozó, elzárkózó viselkedést írja le, mellyel a magyarság a bécsi szellemmel szemben tanúsít. Elismeri, hogy Magyarország Európa egyik legszebb országa és hogy a magyarok a Földkerekség legérdekesebb emberei, azonban cinikus gúnyolódással ír az egykorú angol Ütleírások által dicsért magyar Patriotismusról. Gúnyjával láthatóan *Voltaire-t* utánozza. Az, amit harmincöt évvel azelőtti, tehát a Francia Háborúk idején, 1795-ben Franciaországban való szerepléséről mond,⁵ látható nagy utazottsága és nyelvtudása, az egész könyv magyar-, olasz-, görög-, francia- és angolellenessége is arra mutat, hogy e munka álnév alá rejtőzködő régi bécsi Spione munkája. Az is érdekes, hogy

⁵ Die Ungarn, wie sie sind. Charakter-Schilderung dieses Volkes in seinen Verhaeltnissen und Gesinnungen. Berlin. 1831. 3. 15. 147—153. 154. 217 219. o. Kávéházi Kémkedés: *Tábori* Kornél i. m.

⁶ Járt Marseille-ben, ott állítólag íranciapárti Forradalmár volt (151. o.) 1795-ben járt *Valence-en-Dauphine-ban*. (195. o.) Kitűnően tud franciául, angolul, olaszul, németül, elég jól magyarul: bejárta Angliát és Itáliát. *Takáts* Sándor gyűjtése. Parlamenti Könyvtár.

a „*Naderer*“ szót maga is használja. A Jurátusokról szóló minden szava gyalázkodás. Ez azért érdekes, mert a Görög Szabadságharc idején *Göttingen, Halle, Leipzig, Jena* és *Tubingen* diákságának felszólítására pontosan ugyanekkor toboroznak Diákjaink a pesti Egyetemen *Görög Diáklégiót*,⁷ a *Fehér Hajó Kávéházban*, a Kávés görög, olasz, majd lengyel jelvényeket tűz ki, ugyanitt nagy lengyelbarát tüntetések és verekedések folynak le, Magyarországon és Pesten valóságos Razzia folyik a Lengyel Felkelés menekültjei ellen, a Helytartótanács-hoz sorozatosan mennek fel a pesti kávéházi Besúgók jelentései, leperreg a párisi Forradalom, az ugyanekkor megnyíló padovai *Café Pedrocchi-ban* rögtön megkezdődik a „Morte allé porci Tedeschi 1“ jelszó terjedése. Mindez a gyalázatos emlékü, egykorú nagy Perek — az „Ifjak Pere“: a „*Lovassy Per*“, a *Simányi Óbester Pere*, a *Wesselényi Per* és a *Kossuth Per* időbeli környezete.

Ettől függetlenül igen érdekes az, amit a ravasz Pamphlet a pesti Kávéházakról és a Kávéről ír. Egy vidéki nemes családnál, *Hertelendy* Postamester Ürénknál déltől hajnalig húzódó lakomán vesz részt és „*isteni somlai bort*“ iszik. Ezért dicséri *Hertelendyné* Nemzetes Asszonyt, hogy a somlai hatását igen-igen szükséges több findsa Kávével sietett enyhíteni. A pesti Kávéházakról így ír: „*A Kávéházakat Magyarországon igen szeretik: ezek a gondtalan unatkozók menedékei, már pedig Magyarországon, főleg a nagy Városokban és Pesten ezek örvendetes számban találhatók. Ha még több Kávéház volna is Pesten, mint amennyi van, ezek sem szűkölködnének Vendégekben. Penzionátus hivatalnokok és katonatisztek szegényes Penziójukból másutt alig tudnának megélni, az áldott Magyarföldre menekülnek, ahol elég jól megélnék és még egy pohár — avagy több pohár — borra valójuk is jut, már pedig bizony ez a földolog. Ezek az Urak, kiknek egyéb gondjuk sincsen, mint az, hogy Penziójukat mire költsék el, — ami bizonyára nem kerül nagy megerőltetésükbe — a Kávéházakban laknak, a Kávéházat nyárban csak ritkán, télben pedig sohasem hagyják el, mert lakásaikat, könnyen érthető okokból,*

⁷ „Die Spuerhunde dér Polizey, welche auf Worte Jagd machen, werden *Naderer* genannt.“ U. o. 202. o. *Tábori* i. in. *Heranus*: Napló.

⁸ A pesti Görög Légió: a Helytartótanács idevágó Parancsai: *Kasics*: *Enchiridion* c. i. m. U. o. a kávéházi Kémpaiancsok.

nem fűtik. A Kávéházak viszont nemcsak hogy jelesen fűtetnek, hanem hajnaltól éjjelig nyitva vannak mindenki számára, még azok számára is, akik egy rézgarasra valót sem költenek ott. E Penzionátusokhoz társulnak a Guarnisonok Tisztjei, akik nem tudják, mittévők legyenek a nap huszonnégy órájával, tehát szívből örvendenek, ha ezekből egy néhánytól becsülettel megszabadulhatnak. Kávéházi népség még a Jurátusok, Diákok, Játékosok, a Szerencse lovagjai és hasonlók.¹¹

„Magyarország nagy Városainak, főleg Pestnek Kávéházai a fele Európa Városaiban levő Kartársaik közül a legnagyobb dicsőséggel tűnnek ki választékosságuk, pompájuk és valóban grandiózus stílusuk révén.⁸ Van olyan pesti Kávéház, melyben négy-öt BUiárd is vagyon és melyeknek falain márványkő a köntös és díszüket a roppant nagy tükrök teszik. A Kávéskegnek, cukros döbözök és kanalak merő ezüstből vannak e Kávéházakban. Mindegyikben van Marqueur, aki reggeltől éjjelig vagy éjjeltől reggelig ott állja az istrázsát Billiárdja mellett, de van mellettük hat-nyolc szolgálatra kész és alázatos Felszolgáló is, kik mindig talpon vannak arra, hogy a Vendégeket fogadják. A magyar Kávéházak délután három óra tájban telnek meg Vendégeikkel és éjjelig vannak tömve. Minden Billiárdot hat, sűrűn tömött sorban nézők állanak körül, csak nagy igyekezettel jut az ember helyhez az első sorokban. Megéri a fáradságot, ha az ember egy ilyen helyhez jut, mert a legjobb Játékosokat láthatni itt, valóban a Művészet Virtuosoit és bizony nagyban is megyen itt a Játék.“

A csalfa Billiárdjátékosoktól — illetőleg az Ütöbotot mestermódrá kezelő pesti kávéházi Marqueur-öktől, akik 1831-ben még maguk is fogadó játékos módjára játszottak a Vendégekkel, illetőleg a nagyarányú fogadásokat mint Book-Maker-ek jegyezték — a Pamphletíró óva inti a gyanútlan Olvasót. „Minden pénzére vigyázó idegennek jó szívvel adom a tanácsot: ne kezdjen ki a pesti Kávéházak Marqueur-jeivel, mert Pokol fajzatja ez a népség! Mindenki menthetetlenül veszve vagyon, aki karmaik közé kerül, még ha a Billiárd művészete Mestere lenne is. A pesti Marqueur-ök többnyire bécsiek, mint mondani szokás, minden kutya által megugatott emberek, bizonyára volt dolguk a bécsi Politzey-jal, mely elől további kurgattatásuk elkerülése céljá-

⁹ „durch Eleganz und Pracht, durch einen wahrhaft grandiosen Stíl von allén ihren Kollegen des halben Europas rühmlichst aus.“

bál Magyarhonba retiráltak. Egyebekben ezek a Kávéházak a legkülömbféle jelenetek színhelyei. Börzéken spekuláló emberek hullámnak alá s föl. házaló árusok kínálgatóznak holmijaikkal, Jákob Fiai bűvészes mutatványokat mutogatnak anélkül,⁹ hogy a Bűvészség Mestereinek mondanák magukat. Czigányok játszószák cimbalmaikon és hegedűiken búsongó melódiáikat,¹⁰ hárfás Lyánykák zengik bizony egy kevésé ledér dalaikat. Egy komédiás Kóklerné a Terem közepén kiterít egy szőnyeget, ledobja köpönyegét, egy szál macskanadrágban¹¹ ott áll a kávéházi gyülekezet előtt, bukfenceket vet, majd a szőnyegen hanyatt fekszik és magzatjaival, kik fölébe kapaszkodnak, különböző, igen látnivaló Embergulákat csinál. Ilyen vándorló Kóklernékkal magyar földön gyakorta találkoztam, Németországban ilyet sohasem láttam.“

E leírás jól mutatja, hogy a pesti Kávéházban egészen keleti módon folyt a vándorló kávéházi Komédiások özönlése, amire egyébként sok adatunk van. A Pamphlet folytatja az előbbi jelenet leírását, „melyben alkalmam nyílt, hogy egy meglehetősen koros magyar Nemesember szeretetreméltó elfogulatlan-ságát megcsodálhassam*¹. Az öregúr ott ült a komédiásné szőnyege szélén, pipázott és nagy figyelemmel nézegette a fiatal Kóklerné mozdulatait, amint ez cigánykereket Vetett, a feje tetejére állott, kígyóemberségeket csinált, derekát hátravetve, fejét a térdei között előre dugta. Az öregúr, mint a Pamphlet-író elmondja, elragadtatva csóválta a fejét és megelégedése jeléül mindig egy magyar igével és a „Lelkét“ szóval végződő káromkodást hallatott.¹² Az elragadtatott Nemesember oda lépett a Kóklernéhez és megkérdezte attól: „Mamzell, hol lózsérozik a Mamzell, mert én vizitát akarok tenni a Mamzell-

⁹ Keleti módon a Kávéházi Komédiások mindig zsidók voltak.

¹⁰ „mit Violinen und Hackebrett Tzimbalom.“

¹¹ „ganz in Trikót gehüllt.“

¹² A Pamphlet oldalakat szentel e káromkodás finom körülírásának (101—105. o.). Ezt a „Spiritus Lenis et Spiritus Asper“ álnév alatt 1833-ban megjelent másik magyargyalázó Pamphlet (L. o.) teljes fonétikával adja bele a Zrínyi Kávéházban látott magyar Prókátor szájába (52. és 72. o.), ahol Leyrer József pesti Könyvkereskedőnek a „Fekete Bálát“ leíró versét is közli, melyben a szóbanlevő káromkodás előfordul. Az ige elterjedt az egész európai irodalomban, mindenütt mint a magyart jellemző szólám szerepel francia és német regényekben is.

nél!¹³ Ez is mutatja, hogy a Kávéház az őse a belőle kifejlődő *Variétés, Elysée, Orpheum* és *Café Spéctacle* nevű mulatóhelyeknek.

A Pamphlet ezután részben lelkesedő, részben lenéző hangon ír a pesti Vendégfogadókból és Kávéházakból hallott cigánymuzsikáról is. *„A magyar táncok zenéje — általában a magyar zene — rendkívül eredeti és semmihez nem hasonlítható. A magyarok nemzeti jelleme semmiben sem fejeződik ki világosabban, mint zenéjükben. Komor, bánatos és a képzeletet megmozgató az a hang, melyet a cigányok hegedűikből és cimbalmaikból kicsalogatnak. Dallamaik hol rohanó záporpatakok, melyek zúgva zuhannak alá a sziklákról, majd szelíden csörgedezők ezek, melyek bánatosan panaszkodva siklónak kavicsos medrükben. A magyar zene nem felvidítő, gyöngé idegzetű ember ne hallgasson meg egy jól játszott magyar zenedarabot. Háromszáz magyar cigány bánatos dalaitól London dölyfös és a Világot legázoló népe olyan melankóliás lenne, hogy bánatában felkötné magát vagy a kikötő vizébe veszejtené magát és így Európa megszabadulna az angoloktól. Ha valaki e hangjegy nélkül játszott melódiák hatását érzi, megérti, hogyan hathatott Páris népére Roug et Delisle Hymnusa, a Marseillaise. E hatás tanulmányozása céljából menjen el az ember igazi magyarokkal zsúfolásig telt Vendégfogadóba vagy Kávéházakba. A cigány panaszos, bánatos Adagio-val kezd. A magyar hallgatóság vonásai megélnék a szemek csillognak, minden ajak mosolyog és minden kéz az ajak fölötti bajszokat pödri. Hamar felcsendül egy mámoros Allegro, a hangok elmondhatatlan útvesztője ez, majd elhalkul, de erre felzúg száz torokból a Húzd! Húzd!, a következő zenedarab a lelkesedést a legmagasabb fokra hágaija fel és a tetszés jelei megrengetik a Kávéház fundamentumát“ .-⁴*

De nemcsak a taps csattogó, hanem a kávéházi Cigány tányérjába hulló aranyak csengő hangján is megnyilatkozik a tetszés. Bizonyára ez az oka — írja a Pamphlet — hogy a Cigány feszes magyar nadrágja és dolmánya a legfinomabb veres skarlátposztóból való és aranyos paszományttal úgy ki van hányva, hogy bízvást Cigánykirálynak tarthatná őt bárki.

¹³ „Mamsell, wo logieren Sie, ich will bei Ihnen eine Visite machen!“

¹⁴ U. o. 152. „ein hundertstimmiges „huzt 1 huzt 1“ . . . erschüttem die Grundfesten des Kaffehauses.“

Itt, a Pamphlet végén ütközik ki annak teljes aljassága. A kávéházi Cigányromantika leírása csak arra való volt, hogy pompás átmenetben először a *Cigányt*, azután a „szegény cigányt“ lazsnakoló *Vármegyét*, majd az „*apagyilkos magyart*“. végül az „*akasztófáraláló Rebellis Jurátust*“ illetőleg az olasz veretű magyar *Carbonaro* mozgalmat intézhesse el. A spanyol Diplomáciai „Nagy Iskola“, a politikai Pamphlet és a Pasquinade Magasiskolája az a biztos vonalban átlendített átmenet, mellyel a Pamphlet elér igazi céljához.

A kávéházi Cigányromantikát ugyanis azonnal felhasználja a legkörmönfontabb módon megüt magyargyalázásra. A Cigány iránt a korszerű Orientalisme divatának megfelelő érdeklődést csak azért kelti fel a kávéházi cigányzene e romantikus leírásával, hogy azonnal áttérhessen a magyar parlagiság, a magyar Barbaries leírására. A Kávéházból lendül ki a Pamphlet és a cimbalom lágy zengéséből a finom szálak, hogy a *Vármegyét*, a *Jurátusmozgalom* védőjét, a magyar Nemest apagyilkosnak, aka'sztófát érdemlő *Rebellis*nek mutassa. A Kávéházból kiinduló gondolat a Pamphlet aljasságának tükre. Befejezésül ugyanis leír egy célzatosan beállított jelenetet, melyben kardos vármegyei Huszárok kardlapozták a Cigányokat „*e jó, résztvevő szívű teremtések*“. E „*barbár*“ jelenethez hozzáteszi, hogy egy idegen éppen akkor érkezett meg „*egy ország Fővárosába*“, mikor ott „*egy apagyilkost akasztottak. Sarkon fordult, elutazott. Mit várhatott egy országtól, melyben apagyilkosok vannak?*“ Ez célzás a *Beleznay* Sámuel gróf lefejeztetésére, melyet a Pamphlet, bőven és magyargyalázó célzattal ír le. Ezután egy olasz Poéta, *Pignotti* egy versét közli. Ebben arról van szó, hogy két vándorló Mesterlegény ugyanazon az úton indult el, hogy a nagyvilágban szerencsét próbáljon. Az egyik kalandos módon Király lett, a másikat karóba húzták.

Han gli stessi fatti un vario fato:

Quegli diventa Re, questi e impiccato!

„*Száz példa igazolja a Históriaban — írja a Pamphlet utolsó mondata — hogy a vakmerők, kik a Trónról és a Pantheonról álmodtak, így jártak! Volt, aki valóban a Trónra és a Pantheonba jutott, mások, akik e vakmerőknél kevesebbet csináltak, akasztófán haltak meg!*“

Így intézi el e „pest-budai Városleírás“ egy kanyarodással Napóleont, a legutóbbi párisi Forradalmat, a spanyol *Cortezia* mozgalmat, a nápolyi *Calderajo* és *Carbonaro* mozgalmat, hogy a pesti Jurátusmozgalomra freccsenesse rá fizetett pennája gyilkos maszlagát. Ez volt e Városleírás lényege. A budavári Kilátás, a Feldunasor és a kávéházi Cimbalom zokogása volt a körítés.

*

1833-ban jelent meg ~ ugyancsak Lipcsében, a magyar-ellenes Pamphletek egykorú tenyésztőtelepén — az a másik, ugyancsak álnév alatt napvilágot látó, acsarkodóan magyar-gyűlölő, egyébként fordulatosan, bár erőltetetten szellemeskedő Pamphlet is, mely az *August Ellrich* név alatt megjelent, főntebb ismertetett korábbi Gúnyiratnak méltó párja. Ez még átlátszóbban a bécsi külpolitikai *Chef de Propagande* által írott és irányított politikai Pamphlet. Formáját a spanyol-nápolyi eredőjű, főleg az austriai toscanai Udvarban kifejlesztett *Titkos Diplomácia* a Spionage francia formáival is megfinomítva a *Toscana* szellemét Bécsbe magával hozó *II. Leopold* Császár és Király *Cabinet Secret-ében* teszi naggyá, mint a Császár fizetett Kémjeiről: *Francesco Gottardi* pesti Kávésuraságról, Pest Városa Városkapitányáról és Senatoráról, a szolgálatában álló *Martinovics* Ignác Apátúrról és a többi toscanai-nápolyi-francia stílusú „Mouchard“-ról főleg *Mályusz* Elemér írásai nyomán ezt megírjuk. A *Mária Teréziáról* szóló sikamlós Anekdotonok a potsdami porosz királyi Diplomácia titkos műhelyében készültek, mint ezt *Marczali* Henrik és *Tóth* Béla mutatta ki. A 19. századelei „irodalmi Confidente“ szerepe egyenes vonalban vezet el *Saurau* Gróf és *Sedlnitzky* Báró a bécsi *Chef de Police-ok* sok titkos Pamphletírójáig. Ezt az „irodalmi“ műfajt az 1830-as években *Metternich* Herceg és *Genlz* Báró fizetett Pamphletírói fejlesztették ki. Érthető, hogy a *Balzac* által leírt irodalmi Boulevardisme-nek: a politikai Sajtó céljaira megvásárolható irodalmi lealjasodásnak kialakulása, vagyis az 1830-as évek idején, éppen a *Bourbon Restauratio* utáni francia forradalmi mozgalmak és az ezekkel együtt futó európai Szabadságmozgalom egyszerre jelentkező „austriai“ magyar, lengyel, olasz, horvát és cseh „Ifjú Mozgalmai“ idején tömegével jelennek meg az olaszellenes, lengyel-

ellenes, csehellenes politikai Pamphletok, melyeknek csak egy részletét teszik ki a magyarellenes burkolt Pamphletok.

Ilyen a szóbanlevő is: nyilvánvalóan fizetett magyar munkatársakkal együtt dolgozó német „irodalmi Mouchard“ munkája. Pest-budai várostörténeti, erkölcstörténeti, társadalomtörténeti adatai elsőrangúak és érdekesek, ezeket egyes pest-budai kávéháztörténeti vonatkozásainkkal és a Pamphlet által leírt egyes Kávéházakkal kapcsolatban közöljük. Szerzőjéről — alapos gyanúkok alapján — a lovasberényi születésű *Saphir* Móric Gottlieb-ot és a vele összekötésben levő, sok álnév alatt író, prágai születésű, 1832-ben Lipszében élő, kalandos, zavaros, különös életű *Friedrich Korn-t* vehetjük fel. A Pamphletnek feltétlenül voltak litterátus, nagy történelmi felkészültségű magyar munkatársai is, akik bizonyára *Majláth* József gróf, a litterator *Motichard* legközvetlenebb környezetében keresendők.

Bennünket a Pamphletnek az 1830-tól kezdve az európai Ifjú Mozgalmak analógiájára Pesten és Pozsonyban is, Kávéházakban lecsapódó Jurátusmozgalom ellen kimondott kávéházi vonatkozásban gúnyolódó gyalázkodásai és ettől független kávéházi adatai érdekelnek. A Pamphlet címe magyarul: *Az Erős Szellem és a Gyöngye Szellem: Buda és Pest látóképe, vagyis Magyarország két Fővárosa Karakterének és Erkölcsének írott képe, mely önálló szemlélet alatt festetett meg.*¹⁵

¹⁵ „*Spiritus Asper und Spiritus Lenis: Panorama von Ofen und Pesth oder Charakler und Siitengetnaelde dér beiden Hauptstaedte Ungarns. Aufgenommen nach eigener Anschauung. Leipzig. 1833.* — Szerzőjének gyanítható személyére nézve a *Wurzbach* (Biographie des Oesterreichischen Staates: *Korn* Friedrich és *Kohn* c. alatt) 1857-ben azt mondja, hogy az 1840-es években a prágai születésű (1806—1850) Felix vagy Friedrich vagy Ferdinand *Korn* vagy *Nork* álnevek alatt dolgozó családi nevén *Kohn* nevű írókat tartották a *Pest und Ofen, ívie es ist* és a *Prag, ívie es isi c.* munkák szerzőinek. (V. ö. az *August Ellrich* név alatt megjelent „Die Ungarn, wie sie sind“ c. Pamphlettel.) Ha a terjedelmes életrajz adatait egybevetjük a *Panorama* tartalmával: alaposan tehetjük fel, hogy ennek, de az „*August Ellrich*“ név alatt megjelent másik magyarellenes Pamphletnek is a sok álnevű, rendkívül termékeny író volt a szerzője, Pest-Budát jól ismerő társszerzője pedig a vele más vonatkozásokban is együtt dolgozó magyar *Saphir* Móric Gottlieb lehetett, aki 1820-ban még Óbudán élt, magyar alkotmánytörténeti munkatársa pedig csakis *Majláth* József gróf lehetett. *Wurzbach* i. m. szerint a családi nevén (*Kohn*) soha nem szereplő író

A Pamphleten *Metternich* magyarellenes politikájának árnyéka sötétlik és a *Saphir* gyalázkodó gúnyolódása szatírkodik ki belőle, az, ami *Kossuth* Lajosra 1849-ben írt kávésvonatkozású Gúnyversében is benne van. A Pamphlet külön fejezetet szentel a *magyar viselet* és a *magyar bajusz* megcsúfolásának. Mint látni fogjuk, ez a pesti kávéházi kémjelentéseknek állandó tárgya az 1830-as években.¹⁶ Gúnyosan ír a magyar Nemesség 1822-ben útlevél nélkül szökött meg puritán erkölcsű prágai vászonkereskedő zsidó apja házából és *Lipcsében* telepedett meg, ott élt az 1830-as évek végéig. Munkatársa volt *Saphir* két lapjának (*Schnellpost* és *Courier*). Mivel útlevél nélkül hagyta ott Austriát, sehol sem tudott állampolgárságot szerezni, Lipcséből kiutasították, Halle-ban Olvasókabinetet nyitott. Rendkívül sokat dolgozott, számos *Pamphletet* írt Jean Paul *Richter* és *Saphir* jellegzetes modorát utánozva. Több — főleg hebraeologiai — munkája maradandó értékű, egyébként kiváló tehetségét aljairásokra fecsérelte el. Hontalanul vergődött több helyen, míg végre az 1848-i bécsi Forradalom menedéket adott neki. Bécsbe utaztában gutaütés érte, 1850-ben halt meg. Agyondolgozott, zavart, nyugtalan életet élt. A *Wurzbach* által említett modor („jeanpaulisierend“) ott van a *Panorama* minden során. Ez teljesen *Saphir* és Jean Paul *Richter* stílusát viseli magán. Felix *Korn* 1832—1833-ban tényleg Lipcsében élt, a *Panorama* ott jelent meg. Ennek leírásai Pestet kitűnően ismerő munkatársra vallanak (*Saphir*). — A *Panorama* teljesen tájékozott Magyarország és Pest történelmi irodalmában, ismeri *Horváth* István és *Schams* Ferenc irodalmi működését, tud Pest középkori birtokairól. (110. o.) *Dicséri Festetich* Leó gróf és *Majláth* József gróf irodalmi működését, főleg azt, hogy az előbbi *németül* ír, gúnyosan ír a pesti *lengyel* Emigránsokról. Nyilván *Majláth* József gróf volt a munkatársa, mert a *Panorama* magyarellenes tót és oláh nemzetiségi elveket hirdet (208. o.), már pedig ma már tudott dolog, hogy *Majláth* József gróf volt az, aki mint *Metternich* titkos politikai és kávéházi Kémje (együtt a *Széchenyi* Casino-jában, a *Pillvax*-ban és a Magyar Tudós Társaságban is kémkedett) tervezetet dolgozott ki a *magyarországi Nemzetiségeknek a magyarság ellen való felhasználhatóságáról*. (A gróf sajátkezű titkos tervezete és kémpénzeiről szóló nyugtái: *Tábori* Kornél: *Titkos Rendőrség és Camarilla*. Bpest. 1926. V. ö. a pesti kávéházi Spionage-ról szóló fejtegetéseket.) A *Panorama* következetesen a „*verwilderter Madjarismus*“-t szidja (222., 229., 235. stb.), gyalázatosan ír *Boráros* János pesti Senator magyarosító pesti városi népoktatási munkásságáról, a Jurátusok kávéházi tüntetéseiről, becsméreli a magyar írókat és a Magyar Tudós Társaságot. — Véleményünk szerint *Majláth* József gróf volt a Pamphlet vállalkozója, a stílust Felix *Korn* vagy *Saphir*, vagy mindketten, a pesti városi leírásokat *Saphir* adta ahhoz.

¹⁶ 91. o. „Ideen zu einer Physiognomik dér Schnurbárte. Statt eines Avant-propos. Az alábbiakra nézve: 96., 97., 235., 229., 204., 222., 206., 163., 160.

kedvteléseiről és hivatkozik az „*August Ellrich*“ név alatt megjelent másik magyargyalázó lipcei Pamphletre. A magyar Nemesség elmaradottságát trágár módon tárgyalja. Közli a *Magyar Tudós Társaság* Alapszabályait és becsméreli munkásságát. Ez is a pesti kémjelentések állandó témája. Leírja, hogy *Boráros János* Senator — a pesti Kávészilárdó Komissziója — mint a pesti Piarista és Szervita Rend normális Oskoláinak Inspectorja — boldog, ha a kis pesti német oskolás Nebulákat magyar szóra foghatja. A Pamphlet Bécs politikájának a magyar nyelv melletti irodalmi tüntetés elleni állásfoglalását támogatja. A „pesti irodalom silányságát“ néhány sajtóhiba idétlen felfújásával mutatja be, a magyarság irodalmi ízlését „ázsiai-nak nevezi, bors szójátékkal arra, hogy a magyarok „*Schiller* kedvelői“. A „*oerwilderter Madjarismus*“, illetőleg a Patriotismus „gonosz ostobaságát“ egy pesti magyar szatócsné példájával mutatja be, aki kutyáját „németül tanítja beszélni“.¹⁷ Ostoba dolog, — mondja — hogy a magyar a családnévét előre, keresztnevét hátúira írja. Teljesen a magyarellenes bécsi Politika szellemében jár el, amikor az 1790-i magyar Nyelvtörvényt csúfolja meg, annak szövegét gúnyos megjegyzésekkel közli és megdicséri *Festetek* Leó grófot, hogy folyóiratát, a *Pannonia-t* németül adja ki.¹⁸ Fenekedve és rendkívül sokat ír a Jurátusokról. Ez a kérdés foglalkoztatja a legjobban. A Pamphlet magva itt is ez, vagyis ugyanaz, mint az „*August Ellrich*“ Pamphletjéé. Minden egyéb csak arravaló a vaskos kötetben, hogy ezt a kérdést körítse. A Pamphlet vitathatatlanul az *Ifjú Magyarországnak* nevű Titkos Páholy és annak kávéházi jelenségei ellen íródott. Ha a száz meg száznyi egykorú pesti kávéházi kémjelentést összehasonlítjuk a *Panorama* idevágó csúfolódásaival, úgyszólván bizonyosnak kell tartanunk, hogy a Pamphletíró a bécsi titkos kávéházi Kémaktákat tanul-

¹⁷ Tény, hogy m'g a „Bach Korszak“ alatt is, mint Jókai sokszor megírta, a Bécsset gyűlölő vidéki Urak azzal a megokolással szólították kutyáikat németül, hogy „Német a kutya, csak németül ért!“

¹⁸ A gróf neve is ott szerepel a bécsi *Geheim Polizey* által megőrzött kémnyugtákon. (V. ö. *Tábori* i. m.) A Pamphlet gyanított szerzőjének, illetőleg Saphirnak szerepére nézve fontos tudnunk, hogy *Festettek* Leó mint moóri birtokos (*Tábori* i. m. *Festetics Lázár* néven szerepelteti) irodalmi összeköttetésben volt Saphirral, akinek apja Lovasberényből Moórra, majd onnan Óbudára költözött.

mányozta. Legalább tízszer és hosszasan tér vissza Charlotte von Hagn színésznő németszínházi botrányára, melynek során a Jurátusok pozdorjává zúzták a *Színház Kávéházai* és hagymával hajigálták meg Charlotte von Hagn-t, Wesselényi Miklós báró pesti Maitressé-t. Leírja, hogyan lőtt bele a Katonaság a Jurátusokba, akiket „*Juraten-Pöbel*“ nek nevez és őket együtt szerepelteti a „*pesti Tschikosch*“-okkal. Elmondja, hogyan verték be a Jurátusok a színházi tüntetés során Grimm. színi Direktor ablakait. A Kávéházakban a „léha, aljas, durva Jurátusokat” és a „tudatlan paraszti Zugfiskálisokat” látja meg. Ugyanakkor — pontosan a pesti *Fejér Hajó* Kávéházában lefolyt lengyelbarát Diáktüntetések,¹⁸ illetőleg a bécsi Kormányának a lengyel Emigránsok összefogdosását és kiadatását elrendelő parancsai idején — kicsúfolja a *Fehér Hajó Kávéház* görögbarát, lengyelbarát és olaszbarát jelvényeit. A „szélhámos *Lengyel*” az Új Piacon levő *Sautter Kávéházban* jelenik meg. Leírja a Kávéházakban lebzselő, pipázó, álmodozó magyar Urakat, akiknek főfoglalkozása bajszuk pödörgetése és „*a svábok szidása*”. A *Zrínyi Kávéházban* látja az „Ökör-fiskális”¹⁹, akinek minden harmadik szava az „*August Ellrich*“-féle Pamphletben is bőven leírt bizonyos „... *a Lelkit* 1“-tel végződő káromkodás. A magyar Nyelvtörvény elleni irányított acsarkodásai magyar ellenképéül elmondja, hogy ez a Fiskális folyton a német nyelvet szidja a Kávéházban, mondván: „*Schivobensprache dumme Sprache!*”

Egyéb kávéházleírásai — bár a fizetett kávéházellenes Pamphlet díszletei — mégis igen éi dekesek. A régi közmondást variálva elmondja, hogy Rómában járni és a Pápát nem látni annyi, mint ha „*egy utasember, aki Pesten járt, nem vette volna szemügyre a Kávéházakat*”. Az ilyen Utasemberről semmi sem mosná le a vádoltatást, hogy — ugyancsak régi mondással élve — úgy utazott, mint utazáshoz való bőrzsákja. Ezután elmondja, hogy milyen híres a bécsi *Ezüst Kávéház*, a *Silbernes Coffé-Haus*, mely nevét színezüstből kovácsolt kilincseiről és ajtóvereteiről nyerte. Ezt minden ottjáró utazó megnézi. Azonban az az igazság, hogy amint egy embert nem lehet külső köntöse után megítélni, úgy a Kávés Bottegákat sem, ezért tehát az, aki a dolgokat nem felületesen ítéli meg, „*a bécsi Ezüst*

¹⁹ L. *Heránu*s János Naplóját.

*Kávéházat mélyen a pesti Kávéházak alá fogja helyezni. Mert sok pesti Kávéház főleg az estvéli órákban ama Tündérpalotákhoz hasonlatos, melyekről Madame d'Aulnoy, a meseköltő olyan szépeket álmodik. A tükrökkel kárpitozott márványfalak és a két avagy több márványoszlopok által tartott padmaly, a számtalan lámpás és gyertya, melyek a tárgyakat számos üvegcsillogókban és tükrökben százszorosán sugározzák vissza, bizony még egy Börzelátogató fantáziáját is nekilendítenék.²³ A fenti költői hangulat azonban eltűnik, ha a Kávéházban szétnézünk, mert valós földi lények vesznek körül bennünket: a pesti Kávéházak Typusai. Így néhány Úr, akik az éppen jelenleg zsibongó pesti Vásáron kialakult hamuzsir- és gubacsárakról tárgyalnak heves taglejtések között. Ezek valóban nem Tündérek. Négy hatalmas természetű magyar Nemesember, hatalmas nagy magyar bajszok birtokosai, a Kanasztér Tobák illatos füstfökhőit eregetik a padmaly felé.“ A Kávéházat figyelő Pamphlet észreveszi a keletiesiséget e magyar Urakon: „keleties nyugodalommal legeltetik nagy, fekete szemeket a Kávéházban levő embereken és dolgozkon. Mintha azt mondanák a szemek, hogy bizony nem utolsó dolog magyar Nemesembernek lenni. E szemek előkelő göggel mustrálják végig a Kávéházban boldogulásuk után loholó közön-séges többi emberfiát.“ A Pamphlet ezzel eleget tesz a korszerű Keletieskedés divatának, de ezzel is vág egyet a magyar Nemesen. Ezután leírja a Kávéházban politizáló pesti Polgárokat, akik belemerülnek II. Napóleonnak, Reichstadt Hercegének, a „Sasfiók“-nak halála körülményeiről szóló szóbeszédék tárgyalásába. A „Sasfiók“ ugyanis 1832 július 22-én halt meg Schönbrunnban. Halálát „sorvadás“ okozta, mint a Tuberkulózist nevezte e Korszak: a Polgárok azonban fantáziás szóbeszédet költöttek a „Római Király“ halálához. Ezek között szerepelt az is, hogy a beteges, gjönge Sasfiók halálát a híres táncosnőhöz, Fanny Elssler-hez fűződő szenvedélyes szerelme okozta volna, melybe Metternich vitte bele a Herceget, hogy halálát siettesse. Ez a gondolat megcsillan Edmond Rostand *L' Aiglon-jában* is és ott van a Herceg életét megíró számtalan Életregényben is. A Pamphlet nyilván ezekre a szóbeszédekre céloz, főleg nyilván arra, hogy a szóbeszéd Metternichet tekin-*

²⁰ „Selbst dér Phantasie eines Boersebesuchers Schwungkraft zu verleihen.“

tette a Herceg gyilkosának. Viszont a franciák tényleg a *Sasfők* visszatéréséről álmództak és az is tény, hogy egyes magyar álmódzók is a beteg ifjúban látták a magyar Szabadság visszaszerzőjét. Tény, hogy a Herceg igen szerette a magyarokat, a császári-király i 32. Sorgyalozezred Ezredese volt, tény, hogy magyarul Kellemesi *Melczer* Andor Kapitány tanította meg.²¹ A Herceg magyarbarátságáról a régi Pesten mindenki tudhatott: a Pamphlet talán erre is céloz. Elmondja, hogy a Herceg halálán vitatkozó egjik pesti Polgár a vita hevében kávéfőzőjéből rálöttyint egy kevés „Barna Nektárt”⁴ a kezében levő bécsi Újságra, az „*Oesterreichische Beobachter*” -re. Egy láthatóan Színművész külsejű Úriember a kávéházi asztal mellett haragosan összeráncolt szemöldökkel állapítja meg, hogy pesti vendégszerepléséről a *Wiener Allgemeine Theaterzeitung* egy szót sem írt.

Három Billiárd körül egy csomó mindenféle társadalmi osztályhoz tartozó bábátkodó csoportosul. A Marqueur játszik egy Úrral: irodalmi hajlamú ember, most akarja megírni Emlékiratait, melyben élete ama sorát akarja megörökíteni, mely őt a Billiárdhoz „a Szerencselovagok Igéretföldéhez”⁴ vezette. A Billiárdasztalok körül tolongó nép igen tarka: „Házalók és szatócsok mindenféle színű ruhákban tolonganak és minden elképzelhető nyelven egyszerre beszélnek. Férfiak, a *Lesing* színművéből ismert „Bölcs Náthán”¹¹ köntösében illatszerez üvegecskéket kínálgatnak, kínálgatják a *Levante* és a török kézművesség termékeit is, lengyelhoni hitsorsosaik gyűrűkkel és üvegalárisokkal kínálgatóznak, jellegzetes Svada-jukkal.²² A Magyarországon ostobának és svábnak csúfolt²³ német házalók cseréppipákat, divatos kravátlit és *Fortuna* istenasszony látogatójegyeit, a *Lotteriák* sorscéduláit kínálgatják. Apró fickók tinta csinálására való port és gyűjtőfócskákat ajánlgatnak és reménytelenül dicsérik égig portékáikat, mert egy ravasz sziléziai házaló ügyesen pingált, trágár, szerelmi kettősöket ábrázoló képecskéket csúsztat az

²¹ A Kapitánynak ajándékozott tábori övét és vadászpuskáját a *Ludovika Akadémia* hadtörténelmi Múzeuma őrzi az ezekre, illetőleg a Herceg magyarul tanulására vonatkozó hivatalos aktákkal együtt.

²² Olaszul: Rábészélés, Sváda. — *Benkert* Antal, szül. 1794 ápr. 30. Buda, meghalt 1846 okt. 12. Pest.

²³ Utalás a „Svábnak csak negyven esztendő korára nő be a fejelágya” mondásra.

ilyen *Obscoenitások*at ledér szemekkel bámuló és vásárló *Publicum* kezébe“.

E kép 1833-ban mutatja be a kávéházi árusok ama özönlését, mehet a kávéházi Karcolat máig is ezer változatban írt meg. Érdekes a gyújtófácskák megemlézése is. Ezek nem az *Irinyi* János bécsi polytechnikumi Diák által 1836-ban feltalált dörzsölős fácskák, hanem az 1832-ben már régebben ismert *Bertholet* rendszerű gyújtószálak, melyek egy kis üvegben levő Kénsavba mártva, lobbantak lángra. *Irinyi* — mint ismert Emlékiratai elmondják — ilyeneket faragott le és kente be foszforos keverékével. A billiárdos Litterátus kétségtelenül a pesti Kávészaládból származó *Benkert* Antal, kereskedő, a *Magyar Király* Vendégfogadós és Kávés, elverődött író. Alakját *Hatvány* Lajos báró Kávéházregénye (*A vén korcsmáros és fia a kontár*) írta meg. Egyideig mint „exprofesso“ Billiárdbajnok hanyódott a világban. Alakját *Jókai* is megírta. Ez az apróság is mutatja, milyen járatos volt a Pamphletíró a pesti viszonyokban.

A *Panorama* ezután az 1830-as évek pesti Kávéházainak keleti jellegét ismerteti: „*Magyarország Törökországnak szomszédja* — írja — *tehát nemcsak a keleti tobákjüstölés gyönyörűségeit, hanem a Kávéház által adott örömeit is már régen felismerte, mert e két nemzetnél valóban a Kávéház a társadalmi élet középpontja. Igaz, hogy a Magyar Főváros Kávéházaiban nem lehet megtalálni a keleti Kávéházak Mesemondóit, akik csekélyebb honoráriumért szövik és rögtönzik csodálatos meséiket, mint amit Reimer, az ő keleti tárgyú „A Bolha Mester és Brambilla Hercegisasszonyt című színdarabjáért kapott. Van azonban másféle Mesemondó a pesti Kávéházakban, a marhákkal kufárkodó Szenzál, aki csodálatos mesékkal próbálja telebeszélni a bécsi német mészáros Mester fejét, aki bizalmatlan pillantásokat lövell a kávéházi marhakupecre, de ez zsákmányát nem engedi ki karmai közül. Estére felcsapnak egymás markába, megvan az üzlet, a részleteket este fogják megbeszélni a Színház-Kávéházban.*“

A Pamphlet érdekes dolgokat mond a pesti Börze — a „*Kereskedők Háza*“, a „*Casino*“- és a pesti Kávéházak viszonyáról. „*Noha a tulajdonképpeni üzleti életnek a Casino a Piac, mégis a pesti Kávéházakban dől el egy pesti Országos vásársorsa*“.²⁴ A pesti Kávéház tehát már 1832-ben az Előtőzsdé

²⁴ „dér Erfolg einer Messe. . . hier gehen die wichtigsten Handelsverträge und Kaufabschlüsse vor sich.“

szerepét vitte. „Különösen a téli hónapokban mutat a pesti Kávéházak kereskedő Publicumának morajló hullámzása és alá és felhőmpölygése az idegen számára olyan képet, melynek párfját hiába keresné valaki Némethon akármelyik Nagyvárosában. Mert Pesten nem úgy van, mint más Városok Kávéházaiban, melyekben a lesben álló Vendégszolgák a belépőket egy éles „Mit parancsol Nagyságod?“ kiáltással figyelmeztetik, hogy a Kávéházba való belépéséért valamelyes csekély kiadással rójja le tartozását. Pesten, a zordon téli napokon a Famegtakarító Céh számos tagja gratis melegedik a Kávéházakban. Gratis lapozza végig az összes politikai és nem politikai Újságokat, amilyenek: a *Dér Oesterreichische Beobachter*, a *Preussische Staatszeitung*, az *Allgemeine Zeitung*, a *Dér Wiener Wanderer*, *Frankfurter Oberpostamtzeitung*, a *Journal de Francfort*, a *Wiener Zeitschrift für Mode*, a *Theaterzeitung*, a *Vereinigte Ofner und Pesther Politische Zeitung*, a *Jelenkor* és más pesti magyar lapok¹¹. A Gratis Vendég nemcsak ezt cselekszi, hanem ráadásul még azt is, hogy „parancsoló hangon kiáltja: *Vizet! Mire egy szolgálattelvő Dsin, ki egy Kellner alakját ölté magára szelek szárnyán repülve, egy szempillantat alatt olt terem a parancsoló elölt a Pindaros Ódájában megénekelt italt hozva egy pohárban*“¹¹.²⁵ A Pamphlet elmondja, hogy pesti tartózkodása alatt sok ilyen „gratis“ Világfit ismert, „akik a délután óráit a leglátogatottabb pesti Kávéházakban gratis töltötték el, a legfashionablebb módon voltak öltözve és mindenki böpénzü módon költekező Vendégeknek tartotta őket“.

A Pamphlet érdekes dolgot ír arról, hogy 1832-ben a Kávésok feleségei ültek a pesti Kávéházak Pohárszékeiben. A későbbi „*Kasszatündér*“ 1832-ben még ismeretlen a pesti Kávéházban, mert ott a Kávés hozzátartozója — felesége, nővére, sógor-nője — ül, nem fizetett alkalmazott. Az egjik budai főutcai Kávéházban, Buda ostroma első napján, 1849 május 4-én a Császárfürdő felől felvonuló Honvédhuszárookra a Várból lelőtt császári Rakéta gránátja a Kávésnak a Pohárszékben ülő feleségét öli meg. *Rákosi Jenő* „A legnagyobb bolond“ című Regénye és Emlékirata elmondja, hogy *Kammer Ernő* Kávés bájos felesége ült 1866-ban a Kávéforrás Pohárszékében. Ez Németországban ismeretlen dolog volt, viszont igen számos pestbudai adat van arra is, hogy egyes pesti Kávéházakban

²⁵ Az „*Ariszton men to hüdor*“¹¹ kezdetű óda.

az 1860-as években a Pohárszékben egy öreg Vendégszolga volt a felügyelő. A Pamphlet erre nézve ezt mondja: „*A Keleten van ugyan Kávé, ámde Kávésné nincsen. Magyarországon még ebben sincs szükösség. E hölgyek hallgatagon ülnek szószékformájú székükön a Cassa mellett, olyanok, mint a szigorú Kybele vagy Juno istenasszonyok a trónusukban. Nehogy azonban valaki összeté vessze őket ez istenasszonyokkal, a hölgyek gyöngéd ujjacskái egy éppen megszülető harisnya bogainak kötözésével foglalkoznak, a környülállásokhoz mértén mosolyognak vagy zordonak, egyébként a Marqueur-ökre és a Kellnérekre bízzák a dolgok vitelét*“.

A *Panorama* ezután részletesen ír az egyes pesti Kávéházakról. Ezek: a *Márványos Kávéház*, vagyis a híres-neves *Kemnitz*, a *Koronához*, a *Hét Választó Fejedelmekhez*, a *Kávéforráshoz*, a *Magyar Királyhoz*, a *Hugelmann*, a *Casino*, a *Bartl-féle* a *Káposztás Piac*on a *Luteránus Templommal* szemben a *Sauter*, a *Zrínyihez*, a *Fehér Hajóhoz* és a „legnájmódibb“ *Vigarda Kávéháza*, melyet a *Panorama* keletkezésének évében, 1832-ben, nyitottak meg.

*

1835-ben is nagy török Idegenforgalom: nagy Követjárás volt Pest-Budán. Február 19-én *Nuri Effendi*, a Fényes Porta londoni Követe tölt néhány napot Budán. Július 24-én *Ahmed Ferik Bej* mint a *Padisah* rendkívüli Követe utazik át Pesten Bécsbe a trónralépő V. *Ferdinánd* Király udvarlására: a pesti *Magyar Király* Vendégfogadóban szállott meg. Szeptember 13-án *Ahmed Dsehi Resid Bej Pasa*, a párisi Követ tölt néhány napot Pesten Bécsnek utaztában: a *Fejér Hajó* Vendégfogadóban lakik. *Ahmed Ferik Bej* szeptember 26-án utazik vissza Isztambulba és a pesti *Hét Választó Fejedelmek-néi* száll meg.²⁶ A nagy törökjárásban legérdekesebbek a londoni Követ, *Nuri Effendi* pest-budai napjai. A Követ úr a kétezeréves *Római Hadúton*, a Duna mentén *Vidín*, a *Vaskapu*, *Eszék*, *Mohács*, *Szekszárd*, *Paks*, *Ercsi* és *Érd* mellett elfutó akkori *Királyúton*, a császári *Diligence* Postaútján érkezik Budára, ugyanazon

²⁶ Honművész. 1835. II. 464. 489. 602. 635. 641. és *Nuri Effendi*: η. o. I. 119. V. δ. *Mozsár y Béla*: Pest-Buda 1835-ben. Magyar Szállodások és Vendéglősök Lapja. 1935. évf.

az úton, melyen Nagy *Szülejmán* Padisah hadai és nyomukban a *Káhvé* zsákjai jöttek a 16—17. században Pestre-Budára. Az Effendi és kísérete négylovas könnyű török útikocsikon robogott végig a mohácsi Országúton. Útközben mindenütt török szakácsa főzött a Kíséretre, így Buda alatt, Nagytétényben is, a Postavendégfogadóban, ahol a litterátus *Döbrentey* Gábor üdvözölte a magasrangú Főtörököt. Innen harminkéttagú kíséretével a budavári *Fortuna* Vendégfogadóba hajtatott és ott szállott meg. „A' kíváncsi nép nagy-számmal kíséré őket” — írja a *Honművész* fürge Újdondásza. A zömöktermetű Effendi este a *Budai Theátrum-ban* nézte végig a *Bájrózsa* című magyar táncjátékot. Kísérője, *Döbrentey* Gábor előtt azt a kívánságát fejezte ki, hogy magyar Színházba óhajtana menni. A *Honművész* ezt a magyarbarát kijelentést „el nem felejtendő”-nek mondja. Az Effendi másnap meglátogató *Gyül Baba* sírját. A *Honművész* megírja, hogy a Vendégek: „tsak saját szakátsuk által főzött étkeket ettek, kivéven kávé, tsemegéket s egyéb italokat, mellyek közt a' borokat, névszerint: ménesit, maiagait 's a' pe'sgö sampányit is megköstolák.”²¹

íme: az éjz kori hatalmas Török, *Budunvára* egykori ura, az „Új Idők” hajnalán mint vendégfogadói Utasember száll meg Budavárán. Nem maga főzeti Kávéját *Káhvéd*si *Basi*-jával, süteményeit nem a saját cukrossütő *Baljádsi*-jai sütik, hanem a budai Kávéház morva „*Fájérpurs*”-a főzi és budai olasz *Conditore* süti azt. Így hanyatlott le a budai török *Áj Jüldüz*, a „Hold és a Csillag” és a budai török Kávé egykori dicsősége. „Grandeur et décadence”: mint *Balzac* ugyanezek-

²¹ „*Gül Baba*” neve sohasem volt „*Gül Baba*”, hanem *Kel Baba*. *Kel Baba*: *Kopasz Bátyó*, a török Keleten mindenütt annyi, mint a „Falu Vénje”, azaz öregbló, ami az arabs *Sejk-el-Abad*, illetőleg az orosz *Sztárosztya*, vagy *Bátyusko*. *Kel Baba*: minden Bektási Dervis Tekke vagyis Kolostor minden „Gvárdián”-jának címe. *Tyul Baba*, *Gyül Baba*: balkáni rác, boszna módra ejtve. A *Gül Baba* elnevezés az irodalmi keletieskedésből csempésződött be a pesti-budai regényes Keletieskedésbe és szülte a *Rózsák Atyja* mendemondáját, mely a történelmi *Kel Baba* cím köré fonódott a „Népies Etimológia”, a „Blason populaire” ősi szabványa szerint. Mindezt *Tóth* Béla mutatta ki, viszont nem ezt a helyes magyarázatát, hanem *Gül Baba* című novelláját vette alapul a képzelődés és fűzte tovább a *Rózsák*-ról szóló kedves budai helytörténeti Mendemondát, mely már korán kialakult. A budai Kávésné halála: a *Hippenmeyer* cs. közlése,

ben az években írta passy~i magánya irodalomtörténeti Kávésfindzsái mellett.

A nagy pest-budai Törökjárás azonban más pest-budai szempontokból is nevezetes. Köztudomású, hogy *Buda Királyi Szabad Város* hazafias, még németajkú, de hivatalosan már magyarlelkű Nemes Tanácsa éppen a nagy rajongó Nyelvújító, *Döbrentey* Gábor javaslata és tervezete alapján magyarosította meg Buda hegyvidékének helyneveit. Ekkor nyerte nevét a *Rózsa Domb* is és pedig a „*Kel Baba*”¹¹, illetőleg e török cím — a Falusbírók és a Derviskolostorok Sejkjeinek címe ez, annyi mint *Kopasz Apó* — *Gül Baba* formára ferdülése és annak szó szerinti fordítása révén. A régi *Kel Baba* címet a hódoltsági boszna és rác népek *Tyul Baba* módra ejtették, viszont az irodalmi Romantizmusban már benne volt a keleti költészet „*Gül ile Bül*”-ic, a *Rózsa* és a *Csalogány* meséjének tudata. *Kel Baba*, *Tyul Baba*, *Gül Baba*, *Rózsák Alyja* és *Rózsadomb*: pontosan olyan pesti utcakeresztelős „Leiterjakab”, mint a „Karpfenstein—Pontykő”-utca, a „Freudenthal—Örmvölgy”-utca, a „Kohlmarkt—Szén-tér” a múltban. Keletesebb és regényesebb, mint ezek a kispolgári holmik, de nem kevésbé furcsa azoknál. Kevésbé nevetséges és tudatlan, mint a „Kazár-utca” 1920-ban csinált neve, mellyel „*Zsidó-utcái*” akartak létesíteni akkori Városatyáink és tudatlan tanácsadóik, nem tudva, hogy a Kazárok szombatos magyar atyafiság voltak. *Döbrentey* Gábor és *Nuri Effendi* a *Bájrózsa* budai előadásán a Várszínházban 1835-ben, *Döbrentey* Gábor és az Effendi a *Tyul Baba* síri Türebjénél ugyanakkor, *Döbrentey* Gábor javaslata a Budai Tanács előtt 1837-ben és helynevek magyarosítása 1839-ben: íme a keletiesen romantos budai Helynév keletkezésének eredője.

A másik érdekesség, mely a Török Császár Pesten átutazó Követeihez pontos időbeli egyezéssel fűződik oda, a pesti *Török Tsászár* Kávéház keletkezése. A fiatal *Abd-ul Medsid* Padisah az „Ifjú Törökország” nagy Reformátora volt. Az isztamboli Diákmozgalom, a *Szofta-mozgalom* a fiatal Padisahban tisztelte szellemi Vezírjét. Az „Ifjú Magyarország” titkos pozsonyi és pesti Páholymozgalma — melyet 1831 óta már a *Lengyel Comité* irányít *Bruxelles-ből*: már megtalálta kapcsolatait a lengyel *Mtoda Polska*, az olasz *La Giovane Italia* és a bécsi *Jung-Oesterreich* diákmozgalmaival is, de az isztamboli Szofta-

mozgalommal, a *Jeni Türek* rajongással is. Pesten a Diákság az 1830-as évek végén már rajongott a „fiatal Padişah“-ért, a „Török Testvér“¹ ifjú Fejedelméért. Ez az oka — a fentemlített pest-budai Törökjárással kapcsolatban — hogy ezidőben *Török Császár* cégérennével és cégérképpel nyílik meg egy Kávéház a régi Belváros Diákfertyájában.

*

1841-ben járt Pest-Budán Johann Georg Kohl, a nagynevű német Geográfus és utazási író, aki egész Európát és Észak-Amerika nagy részét beutazta. Előkelő régi brémai Kereskedőuraság vagyis „Kaufherr“ családból származott, öröklött nagy vagyont, világot látó utazásaira fordította, 1842-ben negyedfélhónapig járta az ausztriai Monarchiát.²⁸ Testes kötete címképe az *Ungarn* szó szőlőfürtös lugassal körítve, alján dombos tájon pihenőt tartó ékhós magyar paraszti szekér mellett kifogott lovak és pipázó parasztok, cimbalmozó cigány, bakonyi kanász, tilinkozó tótlegény, táncoló menyecske és gatyás paraszt: szóval, a „Regényes Magyar“ teljes, korszerű kelléktára. E rajzok — mint általában majdnem minden Magyarországról szóló egykorú, külföldön készült Útleírásai — némi elrajzolásban az európai Romantizmus ama divatját mutatják, mely szerint minden jómódú külföldi Utas a magyarországi *Borban*, *Cigányban*, a *Betyárban*, a magyar *Muzsikában* és a *Pusztá Csikósaiban* szerezte be „romántos“ lelki szükségleteit.

Derék brémai németünk, noha Geográfus, mégis romantikus, mint 1841-ben mindenki Európában. A legőszintébb elragadtatás hangján ír mindenről, amit lát. Már pedig mindent lát, mert mindent megnéz és többnyire igen jól lát meg mindent. Előítélet nélkül jön Magyarországra: ha kritizál is, mégis mindent szeret, ami magyar. „*Visegrád előtt — írja — leszállóit a csillagos este, a Hold puha, enyhe pompába öltöztette a romantikus szépségű, mederszorost, vadludak sikongtak a hajó fölött és oly meghitt és kényelmes dolog volt mindezt a Kajüt teázó asztalai mel-*

²⁸ Johann Georg Kohl (1808—1878). Beutazta a Kurlandot, Livlandot, Oroszországot, majd Középső- és Déleuropát és Északamerikát. Magyar vonatkozású munkái: Hundert Tage auf Reisen in den oesterreichischen Staaten. I—III. — m. Theil: Reise in Ungarn. Dresden u. Leipzig 1842. — Die Donau von ihrem Ursprung bis Pest. Leipzig. 1853. Idevágó közlései: 154—156. 279. 281—283.

lett végigélni“. Éjfél előtt kötött ki a hajó a pesti *Angol Királynő* Vendégfogadó előtt. Legjobban érdekli Pest sok nagyszerű Vendégfogadója. Ezekre nézve azt mondja,²⁷ hogy Németországban rendkívüli nagy fejlődés mutatkozott a Vendégfogadók dolgában, „*de meg kell mondanom, hogy amit Pest az utolsó húsz év alatt ebben az irányban tett, azt egyetlen más német város vendégfogadónak ügyével sem lehet összehasonlítani, mert Pest e tekintetben mindezeket a városokat felülmúlja*“. A *Kaffée-k* újmódiségát nagyszerűnek találja. Ilyenek: az *Angol Királynő*, a *Vadászkiüt*, a *Nádor*, a *Hét Választó Fejedelmek*, a *Fejér Hajó*, a *Magyar Király*. Mindezek között azonban az első hely az 1841-ben megnyitott *Tigris-é*. „*Ez tette a hírnév koronáját a pesti Vendég fogadókra*“. Mindezek messze felülmúlják Bécs összes Vendégfogadóit. „*Minden Vendégfogadónak földszintjén Kávéház is van, melyekben pesti szokás szerint csekély fogyasztás ellenében is mindent megkap az ember, amit Újságokat illetőleg kívánhat, tudniillik a legtöbb magyarországi és német Újságot, majdnem mindenütt az Allgemeine Zeitung-ot is*“. A Kávéházak berendezéséről Útleírónk elmondja, hogy az ragyogó és hogy minden Kávéház a magyar nemzeti színeket uralja. „*Piros, fehér és zöld kávéházi színre bomlik egész Pesten a Nap sugara. Pirosán, fehérén és zöldön ül az ember mindenütt, székek, dívánok és szófák ezekkel a színekkel pompáznak, piros, fehér és zöld színű függönyökbe ütközik a Nap, a kíváncsi Hélios, ha a Vendégfogadók ablakain akar bekukkantani. Általában mindenütt, de főleg az étkező Vendégházakban és Kávéházakban minden a Patriotismusnak hódol és színben, formában, betűben és szóban minden a Hazára emlékeztető drágalátos dolgokat mutat*.“

A *Koronához* cégérezett Kávéházra és a mellette, a *Korona* Utcában levő *Vendégházra*, valamint a *Mai yar Király* Vendégfogadó Kávéházára vonatkozik a nagy nemzeti érzésű német eme megjegyzése: „*A magyar Korona és a Címer, a magyar Király képe gyakori lógó cégére a Vendégházaknak, Kávéházaknak és elárusító boltoknak. Egy Vendégfogadón ott látja az ember a magyar Koronái, melyei két lebegő Angyal tart. Ha egy Kávéház-*

²⁸ U. o. 279. o. „Doch muss ich sagen, laesst das, was Pesth in dieser Bezeichnung in den letzten 20 Jahren fuer Fremde gethan, sich durchaus nicht mit dem was in irgnd einer anderen deutschen Stadt geschehen ist, vergleichen, denn es uebertrifft ohne Zweifel alles.“

ban lebocsájának egy gördülő ablakvédőt,³⁰ akkor előtűnik azon a veres pajzsban a négy fehér Pólya és a zöld halmon a kettős Pátriárkakereszt. Ez a magyar Címer és ez ismétlődik a Kávéház minden ablakvédő gördülőjén. Ilyen hazafias Cégérek a Zrínyihez, a Nádorhoz és a Mátyás Királyhoz. A falakon Deák Ferenc, a mai Országgyűlés leghíresebb Követe, Wesselényi, Bezerédy országgyűlési szónokok és Patrióták, Kölcsey, a kiváló költő,³¹ valamint Széchenyi, Erdődy, Batthyány és Pázmándy grófok és más tiszteletben álló férfiak jól sikerült képmásai függenek.“ Útleírónknak a naturalisztikus cégérek tűnnek fel, csakúgy, mint az ugyan-ezen időtájban Pesten járó nagy dán költőnek, Andersennek.

Pázmándy Dénes ugyan nem volt gróf, e kis tévedés azonban jelentéktelen. A Geográfus a magyar Címereket alkalmasint a *Fehér Hajó* és az *Arany Sas* Kávéházán látta, mert ezekről a Kávéházakról tudjuk, hogy ezek az 1830-as évek végén magyarosították meg Kávéházaik berendezését. Az uriutcai *Renaissance* illetőleg a *Privorszky*, a későbbi *Pillvax*, majd *Fillinger* Kávéházról tudjuk, hogy ennek falain is a nagy magyar Patrióták könyomatú képmásai függöttek, mint ez egyik képünkön látható is. Ez az a magyarosodási folyamat, melyről külön szólnunk.

A Vendégfogadók és Kávéházak Gazdáiról ezt olvassuk: „*A Gazdák Pesten, mint általában egész Magyarországon, miként ez ismeretes, mind németek, a Pincérek pedig a török és oláh határig mind a nagy bécsi iskola tanítványai közül kerültek ki. A magyarok részint büszkék, részint ügyetlenek, hogy szolgálatra kész és figyelmes Gazdák legyenek.*“ Útleírónk elmondja, hogy egy bécsi származású pesti Főpincér közölte vele, hogy „*a magyarok közömbösebbek és nem olyan barátságosak, mint a németek. Nincs vállalkozó kedvük, a tönkremenéstől félnek. A magyaroknak nincs kimagasló szerepük a vendégházi életben. Magyar Pincéreket csak a németül nem beszélő alsóbb osztályok kedvéért tartanak itt-ott. Az étellapok is németül íróttak mindenütt.*“ Útleírónk helyesen jegyzi meg a fentieket, a pesti Kávéházak elmagyarosodása csakugyan éppen ezekben az években kezdődött meg.

⁸⁰ „ein Rouleau“. U. o. 283. o.

³¹ „Déák Ferenc ... Franz Koltschey. Gráfén Szecheny ... Pasmandy“. U. o. 283. o.

Elragadtatott hangon ír dunai utazásairól. A dunai dereglyén összeismerkedik e^y svájci „Graubündner“, azaz „Grison“ Kávécukrászlegénnyel, aki *Miskolcra* igyekszik. Ez elmondja deiék németünknek, hogy Miskolcra mindig az ő hegyifaluja küld Kávécukrászt. Most is meghalt a miskolci Mester, fiatal özveg ye az ősi „Grison“ faluból kért völegényt, ezért utazik ő Miskolcra. Tudós németünk rendkívül érdekesen ír az örökön vándorló hegyvidéki *Grison* Kismívesekről, pestbudai „olasz“ Kávésaink sokszor említett Vándorőseiről. Miskolcon egyébként máig van egy régi Kávécukrászbolt, mely svájci „Grison“ iratait és emlékeit őrzi.

*

A híres pesti Szent Medárdusnapi Vásár idején, 1842-ben járt Pesten az északi Romanticizmus legnagyobb Poétája, a nőiesen elfinomodott és töröttlelkű dán Meseköltő, Hannes Kristijan *Andersen*. Élményeit „*Egy költő Bazárja*“ című 1844-ben megjelent bájos útleírása adja.³² Az északi embernek a napsugaras Dél utáni örök vágyódása, a „Mignon“ vágya a „Citromok hazája“ felé vitte le a Déltre és a Keletre e lelki élete legtitkosabb redőiben is nő módjára érző Poétát. Négy utazást tett Itáliában, a Levante-n, az Aldunán és Hellászbán. A Romanticizmus idején a Kelet vonzotta az Északiakat is. ő maga azt írja, hogy egy „spanyol táncosnő kis lába nyomát kergette“. Magyarországra *Liszt* Ferenc magyar zenéje is vonzotta.³³ Meg-

³² Német fordítása: *Eines Dichters Bazar*. In drei Theilen. II. Ausgabe. Braunschweig. 1846. Magyar vonatkozásainak első magyar ismertetése: *Trócsányi* Zoltán. *Andersen* magyar meséi. Budapesti Hírlap. 1933 febr. 2. * Szül. 1805-ben *Fünen* szigetén, apja szegény sarucsinálómester volt. Pártfogói táncos és énekes színésznek nevelték, 1828-ban diák lett a kjöbenhavni Egyetemen, ekkor már jónevű költő volt. Leghíresebb regényei: *Dér Improvisator* (1835), ennek tárgya olasz; *Nur ein Geiger* (1837). Legkiválóbbak meséi, első gyűjteményük 1835-ben jelent meg. Igen sokat utazott, főleg Délen és Keleten. Eleven képzelet, friss naivitás, népi szépségek, derűs humor és sok korszerű és északias mélabú jellemzik írásait. 1875-ben halt meg.

³³ I. 18. III. 70. 97. 169. 171. — A táncosnő szerepeltetése célzatos: a nőiesen elfinomodott, törött és elfordult ösztönéletű *Andersen* nőgyűlölő volt. Nőről azért ír, hogy a figyelmet elterelje arról, hogy ebben az időben folyt le *Kirkegaard* költővel való kapcsolata, mely motívumaiban azonos *Oscar Wilde* és *Lord Douglas* ismert kapcsolatával. A „táncosnő“: *Kirkegaard*.

írja, hogy Kjöbenhavn-ból güzöshajón útrakelve, Hamburgban a *Zür Sladi London* Vendégfogadóban hallotta Liszt hangversenyét és megérezte, hogy a magyar Muzsikus első hazája ugyan a Hangok Birodalma, de második hazája Magyarország. „*Hangokat hallottam — írja Andersen — hangokat, melyeknek elmondására nincsen szavam, melyek a Keletre mutatnak, a Képzetet hazájára, a Zeneköltő második hazájára!*“ Liszt Ferencről egy egész fejezetet ír. Útleírásában leírja Nürnberget, München, Tirolt, Itáliát, Siciliát, Máltát, Hellaszt és Isztambolt, de Liszt Ferencre gondol újra, mikor a Pest-Budáról szóló emlékeit tartalmazó fejezetét: „*A Dunai Hajózást*“ a Korszak két legnagyobb zongoraművészenek ajánlja: „*A zongora Fejedelmének, barátainak, az ausztria Thalbergnek és a magyar Lisztnek ajánlom ezt a Dunai Témát és annak Parti Változatait.*“ Kjöbenhavn-be hazaérkezése előtt újból Hamburgban találja Liszt Ferencet, a Keleti Utazás bevezető és záró zöngéje tehát a magyar Muzsika volt.

Isztamboltól Küsztendség egy olasz gőzössel, onnan *Csernavodáig* „Török Postán¹¹, vagyis lóháton, innen a Dunán tovább vitoilás dereglyén utazott. Utitársa volt *Philippovich* császári királyi ezredes és a pesti származású magyar Petrózai *Trattner* Károly mérnökkari őrnagy, akik mint katonai Attaché-k vettek részt a Szíriái beduin felkelés elleni török hadműveletekben.³⁴

Holdas éjszakán suhan fel az Aldunán a vitorlás bárka Magyarország felé a borongó hegyek alatt. Kapitánya egy vén dalmata. Az éjszakai dunai út leírásán ott van a Romanticizmus és *Andersen* írásainak csodálatos, álomszerű szépsége. *Lom-Palánka* előtt vad vihar kapja szárnyaira a vitorlást. *Orsovától* kezdve Postakocsin utazik, megemlékezik *Széchenyi* Istvánról és *Vásárhelyi* Pálról, akik a pompás dunaparti szekérút megteremtői. Az utazás szebb, — mondja — mint a Rajna völgye. *Drenkovánál* már ott volt a gőzös, a tágas, szép hajó, a *Galathea*. *Zimony* fölött már latin szó járja az urak fedélzetén: *Andersen* ebből látja, hogy a *Galathea* már magyar vize-

³⁴ *Philippovich* ezredes volt az, akit 1848 nyarán a tolnavidéki népfelkelők vertek meg a Szabadságharc első csatájában. *Trattner* őrnagynak egy isztamboli levelét — melyet erről az utazásáról közölt — a Keletet járó magyarokról szóló fejezetben mutatjuk be. L. o.

ken siklik. Egy asztronómiában járatos *Vertán* József nevű³⁵ magyar pap örs/ed-ről, a dán fizikusról beszélget *Anderssen*-nel, aki boldog, hogy hazájáról hall és ezért a mezőket is szebbnek látja és végtelenül nagyrabecsüli a magyarokat. A hajón az utasok Kávét isznak és Útikönyveiket olvassák. Zimonytól kezdve minden állomáson újabb és újabb tömegek sajtolják bele magukat a szorongásig megtelt hajóra: mindenki a pesti Vásárra igyekezett. Mohácstól kezdve elviselhetetlen lett az utazás három utolsó napja. „*Végre a harmadik napon felrepült a hajó árbocára a magyar lobogó és ott ködlött előttünk Pest. A Szent Gellért hegyén levő Csillagásztoronyban is zászló köszöntötte a vásárosokkal érkező hajót. Micsoda látvány! — írja a dán Poéta — de hogyan fesselem le én ezt szavakkal? Hogyan írjam le a napfényt, melyben Pest megmutatta magát? Pest házai a parton: palota palota mellett és micsoda élet és micsoda forgalom! Magyar Dandy-k, kalmárok, görögök, zsidók és parasztok tolonganak egymás hegyén-háin. Ez a Medárdusnap Vásárja /“*

Piros Pünkösöd napján érkezik meg a meseköltő és valamely Mese figuráit látja a *Galathea* fedélzetéről. A Hajóhíd ringatódzik a *Galathea* által vert hullámokon, a hídon tarkarokolyás parasztlányok menete színeskedik át Pestről Budára, egy tabáni Templom keresztje gombján szikrázik a Nap, az ének zeng, „*minden ujjong, a harangok zúgnak, Pünkösöd napja van /“* A Vendégfogadó, melyben megszáll, nagy és pompás, ámde a Vásár miatt szemérmetlenül drága. A tarka, szépen festett pesti Cégérek ragadják meg az utcákon sétáló Poéta tetszését. „*Arcképek és Allegóriák, az embernek kedve jön, hogy csendben álljon és nézze ezeket.*“ Legjobban tetszik neki a *Kávéforrás* cégére a Fördő Utcáján.³⁶ „*Nézzed csak! Ott ama falon ez a felírás olvasható aranyos belükkel: „Kávé-Ház” és alatta egy kép, mely a mennyei Kávéforrást jelenti. Angyalok ülnek itt asztalhoz és Kávét isznak, a legszebb Angyal italt merít a forrásból, mely sötétbarnán bugyog fel a virágok közül.*“ Ezután leírja a Kis Híd-utca sarkán levő Cégért, a „Vastuskó“-t, elmondja róla az ismert bécsi Mendemondát, megemlékezik a

³⁵ „Vartan Josephi., A *Vertán* család nagynevű erdélyi örmény-magyar litterátus család.

³⁶ U. o. III. 171. „*Siehe da! Auf dem Kaffee-Hause lieset man in goldenen Buchstaben geschrieben „Kave-hós“ und darunter steht ein Bild, das die „himmlische Kaffequelle” bedeutet.*

Nagy Árvízről, melynek semmi nyomát már nem látja, szól a pesti és budai Színházokról, — a Város Erdőn levő Nyári Színház-ról is — itt megnézi a „*Treff Király, vagyis a Játékos és a Sírásó*“ című rémséges drámát. ír a *Nemzeti Színházról*, azt megdicséri. Itt hallotta magyar szöveggel lipcei barátjának, *Mendelssohn-Bartholdy-nak Paulus-Oratóriumát*. Bevezették a *Nemzeti Kaszinó-ka*, itt mindent nagyszerűnek talált, főleg a könyvtárat és a hírlapok sokaságát. ír *Jósika* Miklós báróról, a Kaszinóban nagy örömet szerez a magyar uraknak azzal, hogy megemlíti, hogy Széchenyinek a „*Lovakrul*“ szóló műve dánul is megjelent.

A Bécsig tartó hajóút bűbajos leírásával — sajnos — nem foglalkozhatunk. A Hamburgba megérkező Poéta megint ott találja Liszt Ferencet. Boldog, hogy újra hallhatja, viszont nem tudja, ébren van-e vagy álmodik: talán el sem utazott Dániából, hiszen elutazása előtt is a magyar *Liszt* zongorájában gyönyörködött.

*

Egy bajor utasember, Adalbert Müller 1846-ban hajózott végig a Dunán egészen a Fekete-tengerig.³⁷ Buda tizenhat Kávéházáról röviden megemlíti, hogy nem olyan választékos berendezésűek, mint a pestiek. „*Pesten — írja — igen sokat adnak a Kávéházak csinoságára, van is e Városban néhány olyan Kávéház, mely mi kívánnivalót sem enged választékosság tekintetében és semmivel sem marad el a hamburgi Alsterhalle mellett,*³⁶ *így például az úgynevezett Márványos Kávéház, melynek tágas terme — falai, oszlopai, sőt padmalya is — egészen márványkövel borotvák.*“ A derék Bajor itt tévedett, mert 1846-ban a régi világhírű *Kemnitzer Kávéházat* vagyis a Márványos Kávéházat már nem láthatta eredeti állapotában: Pest eme büszkesége elpusztult az 1838-i *Nagy Árvíz* alatt. Útleírónk nyilván a régi pest-budai Útleírásokban oly bőségesen említett *Márványos Kávéházat*

³⁷ Die untere Donau. Regensburg. 1846. II. kiad. „Ofen“ és „Pesth“ fejezetek.

³⁸ „und selbst der Alsterhalle in Hamburg nicht nachstehen dürfen.“ *Alsterhalle*: máig álló, nagy, régi Kávéház az Alstergrund, a középkori kikötőmedence partján levő, remek kilátású hely, mellette a dúsgazdag Kaufherrek nyaralói. Az Útleírás a parti Kávéházat hasonlítja össze a pesti dunaparti Kávéházzal.

a nem kevésbé pompás *Theatrum Kávéház-za* avagy az *Angol Királynéval* cserélte össze, annyival is inkább, mert alkalmassint 1838 előtti Útikönyvekben olvasott a Márványos Kávéházról.

Útleírónk ezután megemlékezik a Leopold Városban levő *Kávějorrás-ról*, tréfásan leíja annak pompás Cégérét, ír a pesti Kávéházakban dívó nagy Billiárdozásról, megemlíti, hogy a Váci-utcai Kávéház — a „*Koronához*”³⁹ — a pesti köznyelvben „*Az Örök Világosság*hoz” nevet is viseli, mert éjjel-nappal nyitva van az ajtaja. Útleírónk nem tudja, hogy a bécsi *Silbernes Kaffeehaus*, sőt a pesti Privorszky is viselte ezt a büszke címet. Ezután megemlíti, hogy a tulajdonképeni Kávéházakon kívül minden nagy Vendégfogadónak Van Kávéháza, ezekben három-négy Billiárdasztal van, melyek mellett reggeli tíz órától késő éjszakáig folyik a játék. Egy findsa Feketekávé, avagy „egy pohár Mélange vagyis Fehérkávé” 18 bécsi értékű krajcáron kél. Utasemberünk észrevette a külföldi Kávéházakban ismeretlen pesti szokást, mély szeiint „*egy ilyen csekélyke fogyasztás mellett óraszámra lehet napilapok és folyóiratok olvasásával múlatni az időt*”. Nyáron — írja — a Vendégek „*a Kávéházak előtt felütött sátrakhöz hasonló Márkisokba telepednek bele, melyek mellett, ha ezt a gyalogjárón a férőhely megengedi, jóillatú narancsfákat állítanak jel*”.³⁹

Az 1840-es évek nagy pesti angoljárása idején minden útleírás ugyanazokkal a szavakkal zengi a pesti Feldunasor szépségeinek dícséretét, melyen nappal egymás mellett ott színeskedtek az *István Főherceghez* és az *Európához* cégérczett Vendégfogadók, a *Diána Fördő*, a *Kereskedők Casino-ja*, a *Wurm Udvar*, a *Magyar Király* Vendégfogadó, a *Vigarda* és az *Angliai Királynő* Kávéházainak cégéin, este pedig lámpáik csillogtak bele a bűbajos pesti Dunapart szépséges látványába. Az útleírások mind az ódon Buda regényes szépségeit állítják

³⁹ „*Im Sommer selzt man sich in die auf den Gassen au/geschlagenen zeliartigen Markisen.*“ *Marquise*: fodros szélű, behúzott dús-redőjű függöny, sátor, napernyő. Ha kicsi volt, *Marquissette* volt a neve. Nagyanyáink idején *Márkis-naV* ejtették magyarul. Ellentéte a kevésbé dús, kevésbé behúzott *Bonne Femme*. Előbbi nagyi, utóbbi kispolgári függönyforma. A *Marquise* — az „Örgrófnő” — és a *Bonne Femme* — a „Jó Asszony” — máig élő kávéházi függönyformák.

szembe a fiatal Pest üdeségével. Ez — mint magától kínálkozó ellentét — valóságos pest-budai útleíró-iiodaírni foimát mulat magyarbarát angoljaink írásaiban is, melyeket bizvást tekinthetünk az angol Romanticizmus keletieskedő hangulatai legbájosabb pest-budai városköltészeti megnyilatkozásainak.

*

1855 nyarán egy francia Gentilhomme, Monsieur *Boucher* de Peithes töltött néhány órát Pesten-Budán.⁴⁰ Itálián, Sicián és Görögországon át utazott Isztambulba, onnan hajón jött fel a Dunán. Korszerűen divatos aldunai „*Érzelmes UtazdsdU*, ezt a számtalan külföldi útleíró által leírt magyar „*Voyage Sentimentale*“-t az 1830-as évek utazó magyarbarát angoljai nyomán tette meg. A gőzösön egy gazdag moldavai Bojár két neveletlen süldő lánykája német Nevelőjével, Herr *Schewitz* Professorral ismerkedett össze. Velük együtt érkezett Pestre.

Már messziről gyönyörködik a távoli Gellérthegy' látvány ában. A Hegy alatt a vízimalmok sokasága kelepelve köszönti, ezeket, Pest előőrseit, üdvözli. Ehagadónak találja, hogy a Belváros Plébániájának két harangja dalol az érkező gőzös elé. „*L'aspect de ces deux villes est magnifique*“: „e két Város látványa nagyszerű l“ — mondja a francia Nemesember. A gőzös kiköt az *Angol Királynő* Vendégfogadó előtt. Monsieur az úti Bagages-át a hajón hagyja, ny itott Fiáker kocsit fogad és a két neveletlen bójái lánykával, valamint a Pestet és Budát már régebből jól ismerő Professorral a két Város futó megtekintésére indul. A lányok a nagy melegben mindenáron fagyaltot akarnak, az urakat ezirányú kéréseikkel zavarják. Fiákerük átdüböreg a pompás Lánchídon és felgördül a Várba. *Hentzi* császári Tábornok újjótikus emlékműve már áll az eg ik téren — írja Monsieur, — de a Honvédek ágyúgolyóinak ny omait csak alig leplezi a hevenyészett vakolás. A Vár előtti laposról csodálatos összhangú látvány — „*un ensemble merveilleux*“ — tárul fel Monsieur csodálkozó szemei előtt. „*Valóságos felüdülés a számomra ez a Város — írja — a török, bolgár, oláh és rác Városokba való lelki belefáradás után s mindez végtelen gyönyörűséget szerez nekem*“ — „*ceci me fait un plaisir*“

⁴⁰ M. *Boucher* de Perthes: *Voyage á Constantinople par l'Italie, la Sicilie et la Grèce, retour ... la Hongrie*. Paris. 1855. II. 482. o.

injini“, A két moldavai lányka ötpercenként fagyaltot kér. A Várból a Hídon átmennek Pestre és annak „*hatalmas, széles utcáin*“¹¹. járnak. Dél van, a Promenade órája. A Corso-n pompás katonai uniformisok és elegáns asszonyi toilette-k csillognak, Monsieur az utcákon gazdag boltosok dús raktáraiba pillant be. Elragadó a rengeteg és pompás gyümölcs, főleg a dinnye. Ilyeneket Monsieur *Honfleur* boltjában sem lát az ember Párisban — ámde a moldavai lánykák újfent fagyaltot kérnek. Végre találnak egyet a sok Kávéház közül. Monsieur le Professeur megállítja a Fiákért: nincs fagyalt a Kávéházban, már elfogyott a nagy melegben. Végre találnak egy Kávéházat a Dunaparton, ahol volna fagyalt, idejükből azonban már kifogytak, az utolsó pillanatban érkeznek meg a már mozgásban levő gőzöshöz. Pedig jó lett volna egy kis Glace, mert hallatlanul forrón tűz a Kelet Napja a gyönyörű Pestre.

A hajó „*egy óra múlva már csodás vonalban hajló hegyek alján siklik Visegrád romjai felé*“¹¹ — írja Monsieur, akinek írása talán az 1870-es évek meleg francia-magyar barátkozásainak volt előfutójával

*

Lelkesen, regényesen, ámde igen felületesen, sőt furcsán ír 1861-ben a magyarokról és Pest-Budáról Richard *Kunisch*, berlini utas úriember.⁴¹ Furcsaságainak magyarázatául azt kívánjuk megjegyezni, hogy az 1860-as években már elsőkélyesedett késői Romantizmus irodalmilag is már csak a képzeletes, csodálatos, különös, furcsa, titokzatos, vadregényes sallangokat, a hanyatló Stílus eme túlbujánzó formáságait írja meg. Ez a „késői Romantizmus“ az 1840-es évek óta divatba jött „Lovagias Magyar“ kedvelte; a rajongó, epedő „késői Biedermeyer“ eme „*schmachtend-schwärmerisch*“ korszakában tehát új színeket nyer a „Pusta, Tschikosch, Fogosch, Betjar, Tscharda, Tschardasch, Golasch“, főleg azonban a „Paprika“, mely a külföld szemében ekkor lesz a „Lovagias Magyar“ jellemző jelvénye. Olyan, mint a Töröké: a Kávé. A lehanyatló „Biedermeyer“ eme idején a pesti Cigány, vagyis a „Zigeuner“ és a pesti „Kávéházi cigánymuzsika“ jelenti a késői Orientalisme hagyományos „Keleti Ember“-ét a távo-

⁴¹ Bukarest und Stambul. Skizzen aus Ungarn, Rumunien und der Türkei. Berlin. 1861.

labbi Európa számára. Mindezt a Szabadságharcot követő Emigráció idején az egész Európában szétszóródó, vándorló Honvédek iránti őszinte részvét, *Heine* és *Lenau* magyartárgyjú versei, *Liszt* és *Brahms* magyarszínű alkotásai fokozzák, míg azután mindez a francia *Tissot* által megírt furcsaságokban csúcsosodik ki. Ezek semmivel sem furcsábbak, mint az a hamis, eszményesített utópiás szemlélet, mellyel Európa a 18. század óta látja keletieskedő kedvtelésének társadalmi eszményei „Nemzeti Figuráit”. Éppen ilyen hamis volt az a kép, melyben Európa a „*Nemzetdivat*” csapongó vonalán a 18. században a *Perzsa*, az *Indiánus*, az *Arabs*, a *Zsidó*, a *Török* kávéivó alakját megformázta a maga politikai és társadalmi Eszményeinek megfelelően. Ez a Regényesség azonban a maga idején rendkívül használt a magyar ügynek, a Külföld rajongó melegségéből mit sem vonhat le az, hogy képeik túlzottak és képzeletesek.

Így ír Pestről és Kávéházairól a szóbanlevő porosz úriember is, aki alkalmasint csak a bécsi Vaspályára való megérkezése és az aldunai Gözhajó indulása között egy délutánt és egy estét töltött Pesten. Látott egyetmást, a többit olvasmányai-ból és képzeletéből pótolta élményéhez. Keletieskedő ízelítőtül — hiszen a Keletre utazik, tehát Pesten a „Kelet Kapuját”, a „*Porta Orientalis*”-t akarja bemutatni — vadregényes „keleti” színeket ken rá Pestre. Leírásaiban minden pesti ember — „*tout Budapest*” — harcias, lovagias, bátor, büszkelkű „Magyar Nemesember” a szemében: a Városerdőn a „*Carrousel*”-es ember is, aki a valóságban valami csellengő tiroli vagy friuli Tálján lehetett, hiszen az volt a régi időkben minden városerdei Komédiás. Lélekemelő olvasnunk, mint trónol Körhintája mellette büszke, nagybajuszú Magyar Ember, miközben *Ring'l-Spiel*-jén magyar formájú, fából faragott méneken „*harcias ifjak*”, vagyis német boltoslegények és magyar csizmadiainasok száguldanak körbe-körbe és a Cigánymuzsika lelkesítő hangjai mellett csapkodják le a Törökfejeket. Ugyanilyen délceg magyar az Omnibuszkocsis. Utasunk szemében három dolog híres Pesten: a borbélymesterek műhelye, a bor és a csodaszép nők. Az *Angol Királyné Vendégfogadó* nagyszerű, kilátása gyönyörű, Kávétermében a csibukozó külföldiek török módra nyújtóznak a Szófákon. Üricsaládoknál az Inas kétféle Kávét szolgál, fel, „*európai és törökösét*”, utóbbit talpas ezüst

csészetartóban levő porcelláncsészében. A szolga megvárja, míg a vendég kiissza a parányi csészét. A Kávét török módra főzik és üledékével együtt töltik csészébe.⁴² Utasunk ezután valami egészen furcsa dolgot ír le. Elmondja, hogy vannak Pesten igen érdekes Hangversenyhelyek „házakkal körülvelt udvarszerű átjáróházfélék, vannak bennük fák, székek és asztalok“. Az egyik ilyen kávéházszerű Hangversenyhelyiségnek „Vadászkürt“ a neve. Felesleges mondanunk, hogy a derék porosz valami Vendéglő vagy Kávéház udvari „Kert“-jébe tévedt be és azt nézte „házakkal körülvelt“¹¹ külön hangversenyt tartó helynek. Csodálatos valami kávéházi leírás is. Itt „erősen borsozott és hagymázott Fogasch-t és Paprikasch-t“ esznek az emberek, a Cigánnyal mindenki együtt énekli a „Talpramagyart“¹¹, kalapok repülnek a levegőbe, majd megszólal a duda és vad Csárdásba kezd mindenki. Ez az a Korszak, melyben a balatoni Fogas és a pesti Juristadiák, a híres „Jogass“ kezében villogó Fokos mint Fogosch keveredik össze a derék Utcaírók tudatában és azt eredményezi, hogy a pesti Kávéházakban dudaszóra ropja a „Tschardasch“-t minden „Tschikosch, Kanass und Jogass“. A porosz utas érdekesen írja le Isztambol züllött kis tőiök Kávéházait és az ezekben elverődött, törött életüket lemorzsoló, új Szabadságharcról álmódzó szegény magyar, olasz és lengyel Emigránsokat.

*

1869-ben egy rajongó magyarbarát angol Gentleman, William Pitt-Birne Esquire utazta be Magyarországot.⁴³ Útleírását Wiemann angol Érseknek, a hírneves Litteratornek, a „Fabiola“ ínjának, Sienkiewicz „Quo Vadis?“-a irodalmi előfutójának ajánlja. Minden szava a londoni magyar Emigráció idejének nagy és őszinte magya barátságát sugározza. Minden elragadja, amit Magyarországon lát, útja közben boldog örömmel újabb és újabb szépségeket fedez fel, a Romantika klasszikus földjének hi deti Ma; yai orszá; ot. Munkája a késői an^ol Romantic izmus veietes jelensét e. A ma; yai Históiiát ierényes, festői, tőitői.elmi l épek sorozatának mondja. Romantikus hajlama

⁴² 37. o. Ez az a csészefajta, melyet a francia „Trembleuse“-nek mond. L. o.

⁴³ Névtelenül megjelent útleírása: Pictures of Hungarian Life. London 1869. 82. 159. 230. 233. o.

tozódik a romantos, középkori magyar Legendák és Mondák leírásában. Dicséri a magyarság nemes Pátiotisniusát: „*a tisztesség, — úgymond — a lelki egyszerűség, a férfiasság és a nemeség a Magyar természetéhez tartozó dolog, a MagyareMBER vendégszeretete tele van bájossággal, de egyben Nemes is.*“⁴⁴ Bécs felől érkezik Györré a magyar gőzösön. Visszaadhatatlan meleg ségü szavakkal ír arról, milyen hatást tett íá ez a komoly, gazdag, ódon és szép kis Város. A műveit és vendégszeiető győri Polgárok kézi öl-kézre adják vendégüket, aki *Kossuthról, Klapkáról, Széchenyiről* beszélget velük és megbélyegzi a Szabadságharc utáni Elnyomás borzalmainak szeizóit. Oldalakat ír *Haynau-ió* és a Tizenháimakrói, mindent feljegyez, amit enöl új győii magyar barátai neki elmondanak. Mint vérbeli és koiszeiü Romantikust a Cigányzene, illetőleg a magyar népi zene érdekli. Barátai elviszik egy rendkívül csinos, tiszta és ú i Kávéházba. A nagy terem közepén hatalmas billiáidot talál, mellette utcasort alkotnak a kerek máiványasztalok a „*Város legelső Kávéházában*“, melyet így nevez meg, angolul: „*the principal Cavé-haz, or „Café*“. Estebéd után mennek oda, hogy meghallgassák a „Gipsy“-t, e titokzatos muzsil á sok at. A Publicum „*black Coffe*“-t vagyis Feketekávét, seit és bort iszik, viszont mindenki dohányzik. A magyar melódiát ehagadónak találja. Hat szál cigányból áll a Banda, he; edüsckből, síposból és k isbögösből. Mint elmondja: *Liszt Ferenc* Londonból ismert „Magyar Rhapszódiai“-t érzi meg „*ebben az álomba ringató, jellegzetesen vad szenvedelmességü és egyben különös édességü*“ népi zenében — „*peculiar wildness with a strange sweelnes*“, — melyet közvetlen közelből hall, at, mert a derék győ i Kávémester — „*the Master of the Café* — nagy figyelemmel odaültette a Gentlemant a Banda tízeiébe. A zene minden hangját érti és érzi, meit az éithető zenei szavakkal szól hozzá e „titokzatos Muzsikások“, e „*mysterious Musiciens*“ nyelvén.

Pesten az *Angol Királynő* Vendégfog adóban száll meg. Elragadtatva ír az új Dunasonól és az új Vigadó előtti térről. Lei.ja, hogyan bombáztatta halomra *Hentzi* Tábornok a gyö-

⁴⁴ Introducti η. VIII—IX. o. „*the honestg and simplicity, manliness and generosity of their nature... the hospitality of the Hungarian is as graceful as it is generous.*“

nyörű régi Vigadót. Az új Vigadót is csodálatosnak találja, leírja nagy Kávéházát — „*a large Coffee-room and billard-room*“. A pesti Kávéházákban egész családokat lát, észreveszi, hogy mindenki kávéházi társaságokba verődve éli élénk, hangos vidámságú életét. „*A nyilvános Restauration-ekben családok jelennek meg gyermekeskül együtt, az elvonuló magányosságot Pesten senki sem keresi*“ — írja a Gentleman, — majd elragadtatva szól a Lánchídról, Széchenyi Istvánról, az Alagút gádorja nemes ívéről és a Vár oldalába felfutó sétányról, valamint a régi *Ellypse* Kávéházáról. A kilátást innen is elbűvölőnek találja. A cigány Pesten érdeklí, gyakran jár e muzsika kedvéért a „*Co//ee*“-kba. Meghallgatta *Farkas Miska* és *Patikáros Ferkó* muzsikáját, hallomás után ír *Bihari János*ról is.

Főnemes és köznemes pesti, budai és óbudai Háztelekjosgos
és Reálisjosgos Kávésuraságok Címerei. 1750—1864.

A Nagyszentmiklósi gróf *Nákó* család. — A Nagymegyeri nemes *Rails*, alias *Rátz* család. — A Kisjeszeniczei nemes *Jankovich* család. — A Kovásznál nemes *Kovách* család. — Az Ebeczki nemes *Tihanyi* család. — A Karancsberényi gróf *Serényi* család. — A Méhi nemes *Havas* család. — A Liptóteplai nemes *Dvornikovich* család.

A pesti, budai és óbudai Kávésuraságok. 1750-1864.

Nemespolgárok, Polgárnemesek, Polgárpatriciusok. Kávésuraságok és Kávésok.

A pesti, budai és óbudai Kávésjogformák. — A Kávésuraság. — Várostartársadalmunk társadalmi és nemzetiségi sokrétősége.—A Kávésjog mint „Aranyos Jövedelem,, és politikai jutalom. — A Város és a Családok, Várostartörténet és Polgárságtörténet. — Főnemesek, Kőznemesek, Polgárnemesek, Patriciusok, Magistratusok és Testületek a 18—19. században mint pesti, budai és óbudai Kávésuraságok.

Magyar, illetőleg pesti-budai iparjogtörténeti különösség a 18. századi pesti és budai Kávésjogok kifejlődése. A pesti és budai Kávésjogok közül ugyanis csak kevés volt a tényleges Kávésok kezén, a többi a két Városban Háztelek jogán telkesjogos főnemesi és köznemesi — a Vármegyékben birtokos nemescsaládok— meggazdagodott, legtöbb esetben magyar Nemességet szerző kézmíves és kereskedő, valamint egyéb pesti, illetőleg budai Polgárcsaládok, esetleg a Magistratus tagjai kezein vannak. Ezek Kávésjogaikat az „Árendáns Kávésok“-nak adják bérbe. Míg tehát a nemesi és nagypolgári Jogtulajdonosok a Háztelekhez kötött „Gyökeres Kávésjogot“, a *Jus Caveatus Radicitum-ot* és az eladható, vásárolható, elajándékozható és átörökíthető *Jus Reale Caveatus-t* gyakorolják, addig a tényleges Kávésok csak ezeknek Árendásai, avagy kivételesen az el nem adható, csak személyre szóló „Személyes Kávésjog“, a *Jus Personale Caveatus* életfogytiglan tartó jogának birtokosai.

A Pesten Polgárjogot szerző gazdag Nemescsaládok és Polgárcsaládok között volt olyan is, mely aulikus-dinasztikus szolgálatokért kapta a mintegy négy-ötezer rhénus Forintot

jövedelmező 18—19. századi Kávésjogokat, mások viszont a korszerű késői Mercantilismus, illetőleg Industrialismus 18. századvégi elvének és divatának megfelelően falusi nemesi földbirtokuk, illetőleg városi polgári kézművesi műhelyük vagy nagykereskedésük megtakarított jövedelmeit, azaz Kapitálisukat fektetik busás jövedelmet hozó pesti Házal ba, melyeknek vagy van már Kávésjoguk, vagy ha nincs, szereznek egyet arra.

Pesti, budai és óbudai Kávésuraságaink között tehát a legtarkább színekben találjuk meg a 18—19. századi három Város nemesi és polgári Rendjeinek rendkívül vegyes, le nem ülepedett, egységessé nem vált társadalmi ágazatait, egyben Nemzetiségeit is. Dúsgazdag, országos íóméltóságokat viselő főnemesek mellett akadnak olyanok is, akiknek őse mint nincsetlen Kalandos egy szál mindenre kapható zsoldos Kardjával együtt adja el magát a Császárnak és lesz belőle főúri Indigena Akad köröttük délvidéki görög Maihatózséiből lett Gróf is. Ugyanez áll a Köznemesekből lett Kávésuraságos családokra is. Akad köztük felvidéki Köznemesből lett bánati Nábob, városi Polgárból lett Nemes Apothekárius Mester és kurtanemes komáromi magyar tutajos Vajda, falusi Kurtanemesfiből lett városi Senator, szegény, kiszolgált Székelyhuszárból lett urasági Ispán, aki óriási vagyont szerez, pesti olasz és német Kereskedőkből lett Nemes, üveghutásból, cserzővargamesterből, bécsi udvari főkönyvtárosból és diplomatából, serfőzőmesterből, vendégfogadásból, nemesített zsidó dohánytőzsérből, tabáni olasz fűszerszámos fiából, lengyel menekült nemes szabómesterből, budai színművészből, pesti parókásmesterből, singes-rőfös kereskedőből lett 18—19. századi Kávésuraság. Nemzetiségileg van köztük magyar és székely, magyarországi felvidéki német, bajor német, csehnémet, augsburgi Patricius német, bécsi német, angolba elkeveredett kurlandi porosz, francia, makedóniai görög, görög-rác keveiékű Csincsar, lombardiai, szicíliai és tiroli olasz, ellengyelesedett spanyol zsidó: Gróf, Báró, Lovag, Nemesember, jobbágyig polgárfi.

Mindezek pesti és budai Polgárok lesznek. Kávéházjoguk van, de nem Kávésok. Közös gyűjtőnevükül a *Kávésuraság* szót használják abban az értelemben, melyben az „Uraság“ jogi Privilegiumot jelent, ahogyan a *Borosuraság* bormérő-

jogost, a *Seresuraság* sermérőjogost, a *Kereskedőuraság* diplomával felruházott szabadalmas keiesl edőjogost jelent. A légi pesti német nyelvben: *Weinherrlichkeit*, *Bierherrlichkeit*, *Kaujherrlichkeit*, *Hausherrlichkeit* és *Kaffeeherrlichkeit* ennek a neve.

A *Kávésuraság* adta jövedelem koiszeiüen úgynevezett *Aurea Libertás*, vagyis *Arany Szabadság*, *Quaestus Aureus*, azaz „Güldene Nahrung“, vagyis *Aranyos Jövedelem*. A pesti-budai-óbudai Kávésulaság nem volt nemesi Előjog, mert megszerezhetette a württembergi vagy obeipfalzi paiasztíúból lett vándorló Mesteilegény, illetőleg az ebből lett dúsgazdag, beérkezett Nagypolgár is. Gazdag Nemesembe] ek azonban könynyebben megszelezhették. A Jogszerzés fonása sokszor a nyilvánvaló, korszeiü Corruptio, főleg mikor „csszefélhetetlen“ váiosi Urak szerzik meg azt maguknak. A „Régi jó Idők“ úgynevezett „régí jó Eikölcsei“ regényesen érzélgős szép mesének bizonyulnak, ha a 18—19. századi Corruptio e tényeit egy egykorú Kávésfíndsában keiessük meg. A Piivilégiumok adományozását *XIV. Lajos*, a „Napkiiály“ zsaroló Adópolitikája, illetőleg *Colbert* báió Államminiszter tette a 18. század legelején ipaipolitikai stílussá és hagyománnyá, olyanná, mely máig virul. Az ausztriai Kereskedelmi Politika még az 1860-as években is ezt a francia *Grand Style-t* másolta, hiszen *XIV. Lajos* is adományozott páiisi Kávésjogot, fűnek-fának, politikai jutalmul is, pénzért is. A Corruptiók és az Absolutismusok kissé tehetségtelenek, mert mindig ugyanezt a rég.esrégí francia Stílust másolják, ha — mint legeslegújabbban — különböző szép új neveket is adnak annak. Az egyszerű Polgár azonban a 18. század elején „*Chape chut!*“, vagyis: „*Psz! Sáp I*“ néven, újabbán „Panama“ néven nevezi ezt. A 18—19. századi pesti Kávésjog mint politikai Konc pontos erkölestörténeti-ípai jogtörténeti előzője a Világháború utáni erkölcsi Débacle idején ugyancsak politikai Koncként hajjigáit különböző privilegialis-monopoliumos Konckoknak. Így tehát semmi okunk-jogunk nincs arra, hogy a 18. századi kávésjogos Corruptio fölött az Erkölcsbíró históriás botját suhogtassuk.

Bennünket elsősoiban az érdekel, hogy a nem születet-ten földesúri-nemesi születésű, hanem mint korszerű *Self-made-man-ek* utólag nemesített pesti és budai Polgárok, valamint a falusi Kurtanemesség sorából kézművesi és kereskedői téren, polgári életsorban a Városban meggazdagodó Nemes-

A KÁVÉHÁZ MINT PANTHEON ÉS PARNASSUS.

Kávéház és Művészet: *Lechner* Ödön Mester és *Szinyei Merse Pál* Mester Emléktáblája a *Japán Kávéházban*. A „*Muskátlis Asztal*“ felett.

Bartha Ernő festőművész.
1927. — *Lechner* Mester emlékezetes kávéházi sipkája.

Kávéház és Ujságírás. *Zuboly* Emléktáblája a *Central Kávéházban*.

Az 1915. április 2-án az Erdélyi Kárpátokban elesett *Bányay Elemér* dr., tartalékos Honvédlőhadnagy, Századparancsnok Emlékfiuma. *Ady Endre*, a Kávéház Vendége soraiyal. *Magyarzsákodi Csizsér János* szobrászművész, 1915.

Kávéház és Demokratia. *Vázsonyi Vilmos* Emléktáblája az *Abbazia Kávéházban*. A „*Vázsonyi Asztal*“.

Katolai-Kreipel Ottó szobrászművész, 1935.

A KÁVÉHÁZ MINT PANTHEON ÉS PARNASSUS.

Kávéház és Forradalom.

A régi Pillvax Kávéház egykori emléktáblája az új Pillvax Kávéházban.

„Ez a kávéház volt 1848-ban a Forradalmi Csarnok. Itt gyűlt össze naponla a Szabadságért lelkesedő magyar Ifjúság. Itt szavalta el legelőször Petőfi Sándor a Nemzeti Dalt... Emlékük és szellemük éljen itt és mindenütt e Hazában!”

A Kreith Béla gr. által 1900 Martius Idusán állított Emléktáblát 1927 Sylvester Estjén avatta fel a Petőfi Társaság és a Kávésipartestület jelenlétében özvegy Nemes Paris Vilmosné Kávés. Az Emléktábla alatt van a Petőfi Társaság szombatesteri „Petőfi Asztala”.

Kávéház és Irodalom.

Ady Endre Emléktáblája a Palermo kávéházban. 1929.

Bokros Dezső szobrászművész. — A Palermo — ma Balázs Kávéház — 1910-ben volt Ady Endre

Osvát Ernő Emléktáblája a Newyork Kávéház Karzatán. 1935.

Beck Ödön Fülöp szobrászművész. A Karzat 1908–1918 között volt Osvát Ernő Tanyája.

polgárok régi falunemesi születtségükkel vagy friss városnemesi Diplomájukkal, esetleg a nélkül, születésükkel örökölt, vagy királyi adományul szerzett nemesi Címerükkel, esetleg csak őseiktől örökölt Mesterség jelvényt, vagyis Emblémát mutató Polgár címerekkel, gazdagságuk által adott függetlenségükkel, műveltségükkel, polgári Házuk és háztartásuk gazdag ragyogásával, a 18. század folyamán elkótyavetyélt temesi Bánságban szerzett hatalmas uradalmakkal, büszke hintóikkal pontosan azt képviselik a régi Pest és Buda társadalmának soha senki által meg nem írt és fel nem ismert Polgárságtörténetében, amit a régi angol Kereskedő Városok és a londoni *City* úgynevezett *Genlry-je*, a német Kereskedő Városok Patríciusai: a *Bürgeradel*, vagy az olasz Kereskedő Városok és nemesi Köztársaságok *Anziani-jai*, a „*Patrizii*“, a Patríciusok. A *Gentry* ugyanis nem falusi *Gentlemant*, hanem városi *Polgár-nemest* jelent.

Ennek megfelelően szükségesnek tartjuk, hogy pesti, budai és óbudai Kávésuraságainkon keresztül vázolva fel a három Város régi társadalmát *Nemespolgárnak* nevezzük a született falusi Nemesembert, aki városi Polgárjogot szerez, *Polgár-nemesnek* nevezzük azt a városi Polgárt, aki mint ilyen szerez Nemességet és *Polgárpatriciusnak* nevezzük azt a gazdag, műveit Polgárságot, amely ugyan nem Nemes, de mindezekkel összeházasodik és rokon, az előbbiekkal azonos városi Életformák között él, családi ősjogon Polgárcímert használ. Ennek összessége a *Polgárgentry*. Pestbudai bávésvonatkozású Polgártörténetünk tehát a pestbudai *Városnemesség*, a *Polgárgentry*, illetőleg a várostörténeti Irodalmunkban eddig ismeretlen *Polgárheraldika* első összefoglaló kísérlete egy zárt Polgárgilde, a pesti Kávéstársaság 18—19. századi kereteiben, e pesti-budai-óbudai Kistörténetírás *Petite histoire-jának* keretében. Az, aminek lehetőségét 18. századi pestbudai Mészáros-családjaink és Serfőzőcsaládjainkra vonatkozólag már megírtunk. Mindennek megfelelően adjuk a pestbudai Nemespolgárság, a Polgárnemesség és a Patriciuspolgárság rövid adatait, egyben Címereiket is.

Ez volt az a pesti-budai Polgártársadalom, mely Városunk régi *Urbanitását* alkotta. A Családnevekből látjuk, hogy Városunk nem is volt olyan túlon túl német, amilyennek általában hinni szokás. A német elem között a 18. században igen erős

a magyar, a görög, a lombardiai, tiroli és svájci olasz, a *L'Alsace et Lorraine* és *Svájc* vidékeiről való francia. Mindez a nemzeti keverék azonban szerves vegyületté éppen a Szabadságharc idején válik, mint ez Kávésuraságos Családjainknak a Szabadságharcban való részvételéből is kilátszik.

Ez volt az az iparüző, kereskedő, angol vágású pestbudai *Polgárgentry*, melyről a nagy Álmodó, *Széchenyi* István gróf álmodott. Sajnos, a rőfös, singes, ácsszekercés, cserzőkadas szerző ősök utódjai a „Harmadik Nemzedékiben széthullottak. A Kávésuraságok a Kávéházon is vagyont szereztek, unokáik Kávéházakban verték el a Nagyapa vagyonát. Mint elurasodott Lovastisztek Kávéházban csörtették az egykor rőföt, mézárastaglót, serföző kavarólapátot forgató *Self-made-man* Nagyapa Címerébe megszerzett Nemesi Kardját. A Kávéházregény, mint pest-budai Családregény éppen ezt írja meg. Nem angol „Városgentry“ lett az Utódokból, hanem a Városban elpusztuló, az ős bánáti Birtokát a Városban elfecsérelő „pesti Gentry“. Abban a főleg *Herczeg* Ferenctől származó értelemben, melyben a Köztudat érzi ennek a szónak értelmét.¹

*

Főnemesi Kávésuraságaink a gróf *Almássy*, a gróf *Buttler*, a gróf *Nákó*, a báró *Brudern*, a báró *Jennisch*, a báró *Orczy* és a báró *Wodianer* család tagjaiból kerültek az 1864 előtti időkben, vagyis az 1864-ben megszűnt „allodiális-feudális“ Kávésjogok idejében. A *Wodianer* család mint Kereskedő szerzte nemességét, tehát Kávésjogáról a Polgárnemességről szólókban írunk. A fenti hat főúri Család e pesti Nemespolgárság főúri rétegét teszi ki. E Családok házastelkes Házasuraságuk révén lettek pesti Polgárok a 18. században. E Házaik azonban nem voltak lakóházaik, tehát nem voltak „*Szabad Nemestelkek*“, vagyis nem voltak „*Salva Guardia*“ jellegűek, azaz Kávéházaikba joga volt belépni a városi Darabontkapitánynak, ha valami Delinquentst keresett ott. A Nemesúr Háza nem volt Nemestelek, Kávéházát nem védte a *Salva Guardia*.

¹ XIV. *Lajos* Adópolitikája, a párisi Kávésok, a párisi „Királyi Kávésok“, Privilegiumai, a *Mercantilisme* és a *Colbertisme*: *Jacob* i. m. — A pesti Kávésjogokra vonatkozó adatainkat közli: *Dános* Árpád i. m. — A Seresuraság és a pesti Serjog, a Háztelek jog pesti jogtörténete: S. S. és M. M. — Polgárcimerek: u. o.

A Törökzsadányi gróf *Almássy* Család a 17. században magyar parasztból nemesített őstől származik, a 18. század elején még jelentéktelen Köznemes család, aulikus szolgálatai révén csak a 18. században jut jelentékeny vagyponhoz, mely a század végére mintegy másfélszázezer holdra nő fel. Törökzsadányi nemes *Almássy* Ignác nyer grófságot a 19. század elején, ugyanő szerez több pesti Háztelket, ezekkel a többek között megszerzi a *Három Szerecsenyekhez* cég erezett Korcsmajogot és 1815-ben Reális Kávésjogot is szerez óriási vagyona mellé. Összekötéseit, mint láttuk, arra használja fel, hogy francia Komornyikjának is pesti Kávésjogot szerezzen.

A Párdányi gróf *Buttler* család a Kurlandból származott át Angliába és ott a *Buttler-Canavaigh* oldalág megalapítója lett. Magyar őse Magyarországra mint 17. századi csellengő Zsoldoskapitány verődik el, utódai mint fizetett Zsoldosok vesznek részt az 1686—1699-i „Felszabadító Hadjárat”-ban, nagy birtokadományokat szereznek a többi nincsetlen Szerencselovag módjára, gazdag magyar nemesi családokba házasodnak, megszerzik *Párdány* uradalmát is, Heves Vármegyében nagy birtokaik vannak. Párdányi gróf *Buttler* János 1806-ban megszerzi a pesti *Arany Sas* Vendégfogadót és annak Kávésjogát, mely a Liptótelepi nemes *Doornikovics* család Kávésjoga is volt. *Buttler* János gróf fáradt, finom, életúnt Nagyúr volt, tragikus házasságának történetét az Egri Püspöki Szentszék irattára adatainak alapján *Mikszáth* Kálmán írta meg *Különös Házasság* című Regényében.

A Nagyszentmiklósi gróf *Nákó* család a görögországi *Dogrinosz-bó* vándorolt be a Havasalföldre, onnan Erdélybe, őse Krésztoforosz *Dogrinosz Nakosz* — a *Nakosz* név Csúfnév, annyi mint „Szörösképü”, vagyis „Dússzakállú” — az 1789-iki alduai Török Hadjáraton és a Francia Háborún tetézte meg korábban már marhatózsérségen és sertéskereskedésen szerzett hatalmas vagyonát. A vállalkozó szellemű görög Kalmár beutazta egész Európát, Svájczig, Itáliáig, Franciaországig és Angliáig kereskedett magyar marhával, úgy mint az örmény gróf *Karácsonyi*, a „kuczó” gróf *Hunyady* és a gróf *Vigyázó* család marhatózsér és disznókereskedő ősei. A múlt század elején megvásárolta a délvidéki bánati kamarai *Nagyszentmiklós* és *Szentmarja* uradalmait, ezzel együtt magyar Nemesiséget is vásárolt. Elsőnek foglalkozott a Bánátban a *Gyapot-*

cserje és *Indigó* termesztésével, világhírű fajtenyésztésű marhákat legeltetett óriási pusztáin. *Jókai* róla írta a „*Cigánybáró*”¹¹ alakját. Pénzét a Korszak késői „Merkantilista” szellemében szintén Vendégfogadás és Kávés Jogba fektette, fia *Nákó Sándor* gróf a pesti *Hét Választó Fejedelem* Háztelkét 1800-ban vette meg, annak házastelkes Kávésjogával együtt. Nagyszentmiklósi gróf *Nákó Dogrin* Kristóf nemesművü bárók Epitáfiuma máig ott van a pesti Görög Ház temető Czinterében, címerének Sisakdíszre a Gyapotcserjét emelő Oroszlán. A Bőségszaru és az arany Pajzsban a Veres Ökör marhakereskedői múltjának Jele. Az Epitáfium a görögből magyarrá lett 18. századvégi *Self-made-man*, a „magyar Picaro” büszke önérzetével mondja el latinnyelvű sorokban, hogy „*nem füstös arcképü ősök szerezték vagyónát, hanem a szorgalom és a vállalkozó kedv, a világjáró hajlandóság és Isten kegyelme*”¹¹. A kemény Ős utódai aulikus Arisztokraták lettek.

A báró *Brudern* Család a porosz Kurlandból mint Zsoldoskapitány szakadt el Flandriába, egy tagja innen ugyanígy szakadt el Magyarországra és itt mint nincsetlen Zsoldoskatona Indigenatust szerzett. Az erdélyi Hallerkői gróf *Haller* és a Széki gróf *Teleki* családokba házasodott bele, igen nagy birtokhoz jutott, melyeknek zöme Heves Vármegyében feküdt. Egyik tatja, a 18—19. század átmenetén élő *Brudern* József báró a Korszak felvilágosodott, szabadelvű, vállalkozó szellemű, jótékony, rendkívül erős nacionalista szellemű alakja. A Merkantilizmus híve, birtokain sok Fábrikát alapít, ő foglalkozik először Magyarországon gőzerővel hajtott szekér gondolatával. 1816-ban megszerzi a pesti Urak-utcája és Kígyó-utca sarkán levő telket s arra *Iliid* József neves építőmesterrel üvegezett tetős udvarú átjáróházat építtet. Ennek udvarán emeleti helyiséggel ellátott hatvan boltos fülke volt. Ez a sokszor emlegetett *Brudern* Ház, egykorú nevén *Párisi Sikátor*, „Pariser Gasserl”, illetőleg *Vestibulum*. A régi Pest nevezetessége volt, az 1828-ben Pesten járó öreg *Kazinczy* Ferenc a Város csudájának nevezi a Házat, melynek később *Párisi Udvar*, majd mintegy negyven magyar csizmadia és német sarús műhelye révén *Suszter Bazár* és *Párisi Bazár* is volt a neve. Báró *Brudern* József több ízben járt Párisban, nyilván a *Palais Royal* boltosfülkéi lebegtek szemei előtt, amikor a rendkívül gyümölcsöző jövedelmű Házat felépíttette. A „*pesti Palais Royal*”

természetesen csak boltosfülkéi révén mutat valami közösséget az óriási, kertes-udvaros párisi *Palais Royal*-al, de ez is a pesti „Csevegés Háza“ volt, kis udvari Kávéháza révén. *Brudern* József báróban kihalt a Család. Bátyja, *Sámuel*, a bécsi Adósok Börtönében fejezte be életét. *Brudern* József báró mai értékben milliónyi Fundust adományozott a Ludovica Katonai Akadémiára és külföldi Stipendiumokra. Kávéházjogát 1818-ban szerezte meg.

Az Orczi báró *Orczy* család honfoglaláskori dunántúli közép nemességből a Rákóczi Szabadságharc idején emelkedett fel, amikor egyik teljesen vagyontalan őse, a Fejedelem mellett hűségesen kitaró egri Püspök váriródiákja átszökött a Labanczsághoz és ott mint császári hadikém működött, ezért a Szabadságharc után birtokaitól megfosztott kuruc Nagyrétyi *Darvas* család egyik birtokát kapta császári adományban. A család innen kezdve emelkedett. Egyik tagja, mint a Hódoltság megszűnése után működő csünyaemlékü *Neo-acquistica Commisio*, a birtokjogokat „felülvizsgáló“, illetőleg elkobzó Bizottság egyik Praesese mintegy százezer Hold ura lett. A birtokszerzést fiai is folytatták, úgyhogy a nincsetlen labancz ős dédunokái mintegy harmadfél-száz falu és puszta birtokába ültek bele. Orczi báró *Orczy* József özvegye, a nagyvagyonú Karancsberényi gróf *Berényi* Erzsébet 1795-ben szerzett pesti Nemespolgárságot, megvásárolta az akkori Országút és az Angliai Király Utcája sarkán levő *Mayerhoffner* Házat, melyben már ekkor Vendégfogadó és Kávéház volt az „*Angliai Királyhoz*“ Cégér alatt. Ennek házjogú Kávéházjussa volt a család nevét viselő *Orczy Kávéház*. Ez már a 18. század végén az óbudai zsidó kereskedők Céhháza, Kávésai azonban 1872-ig keresztények voltak. Az utolsó keresztény Kávés az olasz szalámifőző hentesmesterből lett *Severa* János volt. A család soha nem lakott a kizárólag zsidók által lakott Kereskedőházban. A báróné erős vagyonszerző volt, a József Elővárosban, a *Kálvária Domb* mellett nyírfacukorfőző Fabrikát nyitott. Az 1820-as években a Kávéház jogot rövid ideig a Kerepesi Országút elején levő *Fejér Hallyú* Vendégfogadó Kávésa árendálta, de a Kávés-gilde tiltakozott a *Jus Radicium*, a „Házhoz kötött Kávésjuss“ idegen telken való gyakorlása ellen, a pert meg is nyerte a pesti Városi Törvényszék előtt. Ugyancsak perre vezetett az is, amikor ugyanekkor az *Orczy* családnak

az Üllei Országúton levő majorságában, az Orczy Kertben a majorosgazda az Orczy Kávésjog alapján nyári Kávéházat akart nyitni és abban Billiárdszobát akart felállítani. Az Orczy család utóbb teljesen tönkrement. Tagjai közül való *Orczy Lőrinc* báró, a Mária Terézia idejében élt Testőrpoéta.

A báró *Jennisch* család 18. század végén lett a Belvárosban volt *Fejér Hajó* Vendégfogadó Cégéres Jussának jogtulajdonosa. A Vendégfogadó adta a *Hajó-utca* máig élő nevét. A közvetlenül az északi Városfalra ugró Vendégfogadó ott volt a mai *Bécsi Utca* útteste helyén. Ezt az utcát az 1870-es évek elején törték bele a Vendégfogadó telkébe, mely tehát a *Nagy Kristóf Tere* könyökét alkotta. A Vendégfogadó függetléke volt a szomszédos *Paradicsom Ház*, melyben az 1800-as évek elején az *A' Paradicsomhoz* Cégérezett Café-Restaurant volt elhelyezve. A 19. század elején ennek Kávésjogát a *Fejér Hajó* Kávésjogával egyesítették, majd különválasztották. A Kávésjogot az augsburgi Patriciusnemesből lett, magyar Nemességet szerző *Jennisch* József bécsi Udvari Consiliarius szerezte meg, amikor az 1800-as évek elején magyar Nemességét Pest Vármegyében meghirdettette és pesti Nemesspolgárjogot szerzett. Később bárói rangemelést is nyert. A bécsi *Hofbibliothek* Directora, kiváló Orientalista és Diplomata, részt vett a *II. József* Császár által indított 1789-i délvidéki török Hadjárat utáni Békekötés művében, melynek magyar érdekeit képviseli. Mikor Nemességet kér, kifejezetten magyar Nemes kíván lenni. A „Josephinismus“ szabadelvű Felvilágosodottságának kiváló alakja. Részt vesz a *Morocco* Szultánjával kötött kereskedelmi szerződés megkötésénél, titoknoka Gyúrói nemes *Dombay* László, szintén magyar ember. Az ő általa folytatott morocconi tárgyalások korszerű emléke a pesti Fördő-utca és az Országút sarkán máig álló „*A Marokkóihoz*“ házjegyzett Ház neve, illetőleg a Házjegy, mely az egykori *Festetich Flétz* kapuja felől az udvarba került be.² Felesége, Nemes *Waldfortner* Mária Eleonora lett a Fejér Hajó Kávésjussának örököse, halála után leányai, illetőleg *Della Strada* Rudolf budai kamarai Titoknok örökölték

² Pest Várm. Ltára. — *Wurzbach*: Oest. Biographic. — *Goiha*: Freiherrliche Häuser. 1837. — *Biró Jennischné* szül. Nemes *Waldfortner* Mária Eleonora végrendelete. Sz. F. L. P. Testamentaria. 1818. — *Palóczi* Edgár úr közlései.

az 1864-ben elenyészett Kávésjogot.³ A Fejér Hajó Kávéház az 1830-as évektől kezdve a görögбайát, lenf.yelбайát és olaszbarát Diáktüntetések tanyája. A Nemes *Waldfortner* Család nem szerzett magyar Indigenatust.

*

A köznemesi sorban pesti Nemespolgárságot szerző Családok közül tizenegynek volt Kávésul aságos Joga. Ilyen volt a Liptóteplai nemes *Dvornikovics* Család. Az Alföldi ől a közép-korban az északi magyar-lengyel Határgycpüre feltelepített, ott magyaros *Udvarnokji* családnevét elvesztő és azt a tótos *Dvornikovics* formában író ősnemes magyar Család volt. Tagjai mint Zászlósurak és Országbírók szerepeltek. Liptóteplai nemes *Dvornikovics* Miidós Oiszágbíró a 18. század végén szerzi meg a pesti Hatvani Kapu és az Invalidus Ház közötti Városfal mögött akkor felépülő *Uj Soron*, a később *Uj Világ* nevű Városhelyen, az *Arany Sashoz* cégérezett Vendégfogadó háztelkes Kávésjussát, melyet rövidesen örökáron ad el. Ez különböző örökségek során vándorol egyik telektulajdonos polgári Vendégfogadósról a másikra. A régi pesti nemesi életben oly nagy szerepet vivő Vendégfogadó háztelkét 1894-ben az *Országos Kaszinó* szerezte meg.⁴ Ez a Kávésjog a Párdányi gróf *Buttler* Családé is volt.

A Nemes *Fabritius* Család a 17. században német városi Polgárból nemesített Armalista nemes família, Hont és Nógrád Vármegyékben volt birtokos. E;yik pesti Apothecárius Mester tagja az 1830-as években Pest Vármegyében kihirdetteti Nemesiségét, mint ilyen pesti Várospolgárjogot szerez, megvásárolja a *Hatvani Kapu* melletti déli Városfal, illetőleg Városárok helyén épült Sarokházat és arra Kávésjogot szerez. Ez a nagymultu és egyben hírhedt *Zrínyi Kávéház* pesti Kávésjussa. A régi Házat 1852-ben lebontják, ekkor szűnik meg a Házban a Vendéi fogadó, a Kávéház azonban az 1880-as évekig fennállott. *Szigligeti Ede* a *Szökött Katona* utolsó felvonását a *Zrínyi Kávéházban* játszotta el, *Gaal József Peleskei Nótárius-a* egy felvonása is a *Zrínyi Kávéházban* pereg le, megírta *Jókai* is, Lisznyai *Damó Kálmán* „a *Kávéházak öregapja*” néven titu-

³ V. ö. a Heranus János Naplójáról szólókat.

⁴ Kávéslevéltár: Jogok Könyve.

látta, megemlékezett róla *Tatár Péter Falusi Nótárius-a* is. Cégérét a Székesfővárosi Múzeum őrzi. A *Fabritius-csaiád* neve a Renaissance divata szerint latinosított tudós Diáknév, eredetileg *Zimmermann* volt, tehát olyan mint a felvidéki Bäckér család *Pistory* neve, a König család *Basilides*, a Weiser család *Orphanides*, a Kráuter család *Braxatoris*, a Fischer család *Piscatoris*, a Rettig család *Raphanides*, a Glücklich család *Feticides* családneve. A régi Pest Polgársága így gyarapodott a görögösködő-latinoskodó 16—17. századi, főleg felvidéki és erdélyi luteránus bevándorló Polgár családok görögös-diákos hangzású, eredetileg német neveivel is.

A Felsőgellérdi nemes *Farkas* család a csallóközi ősnemes magyar Tutajosvajdák közül származott be pesti Nemes-polf ái ül. A kézmivességet űző felvidéki magyar Kurtanemes családok nevével gazdagította a régi Pest tarka-barka idegen nemzetiségű Társadalmát, melynek Kézmívesei között főleg a *mészáros, bábsütő, fuvaros* vagyis „Nagyszekeres“, *szűrszabó, magyar szabó, kútásó, magyar csizmadia, papiszabó* vagyis *csuklyaszabó* Mesterek és a komáromi nemesszármazású tutajos *Fakereskedők* képviselték a magyarságot, illetőleg a magyar Kisnemességet. A „komáromi Deszkások“ magyarok voltak, mint a színmagyar Komái om hajósgazdái. A Vágón leúsztatott komáromi tutajfával, zsindegyel, ácsgerendával, padlófával és tűzifával kereskedtek. Pesti Piacuk a *Felső Fáspiac* volt a mai Országház helyén, de sok komáromi fakereskedő kötött ki az *Alsó Fáspiacon*, a mai Boráros-tér helyén is. A német Polgárság őket nevezte *Laadenhändler-nék*. Mint láttuk, már a múlt század elején Céhházat alkotnak a Leopoldváros külső Kávéházaiban. 1874-ig a *Kávéforrás Kávéház* a pesti Fabörze. Jellemző, hogy a dúsgazdag Felsőgellérdi nemes Farkas János pesti Kávésuraság fiát magyar nemesi szokás szerint mészárosinasnak adja.⁶ A Felsőgellérdi Farkas család Kávésjoga a *Felső Fáspiacon* volt és 1824-ből való.

A Méhi nemes *Havas* család nógrádvármegyei köznemesek pesti Nemespolgárrá lett utóda, egyik tájjá, Nemes *Havas* József pesti Senator Reális Kávésjogot szerzett az Abszolutizmus alatt. Nevét a belvárosi Havas-utca őrzi. Ennek és a Mol-

⁵ Kávés Levéltár. — Pest Várm. Ltára. - - A Pesti Mészáros Céh Levéltára. — Leopoldvárosi r. k. Anyakönyvek.

nár-utcának sarkán volt a *Rácz Blázsó*, az „első” „pesti Kávéfőző Kávéháza a 18. század elején.

A Kovásznál nemes *Kovách* család a Sepsi Széken birtokos „Szabad Székely*” eredetű Kisnemes volt. Pesten nemesi Házasuraságot szerző őse Kovásznál nemes *Kovách* Mózes, a kiszolgált Székelyhuszár mint a *Beleznay* grófok volt pilisi Ispánja földarendával szerezte vagyont és azt pesti telekspekuláción gyarapítja nagyra. Az 1800-as évek elején szerzi meg az akkor kiépülő Kis Hid-utcában a *Császári- Királyi Hidpajta* — a Hajóhid dereglyéi és pallói téli szérűje — akkor eladott telkének egy részét és arra *Pollák* Ignác jeles építőmesterrel építteti fel Házát, melyet eredetileg is Vendégfogadónak terveztet meg, arra „Cégéres Vendégfogadás Jogot” szerez, azt *Vadászkürt-nek* nevezve el. A Házban Kávéházat is rendez be, de erre Kávésjogot nem tud szerezni, tehát úgy ő, mint örökösei csak a Kávéházhelyiséget adták Árendába 1810-től kezdve az egyes Kávésoknak, / akik viszont hol egyik, hol másik pesti Kávésuraság helyhez nem kötött Reális Jogát bérelték és azt gyakorolták a Ház máig a *Vadászkürt* Cégéret viselő Kávéházában. Kovásznai nemes *Kovách* Mózes ur halála után vejei révén a Darázsporpácsi nemes *Darázs* és a Jeszeniczei nemes *Jankovich* családok örökölték a *Vadászkürt* Házat.

Kovácsnai nemes *Kovách* József úr egyik pesti Házasurasága a Sebestyén Téren volt, erre „Házhoz Kötött Kávésjogot”, vagyis *Jus Radiciumot* szerzett. Ezt is leányai örökölték. E Juss a „*Két Huszárhoz*” cégérezett Kávéház volt. Az 1880-as években itt volt a Kávéstestület Céhháza is. Kovásznai nemes *Kovách* Mózes úr erőszakos, perlekedő természetű, nagy vagyonszerző, kitűnő gazda, biztoskezü nagy Gabonatőzsér, Pest egyik leggazdagabb Házasura volt.®

A Darázsporpácsi nemes *Darázs* család az 1850-es és 1860-as években volt a Kovásznai nemes *Kovách* család pesti Kávésjogának örököse. Pest életében nem volt semmi szerepe.

A Jeszeniczei nemes *Jankovich* család is az Alföldről az északi Határgyöpi védelmére feltelepített honfoglaló magyar családok utóda. *Jánosfia* nevük *Janká-ra* tótosodott, ennek továbbfejlesztése továbbképzéséből lett *Jankovics*. A család

⁶ N. J. — Perei: Pest Vármegye Ltára. — A *Vadászkürt* Ház: Sz. F. L. P. A Szépészeti Bizottmány Levéltára. — A *Vadászkürt* története. Kézirat. Összeállította *Romhdnyi* János.

a Kovásznál nemes *Kovách* székely Kurtanemescsalád leányága révén lesz pesti Nemespolgár és Kávésjogos az „A' *Két Huszárhoz*“ cégérezett Kávéház Jogában. Egyik ága grófi rangemelésben részesül, Jeszeniczei nemes *Jankovich* Miklós a Martiuselő rajongó nagy Nationalistája, nemes ízlésű Műgyűjtő, rendkívüli értékű gyűjteményét a Magyar Nemzeti Múzeumra hagyta. A „Két Huszár Kávéház“ Kávésjoga Jeszeniczei nemes Jankovics László Zászlósúr, Jászok és Kunok Alkapi-tánya kezén is volt.

A Puchói és Csókái nemes *Marczibányi* család is a Felvidék honfoglaláskori családai közül való, őse *Márton* Várispán, neve a tótos *Marcsié] Pan* formában állandósulva a *Marcsipanyove* Falunév után lett *Marczibányi*. Egyik tagja a török Hódoltság után délvidéki Kamarabirtokokat vásárolt össze. A család rendkívüli gazdagsága révén a régi pesti nyelvben mint „*Puchói Nábob*“ szerepelt. Leggazdagabb tagja *Marczibányi* Lajos Táblabíró volt, akivel a középkori család 1863-ban kihalt. Mai értékben milliókat érő vagyont ajándékozott Pest és Buda Városoknak, a Tudós Társaságnak, a Nemzeti Múzeumnak, a Ludovikának. ő adományozta a budai Miscordianus Páterekeknek, vagyis a régi budai Városnyelvben „*Mizseri Barátok*“ néven nevezett Irgalmasrendnek a Császár Fördőt, mai Rendházuk és Ispotályuk telkét. A *Császár Fördő* híres régi Kávéházának budai Kávésjoga a *Marczibányiaké* volt, utóbb ezt az Irgalmas Rend gyakorolta. A *Marczibányiaké* volt a pesti Szénás Piac és a Stációk Utcája, — a mai Kálvin-tér és í aross-utca — sarkán 1874-ig fennálló *Két Pisztolý* Vendég-i igadó és annak Kávéházjoga is. Egy időben a Kerepesi Ország-ion volt *Mátyás Király Vendégfogadó* Kávésjoga, valamint a budavári *Marczibányi Ház* Kávésjoga is a dúsgazdag pesti-budai Nemespolgár család kezén volt. Utóbbi Kávéház az 1900-as évek elején *Korvin Kávéház* nevet viselt, képét bemutatjuk.⁷ Puchói és Csókái nemes *Marczibányi* Lajos halála után ez a Kávésjog megszűnt, noha a *Zichy* grófi család igényt emelt arra. A nagy Maecenas emlékét a budai *Marczibányi-tér*, az egykori „Tetves Rét“, a „Lauswiese“ őrzi.

A Furlagi nemes *Palikutya* alias *Palikucsevny* Család kevert görög és rác vérű, azaz „Csincsar“ származású volt, e

⁷ Nagy Iván. — Pest Várm. Ltára. — Kávésok Levéltára.

kevert és bizonytalan balkáni vér színeivel is zavarosítva a régi Pest egyébként is tarkabarka Várostól sadalmát.

A Család neve torzult görög név és pedig a görög eredetű családoknál oly gyakori Gúnynév, „Már megint sántítsz 1“ jelentésű. A kihalt család őse hírhedt délvidéki Uzsorás volt, előkelő összeköttetései révén haiácsolt magyar Nemességet és vásárolt bánáti Uradalmat. Múltja 19. századi erkölcstörténeti érdekességű, története kicsiben páija a török Hódoltság havasalföldi sötétségeiből Pesten felbukkanó, mintegy hatszáz-ezer magyar, ausztiiai, cseh és lengyel Holdat rendkívül rövid idő alatt Cszzehai ácsoló, uzsorakölcsoineivel az egész *Illésházg*, *Motesiczky* és báió *Eötvös* vagyont, a *Grassalkovics*, *Beleznay* és *Orczy* vagyonok jelentékeny részét megszerző szintén „csin-csár“ *Sina* család emeli edésének, mely „Gavosdiai“ előnévvel lett magyar Báró és lányai révén az *Ypsilanti*, *Ghyka* és *Maurocordato* havasalföldi görög „Phanaiiota“ Bójái családok rokona. A furcsa hang zású *Palikutya* nevet a család az 1820-os években a még furcsább *Palikucsevny* névre változtatta. Kávésjoga a *Szeminarium-utca* — ma Prohászka-utca — és az Egyetem Tér sarlán levő A' *Philosophus-hoz* cégérezett Kávésjog, melyet 1805-ben szerzett meg.

A Nagymegyeri nemes *Rátz*, alias *Raics*, recte *Nagy* család a csallóközi Nyugati Gyöpi ősi Kisnemességéből való. Egyik őse *Vitányvára* Várkapitánya, egy másik őse a komáiomai rácz Naszádosok Vajdája volt, innen szál mázott rá ragadványnévül a *Raics* alias *Rácz* név. A család is a 18. századi divatos, késői Mercantilismus szellemében fektette bele vagyonát több kereskedői vállalatba. Pesten Nemespol^árjogot, az Újvárosban, vagyis a Leopold-Városban telket szerzett, a mai Nádor Utcában pompás új Vendégfogadót építtetett az 1830-as években. Ez a *Tigris Vendégfogadó*, melynek Cégérállata máig ott van az 1870-es években megszűnt híres régi Vendégfogadó kapuja fölött. A Vendégfogadóhoz Gyökeres Kávéházjog tartozott. A *Tigris Kávéház* az 1860-as évek elején a *Teleki Párt-nák* volt politikai Clubháza. Erről *Jókai* is ír. A Kávéház nagyemlékezetű Kávésa az 1860-as évek végén *Péts* Edmund, a későbbi Kávéstestület Főelöljárója volt.⁸

⁸ Kávéslevéltár. — Pest Vármegye Levéltára. — Nagymegyeri *Rátz* Kálmán ny. huszárörnagy, országgyűlési képviselő úr Leveles-ládája.

AzEbeczki *Tehén*, alias *Tihai*, recte *Tihanyi* Család parasztból nemesített nógrádvármegyei közyemes Család. Tagjai magas tisztségekbe emelkedtek. Ebeczki *Tihanyi* Ferenc valószínűs belső titkos Consiliarius az 1850-es években szerez rövid-életű pesti Kávésjogot.

*

A pesti Polgárból nemesített Családok közül nyolc családnak volt Kávésjoga. Ilyen volt a Jabukai *Adelsberger* alias *Nemeshegyi* család. Mint pesti Polgár szerzett Reális Kávésjogot az 1830-as években, őse *Adelsberger* József üveghutás és pesti üvegkereskedő, aki a múlt század elején építtette a Feldunasor és a Kishíd-utca sarkán máig a család kezén levő Házát. A többi pesti Polgárnemes család módjára szintén a Délvidéken szerzett birtokot, a nemesi előnevét adó *Jabuka* uradalmának faluit vásárolta meg, nevét *Kemeshegyi-re* fordítva magyarosította meg. Címerében ott van az *Üveghuta* és a fűvócsöves, palackot fűvó *Huiamesier*, a Címer tehát „Beszélő Címer“.

Kemnitzer János péterváradi cserzővargamester Pesten szerez Polgárjogot, dunaparti monumentális Házára 1794-ben Kávésjogot szerez, vagyonát a Kávéház, a világhírű *Márványos Kávéház* fölötti emeleten lakó, züllött Nemesemberhez férjhez ment „Szabad Személy”¹ lakásán berendezett, a hírhedt 18. századvégi Kalandos Ungwerth Emánuel gróf és „Felhajtói” által vezetett „Pharo-Bank”-ban való részvételével is gyarapítja. Ezért a pestvármegyei Törvényszék perbe fogja, a per folyamán magyar Nemességet szerez. A per ellanyhul, mert a Kártyabarlangban olyan magas úr is kártyázott, mint *Zichy* Bonaventura gróf, a Helytartóság tanácsi Praesese.⁹ A cserzővarga család magyar nemesi Címere kétségtelen Kávésvonatkozást mutat: a Pajzsot négyelő Vörös Kereszt közepén Golyóbis, azaz Billiárdlapda és a Sisakdíszben Kopját, azaz Dákót markoló Oroszlán van. A „Rococo” erkölcsű ős utódai komoly Nemesemberek lettek, a Család nevét utca is örökítette meg Pesten, a *Kemnitzer-utca*, a mai *Hegedűs Sándor-utca*.

A Remetei és Poganyesdi *Sebastiani* család sicíliai eredetű bevándorolt pesti Kereskedő Uraságos, azaz „Kaufherr” vas-

⁹ *Pest Vármegye Levéltára: Ungwerth-Kemnitzer per. Proc. Civ.*

kereskedő család volt. Mint ilyen nyert Nemességet. Harmadik nemzedékében a pesti Polgárcsaládok életének szabványai szerint elarisztokratásodott, az unokák már huszártisztek az 1840-es években. A magyar délvidéki Uradalom azonban „Noblesse oblige“-t jelentett a *Sebasiiani* utódokra is. Minden férfitagja mint Honvédtiszt vérével és börtönéveivel vett részt a magyar Szabadságharcban. A *Sebasiiani* Család az *Oberholla-brunn-ból* bevándorolt *Halzl* vendégfogadós család és a Bécsből bevándorolt *Benkeri* mészáros, majd vendégfogadós és Kávés-család Jussát szerezte meg az 1840-es években. Ez a *Halzl* János vendégfogadós, a *Hét Választó Fejedelmek* volt Csaposlegénye, a *Fehér Hajó* és a *Paradicsom* Kávéházak árendánisa által az 1820-as években épített *Magyar Király* Vendégfogadó eredeti Kávésjussa volt. A *Sebasiiani* Család magyar nemespolgári Címerében a Sziklára felkapaszkodó „Éber Daru“ jelenti a polgári Szorgalmat.

A *Tretter-Járy* család őse *Tretier* János György Vendégfogadós és Kávés, aki már a 18. század végén Pesten működik. Kávésjoga 1801-ből való. Első Café-Restaurant-ja az Új Épület melletti *Georgia Kert* vagy másnéven *Tivoli*, melyről bőven írtunk. *Tretier* János György úr Kávésjoga Gyökeres Jog. Fia *Tretier* János György mint pesti Senator és a Város pozsonyi országgyűlési Követe nyer magyar Nemességet, mikor is nevével regényes módon *Tretter-ról* *Járy-ra* magyarosítja.¹⁰ ő már nem gyakorolta a Jogot, hanem bérbe adta. A Kávés fia átalakult Kávésurasággá. A Család polgárnemesi Címerében az *Esküre emelt Kéz* a Senatort jelképezi.

Nemes *Wittmasser* Mátyás Tóbiás pesti Senator, majd Városkapitány és Polgármester a Martinovics-per idején gyakorol rendőrhatalom felügyeletet Pest Kávéházai felett, az ő veresruhája Városdarabontjai, a „Rákok“ fogják be az összeküvés polgári tagjait. A Korszak „Rococo“ erkölcsi eltűrése, hogy a kávéházi Policia feje maga is Kávésjogos lehetett. Városkapitány Uramnak az Üllői országúton Beszálló-vendégfogadója is volt, Kávésjoga az Arany Borz-utca nevével adó, az *Arany Borzhoz* cégérezett Diákkávéház Kávésjussa volt, a mai Kaas Ivor-utca 5. számú háztelkén. Ezt 1787-ben sze-

¹⁰ Orsz. Ltár: Libri Regii. — Pest Várm. Ltára. Kávéslevéltár. — *Schmall*: Adalékok.

rezte meg. Érdekes Címerében ott van a Város kardja, valamint a Bakó-pallosra tekeredő Kígyó: pesti Polgárcímerben utalás a Martinovics-perre. Városkapitánya Uram éberségét, a „Heraldikában“ „éber“-nek tekintett „ördaru“ jelképezi.

A Kapriórai nemes és báró *Wodianer* család ellengyelesedett nevű délvidéki „Espagniole“ zsidó család. Eredeti neve *Wojdzislaiv* volt, e név a cseh *Wodjani-Mĭ* elcsehesedve és elnémetesedve lett *Wodjaner*, majd *Wodianer*. Őse már a 18. századi délvidéki *Apaldo*, vagyis dohánytőzséri királyi Monopólium tulajdonosa. Ezt a temesi Bánságtól, illetőleg a Kamarától zsidók bérlik, mint a zsidóság számára szabad keresetet. A délvidéki *Kapriora* uradalmát megvásároló és egyúttal magyar Nemességet szerző, kikeresztelkedő *Wodjaner* ős családja nem azonos a másik két szintén *Wodianer* nevű, később nemesített családdal. A *Wodianer* család saját dereglyéin vontatta fel Pestre a délvidéki Dohányt. 1838 után megszerezte a *Kemnilzer* örökösöktől a Nagy Árvízben rombadőlt *Kemnilzer Házat*, cserébe adva az örökösöknek a Család által korábban megszerzett, a Deák-téren máig álló *Kél Török Házat*, mely azonban eredetileg szintén Kemnitzer Ház volt. A dunaparti Kemnitzer Házból lett *Angol Királyné* Vendégfogadó Kávésjogát tehát 1864-ig a *Wodianer* család gyakorolta. A család címerében ott van a *Dohánylevél*, a dunai *Dohányos Gálya* és az egy sajkában evező „Három Nemzedék“, Nagyapa, Apa és Fiú.

A *Wurm* Család 18. századvégi bevándorolt pesti vaskereskedő Család volt, mely a felvidéki és a délvidéki vashámorok bizományosaként is működött. A 19. század elején, a pesti Feldunasoron építtette fel a máig álló *Wurm Házat* a Hajóhid, illetőleg a dunai kikötő közvetlen közelében, a Ház ormát máig a Kereskedelem allegoriás alakjai díszítik. A Család a 19. század elején vásárol délvidéki uradalmat és nyer ugyanekkor magyar Nemességet, nevét az uradalom neve után ekkor változtatja *Almást Nemes Almay-ra*. A hatalmas vaskereskedő Házra, a vagyonszerző ős 1824-ben Kávéház jogot szerez, ez a híres *Wurm Kávéház*. Ez természetszerűen azonnal Kereskedőkávéház lett és pedig bankosok és pénzváltók Börzeháza. A Svájcból bevándorolt és Ózdon, az ottani nemesi Közbirtokosság vashámorainak vasüzleteit lebonyolító *Malvieux-csaiád* egyik bankártagja ebből a kávéházi banküzletből fejlesztette ki pesti Bankházát az 1830-as években. Ebből alakult ki a máig a

Wurm Házban székelő *Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank*, az *Almay* örökösök Kávésjoga 1864-ben szűnt meg, a Kávéház azonban még tovább is fennállt, pénzügynökök találkozóhelye volt. A *Warm Ház* adta a *Wurm-utca* máig élő nevét. A Család polgárnemesi Címerében a *Vasmacska* a dunai Vas-kereskedelemre való heraldikai utalás.

*

Az itt elmondott, nemességet szerző Polgárnemes családon kívül sok pesti kézmíves és kereskedő nagypolgár szerez Kávésjogot a 18. és 19. században. Így például *Gottardi* Ferenc, a tiroli *Rovereto-ból* bevándorolt 18. századi budai fűszerszámos olasz Kalmár fia, városi Senator, majd Városkapitánya, egyben pesti Kávésuraság lesz. Már II. *József* Császár idején bizalmas megbízatásai vannak, ezután függetleníti magát és Bécsben magánnyomozó titkos kémkedő Agentúrát nyit. A bécsi Udvar bizalmas udvari Espíone-ja, *Martinovics* apát úr és *Laczkovics* kapitány, valamint az akkori Bécs és Pest sok közismert személyisége mint Kém áll zsoldjában. ő a pesti kávéházi Kémkedés megszervezője.¹¹

A *Libasinszky-csa* eredeti lengyel lovagi nemesi neve *Labosanyszki*, ami Pesten *Libasinszky-ra* ferdült. Az 1812-i litvániai Felkelés után vetődik el Magyarországra számos itt kézmívessé lett lengyellel együtt. *Libasinszky* János szabómester egy a sok híres pesti lengyel szabómester között. A jeles szabómester a pesti Lánchíd-fő körüli telkeken szerez nagy vagyont, ezen építi fel az 1840-es évek elején az Uri-utcát és a Gránátos-utcát összekötő *Libasinszky Házat* és erre Kávésjogot szerez. Ez a *Privorszky*, illetőleg a később *Pillvax*, vagyis az első *Fillinger Kávéház* Kávésjoga. A *Libasinszky* örökösök — Lovag *Libasinszky* Vencel penzionátus császári-királyi Inzsinérkapitány — 1864-ig bírlalták a szóbanlevő Kávésjogot. Nemesi Indigenátust nem szereztek, így tehát nem voltak pesti Nemespolgárok.¹²

¹¹ *Schmall*: Adalékok. — Pesti Polgárkönyv. — *Mályusz* i. m.

¹² *Magyar* Elek: A régi Pest. Bpest. 1922. — *Zernicki-Zeliga*: Dér polnische Adél. Hamburg. 1881. — Kávés-Levéltár. — *Beoilaqua* *Borsody* Béla: A Pillvax Kávéház Telekjoga. Nemzeti Újság. 1927. dec. 31.

A 18—19. század folyamán pesti Kávésjogot szerző, a város életében jelentékeny szerepet vivő, nagyvagyonú, tehát Patriciusnak nevezhető családok között három serfőző családot találunk, az első a *Krachen/els-család*, mely nevét később *Sziklay-ra* változtatta, 1796-ban szerez Kávésjogot, a második a Jogát 1806-ban megszerző *Aichmay er-család* és a harmadik az 1811-ben Kávésjogossá levő Lauierer-család. A francia Georges *Geming* parókásmester 1787-ben, a Konstantinosz *Manoli*, alias *Manojle*, recte *Emanuelosz* görög Kalmárcsalád és *Hacker* Antal Ferenc József gazdag ácsmester, a „*Hacker Szála*“ tulajdonosa még a 18. században szereznek Kávésjogot. Mészáros eredetű volt az 1804-ben Kávésjogot szerző *Benkert-család*. A pesti és budai német Theatrum neves baritonénekes, *Jandl* Antal ur 1801-ben szerez Kávésjogot. Fűszerszámos Nagykereskedő volt a Kávésjogot szerző *Egger-család*. A *Vastuskóhoz* házi-jegyezett Ház tulajdonosa volt a „*Magyar Menyasszonyhoz*“ cégérezett gyolcsos Nagykereskedés tulajdonosa, az *AZier-család*. *Kelemen* László, az első magyar színidirektor rokona, *Kelemen* Vince szervitateri tokaji borkereskedő 1817-ben szerez Kávésjogot. A *Walther* pesti ácsmester-család a Király-utcában levő, a „*Jó Pásztorhoz*“ házi-jegyezett Ház hírhedt éjjeli Kávéházának, a „*Jó Pásztor- Kávéháznak*“ Kávésjogtulajdonosa.

Eredetileg Kávésöstől származik a *Kammermeyer* és az *Emmerling-család* is. Utódaik 1864-ig mint Kávésuraságok adták bérbe Kávésjogukat. A *Kammermeyer-család* Polgárcímere: veressel és ezüsttel vágott Pajzs felső veres mezejében Ezüst Hattyú, alsó ezüst mezejében négy jobbharántos kék Pólya. Sisakdísz: Törökfőbe szúrt Szablyát markoló Páncélos Kar. E Polgárcímernek nincs mesterségbéli vonatkozása.¹³ Ilyen *Lechner* Tóbiásnak, a pesti Városi Vendégfogadó és Kávéháza árendás Kávésának 1787-ben használt Pecsétje is: a pajzsban Szablyát emelő Vitéz, Sisakdísz: ugyanilyen Griffállat. A *Benkert-család* az ősi Mészáros címet, a Vágtató Ökröt viselte a Pajzsban, Sisakdísz: az Isten Báránya a Lobogóval. A pesti Serfőzőmesterekből lett Kávésuraságok az ősi Serfőzőcímet

¹³ W Sz. F. L. P. Polg. Perek. 180—5. 1834. XII. 15. K. Antal királyi táblai hités Nótárius pecsétje. — U. o. 1439 ex 1783. Melléklet: 1787. XI. 21. Lechner Tóbiás pecsétje. — A *Benkert* család címere: M. M. — A Serfőzőmesterekből lett Kávésuraságok Címere: S. S.

viselik, ez: Arany Serkádból kinövő Merítő Szaka és Malátáslapát közt kinövő Árpakalász és Komlóinda.

Görög Kalmár volt *Nesztor* Péter Kávésuraság, aki 1824-ben szerezte a józsefvárosi Templomtéren „Az öreg Nagy Frigyeshez“ cégérezett Kávéházjogát. Az *Emmerling* család pesti őse a Frankenland-ból bevándorolt *Emmerling* Leonhardus ur, a pesti Kávés-gilde első Gildemestere volt. Családja három nemzedéke gyakorolt Kávésjogot, illetőleg volt Vendégfogadás és Kávés. Fia *Károly* (1800—1866) mint a Gyulay Sorgyalogezred pensionátus hadnagya és a Pesti Polgárgyalogörhad őrnagya a *Magyar Korona Kávéház*, 1836-tól a Váci-utca 410. Numerusa alatti *Nádor* Vendégfogadó, 1847-től a feldunasori *István Főherceg* Vendégfogadó, unokája *Károly* (1825—1904), pesti Ügyvédő az általa 1863-ban *Fessl* József építőmesterrel „Windsor Castle“ modorban építtetett, 1936-ban lebontott, *London Városához* Vendégfogadó Vendégfogadása, Kávésurasága, illetőleg Kávésa volt. Címerük: kékkel és ezüttel rutázolt pajzslábból kim vő' meztelen Szűz veres pajzsban, jobbában Három Fehér Rózsa, vagyis nyilván a Kávésok ősi „*Fortuna*“ és „*Három Rózsa*“ Emblémájának változata.

*

A Háztelekhez kötött pesti Kávésjogok gyakran egészen kuriózus Kávésjog eseteket eredményeztek. Így például pesti Kávésuraság volt a *Királyi Kúria* is, amikor 1874-ben megvásárolta a *Barátok Terén* — a mai Ferenciek Terén — álló Kúria Ház mögötti, „*Kel Huszár Kávéház*“ Háztelekét és ezzel hozzájutott a Házhoz fűződő „*Kovácsnál Nemes Kovách Juss*“-hoz. *Jókai* ekkor írta „*Ki legyen a Kávés?*“ című tréfás Versét, melyben azt kérdezte, hogy melyik Minister legyen hát most a Kávés? A végén az örményszármazású Gattájai nemes *Gorove* Antal Ministert ajánlotta Kávésul, mert — szerinte — az örmények jó Kávésok. A „*Két Huszár*“ Kávésjoga tudniillik 1874-ben még megváltatlan volt.

Kávésuraság volt az 1820-as évek végén létesült pesti *Kereskedő Casino*, vagyis a *Kereskedői Pitvar* nevet is viselő, lombardiai olasztípusú Kereskedő Börze, az olasz *Casino dei Mercanti-k* pesti megfelelője. A Ház máig áll, ma a *Generali* Társaságé.

A *Pesti Hazai Első Takarékpénztár* az Egyetem-utca és

K Á V É, K Á V É H Á Z, SZABADSÁG ÉS PAT RIOTIZ M U S.

*Kossuth Lajos, Magyarország
Kormányzója, velencei formájú
Kávés pohara. Torino, 1886.*

*Prágai német Diákok
Freundschafts-Schale-ja. 1830.*

Nyáregyházi báró *Nyáry Jenő* a Korinányzót 1880-ban 1855-ből való „*Kossuth-Pohár*”-ral tisztelte meg. Ezek az Abszolutizmus alatt üldözött Kávés poharak a Kormányzó tiszteletére készültek. *Kossuth Lajos* Torino-ból saját Kávés poharával viszonzta az ajándékot. 1886. május 24-i levelében ezt írta a Bárónak: „...ebből szoktam inni reggelenként tejeskávémat, minthogy háborújaim közé tartozik, hogy azt eszéshől inni nem szeretem”. — (Nyáry Pál br.: *Kossuth Lajos és Báró Nyáry Jenő levelezése*, Bpest, 1936.) A Kávésfindsa: Alt-Wien, 1830, Zöld-arany. Felirata: *Ami és Fideitlé.* — A „Hű Kutya” és a „Trebhand”. — Néhai Berchtold *Atelburg zu Greifenstein* gróf prágai Diák Findsa. A Gszvi és Paszlaszentmihályi Gszty-család gyűjteménye.

*Kávésfindsa és a Szülőváros Látóképe.
Várospatriotizmus. Pest, 1830.*

Alt-Wien, Kobalt-arany. Nemzeti Múzeum, Ernst Gyűjtemény. A Feldmáson, a Kemnitzer Ház és a Dunapromenade. A Cellérthegy a Csillagásztoronnyal.

KÁVÉHÁZI DÍSZÍTŐMŰVÉSZET 1900 -1910.

Kávéházi Falfestmény. 1900.

ffaksányi Dezső: „Kerti Kávészoszonna Medici Katalin párisi Udvarában“.
Ujromantikus „Ijans Makart“ bécsi Iskolamodor. *liodó Kávéház.* 1900.

f

Budapesti Kávéházstílus. 1910.

Dús aranyozás, olaszos Casetta, bizantinikus Félkörívek. „Benaissanee-
Putto“. Az úgynevezett „I’agoda-Stí]us“. *Bakos* Eniánuel díszítő ipar-
művész. *Spolarits Kávéház.* 1910.

Reáltanoda-utca sarkán 1869-ben épült Házára annak idején pesti Kávésjogot akart szerezni, ezt előírásszerűen megnyerte, de sohasem gyakorolta.

Pesti Kávésuraság volt maga *Pest Királyi Szabadváros*, illetőleg a *Királyi Szépítő Bizottmány* is és pedig többszörösen, mert a 18. század közepéig a felső pesti Rondella mellett álló *Városi Vendégfogadó* Pest Kiiályi Szabad Városé volt, Kávéházának Árendátora a 18. század végén a Lec/mer-család lett. Városi „municipális“ Kávésjog volt a pesti *Német Színház* épületében levő *Színház Kávéház* Kávésjoga is, melyet 1847-ig a *Királyi Szépítő Bizottmány* adott bélbe. A *Városerdőn* levő Kávéház is városi Jog lévén, ez is a Szépítő Bizottmány kezelésébe tartozott. A „Kávéházak Városában“, Pesten tehát mindenki Kávés volt 1864-ig, még Pest Városa is.

*

A teljesen szervezeti életű budai Kávesség életében is ugyanazokat a kávésjogi formákat találjuk meg, mint Pesten. Kávésuraság volt Budán mafa *Buda* szabad királyi Város is és pedig a Város tulajdonát alkotó, 1783-ban épített *Fortuna* Vendégfogadó, valamint a *Vörös Sün* máig álló házában volt Városi Kávéház Jussa révén, továbbá a „Város Majorja“, a mai Városmajor Kávéháza, az „*A Majomhoz*“ jogán is.

Budai Kávésuraságos Jogot gyakorolt a Bajorországból, *Landsberg an der Lech*-ből a 18. században bevándorló és itt magyar Nemességet szerző Nagyrévi nemes *Mayerffy-csaiád* is. őse *Mayer* Ferenc Reginaidus óbudai, majd budai Serfőzőmester, az óbudai szőlőműves Hegyközség Hegybírója. Fia Nemes *Mayerffy* Ferenc Xaverius Táblabíró, a Pesti Polgári Tárcsalövő Céh nagynevű Főlovászmestere, a magyar Gyár-*ipar* úttörője, az első magyar Vincellériskola alapítója, *Széchenyi* István gróf bizalmasa, a magyar Reformkorszak kiváló alakja, a *Széchenyi* István gróf által elképzelt magyar városi Polgár-Gentry megtestesülése, híres Űrlovas, a pesti Lófuttatás egyik megteremtője a tabáni „*A' Hajóhidhoz*“ cégérezett Vendégfogadó révén volt budai Kávésuraság. A Kávéház is *A' Hídhöz* Cégérnevet viselte, a Hajóhid budai fejénél nyári Kjöszkje, vagyis „Fagylaldája“ volt. A Vendégfogadó neve később „*Debreczen Városához*“ lett. A *Mayerffy-csaihd* sok tagja vett részt az 1809-i nemesi Insurrectióban és a Szabadságharc-

ban. Történetét *Surányi* Miklós 1935-ben megjelent pesti Családtregénye, az „A Nemesi Cimer“ és 1936-ban megjelent másik nagy elgondolású Életregénye, az *Oly kevesen vagyunk . . .* dolgozta fel. Az „A Nemesi Cimer“ a tragikus „Harmadik Nemzedék¹¹ széthullását írja meg pesti Polgárregény formájában. A Család első őse ott szerepel *Gvadányi* József gróf „Falusai Nótárius“-ában.¹⁴

A 18. században nemesített *Laszlovszky* Család eredetileg lengyel Kereskedő-Család volt, a budai Disznós-Zugban, a későbbi Zugligetben levő majorjához tartozó, máig álló Szarvas Vendégfogadóban, az úgynevezett *Laszlovszky Majorban* gyakorolt nyári Kávésjogot Buda Város területén. Kávésjoga volt *Fáik* Ferenc József budai tőkepénzesnek is, aki a 18. század közepén a Hajóhid hídvámját árendálta. Az egykori Bombatéren, a mai Batthyány-téren máig álló gyönyörű bárók Polgárházban volt Vendégfogadója, a híres *Fehér Kereszt*, nagynevű Kávéházával együtt. Budai Kávésjogos volt a *Marczibányi*-család is.

*

Óbudán 1735-ig a Földesúr, a Zicsi és Vásonkői gróf *Zichy*-család volt a Kávésuraság, ezután a Budai *Magyar Királyi Kamara*. Ez földesúri Kávésjogát a két óbudai mezővárosi Község, a *Keresztény Község* és a *Zsidó Község* által gyakorolta. Az óbudai zsidó *Kalandás Testvérség*, vagyis a temetkező *Szent Testvérség*, a *Chevra Kadisa* a 18. század vége óta volt Kávésuraság, mert az óbudai Zsidó Kereskedők olasz formájú *Casino dei Mercanti-ja*, vagyis Zsidó Pörsölyháza, Bursája, azaz Börzéje a Szent Testvérség máig álló Házában volt és a régi *Casa dei Mercanti-k* nevét viselte *Casino Kávéház* nevében, mely 1934-ben szűnt meg.¹⁵

¹⁴ *Beoilaqua Borsody* Béla: A Nemes Mayerffy család: S. S. Bpest. 1931. *Surányi* Miklós szóbanlevő Regénye ebből merítette tárgyát.

¹⁵ Az óbudai Zsidó Község Levéltára. *Gálosi* Soma úr közlése.

Kávéházcégér. Cégérv. Kávéscímer. Kávésembléma. Házjegy. Zsákbélyeg.

Utcaheraldika és Analfabetizmus. — A Típusok. — A Formák.
— A Cégérnevek és a Kordivat. — Stílusformák. — Pesti Kávésok
címeres Pecsétjei. — Házjegyek. — Zsákbélyeg.

Egykorú gazdag kereskedői, vendégfogadói és kézművesi pestbudai Polgárheraldikánkra vonatkozó eddigi gyűjtésünket alábbiakban kávéházi és kávé vonatkozású pestbudai, 18—19. századi Polgárheraldikánk s Utcaheraldikánk rövid vázlatával egészítjük ki.

A régi Kávéházcégeket az Utcaheraldika tényének tekintjük, mert ezek az Utcán a Heraldika messzelátszó formáival és színeivel kellett a Kávéházat: képes ábrázolással az egykorú Analfabetizmus idején. A Cégér eredetileg jogterületi Jelvény,¹ olyan mint a *Rügeland*, vagyis a Jogterület ősi Jelvénye: a *Rutland*, vagyis a *Roland*. A Kávéscégér a Kávésjogot fejezi ki. Legrégebbi Formájában a keleti Drógás Kalmárok által használt *Borostyánág*, avagy *Babérág*, illetőleg *Borostyánkoszorú* vagy *Babérkoszorú* volt, az abba belefoglalt *Kávésphárral* vagy *Kávéfőzőkannával*. Ilyenek a párisi Kávécégek a 18. század elején Abbé *Massieu* „Carmen Coffaeum“-ában is. Bécsben rúdon lógó *Rézkanna* a Cégér.

A régi Kávésjog lényege a Játékjog, tehát a régi Billiárdjog Cégére szorítja ki a fenti Cégeket. Ez a *Két Lökőbot a Három Lapdával*. Továbbképzése a tetszetős formát adó *Háromszög*, a régi „*A la Guerre*“, vagyis a *Piramide-Játék* gúlába felrakott tizenöt Lapdáját tartó háromszögű fakeret képe a *Két Bottal* és a *Három Lapdával*. Később a *Kávésphár* lesz

¹ M. M. és S. S. Cégérheraldika. — 15. századi budai Roland. M. ML

a Cégér, de főleg a Kávénénőkék 18. századi bécsi és pesti *Butikáin*, ezeknek tudniillik nem volt *Játékjoguk*.

Mindez eleinte faragott vagy kovácsolt *plasztikus Cégér*, sokszor *naturalisztikus Kávés*kannával, cégérrúdon kidugott módon. Ez később festett *Sikheraldikává* laposodik és mint Kép jelenik meg, novellisztikus tartalommal bővül, Csendéletet mutat a Romanticizmus idején: *Kávéstálcát*, rajta *Zsemlyét, Kávés poharat, Vizes poharat, Újságot, Kártyát, Dominót*. Még később megjelent a Cégéren a *Betű*, főleg mikor a 18. századi Analfabetizmus kezd megszűnni. Ma a Betűt uralja a Cégér, festve vagy fénylő-világító Betűben. Mindez a Baroc, az Empire és a Biedermeyer stílusformáiban fut el máig.

Gyakoi volt a 18. században az Illatszerszámos Drócsók ősi Jelvénye, a *Három Rózsa* a Pajzsban, fölötte az akkor még görbe *Ütőkalapácsot*, a *Farkat*, a *Le Queu-t* markoló *Oroszlánnal*. Az Orientalisme a *Kávéivó Törököt* és a *Kávéhezó Szerencseny Kávésszolgád* is kedvelte a 18—19. század átmenetén. Étien *Liotard* svájci festő híres festménye, a *La Belle Chocolatière de Vienne*, a „Szép Bécsi Kávésné“ — a „La Chocolatière“ *Kávésné* jelentésű — a Kávével szolgáló *Szerencseny* és a *Kávésszolga* képévé fejlődik. Gyakori a rekeszes *Billiárd* rekeszeit merőleges Pólyákkal feltüntető Cégér. A *Játékjog*, illetőleg a *Billiárdgolyó* kifejezésére gyakori a Szerencsejáték, vagyis a *Játékház*as Kávésok mesterségbéli Címere, a *Golyóbison táncoló Fortuna*.

Régi pestbudai és óbudai Kávéházaink Cégére igen gyakran annak a *Vendégfogadónak* Cégére, melyhez a Kávéház tartozik, sokszor annak a Háznak Házjegye, melyben a Kávéház van. Így a *Vadászkürt* Kávéházé a *Vendégfogadó* Cégére volt, vagyis a *Vadászkürt*, 1810 óta. A budai *Szarvas Kávéház* az *Arany Szarvas Ház* eredeti Házjegyét vette fel. A *Házjegy* — *Signet de Maison, Hausmarke* — a Házat jelzi a 18. századi Analfabetizmus számára, azokban az időkben, amikor a Házszám és az Utcanév-tábla vagy még ismeretlen, vagy semmitmondó a korszerű Analfabetizmus számára.

A Cégér eleinte *plasztikus*, később inkább festett *Sík*ábrázolásban fejezi ki a Kávéház Cégérnevét, mindig a korszak stílusában. A késői Empire idején épülő *Tigris Vendégfogadó* Kávéházcégére máig láthatóan rómaiaskodó, a „Louis XVI-e“ Baroc idején épülő 18. századvégi budai *Fortuna Ház*-é római-

kodó, illetőleg „A la Pompeji“ modorú. A Cégérvénv a 18. században igen túlnyomóan „*Heraldikai Állat*“, a francia Forradalom idején lesz föllengző és szellemi, a Romanticismus idején regényes, a Franciásság idején franciás, az Anglomania idején angolos. Ilyenek: *A' Fehér Farkas*, az *A' Philosophus*, az „*A' Páris Városához*“, az „*Angliai Király*“. A magyar Nationalismus idején jelenik meg a regényes-históriás, magyaros Cégérvénv: *A' Magyar Korona*, *A' Magyar Király*, *A' Mátyás Király*, *A' Nádorispán*. Az újkori Franciásság, az Angolosság és az Új Romanticismus Cégérvényei: a *Simplon*, *Bellevue*, *Bristol*, *Boulevard*. A keletieskedő Törökország romantikus Török barátságának tényei: *A' Török Tsászár*, *A' Két Török*, a *Stambul*. Az Aljakávéházak az ősi keleti Rordélylámpát viselik Cégérvényükben, ilyen volt az 1840-es évek hírhedt pesti országúti Kávéháza Cégérvénye: *A Vörös Lámpa*. Históriás hangulatú volt a 18. századvégi pesti józsefvárosi Kávéház Cégérvénye: *Az öreg Nagy Frigyeshez*. Francia forradalomkori, Pesten azonban értelmetlen és talajtalan volt az 1900-as években a *Chapeau Rouge*, mely — hetyke kis női Kalapkát ábrázolt, nem a forradalmi *Jacquérie* levantei Matrózsüvegét.

A levegőtér foglalási Adó megölte a régi pesti kávéházi Cégérvény. A legutolsó volt az 1783-ban alapított *Magyar Korona Kávéház-é*, nem egykorú plasztikus kivitelében, hanem egyszerű festett síh ábrázolásban. Ez az 1911-ben lebontott váci utcai *Magyar Korona* Házból mint átvett Cégérvény vándorolt 1934-ig a tulajdonosok jogfolytonossága során, a Képét bemutatjuk.

A *Kávesség Címere*, mint Mesterségcímér a *Két Bot*, a *Három Lapda* és a *Pörgettyű* összetételeiben szerepel, sokszor a Háromszöggel együtt. „*Háromszög*“ látható a M. I. E. N. K. Kávéház mennyezete Stuccóján. Klasszikus az *Ó-Budai Kávés Egylet* 1877-ben még élő Pecsétje, melynek Bélyegzővasa alkalmasint az 1860-as évekből való. A klasszikus hagyományt mutatja a mai *Kávéscehház* 1910-ben vörösrézről domborított Kapucímere, melynek képét bemutatjuk. Ezen ott van a *Két Lökőbot* a *Három Lapdával* és a *Kávésphár*. Képeinken igyekeztünk a stílusformák korszerűségének bemutatására.

A *Kávés mesterek* 18—19. századi pesti egyéni Gyűrűpecségein meglepő gazdagsággal vonul fel mindez. A budafoki

Senn-családból származó, német nevét már 1789-ben magyarosan *Szén* módon író *Szén* Katalin asszonyság, Giovanni *Conti il Plácido*,² Messina-ból Pestre bevándorolt *Biscazziere*, vagyis vándorló Pharo-bankos és Biiibicsbankos vándorló Kávés felesége férje klasszikus olasz Kávécímerét viseli: kerekaltalpu vágott Pajzs felső mezejében Billiárdgolyóbist, alsó mezejében a „Rekeszes Billiárd“ (vagyis a „*Lyukas Játék*“, azaz a „*Pofás Játék*“, a *Giuoco déllé Bocche*, a mai új keletűnek hirdetett és különböző neveken forgalomba hozott játék öse) Rekeszeit. Sisakdísz: a Koronából kinövő Vendégszolga, jobbában félkezi Lökőbotot emel. Nemes *Kemnitzer* János 18. századvégi magyar Nemespolgárcímerén, mint említettük, ott van a Billiárdlapda és a Kopyává stilizált Lökőbot.

Még érdekesebb a hírhedt kalandos Sebastien *Tuschl* Kávés 1783-ból való Pecsétje, mert atyja, a kültelki Pallérmester a 18. századi svájci Ácsok ősi Jelvényét viseli, a Rege mentraktérosból és hamis Biribicsbankosból lett pesti színházi Impresario és vár,osi Fürmendér, a pesti *Magyar Korona* és a budavári *Színház Kávéház* Kávésa 1783-ban már a legklasszikusabb formában egyesítve viseli a legősibb Kávécímeret, a *Három Rózsát*, a Pajzs fölött a *Szerencsegolyóbison táncoló, fátylas Fortunával*. Ez tehát nem családi, hanem egyéni Kávés és Játékházasság jelvény. A *Három Rózsa* ősi Kávés és Kávékereskedő, Fűszerszámos Drógás, azaz „Materialista*¹ és „Especialista“, azaz Kávés-kalmár Címer. A *Fortuna* állandó Vándorlegénycímer, Kávécímer — a Billiárd révén — és Kávéházcégér a budai *Fortuna Ház*on máig.

Altdorfer József pesti Kávés végrendeletének Címerpecsétje: remek vésésű, barokos virágos „*Festőn*“ fölött ágaskodó Oroszlán Kávés-kannát emel, Pajzstartó jobbról-balról Asztalkendő lebegető egy-egy kávéházi Vendégszolga.

A hagyomány gyors bomlást mutat. *Hoppe* Vencel úrnak, az *Arany Sas* Kávésnek Pecsétje az 1830-as években már regé-

² „*Catharina Conti géb. Szén. 1789. 16. Juni*“. Sz. F. L. P. Proc. Civ. 1783 — No. 1439 ex 1789. VI. 16. — „*Sebastian Tuschl, Burger in Pest. 1783. 19. Feber*“. U. o. 1309 ex 1783. (A hírhedt *Conti-Hacker-Tuschl* pofozkodás! Per.). Címerespecsét. S. T. jeggyel. — „*Joseph Altdorfer*“. 1811. nov. 20. U. O. Testamentaria Pest. a. n. 374 ex 1811. — Az Óbudai Kávés Egylet pecsétje: Kávéslevéltár, 1877. febr. 22. (1877. No. 16.)

nyes rómaiaskodó Genre: tört római Oszlophoz támaszkodó római Pajzsban *fī H* Monogramm, mögötte folyondáros olasz Pergola, azaz Lugas,³ vagyis a Mesterség elemei már elvesztek, ez már csak általános Embléma. A 19. századi Kávéspecséteken gyakori a Vendégfogadó, illetőleg a Kávéházcégér, ilyen a Mészáros és Kávés Ösöktől származó *Benkert* György 18—19. századi pesti Kávés több Pecsétje: barokos Feston-ban a Monogramm, fölötte *Sas*. Ez lehet a divatos római avagy francia *Aiglon* is, de lehet valamelyik *Sas* cégérű Vendégfogadókávéházé is.⁴

Itt emlékezünk meg a Kávékereskedéssel nagyban foglalkozó Görög Kereskedők Ládabilyogjairól — *Collo*, azaz *Colis*: Láda vagy Zsák — a „*Miskoltzi* Görög* Compania* 1*6*8*7*“ jelzésű, 1687-ből való Bilyogja kapcsán. Ezt Kávészsákokra is alkalmazták, képe könnyen festhető Mesterjegyet mutat Szívből kinövő Kereszttel, ezen nyilván hegyaljai Bort jelentő Szöllőfürtökkel.⁵

³ U. o. Test. a. na 1420 ex 1831.

⁴ U. o. *Benkert* címszó alatt gyakran.

⁵ A Pesti Magyar Görög Egyház Levéltára: 1803. dec. 13.

A Kávéspecsét formafejlődéstörténete. 17—19. sz.

Testheraldika, Sikheraldika, Betű.

A *Kávésibrik*. Bécs. 17. sz. — A „*Pyramide*“, a „*Három Lapda*“ és a „*Két Utókalapács*“: a „*Les Queus*“. Páris. 18. sz. — A *Kávés pohár* a *Borostyánágban* és a *Babérágban*. Itália és Páris. 18. sz. — A „*Két Dákó*“, a „*Három Lapda*“ és a „*Pörgettyű*“, mint Játékjégpecsét. Bécs és Pest-Buda. 19. sz. — *Kávés pohár* és a *Betű*. Hanyatló forma, 19. sz. Bécs és Pest-Buda.

A Budapesti Kávétestület Újkora. 1873-1914.

A budapesti Kávéház tündöklése.

Céhtörténeti szempont. — Az Abszolutizmus. — A Kiegyezés és Koronázás. — A rendi kiváltságok megszűnése. — *Privorszky* Ferenc 1861—1863. — Pest, Buda és Óbuda egyesítése és az új Ipartörvény. 1872—1873. — Az utolsó Komiszárosok. — *Kammon* Flóris. 1863—1875. — *Walter* Ferenc;. 1875—1877. — *Kurz* József. 1877—1880. — *Péts* Ödön. 1880. — *Báthory* Mihály. 1880—1889. *Némái* Antal. 1889—1910. — Az 1884: XVII. Törvénycikk. — Az 1885. évi Országos Kiállítás. — A Sugár-út és a Nagykörút.—A Millennáris Kiállítás. 1896. — Az új problémák: a Café Restaurant, a Céhház, a Kávéslegénység szociális irányú mozgalmi.— *A Budapesti Kávésok Szövetsége*. 1910.—*Harsányt* Adolf. 1910—1912. — *Weingruber* Ignác. 1912—1915. — A Világháború kitörése.

Előző fejezeteink a régi pest-budai, illetőleg az új budapesti Kávéházat a Szépirodalom tükrözéseiben mutatták be, úgy és olyanak, ahogyan és amilyenek a Kávéházban szemlélődő 18—20. századi író látta és látja a Város élete nyüzsgő, nagy, nyilvános Színpadát, a Kávéházat. A Kávéháznak, ennek a nagy szabad Színpadnak színpalankmögötti Élete, „Coulisse“-ja az, amit a Szépirodalom nem láttat: a Kávéság belső, Céhes Élete, a Céhház élete. Alábbiakban a pesti-budai Kávéság testületi életének ismertetését ott folytatjuk, ahol abbahagytuk: a múlt század hatvanas éveinél.

Mint láttuk, a Kiegyezés előtti években még az ausztriai „Gesamtmonarchie“ erőszakos, egységesítő Iparpolitikája az „ipari Álliberalizmus“ kiagyalt, Demokráciát hirdető, hangzatos, de semmitmondó Jelszavaival akarta „szabaddá“ tenni a régi pesti Kávésjogokat. A 18. századi eredetű nemesi-nagy-

polgári Kávésjogok lebontása megfelelt a Korszak társada! politikai irányzatának, hiszen a privilégiumos Kávésjogok j nyomorították a Kávésságot, mely a Kávésjognak nem biitokosa, hanem Árendátora volt. Ha csak erről lett volna szó, az akkori pesti *Polgári Kávés-Társaság* bizonyára hozsánnás szóval fogadja a régi Kávésjussokat lebontó helytartótanácsi Parancsokat. Az új Kávésjog azonban nem ide célzott, hanem oda, hogy magas Taxa fejében, mely az Adókinccstárat szaporította volna, boldognak-boldogtalannak, mindenkinek, aki a Kávéstaksát lefizeti, pesti-budai Kávésjogot adjon. Ez a korlátlan Iparszabadság a Kávésság végső veszedelme lett volna. A szóban levő tervezet ellen, mint láttuk, maguk a nemesi és nagypolgári Kávésuraságok léptek fel. A nagy Reformot azonban még a Kiegyezés előtt megoldotta a Helytartótanács, 1864-ben megszűntek a kiváltságos régi Privilégiumos Kávésjogok, viszont a *Jus Personale Caveatus*, a Személyes Kávésjog kiterjesztése, ha a Korszak haladó szellemében szabadabb lett is, nem mint korlátlan „Ipari Szabadosság” lépett életbe.¹

Az 1864-re már csekélyszámúvá zsugorodott régi „allodiális-feudális“ vagyis hűbérirendi Kávésjogok megszűntek. A Jogtulajdonosokat a pesti és budai Tanács megváltási összegekkel kártalanította. A legutolsó élő pesti feudális-allodiális Kávésjogok között ott volt az *Orczy*, a *Sebastiani*, a *Wurm-Almay*, a *Jenisch* báró, a báró *Wodianer* és a Kovásznál *Kovách*, illetőleg a Darázsporpácsi *Darázs* és a Jeszeniczei *Jankovich* Család Kávésjoga.

Míg a régi Kézmíves Céhek számára az 1869-ben benyújtott új ipari Törvényjavaslatból lett úgynevezett „Első Ipartörvény”, vagyis az 1872: VIII. Törvénycikk teljesen új helyzetet teremtett, mert a korlátlan Iparszabadságot teremtette meg és a Társulás kényszerét nem mondotta ki: addig a pesti Kávésság zökkenő nélkül lépett át a régi Rendiség hűbéri-rendi Kávés jogai Korszakából és az Absolutizmus zűrzavaros, fejtelten, kapkodó, sokban azonban kemény rendet teremtő Korszak-

¹ *Dános Árpád* i. m. — Az Absolutizmus egyéb iparjogi újításai, főleg az Ipari Álliberalizmus a pesti Mészárosjogban és Serjogban: M. M. és S. S. — Az idevágó helytartótanácsi és városi Statútumok: Orsz. Ltár. Helyt. 80.054— 1863. — U. a. a Kávés Levéltár 1860—1864. évi Fasciculusaiban.

AZ ABSZOLUTIZMUS ALATT. 1858.

Post. 22381.
No. 2145. I

Utw.

Vom Hofrath Prottsmanns Worsinn

Pesth.

Laut Befehl vom 31ten d. Mts. J. 15520 findet
sich die fünglich k. k. Metallkammer-Abthei-
lung in Ofen auf dem vormaligen St. Georg-
hofe im Hofe der k. k. Hofkammer die gütliche
Übereinstimmung von 12 Uhr auf 1 Uhr auf Mittags-
zeit setzen und zu unterstützen, was von
der Kaiserin hermit bewilligt ist
Post. den 9ten Juni 1858

Vom k. k. Hofrath Prottsmanns Worsinn

Prottsmann

„Pest den 9-ten Juni 1858“

Hofrath Prottsmann pesti K. K. Polizeidirektor az éjféli Záróóráról.
A Budapesti Kávésok Ipartestülete Levéltára.

A KIEGYEZÉS UTÁN. 1869.

Szabad kir. Pest város főkapitányi hivatalától.

27524. sz.
L. k. 1869.

(A válaszban, jelen megkeresés számát és az előforduló nevek érintését — kérjük.)

A pesti polgári körök testület. J. C. elöljáróságának
Nemes Thaisz Elek úr kedelt.
Helyben.

A főkapitányságnál megjelölt előfordultak pannaol, az iránt
hogy némely körökben a fentebb hatásvégi tilalom ellen
a körök felől, míg mindig nagy mértékben iratol.
Ezzel a körökkel szemben, néha nagy mennyiségű
elavult, leginkább abban esetben, hogy azon helysége-
k, ahol a kör törvény által nem tiltott, jellel iratol, a fő-
kapitányságnál bejelentés minem is így azok helysége nem
ellenőrizhető.

Előbírom a J. C. elöljáróságot, hogy a körök érint-
kedés híveskedjék, minem is Pest városi körök és egyes körök
elöljáróságai jellel helységeket, elvettől el, nap alatt mi-
nem jellel iratol. —

Pest december 15. 1869.

Thaisz Elek
Főkapitány.

„Pest, december 15-én 1869.“

Nemes Thaisz Elek városi Főkapitány a Játékszobákról.
A Budapest Kávésok Ipartestülete Levéltára.

kából az első magyar Ipartörvény által megalkotott, a Céheket megszüntető korszakba.

A pesti Kávesség számára már az 1864-i Jogrendezés megteremtette a „Modus vivendi“-t, a továbbélés lehetőségét. A pesti Kávesség számára a Kiegyezés és a Koronázás sem jelentett változást, csak nagyobb forgalmat a Városba felözönlő nagy idegenforgalom révén.

Az 1872-i Ipartörvény szétbomlasztotta a régi Céheket, ezáltal szétbomlasztotta belső életüket is, mert a kötelező céhi társulást felfüggesztve, rájuk bízta, akarnak-e Ipartársulatokat alkotni? A pesti Kávesség viszont a 18. század vége óta társulati formában élt, számára tehát nem hozott változást a Társulás behozatala, belső élete, szemben a Céhek szétzüllésével, még fokozottabb lett.

*

1863-ban *Privorszky* Ferenc úr, az 1840-es évek nagyemlékezetű pesti Kávésa lémondott a Főelüljáró tisztségéről, melyet a pesti Kávesség nehéz időiben, az Októberi Diploma kiadása utáni időkben 1861 óta töltött be. 1861 március 14-én választott meg Főelüljárónak a lemondó *Huszár* Jákob úr helyébe, mellette *Kammon* Flóris úr lett az Alelüljáró még Nemes *Kerékgyártó* Alajos pesti Senator, a magyar Művelődéstörténet úttörője, az 1901-ben elhunyt egyetemi Professor akkori Kávés-komiszárossága idején. *Privorszky* Ferenc úr alapította a *Libasinszky* Örökösök úriutcai Házában a későbbi *Pillvax* Kávéházat, előzőleg az 1783-ban a kalandos *Tuschel-Duchelle* Sebestyén Kávés és Hetztheátrumos által alapított váciutcai *Magyar Korona* Kávéház volt az övé, Ekkor, 1863-ban nyitotta meg a régi *Színház Terén*, a későbbi *Gizella-téren*, a mai *Vörösmarty-Téren*, a mai Harmincad-utca nevét adó *Császári- Királyi Harmincad Hivatal* klasszizáló homlokzatú Házában harmadik Kávéházat. Ennek veresbársonyos bútorai az akkori Pest nevezetességét tették. *Privorszky* úr itt létesítette az első *Dáma Szalon-t*. A *Deák Párt* ide költözött be az új *Privorszky* Kávéházba, mely sokszor látta vendégül a közelben, az *Angol Királynéhoz* cégérezett Vendégfogadóban lakó *Deák* Ferencet és a Kiegyezés előidőinek minden nagyemlékezetű magyarját. Itt ragyogott fel *Privorszky* úr szerencsecsillaga, de itt hibázta el eddig kitűnően bevált számításait, mint alább ezt megírjuk.

1862-ben *Gratzer* Antal városi Senator Uram a Kávéskomiszáros. A Kávéstál saság ebben az évben szerkeszt új Rendtartást, adakozik a Magyar Tudományos Akadémia javára és irtó hadjáratot rendez a Thrézsia Váios és az Országút züllött Kávéházai ellen. Az Elöljáróság több tagja Fiákerkocsin éjjel bejárja a Andrassy-út későbbi helyén volt *Könyök-utca* és az Operaház későbbi helyén volt, a *Hajóshoz* cégérezett korcsma után elnevezett *Hajós-tér*, a régi pesti Zsibáruspiac, a *Schiffmanns Platz*, valamint a Király-utca, a *Három Dob-utca* és a *Két Szerecseny-utca* közötti éjszakai Kávéházait, benéz a *Zrínyi* és a *Két Pisztoly* Kávéházba, jelentését írásban megküldi Nemes *Thaisz* Elek pesti Városkapitánya Uramnak. A jelentésnek azonban semmi fogantatja nem volt.

Privorszky Ferenc úr lemondása után már az új Oesterreichische Gewerbe-Ordnung rendelkezései alapján történik meg a választás 1863 június 13-án. Első Elöljáró a nagyérdemű *Kammon* Flóris úr, Másod-elöljáró *Kiche* Mihály úr lett. *Karúmon* Flóris úr 1852-ben alapította meg Kávéházát az akkori Hatvani-, ma Kossuth Lajos-utca és a Szép-utca sarkán, a Szentgyörgyvölgyi *Horváth*, később a gróf Pd///y-család tulajdonát alkotó Házban, a *Landerer és Heckenast* Könyvnyomtatók ama helyiségeiben, ahol 1848 március 15-én tudvalevőleg a pesti kávéházi forradalmi Ifjúság jelenlétében a Szabad Sajtó első termékeit nyomták, mit a Ház sarkán álló emléktábla hirdet. 1894-ig fennálló Kávéháza első naptól fogva irodalmi volt. *Kiche* Mihály úr Kávéháza a *Két Törökhöz*, az Egyetem közelében, a Kecskeméti-utcában Diák-Kávéház volt.

Nemes *Burián* János társasági Fiskális régi pozsonyvármegyei kurtanemes családból származott, utóda a pesti polgárcsaládból származó *Schmidt* Titus Jogtudor lett.

A Kávéstársaság ekkor veszi fel a *Pesti Polgári Kávés Testület* címet, láthatóan a *Grémium* elnevezés megfelelőjéül. A Testület élete mindig mozgalmasabb lesz. Ebben az évben lesz általánossá a *Gázvilágítás* a pesti Kávéházakban, és pedig Kőszénből gyártott Gázzal, mert az 1840-es években már a *Pillvax* Kávéházban is bevezetett Gázvilágítás a mai „Acetylen“ kezdetleges formáját mutatta.

Az új Gázfabrikát ausztriai Tőke alapította.² A Testület

² Allgemeine Oesterreichische Gas-Gesellschaft. Local Direction des Pesther Gaswerkes. Kávés Levéltár: 1862. 100. sz.

tíz kubiklábnyi Gáz árának tíz osztrák értékű krajcárral való leszállítását követelte, de fellépése eredménytelen maradt.

A Város fejlődését jelezte a régi *Kerepesi Temető* és az akkori pesti *Marhahajtó Út*, a mai Orczy-út vonalán ekkor épült *Losonczi Indóház* megnyitása. A mai Nyugati Pályaudvar közelében, a mai Jókai-utca és Berlini-tér sarkán 1847-ben megnyitott első Indóházban is volt Kávéház. Az új *Losonczi Indóházban* az utasok kényelmére Restauratio és Kávéház nyílt meg.® Ez volt tehát a második pesti indóházi Kávéház.

1863 október 13-án érkezett le a Kávétestülethez a budai Helytartótanáctól a pesti Városi Tanács útján a pesti és budai Kávéházakat a „*Politia rendszabása*“, vagyis a mai Rendőrhatalóság, azaz a pesti Városkapitányság alá helyező parancsa. Ugyanez a Parancs Numerus Clausus-t állít fel a pesti és budai Kávéházakra.⁴ Ez az „üdvös“ intézkedés a valóságban nem volt „üdvös“, mert gyakorlatban csak azt jelentette, hogy az úgynevezett Thaisz-Éia tovább zsarolta a Kávésokat.

Ebben az évben súlyos harcokat vív a Testület a Gyalogjáró Adó dolgában.⁵ A Kávétestület idevonatkozó irataiból látszik, hogy *Thaisz* Városkapitány által kiadott rendelkezések zaklató és zsaroló célzatúak voltak. Úgy látszott, hogy a régi Pest Kávéházi „Hüselőit“ megszüntetik. A Testület ellenállása azonban eredményt hozott, a járdafoglalás csak a szűk belvárosi utcákon — vagyis ott, ahol indokolt volt — lett tilalmas.

A Testület fellép a Cukrossütők ellen is.® Ezek alatt a fehér-sütőket, a cukrászokat és az egykorú vándorló olasz, illetőleg svájci *Mandolettiere-ke*t, továbbá a mákospatkósütő „Beigelbäck“ Mestereket kell érteni. Az úgynevezett Kávénénőkéknek csak Cikóriából volt szabad Kávét főzniök, Kávéméréseik, mint a jelentésekből kitűnik, a külvárosi Prostitutió, hamiskártyajáték és az orgazdaság helyei voltak.

1863 és 1872 között *Hamza Máté*, *Kada Mihály* és *Gerlóczy Károly* pesti városi Senátorok Uraimék voltak a Kávétestület utolsó Komiszáriusai. Az 1783-ban a régi Kávégildére nézve intézményesített Komiszároság 1872-ben szűnik meg az első

³ Kávés Levéltár. 1863. 3. sz.

⁴ Helyt. 1863—80 054 sz.

⁵ Kávés Levéltár. 1863—5. sz. Reduzierung dér Trottoir-Steuer.

⁶ U. o. 1863—10., 12. sz. 1865—21. sz. „die Missbrttuche dér Zuckerbrätzer und Surrogat Caffeehäuser*“.

Ipartörvény megjelenésekor. Azóta a Kávétestületnek máig Iparhatósági Biztosai vannak.

1864-ben jelent meg a Helytartótanács Parancsa,⁷ mely a pesti Kávesség új Statútumait életbeléptette, egyben a régi Kávésjogokat megszüntette. A Városalja különböző Zugkávéházaiiban tapasztalt visszaélések nem szűntek meg. Főleg a régi Váci VámSOROMPÓ mellett, vagyis a mai Vilmos császár-út és Podmaniczky-utca találkozásánál állott *Vörös Lámpa* és a *Singer Kávéház* miatt volt sok panasz. A Kávétestület újabb beadványban kérte a visszaélések megszüntetését. Pest Város Tanácsa 1865 november 22-én foglalkozott a Kávétestület sürgető felterjesztésével is. Városalkapitány Uramat „*a visszaélések szigorú megfenyítésére és megfékezésére*“ utasította.⁸ 1866-ban a Prostitúció ellen lép fel a Testület. 1864-ben rendezi a Kávéslegénység ispotályos dolgait. Erre nézve új Szabályzatot adott ki, mely újból intézményesíti a betegeket hetenkint meglátogató úgynevezett *Ládatestvérek* intézményét. Ez még egészen céhszerű, a Munkásbetegség-ügyének céhies Autonomiáját mutatja.⁹

Az 1867-i Koronázáson és az ugyanakkor a Polgárság, illetőleg a Céhek által rendezett fáklyásmeneten a Kávétestület tagjai is résztvettek ez alkalomra készült díszes nemzeti színű zászlójuk alatt.

1867-ben a Testület a Kávéslegények ispotályos ellátására a többi Céhek módjára külön szobát kért a Szent Rókus Ispotálytól, illetőleg a városi Tanácstól.¹⁰ E kérés azonban nem volt teljesíthető az Ispotály akkori túlszűfoaltsága miatt.

1868-ban halt meg a Kiegyezés előidőinek érdemes, öreg belvárosi Diákkávés, *Kiche* Mihály Aleüljáró uram, helyébe a bécsi születésű *Pantl* János úr választatott meg. 1867-ben rövid ideig *Waltherr* Ferenc úr volt a Főelüljáró és *Kurz* József a Másodelüljáró, majd *Waltherr* úr helyébe *Kurz* József, ennek helyébe *Károly* Henrik Kávés lépett, ő volt az első névmagyarosító Kávés, mikor *Kari* családi nevét *Károly-ra* változtatta át.

⁷ 10103—1864.

⁸ 1865—28378. Városi Tanácsi Szám. — U. o. 1866—8921. szám, „*Caffeesieder welche in ihren Localen der Prostitution Raum gaben*,..

⁹ Bevilacqua Borsody Béla: A munkásbiztosítás céhi autonómiaja. *Az Orvos*. 1935. évf.

¹⁰ 35604—1867. Tan. Szám.

1876-ban *Deák* Ferenc temetésén két hatalmas pálmaágot tett le a Testület a Haza Bölcsse koporsójára. Ugyanebben az évben lett a Testület pénztárosa az öreg *Hangéi* Márkus Kávés, *Deák* Ferenc volt hűséges pincére az *Angol Királynő* Vendégfogadóban, az egyetlen ember, akiről a Krónika feljegyezte, hogy *Deák* Ferenc pártfogolta. A Kávésjogot, illetőleg a Vigadó előtti *Kioszk* bérletét ugyanis *Deák* szerezte meg Hangelnek. Róla máig „*Hanglinak*“ nevezik a Kioszkot.

1876-ban halt meg a pesti Szegényházban *Privorszky* Ferenc, a nagyemlékezetű Kávés, a Társulat volt Főelőjárója. Mikor 1869-ben a Feldunator elé felépítették a mai Dunakorzó házcsoportját, a Kishíd-utca sarkán, a mai *Café Negresco* helyén túlzó fényűzéssel berendezett Kávéházat nyitott meg. Ebbe, negyedik Kávéházába beleölte vagyónát. Az 1870/71-i porosz-francia háború után egész Európán végigzúduló gazdasági összeomlás maga alá temette az új Dunakorzó első Kávéházat. Az öreg *Privorszky*, a Jurátusok egykori Kávésa a Kávés-testület által adott 'segítségéből' élt és mint ispotályos szegény halt meg a pesti Aggok Menedékházában. Az öregúr a Modernizmus vértanúja volt. Az egykorú újságok Kávéházának „újszerű, rikító voltát“ kifogásolták.

1875-ben *Kammon* Flóris lemondott tisztjéről. 1876 őszén *Károly* Henrik Főelőjáró lemondásával a régi pesti Kávésnemdédék érdemes tagja, *Péts* Ödön lett az Elnök. Ez az elnevezés innen kezdve állandósul a Testületben. *Péts* Ödön a *Tigris Kávéház* Kávésa volt az 1860-as évek eleje óta. Ugyanekkor leplezték le a tisztos öreg *Kammon* Flóris ama arcképmását, mely ma az Ipartestület tanácstermének díszé.

Kammon Flóris tíz évig volt Főelőjáró. ő vezette át a Testületet 1865-től 1875-ig a régi Pestből az új Budapestbe. Arcképleplezése után egy félévre elhúnyt. Temetésén a pesti írók és újságírók nagy számmal jelentek meg.

1873-ban következett el *Pest*, *Buda* és *Óbuda* egyesítése. A budai Kávéság kezdettől kezdve szervezetlenül élt, a céhi összeírásokban a budai Kávéság mint „céhenküli kereset“ van feltüntetve még a 19. század első felében is. Az 1872-i Ipartörvény és a három Város 1873-ban törvény által előírt egyesítése azonban nem eredményezte azt, hogy a budai és óbudai Kávéság egyesült volna a pestivel. 1873 után csak lassankint és esetenként léptek be egyes budai Kávésok a pesti

Kávétestületbe, mely 1873-tól kezdve már mint *Budapesti Kávétestület* szerepelt. Buda 1873-ban még nagyon messze volt Pesttől, még messzebb volt azonban Budapeستől. Kimutatható, hogy az összes budai Céhek tartózkodó, hűvös magatartást mutattak a „budapesti” Ipartársulatok iránt, ezeket „pestinek” tartották, tehát idegennek. Az óbudai Kávesség kerekén megtagadta a „pesti” Kávésokkal való egyesülést. Két Kávétestülete, a német és a zsidó még sokáig fennállt, a 18. századi óbudai Keresztényközség és Zsidóközség különállása maradványaképpen.

A Testület társasélete a régi Céhek egykori Céhi lakomái utódjain, a *Banquette-ken* élt tovább. Ezeket az 1870-es évek franciáskodó szellemében „*Jour fix*” néven nevezték. Minden hónapban tartottak egy ilyen délelőtti társasozsonnát valamelyik pesti Vendégfogadóban, ezek is nagyban hozzájárultak az új Budapest új szellemében megerősödő Kávétestület belső életének kilombosodásához.

Az 1870-es években súlyos fényűzési adó terhelte a Kávéházak Billiárdszobáit és Kártyaszobáit. A Testület hírlapi harcot kezdett a mértéktelen adó ellen, kihallgatáson jelentkezett az akkori Elnökminiszternél, *Andrássy* Gyula grófnál. A bécsi lapok átvették a pesti Kávesség adóharcairól szóló híreket. A bécsi *Kaffeessieder Grémium* hivatalos lapja, a *Kaffee-Gasthaus Zeitung* felajánlotta segítségét, de a Testület ildomtalanak tartotta, hogy az idegen segítséget igénybe vegye, mert Ausztriát Külföldnek minősítette.

1879- ben a régi Legényládatestvérségből alakult *Kávéházi Segédegylet* *Krista* Ignác pesti aranyhímzőmesternél 600 forinton díszes Legényzászlót rendelt. A Kávéslegények régi joga volt, hogy Újesztendő reggelén egy kis Kalendárium átnyújtásával kedveskedtek a vendégeknek újévi borralaló reményében. 1879 december 18-án a Testület elhatározta, hogy ezentúl a Kávés maga fog egyszerű névjegygel Boldog Újévet kívánni a vendégeknek. Az elhatározás célja az volt, hogy mentesítse a vendégeket a szokásos egy forintos újesztendei borralaló alól.

1880- ban *Kurz* József Elnök lemondása után *Báthory* Mihály lett az Elnök. 1889-ig maradt meg tisztjében, *Károly* Henrik 1886-ig maradt Alelnök, innen kezdve *Kleinlein* Károly volt az utóda. *Báthory* Mihály alapította a nevét viselő, 1912-ig a Kecskeméti-utca és Kálvin-tér sarkán állott *Báthory Kávé-*

házat. A *Kleinlein Kávéház* a Nagykörút kiépítése előtt, a Serfőző-utcában, a mai Röck Szilárd-utcában volt a mai *Spolarich Kávéház* helyén.

Az Ipartörvény megváltoztatása 1880-ban már igen erősen foglalkoztatta az ország iparosságát, az *Országos Iparegyesület*, illetőleg a *Mudrony Soma* kezdesére létesült Iparoskongresszusokon. Az iparosság azt követelte, hogy új Törvény mondja ki a kötelező ipartársulást, mert az iparosok nem léptek be a Társulatokba. A Kávesség erős testületi szellemére nézve viszont jellemző, hogy 1880 július 20-án azt jelenthette a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarának, hogy 141 budapesti Kávés közül 81 volt tagja a Kávéstársulatnak.

Báthory Mihály egészségi állapotára való hivatkozással 1889-ben lemondott az Elnökségről. A Választmány azonban olyan bizalmat érzett iránta, hogy Díszelnökké választotta meg. Elnök *Neumayer-Némái Antal*, a *Török Császár Kávéház* nagyemlékezetű Kávésa lett.

Ugyanekkor *Harkai Mór*, a *Korona Kávéház* Kávésa lett Alelnök és *Hauer József dr.* lett ügyész. *Némái Antal* 1910-ig volt Elnök. Emlékezete a mai Kávésipartestület idősebb tagjainak élénk emlékezetében él. ő alapozta le a Testület anyagi helyzetét. Mint személyes közbenjáró, hivatali tisztjén kívül szerelte le az ellenvéleményeket, mindenütt ott volt, hol békíteni vagy egyeztetni kellett. 1881-ben a Sebestyén-téren levő Két Huszárhoz cégérezett régi Kávéház külön szobájába helyezték a Testület helyiségét, hol az Elnök és az Alelnök hetenkint kétszer délelőtt tartott hivatalos órát. Ez a szokás fennállott *Némái* Elnöksége idején is.

1880-ban kenyértörésre került a Gáztársaság és a Testület között az 1867-től tartó gázháborúság. A Testület tagjai között mozgalom indult meg arra nézve, hogy ha mérséklést nem kapnak a gázárakra nézve, visszatérnek a kőolajvilágításhoz, gázlángot csak a billiárdasztalok fölött és azoktól egy dákónyi távolságban fognak alkalmazni.

1884-ben az Országgyűlés megszavazta az 1884: XVII. Törvénycikket, mely az 1872-es Ipartörvény hibáinak helyrehozására volt hivatott. Az új Ipartörvény kényszertársulást rendelt el, vagyis az ország egész iparosságára nézve kötelezőleg kimondotta, hogy Ipartestületekbe tömörüljenek, egyben kimondotta az ipari Képesítés elvét is. Az új Törvény azonban

a Vendéglősséget és Kávésságot csak keresetnek és nem iparnak tekintette. Ennek folyománya, hogy a Székesfőváros Közgynűlése 1884 november 12-én egységes Szabályrendeletet hozott a Vendéglőfogadókra, Vendéglőkra, Borkorcsmákra, Sorházakra, Pálinkamérésekre, Kávéházakra és Kávémérésekre vonatkozólag. Az ekkor Ipartársulattá átalakult Kávétestület fellebbezéssel élt az akkori földmívelésügyi, ipar és kereskedelmi Minisztériumhoz a székesfővárosi Szabályrendelet ellen, mely a beadvány megállapításai szerint nem az 1884: XVII. Törvénycikk által elfogadott engedélyezési rendszert, hanem az 1872: VIII. Törvénycikkben kimondott szabad iparrendszert vallja alapjául. A Kávétestület kifogásolta, hogy a Szabályrendelet nem az ipari hozzáértéshez, hanem az erkölcsi megbízhatósághoz köti az iparengedély kiadását. Kifogásolja, hogy a Szabályrendelet nem gondoskodik az ipari kiképzésről. A beadvány láthatóan az ipari Képesítés szükségét hangsúlyozza, ezzel mintegy előfutója az Ipartársulat 1921-ben Ipartestületté történt átalakulásának és folytatója a Képesítés érdekében 1861-ben már megindult mozgalomnak.

*

Az 1885-i Országos Kiállítás mélyreható változást hozott a Székesfőváros életébe. A Kiállítás szerény méretű volt, mégis seregszemléje volt annak a haladásnak, melyet Budapest az Egyesítés első tizenkét éve alatt tett. A *Sugár-út*, vagyis az *Andrássy-út*, ha több helyen foghíjas is volt, mégis egyenesen futott ki, a régi sikátorok tömkelegét mint új „Avenue“ törve keresztül. Igaz, hogy keresztutcaiból szurtos mellékutcákra lehetett látni, de mégis utat mutatott a fejlődésnek. A fejlődő Budapestet mint nagy félkör, a Dunától a Dunáig ölelte körül az új Körút. Ez is erősen foghíjas volt még, de ez is a Város fejlődésének irányjelölője volt. Az Andrássy-út és Nagykörút akkor keletkező új Kávéházai, elsőként az *Abbázia* és a *Nicoletti*, a későbbi *Kovács*, illetőleg a mai *Savoy* elődje, az új Korszak megnyitói voltak: az új Város új életének fokmérői és jelenségei. A *Nicoletti* kezdettől kezdve Művészkávéház, az *Abbázia* Politikuskávéház volt.

Innen kezdve rohamosan emelkedik a pesti Kávéházak száma és ezzel együtt az Ipartársulat tagjainak száma is. Budapest az 1885-i és az 1896-i ezredéves Kiállítás közötti tizen-

egy évben teszi meg siető lépését a Világvárosiasság felé. A Kávéház a Városiasság fokmérője, a budapesti Kávéház is ebben az időszakban lesz világvárosi. Ennek a fejlődésnek útjelző határköve az 1893-ban felépült *Newyork Kávéház*, Budapest Kávéházainak száma ez alatt a tizenegy év alatt félezerre emelkedik. Ez a hatalmas átalakulás *Némái Antal* keze és szeme alatt folyik le. Az ő Korszaka a budapesti Kávéház világvárosi voltának megteremtője. Érdekes, hogy ez a nagy szervező talentum a régi Pest ódon kis Kávéházából, a köztudat által „a legrégibb Pesti Kávéháznak“ tartott *Török Császár Kávéház*ból igazgatta Pest világvárosi kávéházi életét.

1894 március 31-én a Kávétestület a *Pillvax Kávéház* és a *Martins Idusa* és a „*Nagy Idők*“ emlékezetének hódolva vett részt *Kossuth Lajos* temetésén. A Kormányzó gyászkeretes arcképe ott volt minden Kávéház ablakában Három napig minden játékot és zenét betiltott a Kávétestület, mely tagjait külön felszólítással hívta el a „*Barraconei Remete*” temetésére. A régi Belváros *Bádog Kalap*-utcájában volt a Testület akkori Céhháza. Az utcának már ekkor *Irányi Dániel-ulca* volt a neve. A szűk utcába beleásítottak a Cittadella császári ágyúinak torkai. Igen jól emlékezünk rá, hogy a belvárosi Polgárság és a Diákság átkozódva mutogatott fel a Cittadellára, melyen a „*Rebellen-Madjaren-Pöbel*“tüntetései ellen „*Strengere Bereitschaft*“-ban állott a Pest ellen 1894-ben még ott tartott cseh és morva K. u. K. Festungs-Artillerie. A Kávéházakban zajos tüntetések folytak a loyális-aulikus Kormány ellen, az *Országos Kaszinó* ifjai akadályozták meg, hogy az Operaház előadást tartson. A Polgárság nemzeti gyásza önkéntes volt, akárcsak a Kávétestületé, mert a loyális Kormány számára rendkívül kínos volt a Temetés pompája. A Székesfehérvárról felhozott Ulánusörjáratok úgy cirkáltak a Kávéházak előtt, mint az Abszolutizmus leggyalázatosabb emlékü napjain. E sorok írója mint kilencéves kisfiú emlékszik a Nemzeti Múzeum mögött felállított K. u. K. Bataillonra és a Kávéházak gyászfátyollal bevont Cégeire.

*

A *Millennium* rendkívüli kávéházi fellendülésére azonnal elkövetkezett a visszahatás. Az akkori viszonyokhoz mérten rendkívüli idegenforgalom és vándorforgalom az Ezredéves

FELHÍVÁS

a budapesti kávé-s-ipartársulat tagjaihoz.

Tagtársak!

Magyarország mély gyászba borulva siratja nagy halottját: Kossuth Lajost

Minden magyar ember érzi a nagy veszteséget mely az ő halálával hazánkat érte.

A nemzet kegyelete és hálája imponzánsan fog az ő koporsójánál megnyilatkozni.

Milliók hó fohásza és népek ezrei kísérik örök nyugalomra szabadságtörténetünk megdicsőült bajnokát.

A magyar iparosok is méltóan fejezzék ki kegyeletüket Kossuth Lajos emléke iránt, mert ő ott állott a magyar ipar bölcsőjénél, s lángeszének teremtő erejével s önfeláldozó tevékenységével sietette annak felvirágozását öltsünk gyászruhát tagtársak, s jelenjünk meg Kossuth Lajot temetésénél mindannyian!

Gyülekezés április hó 1-én, vasárnap d. e. 9 órakor, az ipartársulat helyiségében (IV. kér., Irányi Dániel-utca 3. sz. a.)

1894. A Budapesti Kávesség Kossuth Lajos temetésén.

Az Ipartestület gyászkeretes Körlevele.

A Budapesti Kávésok Ipartestülete Levéltára.

Kiállítás bezárása után természetszerűleg leapadt. A Kávés-testület nagyvonalú munkája azonban tovább folyt, mert a Kiállítás után meginduló nagyarányú építkezések, a *Ferenc József Híd* 1896-ban és az *Erzsébet Híd* 1903-ban történt megnyitása a Város fejlődésének új irányokat adott, valósággal új Városrészek keletkeztek, mint a *Lágymányos* és a Keleti Pálya-

udvar környéke, melyet hirtelen, amerikás felépüléséért az utcanyelv *Csikágá-nak* nevezett el.

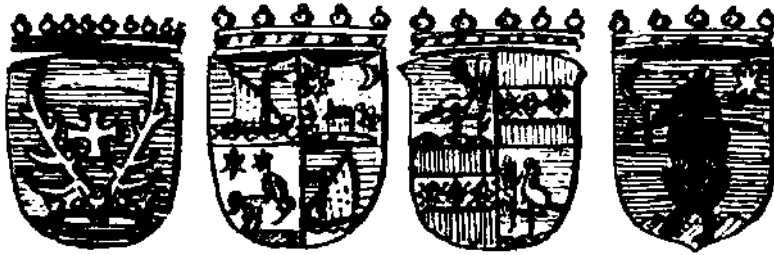
Némái Antal ebben az időben hozta össze azokat a fiatal Kávésokat, akik később, egy nemzedék múlva is ott voltak és részben máig ott vannak a Kávétestület vezetőségében. Az akkor fiatal Kávésok közül ott működött *Némái* Antal meli lett az 1900. évek legelején *Holstein* Zsigmond, a második *Kávéforrás* Kávéház, később a *Nádor* Kávéház tulajdonosa, az utolsó években a Kávétestület Nesztora, ki mint az Ipartestület pénztárosa 1935-ben pátriárkakorban húnyt el. *Weingruber* Ignác is ott működött *Némái* mellett, ő volt a Székesfővárosi I Pavilon mindenki által ismert városligeti Kávésa. *Harsányt* Adolf, mint a Newyork, illetőleg az „Irodalom Kávésa“ is ekkor kezdi meg szereplését, csakúgy mint az 1894-ben alapított *Bodá-Kávéház* tulajdonosa, a fiatal *Bodá* Adolf, a „Katonatisztek Kávésa“. *Szeiffert* Antal, a Margithíd környékén épülő új városrész Kávésaként a budai Kávésok érdekeit képviselte. *Pethö* György, a *Simplon* Kávéház alapítója is ott volt a pesti Kávéság jelenét felépítő együttesben. *Mészáros* Győző, „az Egyetem Kávésa“ mint fiatalember kapcsolódik bele a Testület életébe. *Gál* Arnold mint a pesti Törvénykezési Negyed Kávésa is ebben az időben kezdi meg működését. *Steuer* Sándor, a régi *Lloyd*, a *Fiume* és az *Abbázia* Kávéházak alapítója, az „Újságírók Kávésa“ is ott van már a Testületben. Ott van *Strausz* Miksa, a *Szabadság Kávéház* Kávésa, az Előljárárság tagja és *Kovács* József, a régi *Nicoletti* utóda, a későbbi Al-elnök, valamint *Tihanyi* József, a *Balaton Kávéház* nagyemlékezettű alapítója is. *Reiner* Mór Elnöksége idején kapcsolódott bele a Társaság életébe *Losonczy* Gusztáv, a *Magyar Világ* Kávéház Kávésa.

*

Közben 1899-ben lebontják a gyászos emlékü *Új Épületet*, felépül a *Szabadság-tér*, kialakul az új *Tőzsde*, az új *Kúria* és az új *Országház* környéke, vagyis valósággal a londoni Parliament, a City és kereskedői és ügyvédi Guild-House-inek és Inn-jeinek budapesti mása, a lipótvárosi *City*. A budapesti Kávéházak régi párisiassága mellett megjelenik bizonyos angolos kényelem, a bársony kerevetek helyett az angolos bőrbútor, a nehéz rézcsillár. 1907-ben *Ady* Endre fellépésével hihetetlen

fellendülést mutat a „Színházi Kávéház*“, az „Irodalmi Kávéház“ és az „Újságírói Kávéház“. A Világháború előtti évek úgy a Városra, mint a Kávétestületre az alkotó munka és a gyarapodás mai szemmel alig felmérhető virágzását jelentik 1907 és 1914 között. Ez az *Ady* Endre és a *Bárczy* István, valamint a *Vázsonyi* Vilmos régi szép Budapestjének korszaka.

Mindez két döntő jelentőségű tény hoz bele a Testület életébe, a régi Alapszabályok szakadatlan, az Élet körülményeihez alkalmazkodó többszöri módosításától eltekintve. Az egyik az, hogy a Kávéság Budapest, a budapesti Kávéház és a Kávétestület emelkedésének delelőjén, 1910-ben elhalt nagy-

Főnemes és köznemes pesti, budai és óbudai Háztelekjogos
és Reálisjogos Kávésuraságok Címerei. 1750—1864.

A Zicsi és Vásonkói gróf *Zichy* család. — A nagyrévi nemes *Mayerffy* család. — A Furlagi nemes *Palikulya-Palikucsevny* család. — A Puchói és Csókái nemes *Marczibányi* család.

emlékezetű *Némái* Antal élete munkájával összegyűjtött testületi vagyonával az 1911 november 14-én tartott előljárási Ülésén elhatározhatta, hogy félmillió igazi, békebeli Aranykoronáért a régi, pesti kézmíves Fertályban, a céhtörténetileg oly jellegzetes polgári Józsefvárosban, a József-körút 38. számú háromemeletes sarokházat, mai *Céhházát*, megveszi. Ez a Céh ház adta meg az alapját annak, hogy tizenegy év múlva az 1732 óta vajúdó kérdés, a pest-budai Kávéság céhszerű Ipartestületté való átalakulása megtörténhetett.

A másik kérdés, mely döntő jelentőségű volt a Testület életében, mely ugyancsak az 1921-ben Ipartestületté való átalakulás közvetlen előzménye, a régi vágású pesti Kávéháznak *Café Restaurant-tá* való átfarmálódása volt. A közben világvárosivá átalakuló nagyvárosi élet társadalmi tényei-

ben, a nagyvárosi életformák világvárosi életformákká való átalakulásában volt adva ez az átformálódás. A jómódú, szórakozó Budapest, mint a szórakozó *London, Páris, Berlin*, ebben az időben kezd kifejezettebb éjjeli életet élni. A világvárosi ember a munka után nem nyugalomra, hanem szórakozásra vágyik. Míg azonban a nyugateurópai világvárosi ember (mint ezt a fiatal *Molnár* Ferenc és *Szász* Zoltán e korszakban sok városlélektani cikkében megírta), este hat órákor befejezi munkáját és főétkezéséhez ekkor ül le a családi asztalhoz, vagy Clubja, avagy Restaurantja asztalához, addig a budapesti ember hat órákor még csak uzsonnázik, ezután következik szórakozása — Club, Casino, társaság, Orpheum, Kabaré, Színház, Hangverseny, tánc, séta, — este tizenegykor tehát már éhes. Amit *Molnár* Ferenc kitűnő látása a budapesti Kávéház e nagy átalakulása idején észrevett és a „*Színházi Vacsora*¹¹, illetőleg „*Kávéházi Vacsora*¹¹ elnevezéssel való ságos budapesti társadalomlélektani és társadalmi gasztronómiai szokásformai, vagyis kávéházi tényül megnevezett: az alakult ki a „Kávéházi Meleg Konyha“ kérdése körül. 1910-től kezdődően a mai főpincérkérdéshez és borraivalókérdéshez hasonlóan hihetetlen tömegű újságcikk, röpirat és tanulmány jelent meg e kérdés körül.

A „Kávéházi Vacsora“ kérdése kiváltotta a *Budapesti Vendéglős Ipartársulat* ellenkezését. A régi céhi előjogok határkérdésének múlt századelei összerobbanása ismétlődött meg. E kérdés nem két Testület céhközötti magánügye, hanem elsőrendű városi-világvárosi közlelmezési probléma volt. Míg 1827-ben az olcsó, *hideg húsetel*, az akkor még céhenkízüli Hentesek és Húsfüstölők, Pástétomsütők és Kolbászfőzők által készített „Hideg Asztal“ jegyében indult meg a harc a hatalmas, régi, dúsgazdag Mészáros Céh és a Céhhé megalakulni kívánó, akkor még céhenkízüli Hentesek között,¹¹ úgy 1910-ben az addigi kávéházi „Hideg Konyha“ és az addig kizárólagosan vendéglői „Meleg Konyha“ volt a meginduló harcok ütközöponjtja. 1827-ben nem a Hentesek, hanem Pest elszegényedő társadalma követelte a „Hideg Konyhát“, 1910-ben az új Budapest feltörekvő, vagyonosodó új társadalma követelte a kávéházi „Meleg Konyhát“. Ekkor kerül először

¹¹ MM. A Hentesség kialakulása és a régi Pest népélelmezési kérdései.

abrosz az addig kétszáz éve jellegzetesen terítettlen kicsi *Guérdon-ra*, a kávéházi *Petite table-ra*, a kávéházi Asztalkára. Ezt azonban nem a Kávéstestület maga teríti meg 1910-ben, hanem az Élet téríteti meg vele. A patriárkális, régi típusú vendéglői asztal ekkor alakul át a korszak „Ezüsttükrös Kávéházá”-nak asztalává. A pesti Ca'é-ból *Restaurant* lesz, azaz *Café-Restaurant*, ami már évszázadok óta volt Párisban.

Mint alább látni fogjuk, Pesten az 1800-as évek elején már a világhírű *Grand Caf  *, a *Kemnitzer K  v  h  z* is *Caf  *

Pesti Polgárnemes K  v  suras  gok magyar nemesi
C  merei. 18—19. sz.

A Nemes *Kemnitzer* cserz  varga család: Billi  rdgoly  bis   s Oroszl  n a L  k  bottal. — A Remetei   s Poganyesdi nemes *Sebastiani di Porta* vaskeresked   Keresked  urasagos család. — A nemes *Tretter-J  ry* K  v  s   s Vend  gfogad  s család.

Restaurant volt, de az volt *Berzsenyi D  niel*, *Szemere P  l*, *Horv  th Istv  n*   s *Vitkovits Mih  ly* litter  tus K  v  h  za, a pesti Krist  f-t  r sark  n   ll   *Paradicsom K  v  h  z* is, ahova *Berzsenyi D  niel*   s a t  bbiek is a pesti Korz  r  l, a feldunasori dunaparti *Promen  d  r  l*, az egykor   Orpheumb  l, a *Hacker Sz  l  b  l*   s a Sz  nh  zb  l, a N  met The  trum b  l mennek el. Sz  nh  zi Vacsor  ra mennek, mint   rj  k: „T  d  s Eb  dre“, bor mellett mulatnak, a cig  nyzen  t j  nnek hallgatni, a *Bihari J  nos* muzsik  j  t. Azaz: Caf   Restaurant-ba mennek   s ott „Sz  nh  zi Vacsor  t“ esznek, anno 1809.

1910-ben jelenik meg a pesti lapokban a mindenki   ltal ismert, száll  ig  v   lett hirdetés: „Sz  nh  z ut  n a Caf   Mon-

dainben találkoznak!“ Az átalakulás megkezdődött és 1921-ben fejeződött be, de egyben a Kávésipartestület megalakulásához is vezetett.

E korszakban a Kávétestület rendkívül kilombosodó munkájának jogi és kebelbeli irodai részét a nagy emlékezetű *Kemény Géza* dr. végezte 1901-től 1913-ig. Az Ipartársulat akkori szellemére rendkívül jellemző, hogy ugyanakkor, amikor egy Világváros kávéházi életének, a Város életének minden rezzenése mint a mindennapi élet kávéházi és kávétestületi problémája jelentkezik, ugyanakkor ébred fel a Testületben saját céhes múltja magyar városi hagyományainak tudata is. *Kemény Géza* dr. nappal az irodában a napi kérdéseket írja, éjjel a *Netvyork Kávéház* irodalmi asztalán az „*Irodalmi Feketéhez*“ a *Pincér* által „*gratis*“ felszolgált „*Kávéházi Kutyanelven*“ írja az Ipartestület 18. századi történetét, melyet kéziratban a Kávés Ipartestület Levéltára őriz. Kézírását ott látjuk a képeink között a „*Kávéházi Kutyanyelv*“ képen. *Kemény Géza* dr. utóda 1912-től máig *Havas Nándor* dr. ipartestületi főjegyző, aki 1921-ben szintén foglalkozott az a régi pesti Kávésság történetével.¹²

Az 1910-ik év korszak fordulót jelent a budapesti Kávéház és a Társulat életében. Mikor *Némái Antal* élete munkája betetőzéséhez, a Kávés Céhház létesítéséhez érkezett, meghalt. Az Ipartársulat tagjainak osztatlan részvéte kísérté sírjába. *Ráth Károly*, *Kammermayer Károly*, *Gerláczy Károly*, vagyis a „*Három Károly*“, a régi Belváros egykori Kávésát Budapest polgármesterei is elkísérték utolsó útjára. Helyébe 1910 november 7-én az Ipartársulat *Harsányi Adolf*ot ültette az elnöki székbe, aki 1912 április 15-ig páratlan lelkiismeretességgel töltötte be tisztjét. *Harsányi Adolf* váratlan lemondása után *Weingruber Ignác* lett az Elnök. Az ő Elnöksége alatt tört ki a Világháború.

Az 1910-es években mindinkább erősödő munkásmozgalmak tették szükségessé, hogy a kávéházi munkások szociális kérdésének megoldására megalakuljon a *Budapesti Kávésok Szövetsége*. Első Elnöke *Mészáros Győző* lett, aki egyik oldalról a Testület és a munkaadó Kávésok, a másik oldalról a

¹¹ *Havas Nándor* dr.: *A budapesti Kávésság utolsó száz esztendeje*. A Budapesti Kávésok Évkönyve. 1921.

dolgozó munkás Pincérek jogos és méltányos érdekei közep-
útját tudta tartani és megegyezésre vinni, noha az akkori
Pincérséggel folytatott tárgyalások turbulens és a Vezetőségre
nézve többször közvetlenül életveszélyes, forradalmi indulatú
lázongásokba robbantak ki a felizgatott Pincérség részéről
kiindulóan, az 1910-i *Pincérstrike* idején, melyről az egykorú
Karcolatirodalom is oly bőségesen írt, *Harsányt* Adolf pedig
nagyobbszabású tanulmányban foglalkozott a kérdéssel.

A *Budapesti Kávésok Szövetsége* megalakulásának az volt
a közvetlen és gyakorlati oka, hogy az akkori *Kávésipartestület*

Pesti Polgárnemes Kávésuraságok magyar nemesi
Címerei. 19. sz.

A Jabukai nemes *Adelsberger-Nemeshegyi* pesti Üveghutás, Üvegkeres-
kedő és Házuraságos család címere. — A Kapriórai nemes *Woidzislav-*
Wodjaner dohányos Tózsér, Fábrikás és Házuraságos család nemesi
Címere. — A *Wodjaner* család magyar bárói Címere.

szervezetében és mivoltában adott okokból nem foglalkozhatott
behatóan a *Pincérstrike-kö* felnövő akkori Munkáskérdéssel.
A *Szövetség* főfeladata ennek a rendezése volt, aminek ered-
ménye a máig működő testületi — akkor társulati — *Munka-*
közvetítő lett. A *Szövetség* életrevalóságát mutatja, hogy hamar
országossá lett, vagyis hogy a vidéki Kávesség is belevonódott
működésébe. Ez a folyamat újkori megfelelőjét mutatta az
1820-as évek pesti Kávégildéje országos „Főgildévé“ alakulása
ama nyomainak, melyekről a maguk helyén szólunk. Az Élet
mindig azonos fejlődésfolyamatokat indít meg, ha valamely
Intézmény kialakító okaiban ugyanaz az adottság jelentkezik,
így „*Országos Főcéh*“ például a 17. századvégi pesti Ser-

főzöcéhből, így jutott országos szerephez a legrégebbi magyar Céh, az 1270-től máig úgyszólván folyamatosan élő budai, illetőleg pesti Mészárosceh is. A Szövetség több Kongresszust tartott, így 1922-ben *Debrecenben* és 1925-ben *Budapesten*. Országossá válásának teljes kialakulását a Háború és az összeomlás törte derékba, a Leromlás számtalan vidéki Kávést is tönkretett. A Szövetség Elnöke *Mészáros Győző* után *Gárdonyi József*, az *Országház Kávéház* Kávésa, majd ennek halála után *Pallai Miksa*, a *Korona Kávéház* Kávésa volt. A Szövetség 1933-ig működött a mai *Ipartestület* mellett.

A Világháború a Kávétestület életébe véres kézzel markolt bele. A Béke éveiben a Testület számára a gazdasági kérdések a városi élet szabad áradatában, az Ipar akkori megkövetlenségében megoldható és megoldódó, múltó problémák voltak. A Világháború alatt és azután is, máig a folytonosan és mindig jobban elnehezülő élet, a Világ, Európa, Magyarország, Budapest és a Társadalom maga teljesen belesodródott a megoldhatatlan gazdasági és társadalmi problémák szövedékébe: a Világválságba. Természetes, hogy a Kávétestület régi, inkább erkölcsi ellenőrző, belső céhes iránya humanisztikus működése mellett a gazdasági problémák jutottak előtérbe. Ezt — régi céhtörténeti nyelven — talán úgy fejezhetjük ki legjobban, ha azt mondjuk, hogy a Kávétestület a maga társulati, azaz „Gilde“ korszakában volt inkább humanisztikus és céhszerű, mint a Világháború óta mindjobban gazdasági és jogvédő *Gilde* módjára szereplő céhies korszakában, mely ugyanekkor mindig jobban hajlott az Ipartestület mivoltában adott Céhszerűség felé. 1921 óta, az ipari Képesítés és a Testület iparhatóságként működő eme újkorában a Testület mint „quasi“ Céh működik, de munkássága jogvédő „Gilde“ formát is mutat. Ez a fejlődés természetes menete, hiszen a régi Céhek is elsősorban iparművelő, iparfejlesztő, inasoktató és a Céhtestvérek gyámolító, humanisztikus Testvérségei voltak és csak másodsorban voltak realisztikus jogvédő Gildetestvérségek.¹³ A Világháború hozta a Kávétestületben egymás közelébe ezt a históriás-humanisztikus Céhszerűséget és a realisztikus Gildeszerűséget.

¹¹ MM. és SS. A Céh és a Gilde különbsége.

A Kávéstestület a Világháború alatt és ma. 1914-1936.

A budapesti Kávéház hanyatlása, válsága és átalakulása.

Kávéház és Háború. — Fellendülés és Hanyatlás. — *Weingruber* Ignác Elnök. 1912—1915. — Nehézségek. — Záróóra. — Drágulás. — Anyaghiány. — Hadikávé. — Jótekonyság. — *Harsányt* Adolf Elnök. 1915—1917. — *Reiner* Mór Elnök. 1917—1927. — Forradalom. — A Kávésipartársulat Ipartestületté alakul. 1921. — Céhtörténeti előzmények. — Az Ipartestület Céhszerűsége. — A legújabb idők. — *Mészáros* Győző, Elnök 1927-től. — A mai Elnökség és Elöljáróság. — Zárószó.

A lábbiakban a Kávéstestület 1914-től máig, 1936-ig tartó életéről szólunk. Ez a huszonkét esztendő zárt egység. Első félideje a Háború, a másik félideje a Háború hagyatéka. A budapesti Kávéházkrónika a Világháború óta valóságos újság-irodalmi Kisformává fejlesztette ki a Budapesti Kávéház régi Tündöklésére elkövetkezett Hanyatlásról szóló, elégikus hangú kávéház-sirató Kávéházkrónikát. Ezeknek állandó közös címe *Balzac* „Grandeur et Décadence“-ja: „*A Budapesti Kávéház Tündöklése és Hanyatlása*“. Előző fejezetünk az 1873-tól 1914-ig tartó korszak Kávéházának tündökléséről, jelen fejezetünk annak háborúszülte hanyatlásáról, a Háború utáni válságról és folyamatban levő átalakulásáról szól.

*

A Kávéház, mint a Város társadalmi életének legvárosiasabb kifejezőhelye és fokmérője, a Világháború minden jelenségére úgy válaszolt, mint a Város idegzetének középpontja. Elmellőzve a Világháború mélyreható és az egész régi budapesti Társadalmat fenekestől felforgató tényeit, azokat, melyek

a budapesti Kávéház belső életére is mélységes átalakító hatást gyakoroltak, alábbiakban a budapesti Kávéházak és az akkori Ipartársulat háborús küzdelmeit kívánjuk vázolni. Azt a Háborút, melyet a Kávéstársulat a Háborúval szemben folytatott. A Háboiút, melyben elvérzett a Város régi Életöröme is, annak Céhháza, a Kávéház is.

A Világháború első hónapjában hihetetlenül fellendült a budapesti Kávéházak forgalma. A rengeteg katonaság átvonulása a Fővároson, a nyár utolsó heteiben hazaözönlő nyaralók, az izgatott hirlesés és hírmondás, a bizonytalanság nyomasztó érzése, mely beszélgető, vitázó összeülésre a Kávéházba vitte a Várost: mindez, addig ismeretlen kávéházi forgalmat teremtett. A Kávéstársulat elhatározta, hogy a könyomatos harctéri jelentéseket kifüggeszteti a Kávéházakban. Az egész Város térképeken leste a harctéri helyzetet, a Kávéházakban zászlócskás térképek lógtak a falakon. Páris Kávéházai lehettek ilyenek az 1871-i Ostrom hónapjaiban, olyanok, amilyeknek *Sarcey* egykorú emlékiratai írják le azokat.

A visszahatás azonban szeptember végére már megmutakozott. Az első reménykedések illúzióknak bizonyultak. A hivatalos Harctéri Jelentésekben szeptember elején már senki sem hitt, az első tompa nyomottság, a rengeteg vereség és veszteség hírei az embereket egy csapásra otthonülőkké tették. A főbb útvonalak Kávéházainak élete még mozgalmas volt egyideig, de a mellékutcák Kiskávéházai kiürültek és sorra megszűntek. Az első háborús őszön meghalt a régi Budapest régi kedve: „*Régi kedvünk*“, amit *Szép Ernő*, a budapesti Kávéház lírikus Krónikása írt meg a Háború után.

A Kávéstársulat Elnök-Mestere a Világháború kitörésekor az érdeemes *Weingruber Ignác* volt. Neve a régi Kerepesi-úti *Weingruber Kávéház* és a városligeti *Weingruber Kioszk*, a *Fővárosi Pavilion* révén fogalom volt. A régi Budapest polgári életörömét jelentette az a Karcolatokban és Kabarédalokban annyiszor megörökített név, mely régi tapasztalataival most a Kávéstársulat háborús bajainak lett ellenjegyzője.

A takarékoskodás és az elszegényedés a Városra elboruló első ősz idején már megkezdődött. A Hadvezetőség a háborús Sajtó útján a nemzeti takarékosság jelszavát adta ki. A Város fényűző életöröme megszűnt, hovatovább fényűzésnek számított a kávéházi polgári életformák közül a legegyszerűbb

is: a Pesti Polgár addig elmaradhatatlannak tartott ebédutáni Feketekávéja. A vasútvonalak egyszerre megbénultak a Vidék vándorforgalma számára, Budapestre csak az Északkeleti Kárpátok határszéli Vármegyéinek jómódú, menekülő földbirtokos családjai gyűltek le, de ezeknek az élete is meghúzódó és csendes volt.

1914-ben már megérkeztek Budapestre a párisi és londoni Kávéházak korai záróórájára vonatkozó első hírek.¹ A Kávés-társulat legelső intézkedései, a régi társulati jólét szellemében

Pesti Polgárnemes Kávésuraságok magyar nemesi
Címerei. 18-19. sz.

A nemes *Witlmaesser* család. — Az augsburgi Patrícus *Jenesch* család magyar bárói Címere. — Az Almási nemes *Wurm Almay* pesti vaskereskedő és Házasuraság család Címere.

még csak a háborús jótékonyág területén mozogtak. A Társulat belső életét még nem rendítette meg a Háború. A Társulat nagy összegeket adott a hadbavonult Pincérek és egyéb kávéházi alkalmazottak segítőalapjára, a budapesti Ezredek harctérre vonuló zászlóaljai és századai számára zászlókat varratott. Már 1914 augusztus 15-én félezer hadbavonult családjának adott reggeliből álló ingyen segítséget, ezt néhány nap múlva ezer kávéreggelire emelte fel. November 9-én 10.000 koronányi, november 13-án 30.000 koronányi, tehát

¹ Alábbiakra nézve a *Budapesti Kávésok Ipartestülete* irattárának adatait *Havas* Nándor dr. ipartestületi főjegyző úr állította össze.

egy külvárosi kisebb háromemeletes ház értékének megfelelő Hadikölcsönt jegyzett. Sok száznyi kártyacsomagot küldött a Hadikórházak Sebesültjei számára, rengeteg emléktárgyat vásárolt a Hadsegélyző Hivatal által kiadott sorozatokból, adakozott a Vörös Kereszt számára is.

A Háború ezalatt rohanva haladt előre. Augusztus közepén az Ipartársulatban mozgalom indult meg a francia és angol kávéházi Cégérnevek megváltoztatására. Az 1860-as években keletkezett *London Szálló* és Kávéház *Hotel Berlin* és *Berlin Kávéház* nevet vett fel. Ugyanekkor zárta ki a Társulat a francia italokat, a *Veuve Cliquot*, a *Pomméry* és a többi Champagne-!, valamint a *Cognac* vidékéről való francia pezsgőborokat és égetettborokat. Az *Alkoholelleses Liga* már szeptemberben javaslattal lépett fel a kávéházi záróra ügyében. A Társulat megszervezte a Kávéházak kiolvasott újságjainak a Hadikórházakba való elküldését. 1914 végére a Társulat taglétszáma 253-ról 229-re csökkent.

Az első háborús tél 1915-re már meghozta a budapesti Kávéházak létalapját megrendítő bajokat. Megkezdődött a kávéházi fémtárgyak, a vörösréz, a sárgaréz és az ón rendszeres Requisitioja. A Társulat az első felszólításra tizedfél tonna fémet szolgáltatott be. A budapesti kávésfindsákról elsőnek a békebeli jólét jelképe, a tejszínhab tűnt el az első idevágó rendeletre. Ugyanekkor, 1915 január 1-én merült fel a Kávétársulat történelmi Jubileumának kérdése is. Január 20-án a budapesti Sütőmesterek még hat zsemlet adtak húsz filléren, de egy hónap múlva már megkezdődött a kávéházi sütemény drágulása, kisebbedése, silányodása, sőt lassan annak eltűnése is. A tejszínhab mellől eltűnt a pompás ropogós pesti zsemlye és sokféle finom aprósütemény. A Társulat márciusban már a Sütőmesterekkel tanácskozik a kávéházi sütemény dolgában. Ebben az évben megint elmarad az ősrégi új esztendei kedveskedés, a régi Kávégilde irataiban és a régi pestbudai Kávéházkrónikákban már az 1800-as évek elején szereplő újesztendei Kalendárium, mellyel a régi Kávés vendégeit meglepte. Ez az első jellegzetes szokás, melyet a Háború törölt le a budapesti Kávéházak asztaláról. Olaszországból már nem érkezett Budapestre a foltalan nemes fehér márvány sem. A Kávéházköltészetben megénekelte fehér Márványsztalok helyett ekkor lesz általános a mintás hazai

márvány és a műmárvány is. Ugyanekkor súlyos korlátozások alá esik a serfőzés, a ser megdrágul, a karcsú kávéházi sereshópohárok üresen maradnak. Rengeteg Pincér vonul be és esik el; ekkor jelennek meg az első női kiszolgálók, egyelőre csak mint újságos, kenyeres, szivaros és ruhatáros lányok. Márciusban jelentkezik a súlyos tejhiány. Európa kikötőibe már a francia, angol és hollandiai Kávés is nehezen fut be, a Kávészaklétek kimerülnek, a Hadsereg rengeteg Kávét fogyaszt, a kávéházi Kávés rohamosan drágul, mert csak a semleges területeken át érkezik be az országba. Ugyanez a helyzet a tengerentúli Teára és Csokoládéra nézve.

Nemes származású, magyar Indigenatust nem szerző pesti Kávésuraságos és Kávés családok Címerei. 18—19. sz.

A lengyel eredetű *Labosanszki-Libasinszky* pesti Szabómester és Házasturaságos család. — Nemes és Báró *Jenesek* József, a bécsi Hofbibliothek Directora feleségének, a bajor származású Maria Eletiora, Edelfrau von *Waldfortner-nek* Címere. — A frankenlandi eredetű *Aemmerling-Emmerling* pesti Kávés, Vendégfogadós és Kávésuraságos család címere.

Március 22-től kezdve a Kávéház csak reggel tíz óráig adhat tejes Kávét. A tavasz elkövetkezik, de nincs jég, mert nincs a jéggyáraknak vegyszere, azért nincs, mert nincs szén: eltűnik a kávéházi fagylalt. A régi kipróbált Pincérek, akik a Kávéház lelkei voltak, százával esnek el, helyükre lelkiileg, testileg, erkölcsileg kisebbértékű elemek kerülnek. Megbomlik a Kávés és a Pincér régi viszonya, a fegyelem széthull, a Vendég elkedvetlenedik. Megszűnik a gondülő kávéházi játék, a csevegés. Félmillió Budapesti Polgár ebédutáni és vacsora-utáni egymillió napi „Feketéje” marad el. Ki mulat cigány mellett Pesten az „ezüsttűkrös Kávéházban”? Csak a Halálba menők, talán utolsó pesti éjszakájukon. A Pályaudvarok közelében levő zenés Kávéházak forgalma óriási, itt folyik a Háború

Halottas Tánca ... A Kávéházban a szorongó Polgár suttogva gyakorolja kritikáját, mert a Sajtót a *K. a K. Militdr-Censur* írja. Nem írja meg, hogy Bártfa már az oroszé és hogy Feldmarschalleutnant *Potyorek-en* kitört a Paralysis, de a Kávéház ezt mind jól tudja. A Kávéház az igaz hírek forrása. Kemény Simon megcsinálja a *Kávéházi Konrád* szólást, de *Kóbor* Tamás a Háború után megírja, hogy *Kávéházi Konrád* valójában a lelakatolt szájú polgári Kritika ellen felhasznált Gúnynev volt.

1916 elején a Társulat parancsot kap: jelentse be „felhalmozott Kávékészletét“. A jelentés azt jelenti, hogy a Társulatnak csak naponta, lehetetlen utakon-módokon beszerzett Kávéja van. A párolgó findsák mellől eltűnik a szivar és a szivarka: szigorú tilalom korlátozza a dohányforgalmat. Eltűnik a régi Békejelkép: a ropogós, pettyes, négyszögletes *Regalia Media* és a *Princesas*. Nincs gyújtófa a kávéházi gyújtótartókban, a gyújtókérdést a Rendelet csak szabályozza, de gyújtó még sincs. Márciusra végképpen eltűnik a cukor. A Társulat még tud szerezni öt vágón cukrot, de az utolsó lehetőség a beszerzésre. A fehérsüteményt a Rendelet eltiltja, de az már a Rendelet előtt eltűnt. A Háború előtt harcok dúltak a budapesti Vendégfogadósság és Kávésság között a kávéházi Meleg Konyha körül. Szeptember 25-ére megjön a Rendelet: a Kávéház köteles a legszegényebb osztályok ellátására olcsó ételrendet adni, illetőleg köteles olcsó főzelékeműt adni húsfeltéttel. A Kávéház elveszti szellemiségét, étkeztető hely lesz, nem az életöröm muzsikás, csevegőhelye, nem nagyvilági Café Restaurant többé. A szegényes vacsora mellől eltűnik a Feketekávé. A Kávéházból kivonult az Életöröm és a Halál bánata tengeti életét a „Hadimenü“ mellett. Ugyanekkor már Ausztriában a fekete kenyér is tilos a Kaffeehaus-ban.

Megjelenik az éjfélutáni egy órai, majd az éjféλι záróóra. Budapest utcáin már nem hívogat senkit a *Kosztolányi* Dezső által megénekelt „*Kávéházi Vestatemplom oltártűze*“. Nincs fa, nincs szén. A fűtést tiltja a Rendelet, de Rendelet nélkül sincs mivel fűteni. A Vendég kopott télükabátban didereg. Télen már tilos a Kávéuzsonna is. Megjelenik a „Fekete Kávé“ néven csúfolt valamivel, a „Hadikávé“-val összehabart tojássárgája, a szépvnevű régi olasz *Café d'Oro*, de megjelenik a Rendelet és eltűnik ez a „Tojásos Kávépuncs“.

Sok Kávéház örökre becsukja kapuit, melyeknek azelőtt soha kapukulcsa nem volt, hiszen éjjel-nappal nyitva voltak. A szén elfogyott, nincs porosz szén, nincs gáz és nincs villamos áram, tehát a Rendelet korlátozza a világítást. A hideg, kietlen Kávéház rideggé sötétül el. Október 22-én megjön a párisi hír a tízórai záróróról. Bécsben a *Schwarzer-t* csak esti tízóraig szabad kiszolgálni. A nikkel aprópénz eltűnik, a Rendelet bevonja azt, kell a Shrapnell és a Gránát szerkezetéhez. Megjelenik a „vashatos“, de az is eltűnik. Ez a „nemesfém“, a Valuta. Lehetetlen a zavar a pénzváltás körül.

Pestbudai Kávésok és Játékházások Pecsétjeinek Mester-ségemlémai.' 18—19. sz.

Giovanni *Conti* da Messina detto il Plácido, pesti Vándorkávés és Bircibankos: Kávéslegény a Dákéval, Billiárdgolyó, rekeszes Bigliardo. — *Tuscht* Sebastianus, Kávés és Pharobankos: a Három Rózsa és a Billiárdgolyón táncoló Fortuna. — *Altdorffer* József Kávés: Oroszlán a Kávés-íbrikkel, Pajzstartók: két Kávéslegény az Asztalkendővel.

A Kávéstársulatban megjelenik az Árdragítás vádjának rémsége. Az Országban már semmi sincs, ezt senki kimondani és bevallani nem meri, ezt leírni nem szabad, tehát megállapítatik, hogy: Árdragítás van. Tisztes, közismertnevű, a Város életében polgári szerepet vivő Kávés mesterek kerülnek az Árdragító Szék szégyenpadjára. A Hadsereg elképzelt szesz fogyaszt, a Halálbamenőknek van szükségük a Rumporció katonanarkózisára, a Kávéházakból eltűnik a Tea után a Rum. Hársfalevél és eperlevél már a Tea, az a dohány is és borrá változott a Rum. A Rendelet a szeszkészletek bejelentését követeli: szeszkészlet azonban nincs. A Kávéház Teaházza lesz, felmerül a Tea és a Kávé árának egységesítése. *Wein-gruber* Ignác Elnökmester nem vállalja a Rendelet végre-

hajtását, 1915 végén lemond, helyette 1916 január 10-én ismét *Harsányt* Adolf lesz az Elnökmester.

Nincs világítás és nincs fűtés, még az Idő is megváltozik, megjelenik a Nyári Időszámítás. Nincs földművelő kéz, nincs igavonó ökör, nincs búza, nincs kenyér, de van Kenyérjegy. A Kenyereslány tehát megjelenik láncon lógó ollócskájával, *Szép* Ernő megénekli, *Gábor* Andor kicsúfolja. De Kenyér még Kenyérjegyre sincs. Cukor, hús, tojás helyett csak Cukorjegy, Húsjegy és Tojásjegy van. A Társulat megkapja a Parancsot a lisztkészletek bejelentésére. Jelentés: a Társulatnak nincs lisztje. Oláh betörés: a Fővárost októberben előzőnli a menekülő Erdély. Semmi nincs, de a Szépirodalom által megírt „Jó Kávés“ még megvan, tehát ötödfélezer éhező erdélyi menekült jut kávéházi reggelihez. Ugyanekkor megjelenik az esti tíz-órás záróóra, majd rövid időre a kilencórás is.

1917- re mindez megmarad. *Harsányt* Adolf Elnökmester lemond, helyette *Reiner* Mór lesz az Elnök s marad meg tisztében 1927-ig. A Társulat élete már valóságos élet-halálharc. Tojást, fát, szemet már csak utalványra lehetne kapni, ha volna mit. A szalámit rudankint utalja ki az Utalvány. A Társadalom végképpen lerongyosodik. A Pincérségnek nincs munkaruhája, a Társulat szerez ruhaanyagot. A Vendég a magával hozott szappannal mossa meg a kezét: a Társulat ülést tart a szappanszükséglet dolgában. A legtöbb Kávés már felélte élete munkájával szerzett vagyonát, ami Forgótókévé válik most, majd elpusztul.

1918- ra minden összeomlik. 1919 elején már a leszerelt, nyomorgó, hontalanná vált, visszaözönlő étkező tartalékos tisztek számára kér segítséget egy tiszti Egyesület, melyből a M. O. V. E. lett.

Jön a Vég, a Forradalom. A munkásmozgalmak Kollektív Szerződéseket követelnek. A kávéházi árakat már a Szakszervezet diktálja. Az Árvizsgáló Bizottság íróasztal mellett ítélkezik az Élet fölött, melyről fogalma sincs. Eljön a *Commune*, mely a Kávéházat „*az aljas Bourgeoise mentsvárának*“ tekinti. A Kávéház átalakul számmal ellátott Étkeztető Hellyé. Szenny, durva, trágár hang, kása, majd egy napon már kása sincs. A Kávéházban a 18. század óta Kávéházakban elálmodott Utópia az úr. Augusztus 2-án román Előőrs áll a *Kováts Kávéház* előtt, mint ez képeinken látható, de a Falu megindul a Vá-

ros felé butyorjaival: augusztus 3-án csodás kincs jelenik meg a Bristol Kávéház asztalán: szeletke szalonna. A Commune-nek vége. Kezdődik egy új Korszak.

*

A jelenlegi Budapesti Kávésok Ipartestülete mintegy kétszázévesztendő útkeresés után jutott el oda, hogy 1921 február 28-án a Magyar Királyi Kereskedelemügyi Minisztérium idevágó rendelkezése alapján Ipai testületté alakult.² Láttuk, hogy a Céhé alakulás első kísérlete még az 1730-as évekre esik és Pest királyi Szabad Város Nemes Tanácsától indult ki. Bőven foglalkoztunk a 18. század utolsó harmadában kialakuló laza szervezetű Pesti Kávégildének rendes polgári Gildettestvérséggé való megalakulásával, láttuk a pesti Kávécéh megalakítására vonatkozó, a Gildétől 1824-ben kiinduló, de a Helytartótanács által elutasított kísérletet. Foglalkoztunk a bécsi Gewerbepolitik által az Abszolutizmus idején kezdeményezett Iparszabadság kérdésével. A jelenlegi Ipartestület kialakulásának közvetlenebb előzményei a Kiegyezés idejére nyúlnak vissza, ezeknek megértéséhez azonban egészen röviden vázolnunk kell az európai Kávécéhek iparjogtörténeti körvonalait is.

A párisi Kávesség már a 17. század végén Céhé alakult. Mesterei a tulajdonképpeni Kávésokon, vagyis *Maitres Lemonniers-eken* kívül az Ecetfőző Mesterek — *Maitres Vinaigriers* —, a Fehérsütőmesterek — *Maitres Boulangers* — és a Rosoglio, vagyis Gyümölcsvízfőző Mesterek — a *Maitres Distillateurs* voltak. Az Ecetfőző mesterek a korszerű Toilette illatos Piperefőzőmesterei, a Fehérsütők egyben Cukrossütőmesterek és Befőztöcsináló *Confiseurs* voltak, vagyis a Korszak Kiské-

¹ 95-352—1921. XIX. sz. A Budapesti Kávésok Ipartestületének Alapszabályai. — Az Óbudai Kávéségylet átirata: 1877. febr. 22. Az Ipartestület Levéltára: 1872. II. 26—16. sz. — Budapesti Székesfőváros Tanácsulése. 1884. nov. 12. — Az 1864-i Alapszabályok: Orsz. Lttár. Helyt. 10.103—1864. A Kávésok Körrendészete.: U. o. Helyt. 80.054—1863. X. 19. — Az 1873-i Alapszabály: M. Kir. Földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi Minisztérium. 1873. nov. 12. — 16.416. sz. — Az 1900-i Alapszabály: Kereskedelmi Minisztérium: 83.092—1899. VIII. sz. — Az 1912-i Alapszabály: u. o., 41.962—19123. VI. A. sz. — A párisi Kávécéh: Franklin i. m. i. *Jacob*.

mikusai voltak. A Mesterek rendszeresen szegődtek Inasokat, ezeket felszabadították, a felszabadult Legények többszöri Vándorutat tettek, ezután Mesterremeken remekeltek, majd a Céhtől Mesterjogot nyertek.

A bécsi Kávesség — mint láttuk — sohasem alkotott Céhet, csak jogvédő Gildetestvérséget. Gildeszerű alakulat lett volna az 1732-i pesti kísérlet is az akkori pesti „Három Kávésok“ között. Gilde volt a 18. századi pesti Kávés-testvérség is 1796-ból való Gildelevele szerint. 1824-ben Céhhé akar alakulni, de a Helytartótanács ezt nem engedélyezi, mert a Gilde tagjai nem csak tényleges Kávésok, hanem Kávésuraságok is. 1796-tól tehát 1922-ig, illetőleg 1732-től 1922-ig, kétszáz esztendeig nem Céh a pesti Kávesség, hanem Gildeszerű *Grémium*. Ennek megfelelően az egykorú Kávéslegény nem tesz céhes Mesterremeket, vagyis a Képesítés kérdése rendezetlen. A Kávesságot ez a Korszak tehát Keresetnek és nem Kézmivességnek tekint, noha a Képesítés kérdése már 1861-ben felmerült.

Az első Ipartörvény, az 1872: VIII. Törvénycikk közvetlen előzménye az, hogy a Budai Helytartótanács 1863 október 19-én a „Kávéházi Ipart“ a pesti Városkapitány kezei alá adja és arra Numerus Clausust állít fel, A pesti Kávésársaság 1863-ban a saját Jogait tisztázza a jogosulatlanul Kávét mérő Cukrossütőkkel és Fehér sütőkkel, valamint az úgynevezett Patkósütőkkel, a Mandolasütőkkel, valamint a sokszor emlegetett Kávénénőkéekkel szemben.³ 1864-ben végleg rendeződtek a régi nemes, nemestelkes és egyéb Kávésjogok. Az 1872-i Ipartörvény a maga teljes elhibázottságában korlátlan Iparszabadságot alkotott a Kávesség területén is. Mindenki Kávés lehetett Budapesten, aki akart és az idevágó Engedélydíjat lefizette. A Szabadoságba csapó új helyzet a „Szabad Verseny“ elvére helyezkedett, aminek voltak fényes és árnyékos oldalai is. A fényes oldal új, nagyszerű Kávéházak keletkezéséhez vezetett, az árnyékos oldal a régi polgári Kávesség rohamos pusztulásához és a Kávesség — főleg a pesti Kültelkéké — lesüllye-

² „Die Missbrauche dér Zuckerbrätzer“. A Kávés Ipartestület Levéltára. 1863—10. sz. 1865—21. *Brätzer*: *Bracciatore*, olasz Perczes. — Patkósütő: olasz *Mandolettiere*, Beigelbäck. — Fehérsütő: Weissback. — *Thaisz* Városkapitány és felesége, „*Luft Rézi*“ Bordélyosné Kémnyugtái: 1849—1867: *Tábori* Kornél i. m.

dósét eredményezte, súlyosítva a hírhedt „Thaisz Aera“ határtalan Corruptiója által is.

A pesti Kávesség az 1872. évi XVII. Törvénycikk IV. fejezete alapján 1873 november 13-án alakult meg. Alapszabályát *Schmidt* Titus Jogtudor, a Társaság akkori Jegyzője szerkesztette és a nagyemlékezetű *Kammon* Flóris Elnök írta alá.

Ezt az akkori földművelésügyi, ipari és kereskedelmi Minisztérium 1873 november 12-én hagyta jóvá. A Társaság *A Budapesti Kávés-testület* — *Kaffeessieder Genossenschaft* — nevet vette fel. Régi típusu Gilde volt, feladata a Kávesség egymásközi és a „főnök és segéd“ közötti jogviszonyok döntőbíró-

Pesti Kávésok Pecsélemlémai 18—19. sz. A Miskolczi Görög Kereskedőtársaság Zsákbélyegzője. 1687.

Benkert György Kávés: Monogramma és a Sas. — *Hoppe* Rezső Kávés: Kávéházi Lugas és Ledölt Oszlop.

sági egyeztetése, valamint a Testület szegényeinek a régi Testvérláda módján való segítsége volt. A tagság nem volt kötelező, csak az a Kávés volt a tagja, aki akarta. Az óbudai Kávesség megtagadta a Testületbe való belépést, erről az olasz származású *Ferdinando Morelli* óbudai Kávéspraeses és a német *Franz Engländer* Vicepraeses német nyelven 1877 február 22-én értesítette a Testületet. Az átiraton ott van „Az Ó Budai Kávés Egylet” pecsétje: a két keresztbe tett Dákó alatt a Három Lapda, fölötte a Pörgettyű, mint a Játékjog Címere. A budai Kávesség kezdettől kezdve semmi céhes, vagy gildés életformában nem élt, 1873 után is csak egyes tagjai léptek be a Testületbe.

A második Ipartörvény, vagyis az 1884: XVII. Törvénycikk minden volt Céhből lett újabb Ipartársulatra nézve kimon-

dotta a kötelező Társulást, de a vendéglátó Iparokra: a szálló vendégfogadókra, az étkező vendéglőkre, a borkorcsmákra, serházakra, pálinkamérésekre, Kávéházakra és Kávémérésekre nézve szabadon hagyta az első Ipartörvényt. A Székesfőváros Közgyűlése 1884 november 12-én elfogadta az idevágó Szabályrendeletet. Ez ellen a Kávéstársulat fellebbezett a Minisztériumhoz és pedig azon az alapon, hogy az új Szabályrendelet nem a második, hanem az első Ipartörvény szellemét fejezi ki, a Kávésengedély nem az ipari, hanem az erkölcsi megbízhatóságtól függ, a Testületnek nem ad beleszólást az Engedélyek dolgába és nem mondja ki a kötelező Társulást vagyis a Testületbe való belépést.

A fellebbezés pontosan mutatja, hogy az ipartársulati jellegű Kávéstestület már 1884-ben Ipartestületté akart alakulni, de a Minisztérium elutasította a fellebbezést és a Testület, több különböző idejű alapszabályváltoztatás után 1921-ig megmaradt a Grémium, Testület azaz Társulat, vagyis jól elemezve a Gilde formáiban.

*

A régi gildeszerű Társulat Ipartestületté való átalakulásának közvetlen előzményei a Világháború előtti évek ama Riválításában keresendők, mely a kávéházi „Meleg Konyha“ kérdésében tört ki az akkori Vendéglős Ipartársulat és a Kávésipartársulat között, mint erről már megemlékeztünk. A 18—19. század átmenetén a Kávéházé volt a Játékjog vagyis a *Billiárdjog*, aminek jogi Címere a Két Bot és a Három Lapda volt. Kávét és frissítőket — főleg Puncsot — továbbá Gyümölcsvizeket — ez a Rossoglio, vagyis Rozsólis — csak a Kávéház mérhetett ki. Viszont „Meleg Konyhát“ már a 18. század végi Kávéházak adnak. Egykorú útleírások pontosan szólnak a világhírű pesti *Grand Café*, a „Nagy Kávéház“ vagyis a Nemes *Kemnitzer* János pesti polgári cserzővarga Mester nemesháztelki Kávésjussát alkotó *Márványos Kávéház* esti *Petite-Table*-járól, melyen a közeli Rondella Theatrum látogatói kitűnő estebédet esznek. A *Petite Table* azt jelenti, hogy a kiszolgálás nem a „Vendégfogadós Asztala“, az úgynevezett „*Table d'Hôte*“ egyetlen „Nagy Asztala“, a *Grande Table* mellett történt, melynek asztalfőjén a Vendégfogadós ült, hanem úgynevezett Segítő Asztalkák-nál, azaz Guéridon-k mellett. Ezek a mai

kávéházi Kisasztal ősei. A 18. századi pesti Vendégfogadó és a Kávéház „Meleg Konyhája“ között tehát ez a lényegbeli különbség, nem a „Meleg Konyha“.

A budapesti Élet világvárosivá alakulása a Világháború előtti években — mint mondtuk — magától fejlesztette ki az úgynevezett Színházi Vacsora szokását, egészen érdekesen a fentemlített 18. századvégi formákban. A budapesti Kávéház ekkor fordul el a nyugateurópai *Café Restaurant*, *Café Ristorante* formája felé. A budapesti Kávéház egyenes vonalban fejlődött ide a Millennium óta. A *Café Restaurant*-tá való átalakulásban a Vendéglős Társulat jogsérelmet látott, tudniillik szokásjogon alapult a kizárólag vendéglői „Meleg Konyha“. A Vendéglős Társulat már ekkor felvetette az ipari Képesítés kérdését és azt tagjai számára ekkor azért kívánta megszerezni, mert abban reménykedett, hogy a képesítetlen Kávés nem tarthat Meleg Konyhát. A Világháború és a Forradalmak ideje elmosta a Vendéglő és a Kávéház eme eredendő különbségeit. Ezért történt, hogy amikor az 1884-i második Ipartörvény általános revíziója során a budapesti Vendéglőstársulat is Ipartestületté lett, vagyis Képesítéshez kötött ipar lett, a Kávéstársulatra nézve is ugyanez az elv alkalmaztatott: a Kereskedelmi Minisztérium 1921-ben elrendelte az addigi Kávésipartársulat Kávésipartestületté alakulását is.* Ez az új Ipartörvény, az 1922: XII. Törvénycikk, illetőleg az 1936: VII. Novella alapján alakult meg, illetőleg nyerte módosításait.

*

A mai ipari képesítés a régi Mesterremek, illetőleg az Inaszabadítás, a Legényszabadítás, a Legényvándorlás, a Legényremek, illetőleg a mindettől és a Mesterremektől függő Mesterjog megfelelője. A mai tanoncképzés a céhi Inasoktatás, illetőleg a Tanítómester szerepének azonososa. A Céh hatalmi ügyköre és Céhtörvényszéke a mai Ipartestületi Szék, illetőleg az Ipartestület mai iparhatósági jogkörének megfelelője. Az Ipartestület tehát mai mivoltában, de már az 1884: XVII. Törvény-

³ Ker. Min. 93.352—1921. XIX. sz. 1921. febr. 28. — Ennek módosítása: Budapest Székesfőváros Polgármestere: 248.705—1933. XV. júl. 14.

cikk szellemében is közelebb áll a régi Céhhez, mint az 1872: VIII. Törvénycikkkel felállított Ipartársulatok. Ez azonban nem reakciós Iparpolitikát jelent, hanem azt, amit *Dános Árpád* hangsúlyozott iparjogi munkáiban: az „*igazi Iparszabadság feltétele, az a korlátozás, melyet valamely Iparpolitika a Kontárság és az Iparszabadság ellen az Ipar érdekében emel*“ Ez a gondolat mintha a mai Iparosság mind erősebben ébredő céhi hagyománykedvelésében is kifejeződne, főleg a minden Ipartestületben állandóan szőnyegen levő Kontárkérdés, a „Mester*-elnevezés és a Mestervizsga kérdéseiben.

A Testület ebben a mindjobban leromlást mutató korszakában küzdött a Kávéház *fényűző* üzemmé nyilvánítása ellen, tisztázta a „*Meleg Konyha*“ állandóan kísértő problémásorozatát, véleményt nyilvánított a *Tejrendelet* ügyében, mozgalmat indított az *újsorabíróságok*, a *fényüzési adó* általánosítása az *adókulcs* leegyszerűsítése ügyében. Állandó küzdelmet folytatott a *hazárdos játéklubok* ellen, igyekezett a *zenejogdíjak* rendezésén, résztvett az *üzletberek mérséklése* és a kéréséit *adó* általánosítása kérdésében, az *óvadékok*, a kávéházi *hírlapárusítás*, a *telefonkérdés*, a *kártyaadó*, az *üzlethelyiségek felszabadítása*, a *vigalmi adó* és a *járda foglalás* problémáinak újabb és újabb formában felbukkanó dolgaiban. Igyekezett a Világháború után jelentkező *városellenes és iparellen eszmék* túlbujánzása ellen tiltakozó szavát hallatni, figyelemmel kísérte a nagyvárosi társadalom lelki átalakulását, behatóan részt vett az *idegenforgalmi propaganda* ügyeiben, foglalkozott a *közüzemek* versenyének problémájával, a *leventeoktatással*, az újfajta *kártyaszalonok* kérdéseivel, tiltakozó szót emelt a könnyelmű *új Kávéházalapítványok* ellen és a *tisztességtelen verseny* ellen. Szavait hallatta a Kávévámok és Teavámok ügyében, az új típusú *Café Danse*, *Café Bar* és *Grill Room-ok* ügyében. Foglalkozott a *kontárkérdéssel*, az úgynevezett *Tejivók-ka*}, a *zenei záróra* és az *áruházak Kávéházai* kérdésével.

Az 1922 és 1936 közé eső tizennégy év testületi munkásságának lényeges kérdései között ott volt az *Árvizsgáló Bizottság* íróasztal mellett, az élet valóságainak ismerete nélkül hozott rendeletei elleni küzdelem is. Ez a szóban levő Bizottság

1925-ben történt megszüntetésével ért véget. Ez az intézmény is a Világháború maradéka és üledéke volt, mint a Záróóra vonatkozó korlátozó intézkedések. A Háború által okozott Világválság tünete az *Arrombolás*, a *Dumping*, melynek jelenségei már 1732-ben ott vannak a pesti Kávesség életében. Ez is a gazdasági leromlás tünete. A fenekestől felfordult társadalmi élet háborúutáni tünete volt az 1920-as évektől kezdve mindjobban emelkedő *táncoló kedv*, ami az új amerikai spanyol és néger zeneformák, a kávéházi *Jazz* és *Tango* általánossá válásával jelentkezett. Ez a táncengedélyek, dalengedélyek, általában a kávéházi *Diseuse-ség* kérdéseivel lett kapcsolatos és került számtalanszor a Testület elé. Az új stílusú zenészkávéházak rendkívül elszaporodtak, a kávéházi zene is új kérdéssé lett, a régi cigányzene lassú hátsótérbe szorulásával párhuzamosan. Egykor csak arról volt szó, hogy a Kávéházakban tilos a zajos rézfúvó- és ütőhangszer, most a Kabarék, Színházak és Orfeumok tiltakozását váltotta ki az új társadalmi életformákat kiszolgáló új, dobos-rézfúvós kávéházi zene.

A nyugtalan, lázas életet is élő mai városi ember azonban a *Kártya* narkózisába menekül, nem csak a saját élete ritmusát doboló *Jazz* narkózisába és az új táncokéba. A *Bridge* és a *Rummy* kávéházi *Sa/oon-jainak* és *floom-jainak* kérdése is állandóan szőnyegen volt és van a Testület életében. Ugyanilyen súlyos új kérdés volt a *Borravalók* ügye, illetőleg az 1936 május 2G-án életbe lépett *Borravaló-rendelet*. Ez évszázados szokást bontott le, tehát erős megrázkódásokkal járt.

*

Mészáros Győző, a mai Elnökmester 1905-ben vette át apósa, *Grüneck Gusztáv* régi Litterátuskávéházát, a *Café Central-t*. Ugyanakkor már belekapcsolódott a Kávés-testület életébe és a *Némái Antal* által fiatal Kávésokból maga köré gyűjtött Választmányba. 1910-től kezdve, mint a Pincérség szociális ügyeinek vezetője, eleinte közbizalom révén, később 1917-től kezdve mint Alelnök, tisztje által is a régi Céhek egykori Alcéhmestereinek e tanulmányban többször tárgyalt ügykörében dolgozott, mint az egykori Alcéhmesterek, illetőleg Másodelüljárók ügykörének utóda. A céhbéli „*öregmester*“ vagyis Alcéhmester lényegében véve *Legénymester* volt, ő lévén

a céhbéli Legénység, illetőleg a *Legényrend* öre, a Legénység 18. századi szociális kérdéseinek intézője. *Mészáros Győző* mint „quasi“ Alcémester már a Világháború előtt megszervezője volt a testületi ingyenes munkaközvetítés és a tanoncképzés előmunkálatainak, melyeket 1921 után, az Ipartestületté alakulás után már törvényes keretekben, 1927-től kezdve mint Elnökmester valósított meg. E működése a régi céhi Herbergben folyó munkaközvetítés és az „Inasregula“ tényleges alcémesteri ügykörének mai formájú folytatása volt.

A Világháborút mint többszörösen kitüntetett tartalékos Honvédszázados verekedte végig. 1922-ben lett Alelnök, majd *Reiner Mór* 1927-ben történt lemondása után az év április 27-én lett Elnök és az máig is. Átszervezte és kiépítette az Ipartestület *irodáját*, megalkotta annak *munkarendjét*, az addig félnapos munkaidőt *egésznapossá* tette. Átszervezte a Testület *Tanoncképző Iskoláját* és azt a Testület Székházában helyezte el. Az emelkedő és a Kávéság létét megrendítő üzletbérek mérsékülésére irányuló testületi mozgalom egyik vezetője volt. Az 1928-ban megalakult *Budapesti Kávésok Fényűzést és Forgalmi Adóközösségének* Elnöke és irányítója máig. Az Ipartestület kétévszázados és a pestbudai Kávéságnak a török Hódoltságig visszanyúló négyévszázados *Históriája* ápolója. Kezdeményezésére került a Székház kapuja fölé a régi *Kávés-címer*, ami e Székházat e históriás külsőségben is Céhházzá teszi. Rendszeresen gyűjtette a pestbudai-óbudai Kávéság múltjának emlékeit, gondoskodott a régi Gildeiratok őrzéséről, kifejlesztette a Testület históriás Arcképcsarnokát, régi metszetekből és tárgyakból egy Pestbudai Kávémúzeum felállíthatásának lehetőségeit alapozta le. Személye a Mát a Múlt hagyományosságaival köti össze.

*

Egykori gildebéli *Főelüljáró* és *Alelüljáró* Uraimék, a „*Vétség*“^{il} vagyis a Senátus, a pénzkezelő *Sájármester*, másként *Ládamester*, a „Három Kulcsos Mesterek Uraimék“, városi Céhkomisszáros Uram, Gildeprokurátor és Iródiák Uraimék ma is „megülik“ a Céhházat, csakhogy ma *Elnök*, *Alelnök*, *Elöljárósági Tag*, *Főjegyző* és *Tisztviselő* a nevük. A Tanács terem faláról Nemes *Boráros* János városi Senator, a Kávésgilde nagyemlékezetű 18. századvégi Komisszárosa, a fiatal *Petőfi*,

Jókai, a „Mártius Idusa“ örökemlékezetű „Tizenkét Pontja“, néhai *Kammon* Flóris Főelöljáró Uram hófehér „III. Napoleon“ szakállú feje tekint le a régi Kávésok elmaradhatatlan tubákos pikszisével kezében a mellette és utána ott sorakozó „Török Császár Uram“, a néhai *Némái* Antal, *Harkai* Mór, *Harsányt* Adolf, *Reiner* Mór és *Holstein* Zsigmond arcképeivel együtt a József-körút robajló, zajgó élete közepette dolgozó jelenre, a *Budapesti Kávésok Ipartestülete* Céhházának munkásságára. Az Elnök *Mészáros* Győző, a C e n t r á l Kávéház Kávésa, az Alelnökök *Gál* Arnold a Seemann, *Szabó* Sámuel, a Philadelphia, *Strausz* Vilmos dr., a Szabadság Kávéház Kávésa. Az Elöljáróság tagjai: *Bodó* Adolf, a *B o d ó*, *Freiwirth* Jenő a Keleti, *Kraszner* Menyhért a Japán, *Singer* Kálmán a Valeria, *Weingruber* Ignác az Edison, Vitéz *Bertha* Gyula a Pozsony, *Katona* István a Club, *Lissauer* Gyula a Lissauer, *Reiner* István a Vígsház, *Rónai* Miklós a Belvárosi, *Grósz* Ödön az Ostende, *Klauber* József a Terminus, *Ottó* Dezső a S t a m b u l, *Szlavek* Károly a Gresham és *Tarján* Vilmos a Newyork Kávéház Kávésai. A Pénztáros *Propper* Márton a Fészek, a Számvizsgálók: *Stein* Sándor a L ó n y a y, *Strasszer* Béla az O r c z y és *Weingruber* László az Edison Kávéház Kávésai. A régi céhi Komisszárosok utóda a mai Iparhatósági Biztos, *Hernády* Jenő dr. székesfővárosi tanácsjegyző. A régi céhi Prokuratorok mai utóda *Havas* Nándor dr. ipartestületi főjegyző, a régi Sáfárdiaké pedig *Donáth* Andor tisztviselő. A Testület életében tevékeny részt vett *Steuer* Marcel volt Alelnök, a nagynevű régi pesti Kávéscsalád tagja.

*

Mindaz, amit itt elsoroltunk, egy zárt közület, a budapesti Kávéság küzdelme önnönmaga létezéséért egy rettentő forгатag háborúutáni „Tohuvabohuja“ közepén, melyről senki e világon nem tudja, hogy mi és hova viszen, meddig tart és honnan jön? A budapesti Kávéház válsága Világjelenség. Azok a párisi Kávéházak, melyekhez Európa históriája fűződött, csakúgy megszűntek, mint a régi pestbudai Kávéházak, melyekhez a mi életünk fűződött. A forгатag vihara egyetlen ütemben sodorta el a párisi *Café Régence*, a *Café Procope*, a

Café Weber és a *Café de Paris* cégereit. Ügy, mint a budapesti *Fiume* vagy a *Vigadó* Kávéházét. Elsodorta, mert megváltozott az Élet, elszegényedett a Kávéházban is szellemi életet élő budapesti *Középosztály*, eltűnt a régi „*Budapesti Fiatalember*“, egykori intellektuális csevegőkedve is, diákos, dali mulatókedve is, mert a régi Budapesti Kávéházhoz is kötött szellemi „Athéni Műveltsége” helyébe egyrészt egy új „spártai testi Művelődés”, másrészt a néger-délamerikai Táncokba felejtkezés tömegnarkózisa következett el. A mai fiatalság vagy atléta, vagy fizetett, „ex professo” cirkuszi Gladiátorok tusakodását élvezi vasárnapi filléreire. Eltűnt az egyszerű *Kispolgárság* kis kávéházi öröme, az Új Társadalom egy új világvárosi Rousseauisme kedvtelésével éli a Hétvégén a vizek, a hegyek és az erdők örömét: menekül a Nagyvárosból. Mindez: beleszámítva a Kávéházba a Korszak elején bevonuló Ólmosfütykös és Kézigránát emlékezetességeit, az ezzel egykorú Városellenességet, a szakadatlan politikai és pénzválságok sorozatait, az Ország magyar Tragédiáját, a szellemi Szabadság visszafejlődését, a szabadszellemű, emelkedett Újságírás lesorvadását, az Irodalom leszürkülését: mindez egyszerűen és valószínűleg jelenti azt, hogy ötfélszáz budapesti Kávéházból másfélszáz maradt meg. A Kávéház ugyanis az Élet függvénye. A Háború előtt a fejlődő, fiatal, gazdag boldog és lelkileg szabad Város függvénye volt. Ma a sorvadó, korán előregedett, szegény, boldogtalan és lelkileg megkötött Városé. A Háború előtt lendületes magyar Utópiák szállongtak a Pesti Kávé páráiban. A Háború utáni mindenféle színű „Új Utópiák” mind a Kávéház ellenségei: félnek a Kávéháztól, a Szellemi Szabadság eme ősi Őrhelyétől.

Mindez az Élet jelensége: a Kávéház, mint az Élet városi függvénye simul a megváltozott körülményekhez: Emelkedése és Süllyedése, de élni akarása fényeiben is. Az élni akarás Vitalitása új utakat keres, illetőleg ösztönösen, a Kávéház mivoltában adott régi csapásokra tér vissza. Sorban megjelenik egymásután a Kávéház minden régi formája: a visszatérés a a terített asztalos *Café-Restaurant*, a cukrászholmis finom *Café-Confiserie*, a zenés-dalos *Café-Concert*, a színpados *Café-Spéctacle*, a táncos *Café-Danse* francia, a *Saloon-Dancing*, a *Coffee Bar*, a *Grill-Room* angol formáihoz. Csak a régi, szellemi életet élő pesti Kávéház, az *Ady* Endre, *Kosztolányi* Dezső,

Osvát Ernő, Tóth Árpád és Zuboly fiatalságának pesti magyar Kávéháza halódik. Mindez útkeresés, annak sikereivel, emelkedéseivel, balsikereivel és bukásaival együtt. Hogy mindez hova vezet, azt senki nem tudja, az Ipartestület sem, de nem is feladata, hogy a saját élete jósa legyen, hanem az a feladata, hogy önnönmaga céhes Magistratusa legyen.

A pestbudai Kávéház megúsza a 18. századelei *Kuruc Szabadságharc*, a *Francia Háború*, a *Napóleoni Háborúk*, a *Szabadságharc*, az elnyomó *Abszolutizmus*, a *Világháború*, a *Forradalmak* és a „*Kilengések*“ bajait. A Világháború utáni Világkrízis bajait is meg akarja úszni. A Világválság Brazíliában

Pesti Kávésok és Kávécsaládok Pecsétemblémái. 18-19. sz.

A *Kammermeyer-család*. — *Lechner* Tóbiás Kávés, Pest Királyi Szabad Város Vendégfogadójának és Kávéházának Árendátora.,1787. — *Benkert-Kerlbeny* Antal Kávés és Vendégfogadás, a mészáros Ős mesterségbéli Emblémája: az Ökör és az Isten Báránya a Lobogóval.

máglyákon égeti a Kávét és tengerbe szórja, a spanyol *El Cafeteria* fölött, az ősrégi spanyol Kávéház fölött az Anarkia őrjöng, a párisi *Rue Royal-on* forradalmi tömegek zúzták szét a két *Goncourt*, *Guy de Maupassant* és *Paul Souday* Kávéházat, a *Café Weber-t*, a bécsi *Floridsdorf* kávéházaiban mozsárgránát robbant bele. Budapesten, a „*Kávéházak Városában*“, ha sorvad is a Kávéház, de nyugalom van. Budapest élni akar Kávéházaiban és a Kávés élni akar Kávéházából. Budapest élni akar.

A budapesti Kávéház négyszázéves múltja, a Kávégilde kétszáz éve, e Múlt pestbudai magyar polgári Hagyományainak tudata, a pestbudai magyar Kávéshistória tisztelete biztos

erkölcsi tartalékot jelentenek a Jövő bizonytalanságával szemben. A régi Irodalomban annyiszor megírt „Jó Kávés“ a Valóságban egyúttal mindig „Jó Polgár“ is volt.

A Szépirodalom, Carlo *Goldoni*-től kezdve *Molnár* Ferencig megörökítette a *Jó Kávés* alakját. A *Jó Kávés*, ez a *Jó Polgár* viszont megörökítette örök Vendégét, az Irodalmat, mely a Keleten *Abu Bekr el Hesár Fen* Effendi, Magyarországon Zerinvári gróf *Zrínyi* Miklós, Zágoni *Mikes* Kelemen és Csokonai *Vitéz* Mihály óta álmodik Szépet és Magyart a Kávé mellett, ül a Kávéházban és ír a Kávéről és a Kávéházról. A „*Jó Kávés*“ alakját az olasz *Goldoni* örökítette meg először és az olasz Kávéházak örökítették meg a falaik között céhelő Szellemet, aminek Irodalom a neve. Az 1760-ban a Nicola di *Maddalena* corfú-i görög Kávés által alapított világhírű, máig élő római Kávéház, a *Café del Greco* *Goethe*, *Cornelius*, *Winckelmann*, *Carstens*, Lord *Byron*, *Schopenhauer*, *Bizet*, *Böcklin*, *Gounod*, *Gogoly*, Richard *Wagner*, *Liszt* Ferenc, *Berlioz*, *Overbeck*, *Scheffel* és *Humperdinck* emlékeit őrzi. A Florian *Francesconi* által 1780-ban alapított velencei *Café Florian* *Rousseau*, *Goethe*, Madame de *Stael*, Lord *Byron*, Alfred de *Musset*, *Canova*, Silvio *Pellico* gróf, Paul *Heyse*, *Chopin*, *Wagner*, Casparo *Gozzi* gcói és 1760-ban alapított Újság, a *Gazella Veneta* emlékeinek öre. Az 1770-ben Francesco *Pedrocchi* da Bergamo által alapított és 1831-ben Antonio *Pedrocchi* által átalakított padovai *Café Pedrocchi* *Stendhal*, a padovai *Egyetem* 18—19. századi „Felvilágosodott Korszaka“ és az „*Unita lialia*“, valamint az európai Szabadságromanticizmus emlékeinek tárosháza. Itt született meg 1846-ban a nagy Szabadságrajongó, Guglielmo *Stefani* „*Il Café Pedrocchi*“¹¹ című Folyóirata, Don *Beccaria* Marchese világhírű milánói Folyóiratának, a 18. századi Szabadságeszme harcosának, az *Il Café-nak* szellemtörténeti utóda, melyet *Metternich* Kancellár 1848-ban betiltott és bebörtönöztette *Stefani*-t, aki később az olasz Szabadságharc idején *Cavour* megbízásából a máig élő olasz Könyomatos, az *Agenzia Stefani* megalapítója lett. A *Café Pedrocchi* falán Emléktábla őrzi az 1848 február 8-án a Kávéházra adott császári sortüz puskagolyóinak nyomait.

Kávésaink a mi pestbudai magyar Históriaink szellemtörténeti Emlékeit örökítették meg Kávéházaikban. A mai *Pillvax*-ban ott van a régi *Pillvax* veres márványemléke. Minden Szil-

veszter Estéjén a *Petőfi Társaság* rendez itt emlékünnepet *Petőfi*, a *Talpra Magyar*, a *Sajtószabadság* és a *Szabadságharc* születésének emlékére. A *Szabadság Kávéház* nevében viseli az átkozott emlékü Újépület és *Batthyány* Lajos gróf első magyar Elnökminister Vértanusága emlékét. Ott ég előtte az Örökmécses Szabadságlámpása, a magyar Flambeau. Falait a régi Pest metszetei díszítik. A *Balázs Kávéház* — az egykori *Palermo* — *Ady* Endre emlékművével emlékeztet a Költőre és az Új Irodalomra. A *Japán Kávéházban* ott van Szinyei *Merse* Pál és *Lechner* Ödön képe, a Kávéház előtt ott néz a pesti Tavaszba *Lechner* Mester szobra. A *Déli Vasút Kávéház* is *Ady* Endre emlékhordozója és a *Newyork* Karzatáról *Osvát* Ernő emléktáblája néz le a „Mély Víz“-re. *Rákosi* Jenő szobra odatekint a Kávéházra. A *Central* falairól az erdélyi Kárpátokban halálra sebesült Honvédfőhadnagy, a felejthetetlen, tehetőséges, nagyszerű újságíró, *Bányay* Elemér — *Zuboly* — és a Máramarosi Végekről való *Surányi* Miklós képszoobra tekint le. A *Széchenyi Kávéházban* falfestmény őrzi a világverő magyar Labdarúgás indulása emlékeit. A *Spolarits* Kávéházban ott van a magyar Óceánrepülő, *Endresz* György szobra, a *Deák* Kávéházban a *Mikszáth* Kálmáné. A *M. I. É. N. K.* Kávéház cégérnevében a magyar Impresszionista és Naturalista Művészet indulásának nevét viseli. Az *Abbázia* Kávéház most készül *Eötvös* Károly és *Vázsonyi* Vilmos éveinek, a magyar Demokratia emlékének megörökítésére. A *Pozsony* Kávéház falán ott van a magyar *Pozsony* középkori Magyar Várának képe. A nagymultú *Fiume* Kávéház meghalt, de a középkori magyar *Fiume* képe még ott él a halott Kávéház halott ablakai mellett. Az *Opera* Kávéház rajzokban a magyar Muzsika neveit és arcait, a *Simplon* Kávéház kis szobrocskákban az újkori Irodalom, Művészet és újságírás neveit örökítette meg. A nagy irodalmi múltú *Régi Zenélő Óra* Serház örökítette meg a Bach Korszak nagyemlékezetű Kávéházának, az *Arany Ökör-nek*. nevét, *Cégérét* és *Vörösmarty* Mihály, *Arany* János, *Szilágyi* Sándor, *Lisznyai Damó* Kálmán és a többiek nevét.

*

A Szellem és az Irodalom a Kávéházban élt: a Kávéház, ha el is múlt, tovább él az Irodalomban. A magyar Költő és

Herbergájának Herbergatyja, a Padrone, a magyar Kávés együtt él e Könyvben, melyet a Jó Kávésok írtak meg a néhai való pestbudai magyar „Szellemi Abrak“, a Kávé, a magyar Kávésok, a Kávéházak és a Költők magyar Emlékezetére. Be-fejeztetett ez az írás Isten segítségével itt Budapest Városában, az Úr Ezerkilencszázharminchatodik Esztendejében, Tél-elő Hóban, Keresztelő Szent János Előestéjén, egy valamely Kávéházban.

A MÁSODIK KÖTET VÉGE.

A London Városához cégerezett Vendégfogadó
és Kávéház. 1862.

Építtette *Emmerling* Károly Kávés, tervezte *Fessl* József építőmester.

Egykorú fametszetű dúc az Emmerling-család gyűjteményéből. — A hátsótérben a Valero Selyemgyár Kéménye a Gyar-utcában. A Váci Országút sarka. — Fiáker. vázlámpa. Targoncás. Rinolin-szoknya. Bányus Házaló.

Függelék.

OKMÁNYTÁR.

I.

1796 július 27. Pest.

A Pesti Polgári Kávéstársaság rendszabása.

Wir N. N. Bürgermeister, Stadt Richter und Magistrats-Raethe dér königlichen Freystadt Pesth gében hiemit jedermaenniglich, sonderheitlich aber den Allhiesigen Eigenthümern dér bürgerlichen Kaffe-Sieder Gewerben, ihren Arendatoren und saemtlichen ihren Dienstpersonale zür Richtschnur und Nachverhalt:

Nachdeme zuvor saemtliche Eigenthümer dér Caffesieder-Gewerbe bittlich bey diesen Magistral mit dér Vorstellung eingekommen sind, dass sie wegen besserer Ordnung zwischen sich selbst oder ihren Gewerbs Arendatoren und in bezug auf ihre männlichen Dienstleüte und derer Versorgung in Erkrankungs Fallen eigentliche Massregeln zu habén wünschen, so werden ihnen nachfolgende dahin abzielende Puncten zum einstweiligen Nachverhalt ertheilet; und zwar

1- *mo.* Die Eigenthümer dér Kaffesieder Gewerbe verschaffen sich aus eigenen Mitteln eine angemessene Innungslade mit doppelten Speer worinnen vorzüglich die unter Magistratual Authentique gefertigten Statuten und allé, die Coffesieder Innung betreffende Schriften und zusammenflüssende Gelder verwahret werden müssen und hat zu dieser Lade einen Schlüssel dér Magistratualiter aufgestellte Herr Zunfts Comissaire und den zweyten dér Herr Untervorsteher zu Handen.

2- *do.* Um die Versorgungskosten für erkrankende Dienstleüte und die Unterstützung dér Dürftigen auch sonstige, diese Innung betreffende Auslagen bestreiten zu können: hat jeder Eigenthümer eines Coffesieders Gewerbes von ersten Augusts 1796 anfangend allé Quartale oder drey Monathe Ein Gulden Reinischen, jeder Arendator 45 Kreuzer, jeder Marquier, Gastbedienter und Feuerbursch 30 Kreuzer und jeder Hausknecht 15 Kreuzer in die lad zu légén und es habén die Herren Prinzipale für ihre Dienst-bursche zu haften.

3- *tio.* Die Lad mus bey dem Herrn Obervorsteher auf bewahret werden, welcher allé zwey Jahre in Gegenwarth des Herrn Zunft Comissaire auss dem Mittel durch ordentliche Stimmensammlung

gewählet wird — auch mus zu gleichen Zeit dér Herr Untervorsteher auf nemliche Art gewählet werden.

4- to. Dér Herr Obervorsteher welcher allé Einnahmen und Ausgaben bestreiten muss, Ist auch verbunden, allé Jahr bei versammelter Innung und in Gegenwart des Herrn Zunfts Comissaire über die empfangenen und verausgabten Gelder die Rechnung zu légén, und für die Richtigkeit zu haften. In dieser Hinsicht ist er schuldig, die erforderlichen Einschreibbücher, jedoch auf Kösten dér Laade an zu schaffen, und in bestén diger Ordnung fortzuführen.

5- to. So oft Herr Obervorsteher eine Versammlung dér Innung ansagen lasset, ist jeder Eigenthümer dér sein Coffesieder Recht selbst treibet und jeder Arendator verbunden an den bestimmten Ort, Tag und Stund sich einzufinden Oder dem Herrn Obervorsteher seine Verhinderung noch vor dér Versammlungszeit wissen zu lassen, weil in wiedrigen Fall jeder Herr Eigenthümer mit ein Gulden, jeder Arendator aber mit 45 Kreuzer auf jeden Übertretungsfall unnachsichtlich in die Laade bestraffet wird.

6- to. Allé Strafgelder müssen in ein besonderes Buch eingetragen und wie die übrigen Auflagsgelder ordentlich verrechnet werden.

7- mo. Kein Principal kann einen Fremden burschen (darunter Marquiers, Feuerbutsche, Gästbediente und Hausknechte verstanden werden) ohne Zeügnüs über sein vorhiniges Verhalten eindingen und ist vielmehr verbunden einen solchen, dér ihm verdächtigt scheint, dem Gericht anzuzeigen; Sobaid er sich bei Ihm um einen Dienst anmeldet. Wenn demnach dass Gericht wieder den fremden Dienstsucher keine Einwendung hat, Oder derselbe vor sich ein Zeügnüs mitgebracht hätte, dér Bursch weiters dem Herrn Obervorstehers vorgestellt und von Ihm in dass darzu eigens eingerichte Buch mit Tauf, Zunahmen, alienfalls auch Spitznahmen, Alter, Geburtsort und Profession eingeschrieben ist, kann dér Principal nach Willkuhr Lohn mit ihm machen, sein hergebrachtes Attestat ist ihm aber abzunehmen.

8- vo. Bursche aber, welche bey einen hiesigen Principaln gedient habén, kann kein anderer Principal aufnehmen, wenn er nicht einen entlassungsschein von seinem vorigen Principalen mit bringet, bey Straffe von vier Gulden auch nach Beschaffenheit dér Ums tán de noch grösserer Straffe, weill in Gegentheill die Gelegenheit zu Debouschierung dér Dienstleüte eröffnet würde. Derley Entlassungsschein muss auch von dem Herrn Obervorsteher unterschrieben, mit den Innungs Sigill bewähret und von dem Herrn Zunft Comissaire vidiret werden.

9- o. Obwollen die bursche gewoehnlich auf ein ganzes Jahr und zwar zwischen den ersten 14 Tágén seiner Dienstzeit bedungen werden, so stehet doch dem Herren Prinzipalen frei, solche in dér Zwischenzeit nach vorheriger 14 tágiger Aufkündigung mit Entlassungsschein wegzuschicken. Ebenfalls steht es

10-o jeden burschen frey, zwischen den bedungenen Jahr aus seinem Dienst zu gehen, wenn er seinen Principalen die Ursachen seiner Austretung 6 Wochen vorhero geziemend andeutet und dér

Herrn Obervorsteher oder gesammte Innung diese Ursachen für geltend haltét.

11- o. Dér Herr Principal, welcher einen Burschen ohne Aufkiindung wegschicket, is schuldig auf diese 14 Tage Ihm seinen Lohn zu bezahlen und mit ein Attestat über sein Verhalten zu verseken, ausser dér bursch würde über Grobheiten, die er seinen Herrn, seiner Frau, oder den Gasten anzuthun sich begehen lasset, betretten, wo er seinen Dienst-verlust sich selbst beimessen muss.

12- o. Dér Bursch, welcher ohne dér vorgeschriebenen 6 wochentlichen Aufkündigung zwischen den bedungenen Dienstjahr, seinen Principalen heimlich oder öfentlich verlasset, verliehret nicht nur seinen 6 wochentlichen Lohn, sondern es darf ihm auch kein hiesiger Principal mehr in seinen Dienst aufnehmen, bey vier Gulden Straffe in die Laade, ausser dér Herr Obervorsteher, oder die versammelte Innung fünde bei genauer Untersuchung dér Umstände, dass dér Bursch nicht sachfällig wáre. In welchen Fall ihn auch dér vorige Principal das Entlassungs Attestat nicht versagen kann. In Weigerungsfall thut solches Herr Obervorsteher, und alsdann hat dér widerspSnstige Principal Ein Gulden Straffe in die Laad zu erlegen.

13- io. Dér bursch, welcher in einer Veruntreüung betretten wird, ist in jeden Fall dem Stadt-Gericht zúr Bestraffung zu übergeben.

14- to. Weil jeder Principal für die vierteljaehrige Auflage seiner Bursche, und seiner Haussknechte haften muss: So ist auch jeder befugt, von diesen 5 Kreuzer und von jeden Bursche aber 10 Kreuzer monatlich ein zu cassiren, welches er so dann alle Quartal samt seinen eigenen Antheile zur versammelten Innung in die Laade zu bringen hat.

15- to. Die gewöhnliche Quartals Versamlung habén immer zu Anfang dér Monate Febrero, May, Augusti und November zu geschehen, um welche Zeit auch vorher eine heilige Meesse in dér Stadt-Pfarrkirche auf Kösten dér Laad abgehalten werden muss.

16- to. Damit die bursche versichert seyn können, das ihre Auflagen nur zur Unterstützung ihrer Kameraden angewendet werden, hat immer dér Álteste von ihnen den Schlüssel zu dér Büchse, worinnen dieses Geld eingeschlossen, und bey dem Herrn Obervorsteher in dér Laade aufbewahret sein wird, bey sich zu habén.

17- o. Über alles Geld, das die Bursche zusammen légén und was davon, auch wohin verwendet wird, muss ein eigenes Buch existiren, welches dér Álteste alle Quartal entweder selbst einschreiben, oder dem Herrn Obervorsteher zu Einschreibung ersuchen kann.

18- o. Jeder Feuerbursch ist schuldig, das Geschier, und alles was ihm übergeben wird, in stetter Ordnung und Reinlichkeit zu erhalten und dafür zu haften. Auch muss

19- o. Jeder Marquier sein Biliárd stets sauber haltén, das Holtzwerk davon wochentlich wenigstens einmall wixhsnen, so auch die Ihm zugetheilten Tischeln, wenn kein eigener GSstbedienter existirt, dem die Tischeln überlassen sind.

20- o. Gegen Jedermann ohne Ausnahm sollen die bursche höflich, mánnerlich, und gefliessen sein. Besonders aber gegen ihre Princi-

palen, und ihre Frauen, denen sie Ehrerbietigkeit, und allén gehorsam schuldig sind, ohne derer Erlaubniss sich auch keiner unterfangen darf, bey Tag Oder Nacht ausszugehen, bey verlust eines wochentlichen Lohnes.

21- o. Das Tabackkrauchen in dem Koffehaus, und Zimmer wird allén Marquiren, Gástbedienten, auch Feuer-Burschen, und Hausknechte gántzlich verboten.

22- do. Wenn ein Principal einen jungen Menschen in seine Dienste in dér Absicht aufnimt, dass er selben durch 2 Jahre verkösten, bekleiden, und zu stándiger Bedienung dér Gaste qualificiert machen wolle. So ist er schuldig, diesen Junge bei dér nächsten versammlung dér Innung vorzustellen, damit er dort eingeschrieben werde.

23- io. Ein dériéi Junge ist demnach gehalten, seinen Principalen treü, ehrlich, fleisig, und unverdrossen zu dienen, und kein anderer Principal ist befugt ihm zwischen dieser Zeit aufzunehmen, bey Straffe von vier Gulden in die Laad, und Ersatz alles desjenigen, wass sein erster Principal auf ihm verwendet hat.

24- to. Wenn in dér Folge dér Zeit zu obigen Punkten von dér versammelten Innung mit Genehmigung des Herrn Zunft-Commissaire, ein Zusatz, oder eine Modification für nothwendig erkennen würde, so ist solcher in dér Kraft vorstehender Statuten.

Wornach sich demnach jeder Eigenthümer eines bürgerlichen Koffesieder Gewerbes, sein Arendator, und eines Jeden maennliche Dienstleüte in dieser königlichen Freystadt Pesth genau zu richten, das Gebottene zu vollziehen, und von den verbottenen sich zu enthalten habén wird.

Aus dér Raths Versammlung dér königlichen Freystadt Pesth den 27-ten July Jahr Eintausend Siebenhundert Neünzig Sechs.

N. N. Burgermeister, Stadt Richter
und Rath dér Königlichen Freystadt Pesth.

Hártyaoklevél, négy oldal, vörös bársonykötésben, sárga és piros selyemzsinóron függő fatokba nyomott pecsét, Pest Királyi Szabad Város nagyobb pescsétje: két, virágokkal tömött csavaros bőségszaru között ó-németes renaissance-modorú, virágdísszel dömöckölt Cartouche-on Pest Város Címere. Körirat: „Sigillum Regiae ac Liberae Civitatis Pesthensis Maius.“ A paizs felett: 16* 87.

II.

1820 június 17. Pest.

A Pesti Polgári Kávéstársaság Legényrendje.

Verhaltens-Punkte. In Betreff dér in Diensten dér hiesigen Pester Herrn Herrn Caffeesieder-, Rechts Innhaber oder Arendatoren stehenden Dienerschaft, welche mit Genehmigung des Titt. Herrn Magistrals Rathes und Innungs Commissairs Johann von Boráros im

Sinné dér Privilegien verfasst und derselben zúr strengsten Richtschnur und Befolgung einzuschaerfen kommen.

1- *mo.* Da ein moralisches, bescheidenes und höfliches Betragen am vorzüglichsten vor allém Andern erfordert wird, so hat sich jeder Diener sowohl Im als auch ausser dem Caffé-Hause gégen sämtliche Gäste mit Berücksichtigung ihres Standee und gégen seinen Herrn und Frau jederzeit höflich, ehrerbiethig, redlich, treu und gehorsam zu verhalten, auch seiner Religion gemáss fromm, andachtig und christlich zu leben.

2- *do.* Indem in Erfahrung gebracht wurde, dass manche unter ihnen entweder während ihres Dienstes oder auch nach Austretung aus demselben uneingedenk ihres Standes sich manche Unartigkeiten erlauben, insbesondere aber sich in die Caffé-Häuser begebend, mit höchster Unverschmtheit die Hüte aufzuhalten pflegen, und sich nicht selten einen gebietherischen Ton anmassen, ja sogar Grobheiten ausüben; so wird, um diesem Unfuge zu steuern, ihnen hiemit nachdrücklich eingeschárft, dass sie sich nach Vorschrift des ersten Punktes verhalten sollen, widrigenfalls hat ein Jeder, dér bei gegenwärtigen Dienst verbleiben will, und doch die Gránzen eines anständigen Betragens überschreitet, die ihn unausbleiblich treffende Ahndung selbst zuzuschreiben, welche in einem Gulden, so zu den Spital Kosten verwendet wird, oder nach Befund auch in einer durch die Obrigkeit zu erkennenden Arrest-Strafe bestehet.

3- *tio.* Sowohl die regelmässige Ordnung, ohne welcher keine Gesamtheit bestehen kann, als auch die Beherzigung dér Möglichkeit, dass einer, oder dér andere unter den Dienern erkranken könne, und in solchem Falle pünktliche Sorge getragen werden muss, damit dér Kranke eine erspriessliche Unterkunft finde, machen die Erlegung dér monatlichen Auflag-Gelder, als welche zúr Deckung dér Spital Kosten verwendet werden, nothwendig. Um diesen heilsamen Endzweck gehörigermassen stets aufrecht zu erhalten, ja wo möglich zu befördern, so wird die pünktliche Entrichtung dergleichen Auftrags-Gelder erheischt, demnach wird es jedem so genannten Feuerburschen obliegen, die übliche Zusammenkunft beim Herrn Untervorsteher in Erinnerung zu bringen und es soil aus jedem Kaffeehause wenigstens einer oder dér andere, den nehmlich sein Herr abwechselnd in diese Zusammenkunft absendet, einem solchen Befehl Gehorsam leisten, und sowohl mit seinem als auch mit denen von seinen Kameráden abzufordernden Auflag-Geldern und diesfalligen Bücheln zúr bestimmten Zeit erscheinen, indeme im Nichterscheinungs-Falle jeder Abgesendete eine doppelte Auflage als diesfallige Strafe zu entrichten hat. Die diesmahlige festgesetzte monatliche Auflage betragt bis auf weiter hin für die Diener 15 Kreuzer für die sogenannten Feuerburschen aber 20 Kreuzer.

4- *to.* Was die unter dem Nahmen Feuerburschen verstandenen Diener betrifft, indem hie und da dér Unfug eingetretten ist, dass die Wind-Ofen nicht gehörig besorgt, und jene in der Füllung dér Caffé-Kandeln nicht immer ein gleichförmiges Maass beobachten,

sondem den Einen begünstigen den Andern hingegen bekürzen, eine solche Ungleichheit aber nur mit Wissen und Einwilligung dér betreffenden Herren bestehen dürfte, so soli zúr Vermeidung aller daraus entspringenden unangenehmen Folgen ein jeder Feuer-Bursch zúr Beobachtung einer Gleichförmigkeit im Maasse und gehörigen Besorgung des Wind-Ofens nachdrücklich unter Andeutung einer zweckmassigen Bestrafung verhalten werden.

5- *to.* Das Aufstehen jeden Morgen geschehe zúr rechten und pünktlicher Zeit, je nach dem dér Herr wo sie im Dienste stehen es von ihnen fordert, im Anzuge besonders in Stiefeln soil die Reinlichkeit ihr erstes Augenmerk seyn, die Queues ordentlich zugerichtet, die Billards ohne Aufschub durch die Marqueurs jederzeit abgebürstet, wenn es erforderlich ist, auch gewixt werden, die Tische aber und Sessel rein und sauber zu erhalten ist dér Gástbedienten Pflicht. Wenn übrigens irgendwo keine GSstbediente sind, so obliegt auch diese Arbeit den Marqueurs.

6- *io.* Wiewohl es nicht zu biliigen ist, denenselben einen bestimmten Ausgang zu gestatten, so darf dennoch jeder dér bey einem solchen Herrn welcher seinen Leuten dergleichen Ausgang aus blossen guten Willen erlaubt, in Diensten steht, von dieser Gewährung einen Gebrauch machen; jedoch hat derjenige dér betrunken oder nicht zúr bestimmten Zeit' nach Haus kommt, sich die Verweigerung in Zukunft oder andere ihn treffende Folgen selbst zuzuschreiben.

7 *mo.* Jeder dér irgendeinen Dienst zu erhalten wünscht, kann zu diesen nur dann gelangen, wenn er durch den Innungs-Einsager bei seinem neuen Herrn aufgeführt wird, wofür dér in Dienst-Tretende, wenn er ein Marqueur oder Gastbediente ist 30 Kreuzer, wenn er aber ein Feuerbursch ist 1 Florint dem Einsager als diesfällige Gebühr alsogleich zu zahlen hat, hiezu nicht gerechnet dasjenige was dieser auch von jedwelchem Herrn bei solcher Gelegenheit als Geschenk erhält. Übrigens muss dér Tag und die Stund, welche dér ihn aufnehmende Herr zúr Eintretung bestimmt, pünktlich beobachtet werden.

8- *vo.* In Ansehung des Aufsagens wird hiemit festgesetzt, dass ein Feuer-Bursch wenn er keinen Tauglichen und annehmbaren an seine Stelle st el len kann, die üblichen 4 Wochen hindurch nach seiner Aufsagung an seinem Orte verbleiben müsse, und ebendasselbe auch von den übrigen Dienern, die jedoch nur 14 Tágé abwarten müssen, zu verstehen sey; im entgegengesetzten Falle, wenn ein Herr ohne vorhandener Ursache eines groben Vergehens oder Veruntreuung einen seiner Leute aus dem Dienste augenblicklich entfernen will, so kann ein solcher Diener die Vergütung seines 14 tágigen Lohnes mit Recht fordern, und er wird auch denselben nach Befund erhalten.

9- *o.* Ist jemand ohne Dienst, so werden ihm nur 14 Tagé nachgesehen, nach dérén Verlauf zu seiner Entfernung von hier bei Einer löblichen Obrigkeit geschritten wird, eben darauf wird auch dann angetragen, wenn ein Diener heimlicherweise von seinen Herrn durchgeht, derselbe obendrein von keinem dér hiesigen Herrn Herrn Caffee-

Sieder Rechts-Innhaber zu welcher Zeit immer, ferner aufgenommen werden darf; endlich

10-o. Daniit im Uibertrettungsfalle sich keiner mit dér Unwissenheit entschuldigen könne, so wird auch angeordnet, dass gegenwärtige Verhaltungs-Punkte bei jedwelcher in Zukunft abzuhaltender Zusammenkunft dér Dienerschaft wortdeutlich vorgelesen und eingescharft werde. Pesth den 17-ten Juny 1820.

Gegenwärtige Statuten dér hiesigen Kaffeesieder-Rechts Innhaber und Arendatoren rücksichtlich ihrer Dienerschaft, werden auch magistratualiter genehmiget. Aus dér Raths-Sitzung dér Königlichen Freystadt Pesth den 11-ten December 1820. (L. S.)

Anton von Fellner m. p. Bürgermeister. Franz Szepessy m. p. Obernotár.

Négyoldalas papíroklevél, utolsó oldalán rányomott vörös viaszecset: Pest Királyi Szabad Város kisebb pecsétje. (U. a. mint az 1796 júl. 26-i Rendszabáson levő pecsét.)

III.

1815. március 8. Pest.

A „Huszonöt Jussok“ Lajstroma.

In dér am 8-ten Márz 1815 unter dem Vorsitz des tit. Herrn Magistrats-Raths Johann von Boráros abgehaltenen Innungs-Versammlung wurden die Herrn Coffe-Sieder-Rechts Inhaber in dér Königl. Frey-Stadt Pesth nach ihrer Anciennitaet folgendermassen einprothocollirt.

1. Die hinterlassene Wittwe des verstorbenen bürgerlichen Coffe-Sieders Christoph Jennig, welcher dieses Recht ut sub No. 1-o den 7-ten May 1785 vöm Johann Kornberger erkaufte.

2. Herr Leonhard Emmerling.

3. Die verwittibte Frau Clara Vürstlein.

4. Herr Johann von Kemniczer, welcher es unterm 26-ten July 1794. von einer Hochlöbl. Königl. Hungarischen Statthalterey erlangte, ut sub I.

5. Die verwittibte Frau Baronin von Orczy, gebohme Gráfin Berényi, dérén Gemahl es laut grundbuchsämtlicher Fassion sub No. mit dem in dér Königs-Gassen gelegenen, zum König von England benannten Hauss unterm 14-ten October 1795. erkaufte.

6. Dér verwaisste Aloysius Krachenfels, dessen seine Mutter, eine gebohme Lauterer, dieses Recht mit dem ihr in Erb-Antheil zugefallenen Kohlbacher-Garten überkommen hat Anno 1796,

7. Herr Gráf Alexander von Nako, laut grundbuchs-ämtlicher Fassion de dato 30-ten Juny 1800 mit den zum 7 Churfürsten benannten Gasthoffe erkaufte.

8. Herr Johann Georg Tretter vermög Statthalterey Intimat am 3-ten November 1801. erhalten.

9. Herr Johann Gauster, erkaufte den 6-ten April 1804 vom Matthias Edar.

10. Herr Adain Benkert erkaufte von Anton Joseph Hacker den 6-ten August 1804.

11. Herr Johann von Palikucevny, welcher es mit dem ohnweit dem Seminarium sub No. 406 gelegenen Hause unterm 6-ten Február 1805 von Herrn Franz Heinz erkaufte hat.

12. Herr Johann Halczl vermög Statthalterey Intimat vom 28-ten April 1807 erlangt.

13. Herr Johann Eichmayer erkaufte vom Jacob Fischer den 30-ten August 1808.

14. Herr Franz Gregorisz, erkaufte vom Herrn Joseph Altenburger den 25-ten November 1808.

15. Herr Joseph Altendorffer erkaufte vom Herrn Johann Eger den März 1809.

16. Herr Anton Jandl, mittelst hohen Statthalterey Intimat vom 2-ten May 1809 nur auf die Zeit zugesagt und ertheilet worden, wann selber einst die bekleidete Schauspieler Stelle aufgeben wird.

17. Herr Sebastian Götz vermög hohen Statthalterey Intimat vom 15-ten May 1810 überkommen.

18. Herr Carl Lauterer, erkaufte vom Herrn Venceslaus Hoppe den 9-ten März 1811.

19. Herr Joseph Pilipp erkaufte vom Grafen Buttler den 12-ten Jänner 1812.

20. Herr Sebastian Fidi, vermög hohen Statthalterey Intimat den 4-ten May 1813 erhalten.

21. Herr Franz Hugelmann erkaufte von Christian Wilhelm Thekuss den 3-ten September 1813.

22. Herr Franz Lechner, mittelst hohen Statthalterey Intimat unterm 2-ten März 1814 erlangt.

23. Herr Peter Weppel, erkaufte von Venzel Kloor den 11-ten Juny 1814.

24. Herr Johann Wagner, kaufte es von dér verwittibten Schimpin den 2-ten April 1814.

25. Herr Venceslaus Hoppe, erkaufte es vom Herrn Hofrath Nicolaus Dvornikovics sammt den zum goldenen Adler benannten Gasthoffe.

IV.

1826 június 22. Pest.

A Céhláda iratainak Lajstroma.

Einschaltung dér in dér Laade vorfindigen Schriften.

No. 1. Dér Magistratual Prothocolls Extract de dato 29. Novembris 1780. Laut welchen dér Löbliche Magistral den Dominicus Franca das Kaffeesiederrecht ertheilt, welches nunmehr Leonhard Emerling besitzt.

No. 2. De dato 3. Julii 1781. Ein Zeugniß von dér Wiener Kaffeessieder Innung Erfrischungen auszuschenken befugt sind auch vom Magistral bestätigt.

No. 3. Bittschrift dér Kaffeessieder Innung von 30-ten December 1786. um einen Zunft Commissaire, wurde bewilligt Herr von Kregár.

No. 4. Prothocoll Extract de dato 7. April 1787. Ein Bericht vom Statt Magistral an das Lobi. Comitát um Herrn Mathias Vittmaesser auf das Haus zum Taxi ein Kaffeessiederrecht zu ertheilen, selbes wurde später verSussert an Pilipp.

No. 5. Den 28-ten Márz 1787. erhalt Georg Geming Perüquenmacher von den Löblichen Pesther Comitát ein Kaffeessiederrecht.

No. 6. Den 22-ten May 1788 werden die Kaffeessieder mit dem Gesuch in Sonn- und Feuertágen nach Tisch Biliard spielen zu lassen von dér Königl. Hungarischen Statthalterey abgewiesen.

No. 7. Johann Eger erhalt von dér Hochlöblichen Statthalterey die bewilligung den 30-ten November 1790 das Kaffeessiederrecht bis zur verfertigung seines Hauses in einen andern eröffnen zu dürfen.

J»No. 8.1791. den 4. Február erhalten von einer Hohen Statthalterey Kaffeessiederrechte Constantin Manoly und Sebastian Háussler.

No. 9. 13729. Wird vermög allerhöchster Verordnung die ertheilung dér Kaffeessiederrechte an die Herrn Herrn Kemnitzer, Hauszler und Manojli bestätigt, die Zahl bis zur grösseren bevölkerung dér Stadt auf 18 festgesetzt und die Innung in betreff dér beschránkten Nachbahrlichen Wohnungen dér Kaffeessieder abgewiesen. 26. Julii 1791.

No. 10. Erhalt Sebastian Fidi das Kaffeessiederrecht von Königl. Hung. Statthalterey de dato 19. Maji 1813. und wird zugleich dem Löblichen Magistral eingescharft kein Kaffeessiederrecht ohne Statthalterey bewilligung zu ertheilen, auch wird in dieser Verordnung dér Verkauf von Personal Rechten verboten.

No. 11. 22905. 23102. De dato 30. Augusti 1814. wird Joseph Finster von seinem Gesuch um ein Kaffeessiederrecht abgewiesen und eines von den quiescirenden zu Arendiren angewiesen, zugleich wird dem Lobi. Magistral aufgetragen nur an gesittete und taugliche Manner verarendirungen dér Kaffeessiedergewerbe zu erlauben.

No. 12. 1783. den 31-ten December verlanget und erhält die Kaffeessieder Innung zum Commissair Herrn von Grines.

No. 13. 1800 den 21-ten Junii bitté dér Kaffeessieder einem Juden im Lauterischen Haus die ausiibung des Kaffeessiederrechts einzustellen w'ird an Stadthauptmann von Vittmaesser angewiesen.

No. 14. 1801 den 3-ten November erhalt J. Georg Tretter das Kaffeessiederrecht auf sein Haus in dér Neuen Stadt.

No. 15. Kaufs Contract. Den 6-ten April 1804 erkaufte Leopold Ganster das Recht von Mathias Eder.

No. 16. 1807. den 25-ten Julii wurde Johann Halzl und Vincenz Kelemen durch Herrn Innungs Commissaire Anton von Makk in gegenwart des Ober-Vorstehers Emerling und Rechts-Eigenthümers Benkert inprothocollirt als Kaffeessiederrechts Eigenthümer.

No. 17. Kauf Contract des Herrn Johann Eger und Herm Joseph Altdorfer.

No. 18. De dato 2. Maji 1809. Stadthalterei Verordnung welche dem Herrn Jandl Schauspieler erlaubt ein Kaffeessiederrecht.

No. 19. De dato 2. Maji 1809. Hung. Stadthalterei Verordnung in betreff des Anton Jandl dass selber nur dann geeignet sei ein Kaffeessiederrecht zu eröffnen, wenn er nicht mehr Schauspieler sein wird.

No. 20. De dato 5. Junii 1820. wird Anton Jandl von einem Loblichen Magistral abermahlen mit seinem Gesuche abgewiesen.

No. 21. De dato 15. Maji 1810. erhalt Sebastian Götz von Einer Hohen Stadthalterei ein Kaffeessiederrecht, selber ist bereits gestorben ohne von dieser bewilligung gebrauch gemacht zu haben.

No. 22. Vom 9. MSrz 1811. Contract Laut welchen Venceslaus Hoppe sein Hecht an Karl Lauterer verkauft.

No. 23. De dato 19. Maji. 1813. Erhalt Jacob Fidi von Einer Hohen Stadthalterei ein Kaffeessiederrecht welches dessen Wittwe ut.

No. 24. an Georg Hermann verkauft.

No. 25. De dato 14. Octobris 1795. Fassions Prothocoll Extract die Verwittibte Rittmeisterin Pudill gebohme Majerhoffer verkauft das Haus No. 333. genannt zum König von England sammt dem dazu gehörigen Kaffeessiederrecht an Freyherrn Joseph von Orczy.

No. 26. 2. April 1814. verkauft Eva Schimp an Johann Vagner ihr Kaffeessiederrecht.

No. 27. Copie einer Quittung wie Peter Vepel in Grundbuch das Kaffeessiederrecht des Venceslaus Kloor erkaufet de dato 11. Junii 1814.

No. 28. De dato 10. April 1815. Verkauft Josef Urban als Vormund des Alois Krachenfels das Kaffeessiederrecht an Jacob Geiger. Dér Contract in Copia 2 mahl.

No. 29. De dato 25. April 1815. Copia des Kaufs Contractes Karl Lauterer an Joseph Kammermajer.

No. 30. De dato 20. Junii 1815. Vidimirte Copie Venzl Hoppe cedirt sein Recht an den Schwiegersohn Johann Blum.

No. 31. 2. Marz 1817. Joseph Altdorfer Bitté an den Lobi. Magistral dér Anna Eger aufzutragen ihme die Ausübung des Kaffeessiederrechts in ihren Hause zu gestatten bis die Streitfrage wegen den Verkauf dieses Rechts entschieden sein wird. No. 1375. per 2. Marz 1817.

No. 32. 7. MSrz 1817. Magdalena Eger bittet den Joseph Altdorfer von seinem Gesuche abzuweisen.

No. 33. 8. Marz 1817. Magdalena Eger erhalt iiber den Verkauf des Kaffeessiederrechts an Joseph Altdorfer die Magistratualbewilligung.

No. 34. 3031. de dato 16. Julii 1816. Werden die Kundschaften abgeschafft statt dessen die Wanderbücheln einzuführen anbefohlen.

No. 35. 22905. 23102. de dato 30. Julii. No. 4107. Ins deutsche übersetzte Stadthalterei Verordnung, welche den Joseph Finster anweist ein gewerb zu kaufen oder in Arenda zu nehmen zugleich den Magistral die weisung giebt nicht an jedwedem ein Kaffeessiederrecht verpachten zu lassen.

No. 36. De dato. 3. Julii 1818. Verzeichniss über Strafgebühren jener Herrn, welche zur Innungs Versammlung nicht erschienen sind.

No. 37. 38. 10. Novembris 1818. Hohe Stadthalterei den 5. Decembris 1818. Allerhöchsten Orts bestätigung Herrn Baron von Brudern und Franz Hauer über ertheilte Kaffeesiederrechte, zugleich dér Auftrag bis zur gröseren Bevölkerung dér Stadt die Rechte nicht zu vermehren.

No. 39. Den 28. Februarii 1817. Verkauft Karl von Kemnitzer das Kaffeesiederrecht an Johann Schwarz.

No. 40. Zweite Abschrift vidimirter von diesen Verkauf.

No. 41. Dritte detto detto.

No. 42. Vierte detto detto.

No. 43. Joseph Huber verkauft das ihm gerichtlich zugesprochene Johann Schwarz oder Hugelmännische Recht an Christian W. Tekusch 20. Junii 1817.

No. 44. Kauf Contract den 24. April 1786 erkauft Christof Jenig das Recht von Johann Kornberger.

No. 45. Dieses Recht erhalt vermög Testament Anton Legrand.

No. 46. Kauft Johann Schwarz von Franz Hugelmänn das Recht welches ut No. 43. an Huber gerichtlich übergeben wurde.

No. 47. erkauft dasselbe Samuel Frölich und verkauft es ut

No. 48. an Mathias Pauer.

No. 49. Baron Brudern Protestirt gegen seine incorporation beim Stadtmagistrat den 16. Junii 1819.

No. 50. De dato 14. Marz 1820. Johann Glasz wird abgewiesen von seinen Gesuch um ein Kaffeesiederrecht.

No. 51. De dato 23. April 1822. Anton Jandl bittet seine erhaltene bewilligung zur errichtung eines Kaffeesiederrechts verkaufen, Oder an seinen Sohn übergeben zu dürfen,

No. 52. abgewiesen allerhöchsten Orts.

No. 53. Zuschrift in betref des Kirchenbesuches den Lehrj ungen aufzutragen und allé quartal vorzulesen.

No. 54. Aufsatz des Innungs Commissair titl. Herrn von Boráros in betref dér incorporirung des Venczl Kropf.

No. 55. 6291. De dato 21. Novembris 1823. Deutsch übersetzt die Verordnung mittelst welcher Joseph Finster sein Recht erhalt.

No. 56. Praenotation dér auf magistratual aufforderung für die abgebrannten dér Stadt Karpfen geleisteten beiträge de dato 24. Novembris 1824.

No. 57. 18003. den 10. Julii 1821. und 2391. den 27. Jänner 1824. Stadthalterei Verordnung zur Abschaffung dér Bruderschaften.

No. 58. Vorfindige Acten 4 Stück über des Hainz nunmehrs Pali-kucsevnyische Recht.

No. 59. Den 5. December 1798. 8885. Hohe Stadthalterei Verordnung welche den Jacob Fischer das Recht ertheilt, zugleich den Lobi. Magistrat einen Verweiss, wegen dér persöhnlichen Verfolgung obbenannten Jacob Fischer.

No. 60. Graf Buttler verkauft an Joseph Pilipp sein Recht vom goldenen Daxel. 12. Januar 1812.

No. 61. Den 4. April 1817. Kauft dieses Recht Johann Deininger.

No. 62. Abschrift eines zeugnisses welches vernomen zu haben bestätigt es habe Joseph Virstlein das Recht von Conti erkaufte.

No. 63. Den 6. August 1804. erkaufte Adam Benkert das Recht von Joseph Hakker.

No. 64. Den 2. November 1819 wird dieses Recht an Bruder des obigen nämlich Georg Benkert vermög Testament übertragen.

No. 65. Den 2. Marz 1814. erhalt Franz Lechner ein Recht von dér Hochlöblichen Stadthalterei.

No. 66. Den 27. April 1824. erhalt Vilhelm Tekusch ein Recht ausdrücklich nur auf seine Persohn, um es nie auf einen andern übertragen, Oder mit schulden belasten zu dürfen. Zugleich erhält Johann von Farkass Comunitaets Mitglied das Recht auf sein Haus bei den Ladenhändlern weil er wegen entfernung den Stadt Kaffeesiedern keinen eintrag macht jedoch nur auf seine Persohn und seine jetzige Wohnung beschränkt. endlich wird das Gesuch dér Innung um Privilegien abgeschlagen.

No. 67. 7. September 1824. wird dem Peter Nesztor von Einer Hochlöbl. Stadthalterei rüksichtlich dér bedeutenden Zahl Einwohner dér Josephstadt welche ein Kaffeehaus dahin verlangen ein Recht mit dem bemerken ertheilt, selbes zu keiner Zeit und unter keinen Titel an einen andern übertragen, oder mit schulden belasten zu dürfen auf Persohn.

No. 68. Bittschrift dér Innung Vilhelm Tekusch zur entrichtung dér Incorporations Tax zu verhalten de dato 28. Januarii 1825.

No. 69. Hochlöbl. Stadthalterei überschickt den 12. April 1825. die Bitté dér Innung um das Kaffee und Punsch auskochen denjenigen welche es ohne erlaubniss ausüben einzustellen.

No. 70. Bittschrift de dato 24. August 1822. um relaxirung dér auf verarendirte Rechte aufgebürdeten Contribution, sammt andern das Contributionale betreffenden Schriften.

No. 71. Den 10. Julii 1824. erhalt Anna Platény von Einer Hochlöbl. Stadthalterei die Erlaubniss in dér Gegend dér Thereskirche Kaffee auszukochen.

No. 72. De dato 19. Junii 1826. erhalt detto detto detto Francisca Spindler.

No. 73. wird die Innung von Stadt Magistral mit ihren Gesuch mehreren Gastgebern den Kaffeeschank zu untersagen abgewiesen.

No. 74. Aufbewahrte Innungs Prothocolle und Abschriften von Dienstbothen Ordnung.

No. 75. Abschrift dér Hohen Stadthalterei Verordnung de dato 26. Julii 1791. welche die allerhöchsten Orts festgesetzte Zahl auf 18 und die aufnahme dérén Häussler, Manolj und Kemniczer anzeigt. —

2. Von 1. Junii 1790. die ertheilung eines Kaffeesiederrechts an Johann Schimp, nebst mehreren Anmerkungen von vormahligen Innungs Actuar Huber.

No. 76. De dato 10. November 1818. wird allerhöchsten Orts die Verleihung der Rechte an Baron Brudern und Fr. Joseph Hauer bestätigt, zugleich die aufsicht den Stadt Magistral aufgetragen, damit keine Personal Rechte verkauft werden, auch bis zur grösseren bevölkerung die Rechte nicht vermehrt werden, mit mehreren beilagen.

No. 77. 1804. den 28. April wird dem Johann Halzl wegen seinen Verdiensten weil er sich ausgewiesen hatte, Speisen und GetrSnke billiger gegeben zu haben ein Recht ertheilt zugleich den Lobi. Magistral aufgetragen auch in Zukunft ohne Vorwissen der Hohen Stelle kein Kaffeesiederrecht zu ertheilen.

No. 78. 24879. 5. October 1824. wird von Einer Hochlöbl. Stadthalterei die allerhöchste Verordnung Kund gemacht. 1. Nur gut gesitteten hiesigen Bürgern soil in Zukunft ein persönliches Recht ertheilt werden, dasselbe soli weder testirt, verkauft, Oder schulden wegen gerichtlich an einen iibertragen werden können, diejenigen aber so Ihre Rechte kauflich an sich gebracht haben, sollen auch ferners solche jedoch nur stets mit den Vorwissen Eines Lobi. Magistrals veräussern dürfen, dass solches stets an geeignete Persohnen geschehe wird der Verantwortung dieses Magistrals anheimgestellt, auf HSuser ertheilte Rechte sollen nie von selben getrennt werden können, weder mittelst verkauf noch ausiübung, so wie derlei Rechte nur an gesittete Manner iiberlassen werden können, soli es auch nicht erlaubt sein, einen und denselben zwei derselben, weder mittelst Arendirung noch Ankauf zu betreiben. Zugleich wird an Joseph von Vurm ein Recht auf sein Haus in der Dorothea Gassen auf immer, ohne solches je von denselben trennen zu dürfen ertheilt und die Rechtsbesitzer Peter Veppel, Leonhard Emerling und Joseph Kammermajer mit den Verkauf ihrer Rechte an die eben ertheilte allerhöchste Verordnung angewiesen.

No. 79. Bericht des Stadthauptmanns von Seeber von 12. Julii 1820. wegen Kaffeeschank der Weiber und verabreichung der Brandtweine glaserweis durch Tabakhandler und Greisler.

No. 80. 19478. Stadthalterei Verordnung de dato 26. Julii 1825. sammt den Bericht der Herrn Herrn von Boráros und Seeber den Wirthen und Weibern den Kaffeeschank einzustellen.

No. 81. 16.700. Hohe Stadthalterei Verordnung de dato 10. Junii 1817. und 4802. bericht des Herrn Stadthauptmann von Fellner de dato 26. Julii 1817. wird Theresia Greisich von ihren Gesuch Kaffeeauszucken abgewiesen.

No. 82. 2660. 13. Feber 1819. wird von Einer Hochlöbl. Stadthalterei die auf die Bitté der Innung erfolgte allerhöchste resolution übersendet, in welcher ausdrücklich den Herrn Stadthauptmann die strengste aufsicht über derlei Weiber anempfohlen, zugleich aber denjenigen welche ohne Erlaubniss auskochen, es zu untersagen anbefohlen wird.

No. 83. Den 16. Maji 1815. erhalt Anna Aigner von Einer Hochlöbl. Stadthalterei die Erlaubniss den Kaffeeschanck femer auszuüben.

No. 84. Den 25. April 1815. erhalten dieselbe bewilligung Katharina Sz. Kiriak und Rosalia Placzkin.

No. 85. Verzeichniss mehrerer Weiber welche ohne erlaubniss Kaffee auskochen.

No. 86. De dato 7. September 1824. wird Theresia Heinrich von den Gesuch Kaffee aus zu kochen abgewiesen.

No. 87. Den 14. September 1824. wird Aloisius Gosch ebenfalls von diesen Gesuch abgewiesen.

Pesth den 22. Juni 1826.

Franz Lechner m. p.
Obervorsteher als übergeber.

(Késöbbitz hozzápótlás.)

No. 88. Prothocoll Extract vermög welchen von Einer Hochlöbl. Stadthaltereit den Wirthen und Weibern das Kaffee und Punsch auskochen versaget wird.

No. 89. Bittschrift wegen Verpachtung des Verszákschen Rechtes.

No. 90. Contributions Adrepartirung von 1826/7.

No. 91. Wird Herr Peter Nesztor vermög Stadthaltereit Verordnung die Verpachtung seines Rechtes untersagt.

No. 92. Ausserung dér Innung wegen Verpachtung des Trette-rischen Kaffeesiederrechtes vom Hause.

No. 93. Detto auf die Bittschrift dér Barbara von Simonyi welche um die erlangung eines Rechtes auf ihr Haus zum Posthorn genannt eingekommen ist.

No. 94. Detto auf dér Bajor welche um ein Kaffeeschanck eingekommen ist.

No. 95. Übergabs Instrument an Herrn Johann Wagner.

No. 96. Ausserung auf dér Marschall ihre Bittschrift welche um einen Kaffeeschanck eingekommen ist.

No. 97. Recurs dér Halzlichen Érben.

No. 98. Adrepartitionen.

No. 99. Schriften die Weiber betreffend.

No. 100. Verhaltungs Regein.

No. 101. Contracte.

No. 102. Magistrats Prothocoll Extract No. 2472. de dato 14.1827. allerhöchste Verordnung in betref dér weiteren Ausübung und Verpachtung des Herrn Johann Georg Trette-rischen Rechtes.

No. 103. Abweisung des Franz Schulmeister.

No. 104. Detto des Georg Schwartz.

No. 105. Erklärung fiber das Pachtgesuch des Michael Walter.

No. 106. ErklSrung über das Gesuch des Stephan Ebner.

No. 107. Gutachten über das Gesuch des Joseph Hansch.

No. 108. Erklärung über das Gesuch des Ladislaus Mihalfy.

No. 109. Consignation dér berechtigten Weiber Kaffee auszuschenken.

A MÁSODIK KÖTET TARTALOMJEGYZÉKE

	Lap
A SIKERREGÉNY ÉS KÁVÉHÁZREGÉNY	
LŐDÉSTÖRTÉNETE	533
AZ ÉSZAKNYUGATI CSALÁDREGÉNY ÉS KÁVÉHÁZ-	
REGÉNY	545
A 16. SZÁZADI ARABS KÁVÉHÁZI MEDDÁH-MESEJÁTÉK	
ÉS A 18. SZÁZADI FRANCIA KÁVÉHÁZREGÉNY ÁT-	
MENETE	570
A 17. SZÁZADI MAGYARTÁRGYÚ KALANDOSREGÉNY ÉS	
A KÁVÉ	599
„AZ ERDÉLYORSZÁGI KALANDOSÁTÓL A „BUDAPESTI	
KALAND“-IG.....	611
A ROMANTIKUS MAGYAR KÁVÉHÁZREGÉNY FRANCIA	
ELŐKÉPEI	630
A KÁVÉHÁZI RÉMREGÉNY	640
PETŐFI ÉLETRÉGÉNYE ÉS A PILLVAX KÁVÉHÁZRE-	
GÉNYE	661
AZ ÚJKORI PESTBUDAI ÉS BUDAPESTI KÁVÉHÁZRE-	
GÉNY	690
HELTAI JENŐ ÉS MESTERISKOLÁJA	755
MOLNÁR FERENC ÉS A „PESTI KRÓNICA“	811
SZÉP ERNŐ ÉS KISKÖLTÉSZETE	824
KARINTHY FRIGYES: KÖLTŐ ÉS FILOZÓFUS	846
KISS JÓZSEF „KERÉKASZTALA“, MESTERLEGÉNYEI ÉS	
INASAI	873
KÁRPÁTI AURÉL ÉS A „BALSZÉLFOGÓ“	895
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ	904
A KÁVÉ ÉS A KÁVÉHÁZ A MAGYAR RANGSOR VITATÓ	
KÖLTÉSZETBEN	933
A KÁVÉLIRA ÉS A KÁVÉHÁZLIRA	947
TÓTH ÁRPÁD: „HAJNALI SZERENÁD“	959
AZ ÚJ MAGYAR KÁVÉHÁZLIRA	970
A KÁVÉHÁZDRÁMA	989
ZRÍNYI MIKLÓS GRÓF ÉS A „FEKETE LEVES“	1041
MARSIGLI GRÓF ÉS A GYŐRI TÖRÖK TÁBOR 1683-1	
KÁVÉHÁZA	1060

A KÁVÉELLENES ÉS VÁROSELLENES RÉGI MAGYAR ORVOSIRODALOM ÉS SZÉPIRODALOM	1078
A KÁVÉHÁZ ÉS A MAGYAR EMLÉKIRATIRODALOM	1085
PESTBUDAI VÁROSLEIRÁSOK ÉS ÚTIKÖNYVEK	1132
PEST ÉS BUDA KIRÁLYI VÁROSOK 1821-BÉLI „TÖKÉLE- TES LEÍRÁSA“	1151
A PESTBUDAI IDEGEN JÁRÁS.....	1174
A PESTI, BUDAI ÉS ÓBUDAI KÁVÉSURASÁGOK: NEMES- POLGÁROK, POLGÁRNEMESEK, POLGÁRPATRICIU- SOK. KÁVÉSURASÁGOK ÉS KÁVÉSOK 1750—1864	1213
KÁVÉHÁZCÉGÉR. CÉGÉRNÉV. KÁVÉSCIMER. KÁVÉS- EMBLÉMA. HÁZJEGY. ZSÁKBÉLYEG	1234
A BUDAPESTI KÁVÉSTESTÜLET ÚJKORA. 1873—1914.....	1240
A KÁVÉSTESTÜLET A VILÁGHÁBORÚ ALATT ÉS MA. 1914—1936	1261
FÜGGELÉK: OKMÁNYTÁR	1282

KÉPEK JEGYZÉKE

* a szám mellett az I. Kötet 1—10. ívének alulszámozott oldalait jelenti.

ELSŐ KÖTET

1. Kávéházi Asztal, Irótoll, Kézirat, Kávé, Szivar: Repcze János tollrajza. 1935	1*
2. Kávécímer	2*
3. U. a.....	3*
4. A pesti Újváros kávéházi Mulatófertilitya és a Hídpromé- nádé. Felnagyított kivágás 18. századi rézkarcú pesti Céh- levélről	112*
5. Az <i>Angol királynő</i> Vendégfogadó és Kávéháza 1840. Egy- korú számolócédula fejléce. Rézkarc	—
6. „ <i>Georg Frantz Koltshitzky</i> “ bécsi-utcai Vándor-Kávés hirdető Repülőlapja. 1685. Wien. Städtisches Museum. Rézkarc	113*
7. A <i>Színház-Kávéház</i> a Színház Téren, a pesti Városi Német Színház épületében. 1840. Kőrajz	128*

8. Forradalom, Casino és Kávéház. Az összebombázott pesti lék az Ostrom alatt". 1849..... 128*
9. A pesti Dunasor kávéházi fényei. 1934..... 129*
Két Casino Kávéház. 1849 május 10. Rézkarc „Pesti Szem-
10. 11. Kávéházi Szabadságromanticismus az 1840-es évekből való pipafejek: Orientalisme és Parisisme. „A Szabad Beduin“ és „A Sansculotte“ 17
12. 13. 14. 15. Kávéházi Biribics-abrosz képei. 1840. A Pörgettyű a kávéházi asztalon. — A Kaszáslegény vagyis a Halál. — Az Ifjú Vadász. — A Bak vagyis a Szarvas 163*
16. Az Orczy Ház homlokzata és az *Orczy Kávéház*. 1935 16
17. Kávéház az „*A' Philosophushoz*“. Az egykori Pálos Ház-ból lett Szeminárium. Az Arany Borz utcája. A Pálosház Házjegye: a „Holló a Kenyérrel“. Kőrajz. 1841..... 16
18. A Sebestyén Tér és a Sebestyén-utca. Az egykori *Fillinger Kávéház*, később *Erőss Gábor Kávéháza*. Fénykép. 1896. .. 17
19. Az épülő Erzsébet-Híd, a *Belvárosi Kávéház*, a Brudern Ház, a Piarista Ház. Fénykép. 1903 —
20. A Pesti Polgári Kávéfőzők Társasága Gildelevelének oklevélfeje. 1796. július 27..... 31
21. A pesti Feldunasor a 19. század elején. A *Kemnitzer Ház*, a Császári Királyi Hídpajta, a Rondella, a *Hét Választó Fejedelem* Vendégfogadó, a Görög Egyház, a Dunasor. Író-ónrajz. 1800 körül 32
22. A pesti Rakodó Piac. 1841. A Nákó Ház, az *Európa* Vendégfogadó, a *Két Casino Kávéház* a Kereskedői Pitvar Házában, a Diana Fördő. *Grimm* Vince körája. 1841 33
- lokzata. 1935..... 33
24. Az egykori Városház vonala : a Nagy Híd-utca, ma Deák Ferenc-utca. 1935 —
25. A pesti Kávégildelevel záradéka. 1796.július 27 44
26. A pesti Polgári Kávéfőzők Jogkönyvének címlapja. 1815. 47
27. Kávéház „*A Halászhoz*“, a pesti Halas Piac. A Szép Halászeleány Kútja. Festsztet. 1860..... 80
23. Az egykori *Angol Királynő* Vendégfogadó kávéházi homlokzata az Arany Kéz utcában. 1935..... —
28. Az egykori *Hét Választó Fejedelem* Vendégfogadó kávéházi homlokzata az Arany Kéz utcában. 1935..... —
29. A pesti Feldunasor és a Hídpromenáde Kávéház sora. *Wurm Kávéház*, *Magyar Király Kávéház*, *Kemnitzer Ház* és a *Nagy Kávéház*, a Sétáló Erdőske, a Frissítő Ház, a Hajóhíd. Rézkarc. 1820 körül. Egykorú Céhi Vándorlevél felnagyított részlete..... 81
30. Ugyanez a részlet ma: a Dunacorso Kávéháza sora. Fénykép. 1935 —
31. A *Zrínyi Kávéház* a *Fabritius Házban*. Az Országút és a Hatvani-utca sarka. 1840. *Telepy* Károly vízfestményének felnagyított részlete..... 96

32. A *Zrínyi Kávéház* belseje 1862. Kőrajz. Herdy Ferenc:
A „*Zrínyi Kávéház Nóta*“ címlapja 96
33. A Színház Tér az 1838-í Nagy Árvíz napjaiban. A Német Színház, a *Színház Kávéház*, a *Magyar Király* Vendéfgadók Kávéház és Harmincad Ház. Egykorú rézkarc felnagytott részlete 97
34. A *Színház Kávéház* belseje az 1830-as évek végén. A gr. Vasquez-féle „Medaillon“ nyomán készült vízfestmény.... —
35. Keletieskedés 17. századvégi bécsi Játékkártyán. Bécs 1683-i ostroma emlékei: Lengyel Nemes, Török Császár, Magyar Nemes, Magyar Hajdú 122
36. A pesti Kávéslegényrend oklevélfeje. 1820. június 17. Fischer pesti Callygraphus írása 130
37. Az *István Főherceg* és az *Hôtel de l'Europe* Vendéfgadók Kávéházai. Fénykép az 1880-as évek elejéről 144
38. Az egykori *Magyar Király* Vendéfgadó és a *TVurm Ház* a mai Dorottya-utcában. 1935 —
39. A *Magyar Király* Vendéfgadó Cégére. 1832 körül. Fes-tette *Varságh* Jakab 145
40. Az utolsó pesti Kávéházcégér az 1934-ben megszűnt *Magyar Korona* Kávéházon. 1934 —
41. A *Tigris* Vendéfgadó és Kávéház Cégérállata 160
42. Az egykori *Tigris* Vendéfgadó Háza. 1935 —
43. A Széchenyi Promenade. Fametszet. 1846 161
44. A *Városerdei Kávéház* a Drótszigeten. Fametszet. 1860 körül —
45. A budai *Fortuna* Vendéfgadó és Kávéház Cégére: a Fortuna Ház Házjegye. 1787 208
46. A *Fortuna Ház* és a Fortuna-utca. 1935..... —
47. Az egykori budai *Vörös Sün* Vendéfgadó és Kávéháza. 1935..... 209
48. A *Vörös Sün* Ház Házjegye és a *Vörös Sün Kávéház* Cégére. 18. sz.
49. Éjjeli jelenet a *Singer Kávéházból*. 1874. Fametszet „Szen-tesei Rudolf* — Kiss József — „Budapesti Rejtelmek*“ című Rémmregényéből 212
50. *Pillvax* Károly Kávés és menyasszonya, *Giergl* Terézia házassági szerződése. 1841. december 27. *Pillvax* Károly és *Pischinger* Antal Kávésok aláírása 215
51. A budai *Marczibányi Ház* és a Korvin Kávéház 1890 körül. Egykori fénykép 224
52. A budai *Várkert Kioszk*. Olaszos Loggia a Renaissance modorában. Tervezte *Ybl* Miklós. 1880..... —
53. Budai népűnepség. Kávészátor, Kávészívó Dáma, Kávész-legény, Muzsikások, Körhinta. 1815. Egykorú Rézkarc felnagytítása 225
54. A tabáni *Arany Peretz* Vendéfgadó Kávéházának egy-kori „Lebűjő“ lejárója. 1935 —

55.	A <i>Török Császár Kávéház</i> a Rózsa-téren. 1896. Fénykép.....	272
56.	Az <i>Arany Sas</i> Vendégfogadó és Kávéház Cégére az Országos Kaszinó kupoláján. — Az egykori <i>Gohl Kávéház</i> . 1935.....	273
57.	Az egykori <i>Szerb Kávéház</i> a Károly-utca és a Hajó-utca sarkán 1900 körül. Fénykép.....	—
58.	A pesti <i>Két Oroszlán</i> Vendégfogadó és Kávéház Cégére. 1935.	288
59.	A <i>Két Oroszlán</i> Ház. 1935	—
60.	A <i>Két Pisztoly Kávéház</i> és a <i>Báthory Kávéház</i> elődje, a <i>Wimmer Kávéháza</i> Szénás Piarcon, az 1870-es évek elején. <i>Ujházy Ignác</i> vízfestménye	289
61.	A <i>Nádor Kávéház</i> az 1900-as években. Egykorú fénykép	289
62.	A tabáni <i>Szarvas Ház</i> Házjegye	336
63.	A <i>Szarvas Kávéház</i> . 1912. Fénykép.....	—
64.	A tabáni Szarvas-tér rendezése. 1898. A <i>Szarvas Ház</i> , a <i>Szarvas Kávéház</i> és az egykori „ <i>Keresztény Kávéház</i> “	337
65.	Az egykori budai <i>Hét Választó Fejedelem</i> Vendégfogadó Háza. 1935	—
66.	Az egykori budai <i>Fejér Kereszt</i> Vendégfogadó Háza. 1935.....	352
67.	A vízivárosi Bomba-tér — ma Batthyány-tér — az 1890-es évek elején. Budai Császári Királyi <i>Postaház</i> . — A <i>Barna Oroszlán</i> Vendégfogadó. — A <i>Fejér Kereszt</i> Vendégfogadó és Kávéháza. <i>Cserna Károly</i> vízfestménye	—
68.	Budai dunaparti Kiskávéház az 1880-as évek végén. Egykorú fénykép	353
69.	Egykori újlaki Kiskávéház a Kolosy-téren az 1880-as évek végén. Egykorú fénykép	—
70.	A budai Hajóhíd és a tabáni Kávéházfertály az 1810-es években. Egykorú rézkarc felnagyított részlete	368
71.	A Hajóhid és az <i>A Hídhöz</i> cégérezett Kávéház az 1800. évek elején. A Királyi Várpalota a Csillagásztoronnyal. Egykorú vízfestmény felnagyított részlete	—
72.	Párisi Café-Restaurant az 1840-es évek elején. Egykorú színezett Rézkarc.....	369
73.	Kerti Kávéház az 1840-es évek elején. Színezett Rézkarc ..	—
74.	<i>Kávé és Szabadság a Kávéház asztalán</i> . Abafái <i>Fáy Dezső</i> tollrajza. 1935.....	376
75.	A <i>Pillvax Kávéház</i> belseje 1849 tavaszán. Egykorú vízfestmény. (Állítólag <i>Than Mór</i> festménye)	384
76.	A <i>Pillvax Kávéház</i> homlokzata a <i>Libasinszky Ház</i> bontása reggelén. 1911. április 21	385
77.	<i>El Asmodáj a Kávéház Ördöge</i> . Abafái <i>Fáy Dezső</i> rajza. 1935.	407
78.	<i>Farkas László</i> és <i>Pohárnok Zoltán</i> . A Pesti Dáma, a Gaval-lér és a Falusi Nótárius a pestbudai Hidpromenádén. Illusztráció <i>Gvadányi</i> : „Falusi Nótárius“-ához. Rézkarc. 1934.	446
79.	A <i>Pillvax Kávéház</i> belseje. Fénykép. 1911.....	464
80.	A <i>Vándorlegény</i> . Vetőkártya képe az 1840-es évekből.....	465

81. „*A Philosophus a Kávéház Kertjében*“. 1935 465
82. 83. Kávéház és Forradalom. A *Kováts Kávéház* a Commune alatt és a román Előőrs bevonulásakor. 1919. aug. 1. és aug. 3. Fényképek 480
84. 85. Revolutio és Restauratio. Az *Abbázia Kávéház* a Commune alatt és után. Fényképek 481
86. „*Candide a Világfi, a Bölcs sejk és Cacambo a Boldog Szigeten*“. Fejérváry Erzsébet rajza *Voltaire* „*Candide*“-jához 486
87. „*A Költő és a Halál a Kávéházban*“. Abafái Fáy Dezső rajza. 1935 520
88. A Kávés címer 524
89. „*Főár! Fizetek!*“ *Repcze* János tollrajza. 1935 526

MÁSODIK KÖTET.

90. Kávésfindsa, Szivar, Irótoll, Kutyanyelv 529
91. Kávés címer 530
92. U. a 531
93. A Budapesti Kávésok Ipartestülete Céhháza. 1935 560
94. A Céhház Kapucimere: a Kávés címer —
95. *Kammon* Flórián társulati Elnök. 1876 561
96. *Némái* Antal társulati Elnök. 1896 —
97. Az Óbudai Kávés egyesület Pecsetje. 1877 febr. 22 569
98. *Reiner* Mór társulati és testületi Elnök. 1918—1927 576
98. *Mészáros* Győző testületi Elnök. 1927 —
99. Nemes *Boráros* János Kávésbiztos. 1796. (*Donáth* János 1820.) 577
100. A „*Tizenkét Pont*“ —
101. *Harkai* Mór társulati Alelnök. 1899 608
102. *Weingruber* Ignác társulati Elnök. 1913 —
103. *Harsányi* Adolf társulati Elnök. 1912 és 1918 609
104. *Holstein* Zsigmond társulati Alelnök. 1920 —
105. Nemes *Boráros* János Senator, Kávésbiztos aláírása. 1815. márc. 8 610
106. *Gárdonyi* József, a Budapesti Kávés szövetség Elnöke. 1925 624
107. *Gál* Arnold testületi Alelnök. 1936 —
108. *Strausz* Vilmos dr. testületi Alelnök. 1936 625
109. Karakószörcsökői *Szabó* Sámuel testületi Alelnök. 1936 —
110. A régi *Philadelphia Kávéház*, a *Horváth Kert* és a *Budai Színkör* előcsarnoka. 1934 —
111. A Budapesti Kávésipartestület Pecsetje. *Kammon* Flóris Elnök aláírása. 1875. júl. 12 —
112. *Emmerling* Leonhardus (1760—1835.) Kávésuradalom, a pesti Kávés egyesület első Főelöljárója. 1790 656

113. *Emmerling* Lconhardusné Kávésuraság. 1790 656
114. *Emmerling* Károly Kávésuraság és Kávés (1800—1866.) 1862.
Ferrotypia —
115. *Emmerling* Károly (1825—1904.) Kávésuraság. Daguerro-
type. 1847 —
116. Nagyszentmiklósi nemes *Nákó Dogrin* Kristóf pesti görög
Kereskedő és pesti Polgárnemes Sírköve. 1801 657
117. Remetei és Poganyesdi nemes *Sebasiani di Porta* Vilmos
urasága, Daguerrotype. 1847 —
118. Régi pestbudai kávéházi kávéfőző Ibrikek —
119. *Károly* Henrik Alelnök aláírása. 1883 febr. 7..... 660
120. A budai *Arany Kereszt Ház* Házjegye és az egykori *Arany*
Kereszt Kávéház Cégére. 18. sz 673
- pesti Polgárnemes, a Magyar Király Vendégfogadó Kávés-
121. Az egykori pesti kerepesi-úti *Mátyás Király* Vendégfogadó
és Kávéház helyén 1906-ban épült új Ház — *Mátyás Király*
Kávéház — új Házjegye. 1906.....
122. *Pest* Királyi Szabad Város Címere az 1934-ben megszűnt
Városi Vigadó Kávéház pillérzárókövén. 1858
123. özv. *Pillvax* Károlyné, szül. *Giergl* Mária Theresia, férje-
zett Adlersklauai nemes *Büchel* Ferenc cs. és kir. Alezre-
desné. 1868 704
124. *Dörschug* Jakab, az *Orczy Kávéház* Kávésa és felesége. 1867. —
125. 126. *Wimmer* Antal, az *Arany Sas* Kávésa és felesége. 1868. 705
127. *Anninger* József, az *Arany Sas* Kávéház Kávésa. 1870 —
128. 129. *Kammer* Ernő, a *Kávéforrás Kávéház* és a *Vadászkiirt*
Kávéház Kávésa és felesége. 1874 720
130. *Gebauer* József vándorló Kávéslegény, a *Gebauer* Kávés-
131. *Gundel* János Vendégfogadós és Kávés, a *Ferenc József*
Rend Lovagja. 1896 —
132. Az Ibrikforma fejlődéstörténete. *Nagy Lajos* magyar Király
kínai Porcellánkannából ötvösművei átszerelt *Boroskan-*
nája. 14. sz. (A 18. sz. végéig a mindenkori Dauphin kincs-
tárában őrizték, a Forradalomban elkallódott. 18. századi
rajza a Magyar Iparművészeti Múzeumban. F. *Mazerolle* :
Une vase orientale en porcelaine orné d'une monture d'or-
févrierie du XIVe siècle. Paris. 1885.) 752
133. Keleti ezüst ötvösmívű Ibrik és keleti fületlen formájú Por-
cellánfincsal. 18. sz —
134. Vörösrézből domborított 17. századvégi erdélyi Csokoládé-
család őse. 1850. Ferrotypia 721
főző Ibrik habarókanállal —
135. 18. századi brassói és lőcsei ezüst Ibrikek: Baroc 753
136. 18. századi ausztriai ónmívű Ibrikek. Rococo —
137. 18. századi ausztriai ónmívű Ibrikek. Baroc —
138. A Baroc és az Empire átmeneti formáit mutató ónmívű
Ibrikek. 1800 körül 768

139. Romantikus keletieskedő formájú rézkovácsmívű Ibrik és „Trembleuse“ Findsa. „Üjgótikus Biedermeyer“. 1850..... 768
140. Romantikus „Üjbaroc“ Kávéska: „Angol ón“. — „Sécond-empire“: „*Neu-Wien*“ Findsa. 1850 769
141. „*Új Herend*“: 1839-ből való formák. Kanna és nyeles Kanna. 1934 769
142. Magyaroskodó „*Neu-Wien*“. „Koronációs Findsa“ 1832.
143. A Findsaforma fejlődéstörténete. Fületlen formájú kínai „Fehér Edény“. 17. sz 800
144. Kínaiaskodó európai Fayence: *Deljl*. 18. sz 800
145. 17. sz. kínai „Ariía“ európai ötvösművű füllel és talppal. Déleurópai görög-itáliai kétfülű formák. 18. sz..... 801
146. „Koronás Findsa“: „Trembleuse“. *Meissen*. 1740 és 1750. *Neu-Wien*. 1810. Magyaroskodó Orientalisme 801
147. Fületlen, talpas fémfoglatú török Fincsal. 18. sz..... 801
148. *Sèvres*: „Bleu Royal“. 1790. — *Meissen*. 1720 810
149. *Báthory* Mihály Elnök, *Kleinlein* Károly és *Harkai* Mór Alelnökök aláírása. 1883 ápr. 19 810
150. *Meissen*: Fayence. 1750. Findsa és Tányér magyaroskodó alakos Dísszel: Szarvas, Trenk-Pandur, Huszár 816
151. U. a. Kétfüles forma. Gyaloghajdú és Magyar Huszár, Török Szipahi 817
152. Magyaros Dísz. 1840. *Neu-Wien*. Szabadságszimbolika
153. „*Új Herend*“. 1935. Kávés „Téte-á-téte“ 817
- U. a. Kétfülű és egyfülű „Trembleuse“ 823
154. *Némái* Antal Elnök aláírása. 1890. szept. 10..... 823
155. Erdélyi sárgaréz Kávésmalom. 18. sz. — *Kassai* Fayence Kávésmasina. 1830. — Nyeles Ibrik. *Herend*. 1840 849
156. Alakos magyaros rozsolisos Üvegpalack. 1700. — Rozsolisos „Stampiglia“. 18. sz. — Alakos tejüveg rozsolisos Palack. 18. sz 849
157. Kávéházi pörkölő Masina. 1870..... 849
158. Nyeles török kávéfőző Rézibrik 850
159. *Karinthy* Frigyes: Budapesti Emlék, c. kötetének címlapja, *Karinthy* mint „Költő a Kávéházban“, *Guncser* Dezső tollrajza 1913 850
160. *Kaas* Ivor báró egykori kávéházi Készsége a *Balaton Kávéházból*. 1905..... 864
161. 18. századi Kávés tobákos Pikszise kávéházi Emblémákkal. Zománcmű..... 865
162. „*Ördög a Kávéházban*“: „Crampon-bouilli“. Üvegpohár. 1870..... 865
163. Gözmozdony formájú romantikus Kávésmasina. 1840..... 896
164. Az *Orczy Kávéház* egykori készségei. *Neu-Wien*. 1850..... 896
165. Keletieskedés régi bécsi Kávéházi Kártyán 896
166. A régi *Baross Kávéház* „*Balszéljogó*“ Asztala 1910. (*Márkus* László, *Kárpáti* Aurél, *Migray* József) 896

167. Márkus László. Szoborkép: *Körmendi-Frim Jenő* 896
168. Zsolt Béla *Oktogon* című színművének színlapja. 1933..... 897
169. Nagy Lajos: *Budapest Nagykávéház* című Regényének borítéklapja —
170. *Szindbád az Álomhajós a Newyork-ban*. 1912. Krúdy Gyula. Szint Gyula tollrajza 903
171. Szemlér József Mihály: „*Nehéz Lökés*“. Irónrajz. 1862..... 912
172. Szemlér József Mihály: „*Szilveszter Éjszakája*“. 1862. Rézkarc —
173. 174. Abafai Fáy Dezső: Itáliai kávéházi Életképek. Kőrajzok Keleti Arthur: *Pax vobiscum* /-ához. 1929 913
175. „*A Szegény Kisgyermek a Márványszalton*“. 1916. Kosztolányi Dezső. Karinthy Frigyes ceruzarajza a *Balaton Kávéház* márványszalton. Karinthy Frigyes és Kosztolányi Dezső aláírása 932
176. *Kávéház és Művészet*. A Nemzeti Szalon címeres Jelvénye a *Baross Kávéház* fölött. 1894 960
177. *Kávéház és Szabadságromanticizmus*. A *Szabadság Kávéház* az 1899-ben lebontott „Nájgebáj“ sarkán, előtte a Batthyány Örökmécses 960
178. Pesti Boulevard és Boulevard-Kávéház: a *Newyork Kávéház*. 1894..... 961
179. „*A Tizennégy Kávéházi Ördögök*“. Lámpástartó Ördög-szobor 961
180. A *Newyork Kávéház* a megnyitás napján. 1894 —
181. A „*Mélyvíz*“ és a „*Karzat*“. Kávéházi levélpapíros fejléce. Rézkarc. 1894..... 976
182. „*Kávéházi Kutyanyelv*“ fejléce. 1898..... —
183. Az *Orczy Kávéház* belső képe. 1935 977
184. Pesti Kávéfőzőlegény Obsitoslevele. 1870 —
185. Fenyő László: *ősz Kávéház* c. verseskötete borítéklapja. 1935..... 985
186. Nádas Sándor: „*Kávéház*“ című színműve borítéklapja. 1916. Major Henrik: „*Piccolo*“ 1017
187. A *Török Tsászár Kávéház* Cégére: *Abd-ul-Medsid* Padisah. Festette Varságh Jakab képírómester. 1839 1024
188. Az *Arany Hattyú* Bálsház és Kávéház Cégére: a *Pischinger* Mihály Kávés által kibocsájtott egykorú Bálsházi Bálhirdetés. Rézkarc..... 1024
189. A pesti Lámpagyújtogatók Társasága új esztendei Köszöntőlapja. 1838. Rézkarc. Az *Európa Vendégfogadó*, a *Nákó Ház*, a *Diana Fördő*, a *Két Casino Kávéház* és a *Lámpagyújtogató* 1025
190. A *Báró Brudern Ház* — a *Párisi Ház* — Kapuja és Bazárudvara. 1830. A gr. Wasquez-féle „*Pesti Tájéleírások*“ Rézkarc 1025
191. A *Fehér Hajó* Vendégfogadó és Kávéháza Cégérképe. 1840..... 1040

192. Az egykori pesti *Haris Bazár* udvara. A párisi Palais Royal
17. sz. „Les Galleries“-jének stílusból. 1910..... 1040
193. A *Színház Kávéház* és a *Magyar Király* Vendégfogadó a Színház Téren. 1830. A gr. Wasquez-féle „Tájéleírások“.... 1041
194. A *Szentgyörgyi Horváth Ház* a Hatvani Utcán. 1830. A gr. Wasquez-féle „Tájéleírások“ —
195. A pesti *Diákkávéházak* Fertályja. A Barátok Tere. 1840.
Egykorú Kőrajz 1088
196. Litteratus Kávéház: a *Central*. 1910 —
197. Litteratusok a *Central* Kávéházban. 1909 1089
198. Karosszék az 1911-ben megszűnt *Magyar Korona* Kávéházból —
199. A *Magyar Jurátushoz* cégérezett pesti Kávéház-Cukrászda.
1867. Egykorú fénykép 1104
200. A pesti Feldunasor és a Promenáde Kávéháza. Az új *Városi Vigadó*. 1857. Acéledzés —
201. A *Vadászkürt* Vendégfogadó és Kávéháza. 1839. Rézkarc.
A Wasquez gr.-féle „Tájéleírások“ 1105
202. A *Páris Városához* cégérezett Vendégfogadó és Kávéháza.
1840. Egykorú vízfestmény —
- 203—209. Főnemes és köznemes pesti, budai és óbudai Háztelek-jogos és Reálisjogos Kávésuraságos családok Címerei.
1750—1864. A báró *Orczy*, a gróf *Buttler*, a báró *Brudern*, a gróf *Almássy*, a Felsőgellérdi *Farkas*, a *Fabritius* és a Darázsporpácsi *Darázs* családok Címerei 1150
210. *Szentgyörgyi* János (1793—1860): *Bihari* János ismeretlen arcképe. 1820 1152
211. Nemes *Tretter-Járy* György Kávésuraság, Pest Város Bírója és pozsonyi Követe. *Eybl* kőrajza. 1841 —
212. Pankotai *Farkas* Béla: *Lechner* Ödön Mester szobra első terve. 1934. „*Papszi a Japán Kávéházban*“ 1153
213. „*Desiré*“. *Kosztolányi* Dezső. 1910..... —
214. Kávészó jelenetek: porcellán Asztaldíszek. *Meissen* és *Ludwigsburg*. 1750..... 1168
215. *Holicsi* fayence Kávészó. 1750 —
216. Kávéházi önkészítések. „*Angol Ón*“. 1860 1169
217. Kávéházi fayence és porcellán készítmények. *Holies* és *Neu-Wien*. 18—19. sz —
- 218—225. A gróf *Nákó*, a Nagymegyeri *Rails* alias *Rätz*, a Kiseszenczei *Jankovich*, a Kovásznál *Kovács*, az Ebeczki *Tihanyi*, a Karancsberényi gróf *Berényi*, a Méhi *Havas* és a Liptótelepi *Dvornikovich* családok Címerei..... 1212
226. *Kávéház mint Pantheon és Parnassus*. *Kávéház és Művészet*. *Lechner* Ödön és *Szinyei Merse* Pál emléktáblája a *Japán Kávéházban*. Rajzolta *Bartha* Ernő. 1927..... 1216

227. *Kávéház és Újságírás. Zuboly—Bányay Elemér Emléktáblája a Central Kávéházban. Ady Endre versével. 1915. 1216*
Mintázta Magyarzsákodi Csiszér János. 1915.....
228. *Kávéház és Demokratia. Vázsonyi Vilmos emléktáblája az —*
Abbázia Kávéházban. 1935. Mintázta Kalotai-Kreipel Ottó
229. *Kávéház és Forradalom: A régi Pillvax Kávéház Emléktáblája az új Pillvax Kávéházban 1217*
230. *Kávéház és Irodalom. Ady Endre Emléktáblája a Palermo —*
Kávéházban. 1929. Mintázta Bokros Dezső 1232
231. *Osvát Ernő Emléktáblája a Newyork Kávéház Karzatán. —*
Mintázta Beck Ödön Fülöp
232. *Kávé, Kávéház, Szabadság és Patriotizmus. Kossuth Lajos*
velencei formájú Kávésphara. Torino. 1886..... 1232
233. *Prágai német Diákok „Freundschafts-Schale“-ja. 1830. —*
234. *A pesti Feldunaszor Látóképe Kávésfindsán. Várospatrio-*
tizmus. 1830..... 1232
235. *Kávéházdíszítő Művészet. 1900—1910. Raksányi Dezső*
falfestménye a Bodó Kávéházban. 1900..... 1233
236. *Budapesti Kávéházstílus. „Pagoda-Stílus“. 1910. Spolarits*
Kávéház. Tervezte Rákos Emánuel 1233
- 237—240. *A Kávésécégér 17—19. századi Formafejlődéstörténete 1239*
241. *Prottmann K. K. Polizeydirektor aláírása. 1838..... 1242*
242. *Thaisz Elek pesti Városfőkapitány aláírása. 1867 —*
243. *A Budapesti Kávéstársulat Körlevele a Kossuth Lajos teme-*
tésén való testületi megjelenés tárgyában. 1894..... 1253
- 244—247. *Pesti nemesi Kávésuraságok Címerei. 1750—1864.*
A gr. Zichy és a nemes Mayerffy, a Palikutya-Palikucsevny
és a Marczibányi családok Címerei 1255
- 248—250. *A nemes Kemnitzer, a Sebastiani és a Tretter-Járy*
családok Címerei 1257
- 251—253. *A nemes Adelsberger-Nemeshegyi, a nemes Wojdizslaw-*
Wodjaner és a báró Wodjaner családok Címerei 1259
- 254—256. *A nemes Wittmaesser, a nemes és báró Jenesch és a*
nemes Wurm-Almay családok Címerei 1263
- 257—259. *A Libasinszky, a Waldfortner és az Emmerling családok*
Címerei 1265
- 260—262. *Pestbudai Kávésok Mesteremlémai: Giovanni Conti-*
Placido, Tuschl Sebastianus és Altdorffer József Kávésok
Pecsétjei. 18—19. sz 1267
- 263—265. *Benkert György és Hoppe Rezső Kávésok Pecsétjei. A*
Tokaji Görög Kereskedő Kompanya Zsákbélyege. 1687 1271
- 266—267. *A Kammermeyer család, Lechner Tóbiás Kávés és Ben-*
kert-Kertbeny Antal Kávés Pecsétje 18—19. sz 1279
268. *A London Városához cégérezett Vendégfogadó. Fametszet.*
1862..... 1282
269. *Szűcs Pál: A Fekete Leves Budán. 1541. Tollrajz. Kolophon.*

Copyright by Budapesti Kávésok Ipartestülete. Budapest. Minden-
nemű átvétel, fordítás stb. joga a Szerzők törvényes szellemi tulaj-
donját alkotja. A jelen tanulmányban közölt adatokat hírkeltetés
(Reclam), valamint bármilyen nyilvános hely belső és külső díszítése
(Cégér, Címer, Falfestmény stb.) céljaira csak a Budapesti Kávésok
Ipartestülete tagjai használhatják fel.

A Fekete Leves Budán 1541.
„HOSSZAS EBÉD A TÖRÖK SZULTÁNÉ,
HÁTRA VAN MÉG A FEKETE KÁVÉ!”
Arany János. Török Bálint. 1853. Szúts Pál rajza. 1936.

92a

